

การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย

นายกำจร หลุยยะพงศ์

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทสาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COMMUNICATION AND IDENTITY DISCOURSES OF THE ELDERLY
IN THAI SOCIETY

Mr. Kamjohn Louiyapong

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Communication Arts

Faculty of Communication Arts

Chulalongkorn University

Academic year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

ก่าจร หลยยะพงศ์ : การสื่อสารถบวาทกรรมอตัลลัษณัผู้สูงอายุในสังคมไทย.
(COMMUNICATION AND IDENTITY DISCOURSES OF THE ELDERLY IN
THAI SOCIETY) อ. ที่ปรัการวทยาพนธ์หลัค : รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ, 626
หน้า.

งานวิจัยเรื่อง "การสื่อสารถบวาทกรรมอตัลลัษณัผู้สูงอายุในสังคมไทย" เป็งานวิจัยเชิงคุณภาพ
วางอยุบนกรอบแนวคิดอตัลลัษณัของสำนักวัฒนธรรมาศึษา ซึ่งสนใจอำนาจที่กาหนดผู้สูงอายุทั้งอำนาจ
จากผู้อื่นและตัวผู้สูงอายุเอง และเพื่อจะแสดงให้เห็ถึงอตัลลัษณัทั้งสองด้านของผู้สูงอายุไทย งานวิจัยซึ้น
นี้จะใช้วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมตามแนวทางของฟูโกต์และแฟร์คลาฟ โดยศึษาเอกสาร และศึษา
ผู้สูงอายุสองกลุ่มที่ต่างกันในแง่พื้นที่และฐานะ คุ้คือ กลุ่ม OPpy และชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม
จ.พิจิตร

ผลการวิจัยแสดงให้เห็ว่า เหรียญด้านแรก อตัลลัษณัผู้สูงอายุถูกกาหนดจากสถาบัน 5 แห่ง
คือ สังคม การแพทย รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสารถบวาทกรรม จนทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นวัตถุ นอกจากนั้น อตัลลัษณั
ผู้สูงอายุยังมีความหลากหลายจนสามารถจำแนกได้ตามอำนาจของสังคมที่กาหนดแบ่งตามยุค คุ้คือ ยุคแรก
สังคมเกษตรกรรม: ความซราตามธรรมาคโลก จะมุ่งเน้นอำนาจสถาบันศาสนาที่ระบุให้ผู้สูงอายุเป็น
ผู้เชียวชาญ ผู้มีพระคุณ และร่างกายอ่อนแอตามสังขาร ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม: การจักระเบียบความ
ซรา จะเป็นยุคที่สถาบันการแพทย รัฐ เป็นสถาบันหลักระบุว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่อ่อนแอ ฟังฟัง จึงจำเป็นต้้อง
ก้าวมาจักระเบียบ ส่วนอตัลลัษณัที่มีอยู่เดิมนั้นถูกลดระดับเป็นอตัลลัษณัรอง และยุคที่สาม สังคมข้อมูล
ซาร: ความซราที่จัการได้ เป็นยุคที่สถาบันการสื่อสารถบวาทกรรม ใช้แนวทางการแพทยและสังคมสมัยใหม่เริ่มให้
ผู้สูงอายุผู้ที่สามารถจัการตนเองได้ เป็นผู้ที่จะลหรือหยุดยั้งความซรา

ในเหรียญอีกด้าน แม้สถาบันสังคมกาหนดความหมายอย่างเข้มซ้น แต่ผู้สูงอายุบางกลุ่มกลับมี
อำนาจในการต่อสู้ต่อรองอตัลลัษณั อาทิ ปฏิเสธอตัลลัษณัด้านลบคือความอ่อนแอและฟังฟัง แต่ก็เลือก
ยอมรับอตัลลัษณับางส่วนที่เหมาเหมาะกับตน เช่น ความกตัญญู และการเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมาคิ อีกทั้ง
สร้างควาหมายใหม่ด้วยการยืนยันความเชียวชาญในบางด้าน โดยที่กลุ่ม OPpy สร้างอตัลลัษณั "ผู้สูงวัย
หัวใจเฮเทค" ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กาหนดว่า "ผู้สูงอายุคือผู้มีศึยภาพต่อชุมชน" นอกจากนั้น
ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มยังได้ผนวกอตัลลัษณัเดิมของตน เช่น ผู้รั ผู้มีฐานะ เพื่อยืนยันตัวตนในแง่บวก

อตัลลัษณัผู้สูงอายุของสังคมไทยจึงเป็นทั้งอำนาจที่ถูกสังคมกาหนด ในเวลาเดียวกันภายใต้
กรอบที่กาหนดผู้สูงอายุก็ยังสามารถคัดเลือก ต่อรอง รวมถึงประกอบอตัลลัษณัด้านอื่นๆ เข้ามาเป็นตัวตน
ของตน

สาขาวิชา.....นิเทศศาสตร์.....

ลายมือชื่อ นิสิต.....

ปีการศึกษา.....2553.....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรัการวทยาพนธ์หลัค.....

4985451328 : MAJOR COMMUNICATION ARTS

KEYWORDS : IDENTITY / POWER / DISCOURSE / ELDERLY / COMMUNICATION

KAMJOHN LOUIYAPONG : COMMUNICATION AND IDENTITY

DISCOURSES OF THE ELDERLY IN THAI SOCIETY. THESIS ADVISOR :

ASSOC.PROF. KANJANA KAEWTHEP, Ph.D., 626 pp.

Adopting a cultural studies theory, this research project aims to examine how old-aged identities are constructed and reconstructed by old persons and other people. To reveal this construction of selves in Thai society, the project draws on Foucault's concept of power and Fairclough's discourse analysis approach, exploring two different elderly communities: the OPPY internet community in Bangkok and the old people club in Po-Sai-Gnam district, Phichit province.

The research project proved that Thai old people are defined by five significant institutions, namely, social institutions, medical institutions, the state, economic institutions and media institutions. There are three phases in which identities of the Thai elderly are generated. In the first phase, or in an agricultural period, oldness is regarded to be natural. Inspired by Buddhism, an old-aged person is seen as an expert, a respectful person and a person whose body is decayed by a law of nature. In the second phase, or in an industrial period, elderly people are viewed by the state and medical institutions as vulnerable, and dependent. Thus their identities are crucially disciplined by political power of the state and medical institutions. And in the third phase, or in the period of information society, ageing is (re)constructed and manipulated by media institutions under modern medical knowledge. That is to say, with medical science, old-aged identities can be managed by old people themselves.

Nevertheless, whilst meanings of old people are defined by social mechanisms, old people have a capacity to negotiate with these constructed images and meanings. For instance, although old people embrace respectful and expertise identities, they may reject vulnerable and dependent selves. Members of the OPPY internet community construct an identity of "old-aged but hi-tech". Old people in the Po-Sai-Ngam club define themselves to be a contributor to their local village. In this sense, old people produce and reproduce self-identities in a positive way.

Investigating discursive practices of the elderly, this thesis concludes that on the one hand, ageing identities in Thai society are dominated by social power. On the other hand, in these practices, old people, to some extent, have a potential to select, negotiate and articulate their self-identities.

Field of Study : COMMUNICATION ARTS Student's Signature

Academic Year : 2010 Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนก้าวเข้ามาเป็นนักเรียนปริญญาเอก คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2549 และได้รับทุนการศึกษา “ทุนอุดหนุนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษา” อีกทั้ง “ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” อันถือเป็นโชคชั้นแรก จากสถาบันอันทรงเกียรติ เมื่อก้าวเข้ามาเรียนก็ได้รับโชคชั้นที่สองสามและสี่ตามลำดับ คือ มีเพื่อนร่วมรุ่นที่ดี ได้รับความเมตตาจากคณาจารย์ และความอนุเคราะห์จากบรรดาเจ้าหน้าที่ของคณะนิเทศศาสตร์ และมหาวิทยาลัย

เมื่อเริ่มงานวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนยังได้โชคชั้นที่ห้า คือ ความเมตตาจาก รศ. ดร.กาญจนา แก้วเทพ กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาที่ทั้งช่วยจุดประกายงานวิจัย แนวคิดทฤษฎี วิธีการวิเคราะห์ แง่มุมมอง และที่สำคัญที่สุดก็คือ อดทนที่จะบ่มเพาะให้ผู้เขียนเกิดอุบัติเหตุปัญญา อันเป็นคุณสมบัติอันสำคัญของคนที่เป็น “ครู” ที่หาได้ยากยิ่งในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังโชคดีที่ได้บรรดาคณาจารย์ที่เป็นผู้รู้เชี่ยวชาญโดยตรงกรุณารับเป็นประธานและกรรมการวิทยานิพนธ์ นับตั้งแต่ รศ. ดร.ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ รศ. ดร.อรวรรณ ปิณฑนนโหวาท ศ.ดร.ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และ รศ. ดร.สมสุข หินวิมาน ด้วยความขอบคุณยิ่ง

ระหว่างทำวิทยานิพนธ์ยังได้รับโชคชั้นที่หก คือ ได้อ่านงานวิจัยหนังสือ ซึ่งเป็นเสมือนครูอีกคน ผู้เขียนยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจนทำให้งานนี้สำเร็จถือเป็นโชคชั้นที่เจ็ด ทั้งกลุ่ม OPPY คือ คุณทองพล มะลิกุล พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ ม.ร.ว.ทิพพาวดี ดุลละลัมพะคุณนถวร ปันยารชุน คุณอรุณี วงศ์วัลภาภรณ์ และคุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร และผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร เช่น ลุงจวน ผลเกิด ลุงหนูดิ่ง ทองภูบาล ลุงณรงค์ แสงจันทร์ ลุงบุญธรรม คำเพชร อีกทั้งผู้ประสานชมรมทั้งสอง คือ คุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์ และคุณหมอนพวรรณ ไฉมสุข โชคชั้นที่แปด ยังได้รับความอนุเคราะห์จากครอบครัว เพื่อนอาจารย์ ลูกศิษย์และเพื่อน ได้แก่ คุณอภิรักษ์ ธรรมเสนา คุณพรนลัท ปรัชญากร คุณยุพา ใช้กัจจา จนทำให้งานลุล่วง จึงต้องขอขอบคุณอีกครั้งหนึ่ง

สุดท้ายนี้ การเรียนปริญญาเอก นอกจากทำให้ได้รับความรู้แล้ว ยังทำให้เข้าใจชีวิต ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ โดยเฉพาะการต่อสู้ที่ไม่ยอมแพ้ต่อสังขารและใช้ชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักศาสนา ซึ่งถือได้ว่าเป็นโชคชั้นที่เก้า และเป็นโชคสูงสุดที่หาไม่ได้หากไม่ได้มาเรียนและทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้

งานชิ้นนี้อาจจะมีข้อบกพร่องอยู่หลากหลายแห่ง นั่นก็เนื่องด้วยความเขลาและความอ่อนต่อโลก ซึ่งก็ขออ้อมรับด้วยความยินดี และหากวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ยังพอมีความดีอยู่บ้างขออุทิศให้กับผู้สูงอายุทุกท่านที่เป็นผู้สร้างคุณูปการอันยิ่งใหญ่ให้กับโลกใบนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่ 1. บทนำ	1
1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.1 ผู้สูงอายุในโลกความจริงและโลกวิชาการ	1
1.2 การเดินทางศึกษาผู้สูงอายุภายใต้สำนักวัฒนธรรมศึกษา.....	4
1.3 เหยี่ยงสองด้านของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ	8
1.4 ก้าวสู่คำถามของการศึกษาวาทกรรมผู้สูงอายุไทย.....	13
2. วัตถุประสงค์.....	21
3. คำถามนำวิจัย	21
4. กรอบแนวคิด / นิยามปฏิบัติการ.....	22
5. ขอบเขตการวิจัย	24
6. ประโยชน์ในการวิจัย.....	25
บทที่ 2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	26
1. ผู้สูงอายุ.....	27
1.1 ทิศทางแรก การศึกษาผู้สูงอายุตามศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง	28
1.2 ทิศทางที่สอง ความแตกต่างของผู้สูงอายุในด้านเวลาและพื้นที่.....	40
1.3 ทิศทางที่สาม ผู้สูงอายุในสังคมไทย	43
2. อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ	51
2.1 ปรัชญาของอัตลักษณ์ และแนวคิดอัตลักษณ์ตามแนวคิดสังคม ยุคหลังสมัยใหม่.....	51
2.2 ฟูโกต์ กับการมองอัตลักษณ์ที่ถูกกำหนดจากอำนาจวาทกรรม	53
2.3 การต่อสู้ของอัตลักษณ์ในฟากของปัจเจกบุคคล	57
3. ผู้สูงอายุกับการสื่อสาร	60

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.1 ทิศทางแรก การศึกษาระดับการสื่อสารของผู้สูงอายุ.....	62
3.2 ทิศทางทางที่สอง การศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุตามเกณฑ์ด้านทฤษฎี	74
4. กรอบการวิจัย	90
บทที่ 3. ระเบียบวิธีวิจัย	93
1. การออกแบบงานวิจัย	93
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	93
2.1 วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่สังคมกำหนด.....	94
2.2 วาทกรรมอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนด	103
3. วิธีวิจัยและเครื่องมือการวิจัย.....	104
3.1 การศึกษาตัวบท (text)	105
3.2 การศึกษาปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice)	105
3.3 ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio-cultural practice)	106
4. เกณฑ์ในการวิเคราะห์และการเก็บข้อมูล	109
4.1 ตัวบท (text)	109
4.2 ปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice)	111
4.3 ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice)	111
5. ขั้นตอนการศึกษาวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	111
6. การนำเสนองาน.....	112
บทที่ 4. วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคแรก	
สังคมเกษตรกรรม: ความซราตามธรรมดาโลก.....	114
1. การวิเคราะห์ตัวบท.....	116
1.1 ประเภทเนื้อหา.....	116
1.2 ประเภทวาทกรรม	123
1.3 ประเภทสื่อ	130
2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม.....	131
2.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	131
2.2 มิติด้านการสื่อสาร	134

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์.....	137
3.1 อัตลักษณ์.....	137
3.2 ความรู้	138
สรุปวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคสังคมเกษตรกรรม.....	138
บทที่ 5. วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคสาม	
สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา.....	140
1. การวิเคราะห์ตัวบท.....	141
1.1 ประเภทเนื้อหา.....	141
1.2 ประเภทวาทกรรม	176
1.3 ประเภทสื่อ	197
2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม.....	203
2.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	204
2.2 มิติด้านรัฐ.....	205
2.3 มิติด้านการแพทย์	221
2.4 มิติด้านเศรษฐกิจ	223
2.5 มิติด้านการสื่อสาร	229
3. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์.....	237
3.1 อัตลักษณ์.....	237
3.2 ความรู้	239
สรุปวาทกรรมผู้สูงอายุในยุคสังคมอุตสาหกรรม	240
บทที่ 6. วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคสาม	
สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้.....	244
1. การวิเคราะห์ตัวบท.....	245
1.1 ประเภทเนื้อหา.....	245
1.2 ประเภทวาทกรรม	266
1.3 ประเภทสื่อ	280
2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม.....	284

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	284
2.2 มิติด้านรัฐ.....	287
2.3 มิติด้านการแพทย์.....	290
2.4 มิติด้านเศรษฐกิจ.....	296
2.5 มิติด้านการสื่อสาร.....	299
3. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์.....	306
3.1 อัตลักษณ์.....	307
3.2 ความรู้.....	308
สรุปวาทกรรมผู้สูงอายุในยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร.....	310
4. บทสรุปอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย.....	313
บทที่ 7. การสร้างและการต่อสู้อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY.....	321
1. ลักษณะทั่วไปของชมรม OPPY.....	322
2. โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของชมรม OPPY.....	324
3. วิธีการศึกษา.....	337
4. การวิเคราะห์ตัวบท.....	338
4.1 ประเภทเนื้อหา.....	338
4.2 ประเภทวาทกรรม.....	359
4.3 ประเภทสื่อ.....	372
5. ปฏิบัติการวาทกรรม.....	379
5.1 ผู้ผลิต.....	379
5.2 ผู้รับสาร.....	382
6. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม.....	386
6.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	386
6.2 มิติด้านการแพทย์.....	388
6.3 มิติด้านรัฐ.....	389
6.4 มิติด้านเศรษฐกิจ.....	390
6.5 มิติด้านการสื่อสาร.....	390

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
7. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY.....	391
7.1 อัตลักษณ์.....	391
7.2 ความรู้	395
8. การปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY	
ภายใต้กรอบของสังคม.....	398
8.1 การยอมรับวาทกรรมเดิม.....	401
8.2 การปฏิเสธวาทกรรมเดิม.....	403
8.3 การสร้างวาทกรรมใหม่.....	403
8.4 การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่.....	404
8.5 การต่อรองกับวาทกรรมเดิม	404
9. ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY	409
9.1 ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่คนอื่นกำหนดมีความหลากหลาย และปะทะกับอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่กำหนดเอง.....	409
9.2 ปัจจัยด้านผู้สูงอายุ OPPY	411
10. การปะทะระหว่างอัตลักษณ์เดิมกับอัตลักษณ์ใหม่ (หรือความสูงอายุ).....	413
11. บทสรุปของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY.....	414
บทที่ 8. การสร้างและการต่อสู้อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	
จ. พิจิตร.....	420
1. ลักษณะทั่วไปของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร	421
2. โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของชมรม	423
3. วิธีการศึกษา.....	432
4. การวิเคราะห์ตัวบท.....	434
4.1 ประเภทเนื้อหา.....	434
4.2 ประเภทวาทกรรม	455
4.3 ประเภทสื่อ	470
5. ปฏิบัติการวาทกรรม	477

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.1 ผู้ผลิต.....	477
5.2 ผู้รับสาร	479
6. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม.....	486
6.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	486
6.2 มิติด้านการแพทย์	487
6.3 มิติด้านรัฐ.....	489
6.4 มิติด้านการสื่อสาร	490
7. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร	492
7.1 อัตลักษณ์.....	492
7.2 ความรู้	496
8. การปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร	498
8.1 การยอมรับวาทกรรมเดิม	500
8.2 การปฏิเสธวาทกรรมเดิม.....	501
8.3 การสร้างวาทกรรมใหม่.....	503
8.4 การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่	504
8.5 การต่อรองกับวาทกรรมเดิม	505
9. ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร	509
9.1 ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่คนอื่นกำหนดมีความหลากหลาย และปะทะกับอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่กำหนดเอง.....	509
9.2 ปัจจัยด้านผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร	510
9.3 ปัจจัยด้านการรวมกลุ่มเป็นชมรม	511
9.4 ปัจจัยด้านการสนับสนุนของชุมชน	512
10. บทสรุปอัตลักษณ์ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร.....	513

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
11. การเปรียบเทียบระหว่างอัตลักษณ์ของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กับอัตลักษณ์ของชมรม OPPY	518
11.1 เปรียบเทียบการวิเคราะห์ห้วงวาทกรรม	528
11.2 เปรียบเทียบผลลัพธ์ที่ได้	532
11.3 การปะทะกันของอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดและผู้สูงอายุกำหนด	533
11.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง	535
12. บทสรุปการต่อสู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ	538
บทที่ 9. บทสรุปและอภิปรายผล	541
1. การสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยผ่าน สถาบันหลัก 5 แห่ง	542
2. การสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยในเมืองและชนบท ที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ	547
3. ความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทย	549
4. อำนาจของสถาบันสังคมที่ประกอบสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ	555
4.1 อำนาจที่กำหนดตัวบทและปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม	557
4.2 อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่หลากหลาย ไม่ต่อเนื่อง-ต่อเนื่อง-เปลี่ยนแปลง ขัดแย้ง- ย้อนแย้ง แต่โยงใย	562
4.3 การสร้างความรู้ที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ	568
4.4 เครือข่ายอำนาจที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ	570
5. การต่อสู้ของอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนดภายใต้อำนาจของสถาบัน	574
5.1 การต่อสู้เชิงอำนาจที่กำหนดตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และ ปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม	575
5.2 การต่อสู้เชิงอำนาจเพื่อประกอบสร้างอัตลักษณ์จากหลายแหล่ง	580
5.3 การต่อสู้เชิงอำนาจด้วยการสร้างความรู้เพื่อกำหนดตัวตน	585
5.4 การต่อสู้เชิงอำนาจด้วยการสร้างพลังเครือข่าย	585
6. เงื่อนไขของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ และการต่อสู้เชิงอำนาจของผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ	587

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.1 เงื่อนไขของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ.....	587
6.2 การต่อสู้เชิงอำนาจของผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ.....	592
7. ข้อจำกัดการวิจัย.....	594
8. ข้อเสนอแนะในอนาคต.....	595
รายการอ้างอิง.....	598
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	626

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 งานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุจำแนกตามประเภทสื่อ	95
ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบการศึกษาระหว่างงานวิจัยในอดีตกับการศึกษาในครั้งนี้	97
ตารางที่ 3 การคัดเลือกคู่มือผู้สูงอายุที่จะนำมาวิเคราะห์	98
ตารางที่ 4 สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคแรก สังคมเกษตรกรรม ..	135
ตารางที่ 5 ประชากรโลกและจำนวนผู้สูงอายุ	179
ตารางที่ 6 สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม	232
ตารางที่ 7 สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร	303
ตารางที่ 8 ข้อมูลปัจจัยประชากรศาสตร์ สุขภาวะ และเป้าหมายของสมาชิก ชมรม OPPY	336
ตารางที่ 9 การจำแนกข้อมูลที่จะนำไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุ	400
ตารางที่ 10 การจำแนกข้อมูลที่จะนำไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุ	499
ตารางที่ 11 เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของ ผู้สูงอายุสองกลุ่ม	519
ตารางที่ 12 การต่อสู้วาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม	549
ตารางที่ 13 วาทกรรมอัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนด	557
ตารางที่ 14 วาทกรรมอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนด	575

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ อำนาจ ความรู้ และการสื่อสาร/วาทกรรม ...	6
ภาพที่ 2 กรอบการวิจัย.....	22
ภาพที่ 3 แนวคิดหลักในงานวิจัยนี้.....	26
ภาพที่ 4 กระบวนการสร้างอัตลักษณ์และปัจเจกภาพในแนวคิดหลังสมัยใหม่.....	58
ภาพที่ 5 การศึกษาวาทกรรมตามแนวทางของแฟร์คลาฟ.....	84
ภาพที่ 6 กรอบการวิจัย.....	91
ภาพที่ 7 การศึกษาวาทกรรมตามแนวทางของแฟร์คลาฟ.....	107
ภาพที่ 8 โฆษณา TRSC	149
ภาพที่ 9 โฆษณา Nugeno Men	151
ภาพที่ 10 โฆษณา Labseires.....	152
ภาพที่ 11 โฆษณากางเกงยีนส์ John Henry	153
ภาพที่ 12 โฆษณายานต์ฤดูหมี.....	164
ภาพที่ 13 โฆษณานมตราหมี.....	165
ภาพที่ 14 โฆษณา ปตท.	166
ภาพที่ 15 โฆษณาผ้าอ้อมสำหรับผู้ใหญ่.....	174
ภาพที่ 16 กราฟแสดงจำนวนภาวะทุพพลภาพของผู้สูงอายุในประเทศไทย	180
ภาพที่ 17 แผนภาพขั้นตอนการบริการผู้สูงอายุในโรงพยาบาลตามหลักเวชศาสตร์ ผู้สูงอายุ.....	181
ภาพที่ 18 โฆษณาสินค้า Loreal	187
ภาพที่ 19 ภาพเปรียบเทียบผู้ป่วย.....	188
ภาพที่ 20 แบบประเมินการพยาบาลผู้สูงอายุ.....	194
ภาพที่ 21 โฆษณายาไวอากร้า.....	227
ภาพที่ 22 โฆษณา P.S.T คอนโดวิลล์.....	228
ภาพที่ 23 เคิร์ค ดักลาสใช้คอมพิวเตอร์.....	258
ภาพที่ 24 ข่าวพัฒนาเทคโนโลยีมือถือสำหรับผู้สูงอายุ.....	260
ภาพที่ 25 โฆษณามือถือ Cellular 900.....	261

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 26 โฆษณาการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ	262
ภาพที่ 27 แผ่นพับกรุงเทพฯ-แอกซ่า ประกันชีวิต (2552).....	263
ภาพที่ 28 ภาพสูตรเคมีอนุมูลอิสระ	267
ภาพที่ 29 เซลล์ของมนุษย์	269
ภาพที่ 30 สนามพลังงานควอนตัมของมนุษย์.....	269
ภาพที่ 31 โฆษณา Eucerin	270
ภาพที่ 32 ศรีมัน ตปะสวัจิ महाराज	272
ภาพที่ 33 ชาวเรื่อง “ไม่หมดไฟ”	273
ภาพที่ 34 เปรียบเทียบสิ่งขุดอาหารและไม่ขุดอาหาร	276
ภาพที่ 35 กราฟจากแผ่นพับ กรุงเทพฯสินเกษียณ (2552).....	279
ภาพที่ 36 ปกหนังสือ Young@Heart (2553)	282
ภาพที่ 37 วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่กำหนดจากสถาบัน.....	313
ภาพที่ 38 นานาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ถูกกำหนดจากสถาบัน.....	318
ภาพที่ 39 โครงสร้างคู่แข่งอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ	319
ภาพที่ 40 คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช.....	325
ภาพที่ 41 คุณสุธีรา จำลองสกุลลักษณ์	326
ภาพที่ 42 กลุ่มรักวันอาทิตย์	328
ภาพที่ 43 คุณทรงพล มะลิกุล	329
ภาพที่ 44 พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ.....	330
ภาพที่ 45 คุณนฤพร ปันยารชุน	331
ภาพที่ 46 มรว.ทิพพาวดี ดุลละวัฒน์.....	332
ภาพที่ 47 คุณอรุณี วงศ์วัลภาภรณ์.....	333
ภาพที่ 48 คุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร	333
ภาพที่ 49 หนังสือ “บัลลังก์วิปโยคคำฉันท์”	342
ภาพที่ 50 การ์ดอวยพรปีใหม่	343
ภาพที่ 51 การ์ดอวยพรปี พ.ศ. 2549	348
ภาพที่ 52 คอลัมน์ใน www.happyoppy.com	349

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 53 animation “จงชราอย่างกล้าหาญ”	363
ภาพที่ 54 เว็บไซต์ www.happyoppy.com	376
ภาพที่ 55 การ์ดอวยพรวันเกิด	380
ภาพที่ 56 ปกวีซีดี “ตามหาสมพิศ”	383
ภาพที่ 57 พิธีปัจฉิมนิเทศ	398
ภาพที่ 58 ลุงจวน ผลเกิด	426
ภาพที่ 59 หมอนพรวรรณ ไฉมสุข	428
ภาพที่ 60 ลุงบุญธรรม คำเพชร	429
ภาพที่ 61 ลุงณรงค์ แสงจันทร์	430
ภาพที่ 62 ลุงหนูดี ทองภูบาล	430
ภาพที่ 63 กิจกรรมกลองรำมะนา	441
ภาพที่ 64 กิจกรรมดอกไม้จันทร์	445
ภาพที่ 65 คนในชุมชนช่วยตรวจร่างกายผู้สูงอายุ	449
ภาพที่ 66 กิจกรรมหล่อเทียน	451
ภาพที่ 67 เจดีย์หน้าบ้านลุงจวน ผลเกิด	453
ภาพที่ 68 การตรวจร่างกายผู้สูงอายุ	460
ภาพที่ 69 สมุดบันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุ	461
ภาพที่ 70 กิจกรรมกลองรำมะนา	474
ภาพที่ 71 กิจกรรมหล่อเทียน	475
ภาพที่ 72 กิจกรรมสอนดนตรี	476
ภาพที่ 73 นานาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ถูกกำหนดจากสถาบัน	546
ภาพที่ 74 การปะทะกันระหว่างอัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนดกับผู้สูงอายุกำหนดเอง	554
ภาพที่ 75 The Beauty II	565
ภาพที่ 76 โครงสร้างคู่แข่งของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ	567
ภาพที่ 77 เครือข่ายอำนาจของวาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุ	570
ภาพที่ 78 เครือข่ายอำนาจของวาทกรรมกตัญญูต่อผู้สูงอายุ	571
ภาพที่ 79 การประกอบสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุมาจากแหล่งที่หลากหลาย	582

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 80 อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ไม่หยุดนิ่ง.....	584
ภาพที่ 81 ความหลากหลายของผู้สูงอายุในสังคมไทย.....	592

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

1.1 ผู้สูงอายุในโลกความจริงและโลกวิชาการ

ในสังคมโลกปริมาณตัวเลขของผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นอันเป็นผลจากการแพทย์ที่เจริญก้าวหน้า ทำให้มีการคาดการณ์ในหมู่นักประชากรศาสตร์ว่าในอีก 25 ปีข้างหน้า ประชากรผู้สูงอายุจะทวีขึ้นจากจำนวน 606 ล้านคน ในปี ค.ศ. 2000 สู่ 1,200 ล้านคน ในปี ค.ศ. 2025 และ 2,000 ล้านคน ในปี ค.ศ. 2050 (Kalache, Barreto and Keller, 2005) สำหรับในสังคมไทย จากอัตราผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2543 ร้อยละ 10 คาดการณ์ว่านับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ในอีก 20 ปีข้างหน้า อัตราผู้สูงอายุจะเพิ่มเป็นร้อยละ 40 ในปี พ.ศ. 2570 (บรรลุ ศิริพานิช, 2550: 4) สัดส่วนนี้สร้างความวิตกกังวลต่อนักประชากรศาสตร์อย่างมาก ดังเช่นที่เกื้อ ควรหาเวช (2550) ชี้ว่า ควรจะให้ความสนใจแก่ผู้สูงอายุ ณ บัดนี้ มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาต่อผู้สูงอายุมากขึ้นในอนาคต

นอกจากปัจจัยเชิงปริมาณของผู้สูงอายุที่เพิ่มสูงขึ้นแล้ว ในโลกความเป็นจริงก็เริ่มให้ความสำคัญต่อประเด็นผู้สูงอายุ เช่น การแพทย์สำหรับผู้สูงอายุหรือเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ นโยบายของผู้สูงอายุที่ถือกำเนิดขึ้น ทั้งการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ สวัสดิการผู้สูงอายุ การเกษียณอายุการทำงาน การสร้างตลาดผู้สูงอายุหรือการตลาดสีเทา (grey market) เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดความพยายามทำความเข้าใจในประเด็นผู้สูงอายุตามศาสตร์ต่างๆ นับตั้งแต่ในทศวรรษที่ 1940 เป็นต้นมา (Westerhof and Tulle, 2007)

ในสายมนุษยศาสตร์จะสนใจมิติความชราที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา ศาสนา และวรรณกรรม เช่นในหนังสือเรื่อง Handbook of the Humanities and Aging (1992) ส่วนสายวิทยาศาสตร์จะพิจารณาร่างกายที่อ่อนแอของคนชราและการยับยั้งความชราใน Handbook of the Biology of Aging (5th edition, 2001) สำหรับสายสังคมศาสตร์ก็จะพิจารณาความสัมพันธ์ของความชรากับสังคม ทั้งในด้านของชีวิตของผู้สูงอายุ สถาบันที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ทั้งสถาบันครอบครัว การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และปัญหาของผู้สูงอายุในปัจจุบัน อาทิ สุขภาพ การเกษียณอายุ ดังปรากฏใน Handbook of Aging and the Social Sciences (5th edition, 2001 และ 6th edition, 2006) นอกจากนี้ยังมีความพยายามในการรวมศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ทั้งชีววิทยา จิตวิทยา และสังคม รวมถึงการสื่อสาร เพื่อแสดงให้เห็นว่า การศึกษาผู้สูงอายุหรือชราวิทยา (gerontology) มีความหลากหลายในแต่ละศาสตร์หรือที่เรียกว่าสหวิทยาการ

(interdisciplinary) ในหนังสือเรื่อง The Cambridge Handbook of Age and Ageing (2005) และ Ageing in Society (2nd edition, 1993 และ 3rd edition, 2007)

และประเด็นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับแวดวงการศึกษาและงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือ การเริ่มให้ความสำคัญของมิติการศึกษาการสื่อสารกับผู้สูงอายุโดยตรงนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา (Harwood, 2007) ดังหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือเรื่อง Handbook of Communication and Aging Research (2nd edition, 2004) ซึ่งรวบรวมผลงานของนักการศึกษาการสื่อสารที่ได้ศึกษามิติการศึกษาการสื่อสารทุกระดับของผู้สูงอายุ ทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล สื่อมวลชน และสื่อสมัยใหม่ ทั้งนี้เนื่องมาจากนักวิชาการด้านการสื่อสาร (Harwood, 2007) เริ่มตระหนักว่า การสื่อสารมีความสัมพันธ์กับผู้สูงอายุอย่างน้อย 4 ด้าน คือ (1) การสื่อสารจะสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจของเราเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เช่น การใช้คำเรียกผู้สูงอายุว่า “ผู้อาวุโส” จะแตกต่างจากคำว่า “คนชรา” ซึ่งจะมีนัยยะแห่งความแก่และความเสื่อมถอยทางด้านร่างกายมากกว่า (2) การสื่อสารจะกำหนดประสบการณ์ที่มีต่อผู้สูงอายุ เช่น หากเรารับรู้เรื่องราวของผู้สูงอายุผ่านสื่อมวลชนที่มักจะนำเสนอภาพเชิงลบก็จะทำให้เรามีภาพผู้สูงอายุในแง่ลบโดยปริยาย ในทางกลับกัน หากเราสื่อสารกับผู้สูงอายุโดยตรงและสื่อสารโดยมีความถี่ค่อนข้างสูงก็จะทำให้เข้าใจผู้สูงอายุมากขึ้น (3) ผู้สูงอายุจะสร้างอัตลักษณ์ด้วยการสื่อสาร หมายถึง ตัวผู้สูงอายุเองก็จะใช้การสื่อสารเพื่อสื่อความหมายของตัวตนออกมาให้ผู้อื่นได้รับรู้ และ (4) ผู้สูงอายุจะสร้างแนวทางการสื่อสารของตน เช่น ผู้สูงอายุจะใช้ภาษาและการสื่อสารในแบบของตน ดังกรณีของการดูโทรทัศน์ของผู้สูงอายุจะต่างจากวัยรุ่น (Harwood, 2007)

การให้ความสนใจต่อการศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุถือเป็นการเปิดศักราชให้เห็นถึงความสำคัญของการสื่อสารกับผู้สูงอายุ และเริ่มมองว่า การสื่อสารมีความสัมพันธ์กับผู้สูงอายุและเกี่ยวข้องกับมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ (ดังที่ระบุไว้ในด้านที่ 1-3 ในงานของ Harwood) ในเวลาเดียวกันก็ยืนยันให้เห็นว่า การศึกษาการสื่อสารกับผู้สูงอายุเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ทำให้เข้าใจผู้สูงอายุมากขึ้น ทั้งในส่วนของ การสร้างความหมายของผู้สูงอายุทั้งจากคนอื่น ตัวผู้สูงอายุเอง การสื่อสารของผู้สูงอายุและการรับรู้ความหมายต่อผู้สูงอายุ

สำหรับในสังคมไทยการให้ความสำคัญต่อการศึกษาผู้สูงอายุถือกำเนิดมานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 โดยในระยะแรกนั้นจะมุ่งเน้นการศึกษาด้านอนามัย ปัญหาสุขภาพ จนในปี พ.ศ. 2510 จึงเริ่มขยายขยายสู่มิติด้านเศรษฐกิจและสังคมรอบด้าน อีกทั้ง เอกสารการศึกษาเริ่มมีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะด้านการแพทย์ อันเนื่องมาจากปัญหาสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุที่เริ่มโดดเด่น เมื่อเทียบกับมิติด้านเศรษฐกิจและสังคมหรือการช่วยเหลือผู้สูงอายุยังไม่มากนัก (สุมาลย์ โทมัส, 2534) การนำเสนอประเด็นด้านการแพทย์ที่มีจำนวนมากอาจอธิบายได้ถึงวิถีคิดของมนุษย์ในยุค

ดังกล่าวถึงความพยายามเอาชนะธรรมชาติหรืออายุของศาสตร์วิทยาศาสตร์ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ศาสตร์ด้านการแพทย์พยายามก้าวเข้ามามีอำนาจกำหนดความหมายต่อผู้สูงอายุก็เป็นได้

และเมื่อพิจารณาในยุคปัจจุบันจาก “รายงานการทบทวนองค์ความรู้และสถานการณ์ในปัจจุบันตลอดจนข้อเสนอแนะทางนโยบายและการวิจัยผู้สูงอายุในประเทศไทย” (2545) โดยศาสตราจารย์นายแพทย์สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ ก็ยังคงย้ำเตือนให้เห็นว่า การศึกษาผู้สูงอายุในสังคมไทยได้ขยายตัวกว้างออกไป คือ จากมิติร่างกาย สุขภาพ สุขประเพณีด้านครอบครัว เศรษฐกิจ การสังคมสงเคราะห์ ชุมชน วัฒนธรรม และระบบเพื่อผู้สูงอายุ อันถือได้ว่าเป็นการขยายมิติผู้สูงอายุจากงานวิจัยในยุคแรก

ทว่า ไม่ว่าจะเป็งานวิจัยในช่วงยุคแรกหรือยุคปัจจุบันก็ตาม ยังไม่ปรากฏมิติด้านการสื่อสารให้เห็น นั่นอาจมีนัยยะถึงการมองข้ามความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับผู้สูงอายุของแวดวงวิชาการ หรือในอีกทางหนึ่งศาสตร์ด้านสื่อสารอาจจะมีได้ก้าวมาสู่พรมแดนผู้สูงอายุ เพราะมักจะมุ่งเน้นกลุ่มคนรุ่นใหม่มากกว่า ตลอดจนการขาดเครื่องมือการวิเคราะห์ จนกระทั่งช่วงหลังเริ่มคลี่คลายสู่การมองว่าผู้สูงอายุเริ่มมีความสัมพันธ์กับการสื่อสาร โดยเฉพาะประโยชน์ต่อการขายสินค้าให้ผู้สูงอายุโดยใช้เครื่องมือคือการสื่อสารมวลชน

แต่จากการทบทวนงานวิจัยด้านการสื่อสารกับผู้สูงอายุในสังคมไทยของผู้วิจัยก็พบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า งานศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารกับผู้สูงอายุเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 โดยเริ่มจากปี พ.ศ. 2539 ในงานของสมมาตร คงชื่นสิน เรื่อง “การเปิดรับและความต้องการของรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร” และพรเพ็ญ พยัคฆาภรณ์ เรื่อง “การเปิดรับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของผู้สูงอายุไทย” หลังจากนั้นงานวิจัยก็เริ่มมีจำนวนมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2540 นับได้มากกว่า 10 เรื่อง โดยงานส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นทฤษฎีสถิตวิทยาและบทบาทหน้าที่ เช่น ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้รับสาร (uses and gratification) การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร (information seeking) นอกจากนั้นยังมุ่งสู่การพิจารณาบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุในฐานะผู้ส่งสารที่เข้มแข็ง ดังเช่นงานเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ จ.น่าน” ของ อรวรรณศิริสวัสดิ์ (2543) และงานเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของ รุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544)

เมื่อย้อนกลับไปเทียบกับการศึกษาการสื่อสารกับผู้สูงอายุในต่างประเทศของ Harwood (2007) พบว่า งานวิจัยของไทยส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นในด้านที่ 4 ของ Harwood หรือ การศึกษาการสร้างแนวทางการสื่อสารของผู้สูงอายุเองว่า ผู้สูงอายุจะมีรูปแบบการสื่อสารอย่างไร ซึ่งเป็นไปตามสำนักคิดจิตวิทยาและบทบาทหน้าที่

และหากพิจารณาในด้านตัวสื่อก็พบว่า งานศึกษาที่ผ่านมาได้กระจายความสนใจสู่ระดับ การสื่อสารทุกประเภท ดังที่ยกตัวอย่างไปแล้วคือ การสื่อสารระหว่างบุคคล และการ สื่อสารมวลชน งานการศึกษายังขยายสู่สื่อพื้นบ้าน เช่น งานเรื่อง “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย” ของ รัตติกาล เชนจัด (2549) และสื่อสมัยใหม่ เช่น งานของ หม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์ (2546) เรื่อง “บทบาทของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์กับ การสร้างความสัมพันธ์แบบชุมชนเสมือนของผู้สูงอายุสมาชิก OPPY Club”

งานวิจัยทั้งหมดนี้อาจถือได้ว่าเป็นก้าวแรกของการศึกษาการสื่อสารกับผู้สูงอายุ และช่วย ทำให้เห็นภาพคร่าวๆ ของการสื่อสารกับผู้สูงอายุ ทั้งในมิติด้านแนวคิดทฤษฎี การเทียบกับการ ศึกษาที่ต่างประเทศ และระดับการสื่อสาร / ประเภทของสื่อของผู้สูงอายุ

1.2 การเดินทางศึกษาผู้สูงอายุภายใต้สำนักวัฒนธรรมศึกษา

แม้ว่าการให้ความสนใจผู้สูงอายุทั้งไทยและเทศ ตลอดจนในแวดวงการศึกษาจะเป็น นิमितหมายอันดีต่อความเข้าใจประเด็นผู้สูงอายุ และเป็นบันไดขั้นแรกในการศึกษาผู้สูงอายุก็ตาม แต่งานวิชาการและงานวิจัยส่วนใหญ่ยังมีลักษณะแยกย่อยตามสาขาวิชา เช่น หากเป็นสาขา การแพทย์ก็จะใช้ทฤษฎีด้านชีววิทยาและจิตวิทยาโดยขาดมิติในด้านสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์ ส่วนสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ก็มักจะใช้ทฤษฎีสำนึกโครงสร้างบทบาท หน้าที่เพื่อแสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุที่เปลี่ยนแปลงไป

ในทำนองเดียวกัน งานวิจัยในสาขาการสื่อสารก็มักจะสนใจทฤษฎีสำนึกโครงสร้าง บทบาทหน้าที่และจิตวิทยาของผู้สูงอายุ ดังทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสาร การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร และบทบาทของผู้สูงอายุในด้านการสื่อสาร ดังที่กล่าวไปแล้วเบื้องต้น อันทำให้ขาดรอยเชื่อมกับสาขาอื่นๆ ซึ่งต่างไปจากในโลกความเป็นจริงที่ประเด็นเรื่องผู้สูงอายุนั้น มีความเกี่ยวพันและเชื่อมร้อยกับมิติต่างๆ อย่างแยกกันไม่ออกในลักษณะสหวิทยาการ ทั้งชีววิทยา จิตวิทยา สังคมวัฒนธรรม และการสื่อสาร

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยด้านการสื่อสารบางส่วนเริ่มขยายสู่มิติเชิงสังคมและ วัฒนธรรม หรือหากย้อนกลับไปเทียบเคียงกับแนวคิดของ Harwood (2007) จะพบว่า จากเดิมที่ อาจมองเฉพาะกลุ่มที่ 4 หรือการศึกษาแนวทางการสื่อสารของผู้สูงอายุ ซึ่งจะมุ่งเน้นตัวผู้สูงอายุ เอง ก็เริ่มขยายสู่มิติอื่นด้วย ดังการศึกษาในกลุ่มที่ 1 หรือการศึกษาการสื่อสารเพื่อสะท้อนความ เข้าใจต่อผู้สูงอายุ และกลุ่มที่ 3 คือ การศึกษาการที่ผู้สูงอายุจะสร้างอัตลักษณ์ด้วยการสื่อสาร ดังเช่น งานวิจัยเรื่อง “ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุในงานโฆษณาทางโทรทัศน์” ของ ปานจักษ์

ทองปาน (2540) ได้ศึกษาภาพของผู้สูงอายุที่ปรากฏในโฆษณาในช่วงปี พ.ศ. 2533-2539 จำนวน 192 ชิ้น และแสดงให้เห็นว่า สื่อโฆษณาได้นำเสนอภาพของผู้สูงอายุ 4 ด้านคือ ด้านแรก กิจกรรมของผู้สูงอายุ เช่น เรื่องส่วนตัว ครอบครัว สังคม ด้านที่สอง บทบาทของผู้สูงอายุกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่น การเคารพผู้ใหญ่ อธิบายยอมนดี ด้านที่สาม การเน้นภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ เช่น การเป็นผู้เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ และด้านที่สี่ ภาพของผู้สูงอายุในแง่ลบ เช่น การหมกมุ่นทางเพศ ภาพตลกล้อเลียน ภาพทั้งสี่นี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพียงส่วนเสี้ยวหนึ่งของภาพผู้สูงอายุในสังคมไทย แต่สิ่งที่สำคัญมากกว่านั้นคือ งานวิจัยนี้ก่อให้เกิดคำถามในประเด็นเรื่อง “อำนาจ” และ “อัตลักษณ์” ผู้สูงอายุว่า ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุที่สื่อสารผ่านโฆษณานั้นเป็นภาพที่ใครกำหนด ตลอดจนผู้สูงอายุเองจะมีอำนาจกำหนดความหมายของตนเองได้หรือไม่

ในช่วงหลังทศวรรษที่ 2540 งานเรื่อง “หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์คนค้นคน” ของพรพรรณ สมบูรณ์บัติ (2549) ก็ตอบคำถามต่อว่า รายการสารคดีโทรทัศน์ได้พยายามนำเสนอภาพของหญิงชราอีกรูปแบบหนึ่งที่ต่างไปจากความเข้าใจของคนทั่วไปที่มองว่าอ่อนแอ หรืออยู่กับบ้านพักผ่อน แต่กลับเป็นหญิงชราที่ถูกกดดันจากสังคม ยากไร้ ด้อยการศึกษา ร่างกายเสื่อมโทรมแต่กลับไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคใดๆ ซึ่งความกดดันนั้นเป็นผลพวงจากความกดดันของสังคมสมัยใหม่ แต่ในอีกด้านหนึ่งหญิงชราที่ได้รับชมรายการก็พยายามต่อสู้ต่อรองความหมายที่กำหนดนั้นโดยเฉพาะการปฏิเสธการนิยามว่าผู้สูงอายุคือผู้ไร้คุณค่าแก่ลูกหลาน

จากคำถามในสื่อโฆษณาและสารคดีโทรทัศน์ก็กระตุ้นให้เกิดคำถามต่อมาในแวดวงการศึกษา สื่อสารด้วยว่า การสื่อสารกับผู้สูงอายุในด้านอื่นนั้นจะมีความเกี่ยวเนื่องกับ “อำนาจ” และเชื่อมร้อยกับศาสตร์สาขาอื่นหรือไม่อย่างไร และคำถามนี้ได้กลายมาเป็นหัวใจของงานวิจัยชิ้นนี้ด้วย และเพื่อตอบคำถามดังกล่าว สำนักวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) จึงเป็นหนึ่งในทฤษฎีที่จะช่วยไขปริศนาโดยให้ความสนใจต่อประเด็นเรื่องผู้สูงอายุในลักษณะบูรณาการระหว่างการสื่อสารกับศาสตร์อื่นๆ ตลอดจนการตอบข้อสงสัยเรื่องอำนาจในการนำเสนออัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ

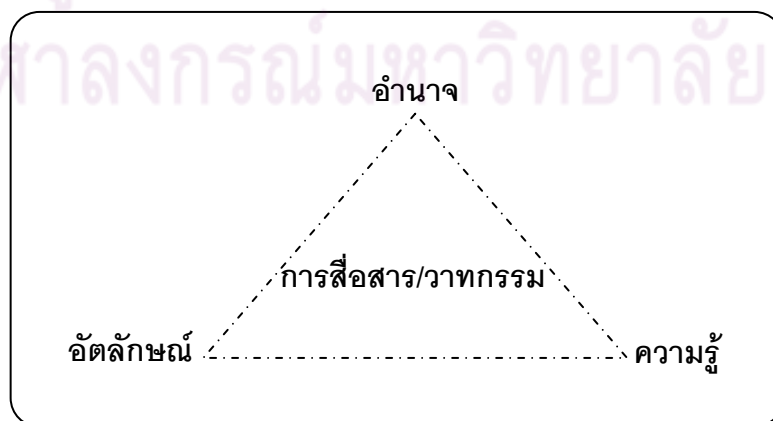
สำนักวัฒนธรรมศึกษาก้าวเข้ามาศึกษาผู้สูงอายุนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา (Gullette, 2004) ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการเติบโตของปริมาณผู้สูงอายุในสังคมยุโรปก็เป็นได้ สำนักดังกล่าวถือกำเนิดขึ้นในประเทศอังกฤษในทศวรรษที่ 1960 ในยุคที่ประเทศอังกฤษและสังคมโลกกำลังก้าวสู่สังคมยุคหลังสมัยใหม่ (post modernity) ที่ซึ่งปัญหาต่างๆ มิใช่การแก้ไขด้วยมุมมองด้านเดียวเช่นในอดีต อีกทั้งปัญหาในยุคนี้ก็เริ่มสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เหตุนี้เองสำนักนี้จึงพยายามเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกัน ทั้งจิตวิทยา การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการสื่อสาร ผนวกกับแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่เริ่มนิยามความหมายของการเมืองในรูปแบบใหม่ว่าเป็นการต่อสู้ของคนตัวเล็กที่เคยอยู่นอกสายตา จึงทำให้เปิดรับฟังเสียงของคนตัว

เล็กมากขึ้น โดยทั้งหมดยึดแนวทางของสำนักมาร์กซิสม์เป็นแกนสำคัญ ซึ่งมุ่งเน้นมิติเรื่อง “อำนาจ และความไม่เท่าเทียม” จากเรื่องชนชั้น และนำมาอธิบายประเด็นปัญหาต่างๆ ในสังคม นับตั้งแต่เรื่องเพศ สิว รัยรุ่น และล่าสุดคือการก้าวสู่มิติเรื่องผู้สูงอายุ ยิ่งไปกว่านั้นด้วยวิธีการมองโลกของกลุ่มดังกล่าวที่มีโลกทัศน์การมองย้อนอดีตมากกว่าการมองไปข้างหน้าในยุคพัฒนา (modernism) ผู้สูงอายุก็น่าจะเริ่มกลายเป็นกลุ่มคนที่นักวิชาการให้ความสนใจ

แนวคิดของสำนักวัฒนธรรมศึกษาที่มุ่งศึกษาประเด็นของผู้สูงอายุก็น่าจะเป็นแนวคิดเรื่อง “อัตลักษณ์” (identity) หรือ “ตัวตน” (สำหรับในที่นี้จะใช้คำว่า “อัตลักษณ์” เพราะในทัศนะของสำนักวัฒนธรรมศึกษาการใช้คำนี้จะมีความสัมพันธ์กับเรื่องอำนาจในการนิยามตัวเราขึ้นมา และมีความหลากหลายมากกว่าคำว่า “เอกลักษณ์” ที่มีความหมายเพียงหนึ่ง) แนวคิดนี้มุ่งศึกษาตัวตนของมนุษย์ว่า “เราคือใคร” และ “เราต่างจากคนอื่นเช่นไร”

และจุดที่สำคัญของการนิยามตัวตนของสำนักนี้จะสัมพันธ์กับมิติเรื่องของ “อำนาจ” “ความรู้” และ “การสื่อสาร หรือ วาทกรรม” โดยอาจสรุปได้ว่า “อัตลักษณ์เป็นผลลัพธ์ของวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้อำนาจและความรู้บางอย่าง และอัตลักษณ์ดังกล่าวก็เผยแพร่ผ่านเครือข่ายและสถาบันต่างๆ และเราก็รับมาโดยไม่ตั้งคำถาม” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อัตลักษณ์ของมนุษย์เป็นเรื่องที่ถูกกำหนดความหมายจากอำนาจและความรู้ ข้อสรุปเช่นนี้ทำให้แนวคิดนี้ต่างไปจากสำนักอื่น เช่น จิตวิทยาที่มองว่า อัตลักษณ์จะเป็นเรื่องธรรมชาติ หรือแนวคิดในยุคเหตุผลนิยมที่มองว่า มนุษย์เป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่กำหนดตนเองได้ (Woodward, 1997 และ 2002 Barker, 2008 อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546 กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551 และ ธีรยุทธ บุญมี, 2551)

หากจะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง “อัตลักษณ์” “อำนาจ” “ความรู้” และ “การสื่อสาร/วาทกรรม” สามารถเชื่อมโยงดังแผนภาพด้านล่างนี้

รูปภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ อำนาจ ความรู้ และการสื่อสาร/วาทกรรม

แผนภาพดังกล่าวสามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ว่า “อัตลักษณ์” (identity) หรือตัวตนของผู้สูงอายุมิใช่เป็นเรื่องธรรมชาติแต่เป็นเรื่องการประกอบสร้าง (constructionism) จาก “อำนาจ” ต่างๆ รอบตัว ผ่านสถาบันการแพทย์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสื่อสารมวลชน โดยที่เรามักจะไม่รู้ตัวหรือมิได้ตระหนัก และในอีกมุมหนึ่ง สถาบันต่างๆ เหล่านี้ก็ใช้ “ความรู้” ในการยืนยันและกำหนด “อัตลักษณ์” ดังเช่น Michel Foucault นักปรัชญาคนสำคัญในสำนักนี้ที่สนใจเรื่องอัตลักษณ์ได้ยกตัวอย่างสถาบันการแพทย์ได้สร้างชุดความรู้เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ คือ “เพศศึกษา” และในที่สุด “ความรู้” ดังกล่าวก็กลายเป็น “อำนาจ” ในการนิยาม “อัตลักษณ์” เรื่องเพศให้กับมนุษย์ว่า อะไรคือสิ่งที่ถูกต้องและอะไรคือสิ่งที่ผิด จนในที่สุดเราก็จะซึมซับรับความหมายกลายเป็น “อัตลักษณ์เรื่องเพศ” โดยปริยาย

ทั้งนี้ จุดเชื่อมโยงของความสัมพันธ์ระหว่าง “อัตลักษณ์” “อำนาจ” และ “ความรู้” ก็คือการใช้เครื่องมือคือ “ภาษา” หรือ “การสื่อสาร” หรือที่ Foucault เรียกว่า “วาทกรรม” (discourse) (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534 อรรถรรณ ปิลาธิโรไวท, 2544 และนพพร ประชากุล, 2547) นับตั้งแต่ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาภาพ และการกระทำต่างๆ เช่น ภาครัฐจะใช้ “อำนาจ” และ “ความรู้” สร้าง “วาทกรรม” ผ่านภาษาเขียนในนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ เช่น การเกษียณอายุ สวัสดิการผู้สูงอายุ และวาทกรรมดังกล่าวก็จะสร้าง “อัตลักษณ์” ของผู้สูงอายุขึ้นมาว่า หากอายุ 60 ปี ก็จะต้องเกษียณอายุ และรับสวัสดิการของรัฐ เป็นต้น (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.) เช่นเดียวกันกับโลกของสื่อมวลชน ดังเช่นโฆษณาในงานของ ปานจักษ์ ทองปาน (2540) สถาบันโฆษณาใช้ “อำนาจ” และ “ความรู้” เรื่องผู้สูงอายุในสังคมไทยในการสร้างวาทกรรมชุดผู้สูงอายุในโฆษณา 4 ด้าน คือ กิจกรรมผู้สูงอายุ ภูมิปัญญา การสืบทอดวัฒนธรรม และภาพด้านลบ ผ่านภาพและเสียง เพื่อสนับสนุนความหมายของสินค้าในฐานะคุณค่าที่ยั่งยืนประหนึ่งอายุที่ยาวนานของผู้สูงอายุ

ดังนั้น ในทัศนะของ Foucault บทบาทของวาทกรรมจึงอาจมีสองระดับคือ ในระดับปัจเจกบุคคล คือ การกำหนดอัตลักษณ์บุคคลว่า “เราคือใคร” เช่น การกำหนดว่าผู้สูงอายุคือใคร และในระดับสังคม คือ การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล เช่น นาย-ป้า หญิง-ชาย ผู้สูงอายุ-คนต่างวัย การกำหนดอะไรคือความจริงและอะไรไม่ใช่ความจริง อะไรคือสิ่งดีและเลว และการให้อำนาจแก่สถาบันบางสถาบันที่จะกำหนดความชอบธรรมในการอธิบายสิ่งต่างๆ เช่น สถาบันการแพทย์ นโยบายรัฐ สื่อมวลชน โดยสถาบันต่างๆ เหล่านี้ก็จะสร้าง “ความรู้” เป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ของมนุษย์

อย่างไรก็ดี การอธิบายข้างต้นตามแนวคิดของ Foucault ยังดูเหมือนการมองว่า “อัตลักษณ์” เป็นผลพวงของอำนาจที่กำหนดมนุษย์ผ่านการวิเคราะห์วาทกรรม โดยมนุษย์

กลายเป็นเพียงวัตถุที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีพ้นจากอำนาจทั้งหมดทั้งปวงได้ ซึ่งกลายเป็นข้อสงสัย และถูกปฏิเสธในช่วงหลัง ที่เริ่มเสนอถึง “เหรียญสองด้านแห่งอัตลักษณ์” ดังหัวข้อถัดไป

1.3 เหรียญสองด้านของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

นอกเหนือจากการอธิบายความสัมพันธ์ของอัตลักษณ์กับมิติอำนาจ ความรู้และวาทกรรม เพื่อแสดงให้เห็นจุดเด่นของแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ในสำนักวัฒนธรรมศึกษาแล้ว สำนักนี้ยังพิจารณาอัตลักษณ์ในฐานะมิติที่หลากหลายเสมือนเหรียญสองด้าน ดังนี้

ด้านแรก อำนาจที่คนอื่นกำหนดหรือหากพิจารณาตามแนวคิดของ Michael Foucault จะหมายถึงอำนาจจากโครงสร้างสังคมจะเป็นผู้นิยามตัวตนหรืออัตลักษณ์ว่า “เราคือใคร” เช่น ผู้สูงอายุในทัศนะขององค์ความรู้ด้านการแพทย์คือ ร่างกายที่เสื่อมถอย และแม้แต่การมองร่างกายในฐานะความเสื่อมถอยค่อยๆ เริ่มขยับลดลงจากอายุ 60 ปีลงไปเรื่อยๆ จนอาจทำให้เกิดอคติวัยชรา (ageism) และความกลัวแก่ ดังที่ปรากฏในข่าวต่อไปนี้

คนเราหัวแหลมที่สุดอายุ 39 หลังจากนั้น สติปัญญาจะเริ่มเสื่อมถอย คณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียของสหรัฐฯ แถลงว่า ได้ศึกษาพบว่า สมรรถนะเราจะเบรื่องปราดที่สุด เมื่ออายุขึ้น 39 ปี และหลังจากนั้น ก็จะเริ่มเสื่อมถอยลงในอัตราที่รวดเร็ว

(ไทยรัฐ 28 ตุลาคม 2551: 7)

ความชราได้ย่างกรายมาสู่ชีวิต ตั้งแต่วันแรกที่เราก่อเกิดมา โดยผู้ชายจะสังเกตความเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนเมื่ออายุย่าง 35 ปี หลังจากนั้น จะร่วงโรยแบบค่อยเป็นค่อยไป ส่วนผู้หญิงความเปลี่ยนแปลงของร่างกายเกิดขึ้นช้ากว่า ประมาณช่วงอายุ 40 ปี แต่หลังจากนั้นจะร่วงโรยลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้หญิงในวัย 40 อดดูแก่กว่าผู้ชายวัยเดียวกันอย่างน่าตกใจ

(ไทยรัฐ 3 กุมภาพันธ์ 2550: 24)

แต่ในอีกด้านหนึ่ง ในงานช่วงหลังของ Foucault รวมถึงบรรดานักวิชาการรุ่นหลัง เช่น Stuart Hall และ Anthony Giddens ก็เสนอเพิ่มเติมด้วยว่า อัตลักษณ์ ก็คือ อำนาจของตนเองในการสื่อสารสู่คนอื่นๆ ว่า “เราคือใคร” (Barker, 2008) นั่นก็หมายความว่า มนุษย์มีอำนาจในการกำหนดตัวตนของเราเพื่อนิยามตนเองว่าเราคือใคร และการบอกออกไปนั้นก็ต้องพึ่งพาการสื่อสาร

หรือวาทกรรมนั่นเอง แต่ทั้งนี้การบอกว่าเราคือใครก็อาจต้องคำนึงถึงอำนาจของสังคมที่กำหนดไปพร้อมกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการนิยามอัตลักษณ์ตนเองภายใต้กรอบของสังคม

อำนาจในส่วนหลังนี้จะเป็นส่วนสำคัญในการต่อสู้ต่อรองและท้าทายอัตลักษณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้น ดังเช่น การกำหนดความหมายอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในด้านบวก ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2549 ความว่า

ดูท่าทางเหมือนว่าน้อยใจว่าอายุมาก แต่ว่า ถ้าอายุมากขึ้น ก็เป็นประโยชน์ได้เปรียบ คนไหนที่อายุน้อยๆ เสียเปรียบ เพราะไม่มีความรู้ เรียกว่า คนที่อายุน้อยๆ เป็นคนที่เซ่อ เป็นคนไม่มีความสามารถ ฉะนั้นคนที่อายุมากๆ เป็นคนที่ได้เปรียบ เพราะว่าถ้าใช้คุณสมบัติคนที่มีอายุ เรียกว่ามีประสบการณ์ต้องถือได้ว่า เป็นคนที่ได้เปรียบ แล้วคนที่อายุน้อย ถ้าดูถูกคนที่อายุมากก็มีปมด้อยนั่นเอง คนที่อายุน้อยๆ นึกว่าไม่มีความสามารถเลยต้องดูถูกคนที่อายุมาก แต่ขอบอกว่า คนที่อายุมากถ้ารักษาความดี รักษาคุณสมบัติ คุณธรรมก็ได้เปรียบคนที่อายุน้อย และในประเทศชาติถ้ามีคนที่อายุมากจะได้เปรียบ ชชาติบ้านเมืองจะก้าวหน้าได้ ถ้ามีแต่คนเด็กๆ ที่ไม่ถือว่ามีความสามารถ ชชาติบ้านเมืองไม่ก้าวหน้า จะต้องพุดอย่างนี้ ท่านผู้ใหญ่อาจจะบอกว่านี่แหละคนที่อายุมากมีประโยชน์ แต่คนที่อายุมากแต่ที่ไม่ใช้ความได้เปรียบของควมมีอายุมากก็เป็นเด็กในความคิดนี้

(ไทยรัฐ 5 ธันวาคม 2549: 16)

อัตลักษณ์ในสำนักวัฒนธรรมศึกษาจึงมิใช่มีมติเดียวแต่อาจมีความหลากหลาย (identities) และขึ้นอยู่กับว่า ใครเป็นคนสร้าง ตนเอง หรือคนอื่นๆ นอกจากนั้น ยังเริ่มตั้งคำถามที่แบบคายนขึ้นด้วยว่า อัตลักษณ์ที่เห็นนั้นก็อาจมีการแปรเปลี่ยนไปได้ตามเวลา สถานการณ์ และเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่หยุดนิ่ง (becoming) (Woodward, 1997 และ 2002 และ Barker, 2008) ดังเช่น ผู้สูงอายุก็น่าจะมีทั้งนัยยะบวกหรือลบก็ได้ หากไม่ทำประโยชน์ หรือหากไร้ซึ่งอำนาจก็อาจมีอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนจากบวกสู่ลบ หรือในทางกลับกันหากพยายามต่อสู้อัตลักษณ์ตนเองในแง่ลบและนำมาพัฒนาตนและสังคมก็จะก้าวสู่บวกได้เช่นกัน

หากลองขยายความเหรียญด้านแรกของการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ตามแนวคิดของ Foucault ซึ่งสนใจ “อำนาจ” ในการสร้าง “ความรู้” โดยใช้ “วาทกรรม” ผ่านสถาบันต่างๆ เพื่อสร้าง “อัตลักษณ์” ของผู้สูงอายุ Westerhof and Tulle (2007) จึงได้สาธิตให้เห็นถึงสามสถาบันหลักใน

สังคมตะวันตกที่ทรงอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ได้แก่ สถาบันการแพทย์ สังคม และการสื่อสารมวลชน

สถาบันการแพทย์จะใช้ความรู้ด้านการแพทย์กำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในฐานะโรคและความอ่อนแอ อันนำไปสู่การป้องกันรักษาและการชะลอความชรา ส่วนสถาบันสังคมตามนโยบายของ Westerhof and Tulle จะประกอบด้วยนโยบายรัฐ เศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงของสังคม สถาบันดังกล่าวจะพิจารณาผู้สูงอายุแปรเปลี่ยนไปตามเวลา จากยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองสถานภาพของผู้สูงอายุจะอยู่ในฐานะปัญหาและความอ่อนแอ ตามความรู้เรื่องประชากรศาสตร์ รัฐสวัสดิการ และการแพทย์ แต่หลังทศวรรษที่ 1980 ชุดความรู้เกี่ยวกับภาพของผู้สูงอายุเริ่มแปรเปลี่ยนไปสู่การพึ่งพาตนเองและมีศักดิ์ศรี ส่งผลต่อนโยบายภาครัฐเริ่มเปลี่ยนการมองผู้สูงอายุในด้านบวก เช่น การจัดโครงการการเกษียณก่อนกำหนด แม้ในด้านหนึ่งอาจเป็นมุมมองของการลดการจ้างงาน ทว่า ในอีกด้านหนึ่งก็คือการหันมาให้คุณค่ากับผู้สูงอายุที่สามารถเริ่มงานใหม่ได้ ตลอดจนเริ่มวางนโยบายการสนับสนุนการทำงานของผู้สูงอายุแทนที่จะให้เกษียณอยู่กับบ้าน และในปัจจุบันแนวคิดเรื่องผู้สูงอายุก็เปลี่ยนแปลงอีกครั้งโดยเริ่มพิจารณาผู้สูงอายุที่แตกต่างกันกล่าวคือมีทั้งกลุ่มที่เข้มแข็งและอ่อนแอ อันทำให้นโยบายภาครัฐมีทั้งการช่วยเหลือและสนับสนุนไปในคราวเดียวกัน สำหรับในแวดวงธุรกิจก็เช่นเดียวกันก็เริ่มขยายสู่การพิจารณาผู้สูงอายุในฐานะเป้าหมายการตลาดอีกด้วย

สำหรับกรณีของสถาบันสื่อมวลชนนั้นก็เป็นอย่างหนึ่งในช่องทางที่สร้างอคติแห่งวัยแก่ผู้สูงอายุ แต่ในปัจจุบันภาพดังกล่าวเริ่มแปรเปลี่ยนตามอำนาจของสถาบันสังคมที่กำหนดความหมายด้วย ซึ่งก็สอดคล้องกับงานของ Featherstone and Hepworth (1993 และ 2005) ศึกษาภาพของผู้สูงอายุในสื่อต่างๆ เช่น ภาพวาด ภาพถ่าย และสื่อมวลชน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ภาพของคนชราจะมีความแตกต่างกันสามยุค คือ ยุคแรก ภาพคนชราในอดีต (traditional image) จะปรากฏภาพคนชราสองแบบคือ ภาพคนชราที่มีความหมายของความเชี่ยวชาญ และในอีกด้านหนึ่ง คือ ภาพของคนชราที่อ่อนแอและเสื่อมโทรม ส่วนในยุคที่สอง ภาพคนชราในปัจจุบัน (modern image) คือ ภาพคนชราในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งเป็นต้นมา คนชราจะมีความหมายที่เพิ่มมากขึ้น นับตั้งแต่ภาพลบเช่นในยุคแรก หรือความอ่อนแอ ภาพคนชราที่แตกต่างหลากหลายตามเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ ภาพคนชราที่กลัวแก่และหันมาบริโภคสินค้าต่อต้านความชรา และภาพสุดท้ายคือ ภาพคนชราที่มีไฟอยู่หรือที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) ซึ่งถือเป็นการรื้อฟื้นภาพเดิมในยุคแรกให้กลับมา และในยุคที่สาม ภาพคนชราในอนาคต (future image) จะเป็นภาพคนชราที่สัมพันธ์กับมิติการแพทย์ที่มีอายุยืนยาว ตลอดจนภาพคนชราในมิติที่บวกมากขึ้นทั้งในด้านการบริโภคและการต่อสู้อคติในแง่ลบ

ในเหรียญอีกด้านหนึ่งของอัตลักษณ์ ซึ่งสนใจอำนาจของผู้สูงอายุในการต่อสู้ความหมายของตน งานของ Westerhof and Tulle (2007) ก็เสนอว่า ผู้สูงอายุก็นพยายามท้าทายและต่อรองวาทกรรมอัตลักษณ์ที่ถูกกำหนดด้วยแนวทางต่างๆ อาทิ (1) การลดอายุ ด้วยการคงความเข้มแข็งของร่างกาย เช่น การบริหารร่างกาย การยืดอคมม การทำศัลยกรรม การหลบซ่อนความชราภายใต้หน้ากากความหนุ่มสาว (2) การมองคนอื่นที่ต่ำกว่า เช่น คนพิการ เป็นต้น และ (3) การสร้างความหมายของความชราในรูปแบบใหม่ที่ยังคงทรงคุณค่า เช่น การใช้คำว่า “พลังสีเทา” (grey power) แนวทางการท้าทายอัตลักษณ์นี้ใกล้เคียงกับข้อเสนอของ Hazan (1994) คือ (1) การแยกตัวจากสังคมที่วาทภาพเชิงลบ (2) การกบฏ แม้ว่าอาจดูเหมือนการดื้อดึงแต่ก็เป็นอีกหนทางหนึ่งที่สามารถต่อสู้ความหมายเชิงลบที่ผู้อื่นสร้างขึ้น (3) การสร้างความหมายใหม่ให้กับความชรา เช่น ผมงอกคือ “เส้นไหมสีเงิน” ตลอดจนการเคลื่อนตัวสู่การต่อสู้ในระดับนโยบายเพื่อผู้สูงอายุ (4) การเกษียณก่อนกำหนดและเริ่มต้นชีวิตใหม่ (5) การเปิดโลกด้วยการท่องเที่ยว และ (6) การตาย ซึ่งอาจเป็นการหลุดพ้นจากความชราที่ธรรมชาติกำหนดสู่การลิขิตชีวิตตนเอง

ในท้ายที่สุด Westerhof and Tulle (2007) สรุปว่า การสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุผ่านสถาบันหลักนั้นจะส่งผลต่ออัตลักษณ์ผู้สูงอายุทั้งตัวผู้สูงอายุเองและคนทั่วไปที่มีต่อผู้สูงอายุ แต่ผู้สูงอายุก็นพยายามท้าทายอัตลักษณ์ที่กำหนดด้วยการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ของตนเอง และจากงานชิ้นนี้จึงก่อให้เกิดคำถามตามมาว่า บรรดาสถาบันหลักในสังคมไทยจะสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุเช่นไร เหมือนหรือต่างไปจากโลกตะวันตก รวมถึงผู้สูงอายุในสังคมไทยจะสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์เพื่อต่อสู้ต่อรองหรือท้าทายความหมายหรือไม่อย่างไร และบนเงื่อนไขอะไร

ต่อข้อคำถามดังกล่าว งานวิจัยที่ผ่านมาในไทยก็เริ่มเผยให้เห็นถึงสถาบันต่างๆ เริ่มก้าวเข้ามามีบทบาทในการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ต่อผู้สูงอายุ

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (ม.ป.ป.) ได้ย้อนกลับไปพิจารณาสังคมไทยในอดีตที่กำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ โดยผ่านการศึกษา คำ ภาษิตและตำนานที่เกี่ยวกับความชราของไทย ก็พบว่า คำว่า “แก่” “ชรา” มีนัยยะด้านบวก เช่น เข้มข้น แก่กล้า แก้วชา การเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ที่อยู่ยาวนาน ดังคำยกย่องทางพุทธศาสนาที่เรียกคำว่า “รัตตัญญู” หรือผู้รู้ราตรีนานโดยยกย่องพระเถระผู้ใหญ่ที่บวชก่อน และรู้อะไรมากกว่าคนอื่นๆ ยิ่งไปกว่านั้น สังคมไทยยังได้คาดหวังให้ผู้สูงอายุยังประโยชน์ต่อสังคม ด้วยคำว่า “คนจะแก่ แก่ความรู้ ไซ่อยู่ยาวนาน” หรือ “แก่มะพร้าว เฒ่ามะละกอ” เป็นต้น นอกจากนี้ สมรักษ์ ยังได้ขยับขยายไปสู่การศึกษานโยบายของรัฐที่มีผลต่อการกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ และชี้ให้เห็นว่า สถาบันรัฐเริ่มกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุนับตั้งแต่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อันสอดรับ

การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ภาครัฐได้กำหนดกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เช่น การเกษียณอายุราชการ และการสร้างบ้านพักคนชรา เป็นต้น ในด้านหนึ่งก็คือการเริ่มจำแนกผู้สูงอายุออกจากคนปกติทั่วไป และในอีกด้านหนึ่งก็คือการเริ่มพิจารณาผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอและภาครัฐจำเป็นต้องเข้าไปช่วยสงเคราะห์และดูแล

งานวิจัยของสมรวิทย์ เป็นงานวิจัยที่เป็นพื้นฐานสำคัญต่องานวิจัยชิ้นนี้ที่ช่วยแสดงให้เห็นอำนาจของสถาบันสังคมไทยสองสถาบัน คือ สังคม และนโยบายรัฐ ที่ส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ แต่ก็เกิดคำถามตามมาว่า สถาบันดังกล่าวทำงานอย่างไร และยังมีสถาบันอื่นๆ ที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุอีกหรือไม่

ต่อจากนั้นงานวิจัยยุคหลังได้เริ่มวิเคราะห์การทำงานของสถาบันต่างๆ ในการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุโดยนับเริ่มจากบ้านพักคนชราสู่สถาบันสื่อมวลชน

ในกรณีของบ้านพักคนชรา อรวรรณ ขำสุวรรณ (2545) ได้หันมาศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราประเภทเสียค่าบริการทั้งรัฐและเอกชน ซึ่งใกล้เคียงกับงานของเรื่องรอง ชาญวุฒิธรรม (2547) แต่เรื่องรองจะศึกษาเฉพาะบ้านพักคนชราในสถานสงเคราะห์ของรัฐและมุ่งเน้นมิติด้านมานุษยวิทยา อย่างไรก็ตามงานทั้งสองชิ้นวางอยู่บนกรอบความคิดว่า พื้นที่บ้านพักคนชราเป็นพื้นที่ที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ค่อนข้างเด่นชัดภายใต้กฎหมายและการแพทย์ โดยกำหนดให้ผู้สูงอายุอยู่ในฐานะความอ่อนแอและเป็นที่พักพิง ผ่านวาทกรรมภาษาพูด การกำหนดพื้นที่และเวลาแก่คนชรา เช่น การกิน การนอนและการทำกิจกรรม ทำให้ลดอัตลักษณ์เดิมของผู้สูงอายุให้กลายเป็นผู้สูงอายุที่อ่อนแอและอยู่ภายใต้บ้านพักคนชรา แต่ในเวลาเดียวกันก็อาจมองได้ว่า บ้านพักคนชราก็เป็นพื้นที่สาธารณะแบบใหม่สำหรับผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ร่วมกันแทนสถาบันครอบครัว หนึ่งจุดต่างของงานวิจัยทั้งสองก็คือสถานสงเคราะห์ที่เสียเงินค่าบริการนั้น สถานภาพผู้สูงอายุยังไม่ถูกมองว่า “ถูกทอดทิ้ง” เมื่อเทียบกับอัตลักษณ์คนชราในบ้านพักของภาครัฐ นั่นก็เนื่องมาจากผู้สูงอายุกลุ่มหลังยังมีอำนาจเงินในการต่อสู้ความหมายนั่นเอง

สำหรับกรณีของสถาบันสื่อมวลชน พรพรรณ สมบูรณ์บัติ (2549) ก็แสดงให้เห็นพลังอำนาจของสถาบันสื่อมวลชนในการกำหนดอัตลักษณ์หญิงชรา โดยยกตัวอย่างสารคดีโทรทัศน์รายการ “คนค้นคน” รายการดังกล่าวได้ประกอบสร้างความหมายของหญิงชราขึ้นมาใหม่ จากเดิมที่เข้าใจว่าหญิงชราคือผู้อ่อนแอ หรือมีฉะนั้นก็ต้องอยู่กับบ้านเพียงอย่างเดียว โดยนำเสนอให้เห็นถึงหญิงชราในฐานะแม่ (และบางกรณีเป็นยาย) ที่แม้ร่างกายจะอ่อนแอแต่กลับเข้มแข็งไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคหรือความกดดันใดๆ ที่เป็นผลมาจากสังคมสมัยใหม่ ด้วยการทำมาหาเลี้ยงชีพในยามชรา การดูแลหลานแม่ตนจะแก่เฒ่า การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข และการต่อสู้ทวงสิทธิที่พึงมีของ

ตน เช่น กรณีของยายไฮ ชันจันทา ที่ต่อสู้กับการสร้างเขื่อนที่ทำให้น้ำท่วมที่ของตน อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งรายการสารคดีก็ยังคงแสดงให้เห็นมิติเชิงลบของหญิงชรา เช่น ความอ่อนแอด้านร่างกาย ความยากไร้ ผู้ไร้คุณค่าต่อลูกหลาน และไม่ทันสมัย แต่นั่นก็เป็นหนึ่งในกลยุทธ์ที่จะทำให้เห็นความต่างไปจากหญิงชราทั่วไปและการทำให้คนในสังคมได้ตระหนักถึงหญิงชรากลุ่มนี้ที่มีตัวตนในสังคม

พรพรรณ ซึ่เพิ่มเติมว่า เหตุที่สื่อมวลชนสร้างภาพหญิงชราในลักษณะดังกล่าว นั้นอาจเนื่องมาจากผู้ผลิตสารคดีเป็นกลุ่มคนชั้นกลางและอายุน้อย จึงต้องการทบทวนตนเองด้วยการสร้างภาพคนอื่นเพื่อให้เข้าใจตนเองว่ามีบทบาทสถานภาพที่เหนือกว่าหญิงชรา รวมถึงในเวลาเดียวกันก็ทำให้สังคมตระหนักถึงความมีอยู่ของหญิงชรากลุ่มนี้ที่ได้รับผลกระทบจากสังคม และสังคมควรจะให้ความเอาใจใส่ด้วย

การศึกษาทั้งหมดยืนยันให้เห็นถึงการที่สังคมไทยได้สร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุผ่านสถาบันที่หลากหลาย เช่น การแพทย์ ภาครัฐ-เอกชน สังคม สื่อสารมวลชน แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เริ่มเผยให้เห็นด้วยว่า ภายใต้ขอบเขตแห่งอำนาจที่แผ่ซ่านก็ยังคงมีความพยายามในการต่อสู้และต่อรองอำนาจจากผู้สูงอายุเองตามแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ในเหรียญอีกด้านหนึ่ง กล่าวคือ ความพยายามของผู้สูงอายุที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ก็ต่อรองกับกลไกอำนาจของบ้านพักคนชราที่กำหนดความหมายด้านลบ เช่น การดิ้นรนหาเงินเล็กๆ น้อยๆ เพื่อซื้อของใช้ตามที่ตนต้องการ หรือการละเมิดกฎเกณฑ์ของบ้านพักในบางครั้งคราว (เรื่องรอง ชาญวุฒิศิทธิธรรม, 2547) รวมถึง หญิงชราก็มีได้ยอมรับภาพที่ปรากฏในสารคดีโทรทัศน์ทั้งหมด มีบางส่วนที่ไม่ยอมรับภาพเชิงลบ โดยเฉพาะการไม่ยอมรับภาพที่หญิงชราคือผู้ไร้คุณค่าสำหรับลูก (พรพรรณ สมบูรณ์บัติ, 2549)

แต่น้ำหนักของการศึกษาการต่อสู้ต่อรองอัตลักษณ์ในส่วนนี้ยังคงมีน้อยอยู่จนทำให้อาจเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า ผู้สูงอายุถูกอำนาจของสังคมกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์อยู่แต่เพียงฝ่ายเดียว

1.4 ก้าวสู่คำถามของการศึกษาวาทกรรมผู้สูงอายุไทย

งานทั้งหมดสร้างคุณูปการในการศึกษาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยในเบื้องต้น ทว่ายังมีข้อจำกัดบางประการเท่าที่รวบรวมได้มีดังต่อไปนี้

ประการแรก การศึกษามักจะแยกเป็นส่วนๆ ตามประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ เช่น สถาบันภาครัฐ สถานสงเคราะห์ สื่อมวลชน แต่ขาดการบูรณาการของศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกัน แม้จะทำให้เห็นภาพคร่าวๆ ว่าสถาบันแต่ละสถาบันต่างกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ต่อผู้สูงอายุอย่างไร แต่

ก็ต่างไปจากโลกความเป็นจริงและศาสตร์ด้านผู้สูงอายุที่วาทกรรมอัตลักษณ์นั้นมาจากทิศทางและศาสตร์อันหลากหลาย อันทำให้ความเป็นจริงที่เห็นนั้นอาจจะไม่ครบถ้วนทุกมุมมอง

นอกจากนั้น ตามแนวคิดของ Foucault การทำงานของอำนาจจะมีลักษณะของเครือข่ายอำนาจ (network of power) หรือการที่อำนาจจะประสานโยงใยการทำงานร่วมกัน การศึกษาเฉพาะเพียงสถาบันเดียวก็จะทำให้มองไม่เห็นการประสานของอำนาจที่มีต่อผู้สูงอายุ

ประการที่สอง การศึกษาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ผ่านมาค่อนข้างให้น้ำหนักในด้านของการกำหนดจากสถาบันต่างๆ มากกว่าเหรียญอีกด้านหนึ่งของอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุนั้นย่อมสามารถทำทลายและสร้างอัตลักษณ์ด้วยตนเอง อันทำให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้อ่อนด้อย ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการที่ผู้วิจัยมักจะมีได้เป็นผู้สูงอายุจึงมักจะคล้อยตามแนวคิดอำนาจสังคมที่กดทับผู้สูงอายุก็เป็นได้

ถึงแม้ว่าจะมีงานวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งที่ประกาศศักยภาพของผู้สูงอายุ เช่น งานของสมรภัชชัยสิงห์กานานนท์ (ม.ป.ป.) และบรรลุ ศิริพานิช (2539 และ 2550) เสนอให้เห็นถึงกลุ่มผู้สูงอายุที่รวมตัวกันและทำกิจกรรมเพื่อสังคม หรือผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) รวมถึงงานวิจัยในสาขาการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (development communication) ต่างนำเสนอตัวอย่างของกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นผู้เข้มแข็งและใช้การสื่อสารเป็นพลังในการทำงานเพื่อสังคม เช่น งานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ จ.น่าน” ของ อรวรรณ ศิริสวัสดิ์ (2543) “กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของ รุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน” ของรัตติกาล เจนจัด (2549) ทว่า งานกลุ่มดังกล่าวก็ยังไม่ได้ตั้งข้อสังเกตถึงอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ถูกสถาบันต่างๆ ในสังคมกำหนด ทำให้เป็นการมองจากอัตลักษณ์ในด้านเดียวเท่านั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ งานวิจัยในกลุ่มนี้เลือกมองอัตลักษณ์ด้านบวกเพียงด้านเดียวว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ต่อสู้ทำทลายโดยกลบทับอำนาจอื่นๆ ที่มีต่อผู้สูงอายุ

ประการสุดท้าย การศึกษาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุมักจะพิจารณาอัตลักษณ์ในด้านเดียว คือ ไม่บวกก็ลบ แต่ในโลกความเป็นจริง อัตลักษณ์มีความหลากหลายและมีการแปรเปลี่ยนได้ กล่าวคือ อาจมีการแปรเปลี่ยนจากบวกสู่ลบ และลบสู่บวก ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของอำนาจของผู้สร้างวาทกรรม

จากข้อจำกัดสามประการจึงนำมาสู่การศึกษาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในงานวิจัยชิ้นนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์เป็นผลทั้งการกำหนดจากสถาบันต่างๆ ที่หลากหลาย รวมถึงผู้สูงอายุเองก็พยายามสร้างอัตลักษณ์ของตนและทำทลายวาทกรรมอัตลักษณ์ที่สถาบันต่างๆ ได้สร้างขึ้น

นอกจากนั้นอัตลักษณ์ยังมีความหลากหลายและอาจแปรเปลี่ยนได้ตามอำนาจของผู้สร้าง
วาทกรรม

ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงจะก้าวไปสู่การตั้งคำถามว่า

(1) **สถาบันหลักในสังคมจะสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์อะไรและอย่างไร มี
การเปลี่ยนแปลงหรือไม่** โดยเฉพาะหากพิจารณาโดยใช้มิติด้านเวลา ก็น่าจะทำให้เห็นภาพ
คร่าวๆ ว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุนั้น จะมีการสร้าง การแพร่กระจาย และมีความเปลี่ยนแปลงไม่มาก
ก็น้อย ดังเช่น ภาชิตในอดีตที่ระบุว่า “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” “ผู้ใหญ่อาบน้ำร้อนมาก่อน”
อาจแทนที่ภาชิตสมัยใหม่ที่มองผู้สูงอายุว่า “แก่เกินแกง” เป็นต้น และที่สำคัญคือ วาทกรรม
ดังกล่าวนี้มีการปะทะขัดแย้งหรือประสมประสานกันหรือไม่

เพื่อตอบคำถามดังกล่าว งานชิ้นนี้จึงจะถ่ายภาพในมุมมองกว้างและลึกเพื่อพิจารณา
วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสถาบันต่างๆ โดยใช้วัตถุดิบ คือ การสื่อสารที่พบในชีวิตประจำวัน
เกี่ยวข้องกับสถาบันหลัก คือ การแพทย์ นโยบายรัฐ สังคม เศรษฐกิจ และการสื่อสาร ตามแนวคิด
ของ Foucault เรื่อง archeology / genealogy (อ้างถึงใน ธงชัย วินิจจะกุล, 2534 และกาญจนา
แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) การศึกษาวาทกรรมจะต้องอาศัยการขุดค้นลงไปในกลุ่ม
ข้อมูลอันหลากหลาย กระจัดกระจาย และย้อนกลับไปในอดีต เพื่อเผยให้เห็นอำนาจที่กำหนด
ความหมายของผู้สูงอายุที่มาจากแหล่งต่างๆ ไม่ต่อเนื่องกัน แต่กลับโยงใยเป็นเครือข่ายเดียวกัน
งานวิจัยนี้จึงใช้วัตถุดิบ จำแนกได้เป็นสองส่วนคือ

ส่วนแรก วัตถุดิบเดิม หรืองานวิจัยในอดีตที่ศึกษาประเด็นเรื่องผู้สูงอายุ ทั้งด้าน
การสื่อสารและสังคมศาสตร์ อาทิ งานวิจัยสถานสงเคราะห์คนชรา สื่อมวลชนกับผู้สูงอายุ เป็นต้น
และนำกลับมาพิจารณาใหม่อีกครั้ง เพื่อแสดงให้เห็นว่า สถาบันต่างๆ ได้สร้างวาทกรรมอัตลักษณ์
ผู้สูงอายุอะไรและอย่างไร นอกจากนี้การทบทวนงานวิจัยในอดีตนี้จะเผยให้เห็นอัตลักษณ์ใน
อดีตของผู้สูงอายุด้วย

ส่วนที่สอง วัตถุดิบใหม่หรือสื่อในปัจจุบัน จะเป็นวัตถุดิบที่ไม่เคยศึกษามาก่อนใน
อดีต ทั้งนี้เมื่อนำงานวิจัยในอดีตในหัวข้อที่ผ่านมามาจัดกลุ่มตามประเภทของการสื่อสาร คือ สื่อ
บุคคล สื่อมวลชน สื่อสมัยใหม่ และสื่อพื้นบ้าน ก็พบว่ามีความกระจายตัวเกือบทุกประเด็น แต่ใน
ส่วนที่ยังไม่ครบถ้วนคือสื่อมวลชน ในอดีตที่ผ่านมาจะศึกษาเฉพาะสื่อโดยรวม โทรทัศน์ วิทยุ และ
โฆษณา ทำให้ขาดการศึกษาสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อภาพยนตร์ซึ่งเป็นสื่อที่แพร่กระจายในวงกว้างและมี
อิทธิพลต่อผู้ชมในเรื่องความเข้าใจต่อผู้สูงอายุ นอกเหนือจากสื่อดังกล่าวแล้ว สื่ออีกประเภทหนึ่ง
คือโฆษณาก็ยังเป็นอีกสื่อหนึ่งที่แม้ว่าในอดีตมีการศึกษาแล้วในงานของปานจักษ์ ทองปาน
(2540) แต่เนื่องจากเวลาผันผ่านไปอีกทศวรรษจึงน่าจะศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลง

และการคงอยู่ รวมถึงสื่อโฆษณานั้นยังเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มุ่งไปสู่การบริโภคนิยมที่เน้นการให้ความสำคัญต่อกลุ่มผู้สูงอายุในฐานะผู้บริโภคด้วย

นอกจากนั้น สื่อต่างๆ นี้ก็ยังสามารถจัดเป็นตัวแทนของสถาบันต่างๆ ที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุได้คร่าวๆ คือ คู่มือผู้สูงอายุเป็นตัวแทนของสถาบันการแพทย์และวัฒนธรรม นโยบายรัฐด้านผู้สูงอายุเป็นตัวแทนนโยบายรัฐ โฆษณาเป็นตัวแทนมิติสังคมด้านเศรษฐกิจ ส่วนข่าวและบทความในหนังสือพิมพ์และภาพยนตร์เป็นตัวแทนสื่อมวลชน อย่างไรก็ตามการจำแนกนี้เป็นเพียงการมองภาพรวมเท่านั้น ในรายละเอียดก็ยังสามารถทับซ้อนได้ เช่น นโยบายผู้สูงอายุบางเรื่องอาจเกี่ยวเนื่องกับมิติการแพทย์ เป็นต้น

หากกล่าวโดยสรุป การศึกษาสื่อในปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก **สื่อสาระ** เป็นสื่อที่เน้นเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ โดยอาจจำแนกเป็น 8 ประเภทย่อย ได้แก่ (1) ข่าวและบทความในหนังสือพิมพ์ เป็นสื่อที่เป็นตัวแทนสถาบันสื่อมวลชนที่นำเสนอข่าวสารบทความที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ โดยมีเป้าหมายสำหรับคนทั่วไปได้รับรู้ (2) คู่มือผู้สูงอายุ ถือเป็นเอกสารที่แพร่หลายทั่วไปในชีวิตประจำวัน มีกลุ่มเป้าหมายคือผู้สูงอายุ และอาจจัดได้ว่าเป็นตัวแทนของสถาบันการแพทย์และวัฒนธรรม (3) นโยบายรัฐด้านผู้สูงอายุ เป็นตัวแทนของนโยบายรัฐที่กำหนดหลักการต่อผู้สูงอายุ และกลุ่มเป้าหมายก็คือทั้งผู้สูงอายุและคนทั่วไป (4) คำหรือภาพิตที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ อันถือเป็นตัวแทนของสถาบันวัฒนธรรมที่กล่าวถึงผู้สูงอายุ (5) หนังสือธรรมะ เป็นตัวแทนของสถาบันศาสนา (6) ตำรา เป็นตัวแทนของสถาบันทุกสถาบัน โดยจะแสดงให้เห็นถึงมิติด้านความรู้ที่กำหนดความหมายผู้สูงอายุ (7) นิตยสาร “Young@Heart” เป็นนิตยสารที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยตรง ถือกำเนิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2553 และ (8) รายการสารคดีทางโทรทัศน์ “ลุยไม่รู้โรย” เป็นรายการที่ผลิตเพื่อมุ่งเน้นประเด็นผู้สูงอายุเริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553

กลุ่มที่สอง **สื่อบันเทิง** เป็นสื่อที่เน้นความบันเทิงที่วากลับแทรกด้วยมิติผู้สูงอายุได้อย่างแนบเนียน และหนึ่งในสื่อบันเทิงนั้นก็คือ ภาพยนตร์ไทย แม้จะถูกมองว่าเป็นเพียงสื่อบันเทิง ทว่าจากการศึกษาของนักวิชาการซีกโลกตะวันตกเผยให้เห็นว่า ภายใต้อารมณ์บันเทิงกลับแฝงด้วยอุดมการณ์หลากหลายที่ครอบงำเราได้อย่างไม่รู้ตัว (Kleinhan, 1998) เช่น เพศ ชนชั้น สีผิว และแม้กระทั่งความชราก็เป็นอีกมิติหนึ่งที่ภาพยนตร์ได้สร้างวาทกรรมให้กับผู้ชม ทั้งความอ่อนแอและความเข้มแข็ง ผ่านการใช้ภาษาหนัง (Markson, 2003) การศึกษาภาพยนตร์ไทยก็จะทำให้เห็นการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในอีกด้านหนึ่ง ซึ่งอาจเหมือนหรือต่างจากสื่อสาระหรือเอกสารในเบื้องต้น

กลุ่มที่สาม **สื่อโฆษณา** เป็นสื่อที่อยู่ระหว่างสาระและบันเทิงและมีจุดเด่นด้านการตลาด และดังที่กล่าวไปเบื้องต้นแล้วว่า ในอดีตที่ผ่านมาเคยมีการศึกษาเบื้องต้นแล้ว ว่าจะระยะเวลาที่ผ่านมาเกือบทศวรรษที่ซึ่งสังคมไทยเริ่มขยับไปสู่สังคมบริโภคมากขึ้น อันอาจทำให้มีการเปลี่ยนแปลงได้ การศึกษาครั้งนี้จึงขยายสู่เวลาในปัจจุบัน นอกจากนั้นสื่อโฆษณายังเป็นตัวแทนของสถาบันสังคมในด้านเศรษฐกิจที่ค่อนข้างเด่นชัดเมื่อเทียบกับสื่ออื่นๆ คือ สื่อสาระและบันเทิง การศึกษาสื่อโฆษณาก็ช่วยทำให้เห็นการกำหนดความหมายจากสถาบันสังคมในด้านเศรษฐกิจได้อย่างดี

สืบเนื่องจากอัตลักษณ์เป็นเสมือนเหรียญสองด้าน คำถามที่สองของงานวิจัยนี้ก็คือ (2) **ผู้สูงอายุจะกำหนดอัตลักษณ์ของตนเช่นไร**

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า งานวิจัยในต่างประเทศ อาทิงานของ Hazan (1994) และ Westerhof and Tulle (2007) ต่างเสนอให้เห็นการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุเอง เช่น การรวมตัวกันและสร้างพลังของผู้สูงอายุในลักษณะ “พลังสีเทา” (grey power) การมองคนที่ต่ำกว่าผู้สูงอายุ การกบฏ การเกษียณก่อนกำหนด และการเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ โดยเฉพาะการท่องเที่ยว การทำศัลยกรรมกระตุ้นความชรา และแม้กระทั่งการตาย จากข้อเสนอดังกล่าวหากพิจารณาโดยภาพรวมดูเหมือนว่า ในด้านหนึ่ง การต่อสู้ของผู้สูงอายุยังคงมุ่งระดับปัจเจกเท่านั้น เช่น การกระตุ้นความชรา การบริโภค ฯลฯ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้สูงอายุก็สร้างวาทกรรมเพื่อผู้สูงอายุในระดับกลุ่มและเคลื่อนไหวในระดับนโยบายหรือพลังผู้สูงอายุ ดังที่นายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช (2539) Hazan (1994) และ Harwood (2007) ต่างเห็นพ้องว่า แนวทางในกลุ่มหลังนี้เป็นแนวทางที่สร้างสรรค์ที่จะกลายเป็นพลังในการต่อสู้ความหมายของผู้สูงอายุในเมื่อผู้สูงอายุยังคงอยู่ภายใต้วาทกรรมของการแพทย์และสังคมที่กดขี่ผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุจึงอาจต้องหาเงื่อนไขด้านอื่นๆ เช่น การทำงานร่วมกัน การแสวงหาความรู้ ฯลฯ ที่จะสร้างพลังให้กับตนเอง และหนึ่งในคำตอบนั้นก็คือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มชมรมหรือเครือข่าย เพราะเครือข่ายจะเป็นการลดข้อจำกัดของคนแต่ละคนและร่วมพลังในการบรรลุเป้าหมาย (กาญจนา แก้วเทพ, 2551)

ถึงแม้ว่าที่ผ่านมาในงานวิจัยส่วนหนึ่งเริ่มศึกษากลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพก็ตาม แต่ก็ยังขาดการศึกษามิติของอำนาจที่สถาบันสังคมกำหนดความหมายให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งถือเป็นการเลือกพิจารณาอัตลักษณ์เพียงด้านเดียวที่สวยงาม แต่ขาดด้านที่สถาบันต่างๆ มีอำนาจกดทับผู้สูงอายุ

งานวิจัยนี้จึงได้คัดเลือกกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับผู้สูงอายุและการต่อสู้วาทกรรมผู้สูงอายุในด้านลบภายใต้การกำหนดความหมายอัตลักษณ์ของสถาบันต่างๆ โดยจำแนกเป็นกลุ่มผู้สูงอายุในเมืองและชนบท และ

ภายใต้ความแตกต่างเชิงพื้นที่ก็พบว่าภายในกลุ่มดังกล่าวก็จะมี ความแตกต่างกันในด้านของชนชั้น กล่าวคือ ในเมืองจะเป็นชนชั้นกลางถึงสูง ส่วนชนบทคือ ชนชั้นล่าง ซึ่งน่าจะมีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุที่แตกต่างกันด้วย ดังแนวคิด cumulative advantage and disadvantage (CAD) ที่สนใจบริบทของผู้สูงอายุที่แตกต่างกันจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุที่ไม่เหมือนกัน หากผู้สูงอายุเติบโตในบริบทสังคมที่สมบูรณ์ ในวัยกลางคนผู้สูงอายุก็จะพัฒนาสู่ความสมบูรณ์ในชีวิต (Phillipson and Barrs, 2007) ความแตกต่างดังกล่าวนี้เองย่อมจะแสดงออกให้เห็นถึงการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุ การใช้อำนาจ ความรู้ที่ไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามก็ต่างมีจุดร่วมกันตรงที่ต่างพากันต่อสู้อัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนด

การศึกษานี้จะเผยให้เห็นความหลากหลายของกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพว่า กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนั้นได้สร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุอะไร และวาทกรรมดังกล่าวได้ทำลายวาทกรรมอัตลักษณ์ของสังคมที่สร้างขึ้นหรือไม่อย่างไร

โดยที่กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มแรก หรือกลุ่มชนบทและเป็นชนชั้นล่างนั้น ผู้วิจัยได้คัดเลือกชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ซึ่งจัดขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ถือเป็นชมรมผู้สูงอายุที่เป็นตัวอย่างชมรมที่เข้มแข็งของกระทรวงสาธารณสุข ในปี พ.ศ. 2551 เพราะเป็นชมรมที่เข้มแข็ง ตลอดจนช่วยเหลือผู้อื่นในชุมชนอีกด้วย นอกจากนั้นสื่อมวลชนก็ให้ความสนใจการทำงานของชมรม รวมถึงเผยแพร่การทำงานของชมรม ดังเช่น นิตยสารชีวิต ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ได้บันทึกการทำกิจกรรมการร่วมหล่อเทียนของชมรมไว้ดังนี้

“ตอนนี้กลุ่มของเราเข้มแข็งมาก โดยไม่ต้องนั่งรอความช่วยเหลือจากทางการ เพราะเราคิดว่า ถ้าเราไม่ช่วยตัวเอง จะอ้อมอ้อมทำให้คนอื่นมาช่วยเหลือเราอย่างเดียว คงเป็นไปไม่ได้ เราต้องกล้าที่จะช่วยเหลือตนเองก่อน” คุณตาหนูตั้งแกนนำคนสำคัญของชมรมกล่าว “เพื่อนดีสุขภาพดี” ฉบับนี้จะพาไปชมให้เห็นกับตาค่ะ ว่า คุณภาพชีวิตของคุณตาคุณยายในชนบทแถบนี้ต่างจากสังคมเมืองอย่างไร รับรองว่าทั้งสุขภาพกายและใจนั้น “ดี” เสียจนคนกรุงอย่างเราต้องแอบอิจฉา ด้วยเพราะท่านมีนานากิจกรรมไว้คอยสร้างความเพลิดเพลินไม่เว้นแต่ละวัน

(สุวพันธ์ (นามแฝง), 2549: 76)

จุดเด่นของชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้ นอกจากการทำงานภายใต้การร่วมมือกันของผู้สูงอายุและเครือข่ายการสื่อสารแล้ว ชมรมดังกล่าวยังใช้กลยุทธ์การสื่อสารที่หลากหลาย โดยเฉพาะการสื่อสารที่ผู้สูงอายุมีทุนความรู้คือ สื่อพื้นบ้าน เช่น “การใช้พิธีกรรมหล่อเทียน”

เป็นเครื่องมือพัฒนาตนเองและชุมชน ผู้สูงอายุจะเป็นแกนนำชักชวนให้คนในชุมชนร่วม “หลอม” และ “หล่อ” เทียนพร้อมๆ กัน เพื่อบูชาพระพุทธรูปคุณแล้ว ยังใช้เพื่อทำให้คนในชุมชนสมัครสมานสามัคคี และผลก็ย้อนกลับมาทำให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าผู้สูงอายุ การใช้กลยุทธ์สื่อพื้นบ้านทำให้ผู้สูงอายุอยู่ในฐานะผู้ส่งสารอันสามารถกำหนดเนื้อหาและรูปแบบการดำเนินงานได้ดี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาสื่อพื้นบ้านในงานวิจัยของ รัตติกาล เจนจัด (2549) และจูลินี เทียนไทย (2549) อย่างไรก็ตามคำถามที่ตามมาคือนอกเหนือจากความเข้าใจที่ว่าผู้สูงอายุมีสื่อพื้นบ้านที่เป็นทุนเดิมแล้ว ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีเงื่อนไขการใช้สื่อพื้นบ้านนี้อย่างไร ตลอดจนถึงใช้สื่ออื่นอีกหรือไม่ และหากใช้จะดำเนินการเช่นไรและภายใต้เงื่อนไขอะไร

สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มที่สอง ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มผู้สูงอายุในเมืองที่เป็นชนชั้นกลางและสูง คือ ชมรม OPPY Club (Old People Playing Yong Club) หรือชมรมผู้สูงอายุที่ใช้อินเทอร์เน็ต ซึ่งจัดตั้งขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 โดยมีเป้าหมายสำหรับผู้สูงอายุที่จะใช้อินเทอร์เน็ต ซึ่งถือเป็นความรู้ใหม่ที่ต่างไปจากชมรมแรกที่ใช้ความรู้เดิม ชมรมนี้จัดตั้งขึ้นโดยคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ผู้ซึ่งมีอายุมากแล้วแต่ยังใฝ่เรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุและต้องการเผยแพร่ความรู้และสร้างเครือข่ายแก่ผู้สูงอายุเพื่อให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงคุณค่าแห่งตน ดังที่คุณหญิงชัชวีร์ ระบุไว้ว่า

ความแก่ไม่ได้อยู่ที่ตัวเลข แต่อยู่ที่ความรู้สึกและทัศนคติ อย่าปิดกั้นตัวเองด้วยตัวเลขของอายุ อย่าปฏิเสธที่จะทดลองสิ่งใหม่ๆ ไม่ควรบอกว่าฉันแก่แล้วทำไม่ได้ เมื่อคุณเปิดใจตัวเองให้กว้างแล้ว คุณจะพบว่า คอมพิวเตอร์นั้นคือ สิ่งใหม่ที่ช่วยเติมชีวิตของคุณให้เต็ม และยังลดความรู้สึกแก่ได้อีกด้วย

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อ้างถึงใน สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, 2543: ปกหลัง)

จึงทำให้เกิดข้อสงสัยว่า เหตุด้วยอายุที่เพิ่มพูนแต่อะไรเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ทำให้ผู้สูงอายุสนใจสื่อสมัยใหม่ดังกล่าว ที่ผ่านมามีงานวิจัยที่พยายามไขปริศนาดังกล่าวบ้างแล้ว คืองานของหม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์ (2546) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นผู้สูงอายุที่ยังคงกระตือรือร้นและหันมาใช้สื่อสมัยใหม่ เพื่อเป้าหมายการเปิดโลกตนเองสู่ภายนอก การติดต่อกับลูกหลาน แต่เนื่องจากข้อจำกัดด้านร่างกายและการเรียนรู้อินเทอร์เน็ต หม่อมหลวงศุภนิศา จึงได้ศึกษาและหาแนวทางการสนับสนุนผู้สูงอายุหรือการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุเพราะสื่อดังกล่าวเป็นสื่อที่ออกแบบและผลิตสำหรับคนหนุ่มสาว และหลังจากการเรียนรู้แล้วผู้สูงอายุก็สามารถนำมาใช้งานได้จริงและรวมตัวกันเป็นกลุ่มในโลกจริงและก้าวสู่โลกเสมือนจริงด้วย

งานวิจัยดังกล่าวถือเป็นงานวิจัยที่บุกเบิกแนวทางของความสัมพันธ์ระหว่างสื่ออินเทอร์เน็ตและผู้สูงอายุ แต่อาจยังมิได้มองด้วยเลนส์วาทกรรมอัตลักษณ์ว่า ผู้สูงอายุที่ก้าวเข้ามาใช้การสื่อสารสมัยใหม่นั้นถูกสังคมกำหนดอัตลักษณ์อะไร ตลอดจนกลุ่มดังกล่าวได้นิยามตนเองเช่นไร ผ่านกระบวนการสื่อสารวาทกรรมอัตลักษณ์อย่างไร นอกจากนี้เช่นเดียวกันกับคำถามกรณีของชมรมผู้สูงอายุในชนบท ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีเงื่อนไขการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตอย่างไร และหากไม่ใช้สื่อสมัยใหม่นี้แล้ว เขาเหล่านั้นจะใช้สื่ออื่นหรือไม่และภายใต้เงื่อนไขอะไร

ทั้งนี้ ภายหลังจากการศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์จากกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพทั้งชนบทและเมืองนั้น จะนำมาสู่การเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างกัน ทั้งด้านอัตลักษณ์ ปฏิบัติการวาทกรรม โดยเฉพาะการใช้สื่อที่บ้านและอินเทอร์เน็ตและสื่ออื่นๆ และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม

ในท้ายที่สุด เมื่อทราบวาทกรรมอัตลักษณ์ของแต่ละสถาบัน และการทำท้าวาทกรรมอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพแล้ว จะนำมาสู่บทสรุปที่จะแสดงให้เห็นว่า (3) วาทกรรมอัตลักษณ์มีการปะทะขัดแย้งและประสานกันเช่นไร ตามกรอบแนวคิดของ Foucault วาทกรรมอัตลักษณ์จะมีลักษณะของปะทะขัดแย้งและประสานเป็นเครือข่าย ทั้งในส่วนของวาทกรรมที่สังคมกำหนด รวมถึงวาทกรรมที่ผู้สูงอายุในกลุ่มเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพได้สร้างขึ้น ในส่วนนี้อาจถือเป็นหัวใจสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ซึ่งต่างไปจากงานศึกษาในอดีตที่มุ่งเน้นคำถามด้านแรกและด้านที่สองเท่านั้น คือ การพิจารณาสถาบันต่างๆ กำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์และการต่อสู้ของผู้สูงอายุ แต่ยังมีได้ศึกษาความสัมพันธ์ของวาทกรรมทั้งสองดังงานชิ้นนี้

ความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ที่มีการปะทะและประสานเป็นเครือข่ายนั้น จะมีลักษณะที่หลากหลายอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ด้านแรก ความขัดแย้ง หมายถึงความไม่ลงรอยกันของวาทกรรมอัตลักษณ์ เช่น ในทางหนึ่งอาจกล่าวถึงผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง แต่ในอีกทางก็อาจมองด้านลบ หรืออาจมีความขัดแย้งของวาทกรรมอื่นๆ อีกหรือไม่ ด้านที่สอง การครอบงำ หมายถึงวาทกรรมบางประการอาจจะครอบงำวาทกรรมบางอย่างและเบียดวาทกรรมอื่นๆ ตกลงไป ดังเช่นวาทกรรมเพศชายจริงหญิงแท้มักจะเอาชนะรักเพศเดียวกัน ในทำนองเดียวกันวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุอะไรที่จะเป็นวาทกรรมที่ครอบงำเหนือวาทกรรมอื่น และด้านที่สาม การประสานกัน หมายถึง การที่วาทกรรมจะมีลักษณะที่โยงใยกันเป็นเสมือนเครือข่ายแห่งวาทกรรม เช่นวาทกรรมการแพทย์อาจจะพบอยู่ในทุกพื้นที่ที่กล่าวถึงผู้สูงอายุ เป็นต้น ทั้งนี้ หากเข้าใจเงื่อนไขดังกล่าวได้แล้วก็สามารถนำไปสู่ข้อเสนอแนะการทำงานกับผู้สูงอายุไทยในอนาคตโดยเฉพาะการลดทอนวาทกรรมด้านลบที่ครอบงำผู้สูงอายุได้

2. วัตถุประสงค์

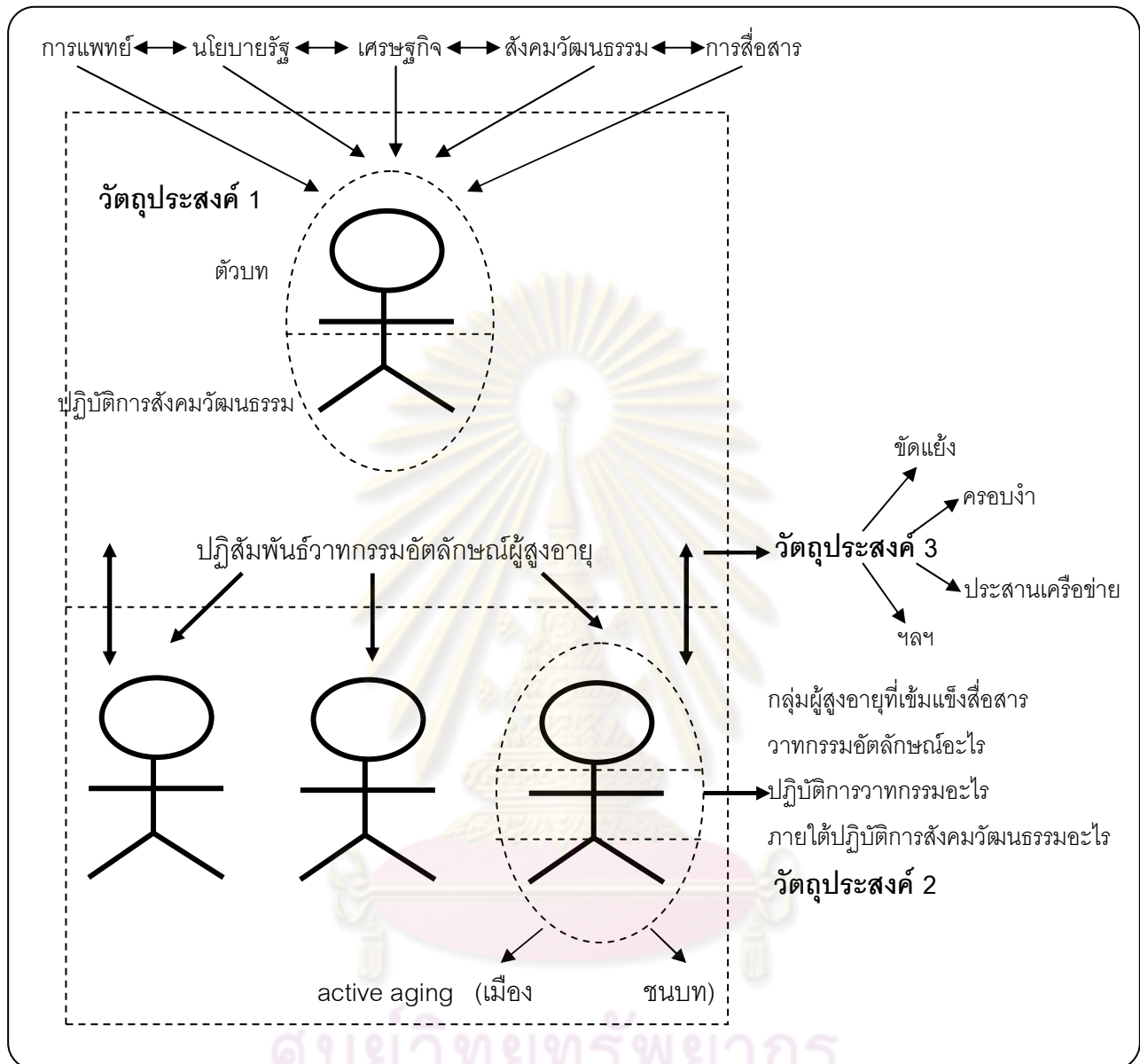
1. ศึกษาการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยผ่านสถาบันการแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการสื่อสาร
2. ศึกษาการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยของผู้สูงอายุในเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ
3. ศึกษาความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยทั้งจากสถาบันและกลุ่มผู้สูงอายุในเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

3. คำถามนำวิจัย

1. วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยที่ถูกกำหนดจากสถาบันต่างๆ ในสังคม คือ การแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการสื่อสาร มีลักษณะอย่างไร เปลี่ยนแปลงหรือไม่ และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมใดที่ส่งอิทธิพลต่อวาทกรรมอัตลักษณ์ดังกล่าว
2. วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยในกลุ่มผู้สูงอายุในเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพมีลักษณะอย่างไร เปลี่ยนแปลงหรือไม่ ปฏิบัติการวาทกรรมเป็นอย่างไร และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมใดที่ส่งอิทธิพลต่อวาทกรรมอัตลักษณ์ดังกล่าว
3. วาทกรรมอัตลักษณ์ทั้งในส่วนสถาบันและกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ชัดแย้ง ครอบงำ ประสานเป็นเครือข่าย หรือมีความสัมพันธ์อื่น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. กรอบแนวคิด / นิยามปฏิบัติการ

รูปภาพที่ 2 กรอบการวิจัย

กรอบแนวคิดสามารถอธิบายตามแนวคิดอัตลักษณ์ ที่ซึ่งอัตลักษณ์มีทิศทางสองทิศทาง คือ การถูกกำหนดจากวาทกรรมสังคม คือ การแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการสื่อสาร และทิศทางที่สองคือ ผู้สูงอายุกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ด้วยตนเอง ดังนั้นงานนี้จึงจะพิจารณาว่า ทิศทางทั้งสองนั้นดำเนินการอย่างไร โดยมีแนวทางการศึกษาวาทกรรมของ Norman Fairclough (1995) เป็นตัวกำหนด คือ ตัวบท ปฏิบัติกรวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (หรือสังคมและวัฒนธรรมกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์อะไร) ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

และ 2 และในท้ายที่สุด วาทกรรมทั้งหมดนี้สัมพันธ์กันอย่างไรสามด้านคือ ชัดแย้ง ครอบงำ การประสานเป็นเครือข่าย หรืออย่างอื่นอย่างไร ภายใต้วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ซึ่งถือเป็นหัวใจของงานชิ้นนี้

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1. อัตลักษณ์ผู้สูงอายุ คือ การกำหนดความหมายว่าผู้สูงอายุคือใคร ซึ่งสามารถพิจารณาอำนาจในการกำหนดตนเองผ่านการใช้ภาษา/วาทกรรม ในสามทิศทางคือ คนอื่นหรือสถาบันเป็นผู้กำหนด ตนเองหรือผู้สูงอายุเป็นผู้กำหนด และการปะทะกันระหว่างคนอื่นและตัวผู้สูงอายุเองเป็นผู้กำหนด

2. ผู้สูงอายุ โดยทั่วไปในปัจจุบันสังคมไทยจะกำหนดผู้สูงอายุด้วยตัวเลข 60 ปี โดยมีนัยยะแห่งความแก่ชราทางด้านร่างกายและมิติการแพทย์ แต่สำหรับงานวิจัยนี้เนื่องจากต้องการพิจารณาความหมายของผู้สูงอายุ จึงอาจเป็นคำถามปลายเปิดที่จะพิจารณาว่าผู้สูงอายุคืออะไร

3. วาทกรรมอัตลักษณ์ คือ การศึกษา “ภาษา” ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาภาพ ในชีวิตประจำวัน โดยมีความสัมพันธ์กับ “อำนาจ” และ “ความรู้” ในการกำหนดความหมายอัตลักษณ์หรือตัวตนของมนุษย์ ซึ่งอาจมีสองทิศทาง คือ สังคมกำหนด และมนุษย์เป็นผู้ท้าทายกรอบที่สังคมกำหนดไว้

4. ตัวบท (text) คือ การศึกษาการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุผ่านตัวบทจากสื่อต่างๆ นับตั้งแต่สื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อสมัยใหม่ และสื่อพื้นบ้าน การศึกษาตัวบทจะจำแนกเป็นสามด้านคือ ด้านแรก ประเภทเนื้อหา จำแนกเป็นประเด็นด้าน กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ด้านที่สอง ประเภทวาทกรรม จำแนกเป็น การอธิบาย การโต้แย้ง (ปฏิเสธ) การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการสาธิต และด้านที่สาม ประเภทสื่อ จำแนกเป็นสื่อสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง โดยเป้าหมายของการศึกษาจะทำให้เห็นความหมายที่แฝงเร้นในสองด้านคือ (1) อัตลักษณ์ผู้สูงอายุ และ (2) ความรู้ ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ เช่น ความรู้ด้านการแพทย์ ความรู้ด้านเศรษฐกิจ ความรู้ด้านรัฐ เป็นต้น

5. ปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) คือ การพิจารณาการผลิตอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม ทั้งด้านการผลิตและการบริโภค ดังนี้

5.1 การผลิต คือ การพิจารณาว่าผู้ผลิตวาทกรรมนั้นคือใคร มีเป้าหมายอะไร

5.2 การบริโภค จะหมายถึงการศึกษาการที่ผู้รับสารในกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ จะตีความหรืออ่านความหมายวาทกรรมอัตลักษณ์ที่ถูกผลิตขึ้นอย่างไร

6. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice) จะสนใจมิติด้านการเมือง (รัฐ) การแพทย์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการสื่อสาร อันส่งผลต่อการกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

7. ความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ คือ การพิจารณาการปะทะและประสานของวาทกรรมอัตลักษณ์ในเบื้องต้นสามด้านคือ ด้านแรก ความขัดแย้ง คือ การพิจารณาว่าวาทกรรมอัตลักษณ์มีความขัดแย้งกันหรือไม่อย่างไร ด้านที่สอง การครอบงำ คือ การพิจารณาว่าวาทกรรมอัตลักษณ์ใดที่มีลักษณะครอบงำวาทกรรมอื่นๆ และด้านที่สาม การประสานเป็นเครือข่าย คือ การพิจารณาว่าวาทกรรมมีการประสานเป็นเครือข่ายอย่างไร หรือในที่สุดความสัมพันธ์อาจมีมิติที่ต่างไปนอกจากนี้ก็ได้

5. ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยแบ่งเป็นสามส่วนคือ ส่วนแรก วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่สังคมกำหนด ส่วนที่สอง วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่กำหนดเอง และส่วนที่สาม ความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ในภาพรวม โดยใช้เครื่องมือ discourse analysis ของ Norman Fairclough (1995) ซึ่งประกอบไปด้วย 3 มิติ คือ ตัวบท (text) ปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice) เป็นเครื่องไขปริศนา ทั้งนี้ ขอบเขตการวิจัยอาจพิจารณาได้ตามแต่ละส่วนดังนี้

ส่วนแรก วาทกรรมอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด จะพิจารณาจากสถาบันหลัก 5 สถาบัน คือ การแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการสื่อสาร โดยจะพิจารณาวัตถุบิในสองกลุ่ม คือ งานวิจัยในอดีตและสื่อปัจจุบัน (ในช่วงปี พ.ศ. 2551-2553) เพราะในทัศนะของ Foucault ในเรื่อง archeology/ genealogy วาทกรรมจะกระจัดกระจายตามพื้นที่ เวลา มีลักษณะไม่ต่อเนื่อง แต่จะโยงใยประสานเป็นเครือข่าย จึงต้องย้อนกลับไปพิจารณาในอดีตถึงปัจจุบัน ตลอดจนความหลากหลายของพื้นที่ (สื่อ) เพื่อเห็นความไม่ต่อเนื่องและการโยงใยของอำนาจที่กำหนดความหมาย

กลุ่มแรก การศึกษาเอกสารงานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ เพื่อแสดงให้เห็นอดีตที่ผ่านมาของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

กลุ่มที่สอง การวิเคราะห์เอกสารในช่วงเวลาปัจจุบันที่ผู้วิจัยศึกษา (พ.ศ. 2551-2553) โดยเอกสารที่ศึกษาจะเป็นสื่อที่อยู่ในชีวิตประจำวันและเป็นตัวแทนของสถาบันต่างๆ ที่กำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นการกระจัดกระจายของวาทกรรมในแต่ละพื้นที่ตาม

แนวทาง archeology/ genealogy จำแนกเป็น (1) สื่อสาระ อันได้แก่ (1.1) ข่าวและบทความตามหน้าหนังสือพิมพ์เป็นตัวแทนสถาบันสื่อมวลชน (1.2) คู่มือผู้สูงอายุ เป็นตัวแทนสถาบันการแพทย์และวัฒนธรรม (1.3) นโยบายรัฐด้านผู้สูงอายุ เป็นตัวแทนของสถาบันรัฐ (1.4) คำและภาพิต เป็นตัวแทนด้านวัฒนธรรม (1.5) หนังสือธรรมะ เป็นตัวแทนสถาบันศาสนา (1.6) ตำรา เพื่อแสดงถึงการผลิตความรู้เพื่อครอบงำความหมายผู้สูงอายุ (1.7) นิตยสาร “Young@Heart” เป็นนิตยสารฉบับแรกที่ว่าด้วยผู้สูงอายุ (1.8) รายการสารคดีโทรทัศน์ “ลุยไม่รู้โรย” ก็เป็นรายการสารคดีที่กล่าวถึงคุณค่าของผู้สูงอายุเช่นกัน (2) สื่อบันเทิง คือ ภาพยนตร์ไทยเป็นตัวแทนสถาบันสื่อมวลชน และ (3) สื่อโฆษณา เป็นตัวแทนของสถาบันเศรษฐกิจ

ส่วนที่สอง วาทกรรมอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุสร้างขึ้น จะพิจารณากลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) ในกลุ่มเมืองและชนบท โดยที่กลุ่มเมืองคือ ชมรม OPPY Club (Old People Playing Young Club) ในเขตกรุงเทพมหานคร ถือเป็นกลุ่มผู้สูงอายุชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่รวมตัวกันและใช้สื่อสมัยใหม่คือ อินเทอร์เน็ตเพื่อตนเองและสังคม ส่วนกลุ่มชนบท คือ ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร เป็นกลุ่มผู้สูงอายุชนชั้นกลางที่รวมตัวกันและใช้สื่อพื้นบ้านตลอดจนการสื่อสารระหว่างบุคคล เพื่อพัฒนาตนและสังคมเช่นกัน ทั้งนี้ เครื่องมือที่ใช้จะเน้นการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ รวมถึงการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

และส่วนที่สาม วาทกรรมอัตลักษณ์ภาพรวม จะใช้ข้อมูลจากส่วนแรกและส่วนที่สองนำมาสรุปให้เห็นการปะทะและประสานของวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสามด้าน คือ ชัดแย้ง ครอบงำ และประสาน หรืออาจมีด้านอื่นๆ อีก อันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะในอนาคต

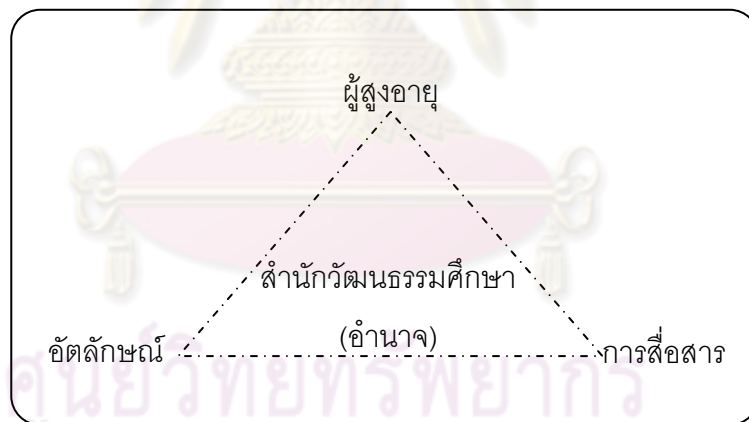
6. ประโยชน์ในการวิจัย

1. เปิดพรมแดนการศึกษาการสื่อสารกับผู้สูงอายุในสังคมไทย
2. การแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นวาทกรรมอัตลักษณ์ประเภทหนึ่งที่สังคมกำหนดนับจากอดีตสู่ปัจจุบันผ่านสถาบันต่างๆ และมีผลต่อตัวผู้สูงอายุและคนในสังคม
3. การแสดงให้เห็นแบบอย่างของกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) ที่ใช้การสื่อสารกับการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ตนเอง
4. การนำเสนอให้เห็นถึงวาทกรรมอัตลักษณ์ในผู้สูงอายุอาจมีความหลากหลาย ต่อสู้ ต่อรอง และมีความแปรเปลี่ยนไม่หยุดนิ่ง ตลอดจนการเคลื่อนไหวในระดับนโยบายต่อผู้สูงอายุ

บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

เกริ่นนำ

เพื่อตอบปัญหาของงานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย” งานวิจัยชิ้นนี้จึงวางอยู่บนสำนักวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ซึ่งจะสนใจการศึกษาผู้สูงอายุในสองด้าน ด้านแรก สังคมจะสื่อสารหรือกำหนดความหมายวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุเช่นไร มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ในอีกด้านหนึ่ง ก็จะพิจารณาในมุมกลับกันว่าผู้สูงอายุจะให้การสื่อสารวาทกรรมในการต่อสู้/ต่อรองความหมายของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่สังคมกำหนดให้หรือไม่อย่างไร จากมิติทั้งสองด้าน งานวิจัยนี้ประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ 3 แนวคิด คือ ผู้สูงอายุ อัตลักษณ์ในฐานะผลลัพธ์ของวาทกรรม และการสื่อสารและการสร้างวาทกรรม และทั้งสามแนวคิดก็เชื่อมร้อยกันภายใต้สำนักวัฒนธรรมศึกษาซึ่งสนใจมิติเรื่องอำนาจ ดังแผนภาพด้านล่างนี้

รูปภาพที่ 3 แนวคิดหลักในงานวิจัยนี้

แนวคิดแรก คือ **ผู้สูงอายุ** เติบโตขึ้นมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ในหมู่นักวิชาการหลากหลายสาขา ทั้งประชากรศาสตร์ การเมือง สังคม วัฒนธรรม การแพทย์และการสื่อสาร จนเรียกว่า “สหวิทยาการ” (interdisciplinary) ส่วนหนึ่งมาจากปริมาณผู้สูงอายุในสังคมโลกที่มีมากขึ้น ด้วยความหลากหลายของศาสตร์ที่เข้ามาศึกษาจึงมีแนวทางการศึกษาที่หลากหลาย นับตั้งแต่ ชีววิทยา จิตวิทยา และสังคม สำหรับในงานวิจัยชิ้นนี้จะมุ่งเน้นการศึกษา

ตามแนวทางสังคมในสำนักวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งสนใจการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุว่า ผู้สูงอายุคือใคร สังคมได้กำหนดความหมายของผู้สูงอายุอย่างไร และผู้สูงอายุนิยามตนเช่นไร

แนวคิดที่สอง คือ **อัตลักษณ์** เป็นหนึ่งในหัวข้อการศึกษาของสำนักวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งสนใจการนิยามความหมายตัวตนของมนุษย์ ในยุคแรกอาจจะสนใจประเด็นเรื่องสตรี สิว ชนชั้น ทว่า ในทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ก็ขยายสู่การศึกษาผู้สูงอายุ ภายใต้แนวคิดนี้ อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุจะถูกนิยามภายใต้การสื่อสารความหมายจากอำนาจของสถาบันต่างๆ ในสังคม ทั้งการแพทย์ การเมือง ฯลฯ หรือที่เรียกว่า “วาทกรรม” กล่าวอีกนัยหนึ่ง อัตลักษณ์เป็นผลลัพธ์ของวาทกรรม นอกจากนั้นยังขยายมิติการศึกษาไปสู่การที่มนุษย์จะสร้างวาทกรรมเพื่อสื่อสารความหมายของตนออกไป สำหรับในกรณีของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุก็คือการอธิบายว่า ผู้สูงอายุนั้นจะมีอำนาจในการสื่อสารและนิยามความหมายตัวตนอย่างไร ภายใต้กรอบหรือกฎเกณฑ์ที่คนอื่น ๆ และสังคมกำหนดให้

แนวคิดที่สาม ก็คือ **การสื่อสารกับผู้สูงอายุ** เป็นแนวคิดสำคัญที่ช่วยอธิบายให้เห็นถึงการที่ผู้สูงอายุจะใช้เครื่องมือคือ “การสื่อสาร” เพื่อจะช่วยกำหนดความหมายของอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ เช่น การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารมวลชน สื่อสมัยใหม่ สื่อพื้นบ้าน นอกจากนั้น แนวคิดการสื่อสารยังสัมพันธ์กับ “วาทกรรม” คือ วาทกรรมเป็นรูปแบบและวิธีใช้การสื่อสารชนิดพิเศษคือการสื่อสารเชิงอำนาจจากสถาบันต่างๆ ที่พยายามสร้างความหมายบางประการให้กับผู้สูงอายุ ตลอดจนตัวผู้สูงอายุเองก็ต้องใช้วาทกรรมในการต่อสู้และต่อรองความหมาย แนวคิดนี้จึงเสมือนเส้นเชื่อมระหว่างแนวคิดแรกและแนวคิดที่สอง

และเพื่อจะเข้าใจแนวคิดทั้งสามโดยละเอียด ผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดทั้งหมดตามลำดับ พร้อมทั้งนำเสนอให้เห็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และในท้ายที่สุดก็จะแสดงให้เห็นกรอบการวิจัย

1. ผู้สูงอายุ

ด้วยความที่ปริมาณของประชากรผู้สูงอายุที่สูงขึ้นทั่วโลก อันเป็นเหตุมาจากอัตราการเกิดที่สูงขึ้นในยุค Baby boom (หรือภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา) รวมถึงอายุที่ยืนยาวจากการแพทย์ที่พัฒนาขึ้น ส่งผลให้สังคมโลกเริ่มพัฒนาสู่สังคมสูงอายุ (aging society) กล่าวคือ มีผู้สูงอายุจำนวนมากในสังคม จากการคาดการณ์พบว่า ในประเทศพัฒนาในอนาคตปี ค.ศ. 2050 จะมีประชากรสูงอายุมากถึง 3 ส่วนของประชากรทั้งหมด โดยที่อัตราผู้หญิงสูงอายุจะมากกว่า (Peace, Kohli, Westerhof and Bond, 2007) นี้เอง จึงทำให้นักวิชาการในด้านต่างๆ เริ่มให้ความสนใจกับผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

เพื่อความเข้าใจผู้สูงอายุให้ลึกซึ้งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้แบ่งแยกการศึกษาผู้สูงอายุออกเป็นสามทิศทาง คือ ทิศทางแรก จะเน้นการศึกษาผู้สูงอายุตามศาสตร์ต่างๆ หลายแขนงผสมผสานรวมกันในลักษณะสหวิทยาการ (interdisciplinary) เรียกว่า “ศาสตร์ผู้สูงอายุ” / “ชราภาพวิทยา” / “ชราวิทยา” / “วิทยาการผู้สูงอายุ” (gerontology) อาทิ การแพทย์ จิตวิทยา สังคมวิทยา มานุษยวิทยา สังคมสงเคราะห์ ประชากรศาสตร์ สถิติศึกษา ศาสนา และการสื่อสาร

สำหรับทิศทางที่สองนั้นจะมุ่งเน้นการศึกษาผู้สูงอายุตามความแตกต่างด้านเวลาและพื้นที่ตามแนวคิดของนักทฤษฎีด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ซึ่งจะอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ผู้สูงอายุแต่ละช่วงเวลาและพื้นที่จะมีความแตกต่างกัน

และทิศทางที่สามจะมุ่งพิจารณาเฉพาะผู้สูงอายุในสังคมไทย รายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ทิศทางแรก การศึกษาผู้สูงอายุตามศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ศาสตร์ด้านผู้สูงอายุมีลักษณะที่ผสมผสานและหลากหลาย จึงมีนักวิชาการหลายท่านได้จัดแบ่งการศึกษาผู้สูงอายุ อาทิ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2539) Hazan (1994) Phillipson (1998) และ Bengton, Putney and Johnson (2005) การจัดแบ่งของแต่ละท่านจะมีความเหมือนและแตกต่างกันตามศาสตร์ของตน แต่โดยรวมนั้นสามารถจำแนกออกเป็น 3 แนวทาง คือ (1) ชีววิทยา (2) จิตวิทยาสังคม และ (3) สังคมศาสตร์ ถึงแม้ว่า ผู้วิจัยจะใช้สำนักวัฒนธรรมศึกษาที่อยู่ภายใต้แนวทางสังคมศาสตร์ก็ตาม แต่จำเป็นต้องเข้าใจแนวทางอื่นๆ เนื่องจากสำนักวัฒนธรรมศึกษานั้นจะสนใจมิติของทั้งตัวผู้สูงอายุและสภาพสังคม รวมถึงชีววิทยาและจิตวิทยาสังคมควบคู่กัน นอกจากนี้หากพิจารณาในเชิงวาทกรรมหรือการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและความรู้อันเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษานักวัฒนธรรมศึกษาก็อาจกล่าวได้ว่า ศาสตร์ทั้งสามก็คือวาทกรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่ว่าด้วยผู้สูงอายุ ในที่นี้ จึงจะนำเสนอให้เห็นพอสังเขป ดังต่อไปนี้

(1) ชีววิทยา

ทฤษฎีชีววิทยาเป็นทฤษฎีที่มุ่งศึกษา “ร่างกาย” ของผู้สูงอายุ โดยสนใจในมิติ “ความเสื่อมถอย” (senile) ของร่างกายเมื่ออายุเพิ่มมากขึ้น (Westendorp and Kirkwood, 2007) และในบางครั้งคราวก็ผนวกกับแนวคิดเรื่อง “โรค” โดยพิจารณาว่า อาการแก่ตัวก็จะมีนัยยะความเป็นโรคแห่งความเสื่อม (degenerative disease) เช่น โรคเส้นเลือดอุดตัน โรคมะเร็ง โรคสมองเสื่อม โรคอ้วน วัยทอง นอนไม่หลับ กระดูกพรุน ข้อเสื่อม ผิวหนังเสื่อมสภาพ (อนงนุช

ชวลิตธำรง, 2551: 103-104) ทั้งนี้ ผู้ที่สนใจการศึกษาในมิติดังกล่าวก็คือแวดวงวงการแพทย์และสาธารณสุข เพื่อเป้าหมายการเอาชนะร่างกายหรือ “สังขาร” ของคนชรา

McPherson (1983 อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539: 11-13) ได้แสดงให้เห็นเพิ่มเติมว่า ภายใต้อายุที่วัยชราที่ยังคงมีอายุที่ยังคงมีที่สนับสนุนการมองภาวะสูงวัยและทั้งหมดก็สอดคล้องกับวิธีคิดที่ว่า ความชราคือความเสื่อมถอยของร่างกาย อาทิ (1) **ทฤษฎีพันธุศาสตร์** (genetic theory) ซึ่งเชื่อว่า ความชราเกิดขึ้นจากพันธุกรรมโดยจะแสดงออกเมื่ออายุมากขึ้น เช่น ผมหงอก ศีรษะล้าน หลังค่อม (2) **ทฤษฎีเนื้อเยื่อ** (collagen theory) เชื่อว่า สารที่เป็นส่วนประกอบของเนื้อเยื่อกระดูกเพิ่มมากขึ้นและจับตัวกัน ส่งผลให้ collagen fiber หดสั้นเมื่อเข้าสู่ภาวะสูงวัยทำให้เป็นรอยเหี่ยวย่น (3) **ทฤษฎีทำลายตัวเอง** (auto immune theory) คือ การพิจารณาว่า ความชราเกิดจากร่างกายสร้างภูมิคุ้มกันน้อยลงและสร้างภูมิคุ้มกันทำลายตนเองมากขึ้นทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยง่ายขึ้น (4) **ทฤษฎีความผิดพลาด** (error catastrophe theory) จะพิจารณาว่า เมื่อบุคคลอายุมากขึ้นจะค่อยๆ เกิดความผิดพลาดและจะเพิ่มมากขึ้นจนถึงทำให้เซลล์ต่างๆ ของร่างกายเสื่อมและหมดอายุ และ (5) **ทฤษฎีเรดิคัลอย่างอิสระ** (free radical theory) อยู่บนพื้นฐานว่า ร่างกายมนุษย์โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในวัยสูงอายุจะมีเรดิคัลอิสระสูงมากทำให้เกิดความผิดปกติต่อยีน และทำให้คอลลาเจนและอีลาสติกซึ่งเป็นโปรตีนองค์ประกอบของเนื้อเยื่อยึดเหนี่ยวมากขึ้นทำให้เสียความยืดหยุ่นไป

อนงนุช ชวลิตธำรง (2551) แพทย์ด้านเวชศาสตร์วัยผู้สูงอายุหรือการชะลอวัยได้เสนอแนวคิดเพิ่มเติมว่า ความเสื่อมถอยอาจมิใช่เกิดเฉพาะในวัยชรา แต่อาจเกิดได้นับตั้งแต่วัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ ยิ่งกว่านั้นยังเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและใช้เวลา (continuous process) เช่น การรับประทานอาหารที่ผิดปกติ การไม่ออกกำลังกาย รวมถึงความเสื่อมที่มาจากการลดถอยลงของฮอร์โมนเพศและฮอร์โมนเจริญเติบโต ในทางการแพทย์จึงมีเครื่องมือที่เรียกว่า H-Scan เพื่อวัดอายุร่างกาย (biological age) ตรวจสอบอายุจริงกับอายุสมรรถภาพร่างกายว่าอยู่ในระดับเดียวกันหรือไม่ อันจะทำให้เห็นว่า ร่างกายเสื่อมถอยลงเร็วหรือช้า

และเนื่องด้วยความชราและความเสื่อมถอยของร่างกายทำให้แวดวงวงการแพทย์หันมาให้ความสนใจในการ “ต่อสู้” “ต่อต้าน” และ “ชะลอ” ความชรา ด้วยวิธีการอันหลากหลาย อาทิ “เวชศาสตร์ชะลอวัย” (anti-aging medicine) เพื่อป้องกันความเสื่อมของร่างกาย เช่น การเสริมฮอร์โมนเพศให้กับวัยทอง (hormone displacement therapy) การใช้ยาไวอากร้าสำหรับชายวัยทอง การรับประทานอาหารและการออกกำลังกายที่ดี รวมถึงการผ่าตัดเสริมความงามเพื่อให้คืนกลับวัยหนุ่มสาว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือคืนความเข้มแข็งให้กับผู้สูงอายุ

นอกเหนือจากนั้นวงการแพทย์ในปัจจุบันยังได้เริ่มขยายขยายสู่การพัฒนาให้เกิดอายุที่ยืนยาวขึ้น โดยเฉพาะการปรับปรุงและพัฒนาในระดับขั้นในลักษณะวิศวกรรม (biomedical engineering) เพื่อมิให้เกิดการเสื่อมถอยของยีนที่จะทำลายตนเอง ซึ่งเท่ากับว่าการแพทย์ก้าวไปสู่การลิขิตและจำกัดความชราได้ในไม่ช้านี้

อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างน้อยห้าด้าน คือ

ด้านแรก ในหมู่นักสังคมศาสตร์วิพากษ์มิติการแพทย์ว่า แฝงด้วยความไม่เท่าเทียมกันของชนชั้น เพศ และกลุ่มคน (Bond, Dittmann-Kohli, Westerhof and Peace, 2007) เพราะผู้ได้รับผลประโยชน์จากแวดวงการแพทย์มักจะจำกัดเฉพาะคนบางกลุ่มเท่านั้น กล่าวคือ ตัวผู้สูงอายุมีเงินมีรายได้ รวมถึงแพทย์และนักธุรกิจที่จับตลาดผู้สูงอายุกลุ่มนี้

ในด้านที่สอง แนวคิดดังกล่าวก็ยังถูกวิจารณ์ว่าขาดการมองมิติด้านจิตวิทยาและจิตวิญญาณ โดยมองว่า ความแก่ชราอันหาใช่มาจากปัจจัยความเสื่อมถอยด้านร่างกาย แต่อาจมาจากการขาดการบำรุงทางด้านจิตใจและจิตวิญญาณได้ เช่น ความตึงเครียด การไม่อยู่ในศีลธรรมก็ส่งผลต่อความชราโดยตรง (กฤษดา ศีรามพุช, 2551ก และข)

ด้านที่สาม Bury (2004) แย้งว่า ร่างกายของผู้สูงอายุอาจมิได้มีความหมายถึงความอ่อนแอและเจ็บป่วย โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน ผู้สูงอายุกลับมีอายุที่ยืนกว่าเดิม และที่สำคัญคือไม่ได้ป่วยไข้ได้ง่ายเมื่อเทียบกับหนุ่มสาวที่อาจมีอัตราการตายสูงจากโรคต่างๆ เช่น เอ็ดส์ หรือแม้กระทั่งอุบัติเหตุ เพราะผู้สูงอายุในยุคปัจจุบันนั้น ต่างมีวิถีชีวิตที่ดี ทั้งการบริโภค การออกกำลังกาย อันทำให้ปราศจากโรค Hazan (1994) สนับสนุนว่า ความชราอาจเป็นเพียงการประกอบสร้างความหมายจากสังคมโดยเฉพาะในมิติการแพทย์ในด้านลบ

ด้านที่สี่ Bury (2004) ยังขยายความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายของผู้สูงอายุกับสังคมด้วย โดยได้ยกตัวอย่างกรณีที่ผู้สูงอายุเมื่อเจ็บป่วยก็ต้องพึ่งพิงสังคมเพื่อให้การดูแลผู้สูงอายุ และค่าใช้จ่ายที่มีราคาสูง

และด้านที่ห้า ในทัศนะของสำนักวัฒนธรรมศึกษา การมองผู้สูงอายุด้วยทัศนะเชิงร่างกายหรือวิทยาศาสตร์นี้ยังอาจถือเป็นการมองปัญหาในระดับ “ปัจเจกบุคคล” มากกว่าการมองในระดับสังคม รวมถึงการมองผู้สูงอายุผูกติดกับเรื่องธรรมชาติที่นักวิทยาศาสตร์สามารถเอาชนะได้

จากข้อวิจารณ์นี้ จึงนำไปสู่การศึกษาผู้สูงอายุในด้านจิตวิทยาสังคมและสังคมศาสตร์ในลำดับถัดไป

(2) จิตวิทยาสังคม

ทฤษฎีด้านจิตวิทยาสังคมเป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นการศึกษาจิตวิทยาสังคมของผู้สูงอายุ โดยพิจารณาว่าที่แปรเปลี่ยนไป โดยเฉพาะวัยสูงอายุจะส่งผลต่อด้านจิตใจของผู้สูงอายุ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จิตวิทยาจะมีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับศาสตร์ด้านชีววิทยา โดยมองว่า ร่างกายจะเป็นจุดนำในการพัฒนาการด้านจิตวิทยาของผู้สูงอายุ เช่น การใช้ชีวิต ความสุข ความทุกข์ การปรับตัว การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งนี้ โดยส่วนใหญ่เน้นพัฒนาการร่างกายของผู้สูงอายุจะมีลักษณะเสื่อมถอย ทั้งที่เห็นได้ชัดเจนจากภายนอก คือ ผมหงอก ผิวหนังเหี่ยวแห้ง รวมถึงภายใน เช่น กระดูกเปราะ ประสาทสัมผัสเสื่อมลง และนำสู่โรคภัยต่างๆ เป็นต้น (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2549: 541) ผู้สูงอายุจึงต้องเตรียมจิตใจและปรับตัวไปพร้อมกัน

McPherson (1983 อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539: 13-15) ได้สรุปให้เห็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องด้านจิตวิทยาสังคมของผู้สูงอายุ 5 ทฤษฎี คือ

(1) **ทฤษฎีการถดถอย (disengagement theory)** หรือทฤษฎีการปล่อยวาง (อ้างถึงในศรีเรือน แก้วกังวาล, 2549) เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะค่อยๆ ถอยออกจากสังคม ลดบทบาทด้านสังคม อันเนื่องจากสภาพร่างกายเริ่มเสื่อมถอย เหตุนี้ ผู้สูงอายุจึงควรเก็บตัวเงียบๆ ไม่วุ่นวายกับกิจกรรมต่างๆ ของสังคมและครอบครัว แต่อาจจะสร้างกิจกรรมใหม่ที่ไม่น่าเบื่อมากนัก เช่น การเข้าวัดเข้าวา เป็นต้น

(2) **ทฤษฎีการทำกิจกรรมหรือทฤษฎีกิจกรรม (activity theory)** หรือ (engagement theory) เป็นทฤษฎีที่อยู่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีแรก โดยมองว่า ผู้สูงอายุจะมีความสุขทั้งกายและใจได้หากมีการทำกิจกรรมและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา และกิจกรรมก็จะทำให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและรู้สึกว่ามีประโยชน์ แนวคิดนี้จะสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัยนี้ คือ กลุ่มผู้สูงอายุในชนบทและเมืองที่หันมารวมกลุ่มกันทำงาน เช่น ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร และการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย OPPY Club

(3) **ทฤษฎีความต่อเนื่อง (continuity theory)** เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่า ผู้สูงอายุจะมีความสุขได้เมื่อได้ทำกิจกรรมตามที่เคยทำมาก่อน เช่น หากเป็นคนที่ทำกิจกรรมกับคนหมู่มากก็ทำต่อไป หรือหากบุคคลใดพอใจชีวิตที่สงบสันโดษก็อาจแยกตนทำงานตามลำพัง

(4) **ทฤษฎีของอีริกสัน (Erickson's theory)** ศรีเรือน แก้วกังวาล (2549) อธิบายว่า ทฤษฎีดังกล่าวจะเชื่อว่า การปรับตัวของผู้สูงอายุจะมีประสิทธิภาพได้หรือไม่จะมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการในวัยที่ผ่านมา หากสามารถปรับตัวในวัยที่ผ่านมาได้ดีก็จะมีอีโก้ (ego) ที่เข้มแข็งและจะสามารถปรับตัวได้ดีต่อวิกฤติในช่วงสูงอายุได้ ทั้งนี้ ในช่วงของวัยชราจะอยู่ในขั้นที่ 8 ของ

อิริกสัน ซึ่งจะเป็นช่วงที่มีความขัดแย้งทางจิตใจด้านความมั่นคงทางใจแย้งกับความสิ้นหวัง ถ้าผู้สูงอายุย้อนอดีตด้วยความพอใจในตนเองก็จะมี ความมั่นคง เข้มแข็ง แต่หากนึกถึงอดีตที่ขมขื่นก็ จะมีความทุกข์ ผิดหวังในชีวิต นอกจากนี้ในช่วงวัยสูงอายุยังต้องมีความใกล้ชิดผูกพันกับบุคคล อายุ น้อยกว่าและเพื่อนๆ เพื่อเสริมความมีชีวิตชีวาให้ผู้สูงอายุ และที่สำคัญคือ ผู้สูงอายุควรพัฒนา สมรรถภาพในการสำนึกรู้ตัวอย่างมีสติ ต้องยอมรับทั้งความสำเร็จและล้มเหลวอย่างรู้เท่าทัน และ หากผู้สูงอายุสามารถดำเนินชีวิตได้ดังกล่าวก็น่าจะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขและเตรียมพร้อมกับความตาย

(5) **ทฤษฎีพัฒนาของเพค (Peck's Developmental theory)** ศรีเรือน แก้วกังวาล (2549) สรุปว่า ทฤษฎีของเพคนั้นก็จะมีลักษณะใกล้เคียงกันกับงานของอิริกสัน โดย มุ่งเน้นการปรับตัวของผู้สูงอายุ เพียงแต่จุดที่แตกต่างกันก็คือ การขยายสู่มิติด้านจิต-สังคม และ อธิบายวัยผู้ใหญ่ 7 ชั้น โดยชั้นที่ 5, 6 และ 7 จะเป็นประเด็นเฉพาะของผู้สูงอายุ โดยจะมี พัฒนาการ 3 ชั้น คือ ชั้นแรก การแยกความแตกต่างของตนกับบทบาทการงานที่ผ่านมา (ego differentiation แย้งกับ work-role preoccupation) ชั้นที่สอง การแยกความแตกต่างของร่างกาย ที่เปลี่ยนแปลง (body transcendence แย้งกับ body preoccupation) เช่น อดีตอาจมีสุขภาพดี แต่เมื่อแก่ชรา ก็จะเริ่มมีความเสื่อมถอยก็ต้องปรับตัวให้เหมาะสม และชั้นที่สาม การแยกความ แตกต่างอีโก้ก่อนและหลัง (ego transcendence แย้งกับ ego preoccupation) ทั้งนี้ หาก ผู้สูงอายุสามารถลดความยึดมั่นในอดีต ทั้งบทบาท ร่างกาย และอีโก้ ก็จะทำให้ยอมรับสภาพ ผู้สูงอายุและพัฒนาสู่วัยผู้สูงอายุได้ดี (คล้ายคลึงกับแนวคิดของอิริกสัน) ในทางกลับกันหากไม่ สามารถทำได้ก็จะประสบปัญหา เช่น ความกลัวตาย การทำศัลยกรรมลดความแก่ การไม่สามารถ ปรับตัวได้ และกลายเป็นช่วงวิกฤติแห่งชีวิต

นอกเหนือจากทฤษฎีทั้งห้าด้านแล้ว ศรีเรือน แก้วกังวาล (2549: 552-553) ยังได้ เสนอทฤษฎีเพิ่มเติมอีก 2 ทฤษฎี ในลำดับที่ 6 และ 7 คือ (6) **ทฤษฎีการทำให้-การปลง (renunciation)** ซึ่งหมายถึงการยอมรับจากการสูญเสียและการจากไปทั้งทรัพย์สิน ผู้คน และ ความสัมพันธ์ในอดีต โดยที่คนที่มีบุคลิกที่ไม่ยึดหยุ่นก็จะปลงได้ยากกว่าคนที่ยืดหยุ่น

(7) **การย้อนความหลัง (reminiscence)** เป็นพฤติกรรมของคนทุกวัยที่ระลึก ความหลังแต่จะมีมากขึ้นในวัยสูงอายุ โดยมีหลากหลายรูปแบบ เช่น การนั่งคิดคนเดียว การพูด บอกเล่ากับผู้อื่น การเขียนเล่าเรื่องด้วยตัวหนังสือ การเดินทางไปสถานที่ที่ดี การสะสม เป็นต้น การย้อนความหลังอาจมีทั้งคุณและโทษ กล่าวคือ อาจเป็นการฝึกฝนความจำ ในทางกลับกันก็จะ สร้างความขุ่นมัว เศร้าสร้อย กลัว กังวล

อนึ่ง หากผู้สูงอายุสามารถปรับตัวได้ดีก็จะทำให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข และบ่อยครั้งก็จะพบว่า มีผู้สูงอายุที่ไม่สามารถปรับตัวได้ มีความวิตกกังวล และจะส่งผลให้ผู้สูงอายุไม่มีความสุข เหงา เศร้าสร้อย (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2549) ดังเช่น กรณีของการเกษียณอายุที่ผู้สูงอายุบางคนไม่สามารถปรับตัวได้ นอกจากนั้น หากผู้สูงอายุมีความตื่นตัว กระฉับกระเฉง สนใจใฝ่รู้อยู่เสมอ ก็จะเป็นผู้มีความสามารถทางสมองไม่เสื่อมถอย

สิ่งที่พึงสังเกตคือ ทฤษฎีดังกล่าวเกิดขึ้นในสังคมตะวันตกในช่วงของสังคมกลายเป็นอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้ การมองจิตวิทยาผู้สูงอายุจึงสอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เป็นอุตสาหกรรมอันมุ่งเน้นการให้คุณค่ากับการผลิตและการบริโภคของหนุ่มสาวและลดคุณค่าของผู้สูงอายุ นอกจากนั้นยังเป็นการมองผู้สูงอายุในระดับปัจเจกเช่นเดียวกับศาสตร์ด้านชีววิทยา ส่งผลให้เกิดการขยายการศึกษาผู้สูงอายุในมิติสังคมเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับ มิติสังคมและวัฒนธรรม

(3) สังคมศาสตร์

ศาสตร์ด้านสังคมจะสนใจความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและวัฒนธรรมกับผู้สูงอายุ มากกว่าการให้ความสำคัญในด้านยีนหรือโครโมโซมหรือจิตวิทยา (Gullette, 2004) อันนำไปสู่การพัฒนา “ศาสตร์ผู้สูงอายุเชิงสังคม” (social gerontology) นักวิชาการที่ให้ความสนใจศึกษาภายใต้แนวทางดังกล่าว อาทิ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา สถิติศึกษา เศรษฐศาสตร์ ประชากรศาสตร์ นโยบายสังคม สังคมสงเคราะห์ และการสื่อสาร ทั้งนี้ การศึกษาด้านสังคมกับผู้สูงอายุถือกำเนิดในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาในยุคที่อัตราของผู้สูงอายุเริ่มเติบโตขึ้นจำนวนมาก

Phillipson and Barrs (2007) ได้สรุปให้เห็นถึงการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในมิติเชิงสังคม ของซีกโลกตะวันตก โดยจำแนกออกเป็นตามยุคสมัยสามยุคด้วยกันคือ ยุคแรก ผู้สูงอายุในฐานะปัญหาเชิงสังคม (ทศวรรษที่ 1940-1960) ยุคที่สอง ผู้สูงอายุตามแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจและการจ้างงาน (ทศวรรษที่ 1970-1980) และยุคที่สาม ผู้สูงอายุบนบริบทของสังคมโลก (ทศวรรษที่ 1990-ปัจจุบัน) และทั้งสามยุคนั้น ก็จะสร้างทฤษฎีหรือแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาผู้สูงอายุแตกต่างกัน นับตั้งแต่ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ในยุคแรก ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ และมาร์กซิสม์ในยุคที่สอง และการอธิบายความแตกต่างของผู้สูงอายุในยุคสุดท้าย รายละเอียดดังต่อไปนี้

ยุคแรก ผู้สูงอายุในฐานะปัญหาเชิงสังคม (ทศวรรษที่ 1940-1960)

ในช่วงทศวรรษที่ 1940 เป็นต้นมา ทฤษฎีโครงสร้างบทบาทหน้าที่ (Structural-functional Paradigm) ของ Parson ถือเป็นทฤษฎีแรกๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุกับสังคม โดยพิจารณาสังคมเสมือนร่างกายมนุษย์ และแต่ละองค์กร สถาบันต่างๆ ก็มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน แต่จะประสานร่วมกันเพื่อให้สังคมอยู่ได้อย่างสงบสุข แนวคิดดังกล่าวก้าวเข้ามาในมิติผู้สูงอายุ โดยตั้งคำถามว่า ภายใต้สังคมสมัยใหม่ผู้สูงอายุนั้นจะมีบทบาทหน้าที่เช่นไร (Phillipson and Barrs, 2007)

ในด้านหนึ่ง ผู้สูงอายุอาจยังมีบทบาทที่สำคัญในสังคม กอปรกับในช่วงทศวรรษที่ 1950-1970 ทฤษฎีจิตวิทยาก็สนับสนุนแนวคิดดังกล่าว คือ ทฤษฎีกิจกรรม (activity theory) ซึ่งจะพิจารณาถึงการดำเนินกิจกรรมของผู้สูงอายุที่ต่อเนื่อง หรือการทำกิจกรรมในลักษณะอาสาสมัคร ทว่า ในอีกด้านหนึ่ง ทฤษฎีจิตวิทยาอีกฝ่ายหนึ่งก็มองว่า ผู้สูงอายุนั้นควรจะถอนตนเองออกจากสังคม ดังเช่น ทฤษฎีการถดถอย (disengagement) ของ Cumming และ Henry (ในปี 1961) ทฤษฎีหลังนี้นำไปสู่การลดสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุ ด้านหนึ่งก่อให้เกิดการมองผู้สูงอายุในด้านลบและเป็นปัญหาสังคม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ช่วยกระตุ้นให้เกิดมาตรการต่อผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกษียณอายุการทำงาน การเกิดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ เช่น การทำกรรฟี่มือ (Hazan, 1994)

ยุคที่สอง ผู้สูงอายุตามแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจและการจ้างงาน (ทศวรรษที่ 1970-1980)

ขณะที่ในยุคแรก แนวคิดทฤษฎีที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับสังคม จะวางอยู่บนชุดความคิดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ ทว่า ในยุคที่สอง Phillipson and Barrs (2007) เสนอว่า แนวคิดที่จะอธิบายกลับขยายออกไปสู่ทฤษฎีกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มมาร์กซิสต์ และปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism) รวมถึงการตั้งคำถามถึงการมองผู้สูงอายุในอดีต เช่น ปัญหา ความอ่อนแอ การเกษียณอายุ อาจมิใช่ปัญหาที่แท้จริง กล่าวคือ อดีตที่ผ่านมาอาจมองการเกษียณอายุในด้านลบ ทว่า ในช่วงทศวรรษที่ 1970-1980 กลับมองในมุมกลับกันว่า การเกษียณอายุอาจมีมิติเชิงบวก รวมถึงกลุ่มคนทำงานที่ยังไม่ถึงวัยสูงอายุก็ยังคงต้องการเกษียณอายุ โดยพิจารณาว่าเป็นภาวะแห่งการปลดออกจากงานและยังได้ผลประโยชน์ตอบแทนด้วย

นอกจากนั้น ในยุคสองนี้ ยังได้เริ่มขยายทฤษฎีโครงสร้างบทบาทหน้าที่ออกไปอีก โดยมุ่งเน้นการตั้งคำถามว่า บทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุในยุคแรกอาจมีมิติที่จำกัดเฉพาะประเด็น “อายุ” โดยอาจล้มเลือนตัวแปรอื่นๆ โดยเฉพาะสังคมและกลุ่ม จึงเกิดการพัฒนาการของทฤษฎี อย่างน้อยสองทฤษฎีคือ age-stratification theory และ life-course perspective

age-stratification theory เป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นโดย Riley ถือเป็นทฤษฎีที่เริ่มมองผู้สูงอายุในฐานะ “กลุ่ม” โดยสนใจบทบาทหน้าที่ของปัจเจกอันมาจากโครงสร้างสังคมที่จัดแบ่งหน้าที่ของกลุ่มอายุคนในสังคม ดังนั้น คนในสังคมไม่ว่าจะเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ คนวัยกลางคน และผู้สูงอายุก็ล้วนแล้วแต่จะมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างตามกลุ่มของตน (Phillipson and Barrs, 2007) อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวก็ยังสร้างข้อสงสัยในกลุ่มนักวิชาการในยุคถัดมา โดยเฉพาะการขาดการมองมิติเรื่องเศรษฐกิจสังคม และที่สำคัญคือ ตัวแปรเรื่องเวลา เหตุนี้ จึงเริ่มถือกำเนิดการใช้แนวคิดเรื่อง life-course perspective ซึ่งเริ่มเชื่อมโยงมิติเชิงสังคม กลุ่ม และเวลา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความชราานั้นจะมีความแตกต่างกันด้วย เมื่อผู้สูงอายุเกิดในช่วงเวลาหรือยุคสมัยในสังคมที่แตกต่างกัน แม้จะเป็นวัย 70 แต่หากถือกำเนิดในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง หรือเกิดในช่วงสหประชาชาติใหม่ก็ย่อมแตกต่างกัน (Phillipson and Barrs, 2007)

สำหรับในกรณีของการผนวกแนวคิดทฤษฎีอื่นๆ ในการอธิบายเรื่องผู้สูงอายุ พบว่า ในยุคที่สอง แนวคิดทฤษฎีที่เริ่มนำมาใช้คือ ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism) และมาร์กซิสม์ Phillipson and Barrs (2007) ได้ขยายออกเป็นสองประเด็นหลักคือ ผู้สูงอายุในฐานะการประกอบสร้างทางสังคม และความไม่เท่าเทียมของผู้สูงอายุในสังคม หรือผู้สูงอายุเชิงวิพากษ์ (critical gerontology) ดังนี้

(1) **ผู้สูงอายุในฐานะการประกอบสร้างทางสังคม** แนวคิดดังกล่าววางอยู่บนกรอบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ที่ถือกำเนิดในช่วงทศวรรษที่ 1980 โดย Berger and Luckman (1966) และนักวิชาการด้านผู้สูงอายุ เช่น Estes ได้นำมาปรับใช้กรณีของผู้สูงอายุได้ว่า ความเป็นผู้สูงอายุมิใช่เรื่องธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องที่ประกอบสร้างขึ้นทางสังคม โดยผ่าน “ภาษา” ในการสร้างความหมาย และผลลัพธ์ที่ได้ที่ผ่านมามีคือ การสร้างความหมายในด้านลบให้กับผู้สูงอายุ และที่สำคัญกว่านั้น ก็คือ ภาพดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อทั้งปัจเจกบุคคลหรือตัวผู้สูงอายุเองและคนในสังคมด้วย แนวคิดนี้ ถือเป็นแนวคิดสำคัญอย่างยิ่งเพราะได้นำมาผนวกกับแนวคิดสำนักมาร์กซิสม์ และพัฒนาสู่ critical gerontology ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

(2) **ความไม่เท่าเทียมของผู้สูงอายุในสังคม หรือผู้สูงอายุเชิงวิพากษ์** (critical gerontology) Phillipson and Barrs (2007) ชี้ว่า แนวคิดดังกล่าวกำเนิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1970-1980 ในช่วงแรก แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากสำนักมาร์กซิสม์โดยตรง โดย

พิจารณาว่าผู้สูงอายุก็ไม่ได้แตกต่างจากชนชั้น เพศ และสีผิวที่ถูกกดขี่จากสังคมและได้รับความไม่เท่าเทียมกัน แนวทางดังกล่าวจึงจะขยายมิติให้เห็นว่า ผู้สูงอายุถูกสร้างให้กลายเป็นผู้ไม่เท่าเทียมและถูกกดขี่จากสังคม ดังนั้น จึงสนใจการมองผู้สูงอายุในฐานะชนชั้นหนึ่งที่ต้องได้รับการดูแลจากรัฐ และพิจารณาว่า ผู้สูงอายุถูกกระทำให้ “อ่อนแอ” ดังเช่น การจัดระบบสวัสดิการ การจัดระบบบำเหน็จบำนาญ เป็นต้น

แต่ต่อมาในช่วงหลังทศวรรษที่ 1980 เมื่อแนวคิดการมองผู้สูงอายุปรับเปลี่ยน โดยเฉพาะการมองว่าเขาและเธอยังมีคุณค่าและมีคุณภาพ รวมถึงอัตราของผู้สูงอายุก็ทวีสูงขึ้นจึงเกิดการวิพากษ์แนวทางการสนับสนุนของรัฐต่อผู้สูงอายุในยุคที่ผ่านมาว่าถูกหรือไม่

ในช่วงเวลาดังกล่าวยังเกิดการเปลี่ยนท่าทีของการเกษียณอายุใหม่ ทั้งการเกษียณอายุก่อนกำหนด โดยกระตุ้นให้ผู้ใกล้วัยชราได้ออกจากสายงานเดิมและเริ่มต้นทำงานใหม่ อันเท่ากับเป็นการขยายการทำงานออกไป รวมถึงภาครัฐเริ่มกระตุ้นให้ผู้สูงอายุในยุค “baby-boomers” (หรือผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง) ให้ทำงานมากกว่าเดิม เพราะผู้สูงอายุในกลุ่มดังกล่าวเริ่มใช้ชีวิตอย่างมีความสุขจากเงินเกษียณและละทิ้งภาระงาน ทั้งๆ ที่ยังมีคุณภาพ ช่วงนี้เองที่การตลาดเริ่มก้าวเข้ามาให้ความสนใจผู้สูงอายุด้วยในฐานะกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่มีเงินมาก (Blaikie, 2007)

นอกจากการเปลี่ยนแปลงมุมมองแล้ว สำนักวิพากษ์นี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงและแยกย่อย ตามประเด็นของผู้สูงอายุ อันได้แก่ เพศ ความสัมพันธ์กับบริบทสังคม และมนุษย์นิยม ดังนี้

ประการแรก ในทัศนะของนักสตรีนิยม (Feminism) Ghail and Haywood (2007) พิจารณาว่า มิติของผู้สูงอายุยังทับซ้อนกับมิติอื่นๆ ได้อีก โดยเฉพาะความเชื่อมโยงระหว่างผู้สูงอายุกับสตรี และพัฒนาสู่การศึกษา “สตรี/บุรุษชรา” (gendered gerontology หรือ Feminist gerontology) โดยชี้ให้เห็นว่า เพศจะเป็นตัวแปรสำคัญอีกประการของความชรา โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิงชราในตะวันตกมักจะถูกมองในด้านลบ ดังเช่น “การหมดประจำเดือน” ถูกนิยามว่าเป็นสิ่งเลวร้ายของสตรี และอาจต้องพึ่งพิงการแพทย์เพื่อให้ฮอร์โมนทดแทน ในเวลาเดียวกัน กลุ่มชายชรา ก็ถูกมองว่า “ใกล้ตาย” และหมดสิ้นอำนาจ หลักฐานเชิงประจักษ์ที่สำคัญของการบริโภค “ไวอากร้า” เพื่อเสริมสมรรถภาพทางเพศของผู้ชาย

ประการที่สอง การถือกำเนิดของแนวคิดเรื่อง cumulative advantage and disadvantage (CAD) แนวคิดดังกล่าวเป็นผลจากการพัฒนาของ Dannerfer, Crystal, O'She and O'Rand ซึ่งดำเนินตามแนวคิดของมาร์กซ์ โดยชี้ว่า การเป็นผู้สูงอายุนอกจากต้องขยายมิติสู่กระบวนการเชิงสังคม ดังแนวคิด life-course perspective แล้ว ยังต้องพิจารณาถึงกระบวนการที่

สังคมจะส่งผลด้านบวกและลบกับผู้สูงอายุเช่นไร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้สูงอายุที่อยู่ภายใต้บริบทสังคมที่แตกต่างกัน เช่น ฐานะ ชนชั้น เพศ การศึกษา จะเป็นทุนสำคัญสู่การก้าวสู่ผู้สูงอายุที่ไม่เหมือนกัน หากผู้สูงอายุสังสมพูนในช่วงวัยกลางคนที่สมบูรณ์จะทำให้การดำเนินชีวิตในช่วงวัยสูงอายุไม่ค่อยประสบปัญหาเท่าไรนัก จากแนวคิดดังกล่าวจึงส่งผลให้ผู้สูงอายุที่ได้รับความไม่เท่าเทียมกันนั้น ต้องได้รับการสนับสนุนจากสังคม โดยเฉพาะจากภาครัฐเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกัน (Phillipson and Barrs, 2007)

ประการที่สาม ในขณะที่แนวคิดผู้สูงอายุเชิงวิพากษ์ในกลุ่มแรกและกลุ่มที่สองจะสนใจมิติเชิงโครงสร้าง ทว่า ในแบบที่สามกลับให้ความสนใจของ**ความเป็นมนุษย์** ซึ่งอาจเรียกว่า **humanistic gerontology** หรือ **cultural gerontology** โดยพิจารณาว่า ในอดีตการศึกษาผู้สูงอายุกับสังคมที่ผ่านมาไม่ค่อยสนใจความสำคัญของมนุษย์หรือผู้สูงอายุที่มีเหตุผลและมีศักยภาพ สำนักรู้จึงหันกลับมาของผู้สูงอายุด้วยสายตาใหม่ว่า ผู้สูงอายุก็เป็นมนุษย์ผู้หนึ่งที่แม้จะถูกโครงสร้างสังคมกดทับแต่ในอีกด้านหนึ่งเขาและเธอก็ย่อมมีศักยภาพในการต่อสู้ต่อรองไปพร้อมๆ กัน ซึ่งจะเป็นหัวใจของการศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้

แนวทางการศึกษาดังกล่าวถือเป็นแนวทางหลักของ**สำนักวัฒนธรรมศึกษา** (cultural studies) ซึ่งถือกำเนิดในทศวรรษที่ 1960 ณ ประเทศอังกฤษ โดยเริ่มให้ความสนใจมิติของคนในสังคม ที่ด้านหนึ่งโครงสร้างก็กดทับ แต่ในอีกด้านหนึ่งปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มก็ต่อสู้หรือต่อต้านระบบดังกล่าว ในยุคแรกสำนักวัฒนธรรมศึกษาจะสนใจมิติเรื่องวัยรุ่น เพศ และสีผิว จวบจนในทศวรรษที่ 1980 ก็เริ่มขยายสู่มิติเรื่องผู้สูงอายุ (Gullette, 2004) โดยมองว่า ผู้สูงอายุก็เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นจากสังคมและผู้สูงอายุก็ต้องต่อสู้และต่อรองความหมาย

Gullette (2004) อธิบายเพิ่มเติมว่า สำนักวัฒนธรรมศึกษาได้เดินตามแนวทางการศึกษาของ Michel Foucault ที่สนใจมิติด้านอัตลักษณ์ของคน และในที่นี้คือ “ผู้สูงอายุ” โดยจะสนใจมิติอายุที่โครงสร้างสังคมที่กำหนดความหมายของความชรา ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์ นโยบายสังคม และสื่อสารมวลชน โดยใช้ “ภาษา” หรือวาทกรรม (discourse) ซึ่งตามนัยยะของ Foucault ก็คือ การใช้ภาษาที่เกี่ยวข้องกับ “อำนาจ” และ “ความรู้” (นพพร ประชากุล, 2547) เพื่อกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ และในทางตรงกันข้ามผู้สูงอายุก็ต่อสู้ต่อรองความหมายโดยใช้ “ภาษา” หรือวาทกรรมในการนิยามตนเองออกไป ดังเช่น การเขียนบันทึกส่วนตัว (autobiography) เป็นต้น อันทำให้อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุอาจมีทั้งบวกและลบระคนกันไป กล่าวคือ ในด้านหนึ่งคือการสูญเสีย เสื่อมโทรม แต่ในอีกด้านคือ การประสบความสำเร็จ อยากรักดีอัตลักษณ์ดังกล่าวก็อาจมีการปะปนและเปลี่ยนแปลงได้ด้วย

Westerhof and Tulle (2007) ได้ชี้แนวทางสำนักวัฒนธรมศึกษาพิจารณา อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมตะวันตก และผลการวิจัยก็เผยให้เห็นว่า ในด้านหนึ่ง ตัวตนของผู้สูงอายุในสังคมตะวันตกก็ถูกวาทกรรมของสังคมกำหนดขึ้น ผ่านสถาบันหลัก 3 แห่ง คือ สถาบันการแพทย์ สถาบันสังคม และสถาบันสื่อมวลชน

ในกรณีของสถาบันการแพทย์ นับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ต่างกำหนดความหมายของร่างกายผู้สูงอายุในฐานะโรคและความอ่อนแอ อันนำไปสู่การรักษา ป้องกัน และชะลอความชราของผู้สูงอายุ ส่วนสถาบันสังคม (ในความหมายของ Westerhof and Tulle) คือ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม) อาจมีความแตกต่างกัน คือ ได้กำหนดความหมายของผู้สูงอายุแปรเปลี่ยนตามเวลา นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจะมองภาพของผู้สูงอายุในฐานะปัญหาและต้องได้รับการพิงพิงจากภาครัฐ แต่ต่อมาในช่วงเศรษฐกิจถดถอยทศวรรษที่ 1980 ก็ทำให้เริ่มมองผู้สูงอายุต่างไป โดยมุ่งให้ผู้สูงอายุต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น หรือมิฉะนั้นก็จะมุ่งเน้นการจัดสรรทรัพยากรที่สำคัญๆ แก่ผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุยังคงมีศักดิ์ศรีมิใช่การพึ่งพิงอย่างเดียว และสำหรับในปัจจุบัน วาทกรรมสังคมที่กำหนดผู้สูงอายุก็คือ การจำแนกผู้สูงอายุเป็นกลุ่มๆ หาใช้การมองผู้สูงอายุแบบเดียวกันหมด (เช่นเดียวกันกับงานวิจัยชิ้นนี้) การให้ผู้สูงอายุช่วยตนเอง และการส่งเสริมให้เกิดการเป็นผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพหรือผู้สูงอายุที่กระตือรือร้น (active aging) อีกด้วย

สำหรับสถาบันสื่อมวลชน งานของ Westerhof and Tulle (2007) ก็แสดงให้เห็นว่า สื่อมวลชนเป็นช่องทางสำคัญในการสร้างอคติแห่งวัยแก่ผู้สูงอายุ รวมถึงมักจะไม่มียุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุเท่าไรนัก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันภาพของผู้สูงอายุในสื่อมวลชนก็เริ่มพัฒนาสู่ด้านบวกมากขึ้น ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากบริบทของการมองผู้สูงอายุเปลี่ยนไป ตลอดจนการมองผู้สูงอายุเป็นเป้าหมายการตลาด

วาทกรรมจากทั้งสามสถาบันสร้างมายาคติของผู้สูงอายุในสังคมด้านลบ นั้นอาจเป็นเพราะในสังคมตะวันตกการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนต่างวัยเริ่มลดลง ดังนั้นสถาบันหลักทั้งสามแห่งจึงกลายเป็นตัวแทนสำคัญของการสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีภาพด้านบวกอยู่บ้าง เช่น คำที่ใช้เรียกผู้สูงอายุว่า Golden Ager / Grey Panthers เป็นต้น และทำให้ภาพของผู้สูงอายุมีความหลากหลาย เพียงแต่น้ำหนักมักจะโอนเอียงไปในด้านลบมากกว่า โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมของร่างกายจากวาทกรรมการแพทย์

ทว่า ในอีกด้านหนึ่ง Westerhof and Tulle (2007) ก็ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่า ผู้สูงอายุก็สร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ของตนขึ้นมาเช่นกัน ซึ่งมีทั้งความหมายด้านบวกและลบ และที่น่าสนใจคือมิติด้านลบคือความอ่อนแอของร่างกาย อันมาจากประสบการณ์ชีวิตจริงและการ

เกษียณ ส่วนในด้านบวก เช่น การมีความรู้ ประสบการณ์ ความมีอิสระเสรี เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้ผู้สูงอายุพยายามต่อสู้ด้วยแนวทางต่างๆ อันได้แก่ (1) การมองอายุตนต่ำกว่าจริง ด้วยการคงความเข้มแข็งให้กับร่างกาย เช่น การบริหารร่างกาย การออกกำลังกาย การทำศัลยกรรม รวมถึงการหลบซ่อนความชราภายใต้หน้ากากแห่งความหนุ่มสาว (2) การมองคนอื่นที่ต่ำกว่า เช่น คนพิการ เป็นต้น และ (3) การสร้างความหมายของความชราในรูปแบบใหม่ว่า ยังคงทรงคุณค่า เช่น การใช้คำว่า “grey power” (พลังสีเทา) เป็นต้น

แนวทางการต่อสู้นี้ใกล้เคียงกับข้อเสนอของ Hazan (1994) 6 ด้าน คือ (1) การแยกตัวจากสังคมที่วาดภาพเชิงลบ (2) การกบฏ แม้ว่า อาจถูกมองว่าต้อตั้งแต่ก็เป็นอีกหนทางที่จะต่อสู้ความหมายที่คนอื่นสร้างในเชิงลบ (3) การเกษียณก่อนกำหนดและแสวงหาเส้นทางชีวิตใหม่ๆ (4) การเปิดโลกด้วยการท่องเที่ยว (5) การตาย ซึ่งถือเป็นการหลุดไปจากความแก่ชราที่ธรรมชาติกำหนดสู่การลิขิตด้วยตนเอง (6) การสร้างความหมายใหม่ให้กับความชรา เช่น การมองผมหงอกคือ “เส้นไหมสีเงิน” หรือ “พลังสีเทา” และเริ่มเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้ในระดับนโยบายเพื่อผู้สูงอายุ

และหากนำแนวคิดการต่อสู้ของผู้สูงอายุของ Westerhof and Tulle (2007) และ Hazan (1964) มาพิจารณาคบคู่กันก็จะพบว่า แนวคิดดังกล่าวมองผู้สูงอายุที่คล้ายคลึงกันสองด้านคือ การต่อสู้ในระดับปัจเจกและการต่อสู้ในระดับสังคม ในขณะที่การต่อสู้ระดับปัจเจก เช่น การมองอายุที่ต่ำกว่าความเป็นจริง มองคนอื่นต่ำกว่า การแยกตัว การกบฏ การท่องเที่ยว การตาย ดังกล่าวนั้น แม้จะเป็นหนทางหนึ่งของการต่อสู้มิติความชราแต่ก็เป็นเพียงระดับปัจเจกแต่ไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายของความชราในภาพรวมได้ซึ่งต่างไปจากการต่อสู้ในระดับสังคม โดยเฉพาะการสร้างความหมายใหม่ของผู้สูงอายุและการเคลื่อนไหวต่อสู้ในระดับนโยบาย

ในทัศนะของผู้วิจัย แนวทางวัฒนธรรมศึกษาถือเป็นการวินิจฉัยผู้สูงอายุที่ค่อนข้างชัดเจนและเป็นแนวทางสำคัญของการศึกษาผู้สูงอายุในงานวิจัยชิ้นนี้ เพราะในสำนักนี้สนใจภาษาหรือวาทกรรมผู้สูงอายุที่เชื่อมต่อกับโลกความเป็นจริง โดยที่ภาษาหรือวาทกรรมดังกล่าวมิใช่การสะท้อนโลก (reflectionism) แต่กลับเป็นการประกอบสร้างความหมาย (constructionism) ตามอำนาจและความรู้ที่กำหนดขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง “อัตลักษณ์ผู้สูงอายุ” เป็นเสมือนผลพวงของวาทกรรมที่สร้างขึ้นภายใต้อำนาจและความรู้บางอย่าง

เหตุนี้ อัตลักษณ์จึงอาจมีความหมายที่แตกต่างและหลากหลายได้โดยขึ้นอยู่กับว่า “อำนาจและความรู้” แบบใดที่จะเป็นผู้นิยามความหมายนั้น ดังเช่น อำนาจจากชีกการแพทย์ สังคม หรือสื่อมวลชน รวมถึงอำนาจของผู้สูงอายุเองที่จะเป็นผู้กำหนดความหมาย และในเมื่อการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุมีจากหลากหลายทิศทาง จึงอาจมีทั้งความหมายที่สอดคล้องกัน

ตลอดจนความขัดแย้งกันจนกลายเป็น “สงครามแห่งความหมาย” (war of meaning) ที่ทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีได้มีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น แต่อาจมีความแตกต่างและแปรเปลี่ยนไม่หยุดนิ่ง และอาจมีวาทกรรมบางอย่างที่ทำหน้าที่ครอบงำและกลบวาทกรรมอื่นลงไป

อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าวยังเป็นกรอบแนวคิดในโลกตะวันตก เมื่อนำมาปรับใช้กับสังคมไทย จึงอาจเกิดคำถามเพิ่มเติมในงานวิจัยชิ้นนี้ที่ว่า การกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยนั้นจะมีลักษณะเช่นไรภายใต้สภาพของสังคมและวัฒนธรรมไทยที่ยังคงเคารพผู้สูงอายุและการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมทันสมัยแบบตะวันตกจะส่งผลต่ออัตลักษณ์ที่สถาบันต่างๆ กำหนดความหมายของผู้สูงอายุอย่างไร รวมถึงผู้สูงอายุไทยเองนั้นต่อสู้ท้าทายหรือลิขิตความหมายของตนเช่นไร และที่สำคัญคือ อัตลักษณ์ผู้สูงอายุนั้นมีความสอดคล้องประสานเป็นเนื้อเดียวกันหรือขัดแย้งประหนึ่งสงครามแห่งความหมายไม่แตกต่างจากสังคมตะวันตกหรือไม่

(สำหรับรายละเอียดของการศึกษาอัตลักษณ์ และวาทกรรม จะอยู่ในหัวข้อที่สองและสามในลำดับถัดไป)

ยุคที่สาม ผู้สูงอายุบนบริบทของสังคมโลก (ทศวรรษที่ 1990-ปัจจุบัน)

ขณะที่ในยุคที่สองจะให้ความสนใจผู้สูงอายุกับสังคมระดับประเทศ ทว่า ในยุคที่สาม จะขยับขยายสู่มิติโลกมากยิ่งขึ้น แต่จุดร่วมกันก็คือการยังวางอยู่บนแนวคิดผู้สูงอายุเชิงวิพากษ์ (critical gerontology) โดยพิจารณาว่า กรณียของผู้สูงอายุอาจไม่สามารถมองเฉพาะปัญหาในระดับประเทศเท่านั้น แต่ควรเป็นปัญหาระดับโลก และที่สำคัญคือปัญหาดังกล่าวก็มีการโยงใยกันและกัน โดยผ่านองค์กระบวนนานาชาติ เช่น นโยบายของบริษัทข้ามชาติ นโยบายขององค์การระหว่างประเทศ อาทิ WHO แวดวงการแพทย์ สื่อมวลชน ที่จะสร้างความหมายของผู้สูงอายุจากโลกตะวันตกสู่ทั่วโลก เช่น การใช้ชีวิต การเกษียณ ฯลฯ ไม่แม้กระทั่งในโลกที่สามที่มิติของผู้สูงอายุอาจมีความแตกต่างไปจากโลกตะวันตก แต่ก็กลับถูกครอบงำจากโลกตะวันตกก็เป็นได้ (Phillipson and Barrs, 2007)

1.2 ทิศทางที่สอง ความแตกต่างของผู้สูงอายุในด้านเวลาและพื้นที่

ในขณะที่ทิศทางแรกจะสนใจศาสตร์ที่หลากหลายของการศึกษาผู้สูงอายุ การศึกษาความแตกต่างของผู้สูงอายุในด้านเวลาและพื้นที่ที่จะสนใจว่า ผู้สูงอายุมีใช้มีความหมายตายตัว แต่เป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงได้ทั้งในมิติด้านเวลาและพื้นที่ ทิศทางดังกล่าวนี้มักจะเป็นนักวิชาการในสายสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตลอดจนนักคิดในสำนักวัฒนธรรมศึกษาและผู้สูงอายุเชิงวิพากษ์ (critical gerontology) ดังนี้

(1) เวลา

Holmes (1995 อ้างถึงใน สมรรถ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.) ชี้ให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในแต่ละช่วงเวลาของสังคมจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในสังคมล่าสัตว์ โดยเฉพาะในชนเผ่าเอสกิโม ผู้สูงอายุได้รับการยกย่องและได้รับเกียรติ การมีอายุหมายถึงการเป็นที่รวมเรื่องราวประวัติศาสตร์ของตระกูล การเป็นผู้ให้คำปรึกษา การสอนบทเรียน การเป็นเจ้าของทุกสิ่ง ทว่า หากชาวเอสกิโมคนใดหยุดทำงานหยุดชว่นชวายดินร่นล่าสัตว์ก็จะกลายเป็นคนแก่ไร้ค่า ในภาวะที่ทรัพยากรจำกัดคนแก่ที่กำลังวังชาน้อยลงสภาพร่างกายไม่สามารถหากินได้แล้วก็จะล้มครืนใจที่จะตายโดยอุทิศตนไม่รับอาหาร หรือแยกตัวออกไปจากสังคมและหาสถานที่ตาย ในกรณีดังกล่าวใกล้เคียงกับงานของ Hazan (1994) ที่ชี้ว่า ผู้สูงอายุในสังคมล่าสัตว์ค่อนข้างลำบาก เพราะต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติและการแสวงหาทรัพยากรอันจำกัด ในบางครั้งจึงเกิดการปล่อยผู้สูงอายุไว้ หรือการใช้พิธีกรรมกำจัดคนชรา หรือการที่ผู้สูงอายุจะหลบออกไปจากสังคม

ในสังคมเกษตรกรรม Hazan (1994) เสนอว่า คนชราในสังคมเกษตรกรรมมีสถานภาพที่ดี อันเนื่องมาจากเป็นเครื่องหมายแห่งความรู้ ประสบการณ์ เหตุนี้ ในบางสังคมก็ได้รับการยกย่องในฐานะหัวหน้าอีกด้วย Holmes (1995 อ้างถึงในสมรรถ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.) เห็นพ้องกัน โดยอ้างอิงสังคมชาวเกาะซามัว (Samoa) ในดินแดนแปซิฟิกตะวันตกเฉียงใต้ คนชราคือบุคคลที่ไม่สามารถทำงานในไร่หรืองานในครัวเรือนได้อีกต่อไป ช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดที่จะเป็นอิสระไม่ต้องทำงานหนักและพักผ่อนอยู่กับบ้าน พูดคุยกับเพื่อนบ้าน คนรุ่นเดียวกัน ทำงานเล็กๆ น้อยๆ แต่ยังได้รับการยกย่องในฐานะหัวหน้าครอบครัวทำหน้าที่ตัดสินใจเรื่องต่างๆ และประกอบพิธีกรรมสำคัญไม่ต่างจากสังคมล่าสัตว์

แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนสู่สังคมอุตสาหกรรม มีความเป็นเมือง มีความสลับซับซ้อน มีระบบการจัดการใหม่ เช่น โรงเรียน เศรษฐกิจแบบทุนนิยม วิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคล มิติใหม่ของคนชราจึงถือกำเนิดขึ้นมาอย่างชัดเจน โดยมีลักษณะย้ำแย้งกว่าเดิม (Hazan, 1994) โดยเฉพาะการกำหนดตัวเลขอายุของคนชรา 60 ปี ขึ้นไป หรือในบางประเทศคือ 65 ปี หลังจากนั้นก็จะดำเนินการแยกกลุ่มออกมา โดยผนวกความหมายแห่งความทรุดโทรมไม่สามารถผลิตได้ในโรงงาน ยิ่งกว่านั้นหน้าที่ที่เคยทำคือการถ่ายทอดความรู้ก็ผันเปลี่ยนสู่โรงเรียน ผู้สูงอายุจึงถูกมองว่าเป็น “ภาระ” ที่ต้องดูแล ฟังฟัง และกลายเป็นปัญหาสังคม ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบัน ผู้สูงอายุเริ่มถูกมองในด้านบวกมากขึ้น โดยเฉพาะในแวดวงการตลาดที่พิจารณาผู้สูงอายุในฐานะเป้าหมายผู้ซื้อสินค้าคนสำคัญ หรือ “พลังผู้สูงอายุ” (grey power) และทำ “การตลาดสำหรับผู้สูงอายุ” (grey market) เช่น สถานพักผ่อน การท่องเที่ยว การทำศัลยกรรมความงาม ฯลฯ (Featherstone and Hepworth, 1993 และ 2005) ทั้งนี้ ก็เพราะ

นักการตลาดเริ่มพิจารณาว่า ผู้สูงอายุมีกำลังทรัพย์ในการบริโภค อีกทั้งการแสวงหากลยุทธ์ที่จะดึงดูดให้ผู้บริโภคกลุ่มดังกล่าวบริโภคสินค้า ดังเช่น การใช้สื่อสารมวลชน สื่อสมัยใหม่ เทคนิคการใช้การระลึกความหลัง (nostalgia) เป็นต้น (นพวรรณ วัฒนะพยุกุล, 2550)

(2) พื้นที่

นักวิชาการในสายสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเชื่อว่า ผู้สูงอายุที่ดำรงในพื้นที่ต่างกัน ความหมายของความชราจะมีความแตกต่างกันด้วย ดังเช่น ผู้สูงอายุในโลกตะวันตกและตะวันออกและแม้แต่ในสังคมไทยจะมีเอกลักษณ์เฉพาะ ดังนี้

(2.1) **สังคมตะวันตก** Conrad (1992) เสนอว่า ในสังคมสมัยใหม่นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 สังคมตะวันตกได้ก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม การมุ่งเน้นทุน ลัทธิปัจเจกบุคคล บริบทเหล่านี้ล้วนแล้วส่งผลต่อผู้สูงอายุทั้งในด้านบวกและด้านลบ

ในด้านลบ ผู้สูงอายุถูกลดคุณค่าลงไป โดยเฉพาะกรณีการเกษียณอายุที่เกิดขึ้นในสังคมอุตสาหกรรมยุคแรกที่มุ่งเน้นผลผลิตจำนวนมาก ทำให้ผู้สูงอายุที่เป็นจุดเริ่มต้นของปัจจัยการผลิตไม่อาจผลิต (ปริมาณสินค้า) เมื่อเทียบกับคนหนุ่มสาวจึงกลายเป็นผู้ไร้คุณค่าและถูกนิยามว่าเป็น “ปัญหา” ภาครัฐจึงจำเป็นต้องให้การช่วยเหลือผ่านทางนโยบายสังคมสวัสดิการ ทั้งในด้านระบบการรักษาพยาบาล การเงิน เป็นต้น

แต่ในอีกด้านหนึ่ง ความทันสมัยก็ส่งผลต่อผู้สูงอายุในด้านบวก ผู้สูงอายุเริ่มมีปริมาณมาก อายุยืนขึ้นจากผลพวงทางการแพทย์ อีกทั้งผู้สูงอายุเริ่มก้าวสู่วิถีชีวิตผู้สูงอายุแบบใหม่ (The Modern Old) เช่น การใช้ชีวิตหลังเกษียณอย่างมีความสุข ด้วยการท่องเที่ยว และการบริโภค ซึ่งถือเป็นการผนวกอุดมการณ์ทุนนิยม ปัจเจกบุคคล เข้ากับผู้สูงอายุได้อย่างแนบเนียนและลดทอนมิติทางศาสนาลง

(2.2) **สังคมตะวันออก** ในอีกซีกโลกหนึ่ง Kiefer (1992) ศึกษากรณีของผู้สูงอายุในประเทศจีน เกาหลี และญี่ปุ่น และแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในสังคมตะวันออกจะมีนัยยะแห่งการเคารพยกย่องผู้สูงอายุ ดังปรากฏในลัทธิ “การบูชาบรรพบุรุษ” อันถือเป็นอิทธิพลจากลัทธิขงจื้อ ผู้สูงอายุจึงมีฐานะในด้านบวกและได้รับการเคารพจากครอบครัว โดยทำหน้าที่ให้คำแนะนำต่างๆ ต่อคนรุ่นลูกรุ่นหลาน รับผิดชอบด้านศาสนา ยิ่งไปกว่านั้นแม้ว่าผู้สูงอายุจะลาจากไปจากโลกก็ตาม แต่ด้วยความเชื่อตามลัทธินี้ผู้สูงอายุก็ยังคงไม่ลดบทบาทไปจากครอบครัวแต่กลับกลายเป็นวิญญาณที่ปกปักรักษาครอบครัว อนึ่ง การเคารพผู้สูงอายุนั้นยังควบคู่กับมิติเรื่องเพศด้วย กล่าวคือ ผู้สูงอายุชายจะเป็นใหญ่ในบ้าน

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ที่แผ่ซ่านจากโลกตะวันตก ผู้สูงอายุในสังคมตะวันออก ทั้งจีน เกาหลี และญี่ปุ่น ก็ได้รับผลกระทบไม่มากนัก

ในประเทศจีน ในยุคของการปฏิวัติวัฒนธรรมในช่วงทศวรรษที่ 1950 ภาพของผู้สูงอายุก็กลับกลายเป็นความล้าหลัง แต่ต่อมาสังคมเริ่มยอมรับเพราะมองว่า ในบางมิติของการเคารพผู้สูงอายุก็เท่ากับเป็นบทเรียนขั้นต้นที่นำไปสู่การเคารพและเชื่อในระบบรัฐ ประหนึ่งประชาชนที่เป็นเด็กเคารพผู้สูงอายุหรือรัฐ

สำหรับในประเทศเกาหลีใต้ ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นก็คือ เมื่อสังคมกลายเป็นเมืองก็ทำให้ผู้สูงอายุเริ่มแปรเปลี่ยนไปคล้ายคลึงกับสังคมตะวันตก คือ อ่อนแอ ล้าหลัง ต้องได้รับความช่วยเหลือ แต่ในสังคมชนบทการเคารพผู้สูงอายุก็ยังคงดำรงอยู่

ในกรณีของประเทศญี่ปุ่น ผู้สูงอายุมีปริมาณมากและอายุยาวขึ้นจนกลายเป็นประเทศที่มีประชากรสูงอายุมากที่สุดในโลก ทั้งนี้ประเทศญี่ปุ่นได้เปิดรับความทันสมัยนับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 18 อันทำให้การมองผู้สูงอายุมีสองด้านด้วยกัน ในด้านหนึ่ง ยังคงวัฒนธรรมเคารพผู้สูงอายุ การมีวัฒนธรรมอุปถัมภ์และระบบอาวุโสที่ชัดเจนในแทบทุกองค์กร อันทำให้ผู้สูงอายุยังคงได้รับการยอมรับทั้งในฐานะคุณค่าและการเป็นสัญลักษณ์ความรู้และจิตวิญญาณ (Wada, Shuichi, 1995) อีกทั้งการสนับสนุนผู้สูงอายุ เช่น ในด้านสื่อมวลชน ทั้งนิตยสาร โทรทัศน์ ก็จะมีรายการที่สนองตอบต่อคนสูงอายุ รวมถึงการสร้างนโยบายสนับสนุนและดูแลผู้สูงอายุ เช่น ในปี 1973 ประกาศนโยบายการรักษาพยาบาลฟรีต่อผู้สูงอายุ ทว่า ในอีกด้านหนึ่ง ผลของสังคมสมัยใหม่ก็ก่อให้เกิดการสร้างภาพลบต่อผู้สูงอายุ เช่น คนรุ่นใหม่ก็ไม่กล้าแต่งงานเพราะเกรงว่า จะต้องรับภาระในการดูแลผู้สูงอายุ ค่าใช้จ่ายของการดูแลผู้สูงอายุก็ทวีสูงมากขึ้นและผู้สูงอายุก็ปรารถนาจะตายเร็วขึ้น เพราะเกรงกลัวต่อภาระต่างๆ (Kiefer, 1992) ตลอดจนการที่ผู้สูงอายุเริ่มเกรงกลัวต่อการถูกทอดทิ้ง โดยมีคำศัพท์ที่ใช้คำว่า “โอบะสุเทะ” (Plath 1972 อ้างถึงใน Wada, Shuichi, 1995)

1.3 ทิศทางที่สาม ผู้สูงอายุในสังคมไทย

ในด้านหนึ่งผู้สูงอายุไทยก็มีลักษณะใกล้เคียงกับผู้สูงอายุที่อื่นๆ ทั่วโลก คือ การเพิ่มปริมาณที่สูงขึ้น หากพิจารณาผู้สูงอายุไทยตามศาสตร์ด้านประชากรศาสตร์จะพบว่า ผู้สูงอายุไทยมีอัตราการเพิ่มสุทธอยละ 9.43 ในปี พ.ศ. 2543 (ในบางตำราเช่น บรรลุ ศิริพานิช, 2550 มองว่า เคลื่อนสุทธอยละ 10) และคาดการณ์ว่า ประชากรผู้สูงอายุจะพุ่งสุทธอยละ 24.78 ในปี 2575 คิดเป็นร้อยละ 15.35 สวนทางกับอัตราการเกิดที่ลดลงร้อยละ 10.29 อันเป็นผลพวงจากการประกาศนโยบายประชากรอย่างเป็นทางการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ.

2515-2519) และในอนาคตอาจก่อให้เกิดวิกฤติประชากรที่ต้องพึ่งพิงสูงขึ้นไป (เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2549 และ 2550)

ในเชิงประชากรศาสตร์ ตัวเลขของประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นแต่ร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดจะถือได้ว่าเป็นดัชนีชี้วัดให้เห็นการก้าวสู่สังคมสูงอายุ (aging society) (บรรลุ ศิริพานิช, 2550) อันอาจทำให้เกิดปัญหาในอนาคตหากมิได้มีการวางแผนการทำงานผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการดำเนินการด้านนโยบายสนับสนุนและดูแลผู้สูงอายุ ทั้งด้านสุขภาพ การเศรษฐกิจ และการเงิน

ทว่า ผู้สูงอายุไทยก็ยังคงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากผู้สูงอายุอื่นๆ เช่นกัน ลำดับแรก จะนำเสนอให้เห็นความแตกต่างของผู้สูงอายุในสังคมไทยโดยใช้เกณฑ์ด้านเวลา และลำดับที่สอง จะนำเสนอให้เห็นถึงการจำแนกกลุ่มผู้สูงอายุ

(1) ความแตกต่างของผู้สูงอายุตามเกณฑ์ด้านเวลา

หากจำแนกผู้สูงอายุด้วยเกณฑ์เรื่องเวลา ดังแนวทางการศึกษาของ Kiefer (1992) จะทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการพิจารณาผู้สูงอายุจากอดีตสู่ปัจจุบัน ยุคอดีตสังคมไทยยังให้ความสำคัญต่อการเคารพผู้สูงอายุไม่แตกต่างจากแนวคิดของสังคมตะวันตก และเมื่อสังคมพัฒนาสู่ยุคทันสมัย การพิจารณาผู้สูงอายุก็เริ่มมีลักษณะการมองแบบพึ่งพิง และนำมาสู่การสนับสนุนการทำงานในปัจจุบัน เพราะเริ่มมองว่าผู้สูงอายุก็มีคุณภาพ รายละเอียดดังนี้

(1.1) ผู้สูงอายุในสังคมไทยในอดีต : การเคารพผู้สูงอายุ จากการศึกษาของ สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (ม.ป.ป.) ชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยในอดีตมิได้มองผู้สูงอายุคือปัญหา ดังที่ปรากฏในภาษิตต่างๆ ที่สอนให้คนในสังคมเคารพผู้ใหญ่ อาทิ “หัวงอกเดินนำ หัวดำเดินตาม” และ “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” “อาบน้ำร้อนมาก่อน” แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มีภาษิต เช่น “วัวแก่กินหญ้าอ่อน” “คนจะแก้แค้นความรู้ช้อยู่นาน” หรือ “เฒ่าหัวงู” แต่ก็เป็นการปรามอำนาจของผู้ใหญ่มากกว่าการมองด้านลบ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากสภาพของสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม จึงยังคงเน้นการเคารพผู้ใหญ่

(1.2) ผู้สูงอายุในสังคมทันสมัย : จุดเริ่มต้นของการให้ความสนใจผู้สูงอายุ ในฐานะผู้พึ่งพิง นับตั้งแต่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (ม.ป.ป.) อธิบายว่า สภาพของผู้สูงอายุเริ่มถูกมองในมิติเชิงลบไปพร้อมกับการพัฒนาของประเทศให้ทันสมัย (modernism) ในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นช่วงที่อาจกล่าวได้ว่า เริ่มพินิจพิจารณาผู้สูงอายุด้วยความหมายที่ต่างไปจากเดิม กล่าวคือ การมองผู้สูงอายุในเชิงลบต้องได้รับการดูแลรักษา หลักฐานชิ้นสำคัญก็คือ การถือกำเนิดของกรมประชาสงเคราะห์ในวันที่

1 กันยายน พ.ศ. 2483 เพื่อทำหน้าที่จัดสวัสดิการสำหรับประชากรกลุ่มต่างๆ ที่ยากไร้และต้องพึ่งพิง โดยหนึ่งในกลุ่มประชากรที่เข้าเกณฑ์ก็คือ “คนชรา”

หลักฐานชิ้นถัดมา คือ การตรากฎหมายว่าด้วยบำเหน็จบำนาญของผู้สูงอายุ ในช่วงปี พ.ศ. 2494 แม้จะเป็นการปูพื้นฐานอันดีสำหรับการมองด้านเศรษฐกิจกับผู้สูงอายุ แต่ก็จำกัดเฉพาะผู้สูงอายุในกลุ่มข้าราชการเท่านั้น แต่ยังไม่ได้รวมถึงกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคม (จนกระทั่งในช่วงปลายทศวรรษที่ 2540 จึงเริ่มมีการศึกษาการจัดการรายได้สำหรับผู้สูงอายุทั่วไป) หากกล่าวอีกนัยหนึ่งก็อาจมองได้ว่า ประเด็นดังกล่าวอาจยังมีได้เป็นปัญหาของผู้สูงอายุทุกคนในสังคมไทยก็เป็นได้ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่ในสังคมเกษตรกรรมเดิมที่ไม่ได้มีการเกษียณอายุอย่างเด่นชัด นอกจากนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2496 ก็เริ่มจัดตั้งสถานสงเคราะห์บ้านพักคนชราบ้านบางแคเป็นแห่งแรก เพื่อสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากจน ประสบความทุกข์ยาก เดือดร้อนไม่มีที่อยู่

ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2520 งานเรื่องผู้สูงอายุก็เริ่มกลับมาได้รับความสนใจอีกครั้ง และเริ่มเป็นระบบ อันเป็นผลพวงจากกระแสของโลกคือ องค์การสหประชาชาติที่เริ่มเห็นแนวโน้มประชากรศาสตร์ที่แปรเปลี่ยนสู่สังคมผู้สูงอายุ จึงได้จัดการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ (World Assembly on Ageing) ครั้งแรก ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ในปี พ.ศ. 2525 และผู้แทนคนสำคัญของไทยคือ นายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช ก็เข้าร่วมประชุมด้วย อันเป็นผลสู่การจัดตั้งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ และประกาศในปี พ.ศ. 2525 เป็นปีสุขภาพผู้สูงอายุ และจัดทำแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2525-2544 โดยเน้นมิติด้านสุขภาพ ความมั่นคงทางรายได้ การศึกษาวัฒนธรรม สวัสดิการสังคม และด้านการวิจัยพัฒนา ต่อมา องค์การเอกชนก็เริ่มเข้ามาทำงานสนับสนุนผู้สูงอายุ คือ สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ใน พ.ศ. 2532 และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ก็รับสภาผู้สูงอายุในพระราชูปถัมภ์

จากนั้นใน พ.ศ. 2535 รัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ก็เห็นชอบนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว พ.ศ. 2535-2554 ภายใต้ความรับผิดชอบของสำนักนายกรัฐมนตรี แต่ก็ยังมีได้มีอำนาจในทางปฏิบัติ (บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 3)

(1.3) ผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบัน : การสนับสนุนผู้สูงอายุ มิติของผู้สูงอายุเริ่มพลิกผันอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงทศวรรษที่ 2540 จากการมองผู้สูงอายุในด้านลบต้องให้การดูแลแต่เพียงอย่างเดียวกลับพัฒนาสู่การให้การสนับสนุนควบคู่กัน โดยเฉพาะการทำงานในระบบนโยบายที่ชัดเจนขึ้น

หลักฐานสำคัญคือ การเริ่มดำเนินการร่างพระราชบัญญัติผู้สูงอายุขึ้น โดยกระทรวงสาธารณสุขเป็นแกนกลาง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2546 พรบ. ดังกล่าว ก็ได้ถือกำเนิดเป็นทางการ ภายใต้การดูแลของสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คน

พิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงแห่งชาติ และมีผลบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2547 โดยมีสาระสำคัญ คือ (1) คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ (กสผ.) (2) สิทธิผู้สูงอายุ (3) การลดหย่อนภาษีเงินได้ (4) กองทุนผู้สูงอายุ และ (5) แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2544-2564)

นอกจากนั้น อาจกล่าวได้ว่า กระแสของภายนอกประเทศ ในปี พ.ศ. 2542 สหประชาชาติก็ได้กำหนดให้เป็นปีผู้สูงอายุสากล (The International Year for the Older Persons) ส่งผลให้เกิดการสนับสนุนพระราชบัญญัติผู้สูงอายุไปในตัว อีกทั้ง การประกาศ **ปฏิญญาผู้สูงอายุไทย** และการประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง **คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ** (กสผ.) ภายใต้สำนักนายกรัฐมนตรี ทำหน้าที่ด้านนโยบาย และในปี พ.ศ. 2544 กสผ. ก็จัดทำ **แผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2** (พ.ศ. 2544-2564) โดยคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบในปี พ.ศ. 2545 และจัดตั้งให้กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นหน่วยงานรับผิดชอบผู้สูงอายุโดยตรง

อนึ่ง แนวนโยบายของผู้สูงอายุในช่วงหลังนี้ อาจกล่าวได้ว่า ส่วนหนึ่งดำเนินการตามองค์การสหประชาชาติในการประชุมครั้งที่สอง และองค์การอนามัยโลก WHO ก็วางนโยบายการทำงานต่อ โดยเน้นแนวทางเรื่อง **ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ** (Policy Framework on Active Ageing) ซึ่งจะมองผู้สูงอายุในด้านบวก ที่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ มีความสุข เฉาก๊วในช่วงก่อนวัยชรา อันนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การทำงาน 5 ด้าน คือ (1) การเตรียมความพร้อมประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ (2) การส่งเสริมผู้สูงอายุ (3) การคุ้มครองทางสังคมผู้สูงอายุ (4) การบริหารจัดการเพื่อพัฒนางานด้านผู้สูงอายุระดับชาติและการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ และ (5) การประมวลและพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุและการติดตามผล (Kalache, Barreto and Keller, 2005) ซึ่งถือได้ว่าเป็นการมองผู้สูงอายุในลักษณะองค์รวม ด้วยแนวทางของการสนับสนุนและการดูแลแบบควบคู่กัน

กล่าวโดยสรุป ด้วยความแตกต่างของผู้สูงอายุของไทยในอดีตและปัจจุบันนั้น สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2539) จึงได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจต่อผู้สูงอายุของไทยว่า ภาพด้านบวกและลบยังคงมีอยู่ในสังคมไทยแบบผสมผสานกัน หากใช้ว่าจะมีเพียงด้านเดียวไม่ และเมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาอธิบายกับผู้สูงอายุในสังคมชนบทและเมืองก็จะพบเห็นได้ดังนี้

ผู้สูงอายุที่อยู่ในสังคมชนบท จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับในอดีตคือ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย พึ่งพาสิ่งแวดล้อม สถาบันครอบครัวและเครือญาติมีความสำคัญ อีกทั้งมีค่านิยมผู้สูงอายุที่ดีงาม อาทิ ความสัมพันธ์กับศาสนาและความเชื่อ การพักอาศัยกับลูกหลาน โดยเฉพาะการพักอาศัยกับบุตรสาวที่แต่งงานและจะเลี้ยงหลาน การถ่ายทอดวัฒนธรรมอันดีงามแก่ลูกหลาน

ดังเช่น ผู้สูงอายุในชาติพันธุ์ลาว ผู้สูงอายุชายจะทำหน้าที่ดูแลครัว โดยบุตรสาวจะแต่งงานเข้ามาในบ้านและยังคงดูแลผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันก็คือ ครอบครัวของสังคมชนบทเริ่มแปรเปลี่ยนไปสู่การเป็นครอบครัวขยายแบบชั่วคราว กล่าวคือ บุตรทำงานในเมืองและมอบภาระการเลี้ยงหลานให้กับผู้สูงอายุแต่เพียงผู้เดียว อันเป็นภาระที่หนัก ดังเช่น งานเรื่อง “ผู้เฒ่ามีลูก: แบบชีวิตและการปรับตัวของยายเลี้ยงหลาน กรณีศึกษาบ้านภูเหล็ก หมู่ 6 ตำบลภูเหล็ก อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น” ของชนินทร์ จารุจันทร์ (2541)

ในทางตรงกันข้าม ผู้สูงอายุในสังคมเมือง จะมีลักษณะครอบครัวเดี่ยวต่างคนต่างอยู่ แม้จะยังมีค่านิยมความเชื่อมโยงกับศาสนา แต่ก็ใช้เหตุและผล อีกทั้งวิถีชีวิตเริ่มมีมิติของเมืองมากขึ้น เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ การออกกำลังกาย และท่องเที่ยว ถึงแม้ว่ายังคงมีบรรทัดฐานที่กำหนดให้บุตรต้องเลี้ยงดูผู้สูงอายุ ภายใต้อานิยมความกตัญญู ทว่าปัญหาที่สำคัญคือ การที่ผู้สูงอายุบางรายเริ่มถูกทอดทิ้งและอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชราของรัฐ หรือบางรายที่ฐานะดีก็จะอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชราของเอกชน

เช่นเดียวกับงานของ สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (ม.ป.ป.) ที่แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในสังคมเมืองในปัจจุบันก็มีความหลากหลายหาใช่แต่เพียงด้านลบอย่างเดียวไม่ ผู้สูงอายุในเมืองใหญ่จึงอาจมีทั้งที่ยอมแพ้ต่อสังขารอยู่แต่ในบ้านและสถานสงเคราะห์ รวมถึงกลุ่มที่ไม่ยอมแพ้ต่อสังขาร โดยไปวัด การรวมกลุ่มกันเพื่อสนทนาและการรำลึกความหลัง เช่น เต็มรำ การท่องเที่ยว การบริโภค การยับยั้งความชราด้วยการทำศัลยกรรม การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ และที่สำคัญคือ เริ่มมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำประโยชน์เพื่อสังคม ตามแนวคิดผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging)

(2) การจำแนกกลุ่มของผู้สูงอายุในสังคมไทย

นอกเหนือจากการจำแนกผู้สูงอายุตามเกณฑ์ด้านเวลา อันทำให้เห็นลักษณะของผู้สูงอายุของไทยที่เฉพาะเจาะจง นอกจากนั้นยังมีความพยายามจำแนกผู้สูงอายุด้วยเกณฑ์ต่างๆ ตามศาสตร์ที่จำแนกผู้สูงอายุ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงการพิจารณาผู้สูงอายุนั้นไม่สามารถมองได้แบบเหมารวม เพราะผู้สูงอายุจะมีความแตกต่างกันและมีความสลับซับซ้อน การจัดแบ่งกลุ่มสามารถทำได้ ดังนี้

(2.1) การจำแนกผู้สูงอายุโดยใช้เกณฑ์ด้านความเข้มแข็งและอ่อนแอ

การจำแนกดังกล่าวอยู่บนวิธีคิดเรื่องความเสื่อมถอยของร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุ อันจะส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ ดังเช่น สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล (2545) ได้จำแนกเป็น 3 กลุ่มคือ

กลุ่มแรก “กลุ่มปลอดภัย” หรือกลุ่มที่สามารถอยู่ในชุมชนอย่างมีคุณภาพ ไม่ว่าจะพึ่งพาคนอื่นหรือไม่ก็ตาม หากเป็นผู้ที่พหุพลภาพก็มีครอบครัวและชุมชนดูแล

กลุ่มที่สอง “กลุ่มพ่ายแพ้” หมายถึงกลุ่มที่ไม่สามารถอยู่ในชุมชนได้อย่างมีคุณภาพ เช่น การขาดแคลนผู้ดูแล จึงอาจต้องเข้ารับบริการจากสถานสงเคราะห์

กลุ่มที่สาม “กลุ่มเสี่ยง” หมายถึง กลุ่มที่มีโอกาสเสี่ยงเป็นผู้พ่ายแพ้ในอนาคต อันได้แก่ กลุ่มเพศหญิงสูงอายุ อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ อาศัยคนเดียว ไร้ญาติขาดมิตร ยากไร้ มีปัญหาสุขภาพ เป็นต้น

อนึ่ง สุทธิชัย เสนอเพิ่มเติมด้วยว่า การแบ่งกลุ่มทั้งสามนี้อาจมีการแปรเปลี่ยนได้ เช่น กลุ่มเสี่ยงอาจจะเคลื่อนตัวสู่กลุ่มพ่ายแพ้หากไม่มีการดูแลและสนับสนุนที่ดี นอกจากนี้หากพิจารณาการจำแนกตามเกณฑ์ดังกล่าวเพิ่มเติมก็จะพบว่า การจำแนกลักษณะนี้จะซ่อนเร้นวิถีคิด การจัดการผู้สูงอายุในระดับปัจเจกบุคคลโดยมุ่งเน้นการพึ่งพิงตนได้หรือไม่ แต่ก็เริ่มขยายสู่การมองว่าชุมชนและสังคมอาจต้องก้าวไปช่วยเหลือ ตลอดจนการพิจารณาผู้สูงอายุภายใต้วาทกรรมการแพทย์ที่มองผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอและปัญหา

(2.2) การจำแนกผู้สูงอายุโดยใช้เกณฑ์ด้านการทำกิจกรรมและคุณค่า Hazan (1994) ผสมผสานวิถีคิดในทฤษฎีจิตวิทยาและสังคมเข้าด้วยกัน โดยใช้เกณฑ์ด้านการทำกิจกรรมอยู่หรือการถอยออกจากกิจกรรม (engagement and disengagement) ควบคู่กับการดำรงคุณค่าหรือการลดทอน (humanization and dehumanization) อันทำให้เห็นกลุ่มผู้สูงอายุที่แตกต่างกันสี่แบบ ซึ่งใกล้เคียงกับการจัดแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุของไทยของ สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (ม.ป.ป.) ดังนี้

กลุ่มแรก “กลุ่มที่ยังทำกิจกรรมและดำรงคุณค่าผู้สูงอายุ” กลุ่มดังกล่าวมักเป็นกลุ่มผู้สูงอายุในชนบท ผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าและมีบทบาทในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ พิธีกรรม การเป็นเจ้าของพื้นที่ และถ่ายทอดความรู้แก่คนรุ่นหลัง ส่วนในกรณีของสังคมเมือง กลุ่มดังกล่าว ก็คือนักการเมืองรุ่นอาวุโส ศิลปิน และนักวิชาการที่ยังคงมีบทบาทในสังคม

กลุ่มที่สอง “กลุ่มที่ยังทำกิจกรรมแต่ลดทอนคุณค่าผู้สูงอายุ” (integration and dehumanization) กลุ่มผู้สูงอายุในกลุ่มนี้คือ ผู้สูงอายุที่เกษียณจากการทำงาน โดยเฉพาะในสังคมอุตสาหกรรม ภายหลังจากการเกษียณอายุก็ก่อให้เกิดปัญหาการปรับตัวของผู้สูงอายุในสังคมเพราะถูกมองว่าไร้ค่า แม้ผู้สูงอายุจะทำกิจกรรมแต่ก็ยังถูกมองว่าเป็นงานเล็กๆ น้อยๆ ที่ไม่มีคุณค่าอะไรนัก เช่น การเฝ้าพิพิธภัณฑสถาน การทำความสะอาด เป็นต้น อันทำให้ผู้สูงอายุลดทอนคุณค่าลงไป

กลุ่มที่สาม “กลุ่มที่ถอนตัวจากกิจกรรมแต่ยังคงคุณค่าผู้สูงอายุ” (segregation and humanization) คือ กลุ่มผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ ที่หันมารวมตัวกันจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ และทำกิจกรรมใหม่ ดังเช่น ในงานวิจัยชิ้นนี้ที่พิจารณาผู้สูงอายุที่รวมตัวกันทำกิจกรรมเป็นชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร และการรวมตัวของ OPDY Club

และกลุ่มที่ดี “กลุ่มที่ถอนตัวและไร้คุณค่า” เป็นกลุ่มที่แปลกแยกจากสังคมถูกโดดเดี่ยวจากสังคม เป็นกลุ่มที่ถูกทอดทิ้ง กลุ่มดังกล่าวมักจะเป็นกลุ่มที่เป็นปัญหาสังคม

เกณฑ์ดังกล่าวเบื้องต้นขยายการมองผู้สูงอายุจากระดับปัจเจกสู่ระดับสังคมค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับเกณฑ์ข้อแรก ยิ่งไปกว่านี้ยังพิจารณาผู้สูงอายุในสองด้านคือ การเป็นทั้งปัญหาและการมีศักยภาพ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าตัวผู้สูงอายุและชุมชนจะพิจารณาในด้านใด

(2.3) การจำแนกผู้สูงอายุโดยใช้เกณฑ์การรวมกลุ่มและการทำกิจกรรม บรรลุ ศิริพานิช (2539) ยังได้พิจารณาโดยใช้เกณฑ์เรื่องการรวมกลุ่มและการดำเนินกิจกรรมตามทฤษฎีกิจกรรม (activity theory) เพราะมองว่า การรวมกลุ่มเป็นชมรมของผู้สูงอายุนั้นน่าจะเป็นทางออกอันดีให้กับบรรดาผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดด้านร่างกายและสุขภาพแต่ยังต้องการทำประโยชน์อันทำให้เกิดการพิจารณาชมรมผู้สูงอายุใน 4 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มแรก “ชมรมผู้สูงอายุที่พึ่งตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้” เช่น กรณีของผู้สูงอายุในโรงพยาบาลสังกัดกรุงเทพมหานครรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยที่เข้ามารักษาพยาบาลด้วยกัน (เพ็ญนรินทร์ สารทจำเริญ, 2549) รวมถึงชมรมผู้สูงอายุในงานวิจัยนี้ด้วย

กลุ่มที่สอง “ชมรมผู้สูงอายุที่พึ่งตนเองได้” คือ กลุ่มที่มุ่งเน้นการรวมกลุ่มและทำประโยชน์เพื่อตนเอง

กลุ่มที่สาม “ชมรมผู้สูงอายุที่พึ่งตนเองไม่ได้” หมายถึง กลุ่มที่ยังต้องรับความช่วยเหลือจากคนอื่น ๆ

กลุ่มที่ดี “ชมรมผู้สูงอายุเฉพาะอาชีพ” เช่น ชมรมผู้สูงอายุในหน่วยงานต่างๆ เป็นต้น

การจำแนกผู้สูงอายุในข้อนี้จะคล้ายคลึงกันกับหัวข้อที่ผ่านมา คือ การมองผู้สูงอายุทั้งในเชิงปัญหาและศักยภาพของผู้สูงอายุ แต่สิ่งที่แตกต่างกันไปคือ การพิจารณาผู้สูงอายุในฐานะ “การรวมกลุ่ม” ที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเป็นชมรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุให้มากขึ้น

(2.4) การจำแนกผู้สูงอายุโดยใช้เกณฑ์พื้นที่เมืองและชนบท การจำแนกดังกล่าวจะอยู่บนมิติเรื่องพื้นที่ โดยพิจารณาว่า พื้นที่แตกต่างกันจะส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้สูงอายุไม่เหมือนกัน ดังเช่น เมืองและชนบท จะมีสภาพของผู้สูงอายุที่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุในชนบทจะมีลักษณะครอบครัวขยายและมีคุณค่าและศักดิ์ศรีค่อนข้างมากกว่าในเมือง ทว่า เมื่อสังคมสมัยใหม่รุกเข้ามาก็ยังผลให้ผู้สูงอายุในชนบทก็เริ่มประสบปัญหา อาทิ การเลี้ยงดูหลานเพียงลำพัง และผู้สูงอายุในเมืองก็ต้องปรับวิถีชีวิตให้เข้ากับสังคมทุนนิยม เช่น การบริโภคสินค้าเพื่อการชะลอวัย เป็นต้น (รายละเอียดดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น)

(2.5) การจำแนกผู้สูงอายุโดยใช้เกณฑ์อื่นๆ การจำแนกในกลุ่มสุดท้ายนี้เป็นการจำแนกผู้สูงอายุตามเกณฑ์ด้านอื่นๆ ตามแนวคิดของสำนักวัฒนธรรมศึกษา ผู้สูงอายุเชิงวิพากษ์ (critical gerontology) และหญิงชรา/ชายชราศึกษา (gendered gerontology) อาทิ ชนชั้น เพศ เชื้อชาติ และกลุ่มอายุที่เกิดมาในแต่ละช่วง (cohort) จะมีลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ผู้สูงอายุชายจะมีความแตกต่างจากผู้สูงอายุสตรี ผู้สูงอายุที่มีฐานะจะแตกต่างจากผู้สูงอายุที่ยากจน เป็นต้น ทั้งนี้ เกณฑ์นี้จะพิจารณาถึงมิติที่สังคมเป็นตัวกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ รวมถึง การพยายามต่อกรของผู้สูงอายุในกลุ่มดังกล่าวต่อสังคม

กล่าวโดยสรุป การศึกษาผู้สูงอายุในช่วงแรกจะพิจารณาผู้สูงอายุในภาพรวมๆ มากกว่าการจำแนกกลุ่มอันทำให้เกิดภาพที่บิดเบือน ในยุคต่อมา ก็เริ่มพิจารณาผู้สูงอายุตามกลุ่มต่างๆ แต่ก็มักจะมุ่งเน้นกลุ่มที่อ่อนแอหรือด้อยลง แม้ว่าจะทำให้เกิดการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอก็ตามที แต่กลับไม่ทำให้มองเห็นแบบอย่างที่ดีของผู้สูงอายุโดยเฉพาะกลุ่มที่เข้มแข็ง อันมักจะส่งผลกระทบทางอ้อมให้คนทั่วไปมักจะมองภาพผู้สูงอายุด้านลบ

ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จะมองด้านที่เป็นศักยภาพของผู้สูงอายุมากกว่าการมองปัญหา โดยศึกษาผู้สูงอายุที่มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) ทั้งในกลุ่มเมืองและชนบท และภายใต้มิติพื้นที่นั้นก็ยังมีแตกต่างด้านชนชั้นอีกด้วย กล่าวคือ ในกลุ่มเมืองจะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุชนชั้นกลางและสูง ส่วนชนบทจะเป็นชนชั้นล่าง การศึกษาดังกล่าวจะช่วยเป็นแบบฉบับแก่ผู้สูงอายุทั่วไป ตลอดจนความพยายามต่อสู้ความหมายอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่ถูกกำหนดในด้านลบอีกด้วย อย่างไรก็ตามเนื่องจากอัตลักษณ์มีความสลับซับซ้อนและมีได้เป็นเพียงด้านบวกและลบเท่านั้น ดังนั้น ในหัวข้อถัดไปจึงจะทำความเข้าใจอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุให้คมชัดยิ่งขึ้น

2. อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ

อัตลักษณ์ (identity) เป็นหนึ่งในแนวคิดสำคัญที่ได้รับความสนใจศึกษาโดยเฉพาะในสำนักวัฒนธรรมศึกษานับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 (Barker, 2008) โดยที่มิติที่สนใจคือ “การเมืองเรื่องอำนาจ” ของอัตลักษณ์ในด้านเพศชาติพันธุ์ วัย และสำหรับในที่นี้คือ “ความสูงอายุ” โดยมองว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการต่อสู้ แย่งชิง และการแสดงออกถึงตัวตนของมนุษย์ ทั้งนี้การแสดงออกถึงตัวตนนั้นเปรียบได้ดั่งกับเหรียญสองด้านของอำนาจ คือ ด้านแรก มนุษย์เป็นผู้สร้างความหมาย และในเหรียญอีกด้านหนึ่งคือ สังคมเป็นผู้กำหนดความหมาย อันทำให้อัตลักษณ์เป็นเพียงภาพตัวแทน (representation) และเป็นวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับทั้งตัวมนุษย์และสังคมที่จะประกอบสร้างความหมาย โดยที่ความหมายนั้นมีลักษณะเป็นกระบวนการไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลง ไม่จบสิ้น (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546 และ Woodward, 2002) หรือดังที่ Anthony Giddens หนึ่งในนักวิชาการด้านอัตลักษณ์ใช้คำว่า “Identity as Project” (Barker, 2008)

2.1 ปรัชญาของอัตลักษณ์ และแนวคิดอัตลักษณ์ตามแนวคิดสังคมนิยมยุคหลังสมัยใหม่

การพิจารณาอัตลักษณ์ในแนวทางดังกล่าว สอดรับกับปรัชญา anti-essentialism ซึ่งมองว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมิได้มีแก่นแกนหลักหรือคุณสมบัติเดี่ยวอย่างที่เคยเชื่อมาก่อนในอดีตดั่งแนวคิด essentialism โดยเฉพาะเรื่องปัจเจกบุคคล แต่เป็นเรื่องที่ถูกสร้างขึ้น ปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ตัวตนของมนุษย์ที่เคยคิดว่า เป็นเพียงหนึ่งดังคำที่เรียกอัตลักษณ์เดิมว่า “เอกลักษณ์” กลับเป็นสิ่งที่ถูกท้าทายว่า ตัวตนนั้นอาจมิได้สิ้นสุดตรงนั้น แต่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ปรับเปลี่ยนไปตามอำนาจที่กำหนด

การมองอัตลักษณ์ด้วยมุมมองดังกล่าว เป็นแนวคิดหลักของสังคมนิยมยุคหลังสมัยใหม่ (post modern) ซึ่งปฏิเสธเหตุผลนิยมและวิทยาศาสตร์ในยุคสังคมนิยม โดยมองว่า เหตุผลและวิทยาศาสตร์ที่เชื่อว่าเป็นกลางอาจเป็นเพียง “อำนาจ” อีกแบบหนึ่งที่กำหนดอยู่แบบไม่รู้ตัว นอกจากนั้นยังตั้งคำถามถึงความเป็นจริงที่เห็นอาจมิใช่เป็นคำตอบสุดท้าย แต่เป็นสิ่งที่ปรากฏตัวแทนที่ขึ้นอยู่กับการมอง ความจริงที่เห็นเป็นเพียงภาพตัวแทนที่ถูกประกอบสร้างขึ้น ดังนั้น อัตลักษณ์หรือตัวตนของมนุษย์ที่เคยคิดว่า มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลผู้สร้างสรรค์ ดังแนวคิดในสังคมนิยมตามแนวคิดของ Descartes ดังวลีสำคัญที่ว่า “I think therefore I am” จึงถูกตั้งคำถามว่า มนุษย์อาจมิได้มีอำนาจในการกำหนดตัวตนของตนเองเสียทั้งหมด แต่กลับขึ้นอยู่กับการ

“อำนาจ” ในการกำหนดความหมายของมนุษย์ทั้งในด้านตัวมนุษย์และปฏิบัติการจากสังคม (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546)

นอกเหนือจากปรัชญา และการก้าวสู่สังคมยุคหลังสมัยใหม่ที่ส่งผลต่อวิถีคิดเรื่อง อัตลักษณ์แนวใหม่แล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นผลจากแนวคิดทฤษฎีในสังคมสมัยใหม่ที่ผ่านมาอย่างน้อย 4 ทฤษฎี อันได้แก่ จิตวิเคราะห์ มาร์กซิสม์ สตรีนิยม และภาษาและการสื่อสาร (Hall อ้างถึงใน Barker, 2008) ดังนี้

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) เป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นโดย Freud ซึ่งสนใจ อัตลักษณ์ในระดับปัจเจกบุคคล งานของเขาสนใจว่าอัตลักษณ์มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับโครงสร้าง จิตใจที่กำหนดตัวตนของมนุษย์ โดยที่โครงสร้างที่พรอยด์ให้ความสนใจคือ ความสัมพันธ์ของ id / ego / super ego และพรอยด์ก็มองว่า อัตลักษณ์จะเป็นกระบวนการที่ขัดแย้งกันของโครงสร้าง ทั้งหมดนี้ ในขณะที่ id คือ พลังดิบอยู่ในจิตไร้สำนึก super ego เป็นพลังด้านจริยธรรม ส่วน ego เป็นพลังที่ประสานกันระหว่างความต้องการในจิตใจและพลังภายนอก ด้วยเหตุนี้ อัตลักษณ์ของ มนุษย์จึงมีลักษณะต่อสู้ขัดแย้งและไม่มีเอกภาพ เพราะมีบางส่วนที่ id ต้องการแต่ก็ไม่สามารถ ตอบสนองได้ จึงต้องแปรเปลี่ยนไปสู่กระบวนการป้องกันตนเอง (defensive mechanism) เช่น การเก็บกด การทดแทน การชดเชย หรือสัญลักษณ์อื่นๆ เช่น ความฝัน

แนวคิดของพรอยด์ ถือเป็นแนวทางสำคัญต่อการอธิบายกระบวนการครอบงำทางจิตใจซึ่ง อยู่ในระดับจิตไร้สำนึกของมนุษย์ในสำนักมาร์กซิสม์ สตรีนิยม และวัฒนธรรมศึกษา ดังที่จะกล่าว ต่อไป

แนวคิดของสำนักมาร์กซิสม์ (Marxism) ก็ให้ความสนใจต่ออัตลักษณ์เช่นกัน มิติที่สนใจ คือประเด็นเรื่องชนชั้น โดยที่ชนชั้นนั้นเป็นสิ่งที่กำหนดวิถีคิดต่อตนเองและเชื่อมโยงกับโครงสร้าง สังคม ในช่วงแรกจะให้ความสนใจปัจจัยเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ในช่วงหลัง สำนักมาร์กซิสม์เริ่มที่จะขยายการวิเคราะห์สู่โครงสร้างส่วนบน โดยเฉพาะ “อุดมการณ์” นักวิชาการที่ให้ความสนใจคือ Louis Althusser เขาสนใจว่า ตัวตนเป็นผลผลิตของสังคมเป็นผู้สร้างโดยผ่านกระบวนการ “เรียก” หรือ interpellation ให้กับมนุษย์ กระบวนการดังกล่าวทำงานภายใต้กรอบแนวคิดจิตวิเคราะห์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการเรียกเข้าไปในจิตใต้สำนึก ดังนั้น มนุษย์ที่ถูกกระบวนการดังกล่าวก็จะ พัฒนากลายเป็นมนุษย์ที่สังคมกำหนดอย่างไม่รู้ตัว

ในขณะที่มาร์กซิสม์ ให้ความสนใจมิติชนชั้น แต่สำหรับสำนักสตรีนิยม (Feminism) เริ่มตั้ง คำถามว่า ภายใต้มิติเชิงชนชั้นยังมีมิติที่ซ่อนเร้นคือ “เพศ” เป็นอีกตัวแปรที่สำนักมาร์กซิสม์หลงลืม ไป สำนักสตรีนิยมให้ความสนใจต่อมิติเรื่องเพศ โดยมองว่า อัตลักษณ์เรื่องเพศมิได้เป็นเรื่อง ธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องที่ถูกกำหนดจากสังคม และผู้หญิงก็มักจะถูกกักอยู่ภายใต้อำนาจที่สังคมแบบ

ชายเป็นใหญ่ก่อกำเนิด การก่อตัวของสำนักสตรีนิยมสร้างคำถามต่อมิติอื่นๆ ว่า อัตลักษณ์เรื่องอื่นๆ จะมีลักษณะเดียวกันคือการก่อกำเนิดด้วยหรือไม่ เช่น วัย ชาติพันธุ์ สีผิว และแม้แต่ประเด็นเรื่องผู้สูงอายุ

และในท้ายที่สุด แนวคิดด้านภาษาและการสื่อสารตามศาสตร์สัญวิทยา (Semiology) ของ Ferdinand de Saussure นักภาษาศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งมองว่า “ภาษา” อาจมิใช่เป็นเรื่องที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น แต่มีลักษณะเป็นโครงสร้างที่ตายตัวและกำหนดไว้แล้วและมีผลต่อการกำหนดวิถีคิดของมนุษย์ แนวคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานและพัฒนาต่อในยุคถัดมา เช่น การศึกษาวาทกรรม (discourse) ซึ่งจะสนใจภาษาการสื่อสาร แต่จะขยายต่อไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความรู้ที่มาจากหลากหลายทิศทางอันมีผลต่อการกำหนดมนุษย์ และที่ต่างไปจากยุคแรกก็คือ โครงสร้างดังกล่าวมิได้เป็นโครงสร้างแน่นอนตายตัว แต่แปรเปลี่ยนไปตามอำนาจที่กำหนด

จากสำนักคิดทั้งสี่ถือเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการศึกษ้อัตลักษณ์ในยุคหลังสมัยใหม่ โดยจุดที่แตกต่างกันคือ ในขณะที่สำนักคิดเดิมจะมุ่งหมายการศึกษ้อัตลักษณ์ของมนุษย์ที่ดูเหมือนจะแน่นอน หยุดนิ่ง เป็นหนึ่งเดียว แต่สำหรับในยุคหลังสมัยใหม่ ภายใต้ปรัชญา anti-essentialism อัตลักษณ์กลับมิได้เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว หรือหยุดนิ่งกับที่ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากหลายทิศทางและประกอบสร้างกลายเป็นตัวตนขึ้นมา ยิ่งกว่านั้นการประกอบสร้างยังตกอยู่ภายใต้อำนาจที่มองไม่เห็น แต่กลับโยงใยเป็นเครือข่าย ดังแนวคิดวาทกรรม (discourse) ของ Michel Foucault (มิเชล ฟูโกต์) นักคิดคนสำคัญของสำนักนี้ รายละเอียดในหัวข้อถัดไป

2.2 ฟูโกต์ กับการมองอัตลักษณ์ที่ถูกกำหนดจากอำนาจวาทกรรม

ฟูโกต์ เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ที่ให้ความสนใจศึกษาตัวตนของมนุษย์ งานของเขาได้เผยให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของมนุษย์นั้นมิได้เป็นโครงสร้างที่แน่นอนถาวร แต่เป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากอำนาจของสังคมและแปรเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ไม่มีเอกภาพ มนุษย์ไม่มีแม้แต่เอกลักษณ์เฉพาะตัว ในทัศนะของฟูโกต์ ตัวตนหรืออัตลักษณ์ของมนุษย์เป็นเพียงผลลัพธ์จากวาทกรรม และมนุษย์ก็ยอมรับตัวตนดังกล่าว และที่สำคัญคือการกำหนดต่อมนุษย์คนอื่นๆ อีกด้วย (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534: 15-16)

เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่า ตัวตนของมนุษย์มิได้มีพลังหรือเป็น subject ดังแนวคิดในอดีตยุคทันสมัย ฟูโกต์ จึงได้เสนอวิธีการศึกษาวาทกรรม (discourse) หรือการศึกษาภาษาและการแสดงออกด้วยการสื่อสารต่างๆ เพื่อเปิดให้เห็นถึงมิติเชิงอำนาจที่ครอบงำ ด้วยแนวทาง archeology/genealogy ซึ่งเป็นการขุดค้นลงไปถึงการสื่อสารในช่วงเวลาต่างๆ และกระจายกระจายในพื้นที่ต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึง “อำนาจ” ที่ไร้ซึ่งผู้ผลิตที่แท้จริง กระจายกระจายทั่วไปใน

สังคม ไม่มีศูนย์กลางอำนาจ แต่อำนาจกลับเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (network of power) และมา กำหนดอัตลักษณ์ของมนุษย์ เท่ากับว่า เป็นพลังกำหนดที่มาจากภายนอกตัวตนมากกว่าตัวมนุษย์ เป็นผู้กำหนดเอง และที่สำคัญคือ วาทกรรมที่ชุดคั้นนั้น จะแสดงให้เห็นถึงความไม่ปะติดปะต่อ ความไม่ต่อเนื่องในการกำหนดตัวตนของมนุษย์ ซึ่งมาจากอำนาจอันหลากหลายต่างไปจากยุคที่ ผ่านมาที่มองโครงสร้างที่กำหนดตายตัว (รายละเอียดของการศึกษาวาทกรรมของฟูโกต์ดูได้จาก หัวข้อถัดไป)

ในทัศนะของฟูโกต์ มนุษย์แทบจะไร้ซึ่งพลังในการกำหนดตัวตนของตนเอง บังเจกบุคคล จึงกลายเป็นเพียงวัตถุ (object) ที่ถูกกำหนดจากอำนาจที่หลากหลาย หรือเรียกว่า กระบวนการ objectification (ธีรยุทธ บุญมี, 2551: 192 แปลว่า “กระบวนการสร้างอิทธิกรรม”)

ฟูโกต์อธิบายกระบวนการดังกล่าวว่า มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อำนาจจากหลากหลายแห่งและ ทำให้มนุษย์กลายเป็นวัตถุซึ่งต่างจากการที่ในสังคมทันสมัยมองว่ามนุษย์เป็นประธาน ด้วย กลยุทธ์การจำแนกประเภท (classified practice) สองรูปแบบ คือ

แบบแรก การปฏิบัติการเพื่อการแบ่งแยก (dividing practice) เป็นการใช้อำนาจในการ บริหาร ควบคุม และกำหนดตัวมนุษย์ เช่น การแบ่งแยกคนป่วยกับคนไม่ป่วย คนบ้ากับคนปกติ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551 และ Barker, 2008) นอกจากนั้นการแบ่งแยกยัง ตามมาด้วย “การกีดกัน” (exclusion) หรือการแยกคนที่ไม่เกี่ยวข้องหรือไม่อยู่ในเกณฑ์ออกไปด้วย เช่น เมื่อแบ่งแยกคนป่วยออกไปจากคนไม่ป่วยแล้ว ก็กีดกันให้คนป่วยต้องอยู่แต่ในโรงพยาบาล หรือการกีดกันคนที่เป็นอาชญากรต้องเข้าไปในคุก เป็นต้น

ทั้งนี้ การแบ่งแยกและการกีดกันนั้น มิใช่ด้วยพลังอำนาจที่รุนแรงดังในอดีต แต่เป็นไปตาม อำนาจของความรู้หรือศาสตร์สมัยใหม่ที่กำหนดไว้และสร้างอำนาจต่อตัวตนมนุษย์ เช่น ศาสตร์ ด้านการแพทย์ที่กำหนดว่าใครคือคนป่วยและไม่ป่วย และสร้างเกณฑ์ในการ “ตรวจสอบ” “ตรวจ ตรา” ร่างกายของมนุษย์เพื่อจำแนกมนุษย์ได้อย่างละเอียด รวมถึงการทำให้ร่างกายมนุษย์ กลายเป็นร่างกายที่เชื่อง (docile body) และปฏิบัติตาม

แบบที่สอง การจำแนกทางวิชาการ (scientific classification) หรือการทำให้มนุษย์ กลายเป็นวัตถุดิบในแวดวงการศึกษา ฟูโกต์อธิบายว่า การเติบโตของวิชาต่างๆ เริ่มใช้มนุษย์เป็น ศูนย์กลางหรือวัตถุดิบแห่งการศึกษา เช่น วิชาด้านการแพทย์ มนุษย์จะถูกผ่าตัด ตรวจสอบ ตรวจตรา ตรวจสอบ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ความรู้ดังกล่าวก็มีผลต่อการครอบงำความคิดและการกระทำของ มนุษย์อีกด้วย (รัตนา โตสกุล, 2548: 74)

ในระยยะต่อมาฟูโกต์ก็พัฒนาแนวคิด objectification ผู้แนวคิดเรื่อง กระบวนการ subjectification (หรือ ธีรยุทธ บุญมี, 2551: 192 แปลว่า “กระบวนการสร้างอธิการ”) แนวคิดดังกล่าวต่างไปจากแนวคิดแรกที่มองว่าอำนาจจากสังคมกำหนดตัวตนของมนุษย์ทั้งหมดและมนุษย์ก็กลายเป็นกรรมหรือเป็นวัตถุ แต่แนวคิดนี้พิจารณาว่า มนุษย์ยังพอจะมีอำนาจควบคุมตนภายใต้อำนาจที่ถูกครอบงำจากสังคม หรือดังที่ รัตนา ไตสกุล (2548: 75) ใช้คำว่า “การยอมรับการเป็นองค์ประธานผู้ถูกกระทำ” ซึ่งรัตนา อธิบายเพิ่มว่า

ปัจเจกยอมรับการเป็นองค์ประธานผู้ถูกกระทำ ที่สามารถตัดสินใจกระทำ (conscious agency) ไม่ได้อยู่ในฐานะจำยอม เฉื่อยชา (passive actors) การก่อรูปอัตลักษณ์ของปัจเจกในลักษณะนี้เป็นผลผลิตของวิวัฒนาการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมที่สลับซับซ้อนที่กระทำต่อร่างกายสังคม จิตวิญญาณ ความคิด และพฤติกรรมของมนุษย์ และเมื่อผ่านกระบวนการทำความเข้าใจ และการใช้เหตุผลก็จะนำไปสู่ความเข้าใจรับรู้ของปัจเจกเองในการที่จะเลือกนำไปสู่การกระทำ

(รัตนา ไตสกุล, 2548: 75)

มนุษย์จึงมิได้ตกอยู่ในฐานะ “จำยอม” และ “เฉื่อยชา” (passive agency) แต่อย่างเดียวนมนุษย์ยังคงสามารถตัดสินใจกระทำ (conscious agency) ด้วย โดยเฉพาะการตรวจสอบและกำกับตนเอง ทว่า ในเวลาเดียวกัน ในปากของสังคมก็ใช้อำนาจกำหนดตัวตนของมนุษย์ได้อย่างแยบคายมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ด้วยการใช้ความรู้ เทคโนโลยี และเหตุผลต่างๆ เพื่อให้มนุษย์ยอมรับข้อกำหนดอย่างเต็มใจ ถือว่าเป็นการควบคุมจาก “ภายใน” มากกว่าภายนอก (รัตนา ไตสกุล, 2548)

กระนั้นก็ตาม ธีรยุทธ บุญมี (2551: 192) กลับมองว่า กระบวนการดังกล่าวก็อาจถือเป็นการหลอกลวงมนุษย์ว่า “เป็นนายตนเอง” แต่กลับกลายเป็นเพียงกรรมที่ต้องทำตามข้อกำหนดที่ระบุไว้ โดยเฉพาะทำตามระเบียบและข้อปฏิบัติของสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรม ดังที่ระบุไว้ว่า

กระบวนการสร้างอธิการ (subjectification) ก็คือ กระบวนการที่ทั้งส่งเสริมและหลอกลวง บังคับให้คนเชื่ออย่างสนิทใจว่า ตัวเองเป็นนายของตัวเอง เป็นประธานในการตัดสินใจ เลือกกระทำ ประพฤติปฏิบัติตนในสิ่งที่ตนเชื่อ ในขณะที่เดียวกัน เขาก็อาจมีฐานะเป็นวัตถุหรืออกรรมแห่งความเชื่อนั้นๆ ได้โดยไม่รู้ตัว เป็นบุคคล

ซึ่งอาจคิดว่า ตัวเองต้องฝึกฝนร่างกาย จิตใจ ให้ขยันขันแข็งรับผิดชอบ และคิดว่า เขากำลังเป็นนายตัวเอง เป็นเจ้าของความคิด เจ้าของร่างกาย เจ้าของความขยันขันแข็ง ซึ่งจะเป็นผลดีต่ออาชีพการงาน แต่ที่จริงแล้ว เขาอาจกำลังเป็นอิทธิกรรม คือ กำลังทำตัวเป็นร่างกาย/จิตใจ ที่กำลังถูกหล่อหลอมดัดแปลงให้เหมาะกับ ร่างกายของคนงานในระบบทุนนิยม-อุตสาหกรรมนิยมอย่างเต็มจิตเต็มใจก็ได้

(ธีรยุทธ บุญมี, 2551: 192)

แม้การมองแนวคิดของนักวิชาการทั้งสองจะมีมุมมองที่ต่างกัน แต่ทั้งสองก็วางอยู่บนทัศนะเดียวกันว่า subjectification เป็นการทำให้มนุษย์กลายเป็นประธานที่อยู่ภายใต้การกำหนดของอำนาจสังคม และเป็นกลยุทธ์ที่ซับซ้อนมากกว่าเดิม

กลยุทธ์ดังกล่าวฟูโกต์วิเคราะห์ว่า เคยถูกใช้ในสังคมตะวันตกในอดีตคือการสารภาพบาป โดยให้ผู้สารภาพต้องยอมรับกฎกติกาตั้งแต่ต้นและสารภาพสิ่งที่ผิดออกมา การทำงานแบบดังกล่าวก็ถูกประยุกต์ในยุคปัจจุบันเช่นกัน โดยพัฒนาจากความรู้และเทคโนโลยีการควบคุม นักโทษด้วยการออกแบบคุก panopticon ที่เปิดโล่งเอื้อต่อการสังเกตสอดส่องของผู้คุม และแม้จะไม่มีผู้คุมก็ตาม คนในคุกก็ตระหนกอยู่เสมอว่ามีอะไรบางอย่างที่ยังเฝ้ามองตลอดเวลาทำให้ต้องประพฤติตนไปตามกฎที่วางไว้ (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534, อภิญา เฟื่องฟูสกุล 2546 และธีรยุทธ บุญมี, 2551) ยิ่งไปกว่านั้น เทคโนโลยีของคุณนี้หากย้อนกลับไปพิจารณาด้วยประเด็นเรื่องอำนาจก็แสดงให้เห็นว่า อำนาจเป็นเรื่องที่กระจัดกระจายไม่มีศูนย์กลางที่แน่ชัดแต่อยู่รายรอบตัว และแม้แต่การเชื่อมโยงกับตัวมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของกลไกอำนาจในการกำหนดและการควบคุมตนเองด้วย (รัตนา ไตสกุล, 2548: 81)

จากแนวคิดดังกล่าวก็พัฒนาสู่แนวคิดเรื่อง “การจัดระเบียบวินัย” เพื่อให้มนุษย์ควบคุมตนเอง มีระเบียบ และตัวอย่างที่เด่นชัดก็คือ กรณีเรื่องเพศ ที่ฟูโกต์อธิบายว่า มนุษย์ด้านหนึ่งก็ยอมรับอำนาจที่กำหนดความหมายลงมาและคุมตนเองภายใต้กฎเกณฑ์

การทำงานดังกล่าวประสบความสำเร็จได้อย่างดี ก็เนื่องมาจากการที่ฟูโกต์ให้ความสนใจประเด็นเรื่อง “อำนาจ” ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการสร้าง “ความรู้” ซึ่งความรู้ดังกล่าวก็เป็นผลพวงจากวาทกรรมด้วย แนวคิดของเขาต่างไปจากความเข้าใจของคนทั่วไปที่มองว่า ความรู้เป็นสิ่งที่ดีหรือเรื่องถูกต้อง แต่สำหรับการศึกษาของฟูโกต์ มองว่า ความรู้เป็นผลของวาทกรรมที่ “อำนาจ” เป็นผู้กำหนดว่าอะไรจะเป็นสิ่งที่ควรรู้และไม่ควรรู้ ยิ่งกว่านั้นความรู้ที่เห็นก็มาจากอำนาจ ความรุนแรงที่พยายามควบคุมมนุษย์ เช่น ความรู้ทางการแพทย์ก็มาจากการผ่าตัดร่างกายของศพ

มนุษย์นั่นเอง ความรู้จึงอาจเป็นสิ่งจอมปลอมที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยผู้มีอำนาจ และสถาปนาผู้รู้ (เฉพาะกลุ่มหรือจำนวนน้อยนิด) ที่คอยรับใช้อำนาจนั้นด้วย

แนวคิดของฟูโกต์ทำให้เห็นอำนาจจากสังคมที่กำหนดอัตลักษณ์ของมนุษย์จนดูเหมือนว่า อำนาจจะครอบงำตัวมนุษย์โดยเบ็ดเสร็จและทำให้มนุษย์ต้อง “ยอมจำนน” กับอำนาจทั้งสิ้น และดูเหมือนว่า มนุษย์ไม่สามารถหลุดพ้นจากการครอบงำของอำนาจและความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นได้ ซึ่งสร้างข้อถกเถียงให้กับนักวิชาการยุคหลัง (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534)

อย่างไรก็ตาม งานในช่วงหลังของเขาก็เริ่มที่จะเผยให้เห็นถึงความพยายามต่อสู้เชิงอำนาจของปัจเจกบุคคล ด้วยการมองถึงการสร้างตัวตนขึ้นมาผ่านศิลปะ แต่ก็ได้รับการวิพากษ์ว่า เป็นการจำกัดสำหรับกลุ่มชนชั้นสูงเท่านั้น (ธีรยุทธ บุญมี, 2551: 207-208) อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าวก็ได้รับการพัฒนาต่อในนักวิชาการยุคหลังที่ว่า แล้วปัจเจกบุคคลทั่วไปจะสามารถหลุดพ้นจากการครอบงำอำนาจได้หรือไม่ หรือมีวิธีอื่นได้หรือไม่ในหัวข้อถัดไป

2.3 การต่อสู้ของอัตลักษณ์ในปากของปัจเจกบุคคล

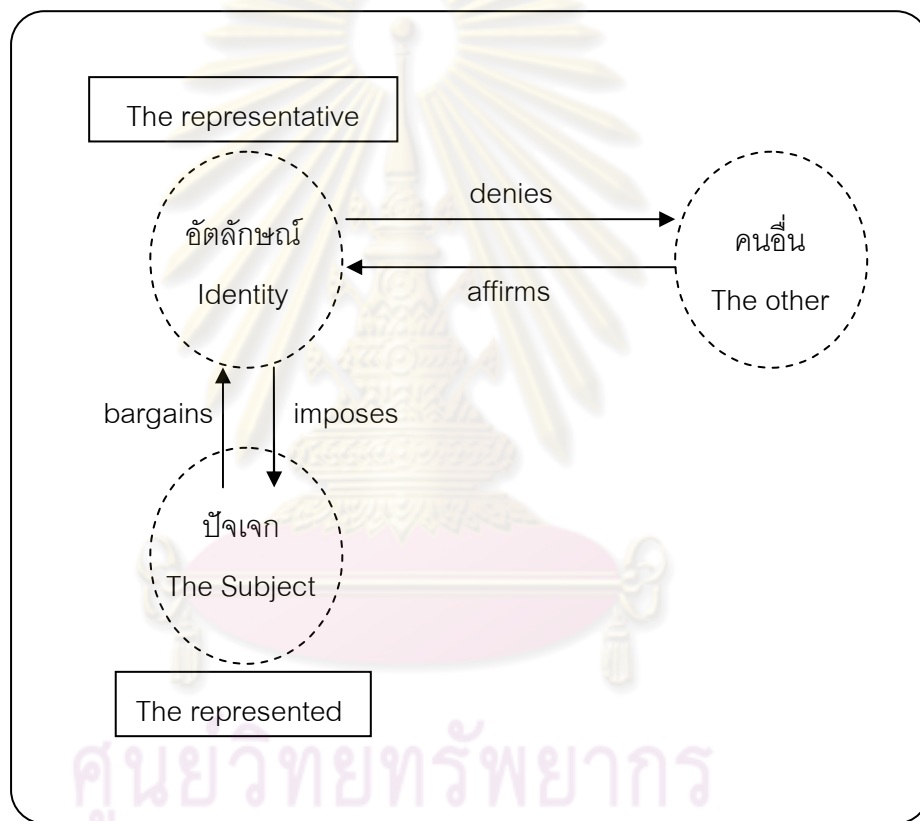
หนึ่งในนักคิดคนสำคัญที่พยายามตอบปัญหาเรื่องอัตลักษณ์ดังกล่าวก็คือ Stuart Hall (อ้างถึงใน Barker, 2008 และอภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546) ซึ่งเสนอแนวคิดเรื่อง articulated self เป็นแนวคิดที่ช่วยหาทางออกให้กับการมองการกำหนดอำนาจจากสังคมเพียงด้านเดียว แต่กลับขยายมาสู่การมองปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำด้วย

แนวคิดนี้เสนอว่า อัตลักษณ์คือ “ชิ้นส่วน” ของวาทกรรมที่หลากหลายมาปะติดปะต่อกัน จากทั้งอำนาจสังคมและอำนาจของปัจเจกบุคคลและนำมาแสดงออกเป็นอัตลักษณ์ของบุคคล นอกจากนั้น อัตลักษณ์ที่เห็นนั้น ก็ยังมีลักษณะที่ปรับเปลี่ยน แตกต่างหลากหลาย ไม่สิ้นสุด ขึ้นอยู่กับบริบท เงื่อนไข ในการนำเสนออัตลักษณ์นั้น

อัตลักษณ์ในทัศนะของ Hall จึงมีลักษณะเป็น “กลุ่ม” “กระบวนการ” ที่ไม่มีที่สิ้นสุด หรือเป็นสิ่งที่ “กลายเป็น” (becoming) มากกว่าที่จะหยุดนิ่ง ตามปรัชญา anti-essentialism ดังตัวอย่างเช่น การนิยามอัตลักษณ์ความเป็นอังกฤษ จะมีความสัมพันธ์กับเรื่องเพศ ชนชั้น สีผิว ชาติพันธุ์ การเมือง ศาสนา ดังนั้น เราจึงอาจเห็นภาพของหนุ่มผิวสีแต่งตัวดีสวมแว่นตาแต่รักเพศเดียวกันกล่าวว่า “ตนเป็นคนอังกฤษที่แท้จริง” อัตลักษณ์ของมนุษย์คนหนึ่งจึงเป็นสิ่งที่ “ตัด” “ปะ” “ประสม” “ผสม” สิ่งต่างๆ เข้ามาด้วยกันจากหลายทิศหลายทางและนิยามเป็นตัวตนขึ้นมา ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีลักษณะกลมกลืนกันเสมอไปก็ได้ แต่กลับมีความย้อนแย้ง และความลื่นไหลได้สูง (Barker, 2008)

ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของกรองแก้ว วัฒนะมงคลรักษ์ (2545) ซึ่งสนใจอัตลักษณ์ของถนนข้าวสาร ก็พบว่า อัตลักษณ์ของถนนข้าวสารก็มีความแตกต่างหลากหลายเปลี่ยนไปไม่หยุดนิ่ง และถูกสร้างขึ้นทั้งจากคนภายในและคนภายนอก มิได้มีลักษณะที่สอดคล้องกลมกลืนกันไปในด้านเดียว ดังเช่น การเป็นแหล่งการค้า การท่องเที่ยว แหล่งพบปะ แหล่งวัฒนธรรม ชุมชนในอดีต ในบางครั้งก็มีความขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง เช่น เป็นแหล่งยาเสพติด โสเภณี เป็นต้น

อภิญา เพื่องฟูสกุล (2546: 75) ได้ให้ข้อสรุปถึงอัตลักษณ์ว่า อัตลักษณ์เป็นแหล่งรวมของวาทกรรมต่างๆ ที่กำหนดบทบาทของมนุษย์ และแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ดังภาพที่ปรับจากงานของอภิญาดังต่อไปนี้

รูปภาพที่ 4 กระบวนการสร้างอัตลักษณ์และปัจเจกภาพในแนวคิดหลังสมัยใหม่

จากภาพดังกล่าว อภิญา อธิบายเพิ่มเติมว่า อัตลักษณ์มีลักษณะเหมือนเหรียญสองด้านที่ทับซ้อนกันอยู่ ด้านหนึ่ง วาทกรรมจะหยิบยื่นภาพตัวแทน (representative) ให้กับเรา เช่น ความเป็นชาย-หญิง ความเป็นไทย และหล่อหลอมเป็นตัวเรา ซึ่งภาพดังกล่าวนั้นก็สร้างให้ต่างไปจากคนอื่น (The other) แต่ในอีกด้านหนึ่ง ตัวเราก็จะต่อรอง ยอมรับ ปฏิเสธ ตำแหน่งของปัจเจกภายในวาทกรรม ตัวตนจึงเป็นภาพทับซ้อนกันอยู่ระหว่างวาทกรรมที่ถูกกำหนดและกำหนดเอง เป็นเสมือน “รอยตะเข็บ” ที่เย็บสิ่งต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน อภิญา ยังได้ยกตัวอย่าง กรณีเด็กที่

แม่เรียกให้ไหว้คุณปู่ เด็กกลับพนมมือแบบเสียไม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ด้านหนึ่ง คือ การยอมรับอัตลักษณ์ระบบอุปถัมภ์ แต่อีกด้านหนึ่งก็ต่อรองวาทกรรมดังกล่าวและเผยให้เห็นพลังของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นหัวใจของการศึกษาวาทกรรมในยุคถัดมา

ในช่วงหลังนักวิชาการรุ่นหลังได้ต่อยอดการต่อสู้ของปัจเจกบุคคลที่มีต่อพลังของสังคมที่กำหนดความหมายต่ออัตลักษณ์ และได้เสนอแนวทางการต่อสู้ที่ไม่ใช่การปฏิเสธหรือทิศทางตรงกันข้ามแต่เพียงอย่างเดียว แต่อาจมีทางเลือกอื่นๆ หรือที่เรียกว่า “พื้นที่ที่สาม” (third space) เพื่อที่จะเล่นกับขีดจำกัดที่กำหนด แนวคิดดังกล่าวเสนอว่า ไม่จำเป็นต้องอยู่อีกฟากของอำนาจ แต่กลับใช้วิธีการไม่หยุดนิ่งอยู่กับพื้นที่ที่กำหนดให้ (dislocation) เช่น การทำให้พื้นที่นั้นคลุมเครือหรือการใช้แนวทางการผสมผสาน (hybrid identity) (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546: 110)

ตัวอย่างของการต่อสู้ของอัตลักษณ์เริ่มปรากฏในงานวิจัย เช่น การต่อสู้ของสตรีในคุกของสายพิณ สุพุทธมงคล (2543) อัตลักษณ์ของเด็กช่างกล ในงานของ จารุณี สุวรรณรัตน์ (2547) การศึกษาการนิยามกะเทยในการแสดงคาบาเร่ต์ของ เรืองฟ้า บุราคร (2550) อัตลักษณ์ของคนในคุกในงานของ ชาญชัย นิมสมบุญ (2552) งานทั้งหมดแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนชายขอบที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของสังคมที่กำหนดเช่น คุก เด็กเกเร คนผิดเพศ ต่างพากันต่อสู้เพื่อสร้างความหมายของตนเองในด้านบวกด้วยกลยุทธ์ที่แตกต่างกัน แต่อยู่บนพื้นฐานของอำนาจและความถนัดของตน เช่น กลุ่มสตรีในคุก ก็จะต่อสู้ด้วยวรรณกรรม เพศ ศาสนา กลุ่มเด็กช่างกล ก็จะท้าทายอำนาจผ่านการถ่ายภาพกราฟิติ ผ่านพื้นที่ โต๊ะเรียน ห้องน้ำ สถานที่ต่างๆ ส่วนกลุ่มกะเทยก็จะใช้การแสดงคาบาเร่ต์เพื่อแสดงให้เห็นความสามารถของตนแทนการถูกมองด้านลบ และกลุ่มคนในคุกก็จะต่อสู้ด้วยการใช้การวาดภาพในจดหมายที่ผ่านออกจากคุก เหล่านี้ยืนยันให้เห็นว่า “ที่ใดมีอำนาจก็ย่อมมีการต่อสู้”

จากแนวคิดของฟูโกต์ ฮอลล์ และนักวิชาการรุ่นหลัง ยืนยันว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการประกอบสร้างตัวตนของมนุษย์ ที่ด้านหนึ่งก็มีอำนาจที่ครอบงำ และอีกด้านบุคคลก็ต่อสู้ต่อรองและประกอบเป็นความหมายของตนภายใต้การทำงานของวาทกรรม และมีลักษณะไม่จบสิ้น แต่กลับมีพัฒนาการอย่างไม่หยุด ขึ้นอยู่กับบริบทและเงื่อนไขต่างๆ นอกจากนั้นยังแสดงถึงหนทางที่ปัจเจกบุคคลพยายามต่อสู้ต่อรองด้วยพื้นที่ที่สามกับอำนาจที่ควบคุม ซึ่งก็เป็นพื้นฐานสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุน่าจะเป็นอัตลักษณ์ที่ประกอบสร้างขึ้นภายใต้วาทกรรม มีลักษณะไม่จบสิ้น ทั้งในฟากของสังคมและกลุ่มผู้สูงอายุเอง และที่สำคัญคือในฟากของปัจเจกบุคคลก็พยายามที่จะต่อสู้ต่อรองความหมายของตนเองด้วยแนวทางอันหลากหลายที่จะรอคำตอบจากงานวิจัยนี้

3. ผู้สูงอายุกับการสื่อสาร

Harwood (2007) นักวิชาการด้านการสื่อสารกับผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกาเผยให้เห็นว่า แนวทางการสื่อสารเริ่มให้ความสนใจมิติผู้สูงอายุประมาณสองทศวรรษที่ผ่านมา หรือในช่วง 1980 สอดรับกับ Gullette (2004) ที่ยืนยันว่าในยุโรปก็สนใจผู้สูงอายุกับการสื่อสารในเวลาไล่เลี่ยกัน และที่สำคัญคือ การศึกษาผู้สูงอายุกับการสื่อสารจะมาหลังมิติอื่นๆ เช่น เพศ วัยรุ่น และสีผิว แต่ก็ถือเป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการศึกษาผู้สูงอายุ เพราะว่ามันอาจจะเป็นมิติเพศ วัยรุ่น สีผิว และผู้สูงอายุ ก็ล้วนแล้วแต่เป็นคนตัวเล็กในสังคมที่ถูกมองข้ามไปหากเข้าใจความกดดันดังกล่าวก็ย่อมทำให้เข้าใจมิติเรื่องผู้สูงอายุได้ง่ายขึ้น

หากจะลองหาเหตุผลการศึกษาผู้สูงอายุในแนวทางการสื่อสารที่มาทีหลังนั้น ก็อาจจะพิจารณาได้ว่า อาจเพราะการเติบโตของศาสตร์ด้านการสื่อสารในตะวันตกเดินไปพร้อมๆ กับ แนวคิดความทันสมัยและการพัฒนาในโลกตะวันตกตรงกันข้ามกับผู้สูงอายุที่อยู่ในซีกตรงกันข้าม คือความไม่ทันสมัยและไม่พัฒนา หรืออาจเป็นเพราะแนวคิดการเคารพผู้สูงอายุในตะวันตกเริ่มเจือจางลงไปพร้อมกับการพัฒนาประเทศ หรืออาจเป็นเพราะนักวิชาการด้านการสื่อสารยังอาจยังไม่ถึงวัยสูงอายุจึงยังไม่ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นอย่างไรมิใช่เหตุผลใดก็ตาม นักวิชาการด้านการสื่อสารในยุคหลังก็เริ่มให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ อันเนื่องมาจากโลกความเป็นจริงที่อัตราผู้สูงอายุเติบโตขึ้น ตลอดจนกระแสของแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ที่เริ่มสนใจกลุ่มคนตัวเล็กที่เคยถูกมองข้ามในอดีต ดังที่กล่าวไปแล้วในตอนต้น

ในแนวทางการสื่อสาร Harwood (2007) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับการสื่อสารถึง 4 ด้านด้วยกัน โดยในสองด้านแรกจะมุ่งเน้นมิติการสื่อสารที่เป็นตัวกำหนดผู้สูงอายุ และสองด้านหลังจะมุ่งเน้นตัวผู้สูงอายุในการกำหนดการสื่อสาร คือ

(1) การสื่อสารจะสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจของเราเกี่ยวกับผู้สูงอายุ หมายถึง กระบวนการสื่อสารต่างๆ ทั้งการสื่อสารทางตรง และการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนที่เข้ามาในชีวิตของเรา จะทำให้เข้าใจได้ว่า เรามองผู้สูงอายุแบบใด ทั้งในด้านบวกและด้านลบ เช่น หากเราสื่อสารและรับข่าวสารผู้สูงอายุในด้านลบก็ย่อมทำให้เรามีอคติต่อผู้สูงอายุได้ง่าย หรือเมื่อพิจารณาภาษาที่เรียกผู้สูงอายุ ก็อาจทำให้เข้าใจได้ว่า เราคิดถึงผู้สูงอายุเช่นไร เช่น การเรียกว่า “แก่หนังเหี่ยว” ก็มีความหมายต่างไปจาก “ผู้อาวุโส”

(2) การสื่อสารจะกำหนดประสบการณ์ที่เรามีต่อผู้สูงอายุ หมายถึง การสื่อสารจะกลายเป็นตัวสร้างประสบการณ์ต่อผู้สูงอายุ ทั้งต่อตัวผู้สูงอายุเอง และต่อคนทั่วไป เช่น แม้เราจะ

ไม่เคยพบหรือมีประสบการณ์ตรงกับผู้สูงอายุก็ตาม แต่เพียงแค่การเปิดรับสารผ่านสื่อมวลชนก็ทำให้เรารู้ผู้สูงอายุได้ รวมถึงตัวผู้สูงอายุเองก็จะเข้าใจตัวเองผ่านสื่อด้วยเช่นกัน

(3) ผู้สูงอายุจะสร้างอัตลักษณ์ด้วยการสื่อสาร หมายถึง การที่ผู้สูงอายุจะกำหนดอัตลักษณ์ของตนผ่านการใช้การสื่อสารในแบบต่างๆ เช่น ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งก็จะใช้การสื่อสารเพื่อสร้างอัตลักษณ์ในด้านบวกให้แก่ตน

(4) ผู้สูงอายุจะสร้างแนวทางการสื่อสารของตน คือ การพิจารณารูปแบบและแนวทางที่ผู้สูงอายุใช้ในการสื่อสาร ซึ่งรูปแบบดังกล่าวอาจมีความเหมือนและแตกต่างจากการสื่อสารของคนกลุ่มต่างๆ ได้ เช่น ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาจะใช้สื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่ไม่แตกต่างจากคนทั่วไป

สำหรับในการศึกษาคั้งนี้จะมุ่งเน้นในด้านแรกและด้านที่สาม คือ การพิจารณาว่า สังคมได้สื่อสารความหมายหรือวาทกรรมผู้สูงอายุเช่นไร ตลอดจนกลุ่มผู้สูงอายุนั้นจะสื่อสารวาทกรรมอัตลักษณ์ของตนเองอย่างไร

ในเมื่อการสื่อสารมีความสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ นักวิชาการด้านการสื่อสารชาวตะวันตกจึงเริ่มเขียนพรมแดนสู่การศึกษาผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น และสืบเนื่องจากศาสตร์ด้านผู้สูงอายุประสมประสานกับศาสตร์ด้านต่างๆ ในลักษณะสหวิทยาการ (interdisciplinary) ดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อแรก นักวิชาการด้านการสื่อสารจึงต้องเดินตามรอยเท้าศาสตร์ด้านผู้สูงอายุ ทั้งด้านชีววิทยา จิตวิทยา และสังคม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ได้นำศาสตร์ด้านการสื่อสารเข้ามาประสมประสานด้วย

นักวิชาการด้านการสื่อสารและผู้สูงอายุ อาทิ Hummert และคณะ (1994) Nussbaum และคณะ (2000 และ 2004) และ Harwood (2007) ต่างเป็นนักวิชาการด้านการสื่อสารที่ได้พยายามวาดภาพให้เห็นการประสานศาสตร์ด้านการสื่อสารในผู้สูงอายุ โดยจำแนกออกเป็น 3 ทิศทางด้วยกัน คือ

ทิศทางแรก การศึกษาระดับการสื่อสารของผู้สูงอายุ จะพิจารณาการศึกษาการสื่อสารผู้สูงอายุ โดยจำแนกตามระดับการสื่อสารอย่างน้อย 3 ระดับคือ ปัจเจกบุคคล-กลุ่ม สื่อมวลชน และสื่อสมัยใหม่ และเป็นที่น่าสังเกตว่า งานดังกล่าวจะมองข้ามมิติด้านสื่อพื้นบ้าน เพราะเป็นการมองจากมุมมองชี้กตะวันตก

ทิศทางที่สอง การศึกษาด้วยเกณฑ์ทฤษฎีจะมุ่งเน้นทฤษฎีที่ช่วยอธิบายการสื่อสารของผู้สูงอายุ โดยอาจจำแนกเป็นทฤษฎีหลักๆ สามทฤษฎีคือ จิตวิทยาการสื่อสาร ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ และทฤษฎีมาร์กซิสม์และวัฒนธรรมศึกษา โดยที่ทฤษฎีแรกจะมุ่งเน้นการสื่อสารของผู้สูงอายุ และการเปิดรับสื่อของผู้สูงอายุ ส่วนทฤษฎีที่สอง จะเน้นการถักทอความหมายของ

ผู้สูงอายุผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ และทฤษฎีสุดท้ายจะพิจารณาถึงการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุในสื่อต่างๆ และการต่อสู้ความหมายของผู้สูงอายุ

และทิศทางที่สาม ประเด็นการศึกษาจะสนใจการสื่อสารกับผู้สูงอายุในประเด็นต่าง ๆ เช่น ครอบครัว สุขภาพ เทคโนโลยี หญิงชาย (gender) การตลาด การทำงานและการเกษียณ การพักผ่อน การตาย เป็นต้น (สนใจรายละเอียดโปรดดูงานศึกษาเรื่อง Handbook of Communication and Aging Research ของ Nussbaum และคณะ, 2004)

สำหรับในที่นี่ จะพิจารณาการศึกษาการสื่อสารในทิศทางแรกและสองเท่านั้น

3.1 ทิศทางแรก การศึกษาระดับการสื่อสารของผู้สูงอายุ

Harwood (2007) เผยให้เห็นแนวทางการศึกษาผู้สูงอายุกับการสื่อสาร โดยจำแนกเป็นสามระดับ คือ การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารมวลชน และสื่อสมัยใหม่ เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่พบการศึกษาสื่อพื้นบ้าน แต่ในสังคมไทยสื่อพื้นบ้านกลับใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ ดังนั้น ในที่นี่ผู้วิจัยจะนำเสนอให้เห็น 4 ระดับคือ การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารมวลชน สื่อสมัยใหม่ และสื่อพื้นบ้านตามลำดับ โดยในสามลำดับแรกจะใช้แนวทางของ Harwood เป็นฐานสำคัญ ส่วนลำดับที่สี่ ผู้วิจัยจะรวบรวมงานศึกษาในสังคมไทยเพิ่มเติม

(1) การสื่อสารระหว่างบุคคล

การสื่อสารระหว่างบุคคลจะเป็นการศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุในการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ทั้งกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกันเอง เช่น คู่รัก เพื่อนร่วมรุ่น และไม่ใช่ อาทิ ครอบครัว แพทย์ วัยรุ่น เป็นต้น การศึกษาดังกล่าวมักจะอยู่ในสาขาวิชาวาทยวิทยาและการสื่อสารเพื่อการพัฒนา โดยมุ่งเน้นประเด็นต่างๆ อาทิ การสื่อสารกับความรัก เพื่อน สุขภาพ และการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

Harwood (2007) ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า การศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุยังอาจจำแนกได้โดยพิจารณาทัศนคติที่มีต่อผู้สูงอายุสองด้าน คือ (1) ผู้สูงอายุที่อ่อนแอ และ (2) ผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง ในขณะที่ด้านแรก ผู้สูงอายุที่อ่อนแอจะเป็นการพิจารณาผู้สูงอายุมีสภาพอ่อนแอทางด้านร่างกาย และส่งผลต่อการสื่อสาร อาทิ การใช้ภาษาที่ไม่สลับซับซ้อน ความทรงจำที่สั้นลง ประสาทสัมผัสเสื่อมลง เช่น การเห็น การได้ยิน และบางครั้งก็ตอบปัญหาแบบไม่ตรงคำตอบ เหตุนี้เอง ผู้ที่ต้องติดต่อและประสานกับผู้สูงอายุจึงจะต้องปรับตัวให้เข้ากับผู้สูงอายุ ดังเช่น แนวคิดเรื่อง communication enhance model ของ Ryan และคณะ (อ้างถึงใน

Harwood, 2007) ที่มองการปรับตัวด้านการสื่อสารของผู้คนต่อผู้สูงอายุ รวมถึงการพิจารณาแนวทางการตอบโต้กับผู้สูงอายุ

ในทางกลับกัน การพิจารณาผู้สูงอายุที่เข้มแข็งจะมีได้มองว่า ความเสื่อมร่างกาย เป็นปัญหาหรืออุปสรรคในการสื่อสาร เพราะผู้สูงอายุจะสร้างความสามารถในการสื่อสารแบบใหม่ เช่น แม้จะไม่ได้ยิน แต่ก็พัฒนาทักษะการอ่านปาก ดังนั้น ปัญหาที่เห็นอาจเนื่องมาจากอคติแห่งวัย (ageism)

อคติแห่งวัย (ageism) เป็นทัศนคติที่มองผู้สูงอายุในด้านลบตรงกันข้ามกับภาวะหนุ่มสาว และฝังลึกอยู่ในจิตใต้สำนึกของผู้คน ยิ่งไปกว่านั้นหากเทียบระหว่างผู้สูงอายุชายและหญิงก็พบว่า ผู้สูงอายุหญิงจะมีสถานภาพด้านลบมากกว่า (Harwood, 2007) ทั้งนี้ Rowe and Kahn (1998 อ้างถึงใน Harwood, 2007) ชี้ให้เห็นว่า มายาคติแห่งวัย (myth of ageing) ส่งผลต่ออคติแห่งวัย นับตั้งแต่ ผู้สูงอายุคือภาวะแห่งความเจ็บป่วย “สอนคนแก่ไม่ได้” “คนแก่ปรับตัวไม่เป็น” “คนแก่คือไฟที่ใกล้มอด” “คนแก่เห็นแก่เงิน” ภาพดังกล่าวจะทำให้ทั้งผู้สูงอายุและคนทั่วไปมองผู้สูงอายุในด้านลบ และส่งผลให้ไม่อยากติดต่อหรือสื่อสารกับผู้สูงอายุ

นักวิชาการด้านการสื่อสารระหว่างบุคคลดังเช่น Hummert (อ้างถึงใน Harwood 2007) ก็เริ่มสำรวจทัศนคติที่มีต่อผู้สูงอายุว่าเป็นเช่นไร และพบว่า มีทั้งบวกและลบผสมปนเปกัน ในด้านลบ เช่น เสื่อมโทรม ฟังฟัง ส่วนด้านบวก เช่น “Golden Ager” “ปู่ย่าที่สมบูรณ์” เป็นต้น ทว่า ปัจจัยดังกล่าวก็ยังมีตัวแปรสำคัญ เช่น ประสบการณ์การปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ กล่าวคือ หากมีประสบการณ์ด้านบวกก็จะมีทัศนคติที่ดี รวมถึงหากผู้สูงอายุมีอายุยังไม่มากนักก็จะได้รับการยกย่องมากกว่าเมื่อมีอายุมากเพราะเริ่มเจ็บป่วยอ่อนแอชัดเจนขึ้น

แม้จะดูมองด้านลบ Harwood (2007) ก็เสนอว่าผู้สูงอายุก็สามารถต่อสู้ถึงสามแนวทางคือ การรวมกลุ่มสังคม (social mobility) การสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ (social creativity) และที่สำคัญ การต่อสู้เพื่อสร้างนโยบาย (social competition) ดังเช่น การรวมตัวของผู้สูงอายุเป็นชมรม AARP (ในประเทศสหรัฐอเมริกา) เพื่อเรียกร้องการสนับสนุนนโยบายต่อผู้สูงอายุ ด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ และการดำรงชีวิต

สำหรับในกรณีไทย ก็พบแนวทางการรวมตัวของผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง เช่น ในงานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุจังหวัดน่าน” ของ ออรรณ ศรีสวัสดิ์ (2543) และ “กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของ รุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) เป็นงานวิจัยที่สำรวจกลยุทธ์การสื่อสารของผู้สูงอายุในการทำงานด้านพัฒนาชุมชน พบเหตุผลสำคัญของการที่ผู้สูงอายุทำงานด้านสังคมได้ดี ก็คือ การมีทุนความรู้ และความเข้าใจในด้านการสื่อสาร นับตั้งแต่ ผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางการสื่อสาร

และผู้รับสาร เช่น การสื่อสารโดยตรง การใช้ภาษาท้องถิ่น การรู้จักการติดต่อประสานกับหน่วยงานต่างๆ แนวทางดังกล่าวส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนได้อย่างสำเร็จ แต่การศึกษาก็ยังคงมีปริมาณที่น้อยอยู่

(2) การสื่อสารมวลชน

การศึกษาผู้สูงอายุกับการสื่อสารมวลชนจะเป็นการศึกษาสื่อสารมวลชน ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ ในสองด้านคือ ด้านแรก ผู้สูงอายุจะใช้สื่อสารมวลชนและผลกระทบจะเป็นอย่างไร และในอีกด้านหนึ่ง สื่อสารมวลชนดังกล่าวก็นำเสนอภาพของผู้สูงอายุเช่นไร

(2.1) ในกรณีแรก การใช้สื่อสารมวลชนและผลกระทบของสื่อ จะพิจารณาถึงตัวแปรด้านอายุ คือ ผู้สูงอายุนั้นจะมีวิธีการใช้สื่อสารมวลชนและบทบาทของสื่อจะต่างไปจากช่วงวัยต่างๆ เช่น กรณีของสื่อโทรทัศน์

โทรทัศน์ถือเป็นสื่อที่ผู้สูงอายุใช้มากที่สุด (Robinson, Skill and Turner, 2004 และ Harwood, 2007) และมีปริมาณการใช้มากถึง 3 ชั่วโมงครั้งต่อวันใกล้เคียงกับวัยรุ่น (Harwood, 2007) นั่นก็อาจเกี่ยวเนื่องกับสื่อโทรทัศน์เป็นทั้งสื่อในบ้าน ใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ และที่สำคัญคือ เป็นสื่อที่มีทั้งภาพและเสียงที่ทำให้ลดปัญหาที่เกิดจากประสาทสัมผัสของผู้สูงอายุที่ลดต่ำลง เช่น หากสายตาสีโคมแต่ก็ยังได้ยินเสียง หรือในทางกลับกัน หูได้ยินไม่ชัดเจน แต่ก็ยังเห็นภาพ

เมื่อพิจารณาในด้านบทบาทหน้าที่ของสื่อโทรทัศน์ Harwood (2007) แสดงให้เห็นว่า สื่อโทรทัศน์มีบทบาทต่อผู้สูงอายุ ทั้งการเป็นเพื่อนของผู้สูงอายุ การใช้เวลาว่าง และการเปิดโลกทัศน์จากภายนอก

Robinson, Skill and Turner (2004) เผยให้เห็นเพิ่มเติมว่า ผู้สูงอายุมักจะเปิดรับชมรายการโทรทัศน์ด้านข่าวสารมากกว่าบันเทิง เช่น รายการข่าว เกมโชว์ ความสำเร็จ ทั้งนี้ Riggs (1996) ขยายความว่า การเปิดรับดังกล่าวเพื่อจะนำมาเป็นข้อมูลสนทนา เหตุนี้ โทรทัศน์จึงเป็นเสมือนหน้าต่างที่เปิดโลกของผู้สูงอายุ ส่วนรายการบันเทิง เช่น ละคร งานของ Mundorf และ Brownell (1990 อ้างถึงใน Robinson, Skill and Turner, 2004) ก็ชี้ว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ชมเป็นสตรีและชื่นชอบตัวละครที่มีลักษณะเป็นผู้สูงอายุเหมือนกับตน

อย่างไรก็ดี ผู้สูงอายุที่มีความแตกต่างด้านเพศก็จะเปิดรับสารต่างกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุสตรีมักจะได้รับรายการบันเทิง ส่วนบุรุษจะเน้นรายการกีฬา เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังนิยมดูรายการที่มีเนื้อหาตัวละครที่กล่าวถึงผู้สูงอายุอีกด้วย (Harwood, 2007)

สำหรับในสื่ออื่นๆ เช่น วิทยุ หนังสือพิมพ์ และภาพยนตร์ เป็นสื่อที่ผู้สูงอายุเปิดรับค่อนข้างน้อยและมีแนวโน้มลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น อาจเนื่องจากปัญหาเรื่องความเสื่อมถอยของสุขภาพ (การฟัง การอ่าน) ข้อจำกัดด้านการอ่าน และการเดินทางออกนอกบ้าน แต่หากเปิดรับแล้ว ก็จะมุ่งเน้นสาระมากกว่าบันเทิง เช่น รายการสนทนา รายการข่าว เป็นต้น รวมถึงการเปิดรับก็จะแตกต่างกันตามเพศและชนชั้นด้วย (Robinson, Skill and Turner, 2004 และ Harwood, 2007)

นอกจากการใช้สื่อแล้ว งานในกลุ่มนี้ยังสนใจมิติเรื่องผลกระทบที่มีต่อผู้สูงอายุด้วย ในด้านหนึ่ง จากทฤษฎีการอบรมบ่มเพาะ (cultivation theory) ของ Gerbner (อ้างถึงใน Harwood, 2007) แสดงให้เห็นว่า เมื่อสื่อนำเสนอภาพผู้สูงอายุค่อนข้างน้อยมีนัยยะเชิงลบก็ทำให้ผู้ชมโดยเฉพาะวัยรุ่นไม่ได้ตระหนักถึงผู้สูงอายุ มีทัศนคติในด้านลบกับผู้สูงอายุ รวมถึงตัวผู้สูงอายุเองก็ตกอยู่ภายใต้อคตินั้นอย่างไม่รู้ตัว อย่างไรก็ตามในทัศนะของสำนักวัฒนธรรมศึกษา กลับพิจารณาว่าผู้สูงอายุมีความแตกต่างกันในการตีความหมาย ดังงานของ Mares และ Cantor (อ้างถึงใน Robinson, Skill and Turner, 2004 และ Harwood, 2007) ซึ่งให้เห็นว่า ผู้สูงอายุที่มีความแตกต่างกันของประสบการณ์ชีวิต เช่น ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งก็จะนิยมดูรายการที่มองภาพผู้สูงอายุด้านบวก ส่วนผู้สูงอายุที่อ่อนแอกลับชื่นชมรายการผู้สูงอายุด้านลบ เพราะอย่างน้อยนั้นตนเองก็มีคุณค่ามากกว่า

แต่หากลองพิจารณาแนวคิดดังกล่าวให้ลึกลงไปอาจพบว่า แนวคิดนี้ยังคงมองผู้สูงอายุในฐานะผู้รับสารเท่านั้น แต่ยังมีได้พิจารณาศักยภาพของผู้สูงอายุในฐานะผู้ส่งสาร ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากข้อจำกัดของตัวสื่อกับผู้สูงอายุ และอีกส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการเจือปนวิถีคิดที่มองผู้สูงอายุที่อ่อนแอ

สำหรับในงานของไทยพบว่ามีการวิจัยจำนวน 4 ชิ้นที่ศึกษาการใช้สื่อของผู้สูงอายุ เช่น งานวิจัยเรื่อง “การเปิดรับ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของผู้สูงอายุไทย” ของ พรเพ็ญ พยัคฆาภรณ์ (2539) งานวิจัยเรื่อง “การเปิดรับและความต้องการรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร” ของ สมมาตร คงชื่นสิน (2539) งานวิจัยเรื่อง “ความต้องการ การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงสำหรับผู้สูงอายุ” ของ มารตี ธีรชนกุล (2548) และงานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับการดูแลสุขภาพของสตรีวัยทอง” ของสิริพรรณ วิบูลย์จันทร์ (2542) ทั้งนี้ งานวิจัยทั้งสี่เรื่องมีจุดร่วมกัน

คือ การศึกษาในเชิงปริมาณ เพื่อวัดทัศนคติและความพึงพอใจของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร โดยอาจสามารถแบ่งแยกเป็นสองกลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่สนใจศึกษาการเปิดรับสื่อและความพึงพอใจของผู้สูงอายุ ตามกรอบแนวคิดเรื่องการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสาร ทั้งในสื่อมวลชน สื่อโทรทัศน์ และวิทยุ ส่วนกลุ่มที่สอง ก็คือ การศึกษาการแสวงหาข่าวสารของผู้สูงอายุกลุ่มผู้หญิง

ในกลุ่มแรกนั้น งานวิจัยทั้งสามชิ้นแรกตามแนวคิดเรื่องการเปิดรับสื่อและความพึงพอใจของผู้รับสารพบว่า ผู้สูงอายุไม่ได้มีลักษณะที่ passive แต่จะเลือกเปิดรับสื่อมวลชน โทรทัศน์ และวิทยุแตกต่างกันตามประสบการณ์ของแต่ละบุคคล เช่น การเปิดรับข่าวสารบ้านเมือง รายการสุขภาพอนามัย และรายการบันเทิงอิงประวัติศาสตร์ ยิ่งกว่านั้นกลุ่มผู้รับสารจะค่อนข้างเป็นผู้ที่เท่าทันสื่อ และสามารถนำสิ่งที่ได้ฟังและได้ดูไปปรับใช้กับชีวิตประจำวัน

ส่วนในกลุ่มที่สอง ในงานวิจัยของสิริพรรณ วิบูลย์จันทร์ (2542) จะศึกษาการแสวงหาข่าวสารข้อมูลข่าวสารโดยมุ่งเน้นการศึกษาการแสวงหาข่าวสารของกลุ่มสตรีวัยชราในประเด็นเรื่องการดูแลสุขภาพของตนในวัยทอง ทั้งผ่านการเปิดรับผ่านสื่อมวลชนและสื่อบุคคล ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า กลุ่มสตรีวัยทองเหล่านี้มีความกระตือรือร้นในการแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่างๆ โดยสื่อมวลชนที่เปิดรับอันดับแรกคือ โทรทัศน์ ส่วนสื่อบุคคลที่เปิดรับอันดับแรกก็คือกลุ่มเพื่อน และเมื่อเปรียบเทียบกันก็จะพบว่าสื่อมวลชนเป็นแหล่งข่าวที่สำคัญมากกว่า ทั้งนี้กลุ่มสตรีผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อวัยทองในระดับปานกลาง มีความเข้าใจในการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยทองและการส่งเสริมสุขภาพพอสมควร มีส่วนน้อยที่เห็นว่าเข้าสู่วัยทองแล้วสติปัญญาและความทรงจำไม่สามารถพัฒนาได้ และประสิทธิภาพการทำงานลดเกิดความขัดแย้งกับคนรอบข้าง

(2.2) กรณีที่สอง **การนำเสนอภาพของผู้สูงอายุ** จะเป็นการศึกษาภาพของผู้สูงอายุที่ปรากฏในสื่อสารมวลชน และในทำนองเดียวกันกับแนวคิดที่ผ่านมาซึ่งจะยังคงมองผู้สูงอายุเพียงแต่ผู้รับสารหรือเป็นผู้รองรับการสื่อสารแต่ไม่ได้ก้าวไปสู่ผู้ส่งสาร Robinson, Skill and Turner (2004) และ Harwood (2007) สรุปให้เห็นว่า ภาพของผู้สูงอายุที่ปรากฏในสื่อมวลชนมักจะเป็นภาพที่น้อยกว่าเป็นจริง ทั้งในเชิงปริมาณ คือ มีจำนวนน้อย และในเชิงคุณภาพ คือ เป็นภาพลบมากกว่าบวก ยิ่งกว่านั้น หากเป็นภาพของสตรีสูงอายุก็มักจะมีสถานภาพที่ลบล้างไปกว่าบุรุษชรา โดยเฉพาะในโทรทัศน์ซึ่งอาจเป็นเพราะเป็นโลกจินตนาการของผู้ชายจึงมักจะนำเสนอภาพสตรีสาวแสนสวยมากกว่า ดังนั้น ภาพส่วนใหญ่จึงเป็นภาพของผู้ชายสูงอายุชนชั้นกลาง และผิวขาว อย่างไรก็ตามหากเป็นกรณีของโฆษณา มักจะเป็นภาพเชิงบวกมากกว่า นั่นก็อาจเป็นเพราะเป้าหมายด้านการขายและการบริการ

Harwood (2007) สรุปรูปภาพของผู้สูงอายุในด้านลบและบวก ดังนี้ ในด้านลบ สื่อมวลชนจะมองผู้สูงอายุในด้าน (1) สุขภาพที่อ่อนแอ (2) การนำเสนอภาพของผู้สูงอายุในบทเสริมมากกว่าบทหลัก (peripheral roles) และในบทเสริมนั้นก็มักจะหยิบมิติเชิงลบมานำเสนอ เพราะจะได้ไม่ต้องอธิบายบุคลิกลักษณะตัวละครให้มากนัก (3) การนำเสนอบทตลกของผู้สูงอายุ และ (4) การนำเสนอกระบวนการ/ขั้นตอนอาการแก่ตัว เช่น ใบหน้าที่เหี่ยวลงในโฆษณาครีมบำรุง เป็นต้น

ส่วนในด้านบวก สื่อมวลชนเริ่มนำเสนอภาพของผู้สูงอายุในด้านบวกเพิ่มขึ้น ดังเช่น (1) การต่อต้านภาพแบบฉบับในอดีตที่มองว่าอ่อนแอ (2) การมอบบทหลักให้กับผู้สูงอายุในสื่อ และเป็นบทที่แสดงอิทธิพล สุขภาพที่ดี เข้มแข็ง และแม้แต่บทเช็กชี ทว่า ก็มีปัญหาสำหรับคนรุ่นอื่นๆ ที่ไม่ค่อยชอบดู รวมถึงภาพดังกล่าวยังมีจำนวนน้อยอยู่ดี (3) บทตลกแต่ดูดี ซึ่งต่างจากแบบแรกที่ใช้มุขตลกเป็นตัวล้อเลียนคนแก่ และ (4) การใช้โฆษณาเพื่อสื่อความหมายด้านบวกของผู้สูงอายุ ควบคู่กับสินค้า ส่วนหนึ่งนั้นเนื่องจากการที่ผู้สูงอายุกลายเป็นตลาดสำคัญของสินค้า

สำหรับในกรณีไทย งานเรื่อง “ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุในงานโฆษณาทางโทรทัศน์” ของปานจักษ์ ทองปาน (2540) และงานเรื่อง “หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์คนค้นคน” ของพรพรรณ สมบูรณ์บัติ (2549) ต่างนำเสนอภาพของผู้สูงอายุที่ปรากฏในสื่อโฆษณาและสารคดีโทรทัศน์ตามลำดับ

งานชิ้นแรก สนใจศึกษาเนื้อหาภาพของผู้สูงอายุในโฆษณานับตั้งแต่ปี 2533-2539 จำนวน 192 ชิ้น และค้นพบว่า โฆษณาสินค้านิยมใช้ภาพของผู้สูงอายุเพื่อแทนความหมายของ “คุณภาพและอายุยาวนานของสินค้า” และมุ่งเน้นการบริโภคสินค้าเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาภาพของผู้สูงอายุก็จะพบว่า มีความแตกต่างกัน 4 รูปแบบ โดยนับตั้งแต่จำนวนมากถึงจำนวนน้อย คือ (1) กิจกรรมของผู้สูงอายุ เช่น เรื่องส่วนตัว ครอบครัว และสังคม (2) ภาพผู้สูงอายุกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่น การเคารพผู้ใหญ่ อธิบายภัยอันตราย และศาสนา (3) การเน้นภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ เช่น การเป็นผู้เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ และ (4) ภาพของผู้สูงอายุในแง่ลบ เช่น การหมกมุ่นทางเพศ ภาพตลกล้อเลียน อาทิ เฒ่าหัวงู หรือ ไก่แก่แม่ปลาช่อน ภาพทั้งหมดส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นภาพตัวแทนของผู้สูงอายุในสังคมไทยที่อาจยังไม่ครบถ้วน เช่น การเน้นภาพของผู้ชายมากกว่าผู้หญิง และภาพของผู้หญิงจะมีลักษณะของความน่าสงสารแตกต่างจากผู้ชายที่คงสภาพความมีอำนาจ แต่ในอีกทางหนึ่งก็แสดงให้เห็นวิถีคิดต่อสังคมไทยที่มีต่อผู้สูงอายุทั้งในด้านบวกและลบระคนกัน โดยที่เมื่อสังคมไทยแปรเปลี่ยนสู่ความทันสมัย บทบาทและหน้าที่ของผู้สูงอายุก็เปลี่ยนจากการมีอำนาจสู่การพึ่งพิง แต่ก็ต้องมีสุขภาพที่แข็งแรงกระฉับกระเฉง เพื่อสามารถบริโภคสินค้าได้ตามความต้องการของตลาด

ส่วนงานชิ้นที่สอง คือ ศึกษาวิเคราะห์เชิงคุณภาพทั้งการวิจัยเนื้อหาและกระบวนการผลิตภาพของหญิงชราในรายการสารคดี “คนค้นคน” ควบคู่กับการศึกษาผู้ชมรายการสตรี

ในด้านแรก การวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า รายการสารคดีดังกล่าวได้ประกอบสร้างภาพของหญิงชราในอีกรูปแบบหนึ่งหรือที่พรรณน เรียกว่า “คนชายขอบ” คือ หญิงชราที่ต่างไปจากความเข้าใจของคนทั่วไปที่มองว่า หญิงชราคือคนอ่อนแอ หรือมีเซนนั้นก็คือ ผู้ที่เกษียณอยู่กับบ้าน ทว่า รายการดังกล่าวกลับชี้ให้เห็นภาพของหญิงชราที่เป็นแม่ (และบางส่วนก็เป็นยาย) ที่แม้ร่างกายจะเสื่อมโทรมแต่กลับมีความเข้มแข็งพร้อมเผชิญต่อโลก ไม่ยอมพียงพียง และต่อสู้ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคใดๆ ทั้งการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข การทำมาหาเลี้ยงชีพแม้จะชรา การดูแลลูกแม้ตนจะแก่เฒ่า การต่อสู้เพื่อทวงสิทธิที่พึงมีของตน ตัวอย่างเช่น ยายไฮ ชันจันทา หญิงชราที่ต้องต่อสู้กับภาครัฐที่สร้างเขื่อนจนทำให้ที่ดินของตนต้องจมน้ำไป พรรณน ชี้ว่า ภาพดังกล่าวเป็นผลวงมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมสู่สังคมสมัยใหม่ ที่ทำให้หญิงชรากลายเป็นบุคคลที่ต้องเผชิญกับปัญหาทั้งด้านวิกฤติเศรษฐกิจ การเมือง และครอบครัว แต่ก็ไม่ย่อท้อ

อย่างไรก็ดี รายการดังกล่าวก็ยังคงปรากฏอัตลักษณ์ของหญิงชราในด้านลบอยู่บ้าง เช่น ความยากจน ความด้อยโอกาสในการศึกษา และผู้ไร้คุณค่าสำหรับลูกๆ ซึ่งเป็นผลมาจากกลยุทธ์ของการนำเสนอภาพของหญิงชราที่ใช้ความหมายคู่ตรงข้าม (binary opposition) เพื่อที่จะทำให้ผู้ชมชุกคิดถึงปัญหาของหญิงชรากลุ่มนี้ที่กำลังประสบอยู่ และการชี้ให้เห็นว่า แม้จะประสบปัญหาเช่นไรแต่ผู้สูงอายุก็ไม่ยอมแพ้

พรรณน อธิบายเพิ่มเติมว่า กลวิธีดังกล่าวล้วนแล้วแต่มาจากมิติหรือมุมมองของผู้ผลิต ซึ่งเป็นกลุ่มคนหนุ่มสาวในเมืองที่เป็นคนชั้นกลาง ด้านหนึ่ง ต้องการทบทวนตนเองของผู้ผลิตว่ามีความต่างจากคนอื่น โดยมีสถานภาพเหนือกว่าหญิงชรา และในอีกด้านหนึ่ง ก็เพื่อเผยแพร่และทำให้คนทั่วไปได้ตระหนักถึงสภาพของหญิงชราที่ได้รับผลกระทบจากสังคมและหันมาให้ความเอาใจใส่กลุ่มดังกล่าว

นอกจากนั้น งานชิ้นนี้ยังได้วิเคราะห์ผู้รับสารหรือบรรดาหญิงชราที่มีความแตกต่างกันทางประชากรศาสตร์ และพบว่า หญิงชราส่วนใหญ่ตีความหมายในเนื้อหารายการโทรทัศน์ตามที่ผู้ผลิตได้นิยามมาทั้งหมด ยกเว้นแต่เพียงเรื่อง “หญิงชราคือผู้ไร้คุณค่าสำหรับลูก” ที่มีการตีความแตกต่างมากที่สุดตามประสบการณ์ของผู้ชมแต่ละท่าน

(3) สื่อสมัยใหม่

สื่อสมัยใหม่เป็นสื่อที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่นานนี้ เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์มือถือ ฯลฯ และเป็นสื่อที่คนส่วนใหญ่มีอคติที่มองว่ายืนอยู่ตรงกันข้ามกับผู้สูงอายุ ในอีกด้านหนึ่ง นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งกลับพิจารณาว่า ผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับเทคโนโลยีได้อย่างดี Harwood (2007) ยืนยันว่า ผู้สูงอายุในปัจจุบันนั้นมีความเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีนับตั้งแต่เด็ก คือ การเติบโตทันโทรศัพท์มือถือ ไมโครเวฟ คอมพิวเตอร์ เพียงแต่ว่าในยุคของคอมพิวเตอร์นั้นอาจเป็นช่วงทำายๆ ของอายุซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คอมพิวเตอร์ยังไม่ได้เป็นมิตรเท่าไรนัก เหตุนี้ ผู้สูงอายุจึงอาจดูเหมือนห่างไกลกับคอมพิวเตอร์และถูกมองในแง่ลบและกลายเป็นกลุ่มคนภายนอกเทคโนโลยีตามแนวคิดเรื่อง digital divide

Nuchada Dumrongsiri (2008) ก็เห็นพ้องว่า แม้ผู้สูงอายุอาจจะไม่ใช่เป็นผู้รับเทคโนโลยีรุ่นแรกๆ แต่ผู้สูงอายุก็สนใจสื่อดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้นการเป็นผู้สูงอายุไม่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต แต่สิ่งที่เป็นอุปสรรคนั้นอาจเนื่องมาจากอคติ เพราะผู้คนส่วนใหญ่มักจะมองว่าผู้สูงอายุไร้ความสามารถในการเรียนคอมพิวเตอร์ แต่หลังจากการถือกำเนิดของเครือข่าย Senior Net ด้วยการพัฒนาจากมหาวิทยาลัยซานฟรานซิสโกในปี 1986 โดยมีเป้าหมายเพื่อผู้สูงอายุและแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุเหล่านั้นสามารถใช้สื่อสมัยใหม่ได้ดี อคติดังกล่าวก็เริ่มจางลง

นอกเหนือจากปัญหาเรื่องอคติแล้ว ปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคอีกประการก็คือ การขาดโครงการที่ช่วยอบรมและพัฒนาผู้สูงอายุมากกว่า เพราะเนื่องด้วยการศึกษาที่ผู้สูงอายุอาจมีข้อจำกัดในความเร็วในการเรียนรู้เทคโนโลยี จึงอาจต้องมีการปรับแต่งวิธีการสอนให้เหมาะกับผู้สูงอายุ (Nuchada Dumrongsiri, 2551)

Harwood (2007) ยังเสริมให้เห็นปัญหาของคอมพิวเตอร์ในหมู่ผู้สูงอายุอีก 4 ด้าน โดยจำแนกเป็นปัญหาเรื่องคอมพิวเตอร์เองและปัญหาด้านตัวผู้สูงอายุ สำหรับปัญหาด้านคอมพิวเตอร์ คือ ปัญหาด้านการเข้าถึงและการเป็นเจ้าของ ปัญหารูปแบบของภาพในจอคอมพิวเตอร์และภาษาในคอมพิวเตอร์ก็มักเป็นมุมมองของคนรุ่นใหม่ ส่วนปัญหาเรื่องผู้สูงอายุ คือ ปัญหาเรื่องประสาทสัมผัสของผู้สูงอายุที่เสื่อมลง เช่น การใส่แว่นตา การมองจอภาพ และปัญหาด้านความกลัวเทคโนโลยีและไม่เห็นคุณค่าของเทคโนโลยี (technophobia) เช่น การกลัวเครื่องเสีย การกลัวเครื่องตก เป็นต้น

หากพิจารณาปัญหาดังกล่าวด้วยมุมมองของวัฒนธรรมศึกษา คำถามที่ตามมาก็คือ ปัญหานั้นเป็นปัญหาในโลกความจริง หรือว่าเป็นปัญหาที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากสังคมและวัฒนธรรม เช่น ความกลัวเทคโนโลยีนั้นอาจเป็นสิ่งที่สังคมสร้างให้ผู้สูงอายุกลัวมากกว่าจะ

เป็นปัจจัยด้านจิตวิทยา นี้เอง กลุ่มผู้สูงอายุในงานวิจัย เช่น OPPY Club อาจจะสามารถให้ข้อสังเกตที่เป็นจริงได้ว่า อาการกลัวอาจเป็นเงื่อนไขที่สังคมสร้างขึ้นก็เป็นได้ นอกจากนั้นหากพิจารณางานศึกษาวิจัยที่ผ่านมาก็พบข้อโต้แย้งทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

ในเชิงปริมาณ ตัวเลขผู้สูงอายุที่หันมาให้ความสนใจสื่อสมัยใหม่โดยเฉพาะคอมพิวเตอร์ที่สูงขึ้นเรื่อยๆ และมีปริมาณการใช้ที่สูงขึ้น แต่ก็จำกัดในผู้ชายมากกว่าหญิงและมีการศึกษาสูงมากกว่า (Wright and Query, 2004 และ Harwood, 2007) สำหรับในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2549 ตัวเลขของผู้สูงอายุที่ใช้คอมพิวเตอร์ที่สูงขึ้นเช่นกันแต่มักจะกระจุกตัวอยู่ที่กรุงเทพมหานคร จำนวนประมาณ 29,888 คน และทั่วประเทศจำนวน 65,902 คน เมื่อเทียบกับในปี พ.ศ. 2547 คือ กรุงเทพมหานครจำนวน 18,560 คน และทั่วประเทศจำนวน 37,745 คน (บรรลุศิริพานิช, 2550: 85-86)

ส่วนในด้านคุณภาพ เมื่อพิจารณาในแง่บทบาทหน้าที่ของสื่อสมัยใหม่ Furlong (1989) Lawhon, Ennis and Lawhon (1996) White et al. (1999) (อ้างถึงใน Nuchada Dumrong Siri, 2008) เสนอว่า

(1) อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อที่ก่อผลดีต่อสุขภาพทางใจของผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกแปลกแยกและโดดเดี่ยว หรือการสร้างกลุ่มผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและกลายเป็นพื้นที่ที่กลุ่มจะคอยให้การสนับสนุนผู้สูงอายุไปในตัว (social support)

(2) สื่ออินเทอร์เน็ตยังทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้สื่อสารที่กระตือรือร้น เพราะเป็นสื่อที่ง่ายต่อการแสวงหาข้อมูลข่าวสารในด้านต่างๆ เช่น สุขภาพ การศึกษา และบันเทิง ในกรณีดังกล่าว Wright และ Query (2004) เพิ่มเติมว่า เนื่องจากสื่ออินเทอร์เน็ตเป็นสื่อที่รวมกลุ่มกันอย่างหลวมๆ (Weak-Tie networks) อันมีลักษณะรวมตัวกันแต่ไม่ใกล้ชิด จึงทำให้ไม่ต้องเปิดเผยตัวมากนัก ส่งผลให้ผู้ที่ใช้เครือข่าย คือ ผู้สูงอายุ นอกจากจะสามารถแสวงหาข้อมูลได้หลากหลายตามที่ตนเองต้องการโดยไม่ต้องเปิดเผยตัวทั้งหมด เช่น เรื่องเพศก็คุยกันได้ แต่ก็อาจต้องระมัดระวังในด้านของการหลอกลวงด้วยเช่นกัน

(3) เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุได้สื่อสารความรู้และแลกเปลี่ยนอารมณ์และประสบการณ์ให้กับคนรุ่นหลังได้อีกด้วย ซึ่งถือได้ว่า อยู่ในฐานะ “ผู้ผลิตสาร” ต่างไปจากสื่อมวลชนที่เป็นเพียงผู้รับสาร จนกล่าวได้ว่า สื่ออินเทอร์เน็ตเป็นสื่อที่ช่วยพัฒนาชีวิตของผู้สูงอายุได้อีกด้วย ทั้งนี้ Harwood (2007) ได้ศึกษาเครือข่ายอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุที่เป็นปู่ย่าตายายของสหรัฐอเมริกา และสนับสนุนว่า สื่ออินเทอร์เน็ตถือเป็นพื้นที่สำหรับการประกาศอัตลักษณ์ของปู่ย่าตายายที่ทำให้ลูกหลาน อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่สนทนาแลกเปลี่ยนปัญหาาร่วมกันของคนร่วมอายุอีกด้วย

ด้วยคุณสมบัติดังกล่าวของสื่อสมัยใหม่ จึงนำมาสู่ความพยายามในการพัฒนา ผู้สูงอายุให้หันมาใช้สื่อสมัยใหม่มากขึ้น ด้วยการฝึกอบรมผู้สูงอายุให้รู้จักสื่อสมัยใหม่ และผลที่ได้ อาจมีทั้งผู้สูงอายุที่กระตือรือร้นและกลุ่มที่เลิกล้มกลางคัน ดังนั้น จึงอาจต้องมีการพัฒนาหลักสูตร ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เช่น การสอนทีละขั้นตอน การให้กำลังใจและทำท่าย การสอนทักษะ เบื้องต้น (Harwood, 2007)

สำหรับในกรณีของไทย มีเพียงงานวิจัยของหม่อมหลวงศุภานิศา เกษมสันต์ (2546) ซึ่งศึกษาสมาชิกกลุ่ม OPpy Club ผลการวิจัยไม่แตกต่างจากงานของ Nuchada ที่ศึกษา การสื่อสารในระบบอินเทอร์เน็ตในต่างประเทศ กล่าวคือ สมาชิกเครือข่ายใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อเป็น เครื่องมือเปิดโลกของตนออกไป รวมถึงการเปิดโลกในระดับสังคม เช่น การหาเพื่อน นอกจากนี้ เนื่องจากเป็นผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุจึงมีข้อจำกัดบางประการ เช่น ความรู้ จึงต้องอาศัยการส่งเสริม และพัฒนาทักษะ งานของศุภานิศา ยังชี้ให้เห็นว่า ภายหลังจากการพัฒนาทักษะของผู้สูงอายุแล้ว ผู้สูงอายุก็จะเริ่มใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อแสวงหาความรู้ ติดต่อกับโลกภายนอกนำไปสู่ชุมชนเสมือน และชุมชนจริง โดยผู้สูงอายุก็จะรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรม ตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ให้กับคน อื่นๆ อีกด้วย เพียงแต่ว่าการเผยแพร่ความรู้ยังมีน้อยอยู่

(4) การสื่อสารพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านเป็นมิติที่ขาดหายไปในการศึกษาของนักวิชาการด้านการสื่อสาร ตะวันตก ทั้งนี้ เหตุผลหลักน่าจะมาจากการที่สังคมตะวันตกพัฒนาสู่สังคมทันสมัยและสื่อพื้นบ้าน ถูกลดระดับ รวมถึงในบางส่วนก็เริ่มสูญหาย แต่สำหรับในสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมในชนบทที่ยัง คุดมไปด้วยสื่อพื้นบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุจึงกลายเป็นผู้ที่มีความรู้และความสามารถในสื่อพื้นบ้านได้ อย่างดีทีเดียว แต่อาจติดขัดเรื่องการขาดการสืบทอดและการถูกมองว่าล้าสมัย

กัจจกร หลุยยะพงษ์ (2550) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุและ สื่อพื้นบ้านโดยพิจารณาในสองมิติคือ มิติแรกองค์ประกอบการสื่อสาร และมิติที่สองบทบาทหน้าที่

ในขณะที่มิติแรก องค์ประกอบการสื่อสาร พบว่าผู้สูงอายุเข้าไปเกี่ยวข้องกับ องค์ประกอบการสื่อสารของสื่อพื้นบ้านอย่างเต็มรูปแบบ ในด้านผู้ส่งสารนั้น ผู้สูงอายุจะเป็น ผู้เชี่ยวชาญในการสื่อสารภูมิปัญญาเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและมักจะอยู่ในฐานะผู้ถ่ายทอดข้อมูล ข่าวสาร ในด้านของเนื้อหาสาร ผู้สูงอายุจะถ่ายทอดเนื้อหาสารอันเป็นภูมิปัญญาจากในอดีตและ มักจะแฝงด้วยเนื้อหาสาระเพื่อสังคมและธรรมะอันต่างไปจากเนื้อหาในโลกของสื่อมวลชน ในด้าน ของช่องทางสื่อสารก็พบว่า ผู้สูงอายุจะทำหน้าที่เป็นเสมือนช่องทางสื่อสารที่มีความรู้ มีความพร้อม แต่อาจมีปัญหาด้านของวิธีการถ่ายทอด และในด้านผู้รับสาร ผู้รับสารสื่อพื้นบ้าน

ส่วนใหญ่ก็คงหนีไม่พ้นผู้สูงอายุ เพราะเป็นกลุ่มบุคคลที่เข้าใจศาสตร์และศิลป์ของสื่อพื้นบ้านที่ชัดเจน

ส่วนในมิติที่สอง ผู้สูงอายุกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านก็พบบทบาทสองด้าน

ในด้านแรก เนื่องจากสื่อพื้นบ้านมีความใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุจึงใช้สื่อพื้นบ้านทั้งทำหน้าที่ต่อตนเอง ดังเช่น การชมการแสดงสื่อพื้นบ้านเพื่อความสนุกสนาน การเล่นกีฬาพื้นบ้านเพื่อพัฒนาสุขภาพตน และในอีกด้านหนึ่งผู้สูงอายุก็ใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อทำหน้าที่ต่อชุมชนและสังคม เช่น การใช้การทอดกฐินเพื่อสร้างเสริมความร่วมมือกันของคนในชุมชน เป็นต้น

ในด้านที่สอง สื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ต่อผู้สูงอายุ โดยเฉพาะสื่อพื้นบ้านบางประเภทจะทำหน้าที่ต่อผู้สูงอายุโดยตรง โดยเฉพาะในด้านการแสดงให้เห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ เช่น ประเพณีรดน้ำดำหัว ประเพณีคำไหว้คำไฮ ประเพณีปอยกั้นตอ ประเพณีสืบชะตา นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านยังเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุก้าวเข้ามามีบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และส่วนใหญ่ผู้สูงอายุมักจะเป็นเสมือนเจ้าของพิธีกรรม นั่นก็แสดงให้เห็นว่า สื่อพื้นบ้านสามารถถือพื้นอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุได้อย่างดี

ที่ผ่านมา มีงานวิจัยเพียงสองเรื่องที่น่าเสนอมิติเรื่องสื่อพื้นบ้านกับผู้สูงอายุ ได้แก่ งานเรื่อง “ชราภาพแต่ร่างกายหากสดใสในจิต : การประยุกต์ใช้ธรรมในชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุในไทยในกรุงเทพฯ” ของ จุลณี เทียนไทย (2549) และงานเรื่อง “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย” ของ รัตติกาล เชนจัด (2549)

งานทั้งสองเรื่องแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพื้นบ้าน เช่น ธรรมะและของเล่นพื้นบ้านกับมิติของผู้สูงอายุทั้งผู้สูงอายุในเมืองและชนบทตามลำดับ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยค้นพบว่า ผู้สูงอายุมีความคุ้นเคยกับสื่อพื้นบ้านอย่างมากเพราะมีทุนความรู้อย่างเต็มเปี่ยม นอกจากนี้สื่อทั้งสองประเภทยังทำหน้าที่ในการพัฒนาทั้งตัวผู้สูงอายุเอง โดยเฉพาะธรรมะและการพัฒนาผู้อื่น คือ สื่อของเล่นพื้นบ้าน

ขณะที่สื่อธรรมะเป็นสื่อที่ปราศจากข้อก้ำกัในการพัฒนาจิตใจผู้สูงอายุ แต่ของเล่นพื้นบ้านกลับเป็นสื่อพื้นบ้านที่ต้องหันมาทบทวนว่าจะทำหน้าที่อะไรได้ และงานวิจัยก็แสดงให้เห็นว่า ของเล่นพื้นบ้านมิใช่เป็นเพียงแค่ของเล่นแต่กลับเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาทั้งตัวผู้สูงอายุที่จะตระหนักถึงการมีคุณค่าของตนและการพัฒนาสู่เยาวชนลูกหลาน ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจ และสังคม โดยผ่านการให้ลูกหลานได้ลองทำของเล่นไปพร้อมกับผู้เฒ่าผู้แก่ อันจะทำให้เกิดการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่โดยทางอ้อม

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของสื่อของเล่นพื้นบ้านที่จะพัฒนาผู้นั้น แม้ผู้สูงอายุจะมีความรู้ความเข้าใจหรือมีทุนทางสังคมอย่างมากก็ตาม แต่ปัญหาที่จะถ่ายทอดความรู้เรื่องของเล่นสู่ผู้อื่นโดยเฉพาะเด็กๆ อาจมิใช่เป็นเรื่องง่ายดายนัก เพราะสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปทำให้เด็กในยุคใหม่ก็เปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน ผู้สูงอายุที่จะทำหน้าที่ดังกล่าวได้นั้นจึงต้องมีลักษณะเป็นผู้สูงอายุที่กระตือรือร้น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุจะต้องมีคุณสมบัติพิเศษในด้านการสื่อสาร กล่าวคือ จะต้องรักเด็ก มีทักษะการสื่อสารกับเด็ก แปลงความรู้เป็นแนวทางปฏิบัติอย่างง่ายๆ และที่สำคัญคือ เข้าใจธรรมชาติของเด็กๆ จึงจะทำให้การถ่ายทอดของเล่นพื้นบ้านทำได้อย่างดี

เช่นเดียวกันกับในงานวิจัยชิ้นนี้ที่จะศึกษากรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ที่ใช้การสื่อสารผ่านสื่อพื้นบ้านคือ พิธีกรรมหล่อเทียน ก็จะต้องพิจารณาเงื่อนไขที่ว่า ผู้สูงอายุจะใช้สื่อพื้นบ้านอย่างไรที่จะนำมาพัฒนาเด็กและชุมชน และภายใต้เงื่อนไขอะไรบ้างทั้งในตัวสื่อพื้นบ้านที่อาจมีเนื้อหาที่ไม่น่าสนใจเมื่อเทียบกับสื่อสมัยใหม่ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม การศึกษานี้จึงช่วยทำให้เห็นศักยภาพของผู้สูงอายุที่สามารถนำความรู้ที่เป็นทุนเดิมและนำมาปรับดัดแปลงเพื่อแก้ไขปัญหากับชุมชนได้อย่างไร

หากเทียบกับสื่อมวลชนแล้ว สื่อพื้นบ้านจะเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้กลายมาเป็นผู้ผลิตและเข้ากับผู้สูงอายุได้ดีกว่า ยิ่งกว่านั้น เนื้อหาที่ยังมีลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาของรุ่นเก่าสู่รุ่นใหม่ ซึ่งถือเป็นการผลิตซ้ำวัฒนธรรมของคนต่างวัยได้อย่างดี อย่างไรก็ตาม ข้อควรคำนึงก็คือ ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมพื้นที่และทักษะของการสื่อสารของผู้สูงวัยจะมีความแตกต่างกัน

โดยสรุป จากการศึกษางานด้านการสื่อสารกับผู้สูงอายุพบว่า งานทั้งหมดเริ่มสนใจมิติด้านผู้สูงอายุกับการสื่อสารในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 และในช่วง 2540 และครอบคลุมทุกระดับการสื่อสารนับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารมวลชน การสื่อสารพื้นบ้าน และสื่อสมัยใหม่ อันทำให้เห็นภาพรวมของสื่อกับผู้สูงอายุได้คร่าวๆ

หากวิเคราะห์สื่อแต่ละประเภทก็พบว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลและสื่อพื้นบ้านดูเหมือนจะเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นพลังของผู้สูงอายุหรือการมองผู้สูงอายุในด้านบวก โดยเฉพาะการมุ่งเน้นถึงทุนทางสังคมที่ผู้สูงอายุมีอยู่ อันจะผลักดันความมีคุณค่าของตนเองและการทำงานเพื่อชุมชน แต่กระนั้นก็ตาม ผู้สูงอายุก็จำเป็นต้อง “ปรับ” ทักษะการสื่อสารของตนเพิ่มเติมเพื่อจะปรับกับเนื้อหาสาระและกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างจากอดีต

ในทางกลับกันสื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่ต่างมีข้อจำกัดแตกต่างกันไป อันเนื่องมาจากการขาดการเป็น “เจ้าของ” การสื่อสาร หรือการเป็นผู้ส่งสาร ทำให้กลายเป็นเพียงผู้ถูกใช้ในสื่อ รวมถึงการขาดองค์ความรู้ในด้านสื่อดังกล่าว จึงจำเป็นต้อง “เสริมหรือพัฒนา” ความรู้เพื่อให้เกิดการเป็นผู้เข้าใจสื่อได้ มิใช่แต่เพียงระดับการใช้เป็น แต่อาจต้องพัฒนา

ถึงการ “เผยแพร่” ความรู้ของตนผ่านสื่อ แต่เมื่อลองเทียบกันระหว่างสื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่ แล้วนั้น สื่อมวลชนอาจจะเป็นหนทางที่ค่อนข้างยาวไกลสำหรับผู้สูงอายุ ในทางกลับกัน สื่อสมัยใหม่น่าจะเป็น “หนทางที่ดี” สำหรับการเป็นเวทีสาธารณะของผู้สูงอายุ

3.2 ทิศทางที่สอง การศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุตามเกณฑ์ด้านทฤษฎี

การศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุยังสามารถจำแนกตามเกณฑ์ด้านทฤษฎีได้ออย่างน้อย 3 แนวทาง คือ จิตวิทยาการสื่อสารและบทบาทหน้าที่ ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ มาร์กซิสม์ วัฒนธรรมศึกษาและการศึกษาวาทกรรม ซึ่งเป็นแนวทางหลักในงานวิจัยชิ้นนี้

การจำแนกเกณฑ์ด้านทฤษฎีนอกจากจะทำให้เห็นว่างานวิจัยได้ใช้ทฤษฎีอะไรแล้วนั้น ยังแสดงให้เห็นวิธีคิดเบื้องหลังที่มีต่อมิติผู้สูงอายุและการสื่อสาร ตลอดจนอาจถือได้ว่าเป็นวาทกรรมประเภทหนึ่งด้วย เช่น จิตวิทยาการสื่อสารและบทบาทหน้าที่จะพิจารณาปัญหาของผู้สูงอายุในระดับปัจเจกบุคคลและมองผู้สูงอายุมีอำนาจในการสื่อสารในระดับต่ำคือเป็นผู้รับสารมากกว่าเป็นผู้ส่งสาร ส่วนสำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์จะเริ่มพิจารณาผู้สูงอายุในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีอำนาจมากขึ้นในการเรียนรู้ตนเองผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม แต่ก็ยังมีได้ตั้งคำถามถึงประเด็นเรื่องอำนาจในการต่อสู้และต่อรองความหมายระหว่างสังคมและปัจเจกบุคคล ดูดังสำนักมาร์กซิสม์ซึ่งมุ่งเน้นมิติแห่งความขัดแย้ง รายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) จิตวิทยาการสื่อสารและบทบาทหน้าที่

แนวทางดังกล่าวเป็นทฤษฎีที่มีรากฐานจากจิตวิทยาสังคม ตลอดจนนักสังคมวิทยาสำนักบทบาทหน้าที่ ซึ่งจะตอบคำถามว่า ผู้สูงอายุมีจิตวิทยาการสื่อสารอย่างไร เปิดรับสื่ออย่างไร และใช้สื่อเพื่อบทบาทหน้าที่อะไร งานวิจัยส่วนใหญ่จึงมักจะเป็นงานวิจัยในเชิงปริมาณเพื่อทดสอบและวัดตัวแปรต่างๆ ที่สัมพันธ์กับผู้สูงอายุ ในหมู่นักวิชาการสายวาทวิทยา การตลาด และสื่อมวลชน

ดังเช่น Bleise (1982 อ้างถึงใน Naussbauam และคณะ, 2000: 94-95) ได้ทดลองสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุจำนวน 214 คน ถึงเป้าหมายการเปิดรับโทรทัศน์ และพบว่าผู้สูงอายุมีลักษณะกระตือรือร้นในการเปิดรับสารจากโทรทัศน์ และมีความต้องการดังนี้ (1) ข้อมูลสนับสนุนการปฏิสัมพันธ์ (2) ข้อมูลการสนทนา (3) การรับและความเข้าใจกลุ่มต่างๆ ในสังคม (4) ความเข้าใจต่อพฤติกรรมต่างๆ โดยเฉพาะพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัยสูงอายุ (5) การให้ความรู้เพื่อการกระตุ้นทำทนายสมอง เช่น เกมสโว์ (6) มีราคาถูกลงกว่าสื่อประเภทอื่นๆ (7) การให้ข้อมูลสนับสนุนต่างๆ (8) การพัฒนาตนเอง เช่น การฝึกทักษะทางภาษา การออกกำลังกาย (9) การให้

ความบันเทิง (10) การเป็นเพื่อนแก้เหงา นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาจากตัวเลขทั้งหมด งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงจำนวนร้อยละ 40 จะใช้สื่อโทรทัศน์เพื่อเป็นหัวข้อสนทนา ร้อยละ 30 ดูรายการเพื่อพูดคุยสนทนากับเพื่อน มากกว่าร้อยละ 50 เปิดรับสื่อเพื่อคลายเหงาและเป็นเพื่อน และร้อยละ 40 เปิดรับข้อมูลข่าวสารเพื่อนำไปสื่อสารต่อ รวมถึงในอีกด้านหนึ่งการดูโทรทัศน์ก็ช่วยลดการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นได้

Riggs (1998) เป็นอีกหนึ่งนักวิชาการที่สนใจการศึกษาการดูโทรทัศน์ของผู้สูงอายุภายใต้แนวคิดการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้รับสารโดยมีสมมติฐานว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้บริโภคสื่อที่เฉลียวฉลาดจนถึงกับได้เขียนหนังสือที่มีชื่อว่า “Mature Audience” ในหนังสือดังกล่าวระบุว่า ผู้สูงอายุบริโภคสื่ออย่างเฉลียวฉลาด นับตั้งแต่ในการเลือกรับสื่อ ระหว่างดูก็จะมี การวิจารณ์การนำเสนอหาเปรียบเทียบกับรายการต่างๆ และช่วงหลังดู คือการนำเสนอหาเชื่อมโยงกับกิจกรรมอื่นๆ ในชีวิต

สำหรับการศึกษาในสังคมไทยจะให้ความสนใจในสำนักนี้อย่างมาก และทฤษฎีที่เป็นที่นิยมใช้ก็คือทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้รับสาร (uses and gratification approach) โดยในช่วงแรกจะมุ่งเน้นตัวแปรด้านประชากรศาสตร์ คือ เพศ การศึกษา รายได้ อาชีพ โดยกลุ่มเป้าหมายคือผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร

ในลำดับแรก พรเพ็ญ พยัคฆาภรณ์ (2539) ศึกษาการใช้สื่อมวลชนในภาพรวมของผู้สูงอายุ และพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักจะเปิดรับสื่อโทรทัศน์เป็นอันดับแรก ร้อยละ 99 รองลงมาคือ หนังสือพิมพ์ ร้อยละ 79.4 และวิทยุ ร้อยละ 73.8 ซึ่งต่างไปจากงานศึกษาของต่างประเทศที่สื่อทั้งสองประเภทนี้ไม่ค่อยได้รับความนิยมเท่าไรนัก ส่วนสื่อภาพยนตร์ค่อนข้างน้อยคือร้อยละ 20.8 เนื่องจากข้อจำกัดของร่างกาย รวมถึงภาพยนตร์ก็มักจะไม่ค่อยมีเนื้อหาที่ผู้สูงอายุสนใจ เมื่อพิจารณาตัวแปรประชากรศาสตร์ เช่น เพศ ระดับการศึกษา รายได้ ก็มีผลต่อการเปิดรับสื่อ เช่น เพศชายจะเปิดรับสื่อโทรทัศน์มากกว่าหญิง ยังมีการศึกษาสูงก็จะเปิดรับเนื้อหาข่าวสารมากกว่า เป็นต้น ส่วนสื่อวิทยุและภาพยนตร์จะไม่แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาในด้านการใช้ประโยชน์ก็พบว่าผู้สูงอายุที่มีเพศต่างกันจะใช้ประโยชน์และพึงพอใจสื่อต่างกัน นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อ การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจ กลับพบว่า การเปิดรับสื่อวิทยุและโทรทัศน์มีผลในทางตรงกันข้ามกล่าวคือ เปิดรับมากแต่จะได้รับประโยชน์ในชีวิตประจำวันน้อย ส่วนหนังสือพิมพ์และภาพยนตร์ไม่พบความสัมพันธ์ ทั้งนี้อาจเนื่องจากเนื้อหาในสื่อทั้งสองนั้นไม่สัมพันธ์กับความต้องการของผู้สูงอายุก็เป็นได้

จากงานของพรเพ็ญ พบว่า สื่อมวลชนที่ผู้สูงอายุนิยมมากที่สุดคือสื่อโทรทัศน์ ดังนั้น สมมาตร คงชื่นสิน (2539) จึงศึกษาเจาะลึกลงไปเฉพาะสื่อโทรทัศน์และเผยให้เห็นว่า

ผู้สูงอายุจะเปิดรับชมรายการโทรทัศน์วันละ 5-6 ชั่วโมง ติดตามชมช่วงบ่ายถึงค่ำ โดยมีเป้าหมายเพื่อติดตามข่าวสารบ้านเมือง ความรู้สุขภาพ และหากเป็นรายการบันเทิงก็จะเน้นละครแนวประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ ผู้สูงอายุต้องการรายการที่เน้นเนื้อหาสุขภาพร่างกาย และความรู้ต่างๆ รวมไปถึงถึงธรรมะ

ในช่วงหลัง มารตี ธีรธนกุล (2548) ก็ศึกษาการใช้สื่อวิทยุของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร และพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ฟังรายการวิทยุในบ้าน และฟังคนเดียว โดยฟังทุกวันร้อยละ 53.2 ในเวลาช่วงเช้ามากที่สุด และใช้เวลาฟังวิทยุในหนึ่งวันถึง 5 ชั่วโมง ซึ่งถือเป็นจำนวนมากถึงร้อยละ 21.4 โดยที่เนื้อหาที่สนใจฟังคือรายการข่าวสารร้อยละ 68.7 รองลงมาคือความบันเทิงร้อยละ 21.9 นั่นก็เพราะความต้องการเป็นคนทันสมัยและรับรู้ข่าวสาร แต่ก็ต้องการเนื้อหาด้านสุขภาพร่างกายเพื่อนำมาใช้ในชีวิต และเมื่อตรวจสอบประชากรศาสตร์ก็พบว่า อายุระดับการศึกษา รายได้ มีความสัมพันธ์กับความต้องการรายการวิทยุ แต่เพศจะไม่มีความสัมพันธ์ เช่นเดียวกับกรณีของการนำไปใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ นั่นก็อาจเป็นเพราะตัวแปรเรื่องผู้สูงอายุจะมีน้ำหนักมากกว่าเรื่องเพศ นอกจากนี้ ความถี่และระยะเวลาการฟังจะไม่มี ความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ กล่าวคือ ไม่ว่าจะฟังมากหรือน้อยก็ไม่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ ใดๆ เพราะผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะมีเวลามากและมีโอกาสในการรับฟังรายการเพื่อแก้เหงาอยู่แล้ว

แม้งานทั้งหมดแสดงให้เห็นการใช้สื่อของผู้สูงอายุ ทว่างานทั้งสามยังมีได้มุ่งเน้นการอธิบายตัวแปรด้านจิตวิทยาการสื่อสาร หรือความต้องการของผู้สูงอายุได้ตรงตามทฤษฎีของการใช้สื่อตามแนวคิดการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้รับสาร แต่มักจะมุ่งเน้นตัวแปรประชากรศาสตร์มากกว่า

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2552 งานวิจัยของยุบล เบ็ญจรงค์กิจ และคณะ (2552) จึงได้ตอบคำถามดังกล่าว โดยศึกษาการเปิดรับสื่อโทรทัศน์กับผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร ในภาพรวมจะไม่แตกต่างไปจากงานของพรเพ็ญ และสมมาตรเท่าไรนัก และพบว่า ผู้สูงอายุเปิดรับสื่อโทรทัศน์ค่อนข้างมาก โดยเปิดรับสื่อทุกวัน วันละ 3 ชั่วโมง และนิยมชมรายการข่าวค่อนข้างมากกว่าบันเทิง แต่ในส่วนที่แตกต่างก็คือ งานชิ้นนี้เผยให้เห็นมิติด้านจิตวิทยาของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะความต้องการที่หลากหลายด้านในการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ อาทิ ความต้องการสังคม การเปิดโลกทัศน์ ข่าวสาร วัฒนธรรมและเทคโนโลยี การได้รับความเอาใจใส่ดูแล การกลับเป็นหนุ่มสาวอีกครั้ง และเมื่อทดสอบความต้องการ ความคาดหวัง พฤติกรรมการเปิดรับ ต่อความพึงพอใจของสื่อโทรทัศน์พบว่า มีตัวแปรถึง 15 ตัวแปรที่มีผลต่อความพึงพอใจ เช่น ความคาดหวัง การแก้ไขปัญหาชีวิตส่วนตัว ความคาดหวังความเป็นเพื่อน ความคาดหวังด้านวัฒนธรรมและ

เทคโนโลยี ความคาดหวังเรื่องการท่องเที่ยว ความคาดหวังเรื่องการดำรงสภาพปกติในชีวิต ความคาดหวังเรื่องการก้าวทันโลก ระยะเวลาที่เปิดรับ และความต้องการได้รับการดูแลเอาใจใส่ เป็นต้น

ในลำดับถัดมา งานวิจัยของไทยก็เริ่มใช้ทฤษฎีการแสวงหาข้อมูล (information seeking) เช่น งานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับการดูแลสุขภาพของสตรีวัยทอง” ของสิริพรรณ วิบูลย์จันทร์ (2542) โดยนำมาประยุกต์กับกรณีของข้อมูลสุขภาพ เพื่อยืนยันให้เห็นว่า สตรีชราในกลุ่มชนชั้นกลางในเมืองมิใช่ผู้อ่อนแอแต่กลับกระตือรือร้นและแสวงหาข้อมูลข่าวสารโดยเฉพาะในด้านสุขภาพจากสื่อต่างๆ ทั้งสื่อมวลชนและสื่อบุคคล

และต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2550 การศึกษาการสื่อสารกับผู้สูงอายุในมิติจิตวิทยาก็ได้ขยายสู่ด้านการตลาด เช่น งานของนพวรรณ วัฒนะพยุกุล (2550) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารและเทคนิคการขายสำหรับผู้สูงอายุ ผลการวิจัยก็ชี้ให้เห็นว่า นักการตลาดจำเป็นต้องใช้กลยุทธ์และเทคนิคการขายที่เป็นแบบพิเศษสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ เนื่องจากกลุ่มดังกล่าวมีวิถีชีวิตและจิตวิทยาที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น เช่น ความเสื่อมด้านร่างกาย ความทรงจำที่ลดลง การระลึกถึงอดีต เป็นต้น หากใช้แนวทางที่เหมาะสมก็จะทำให้เกิดการบริโภคสินค้ามากขึ้น ในด้านของกลยุทธ์การสื่อสารพบว่า ควรใช้การโฆษณาทางสื่อโทรทัศน์ เพราะผู้สูงอายุมักจะใช้เวลาหน้าจอตีทัศน์มากกว่า การใช้ผู้แสดงที่เป็นผู้สูงอายุที่เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่คล่องแคล่วมากกว่าผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเอง เพราะจะทำให้ได้ภาพลักษณ์ที่ดีของสินค้าควบคู่กัน รวมถึงการใช้สื่อข้อความมากกว่ารูปภาพ หากใช้ภาพก็ต้องมีขนาดใหญ่ ชัดเจน และอาจใช้สื่ออินเทอร์เน็ตเข้าร่วมด้วย เพราะมักจะเปิดรับสื่อสมัยใหม่ สำหรับเทคนิคการขายก็จะเน้นการขายโดยจัดพนักงาน ณ จุดขาย เพื่อให้คำปรึกษา สถานที่ขายสินค้าต้องคำนึงถึงผู้บริโภคสูงอายุ เช่น มีป้ายติด มีที่นั่ง มีไฟสว่าง ผลิตภัณฑ์ต้องมีฉลากที่ชัดเจน น้ำหนักเบา ไม่มีสิ่งอุดขาด การเน้นมาตรการด้านราคา การใช้คูปองส่วนลด เป็นต้น

นอกเหนือจากงานวิจัยในกลุ่มมิติจิตวิทยาและบทบาทหน้าที่ จะมุ่งเน้นตามแนวทางการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้รับสาร และการแสวงหาข้อมูลข่าวสารแล้ว ยังมีงานวิจัยที่มุ่งเน้นบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุในฐานะผู้สื่อสาร โดยเฉพาะในงานวิจัยด้านวาทวิทยาและสื่อสารเพื่อการพัฒนา ดังเช่น งานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ จ.น่าน” ของ อรวรรณ ศิริสวัสดิ์ (2543) “กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของ รุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) “บทบาทของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์กับการสร้างความสัมพันธ์แบบชุมชนเสมือนของผู้สูงอายุสมาชิก OPY Club” ของ ศุภนิศา เกษมสันต์ (2546) “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย” ของ

รัตติกาล เจนจัด (2549) เป็นต้น แม้งานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้ผู้สูงอายุจะมีความสามารถในการสื่อสารก็ตาม แต่ก็จำเป็นต้องมีการปรับใช้ทักษะการสื่อสารเพื่อสื่อสารให้ตรงตามเป้าหมายที่วางไว้ด้วย

งานทั้งหมดต่างได้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า ผู้สูงวัยเปิดรับสื่ออย่างกระตือรือร้นและดำเนินการตามความต้องการของตนเองไม่แตกต่างจากผู้สูงอายุในสังคมตะวันตก อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เนื่องจากตัวแปรที่งานวิจัยกลุ่มนี้สนใจคือ จิตวิทยา ดังนั้น คำถามที่ทฤษฎีนี้ไม่ได้ให้ความสนใจคือ การศึกษาถึงความหมายของผู้สูงอายุในการสื่อสาร ซึ่งได้กลายเป็นหัวใจสำคัญของสำนักถัดไป

(2) ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction)

ทฤษฎีดังกล่าวเป็นทฤษฎีที่พัฒนาจาก Mead ซึ่งได้รับความนิยมในหมู่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา อันทำให้แนวทางการศึกษามักจะเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพและมุ่งศึกษากลุ่มคนต่างๆ ทั้งคนเฒ่า สตรี วัยรุ่น และแม้แต่ผู้สูงอายุ

ทฤษฎีดังกล่าวจะสนใจปฏิสัมพันธ์การสื่อสารของมนุษย์ต่อมนุษย์ โดยมองว่า มนุษย์จะเรียนรู้ผ่านการสื่อสาร และเมื่อพิจารณาในด้านของผู้สูงอายุคือ ผู้สูงอายุก็น่าจะเรียนรู้ตนเองผ่านการสื่อสารกับคนอื่น ๆ ในสังคม อันจะสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีดังกล่าวก็ถูกโต้แย้งจากสำนักมาร์กซิสต์และวัฒนธรรมศึกษาว่า ยังขาดมิติเรื่องอำนาจ แต่ก็เป็นพื้นฐานอันดีที่จะนำไปสู่การศึกษาสำนักมาร์กซิสต์และวัฒนธรรมศึกษาโดยเสริมมิติเรื่องอำนาจ

(3) สำนักมาร์กซิสต์ วัฒนธรรมศึกษา และการศึกษาวาทกรรม

สำนักมาร์กซิสต์และวัฒนธรรมศึกษาเสนอแนวทางการศึกษาแบบใหม่ โดยในระยะแรก แนวทางการศึกษาของมาร์กซ์จะให้ความสนใจในการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างของสังคมที่กำหนดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ ดังเช่น การอธิบายการใช้อคติแห่งวัย (ageism) ในสังคมทุนนิยมที่กีดกันผู้สูงอายุในแวดวงของสื่อมวลชน เป็นต้น (Harwood, 2007) แต่ต่อมาสักนักวัฒนธรรมศึกษาก็พัฒนาสู่การที่ผู้สูงอายุกำหนดความหมายของตนเองอย่างไร ซึ่งอาจถือเป็นการให้ความสนใจมิติมนุษย์มากกว่าเดิมที่มองเฉพาะในเชิงโครงสร้าง

เครื่องมือสำคัญในการอธิบายแนวคิดเรื่องอำนาจและความรู้ในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ ก็คือ “วาทกรรม” (discourse) ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ ดังนั้น ในลำดับถัดไป จึงจะนำเสนอให้เห็นแนวคิดเรื่องวาทกรรมพอสังเขป

(3.1) ที่มาของแนวคิดเรื่องวาทกรรม เป็นแนวคิดที่แพร่กระจายอยู่ในแวดวงการศึกษาต่างๆ โดยเฉพาะในหมู่นักภาษาศาสตร์และนักวาทวิทยา ซึ่งสนใจศึกษาโครงสร้างทางภาษา อาทิ Linguistic and Socio-Linguistic, Critical Linguistic, Conversation Analysis, Structural Linguistic, Socio Cognitive Model และ Cultural Generic Analysis เป็นต้น (Fairclough, 1995) ทว่า สำหรับในที่นี้จะพิจารณาตามแนวทางของ Michel Foucault ซึ่งสนใจวาทกรรมที่สัมพันธ์กับ “อำนาจ” (power) และ “ความรู้” ควบคู่กับการศึกษาโครงสร้างภาษาของสำนักหลังโครงสร้างนิยม (post structuralism) ที่มองว่า ภาษาและสิ่งต่างๆ ในโลกนั้น มีโครงสร้างที่กำหนดกฎเกณฑ์อยู่แล้วและเป็นระบบที่คล้ายคลึงกันทั่วโลกและโครงสร้างดังกล่าวนั้นก็ทำหน้าที่จัดระบบวิถีคิดของมนุษย์ และแม้กระทั่งการกำหนดตัวตนหรืออัตลักษณ์ (identity) ของมนุษย์ เหตุนี้ มนุษย์จึงหาใช่เป็นองค์ประธานของภาษา (subject) แต่คือผลผลิตของโครงสร้างและไวยากรณ์ภาษานั้นเอง และที่สำคัญคือเนื่องจากแนวคิดดังกล่าวอยู่หลังโครงสร้างนิยมทำให้มนุษย์ไม่ได้ดำรงด้วยตนเองและไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนแม้แต่เรือนร่างของมนุษย์ก็ถูกกำหนดและถูกบงการจากสังคมและมีความหมายที่ปรับเปลี่ยนไปได้เรื่อยๆ ยิ่งไปกว่านั้น มนุษย์ก็ยิ่งใช้วาทกรรมดังกล่าวนั้นไปสอดส่องและกำหนดมนุษย์ด้วยกันเองอีกด้วย (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534 และอรรถพรณ ปิณฑนโฆวาท, 2544)

อรรถพรณ ปิณฑนโฆวาท (2544) ได้ชี้ให้เห็นถึงการศึกษาวาทกรรมของฟูโกต์นั้น เพิ่งเริ่มดำเนินการมาในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยมาจากเหตุผลนานัปการ นับตั้งแต่ ประการแรก การที่มนุษย์เริ่มเปลี่ยนวิถีคิดการแสวงหาความรู้แบบใหม่ (epistemology) ที่มองว่าความรู้สัมพันธ์กับอำนาจ หรือการมองว่า ความรู้ที่คิดว่าเป็นจริงนั้นอาจมิใช่ แต่เป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของอำนาจ แนวคิดดังกล่าวต่างไปจากปรัชญาในอดีตที่ผ่านมาที่ยึดมั่นมนุษย์เป็นผู้กระทำ และเป็นหัวใจของความรู้ทั้งหมด ประการที่สอง การศึกษาภาษาได้ขยายออกจากการศึกษาเฉพาะตัว “ภาษา” สู่ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับบริบทสังคมและวัฒนธรรม และนำมาสู่สำนักโครงสร้างนิยม โดยที่ภาษาที่เห็นมีระบบโครงสร้างและมนุษย์ก็อยู่ใต้โครงสร้าง ยิ่งกว่านั้น ยังเขยิบไปสู่สำนักหลังโครงสร้างนิยมที่ว่า โครงสร้างที่กำหนดก็อาจมิได้ตายตัวเสมอไป ประการที่สาม การเติบโตของยุคหลังสมัยใหม่ (post modernity) โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนจากการทำงานในระบบอุตสาหกรรมสู่ระบบบริการ คำตอบที่เบ็ดเสร็จในอดีตก็ต้องถูกตั้งข้อสังเกตใหม่ ตลอดจนภาษาเริ่มเข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้น และประการที่สี่ การเติบโตของสื่อต่างๆ อันทำให้ภาษากลายเป็นมิติที่สำคัญอย่างยิ่งในชีวิตประจำวัน

(3.2) ในทัศนะของฟูโกต์ ความหมายของวาทกรรม คือ การแสดงออกทางการสื่อสาร การสื่อความหมาย และสิ่งที่แสดงออกที่สื่อสาร หรือสิ่งที่สื่อความกัน โดยที่จะไม่สนใจ

บุคคลที่สนทนาหรือสื่อสาร แต่จะสนใจตัวการกระทำหรือการสื่อสารความหมายที่เกี่ยวข้องกับโครงข่าย “อำนาจ” (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534: 18)

ดังนั้น วาทกรรมจึงหมายถึง (1) วิธีการสื่อสารด้วยภาษาแบบต่างๆ ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาภาพ และการกระทำ ที่แสดงออกมา ธงชัย วินิจจะกุล ได้ยกตัวอย่างกรณีของวาทกรรม “การซื้อเสียง” จะหมายถึงการพูดคุย ถกเถียง การอภิปราย ข้อเขียน หนังสือ ที่เกี่ยวกับการซื้อเสียง และจะมีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมากแต่ไม่ได้รับชัดเจน

นอกจากนั้น (2) วาทกรรมยังมีความเกี่ยวข้องกับมิติเชิงอำนาจในลักษณะโครงข่ายที่สลับซับซ้อน (หาใช่อำนาจจากด้านเดียวเช่นในอดีตที่เคยมองว่าอำนาจมีศูนย์กลางกำหนดจากที่เดียว) เป็นเสมือนเครือข่ายแห่งอำนาจ (network of power) และเป็นผู้บังคับความหมายในการสื่อสารอำนาจนั้นจนไม่สามารถหาต้นกำเนิดได้ว่ามาจากที่ใด แต่กลับกำหนดและควบคุมมนุษย์ รวมถึงมนุษย์เองก็ทำให้ตนเป็นองค์ประธานด้วยการนำความหมายที่กำหนดนั้นไปกำหนดผู้อื่นด้วย

ธงชัย ได้หยิบยกตัวอย่างการทำงานของโครงข่ายอำนาจของวาทกรรมด้วยข้อความว่า “ตำรวจแกะดำ ค้าไม้เสียเอง” ในหน้าหนังสือพิมพ์ จะพบว่ามีวาทกรรมที่หลากหลายปะปนอยู่ เช่น วาทกรรมตำรวจ จะมีทั้งตำรวจคือคนดีและคนร้าย หรือวาทกรรมการตัดไม้ ก็มีความหลากหลาย เช่น ในยุคของการพัฒนาประเทศ ก็อาจมีนโยบายด้านบวกคือเศรษฐกิจ รวมถึงแกะดำก็มีความหมายบวกและลบ แต่เมื่อนำทั้งสามส่วนมาเชื่อมติดกันก็จะทำให้เกิดความหมายบางอย่างขึ้นมา คือ “ตำรวจเลวค้าไม้” อันจะลบวาทกรรมชุดอื่นๆ ไปหมด แต่หากพาดหัวด้วยคำว่า “ตำรวจแกะดำ ทุกจริตไม่เป็น” ก็จะแปรเปลี่ยนความหมายไปหมด

อย่างไรก็ตามในระยะหลังนักวิชาการที่ดำเนินตามงานของฟูโกต์เริ่มนำเสนออีกด้านหนึ่งเพิ่มเติม เช่น งานของ Fairclough และ Hall โดยมองว่า มนุษย์เองก็มีทั้งถูกโครงสร้างกำหนดรวมถึงการกำหนดความหมายหรืออัตลักษณ์ตนเองได้เช่นกันดุจดั่งเหรียญสองด้าน อันทำให้อัตลักษณ์เป็นกระบวนการที่ไม่จบสิ้น (อรวรรณ บิลันธนโอบาท, 2544 และ Barker, 2008)

เหตุนี้ ผู้ศึกษาวาทกรรมจึงจำเป็นต้อง “ขุดเจาะคุ้ยค้น” วาทกรรมเพื่อแสดงให้เห็นต้นกำเนิดของการก่อรูป การเปลี่ยนแปลง การสูญสลาย และการเชื่อมร้อยของวาทกรรม เทียบได้กับงานของนักโบราณคดีที่ขุดค้นในชั้นดินที่หลากหลายเพื่อเผยความจริง (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551)

(3.3) ในทัศนะของฟูโกต์ วาทกรรมจึงมิใช่เป็นเพียงแต่การสื่อสารหรือถ่ายทอดข่าวสารเพียงเท่านั้น **บทบาทของวาทกรรม** จะเป็นอำนาจในการกำหนดความหมายบางอย่าง

ให้กับมนุษย์ ทั้งในระดับ (1) บัญญัติบุคคล เช่น การกำหนดอัตลักษณ์ของบุคคลว่า “เราคือใคร” รวมถึงในบางครั้งเราเองก็เป็นผู้กำหนดความหมายของเราได้ด้วย (2) ในระดับสังคม เช่น การกำหนดความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคล นาย-บ่าว หญิง-ชาย การกำหนดว่าอะไรคือความจริง และอะไรไม่ใช่ความจริง หรืออะไรเป็นสิ่งดีอะไรเป็นสิ่งเลว เช่น การศึกษาว่าอะไรคือคนบ้าและอะไรไม่ใช่ ใครคือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ ตลอดจนการให้อำนาจแก่สถาบันบางแห่งที่จะมีอำนาจเหนือสถาบันอื่นๆ หรือกดทับสถาบันอื่นๆ ดังเช่น การให้อำนาจความชอบธรรมกับ “สถาบันการแพทย์” ในการนิยามความหมายของร่างกายมนุษย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามภายใต้การกดทับนั้นในบางครั้ง ก็อาจมีการท้าทายอำนาจด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งมักจะเป็นวาทกรรมรองหรือวาทกรรมต่อต้าน เช่น แพทย์แผนไทยก็พยายามต่อสู้ความหมายของแพทย์ตะวันตก เป็นต้น

(3.4) นอกจากนั้น ดังที่กล่าวไปแล้วว่า **แนวทางการศึกษาวาทกรรมของฟูโกต์** จะศึกษาวาทกรรมโดยเทียบได้กับนักโบราณคดีที่ขุดคุ้ยอดีต เรียกว่า แนวทางวงศาวินิจฉัย (genealogy / archeology) (อ้างถึงใน ธงชัย วินิจจะกุล, 2534) เพื่อแสดงให้เห็นว่า วาทกรรมมีการผลิตขึ้นมาอย่างไรและสัมพันธ์กับพื้นที่และเวลาอย่างไร โดยเทียบได้กับการที่วาทกรรมเป็นเสมือนชั้นดินที่มีการก่อตัวขึ้น กระจัดกระจาย (แต่มีลักษณะเครือข่าย) และดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ยังคงหนักแน่นอยู่ในการศึกษาแนวทางดังกล่าวก็คือการคงมิติเรื่อง “อำนาจ” ดังนั้น จุดที่พิจารณาจึงจะมุ่งเน้นสองด้าน คือ

ด้านแรก ความเกี่ยวข้องกับสังคมและศาสตร์ต่างๆ หรือมิติ “พื้นที่” ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่า วาทกรรมจะมีความเกี่ยวข้องกับ “ความรู้” และ “อำนาจ” ที่หลากหลายในการสร้างวาทกรรมขึ้นมา ทั้งนี้ ความรู้ อาจเป็นเครื่องมือแห่งอำนาจ และในทางกลับกันอำนาจก็อาจเป็นตัวสร้างความรู้ขึ้นมาได้เช่นกัน เช่น ความรู้ด้านการแพทย์ได้สร้างชุดความรู้ในการอธิบายเรื่อง “ความบ้า” “เพศ” (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) และ “ผู้สูงอายุ” เป็นต้น ดังนั้นในการศึกษาชุดค้นจากพื้นที่ต่างๆ หรือแหล่งความรู้ต่างๆ ก็ จะเห็นการประมวลผลของความรู้เรื่องหนึ่งๆ จุดตั้งชุดของเครือข่ายที่ครอบคลุมชีวิตมนุษย์ เช่น การศึกษาผู้สูงอายุก็จะเห็นมุมมองจากศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นความรู้ต่างๆ ที่มีมานั้นอาจมีทั้งการเชื่อมร้อย การประสาน รวมถึงการต่อสู้ขัดแย้งได้อีกด้วย

ด้านที่สอง การศึกษาในมิติ “เวลา” วาทกรรมดังกล่าวนั้นอาจมีการเปลี่ยนแปลงและไม่คงที่ ไม่มีต้นกำเนิด ไม่ต่อเนื่อง (ต่างจากประวัติศาสตร์ทั่วไปคือมีความต่อเนื่อง) หรือหาองค์ประธานไม่ได้ และที่สำคัญประวัติศาสตร์ที่เห็นอยู่นั้นก็มีความสอดคล้องกับอำนาจด้วยเช่นกัน (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534) เหตุนี้ ประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคก็อาจมีการกำหนดความหมายที่แตกต่างกัน ดังแนวคิดเรื่องกรอบความรู้หรือเส้นขอบฟ้าของความรู้ (episteme) ที่มองว่า กรอบ

ความรู้ในแต่ละยุคสมัยมีการแปรเปลี่ยนไป เช่น ศิลปะในยุคหนึ่งอาจเน้นเรื่องความจริง ทว่าเมื่อเวลาเปลี่ยน การมองศิลปะก็จะเปลี่ยนสู่การที่ศิลปินเรียนรู้ความจริงนั้น (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) นั่นก็หมายความว่า ผู้สูงอายุจึงเป็นได้ทั้งจากอำนาจของศาสตร์ที่กำหนด รวมถึงเวลาหรือยุคสมัยที่จะกำหนดความหมายอันทำให้ต่างไปแต่ละยุคด้วย

และทั้งสองมิติก็จะเชื่อมโยง ปะทะ ได้แย้งกันเป็นเครือข่าย (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534) ทั้งนี้ วาทกรรมบางอย่างก็จะก้าวมาเป็นวาทกรรมหลักและเบียดบังวาทกรรมอื่นๆ ลงไป โดยใช้กลวิธีต่างๆ เช่น การทำให้ดูเหมือนไร้เหตุผล ไม่น่าเชื่อถือ เป็นต้น

ฟูโกต์ได้ศึกษาวาทกรรมความบ้า การลงโทษ และเพศ ผ่านเอกสารต่างๆ และแสดงให้เห็นว่า สังคมได้สร้างวาทกรรมดังกล่าวขึ้นมา มีการผันเปลี่ยนไปแต่ละยุคสมัย และที่สำคัญคือ วาทกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องจากการผลิต “ความรู้” (knowledge) เรื่องความบ้า อาชญากรรม และเพศ ตามหลักวิทยาศาสตร์ และในท้ายที่สุด วาทกรรมก็มีอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534) ในทำนองเดียวกัน ในกรณีของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุก็อาจใช้ชุดความรู้ต่างๆ เช่น การแพทย์ สังคม ในการกำหนดความหมายผู้สูงอายุ โดยที่อาจมีการแปรเปลี่ยนจากอดีตสู่ปัจจุบันได้ไม่แตกต่างกัน

(3.5) ธงชัย วินิจจะกุล (2534) **สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมของฟูโกต์** สนใจทั้งมิติ (1) การแสดงออกหรือสื่อสาร ควบคู่กับ (2) การศึกษาเครือข่าย กฎเกณฑ์ ค่านิยม การรับรู้ดังกล่าวไปพร้อมๆ กันกับมิติเรื่องอำนาจและความรู้ ทั้งนี้ เครือข่ายดังกล่าวก็อาจไม่จำเป็นต้องมีระบบหรือมีระเบียบที่สอดคล้องกันก็ได้ แต่มาจากการสื่อความหมายของแต่ละที่แต่ละแห่งจนไม่สามารถอ้างอิงความเป็นเจ้าของได้ ดังนั้น เพื่อความเข้าใจจึงจะต้องพิจารณาสถานการณ์ที่วาทกรรมแสดงออกมาหรือปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) และการศึกษาเครือข่ายของวาทกรรมที่เรียงร้อยประสมประสานกัน หรือปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice)

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551) ได้ยกตัวอย่างการศึกษาวาทกรรมเรื่องเพศ อาจจะมีกฎเกณฑ์ คือ

ทำได้ แต่ห้ามพูด

พูดได้ แต่ห้ามทำ

ทำได้ พูดได้

ห้ามทำ ห้ามพูด

รวมถึง มีวิธีการที่จะพูดถึง เช่น พูดได้ในพื้นที่ส่วนตัวแต่ห้ามพูดในที่สาธารณะ หรือหากจะพูดก็ต้องพูดตามความรู้เชิง “เพศศึกษา” ผู้ที่จะพูดก็ควรจะเป็นแพทย์มากกว่าสตรี เป็นต้น อันสื่อให้เห็นถึงเครือข่ายของวาทกรรมที่เกี่ยวข้องด้วย

(3.6) **การศึกษาวาทกรรมของแฟร์คลาฟ** เนื่องจากแนวคิดของฟูโกต์ค่อนข้างเป็นนามธรรม Norman Fairclough (Fairclough, 1992 และอ้างถึงใน อรรถวรณ์ ปิณฑน์โรวาท, 2544) จึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาสรุปเป็นแนวทางการศึกษาวาทกรรมที่ค่อนข้างชัดเจน เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า วาทกรรมมีลักษณะการก่อรูป หรือมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร ตลอดจนวาทกรรมนั้นจะมีปฏิบัติการ (discourse practice) หรือการแสดงออกเช่นไร และเชื่อมร้อยกับสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร แฟร์คลาฟจึงกำหนดการศึกษาวาทกรรมโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน โดยลำดับจากระดับภายในเนื้อหาสู่ระดับภายนอกเนื้อหาหรือสังคม ดังนี้

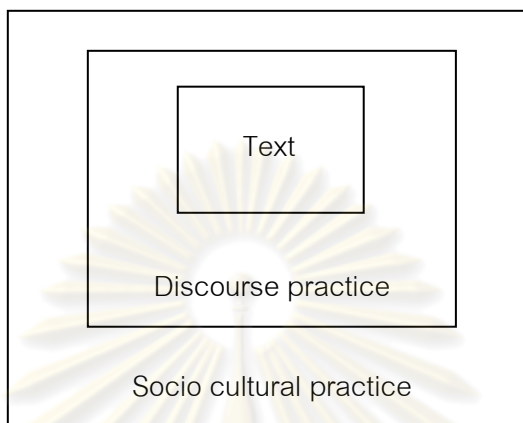
ส่วนแรก การศึกษาตัวบท (text) เป็นการวิเคราะห์ภาษาในตัวบทเพื่อให้ทราบว่ามีวาทกรรมใดปรากฏบ้าง โดยตัวบทที่สนใจจะครอบคลุมถึงการสื่อสารต่างๆ ตั้งแต่การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารมวลชน เป็นต้น

ส่วนที่สอง การศึกษาปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) จะสนใจการศึกษากระบวนการผลิตและการบริโภควาทกรรม (production and consumption) เพื่อแสดงให้เห็นถึงการผลิตและการครอบงำความคิดของบุคคลนั้นมีการปฏิบัติการเช่นไร เช่น ภายใต้วาทกรรมข่าว กระบวนการผลิตข่าวจะขึ้นอยู่กับสื่อมวลชนจะเป็นสถาบันที่ผลิตข่าว ดังนั้นข่าวที่สำคัญที่อยู่หน้าหนึ่งจึงเป็นข่าวที่คัดเลือกตามวิธีคิดของสถาบันสื่อมวลชนมากกว่าความจริงในโลกความเป็นจริง นอกจากนั้นผู้บริโภคหรือผู้รับสารก็อาจตีความหมายตามสถาบันสื่อ โดยอาจจะเชื่อข่าวที่มาจากสื่อมวลชนมากกว่าที่เห็นเอง เป็นต้น อันถือเป็นผลกระทบที่วาทกรรมกำลังทำหน้าที่ครอบงำบุคคลให้ตกอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคม

อนึ่ง แฟร์คลาฟจะสนใจวาทกรรมทั้งในด้านที่โครงสร้างกำหนดและมนุษย์เป็นผู้กำหนดแบบควบคู่กันอันต่างไปจากงานของฟูโกต์ช่วงแรกๆ ที่มุ่งเน้นเฉพาะในด้านแรก (อรรถวรณ์ ปิณฑน์โรวาท, 2544) เนื่องมาจากบุคคลแต่ละบุคคลมีฐานะเป็นผู้กระทำด้วย อันทำให้อาจมีกลุ่มผู้รับสารบางคนอาจตีความหมายแตกต่างไปและสร้างความหมายใหม่ขึ้นมา อันถือเป็นวาทกรรมต่อต้านวาทกรรมหลักก็เป็นได้ เหตุนี้ การวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ จึงอาจมองได้ทั้งการปฏิบัติการที่ผ่านจากโครงสร้างสังคมที่กำหนดอัตลักษณ์ และในอีกด้านหนึ่ง ผู้สูงอายุก็อาจตีความหมาย รวมถึงการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ที่ต่อต้านได้เช่นกัน

ส่วนที่สาม การศึกษาปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice) จะพิจารณาการที่มีมิติสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นผู้กำหนดวาทกรรม เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

การศึกษาวาทกรรมของแฟร์คลาฟ สามารถพิจารณาได้จากรูปภาพที่ 5 นี้

รูปภาพที่ 5 การศึกษาวาทกรรมตามแนวทางของแฟร์คลาฟ

(3.7) การศึกษาวาทกรรมตามแนวทางของฟูโกต์และแฟร์คลาฟ เป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญในการเผยให้เห็นอำนาจในสังคมที่กำหนดคดทับมนุษย์ และนำมาประยุกต์ในการศึกษามิติเรื่องชนชั้น เพศ สีมืด และสำหรับในที่นี้คือ “ผู้สูงอายุ” ซึ่งถือเป็นการศึกษารุ่นหลังที่เดินตามหลังการศึกษาในด้านอื่นๆ เหตุผลหนึ่งอาจเป็นเพราะมิติเรื่องผู้สูงอายุมาที่หลังด้านอื่นๆ ก็ได้ ดังเช่น งานของ Featherstone และ Hepworth (1993 และ 2005) ได้นำแนวทางดังกล่าวมาศึกษาภาพของผู้สูงอายุในสื่อต่างๆ นับตั้งแต่ภาพวาด ภาพถ่าย จวบจน ภาพในสื่อมวลชน โดยพิจารณาจากทั้งมิติด้านเวลาและพื้นที่ และเผยให้เห็นว่า ภาพของผู้สูงอายุมีความแปรเปลี่ยนไปในสื่อต่างๆ ตามแต่ยุคสมัยและพื้นที่ที่แตกต่างกันและเป็นการประกอบสร้างตามวาทกรรมต่างๆ

เมื่อนำภาพของคนชรามาจัดเรียงกันตามระยะเวลาจะพบว่า ภาพของคนชราจะมีความต่างกัน 3 ยุค คือ

ยุคแรก ภาพคนชราในอดีต (traditional image) จะมีทั้งภาพบวกและลบ กล่าวคือ ในด้านบวก เป็นภาพที่แสดงให้เห็นความเชี่ยวชาญ ความรู้ และความชำนาญ เช่น ภาพวาดของแรมบรันด์ ที่วาดตนเองยามชรา แต่จุดที่น่าสนใจคือ ความชำนาญดังกล่าวก็มีนัยยะสัมพันธ์กับอำนาจด้วย ส่วนภาพลบ คือ ภาพคนชราที่อ่อนแอ เสื่อมโทรม ซึ่งสอดคล้องกับวาทกรรมการแพทย์ในศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ตลอดจนวาทกรรมสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมที่กำหนดผู้สูงอายุในแง่ความอ่อนด้อยและพึ่งพิง

ยุคที่สอง คือภาพคนชราในปัจจุบัน (modern image) หมายถึงภาพของผู้สูงอายุ นับตั้งสงครามโลกครั้งที่หนึ่งเป็นต้นมา และภาพก็มีความแตกต่างหลากหลายอย่างน้อย 4 ภาพ คือ ภาพแรก ภาพลบ ต่อเนื่องจากยุคแรก ภาพที่สอง ภาพคนชราที่หลากหลายขึ้น จะเป็นการพิจารณาคณะตามทัศนะของสังคมยุคหลังสมัยใหม่ (post modernism) ที่มองว่า คนชราจะมีความแตกต่างหลากหลายตาม เพศ ชนชั้น เชื้อชาติ ภาพที่สาม ภาพคนชราที่กลัวแก่ จะเป็นกลุ่มคนชราที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมสมัยใหม่ที่กำหนดคอคติให้กับวัยชรา จึงกระตุ้นให้ผู้สูงอายุกลัวความชราและบริโภคสินค้าเพื่อต่อสู้ความชรา และภาพที่สี่ คือ ภาพคนชราที่มีไฟอยู่หรือเข้มแข็ง และมีคุณภาพ (active aging) อันหมายถึง ภาพคนชราที่มีพลังในการทำงานต่างจากเดิมที่มองว่าอ่อนแอ

และยุคที่สาม ภาพคนชราในอนาคต จะเป็นการคาดการณ์ภาพของคนชราในอนาคต โดยพิจารณาจากมิติด้านความก้าวหน้าทางการแพทย์ อันทำให้คนชราในอนาคตจะมีอายุยืนยาวยิ่งขึ้น รวมถึงผู้สูงอายุในยุคนี้ก็จะมามีมิติแห่งความสัมพันธ์เชิงการบริโภค ตลอดจนการต่อสู้ความหมายผู้สูงอายุในแง่ลบและสร้างมิติใหม่ในด้านบวก

งานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ภาพคนชราทั้งสามยุคนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ และผลิตซ้ำผ่านปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) ด้วยภาพที่มองเห็นในสังคมและมีอิทธิพลต่อคนในสังคมอย่างไม่รู้ตัว ทั้งภาพวาด ภาพถ่าย ภาพในสื่อ และส่วนที่สำคัญคือการเชื่อมโยงกับวาทกรรมต่างๆ รอบตัวในสังคม ดังแนวทางของปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice) ทั้งวาทกรรมการแพทย์ วาทกรรมสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรม และวาทกรรมการต่อสู้ของผู้สูงอายุ อันทำให้วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีความหลากหลาย อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่า วาทกรรมหลักที่สร้างความหมายให้ผู้สูงอายุยังเป็นยุคแรกมากเสียกว่า นั่นก็คือ ภาพลบมากกว่าบวก

(3.8) สำหรับในกรณีของไทย มีงานหลากหลายชิ้นที่แม้ว่าจะไม่ได้ใช้แนวทางเรื่องวาทกรรมวิเคราะห์ผู้สูงอายุโดยตรงก็ตาม แต่เมื่อนำมาพิจารณาให้ละเอียดก็จะพบว่า งานในบางเล่มบางส่วนก็เผยให้เห็นวาทกรรมผู้สูงอายุคร่าวๆ ทั้งการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ และการพยายามต่อสู้ความหมาย ซึ่งน่าจะเป็นบันไดสำหรับการศึกษอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุต่อไปในอนาคต งานวิจัยที่นำมาอธิบายนี้เป็นงานวิจัยทั้งในหมู่นักการสื่อสาร จำนวน 3 ชิ้น และนักสังคมวิทยา จำนวน 1 ชิ้น ตามลำดับ คือ (1) “ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุในงานโฆษณาทางโทรทัศน์” ของ ปานจักษ์ ทองปาน (2540) (2) “หญิงชรา : ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์คนค้นคน” ของ พรพรรณ สมบูรณ์บัติ (2549) (3) “การสื่อสารในสถานสงเคราะห์คนชราประเภท

เสียดำบริการของรัฐบาลและเอกชน” ของ อรวรรณ ข้าสุวรรณ (2545) และ (4) “คนชราในสถานสงเคราะห์: ชีวิตและตัวตน” ของ เรืองรอง ชาญวุฒิธรรม (2547)

งานทั้งสี่ชิ้นวางอยู่บนกรอบแนวคิดที่ว่า “**ความชรา**” ถูก**ประกอบสร้าง** **ความหมาย**ขึ้นมาภายใต้สังคม และดูเหมือนว่า ความหมายที่สังคมได้ประกอบสร้างนั้นมีนัยยะที่ค่อนข้างลบ ขณะที่งานสองชิ้นแรกจะมุ่งเน้นการสื่อสารในระดับสื่อสารมวลชน ส่วนงานสองชิ้นหลังจะศึกษาการสื่อสารในพื้นที่สถานสงเคราะห์ทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน

หากพิจารณาในกลุ่มแรก การสื่อสารในระดับสื่อสารมวลชน งานชิ้นแรกเรื่อง “ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุในงานโฆษณาทางโทรทัศน์” ของ ปานจักษ์ ทองปาน (2540) จะนำเสนอให้เห็นการประกอบสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์คนชราจากสภาพของสังคมไทยและมิติด้านการโฆษณาหรือสังคมแบบบริโภคนิยม ทำให้เห็นภาพของคนชรามิได้มีลักษณะสะท้อนภาพความเป็นจริง แต่กลายเป็นภาพที่สังคมได้กำหนดอัตลักษณ์คนชราเพียงบางภาพ คือ ภาพกิจกรรมของผู้สูงอายุ ภาพผู้สูงอายุกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ภาพผู้สูงอายุกับภูมิปัญญา และภาพของผู้สูงอายุในแง่ลบ ทั้งนี้ การเสนอภาพดังกล่าวเป็นไปเพราะสภาพของสังคมไทยได้แปรเปลี่ยนสู่การมองคนชราในฐานะอ่อนแอ ตลอดจนการใช้ภาพคนชราเพื่อมุ่งเน้นการขายสินค้า ทั้งสำหรับคนทั่วไปเพื่อสื่อถึงความหมายความยาวนานของสินค้า อีกทั้งการขายผลิตภัณฑ์สำหรับผู้สูงอายุ

เฉกเช่นเดียวกันกับงานเรื่อง “หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์คนค้นคน” ของ พรพรรณ สมบูรณ์ (2549) ก็เห็นพ้องว่า สารคดีโทรทัศน์ยอคนนิยมที่มุ่งเน้นการนำเสนอความเป็นจริงก็ประกอบสร้างภาพหญิงชราอีกรูปแบบหนึ่งที่ต่างไปจากความเข้าใจของคนทั่วไปว่าจะต้องอ่อนแอหรือเกษียณอยู่กับบ้าน ด้วยการสร้างภาพของหญิงชราที่แม้จะอ่อนแอเสื่อมโทรมไร้การศึกษาากจนแต่กลับไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคใดๆ และพร้อมที่จะต่อสู้กับปัญหาอันเป็นผลพวงจากสังคมสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากรัฐ เศรษฐกิจ และสังคม

ทว่า จุดที่แตกต่างกันไปจากงานของปานจักษ์ 2 ประการ คือ ประการแรก มุมมองการเล่าเรื่อง งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงกลยุทธ์ของการสร้างภาพหญิงชราในรูปแบบดังกล่าวมาจากการ “เล่าเรื่อง” ผู้สูงอายุที่มาจากสายตาของคนชั้นกลาง (ที่ยังไม่ชรา) เพื่อที่จะทำให้เข้าใจตนเองโดยเทียบกับคนอื่นแล้ว ยังทำให้เข้าใจปัญหาของหญิงชราที่ประสบจากสังคมสมัยใหม่ด้วย และประการที่สอง กลวิธีการนำเสนอภาพของหญิงชรา ในขณะที่งานชิ้นแรกนำเสนอเฉพาะการจำแนกเนื้อหาหรือการจำแนกตัวบท (text) เท่านั้น งานของพรพรรณ กลับนำเสนอให้เห็นกลวิธีการนำเสนอภาพของหญิงชรา หรือกระบวนการผลิตความหมาย (production of meaning) โดยใช้เทคนิคคู่ตรงข้าม (binary opposition) กล่าวคือ การผนวกภาพของหญิงชราเข้าร่วมกับ

กระบวนการต่างๆ ในสังคม อาทิ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม การเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ การตั้งคำถาม การสร้างนิยามให้แก่คนชรา และการใช้ภาพและเสียง

ส่วนงานกลุ่มที่สอง จะมุ่งเน้นการสื่อสารระดับสังคมในพื้นที่ “สถานสงเคราะห์คนชรา” ยังผลให้ความหมายของผู้สูงอายุมีความหมายที่แตกต่างไปจากงานกลุ่มแรก กล่าวคือ ประการแรก การเน้นย้ำมิติความอ่อนแอทางด้านร่างกายตามวาทกรรมการแพทย์ที่มองคนชราคือความเจ็บป่วย และประการที่สอง การชี้ให้เห็นคนชราในฐานะความพึงพิงดูแล อันเป็นผลมาจากวาทกรรมสังคมสมัยใหม่ที่นิยามคนชราคือคนที่ไม่สามารถก่อให้เกิดผลผลิตได้ ดังนั้น ไม่ว่าจะป็นรัฐบาลหรือเอกชนจำเป็นต้องสนับสนุนทางด้านสวัสดิการ ทั้งนี้ แนวคิดนี้ก้าวเข้ามาสู่สังคมไทยนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

เมื่อลองพิจารณาการสร้างคความหมายของคนชราในสถานสงเคราะห์พบว่า งานชิ้นนี้จะมีจุดเด่นแตกต่างจากงานทั้งสองชิ้นที่ผ่านมา คือ

(1) การศึกษาการสื่อสารผ่านการสนทนา ด้วยการสัมภาษณ์คนชราและการเข้าสังเกตการณ์ในบ้านพัก โดยเฉพาะงานของ อรวรรณ ขำสุวรรณ (2545) ได้ศึกษาการสนทนาของผู้สูงอายุและผู้ดูแลในบ้านพักคนชราของรัฐและเอกชนที่เสียเงินก็พบว่า ในปากของคนชราจะมองตนเองทั้งด้านบวกและลบ เช่น ชี้แจงเหตุ แต่ใจเย็น ส่วนผู้ดูแลจะมองผู้สูงอายุทั้งในแง่ลบ เช่น นำสงสาร เหมือนเด็ก ตุกตา และเหมือนใบไม้ที่กำลังจะร่วง แต่หากเป็นผู้ดูแลในสถานสงเคราะห์คนชราภาครัฐที่เสียเงินนั้นจะมองคนชราค่อนข้างบวกคือ มีการศึกษาสูง มีศถาบรรดาศักดิ์ มีโชจะถูกต้องทั้งเมื่อเทียบกับงานของเรื่องรอง (2547) ที่ศึกษาคนชราในสถานสงเคราะห์รัฐที่ไม่ได้จ่ายเงิน แต่อย่างไรก็ดี ทั้งสองชิ้นก็ยังพิจารณาผู้สูงอายุภายใต้สถานสงเคราะห์ที่ยังต้องปฏิบัติต่อคนชราอย่างเป็นกรณีพิเศษ เช่น การเอาใจใส่ การดูแลภายใต้ความเชี่ยวชาญของแพทย์ แต่ในอีกด้านหนึ่งในบางคราวยังอยู่ภายใต้วัฒนธรรมการเคารพผู้ใหญ่ ดังเช่น การใช้สรรพนามนับญาติ เป็นต้น

(2) การศึกษาการกำหนดคความหมายของคนชราผ่านอำนาจในการกำหนดเงื่อนไขร่างของคนชราที่พักอยู่ในบ้านพัก ตามกรอบแนวคิดของฟูโกต์ อาทิ การกำหนดเรื่องพื้นที่และเวลาในด้านของพื้นที่ บ้านพักคนชรากำหนดพื้นที่การนอน การกิน การอาบน้ำ และการทำกิจกรรมต่างๆ ส่วนในด้านของเวลา คนชราที่พักอยู่ภายใต้บ้านพักก็จะต้องปฏิบัติตามวิถีชีวิตของตนภายใต้ข้อกำหนดของบ้านพักอย่างเข้มงวด เช่น เวลากิน นอน ทำกิจกรรม และการออกนอกบ้าน จำเป็นต้องมีการขออนุญาต เท่ากับว่า อัดลักษณะของผู้สูงอายุในบ้านพักได้ถูกกลืนกลายเป็นอัดลักษณะที่บ้านพักได้กำหนดไปเสียแล้ว (เรื่องรอง ชาญฉนิธรรม, 2547)

งานทั้งหมดนี้นำเสนอให้เห็นอำนาจของสังคมเป็นผู้นิยามความหมายของคนชรา ในมิติเชิงลบมากกว่าบวก โดยเฉพาะความอ่อนแอ ฟึ่งพิง และยากไร้ โดยผ่านกระบวนการสื่อสาร ทั้งในระดับสื่อมวลชน ทั้งโฆษณา และสารคดีโทรทัศน์ ตลอดจนการสื่อสารระหว่างบุคคลใน “บ้านพัก” คนชรา ทั้งนี้ อัตลักษณ์ของคนชราในแง่ลบได้รับการประกอบสร้างขึ้นผ่านวาทกรรมของการแพทย์ สังคมทุนนิยมอุตสาหกรรม และรัฐสวัสดิการ อย่างไรก็ตามก็อัตลักษณ์ของคนชราที่ยังอาจมีมิติที่แตกต่างกันไปสองด้าน ด้านบวก คือ ภูมิปัญญา การถ่ายทอดวัฒนธรรม ความเป็นแม่ ซึ่งมีมิติดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นคุณค่าของวัยชราในสังคมไทย เพียงแต่ว่ามีมิติเช่นนี้ถูกลดทอนลงเมื่ออยู่ภายใต้บริบท “สื่อมวลชน” และ “บ้านพักคนชรา” ส่วนในด้านที่สอง คือ การขายหรือการตลาด ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ที่ประกอบสร้างขึ้นภายใต้กรอบความคิดเรื่องการบริโภคนิยม วัยชราจึงได้รับการให้ความหมายถึงกลุ่มเป้าหมายที่ซื้อสินค้าและเป็นตัวแทนของความมั่นคงยั่งยืน

ในขณะที่มิติแรกมุ่งเน้นกระบวนการสร้างความหมายอัตลักษณ์คนชราที่มาจากสภาพของสังคมเป็นผู้กำหนด ในลำดับต่อไปนี้จะนำเสนอให้เห็นกระบวนการต่อสู่ความหมายของปัจเจกบุคคลหรือคนชราที่มีต่อนิยามที่ถูกกำหนด

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า แนวคิดอัตลักษณ์ในยุคของหลังสมัยใหม่จะพิจารณาถึงการที่ปัจเจกบุคคลจะมีอำนาจในการต่อสู่ความหมาย และการต่อสู่ความหมายนั้นก็อยู่บนกรอบหรือแนวทางที่สังคมเป็นตัวกำหนด เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับกับผู้สูงอายุก็พบว่า ผู้สูงอายุก็ย่อมจะต่อสู่ความหมายได้ ในงานทั้งหมดมีงานเพียงสองชิ้นคือ งานเรื่อง “หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์คนค้นคน” ของ พรพรรณ สมบูรณ์บดี (2549) และ “คนชราในสถานสงเคราะห์: ชีวิตและตัวตน” ของ เรืองรอง ชาญวุฒิธรรม (2547) จะนำเสนอให้เห็นความพยายามในการต่อสู่ความหมายของคนชรา

งานของพรพรรณ เสนอให้เห็นว่า ภายใต้กลยุทธ์ที่สารคดีโทรทัศน์ที่เน้นความเป็นจริงด้วยการเล่าเรื่อง ตัวละคร ฉาก มุมกล้อง เสียง นำเสนอภาพของหญิงชรา ทำให้ผู้ชมส่วนใหญ่อีกจะคล้อยตามการชักจูงของผู้ผลิต ทว่าก็มีได้หมายความว่าเหมือนกันหมด เพราะในบางประเด็น คือ “หญิงชราคือผู้ไร้คุณค่าสำหรับลูก” กลับเป็นมิติเกิดความขัดแย้งอย่างสูง จำนวนครั้งหนึ่งเห็นสอดคล้องกับที่ผู้ผลิตกำหนดความหมาย บางคนโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่บ้านพักคนชราถึงกับกลั้นน้ำตาไม่อยู่เพราะเป็นประสบการณ์ร่วม แต่อีกครั้งหนึ่งมีทั้งขัดแย้งและต่อรองความหมาย โดยวางอยู่บนความกตัญญูทเวที และเงื่อนไขของลูกหลานที่แตกต่างกันซึ่งย่อมมีทั้งดีและไม่ดี

เช่นเดียวกันกับงานของเรืองรองที่ศึกษาคนชราในสถานสงเคราะห์ ถึงแม้ว่าจะถูกพื้นที่บ้านพักกำหนดร่างกาย ทั้งด้านกายภาพและด้านเวลา กระนั้นก็ตาม คนชราที่มีกลไกในการ

ต่อสู้เพื่อเรียกตัวตนที่แท้จริงออกมาด้วยกลวิธีต่างๆ (1) การหลีกเลี่ยง ได้แก่ การหนีเที่ยว การซื้ออาหารรับประทานเอง การชอกลับบ้าน (2) การนิยามตนเองว่า มิใช่เป็นคนชราที่ถูกทอดทิ้ง แต่เลือกมาอยู่ที่นี่เอง (3) การให้ “ความอ่อนแอ” ของตนเป็นเครื่องมือการหาเงินเพิ่มเติม ทั้งหมดนี้ก็เพื่อความพยายามหรือฟื้นอัตลักษณ์ของตนภายใต้ข้อจำกัดของพื้นที่บ้านพักคนชราที่สร้างขึ้น

งานทั้งสองชิ้นแม้จะพยายามนำเสนอให้เห็นความพยายามต่อสู้ความหมาย แต่ก็ยังมีนัยยะของการต่อสู้ในระดับตนเองและยังมีได้เคลื่อนย้ายออกไปสู่สังคม จึงอาจทำให้อัตลักษณ์ดังกล่าวมีความหยุดนิ่งกับตนเอง และไม่นำพาสู่การเคลื่อนไหวในรูปแบบของพลังทางสังคม (social movement) ดังนั้น หากมีการขยายการวิเคราะห์สู่การต่อสู้ด้วยการสื่อสารในรูปแบบอื่นๆ เช่น การสื่อสารความหมายด้วยสื่อ หรือกิจกรรม ผ่านสื่อสารมวลชน สื่อบุคคล กลุ่ม หรือสื่อสมัยใหม่ ก็อาจช่วยผลักดันการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงวัยในแง่บวกได้

หากกล่าวโดยสรุป โดยนำแนวคิดของ Fairclough (1995: 59) ที่พิจารณา วาทกรรมอัตลักษณ์ 3 ด้าน คือ ตัวบท (text) ปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) และ ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice) มาอภิปรายกับงานวิจัยทั้งหมดนี้ก็จะพบข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ

ในด้านของตัวบท งานทั้งหมดนำเสนอให้เห็นกระบวนการสร้างนิยามความหมายของคนชราที่มีความหลากหลาย ทั้งบวกและลบ แต่ดูเหมือนว่าจะมีแนวโน้มในด้านลบมากกว่าด้านบวก นับตั้งแต่ สื่อโฆษณา สารคดีโทรทัศน์ และการสื่อสารระหว่างบุคคลในสถานสงเคราะห์

ในด้านของปฏิบัติการวาทกรรม งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นมิติการนำเสนอ วาทกรรมอัตลักษณ์ของคนชราที่มาจากสองทิศทางคือ ทิศทางแรก สังคมเป็นผู้กำหนดความหมายของคนชรา โดยกลวิธีต่างๆ นับตั้งแต่การใช้ภาพและเสียงด้วยเทคนิคคู่ตรงกันข้าม ดังกรณีของสารคดีโทรทัศน์ และการใช้คำพูดในกรณีของบ้านพักคนชรา ส่วนทิศทางที่สองคือปัจเจกบุคคลหรือคนชราที่มีอำนาจในการต่อรองความหมายภายใต้กรอบความหมายที่สังคมสร้างขึ้น ซึ่งอาจมีทั้งการยอมรับความหมายหรืออัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด (social identity) และการพยายามต่อรองอัตลักษณ์เดิมของตน

ในด้านปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมพบว่า มิติของสังคมและวัฒนธรรม และ มิติของสื่อจะเป็นผู้กำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ของวัยชรา

ในส่วนแรกบริบทสังคมและวัฒนธรรม วาทกรรมอัตลักษณ์ของคนชราจะมีความหลากหลาย โดยวาทกรรมหลักที่ครอบงำอยู่ก็คือ วาทกรรมการแพทย์ วาทกรรมสังคมทุนนิยม วาทกรรมของสังคมบริโภคนิยม และวาทกรรมรัฐสวัสดิการ อันทำให้ภาพของคนชรา มีนัยยะเชิง

ลบ อ่อนแอ ต้องพึ่งพิง และเป็น “วัตถุหรือสินค้า” กลุ่มเป้าหมายการบริโภค แต่ก็ยังคงมีวาทกรรม กระแสรอง ก็คือ วาทกรรมผู้สูงอายุไทย ที่น่านับถือ น่าเคารพ ที่พยายามต่อกรการนิยามอัตลักษณ์ของตนในแง่บวก ซึ่งในตอนนี้ยังคงมีปริมาณค่อนข้างน้อย อันอาจเนื่องมาจากบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน รวมถึงข้อจำกัดด้านวัตถุหรือสื่อที่นำมาศึกษา

สำหรับมิติของสื่อ สื่อที่แตกต่างกันทั้งสื่อมวลชน คือ โฆษณา และสื่อโทรทัศน์ รายการสารคดี จะมีขบวนการกำหนดความหมายอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ กล่าวคือ สื่อโฆษณาคะเน้นการขาย ดังนั้น ภาพของผู้สูงอายุจึงมีนัยยะแห่งการกลายเป็นวัตถุสินค้า ส่วนรายการสารคดีก็ต้องเน้นแง่มุมความจริงที่น่าสนใจ และสิ่งที่ถูกนำเสนอก็คือ ภาพของหญิงชราที่น่าสงสารแต่ก็ยังคงต้องต่อสู้ ใกล้เคียงกับสื่อบุคคลในบ้านพักคนชรา

จากข้อสรุปทั้งสามประการสามารถต่อยอดสู่งานวิจัยอนาคต (1) การศึกษาการต่อสู้ความหมายของอัตลักษณ์คนชราที่หลากหลายโดยอาจเน้นในมิติเวลาและพื้นที่ รวมถึง (2) การขยายขอบเขตการศึกษาจากสื่อที่มีข้อจำกัด เช่น สื่อบุคคลในบ้านพักคนชรา สื่อมวลชนไปสู่กลุ่มคนชราที่มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพเพื่อให้เห็นแนวทางการต่อสู้อัตลักษณ์ที่เพิ่มเติมยิ่งขึ้น พร้อมทั้งเปรียบเทียบแนวทางที่สามารถต่อสู้อัตลักษณ์จากระดับปัจเจกสู่ระดับสังคมซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญของงานวิจัยนี้

4. กรอบการวิจัย

เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยสามข้อของงานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย” คือ

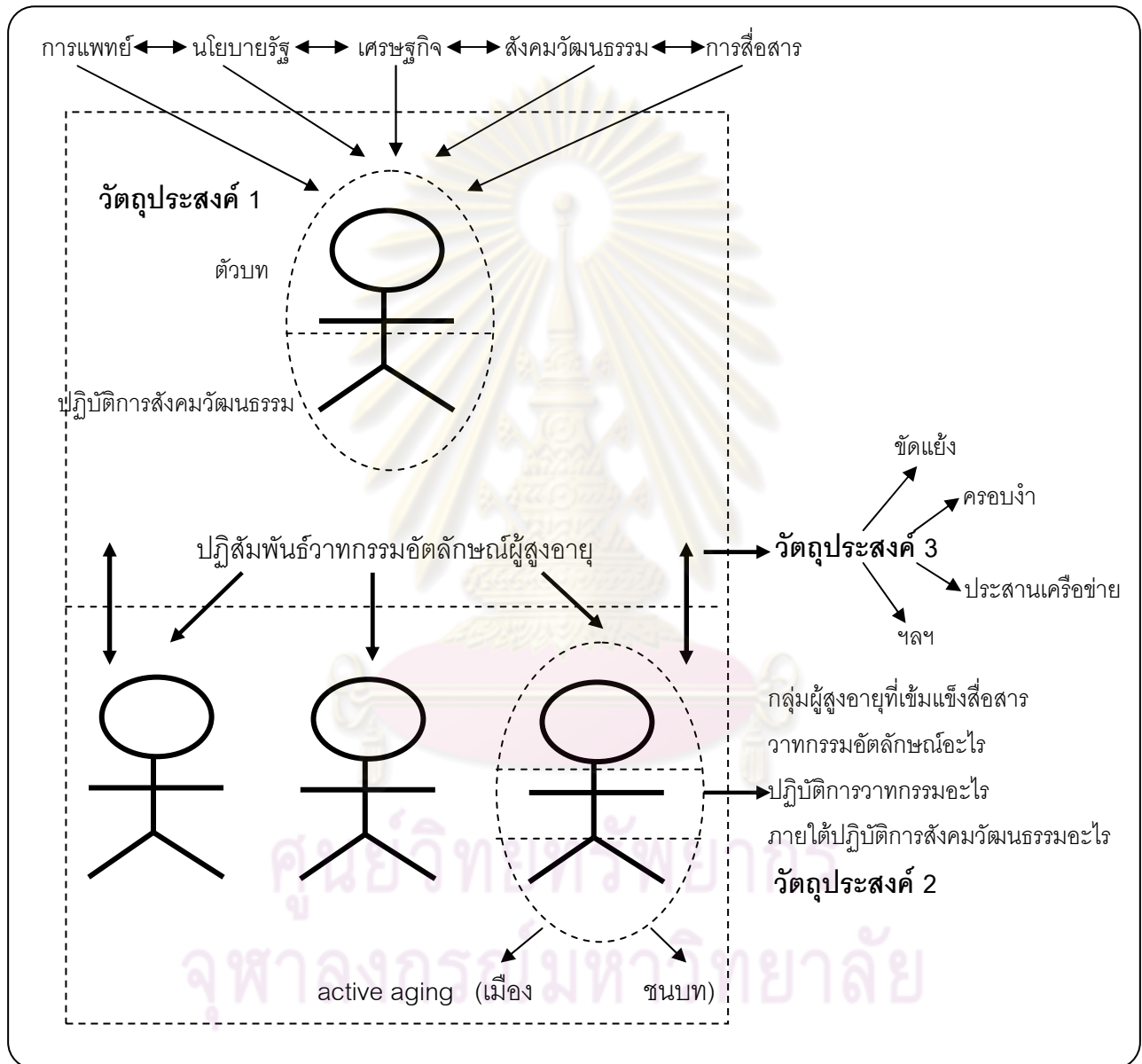
ข้อแรก การศึกษาการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยผ่านสถาบันการแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการสื่อสาร

ข้อที่สอง การศึกษาการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยของผู้สูงอายุในเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

และข้อที่สาม ศึกษาความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยทั้งสถาบันและกลุ่มผู้สูงอายุในเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

งานวิจัยนี้นำแนวคิดสามแนวคิดที่กล่าวไปแล้วในข้างต้น คือ ผู้สูงอายุ อัตลักษณ์ และการสื่อสาร/วาทกรรม ภายใต้สำนักวัฒนธรรมศึกษามาร้อยเรียงเป็นกรอบการวิจัย โดยมีฐานคติที่เชื่อว่า อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุไทยในปัจจุบันเป็นวาทกรรมอัตลักษณ์ที่ประกอบสร้างขึ้นสองด้าน คือ ด้านแรก สถาบันหลักในสังคม คือ การแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการ

สื่อสาร เป็นผู้ใช้อำนาจกำหนดความหมายผ่านภาษาหรือวาทกรรมต่างๆ (Westerhof and Tulle, 2007) และในอีกด้านหนึ่ง ผู้สูงอายุโดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) ทั้งในเมืองและชนบท ต่างก็บริโภคความหมายและสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ของตนออกไปในคราวเดียวกัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าในสังคม ดังแผนภาพต่อไปนี้

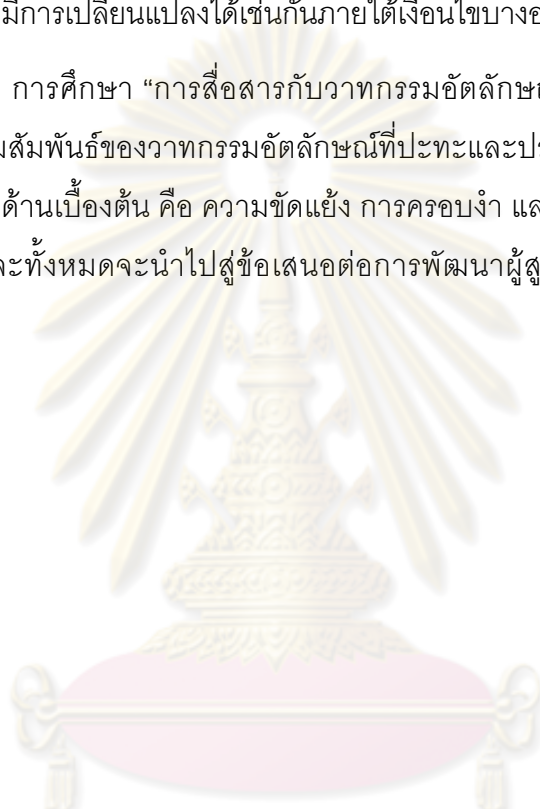
รูปภาพที่ 6 กรอบการวิจัย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอัตลักษณ์เป็นเรื่องสลับซับซ้อน และเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง วาทกรรมอัตลักษณ์ที่สถาบันต่างๆ ได้สร้างขึ้นนั้น ก็ย่อมมีความหลากหลาย (ดังแผนภาพที่มีภาพของผู้สูงอายุที่หลากหลาย และอาจมีทั้งวาทกรรมหลักและวาทกรรมรอง) อาจมีความต่างตาม

สถาบัน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงตามเวลาที่ผันผ่านด้วย ซึ่งจะเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นว่า วาทกรรมอัตลักษณ์มิใช่เป็นเรื่องตายตัวแต่เป็นกระบวนการที่กลายเป็น (becoming) และไม่หยุดนิ่งรวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงได้

และในเวลาเดียวกัน แม้แต่ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) ก็ย่อมมีทั้งการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ ด้านหนึ่งก็อาจจะเห็นด้วยกับวาทกรรมที่สถาบันในสังคมสร้างขึ้น และในอีกด้านหนึ่งก็อาจต่อสู้ต่อหรือสร้างวาทกรรมใหม่ ยิ่งไปกว่านั้นอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงได้เช่นกันภายใต้เงื่อนไขบางอย่าง

ในท้ายที่สุด การศึกษา “การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย” จะนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ที่ปะทะและประสานกันระหว่างสถาบันกับกลุ่มผู้สูงอายุในสามด้านเบื้องต้น คือ ความขัดแย้ง การครอบงำ และการประสานโยงใยกัน หรืออาจมีด้านอื่นอีก และทั้งหมดจะนำไปสู่ข้อเสนอต่อการพัฒนาผู้สูงอายุโดยเฉพาะในด้านการสื่อสารในอนาคต

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

1. การออกแบบงานวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยคุณภาพโดยวางอยู่บนสำนักวิถึนธรรมศึกษาซึ่งสนใจมิติเรื่องอำนาจในการสื่อสารและสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุผ่านสถาบันต่างๆ อันได้แก่ การแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสื่อมวลชน และเพื่อจะตอบคำถามดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงใช้แนวทางการศึกษาวาทกรรม (discourse analysis) ของ Michel Foucault และ Norman Fairclough ซึ่งมุ่งเน้นการตีความหมายของภาษาและการสื่อสารเพื่อแสดงให้เห็นอำนาจและความรู้ในการประกอบสร้างความจริงเรื่องอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ อันทำให้ต่างจากการศึกษาตามแนวทางการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ที่เน้นเชิงปริมาณของเนื้อหาที่นำเสนอ (Hesmondhalgh, 2007) จากแนวคิดดังกล่าวทำให้งานชิ้นนี้มุ่งสนใจวาทกรรมอัตลักษณ์ในสองทิศทางคือ

ทิศทางแรก วาทกรรมที่สังคมเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุซึ่งจะผ่านเครื่องมือการสื่อสารในชีวิตประจำวัน นับตั้งแต่สื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อสมัยใหม่ และสื่อพื้นบ้าน ตลอดจนงานวิจัยด้านผู้สูงอายุในอดีตที่ผ่านมา ทั้งด้านนิเทศศาสตร์และสังคมศาสตร์อื่นๆ เพื่อแสดงให้เห็นการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ในอดีตควบคู่กับปัจจุบัน

ส่วนทิศทางที่สองคือ วาทกรรมที่ผู้สูงอายุเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์ของตนเอง โดยผ่านเครือข่ายการสื่อสารของกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพทั้งในเมืองและชนบท

การศึกษาในครั้งนี้ก็จะเพื่อจะแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของวาทกรรมอัตลักษณ์และความพยายามในการต่อสู้ต่อรองความหมายของผู้สูงอายุ และในท้ายที่สุดวาทกรรมทั้งหมดนั้นจะมีความสัมพันธ์กันลักษณะใด ชัดแย้ง ครอบงำ หรือประสานกันอย่างไร

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ตามแนวทางการศึกษาวาทกรรมของ Foucault วางอยู่บนปรัชญาหลังสมัยใหม่และการมุ่งเน้นการตีความหมายของภาษาหรือการสื่อสารที่อยู่ภายใต้อำนาจและความรู้ในการสร้างอัตลักษณ์โดย Foucault เรียกแนวทางการศึกษานี้ว่า archeology และ genealogy หรือวงศาวិทยา ซึ่งจะศึกษาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ โดยย้อนกลับไปอดีตและขุดค้นข้อมูลจากพื้นที่ที่

หลากหลายจุดตั้งการชูดัชนีของนักโบราณคดีเพื่อเสาะแสวงหาการกำเนิดขึ้นของวาทกรรม การกระจายตัวของอำนาจ และในที่สุดก็จะนำข้อมูลดังกล่าวมาประมวลให้เห็นว่าวาทกรรมจะมีความแตกต่างหลากหลายไม่ต่อเนื่องแต่กลับโยงใยกันเป็นเครือข่ายอำนาจ (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534)

เหตุนี้การศึกษาของ Foucault จึงอาจมิได้ศึกษาตามระบบหรือระเบียบของการวิจัยตามปรัชญาปฏิฐานนิยม (positivism) ที่มุ่งเน้นการดำเนินการตามแบบวิทยาศาสตร์ แต่กลับพิจารณาแหล่งข้อมูลที่กระจัดกระจายหลากหลายในอดีตถึงปัจจุบันและตีความข้อมูลที่พบเห็นโดยวางอยู่บนทฤษฎีหรือกรอบแนวคิด หากพิจารณาการสุ่มตัวอย่างตามแนวคิดของ Patton (อ้างถึงในชายโพธิสิทธิ์, 2547: 125) เรียกว่า “การสุ่มตัวอย่างตามจุดมุ่งหมายการศึกษา” (purposeful sampling) ซึ่งในที่นี้กรอบแนวคิดคืออัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่มองว่า อัตลักษณ์มิได้เป็นเรื่องธรรมชาติ แต่คือการสร้างความหมายจากวาทกรรมต่างๆ ทั้งจากสถาบันที่สังคมกำหนดและผู้สูงอายุเป็นผู้กำหนดและท้าทายวาทกรรมจากสถาบันสังคม ดังนั้น ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้จึงสามารถจำแนกได้เป็นสองส่วนตามแนวคิดอัตลักษณ์ โดยที่ส่วนแรกมุ่งเน้นการศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด และส่วนที่สองการศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์จากผู้สูงอายุเอง

2.1 วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่สังคมกำหนด

จากการศึกษาของ Westerhof and Tulle (2007) ที่ให้เห็นถึงสถาบันหลักที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ได้แก่ การแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสื่อมวลชน ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของสถาบันในสังคมไทยทั้งหมดนำมาวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ โดยจำแนกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรก งานวิจัยด้านการสื่อสารและสังคมศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ในอดีตที่ผ่านมา และกลุ่มที่สอง เป็นการศึกษาในสื่อปัจจุบัน เพื่อเติมเต็มเนื้อหาในส่วนแรกที่อาจขาดหายไปและการเกิดขึ้น (emerge) ของวาทกรรมอัตลักษณ์ในปัจจุบัน ดังนี้

(1) **งานวิจัยในอดีต** คือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุทั้งในด้านการสื่อสารและสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะงานวิจัยด้านการสื่อสารเนื่องจากมีจำนวนน้อยจึงจะเลือกประชากรทั้งหมด 12 เรื่อง ส่วนงานวิจัยสังคมศาสตร์จะเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ที่เกี่ยวข้องกับด้านการสื่อสาร 5 เรื่อง รวมทั้งสิ้นจำนวน 17 เรื่อง โดยนำกลับมาพิจารณาใหม่อีกครั้งด้วยแนวคิดอัตลักษณ์ เพื่อแสดงให้เห็นว่า สถาบันต่างๆ ได้สร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุอะไรและอย่างไร นอกจากนั้นงานวิจัยในอดีตนี้จะแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ในอดีตของผู้สูงอายุด้วย

งานวิจัยที่คัดเลือกมานั้นสามารถจำแนกเป็น 4 กลุ่ม ตามความแตกต่างของประเภทสื่อ คือ สื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อสมัยใหม่ และสื่อพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับสื่อทุกประเภท ดังตารางที่ 1 นี้

ตารางที่ 1: งานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุจำแนกตามประเภทสื่อ

ประเภทสื่อ	งานวิจัยที่ผ่านมา
1. สื่อบุคคล	<ol style="list-style-type: none"> 1. “ความชรา ภาวะพร่อง และการใช้ชีวิตในเมือง” (สมรภัทร์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.) 2. “แบบชีวิตและการปรับตัวของยายเลี้ยงหลาน กรณีศึกษาบ้านภูเหล็ก หมู่ 6 ต.ภูเหล็ก อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น” (ชนินทร์ จารุจันทร์, 2541) 3. “การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ จ.น่าน” (อรรพรรณ ศิริสวัสดิ์, 2543) 4. “กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” (รุ่งนภา มุกดาอนันต์, 2544) 5. “การสื่อสารในสถานสงเคราะห์คนชราประเภทเสียค่าบริการของรัฐบาลและเอกชน” (อรรพรรณ ขำสุวรรณ, 2545) 6. “คนชราในสถานสงเคราะห์: ชีวิตและตัวตน” (เรื่องรอง ชาญวุฒิธรรม, 2547) 7. “การศึกษาทัศนคติของผู้สูงอายุต่อการเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์: กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลสังกัดกรุงเทพมหานคร” (เพ็ญนรินทร์ สารทจำเจริญ, 2549)
2. สื่อมวลชน	
2.1 สื่อโดยรวม	<ol style="list-style-type: none"> 8. “การเปิดรับ การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของผู้สูงอายุไทย” (พรเพ็ญ พยัคฆาภรณ์, 2539) 9. “ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับการดูแลสุขภาพของสตรีวัยกลางคน” (สิริพรรณ วิบูลย์จันทร์, 2542)
2.2 โทรทัศน์	<ol style="list-style-type: none"> 10. “การเปิดรับและความต้องการรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร” (สมมาตร คงชื่นสิน, 2539) 11. “หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์คนค้นคน” (พรพรรณ สมบูรณ์บัติ, 2549)

ตารางที่ 1 (ต่อ): งานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุจำแนกตามประเภทสื่อ

ประเภทสื่อ	งานวิจัยที่ผ่านมา
2.3 วิจัย	12. “ความต้องการ การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงสำหรับผู้สูงอายุ” (มารตี ธิรธนกุล, 2548)
2.4 โฆษณา	13. “ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุในงานโฆษณาทางโทรทัศน์” (ปานจักษ์ทองปาน, 2540) 14. “พฤติกรรมกรรการบริโภคของกลุ่มผู้บริโภคสูงอายุ” (นพวรรณ วัฒนพะยุงกุล, 2550)
3. สื่อสมัยใหม่	15. “บทบาทของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์กับการสร้างความสัมพันธ์แบบชุมชนเสมือนของผู้สูงอายุสมาชิก OPPY Club” (ศุภนิศา เกษมสันต์, 2546)
4. สื่อพื้นบ้าน	16. “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย” (รัตติกาล เจนจัด, 2549) 17. “ชราภาพแต่ร่างกายหากสดใสในจิตใจ: การประยุกต์ใช้ธรรมในชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุไทยในกรุงเทพฯ” (จุลณี เทียนไทย, 2549)

(2) การศึกษาสื่อในปัจจุบัน จะเป็นการศึกษาเอกสารที่ผู้วิจัยค้นพบในช่วงเวลาปัจจุบัน (พ.ศ. 2551-2553) ตามแนวทาง archeology/ genealogy ของ Foucault ซึ่งจะศึกษาว่าทฤษฎีที่เกิดขึ้นและกระจัดกระจายเป็นเครือข่ายตามพื้นที่และเวลาต่างๆ เพื่อให้เห็นการเกิดขึ้น (emerge) ของทฤษฎี ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงกำหนดการคัดเลือกลำดับแรกคือ การพิจารณาถึงสถาบันต่างๆ ที่ส่งผลต่อทฤษฎีอัตลักษณ์ คือ การแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการสื่อสาร กล่าวคือ คู่มือผู้สูงอายุเป็นตัวแทนการแพทย์และสังคมวัฒนธรรม นโยบายรัฐด้านผู้สูงอายุเป็นตัวแทนด้านนโยบายรัฐ ค่าและภาษีเป็นตัวแทนด้านวัฒนธรรม โฆษณาเป็นตัวแทนเศรษฐกิจ และข่าวสาร บทความ นิตยสาร รายการสารคดี และภาพยนตร์เป็นตัวแทนด้านการสื่อสาร ส่วนตำราจะกระจายตัวทั้งในประเด็นสังคม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามการจัดแบ่งนี้เป็นเพียงการมองภาพรวมเท่านั้น ในรายละเอียดยังอาจมีการทับซ้อน เช่น นโยบายรัฐด้านผู้สูงอายุบางเรื่องอาจเกี่ยวข้องกับมิติการแพทย์ เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังพิจารณาจากงานวิจัยในอดีตที่อาจขาดหายไปในครั้งนี้จะเสริมเพิ่มเติมเพื่อให้กระจายในวงกว้าง จำแนกเป็น (1) สื่อสาระ อันได้แก่ (1.1) ข่าวและบทความในสื่อ

หนังสือพิมพ์ (1.2) คู่มือผู้สูงอายุ (1.3) นโยบายรัฐด้านผู้สูงอายุ และ (1.4) คำและภาชิตในสื่อ
 ฟ้าบ้าน (1.5) หนังสือธรรมะ (1.6) ตำรา (1.7) นิตยสาร “Young@Heart” และ (1.8) รายการ
 สารคดีโทรทัศน์ “ลุยไม่รู้โรย” ในสถานีทีวีไทย หรือ TPBS (2) สื่อบันเทิง โดยจะมุ่งเน้นภาพยนตร์
 และ (3) สื่อสาระบันเทิง คือ โฆษณา รวมทั้งหมด 154 ชิ้น ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2: การเปรียบเทียบการศึกษาระหว่างงานวิจัยในอดีตกับการศึกษาในครั้งนี้

ประเภทสื่อ	งานวิจัยที่ผ่านมา	สื่อที่เลือกในปัจจุบัน
1. สื่อบุคคล	/	X
2. สื่อมวลชน		
2.1 สื่อโดยรวม	/	X
2.2 สื่อโทรทัศน์	/	รายการ “ลุยไม่รู้โรย”
2.3 สื่อวิทยุ	/	X
2.4 โฆษณา	/	โฆษณาในสื่อสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในอดีตถึงปัจจุบัน
2.5 สื่อสิ่งพิมพ์	X	ข่าวและบทความในหนังสือพิมพ์ คู่มือผู้สูงอายุ นโยบายรัฐด้านผู้สูงอายุ ตำรา นิตยสาร Young@Heart
2.6 สื่อ ภาพยนตร์	X	ภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ
3. สื่อ สมัยใหม่	/	X
4. สื่อฟ้าบ้าน	/	คำและภาชิต หนังสือธรรมะ

หมายเหตุ : เครื่องหมาย / คือ สิ่งศึกษา เครื่องหมาย x คือ ไม่ได้ศึกษา

จากตารางที่ 2 สามารถขยายความการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

(1) **สื่อสาระ** ประกอบด้วย ข่าวและบทความ คู่มือผู้สูงอายุ นโยบายรัฐด้าน
 ผู้สูงอายุ คำและภาชิต หนังสือธรรมะ และตำรา ดังนี้

(1.1) **ข่าวและบทความในสื่อหนังสือพิมพ์** งานวิจัยนี้สุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจงหนังสือพิมพ์ในปี พ.ศ. 2551-2553 โดยกระจายตามเกณฑ์ผู้สูงอายุ จากนั้นก็จะคัดเลือกอีกครั้งรวมจำนวน 23 ชิ้น ทั้งนี้ การสุ่มตัวอย่างคัดเลือกหนังสือพิมพ์ที่ได้รับความนิยมสูงคือไทยรัฐเป็นหลัก

(1.2) **คู่มือผู้สูงอายุ** เป็นหนังสือคู่มือที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยตรงต่างไปจากสื่อที่ผ่านมาที่อาจมีได้มุ่งเป้าหมายกลุ่มผู้สูงอายุ การศึกษาคู่มือผู้สูงอายุจึงทำให้เข้าใจวาทกรรมที่พุ่งตรงสู่ผู้สูงอายุได้ คู่มือดังกล่าวจัดพิมพ์เผยแพร่และขายตามร้านหนังสือทั่วไปทั้งจากนักวิชาการ นักเขียน และภาครัฐ ในช่วงปี พ.ศ. 2551-2553 โดยมักจะมุ่งเน้นมิติด้านร่างกาย จิตใจ และการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ การคัดเลือกเอกสารดำเนินการเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

ลำดับแรก ผู้วิจัยสำรวจประชากรตามร้านหนังสือในเขตกรุงเทพมหานคร ในช่วงปี พ.ศ. 2551 และในห้องสมุด และเป็นสิ่งที่สังเกตได้ว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมานั้น หนังสือคู่มือเกี่ยวกับผู้สูงอายุจะมีจำนวนมากขึ้น นั่นอาจเนื่องมาจากการที่สังคมไทยเริ่มให้ความสำคัญกับประเด็นผู้สูงอายุ จำนวนผู้สูงอายุเริ่มสูงขึ้น ตลอดจนความกลัวความชราที่ส่งผลให้เกิดหนังสือที่เกี่ยวกับการป้องกันความชรา (anti-aging)

ลำดับที่สอง ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มหนังสือทั้งหมด จำแนกได้เป็นสองประเภท คือ กลุ่มแรก คู่มือที่เกี่ยวกับการแพทย์ และกลุ่มที่สอง คู่มือที่เกี่ยวกับการใช้ชีวิต หลังจากนั้นจึงนำมาจัดประเภทกลุ่มและคัดเลือกตามโควตา (quota sampling) รวม 28 เล่ม ดังตารางที่ 3 นี้

ตารางที่ 3: การคัดเลือกคู่มือผู้สูงอายุที่จะนำมาวิเคราะห์

เกณฑ์	คู่มือที่เกี่ยวกับการแพทย์	เกณฑ์	คู่มือที่เกี่ยวกับการใช้ชีวิต
1. สุขภาพร่างกาย	1. สุขภาพกับวัยสูงอายุ (2551) 2. 108 คำตอบเต็มพลังผู้สูงวัย จุดไฟความสุข (2553) 3. โยคะและโภชนาการเพื่อชะลอวัย (2552) 4. นินทา เฒ่าวัยทอง (2549)	1. ชีวิตหลังเกษียณ	1. ชีวิตสดใสวัยเกษียณ (2551) 2. แผนชีวิตวัยเกษียณ (2551) 3. คุณหญิงซันนี่ ชวนผู้สูงวัยเล่นอินเทอร์เน็ต (ไม่ยาก) (2543) 4. สูงวัยใฝ่รู้ (2551)

ตารางที่ 3 (ต่อ): การคัดเลือกคู่มือผู้สูงอายุที่จะนำมาวิเคราะห์

เกณฑ์	คู่มือที่เกี่ยวกับการแพทย์	เกณฑ์	คู่มือที่เกี่ยวกับการใช้ชีวิต
2. ความสวยงาม	5. Anti Aging เปลี่ยนอายุให้เป็นแค่ตัวเลข (2551)	2. การทำธุรกิจหลังเกษียณ/ มิติเศรษฐกิจ	5. ทำ (ธุรกิจ) อะไรดีหลังเกษียณ (2551) 6. เกษียณหรูหรา (2551)
3. การดูแลผู้สูงอายุแบบไทย	6. คู่มือดูแลพ่อแม่ (2552)	3. การเตรียมวัยสูงอายุ (ด้านกายใจ สังคม จิต วิญญาณ)	7. คู่มือผู้สูงอายุ: ฉบับเตรียมตัวก่อนสูงอายุ (2550) 8. คู่มือผู้สูงอายุฉบับสมบูรณ์ (2549) 9. คู่มือเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุการงาน (2535) 10. คู่มือเกษียณอายุ (ม.ป.ป.) 11. เคล็ดลับความสุขสำหรับผู้สูงอายุ (2545) 12. ฉันจะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุข (ม.ป.ป.) 13. แก่อย่างมีค่าชราอย่างมีความสุข (2549)
4. การต่อต้านความชรา	7. ไทยอายุวัฒนะ (2551) 8. สูตรลับ Anti-aging จากพระไตรปิฎก (2551) 9. โภชนศาสตร์พุทธวิธีเสริมสุขภาพ (2552) 10. ร่างกายที่เหนืออายุขัยจิตใจที่ไร้กาลเวลา (2551) 11. อ่อนวัยลง ชีวิตยาวขึ้น (2552) 12. อายุแท้ไม่ใช่ตัวเลข (2552)	4. ตัวอย่างผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ	14. เส้นทางสายเกียรติยศ (2551) 15. ผู้สูงวัยอยู่อย่างไรให้สูงค่า (2550) 16. ชัชณี จาติกวนิช ตั้งสายลมพัดผ่าน (2540)

(1.3) **นโยบายรัฐด้านผู้สูงอายุ** จะมุ่งเน้นการศึกษานโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุโดยตรง คือ กฎหมายที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเพื่อแสดงให้เห็นวิถีคิดของสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุ จำนวน 10 ฉบับหลัก ๆ ดังนี้

1. คำประกาศพระราชทานคนชรา (นพศก 1249)
2. กฎหมายว่าด้วยบำนาญบำนาญของผู้สูงอายุ พ.ศ. 2494
3. การจัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชรา พ.ศ. 2496
4. การเกษียณอายุราชการ และการเกษียณก่อนกำหนด พ.ศ. 2543
พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน
5. แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2525-2544
6. มาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว พ.ศ. 2535-2554
7. แผนผู้สูงอายุฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545-2564
8. พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546
9. หลักประกันทางสังคมขั้นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ
10. กฎหมายด้านผู้สูงอายุอื่นๆ เช่น การปกป้องคุ้มครองผู้สูงอายุ

ทั้งนี้ กฎหมายดังกล่าวจะปรากฏอยู่ในหนังสือ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนโยบายรัฐต่อผู้สูงอายุ จำนวน 8 เล่มหลัก ได้แก่ “สวัสดิการผู้สูงอายุ” (2549) “ผู้สูงอายุไทย” (2542) “นโยบายผู้สูงอายุของประเทศไทย” (2546) “มาตรการทางกฎหมายเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทย” (2543) “เรื่องน่ารู้สำหรับข้าราชการเกษียณอายุ” (2534) “รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องการปรับปรุงระบบการเกษียณอายุราชการ” (2533) “ที่ระลึกครบรอบ 50 ปี แห่งการใช้กฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน” (2522) “รายงานการวิจัยเรื่องระบบเกษียณอายุข้าราชการตามลักษณะงาน” (2542)

(1.4) **คำและภาษี** จะศึกษาพิจารณาคำและภาษีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเพื่อแสดงให้เห็นถึงมิติเชิงวัฒนธรรมที่กำหนดความหมายของผู้สูงอายุ โดยศึกษาจากหนังสือที่รวบรวมคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ จำนวน 3 เล่มหลัก คือ “คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย” (2542) “สำนวน ลำนาน ตำนาน 4 ภูมิภาค” (2552) “ปทานุกรมสำนวนโวหารไทยและสุภาษิตคำพังเพย” (2542) เป็นต้น

(1.5) **หนังสือธรรมะ** อาจถือได้ว่าเป็นหนึ่งในคู่มือผู้สูงอายุ แต่จะมุ่งเน้นประเด็นด้านศาสนา ดังนั้น จึงจะแยกออกมาศึกษาโดยตรง จำนวน 8 เล่ม ได้แก่ “ฉลาดทำใจ” (2551) “หน้าที่คนชรา: แก่อย่างมีคุณค่าชราอย่างมีสุข” (2552) “มาหัดตายกันเถอะ” (2553)

“มรดกสติกา” (2553) “ธรรมะรักษาใจวัยชรา” (2552ก) “กตัญญูกตเวทิตี” (2552ข) “กตัญญูกตเวทิตีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก” (2552ก) “กตัญญูกตเวทิติกา” (2552ข)

(1.6) **ตำรา** เป็นเอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ จำนวน 31 เล่ม จำแนกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ การแพทย์ องค์กรวม สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ดังนี้

ด้านการแพทย์ ได้แก่ “หลักสำคัญของเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” (2541) “สุขภาพผู้สูงอายุ” (2528) “จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย วัยรุ่น วัยสูงอายุ” (2549) “ความเสื่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้แต่ชะลอได้” (2551) “Aging Male Men’s Health through the Ages” (2544) “การประเมินภาวะสุขภาพผู้ใหญ่และผู้สูงอายุสำหรับพยาบาล” (2551) “กัน/แก้/แก้” (2548) “กายเหนียวใจเหนือกาลเวลา” (2553)

องค์กรวม หรือการผสมผสานระหว่างสุขภาพ สังคม นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ ได้แก่ “ผู้สูงอายุในประเทศไทยรายงานทบทวนองค์ความรู้และสถานการณ์ในปัจจุบันตลอดจนข้อเสนอแนะทางนโยบายและการวิจัย” (2545) “ผู้สูงอายุไทย” (2542) “สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย” (2549, 2550 และ 2551) “ผู้สูงอายุ” (2539) “พัฒนาการของการศึกษาเรื่องผู้สูงอายุในประเทศไทย” (2534)

มติสังคม ได้แก่ “ไม้ใกล้ฝั่ง : สถานภาพและบทบาทผู้สูงอายุไทย” (2538) “สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ” (2539) “ชมรมผู้สูงอายุ: การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม” (2539) “วัฒนธรรมความเชื่ออาถรรพณ์ของประชาคมผู้สูงอายุในเขตชุมชนเมือง: กรณีศึกษา จ.อุดรธานี ประเทศไทย” (2550) “รายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550” (2551) “สรุปข้อมูลสถิติสำคัญและประเด็นเด่น: ผลสำรวจ/สัมภาษณ์ พ.ศ. 2551” (2551) “สังคม สว.” (2549) “สวัสดิการผู้สูงอายุ: การจัดการแนวใหม่เข้าใจภูมิปัญญาคุณค่าคนชรา” (2547) “หลายชีวิตในแสงอัสดง” (2552)

มติเศรษฐกิจ ได้แก่ “โครงสร้างประชากรของไทยยุคโพสต์โมเดิร์น การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเกินกว่าจะถ่วงมองข้าม” (2550) “ปัญหาเบียดเบียนสำหรับผู้สูงอายุ” (2552) “ระบบบำนาญแห่งชาติ” (2551) “ข้อเสนอภาพรวมนโยบายการคลังเพื่อสังคมและสุขภาพและมาตรการเพื่อผู้สูงอายุ” (2550) “รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการหลักประกันด้านรายได้สำหรับผู้สูงอายุไทย” (2551) “การสร้างและขยายโอกาสการเข้าถึงหลักประกันทางสังคมขั้นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ” (2550)

มติการสื่อสาร ได้แก่ “การศึกษาพฤติกรรมและการเปิดรับ ความต้องการ การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจต่อรายการโทรทัศน์ของผู้สูงวัยในเขตกรุงเทพฯ” (2552)

(1.7) **นิตยสาร “Young@Heart”** เป็นนิตยสารที่ผลิตขึ้นในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งมุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ ในปัจจุบันมีจำนวน 2 ฉบับ

(1.8) **รายการสารคดีโทรทัศน์ “ลุยไม่รู้โรย”** เป็นรายการที่มุ่งเน้นนำเสนอภาพของผู้สูงอายุเชิงบวก ผลิตขึ้นในปี พ.ศ. 2553 แพร่ภาพทางสถานีโทรทัศน์ทีวีไทย หรือ TPBS ทุกวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 5.00 น. และ 15.00 น. ผู้วิจัยเลือกแบบเฉพาะเจาะจง 1 ครั้ง ในตอน “ผู้สูงวัยหัวใจไซเบอร์” ซึ่งแพร่ภาพในวันที่ 21 มิถุนายน 2553 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชมรม OPY

(2) **สื่อบันเทิง คือ ภาพยนตร์ไทย** สืบเนื่องจากในอดีตที่ผ่านมายังไม่มีงานวิจัยที่กล่าวถึงสื่อภาพยนตร์และสื่อบันเทิง แต่จากการศึกษาในงานวิจัยในต่างประเทศพบว่าสื่อภาพยนตร์เป็นหนึ่งในสื่อที่มีส่วนในการสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ (Markson, 2003) รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวกับสื่อบันเทิงในต่างประเทศ แสดงให้เห็นว่าสื่อบันเทิงทั้งภาพยนตร์และละครโทรทัศน์แม้กลุ่มเป้าหมายหลักจะไม่ได้มุ่งสู่ผู้สูงอายุ ทว่าภาพผู้สูงอายุในสื่อก็ส่งผลต่อความเข้าใจของกลุ่มคนรุ่นใหม่ได้และบ่อยครั้งมักจะสร้างภาพตัวแทนในแง่ลบ (Robinson, Skill and Turner, 2004 และ Harwood, 2007) งานชิ้นนี้จึงจะพิจารณาภาพยนตร์ไทยว่าจะสร้างความหมายของผู้สูงอายุเช่นไร โดยมุ่งเน้นเฉพาะผู้สูงอายุที่เป็นตัวเอก และเนื่องจากภาพยนตร์ที่มีผู้สูงอายุเป็นตัวเอกมีจำนวนน้อยคือ 5 เรื่อง จึงได้คัดมาทั้งหมด คือ “วัยตกกระ” (2521) “หลงตา” (2523) “18-80 เพื่อนซี้ไม่มีซั้ว” (2540) “พันธุรีอกหน้าย่น” (2547) และ “ความจำสั้นแต่รักฉันทาว” (2552)

(3) **สื่อสาระบันเทิง** เป็นสื่อที่มีส่วนผสมระหว่างสาระกับบันเทิง โดยในที่นี้จะพิจารณาเฉพาะสื่อโฆษณา สืบเนื่องจากในอดีตที่ผ่านมางานวิจัยเกี่ยวกับโฆษณาคืองานของปานจักษ์ ทองปาน (2540) ซึ่งศึกษาภาพของผู้สูงอายุในโฆษณาและพบว่า มีภาพผู้สูงอายุ 4 ภาพ คือ กิจกรรมผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุกับภูมิปัญญา การถ่ายทอดวัฒนธรรม และภาพด้านลบ แม้ว่าในปี พ.ศ. 2550 จะมีงานวิจัยของนพวรรณ วัฒนะพยุกุล (2550) ศึกษาโฆษณาด้วยแต่ก็มิได้เน้นมิติด้านอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ดังนั้น ในช่วงเวลาที่ห่างจากเดิมอีก 11 ปี คือ พ.ศ. 2551-2553 จะมีการเปลี่ยนแปลงภาพของผู้สูงอายุอีกหรือไม่

ผู้วิจัยจึงได้สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงและคัดเลือกโฆษณาที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุย้อนหลังสู่ออดีต โดยพิจารณาจากการรวบรวมงานของเอนก นาวิกมูล (2543 และ 2550) และโฆษณาอื่นในสื่อสิ่งพิมพ์ที่กระจายตัวเพิ่มเติมในช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ นิตยสารผู้หญิง-ผู้ชาย นิตยสารคดี นิตยสารข่าว เพื่อกระจายกลุ่มตัวอย่างที่สถาบันต่างๆ

จะสร้างวาทกรรม และภายหลังที่ได้โฆษณาแล้วก็นำมาจัดกลุ่มและคัดเลือกเพื่อนำมาวิเคราะห์ จำนวนทั้งหมด 28 ชิ้น

กล่าวโดยสรุป การศึกษากลุ่มตัวอย่างทั้งงานวิจัยในอดีต ทั้งด้านการสื่อสารและสังคมศาสตร์ ตลอดจนถึงในปัจจุบัน ทั้งสื่อสาระ คือ ข่าวและบทความ คู่มือผู้สูงอายุ นโยบายรัฐ ด้านผู้สูงอายุ คำและภาชิต หนังสือธรรมะ ตำรา นิตยสาร และรายการสารคดีดูไม่รู้โรย สื่อบันเทิง คือ สื่อภาพยนตร์ และสื่อสารบันเทิง คือ โฆษณา รวมทั้งสิ้น 154 ชิ้น จะทำให้เห็นภาพของสถาบันสังคมต่างๆ กำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุจากอดีตสู่ปัจจุบันและหลากหลายตามแต่ละพื้นที่

2.2 วาทกรรมอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนด

จากกรอบแนวคิดผู้สูงอายุในสำนักวัฒนธรรมศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุจะมีความแตกต่างกัน ไม่อาจเหมารวมได้ อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุก็อาจต่างกัน ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเผยให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในกลุ่มที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) จะนิยามอัตลักษณ์หรือตัวตนเช่นไร

การเลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพนั้น ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากการตั้งข้อสังเกตเชิงทฤษฎีว่า สังคมไทยกำลังก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ อีกทั้ง สังคมส่วนใหญ่นิยามผู้สูงอายุเชิงลบ จนกระทั่งขาดตัวอย่างของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ การศึกษานี้จึงน่าจะเป็นแนวทางสำคัญที่ทำให้เข้าใจการต่อสู้ของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ อย่างไรก็ตามภายใต้ความหมายของกลุ่มที่เข้มแข็งและมีคุณภาพก็ย่อมมีความแตกต่างกันคือ กลุ่มเมืองและชนบท รวมถึงภายในพื้นที่ดังกล่าวก็มีความแตกต่างกันในด้านชนชั้นอีกด้วย เหตุนี้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงจะคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพในเมืองและชนบทจะมีการนิยามอัตลักษณ์ของตนเองอะไรและอย่างไร

นอกจากนั้น เนื่องจากประชากรผู้สูงอายุในกลุ่มเข้มแข็งและมีคุณภาพในเมืองและชนบทมีจำนวนมาก งานวิจัยนี้จึงจะสุ่มตัวอย่างเฉพาะกรณี (case study) เลือกเพียงอย่างละกลุ่ม โดยใช้วิธีลงสนาม (field study) เพื่อเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก

1) **กลุ่มเมือง** คือ กลุ่ม OPY Club (Old People Playing Young Club) ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งที่รวมตัวกันใช้สื่อสมัยใหม่คือ อินเทอร์เน็ต นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 และกลุ่มดังกล่าวได้รับความนิยมและยอมรับ

2) **กลุ่มชนบท** คือ กลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ. พิษณุตร ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่รวมตัวกันเพื่อพัฒนาชุมชนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 จนได้รับรางวัลชมรมผู้สูงอายุดีเด่นในปี 2551 โดยเครือข่ายผู้สูงอายุแห่งนี้มีจำนวนมากกว่า 300 คน

3. วิธีวิจัยและเครื่องมือการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ดำเนินตามแนวทางการศึกษาวาทกรรมของ Norman Fairclough (1995) ซึ่งจะศึกษาในสองทิศทาง คือ ทิศทางแรก **สภาพการณ์ของการสื่อสาร** (communicative event) ซึ่งจะเป็นการศึกษาวาทกรรมตามภาพตัดขวางสามด้าน คือ ด้านแรก ตัวบท (text) หรือ การศึกษาการใช้ภาษา การเชื่อมโยงของประโยค เพื่อสื่อความหมายที่แฝงเร้นในเนื้อหา ด้านที่สอง ปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) จะศึกษาการผลิตและการบริโภควาทกรรม และด้านที่สาม ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice) จะสนใจอิทธิพลด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่จะมีผลต่อวาทกรรมดังกล่าว

ส่วนทิศทางที่สองคือ **แบบแผนของวาทกรรม** (order of discourse) จะสนใจมิติของความเชื่อมโยงและขัดแย้งของวาทกรรมในสองด้าน คือ ด้านแรก ความสัมพันธ์แบบตัวเลือก (choice relation) อันหมายถึง การเลือกที่จะนำเสนอรูปแบบตัวบท หรือ Fairclough จะใช้คำว่า “genre” ทั้งในกรณีของตัวบทที่มีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะ เช่น รายการสารคดีก็จะมีธรรมชาติพิเศษต่างจากรายการบันเทิงคือมุ่งเน้นสาระ ทว่าในอีกด้านหนึ่งตัวบทที่ย่อมจะมีทั้งการเชื่อมโยงและอาจขัดแย้งกันกับตัวบทหรือ genre อื่น เช่น รายการสารคดีในปัจจุบันเริ่มมีการเชื่อมโยงกับการให้ความรู้ การชักจูง และการผสมบันเทิงซึ่งเคยอยู่บนซีกของสื่อบันเทิง

นอกจากนั้น ในด้านที่สองคือ ความสัมพันธ์แบบโยงใย (chain relation) หมายถึง ความสัมพันธ์ของวาทกรรมอันหลากหลายที่รายล้อมตัวบททั้งการเชื่อมโยงและขัดแย้งกัน เช่น ในระดับสถาบัน (meso) รายการโทรทัศน์ก็จะโยงใยกับวิถีคิดเรื่องสาธารณะและการตลาด และในบางกรณีการตลาดก็อาจเอาชนะสาระณะประโยชน์ได้ ส่วนในระดับโครงสร้างสังคม (macro) เช่น ในโรงเรียนก็จะมีทั้งวาทกรรมในห้องเรียน สนามเด็กเล่น และความสัมพันธ์กับครอบครัวปะปนกัน จึงเป็นคำถามที่น่าสนใจว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุจะรายล้อมด้วยวาทกรรมอะไรทั้งในระดับสถาบันและโครงสร้างสังคม

การวิเคราะห์ทั้งสองทิศทางนั้นจะดำเนินการไปพร้อมๆ กัน โดยที่การวิเคราะห์สภาพการณ์ของการสื่อสาร (communication event) จะเป็นแนวตั้ง ส่วนการวิเคราะห์แบบแผนวาทกรรม (order of discourse) จะเป็นแนวขวางโดยเฉพาะการแทรกอยู่ในส่วนของปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice)

เพราะวาทกรรมไม่อาจแยกขาดออกจากมิติของตัวบทและสื่ออื่นๆ และจุดที่สำคัญคือ ในบางครั้ง วาทกรรมก็อาจมีทั้งความสอดคล้องและอาจจะมีความขัดแย้งไม่ประสานกันแต่กลับอยู่รวมกันได้ ดังแนวคิดของ Foucault

ดังนั้น ในที่นี้จึงจะวิเคราะห์สภาพการณ์ของการสื่อสาร (communication event) เป็นแกนหลัก หลังจากนั้นจึงจะพิจารณาแบบแผนของวาทกรรม (order of discourse) ที่แทรกอยู่ในสภาพการณ์ของการสื่อสาร ทั้งนี้ สภาพของการสื่อสารจะพิจารณาวาทกรรมอัตลักษณ์ในสามมิติ คือ

3.1 การศึกษาตัวบท (text)

ในการศึกษาตัวบทจะพิจารณา “ภาษา” ทั้งภาษาพูด เช่น การสนทนา ภาษาเขียน เช่น คำ ประโยค การใช้อักษรตัวใหญ่ตัวเล็ก ภาษาภาพ เช่น มุมกล้อง การใช้เสียงพากย์ รูปแบบรายการว่า มีลักษณะเช่นไร ตลอดจนการเชื่อมโยงของภาษาดังกล่าว แต่จุดที่สำคัญคือ การวิเคราะห์ภาษาจะนำไปสู่ความหมายที่แฝงอยู่ในนั้น

Fairclough อธิบายถึงเป้าหมายของการศึกษาตัวบทหรือความหมายแฝงก็เพื่อ (1) การแสดงให้เห็นว่าภาษาได้ประกอบสร้างและนำเสนอภาพตัวแทนของโลกอะไรบ้าง (represented) หรือเรียกอีกอย่างว่า “an identitional function” และในที่สุดภาษาดังกล่าวจะกลายเป็นระบบความรู้ความเข้าใจกับสังคม (2) ภาษาได้สร้างอัตลักษณ์ให้กับเรา (identities) หรือเรียกว่า “an identity function” ซึ่งในที่นี้คืออัตลักษณ์ผู้สูงอายุคืออะไร และ (3) การสร้างความสัมพันธ์ (relationship) หรือ “a relational function” เช่น การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ และสังคม ผู้เขียนบทความกับผู้อ่าน เป็นต้น แต่สำหรับในงานวิจัยนี้จะพิจารณาเฉพาะประเด็นที่ 1 และ 2 เท่านั้น

3.2 การศึกษาปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice)

การศึกษาปฏิบัติการวาทกรรมจะพิจารณาในสองด้าน คือ ด้านแรก การผลิต (production) คือ การศึกษากระบวนการผลิตวาทกรรมว่าผู้สร้างวาทกรรมนั้นผลิตวาทกรรมอย่างไร และที่สำคัญคือ การผลิตดังกล่าวนั้นมีแบบแผนวาทกรรม (order of discourse) ทั้งในด้านการเชื่อมโยง/ขัดแย้งกับรูปแบบของตัวบทหรือ genre อื่นหรือความสัมพันธ์ตัวเลือก (choice relation) ตลอดจนความสัมพันธ์กับบริบทสังคมและวัฒนธรรมหรือความสัมพันธ์โยงใย (chain

relation) หรือไม่ว่าอย่างไร และด้านที่สอง คือ การบริโภคความหมาย (consumption) หรือ การศึกษาในปากของการบริโภคความหมายของผู้รับสาร

หากพิจารณาปฏิบัติการวาทกรรมในสถาบันสื่อมวลชน Fairclough จะเรียกว่าการศึกษา กระบวนการของสถาบัน (institutional process) ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาในระดับกลาง (meso) อันมีความสัมพันธ์กับระดับเล็กคือ “ภาษา” และขนาดใหญ่คือ “บริบทสังคมและวัฒนธรรม” Fairclough ตั้งข้อสังเกตว่า ด้วยสถาบันสื่อมวลชนเป็นสถาบันที่สถาปนาขึ้นมาท่ามกลางบริบท สังคมและวัฒนธรรม ในด้านหนึ่งได้สร้างแบบแผนวาทกรรม (order of discourse) เฉพาะ เช่น รูปแบบรายการสนทนาการเมือง รายการสารคดี แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็ยังต้องเชื่อมร้อย/ขัดแย้งกับ ตัวบทอื่นหรือ genre และบริบทโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม

ในแง่ของตัวบทก็จะมีลักษณะสหบท (intertextuality) กับตัวบทอื่นๆ ในสังคม ดังที่ Fairclough ยกตัวอย่างการผสมกลมกลืนของรายการสารคดีที่มีทั้งการให้ความรู้ การชักจูง และการแทรกด้วยความบันเทิง หรือการรายงานข่าวก็ยังมีสีสันของการสร้างจินตนาการด้วยภาษาที่ ตื่นเต้นดุจสื่อบันเทิง รวมถึงในแง่ของบริบทสังคมและวัฒนธรรม สื่อมวลชนจะทำงานอยู่บนพื้นที่ สาธารณะและขัดแย้งกับพื้นที่ส่วนบุคคล หรือความขัดแย้งกับมิติการตลาดกับสาธารณชน เป็นต้น

เหตุนี้ ในการศึกษาปฏิบัติการวาทกรรมนอกจากจะพิจารณาในสองด้าน คือ การผลิต และบริโภคแล้ว ยังอาจต้องพิจารณาถึงสถาบันสื่อมวลชนที่จะมีการเชื่อมโยง/ขัดแย้งกับตัวบทและ บริบทสังคมและวัฒนธรรมไปพร้อมกัน เช่น ตัวบทของผู้สูงอายุในสื่อมวลชนเชื่อมโยงกับตัวบทอื่น ได้อย่างไร ตลอดจนสถาบันสื่อนี้เกี่ยวเนื่องกับโครงสร้างสังคมอย่างไร โดยเฉพาะเงื่อนไขของสื่อที่ มุ่งเน้นผลกำไรอันขัดแย้งกับเรื่องการทำเพื่อผู้สูงอายุ

สำหรับในที่นี้ การศึกษาปฏิบัติการวาทกรรมจะมุ่งพิจารณาเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสอง กลุ่มเท่านั้น ส่วนในกรณีของสถาบันนั้น จะไม่วิเคราะห์เนื่องจากสถาบันต่างพากันทำหน้าที่ ประสานการทำงานในลักษณะภาพวงกว้างจนไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าใครคือผู้ผลิต ความหมายที่แท้จริง

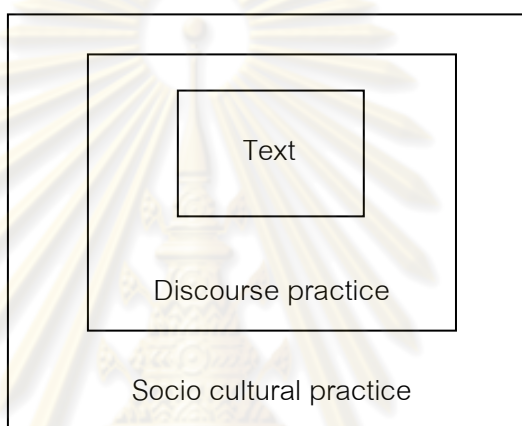
3.3 ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม (socio-cultural practice)

ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมคือการพิจารณาถึงอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมอันมี ผลต่อวาทกรรมผู้สูงอายุ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสื่อมวลชน ซึ่งถือเป็น แนวคิดสำคัญของ Fairclough และ Foucault ที่สนใจภาษากับความสัมพันธ์กับอำนาจและ

ความรู้ และสิ่งที่สำคัญคือ วาทกรรมที่เชื่อมร้อยเป็นเครือข่ายนี้อาจไม่จำเป็นต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันแต่อาจมีความขัดแย้งและแตกกระจายกันก็เป็นได้

ในส่วนของปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นการพิจารณาแบบแผนวาทกรรม (order of discourse) ในระดับโครงสร้างขนาดใหญ่ (macro) ต่างไปจากการศึกษาปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) ที่จะมุ่งเน้นขนาดกลาง (meso) คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสื่อกับตัวบท และสถาบันสื่อกับโครงสร้างอื่นๆ

มิติทั้งสามสามารถเขียนได้ดังรูปภาพที่ 7

รูปภาพที่ 7 การศึกษาวาทกรรมตามแนวทางของแฟร์คลาฟ

Hesmondhalgh (2006) สรุปลงให้เห็นการวิเคราะห์ที่ตามแนวทางของ Fairclough ว่า เขาเริ่มจากการศึกษาในระดับเล็กสู่กลางและใหญ่ กล่าวคือ การศึกษาภาษาในระดับแรก (micro level) พัฒนาสู่ระดับสถาบัน (meso level) และสังคม (macro level) เพื่อแสดงให้เห็นถึงการที่ภาษากำหนดความหมายบางประการแก่นutzer และความโยงใยและขัดแย้งของวาทกรรมในระดับต่างๆ ของสังคม

นอกจากนั้น เนื่องจากการศึกษานี้อยู่บนกรอบแนวคิดอัตลักษณ์ที่มีสองทิศทางคือ การที่สังคมเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์ และผู้สูงอายุเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์เอง งานวิจัยนี้จึงได้กำหนดเครื่องมือการวิจัยสองส่วน คือ

1. การวิจัยเอกสาร เพื่อศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่สังคมกำหนด โดยที่กรอบการวิจัยจะวิเคราะห์เฉพาะในสองมิติคือ (1) ตัวบท และ (2) ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น เนื่องจากมิติปฏิบัติการวาทกรรมนั้น วาทกรรมมาจากหลากหลายทิศทางจนไม่สามารถ

ระบุได้ชัดเจนว่าใครเป็นผู้ผลิตวาทกรรมดังกล่าว ซึ่งต่างจากกรณีผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่สามารถระบุผู้ผลิตวาทกรรมได้

2. **การวิจัยกลุ่มผู้สูงอายุ** เป็นการศึกษากลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกัน หรือในภาษาศาสตร์วิจัยผู้สูงอายุเรียกว่า cohort study จำแนกเป็นกลุ่มเมืองและชนบท เลือกรูปแบบเฉพาะ (case study) ที่มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) และลงสนาม (field study) โดยมีเครื่องมือการวิจัย คือ การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ รวมถึงเติมเต็มการวิเคราะห์เอกสารเพิ่มเติม เพื่อศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุที่กำหนดตัวตนขึ้นมา โดยที่กรอบการวิจัยจะมีทั้งสามมิติ คือ ตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม โดยที่จุดเด่นการวิจัยกลุ่มผู้สูงอายุจะศึกษาสองกลุ่มดังนี้

(1) การสัมภาษณ์/สังเกตการณ์กลุ่มผู้สูงอายุ จำแนกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแกนนำและกลุ่มสมาชิก โดยที่กลุ่มแกนนำจะเลือกสัมภาษณ์เฉพาะเจาะจงและการสังเกตการณ์ทำงานในประเด็นการทำงานรวมกลุ่มของชมรมทั้งสอง

กลุ่มแรก การสัมภาษณ์/สังเกตการณ์ แกนนำกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร จำนวน 4 ท่าน คือ ลุงจวน ผลเกิด ลุงหนูดี ทองภูบาล ลุงณรงค์ แสงจันทร์ และลุงบุญธรรม คำเพชร และสมาชิกในชมรมอีก 8 ท่าน ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุ OPDY Club ประธานชมรม คือ คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช สำหรับกลุ่มสมาชิกก็จะเลือกสัมภาษณ์สมาชิกในชมรมจำนวน 4 ท่าน โดยเลือก “กลุ่มรักวันอาทิตย์” เพราะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้ากลุ่มและเรียนคอมพิวเตอร์อยู่ตลอด ได้แก่ คุณทรงพล มะลิกุล พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ ม.ร.ว.ทิพพาวดี คุณละลัมพะ และคุณนฤพร ปันยารชุน รวมกลุ่มทั้งสองทั้งหมด 17 ท่าน

อนึ่ง นอกเหนือจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์แล้ว ยังใช้ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่คนสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายประกอบกัน เช่น ข่าว บทความ งานวิจัย ก็จะทำให้เข้าใจอัตลักษณ์ของชมรมทั้งสองเพิ่มเติม

(2) การสัมภาษณ์บุคคลที่ไม่ใช่ผู้สูงอายุ เช่น ผู้ประสานชมรม ชาวบ้านในชุมชน ลูกหลานของผู้สูงอายุ ผู้ที่ทำงานร่วมกับผู้สูงอายุ เป็นต้น เพื่อสอบถามอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุทั้งกลุ่มในทัศนะของบุคคลดังกล่าวและการเติมเต็มข้อมูลเพิ่มเติม โดยวิธี snowball รวมสองกลุ่มคือ 27 ท่าน

โดยสรุป การสัมภาษณ์/สังเกตการณ์ กลุ่มตัวอย่างของผู้สูงอายุทั้งในเมืองและชนบท รวมเป็น 44 ท่าน (สำหรับรายละเอียดของการศึกษากลุ่มผู้สูงอายุจะปรากฏในส่วนแรกของบทที่ 7 และ 8)

4. เกณฑ์ในการวิเคราะห์และการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์วาทกรรมตามแนวทางของ Fairclough ในสามด้าน คือ (1) ตัวบท (2) ปฏิบัติการวาทกรรม และ (3) ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม เพื่อแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

4.1 ตัวบท (text) คือ การพิจารณาตัวบทที่จะศึกษา คือ ทั้งในส่วนของเอกสาร และกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งจำแนกเป็นกลุ่มผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร และชมรม OPPY Club ตลอดจนบุคคลภายนอกที่ไม่ใช่ผู้สูงอายุ

การศึกษาตัวบทสามารถจำแนกได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ ลำดับแรก การจำแนกตัวบท ลำดับที่สอง เกณฑ์การวัดตัวบท และลำดับสุดท้าย เป้าหมายการวิเคราะห์ตัวบท ดังนี้

(1) การจำแนกตัวบทตามประเด็นโดยเฉพาะข้อมูลเอกสาร

การจำแนกประเภทข้อมูลเอกสารออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรก งานวิจัยในอดีตและกลุ่มที่สอง สื่อในปัจจุบัน แม้จะทำให้เห็นการกระจายตัวของพื้นที่และเวลาของสื่อ ทว่า ยังมิได้แสดงให้เห็นมิติของความแตกต่างในด้านประเด็น

ลำดับแรก ผู้วิจัยจึงจัดประเภทข้อมูลตามเนื้อหาตามสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ คือ (1) สุขภาพผู้สูงอายุ (2) นโยบายผู้สูงอายุ/การเมือง (3) เศรษฐกิจผู้สูงอายุ (4) การใช้ชีวิตและวัฒนธรรมผู้สูงอายุ เพื่อจะเห็นการเชื่อมโยง/ขัดแย้งของวาทกรรมในระดับโครงสร้าง

อย่างไรก็ดี เมื่อแยกวิเคราะห์ตามประเด็นนั้นแล้ว ในลำดับถัดมา ผู้วิจัยก็ต้องปรับเปลี่ยนโดยใช้ผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางและใช้กรอบสุขภาพของ WHO คือ กาย ใจ สังคม จิตวิญญาณ เพราะมีความสัมพันธ์กับผู้สูงอายุมากกว่าการแยกตามประเด็นตามสาขาวิชา เพราะในบางครั้งการจำแนกด้วยสาขาวิชา เช่น มิติด้านนโยบายรัฐ ก็มีได้หมายความว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องสังคมอย่างเดียว แต่กลับโยงใยเรื่องร่างกายได้ด้วย ในเวลาเดียวกันการแยกตามสุขภาพ จะทำให้สามารถขมวดหัวข้อที่เคยกระจาย เช่น ประเด็นด้านสังคม ที่เคยกระจายสู่สถาบันเศรษฐกิจ การใช้ชีวิต เข้ามาอยู่ในหัวข้อเดียวกัน และที่สำคัญคือ การสร้างจุดเน้นมิติจิตวิญญาณที่หล่นหายไปในการจำแนกครั้งแรก เพราะเกณฑ์แบบแรกนั้นมองข้ามประเด็นศาสนาไปค่อนข้างมาก

หลังจากการจัดแบ่งตามประเด็นแล้ว ลำดับที่สาม ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ในเบื้องต้นเพื่อสรุปให้เห็นการเชื่อมโยงของวาทกรรม และพบว่า ข้อมูลดังกล่าวสามารถแสดงให้เห็นว่ามีความแตกต่างอย่างชัดเจนและสามารถจัดแบ่งได้ตามยุคตามแนวคิด episteme

ของ Foucault ที่พิจารณาว่าอัตลักษณ์เป็นผลมาจากอำนาจและความรู้ที่จัดการมนุษย์ และสำหรับในที่นี้ก็คือ อำนาจและความรู้ของใครหรือสถาบันใดที่จัดการผู้สูงอายุ จำแนกได้เป็นสามยุค คือ ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม : ความชราตามธรรมชาติโลก จะมุ่งเน้นสถาบันศาสนาเป็นผู้กำหนดความสูงอายุและมองผู้สูงอายุด้านบวกแต่ความสูงอายุก็ไม่อาจจัดการได้ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม : การจัดระเบียบความชรา สถาบันการแพทย์และรัฐ เริ่มก้าวมามีบทบาทในการกำหนดผู้สูงอายุ และยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร : ความชราที่จัดการได้เริ่มคลี่คลายตัวให้ผู้สูงอายุเริ่มมีบทบาทในการกำหนดความหมายของตนเอง ภาพรวมดังกล่าวจะกลายเป็นพื้นฐานในการจำแนกข้อมูลวาทกรรมผู้สูงอายุในงานวิจัยนี้

(2) เกณฑ์การวัดข้อมูล

ตามแนวคิดของ Fairclough เกณฑ์การวิเคราะห์ที่ตัวบทจะให้ความสนใจต่อภาษา คำ ประโยค ไวยากรณ์ และความสัมพันธ์ของคู่สนทนา อัตลักษณ์ของผู้สนทนา (อ้างถึงใน Phillips and Jorgensen, 2002) ซึ่งเป็นแนวทางกว้างๆ แต่มุ่งเน้นมิติเชิงภาษาศาสตร์ค่อนข้างมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำงานของญานิสภาค กาญจนวิศิษฎ์ (2547) ซึ่งได้วิเคราะห์วาทกรรมของอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร มาเป็นแบบเบื้องต้น จำแนกได้เป็น 3 ด้านคือ ด้านแรก ประเภทเนื้อหา จะวิเคราะห์โดยใช้เกณฑ์ด้านสุขภาพของ WHO คือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ด้านที่สอง ประเภทวาทกรรม จากการอ่านเอกสารเบื้องต้นพบว่า ประเภทวาทกรรมสามารถแบ่งได้เป็น 6 ประเภทหลัก ได้แก่ การอธิบาย การโต้แย้ง (ปฏิเสธ) การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ สั่งสอน และการสาธิต และด้านที่สาม ประเภทสื่อ จำแนกเป็น สื่อสาระ สื่อบันเทิง และสาระบันเทิง

(3) เป้าหมายของการวิเคราะห์ตัวบท

ภายหลังจากการวิเคราะห์ตัวบทแล้ว ในขั้นตอนสุดท้ายตามแนวทางของ Fairclough จะพิจารณาเป้าหมายของตัวบทในสองด้าน คือ อัตลักษณ์ และภาพตัวแทนด้านความรู้ (identities, represented) ดังนั้น งานวิจัยนี้จะตอบคำถามคือ

(3.1) **ตัวบทสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุอะไร** จะพิจารณาว่า ในท้ายที่สุดแล้วตัวบทสร้างความหมายของผู้สูงอายุแบบใด และที่สำคัญคือภายใต้ปรัชญา anti-essentialism อัตลักษณ์ย่อมมีความแตกต่างและหลากหลายและทั้งหมดก็วางอยู่บนวาทกรรมที่สร้างขึ้น

(3.2) **ตัวบทสร้างภาพตัวแทนด้านความรู้ อะไร** โดยในที่นี้จะพิจารณาถึง “ความรู้” ที่เป็นผลพวงที่วาทกรรมได้สร้างขึ้น เช่น ความรู้เรื่องการแพทย์กับผู้สูงอายุ ความรู้เรื่อง เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ เป็นต้น

4.2 **ปฏิบัติการวาทกรรม** (discourse practice) จะศึกษาเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มเท่านั้นเพราะสามารถระบุให้เห็นได้ว่าใครเป็นผู้ผลิตวาทกรรม ซึ่งต่างไปจากกรณีสถาบันที่ไม่สามารถระบุได้ โดยพิจารณาในสองด้านคือ การผลิตและการบริโภควาทกรรม ดังนี้

(1) **การวิเคราะห์การผลิต** ผู้วิจัยปรับจากเกณฑ์การวิเคราะห์วาทกรรมของ จินณันท์ภัส แสงมา (2543) สุทธิ เลาะวิธี (2546) ญาณีศภาค กาญจนวิศิษฐ์ (2547) และ Norman Fairclough (1995) โดยพิจารณาเฉพาะผู้นำเสนอตัวบท หมายถึง บุคคลที่เป็นผู้นำเสนอตัวบท ทั้งผู้เขียน ผู้แสดง หรือผู้ผลิต คือใคร รวมถึงอยู่ภายใต้กรอบหรือองค์การสื่อสารหรือ เครือข่ายการสื่อสารหรือไม่อย่างไร

(2) การวิเคราะห์การบริโภค

การวิเคราะห์การบริโภคจะพิจารณาว่า กลุ่มผู้สูงอายุตีความหมายอัตลักษณ์ที่ สังคมกำหนดให้ได้อย่างไร โดยในที่นี้จะนำตัวอย่างเนื้อหาผู้สูงอายุที่ศึกษาในเบื้องต้น เพื่อให้ ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ได้พิจารณาและอ่านความหมาย

4.3) **ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม** (socio cultural practice) จะเป็นการพิจารณา อิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ อาทิ การแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการสื่อสาร เพื่อเป้าหมายของการเห็นความสัมพันธ์โยงใยของเครือข่าย วาทกรรม (chain relation) ว่ามีการเชื่อมโยงหรือขัดแย้งกันอย่างไร

ในท้ายที่สุด งานศึกษาก็จะพิจารณาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุทั้งที่สังคมกำหนดและผู้สูงอายุ กำหนดเองจะมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันหรือไม่อย่างไร หรือมีการเปลี่ยนแปลงและคลี่คลายตัว หรือไม่อย่างไร

5. ขั้นตอนการศึกษาวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล

ลำดับแรก การศึกษาจะเริ่มจากการวิเคราะห์เอกสาร เพื่อให้ทราบถึงวาทกรรมอัตลักษณ์ ผู้สูงอายุที่ถูกสร้างจากสถาบันต่างๆ ว่าเป็นเช่นไร มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ มีความสัมพันธ์กัน

อย่างไร เมื่อทราบอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุแล้ว ก็สามารถนำไปสอบถามกับกลุ่มผู้สูงอายุถึงการบริโภครวมความหมายของอัตลักษณ์

ลำดับที่สอง การศึกษาวาทกรรมผู้สูงอายุในกลุ่มผู้สูงอายุสองกลุ่ม คือ กลุ่มเมืองและชนบท โดยขั้นตอนแรกจะพิจารณาลักษณะของเครือข่ายหรือกลุ่มผู้สูงอายุทั้งในกรุงเทพฯ และ จ.พิจิตร เพื่อจะทำให้เข้าใจผู้สูงอายุและการสื่อสารของผู้สูงอายุ หลังจากนั้นก็จะศึกษาวาทกรรมของผู้สูงอายุตามลำดับและนำมาเปรียบเทียบกันเพื่อให้เห็นความเหมือนและความต่างของวาทกรรมของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพในกลุ่มเมืองและชนบท

ลำดับที่สาม การแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยทั้งในมิติของสังคมกำหนดและผู้สูงอายุกำหนด เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวาทกรรมในสามด้านคือ ชัดแย้ง ครอบงำ และการประสานโยงใย หรืออาจมีลักษณะอื่นเพิ่มเติม ทั้งนี้ ในทัศนะของ Foucault จะมุ่งพิจารณาถึงการต่อสู้เชิงวาทกรรมว่า วาทกรรมอะไรที่กลายเป็นวาทกรรมหลักที่ครอบงำวาทกรรมอื่น และวาทกรรมทั้งหมดจะมีลักษณะเป็นเครือข่ายและโยงใยกัน อันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะต่อการทำงานในประเด็นผู้สูงอายุในอนาคต

แนวคิดสำคัญที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือสำนักวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งจะมองอัตลักษณ์ในฐานะวาทกรรมที่สังคมและผู้สูงอายุเป็นผู้กำหนด นอกจากนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลจะคำนึงถึงมิติ “พื้นที่” และ “เวลา” กล่าวคือ การพิจารณาการปะทะและประสานของวาทกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ต่างๆ และการเปลี่ยนแปลงด้านเวลาของวาทกรรมอัตลักษณ์ว่าจะมีการแปรเปลี่ยนหรือไม่

6. การนำเสนองาน

การนำเสนองานจะนำเสนอเป็นบท คือ

- บทที่ 1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา
- บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
- บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย
- บทที่ 4 วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติโลก
- บทที่ 5 วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา
- บทที่ 6 วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้

บทที่ 7 การสร้างและการต่อสู้อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY

บทที่ 8 การสร้างและการต่อสู้อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม
จ.พิจิตร

บทที่ 9 บทสรุปและอภิปรายผล

ทั้งนี้ บทที่ 1-3 จะเป็นคำถามของการศึกษา ทฤษฎี และแนวทางการศึกษา หลังจากนั้นจะตอบคำถามการวิจัย โดยในบทที่ 4-6 จะตอบวัตถุประสงค์ข้อแรกของงานวิจัย ซึ่งมุ่งเน้นการกำหนดอัตลักษณ์จากสถาบันหลัก 5 แห่ง คือ สังคม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร ทั้งนี้ บทที่ 6 ส่วนท้าย จะแสดงให้เห็นถึงการปะทะกันของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในส่วนของสถาบันที่กำหนดความหมายที่มีความหลากหลาย ไม่ต่อเนื่อง ขัดแย้ง และมีอัตลักษณ์บางส่วนที่ก้าวมาครอบงำ

บทที่ 7-8 จะแสดงให้เห็นถึงการสร้างและต่อสู้วาทกรรมอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ส่วนในบทที่ 7-8 ส่วนท้าย จะแสดงให้เห็นถึงปะทะกันของอัตลักษณ์กลุ่มผู้สูงอายุกับสถาบันที่กำหนดซึ่งจะมีทั้งการยอมรับและต่อสู้ต่อรอง ซึ่งจะตอบคำถามถึงความสัมพันธ์ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

และบทสรุปและอภิปรายผลในบทที่ 9

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติโลก

เกริ่นนำ

โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงผู้สูงอายุ ภาพในจินตนาการของบุคคลทั่วไป คือ ภาพคนแก่ ผิวน้ำงเหี่ยวย่น จิตใจอ่อนล้า เกษียณอายุจากการทำงาน อยู่กับบ้าน เข้าวัดเข้าวา แต่สำหรับนักวิชาการสายวัฒนธรรมศึกษาลับกระตุกให้กลับมาคิดว่า ภาพที่กำลังจินตนาการนี้เป็น “ของจริง” หรือว่าผ่าน “การประกอบสร้าง” ตลอดจนถึงคำถามว่า ภาพผู้สูงอายุมีเพียงภาพเช่นนี้อย่างเดียวหรือไม่

นักคิดคนสำคัญในกลุ่มนี้คือ Michel Foucault (มิเชล ฟูโกต์) อธิบายว่า อัตลักษณ์มิใช่เป็นเรื่อง “ธรรมชาติ” แต่หากเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากอำนาจในการสร้างความรู้ต่างๆ เช่น การแพทย์ รัฐ ที่จะอธิบายสิ่งต่างๆ และใช้เครื่องมือคือภาษาและการกระทำต่างๆ หรืออาจเรียกว่า “วาทกรรม” (discourse) เป็นตัวช่วย จนทำให้เราเห็นอัตลักษณ์เป็นไปตามอำนาจที่สร้างขึ้นนั้นได้อย่างแนบเนียนจนแทบจะไม่ขบคิดหรือตั้งคำถาม จนในที่สุดก็ยอมรับโดยปริยายและกำหนดชีวิตคนอื่นอีก ดังที่ ธงชัย วินิจจะกูล อ้างอิงแนวคิดของ Hoy (2539: 15-16) ไว้ว่า

มนุษย์จะเป็นผลผลิตของเทคโนโลยีและอำนาจของ discourse แล้ว มนุษย์ยังตกเป็นเครื่องมือของ discourse ในการสร้างตัวตนของมนุษย์ด้วยตนเอง กล่าวคือ มนุษย์ยอมรับอำนาจ discourse แล้วจึงนำกฎเกณฑ์มาตรฐานต่างๆ ที่ discourse สร้างขึ้นไปสอดส่องตรวจตราและกำหนดมนุษย์ด้วยตนเองให้มีแบบแผนของเรือนร่างพฤติกรรมและความเป็นมนุษย์ในกรอบที่ discourse อนุญาต มนุษย์ปฏิบัติต่อมนุษย์ผู้อื่นด้วยตนเองอย่างเป็นผู้ได้บังคับบัญชา

ยิ่งกว่านั้น ฟูโกต์ ยังตั้งข้อสังเกตการศึกษาวาทกรรมด้วยวิธี archeology/genealogy ด้วยว่า วาทกรรมอัตลักษณ์นั้นเสมือนวัตถุสิ่งของในชั้นดินก่อตัวขึ้นมาดำรงอยู่ภายใต้ประวัติศาสตร์แบบหนึ่ง แต่ทั้งหมดก็จะเชื่อมร้อยโยงใยกันเป็นเครือข่ายที่ครอบงำมนุษย์ แนวทางการศึกษาจึงต้องขุดค้นไปในอดีตประหนึ่งการขุดแบบโบราณคดี นอกจากนั้นฟูโกต์ยังเสนอด้วยว่า สนามพลังของวาทกรรมนั้นก็อาจมีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้น ลึ้นสุด และปะทะ ประสาน ต่อสู้ได้ตลอดเวลา ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับอำนาจและความรู้ที่กำหนดวาทกรรม (ธงชัย วินิจจะกูล, 2539) นั่นก็หมายความว่า วาทกรรมอัตลักษณ์ย่อมมีการแปรเปลี่ยน ปะทะ ประสาน ไปตามอำนาจที่กำหนด

จากแนวคิดดังกล่าวจึงนำมาตั้งคำถามถึงกรณีของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุได้ว่า อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุอาจมิใช่เรื่องธรรมชาติ แต่เป็นการประกอบสร้างขึ้นมาโดยผ่านอำนาจและการสร้างความรู้โดยใช้วาทกรรมเป็นเครื่องมือช่วยกำหนดความหมาย หากเป็นเช่นนั้นจริงอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุก็น่าจะมีความหลากหลายและขึ้นอยู่กับว่าใครจะเป็นคนกำหนด

ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การศึกษาในบทนี้ว่า อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมไทยจะเป็นเช่นไร มีกลยุทธการสร้างอย่างไร ใครกำหนด และมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่

เพื่อจะเผยให้เห็นว่าอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมไทยเป็นอย่างไร มีกลยุทธอะไร ใครกำหนด และเปลี่ยนแปลงหรือไม่ บทนี้จะศึกษาผ่านเอกสารที่กระจายอยู่ในสังคมไทยจากสถาบัน 5 สถาบันหลัก คือ สังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร จากอดีตสู่ปัจจุบัน ผ่านบทความ งานวิจัย หนังสือ คู่มือผู้สูงอายุ นโยบายรัฐ ข่าว สารคดี ภาพยนตร์ โฆษณา เป็นต้น โดยประยุกต์ใช้เครื่องมือการวิเคราะห์วาทกรรมของ Norman Fairclough (นอร์แมน แฟร์คลาฟ) ซึ่งจะพิจารณาวาทกรรมในสองมิติคือ ตัวบท (text) และปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม (socio cultural practice) (ส่วนในมิติปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) จะมิได้วิเคราะห์เนื่องจากสถาบันต่าง ๆ พวกกันประสานพลังกำหนดอัตลักษณ์จึงไม่อาจจะนับได้เด่นชัดว่า สถาบันใดเป็นผู้ผลิตวาทกรรม)

โดยที่มิติแรก จะพิจารณาประเภทเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ ส่วนมิติที่สอง จะพิจารณาว่าตัวบท จะมีการเชื่อมโยงหรือโยงใยกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร ทั้งด้านการเมือง การแพทย์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการสื่อสาร ซึ่งถือว่าเป็นจุดสำคัญของ การวิเคราะห์วาทกรรมแนวนี้ที่มีได้มองภาษาที่ตัดขาดจากสภาพสังคมและวัฒนธรรม

ผลการวิเคราะห์จะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมไทยที่มีความแตกต่างหลากหลาย และมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเพิ่มเติมขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของเวลาและไม่ต่อเนื่องแต่ทั้งหมดกลับมีการเชื่อมโยงกัน จนทำให้เกิดอัตลักษณ์อย่างน้อย 3 ยุคสมัย คือ ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม จะเน้นอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในลักษณะ “ความซื่อสัตย์ตามธรรมชาติ” ซึ่งหมายถึงความซื่อสัตย์เป็นเรื่องของธรรมชาติไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามการกำหนดของสถาบันศาสนา ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม จะเน้นอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในลักษณะ “การจัดระเบียบความซื่อสัตย์” หรือการที่สถาบันหลักในสังคมคือ การแพทย์และรัฐ ก้าวเข้ามาบีบบังคับจัดการความซื่อสัตย์ในหลากหลายรูปแบบ คือ ทั้งการมองผู้สูงอายุในเชิงอ่อนแอและเข้มแข็ง และยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร จะเน้นอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในลักษณะ “ความซื่อสัตย์ที่จัดการได้” หรือการที่คนชรากลายเป็นผู้มีอำนาจที่จะจัดการความซื่อสัตย์ได้ด้วยตนเอง

อนึ่ง เนื่องจากเนื้อหาจำนวนมากผู้วิจัยจึงจะจัดแบ่งการวิเคราะห์โดยแยกเป็นบท โดยในบทที่ 4 จะเน้นยุคสังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติโลก ส่วนบทที่ 5 จะนำเสนอถึงยุคสังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา และบทที่ 6 จะนำเสนอถึงยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ ดังรายละเอียดจะนำเสนอตามลำดับ

อัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคสังคมเกษตรกรรม: “ความชราตามธรรมชาติโลก”

อัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคแรก เป็นอัตลักษณ์ที่ถือกำเนิดขึ้นในสังคมไทยช่วงแรกในยุคสังคมเกษตรกรรม หรือในช่วงที่สังคมยังไม่ได้ก้าวสู่สังคมทันสมัย และสภาพสังคมลักษณะนี้ก็ยังดำรงอยู่ในสังคมไทยโดยเฉพาะในชนบทไทยและแม้แต่ในสังคมเมืองในปัจจุบัน สังคมในยุคนั้นจะมุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว และชุมชน และมีศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพุทธ จะส่งผลต่อผู้สูงอายุในลักษณะ “ความชราตามธรรมชาติโลก” กล่าวคือ ความชราเป็นไปตามตามธรรมชาติ อีกทั้ง ความชราไม่ได้มีนัยยะด้านลบแต่กลับมีความหมายด้านบวกคือการเป็นผู้เชี่ยวชาญเพราะมีประสบการณ์เป็นเวลายาวนาน

เพื่อพิสูจน์ข้อสันนิษฐานข้างต้น จะนำไปสู่การวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุจากตัวบทต่างๆ (ซึ่งไม่จำเป็นต้องย้อนกลับไปในตัวบทในอดีตเสมอไป โดยเฉพาะในกรณีของตัวบทของสถาบันศาสนา มักจะผลิตซ้ำความหมายจากอดีตไม่ค่อยแปรเปลี่ยนเท่าไรนัก รวมถึงการพิจารณาคำ สำนวน ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือปัจจุบันก็เป็นสิ่งที่ผลิตซ้ำจากอดีตเช่นกัน) หลังจากนั้นก็นำมาวิเคราะห์ตามแนวทาง Fairclough ในสองมิติ คือ ตัวบท และปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ตัวบท

การวิเคราะห์ตัวบทของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมสามารถพิจารณาในสามด้านคือ ด้านแรก เนื้อหา ด้านที่สอง ประเภทวาทกรรม และด้านที่สาม ประเภทสื่อ

1.1 ประเภทเนื้อหา จำแนกเป็น 4 มิติตามแนวคิดสุขภาวะ คือ กาย ใจ สังคมและจิตวิญญาณ

(1) กาย ร่างกายของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมถูกกำหนดจากมิติสังคมและศาสนา ในด้านหนึ่ง ร่างกายผู้สูงอายุถูกมองว่า สามารถเสื่อมสลายได้ตามธรรมชาติ ดังคำ และสำนวน ที่ปรากฏในสังคมไทยว่า “สังขารไม่เที่ยง” “ไม่ใกล้ฝั่ง” เป็นต้น คำดังกล่าวผนวกกับมิติ

ศาสนาที่มองว่า ความเสื่อมของร่างกายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และที่สำคัญยิ่งก็คือ เป็นวาระที่สมควรแก่การทำความดีเพื่อเกิดในภพภูมิที่ดีกว่า ดังคำสอนของหลวงพ่อบุญญานันทภิกขุที่ว่า

ความแก่เป็นเหตุชุตชนิดหนึ่ง

ซึ่งมาเตือนเราให้รู้ว่า...

อีกไม่นานแล้ว จะต้องเจ็บและตาย

อย่ามัวประมาทอยู่เลย

มีสิ่งอะไรที่พอจะนำติดตัวไปได้ก็ให้รีบทำเสีย

(อ้างถึงใน พระสุธรรมเมธี, 2552: 6)

นอกจากนั้น ความเสื่อมของร่างกายก็ยังนำไปสู่ภาวะของความตาย ซึ่งมีได้หมายถึงวาระสุดท้ายแต่เพียงอย่างเดียวแต่ในเชิงศาสนายังหมายถึงการเตรียมตัวตายด้วยแนวทาง “เจริญมรณัสสติ” (หรือในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ของพระพรหมคุณาภรณ์, 2551: 298 ใช้คำว่า มรณสติ) หรือการพิจารณาว่า ความตายเป็นเรื่องเล็กน้อยที่เกิดขึ้นได้ (จินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: 43) โดยมีได้เป็นสิ่งที่ลึกลับแต่เพราะยังมีโลกหน้าในภูมิอื่นให้ได้ตระหนักในการใช้ชีวิตให้ไม่ลืมหืมตัว จมอยู่กับสุขหรือทุกข์ที่พบเห็นอย่างเดียว (นภนาทอนุพงศ์พัฒน์, 2550: 38)

ในอีกด้านหนึ่ง แม้ร่างกายผู้สูงอายุบางท่านอาจจะไม่ได้ประสบความสำเร็จมากนัก แต่ก็พยายามเตือนใจให้ผู้สูงอายุใช้ร่างกายให้เกิดประโยชน์ไม่ใช่หลงมัวเมาอยู่ในทางโลก โดยเฉพาะประเด็นเรื่องเพศ ดังสำนวนที่เตือนสติผู้สูงอายุว่า “เฒ่าหัวงู” “ไก่แก่แม่ปลาช่อน” “หนุ่มทั้งแท่งมากินแดงเถาตาย” “โคแก่ชอบกินหญ้าอ่อน” ในสำนวนภาคเหนือก็สำนวนว่า “ฝ่ายหึกทอบเข้า บ่าวเฒ่า นั้นบ่มีไผเอา” ซึ่งแปลว่า “เส้นฝ่ายหนาทอบไม่ได้ หนุ่มแก่สาวแก่ไม่มีใครอยากได้เป็นคู่ครอง” (ประพนธ์ เรืองณรงค์, 2552: 23) หรือในสุภาสิตอสิริญาณ (อ้างถึงในประสพ รัตนากร, 2538: 53) ที่กล่าวว่า

ดูโรงเรือนเปรียบเสมือนกับสังขาร ปลูกไว้นานเก่าคร่ำคร่าฉลวย

แก่ลงแล้วโคจรร่างหนอร่างกาย ไม่เฉิดฉายเหมือนหนุ่มกระชุ่มกระชวย

ตาก็มัวหวัท้ขาวเป็นคราวคร่ำ นุ้ก็ซ้าไม่ได้ยีนเอาสิ้นสวย

แรงก็ถอยน้อยกำลังนั่งกึ่งวย ฟันก็หักไปเสียด้วยไม่ทันตาย

แต่ตันทนนี้ทำไม่ยังไม่แก่ ยังปกแผ่พังพ่นผิงตึงใจหาย

เห็นสาวสาวเข้ายังตะเกียกตะกาย คิดอุบายใครจะเฉ่งแต่เกรงจน

สำนวนและบทสุภาษิตข้างต้นนี้เป็นการพยายามเตือนใจผู้สูงอายุให้หลีกเลี่ยงจากเรื่องทางเพศ และหนทางที่จะแก้ไขได้ก็คือการหันไปสู่โลกของจิตวิญญาณหรือธรรมะ ดังจะปรากฏในหัวข้อที่ (4)

(2) **ใจ** เมื่อสภาพร่างกายเปลี่ยนแปลงไป ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจให้อ่อนแอด้วยเช่นเดียวกัน เพียงแต่อาจจะยังไม่ใช่ปัญหาของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมเท่าไรนัก เพราะสถาบันศาสนาก้าวเข้ามาช่วยเตือนใจให้กับผู้สูงอายุเมื่อเข้าใจด้วยชรา ดังปรากฏในหนังสือเรื่อง “ธรรมะรักษาใจวัยชรา” ของ พระพรหมมังคลาจารย์ (2552ก) แสดงให้เห็นว่า แม้ร่างกายจะโรยราแต่ก็ไม่ต้องทุกข์ร้อนเพราะเป็นไปตามสังขาร ดังคำสอนที่ว่า

อันนี้เราก็ต้องนึกถึงกฎอนิจจังของพระพุทธเจ้าไว้เป็นเครื่องเตือนใจว่า ชีวิตร่างกายมันไม่เที่ยง มันมีการเปลี่ยนแปลง อย่าเป็นทุกข์ เช่นว่า เกิดผมหงอก อย่าไปเที่ยวข้อมให้มันวุ่นวาย เปลืองสตางค์เปล่าๆ แล้วก็ลำบากในการที่ย้อม เราข้อมรับว่า ผมแก่ก็แล้วกัน ผมหงอกแล้วดีเหมือนกัน มันจะได้เป็นเครื่องเตือนใจ หรือว่าจะไร่มันเปลี่ยนแปลงไป ก็ข้อมรับว่ามันเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ

(พระพรหมมังคลาจารย์, 2552ก: 21)

การเตรียมใจของผู้สูงอายุนั้น พระพรหมมังคลาจารย์ได้สอนไว้ว่า ทำได้ตั้งแต่การเตรียมรับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น เตรียมใจสำหรับความผิดหวัง เช่น ไม่หวังอะไรกับลูกหลาน การไม่วิตกกังวล การสร้างจิตใจเพื่อรับทุกสถานการณ์ รวมถึงการเตรียมตัวตายก่อนตาย เป็นต้น ที่สำคัญคือ การเตรียมใจนี้จะสัมพันธ์กับมิติจิตวิญญาณในหัวข้อที่ (4)

นอกจากนั้น การเตือนใจผู้สูงอายุก็ยังใช้เพื่อเป้าหมายที่จะให้ผู้สูงอายุตระหนักว่าตนก็เป็นผู้ที่มีประโยชน์หรือมีคุณค่าในอดีตด้วยเช่นกัน เท่ากับเป็นการให้กำลังใจผู้สูงอายุที่อาจจะท้อใจเมื่อร่างกายอ่อนแอ เช่น คำสอนต่อไปนี้

คนแก่นี่นึกว่าตัวไม่มีประโยชน์แล้ว อยู่ไปทำไม นี่ความคิดของท่านอย่างนั้น แต่ความจริงคนแก่อยู่ในบ้านมันเป็นประโยชน์ คนจีนบอกว่า คนแก่เป็นเพชรน้ำหนึ่ง ของบ้าน บ้านไหนมีคนแก่อายุมากๆ เขาเรียกว่าเป็นมงคลแก่บ้านเรือนของผู้นั้น ใครไปมาหาสู่ได้พบคนอายุยืนนี้ เขาสบายใจ เพราะฉะนั้น คนแก่นี่เป็นประโยชน์

(พระพรหมมังคลาจารย์ อ้างถึงในพระสุธรรมเมธี, 2552: 14)

(3) **สังคม** ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับสังคมเกษตรกรรมอาจจำแนกได้สามประการคือ ประการแรก คุณค่าของผู้สูงอายุ ประการที่สอง การเตือนใจผู้สูงอายุให้ทำประโยชน์ และประการที่สาม การตอบแทนบุญคุณผู้สูงอายุ

ประการแรก คุณค่าของผู้สูงอายุ หมายถึง การที่สังคมเกษตรกรรมให้คุณค่าของผู้สูงอายุในฐานะ “ผู้รู้” “ผู้เชี่ยวชาญ” “ผู้มีประสบการณ์” “ผู้มีอำนาจ” และ “ผู้ทำประโยชน์ให้กับครอบครัวและสังคม” ผู้สูงอายุจึงมีสถานภาพที่สูงในสังคมอย่างมาก จากหลักฐานที่ปรากฏในคำสำนวน ที่กล่าวถึงผู้สูงอายุในแง่คุณค่า เช่น “ผู้อาวุโส” “ผู้หลักผู้ใหญ่” “ผู้เฒ่า” “เสื่อเฒ่าจำศีล” “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” “อาบน้ำร้อนมาก่อน” “ร่มโพธิ์ร่มไทร” “เพชรในบ้าน” (พระพรหมมังคลาจารย์, 2552ก: 32)

ในภาคอีสานก็มีสำนวนอยู่ไม่น้อยที่ยกย่องคุณค่าของผู้สูงอายุ เช่น “อย่างนำกันผู้เฒ่า ฝึเป่าบักัด” หมายถึง “เดินตามหลังผู้เฒ่า สิ่งชั่วร้ายไม่ทำอันตราย” สำนวนถัดมา “ควายเฒ่าฉลาดชน คนสัปดนฉลาดเฒ่า” คือ “ควายแก่มักฉลาดเมื่อชนกับควายอื่น ส่วนคนสัปดนหรือคนชอบพูดสองแง่สองง่ามมักฉลาดในการพูด” และสำนวนที่ว่า “ลิบช่างบ่ท้อเคย ลิบลูกเขยบ่ท้อพ่อเฒ่า” หมายความว่า “ช่างลิบคนไม่เท่าผู้ชำนาญงาน และลูกเขยลิบคนยอมไม่เท่าพ่อตา” (ประพนธ์ เรื่องณรงค์, 2552: 28, 33, 34)

การให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุยังปรากฏอยู่ในคำเรียกญาติในสังคมไทยด้วย เช่น พี่ น้อง น้ำ ลุง ตา ยาย เป็นต้น และไม่เพียงแต่ผู้สูงอายุในครอบครัวเท่านั้น คำเรียกญาติยังหมายรวมถึงผู้สูงอายุทั่วไปในสังคมก็ได้รับการยกย่องด้วยเช่นกัน ดังปรากฏการใช้คำเรียกญาติต่อคนทั่วไปในสังคม (เนื่องน้อย บุญยเนตร, 2542: 147 และศิริพร วิฐิตะฐาน 2544: 248)

ประการที่สอง การเตือนใจผู้สูงอายุให้ทำประโยชน์ แม้ผู้สูงอายุจะมีคุณค่าดังที่กล่าวไปในหัวข้อที่ผ่านมาแล้ว แต่ผู้สูงอายุบางคนก็อาจเหนื่อยล้าและหมดแรง สังคมจึงยังคงย้ำเตือนให้ผู้สูงอายุต้องทำหน้าที่และรับผิดชอบไม่ใช่จะอยู่เปล่าประโยชน์ไปวันๆ ดังสำนวนที่ว่า “แก่กะโหลกกะลา” ใกล้เคียงกับ “คนจะแก่แก่ความรู้ชื้ออยู่นาน” ตรงกับสำนวนภาคเหนือว่า “แก่ย่อนกินเข้า ถ้าย่อนเกิดเมิน” สำนวนอีสาน “โตแดง โตเต้า โตเพราะกินข้าว เฒ่าเพราะอยู่นาน” และสำนวนใต้ที่ว่า “แก่มะพร้าว เฒ่ามะละกอ” และ “ผู้เฒ่าตาบอด นอนกอดตำรา” ซึ่งหมายถึง “ผู้หวังวิชาทั้งๆ ที่ไม่มีประโยชน์อันใดแก่ตนเอง” (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป. และประพนธ์ เรื่องณรงค์, 2552)

ในทางศาสนาก็ยังกำหนดคุณค่าผู้สูงอายุอีกทั้งให้ทำประโยชน์เพิ่มเติม โดยเฉพาะการทำความดีและมุ่งมั่นหาทางสงบด้วยหนทางศาสนา ดังคำเรียกว่า “รัตตัญญู” หรือ ผู้รู้ราตรีนาน ดังคำสอนว่า

เรียกว่ารัตตัญญู-ผู้รู้ราตรีนาน เป็นที่เคารพนับถือ เป็นที่เชื่อฟัง หมายความว่า รู้อะไรมากสมกับที่เกิดมานานอายุยาว มันจะต้องรู้จักแก่ คือ มากด้วยสติปัญญา ความชำนาญ เชี่ยวชาญในสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต รู้อะไรมากกว่าเด็กๆ นั่นแหละ จึงเรียกว่า ผู้สูงอายุ เมื่ออายุมากเข้าชีวิตนั้นมันเยือกเย็นสงบลงมากหรือไม่ หรือว่า ยังโง่งเหมือนเด็กๆ ยังวุ่นวายเหมือนเด็กๆ ยังทำอะไรไม่ถูกเรื่องถูกราวเหมือนเด็กๆ อย่างนี้เป็นที่น่าเสียดาย มันต้องไปมากกว่านั้น ไปหาความสงบทางจิตใจ เรื่องบุญ เรื่องกุศล เรื่องสมาธิ เรื่องภาวนา แม้ไม่ถึงอย่างนั้นก็พอใจในความสงบ

(พุทธทาสภิกขุ อ่างถึงในจินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: ปกหลัง)

รวมถึงคำสอนให้รีบทำความดีก่อนที่จะตาย ดังปรากฏในคำสอนทางศาสนาที่ว่า

แม้เราไม่รู้ว่าอายุของเราจะยืนนานเพียงใด เราก็ตั้งใจทำชีวิตของเราไม่ว่าจะสั้น ก็ตาม ยาวก็ตามนี้ให้มีคุณค่า ให้เป็นที่มียุชโยชน์ มีความภาคภูมิใจ สามารถยกมือไหว้ตนเองได้ ถ้าทำอย่างนี้แม้ชีวิตจะสั้นก็ควรแก่สรรเสริญ หากว่าชีวิตยืนยาวนาน มีอายุยืนต่อไปก็เป็นที่ร่วมโพธิ์ร่วมไทร สามารถบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่นอันมากต่อไปได้

(พระคชปฏิ เมธังกูโร, 2553: 8)

พระพรหมมังคลาจารย์ (2552ค) ยังได้ระบุหน้าที่ของผู้สูงอายุถึง 10 ประการ โดยใช้ธรรมะเป็นแกนกลาง ควบคู่กับการควบคุมร่างกายและจิตใจ เพื่อเตือนใจผู้สูงอายุให้ทำความดีในเวลาที่มีอยู่ คือ

1. หมั่นทำบุญกุศล
2. งดเว้นอคติ 4 คือ ไม่ลำเอียงเพราะรัก เพราะชัง เพราะกลัว และเพราะหลง
3. ตั้งมั่นในพรหมวิหาร 4
4. พยายามทำตนเป็นคนเลี้ยงง่าย
5. ไม่ขี้ป่นขี้จี้
6. พยายามพูดจาให้มีหลักฐานมั่นคง
7. หมั่นปรับปรุงตนให้เป็นผู้รู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ๆ
8. พยายามออกกำลังกายพอสมควรแก่กำลัง

9. เลือกอาหารที่ย่อยง่าย

10. ตั้งใจบำเพ็ญกุศลทานเป็นประจำ

ประการที่สาม การตอบแทนบุญคุณผู้สูงอายุหรือความกตัญญูตเวที ในเมื่อสังคมกำหนดให้ผู้สูงอายุเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ และทำประโยชน์ให้กับครอบครัวและสังคมแล้ว สังคมก็ได้สร้างแนวคิดเรื่องการตอบแทนบุญคุณผู้สูงอายุขึ้น หรือแนวคิดความกตัญญูตเวที โดยเฉพาะพระคุณของพ่อแม่ ดังคำกล่าวที่ว่า “บุญคุณของพ่อแม่มันใหญ่หลวงยิ่งนัก ชดใช้เท่าไรก็ไม่หมด” (สนิท สมัครการ, 2545: 257) อีกทั้ง การสร้างคำที่ประณามและสาปแช่งผู้ไม่ตอบแทนบุญคุณว่า “เนรคุณ” และ “อกตัญญู” ขึ้นมาดังนี้

คนที่อกตัญญูไม่รู้คุณของสิ่งเหล่านี้จะต้องล่มจม หรืออย่างน้อยก็ซุดหลุมฝังตัวเองเพราะความโกรธตอบ ริษยาตอบ ความอึดอันตันใจ เอะอะไว้วาย มีจิตใจระส่ำระสาย ทำอะไรผิดพลาดไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วจักไม่เป็นการทำลายตนเองอย่างไรได้

(พระธรรมโกศาจารย์, 2552ก: 8)

การตอบแทนบุญคุณนอกจากปรากฏในมิติศาสนาเป็นที่แห่งแรกแล้ว (รายละเอียดในหัวข้อถัดไป) ยังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ความว่า “ชั่วพ่อกู กูบำเรอแก่พ่อกู กูบำเรอแก่แม่กู กูได้ตัวปลา กูเอาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวาน อันใดกินอร่อยดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนึ่งวังข้างใต้ กูเอามาแก่พ่อกู” (ราชบัณฑิตยสถาน อ้างถึงใน ปิยากร หวังมหภาพร, 2546: 87) อันแสดงให้เห็นว่า ความกตัญญูนั้นซึมซับลึกในวิถีชีวิตของสังคมไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน จากสถาบันศาสนาและก้าวไปสู่ชีวิตประจำวัน

(4) จิตวิญญาณ จากหัวข้อข้างต้นคือ กาย ใจ สังคม พบว่า สังคมเกษตรกรรมจะเชื่อมโยงมิติทั้งหมดเข้ากับจิตวิญญาณหรือศาสนาในสองประการคือ กฎไตรลักษณ์ และความกตัญญู หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มิติจิตวิญญาณเป็นมิติที่มีอิทธิพลครอบงำมิติอื่นๆ

ประการแรก กฎไตรลักษณ์ หรือลักษณะสาม เป็นธรรมะที่อธิบายให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลกตามชาติ คือ “อนิจจตา” หรือความเป็นของไม่เที่ยง “ทุกขตา” หรือความทุกข์หรือความเป็นของคงทน และ “อนัตตตา” คือ ความเป็นของมิใช่ตัวตน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551: 119-120)

กฎไตรลักษณ์ช่วยอธิบายให้เห็นว่า “การเกิด แก่ เจ็บตาย เป็นเรื่องธรรมดาโลก” กล่าวคือ ไม่ว่าใครก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ จึงต้องยอมรับกับสภาพความเป็นจริงดังกล่าว อาทิ

ผู้ยึดถือหลักไตรลักษณ์ของพระพุทธศาสนาก็สามารถจะทบทวนพิจารณาเช่นนี้ได้จากร่างกายของตนเองที่เรียกเป็นสำนวนว่า “ปลงสังขาร” ได้ตลอดเวลาวา เนื้อหนังมังสาที่เป็นร่างกายปรากฏภายนอกมี เส้นผม เล็บ ฟัน หนัง (เกศา โลมา ขน ทันตา ตโจ ตามภาษาพระ) กี้ดี และตับไตไส้พุง ฯลฯ ที่เป็นอวัยวะของร่างกายซ่อนอยู่ภายในกี้ดี ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไม่ทนอยู่ในภาพเดิม และสุดท้ายก็ต้องผุเปื่อยทำลายสูญหายไปรวมอยู่ในธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่เป็นสมบัติและตัวตนของเจ้าของได้....จึงควรละวางลงเสียไม่ยึดมั่นว่า เป็นสิ่งที่จริงจังที่จีรังยั่งยืนได้

(พัทธยา สายหู, 2542: 326-327)

จากหลักธรรมดังกล่าวก็นำมาสั่งสอนให้กับพุทธศาสนิกชนได้เข้าใจว่า ความสูงอายุเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงหนีพ้น ดังเช่น

ความแก่เป็นธรรมดาของชีวิต ถ้าคุณยอมรับความจริงข้อนี้ได้ ใจคุณจะไปรังโล่งเหมือนวางของหนักลง มองให้ดี ความแก่กำลังสอนสั่งธรรมแก่คุณอีกครั้งหนึ่งว่า ชีวิตนั้นไม่เที่ยง ไม่มีอะไรที่ยั่งยืน หาก你还ยึดติดในร่างกายของคุณว่า ต้องเที่ยงต้องยั่งยืน คุณจะทุกข์อย่างยิ่ง ต่อเมื่อเลิกยึดในร่างกายว่า ต้องเที่ยง ความทุกข์จะคลายไป แต่จะดีกว่านั้น หากคุณมองให้ลึกลงไปอีกว่า ไซ้แต่ร่างกายเท่านั้นที่ไม่เที่ยง หากรวมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เรียกว่า สังขาร

(พระไพศาล วิสาโล, 2551: 24-25)

ประการที่สอง ความกตัญญู ในทางศาสนาจำแนกออกเป็นสองส่วนคือ “กตัญญูตา” หรือการรับรู้ในบุญคุณ และ “กตเวทิตา” หรือการตอบแทนบุญคุณ (พระธรรมโกศาจารย์, 2552ก: 5) ทั้งนี้ ธรรมะชุดดังกล่าววางอยู่บนพุทธโฆษาทของพระพุทธเจ้าที่ว่า “นิมิตต สาธุ รูปาน กตัญญูกตเวทิตา หรือความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี” (พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ข: 14)

จากธรรมะชุดดังกล่าวก็นำมาใช้ในการเทศนาสั่งสอนให้ผู้คนรู้คุณของผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะพ่อแม่และผู้เลี้ยงดู ดังที่พระพรหมมิ่งคลาจารย์เทศนาไว้ว่า

ส่วนคนที่ยังไม่เข้าสู่วัยชราแล้ว ก็ยังมีคนชราอยู่ในบ้านของเราจะเป็นคนประเภทใดก็ตาม คนแก่ที่อยู่กับเรากับครอบครัวเรามาจนก็เป็นคนชราแล้ว ต้องเอาใจใส่นึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวอย่างนี้ถือว่าเป็นส่วนกินเป็นอันขาด ต้องเอาใจใส่ดูแลให้ท่านสบายใจ เหมือนกับว่า เป็นผู้ที่มีอาวุโสในครอบครัวของเรา

(พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ก: 33-34)

นอกจากนั้น ยังได้กำหนดแนวทางความกตัญญูไว้ โดยพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (2552ก) ระบุไว้ดังนี้ (1) การหมั่นเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุ เพราะการได้เห็นหน้าเป็นยาขนานวิเศษ (2) การดูแลเอาใจใส่คนแก่ตามธรรมเนียมไทยในวันปีใหม่ วันตรุษ วันสงกรานต์ โดยจะมีประเพณีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุเพื่อให้กำลังใจแก่ท่าน และ (3) คอยสนับสนุนให้ท่านทำในสิ่งที่ชอบเพื่อให้สบายใจ

โดยรวม ประเภทเนื้อหาทั้งสี่ประเภท คือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ มิติด้านจิตวิญญาณดูเหมือนจะเป็นแกนกลางที่กำหนดมิติอื่นๆ อันทำให้วาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมมิได้ถูกมองในแง่ลบเป็นหลัก ถึงแม้จะมีบ้าง เช่น กรณีเรื่องเพศ ก็เป็นการเตือนใจ แต่ส่วนใหญ่จะเน้นความสูงอายุในเชิงบวก เป็นเรื่องของธรรมชาติ การเตรียมการก่อนชรา และการตอบแทนคุณผู้สูงอายุ ทั้งในส่วนของตัวผู้สูงอายุเองและครอบครัว

1.2 ประเภทวาทกรรม

ประเภทวาทกรรมเป็นกลวิธีทางอำนาจที่สร้างความชอบธรรมในการกำหนดความหมายผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมได้อย่างแยบยล จากการวิจัยสามารถจำแนกเป็น 6 ด้านคือ การอธิบาย การโต้แย้ง การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการสาธิต ดังนี้

(1) **การอธิบาย** เป็นประเภทวาทกรรมแรกที่จะพบในวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อการอธิบายหรือการขยายความประเด็นผู้สูงอายุที่มีคุณค่า ตัวอย่างที่เห็นได้เด่นชัดก็คือ การอธิบายสำนวนต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ซึ่งคนรุ่นใหม่อาจจะไม่รู้จัก จึงจำเป็นต้องใช้วาทกรรมอธิบายขยายความ ดังที่ปรากฏอยู่ในปทานุกรมสำนวนโวหารและสำนวน ถิ่นานา ตำนาน 4 ภูมิภาค ดังนี้ “โคแก่ชอบกินหญ้าอ่อน คือ ผู้ชายที่อายุมาก แต่ชอบผู้หญิงอายุน้อย” (สุภา พันธ์าค, 2542: 46) “แก้อย่อนกินเข้า ถ้าย่อนเกิดเมิน (ย่อน = เพราะว่า เข้า = ข้าว เมิน = นาน) = แก่เฒ่าเพราะกินข้าวและเกิดนาน (แต่เฒ่าเรียกว่าแก่เปล่าๆ ไร้ประโยชน์)” (ประพนธ์ เรืองณรงค์, 2552: 18)

ประเภทวาทกรรมการอธิบายยังพบอยู่บ่อยครั้งในมิติตาสนาเช่น การอธิบายความหมายของคำว่า “ผู้สูงอายุคืออะไร” อาทิ “ถ้าสูงอายุจริง มันสูงทางจิตใจ หมายความว่ารู้เรื่องต่างๆ สมกับที่เกิดมานาน เรียกว่า รัตต์ัญญู ผู้รู้ราตรีนาน เป็นที่เคารพนับถือ เป็นที่เชื่อฟัง หมายความว่า รู้อะไรมาสมกับที่เกิดมานานอายุยาว” (พุทธทาสภิกขุ อ้างถึงในจินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: ปกหลัง)

หรือ การขยายความหมายของกฎไตรลักษณ์ให้บรรดาผู้สูงอายูรวมถึงบุคคลทั่วไปได้ตระหนักถึงความไม่แน่นอนของชีวิต โดยเฉพาะภาวะของความชรา เช่น

ไตรลักษณ์ ลักษณะสาม อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้นๆ 3 ประการ ได้แก่ 1. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง 2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้ 3. อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน (คนไทยนิยมพูดสั้นๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และแปลง่ายๆ ว่า “ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา”) ลักษณะเหล่านี้มี 3 อย่าง จึงเรียกว่า ไตรลักษณ์ ลักษณะทั้ง 3 เหล่านี้มีธรรมเป็นสังขตะคือ สังขารทั้งปวงเป็นสามัญเสมอเหมือนกัน จึงเรียกว่า สามัญลักษณ์

(พระพรหมคุณาภรณ์, 2551:119-120)

(2) การโต้แย้ง วาทกรรมการโต้แย้งหรือปฏิเสธนี้พบได้ในกรณีของการที่ผู้สูงอายุเริ่มมองว่าตนเองมีความอ่อนแอโดยเฉพาะด้านร่างกายและทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองนั้นไร้ประโยชน์ จึงทำให้เกิดความพยายามโต้แย้งวิธีคิดดังกล่าว ด้วยการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือปฏิเสธแนวคิดนั้นว่า ความสูงอายุนั้นถือเป็นประโยชน์ ดังเช่น

คนแก่นี้คิดว่าตัวเองไม่มีประโยชน์ แล้วอยู่ไปทำไม นี่ความคิดของท่านอย่างนั้น แต่ว่า ความจริงคนแก่อยู่ในบ้านมันเป็นประโยชน์ คนจีนเขาบอกว่า คนแก่เป็นเพชรน้ำหนึ่งที่บ้าน บ้านไหนมีคนแก่อายุมาก เขาเรียกว่าเป็นมงคลแก่บ้านแก่เรือนของบ้านนั้น ใครไปมาหาสู่ได้พบคนอายุมากนี้ เขาสบายใจ เพราะฉะนั้นคนแก่นี้เป็นประโยชน์

(พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ก: 32)

หรือการโต้แย้งวิธีคิดของคนทั่วไปที่อาจมองว่า ผู้สูงอายุเป็นเพียงส่วนเกิน เช่น

ส่วนคนที่ยังไม่เข้าสู่วัยชราแล้ว ก็ยังมีคนชราอยู่ในบ้านของเราจะเป็นคนประเภทใดก็ตาม คนแก่ที่อยู่กับเรากับครอบครัวเรามานานก็เป็นคนชราแล้ว ต้องเอาใจใส่ นี่ก็ว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวอย่างนี้ก็เป็นส่วนเกินเป็นอันขาด ต้องเอาใจใส่ดูแลให้ท่านสบายใจ เหมือนกับว่า เป็นผู้ที่มีอาวุโสในครอบครัวของเรา บางทีเป็นคนใช้ แต่ว่าเลี้ยงลูกในบ้านจนท่านแก่แล้วก็ยังไม่ตายก็เรียกว่าเป็นผู้มีอุปการะแก่เราที่เป็นลูกในบ้าน คุณปู่คุณนี้หรือว่าคุณยายคนนี้ได้เคยป้อนข้าวให้อาบน้ำเคยรีดเสื้อผ้าให้ เคยจัดหนังสือให้ออกไปส่งหน้าบ้าน ทำอะไรทุกอย่าง เป็นผู้มีอุปการะคุณแก่เรา เราก็ควรจะเอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือให้ท่านสบายอกสบายใจตามสมควรแก่ฐานะก็นับว่าเป็นการปฏิบัติชอบต่อผู้เฒ่าผู้แก่ตามฐานะที่เราจะกระทำ

(พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ก: 33-34)

จุดที่น่าสังเกตก็คือ วาทกรรมโต้แย้งจะมาพร้อมกับวาทกรรม “สั่งสอน” กล่าวคือ เมื่อโต้แย้งความคิดที่ผิดพลาดแล้ว ก็จะไปสู่การสั่งสอนให้ปฏิบัติตนใหม่ ดังรายละเอียดในหัวข้อที่ (4)

(3) การยกตัวอย่าง เช่นเดียวกันกับวาทกรรมการอธิบาย วาทกรรมการยกตัวอย่างเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยขยายความให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เป็นกลยุทธ์หนึ่งที่มีรากฐานมาจากศาสนาและมีแนวโน้มในเชิงสั่งสอน โดยรวมมักจะนำเสนอให้เห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ

การยกตัวอย่างมีแนวทางต่างๆ ที่หลากหลาย อาทิ การยกตัวอย่างตนเองในฐานะผู้ปฏิบัติตนที่ดี อันจะทำให้เกิดการเลียนแบบได้ง่ายขึ้น เช่น การยกตัวอย่างการประพฤติตนให้มีความสุขในวัยชราของพระพรหมมิ่งคลาจารย์ ว่า “ใจคนนั้นไม่ยอมแก่ อาตมาเองนี้ใจมันยังไม่แก่ มันยังรู้สึกเหมือนกับ เรามันอายุ 30 หรือ 20 อยู่ตลอดเวลา มันยังไม่แก่ละ คือ ยังคิดเรื่องงานเรื่องการว่าเรียงส่นุกสนานอยู่ตามสภาพจิตใจ” (พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ก: 21)

นอกจากการใช้ในกรณีการยกตัวอย่างตนเองแล้ว ยังใช้ยกตัวอย่างผู้อื่นที่ประพฤติปฏิบัติดีได้ เช่น การยกตัวอย่างพระยาดำรงราชานุภาพเป็นแบบอย่างของผู้มีความกตัญญูต่อพ่อแม่

เสด็จในกรม...พระยาดำรงฯ ท่านไปกราบคุณแม่ทุกวัน พอจะไปทำงานก็ไปกราบบนตัก กราบเหมือนลูกน้อยกราบแม่ แล้วบอกว่า “ลูกจะไปปฏิบัติงานคุณแม่มีอะไรให้ลูกรับใช้บ้าง?” แม่ก็ไม่มีอะไรหรอกขอให้ลูกไปทำงานด้วยความสบายใจ” ให้ศีลให้พร เลิกงานกลับถึงก่อนไปกราบแม่

(พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ข: 13)

นอกจากนั้น ยังอาจยกตัวอย่างนิทาน ตำนานของการเคารพผู้สูงอายุเพื่อที่จะขยายความและเป็นการสั่งสอนไปในตัว เช่น พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (2552ก: 10-11) ยกตัวอย่างนิทานเรื่อง “พระฤๅษีห้าร้อย” เพื่อที่จะสอนใจคนให้รู้จักเรื่องความคุ่นเคยเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตของผู้สูงอายุ นิทานดังกล่าวสอนให้รู้ว่า หากจะปล่อยให้ผู้สูงอายุไปอยู่ในที่ที่ไม่คุ่นเคยก็จะไม่เป็นสุขเช่นเดียวกับพระฤๅษีที่เคยอยู่แต่ในป่ามานาน แต่เมื่อเข้ามาพักในอุทยานของพระเจ้าแผ่นดิน แม้จะเป็นสถานที่ที่ดีอุดมสมบูรณ์ แต่ทั้งพระฤๅษีและลูกศิษย์กลับไม่สามารถอยู่ได้เพราะว่า ไม่เคยชิน

(4) การเปรียบเทียบ เป็นวาทกรรมที่ใช้การเทียบเคียงให้เห็นและเข้าใจได้ง่ายขึ้น ไม่ต่างจากการยกตัวอย่าง และอาจกล่าวได้ว่าเป็นวาทกรรมที่มักจะใช้บ่อยครั้งเพื่อยกย่องผู้สูงอายุรวมถึงการแนะนำให้ผู้สูงอายุทำหรือไม่ทำสิ่งใด

หลักฐานที่ยืนยันให้เห็นเด่นชัดก็คือการใช้คำ สำนวน ภาษิต ที่มักจะใช้ “คำ” เพื่อเปรียบเทียบ เช่น “โคชอบกินหญ้าอ่อน” ก็ใช้คำว่า “โคแก่” เพื่อเปรียบเทียบกับ “คนแก่” และ “หญ้าอ่อน” เพื่อเทียบกับ “คนหนุ่มสาว” เป็นต้น

การใช้คำเปรียบเทียบยังปรากฏในคำสอนต่างๆ เช่น การเปรียบเทียบพ่อแม่เสมือนกับ “เทพเจ้า” หรือเป็นเสมือน “พระ” ดังคำสอนของพระพรหมมิ่งคลาจารย์ที่ว่า

เรื่องพ่อแม่เนี่ยอยากจะขอฝากไว้หน่อยว่า ท่านเป็น “เทพเจ้า” ของเรา เป็นเทพเจ้าผู้ให้ชีวิตจิตใจ เลือดเนื้อ ให้อะไรทุกอย่างแก่เรา ที่เราได้มีชีวิตรอดมานี้ก็เพราะอะไร? ก็เพราะเจ้าประคุณพระ 2 องค์นั่นแหละ คือ พระ พ่อ พระ แม่

(พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ข: 14)

เช่นเดียวกันกับคำสอนของสมเด็จพระพุฒาจารย์ที่เปรียบเทียบพ่อแม่ประหนึ่งพระอรหันต์ ดังนี้ “พระอรหันต์นอกบ้าน พวกท่านไม่อาจล่วงรู้ได้ว่าองค์ไหนเป็นพระอรหันต์ พ่อแม่

ผู้เป็นพระอรหันต์ของลูกนี่สิของจริงแท้แน่นอน” (สมเด็จพระพุฒาจารย์ โต พรหมรังสี อ้างถึงใน สิรินทร ฉันทศิริกาญจน, 2552: 147)

นอกจากการเปรียบเทียบด้วยคำที่ปรากฏในสำนวนและคำสอนแล้ว วาทกรรม เปรียบเทียบยังมีได้อีกหลากหลายแนวทาง เช่น การเปรียบเทียบระหว่างผู้สูงอายุชายและหญิง การเปรียบเทียบระหว่างคนกตัญญูและอกตัญญู และการเปรียบเทียบระหว่างผู้สูงอายุไทยและ ต่างประเทศ ดังต่อไปนี้

“ร่างกายก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ปวดตามข้อ ปวดแขนง ปวดขา อันนี้ก็เรียกว่าเป็น เทวทูตมาเตือน มาบอกให้เราารู้ไว้ว่า สภาพร่างกายนั้นกำลังเปลี่ยนไปสู่วัยชรา ผู้ชายก็เปลี่ยนไป ตามแบบผู้ชาย ผู้หญิงก็เปลี่ยนเข้าสู่วัยชราตามแบบผู้หญิง” (พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ก: 20)

“คนอกกตัญญูอย่างยิ่ง คือ คนที่ไม่ยอมรับว่า ทุกคนในโลกเป็นหนี้บุญคุณต่อกัน อย่างแน่นแฟ้น คนที่มีความกตัญญูถึงที่สุด ก็คือ คนที่ยอมรับว่า แม้สัตว์พาหนะเช่น วัว ควาย ก็ เป็นสิ่งที่มีบุญคุณ อย่าต้องกล่าวถึงบิดา มารดา ครูบาอาจารย์เลย” (พระธรรมโกศาจารย์, 2552 ก: 6)

ความจริงเรื่องอย่างนี้ในเอเชียเราหรือว่าในประเทศไทยเรา นั้น ไม่ค่อยมีปัญหา อะไร เพราะว่า พ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย อยู่กับลูกกับหลานอยู่ในบ้านในเรือนได้ มี หน้าทีเลี้ยงหลานไป พอมีหลานก็อยู่กับหลานสบายใจแล้ว...แต่ว่าที่อื่นใน ประเทศตะวันตกเขาไม่อย่างนั้น คนแก่จะไปอยู่กับหลานนี้ไม่ค่อยได้

(พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ก: 8)

(5) **การสั่งสอน** เป็นวาทกรรมที่ใช้ค่อนข้างมากที่สุดเมื่อเทียบกับวาทกรรม ทั้งหมดนี้ ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากมิตติศาสนาในสังคมเกษตรกรรมส่งอิทธิพลอย่างสูงและพยายามทำ หน้าทีสั่งสอนให้กับผู้คนให้เข้าใจเรื่องผู้สูงอายุ และการสั่งสอนที่เด่นชัดมากที่สุดก็คือการสั่งสอน เรื่อง “ความกตัญญู” ต่อผู้สูงอายุ ตัวอย่างเช่น

รังเกียจบิดามารดาในยามแก่ชรา หรือเจ็บไข้ราวกับว่าเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยงหรือน่ารำคาญ ลืมบิดามารดา ไม่รู้สึกรว่า มีบิดามารดา ตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุคคลอย่างนี้ไม่ได้ชื่อว่า บุตร เพราะเหตุที่ไม่ได้ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกอันมีชื่อว่า ปุตะ นั่นเอง

(พระธรรมโกศาจารย์, 2552ข: 10)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสอุปมาว่า ถ้าบุตรจะพึงวางบิดามารดาไว้บนบ่าทั้งสองของตน ประดับประคองท่านอยู่บนบ่านั้น ป้อนข้าวป้อนน้ำและให้ท่านถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บนบ่านั้นเสร็จ แม้บุตรจะมีอายุถึง 100 ปี และปรณิบัติท่านไปจนตลอดชีวิต ก็ยังนับว่าตอบแทนพระคุณท่านไม่หมด

(พระไตรปิฎก อังถึงในสิรินทร ฉันทสิริกาถา, 2552: 77)

การสั่งสอนยังปรากฏอยู่แม้กระทั่งในบทกวีต่างๆ เพื่อที่จะทำให้ผู้รับฟังสามารถจำและท่องได้ขึ้นใจ และทำให้ระลึกถึงบุญคุณของผู้สูงอายุ เช่น

อันบุคคลกตัญญูรู้คุณโลก	อุปโภคบริโภคมิให้หลาย
ข้าวหรือเกลือผักหรือหญ้า	ปลาหรือไม้ ฯลฯ
รู้จักใช้อยาทำลาย	ให้หายไป
หนึ่งคนต่อคนทุกคนนี้	ล้วนแต่มีคุณต่อกันนั้นเป็นไหน
มองให้ดีดูให้เห็นเช่นนั้นไซ้	โลกรอดได้เพราะกตัญญูรู้คุณกัน

(พระธรรมโกศาจารย์, 2552ก: ปกหลัง)

หรือปรากฏอยู่ในบทกลอนเรื่อง “วิวาทพระสมุทร” ของรัชกาลที่ 6 ที่กล่าวถึงการตอบแทนพระคุณของบิดามารดา (อ้างถึงในบรรลุ ศิริพานิช, 2550: 141)

เมื่อแก่เฒ่าหมายเจ้าช่วยรับใช้	เมื่อยามไข้หมายเจ้าช่วยรักษา
เมื่อยามถึงวันตายวายชีวา	หวังลูกช่วยปิดตาเมื่อสิ้นใจ

การสั่งสอนในบางครั้งก็ก้าวไปสู่การ “ประณาม” “สาปแช่ง” หากไม่ปฏิบัติตาม เช่น การประณามลูกหลานที่ไม่กตัญญูว่า “เคยสังเกตมาหลายรายแล้ว คนที่ไม่รักพ่อแม่ ทำร้ายพ่อแม่ด้วยวิธีการใดก็ตาม ชีวิตไม่ค่อยเรียบร้อยไม่ก้าวหน้า แม้จะมีความรู้ความสามารถแต่เวรกรรมที่ทำกับพ่อแม่ส่งผลให้ตกต่ำ” (พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ก : 4) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุยังคงมีอำนาจอยู่จึงสามารถใช้อาถรรพณ์ดังกล่าวได้

(6) การสาธิต คือ วาทกรรมที่ทำให้เห็นจริง วาทกรรมสาธิตจะปรากฏเพื่อตอกย้ำให้เห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ การสาธิตทำให้ผู้รับสารได้รับความรู้ผ่านการปฏิบัติมากกว่าการ

ท่องจำ ดังปรากฏในประเพณีช่วงสงกรานต์คือการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ การบั้งสุกุลบรรพบุรุษ และพิธีกรรมค้าโพธิ์ค้าไฮผู้สูงอายุในภาคอีสาน

ทั้งนี้ การสาธิตก็มักจะเป็นวาทกรรมที่ทำความเข้าใจกับวาทกรรมอื่นๆ ด้วยเช่น วาทกรรมการอธิบายและสั่งสอนเพื่อที่จะทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะได้รับรู้NYSE หรือความหมายเพิ่มเติมได้ ดังเช่น พระพรหมมังคลาจารย์ได้แสดงให้เห็นว่า การบั้งสุกุลไม่ใช่แต่เพียงการกระทำ แต่เพียงอย่างเดียว แต่ควรที่จะทำคู่กับการอธิบายและสั่งสอนคือ

คนไทยเราเก็บกระดูกใส่โกศน้อยๆ ไว้ที่บ้าน วันสงกรานต์ก็เอาออกมาบั้งสุกุล เอามารดน้ำหอมเสียน้อยๆ แล้วก็บั้งสุกุลกัน เรียกว่า ทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ นั่นเป็นเรื่องที่ทำมาแล้ว แต่ว่ายังไม่สมบูรณ์ ถ้าให้สมบูรณ์ก็ต้องประชุม ลูกหลานให้มานั่งล้อมโกศนั้น แล้วเปิดโกศให้เขาดู หยิบกระดูกขึ้นมาให้เขาดู อธิบายให้เขาฟังว่า นี่เป็นกระดูกของใคร? โกศนี้มีกระดูกใคร? โกศนั้นมีกระดูกของใคร...ลูกหลานก็จะได้อ่านจะได้รู้เส้นสายของบรรพบุรุษว่าเกิดมาจากใคร แล้วลำต้นมันแตกกิ่งแตก้านออกไปอย่างไร

(พระพรหมมังคลาจารย์, 2552ข : 11)

กล่าวโดยรวม ประเภทวาทกรรมทั้ง 6 ประเภท วาทกรรมที่มักจะใช้บ่อยคือ วาทกรรมสั่งสอน ซึ่งอาจเนื่องมาจากในยุคสังคมเกษตรกรรม สถาบันศาสนาและสังคมก้าวเข้ามามีอิทธิพลสำคัญในสังคมอย่างมาก วาทกรรมการสั่งสอนจึงกลายมาเป็นวาทกรรมประเภทแรกที่สั่งสอนให้คนทั่วไปได้เข้าใจประเด็นเรื่องผู้สูงอายุทั้งในเชิงคุณค่าและความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ และเป็นที่น่าสังเกตว่า หากผู้สูงอายุมีอำนาจการสั่งสอนก็จะมีปริมาณมากและพัฒนาไปสู่การ “ประณาม” “สาปแช่ง” และแม้กระทั่ง “ด่าทอ” ได้

หลังจากนั้น จึงค่อยผนวกกับวาทกรรมประเภทอื่นๆ เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้นสำหรับกลุ่มผู้รับสารทุกกลุ่ม นับตั้งแต่การอธิบาย การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ และการสาธิต อันทำให้การกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุคุณนุมนวลขึ้น ทว่า ก็แฝงด้วยการใช้กลยุทธ์เชิงอำนาจในการสร้างความชอบธรรมในการกำหนดผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามแต่ละวาทกรรมจะมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน

ขณะที่การสาธิตก็จะได้รับการชี้ชัดผ่านการเห็นและการกระทำซึ่งจะเหมาะกับเยาวชน ส่วนวาทกรรมการอธิบายก็จะช่วยขยายความออกไป เช่นเดียวกันกับวาทกรรมการยกตัวอย่าง

และการเปรียบเทียบ แต่วาทกรรมทั้งสองนี้จะต่างจากวาทกรรมอธิบายคือ ช่วยทำให้ผู้รับสารเห็น “ภาพ” และสำหรับวาทกรรมเปรียบเทียบมักจะใช้ในสำนวนภาษาิตต่างๆ

อย่างไรก็ตามวาทกรรมทั้งหมดนี้มักจะทำงานไปแบบคู่ขนานเพื่อที่จะทำให้การเผยแพร่ วาทกรรมเป็นไปได้อย่างสัมฤทธิ์ผลมากที่สุด เช่น กรณีของการสาธิตก็มักจะทำไปคู่กับการอธิบาย และการสั่งสอนไปพร้อมๆ กัน ดังที่อธิบายแล้วในข้างต้น

ในท้ายที่สุดวาทกรรมโต้แย้งอาจเป็นวาทกรรมที่พบค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับวาทกรรม ประเภทอื่นๆ โดยจะใช้เมื่อผู้สูงอายุรู้สึกอ่อนแอไร้ค่า วาทกรรมดังกล่าวก็ต้องออกมาปฏิเสธพร้อมกับการให้กำลังใจเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

1.3 ประเภทสื่อ

ประเภทสื่อที่ใช้ในสังคมเกษตรกรรม จำแนกเป็น 2 ด้านคือ สื่อสาระ และสื่อสาระบันเทิง ดังนี้

(1) **สื่อสาระ** เป็นรูปแบบวาทกรรมที่เน้นเนื้อหาสาระ อาจจำแนกแยกย่อยเป็น กลุ่มแรก คือ คำ เช่น สำนวน ภาษิต กลอน และกลุ่มที่สอง ธรรมะและคำเทศนาสั่งสอน

กลุ่มแรก คือ คำ สำนวน บทกลอน มักจะใช้คำที่สั้น กระชับ เพื่อที่จะสื่อ ความหมายให้เห็นภาพ บางครั้งอาจใช้การเปรียบเทียบได้อีกด้วย เช่น การใช้สำนวนที่ว่า “เผ่าหัว งาม” ก็เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นผู้สูงอายุที่ยังหมกหมุ่นในกิเลส หรือการใช้คำว่า “อาบน้ำร้อนมา ก่อน” ก็แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้มีประสบการณ์มาก่อน

ส่วนกลุ่มที่สองคือ ธรรมะและคำเทศนา มักจะใช้มิติทางศาสนาพุทธเป็นตัวกำหนด ดังนั้นจึงมักจะใช้คู่กับวาทกรรมประเภทคำสั่งสอนและใช้ร่วมกับภาษาบาลี ทำให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เช่น การใช้คำบาลีเพื่ออธิบายให้เห็นความสำคัญของความกตัญญูดังนี้ “พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า นิมิตต สาธุรูปาน กตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี” (พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ข : 14)

วาทกรรมในรูปแบบสื่อสาระจะปรากฏอยู่ทั้งในการสื่อสารมุขปาฐะ เช่น การพูดคุย การสั่งสอนระหว่างพ่อแม่ลูก ครูกับลูกศิษย์ ตลอดจนจนการสื่อสารผ่านเอกสารที่บันทึกไว้ เช่น หนังสือธรรมะ พระไตรปิฎก อีกทั้งผลิตซ้ำในวิชาในสถาบันการศึกษาในปัจจุบัน เช่น วิชาภาษาไทยที่สอนเกี่ยวกับสำนวนภาษาไทย ดังตำราเรื่อง “ปทานุกรมสำนวนโวหาร” (2542) “สำนวน ลำนำ ตำนาน 4 ภูมิภาค” (2552) “คำ: ร่องรอยความคิด ความเชื่อไทย” (2542) และ

สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เช่น “สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ” (2539) บทความเรื่อง “ความชรา ภาพร่าง และการใช้ชีวิตในเมือง” (ม.ป.ป.) เป็นต้น

(2) **สื่อสาระบันเทิง** เป็นรูปแบบวาทกรรมที่ผสมระหว่างสาระกับบันเทิง เพื่อที่จะทำให้ไม่เกิดความเคร่งเครียดแต่ได้ทั้งสาระและความสนุกสนาน ตัวอย่างเช่น การใช้ นิทาน การใช้สื่อพิธีกรรมหรือสื่อประเพณี อาทิ การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ ซึ่ง นอกจากจะทำให้เรียนรู้ความกตัญญูทวดแล้ว ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมโดยเฉพาะบรรดาเด็ก ๆ ก็ยัง ได้รับความสนุกสนานจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุไปในตัว

ทั้งสื่อสาระและสื่อสาระบันเทิง เป็นสื่อที่ทำงานควบคู่กันไปโดยมีเป้าหมายเพื่อที่จะออก ย้ำคุณค่าผู้สูงอายุ การตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุ และทั้งหมดนี้ก็วางอยู่บนแนวคิดศาสนาเป็น สำคัญ สื่อทั้งหมดนี้มักจะเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ผ่านการสื่อสารมุขปาฐะและสื่อประเพณี แต่ ทว่า ก็ยังมีการบันทึกผ่านเอกสาร และผลิตซ้ำในสถาบันการศึกษาในรายวิชาภาษาไทยและสังคม วิทยา มานุษยวิทยา อีกด้วย

อนึ่ง หากวิเคราะห์เพิ่มเติมถึงการผลิตสื่อทั้งสองประเภทนี้ก็จะพบว่า ผู้ผลิตสื่อแม้จะไม่มี ตัวบุคคลที่ชัดเจน แต่ก็คาดการณ์ได้ว่า ผู้ผลิตวาทกรรมน่าจะเป็นผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นปู่ย่าตา ยาย พ่อแม่ ครู และพระ เพราะเนื้อหาจะมีแนวโน้มมองคุณค่าผู้สูงอายุ ซึ่งได้รับอิทธิพลจาก สถาบันศาสนาและสังคมที่เคารพยกย่องผู้สูงอายุ หรือ “วัยวุฒิ” และใช้สื่อทั้งสาระและสื่อ สาระบันเทิงแพร่กระจายสู่คนในครอบครัวและสังคม

2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม

จะพิจารณาบริบทของสังคมเกษตรกรรมที่มีผลต่อการกำหนดวาทกรรม สามารถจำแนก เป็นมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม และการสื่อสาร

2.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

ในยุคสังคมเกษตรกรรม มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม อาจจำแนกได้เป็นมิติสังคม เกษตรกรรม และมิติศาสนา ดังนี้

ในด้านแรก สังคมในยุคเกษตรกรรม เป็นสังคมที่เคารพผู้สูงอายุในฐานะภูมิปัญญาและ ผู้รู้ (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป. และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539) ดังหลักฐานที่ปรากฏในคำ สำนวนต่างๆ ซึ่งมักจะยกย่องคุณค่าและการตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุ เช่น “ผู้อาวุโส” “ผู้เฒ่า

ผู้แก่” “ร่วมโพธิ์ร่วมไทร” “ผู้หลักผู้ใหญ่” “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการยกย่องแล้ว ยังมุ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่มีความรับผิดชอบ มีประสบการณ์ ควบคุมอารมณ์ได้มากกว่า อีกทั้งเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเด็ก (ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ, 2542: 185)

รวมถึงการมี “คำเรียกญาติ” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเคารพผู้อาวุโสในสังคม และผู้อาวุโสเหล่านั้นก็มักจะให้การอุปถัมภ์ทั้งด้านวัตถุ การอบรม การศึกษาแก่ผู้น้อย (สนธิ สัมครการ, 2545: 251) การเคารพผู้อาวุโสไม่เพียงแต่อยู่ในบ้านเท่านั้น แต่ได้แพร่กระจายไปสู่ภายนอกบ้านได้อีกด้วย เช่น การเรียกคนแปลกหน้าด้วยคำว่า ลุง ป้า น้า อา ปู่ย่า ตายาย เป็นต้น (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2542: 147)

พัทธา สายหู (2526: 12-13) ขยายความว่า เนื่องจากสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรม คนไทยส่วนใหญ่ทำอาชีพเพาะปลูก จึงสืบทอดด้วยประสบการณ์ ผู้ที่เกิดก่อนจึงกลายเป็นผู้เลี้ยงดูสั่งสอนคนรุ่นใหม่ ทำให้เกิดการตระหนักถึงบุญคุณของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ผู้สูงอายุจึงมีสถานภาพเป็นผู้มีประโยชน์ต่อลูกหลานและชุมชน ประกอบทั้งสังคมในอดีตยังไม่มีสถาบันการศึกษาจึงทำให้ความรู้ที่มีอยู่กลายเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่า ยิ่งมีอายุมากก็ยิ่งมีประสบการณ์ แม้กระทั่งในส่วนราชการของคณะระดับเจ้าขุนมูลนายก็มีลักษณะเดียวกัน คือ ผู้น้อยก็อาศัยการเล่าเรียนฝึกตนจากผู้หลักผู้ใหญ่ ไม่ได้วัดจากปริญญาคุณวุฒิ จึงต้องเคารพผู้ใหญ่ อายูราชการและระบบอาวุโสเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเลื่อนขั้นหรือ “วัยวุฒิ” ในเวลาเดียวกันผู้ใหญ่ในราชการเมื่อเข้าวัยสูงอายุก็สะสมซ้ำทาสนบวริวารและสมบัติไว้จำนวนมากทำให้มีลูกหลานบวริวารคอยเอาใจจึงไม่มีปัญหาเรื่องความกตัญญู ดังที่พัทธา สรุปไว้ว่า

สภาพชีวิตในสังคมไทยสมัยก่อนซึ่งเอื้อให้เกิดลักษณะในวัฒนธรรมไทยที่ลูกหลานคนรุ่นเยาว์เคารพนับถือคอยห่วงใยดูแลผู้ใหญ่ เช่น พ่อ แม่ ที่แก่เฒ่าเป็นพิเศษโดยเฉพาะและผู้สูงอายุอื่นๆ โดยทั่วไป ไม่ว่าจะในระดับชนชั้นชาวบ้านหรือชนชั้นปกครอง

(พัทธา สายหู, 2526: 13)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2539: 93-94) ยังได้สรุปบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยในอดีตไว้ 5 ประการคือ (1) บทบาทเป็นครูหรือผู้ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ การสั่งสอนอบรมลูกหลาน โดยกล่าวได้ว่าเป็น “ครูตลอดชีวิตของบุตรหลาน” (2) บทบาทเป็นที่ปรึกษา คือ บทบาทเพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมในครอบครัวและชุมชน ผู้สูงอายุจึงเปรียบได้ดัง “เสาหลักของครอบครัว” (3) บทบาทเป็นผู้นำทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การได้รับการยกย่องเป็น

มีคณาภว (4) บทบาทเป็นผู้นำทางสาธารณสุข โดยเฉพาะการรักษาแบบแพทย์พื้นบ้าน และ (5) บทบาทเป็นผู้นำทางการเมือง ดังที่ปรากฏในกรณีของผู้นำทางการเมืองในชุมชน บทบาททั้งหมดนี้เป็นบทบาทที่ตอกย้ำให้เห็นคุณค่าของผู้สูงอายุในสังคมอดีต

เมื่อพิจารณาย้อนหลังถึงสังคมชนเผ่าต่างๆ ก็มีลักษณะเดียวกัน สังคมดังกล่าวให้การยกย่องผู้สูงอายุในบทบาทที่สูง เพราะเป็นผู้มีความรู้ สั่งสมประสบการณ์มากมาย เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เช่น การศึกษาของนักมานุษยวิทยาก็พบว่า ผู้สูงอายุในชนเผ่าต่างๆ ต่างได้รับการยกย่อง ได้รับเกียรติ ดั่งชนเผ่าเอสกีโมที่อายุมากขึ้นก็ยังคงทำงานหนักทำหน้าที่ในสังคมต่อเนื่อง และกลายเป็นผู้ที่รวบรวมประวัติของตระกูล เป็นผู้ให้คำปรึกษาหารือ สอนบทเรียน และฝึกทักษะให้กับคนรุ่นหลัง เช่นเดียวกันกับชนเผ่าซามัวในแปซิฟิกตะวันตกเฉียงใต้ การเป็นคนชราเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุด คือเป็นอิสระ ไม่ต้องทำงานหนัก ใช้เวลาพักผ่อน ทำงานบ้านเล็กๆ น้อยๆ ได้รับการยกย่องเป็นผู้ตัดสินใจเรื่องสำคัญต่างๆ และเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม (สมรภัทร์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.: 141-142)

สำหรับมิติที่สองคือ สถาบันศาสนา เป็นสถาบันหลักที่ก้าวเข้ามากำหนดกฎเกณฑ์ ประเด็นเรื่องความสูงอายุโดยตรงในสองด้าน คือ ความสูงอายุเป็นเรื่องธรรมดาโลกตามกฎไตรลักษณ์ และการตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุตามหลักความกตัญญู

ในด้านแรก ความสูงอายุเป็นเรื่องธรรมดาโลกตามกฎไตรลักษณ์ เป็นแนวคิดสำคัญที่สถาบันศาสนาใช้อธิบายความเสื่อมของร่างกายมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติ เช่นเดียวกันกับการเกิดแก่เจ็บตาย ดังนั้น ผู้สูงอายุหรือผู้คนที่ไปจึงต้อง “ปลง” กับสภาพร่างกาย ด้วยการเจริญมรณานุสติหรือพร้อมที่จะตาย ดังบทกลอนของพระธรรมวโรดม (อุตตโม) วัชรราชาภิวาส (อ้างถึงในจินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: 44)

ความตายไม่ยกเว้น

ใครใคร

ตายแน่นอนสงสัย

อย่าเศร้า

อย่าห่วงสิ่งใดใด

ทั้งหมด

ประคองจิตอย่าร้อนร่ำ

มุ่งให้ตายดี

นอกจากนั้น ยังต้องปฏิบัติตนให้พร้อมกับความชราที่มาถึง และคำตอบในมิติศาสนาก็คือ การทำความดีให้สูงขึ้นเท่ากับอายุของตนที่สูงขึ้นดังคำว่า “รัตตัญญู” (พุทธทาสภิกขุ อ้างถึงในจินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: หลังปกหน้า) เพื่อที่ว่าตายไปจะเกิดในสภาพภูมิที่ดีกว่า (จินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: 44)

ด้านที่สอง คือ ความกตัญญู เป็นหลักการสำคัญที่ช่วยอธิบายการตอบแทนผู้สูงอายุ เพราะมองว่าผู้สูงอายุคือผู้ที่มีพระคุณ สมควรที่จะต้องตอบแทน หากไม่แล้วก็จะกลายเป็นคนอกตัญญู ได้รับการประณามและสาปแช่งจากผู้คนรอบข้างและสถาบันศาสนา

2.2 มิติด้านการสื่อสาร

สถาบันการสื่อสารในยุคสังคมเกษตรกรรม คือ การสื่อสารมุขปาฐะ และสื่อพื้นบ้านหรือสื่อพิธีกรรม และทั้งสองสื่อนี้ต่างพากันมุ่งสู่วาทกรรมคุณค่าผู้สูงอายุ

ในด้านแรก การสื่อสารมุขปาฐะ เป็นการสื่อสารที่ใช้คำพูด ตลอดจน คำ สำนวน บทกลอนต่างๆ ที่กล่าวถึงผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นคุณค่าผู้สูงอายุ ทั้งด้านประสบการณ์ ความเป็นอาวุโส เช่น “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” “อาบน้ำร้อนมาก่อน” ในทางตรงกันข้าม อาจมีคำสำนวนในด้านลบแต่ก็เป็นการเตือนสติให้ผู้สูงอายุทำหน้าที่ของตนเอง เช่น “คนจะแก่ แก่ความรู้ ไซ่อยาวนาน” “แก่มะพร้าว เฒ่ามะละกอ” เป็นต้น รวมถึงการเตือนสติไม่ให้หมกมุ่นและใช้อำนาจในเรื่องเพศ ดังคำว่า “เฒ่าหัวงู”

ด้านที่สอง สื่อพื้นบ้านหรือสื่อพิธีกรรม เป็นสื่อที่มีมาในอดีตมุ่งเป้าหมายการทำเพื่อตอกย้ำคุณค่าและความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ดังเช่น พิธีกรรมรดน้ำคำหัวผู้สูงอายุ การบังสุกุล การไหว้ครูในพิธีกรรมต่างๆ พิธีคำโพธิ์คำไฮในภาคอีสาน การไหว้เจ้า ไหว้บรรพบุรุษของชาวจีนเชื้อสายไทย ก็ถือเป็นการเคารพผู้สูงอายุและบรรพบุรุษอีกด้วย

การสื่อสารมุขปาฐะและสื่อพื้นบ้าน แม้จะเป็นเรื่องอดีตและโบราณ ทว่า กลับได้รับการผลิตซ้ำจากอดีตจวบจนปัจจุบันทั้งในชีวิตประจำวัน เช่น การสั่งสอนผ่านมุขปาฐะ พิธีกรรมต่างๆ รวมถึงที่บันทึกอยู่ในหนังสือ คำสอนทางศาสนา และบทความวิชาการต่างๆ จึงยอมทำให้วาทกรรมคุณค่าผู้สูงอายุไม่อาจหายไปโดยง่าย แม้สังคมอาจแปรเปลี่ยนไปก็ตามที และนั่นทำให้การวิเคราะห์เอกสารผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับสถาบันศาสนาก็อาจไม่จำเป็นต้องขุดคุ้ยลงไปในอดีตแต่สามารถใช้เอกสารปัจจุบันเพราะถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องไม่เปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาวาทกรรมผู้สูงอายุในยุคแรกสามารถสรุปได้ตามตารางที่ 4 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4: สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคแรก สังคมเกษตรกรรม

การวิเคราะห์วาทกรรม	ผู้สูงอายุในยุคแรก: ความชราตามธรรมชาติโลก
1. ตัวบท	
1.1 ประเภทเนื้อหา	
1.1.1 กาย	ร่างกายเสื่อมได้ตามธรรมชาติ เช่น “ไม้ใกล้ฝั่ง” และ “สังขารไม่เที่ยง” บางกรณีกายไม่เสื่อมแต่ใช้ในทางที่ผิด เช่น “เฒ่าหัวงู” จึงต้องเตือนใจผู้สูงอายุ
1.1.2 ใจ	การเตรียมใจก่อนแก่ โดยเฉพาะในธรรมะสอนใจผู้สูงอายุของพระพรหมมิ่งคลาจารย์สั่งสอนให้เตรียมใจก่อนแก่
1.1.3 สังคม	-การเป็นผู้เชี่ยวชาญมีสถานภาพที่สูง ดังคำว่า “ผู้อาวุโส” “ผู้หลักผู้ใหญ่” “ผู้เฒ่า” และคำภาษิต “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” “อาบน้ำร้อนมาก่อน” -พร้อมกันนั้น ยังเตือนใจผู้สูงอายุให้ทำประโยชน์ต่อคนอื่น ๆ มิฉะนั้นจะกลายเป็นคนไร้ค่า เช่น “แก่กะไหลกทะเลา” “แก่มะพร้าวเฒ่ามะละกอ”
1.1.4 จิตวิญญาณ	-การให้ความสำคัญตอบแทนบุญคุณผู้สูงอายุ ดังปรากฏในคำว่า “ร่วมโพธิ์ร่วมไทร” “เพชรในบ้าน” และคำสอนพุทธศาสนาเรื่อง “ความกตัญญูกตเวทิต์” -นอกจากนั้น การเตือนสติเรื่อง “กฎไตรลักษณ์” คือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ทำให้ต้องรู้จักปลง
1.2 ประเภทวาทกรรม	
1.2.1 การอธิบาย	การให้คำอธิบายความหมายของคำภาษิตต่างๆ ที่เน้นความเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” หรือการให้คำอธิบายแก่ความแก่หรือกฎไตรลักษณ์ตามศาสนา
1.2.2 การยกตัวอย่าง	การยกตัวอย่างผู้กตัญญูรู้คุณเป็นเช่นไร การยกตัวอย่างบุคคลที่เตรียมใจก่อนแก่ หรือการยกตัวอย่างชีวิตของผู้อธิบาย
1.2.3 การเปรียบเทียบ	การเปรียบเทียบระหว่างผู้กตัญญูและผู้เนรคุณ หรือการเปรียบเทียบบทบาทผู้สูงอายุในสังคมอดีตและปัจจุบัน

ตารางที่ 4 (ต่อ): สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคแรก สังคมเกษตรกรรม

การวิเคราะห์วาทกรรม	ผู้สูงอายุในยุคแรก: ความชราตามธรรมชาติโลก
1.2.4 การสั่งสอน	เป็นการสั่งสอนในมิติทางธรรมะ ทั้งการให้ผู้สูงอายุเตรียมใจ และการสั่งสอนลูกหลานให้คำนึงถึงความกตัญญู รวมถึงประณามและสาปแช่งไปพร้อมกัน เช่น “เคยสังเกตมาหลายรายแล้ว คนที่ไม่รักพ่อแม่ ทำร้ายพ่อแม่ด้วยวิธีการใดก็ตาม ชีวิตไม่ค่อยเรียบร้อยไม่ก้าวหน้า แม้จะมีความรู้ความสามารถแต่เวรกรรมที่ทำกับพ่อแม่ส่งผลให้ตกต่ำ” (พระพรหมมิ่งคลาจารย์ 2552ก: 40)
1.2.5 โต้แย้ง/ต่อสู้	การโต้แย้งมิให้ผู้สูงอายุคิดว่าตนเป็นส่วนเกินในสังคมแต่ยังคงมีบทบาทต่อลูกหลาน “ส่วนคนที่ยังไม่เข้าสู่วัยชราแล้ว ก็ยังมีคนชราอยู่ในบ้านของเรา จะเป็นคนประเภทใดก็ตาม... นี้ก็ว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว อย่านี้ถือว่าเป็นส่วนเกินเป็นอันขาด...” (พระพรหมมิ่งคลาจารย์ 2552ก: 33)
1.2.6 การสาธิต	การสาธิตให้เห็นถึงคุณค่าของผู้สูงอายุ เช่น ประเพณีรดน้ำดำหัว เป็นต้น
1.3 ประเภทสื่อ	
1.3.1 สื่อสาระ	1. ภาษิต / คำพังเพย / วลี / กลอน จะใช้คำสั้นง่ายเพื่อการจดจำ 2. ธรรมะ / คำเทศนาสั่งสอน จะใช้ภาษาบาลี และผนวกการสั่งสอน ทั้งนี้ มักจะสื่อสารด้วยมุขปาฐะ หรือภาษาเขียนมากกว่า ภาษาภาพ
1.3.2 สื่อสาระบันเทิง	ประเพณีต่างๆ เช่น การรดน้ำดำหัว การบั้งสุกุลในช่วงสงกรานต์ จะเน้นการสาธิตทำให้เข้าใจง่ายและซึมซับนับตั้งแต่เด็ก
2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม	
2.1 สังคมและวัฒนธรรม	1. มิติศาสนา โดยเฉพาะเรื่องกฎไตรลักษณ์ และความกตัญญู 2. มิติสังคม คือ การยกย่องผู้สูงอายุ เพราะในสังคมอดีตผู้สูงอายุเป็นภูมิปัญญา เพราะยังมีได้มีสถาบันอื่นใดในสังคมเข้ามาแทนที่บทบาทผู้สูงอายุ
2.2 การสื่อสาร	การสื่อสารผ่านสื่อประเพณี เช่น พิธีรดน้ำดำหัว การทำบั้งสุกุลในวันสงกรานต์

3. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์

จากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม แสดงให้เห็นผลพวงที่ตามมาสองประการคือ อัตลักษณ์และความรู้ ดังนี้

3.1 อัตลักษณ์

วาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมกำหนดอัตลักษณ์ที่หลากหลายอย่างน้อย 3 ด้าน โดยเน้นมิติความชราเป็นเรื่องธรรมชาติตามแนวคิดทางศาสนา ได้แก่

ด้านแรก **ผู้สูงอายุในด้านบวก** หรือ **“ผู้มีคุณค่า”** โดยเฉพาะการพิจารณามิติเชิงสังคมที่มองว่า ผู้สูงอายุคือ **“ผู้มีอำนาจ”** **“ผู้เชี่ยวชาญ”** เพราะเป็นผู้มีประสบการณ์สั่งสมยาวนานด้วยตนเอง และที่สำคัญคือ เมื่อเป็นผู้มีอำนาจเป็นผู้เชี่ยวชาญ ผู้สูงอายุก็นับว่า **“ผู้ช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม”** หากไม่แล้วนั้นก็ก่อให้เกิดการมองผู้สูงอายุไร้คุณค่า

และด้วยประโยชน์เชิงสังคม ก็ส่งผลเชื่อมโยงต่อมิติด้านจิตวิญญาณที่กำหนดให้ผู้สูงอายุเป็น **“ผู้มีพระคุณ”** และคนรุ่นหลังต้องตอบแทนพระคุณ

ด้านที่สอง แม้จะพบมิติเชิงลบ หรือ **“ผู้อ่อนแอ”** ดังที่ปรากฏในมิติด้านกายและใจ ในด้านร่างกายเมื่อนำเสนอให้เห็นว่า **“ร่างกายแก่เฒ่าเสื่อมโทรม”** หรือ **“ไม่ใกล้เคียง”** ทว่า อัตลักษณ์ดังกล่าวกลับเชื่อมโยงกับมิติเชิงจิตวิญญาณหรือศาสนา คือ **“สังขารไม่เที่ยง”** ในทำนองเดียวกันมิติด้านจิตใจที่แม้จะเริ่มอ่อนแอแต่กลับใช้มิติจิตวิญญาณมาช่วยแก้ไขปัญหาด้วยการเตรียมใจก่อนวัยชรา อันทำให้สามารถแก้ไขได้ด้วยศาสนา

ด้านที่สาม ยังปรากฏอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุอีกประการคือ **“เฒ่าหัวงู”** **“ไก่แก่แม่ปลาช่อน”** ถึงแม้จะมองมิติทางเพศของผู้สูงอายุ แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งแสดงให้เห็นอำนาจของผู้สูงอายุเมื่อเติบโตจะต้องรู้จักอดกลั้นเรื่องเพศ และในบางกรณีต้องใช้ **“ธรรมะ”** เข้าข่ม

จากอัตลักษณ์ทั้งหมดพบว่า อัตลักษณ์ด้านแรกมีพลังและอิทธิพลมากกว่า ด้วยประเพณีของวาทกรรมต่างๆ นับตั้งแต่ การอธิบาย การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน การโต้แย้ง และการสาธิต และเผยแพร่ผ่านการสื่อสารในชีวิตประจำวันในสถาบันครอบครัว ศาสนา และโรงเรียนสู่ทั้งกลุ่มลูกหลาน ผู้สูงอายุ และคนทั่วไป กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การสร้างอัตลักษณ์ในยุคแรกนี้ผู้สูงอายุเป็นผู้เริ่มปลูกฝังอัตลักษณ์นับตั้งแต่เด็กจนเติบโตใหญ่ จึงทำให้ซึมซับอย่างรวดเร็วและสร้างภาพในด้านบวก

ยิ่งไปกว่านั้น อັตลักษณ์ทั้งหมดแม้จะดูเหมือนขัดแย้งกัน เช่น “ผู้เชี่ยวชาญ” “ไม่ใกล้ฝั่ง” “เฒ่าหัวงู” แต่กลับเชื่อมร้อยกันด้วยประเด็นเรื่องศาสนาเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาผู้สูงอายุ ตลอดจนการมองเรื่องอำนาจของผู้สูงอายุในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ทำให้อັตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุค สังคมเกษตรกรรมกลายเป็นผู้มีคุณค่า

3.2 ความรู้

จากการวิเคราะห์วาทกรรมในยุคแรกพบว่า อำนาจจากสถาบันต่างๆ ในยุคสังคมเกษตรกรรมได้สร้าง “ความรู้” มาเป็นตัวกำหนดอັตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม

ความรู้ที่ได้อาจจำแนกเป็น “ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ” เช่น “กฎไตรลักษณ์” “ความกตัญญู” “การเตรียมใจก่อนชรา” ซึ่งพบในชีวิตประจำวันและศาสนา ความรู้เกี่ยวกับ “คุณค่าผู้สูงอายุ/บทบาทผู้สูงอายุ” ซึ่งปรากฏใน “คำ สำนวน ภาษิต” ในวิชาภาษาไทยและสังคมวิทยา มานุษยวิทยา อีกทั้งปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน และพิธีกรรมต่างๆ

ความรู้ทั้งหมดนี้ยังผลทำให้เกิด “ผู้เชี่ยวชาญ” หรือผู้รู้ที่จะกำหนดอັตลักษณ์ผู้สูงอายุคือ “พระ” “ครู” “นักวิชาการ” ซึ่งแม้อาจยังไม่ถึงวัยสูงอายุ แต่กลับมีอำนาจในการกำหนดอັตลักษณ์ผู้สูงอายุ (แต่อย่างไรก็ตาม ผู้รู้ดังกล่าวส่วนใหญ่มักจะมีวัยที่เป็นผู้สูงอายุ) และที่สำคัญคือ ตัวผู้สูงอายุเองที่เป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดความรู้และถ่ายทอดความรู้ ทำให้สถานภาพของผู้สูงอายุยังคงอยู่ในระดับสูง

สรุปวาทกรรมอັตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคสังคมเกษตรกรรม

จากการขุดคุ้ยวาทกรรมในยุคเกษตรกรรมในพื้นที่ที่หลากหลายก็พบว่า พื้นที่ที่กำหนดวาทกรรมผู้สูงอายุยุคแรกก็คือ สถาบันสังคมและศาสนา

เมื่อพิจารณาวาทกรรมในสองด้านตามแนวคิด Fairclough ทั้งในด้านตัวบทและปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมพบว่า

ในด้านตัวบท ประกอบด้วยเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ จะมีความสอดคล้องกันกล่าวคือ ประเภทเนื้อหาที่ปรากฏนั้นจะวางอยู่บนมิติเชิงจิตวิญญาณหรือศาสนาที่คอยกำกับมิติกาย ใจ และสังคม กล่าวคือ ความสูงอายุเป็นเรื่องของธรรมชาติไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ที่สำคัญคือ การเป็นผู้สูงอายุก็สามารถเป็นคนดีและมีประโยชน์ได้ในบริบทของสังคมเกษตรกรรม (ต่างไปจากในสังคมอุตสาหกรรมที่มองว่า ความแก่ชรามีนัยยะด้านลบโดยเฉพาะความอ่อนแอและพึ่งพิง ซึ่งจะกล่าวถึงในบทถัดไป)

เมื่อพิจารณาถึงประเภทวาทกรรม นอกจากจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่สร้างความชอบธรรมในการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุแล้ว ยังสอดคล้องกับประเภทเนื้อหาที่มุ่งเน้นจิตวิญญาณหรือศาสนา ประเภทวาทกรรมที่มักจะนิยมใช้ก็คือการสั่งสอนเป็นหลัก และในบางครั้งก็อาจเลยไปถึงการประณามหรือสาปแช่งต่าทอหากไม่ยึดมั่นหรือปฏิบัติตามหลักศาสนา รวมถึงหากพิจารณาถึงผู้ผลิตวาทกรรมในยุคนี้นี้ที่แม่ไม่อาจจะระบุได้ชัดเจนว่าคือใคร แต่ก็อาจอนุมานได้ว่าเป็นผู้สูงอายุ เพราะเน้นเนื้อหาการกำหนดอัตลักษณ์ในเชิงบวก ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงการที่ผู้สูงอายุยังคงมีอำนาจในการกำหนดตนเอง จึงใช้วาทกรรมประเภท “สั่งสอน” ได้ ส่วนวาทกรรมอื่น เช่น การอธิบาย การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสาธิต และการโต้แย้งจะเข้ามาประกอบ

สำหรับประเภทสื่อในยุคนี้นี้ ยังใช้สื่อสสาร คือ สื่อมุขปาฐะ และสื่อสสารบันทึก คือ สื่อพิธีกรรมต่างๆ เช่น การรดน้ำดำหัว พิธีบั้งสุกุล เพื่อจะสื่อสารและสร้างอัตลักษณ์ด้านบวกให้กับผู้สูงอายุยุคนี้

อีกทั้ง เมื่อพิจารณาในด้านของปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมพบว่า สถาบันศาสนา สังคม และการสื่อสารพื้นบ้าน ต่างประสานกันเพื่อกำหนดความหมายผู้สูงอายุในแง่บวก และผลิตซ้ำจากอดีตสู่ปัจจุบัน จึงทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุไม่สูญหายไปแม้สังคมจะแปรเปลี่ยน

ผลพวงที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมในยุคนี้นี้ ก็คือ การกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุออกมาอย่างน้อยสามด้านคือ ด้านบวก ได้แก่ ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญและผู้มีพระคุณ ด้านลบ คือ ความอ่อนแอด้านร่างกายหรือสังขารไม่เที่ยง และด้านที่สาม มิติทางเพศ คือ เฒ่าหัวงู โดยที่อัตลักษณ์แรกและที่สองจะมีอิทธิพลค่อนข้างมากและเป็นวาทกรรมหลักในสังคม ส่วนอัตลักษณ์ที่สามจะเป็นวาทกรรมรองที่เตือนสติผู้สูงอายุ ทั้งนี้ อัตลักษณ์ทั้งหมดนี้ก็คงอยู่ภายใต้สถาบันศาสนาเป็นสถาบันหลักที่เข้ามากำหนดความหมายดังกล่าว

ผลลัพธ์ที่สำคัญอีกประการก็คือ การกำหนดความหมายดังกล่าวนี้ได้รับการยอมรับในหมู่คนทั่วไปเนื่องด้วยการยกระดับการอธิบายผู้สูงอายุด้วยการสร้างองค์ความรู้อย่างน้อยสองชุด คือ ศาสนา คือ กฎไตรลักษณ์ ความกตัญญู และความรู้ชุดบทบาทผู้สูงอายุในสังคมอดีตที่เน้นคุณค่าผู้สูงอายุ และนั่นจึงทำให้วาทกรรมอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นดูน่าเชื่อถือและผู้ที่ได้รับวาทกรรมก็ยอมรับโดยง่ายและนำแนวทางดังกล่าวไปกำหนดวิถีคิดของคนในสังคมยุคนั้นได้อีกระดับหนึ่ง ดังเช่นการกำหนดวิถีคิดของคนอื่นให้กตัญญูกตเวทีและเคารพผู้สูงอายุ เป็นต้น

บทที่ 5

วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา

เกริ่นนำ

เมื่อสังคมไทยแปรเปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรม แม้ว่า ในอีกด้านหนึ่งนักวิชาการหลายท่านปฏิเสธว่า สังคมไทยยังไม่ก้าวไปสู่สังคมอุตสาหกรรมแต่ยังอยู่ในสังคมเกษตรกรรม บางท่านก็อาจมองว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ผสมผสานกันระหว่างสังคมอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม แต่นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งกลับมองว่า สังคมไทยเริ่มก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรมโดยอาจนับตั้งแต่ยุคแรกของการเปิดประเทศสู่สังคมโลกในรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ การแพทย์ การศึกษาแบบใหม่ แต่ในยุคที่เด่นชัดมากที่สุดคือช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การแปรเปลี่ยนดังกล่าวส่งผลต่อมิติต่างๆ ในสังคมรวมถึงผู้สูงอายุด้วย ผู้สูงอายุที่เคยได้รับการยกย่องจากสังคมเกษตรกรรมจึงเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม

พิทยา สายหู (2526: 13) ตั้งข้อสังเกตว่า การเปลี่ยนแปลงของการพิจารณาผู้สูงอายุน่าจะเริ่มตั้งแต่การพัฒนาประเทศยุครัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะประเด็นด้านเศรษฐกิจที่เริ่มเปลี่ยนจากการเพาะปลูกนำไปสู่การซื้อขายผลผลิตแบบอุตสาหกรรม เริ่มมีการใช้เงินตราเป็นดัชนีชี้วัดในชีวิต อีกทั้งเมื่อสังคมเริ่มก้าวสู่อุตสาหกรรมก็เริ่มจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาในการผลิตสินค้า การศึกษาหรือความรู้แบบใหม่จึงกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง และความรู้นี้เองก็เป็นความรู้ที่ต่างไปจากรุ่นของพ่อแม่ เหตุทั้งสองประการส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้สูงอายุเริ่มเปลี่ยนจากผู้มีคุณค่ามีประโยชน์กลายเป็นผู้ที่ไร้ประโยชน์หรือมีประโยชน์น้อยเพราะทั้งผลิตในระบบอุตสาหกรรมไม่ได้แล้ว ความรู้ที่มีอยู่ก็ไม่สามารถถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังได้ จึงเริ่มก่อปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัยสูงอายุกับวัยหนุ่มสาว เพราะเขาเหล่านั้นเริ่มมองว่าผู้สูงอายุไม่ทันสมัยและตนเองไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงผู้สูงอายุอีกต่อไป รวมถึงส่งผลต่อความกตัญญูที่เริ่มลดน้อยลงเพราะคนรุ่นหลังก็เริ่มต้องใช้เวลากับการทำงานในระบบอุตสาหกรรมมากขึ้น

สังคมยุคใหม่เริ่มพิจารณาผู้สูงอายุในฐานะ “ปัญหา” ที่จะต้องได้รับ “การจัดระเบียบความชรา” ทั้งด้านกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ จากสถาบันต่างๆ ที่เพิ่งก่อตัวขึ้นมาใหม่คือสถาบันการแพทย์ รัฐ ซึ่งเป็นสองสถาบันหลักที่สร้างความหมายผู้สูงอายุในด้านลบโดยเฉพาะด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม รวมถึงสถาบันเศรษฐกิจและการสื่อสาร ก็ตอบสนองทั้งแนวคิดใหม่ของสถาบันการแพทย์และรัฐ ที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอไม่ทำประโยชน์อีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาเดียวกันแนวคิดเดิมที่ยกย่องผู้สูงอายุก็ยังคงฝังแน่นอยู่ในสังคมส่วนหนึ่งเนื่องมาจากสังคมไทยยังไม่ได้ก้าวไปสู่สังคมอุตสาหกรรมเต็มตัวดังที่ระบุไว้ตอนต้น ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วยในประเด็นดังกล่าว อันทำให้อัตลักษณ์ในยุคนี้เริ่มมีความแตกต่างหลากหลายอย่างน้อยสองด้าน คือ การยกย่องและการมองผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอ แต่อัตลักษณ์ความอ่อนแอกลับมีพลังและเริ่มเบียดอัตลักษณ์เดิมโดยเฉพาะการยกย่องผู้สูงอายุในฐานะความเชี่ยวชาญให้ลดลงไปโดยผ่านสถาบันใหม่ๆ ในสังคม และในช่วงหลังของสังคมอุตสาหกรรมก็เริ่มมีการผนวกแนวคิดทั้งสองเข้าด้วยกันอีกด้วยผ่านสถาบันรัฐ ซึ่งอาจถือเป็นการมองผู้สูงอายุที่มีความหลากหลายมากขึ้น คือมีทั้งอ่อนแอและเข้มแข็ง และรัฐก็ต้องเข้าไปจัดการให้ถูกต้องตามความต่างของผู้สูงอายุนั้น

เพื่อพิสูจน์แนวคิดดังกล่าว จะวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคนี้จากตัวบทในที่ต่างๆ เช่น ข่าว บทความ งานวิจัย หนังสือ นโยบายรัฐ โฆษณา สารคดี ภาพยนตร์ เป็นต้น โดยที่ตัวบทเหล่านี้ล้วนเป็นตัวแทนจากสถาบันทั้ง 5 คือ สังคมและวัฒนธรรม รัฐ การแพทย์ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร โดยจะวิเคราะห์วาทกรรมตามแนวทาง Fairclough ในสองมิติ คือ ตัวบทและปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม เพื่อแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมในท้ายที่สุด รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ตัวบท

การวิเคราะห์ตัวบท สามารถวิเคราะห์ได้ในสามด้านคือ ประเภทเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ ดังต่อไปนี้

1.1 ประเภทเนื้อหา

ประเภทเนื้อหาจำแนกเป็น 4 มิติตามแนวคิดสุขภาวะ คือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ดังนี้

(1) กาย

อดีตที่ผ่านมา “กาย” ของผู้สูงอายุถูกมองว่าเป็นความอ่อนแอโดยอยู่ภายใต้ความหมายของสถาบันศาสนา ซึ่งมองว่า การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ว่าใครก็หลีกเลี่ยงไปไม่พ้น แต่เมื่อสังคมก้าวเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม สถาบันการแพทย์ที่เพิ่งเริ่มก่อตัวขึ้นได้เข้ามามีผลต่อการนิยาม “กาย” หรือจัดระเบียบ “กาย” ของผู้สูงอายุใหม่

ด้านหนึ่งวางอยู่บนฐานคิดเดิมที่ว่าร่างกายของผู้สูงอายุนั้นอ่อนแอ เสื่อมโทรม และอีกด้านหนึ่งเริ่มกำหนดหรือระบุอายุผู้สูงอายุให้ชัดเจนจากในอดีตที่อาจคลุมเครือว่า ผู้สูงอายุ คืออายุใด และสถาบันที่ก้าวมากำหนดอายุและได้รับการยอมรับในประเทศไทยและทั่วโลกก็คือ “องค์การอนามัยโลก” (WHO) ซึ่งถือเป็นกลไกแห่งอำนาจแหล่งสำคัญที่กำหนดร่างกายของผู้สูงอายุ โดยจำแนกผู้สูงอายุไว้ดังที่ปรากฏในบทความนี้

องค์การอนามัยโลกจึงได้กำหนดเกณฑ์กลางที่มีอายุ 60 ปี ถือว่าเป็นคนชรา (aged) การกำหนดเกณฑ์ดังกล่าวจะสัมพันธ์กับสภาพทางสังคมตามกฎหมาย เพื่อให้บุคคลพ้นภาระหน้าที่งานประจำ โดยจะได้รับบำเหน็จบำนาญหรือค่าเลี้ยงดูเมื่อก้าวสู่บทบาทผู้ที่กฎหมายกำหนดให้เป็นผู้ชราภาพ

(ปรีชา อุปโยคิน และคณะ, 2538: 9)

สถาบันการแพทย์ยังเริ่มสร้างความรู้สึกใหม่ว่า ร่างกายที่อ่อนแอจะมีความสัมพันธ์กับ “โรค” ของผู้สูงอายุที่เกิดตามมา เช่น โรคหัวใจ โรคความดัน โรคเบาหวาน ข้อเสื่อม กระดูกผุ โรคความจำเสื่อม ฯลฯ ผู้สูงอายุจึงมีความหมายถึง “วัยแห่งโรค” ทั้งๆ ที่มีได้หมายความว่า ผู้สูงอายุทุกคนต้องเป็นโรค หรือคนทั่วไปจะเป็นโรคไม่ได้ ดังปรากฏหลักฐานในคำและสำนวนที่ว่า “ผม ผู้เฒ่าหลังโกง” “คนแก่ขี้ลืม” “วัยทอง” หรือ “วัยหมดประจำเดือน” “หูตาฝ้าฟาง” “ผมหงอก” เป็นต้น หลังจากนั้นก็เผยแพร่ผ่านช่องทางการสื่อสารทางการแพทย์ ได้แก่ ตำราและบทความทางการแพทย์ โดยเพิ่มเติมข้อมูลทางการแพทย์ การใช้ภาษาการแพทย์ ภาษาอังกฤษ เพื่อตอกย้ำให้ร่างกายผู้สูงอายุมีสภาพของความอ่อนแอ เสื่อมโทรม เป็นโรค และสถาบันการแพทย์ก็ต้องเข้ามาจัดระเบียบความชรา ดังตัวอย่างในตำราการแพทย์นี้

การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเป็นตัวบ่งชี้ความมีอายุของแต่ละบุคคลซึ่งแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการดูแลตนเองและสิ่งแวดล้อมของคนนั้น การเปลี่ยนแปลงระยะแรกเป็นการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 40 ปี การเปลี่ยนแปลงระยะนี้มีลักษณะไปในทางเจริญงอกงามและสร้างเสริม แต่การเปลี่ยนแปลงในระยะที่ 2 ที่เกิดหลังอายุ 40 ปีไปแล้ว เป็นการเปลี่ยนแปลงในทิศทางตรงกันข้ามกับระยะแรก ลักษณะการเปลี่ยนแปลงระยะหลังนี้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบลดอัตราความเจริญลงไปสู่ความเสื่อม ซึ่งเป็นทั้งความเสื่อมถอยของร่างกายและจิตใจ โดยความเสื่อมที่เกิดจะเพิ่มขึ้นตามลำดับ

(กุลยา ตันติพลาชีวะ, 2551: 24)

เมื่อเร็ว ๆ นี้ การวิจัยเกี่ยวกับอาการโรคสมองเสื่อมจากภาวะต่างๆ (neurodegenerative diseases) เช่น โรคอัลไซเมอร์ (Alzheimer's disease) ทำให้เรามีทัศนคติใหม่ว่า ผู้สูงอายุในวัยต่ำกว่า 70 ปี ที่มีอาการหลงลืมผิดปกติและมีความชราภาพอย่างรวดเร็วทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรมส่วนใหญ่จะเกิดจากพยาธิสภาพของเซลล์ประสาทในสมอง และน่าจะถือว่าเป็นโรคที่ต้องได้รับการวินิจฉัยเพื่อการรักษาและฟื้นฟูสภาพมากกว่าที่จะบอกว่า เป็นธรรมชาติตามปกติของชีวิตอีกต่อไป

(นัยพินิจ คชภักดี, 2538: 111)

นอกจากการใช้ภาษาและข้อความกำหนดร่างกายของผู้สูงอายุในด้านลบแล้ว สถาบันการแพทย์ยังพิจารณาร่างกายในฐานะความเสื่อมโทรม โดยทราบได้จากการวัดและตรวจตราร่างกายด้วยหลักการทางการแพทย์ทั้งการมองจากภายนอกและลึกไปสู่ภายในร่างกาย เช่น การตรวจเลือด การใช้เครื่องมือแพทย์ต่างๆ (รายละเอียดจะอธิบายในหัวข้อการสาธิต)

ในเวลาเดียวกันสถาบันการแพทย์ก็ยกย่องผู้สูงอายุที่มีสุขภาพที่แข็งแรงอีกด้วย แต่ในอีกด้านหนึ่ง อาจถือเป็นการจัดการร่างกายผู้สูงอายุอีกรูปแบบหนึ่งตามวาทกรรมการแพทย์ เพราะเป็นการให้อำนาจทางการแพทย์กำหนดเกณฑ์วัดร่างกายผู้สูงอายุเช่นกัน เพียงแต่ในครั้งนี้จะมุ่งเน้นการกำหนด “ผู้สูงอายุที่แก่แต่แข็งแรง” แทนที่จะมองว่า “แก่และอ่อนแอ” แบบแรก ดังตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2525 กระทรวงสาธารณสุขได้จัดทำ “โครงการไทยอายุยืน” เพื่อที่จะแสวงหาผู้สูงอายุชาวไทยที่มีอายุยืนมากกว่า 100 ปี อีกทั้งค้นหาสาเหตุของการอายุยืน และผลของการสำรวจก็กลายเป็นเกณฑ์ที่กำหนดอายุที่ผู้สูงอายุจะอายุยืนยาวได้ต้องมีปัจจัย 6 ข้อ คือ อากาศดี อาหารดี อารมณ์ดี ออกกำลังกายสม่ำเสมอ อบอุ่น และอุจจาระดี (นัยพินิจ คชภักดี, 2538: 124)

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาการจัดการร่างกายที่อ่อนแอของผู้สูงอายุในทางการแพทย์ยังสามารถทำได้อีกหลากหลายวิธี นับตั้งแต่ “การรักษา” อาทิ การใช้ยา การผ่าตัด ฯลฯ “การป้องกันและสร้างเสริมสุขภาพ” เช่น การให้การศึกษาด้านผู้สูงอายุ การออกกำลังกาย การส่งเสริมโภชนาการ และ “การฟื้นฟู” สุขภาพ (บรรลุ ศิริพานิช, 2526: 5) เหล่านี้ ทำให้สถาบันการแพทย์ก้าวเข้ามา “จัดการ” โดยเน้นด้านร่างกาย หรือเข้ามาแก้ไขปัญหาผู้สูงอายุอย่างเบ็ดเสร็จเพื่อให้ร่างกายที่อ่อนแอหรือกำลังจะอ่อนแอนั้นกลับมีความเข้มแข็งดังเดิม

นอกจากนั้น หนึ่งในประเด็นเรื่องสุขภาพผู้สูงอายุที่ต่างไปจากในอดีตคือเรื่อง “เพศ” ในขณะที่สังคมในอดีตมองว่า เรื่องเพศเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุไม่ควรเกี่ยวข้องกับดังคำเตือน

ผู้สูงอายุที่ปรากฏในคำและสำนวนที่ว่า “เฒ่าหัวงู” “โคแก่กินหญ้าอ่อน” “แก่ตัณหากลับ” แต่สำหรับในยุคนี้ ประเด็นเรื่องเพศกลับได้รับการพิจารณาขึ้นใหม่บนพื้นฐานความรู้ทางการแพทย์ และมองว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุยังคงเกี่ยวข้องได้ ดังปรากฏในหนังสือ “สุขภาพผู้สูงอายุ” (2528) ที่เริ่มชี้ให้เห็นว่า เรื่องเพศยังคงเป็นเรื่องปกติของผู้สูงอายุ หากมีความพร้อมทางร่างกาย และจิตใจ แต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงในด้านารลดลงทางเพศ ดังที่ระบุไว้ว่า

ความจริงแล้วปัญหาทางเพศในคนสูงอายุไม่น่าจะเรียกว่าเป็นการผิดปกติ หากแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามอายุ ทุกคนย่อมประสบจะมากหรือน้อย เท่านั้น ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ ไม่น่าจะเรียกว่าเป็นความผิดปกติ ในคนที่อายุเกิน 45 ปีขึ้นไป ความรู้สึกทางเพศจะลดลง ในผู้หญิงอายุตั้งแต่ 45-50 ปี ก็เป็นวัยหมดประจำเดือน ย่อมมีปัญหาทั้งทางร่างกายและจิตใจเกิดขึ้น อาการต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วก็มีมากน้อยต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสุขภาพร่างกายของคนคนนั้นด้วย

(บรรลุ ศิริพานิช, 2528: 130)

ต่อจากนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2553 สถาบันการแพทย์ก็ร่วมมือกับสถาบันสังคมผลิตหนังสือที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศสำหรับผู้สูงอายุโดยตรงเรื่อง “108 คำตอบ เต็มพลังผู้สูงวัย จุดไฟความสุข” โดยรวบรวมนายแพทย์ นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยา นักสตรีนิยมร่วมกันตอบปัญหาเรื่องเพศ เท่ากับเป็นการร่วมมือของสถาบันการแพทย์กับสังคมเพื่อต่อยอดความหมายเรื่องเพศกับผู้สูงอายุเป็นเรื่องปกติ ดังเช่น

เขากลับว่า แก่แล้วตัณหากลับจริงไหม คำถามนี้ถ้าจะให้ตอบแบบฟันธงก็ขอตอบว่า ไม่จริง แต่ถ้าจะให้ตอบแบบพรรณนาความ ก็ตอบได้ดังนี้ ที่ว่าตัณหากลับ คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจกันว่า แก่แล้วควรจะหมดความรู้สึกทางเพศซึ่งเป็นการเข้าใจที่ผิด ความเป็นจริงผู้สูงอายุที่อายุมากกว่า 80 ปี ก็ยังมีความรู้สึกทางเพศอยู่

(บรรลุ ศิริพานิช, 2553: 27)

เมื่อมีการลดลงของความรู้สึกทางเพศ สถาบันการแพทย์จึงพยายามที่จะค้นหาหนทางที่จะฟื้นคืนกลับเรื่องเพศเพื่อลบคำสบประมาทผู้สูงอายุที่ว่า “เฒ่าป๊อบไม่ดัง” “เฒ่าวัยทอง” ด้วยการใช้นวัตกรรมแพทย์ นับตั้งแต่ในอดีต เช่น “ยาโต๊บบ ยาไป๊ว” จนถึงการใช้การแพทย์สมัยใหม่ เช่น

การถือกำเนิดของยาไวอากร้า การใช้ฮอร์โมนทางเพศเพื่อทดแทนฮอร์โมนที่ขาดหายไปโดยเฉพาะสตรีคือฮอร์โมนออกสเตโรเจน (Gullette, 1997 อ้างถึงใน Ghail and Haywood, 2007) และสำหรับ ผู้สูงอายุชาย คือ Partial Androgen Deficiency in Aging Male (PADAM) ซึ่งในภายหลังเรียกว่า Androgen Deficiency in Aging Male (ADAM) (ธนบุรณ จุลยามิตรพร และคณะ, 2544: 66)

ร่างกายที่อ่อนแอของผู้สูงอายุยังส่งผลกระทบต่อมิติอื่นๆ คือ ใจและจิตวิญญาณ ทำให้สถาบันการแพทย์และศาสนาต้องเข้ามาแก้ไข รวมถึงกระทบต่อมิติทางสังคม ดังเช่น “ความกลัวแก่” หรือการที่ภาครัฐเริ่มก้าวเข้ามาสู่การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ การปลดผู้สูงอายุจากการทำงาน ด้วยการเกษียณอายุ และในด้านเศรษฐกิจ คือ การขายสินค้าเพื่อต่อต้านความสูงอายุ อันทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นกลุ่มเป้าหมายทางการตลาด ดังที่จะกล่าวถึงในหัวข้อที่ 2, 3 และ 4 ตามลำดับ

(2) ใจ

การที่สังคมก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุเป็นไปอย่างเฉียบพลัน โดยเฉพาะการเกษียณอายุจากการทำงานที่ใช้เกณฑ์อายุ 60 เป็นตัวตั้ง ส่งผลให้ผู้สูงอายุไม่สามารถปรับตัวปรับใจได้ทัน สถาบันการแพทย์จึงก้าวเข้ามามีบทบาทในการจัดการ “ใจ” ของผู้สูงอายุ และสถาปนาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องคือ “จิตวิทยาผู้สูงอายุ” เพื่อศึกษาและหาแนวทางแก้ไขจิตใจของผู้สูงอายุที่อ่อนแอ ดังคำอธิบายวิชาจิตวิทยาผู้สูงอายุที่ว่า

จิตวิทยาผู้สูงอายุนับเป็นส่วนสำคัญของจิตวิทยาพัฒนาการตลอดชีพ เพราะความเป็นผู้สูงอายุเป็นกระบวนการต่อเนื่องและเป็นผลกระทบต่อเนื่องจากพัฒนาการวัยต่างๆ ที่ผ่านมา สาธารณสุขของจิตวิทยาพัฒนาการ ในบทที่ว่าด้วยผู้สูงอายุมักกล่าวถึงผู้สูงอายุในวงกว้างๆ ครอบคลุมพัฒนาการของผู้สูงอายุหลายแง่ ทั้งในแง่ของความเป็นไปตามกระบวนการธรรมชาติ การเรียนรู้ และการปรับตัว

(ศรีเรื่อน แก้วกังวาล, 2549: 540)

จิตวิทยาผู้สูงอายุจะสนใจมิติการปรับตัวของผู้สูงอายุภายหลังการเกษียณ โดยกำหนดเป็นทฤษฎีตามหลักจิตวิทยา อาทิ ทฤษฎีการถดถอย (disengagement theory) หรือการปล่อยวาง หรือการลดบทบาททางสังคม ไม่เข้าไปยุ่งวุ่นวายกับภารกิจต่างๆ ในทางกลับกัน ทฤษฎีกิจกรรม (engagement theory) กลับมองว่า หากละทิ้งสังคม สังคมก็จะละทิ้งเขาและทำให้ไม่มีความสุข จึงต้องทำกิจกรรมหาอะไรมาทดแทน และทฤษฎีตำแหน่งบทบาท (role theory) จะมองว่า เมื่อถูกลดบทบาทก็ต้องหาบทบาทเพื่อทดแทนบทบาท ทั้งนี้ นักจิตวิทยาผู้สูงอายุสรุปว่า

แต่ละทฤษฎีก็จะเหมาะกับผู้สูงอายุแต่ละบุคคล แม้ว่า ทฤษฎีกิจกรรมอาจจะดูดี แต่ก็อาจไม่เหมาะกับผู้สูงอายุที่เก็บตัว (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2549: 550)

ประเด็นหลักที่จิตวิทยาผู้สูงอายุให้ความสนใจคือ “การเกษียณอายุ” โดยมีฐานคิดว่า ในสังคมอุตสาหกรรมเมื่อยุติการทำงานก็จะทำให้เกิดภาวะวิกฤติของผู้สูงอายุ เพราะอาชีพเป็นเครื่องหมายของความเป็นผู้ใหญ่และมีศักดิ์ศรี มีความรับผิดชอบของตน ดังนั้นเมื่อหยุดการทำงาน ทั้งๆ ที่ผู้สูงอายุบางคนอาจจะยังคงมีความสามารถอยู่ ก็ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพใจ เช่น ความเหงา ว่าเหว่ โศกเศร้า สุขภาพเสื่อม และในบางราย อาจถึงแก่กรรมในระยะสั้น ในทางกลับกันการเกษียณอายุก็อาจทำให้ผู้สูงอายุบางคนมีแนวโน้มไปในทิศทางบวกได้ เช่น ผู้ที่เบื่อหน่ายจากงานที่ทำ (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2549: 553-554)

นักจิตวิทยายังระบุให้เห็นถึงภาวะของการมีชีวิตหลังเกษียณอายุว่าสามารถจำแนกได้ถึง 5 ระยะด้วยกัน (บรรลุ ศิริพานิช อ้างถึงในศรีเรือน แก้วกังวาล, 2549: 554) คือ

ระยะแรก	ดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์ หรือการมีความสุขจากภาวะอิสระ
ระยะที่สอง	ระยะขมขื่นใจ หรือความไม่สบายใจเมื่อมีอากาศเปลี่ยนแปลง เช่น ไม่มีรายได้ ไม่มีอาชีพ
ระยะที่สาม	ระยะปรับตัวใหม่ คือ การปรับตัวเข้ากับสังคมได้
ระยะที่สี่	คือ ระยะคงสมดุล คือระยะที่สามารถจัดการเกี่ยวกับตนเองได้ดี ไม่พึ่งพาใคร
ระยะที่ห้า	คือ ระยะสุดท้ายของชีวิต เป็นระยะที่สุขภาพร่างกายเสื่อมโทรม ต้องพึ่งพิงผู้อื่น

การจัดระยะดังกล่าวทำให้ผู้สูงอายุในอดีตที่เคยมีความแตกต่างหลากหลายกลับกลายเป็นวัตถุประสงค์กลุ่มได้ตามมาตรฐานแบบเดียวกัน (ห้าแบบ) และที่สำคัญคือ การมอบอำนาจและความชอบธรรมให้กับบรรดานักจิตวิทยาเป็นผู้ตัดสินชีวิตและจิตใจผู้สูงอายุแทนที่ผู้สูงอายุ

เมื่อเกิดปัญหาด้านจิตใจของผู้สูงอายุ สถาบันสังคมจึงเกิดข้อเสนอที่จะจัดการผู้สูงอายุด้วยการ “เตรียมการก่อนสูงอายุ” หรือการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ ดังเช่น ข้อเสนอของบรรลุ ศิริพานิช ได้ระบุในหนังสือ “คู่มือผู้สูงอายุฉบับเตรียมตัวก่อนสูงอายุ” (2550) ซึ่งได้มาจากประสบการณ์การบรรยายให้กับผู้ก่อนเกษียณอายุราชการ ฉบับแรกที่ตีพิมพ์คือปี พ.ศ. 2534 โดยใช้ชื่อว่า “คู่มือเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุการทำงาน” หนังสือเล่มดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การเกษียณอายุการทำงาน เป็นช่วงเวลาที่ยืดจากการทำงานประจำ เพราะเหตุของอายุครบกำหนด

หรือร่างกายไม่เหมาะสม และเมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ต้องเตรียมตัวไว้ก่อน เช่น การปรับแนวคิดว่า การเกษียณอายุเป็นเรื่องธรรมดา ดูแลสุขภาพ และยอมรับโอกาสใหม่ๆ ประสบการณ์ใหม่ๆ ที่สำคัญคือ เริ่มมองการเกษียณอายุในแง่บวก ดังที่ระบุไว้ว่า

การเกษียณอายุการงานเป็นเรื่องธรรมดาของการทำงาน มีวันเข้าทำงานก็ต้องมีวันหยุดทำงาน เมื่อท่านต้องเกษียณอายุเนื่องจากท่านเข้าสู่วัยสูงอายุ อย่าเสียเวลามองโลกของช่วงชีวิตปัจจุภิมวัยว่า เป็นเวลาของความเสื่อม โดยไปเปรียบกับเวลาของหนุ่มสาวและวัยทำงานว่าเป็นวัยแห่งความเจริญเติบโต แต่จงคิดว่าต่างวัยต่างก็มีบทบาทต่างกัน ยิ่งสูงอายุก็ยังมีประสบการณ์สูงขึ้น

(บรรลุ ศิริพานิช, 2550: 32)

เช่นเดียวกันกับในหนังสือเรื่อง “เคล็ดความสุขสำหรับผู้อาวุโส” ของ ศ.ดร.ระวีภาวิไล (2545) ก็ได้ให้ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่กำลังเกษียณไว้ว่า

เรื่องอะไรต่ออะไรทั้งหลายเหล่านี้ เราควรจะหัวเราะ เวลาเราพูดถึงเรื่องตาย เราไม่ควรทำหน้าเศร้า เราควรจะหัวเราะ แล้วผมจะบอกว่าทำไม เราจึงควรหัวเราะ มีหลายท่านก็คงจะเรียกว่าทำมาพอแล้ว พอเลิกออกมา ก็ไปเป็นข้าราชการบำนาญ เมื่อเป็นข้าราชการบำนาญแล้ว มันหมายความว่า ในขั้นหนึ่งคือเป็นอิสระแล้ว ใครจะมาบังคับให้ทำนั่นทำนี่ไม่ได้ นายกรัฐมนตรีจะมาบอกข้าราชการบำนาญให้ทำโน่นทำนี่ไม่ได้เป็นประชากรเต็มขั้น

(ระวี ภาวิไล, 2545: 4)

หากพิจารณาให้ลึกกลงไปจะพบว่า ถึงแม้ว่าทฤษฎีการแพทย์และจิตวิทยาก้าวเข้ามากำหนดจิตใจของผู้สูงอายุ แต่ก็แฝงด้วยการเริ่มแสดงให้เห็นด้วยว่า ผู้สูงอายุที่แม้จะเกษียณจากระบบการทำงานก็ยังมี “อิสระ” เริ่มที่ทำอะไรได้ด้วยตนเองปราศจากกรอบกฎเกณฑ์ของสังคมเดิมที่กดทับไว้ และอาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของผู้สูงอายุยุคใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสารในบทถัดไป

กล่าวได้ว่าปัญหาทางจิตใจของผู้สูงอายุกลายเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรม และจิตวิทยาผู้สูงอายุก็ก้าวเข้ามามีอำนาจในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว นอกจากนั้น ยังเริ่มใช้สถาบันศาสนาмаแก้ไขหรือการใช้ธรรมะในการปลงต่อการเกษียณ ดังที่จะกล่าวถึงในหัวข้อที่ (4)

(3) สังคม

มิติเชิงสังคมกับผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมสามารถจำแนกออกเป็นแปดด้านที่ด้านแรก ได้รับอิทธิพลจากสถาบันการแพทย์ที่มองผู้สูงอายุคือความอ่อนแอและเสื่อมโทรม กล่าวคือ ด้านแรก ความชราภาพ ด้านที่สอง ความชราภาพในสินค้าผู้สูงอายุ ด้านที่สามคือ การเกษียณอายุ และด้านที่สี่ การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ส่วนด้านที่ห้าถึงเจ็ด เป็นการมองผู้สูงอายุในเชิงบวกหรือความเข้มแข็งของผู้สูงอายุ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นประเด็นที่สืบต่อจากสังคมเกษตรกรรมเดิม และผสมกับสังคมอุตสาหกรรม คือ ผู้สูงอายุผู้เชี่ยวชาญ ความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ และการใช้ผู้สูงอายุเป็นตัวแทนสินค้า และด้านที่แปด เป็นการประสานระหว่างมุมมองความอ่อนแอคู่กับความเข้มแข็ง ดังปรากฏในนโยบายผู้สูงอายุ รายละเอียดดังต่อไปนี้

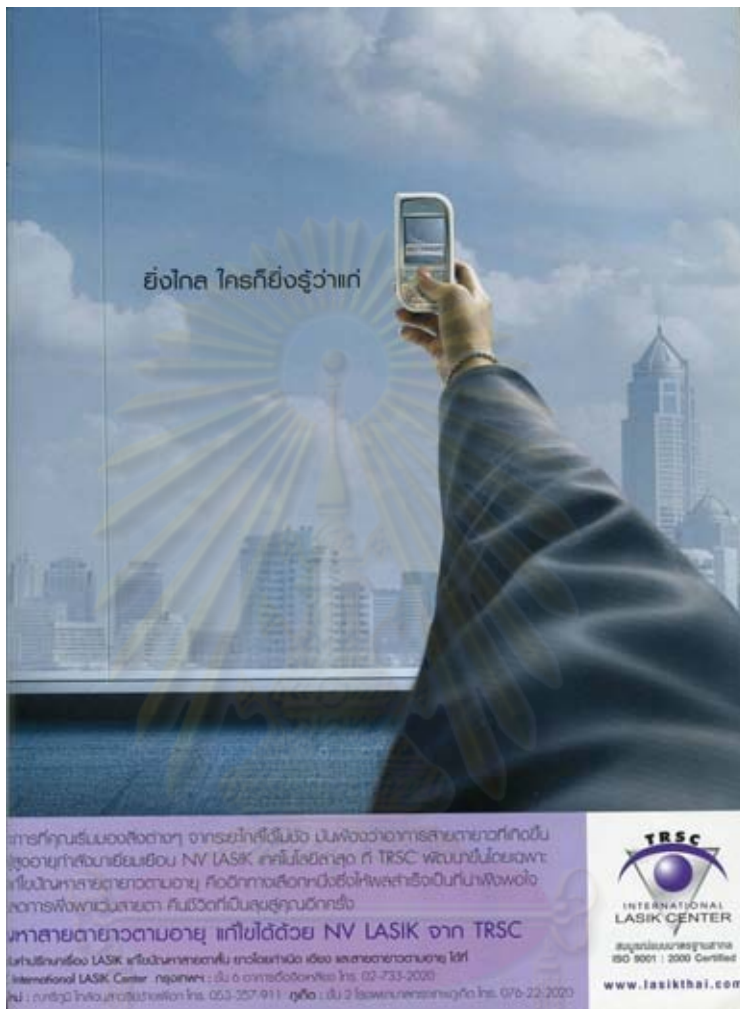
ด้านแรก ความชราภาพ เมื่อสภาพร่างกายเสื่อมโทรม ไม่งาม โดยเฉพาะรอยเหี่ยวย่นที่เกิดขึ้นบนใบหน้า เส้นผมที่ขาวโพลน และเมื่อผนวกกับสังคมอุตสาหกรรมที่ลดบทบาทผู้สูงอายุ จึงทำให้ภาพของผู้สูงอายุที่เสื่อมโทรมผนวกด้วยนัยยะด้านลบ ดังคำเรียกขานสภาพร่างกายผู้สูงอายุในแง่ลบต่างๆ นานา อาทิ “ฒ ผู้เฒ่าหลังโกง” “แก่หนังเหี่ยว” “แก่หูตึง” “ลูจู้ซึบเหมือนคนแก่” “วัยหมดประจำเดือน” “วัยตกกระ” ดังคำนำหนังสือ “นินทา เฒ่าวัยทอง” (2549) ที่กล่าวว่า

บางคนถึงกับสงสัยว่า เอ๊ะ! ทำไมผมเผ้ามันหงอกเร็วจังวู๋ย ปีกลายปีกก่อนยังดำ ขลับเป็นขนกาน้ำอยู่แหม็บๆ มาปีนี้โหงมีสีขาวแซมขึ้นมาหลายเส้น หงอกประปรายรวดเร็ว กลายเป็นสีเทาครึ่งค่อนศีรษะเฉยเลย เคยตกดำก็กลับร่วงเหี่ยวเหี่ยวเอาเป็นกระจุกๆ ได้ทุกวัน แถมที่เหลือน้อยลงไม่ถึงครึ่งก็กลับขาวตั้งค่อนหัวนะ ไม่ยอมก็ต้องยอม แหม! เพิ่งจะ 50 ขวบกว่าๆ เท่านั้นนี่นา บัดโธ! เคยคอดั่งคางเข็ด โหงเกิดเหนียงห้อยเป็นระย้าละ?

(ญ.หญิง โสภา, 2549: 3)

เมื่อร่างกายถูกมองว่า “ชรา” “เสื่อมโทรม” จึงส่งผลต่อเนื่องให้เกิดภาวะของ “การกลัวแก่” โดยเฉพาะกลุ่มเบบี้บูมและกลุ่ม generation X เริ่มหันมาบริโภคสินค้าและการทำศัลยกรรมเพื่อลดความชราและคงความอ่อนเยาว์แบบหนุ่มสาว (Balasmo, 1992) ทั้งนี้ก็เพราะร่างกายที่แก่ชราไม่ทั้งความไม่งามแล้ว ยังมีความหมายของความไร้ค่า ไม่สามารถผลิตได้ต่อไปตามทัศนคติในสังคมอุตสาหกรรมอีกด้วย ผู้สูงอายุหลายคนจึงจำเป็นต้องป้องกันมิให้ความชราয়่างกราย ด้วยการใช้นโยบายทางการแพทย์ เช่น การใช้ยา การผ่าตัด ดังปรากฏในโฆษณาสินค้าการ

ทำศัลยกรรม “เลสิก” ที่แก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของสายตา ซึ่งระบุไว้ในสโลแกนว่า “ยิ่งไกล ใครก็ยิ่งรู้ว่าแก่” พร้อมด้วยภาพยื่นโทรศัพท์มือถือออกไปในระยะไกลดังภาพต่อไปนี้

รูปภาพที่ 8 โฆษณา TRSC
(ที่มา: GM ปีที่ 20 ฉ. 317 สิงหาคม 2548: 191)

หากพิจารณาตามแนวคิด network of power ของฟูโกต์ อาจมองได้ว่า สถาบันในสังคมอย่างน้อยสามสถาบันต่างพากันช่วยกันประสานพลังในการกำหนดความหมายผู้สูงอายุในด้านความชราอ่อนแอ โดยเริ่มจากสถาบันการแพทย์กำหนดร่างกายผู้สูงอายุในด้านความชราแล้ว สถาบันสังคมโดยเฉพาะสังคมอุตสาหกรรมก็มองว่าผู้สูงอายุไม่เกิดประโยชน์อีกต่อไป จึงส่งผลต่อความกลัวแก่ และสถาบันเศรษฐกิจอย่างเช่น โฆษณา ก็พยายามสร้างสินค้าเพื่ออุดหนุนความชรา

เมื่อความชราภาพมีน้อยระดับ จึงจำเป็นที่จะต้องเข้ามาจัดการแก้ไขความชราให้หมดไปด้วยการแพทย์ รวมถึงการใช้สินค้าเพื่อป้องกันหรือแก้ไขความชรา (รายละเอียดในหัวข้อถัดไป)

ด้านที่สอง ความชราภาพในสินค้าผู้สูงอายุ เมื่อผู้สูงอายุถูกสร้างความหมายในแง่ความเสื่อมโทรมในด้านการแพทย์และสังคมอุตสาหกรรม แวดวงธุรกิจและสินค้าก็ก้าวเข้ามาใช้ภาพของผู้สูงอายุนั้นเพื่อการขายสินค้าผลิตภัณฑ์ชะลอความชรา (anti-aging) เช่น ยาย้อมผม ครีมบำรุงผิว รวมถึงการทำศัลยกรรมความงามเพื่อต่อต้านความชรา นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา (Johnson, 2008) สินค้าดังกล่าวอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดวัฒนธรรมการบริโภค ซึ่งจะให้ความสำคัญต่อการบำรุงร่างกายให้ดูดีอ่อนเยาว์ และสามารถปรับเปลี่ยนร่างกายด้วยเทคโนโลยีเพื่อให้ร่างกายเป็นหนุ่มเป็นสาว ร่างกายจึงเป็นเสมือนกับ “หุ่นยนต์” ที่สามารถปรับเปลี่ยนแก้ไขได้ (Featherstone and Hepworth, 2005: 358-359)

ร่างกายโดยเฉพาะใบหน้าถือเป็นด้านหน้าของร่างกายมนุษย์ที่กลายเป็น “สมรภูมิ” ที่จะใช้ต่อสู้กับความชรา โฆษณาสินค้าความงามและการทำศัลยกรรมจะใช้ภาษาข้อความ เช่น “ฟื้นฟู” “รีเซ็ต” “ขจัดความร่วงโรย” “ต่อต้านความชรา” “ยกกระชับใบหน้า” “ชะลอความชรา” “ต่อต้านความหย่อนคล้อย” พร้อมทั้งภาพของใบหน้าก่อนและหลังการใช้ผลิตภัณฑ์หรือการทำศัลยกรรม ซึ่งภาพหลังนั้นจะเป็นภาพใบหน้าหรือเรือนร่างที่สวยงาม ไร้ริ้วรอยใดๆ ประหนึ่งการคืนกลับความเป็นหนุ่มสาวไม่เว้นแม้แต่ชายชาติตรี หากผู้สูงอายุผู้ใดที่ยังปรารถนาที่จะก้าวเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมก็จำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อร่างกายที่อ่อนวัย ดังโฆษณาสินค้าต่อต้านความชราของผู้ชาย ที่ใช้ข้อความว่า “Nugeno Men ดูแลผิวให้ดูดีและอ่อนวัย สร้างมุมมองใหม่ในตัวคุณ” ดังภาพโฆษณาต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

NUGENO MEN ดูแลผิวให้ดูดี & อ่อนวัย สร้างมุมมองใหม่ในตัวคุณ

หลังใช้ ผิวกระจ่างใส ดูเนียนเรียบ ไร้ความหยابกร้าน และหมองคล้ำ

ชุดดูแลผิว เสริมสภาพและผิวหัวดำ **EXFOLIATE**

ยูธิน วิตามินซี และวิตามินอี

- ให้ความกระจ่างใสแก่ผิว
- ให้ความชุ่มชื้นแก่ผิว
- ให้ความอ่อนนุ่มแก่ผิว
- ให้ความชุ่มชื้นแก่ผิว
- ให้ความชุ่มชื้นแก่ผิว
- ให้ความชุ่มชื้นแก่ผิว

NUGENO MEN Anti-Aging Series

EXFOLIATE 100% 100% 100%
CLEANSE 100% 100% 100%
MOISTURISE 100% 100% 100%
LIFT 100% 100% 100%

Call Center : 0-2248-5566

รูปภาพที่ 9 โฆษณา Nugeno Men (ที่มา: Men's Health สิงหาคม 2552: 13)

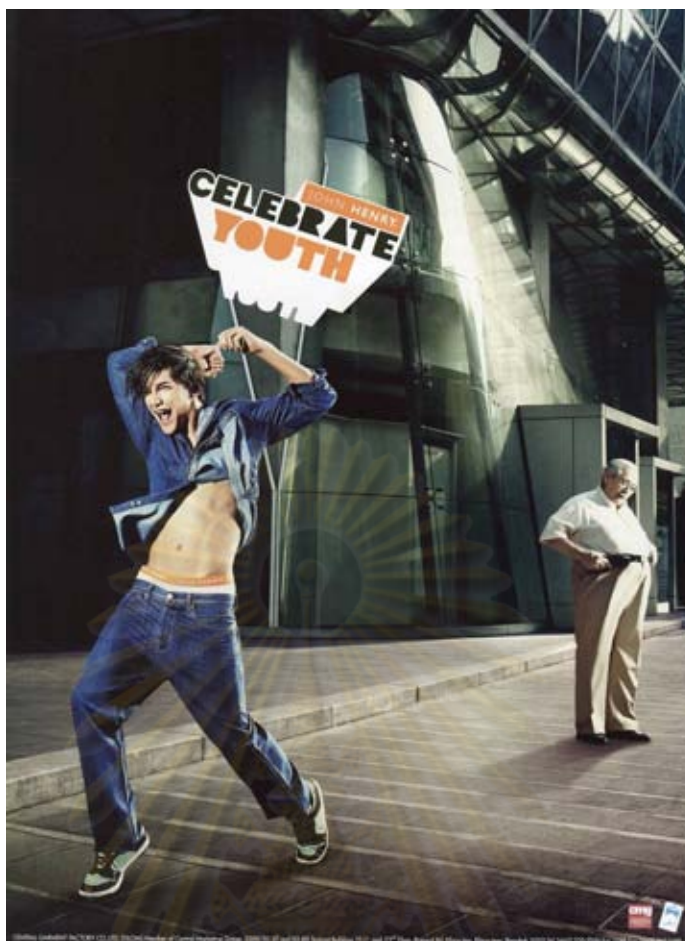
เช่นเดียวกับโฆษณา Lab Series ที่ระบุถึงสารที่ผสมในมอยเจอร์ไรเซอร์ที่ช่วยชะลอความชราให้กับผู้ชายดังนี้ “ส่วนผสมแอนตี้-ออกซิแดนซ์จะช่วยป้องกันผิว ชะลอการเกิดริ้วรอยก่อนวัย” ดังภาพโฆษณา Lab Series ดังต่อไปนี้

รูปภาพที่ 10 โฆษณา Lab Series
(ที่มา: Volume ๑.106 กันยายน 2552: 2-3)

Balaso (1992) อธิบายถึงการที่ผู้ชายเริ่มหันมาให้ความสนใจเรื่องร่างกายทั้งผลิตภัณฑ์และการทำศัลยกรรมก็ด้วยเหตุผลที่ว่า ความหนุ่มอ่อนวัยแสดงถึงภาพลักษณ์ของคน กระฉับกระเฉงตรงกันข้ามกับภาพของความชรา การคืนกลับสู่ความอ่อนวัยจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยต่อสู้กับบรรดาคนหนุ่มสาวที่ก้าวมาในแวดวงธุรกิจจำนวนมากขึ้น ในทางกลับกัน Johnson (2008) มองว่า หากเป็นกรณีของสตรีการย้อนกลับสู่ความสาวนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมมิติทางเพศให้ชายหนุ่มได้เซ็กซี่ เท่กับเป็นการยืนยันหลักคิดของวาทกรรมการแพทย์ที่สนับสนุนเรื่องเพศของผู้สูงอายุต่างไปจากมิติศาสนาในอดีต

ภาคการตลาดยังใช้ภาพความชราในด้านลบ เพื่อสื่อให้เห็นถึงความไม่ทันสมัย ตกรุ่น หรือ “คนแก่หัวโบราณ” แก่คร่ำครึ” โดยเฉพาะหากไม่บริโภคสินค้าหรือบริการ รวมถึงในบางครั้งยังเปรียบเทียบความชราให้เห็นว่า “ความชราเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับความหนุ่มสาว” และมีนัยยะด้านลบ เช่น โฆษณาเสื้อผ้าที่ใช้ภาพชายหนุ่มที่สามารถนุ่งกางเกงเอวต่ำเปรียบเทียบกับชายชราที่ไม่สามารถนุ่งได้เพราะอ้วนลงพุงพร้อมสโลแกนว่า “Celebrate youth” ที่ตอกย้ำภาพเชิงลบของผู้สูงอายุ ดังภาพต่อไปนี้

รูปภาพที่ 11 โฆษณาทางแกงยีนส์ John Henry
(ที่มา: GM ปีที่ 23 ฉ. 369 เมษายน 2551: 323)

กล่าวได้ว่าผลิตภัณฑ์สินค้าต่างๆ ได้พยายามตอกย้ำให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของร่างกาย โดยมีเป้าหมายที่จะขายผลิตภัณฑ์ของตน รวมถึงการแสดงให้เห็นว่า ความชราเป็นเรื่องน่ารังเกียจ ไม่สวยงาม และความล้าหลัง หากไม่ใช้ผลิตภัณฑ์นั้น

อย่างไรก็ดี ในอีกด้านหนึ่ง โฆษณาข้างต้นอาจเป็นเพียงความหมายที่สังคมอุตสาหกรรมกำหนดความหมายผู้สูงอายุเอาไว้ตามวัฒนธรรมการบริโภค ที่เน้นการบริโภค การเทิดทูนวัยหนุ่มสาว ทว่า ภายใต้ตัวบทเดียวกันนี้เอง ยังพบการ “ย้อนแย้ง” (contradictory) ที่แฝงอยู่ในตัวบทดังกล่าว เช่น ในขณะที่โฆษณาสินค้าชะลอความชรา Nugeno จะเน้นย้ำให้ต่อสู้ความชรา แต่ภายในข้อความที่ว่า “ดูแลผิวให้ดูดีและอ่อนวัย สร้างมุมมองใหม่ในตัวคุณ” ก็ยังเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีสิทธิเลือกหนทางอื่นแทนที่จะใช้ครีมบำรุงด้วยการ “สร้างมุมมองใหม่” ให้กับผู้สูงอายุเอง หรือในโฆษณาทางแกงยีนส์ข้างต้นก็มีความ “ย้อนแย้ง” ในตัว โดยผู้สูงอายุที่อ้วนท้วนก็มองพุงของตนอาจมีความหมายแย้งนัยยะความอ่อนแอในร่างกาย คือ ฟังพอใจในร่างกายและเป็นผู้ที่หลุดพ้นจากการตกเป็นเหยื่อของวัฒนธรรมการบริโภค

นอกจากนั้น ยังมีได้หมายความว่าผู้สูงอายุทุกคนจะยอมรับความหมายดังกล่าว ผู้สูงอายุบางคนอาจจะต่อต้านหรือปฏิเสธความหมายนั้นก็ไม่ได้ โดยผู้สูงอายุบางคนก็อาจให้ความหมายหน้าที่อ่อนเยาว์อาจไม่จำเป็นสำหรับอาชีพของคนทุกคนในสังคมอุตสาหกรรม เช่น อาชีพครู หรือหมอ การตีความหมายที่ต่างไปนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้สูงอายุ (ซึ่งจะอธิบายในบทที่ 7 และ 8)

ด้านที่สาม การเกษียณอายุ แม้จะเป็นเรื่องปกติในสังคมเกษตรกรรม กล่าวคือ ไม่ว่าใครก็ต้องเผชิญกับสภาวะการหยุดการทำงานเพราะความอ่อนแอของร่างกาย แต่ในสังคมเกษตรกรรมการหยุดการทำงานจะมีลักษณะที่ต่างไปจากสังคมอุตสาหกรรมคือ ค่อยเป็นค่อยไป และไม่ได้มีนัยยะของการหมดคุณค่า เพราะผู้สูงอายุในยุคดังกล่าวความสูงอายุนั้นจะหมายถึงการพัฒนาสู่ผู้มีคุณค่าและประสบการณ์

แต่สำหรับในสังคมอุตสาหกรรม การเกษียณอายุเป็นภาวะที่เกิดขึ้นฉับพลัน กล่าวคือ เมื่ออายุ 60 ปี (โดยทั่วไปและตั้งข้อกำหนดขององค์การอนามัยโลกดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น) ก็จะถูกตัดสินให้กลายเป็นบุคคลที่ไม่สามารถทำงานได้ต่อไปเพราะความชรา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สถาบันการแพทย์ สังคม และรัฐเข้ามามีบทบาทในการกำหนดร่างกายผู้สูงอายุ จึงต้องหยุดการทำงานไปพร้อมกับการหมดคุณค่าและศักดิ์ศรี ดังคำว่า “เกษียณ” ซึ่งมีความหมายในพจนานุกรมว่า “เกษียณ สิ้นไป (ใช้กับการกำหนดอายุ) เช่น การเกษียณอายุราชการ เกษียณอายุครบกำหนดอายุรับราชการ สิ้นกำหนดเวลารับราชการ หรือการทำงาน พุดสั้นๆ ว่า เกษียณก็มี” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 144)

ภาครัฐของไทยได้ก้าวเข้ามากำหนดการเกษียณอายุนับตั้งแต่ในรัชกาลที่ 5 ภายใต้พระราชบัญญัติเบี้ยบำนาญ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) โดยกำหนดการเกษียณอายุราชการว่า

เมื่อข้าราชการคนใดอายุครบ 55 ปี ก็เป็นอันถึงกำหนดที่จะต้องออกจากราชการ เพราะเหตุสูงอายุ เว้นไว้แต่รัฐบาลเล็งเห็นว่าผู้นั้นยังไม่มี ความชรา มาเบียดเบียน และยังมี ความสามารถในการปฏิบัติราชการก็ให้รับราชการต่อไปอีกคราวละ 5 ปี จะเป็นคราวหนึ่งหรือสองคราวก็ได้

(กองวิชาการ สำนักงาน ก.พ., 2533: 7)

การเกษียณอายุของราชการมีมานับตั้งแต่การที่ประเทศไทยเริ่มเปิดประเทศกับตะวันตกและเริ่มก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม ที่สำคัญคือการนับอายุที่ควรเกษียณวางอยู่บนข้อกำหนดของภาครัฐ และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ที่รัฐจะกำหนดอายุที่ควรเกษียณว่าเท่าใด

เช่น ในยุคแรกคือ 55 ปี หลังจากนั้นอายุที่กำหนดว่ามีความอ่อนแอและควรพักได้ก็จะแปรเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ตามพระราชบัญญัติที่กำหนดขึ้น ดังเช่น รัชกาลที่ 7 ตรากฎหมายใหม่ที่เรียกว่า “พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2471” ต่อมาก็ยกเลิกเป็น “พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2482” แต่ทั้งสองยังคงกำหนดอายุเกษียณไว้ที่ 55 ปี และในปี พ.ศ. 2494 จึงเริ่มเปลี่ยนเป็นอายุ 60 ปี ตาม “พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2494” (กองวิชาการ สำนักงาน ก.พ., 2533: 7-8) นี้เองแสดงให้เห็นว่า การเกษียณกลายเป็นอำนาจของรัฐที่จะกำหนดขีดเส้นของผู้สูงอายุมากกว่าการที่ผู้สูงอายุจะเป็นผู้กำหนดตนเอง

การขีดเส้นอายุเอาไว้ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุรู้สึกสูญเสียคุณค่าของชีวิตโดยพลัน เพราะในมิติเชิงสังคมโดยเฉพาะสังคมเกษตรกรรมยังมองผู้สูงอายุมีคุณค่า ดังที่ ศ.ศศิพัฒน์ ยอดเพชร ได้บันทึกไว้ดังนี้

การเกษียณอายุนับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในช่วงหนึ่งของชีวิตผู้ที่ประกอบอาชีพและมีภาระหน้าที่ โดยเฉพาะในประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งประชาชนมีชีวิตที่ยึดติดกับการทำงานในองค์การอย่างเป็นทางการ ประชาชนเหล่านี้จึงให้ความสำคัญกับการเกษียณอายุเป็นอย่างมาก สำหรับในประเทศไทย ถึงแม้ว่าจะยังไม่เป็นประเทศอุตสาหกรรมเต็มรูปแบบ แต่ก็ยอมรับกันว่า เมื่อถึงช่วงหนึ่งของชีวิต ประชาชนจำนวนไม่น้อยที่ประกอบอาชีพในหน่วยงาน ทั้งในองค์การอย่างเป็นทางการและทั้งประกอบอาชีพส่วนตัวต้องหยุดจากการประกอบอาชีพเนื่องจากการครบกำหนดตามเงื่อนไขการว่าจ้าง หรือเนื่องจากความเสื่อมโทรมของร่างกายหรือเหตุผลอื่นๆ

(ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 103)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดการเกษียณอายุในยุคหลังเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากประชากรมีสุขภาพที่ดี มีอายุที่ยืนยาวมากขึ้น และการมองผู้สูงอายุที่ยังคงมีคุณค่าอยู่ (active aging) จึงเริ่มหันไปสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ของการเกษียณอายุ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549) เช่น การเกษียณก่อนกำหนด หรือการต่ออายุหรือยืดอายุการเกษียณราชการ ซึ่งจะปรากฏในยุคหลังในบทถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”

ด้านที่ดี การสังเคราะห์ผู้สูงอายุ ในอดีตเมื่อผู้สูงอายุอ่อนแอเสื่อมโทรมทางด้านร่างกาย ครอบครัวได้ก้าวเข้ามามีส่วนสำคัญในการตอบแทนบุญคุณของผู้สูงอายุโดยทันที เพราะ

ผู้สูงอายุมีพระคุณและยังประโยชน์ให้กับครอบครัว อีกทั้งยังเป็นข้อกำหนดสำคัญของสังคมและสถาบันศาสนาที่ระบุถึงความกตัญญูตเวที

แต่เมื่อสังคมเริ่มก้าวสู่อุตสาหกรรม บทบาทของครอบครัวเริ่มลดน้อยลงอันเนื่องจากคุณค่าของผู้สูงอายุเริ่มลดลงดังที่กล่าวไปแล้วในข้างต้น ทำให้ภาครัฐต้องก้าวเข้ามามีบทบาทในการช่วยเหลือหรือที่เรียกว่า “การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ” โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อ่อนแอที่ถูกทอดทิ้ง และที่สำคัญคือ การช่วยเหลือนี้ก็ยังคงวางอยู่บนแนวคิดเรื่องการตอบแทนหรือความกตัญญูต่อผู้สูงอายุด้วยเพียงแต่มิใช่การตอบแทนจากครอบครัวแต่เป็นภาครัฐ ซึ่งอาจเป็นเรื่องแปลกใหม่หากย้อนหลังกลับไปในยุคสังคมเกษตรกรรม

หลักฐานชิ้นแรกที่ภาครัฐเริ่มสงเคราะห์ผู้สูงอายุปรากฏอยู่ในหนังสือ “วชิรญาณวิเศษ” เล่ม 2 แผ่น 41 วัน 6 เดือน 9 แรม 8 ค่ำปีกุน นพศก 1249 (พ.ศ. 2430) ซึ่งระบุถึง “คำประกาศพระราชทานคนชรา” ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานทรัพย์ให้กับคนชราที่พิการ เพื่อการทำทานแล้วยังเป็นการตอบแทนบุญคุณผู้สูงอายุอีกด้วย ความว่า

มนุษย์ที่ยังหนุ่มสาว ยังมีกำลังพอที่จะทำมาหากินได้อยู่ แต่คนชราพิการเป็นคนควรจะสงสารมีกำลังก็น้อย จะประกอบกระเลี้ยงชีวิตได้ด้วยยากนัก แล้วคนเหล่านี้ก็ปนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมาแต่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย แล้วก็มีบุตรมีหลานสืบมา

(คำประกาศพระราชทานคนชรา, นพศก 1249 (พ.ศ. 2430) : 327)

และเมื่อ พ.ศ. 2483 รัฐบาลในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็จัดตั้งกรมประชาสงเคราะห์ขึ้น เพื่อกลไกการจัดการสังคมสงเคราะห์ผู้สูงอายุและประชากรกลุ่มอื่นๆ ที่มีปัญหา เช่น พิการ ด้อยโอกาส เป็นต้น รวมถึงการเกิดขึ้นของ “พระราชบัญญัติควบคุมคนชรา พ.ศ. 2484” ซึ่งจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้ง ดังปรากฏในมาตรา 7 ระบุว่า

เมื่อปรากฏจากการสอบสวนว่า ผู้ใดทำการขอทานและผู้นั้นเป็นคนชราภาพ หรือวิกลจริตหรือเป็นคนมีโรค ซึ่งไม่สามารถประกอบอาชีพแต่อย่างใด และไม่มีทางเลี้ยงชีพอย่างอื่น ทั้งไม่มีญาติมิตรอุปการะเลี้ยงดูก็ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ส่งตัวไปยังสถานสงเคราะห์

(อ้างถึงในสมรภัษ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.: 157)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 ก็จัดตั้งบ้านพักคนชราหรือสถานสงเคราะห์คนชราขึ้น ณ บ้านบางแค (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 48) ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุแล้ว ยังมุ่งเน้นการให้ประเทศพัฒนาและทันสมัยตามแนวคิดรัฐชาตินิยม (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.: 158) เบียดแทรกการคำนึงถึงการตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุ ดังปรากฏหลักฐานว่า

เมื่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนตกอยู่ในฐานะยากจนคนแค่นในสภาพแยมี่ทุกชีไม่ควรจะอภิรมย์ในลักษณะที่ควรเรียกว่า อยู่เลวกินเลวกันมากมายทั่วไปทุกภาคเช่นนี้ คงเป็นที่ประจักษ์ตาประจักษ์ใจแก่ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในครั้งนั้นเป็นอย่างดี ท่านจอมพลจึงเห็นว่า จะทอดทิ้งหรือปล่อยปละละเลยไม่เอาใจใส่ต่อความยากจนของประชาชนหมู่่มากเช่นนี้ต่อไป เห็นทีจะไม่ได้การจะทำให้เสียผลทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมือง อาจจะเป็นมูลที่จะนำประเทศชาติไปสู่หายนะได้ ท่านจึงมีความเป็นห่วงปัญหาในเรื่องนี้มาก ฉะนั้นท่านจึงจัดให้มีหลักวิชาการและไอคิวสูง ช่วยกันพิจารณาวางโครงการช่วยเหลือยกระดับรายได้ แก้ไขปัญหาอย่างนี้เร่งด่วน ในไม่ช้าโครงการจัดตั้งกรมประชาสงเคราะห์ ก็ได้ถูกร่างขึ้นเป็นรูปแบบของการสงเคราะห์ช่วยเหลือให้ประชาชนอยู่ดีกินดี เป็นวัตถุประสงค์สำคัญ มีหลักการคล้ายกับปัจจัยสี่ในทางศาสนา

(อ.พยัคฆ์มิตร 2521 อ้างถึงในปิยากร หวังมหาพร, 2546: 83-84)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังเริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์การจัดตั้งบ้านพักคนชราและการสงเคราะห์ผู้สูงอายุดังกล่าวว่า ไม่เหมาะสม และขัดต่อแนวคิดความกตัญญูที่ครอบครัวพึงมีต่อผู้สูงอายุ (พระพรหมมิ่งคลาจารย์, 2552ก: 7 และบรรลุ ศิริพานิช อ้างถึงในสันติสุข ไสภณศิริ, 2553: 335) อันนำไปสู่การปรับเปลี่ยนการสงเคราะห์ผู้สูงอายุในยุคหลังที่เริ่มเน้นให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีการจัดการผู้สูงอายุเองแทนภาครัฐ รายละเอียดในบทถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”

นอกเหนือจากการสงเคราะห์ผ่าน “บ้านพักคนชรา” ภาครัฐยังสงเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านนโยบายการจ่ายเบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุอีกด้วย นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2536 โดยมุ่งเน้นผู้สูงอายุที่ยากไร้ในต่างจังหวัด หลังจากนั้นใน ปี พ.ศ. 2552 ก็วางนโยบายการจ่ายเบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุทุกคน ดังที่ระบุไว้ว่า

เงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเป็นเงินช่วยเหลือเพื่อการยังชีพ จำนวนเดือนละ 500 บาท สำหรับผู้สูงอายุ 1 คน โดยผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติจะเป็นผู้ที่ได้รับเบี้ยยังชีพนี้ จะต้องเป็นผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน ถูกทอดทิ้ง หรือขาดผู้ดูแล เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบลจะทำหน้าที่เป็นกลไกในระดับพื้นที่ในการจัดทำทะเบียนและตรวจสอบคุณสมบัติผู้สูงอายุภายใต้ระเบียบกระทรวงมหาดไทย

(ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552: 84)

จากข้อมูลดังกล่าวเท่ากับว่า ผู้สูงอายุบางส่วนถูกมองว่าเป็นผู้ที่อ่อนแอ ยากจน และต้องได้รับการสงเคราะห์จากภาครัฐ

ภาครัฐยังได้พัฒนาองค์ความรู้ด้านการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เพื่อยกระดับให้การสงเคราะห์กลายเป็นศาสตร์ คือ การก่อตั้ง “คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” ในปี พ.ศ. 2497 ทำให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุกลายเป็นความรู้ที่กำหนดผู้สูงอายุให้อ่อนแอและควรได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ

ด้วยการที่รัฐมองผู้สูงอายุในด้านลบและพัฒนาการสงเคราะห์ผู้สูงอายุดังที่กล่าวไปแล้วนั้น สถาบันสังคมและสื่อมวลชนส่วนหนึ่งก็ประสานเสียงผลิตซ้ำผู้สูงอายุในด้านลบด้วยว่าคือ อ่อนแอช่วยเหลือตนเองไม่ได้ กลายเป็น “ส่วนเกิน” และ “ผู้พึ่งพิง” จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือ ดังที่ปรากฏในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่พักในบ้านพักคนชรา “ความชราในสถานสงเคราะห์: ชีวิตและตัวตน” (เรื่องรอง ชาญวุฒิธรรม, 2547) หรือปรากฏในสื่อมวลชนทั้งสื่อสารและบันเทิง เช่น ภาพยนตร์เรื่อง “วัยตกกระ” (2521) ซึ่งนำเสนอภาพของคนชราที่หนีไปอยู่บ้านพักคนชราเพราะลูกหลานไม่เอาใจใส่ แม้ว่าในตอนท้ายเรื่องลูกหลานจะเริ่มตระหนักถึงพระคุณและรับแม่กลับไปบ้านก็ตาม (กำจร หลุยยะพงศ์, 2552ข และกำจร หลุยยะพงศ์ และกาญจนา แก้วเทพ, 2553) รายการสารคดีโทรทัศน์รายการ “คนค้นคน” นำเสนอภาพของหญิงชราที่แม้ร่างกายจะอ่อนแอแต่ก็ยังต้องดิ้นรนต่อสู้กับสภาพสังคมที่กดขี่ ทั้งการโกงที่ดิน การต้องเลี้ยงดูลูกหลานที่เจ็บป่วย แทนที่จะใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในวัยชรา (พรพรรณ สมบูรณ์บัติ, 2549) และแม้กระทั่งในหนังสือสารคดีเรื่อง “หลายชีวิตในแสงอัสตง” (2552) ก็ชี้ให้เห็นปัญหาของคนชราบางคนที่ถูกทอดทิ้ง เช่น ชีวิตหญิงชรา ยายน้อย มณีบัณฑิต วัย 86 ปีที่ถูกทอดทิ้งจากลูกสะใภ้หลังที่ลูกชายตาย ดังที่ระบุไว้ว่า

ลูกชายเคยบอกแม่ไม่ต้องห่วงนะ ผมจากแล้วแม่จะไม่ลำบาก เงินฌาปนกิจผมจะยกให้แม่หมด เขาไม่รู้ นึกว่าเมียเขาชื่อ เงินก็เงินยาย บ้านก็บ้านยาย ยายมาหมดตัวเพราะถูกลูกสะใภ้โกง เสียใจมาก ทั้งที่เราแก่ ตัวคนเดียว ก่อนนี้คิดไปว่า เขาจะเลี้ยงเรา เมื่อไม่มีที่พึ่งอื่นใด ยายจึงย้ายไปกับลูกเลี้ยงที่เป็นทนายอยู่ได้ 4-5 ปี ลูกเลี้ยงดูแลยายอย่างดีไม่ต่างจากเป็นแม่แท้ๆ แต่สะใภ้ไม่ชอบหน้า ยายจึงต้องไปอาศัยอยู่กับลูกเลี้ยงอีกคนที่เป็นครูที่อยู่แม่แจ่มอยู่ได้ 2 ปี ลูกเขยทำที่รังเกียจไม่พูดด้วย จึงต้องย้ายบ้านอีกครั้ง คราวนี้ไปอาศัยอยู่กับเพื่อนบ้านใจอารี ด้วยความเกรงใจในที่สุดยายจึงขอให้เขาช่วยส่งมาอยู่ที่บ้านพักคนชราวัยทองฯ

(อรสม สุทธิสาคร, 2552: 25)

ถึงแม้ว่า ในโลกของสื่อมวลชนก็นำเสนอภาพของผู้สูงอายุในด้านบวก แต่การนำเสนอภาพในเชิงลบข้างต้นกลับมีพลังมากกว่าเพราะได้ประสานพลังกับสถาบันการแพทย์และสถาบันรัฐ จนทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้ที่อ่อนแอควรถูกได้รับการสงเคราะห์ ทว่า ในยุคถัดไป สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ วาทกรรมด้านบวกจะก้าวเข้าไปแทนที่ในสื่อมวลชน ดังที่จะกล่าวถึงในบทที่ 6

กล่าวโดยรวมเมื่อแนวคิดคุณค่าความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุเริ่มจืดจางลงในสังคมอุตสาหกรรม ผู้สูงอายุจึงถูกมองว่า นอกจากถูกสงเคราะห์แล้ว ยังกลายเป็น “ส่วนเกิน” ในสังคม ที่ไม่มีใครต้องการ ภาครัฐจึงต้องหันมาให้ความช่วยเหลือ แต่อย่างน้อยการช่วยเหลือนั้นก็ยังแฝงด้วยความรู้สึกอยากตอบแทนพระคุณของผู้สูงอายุ และสื่อมวลชนก็ร่วมประสานเสียงให้กับภาครัฐที่จะช่วยสนับสนุนรัฐและกระตุ้นเตือนให้สังคมตระหนักถึงปัญหาผู้สูงอายุ

ด้านที่ห้า ผู้สูงอายุผู้เชี่ยวชาญ ในขณะที่สี่ด้านที่ผ่านมาจะมุ่งเน้นความอ่อนแอของผู้สูงอายุตามวาทกรรมของสถาบันการแพทย์ แต่ในด้านที่ห้านี้กลับมองในมุมมองกลับกัน คือการพิจารณาผู้สูงอายุที่มีความเข้มแข็งมีคุณค่า ซึ่งด้านหนึ่งก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลพวงจากสังคมนวัตกรรมที่มองผู้สูงอายุเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ และแนวคิดดังกล่าวก็สืบต่อมาในยุคสังคมนวัตกรรมนี้เช่นกัน ดังปรากฏอยู่ในการรวมตัวผู้สูงอายุหรือ “ชมรมผู้สูงอายุ” ดังที่นายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช (2539: 3) ระบุไว้ว่า

ความจริงผู้สูงอายุเองได้รวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรมมานานแล้วตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตามไม่เป็นทางการ ดังจะเห็นได้จากผู้สูงอายุในชนบท ซึ่งเมื่อผู้สูงอายุประกอบกิจทางศาสนา-งานบุญตามวัด ซึ่งจะมีผู้สูงอายุมาร่วมงานกันมาก หลังจากงานบุญ-งานทางศาสนาเสร็จสิ้นลง กลุ่มผู้สูงอายุก็ยังนั่งคุยกันต่อช่าวลาก่อนจะแยก

ย้ายกันกลับบ้าน ซึ่งนั่นก็คือ การตั้งกลุ่ม หรือชมรมขึ้นตามธรรมชาติโดยไม่รู้ตัว บางครั้งผู้สูงอายุอาจจะนัดหมายกันมาร่วมถือศีล 8 หรือจะนัดหมายมาช่วยงานวัด ฯลฯ

(บรรลุ ศิริพานิช, 2539: 3)

เพียงแต่จุดที่แตกต่างกันก็คือ ในยุคของสังคมอุตสาหกรรมนี้จะมุ่งเน้นการรวมตัวของผู้สูงอายุ กลายเป็น “ชมรม” มีโครงสร้างบทบาทหน้าที่และมีระบบที่ชัดเจน คล้ายระบบราชการ เพื่อทำกิจกรรมและต่อต้านความหมายผู้สูงอายุที่ถูกมองว่าอ่อนแอ อีกทั้งการรวมกันเพื่อเป็นช่องทางการส่งเสริมสุขภาพ (ของสถาบันการแพทย์) แก่ผู้สูงอายุอีกด้วย เท่ากับว่า สถาบันการแพทย์ก็ได้แอบแฝงเข้ามาจัดระเบียบชมรมผู้สูงอายุได้อย่างแนบเนียน

การต่อสู้และยกย่องผู้สูงอายุปรากฏอยู่ในหลักฐานสำคัญก็คือ การใช้คำว่า “ผู้สูงอายุ” เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก แทนคำว่า “ชราและแก่” ที่มีความหมายเชิงลบ (สมรักษ์ ชัยสิงห์ กานานนท์, ม.ป.ป. : 144-145) ในครั้งการก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุ เมื่อ พ.ศ. 2505 ณ โรงพยาบาลประสาท กรุงเทพฯ เพื่อให้มีความหมายเป็นคำกลางๆ ไม่ตีตราว่าเป็นคนชรา (ปรีชา อุบโยคิน และคณะ, 2538: 9) โดยในครั้งแรกให้ชื่อว่า “ชุมนุมผู้สูงอายุมูลนิธิวิจัยประสาท ในพระบรมราชูปถัมภ์” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “ชมรมผู้สูงอายุมูลนิธิวิจัยประสาทในพระบรมราชูปถัมภ์” (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 49)

การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุเป็นครั้งแรกนั้น ศ.นพ. ประสพ รัตนากร ในฐานะผู้เกี่ยวข้องได้บันทึกความทรงจำผ่านงานเขียนไว้ว่า

ในวันที่ 1 ธันวาคม 2505 ได้มีการประชุมครั้งแรกและมีการจัดตั้งชุมนุมผู้สูงอายุขึ้น ตอนแรกใช้ชื่อว่าชุมนุมคนแก่ ชุมนุมชราภาพ คุณหลวงอรุณสิทธิท่านเคยเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี ตอนที่ผมไปสร้างโรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์เมื่อ 50 ปีก่อน ปัจจุบันเป็นองคมนตรีท่านใช้คำว่า ผู้สูงอายุ จึงใช้มาตั้งแต่บัดนั้น มีคณะทำงานชุดแรกคือ พระยาบริรักษ์เวชการ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและคุณหลวงพิณพากย์พิทยาภทเป็นชุมนุมผู้สูงอายุเป็นครั้งแรก

(ประสพ รัตนากร, 2538: 55)

การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุครั้งแรกนี้วางวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) พบปะเพื่อไม่ให้เหงา (2) ส่งเสริมสุขภาพ เช่น คนเป็นโรคเบาหวานจะทำอย่างไร และ (3) ช่วยเหลือสังคม (ประสพ รัตนากร, 2538: 55) เป้าหมายทั้งสามประการนี้ก็ยังคงดำเนินต่อเนื่องถึงปัจจุบัน

นายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช (2539) เห็นด้วยว่า การรวมตัวกันของผู้สูงอายุทำให้เกิดพลังในการทำงานของผู้สูงอายุได้อย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ ดังที่ระบุไว้ว่า

การรวมกลุ่มหรือตั้งชมรมขึ้น เป็นเรื่องสะดวกที่ทางราชการจะนำสวัสดิการไปถึงผู้สูงอายุได้ง่าย หรือในด้านสุขภาพอนามัย การรวมกลุ่มกัน จะทำให้การให้สุขศึกษาเพื่อส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคทำได้สะดวกยิ่งขึ้น ดังนั้น ทางราชการจึงมีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุตั้งกลุ่ม หรือชมรมผู้สูงอายุขึ้นในที่ต่างๆ แม้ในโรงพยาบาลของรัฐเองก็จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นในโรงพยาบาล

(บรรลุ ศิริพานิช, 2539: 3)

และในช่วงปี พ.ศ. 2527 จึงเกิดการผลักดันให้เกิดการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศ โดยกรมประชาสงเคราะห์ (มาลินี วงษ์สิทธิ์ 2545: 7-11) หลังจากนั้น ก็จัดการสัมมนาชมรมต่อเนื่องกัน 3 ปี และผลักดันให้เกิด “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ในปี พ.ศ. 2532 และในท้ายที่สุดก็ช่วยผลักดันนโยบายต่างๆ ด้านผู้สูงอายุในช่วงหลัง (ปิยากร หวังมหาพร, 2546) อันยืนยันให้เห็นถึงคุณค่าผู้สูงอายุ

ด้านที่หก ความมกัตถุญต่อผู้สูงอายุ เป็นอีกหนึ่งในอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่สืบต่อเนื่องจากสังคมเกษตรกรรม แม้สังคมจะเปลี่ยนสู่สังคมอุตสาหกรรมความมกัตถุญก็ยังไม่เลือนหายไป เพียงแต่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามสถาบันต่างๆ เช่น สถาบันรัฐก็ใช้แนวทางความมกัตถุญต่อผู้สูงอายุผ่านการจัดตั้งกรมประชาสงเคราะห์ การจัดตั้งบ้านพักคนชรา การให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ แม้ในด้านหนึ่งอาจมองดูว่าเป็นการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า อีกด้านหนึ่งก็คือการตอบแทนผู้สูงอายุด้วย ดังที่ปรากฏในข้อความในหนังสือดังนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้สมควรทบทวนและกระทำสิ่งที่ควรกระทำได้หรือยังว่า การจัดรัฐสวัสดิการเพื่อให้คนสูงอายุมีหลักประกันนั้น จะเป็นทางหนึ่งของการกอบกู้ศีลธรรมอันมีความหมายครอบคลุมตั้งแต่กตัญญูกตเวทิตาเพื่อตอบแทนที่ท่านผู้สูงอายุเคยกระทำไว้แก่สังคม ทั้งเป็นนิมิตหมายแห่งการสงเคราะห์ด้วยเมตตากรุณา และทั้งจงใจให้คนประกอบอาชีพสัมมาชีวะโดยมิพักต้องกังวลกอบโกยไว้สำหรับบั้นปลายเฉพาะตนตามลำพัง

(เชก ธนะศิริ อ้างถึงใน จินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: 24)

หลักฐานที่ชี้ชัดให้เห็นถึงความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ก็คือ การประกาศให้วันที่ 13 เมษายน โดยเริ่มในปี พ.ศ. 2526 เป็น “วันผู้สูงอายุแห่งชาติ” ครั้งแรก ตลอดจนกำหนดให้มีสัญลักษณ์เป็นดอกกลีบดาวน เพื่อเป่าหมายความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ดังปรากฏในข้อความนี้

รัฐบาลได้ประกาศให้วันที่ 13 เมษายน ของปี 2526 เป็นปีแห่งการเริ่มต้น ให้มีวันซึ่งเรียกว่า วันผู้สูงอายุแห่งชาติ และกรมประชาสัมพันธ์ได้จัดให้วันนั้นเป็นวันแสดงความกตัญญูต่อผู้สูงวัย ได้มีการให้เครื่องหมายสำหรับวันผู้สูงอายุเป็นดอกกลีบดาวน...ความหมายที่สำคัญในการนำเอาดอกกลีบดาวนมาเป็นเครื่องหมายของวันผู้สูงอายุ ก็อยู่ที่ลักษณะของดอกเป็นสำคัญ กลีบดอกกลีบดาวนจะไปตรงกับวงจรของการเป็นครอบครัว คือ พ่อ แม่ ลูก ซึ่งต่างก็มีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น หากขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแล้วก็จะทำให้วงจรชะงักงันไม่สมบูรณ์

(จินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: 124)

ภาครัฐยังต่อยอดความกตัญญูต่อผู้สูงอายุดังปรากฏอยู่ในกฎหมายของผู้สูงอายุ ทั้งกฎหมายอาญา ห้ามมิให้ทำร้ายผู้สูงอายุ มาตรา 307 และ 308 (สันติ ศิริธีราเจษฎ์, 2543) และกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ต้องเลี้ยงดูบิดามารดา ตามมาตรา 1536 และการห้ามฟ้องบุพการี มาตรา 1562 (ปิยากร หวังมหาพร, 2546) ดังนี้ “ผู้ใดจะฟ้องร้องบุพการีของตนเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญามีได้ แต่เมื่อผู้นั้นหรือญาติสนิทของผู้นั้นร้องขอ อัยการจะยกคดีขึ้นว่ากล่าวก็ได้” (มาตรา 1562 อ้างถึงใน ปิยากร หวังมหาพร, 2546: 88)

ประมวลกฎหมายดังกล่าวนับได้ว่าสืบต่อจากจารีตประเพณีของสังคมไทยในอดีตที่ต้องดูแลและกตัญญูต่อผู้สูงอายุ เมื่อสังคมพัฒนาสู่สังคมอุตสาหกรรมก็เกิดการพัฒนากฎหมายให้เป็นสากล และในอีกด้านหนึ่งก็เพื่อที่จะบังคับด้านจิตใจและกฎหมายคู่กันไป

แม้แต่ในด้านการแพทย์ก็ยังคงระบุให้ลูกหลานดูแลพ่อแม่ที่สูงอายุอีกด้วย โดยที่จุดต่างไปจากความกตัญญูทั่วไปก็คือ การเพิ่มคำศัพท์และเทคนิคทางการแพทย์เป็นเครื่องมือในการดูแลพ่อแม่ ดังหนังสือเรื่อง “คู่มือดูแลพ่อแม่” เขียนโดยแพทย์หญิงสิรินทร ฉันทศิริกาญจน (2552) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นต่อการดูแลผู้สูงอายุในทางการแพทย์และการตอบสนองพระคุณผู้สูงอายุ ดังระบุไว้ว่า

ดิฉันเป็นหมอดูแลผู้สูงอายุคะ แล้วทำไมต้องมีหนังสือเล่มนี้ขึ้น ดิฉันพบว่า มีผู้สูงอายุอีกมากมายที่ไม่ได้ป่วย แล้วไม่เข้ามาพบแพทย์คงใช้ชีวิตต่อไปเรื่อยๆ บางท่านแก็กที่ฟามากอาจจะค้นข้อมูลจากหนังสือหรืออินเทอร์เน็ตเป็นความรู้เพื่อดูแลตนเอง แต่ก็ยังมีผู้สูงอายุอีกจำนวนมากไม่ได้เป็นอย่างนั้น ลูกหลานดูแลกันไป ตามที่เห็นว่าควร ... สำหรับผู้สูงอายุ พันธะหน้าที่ของผู้ดูแลคือการเลี้ยงดู (กาย ใจ) ทำนุบำรุงและเพิ่มขีดความสามารถของร่างกายและจิตใจที่มีอยู่ให้สามารถอยู่ต่อไปได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีจนถึงวันสุดท้าย

(สิรินทร ฉันทศิริกาญจน, 2552: 7)

ลูกหลานบางคนก็ดี มีปัญหาที่มากถามหมอบว่า เขาควรจะดูแลจัดการได้อย่างไร ถูกต้องเหมาะสมอย่างไร พออธิบายเขาก็เข้าใจนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งก็มีน้อยมาก แต่ลูกหลานอีกจำนวนหนึ่งฟังหมอบอย่างเดียว คิดว่า พาผู้สูงอายุมาหาหมอบจะสามารถทำให้ท่านอยู่ดีมีสุข ซึ่งก็มีส่วนแต่คนสำคัญที่สุดก็คือลูกหลานซึ่งเป็นคนใกล้ชิดท่านมากที่สุด ฐนึ้นสัใจคอมองเห็นความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับท่าน เป็นคนที่ทำให้จิตใจท่านเป็นสุขได้

(สิรินทร ฉันทศิริกาญจน, 2552: 173)

ด้านที่เจ็ด การใช้ผู้สูงอายุเป็นตัวแทนสินค้า ในขณะที่ผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมวางอยู่บนความหมายด้านบวกคือ ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ และเมื่อสังคมพัฒนาสู่สังคมอุตสาหกรรม แนวคิดดังกล่าวก็ยังคงดำรงอยู่ ส่วนหนึ่งภาครัฐก็ตอกย้ำด้วยการตั้งชมรมผู้สูงอายุ ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น และในเวลาเดียวกันภาครัฐก็ซึ่งเติบโตขึ้นมาในสังคมอุตสาหกรรม โดยเฉพาะโฆษณาก็นำภาพดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ที่แทนความหมายสินค้าว่า ทั้ง “เป็นผู้รู้และอยู่ยืนยาวนานไม่ต่างจากผู้สูงอายุ” ดังตัวอย่างโฆษณายุคแรกของสังคมไทย เช่น ยานันต์หอมมี ในปี พ.ศ. 2478 ก็ใช้ภาพของผู้สูงอายุเป็นตัวแทนของผู้รู้หรือหมอบเพื่อแนะนำยานันต์ให้กับคนรุ่นหลัง ดังรูปภาพที่ 12

รูปภาพที่ 12 โฆษณายานัดตุ่มอมี่
(ที่มา: เอนก นาวิกมูล, 2551: 143)

แม้โฆษณาในปัจจุบันก็ยังใช้ภาพของผู้สูงอายุเป็นตัวแทนของผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ เช่น โฆษณา ยา รongเท้า บ้านจัดสรร อาหาร อีกรั้ง เพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์อันดีของบริษัท ตัวอย่างเช่น โฆษณานมตราหมี ที่ใช้ภาพของหม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ คู่หมอลานและยี่นมตราหมีให้ โดยมีสโลแกนประกอบว่า “นมผงตราหมีนี้ดีมอร่อย ทำจากนมสดด้วยวิธีการผลิตที่ทันสมัย มีวิตามิน โปรตีน แคลเซียม และเกลือแร่ ตอนเท่าหนู ปู่ก็ดื่มนมตราหมี”

รูปภาพที่ 13 โฆษณานมตรากหมี

(ที่มา: สารคดี ปีที่ 5 น. 52 มิถุนายน 2525: 44)

ในการทำงานเดียวกัน โฆษณาสินค้าที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ก็ยิ่งใช้ภาพของผู้สูงอายุด้วย เช่น น้ำมันไร้สารตะกั่วของ ปตท. แสดงภาพของไดโนเสาร์ ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้สูงอายุ แต่กลับเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญผู้ทันสมัย ที่รู้จักใช้น้ำมันไร้สาร ดังสโลแกนที่ว่า “ถึงจะแก่แต่ยังมีไฟอยู่” ดังรูปภาพที่ 14

รูปภาพที่ 14 โฆษณา ปตท.

(ที่มา: Trendy Man ปีที่ 1 ฉ. 70 มิถุนายน 2541: 7)

อย่างไรก็ดี คำถามที่น่าขบคิดก็คือ ผู้สูงอายุจะถูกใช้ในสินค้าทุกประเภทเพื่อแทนความหมายของความรู้และความเชี่ยวชาญได้หรือไม่ และคำตอบที่ได้ก็คือ “ไม่ได้” ตัวอย่างเช่นสินค้าที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ความสวยงามมักจะไม่นิยมนำผู้สูงอายุเป็นตัวแทนคุณค่าความเชี่ยวชาญเพราะวีรกรรมบนใบหน้าจะมีน้อยลงด้านลบมากกว่า สิ่งนี้เป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุที่เคยมีมาในสังคมเกษตรกรรมเริ่มลดลงในสังคมอุตสาหกรรม

การมุ่งเน้นภาพบวกของผู้สูงอายุนี้มาจากสภาพของสังคมไทยยุคอดีตที่เน้นคุณค่าของผู้สูงอายุแล้ว ยังอาจมองได้ว่า ปริมาณผู้สูงอายุเริ่มมีมากขึ้น และทำให้บริษัทต่างๆ เริ่มหันมาให้ความสนใจตัวผู้สูงอายุมากขึ้นในฐานะของผู้ที่บริโภคสินค้า กล่าวได้ว่า นี่อาจเป็นสัญญาณเบื้องต้นของการก้าวไปสู่ “การตลาดสีเทา” (grey market) หรือ “การตลาดของผู้สูงอายุ” ในยุคหน้า ดังจะกล่าวถึงในบทถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”

ด้านที่แปด นโยบายผู้สูงอายุ เป็นการพิจารณาผู้สูงอายุทั้งในด้านบวกและลบควบคู่กันไป กล่าวคือ ในด้านหนึ่งก็คือ การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุในชนบทและผู้สูงอายุที่อ่อนแอต้องพึ่งพิง และในเวลาเดียวกันก็มองว่า ผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าและความสามารถอยู่เพียงแต่อาจมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น วัฒนธรรม จึงควรส่งเสริมและสนับสนุนผู้สูงอายุในด้านต่างๆ ซึ่งต่างไปจากการสงเคราะห์ที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอเพียงด้านเดียว

นโยบายผู้สูงอายุของไทยเริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. 2525 ส่วนหนึ่งมาจากปริมาณผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นในประเทศ การยังไม่มียุทธศาสตร์ผู้สูงอายุในภาพรวม กล่าวคือ ที่ผ่านมามีคนต่างทำ จึงเกิดแนวคิดที่ว่า น่าจะมีการรวมการทำงานเข้าด้วยกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการทำงานที่ครอบคลุมดังที่ ศ.ศศิพัฒน์ ยอดเพชร นักวิชาการด้านผู้สูงอายุกล่าวไว้ว่า

นโยบายจึงเปรียบเสมือนร่มใหญ่ที่ปกคลุมไปรอบอาณาเขตที่รับผิดชอบ การที่จะพิจารณาถึงบริการต่างๆ ที่จัดให้กับผู้สูงอายุนั้น จำเป็นต้องพิจารณาถึงนโยบายของรัฐที่มีต่อการจัดบริการด้านนี้เสียก่อน เพราะนโยบายของรัฐเป็นการใช้อำนาจของรัฐในการจัดสรรกิจกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคม ด้วยเหตุนี้กิจกรรมต่างๆ จึงอยู่ภายใต้กรอบของนโยบาย

(ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 53)

นอกจากนั้น ยังมีปัจจัยที่มาจากการผลักดันจากภายนอกประเทศคือ สหประชาชาติให้ความสนใจต่อผู้สูงอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 50) และการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ ครั้งที่ 1 ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย พ.ศ. 2525 (ปิยากร หวังมหาพร, 2546) ดังนั้น ในช่วงปีดังกล่าวคณะรัฐมนตรีจึงก่อตั้ง “คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ” ขึ้นเพื่อประสานการทำงานระหว่างกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ในประเด็นผู้สูงอายุ โดยคณะกรรมการประกอบด้วยบุคคลต่างๆ จากส่วนราชการ องค์การเอกชน ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 25 คน ต่อมาพัฒนาเป็น “คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ” (กสผ.) และปรับเป็น “คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ” (กผส.) ตาม พระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2546 โดยมีบทบาทหน้าที่การกำหนดนโยบายและแผนด้านผู้สูงอายุ การจัดการกองทุนผู้สูงอายุ การเสนอความคิดเห็นต่อคณะรัฐมนตรีในประเด็นผู้สูงอายุ เป็นต้น (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 50-52)

สำหรับในยุคแรก ปิยากร หวังมหาพร (2546: 202) มองว่า นโยบายผู้สูงอายุเป็นนโยบายที่กำหนดจากข้าราชการในแวดวงการศึกษาและสังคมสงเคราะห์ อันทำให้นโยบายใน

ยุคแรกจะมองผู้สูงอายุต้องได้รับความช่วยเหลือและตอบแทนบุญคุณ แต่ก็ยังคงมีร่องรอยของการมองผู้สูงอายุในฐานะความมีคุณค่าอยู่ด้วย ส่วนในยุคถัดไป (นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2540) จะเริ่มพิจารณาผู้สูงอายุมีคุณค่ามากกว่าและเน้นการให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้นและให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นด้วย (ดังจะกล่าวถึงในบทถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”)

นโยบายในยุคแรก ประกอบด้วยนโยบายสองฉบับ คือ แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2525-2544) และนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว (พ.ศ. 2535-2554)

นโยบายฉบับแรก หรือแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นแผนแม่บทสำหรับผู้สูงอายุฉบับแรก ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549: 54) สรุปว่า

แผนนี้เป็นเสมือนแผนแม่บทสำหรับองค์การต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดทำแผนปฏิบัติการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยทิศทางของแผนกำหนดให้ผู้สูงอายุได้อยู่กับครอบครัวอย่างอบอุ่นและได้รับความเคารพนับถือดูแลเอาใจใส่จากลูกหลาน ส่วนผู้ที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองและครอบครัวได้ ควรได้รับการปกป้องดูแลจากสังคม ผู้สูงอายุควรได้รับข้อมูลข่าวสารในการป้องกันและรักษาสุขภาพของตนเอง การเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว รวมทั้งการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัวและชุมชนตามความถนัดของบุคคล

นโยบายในฉบับแรกมีลักษณะในภาพกว้างๆ จำแนกเป็น 5 ด้านคือ (1) นโยบายสุขภาพ คือ ส่งเสริมบริการสุขภาพ (2) การศึกษา คือ การเร่งรัดให้มีการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีพ (3) ความมั่นคงของรายได้และการทำงาน คือ การให้ความคุ้มครองแก่ผู้สูงอายุด้านรายได้และหากพึ่งพิงตนเองไม่ได้ รวมถึงสนับสนุนให้ทำกิจกรรมตามความสามารถ (4) สังคมและวัฒนธรรม คือ ปลูกฝังค่านิยมด้านการเห็นคุณค่าและความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ และ (5) สวัสดิการสังคม คือ การเร่งรัดพระราชบัญญัติประกันสังคม ที่ให้ความคุ้มครองผู้สูงอายุในด้านสวัสดิการต่างๆ และขยายบริการในรูปแบบศูนย์บริการหน่วยสงเคราะห์ผู้สูงอายุ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549)

ภายใต้แผนแม่บทฉบับแรก ถือเป็นมุมมองผู้สูงอายุที่แตกต่างหลากหลาย ทั้งในด้านของความอ่อนแอที่ภาครัฐต้องสนับสนุน รวมถึงการพิจารณาว่าผู้สูงอายุที่ดีควรเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ใต้บริบทสังคมไทยคือครอบครัวเป็นผู้ดูแลและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อ

ประโยชน์ของครอบครัวและชุมชน อีกทั้งการมุ่งเน้นการสร้างคุณค่าแก่ผู้สูงอายุให้คนในสังคม อุตสาหกรรมได้ยังคงตระหนกอยู่

และจากการพิจารณาผลการดำเนินงานจากผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุพบว่า แผนในยุคดังกล่าวยังไม่ก่อให้เกิดผลกระทบเท่าที่ควร เพราะขาดการดำเนินการของรัฐและผู้มีอำนาจ (ปิยากร หวังมหาพร, 2546: 18 และสมรภัทร์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.: 161) แต่อย่างน้อยก็ทำให้เกิดความสนใจต่อประเด็นผู้สูงอายุในสังคมไทยได้ เช่น การประกาศ “วันผู้สูงอายุแห่งชาติ” ซึ่งถือเป็นการตอกย้ำคุณค่าผู้สูงอายุ อีกทั้งการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2526 ณ โรงพยาบาลสงฆ์ และผลักดันให้เกิดชมรมทั่วประเทศโดยกระทรวงมหาดไทย จนในที่สุดก็พัฒนาสู่การจัดตั้งเป็น “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” และหน่วยงานดังกล่าวก็ยังผลต่อการผลักดันนโยบายผู้สูงอายุในฉบับที่สอง นอกจากนั้น ยังกระตุ้นให้บังคับใช้พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2497 โดยสามารถใช้ได้จริง พ.ศ. 2533 และในส่วนของกรณีประกันสุขภาพคือปี พ.ศ. 2541 ซึ่งถือเป็นประเด็นเรื่องการให้สวัสดิการผู้สูงอายุ (ปิยากร หวังมหาพร, 2546)

เมื่อแผนฉบับแรกอาจจะไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร จึงเริ่มจัดทำแผนฉบับที่สองคือ นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว (พ.ศ. 2535-2554) เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2534 ในสมัยรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน โดยผู้ผลักดันก็คือ “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” เพื่อที่จะให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุทั่วประเทศ ไม่ใช่ผู้สูงอายุในเมืองหรือในระบบราชการเท่านั้น ดังที่ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร บันทึกไว้ว่า

เนื่องจากสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ได้รับคำร้องเรียนจากผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย เป็นส่วนมากให้รัฐบาลมีนโยบายการให้บริการสวัสดิการผู้สูงอายุ ขอให้รัฐบาลได้กระจายบริการด้านต่างๆ โดยเน้นเรื่องความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุยากจนในส่วนภูมิภาคได้รับสวัสดิการมากขึ้น

(ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 57)

ทั้งนี้ สาระสำคัญของนโยบายฉบับนี้จะมีทั้ง (1) นโยบายด้านสังคม คือ การเร่งรัดป้องกันปราบปรามอาชญากรรมที่มีผลต่อผู้สูงอายุ และการสร้างหลักประกันสุขภาพแก่ประชาชนที่มีรายได้น้อยและเกื้อกูลผู้สูงอายุ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการขยายผู้สูงอายุกลุ่มที่มีโอกาสน้อย ส่วน (2) นโยบายด้านสวัสดิการสังคม จะเน้นทั้ง (2.1) การให้การบริการเรียนรู้ด้านสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ (2.2) การให้บริการพื้นฐานและสวัสดิการสังคมสงเคราะห์แก่ผู้สูงอายุ (2.3) การให้ผู้สูงอายุทำงานตามความถนัด (2.4) การส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว (2.5) การสนับสนุนให้

สถาบันศาสนามีบทบาทต่อผู้สูงอายุมากขึ้นในด้านเผยแพร่คุณธรรมและที่พึ่งทางใจต่อผู้สูงอายุ (2.6) การส่งเสริมให้ชุมชนและเอกชนจัดสวัสดิการและบริการผู้สูงอายุและให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วน ในกิจกรรมต่างๆ อย่างเหมาะสม (2.7) การผลิตบุคลากรด้านการดูแลผู้สูงอายุ และ (2.8) การจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุให้เป็นระบบ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 58) กล่าวได้ว่าเป็นการขยายการมองผู้สูงอายุทั้งการช่วยเหลือสนับสนุนแล้ว ยังส่งเสริมผู้สูงอายุในหลายด้านทั้ง ด้านสุขภาพร่างกาย ความสัมพันธ์กับครอบครัว ชุมชน เพื่อให้ต่อยอดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีคุณค่า

ผลจากแนวทางดังกล่าว จึงเริ่มขยับจากการสงเคราะห์ผู้สูงอายุจากบ้านพัก คนชราไปสู่ “เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ” เพื่อให้ผู้สูงอายุที่ยากจนทั่วประเทศ การก่อตั้งสถาบันเวชศาสตร์ ผู้สูงอายุเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ผู้สูงอายุในด้านการแพทย์ และในปี พ.ศ. 2536 ก็กำเนิดโครงการ สงเคราะห์ประชาชนผู้สูงอายุในด้านการรักษาพยาบาลแบบให้เปล่า (ปิยากร หวังมหาพร, 2546)

นอกจากนั้น นโยบายในฉบับที่สองยังเริ่มปูทางไปสู่นโยบายในอนาคตอีกสอง ฉบับ (คือ แผนผู้สูงอายุระดับชาติฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545-2564 และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546) ที่ผู้สูงอายุเริ่มเข้ามามีบทบาทกำหนดนโยบายโดยผ่านกระบวนการประชาพิจารณ์ และการมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 (ปิยากร หวังมหาพร, 2546) (ดังจะกล่าวถึงในบท ถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”)

(4) จิตวิญญาณ

จิตวิญญาณเป็นมิติที่สัมพันธ์กับศาสนา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นร่องรอยที่สืบ ต่อเนื่องจากสังคมเกษตรกรรม ที่แม้สังคมไทยจะก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรมก็ตาม แต่ความเชื่อใน ศาสนาก็ยังดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลาย โดยเฉพาะการปฏิบัติตนต่อผู้สูงอายุทั้งด้านการเกิดแก่เจ็บตาย และความกตัญญู ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมยุคอุตสาหกรรมสามารถดำรงชีวิต อย่างมีความสุขไม่ทุกข์ร้อนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะหลังจากการเกษียณอายุ ซึ่งเป็นปัญหา สำคัญมากในสังคมอุตสาหกรรมดังที่กล่าวไปข้างแล้วในหัวข้อจิตใจ แต่สำหรับหัวข้อนี้ การแก้ไข ปัญหาไม่ใช่แต่เพียงการใช้ศาสตร์ด้าน “จิตวิทยา” แก้ไขปัญหา แต่รวมถึงการใช้มิติจิตวิญญาณ แก้ไขด้วย ดังปรากฏในหนังสือ “จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย” ของ ศ.ดร.ศรีเรื่อน แก้วกังวาล (2549) ได้ยกธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ ที่เขียนขึ้นโดยพระธรรมปิฎก มาไว้ในหนังสือเล่มดังกล่าวด้วย เท่ากับเป็นการผสมวิชาจิตวิทยาเข้ากับศาสนา

ภายในงานของพระธรรมปิฎก (2538) ได้ชี้ให้เห็นถึงธรรมะสำหรับผู้ที่กำลัง จะเกษียณอายุว่า การเกษียณอายุเป็นเรื่องปกติไม่มีใครหยุดยั้งได้ตามกฎไตรลักษณ์ แต่อาจมอง ได้ว่า เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่การสิ้นสุดของชีวิต ดังที่กล่าวไว้ว่า

การเกษียณอายุราชการเป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งในชีวิต สำหรับท่านเจ้าของอายุเองย่อมรู้สึกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาก อย่างไรก็ตามถ้าเรามองแค่เป็นการเปลี่ยนแปลงก็ไม่ใช่ไร แต่บางท่านมองเป็นการสิ้นสุด ถ้ามองเป็นการสิ้นสุดก็จะทำให้รู้สึกว่า ตัวเองมาถึงเวลาที่หมดสิ้นตำแหน่ง ฐานะเกียรติยศ อำนาจ และการได้รับความเคารพนับถือต่างๆ แล้ว ก็ว่าเหว่ เหงาลิ้นหวัง หรือท้อแท้ใจ การมองอย่างนั้น ที่จริงน่าจะไม่ถูก ความจริงการเกษียณอายุราชการไม่ใช่เป็นความสิ้นสุดหรือความสูญเสีย แต่เป็นเพียงความเปลี่ยนแปลง

(พระธรรมปิฎก, 2538: 27)

เช่นเดียวกับธรรมเทศนาของหลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ (2528: 3) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความแก่เป็นเรื่องธรรมดา “สมัยนี้เขาไม่เรียกคนสูงอายุว่าคนแก่ ใจไม่สบาย เพราะเราไม่ค่อยชอบความแก่ ทั่วๆ ที่ความแก่นั้น เป็นเรื่องธรรมดาของชีวิตที่ทุกคนยังต้องแก้ด้วยกันทั้งนั้น”

นอกจากนั้น เมื่อแก่แล้วยังต้องมองเรื่องการเสื่อมลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นสิ่งธรรมดา ที่เราควรเตรียมใจอีกด้วย

ขอให้มองง่าย ๆ อย่างน้อยหลายท่านเมื่ออยู่ในตำแหน่งราชการ เคยมีเกียรติยศ มีฐานะต่างๆ ไปไหน ถ้าเป็นผู้ใหญ่ อย่างเป็นทางการจังหวัด พอไปที่นั่นที่นี้ ก็ได้รับเกียรติ ได้รับยกย่อง คนคอยกุดักจอก ล้อมหน้าล้อมหลัง เสนอตัวรับใช้ อะไรต่างๆ พอเกษียณอายุราชการ อะไรต่างๆ ก็เปลี่ยนไปแบบฉับพลันทันที แทบจะว่า วันรุ่งขึ้นหรืออีกสัปดาห์ต่อมา พอไปในที่เก่าที่เคยไป ไม่ค่อยมีใครสนใจ อาจจะไม่ค่อยมีใครกุดักจอกต้อนรับ บางท่านเมื่อประสบเข้าอย่างนี้เลยเกิดความรู้สึกใจฝ่อห่อเหี่ยว สิ้นกำลังใจ เมื่อต้องอยู่ต่อไปภาวะอย่างนั้น ชีวิตก็เหี่ยวเฉา ความเหี่ยวเฉานี้เป็นผลร้ายต่อชีวิต

(พระธรรมปิฎก, 2538: 29)

พระธรรมปิฎก ยังให้ข้อเสนอสําหรับผู้สูงอายุว่า ควรจะประพฤติตนให้อยู่ในธรรมะหรือ “ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ” เช่น การมองไปข้างหน้าหรือจุดมุ่งหมายของชีวิต ทั้งตามที่เราเห็น เช่น ทรัพย์สิน การยอมรับของสังคม สุขภาพที่แข็งแรง ครอบครัวมีสุข รวมถึงประโยชน์ที่เรามองไม่เห็น ที่ทำให้ชีวิตมีคุณค่า มีความสุขทางใจ และที่สำคัญคือประโยชน์ที่ชีวิตมีความเป็นอิสระ ไม่ยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเรียกว่า “โลกธรรม”

ในส่วนของโลกธรรมนี้ พระธรรมปิฎก ได้ยกหลักธรรมที่จะทำให้อายุยืน คือ “อิทธิบาท 4” ซึ่งแปลว่า ทางแห่งความสำเร็จ หรือธรรมะที่จะให้ถึงความสำเร็จ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อันหมายถึง การรักงาน สู้งาน ใส่ใจในงาน และทำงานด้วยปัญญา ดังที่พระธรรมปิฎก ได้เสนอว่า

อิทธิบาท 4 นี้แหละเป็นหลักการสำคัญที่จะทำให้อายุยืน เพราะทำให้ชีวิตของเรา มีกำลัง แล้วก็มีทางเดินที่มุ่งไปข้างหน้าสู่จุดหมาย ซึ่งทำให้ชีวิตมีความหมายที่จะ อยู่ต่อไป ไม่ใช่อยู่อย่างเลื่อนลอย นอกจากนั้น ยังเป็นตัวตัดอารมณ์ ป้องกันสิ่งที่ไม่ควรจะเข้ามาครอบงำจิตใจและชีวิตของเรา ทำให้ชีวิตปลอดโปร่งโล่งเบาด้วย เมื่อข้างในตัวมีพลัง ทางเดินที่จะไปข้างหน้าก็แน่ชัด ข้างนอกไม่มีอะไรมาขัดขวาง ชีวิตก็ยืนยาวยืดขยายอายุออกไป

(พระธรรมปิฎก, 2538: 45)

พระธรรมปิฎก ยังชี้ให้เห็นธรรมะอื่นๆ สำหรับผู้สูงอายุอีก อาทิ หลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เพื่อที่จะทำให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้จริง

การตระหนักในศาสนาไม่เพียงแต่พระจะเป็นผู้สั่งสอนเท่านั้น ผู้สูงอายุที่อยู่ในวัย สูงอายุและมีคุณวุฒิก็มักจะนำธรรมะมาสั่งสอนอีกทอดหนึ่ง ดังปรากฏในคัมภีร์ผู้สูงอายุ เช่น “ฉัน จะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุข” ของ ศ.นพ.เสนอ อินทรสุขศรี (ม.ป.ป.) ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักส่งเสริม และพิทักษ์ผู้สูงอายุ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และ ผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ก็ให้คำแนะนำให้ผู้สูงอายุปฏิบัติตัวได้ อย่างมีความสุขถึง 23 ข้อ และหนึ่งในนั้นคือข้อที่ 15 ก็เน้นย้ำมติเชิงจิตวิญญาณความว่า

15. เมื่อฉันเข้าสู่วัยสูงอายุ ฉันจะแสวงหาความจริงของชีวิต ฉันจะแสวงหาหลัก ยึดมั่นไว้ในใจที่จะได้จากคติคำสอนต่างๆ ที่จะช่วยให้ฉันมีสุขภาพจิตดีเสมอ จะ ยึดไตรสรณะเป็นที่พึ่ง พระธรรมคำสอนในพระศาสนา คงจะช่วยกล่อมเกล่าให้ ฉันเกิดสติปัญญา รู้จริง เห็นจริงในความแท้จริงของชีวิตได้

(เสนอ อินทรสุขศรี, ม.ป.ป. :14)

เช่นเดียวกับกับหนังสือเรื่อง “เคล็ดความสุขสำหรับผู้อาวุโส” ซึ่งเขียนขึ้นโดย ศ.ดร.ระวี ภาวิไล (2545) ก็สอนให้ผู้สูงอายุปล่อยวางหรือปลงตามหลักอนัตตา ซึ่งเป็นหนึ่งใน กฎไตรลักษณ์ว่า

เราทุกคนมันก็โง่งนะ นี่ถ้าเรียกว่า “อวิชชา” ก็ได้ มันโง่งมันไม่รู้จักความจริง มันรู้แต่สิ่งที่ไม่จริง เราคิดว่าเราผู้สสารพัด แต่เราไม่ได้รู้อะไรเราไม่รู้จักชีวิตของเรา เพราะฉะนั้นท่านใช้คำว่า “อวิชชา” ท่านใช้คำว่า “โมหะ” แต่ภาษาไทยที่ตรงจริงๆ ตรงที่สุดเลย คือ “โง่ง” คำเดียวโดดๆ เลย เมื่อโง่งแล้วมันยึด ยึดไฉโนน ยึดไฉนนี้ ยึดสสารพัด ยึดเก้าอี้ ยึดอำนาจวาสนา ยึดชื่อเสียงเกียรติคุณ แม้กระทั่งยึดความรู้ ยึดหมด ยึดแล้วมันเป็นอย่างไร โง่งแล้วยึด ยึดตัวเองที่มันไม่มี ตรงนี้สำคัญ พระพุทธเจ้าท่านบอกว่า สิ่งที่คุณคิดว่าเป็นตน ไม่ใช่ตนเป็นอนัตตา

(ระวี ภาวิไล, 2545: 14-15)

นอกเหนือจากการสอนให้ผู้สูงอายุปลง และสอนให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตอย่างมีความสุข สถาบันศาสนายังตอกย้ำธรรมะ “ความกตัญญูคุณงามความดี” สำหรับผู้คนทั่วไปอีกด้วย แนวคิดดังกล่าวปรากฏอยู่บ่อยครั้งในการเทศนาสั่งสอนในธรรมะ ดังเช่น ธรรมะเทศนาของหลวงพ่อบัญญานันทภิกขุ (2528: 6) กล่าวไว้ว่า “ถ้าเรามีผู้เฒ่าผู้แก่อยู่ในบ้านในเรือนของเรา ให้เอาใจใส่ท่านเป็นพิเศษ ในเรื่องการกินอยู่ การพักผ่อนหลับนอน การนุ่งห่ม ทุกอย่างให้ท่านสบาย ตามหลักการในทางพระศาสนาเรียกว่า ปฏิบัติให้สบายทุกอย่างในเรื่องปัจจุัจฉัย 4”

การผลิตซ้ำความกตัญญูรู้คุณ ยังแทรกอยู่ในกิจกรรมที่สถาบันรัฐ การแพทย์ (ดังที่กล่าวไปแล้วในข้างต้น) และแม้แต่ในมิติเศรษฐกิจ คือ สถาบันโฆษณาาก็เริ่มขายสินค้าเพื่อตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุ เช่น ผ้าอ้อมสำหรับผู้ใหญ่ อาหารเสริมสำหรับผู้สูงอายุ บ้านพักสำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น โฆษณาดังกล่าวจะให้ภาพของผู้สูงอายุอยู่ร่วมกับคนในครอบครัวอย่างมีความสุขพร้อมทั้งการใช้สินค้าที่ถูกหลานซื้อหามาให้เพื่อความกตัญญู ดังเช่น โฆษณาผ้าอ้อมสำหรับผู้ใหญ่ “เซอร์เทนต์” ที่มีข้อความว่า “พร้อมออกไปวาดลวดลาย...ได้อย่างมั่นใจ” และคำโปรยตอนท้ายว่า “ให้คนที่คุณรักได้ออกไปทำกิจกรรมที่ท่านชอบได้อย่างเต็มที่ด้วยผ้าอ้อมเซอร์เทนต์” ดังรูปภาพที่ 15

รูปภาพที่ 15 โฆษณาผ้าอ้อมสำหรับผู้ใหญ่
(ที่มา: กุลสตรี ปีที่ 36 ฉ. 380 กันยายน 2550: 78)

หากมองโดยรวมปัญหาของผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมมีมากและเข้มข้นมากกว่าเดิม จึงทำให้ศาสนาก้าวเข้ามามีบทบาทในการจัดการจิตใจและจิตวิญญาณผู้สูงอายุ โดยสอนให้รู้จักการปลงและการปฏิบัติตัวอย่างมีความสุข อีกทั้งการสั่งสอนให้บรรดาคณรุ่นใหม่ที่รู้จักความกตัญญูทวดเทที่ ที่สำคัญคือ มิได้แต่เป็นบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์เท่านั้น ผู้สูงอายุที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ก็ก้าวเข้ามามีบทบาทในการเตือนใจผู้สูงอายุด้วย โดยใช้หลักธรรมศาสนาควบคู่กับหลักจิตวิทยาผู้สูงอายุ

กล่าวโดยสรุป จากการวิเคราะห์เนื้อหาบทความผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งจำแนกออกเป็น กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ พบว่า

ในด้านกาย เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการมองร่างกายจากที่เสื่อมไปตามศาสนาในอดีต แต่กลับกลายเป็นแม้กายจะเสื่อมโทรม แต่สถาบันการแพทย์ก็ก้าวเข้ามามีบทบาทในการจัดการร่างกาย นับตั้งแต่การกำหนดและ “จำแนก” อายุผู้สูงอายุในวัย 60 ปี ซึ่งเป็นวัยที่อ่อนแอ จึงต้องรักษา ป้องกัน สร้างเสริม และฟื้นฟูร่างกายดังกล่าวให้ดีเชกเช่นเดิมไม่มากก็น้อย ทั้งด้วยยา การผ่าตัด ฯลฯ

ด้วยอิทธิพลทางการแพทย์ที่มองร่างกายในด้านความเสื่อมโทรมอ่อนแอ ประกอบทั้งการเกษียณอายุยังทำให้บทบาทผู้สูงอายุลดลงไป ส่งผลให้จิตใจผู้สูงอายุเริ่มมีปัญหา และต้องใช้วิชาจิตวิทยาผู้สูงอายุ รวมถึงศาสนาเข้ามาช่วยแก้ไข ซึ่งถือเป็นตัวอย่างของการประสานเครือข่ายอำนาจ (network of power) ของวาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุ ทั้งสถาบันการแพทย์ รัฐ ศาสนา

ส่วนด้านสังคมก็พบว่า มีทั้งการได้รับอิทธิพลจากสถาบันการแพทย์ที่มองร่างกายผู้สูงอายุที่อ่อนแอ ทำให้สังคมเริ่มมองผู้สูงอายุในฐานะ “ชราภาพ” อีกทั้งสถาบันเศรษฐกิจเริ่มขายสินค้าและผลิตภัณฑ์เพื่อรักษาและป้องกันมิให้เกิดความชราได้ นอกจากนี้ สภาบันรัฐก็เริ่มกำหนดนโยบายการเกษียณอายุตามแนวทางของการแพทย์ ทำให้ผู้สูงอายุก็กลายเป็นผู้ที่ถูกมองว่าอ่อนแอควบคู่กับการที่รัฐเริ่มวางนโยบายการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ

ในทางตรงกันข้าม สภาพสังคมในอดีตที่ยกย่องผู้สูงอายุทั้งในด้านผู้รู้และผู้มีพระคุณ ก็ยังส่งผลต่อเนื่องในสังคมอุตสาหกรรม โดยที่ผู้มีพระคุณยังคงสามารถฝังแน่นในสังคมได้ภายใต้กลไกศาสนาเรื่องความกตัญญู แต่สำหรับมิติด้านผู้รู้ อาจจะมีพลังไม่รุนแรงเท่า และมักจะถูกลดระดับลงเหลือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน แต่กระนั้นผู้สูงอายุก็ยังได้รับการยกย่องมีคุณค่า เช่น การรวมตัวเป็นชมรมผู้สูงอายุ และความเชี่ยวชาญในสินค้า

และที่สำคัญคือ ในช่วงหลังสังคมอุตสาหกรรมก็เริ่มมีการผนวกแนวทางการมองผู้สูงอายุ ทั้งความอ่อนแอและยกย่องผู้สูงอายุไปในคราวเดียวกัน ดังปรากฏหลักฐานในนโยบายผู้สูงอายุ ฉบับที่ 1 และ 2 ตามลำดับ

สำหรับมิติจิตวิญญาณ ก็พบว่า ศาสนา ยังคงแทรกซึมอยู่ในเนื้อหาวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรม ทั้งกฎไตรลักษณ์ ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ และความกตัญญูรู้คุณ ยังคงมีความสำคัญทั้งสถาบันศาสนาเป็นผู้บอกกล่าวและขยายไปสู่สถาบันรัฐ การแพทย์ และเศรษฐกิจที่ขายสินค้าเพื่อตอบแทนผู้สูงอายุด้วย

เนื้อหาวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมจึงมีความหลากหลาย โดยเนื้อหาหลักก็คือการมองผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอตามวาทกรรมการแพทย์ และส่งผลต่อเนื่องสู่มิติจิตใจ

สังคม และจิตวิญญาณ ยิ่งกว่านั้น ยังทำให้สถาบันต่างๆ ทั้งภาครัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร เริ่มเข้ามาประสานพลังและแพร่กระจายวาทกรรมดังกล่าวไปในวงกว้าง

อย่างไรก็ตาม ยังมีเนื้อหาวาทกรรมรองที่ปรากฏในสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ต่อเนื่องจากสังคมเกษตรกรรม คือ ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ แต่เป็นวาทกรรมที่เริ่มอ่อนแอลงในยุคนี้เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพราะถูกวาทกรรมเบียดแทรก ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ เนื้อหาวาทกรรมรองดังกล่าวพยายามต่อสู้เพื่อมิให้ถูกเนื้อหาวาทกรรมหลักครอบงำทั้งหมด ดังปรากฏในโฆษณาและชมรมผู้สูงอายุ

1.2 ประเภทวาทกรรม

ประเภทวาทกรรมจำแนกเป็น 6 ประเภท คือ การอธิบาย การโต้แย้ง การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการสาธิต วาทกรรมทั้ง 6 ประเภทนี้ จะมีจุดต่างไปจากวาทกรรมในยุคเกษตรกรรม สิ่งที่ได้เห็นได้เด่นชัดคือ ไม่ใช่แต่เพียงการใช้ “ภาษาพูด” เท่านั้น แต่จะใช้ภาษาภาพ ตัวเลข กราฟ ตลอดจนการใช้อุปกรณ์และการสาธิตเพื่อที่จะแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคสังคมอุตสาหกรรมที่จัดการโดยสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรัฐ การแพทย์ สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการสื่อสาร รายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) **การอธิบาย** เป็นประเภทวาทกรรมที่ต้องการขยายความให้ผู้รับสารได้รับรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการอธิบายลักษณะและปัญหาของผู้สูงอายุในยุคสังคมอุตสาหกรรม ดังเช่น การอธิบายให้เห็นถึงความหมายของผู้สูงอายุว่าคืออะไร ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“บางคนเรียกวัยสูงอายุว่าเป็นวัยทอง เพราะเป็นวัยที่เราเกษียณอายุจากการทำงาน ชีวิตหลังเกษียณ เรามีเวลาเป็นของตนเอง มีเวลาว่างมากกว่าเมื่อยังต้องทำงานราชการหรือประกอบอาชีพ ทำให้มีโอกาสได้ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น” (สมพร เทพสิทธิ์า, 2549: 7)

“ในทางชีววิทยาแล้วความแก่หรือชราภาพ หมายถึงการสูญเสียความสามารถในการทำงานทางสรีรวิทยาของร่างกายที่เสื่อมถอยลงจนสุดท้ายทำให้สิ่งมีชีวิตถึงแก่ความตาย” (นัยพินิจ คชภักดี, 2538: 112)

รวมถึงแสดงให้เห็นด้วยว่า ผู้สูงอายุในยุคใหม่จำเป็นต้องปรับตัวปรับใจมิฉะนั้นจะไม่ทันต่อสถานการณ์ ดังที่ ศ.ดร.ระวี ภาวิไล ให้ความเห็นว่า

การที่เราคิดว่าเราประสบความสำเร็จสูง รู้อะไรต่ออะไร แต่โลกมันเปลี่ยนแปลงไป มันไม่เหมือนเดิมแล้ว เด็กๆ เดียวนี้ต้องไปเที่ยวกับเพื่อนฝูงดีๆ ตื่นๆ สนุกสนาน ค่ำคืนไปเที่ยวเตร่ เราจะไปเที่ยวบนว่าอะไร พ่อแม่เขายังไม่ว่า เราจะไปว่าเขาได้อย่างไร ก็อย่างที่ว่า เราต้องรู้สึกว่ายุคสมัยสังคมเปลี่ยนไป สิ่งที่เราบอกว่าเป็นวิถีทางของคนในสมัยเรา เราจะมาใช้กับคนสมัยปัจจุบันไม่ได้แล้ว เพราะฉะนั้นอย่าไปคิดว่า “อาบน้ำร้อนมาก่อน” โลกมันไม่ได้เป็นอย่างเดิมแล้ว โลกมันเปลี่ยนแปลงไปแล้ว เราไม่รู้ทันโลก แล้วเราก็เดือดร้อนไปเอง

(ระวี ภาวิไล, 2545: 35)

นอกจากนั้น หัวใจของประเภทวาทกรรมการอธิบายในยุคสังคมอุตสาหกรรม ก็คือ การแสดงให้เห็นถึงความหมายที่สถาบันต่างๆ พยายามกำหนดความหมายหรืออัตลักษณ์ของผู้สูงอายุตามศาสตร์ต่างๆ ของตน หากเป็นสถาบันทางการแพทย์ก็จะใช้ศัพท์หรือข้อความทางการแพทย์และกำหนดร่างกายของผู้สูงอายุคือปัญหาที่ต้องจัดการ ดังตัวอย่างเช่น การอธิบายความหมายของคำว่า เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ และการอธิบายปัญหาของชายวัยทอง ดังนี้

เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ (geriatric medicine) คือ สาขาวิชาทางการแพทย์ที่มีความรู้ทางอายุรศาสตร์เป็นพื้นฐานอันเกี่ยวกับการวินิจฉัย การดูแลรักษา การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค และการฟื้นฟูสมรรถภาพแก่ผู้ป่วยสูงอายุ และรวมถึงระบบวิธีการดูแลผู้ป่วยสูงอายุทั้งในสถานพยาบาลและในชุมชน อย่างไรก็ตาม เวชศาสตร์ผู้สูงอายุมีความแตกต่างจากอายุรศาสตร์ทั่วไปเนื่องจากเวชศาสตร์ผู้สูงอายุครอบคลุมกว้างขวางมากกว่าโดยเฉพาะทางด้านจิตเวชศาสตร์และเวชศาสตร์ฟื้นฟู

(สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2541: 63)

คำว่าชายวัยทองนั้น เกิดมาจากการตั้งชื่อให้เทียบเคียงกับสตรีวัยทอง เพราะผู้ตั้งชื่อนั้นต้องการให้เห็นถึงความสำคัญของวันนี้ทั้งในสตรีและผู้ชาย คำนี้เองหมายถึงชายที่มีปัญหาบกพร่องฮอร์โมนเพศชายเมื่อสูงอายุ หรือ Partial Androgen Deficiency in Aging Male (PADAM) ซึ่งต่อมาภายหลังเรียกสั้นลงว่า Androgen Deficiency in Aging Male (ADAM) แทนที่จะเรียกว่าชายวัยหมดฮอร์โมนเพศชาย (andropause)

(ธนบุรณม์ จุลยามิตรพร และคณะ, 2544: 66)

สำหรับภาครัฐ ก็ใช้ภาษาทางการและภาษากฎหมายเพื่อจะอธิบายและจัดการผู้สูงอายุทั้งด้านบวกและลบ ดังการกำหนดกฎเกณฑ์การจัดการร่างกายผู้สูงอายุในแง่ลบด้วยการเกษียณอายุราชการตามกฎหมาย ดังนี้

การกำหนดอายุเกษียณในราชการไทยนับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันใช้หลักการเกษียณอายุแบบบังคับ (compulsory retirement) โดยใช้อายุตัวบุคคล เป็นเกณฑ์กำหนด แต่ขณะเดียวกันเพื่อประโยชน์ของทางราชการก็ยินยอมให้ต่ออายุราชการได้ กล่าวคือ ข้าราชการทุกคนจะต้องเกษียณเมื่ออายุตัวเท่ากันทั้งหมด (กองวิชาการ สำนักงาน ก.พ., 2533: 8-9)

ส่วนในด้านบวก ภาครัฐก็กำหนดให้ดูแลและกตัญญูผู้สูงอายุผ่านกฎหมายอาญาที่ระบุเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุและห้ามทำร้ายร่างกายผู้สูงอายุ ดังมาตรา 307 ความว่า

ผู้ใดมีหน้าที่ตามกฎหมายหรือตามสัญญาต้องดูแลผู้ซึ่งพึ่งตนเองมิได้ เพราะอายุ ความเจ็บป่วย กายพิการหรือจิตพิการ ทอดทิ้งผู้ซึ่งพึ่งตนเองมิได้นั้นเสียโดยประการที่น่าจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ชีวิต ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือไม่ปรับไม่เกิน 6,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (อ้างถึงในสันติ ศิริวิธาเจษฎ์, 2543)

การอธิบายในสังคมยุคอุตสาหกรรมนี้ยังเน้นการใช้ “ตัวเลข” “กราฟ” “แผนภาพ” และ “ภาพ” ประกอบ เนื่องจากวางอยู่บนการสำรวจทางด้านวิทยาศาสตร์ ประชากรศาสตร์ อันจะทำให้เกิดความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

การอธิบายด้วยตัวเลขมักจะวางอยู่บนส่วนนำหรือส่วนเกินนำของข่าว บทความ หนังสือต่างๆ เพื่อชี้ให้เห็นถึงวิกฤติของผู้สูงอายุในสังคมที่มีปริมาณมากขึ้น เช่น

ผู้สูงอายุมีความสำคัญไม่ใช่เพราะจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยได้ก้าวสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ (aging society) แล้ว โดยในปี พ.ศ. 2550 จำนวนประชากรที่อายุมากกว่า 60 ปีขึ้นมีจำนวนถึง 7 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 10.7

(พงษ์พิสุทธิ จงอุดมสุข, 2552: 7)

ประชากรซึ่งในปีปัจจุบันมีจำนวนรวมทั้งราชอาณาจักร 66.48 ล้านคน จะยังคงเพิ่มจำนวนไปเรื่อยๆ แต่เพิ่มขึ้นในอัตราการเพิ่มที่ลดลง จำนวนประชากรรวมจะเพิ่มขึ้นไปจนถึง 70.65 ล้านคนในปี พ.ศ. 2568 จากนั้นจำนวนประชากรรวมจะเริ่มลดลงเป็นประมาณ 70.62 ล้านคนในปี พ.ศ. 2573

(วรวเศม สุวรรณระดา, 2552: 4)

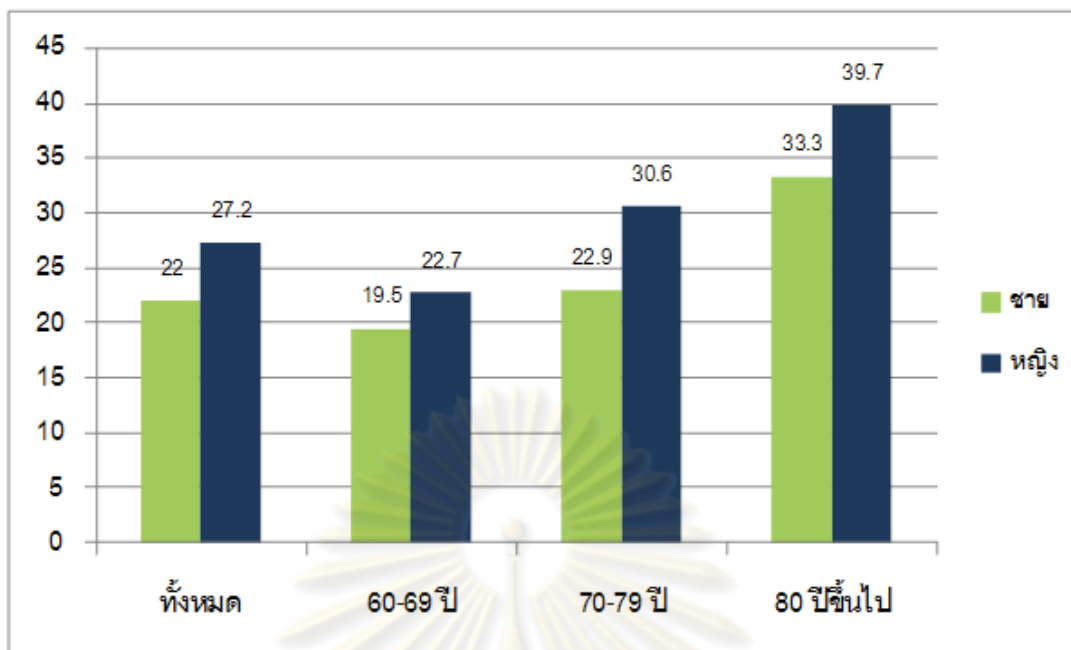
อย่างไรก็ดี เนื่องจากตัวเลขอาจทำให้มองไม่เห็นแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลง การอธิบายจึงต้องแปลงตัวเลขด้วยแนวทางต่างๆ และหนึ่งในแนวทางก็คือ การใช้ “ตาราง” ซึ่งช่วยให้เห็นการเทียบอดีตกับปัจจุบันได้ชัดเจน เช่น บรรลุ ศิริพานิช (2534: 2) ใช้ตารางเพื่อแสดงให้เห็นปริมาณผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น โดยระบุว่า ประชากรจะมีจำนวนเพิ่มถึงร้อยละ 100 และจำนวนผู้สูงอายุก็จะมีปริมาณสูงถึงร้อยละ 224 ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ประชากรโลกและจำนวนผู้สูงอายุ

พ.ศ.	ประชากรโลกทั้งหมด (ล้านคน)	ประชากรโลกที่มีอยู่ 60 ปีขึ้นไป (ล้านคน)
2518	4,100	350
2543	6,500	390
2568	8,200	1,100
เพิ่ม	100%	224%

ที่มา: บรรลุ ศิริพานิช (2534: 2)

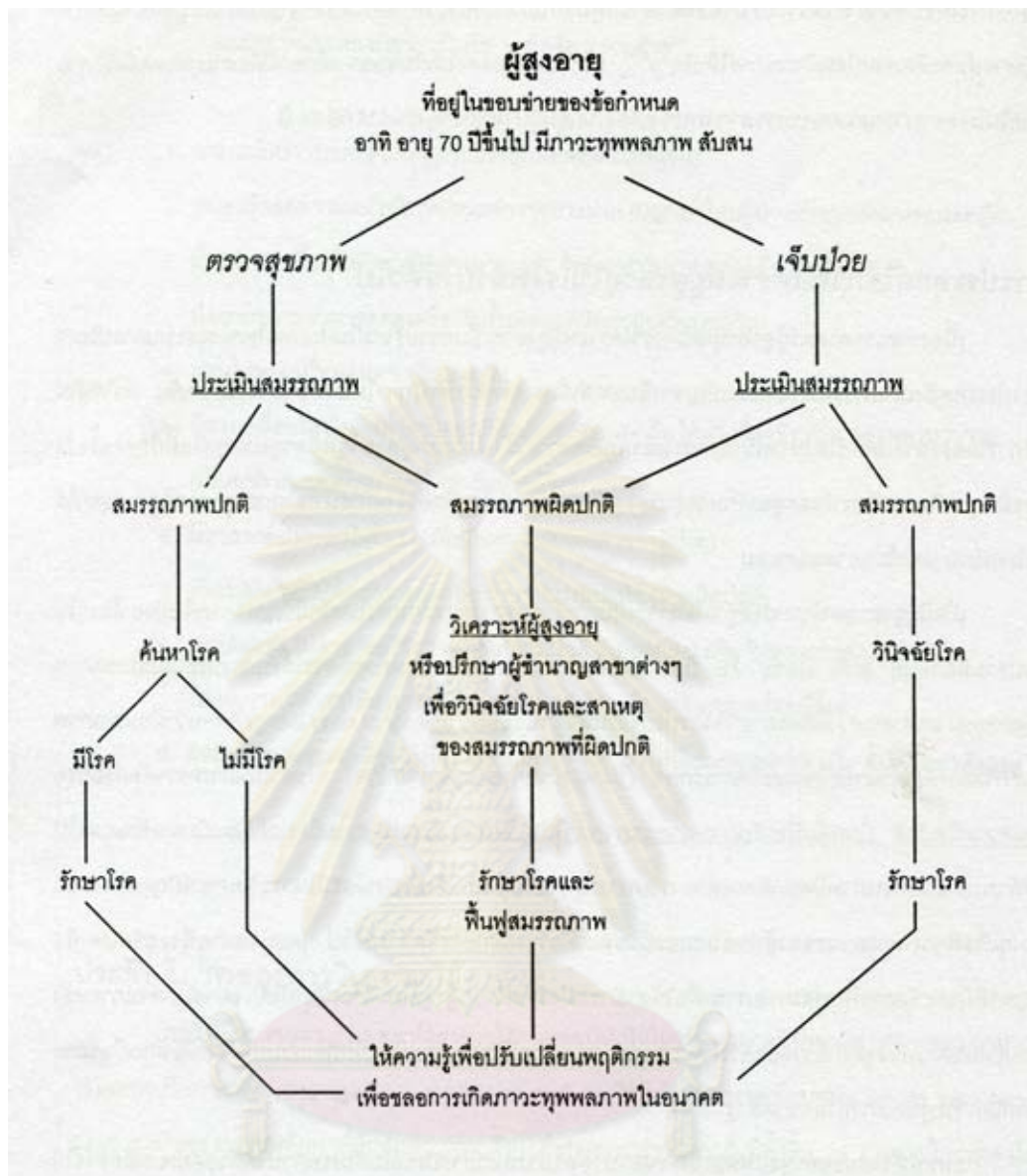
แนวทางถัดมาก็คือ “กราฟ” เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ใช้เพื่ออธิบายและขยายความ และที่สำคัญคือ การแสดงให้เห็นถึงอัตราที่เพิ่มขึ้นและแนวโน้มในอนาคต เช่น สถาบันการแพทย์ ใช้กราฟเพื่อแสดงให้เห็นถึงจำนวนภาวะทุพพลภาวะของผู้สูงอายุในประเทศไทย ดังกราฟในรูปภาพที่ 16 (สิรินทร ฉันทศิริกาญจน, 2545: 4-17)

รูปภาพที่ 16 กราฟแสดงจำนวนภาวะทุพพลภาพของผู้สูงอายุในประเทศไทย
(ที่มา: ผู้สูงอายุในประเทศไทย 2545: 4-17)

และหากข้อมูลที่มีมานั้นไม่ใช่ “ตัวเลข” แต่เพื่อการทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ก็ใช้ “แผนภาพ” และ “ภาพ” เพื่อที่จะสรุปประเด็นของการอธิบายขยายความ เช่น ศ.นพ.สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล (2541) พยายามอธิบายให้เห็นถึงการใช้ความรู้เวชศาสตร์ผู้สูงอายุมาใช้ในโรงพยาบาลว่ามีขั้นตอนอย่างไร ก็ใช้แผนภาพประกอบดังรูปภาพที่ 17 (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2541: 82)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 17 แผนภาพขั้นตอนการบริการผู้สูงอายุในโรงพยาบาลตามหลักเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ (ที่มา: สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2541: 82)

การใช้ตัวเลข ตาราง กราฟ แผนภาพ และภาพ ยังจำเป็นต้องมีข้อความประกอบ เพื่อจะขยายความประเด็นเพิ่มเติม เช่น จากแผนภาพเบื้องต้นนั้น ก็มีข้อความที่อธิบายเพิ่มว่า หากมีผู้สูงอายุที่เข้ามารับบริการที่มีภาวะทุพพลภาพก็ต้องประเมินสมรรถภาพ และเมื่อพบว่า ปกติก็ตรวจวินิจฉัยและรักษา ถ้าพบโรคก็ต้องรักษา แต่ถ้าพบว่าผิดปกติก็ต้องวิเคราะห์ครอบคลุมต่อไป (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2541: 81)

(2) **การโต้แย้ง** เป็นประเภทวาทกรรมที่ต้องการปฏิเสธแนวคิดหลักในสังคมอุตสาหกรรมที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอ อันได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางการแพทย์และสังคมที่กำหนดการเกษียณอายุทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นคนที่ไร้คุณค่าและเป็นส่วนเกิน จึงเกิดความพยายามปฏิเสธแนวคิดนี้ โดยย้อนกลับไปในอดีตที่มองว่า ควรจะมีความกตัญญูต่อผู้สูงอายุและคุณค่าของผู้สูงอายุ ดังปรากฏในบทความ และเวทีเสวนาที่ คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร ให้ความความคิดเห็นดังนี้

“ความเยาว์วัยหมายถึงจิตใจที่มีความกล้าหาญอยู่เหนือความเฉื่อยชา รักการผจญภัยมากกว่าความสบาย จิตใจนี้ บ่อยครั้งจะอยู่ในคนอายุ 60 มากกว่าเด็กอายุ 20 ไม่มีใครแก่จากอายุขัย เราแก่จากการละทิ้งอุดมการณ์” (แชลมวล อุลแมน อ้างถึงใน สมพร เทพสิทธิ์า, 2549: 5)

บทบาทของเราก็คือ จะต้องทำให้คนที่ไม่เข้าใจว่า เราไม่ใช่ส่วนเกินที่สังคมจะเอาไปโยนทิ้ง หรือเอาไปทำปุ๋ย อันนี้ดิฉันอยากเรียนให้ทราบเหมือนกัน มีคนชอบพูดเสียดสีสังคมจีนแผ่นดินใหญ่อยู่ตลอดเวลา ว่าเขาเอาคนแก่ไปทำปุ๋ย ดิฉันไปมาแล้วถึงได้รู้ว่า เขาไม่ได้เอาไปทำปุ๋ยหรอก และคนแก่เหล่านั้น ก็มีความกินดีตามอัธยาศัยของคนที่อยู่ได้

(จินตนา ยศสุนทร, 2528: 18)

การปฏิเสธแนวคิดดังกล่าวก็เพื่อที่จะส่งสอนให้ทั้งผู้สูงอายุและคนในสังคมได้หันกลับมาให้คุณค่าและตอบแทนผู้สูงอายุตั้งสังคมในอดีตเช่นเดิม อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามต่อต้านอำนาจวาทกรรมหลักที่สังคมกำหนดด้วย

(3) **การยกตัวอย่าง** เป็นประเภทวาทกรรมที่ใช้เพื่อขยายความให้เห็น มักจะใช้คู่กับการอธิบาย จุดที่น่าสนใจคือ การยกตัวอย่างในสังคมยุคอุตสาหกรรมนี้จะต่างจากสังคมเกษตรกรรมที่อาจจะยกตัวอย่างโดยใช้ตัวบุคคลอย่างเดียว แต่ในยุคนี้เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นจึงอาจทำได้หลากหลายแนวทาง ทั้งการยกตัวอย่างตนเอง การยกตัวอย่างผู้อื่น และกรณีตัวอย่างจากต่างประเทศ โดยมีเป้าหมายที่จะทำให้เข้าใจลักษณะและปัญหาของผู้สูงอายุในยุคสังคมอุตสาหกรรม หากเป็นด้านบวกก็มักจะเป็นผู้สูงอายุที่มีชื่อเสียง แต่หากเป็นด้านลบก็จะเป็นผู้สูงอายุที่อ่อนแอ ซึ่งดูเหมือนว่าจะมีปริมาณมากกว่า รายละเอียดดังนี้

ด้านแรก การยกตัวอย่างตนเอง เป็นประเภทวาทกรรมที่มักจะใช้ในยุคสังคมเกษตรกรรม และสำหรับสังคมอุตสาหกรรมก็ยังคงดำเนินในลักษณะเดียวกัน ที่สำคัญคือ การยกตัวอย่างนี้มักจะทำให้ในกรณีของบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นผู้เล่าเรื่อง จะหยิบยกชีวิตของตนและทักษะที่มีต่อผู้สูงอายุมานำเสนอให้เห็นเป็นแบบอย่าง que คนอื่นควรปฏิบัติ ดังเช่น กรณีของท่านปัญญา-นันทะภิกขุ ที่ยกตัวอย่างการเผชิญกับอายุที่มากขึ้นของตนเอง และ ศ.นพ.ประสพ รัตนากร ที่ยกตัวอย่างตนเองที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับแวดวงเวชศาสตร์ผู้สูงอายุตามลำดับ

อาตมารู้สึกมีความยินดีที่ได้มาพบปะท่านผู้เฒ่ามากในวันนี้ อาตมานี้ก็อายุมากเหมือนกัน เพราะว่าที่นั่งอยู่นี้อาตมาแก่กว่าเพื่อน 72 ปีแล้ว แต่ยังไม่เต็ม 71 ปี กว่าเล็กน้อย 5 เดือน ปีหน้าก็ครบ 72 ปีบริบูรณ์ ได้รับเชิญนิมนต์มาพบปะกับท่านผู้สูงอายุก็รู้สึกว่าจะสบายใจ เพราะเราก็เป็นคนที่มีอายุมากด้วยกัน

(ปัญญา นันทะภิกขุ, 2528: 3)

เมื่อปี ค.ศ. 1949 ผมได้ไปศึกษาเพิ่มเติมที่มหาวิทยาลัยลอนดอน ระหว่างนั้นได้พูดถึงเรื่องโรคพบมากในคนไข้ทางประสาทวิทยาคือ อาการอัมพาต หลอดโลหิตสมองพิการ ต่อมาได้ไปอยู่กับเซอร์ เดวิด แฮนเดอร์สัน โรงพยาบาลมอร์นิ่งไซด์ ที่มหาวิทยาลัยเอเดินบอร์ก ท่านเริ่มสนใจและเริ่มบรรยายเกี่ยวกับเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจของผู้สูงอายุซึ่งเท่ากับว่าเป็นเรื่องทางจิตวิทยา

(ประสพ รัตนากร, 2538 : 52)

การหยิบยกตนเองมาใช้เป็นตัวอย่างนี้ ด้านหนึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและประสบความสำเร็จในชีวิตแม้จะอยู่ในวัยสูงอายุ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็แฝงความหมายบางประการด้วยว่า ผู้เล่าเรื่องมักจะเป็นผู้ประสบความสำเร็จ เช่น เป็นพระที่มีชื่อเสียง เป็นหมอที่มีชื่อ อันทำให้นัยยะของอำนาจการเล่าเรื่องเป็นของผู้มีอำนาจมากกว่าการเป็นผู้สูงอายุ

ด้านที่สอง การยกตัวอย่างผู้อื่น เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ใช้ผู้อื่นเป็นตัวอย่างให้กับบุคคลทั่วไป ซึ่งอาจมีทั้งตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว ทั้งนี้ ตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ จะเป็นการโต้แย้งวาทกรรมที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอในสังคมอุตสาหกรรม แต่สำหรับผู้สูงอายุที่ล้มเหลว จะเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า ความอ่อนแอของผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมเป็นเรื่องปกติที่ทุกคนควรช่วยเหลือ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สังคมยุคอุตสาหกรรมจะมีวาทกรรมทั้งสองปะปนกันไป

สำหรับกรณีแรก การยกตัวอย่างผู้ประสบความสำเร็จ มักจะหยิบยกตัวอย่างบุคคลที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จในชีวิต คือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นแบบอย่างที่ดีของผู้สูงอายุ ดังข้อความที่ว่า

ผู้สูงอายุตัวอย่างของโลก สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงดำรงพระชนม์ชีพอย่างเรียบง่ายยิ่งนักในสายตาของประชาชนคนไทย แต่พระราชกรณียกิจที่ทรงประกอบเพื่อคนไทยและชาติไทยนั้นแสนหนักและยากยิ่ง ดูราวกับจะเกินพระกำลังกายและพระวัย แต่การมิได้เป็นเช่นนั้น

(จินตนา สงค์ประเสริฐ, 2539: 107)

การยกตัวอย่างบุคคลอื่นที่ประสบความสำเร็จ ยังอาจหมายถึงการอ้างอิงงานเขียน งานวิจัยของคนอื่นๆ เพื่อจะสร้างความน่าเชื่อถือให้กับประเด็นผู้สูงอายุ ตลอดจนการยกระดับประเด็นผู้สูงอายุเริ่มกลายเป็นงานวิชาการมากขึ้น

ในทางกลับกัน สื่อมวลชนส่วนใหญ่มักจะหยิบยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่เป็นคนชั้นล่าง คนที่มีปัญหาต่างๆ ออกมานำเสนอ เช่น ภาพของหญิงชราที่เป็นคนขายขอบที่อ่อนแอแต่ยังคงต้องต่อสู้ดิ้นรนในรายการสารคดี “คนค้นคน” (พรพรรณ สมบูรณ์บัติ, 2549) เช่นเดียวกับหนังสือ “หลายชีวิตในแสงฮัสตง” ของ อรสม สุทธิสาคร (2532) ก็ยกตัวอย่างผู้สูงอายุบางคนที่มีประสบปัญหา เช่น คุณตาสมาน ตรีไมราช ว่า

ในวัย 69 ปี ตาสมาน ตรีไมราช ผันถึงชีวิตบั้นปลายที่สงบร่มเย็นเช่นคนวัยเดียวกันทั่วไป แต่ชีวิตก็ไม่อาจเป็นได้ดังใจฝัน เมื่อลูกชายคนสุดท้องขับรถชนผู้เฒ่าบาดเจ็บสาหัส ต้องเอาบ้านที่อยู่ไปจำนองเพื่อสู้คดี หนี้เข้ายังตกงาน เมียไล่ออกจากบ้านต้องมาอาศัยอยู่กับพ่อ โชคดีดีที่ลูกชายคนโตมีน้ำใจส่งเงินมาช่วยไถ่บ้าน แต่สะใภ้ใหญ่รู้เข้าก็โกรธเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันในครอบครัว

(อรสม สุทธิสาคร, 2552: 52)

ในงานวิจัย เช่น “ผู้เฒ่ามีลูก: แบบชีวิตและการปรับตัวของยายเลี้ยงหลานกรณีศึกษาบ้านภูเหล็ก หมู่ 6 ตำบลภูเหล็ก อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น” (ชนินทร์ จารุจันทร์, 2542) ก็แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างผู้สูงอายุในชุมชนอีสานก็ต้องประสบปัญหาการถูกทอดทิ้งแล้ว ยังต้องรับภาระในการเลี้ยงหลานจากการที่บรรดาลูกต้องอพยพทำงานในเมือง เช่นเดียวกับงานวิจัยเรื่อง “คนชราในสถานสงเคราะห์: ชีวิตและตัวตน” (เรื่องรอง ชาญวุฒิจรรณ, 2547) ก็แสดงให้เห็น

ตัวอย่างผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งและถูกรัฐกำหนดความหมายให้กับอัตลักษณ์ตนเองโดยเฉพาะในด้านลบ

หากพิจารณาโดยรวม การยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จอาจจะมีจำนวนที่น้อยกว่า อันทำให้วาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุเป็นวาทกรรมหลักที่เติบโตในสังคมมากกว่าผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณค่า ยิ่งกว่านั้นการนำเสนอเฉพาะผู้สูงอายุที่มีชื่อเสียงก็ยิ่งทำให้เป็นตัวอย่างที่ห่างไกลจากผู้สูงอายุทั่วไปด้วย

ด้านที่สาม การยกตัวอย่างในต่างประเทศ เป็นการยกตัวอย่างกรณีต่างๆ ในต่างประเทศ ซึ่งช่วยยกระดับให้น่าเชื่อถือมากขึ้น เพราะวางอยู่บนความคิดว่ากรณีต่างประเทศน่าจะเป็นแบบอย่างให้กับสังคมไทยได้

การยกตัวอย่างนั้นปรากฏในทุกสถาบัน ทั้งการแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร ที่มักจะหยิบวิธีคิดของตะวันตกเข้ามาใช้กับผู้สูงอายุในสังคมไทย ดังเช่น บรรลุ ศิริพานิช ยกตัวอย่างเวชศาสตร์ผู้สูงอายุไทยที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกไว้ในคำนำหนังสือ “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” ไว้ว่า

เนื่องจากในระหว่างเดือนพฤษภาคม 2525 ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเดินทางดูงานเกี่ยวกับบริการผู้สูงอายุหลายประเทศเพื่อเป็นแนวทางนำมาจัดดำเนินงานในประเทศไทย ประเทศสวีเดนเป็นประเทศหนึ่งที่ได้ไปดูและศึกษาถึงระบบปฏิบัติงาน รวมทั้งได้ปรึกษาหารือผู้มีความรู้โดยเฉพาะในเรื่องเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ Geriatric Medicine ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ประเทศสวีเดนมีความก้าวหน้าในงานด้านนี้มาก

(บรรลุ ศิริพานิช, 2526 : คำนำ)

หรือการยกตัวอย่างการทดลองของต่างประเทศ ที่พบว่า วิตามินบีสามารถแก้ไขปัญหาโรคหลงลืมในผู้สูงอายุ ตามข่าวในหนังสือพิมพ์ที่ว่า “นักวิจัยมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดของอังกฤษพบว่า หากกินวิตามินบีมาก ซึ่งมีราคาถูกอาจจะช่วยยับยั้งโรคหลงลืม อันกำลังเป็นที่หวาดหวั่นกันไว้ได้” (ไทยรัฐ 15 กันยายน 2553: 7)

อย่างไรก็ตาม แมื่อด้านหนึ่งจะเห็นด้วยกับวิธีคิดแบบตะวันตก แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เตือนสติให้เห็นว่า ตะวันตกก็อาจจะไม่ใช่คำตอบที่เบ็ดเสร็จของสังคมไทยเสมอไป เช่น กรณีของการสร้างบ้านพักคนชรา ก็เกิดข้อโต้แย้งด้วยว่า

“สังคมคนไทยเรานั้น คนแก่ไม่เดือดร้อน ไม่เหมือนสังคมชาวตะวันตก สังคมชาวตะวันตกนั้น คนแก่เดือดร้อน ผู้สูงอายุเดือดร้อนน้อย เพราะว่าลูกหลานไม่ค่อยเอาใจใส่เลี้ยงดูเติบโตแล้วปีกล้าขาแข็งมันก็บิ่บไปหมด” (ปัญญาชนทักซิ, 2528: 3)

แต่ก็กลัวว่า แนวโน้มของประเทศไทยเรื่องผู้สูงอายุกำลังเปลี่ยนไปคือ จะเป็นแบบฝรั่งมากขึ้น ขณะเดียวกันก็อยากให้เห็นไปดูญี่ปุ่น ถึงแม้ครอบครัวเล็ก เขาก็ต้องเอาพ่อแม่ไปเลี้ยง ดังนั้น ผมเห็นว่า สมัยก่อนที่สร้างบ้านบางแค มันไม่ควรสร้างขึ้น เพราะจะทำให้พวกลูกๆ เอาผู้สูงอายุไปอยู่ที่นั่น ทั้งเป็นภาระของรัฐ

(บรรลุ ศิริพานิช อ้างถึงใน สันติสุข โสภณศิริ, 2553: 335)

(4) **การเปรียบเทียบ** เดกเช่นเดียวกับการยกตัวอย่าง ที่ด้านหนึ่งก็ใช้แนวทางเดียวกันกับสังคมเกษตรกรรมคือ การใช้คำข้อความที่เปรียบเทียบผู้สูงอายุ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เปรียบเทียบโดยใช้ข้อมูลหลักฐานเพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือแบบวิทยาศาสตร์ตามสังคมอุตสาหกรรม การเปรียบเทียบจะมีเป้าหมายทั้งการมองผู้สูงอายุอ่อนแอและมีความเข้มแข็ง และก็เช่นเดียวกันกับวาทกรรมประเภทอื่นๆ วาทกรรมการเปรียบเทียบก็มักจะมุ่งเน้นความอ่อนแอเป็นวาทกรรมหลัก โดยมีวาทกรรมความรู้ความเชี่ยวชาญเป็นวาทกรรมรอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านแรก การเปรียบเทียบด้วยการใช้ภาษาคำหรือข้อความ เป็นการเปรียบเทียบโดยเน้นภาษา ไม่ต่างจากการเปรียบเทียบในสังคมเกษตรกรรม ตัวอย่างเช่น การเปรียบเทียบให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีความแตกต่างกับวัยหนุ่มสาวแต่ก็ยังมียะยะด้านบวกอยู่ ดังปรากฏในคู่มือผู้สูงอายุควมว่า

“ถ้าเปรียบวัยการทำงานในยามหนุ่มสาวว่าเป็นวัยกลางวัน และเปรียบวัยสูงอายุเป็นวัยกลางคืน ก็จงคิดเถิดว่า กลางคืนนั้น มีดวงเดือนและดวงดาวระยับเยิบออกเ็น สุขุมไม่ร้อนรน ซึ่งหาไม่ได้ในท้องฟ้ายามกลางวัน” (บรรลุ ศิริพานิช, 2550: 33)

ด้านที่สอง การเปรียบเทียบด้วยข้อมูลตัวเลข เป็นการเปรียบเทียบที่ขยับสู่สังคมอุตสาหกรรมที่วางอยู่บนฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ เช่น การเปรียบเทียบตัวเลขประชากรสูงอายุที่เพิ่มขึ้น การเปรียบเทียบตัวเลขของสารที่อยู่ในร่างกายมนุษย์ การเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายสำหรับผู้สูงอายุที่ใช้ในการรักษาพยาบาล ฯลฯ

นอกจากนั้น ในระดับที่สูงขึ้นยังมีการนำข้อมูลดังกล่าวมาทำเป็นตาราง กราฟ และแผนภาพ เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลง ดังที่อธิบายไปแล้วในหัวข้อ

วาทกรรมการอธิบาย และหากต้องการเปรียบเทียบในระดับที่สูงขึ้น ก็มักจะใช้ “สถิติ” มาเป็นเครื่องมือในการยืนยันความเชื่อมั่นให้มากยิ่งขึ้น

ด้านที่สาม การเปรียบเทียบด้วยภาพ ภาพเป็นสิ่งที่สามารถยืนยันได้ด้วยตาและสามารถทดแทนคำบรรยายได้อย่างดียิ่ง ยิ่งไปกว่านั้น จากการพัฒนาการของเทคโนโลยีในยุคสังคมอุตสาหกรรมยิ่งทำให้ภาพกลายมาเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่ใช้ในการเปรียบเทียบได้ง่ายขึ้น

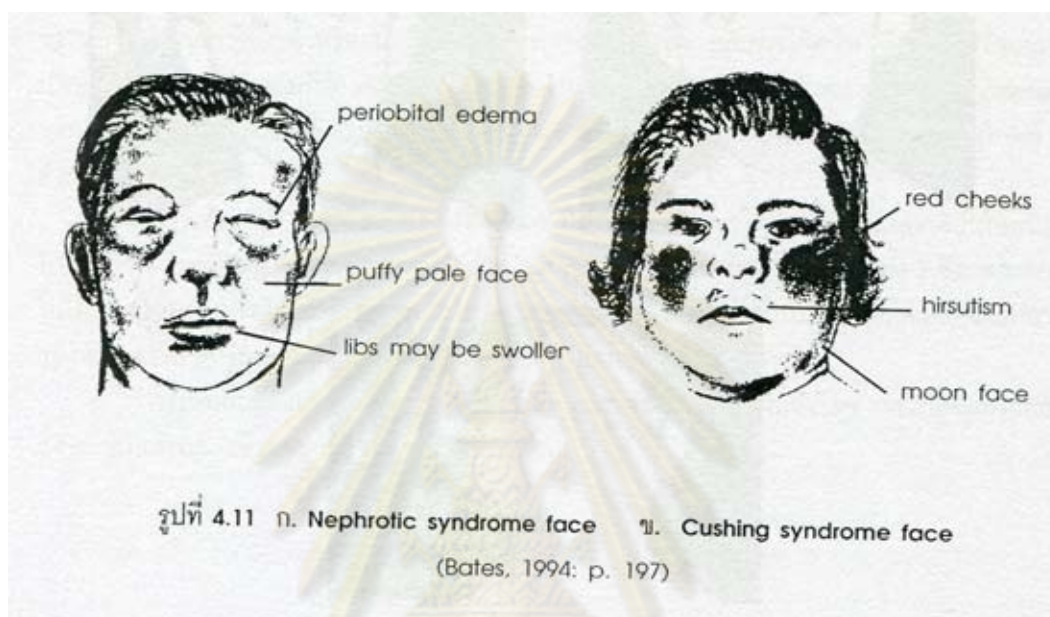
การเปรียบเทียบด้วยภาพนั้น ทำได้หลากหลายวิธี เช่น การเปรียบเทียบภาพก่อนและหลัง ดังที่มักจะปรากฏในโฆษณาสินค้าประเภทต่อต้านความชรา จะใช้ภาพของใบหน้าหรือเรือนร่างของผู้สูงอายุที่มีริ้วรอยก่อนที่จะใช้ผลิตภัณฑ์ หลังจากนั้นก็จะกลายเป็นภาพของใบหน้าที่ยอ่อนเยาว์ขึ้น การเปรียบเทียบด้วยภาพเท่ากับตอกย้ำให้เห็นว่า ความเยาว์วัยเป็นเรื่องที่สวงามตรงกันข้ามกับภาพของความแก่ชราที่ไม่น่ารังเกียจและควรซ่อนเร้น

นอกเหนือจากการเปรียบเทียบด้วยภาพแล้ว ภายในโฆษณาดังกล่าวยังใช้ “ลายเส้น” เช่น เส้นโค้งขึ้น หรือเส้นเฉียงขึ้น เพื่อสื่อความหมายของการยกกระชับหรือความอ่อนเยาว์ได้อีกด้วย อีกทั้งเครื่องมือทางการแพทย์ เช่น เข็มฉีดยา เลื้อยสีขาวของแพทย์ เพื่อยืนยันวาทกรรมของการแพทย์ที่พยายามต่อสู้ความชรา ดังโฆษณาในรูปภาพที่ 18

รูปภาพที่ 18 โฆษณาสินค้า L'Oréal
(ที่มา: แพรว ปีที่ 30 ฉ. 711 เมษายน 2552: 32-33)

การเปรียบเทียบด้วยภาพยังมักจะนิยมใช้ในกรณีของการแพทย์ เพื่อสื่อให้บุคลากรทางการแพทย์ได้เข้าใจและนำไปตรวจสอบบรรดาผู้สูงอายุว่าอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนดหรือไม่ เช่น ในหนังสือ “การประเมินภาวะสุขภาพผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ” (2551: 68) แสดงให้เห็นภาพของผู้สูงอายุที่ปกติกับผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคที่ต่างกัน คือ โรค Nephrotic syndrome และ Cushing syndrome ดังรูปภาพที่ 19

ภาพที่ 19 ภาพเปรียบเทียบผู้ป่วย
(ที่มา: ผ่องพรรณ อรุณแสง, 2551: 68)

อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบด้วยภาพก็จำเป็นต้องใช้การอธิบายควบคู่กันไป ด้วย เพื่อที่จะทำให้ผู้รับสารเข้าใจมากยิ่งขึ้นด้วย เช่น กรณีของภาพสองภาพข้างต้น จะมีการอธิบายให้เห็นว่า ภาพไหนเป็นภาพที่แสดงออกถึงโรคแบบใด เป็นต้น

(5) **การสั่งสอน** เป็นประเภทวาทกรรมที่ใช้เพื่อสั่งสอนแนะนำเรื่องการเตรียมตัวให้กับทั้งตัวผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรม และการสั่งสอนให้กตัญญูรู้คุณกับบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะลูกหลาน คล้ายคลึงกับการสั่งสอนในสังคมเกษตรกรรม

ด้านแรก **การสั่งสอนผู้สูงอายุ** จะมุ่งเน้นการสั่งสอนผู้สูงอายุโดยตรง และมักจะวางอยู่บนกรอบความคิดของสถาบันต่างๆ ที่กำหนด เช่น การสั่งสอนให้ผู้สูงอายุรับประทาน อาหารให้ครบหมู่ ออกกำลังกาย การพบแพทย์ การสั่งสอนให้ปรับจิตใจหลังเกษียณอายุ เป็นต้น

จุดที่น่าสนใจคือ การสั่งสอนดังกล่าวดำเนินการผ่านสถาบันหลักๆ ที่กลายมามีอำนาจในการสั่งสอนผู้สูงอายุที่ในอดีตเคยมีวิทยุคณิศรค่อนข้างมากและไม่อาจสั่งสอนได้ยกเว้นศาสนาและตัวผู้สูงอายุเอง แต่สำหรับการสั่งสอนในยุคนี้ นั้น สามารถสั่งสอนได้แม้จะมีวิทยุคณิศรน้อย แต่มีคุณวุฒิมาก ด้วยการใช้อำนาจผ่านสถาบันต่างๆ เช่น การสั่งสอนให้ผู้สูงอายุต้องนำ “สมุดบันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุ” มาเมื่อพบแพทย์ โดยระบุไว้ในหน้าแรกของสมุดดังนี้

สมุดบันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุเล่มนี้ ได้จัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้สูงอายุเก็บไว้ประจำตัว และให้นำสมุดเล่มนี้ติดตัวไปด้วยทุกครั้งที่ยื่นออกจากบ้านและเมื่อไปรับการตรวจรักษาจากโรงพยาบาลหรือสถานบริการทุกแห่ง ทั้งของรัฐบาลและเอกชน เพื่อให้แพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขบันทึกข้อมูลด้านสุขภาพต่างๆ ให้เป็นปัจจุบัน

(สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ, 2542: 1)

หรือ ตัวอย่างการแนะนำให้ผู้สูงอายุออกกำลังกายตามแนวทางการแพทย์ระบุว่า

ผู้สูงอายุจำนวนมากที่มีร่างกายอ่อนแอ สุขภาพใจและกายทรุดโทรมลงอย่างรวดเร็วภายหลังการหยุดกิจกรรมงานต่างๆ ถ้าปล่อยให้หยุดนิ่งนานๆ กล้ามเนื้อจะลีบมีอาการอ่อนเพลีย เคลื่อนไหวเชื่องช้า สภาวะทางจิตใจจะทรุดโทรมลง เกิดการอาการเบื่ออาหารเบื่อชีวิตและการทำงาน ร่างกายเจ็บป่วยง่ายและบ่อยขึ้น ดังนั้น เป็นการดีที่สุดถ้าเริ่มบริหารร่างกายตั้งแต่นั้นๆ เป็นการป้องกันผลเสียต่างๆ ที่ได้กล่าวแล้ว

(อวย เกตุสิงห์ ชัยชาญ ชัยชนะสกุล ประพจน์ เกตอากาศ และบรรลุ ศิริพานิช, 2528: 64)

อย่างไรก็ดี เพื่อที่จะให้การสั่งสอนผู้สูงอายุมีลักษณะของการไม่ขมขู่และบังคับ ก็อาจหยิบยืมกลยุทธการ “ปุจฉา-วิสัจฉา” ของพุทธศาสนามาใช้ ดังตัวอย่างเช่น หนังสือ “เคล็ดลับความสุขสำหรับผู้อาวุโส” ของ ศ.ดร.ระวี ภาวิไล (2545) พยายามสั่งสอนผู้สูงอายุในการใช้ชีวิตและสุขภาพหลังเกษียณด้วยการตั้งคำถามและคำตอบ ดังต่อไปนี้

คำถามข้อที่ 18 ผู้สูงอายุบางท่านหลังเกษียณแล้วก็ไม่อยากรับความจริง ก็ผลักดันให้ท่านปรับตัวไม่ถูกทาง อาทิ ชายแก่มีภรรยาใหม่คราวหลาน หลิงแก่ไปติดพระเอกลิเก บางคนไปสีกพระ บางคนก็ไปทำบุญไว้หวังผลให้ชาติหน้าตัวจะสบาย จนสิ้นเนื้อประดาตัวในวัยชรา อาจารย์จะแนะนำอย่างไร

ตอบ-ในเรื่องความแก่ ความแก่ คือ การลดสมรรถภาพทางร่างกาย ลดสมรรถภาพทางเพศ แล้วบางคนคิดว่า สมรรถภาพทางเพศที่ลดลงนี้ อาจจะปรับปรุงได้ เช่น เป็นต้นว่า โดยใช้ยาสมุนไพรหรือยาต่างๆ เช่น ไวอะกร้า อะไรต่ออะไร ตามที่เขาพูดกันตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้วในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ มีการกล่าวถึงการใช้ยาเพื่อเสริมสมรรถภาพทางเพศที่ลดลงเนื่องจากวัย แล้วจะได้ผลหรือไม่ได้ผล อย่างไรก็ตามที่เถอะ ส่วนใหญ่มันจะไม่ได้ผล อาจจะมีได้ผลก็ช่วงสั้นเพราะว่าวิถีทางของชีวิตของร่างกายนี้ควบคุมมันไม่ได้

(ระวี ภาวิไล, 2545: 73)

ด้านที่สอง การสั่งสอนบุคคลทั่วไป มักจะใช้ในกรณีของการสั่งสอนเพื่อให้ออบอ้อมผู้สูงอายุตามแนวคิดความกตัญญูทศเวทีเชิงเช่นในสังคมอดีต อาทิ

“ลูกๆ หลานๆ ต้องทำดีให้ท่านทุกวันสม่ำเสมอ เพื่อให้ทุกคนจะได้รับรู้ และบอกกับตัวเองไว้ว่า ทำดีที่สุดแล้ว ไม่มีเรื่องต้องนึกเสียดาย หรือค้างคาใจว่า น่าจะทำอะไรให้ท่านได้มากกว่านี้” (สิรินทร ฉันทศิริกาญจน, 2552: 190)

หากท่านมีบิดามารดาหรือปู่ย่าตายายในครอบครัว ขอให้คิดเสียเถิดว่า เป็นโอกาสดีของท่าน จากประสบการณ์ของผู้เขียน ครอบครัวใดเป็นครอบครัว 3 ชั่วอายุคน มักเป็นครอบครัวที่อบอุ่นร่มเย็น ที่กล่าวว่าเป็นโอกาสดีก็เพราะท่านจะได้มีโอกาสทดแทนบุญคุณผู้ให้กำเนิดมา ตามวัฒนธรรมอันดีงามของคนไทย และท่านจะได้มีโอกาสเป็นแบบอย่างแก่บุตรหลาน ด้วยการปรนนิบัติดูแลบิดามารดาอย่างดีที่สุด เมื่อวันเวลาผ่านไปท่านเองจะกลับกลายเป็นผู้สูงอายุบ้าง ท่านจะได้รับผลบุญอันนี้กับตัวเอง เพราะลูกของท่านได้ซึมซับเรียนรู้จากท่านตลอดมา

(บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 152)

เชิงเช่นเดียวกับการสั่งสอนบุคคลทั่วไปในสังคมยุคเกษตรกรรม สังคมยุคอุตสาหกรรมก็ยังมีเน้นย้ำการสั่งสอนให้กตัญญูทศเวที อีกทั้งการ “ทวงบุญคุณ” ที่ผู้สูงอายุเคยทำมา

ก่อน แต่อาจไม่ถึงระดับการ “ประณาม” และ “สาปแช่ง” ดังในสังคมเกษตรกรรม ดังปรากฏในข้อความต่อไปนี้

เมื่อคนเราเข้าสู่วัยสูงอายุ ทุกสิ่งทุกอย่างค่อยๆ ทลดโทรมลงโดยเฉพาะด้านกายภาพ ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 5 และด้านเศรษฐกิจสังคมซึ่งกล่าวถึงในบทที่ 6-7 หลังจากที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวแข็งแรงได้เคยประกอบกิจการงานมาแล้วมากมาย บ้านเมืองและสังคมของเราในปัจจุบันล้วนแล้วสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยน้ำพักน้ำแรงของผู้สูงอายุทั้งสิ้น ดังจะชี้ให้เห็นเป็นรูปธรรมเช่น ผลงานของผู้สูงอายุที่เคยทำมาก่อนให้เกิดผลิตผลเป็นรายได้ นำไปเสียภาษีให้แก่รัฐ ภาษีเหล่านั้นเองที่รัฐนำมาใช้ก่อสร้างสร้างเมือง พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นสถานารูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนนหนทาง-ไฟฟ้า-น้ำประปา-ระบบสื่อสารต่างๆ หรือบริการอื่นๆ ทำให้คนในสังคมได้รับความสะดวกสบายกันถ้วนหน้า คนรุ่นหลังจึงสมควรที่จะสงเคราะห์ผู้สูงอายุให้มีความสุขสบายเป็นการตอบแทน

(บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 157)

การสั่งสอนบุคคลทั่วไปให้รู้จักความกตัญญูต่เวที่ ยังใช้กลยุทธ์การสร้าง “วันผู้สูงอายุแห่งชาติ” และการสร้างสัญลักษณ์ “ดอกกลาดวน” เพื่อให้บุคคลทั่วไปตระหนักและยำเกรงให้หวงระลึกถึงบุญคุณของผู้สูงอายุอีกด้วย

(6) **การสาธิต** เป็นประเภทวาทกรรมที่ใช้ค่อนข้างมากในยุคสังคมอุตสาหกรรม เมื่อเทียบกับในอดีตที่จะเป็นกรณีของสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีเท่านั้น ที่สำคัญกว่านั้นก็คือประเภทวาทกรรมดังกล่าววางอยู่บนศาสตร์อันหลากหลาย ซึ่งนอกจากจะช่วยยกระดับประเด็นผู้สูงอายุแล้ว ยังกลายเป็นเครื่องมือแห่งอำนาจที่สำคัญในการกำหนดตัวตนต่อผู้สูงอายุ

จากการสำรวจพบว่า ประเภทวาทกรรมสาธิต สามารถจำแนกออกเป็นอย่างน้อย 4 ด้าน คือ การสำรวจประชากร การสำรวจตรวจตราร่างกายผู้สูงอายุ การวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และกิจกรรมของผู้สูงอายุ รายละเอียดดังนี้

ด้านแรก **การสำรวจประชากร** เป็นการศึกษาประชากรผู้สูงอายุเพื่อให้เห็นถึงปริมาณของผู้สูงอายุที่มีอยู่ในสังคม การสำรวจดังกล่าวเป็น “ศาสตร์” อย่างหนึ่งในวิชา “ประชากรศาสตร์” และมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ต้องมีการรวบรวมข้อมูล ตัวเลข ตลอดจนการอธิบายผลหรือแปลความหมายตัวเลขที่มีมานั้น

หากนับย้อนถึงการสำรวจประชากรครั้งแรกที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2453 (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป. : 155) นับได้ 100 ปี แห่งการสำรวจประชากรไทย และนับจากบัดนั้น การสำรวจประชากรกลายเป็นเครื่องมือกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ แต่การสำรวจเฉพาะ ผู้สูงอายุที่เป็นทางการเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2537 ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2545 และครั้งที่ 3 พ.ศ. 2550 ทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า ตัวเลขของผู้สูงอายุเติบโตขึ้นมาก จากร้อยละ 6.8 สู่ร้อยละ 9.4 และ 10.7 ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2552: 47) และในที่สุดสังคมไทยก็กลายเป็นสังคมผู้สูงอายุ (aging society) เพราะมีปริมาณผู้สูงอายุที่มากเกินร้อยละ 10

นักประชากรศาสตร์ยังได้สร้างความหมายให้กับ “ตัวเลข” ของผู้สูงอายุ โดยกำหนดตัวเลขที่สำคัญสองตัวคือ “อัตราส่วนการเป็นภาระวัยสูงอายุหรืออัตราพึ่งพิงวัยสูงอายุ” (aging dependency ratio) และ “อัตราส่วนเกื้อหนุนผู้สูงอายุ” ซึ่งตัวเลขที่สำคัญสองตัวนี้เป็นตัวกำหนดให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นวัยที่พึ่งพิง ดังคำอธิบายว่า

อัตราส่วนการเป็นภาระวัยสูงอายุหรืออัตราการพึ่งพิงวัยสูงอายุหมายถึงจำนวนผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) ต่อผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน (อายุ 15-59 ปี) 100 คน พบว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก 10.7 ในปี 2537 เป็น 14.3 ในปี 2545 และเพิ่มเป็น 16.0 ในปี 2550 ซึ่งหมายถึงประชากรวัยกำลังแรงงาน 100 คน จะต้องรับภาระในการเลี้ยงดูผู้สูงอายุ 16 คน...อัตราส่วนเกื้อหนุนผู้สูงอายุ หมายถึง จำนวนคนในวัยแรงงานอายุ (อายุ 15-59 ปี) เทียบกับจำนวนผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) แสดงให้เห็นถึงจำนวนคนในวัยแรงงานที่มีศักยภาพที่จะดูแลเกื้อหนุนผู้สูงอายุหนึ่งคน อัตราส่วนเกื้อหนุนผู้สูงอายุมีแนวโน้มลดลง ปี 2537 มีอัตราส่วนเกื้อหนุนผู้สูงอายุเท่ากับ 9.3 ปี 2545 ลดลงมา 7.0 และล่าสุดปี 2550 ลดลงมาเหลือ 6.3 หมายความว่า มีคนที่อยู่ในวัยแรงงาน 6 คน ที่จะต้องเลี้ยงดูผู้สูงอายุ 1 คน อัตราส่วนเกื้อหนุนผู้สูงอายุที่ลดลงอย่างต่อเนื่องดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุในอนาคตอันใกล้ ส่งผลถึงความมั่นคงของสังคมโดยรวม

(สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2552: 50-51)

การสำรวจประชากรทำให้ได้ตัวเลขดังกล่าว และทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นประเด็นปัญหาที่สังคมต้องให้ความสนใจใส่ใจอย่างเร่งด่วน ทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคม เช่น จำนวนผู้สูงอายุที่ควรสงเคราะห์ ปัญหาเรื่องการเงินและรายได้ (บรรลุ ศิริพานิช, 2542 และมัทนาพนานิรามย์, 2545) ปัญหาสุขภาพผู้สูงอายุ อัตราการอดกั้นเตียง (สิรินทร ฉันทศิริกาญจน และ

คณะ, 2545) เป็นต้น ดังนั้นหากไม่มีการสาธิตให้เห็นด้วยการสำรวจก็จะไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ที่จะทำให้คนในสังคมเห็น

แต่ในอีกด้านหนึ่งการสำรวจดังกล่าวก็กลายเป็นอำนาจในการสร้างความชอบธรรมที่สถาบันต่างๆ เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่จำเป็นต้องฟังและสถาบันต่างๆ ต้องหันมาให้ความเอาใจใส่

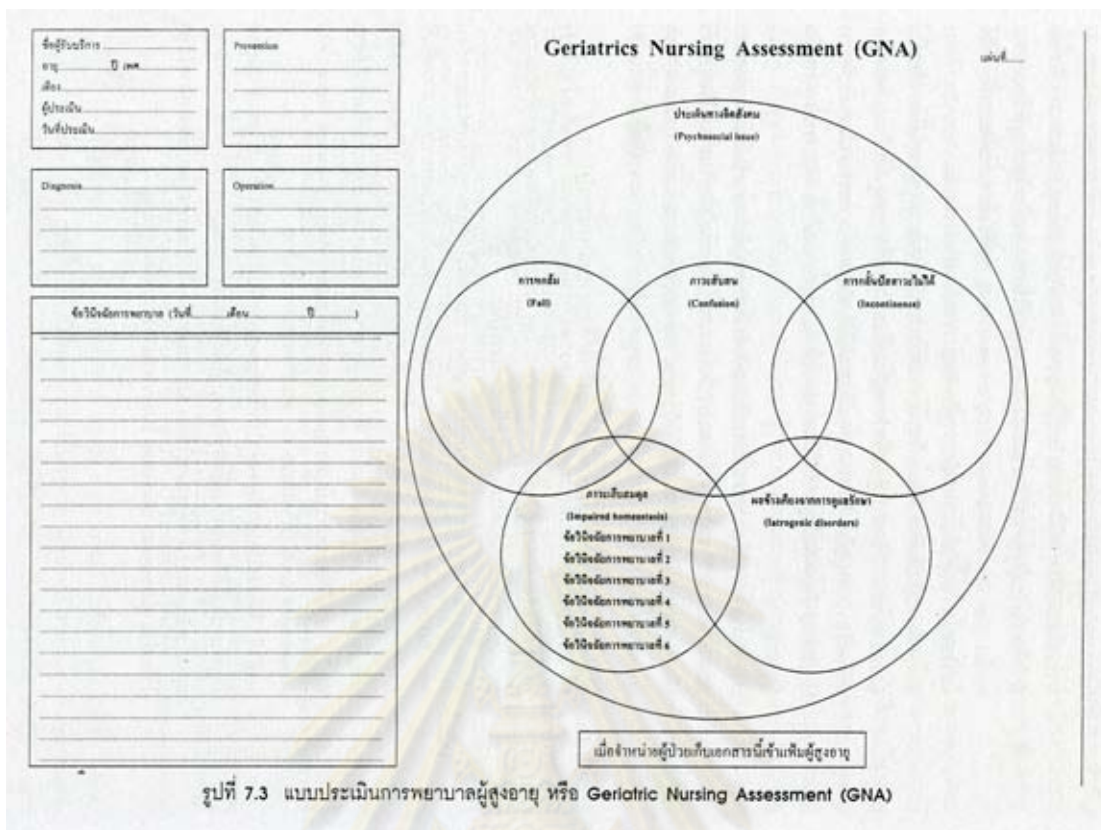
ด้านที่สอง การสำรวจตรวจตราร่างกายผู้สูงอายุ เป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการสาธิตที่กำหนดโดยสถาบันการแพทย์ โดยใช้ศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์หรือ “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” เป็นผู้กำหนดว่า อะไรคือผู้สูงอายุ และอะไรคือปัญหาด้านร่างกายของผู้สูงอายุ

การสำรวจตรวจตราผู้สูงอายุทำให้ร่างกายผู้สูงอายุกลายเป็นวัตถุที่ผู้สูงอายุมิได้เป็นเจ้าของอีกต่อไปดังแนวคิดของฟูโกต์ ร่างกายของผู้สูงอายุจึงเป็นเพียงร่างที่เชื่อง (docile body) ที่สถาบันการแพทย์สามารถจะตรวจตรา ตรวจสอบและกำหนดกฎเกณฑ์ได้

การตรวจตรานั้น อาศัยวิธีการอันหลากหลาย นับตั้งแต่การสำรวจตรวจสอบด้วยสายตา การซักประวัติ และลึกลงไปถึงการใช้เครื่องมือทางการแพทย์ เช่น “หูฟัง” “ไม้เคาะรีเฟล็กซ์” (percussion hammer) เทอร์โมมิเตอร์ เครื่องชั่งน้ำหนัก เครื่องวัดส่วนสูง เครื่องวัดความดัน และแม้กระทั่งการตรวจลึกลงไปสู่ภายในด้วยการเอ็กซเรย์และการเจาะเลือด เหตุนี้ร่างกายที่แตกต่างของผู้สูงอายุแต่ละบุคคลกลับถูกมองบนแนวทางเดียวกันด้วยเครื่องมือทางการแพทย์

นอกจากนั้น ยังมีการกำหนดมาตรฐานการตรวจตราผู้สูงอายุในหลากหลายรูปแบบ เช่น แบบประเมินสมรรถภาพในเชิงปฏิบัติ แบบประเมินสุขภาพจิต (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2541) หรือแบบประเมินการพยาบาลผู้สูงอายุ หรือ “Geriatric Nursing Assessment” (GNA) (ผ่องพรรณ อรุณแสง, 2551: 176) ดังรูปภาพที่ 20

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 7.3 แบบประเมินการพยาบาลผู้สูงอายุ หรือ Geriatric Nursing Assessment (GNA)

ภาพที่ 20 แบบประเมินการพยาบาลผู้สูงอายุ
(ที่มา: ผ่องพรรณ อรุณแสง, 2551: 176)

ทั้งหมดนี้ก็เพียงเพื่อจะระบุให้เห็นว่า ร่างกายของผู้สูงอายุมีอาการผิดปกติหรือ สมบูรณ์ตามที่การแพทย์กำหนดไว้หรือไม่ และหากไม่เช่นนั้นก็ต้องได้รับการรักษาต่อไป ในอีกด้านหนึ่ง สถาบันการแพทย์ก็ยกย่องผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีอีกด้วยดังที่กล่าวไปแล้วในข้างต้น แต่ไม่ว่าจะด้วยวิธีใดก็เป็นกลยุทธ์การควบคุมร่างกายของผู้สูงอายุนั่นเอง

ด้านที่สาม การวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุ การวิจัยเป็นอีกแนวทางหนึ่งทีนอกจากจะเป็นหนึ่งในการสาธิตที่จะทำให้เห็นประเด็นของผู้สูงอายุเป็นรูปธรรมแล้ว ยังมีลักษณะเป็นศาสตร์และวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ การตั้งโจทย์ การมีแนวคิด มีระเบียบการวิจัย และการค้นหาข้อมูลอย่างเป็นระบบ รวมถึงยังใช้ประเภทวาทกรรมอื่นๆ เข้ามาเสริม ทั้งการอธิบาย การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ จึงทำให้ได้รับการยอมรับค่อนข้างสูงในแวดวงการศึกษาและแม้แต่ในชีวิตประจำวัน และที่สำคัญคือ กลายเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่กำหนดตัวตนของผู้สูงอายุด้วย

สำหรับในกรณีของประเทศไทย การวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุเริ่มขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2493 โดยเน้นมิติด้านสุขภาพ แต่หลังจาก พ.ศ. 2510 ก็เริ่มครอบคลุมในด้านอื่นๆ ทั้ง เศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป. :160) โดยเฉพาะในหลังทศวรรษ ที่ 2520 หลังจากการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา การวิจัยได้ แพร่กระจายไปจากมิติสุขภาพ ไปสู่มิติเชิงสังคม ทั้งการสังคมสงเคราะห์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และการสื่อสาร

การพัฒนาของงานวิจัยด้านหนึ่งทำให้เกิดการยกระดับความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุใน ด้านต่างๆ มากขึ้น และในอีกด้านหนึ่งงานวิจัยก็ถูกใช้เป็นประเภทวาทกรรมที่มักจะอ้างอิงทั้งใน แวดวงการศึกษาต่างๆ เช่น การอ้างอิงงานวิจัยในอดีตในงานวิจัยในปัจจุบัน หรืออ้างอิงในหนังสือ ปัจจุบันดังปรากฏตัวอย่างการอ้างอิงงานวิจัยในหนังสือเรื่อง “สังคม สว. (ผู้สูงวัย)” (2549) ดังนี้

การไม่ได้เตรียมความพร้อมมาก่อนจะทำให้โอกาสของการเจ็บไข้ได้ป่วย ภาวะ ทูพผลภาพ ตลอดจนภาวะพิการมีสูงขึ้น แม้ว่าอายุจะยืนขึ้นก็ตาม ซึ่งนับว่า สอดคล้องกับผลการศึกษาของนภาพร ชโยวรรณ และคณะ (2533) ที่พบว่า ผู้สูงอายุมักจะเตรียมการด้านการเงินและด้านการอยู่อาศัย แต่มักจะไม่ เตรียมการด้านสุขภาพ

(เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2549: 21)

การอ้างอิงงานวิจัยยังปรากฏในข่าวสารต่างๆ ที่กล่าวถึงผู้สูงอายุ อันทำให้เกิด ความน่าเชื่อถือมากขึ้นกว่าการใช้ประเภทวาทกรรมอื่น เช่น การอ้างอิงงานวิจัยและผลการทดลอง วิทยาศาสตร์ในข่าวด้านล่าง

นักวิจัยมหาวิทยาลัยออกฟอร์ดของอังกฤษพบว่า หากกินวิตามินบีมาก ซึ่งมีราคา ถูก อาจจะช่วยยับยั้งโรคหลงลืม อันกำลังเป็นที่หวาดหวั่นกันไว้ได้ วารสาร ห้องสมุดวิทยาศาสตร์รายงานว่า วิตามินบีได้แสดงสรรพคุณให้เห็นว่า สามารถ ลดการเหี่ยวหุดของสมองส่วนที่เกี่ยวกับความจำลงได้สูงถึง 5 เท่า

(ไทยรัฐ 15 กันยายน 2553: 7)

การอ้างอิงงานวิจัยยังช่วยสร้างอำนาจให้กับศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุให้ ยกระดับขึ้นกลายเป็น “ความรู้” ที่ได้รับการยอมรับ จากเดิมที่อาจมีเฉพาะด้าน “เวชศาสตร์ ผู้สูงอายุ” การวิจัยก็ทำให้เกิดการพัฒนาศาสตร์ต่างๆ เพิ่มเติม เช่น “เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ”

“สังคมสงเคราะห์ผู้สูงอายุ” “สังคมวิทยาผู้สูงอายุ” “การสื่อสารผู้สูงอายุ” เป็นต้น ตลอดจนศาสตร์ดังกล่าวก็กลายมาเป็นผู้มี “อำนาจ” ในการกำหนดความหมายให้กับผู้สูงอายุโดยยากที่จะปฏิเสธ อีกทั้งการสร้าง “ผู้รู้” หรือ “ผู้เชี่ยวชาญ” ในศาสตร์ต่างๆ ที่กำหนดตัวตนของผู้สูงอายุ

ด้านที่สี่ กิจกรรมของผู้สูงอายุ ขณะที่การสาธิตสามด้านแรกเป็นการสาธิตที่มักจะไม่ใช่มาจากผู้สูงอายุแต่มาจากศาสตร์หรือวิชาความรู้ในด้านต่างๆ แต่สำหรับการสาธิตในลำดับที่สี่นี้กลับเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุปฏิบัติเองด้วยการทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ การทำกิจกรรมของผู้สูงอายุนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุยังคงมีอำนาจในการดำเนินกิจกรรมของตนเอง อีกทั้งการสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในด้านบวกคือ คุณค่าของผู้สูงอายุ

กิจกรรมของผู้สูงอายุในยุคนี้เน้นปรากฏเป็นหลักฐานผ่าน “ชมรมผู้สูงอายุ” ซึ่งเริ่มต้นนับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2505 และกลับมาฟื้นตัวอีกครั้งในช่วง ปี พ.ศ. 2525 โดยการผลักดันของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย (บรรลุ ศิริพานิช, 2542) จากการศึกษาของบรรลุ ศิริพานิช ชี้ให้เห็นว่า ในอดีตผู้สูงอายุอาจทำกิจกรรมเพียงการร่วมงานบุญงานกุศล แต่สำหรับในสังคมยุคอุตสาหกรรมผู้สูงอายุมารวมตัวกันผ่านชมรมและทำกิจกรรมที่หลากหลาย อันแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่า ได้แก่ กิจกรรมด้านศาสนา กิจกรรมนันทนาการ เช่น ร้องเพลง เต้นรำ กิจกรรมเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย เช่น การตรวจร่างกาย กิจกรรมเกี่ยวกับการออกกำลังกาย กิจกรรมเสริมรายได้ เช่น การทำงานจักสาน การทำดอกไม้จันทน์ กิจกรรมเกี่ยวกับศิลปะ เช่น การวาดภาพ เล่นดนตรี กิจกรรมท่องเที่ยว กิจกรรมกุศล เช่น การเย็บเยียนสมาชิกที่ป่วยไข้ และกิจกรรมฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือการจัดสรรเงินเพื่อช่วยเหลือในกรณีที่สมาชิกถึงแก่กรรม

อาจกล่าวได้ว่า การที่ผู้สูงอายุมารวมตัวกันทำกิจกรรมก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของตนเอง ต่างไปจากที่สังคมอุตสาหกรรมโดยเฉพาะสถาบันการแพทย์มักจะมองว่าผู้สูงอายุอ่อนแอและไม่สามารถทำกิจกรรมได้อีกต่อไป และที่สำคัญคือ การเปิดพื้นที่ของกิจกรรมผู้สูงอายุที่ถูกจำกัด โดยเฉพาะด้านอาชีพให้มีความหลากหลายมากขึ้น

กล่าวโดยรวม แม้ว่าประเภทวาทกรรมในสังคมอุตสาหกรรมจะมีส่วนใกล้เคียงกับอดีตคือการอธิบาย การโต้แย้ง การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการสาธิต ทว่า ก็มีจุดที่ต่างไปก็คือ ประเภทวาทกรรมในอดีตมักจะใช้ภาษาพูดและแม้จะใช้การสาธิตก็จะผ่านสื่อประเพณี แต่สำหรับในยุคอุตสาหกรรม มักจะใช้ตัวเลข แผนภาพ กราฟ ตาราง รวมถึงการขยายสู่การใช้การสำรวจประชากรศาสตร์ การตรวจตราด้านร่างกาย การวิจัย เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่าสถาบันต่างๆ ในสังคมโดยเฉพาะภาครัฐและการแพทย์ จะเป็นตัวแปรกำหนดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในด้านความอ่อนแอเป็นวาทกรรมหลัก โดยมีวาทกรรมรองคือ คุณค่าหรือความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุปะปนอยู่

นอกจากนั้น จากเดิมที่ประเภทวาทกรรมสั่งสอนจะเป็นประเภทวาทกรรมหลักในสังคมเกษตรกรรม แต่สำหรับสังคมอุตสาหกรรม ด้วยแนวคิดเรื่องผู้สูงอายุพัฒนาขึ้นหลากหลายมากขึ้น ทั้งในสังคมการแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ จึงส่งผลให้ประเภทวาทกรรมจะกระจายไปทั้งหมด ทั้งการอธิบาย การโต้แย้ง การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการสาธิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การโต้แย้งเป็นประเภทวาทกรรมสำคัญเพื่อแย้งกับวาทกรรมหลักที่มองว่าผู้สูงอายุอ่อนแอ แต่กลับมีคุณค่าในสังคม

1.3 ประเภทสื่อ จำแนกเป็น 3 ด้าน คือ สื่อสาระ สื่อบันเทิง และสื่อสาระบันเทิง

(1) **สื่อสาระ** หมายถึงสื่อที่เน้นเนื้อหาสาระ สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มแรก สื่อที่เน้นลายลักษณ์อักษร และกลุ่มที่สอง สื่อกิจกรรม สื่อทั้งสองกลุ่มเป็นสื่อที่มีปริมาณค่อนข้างมากและส่งผลต่อการกำหนดความหมายผู้สูงอายุ รายละเอียดดังนี้

กลุ่มแรก สื่อที่เน้นลายลักษณ์อักษร จะเป็นสื่อที่เน้นการใช้อักษรสื่อสารออกไป ต่างจากในอดีตที่มักจะเน้นการสื่อสารแบบมุขปาฐะ การสื่อสารที่ใช้ตัวอักษรปรากฏทั้งในแวดวงวิชาการ เช่น บทความ หนังสือ งานวิจัย สื่อที่ใช้ในภาครัฐ เช่น นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ และสื่อที่เผยแพร่ออกไปภายนอกแวดวงวิชาการ เช่น ข่าว สารคดี คู่มือผู้สูงอายุ

สื่อที่เน้นลายลักษณ์อักษรทั้งสามกลุ่มย่อยนี้ ต่างมีจุดร่วมตรงที่เป็นสื่อที่ผลิตโดยเน้นเนื้อหาสาระแบบวิชาการ มีการอ้างอิงหลักฐานที่น่าเชื่อถือ และที่สำคัญคือ การผลิตเนื้อหาชิ้นนั้นจะวางอยู่บนศาสตร์แต่ละศาสตร์ที่ผู้ผลิตนั้น เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ก็จะผลิตสื่อที่เน้นมิติทางการแพทย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจจะผลิตเนื้อหาด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น ทำให้เนื้อหาที่ผลิตนั้นมิได้มีอิสระแต่เป็นการมองว่า ผู้สูงอายุเป็นเรื่องที่สถาบันต่างๆ เข้ามาจัดการได้ และเมื่อพิจารณาลึกลงไปพบว่า ผลิตบนวาทกรรมหลักในสังคมคือ “ความอ่อนแอของผู้สูงอายุ” โดยมีวาทกรรมรองคือ “ผู้สูงอายุผู้เชี่ยวชาญ” สอดแทรกอยู่

จุดที่น่าสนใจก็คือ ผู้ผลิตวาทกรรมบางส่วนเป็นผู้สูงอายุ เช่น นพ.บรรลุ ศิริพานิช และ ศ.ดร.ระวี ภาวิไล เป็นต้น และพยายามต่อสู้ความหมายผู้สูงอายุในด้านบวก หรือคุณค่าและความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ อีกทั้งการเสนอแนวคิดใหม่ด้วยการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้ที่จะเป็นผู้สูงอายุ ดังปรากฏในหนังสือ “คู่มือผู้สูงอายุฉบับเตรียมการก่อนเกษียณ” เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ดังกล่าวจะมองบนจุดยืนของศาสตร์ต่างๆ มากกว่าการมองว่าตนเป็นผู้สูงอายุ กล่าวคือ ผู้ผลิตวาทกรรมกลุ่มนี้จะนิยามผู้สูงอายุบนวาทกรรมการแพทย์

เช่น มิติเรื่องเพศ ความอ่อนแอทางจิตใจ ในอีกด้านหนึ่งก็อาจมองได้ว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีศักยภาพที่สามารถหยิบยกศาสตร์ดังกล่าวมาอธิบายส่งเสริมผู้สูงอายุได้เช่นกัน

แต่จุดที่ต่างไปจากวาทกรรมการแพทย์ทั้งหมดก็คือ การมิได้มองว่า การเป็นผู้สูงอายุจะมีความหมายถึง “โรค” รวมถึงนำเสนอเพิ่มเติมด้วยว่า หากผู้สูงอายุรู้จักเตรียมตัวป้องกัน หรือการรวมกลุ่มเป็น “ชมรม” ก็จะช่วยทำให้มีความเข้มแข็งและมีพลังได้อีกด้วย ดังตัวอย่างการรวมตัวเป็น “ชมรมผู้สูงอายุ” และนิยามตนเองใหม่ว่า “ผู้สูงอายุ” แทนคำว่า “ชรา” ที่มีนัยยะด้านลบ และเมื่อรวมตัวแล้วก็ยังสร้างพลังจนกระทั่งเกิดการผลักดันนโยบายผู้สูงอายุอีกด้วย (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 57)

อนึ่ง สื่อทั้งสามกลุ่มมีจุดต่างกันตรงที่สื่อที่ใช้ในแวดวงวิชาการจะใช้ภาษาที่เฉพาะกลุ่มนักวิชาการ เช่น กรณีของตำราการแพทย์ก็จะใช้ศัพท์ทางการแพทย์ ส่วนสื่อที่ใช้ในภาครัฐ คือ นโยบายและกฎหมาย ก็จะใช้คำข้อความที่มีลักษณะเป็นภาษาทางการ กลุ่มผู้รับสารอาจจะขยายออกจากกลุ่มแรกที่จำกัดเฉพาะบางกลุ่ม ส่วนสื่อที่เผยแพร่ในวงกว้าง จะใช้คำข้อความและประเด็นที่เหมาะสมกับผู้รับสารทั่วไป และในบางกรณีเช่น สารคดี ก็อาจจะมีทั้งสื่อที่เป็นเพียงตัวอักษร รวมถึงผสมด้วยภาพ ดังเช่น สารคดีในรายการโทรทัศน์

กลุ่มที่สอง สื่อกิจกรรม ในที่นี้คือ บ้านพักคนชรา เป็นสื่อที่กำหนดภาพของผู้สูงอายุในแง่ของการสงเคราะห์และพึ่งพิง เพราะบ้านพักคนชราเป็นพื้นที่ที่กำหนดร่างกายและวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ เช่น อาหารและเวลาที่กิน พื้นที่และเวลาของการนอน การจัดระเบียบสิ่งของต่างๆ กฎระเบียบและบทลงโทษอีกมากมาย เช่น การกลับเข้าบ้านก่อนเวลา 18.00 น. ห้ามทะเลาะกัน ห้ามขอทานกับผู้มาเยี่ยมชมสถานสงเคราะห์ เป็นต้น (เรื่องรอง ชาญวุฒิชัยธรรม, 2547: 38) และที่สำคัญคือ การมีเจ้าหน้าที่ที่คอยกำกับดูแล (อรสม สุทธิสาคร, 2552: 37) จึงทำให้ผู้ที่ก้าวเข้าสู่บ้านพักคนชราจึงต้องถอดอัตลักษณ์เดิมของตนและสวมอัตลักษณ์ใหม่ที่อยู่ภายใต้กรอบของสังคมที่กำหนด ดังที่กล่าวไว้ในงานวิจัยบ้านพักคนชราที่ว่า

การเปลี่ยนแปลงสภาพไปสู่สภาพของผู้รับการสงเคราะห์ยังส่งผลให้คนชราในสถานสงเคราะห์รู้สึกเหมือนตนเองด้อยกว่าคนอื่นๆ ทั้งในด้านสภาพร่างกายและความสัมพันธ์ ส่วนหนึ่งเกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆ ภายในบ้าน รวมไปถึงการตระหนักในความเสื่อมถอยของสภาพร่างกายของความชราภาพที่ปรากฏขึ้นภายในตัวเอง การสวมรับตัวตนผู้อ่อนแอของคนชราทำ

ให้พวกเขาเองตัวเองเสมือนผู้ที่ด้อยกว่าคนอื่น ๆ และเห็นว่า สิ่งที่ไม่บุคคลอื่นกระทำ ต่อพวกเขาเองนั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้

(เรื่องรอง ชาญวุฒิศิรธรรม, 2547: 125)

เช่นเดียวกันกับคำสัมภาษณ์ของผู้สูงอายุในบ้านพักคนชราที่ว่า อยู่ตรงนี้เห็นอะไรเยอะ คนแก่บางคนคอยลูกหลานมาเยี่ยมเดือนหนึ่งสองเดือน เขาถึงจะมาที ตอนมาก็ดีอกดีใจ พอเขากลับไปก็ร้องไห้ ยายเห็นแล้วก็สะท้อนใจ น้ำตาไหล เจ้าหน้าที่ก็คอยปลอบใจ คนแก่นี้ขี้เหงานะ นานๆ ก็ร้องไห้เสียที บางครั้งก็เก็บยานอนหลับสะสมไว้ 20 เม็ดจะกินให้มันตาย แต่ทำไมลงหรอก เรา ฆ่าตัวเองก็เป็นบาป ชีวิตมันว่าเหว่ ยามทุกขใจไม่มีใครรู้ ขอความช่วยเหลือจากใครก็ได้ ใครเขาจะเอาขอนไม้ๆ ไปทิ้งบ้านเขาละ

(ยายละไม ชัยชนะ อ่างถึงในอรสม สุทธิสาคร, 2552: 23)

ทว่า หากเป็นผู้สูงอายุที่มีเงินทอง มีความรู้ การเป็นผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา ก็อาจมิได้หมายถึงผู้ไร้คุณค่าเสมอไป (อรวรรณ ขำสุวรรณ, 2545) รวมถึงบ้านพักคนชราอาจแสดงให้เห็นถึงการสร้างพื้นที่ใหม่สำหรับผู้สูงอายุแทนที่ครอบครัวก็เป็นได้

(2) **สื่อบันเทิง** ในที่นี้สื่อบันเทิงที่ศึกษา คือ สื่อภาพยนตร์ จากการศึกษา ภาพยนตร์ไทยที่กล่าวถึงผู้สูงอายุเป็นตัวเอกในยุคอุตสาหกรรมพบว่า มีภาพยนตร์จำนวน 4 เรื่อง โดยเริ่มตั้งทศวรรษที่ 2520 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเด็นผู้สูงอายุเริ่มได้รับความสนใจในสังคม ได้แก่ “วัยตกกระ” (2521) “หลงตา” (2523) “18-80 เพื่อนซี้ไม่มีซั้ว” (2540) และ “พันธุ์ร็อกหน้าย่น” (2547)

ภาพยนตร์สามในสี่เรื่องคือ “วัยตกกระ” “18-80 เพื่อนซี้ไม่มีซั้ว” และ “พันธุ์ร็อกหน้าย่น” เล่าเรื่องผู้สูงอายุในทำนองเดียวกันคือผู้สูงอายุที่เริ่มประสบปัญหาเมื่อก้าวสู่สังคม อุตสาหกรรม เช่น ปัญหาครอบครัวใน “วัยตกกระ” และ “18-80 เพื่อนซี้ไม่มีซั้ว” ปัญหาการที่สังคม ไม่ยอมรับผู้สูงอายุใน “พันธุ์ร็อกหน้าย่น” มีเพียงภาพยนตร์เรื่อง “หลงตา” ที่กลับแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าในสังคมอุตสาหกรรม เพราะเป็นผู้ที่ช่วยแก้ไขปัญหามุมชนได้ดี แต่ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็มีเงื่อนไขเป็นผู้สูงอายุในสังคมกึ่งชนบทและมีสถานภาพเป็นพระ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากภาพยนตร์เป็นสื่อที่เน้นความบันเทิง ไม่ว่าจะหนังจะเล่าเรื่อง ผู้สูงอายุในด้านบวกหรือลบในสังคมอุตสาหกรรมก็ตาม แต่ในท้ายที่สุดภาพยนตร์ทุกเรื่องเดินทาง

ไปสู่บทสรุปที่ตัวละครผู้สูงอายุทุกตัวสามารถแก้ไขปัญหาทุกอย่างได้ เช่น สามารถย้อนกลับคืนความสุขในครอบครัว การที่คนในสังคมให้การยอมรับผู้สูงอายุ แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่สถาบันสื่อบันเทิงพยายามที่จะต่อสู้ความหมายในแง่ลบของผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็อาจเป็นเพียงภาพลวงตาที่สร้างความหมายว่า ปัญหาผู้สูงอายุอาจมีโซ่ปัญหาหลักในสังคมไทย หรือหากเป็นปัญหาก็คือเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ง่าย (กัจจร หลุยยะพงศ์, 2552ข และกัจจร หลุยยะพงศ์และกาญจนา แก้วเทพ, 2553)

(3) สื่อสาระบันเทิง ในที่นี้จำแนกได้เป็นสื่อโฆษณา และชมรมผู้สูงอายุ

กลุ่มแรก สื่อโฆษณา เป็นสื่อที่วางอยู่บนสถาบันเศรษฐกิจ และมีลักษณะพิเศษคือ มีทั้งสาระควบคู่กับบันเทิง กล่าวคือในด้านสาระคือเน้นการขายสินค้า ส่วนในด้านความบันเทิงคือวิธีการนำเสนอจะมีลักษณะของความบันเทิง และที่สำคัญคือการสอดแทรกประเด็นด้านผู้สูงอายุอยู่ในโฆษณา ทั้งในด้านบวกและลบ ไม่ต่างจากการศึกษาของปานจักษ์ ทองปาน (2540) ซึ่งพบว่าภาพผู้สูงอายุในโฆษณามีทั้งด้านบวก คือ การทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งครอบครัว สังคม และส่วนตัว มีจำนวนมากที่สุดคือ ร้อยละ 45.60 การสืบทอดวัฒนธรรม ร้อยละ 33.01 ภูมิปัญญา ร้อยละ 14.98 และภาพด้านลบ เช่น การล้อเลียนและเรื่องเพศ ร้อยละ 6.88 แต่อาจจะมีจุดเน้นดังนี้

ในด้านลบ คือ การมองความชราภาพของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในด้านร่างกาย และนำไปสู่การบริโภคสินค้าเพื่อแก้ไขปัญหาค่าเสื่อมของร่างกาย เช่น ยา ย้อมผม ครีมบำรุงผิว เป็นต้น รวมถึงการมองภาพของคนชราในฐานะความล้าหลังและไม่ทันสมัย

แต่ในอีกด้านหนึ่ง สื่อโฆษณาก็เริ่มใช้ภาพผู้สูงอายุในด้านคุณค่าเพื่อสื่อให้เห็นว่าสินค้าของตนมีความยาวนานมีประสบการณ์ คุณค่าประหนึ่งตัวผู้สูงอายุนั่นเอง ยิ่งไปกว่านั้น สื่อโฆษณายังเริ่มเจาะกลุ่มสินค้าเพื่อผู้สูงอายุหรือที่เรียกว่า “การตลาดสีเทา” (grey market) เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้ามาบริโภคสินค้า รวมถึงการให้ลูกหลานเข้ามาซื้อสินค้าและบริการเพื่อผู้สูงอายุ ตัวอย่างเช่น ผ้าอ้อมสำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น แต่ก็ยังถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นอยู่และจะพัฒนาจนถึงขีดสุดในยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร

กลุ่มที่สอง ชมรมผู้สูงอายุ เป็นสื่อกิจกรรมที่มองถึงคุณค่าของผู้สูงอายุที่ยังคงทำกิจกรรมต่อเนื่องจากสังคมเกษตรกรรม เช่น การเข้าวัดเข้าวา การทำบุญในวันสำคัญ และเมื่อก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม ภาครัฐจึงกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวทำกิจกรรมผ่าน “ชมรมผู้สูงอายุ” โดยเริ่มต้นใน ปี พ.ศ. 2505 ณ โรงพยาบาลประสาท เป็นครั้งแรก และนำมาดำเนินการอีกครั้งในช่วง

ปี พ.ศ. 2525 โดยกระทรวงมหาดไทยสนับสนุนให้ทุกจังหวัดจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้น (บรรลุ ศิริพานิช, 2541: 174) ในปัจจุบันอยู่ภายใต้การดูแลของกรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข และองค์กรเอกชน คือ สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยช่วยสนับสนุนการทำงานด้วย และมีชมรมผู้สูงอายุรวมทั้งสิ้น 19,475 ชมรม (ตัวเลขปี พ.ศ. 2551 อ้างถึงในศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552: 71)

ด้วยเหตุที่การทำกิจกรรมผ่านชมรมผู้สูงอายุจะมีทั้งกิจกรรมที่เน้นสาระและความบันเทิง จึงจัดให้อยู่ในหัวข้อสื่อสาระบันเทิง เช่น กิจกรรมด้านศาสนา กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมสุขภาพอนามัย กิจกรรมเสริมรายได้ กิจกรรมเกี่ยวกับศิลปะ กิจกรรมท่องเที่ยว กิจกรรมการกุศล และกิจกรรมฌาปนกิจสงเคราะห์ (บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 183-184)

และถึงแม้ว่ารัฐจะเป็นผู้ดำเนินการผลักดันให้เกิดชมรมผู้สูงอายุ แต่ชมรมดังกล่าวก็ทำงานโดยมีอุดมการณ์ร่วมกันคือ “เป็นชมรมของผู้สูงอายุในแต่ละชุมชนที่รวมตัวกันตั้งขึ้นมาแล้วดำเนินกิจกรรมของชมรมโดยผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิก เพื่อก่อประโยชน์ทุกด้าน หรือตามความมุ่งหมายของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุนั้นๆ และเพื่อสังคมโดยรวม” (บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 176)

แต่จากการศึกษาผลการทำงานของชมรมที่ผ่านมา บรรลุ ศิริพานิช (2539 และ 2541) ได้ศึกษาวิจัยและพบว่า ชมรมที่จัดตั้งขึ้นอาจมิได้หมายความว่า จะเข้มแข็งทั้งหมด กล่าวคือ ชมรมอาจมิใช่ตัวแทนของคุณค่าผู้สูงอายุทั้งหมด เพราะสามารถจัดประเภทได้สี่ประเภทคือ ชมรมที่พึ่งตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้ ชมรมที่พึ่งตนเองได้ ชมรมที่ต้องได้รับการสนับสนุน (พึ่งพาตนเองไม่ได้) และชมรมผู้สูงอายุเฉพาะอาชีพ เช่น ชมรมที่เป็นอดีตข้าราชการหรือในบริษัทต่างๆ เป็นต้น และนำไปสู่การที่ภาครัฐยังคงต้องเข้าไปช่วยสนับสนุนการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุในรูปแบบที่แตกต่างกัน ทั้งการช่วยเหลือแบบทั้งหมด และการช่วยเหลือในบางส่วน หากเป็นชมรมที่เข้มแข็งก็ส่งเสริมให้เป็นวิทยากรที่ต่างๆ ด้วย

กล่าวโดยสรุป การศึกษาตัวบทในสังคมยุคอุตสาหกรรมซึ่งประกอบด้วยประเภทเนื้อหาประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ พบข้อที่น่าสนใจดังนี้

ในด้านเนื้อหา พบว่า ตัวบทระบุเนื้อหาที่หลากหลายสี่ด้านคือ กาย ใจ สังคมและจิตวิญญาณ แต่โดยรวมแล้วนั้น สังคมอุตสาหกรรมจะวางเนื้อหาหลักอยู่ตรงความอ่อนแอและเสื่อมโทรมของร่างกายผู้สูงอายุ ซึ่งมาจากเหตุผลที่ว่าทกรมการแพทย์ก้าวเข้ามากำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ และสถาบันอื่นๆ ก็ก้าวเข้ามาเป็นผู้ช่วยประสานพลัง เช่น รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร อันทำให้ร่างกาย จิตใจ และความสัมพันธ์กับสังคมของผู้สูงอายุมีแนวโน้มไปในทิศทางเชิงลบ

แต่ในอีกด้านหนึ่งเนื่องด้วยสังคมไทยในอดีตวาทกรรมหลักที่ครอบงำอยู่ก็คือการมองผู้สูงอายุในฐานะผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ ก็ยังคงได้รับการผลิตซ้ำในสังคมยุคอุตสาหกรรม แต่อาจจะไม่ได้เป็นวาทกรรมหลักเป็นเพียงวาทกรรมรองที่แฝงตัวอยู่ในสังคม ดังเช่น การลดระดับความรู้ของผู้สูงอายุเพียงบางเรื่องเท่านั้น และการผนวก “ความเชี่ยวชาญ” ลงในการขายสินค้า

ส่วนวาทกรรมความกตัญญูกตเวที ยังเป็นวาทกรรมที่สืบต่อเนื่องจากอดีตสู่สังคมอุตสาหกรรม โดยที่สถาบันศาสนาเป็นสถาบันหลักที่ช่วยตอกย้ำ รวมถึงสถาบันรัฐที่สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดวันผู้สูงอายุ การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ และแม้กระทั่งสถาบันเศรษฐกิจก็สร้างความหมายให้ลูกหลานต้องซื้อสินค้าเพื่อตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุด้วย

สำหรับในด้านของประเภทวาทกรรม จากการศึกษาพบว่า ประกอบไปด้วยประเภทวาทกรรมที่หลากหลาย ทั้งการอธิบาย การโต้แย้ง การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน การสาธิต ซึ่งหากมองโดยผิวเผินจะไม่ต่างไปจากในสังคมยุคเกษตรกรรม แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนก็จะพบว่า จุดต่างที่สำคัญคือ ประเภทวาทกรรมในยุคสังคมอุตสาหกรรม จะวางอยู่บนวิถีคิดของวิทยาศาสตร์ จึงทำให้การใช้ประเภทวาทกรรมไม่ใช่เฉพาะการมองแค่ “ภาษา” แต่จะใช้ข้อมูลต่างๆ เช่น ตัวเลข ตาราง กราฟ ภาพ และแผนภาพ เพื่อใช้ประกอบการอธิบาย โต้แย้ง ยกตัวอย่าง เปรียบเทียบ สั่งสอน และสาธิต รวมถึงจะใช้วาทกรรมทุกประเภทประกอบกันมากกว่า จะเน้นย้ำด้านใดด้านหนึ่งเป็นหลัก เช่น ในสังคมเกษตรกรรมที่มักจะใช้การสั่งสอน เพื่อแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ แต่เมื่อสังคมก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม อำนาจการสั่งสอนกลับกลายเป็นวาทกรรมที่สถาบันต่างๆ ใช้เพื่อสร้างความหมายให้ผู้สูงอายุอ่อนแอและยอมรับ

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาถึงวาทกรรมการสาธิตในสังคมอุตสาหกรรมก็จะพบว่า มีความแตกต่างไปมากกว่าในอดีตที่เน้นการใช้สื่อประเพณี นับตั้งแต่ “การสำรวจ” “การตรวจตรา” “การใช้งานวิจัย” และ “กิจกรรมของผู้สูงอายุ” เพื่อสื่อให้เห็นอำนาจที่สถาบันต่างๆ คอยกำหนดกฎเกณฑ์ผู้สูงอายุ โดยมีเพียงกิจกรรมของผู้สูงอายุที่ผู้สูงอายุมีอำนาจกำหนดตนเองเท่านั้น ซึ่งเป็นส่วนน้อย อันตอกย้ำให้เห็นถึงพลังสถาบันที่กำหนดตัวตนผู้สูงอายุ

ในประเด็นสุดท้าย คือ ประเภทสื่อ จะผลิตขึ้นโดยใช้สื่อที่ต่างกัน คือ สื่อสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง โดยจุดที่น่าสนใจก็คือ สื่อสาระ เป็นรูปแบบวาทกรรมหลักที่สถาบันต่างๆ นำมาใช้ส่วนหนึ่งก็เพื่อการยืนยันให้เห็นว่า ประเด็นผู้สูงอายุเป็นเรื่องที่สำคัญควรค่าแก่การศึกษา สื่อสาระนี้ยังกระจายตัวออกไปจาก “ตำรา” ที่มีผู้รู้ผู้อ่านไม่กี่คนสู่กลุ่มผู้สูงอายุเองโดยตรง เช่น กรณีของ “คู่มือผู้สูงอายุ” และสู่คนทั่วไปในสังคมผ่านข่าว และสารคดี อันทำให้เกิดการแพร่กระจายความคิดได้กว้างยิ่งขึ้น

ในทางกลับกัน สื่อบันเทิง ในที่นี้จะเน้นเฉพาะสื่อภาพยนตร์ เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า เป็นสื่อที่มีผู้สูงอายุในฐานะตัวเอกไม่มากนัก ทั้งๆ ที่สังคมไทยมีจำนวนผู้สูงอายุจำนวนมาก นั่นก็อาจเนื่องมาจากการมองไม่เห็นผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้สูงอายุเองก็อาจไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายทางการตลาดของภาพยนตร์

นอกจากนั้นหากพิจารณาถึงผู้สูงอายุที่ปรากฏตัวในภาพยนตร์ไทยก็จะพบว่า มีจำนวนมาก แต่กลับมิได้เป็นบทหลักในภาพยนตร์มากนัก กล่าวคือ เป็นเพียงตัวประกอบของเรื่อง อันตอกย้ำให้เห็นการมองไม่เห็นหรือมองข้ามความสูงอายุ ทว่า หากพิจารณาลึกลงไปกลับพบว่า แม้ อาจไม่ใช่บทหลักแต่บทที่ได้รับก็จะแสดงถึงความอาวุโส เช่น ปู่ย่า พ่อแม่ ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเท่ากับเป็นพยายามผลิตซ้ำวาทกรรมผู้สูงอายุผู้เชี่ยวชาญและความกตัญญูในสังคมให้สืบต่อไป

จากการศึกษาเฉพาะภาพยนตร์ที่มีผู้สูงอายุเป็นตัวเอกจำนวน 4 เรื่องพบว่า ภาพยนตร์ไทยได้นำเสนอผู้สูงอายุตามวาทกรรมหลักที่สังคมมองว่าผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมเริ่มมีปัญหา แต่ก็ยังคงมีการนำเสนอวาทกรรมคุณค่าผู้เชี่ยวชาญอยู่บ้างแต่ก็มีน้อยเพียง 1 เรื่อง คือ “หลวงตา” และที่น่าสนใจคือในท้ายที่สุด ฉากจบของภาพยนตร์ทุกเรื่องแม้จะนำเสนอในด้านบวกก็แสดงให้เห็นว่า วาทกรรมคุณค่าผู้เชี่ยวชาญเป็นข้อสรุปสุดท้ายที่สังคมไทยพึงกระทำ ซึ่งอาจจะเป็นเพียงภาพฝันหรือการแย้งจากสภาพความจริงในสังคมอุตสาหกรรมที่ผู้สูงอายุเริ่มถูกลดคุณค่าลงจากสถาบันต่างๆ

ส่วนสื่อสารบันเทิง คือ สื่อโฆษณาและชมรมผู้สูงอายุ เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน กล่าวคือ สื่อโฆษณาจะแสดงให้เห็นภาพผู้สูงอายุทั้งบวกและลบ ซึ่งขึ้นอยู่กับเป้าหมายการขายสินค้า หากต้องการขายสินค้าต่อต้านความชราก็มักจะใช้ภาพเชิงลบ แต่หากต้องการขายสินค้าเพื่อผู้สูงอายุหรือการตลาดผู้สูงอายุก็มักจะใช้ภาพบวก ส่วนกรณีของชมรมผู้สูงอายุ จะเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุมีสิทธิเสนออัตลักษณ์ตนเองในแง่คุณค่าได้เองต่างไปจากสื่ออื่นๆ ทั้งสื่อสารและบันเทิง ที่มักจะมาจากระบบต่างๆ เป็นผู้กำหนด แต่คุณค่านี้อาจลดลงหรือเป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านเท่านั้น

2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม

ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมจะพิจารณาถึงบริบทในสังคมอุตสาหกรรมที่ส่งผลต่อการกำหนดวาทกรรมใน 5 ด้านคือ มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม รัฐ การแพทย์ เศรษฐกิจ การสื่อสาร ดังนี้

2.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

ภายใต้สังคมอุตสาหกรรม บริบทสังคมเริ่มแปรเปลี่ยนไปอย่างมากโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงมิติเศรษฐกิจจากการพึ่งพิงตนเองสู่การพึ่งพิงการตลาด อันมีผลต่ออัตลักษณ์ของผู้สูงอายุโดยตรง โดยเฉพาะการลดคุณค่าความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ

พัทธา สายหู (2526) ตั้งข้อสังเกตว่าสังคมไทยเริ่มก้าวสู่สังคมยุคอุตสาหกรรมอาจนับได้จากการรับความเจริญจากต่างประเทศแบบตะวันตกตั้งแต่วัฒนธรรมที่ 5 เป็นต้นมา ทำให้ผู้คนในสังคมไทยเริ่มนับถือเงินตราและเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตจากเกษตรกรรมพอเพียงไปสู่การทำงานเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยเฉพาะการส่งสินค้าออกยังต่างประเทศ

อีกทั้ง ความรู้ก็แปรเปลี่ยนสู่การเปิดรับความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้การเคารพนับถือผู้สูงอายุในฐานะผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญเริ่มเปลี่ยนไป เพราะความรู้ของพ่อแม่ไม่น่าจะสามารถทำประโยชน์ต่อคนในยุคนี้ได้มากเท่าไรนัก บรรลุ ศิริพานิช เสริมว่า หลักฐานชิ้นสำคัญก็คือการออกพระราชบัญญัติบังคับให้คนไทยต้องเรียนหนังสือ ทำให้คนไทยมีความรู้แบบตะวันตกซึ่งเข้ากับสังคมแบบอุตสาหกรรมที่กำลังพัฒนาและหันสู่อาชีพใหม่ๆ ที่มีโช่แต่การเกษตรกรรม รวมถึงแม้จะเป็นอาชีพทางการเกษตร สถาบันการศึกษาก็ตอบรับด้วย เช่น การเปิดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นต้น บทบาทของผู้สูงอายุจึงลดลง คำเรียกผู้สูงอายุจึงเปลี่ยนไปจากการ “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” กลายเป็น “ไดโนเสาร์เต่าล้านปี” (บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 146)

ด้วยสังคมอุตสาหกรรมที่ยกย่องความรู้ความทันสมัยและที่สำคัญคือผลผลิตที่คำนวณด้วยค่าเงินตรา ผู้สูงอายุจึงรู้สึกที่ตนเองตามไม่ทันคนรุ่นใหม่ ไม่สามารถทำประโยชน์ได้คุ้มค่า ซึ่งเป็นเหตุเดียวกันกับที่บรรดาบริษัท ภาครัฐ ก็กำหนดอายุการจ้างงานด้วยเหตุสูงอายุ ผู้สูงอายุจึงกลายเป็น “ส่วนเกิน” ในสังคมและตกอยู่ในสภาวะที่ลำบากเพราะไม่สามารถทำประโยชน์ได้อีกต่อไป (พัทธา สายหู, 2526: 14)

นอกเหนือจากการลดบทบาทผู้สูงอายุแล้ว พัทธา สายหู (2526) ยังเสนออีกด้วยว่า สังคมอุตสาหกรรมยังทำให้คนในสังคมเน้นการพึ่งตนเอง ลูกหลานแยกย้ายทำอาชีพตามความถนัดที่ได้เรียนรู้มาจากสถาบันการศึกษา และการพัฒนาสู่ครอบครัวเดี่ยว (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549) เหล่านี้เองที่ทำให้เริ่มขาดสายสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุและลูกหลาน และนำมาสู่การที่รัฐเริ่มแก้ไขปัญหาด้วยการวางแนวทางการสงเคราะห์ผู้สูงอายุแทนที่ครอบครัวเป็นผู้ดูแล (ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป)

ในอีกด้านหนึ่งจากการที่สังคมไทยยังคงไม่ได้ก้าวไปสู่สังคมอุตสาหกรรมทั้งหมด ยังมีอีกหลายส่วนที่ยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรม วาทกรรมคุณค่าผู้สูงอายุและความกตัญญูต่อผู้สูงอายุที่เคยดำรงอยู่ในสังคมเกษตรกรรมจึงยังคงแพร่กระจายเข้ามาสู่สังคมอุตสาหกรรม ดังเช่น การก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุ การจัดตั้งวันผู้สูงอายุแห่งชาติ เป็นต้น แต่ความรู้ความเชี่ยวชาญอาจต้องปรับตัวจากการรู้ทุกเรื่องไปสู่ “รู้เพียงบางเรื่อง” เช่น เรื่องวัฒนธรรม

นอกจากนั้น ถึงแม้จะมีการมองผู้สูงอายุที่อ่อนแอเพียงพียงก็ตามที แต่ก็จะมีผสมผสานกับวาทกรรมคุณค่าและความกตัญญูต่อผู้สูงอายุในอดีต เช่น การสงเคราะห์และสวัสดิการก็ทำเพื่อห้มองผู้สูงอายุอ่อนแออย่างไร้แล้ว ก็ยังถือเป็นการตอบแทนผู้สูงอายุอีกด้วย

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งในสังคมอุตสาหกรรมก็คือ การพัฒนาความคิดเรื่อง “ความงามกับผู้สูงอายุ” จากในอดีตความงามอาจมิใช่เรื่องสำคัญสำหรับผู้สูงอายุ เพราะว่าการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ และผู้สูงอายุก็ต้องปลงกับสังขารที่เหี่ยวย่น ทว่า จากการเติบโตทางการแพทย์สมัยใหม่ ความเหี่ยวย่นที่มาจากการความชราก็กลายเป็นสิ่งที่สถาบันการแพทย์สามารถเข้าไปจัดการได้ ทั้งการเข้ายาและการทำศัลยกรรม

ยิ่งไปกว่านั้น จากแนวคิดของสังคมอุตสาหกรรมในเบื้องต้นที่มองว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่อ่อนแอไร้คุณค่า จึงส่งผลให้ผู้สูงอายุหรือผู้ใกล้จะเป็นผู้สูงอายุตกอยู่ในภาวะอาการ “กลัวแก่” เพราะหากแก่แล้วก็จะกลายเป็นผู้ที่ไร้คุณค่าไปในทันที ประกอบทั้งอุตสาหกรรมความงามก็เข้ามามีส่วนสนับสนุน โดยเฉพาะสินค้าต่อต้านความชราที่เติบโตขึ้น ทั้งหมดนี้ส่งผลให้ผู้สูงอายุจำเป็นต้องเหนียวรั้งไม่ให้ความชราเข้ามาเยือน และการสวมหน้ากากเพื่อกัน “แก่” (Featherstone and Hepworth, 2005) แต่ทั้งนี้ การชะลอความชราในยุคนี้ยังคงเป็นการชะลอในเบื้องต้นเท่านั้น เมื่อสังคมก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร (ซึ่งจะกล่าวถึงในบทถัดไป) ก็จะสามารถจัดการความชราได้ ลึกลงไปถึงระดับเซลล์รวมถึงการเปลี่ยนแปลงอวัยวะได้ด้วย

2.2 มิติด้านรัฐ

ในสังคมอุตสาหกรรม สถาบันรัฐก้าวเข้ามาจัดการความชราในหลากหลายแนวทาง สามารถจำแนกได้ 6 แนวทาง ไล่ลำดับจากการพัฒนานับตั้งแต่ยุคแรกจนถึงปัจจุบัน คือ (1) แนวทางแรก การป้องกันผู้สูงอายุ ในด้านของการห้ามฟ้องร้องผู้สูงอายุและการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นผลจากความกตัญญูต่อผู้สูงอายุในยุคสังคมเกษตรกรรม (2) แนวทางที่สอง การสงเคราะห์และตอบแทนผู้สูงอายุ เป็นการเน้นการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอและยากไร้ ซึ่งถือเป็นยุคแรกๆ ที่บ่งชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีความอ่อนแอและส่งผลต่อแนวทางอื่นๆ ที่จะตามมาในอนาคต (3) แนวทางที่สาม สวัสดิการผู้สูงอายุ จะเริ่มขยายจากการมองผู้สูงอายุที่อ่อนแอแบบสงเคราะห์

ผู้จัดการผู้สูงอายุในด้านอื่นๆ ทั้งการบริการและการประกันสังคม (4) แนวทางที่สี่ การเกษียณอายุ คือ แนวทางที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอและเกษียณอายุ (5) แนวทางที่ห้า การสนับสนุนความเข้มแข็งของผู้สูงอายุ คือ การพิจารณาผู้สูงอายุว่ายังคงมีคุณค่ามีความเชี่ยวชาญและรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรม และ (6) แนวทางที่หก คือ ทั้งส่งเสริมและสนับสนุนความเข้มแข็ง หรือการมองผู้สูงอายุแบบประสมประสาน ซึ่งถือเป็นแนวทางใหม่ที่ผนวกวิถีคิดแบบคู่ขนาน ซึ่งเป็นยุคท้าทายๆ ของสังคมอุตสาหกรรม รายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวทางแรก การป้องกันผู้สูงอายุ เป็นแนวทางที่รัฐมองว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ในอดีต ดังนั้นคนรุ่นหลังก็ควรที่จะดูแลตอบแทนผู้สูงอายุ แนวคิดดังกล่าวส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากวาทกรรมความกตัญญูในยุคสังคมเกษตรกรรม และเมื่อก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรมแนวทางนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลาย

แต่เมื่อสภาพสังคมอุตสาหกรรมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเริ่มมองผู้สูงอายุที่ไร้ประโยชน์เพราะไม่สามารถทำกิจกรรมได้ต่อไปและความรู้ที่ไม่เท่าทันคนรุ่นใหม่ จึงทำให้รัฐต้องออกกฎหมายควบคุมคนและกำหนดบทลงโทษที่ชัดเจนมากกว่าการควบคุมทางจริยธรรมเช่นในอดีต โดยระบุไว้ในกฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ในด้านกฎหมายอาญา จะเกี่ยวพันกับการระบุถึงการดูแลและห้ามทำร้ายร่างกายผู้สูงอายุ และกำหนดบทลงโทษที่ชัดเจน คือ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 307 ความว่า

ผู้ใดมีหน้าที่ตามกฎหมายหรือตามสัญญาต้องดูแลผู้ซึ่งพึ่งตนเองมิได้ เพราะอายุ ความเจ็บป่วย กายพิการหรือจิตพิการ ทอดทิ้งผู้ซึ่งพึ่งตนเองมิได้นั้นเสียโดยประการที่น่าจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ชีวิต ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือไม่ปรับไม่เกิน 6,000 บาท หรือทั้งจำและปรับ

(อ้างถึงในปิยากร หวังมหาพร, 2546: 260)

และมาตรา 308 ก็ระบุให้เห็นถึงการเพิ่มความระมัดระวังแก่ผู้ทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุ “ถ้าการกระทำความผิดตามมาตรา 306 หรือมาตรา 307 เป็นเหตุให้ผู้ถูกทอดทิ้งถึงแก่ความตาย หรือได้รับอันตรายสาหัส ผู้กระทำต้องระวางโทษดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 290 มาตรา 297 หรือมาตรา 298 นั้น” (อ้างถึงในสันติ ศิริธีราเจษฎ์, 2543: 110-111)

ในทำนองเดียวกัน กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็ระบุถึงการเลี้ยงดูบิดามารดา ห้ามทำร้าย บิดามารดา อันได้แก่หมวดที่ 2 มาตรา 1536 กล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ของบิดา มารดา และบุตรที่ต้องเลี้ยงดูมารดา

“บุตรจำเป็นต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา” ดังนั้น บุตรจึงมีหน้าที่ตามกฎหมาย ต้องเลี้ยงดูบิดามารดาที่สูงอายุ ซึ่งหากบุตรทอดทิ้งบิดามารดาที่สูงอายุ ซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้โดยประการที่น่าจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิต บุตรผู้นั้นต้องรับโทษอาญา

(อ้างถึงในปิยากร หวังมหาพร, 2546: 263)

นอกจากนั้น ยังมีมาตรา 1562 ที่กล่าวถึงการห้ามฟ้องร้องบุพการี “ผู้ใดที่จะฟ้องร้อง บุพการีของตนเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญามีได้ แต่เมื่อผู้นั้นหรือญาติสนิทของผู้นั้นร้องขอ อัยการจะ ยกคดีขึ้นว่ากล่าวได้” (อ้างถึงในปิยากร หวังมหาพร, 2546: 262-263)

มาตรา 1598/28 ก็ยังระบุถึงบุตรบุญธรรมจะมีฐานะเดียวกับบุตร จึงย่อมมีหน้าที่เลี้ยงดู บิดามารดาด้วย (สันติ ศิริธีราเจษฎ์, 2543: 103-110)

แนวทางที่สอง การสงเคราะห์และตอบแทนผู้สูงอายุ เป็นแนวทางที่รัฐวางอยู่บนกรอบ แนวคิดสามด้านคือ ด้านแรก ความอ่อนแอของผู้สูงอายุตามวาทกรรมการแพทย์ ด้านที่สอง ความ กตัญญูตต่อผู้สูงอายุ และด้านที่สาม การพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย

กรอบแนวคิดทั้งสามด้านนั้นทำให้รัฐก้าวเข้ามามีบทบาทในการจัดการผู้สูงอายุใน ลักษณะ “สงเคราะห์” ดูแลผู้สูงอายุ เพราะมองว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้อ่อนแอ แต่ด้วยการที่ผู้สูงอายุเคย ทำประโยชน์ก็จำเป็นที่ต้องตอบแทนบุญคุณ และในบางสถานการณ์สงเคราะห์ผู้สูงอายุก็ยังมีนัยยะ ของการทำให้ประเทศเจริญแบบสมัยใหม่ ดังที่ปรากฏในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เริ่ม สงเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านบ้านพักคนชรา โดยมองแบบอย่างสังคมตะวันตกเพื่อให้ประเทศพัฒนา (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป. และ บรรลุ ศิริพานิช, 2542) แต่หากพิจารณาการสงเคราะห์ โดยรวม มักจะวางอยู่บนกรอบแนวคิดความอ่อนแอของผู้สูงอายุและการตอบแทนบุญคุณของ ผู้สูงอายุ

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549: 84-85) ยังตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า การจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ ในประเทศไทยนั้น ยุคแรกจะมุ่งเน้น “การบรรเทาปัญหา” (residual model of social welfare) หรือการแก้ไขปัญหามาแบบเพื่อบรรเทาหรือระยะสั้น หรือนั้นการสงเคราะห์ แต่ก็ส่งผลต่อการที่ ผู้สูงอายุมักจะถูกมองว่า “ไร้คุณค่า” ดังที่ปรากฏว่า

บุคคลสามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้ด้วยทรัพยากรและความสามารถต่างๆ ที่ตนมีอยู่ หากพึ่งตนเองไม่ได้ ครอบครัวจะเป็นสถาบันที่รองรับภาระต่อ แต่หากเครือข่ายทั้งสองแหล่งไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐจะจัดสวัสดิการให้ ดังนั้น ผู้ที่รับความช่วยเหลือจากรัฐจึงเป็นเสมือนกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เป็นภาระแก่สังคมพึ่งตนเองไม่ได้ ไม่มีความสามารถทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ผู้ที่รับความช่วยเหลือจากรัฐที่ถูกดำเนิน ถูกประณามจากผู้อื่น และเป็นผู้ที่เปรียบเสมือนไร้ศักดิ์ศรี ไร้คุณค่า

(ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 84)

แต่ในช่วงหลังแนวคิดเริ่มแปรเปลี่ยนไปสู่ “การต่อต้านระบบการควบคุมของรัฐ” (anti-collectivism) เริ่มให้เอกชนเข้ามาบริการ รวมถึงเริ่มเกิด “แนวคิดใหม่” (new-right) ซึ่งมีแนวโน้มการเมืองรัฐในแง่ลบ เริ่มมองให้ประชาชนรวมกลุ่มดำเนินการด้วยตนเอง ดังเช่น ชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น และในช่วงหลังก็เริ่มปรับแนวคิดอีกครั้ง เช่น แนวคิด “กลุ่มนियมการควบคุมของรัฐ” (collectivism) ซึ่งหมายถึงการหวนสู่การทำงานประสานระหว่างรัฐกับชุมชน แนวคิดสตรีนิยมแนวสวัสดิการ (welfare feminism) ที่สนใจมิติสตรีกับผู้สูงอายุ และแนวคิดเชิงสภาวะแวดล้อม (the ecological perspectives) ที่เน้นการความสัมพันธ์ของทุกสิ่งแบบองค์รวมและการพัฒนาแบบยั่งยืน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 86-88) แต่สำหรับในที่นี่จะมุ่งเน้นกรณีของการสงเคราะห์เท่านั้น ส่วนแนวคิดอื่นๆ นั้นจะพัฒนาในช่วงหลังและยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร

หากพิจารณาการทำงานสงเคราะห์และตอบสนองผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมของสถาบันรัฐสามารถจำแนกออกเป็น 3 ยุค คือ การสงเคราะห์และตอบสนองผู้สูงอายุของรัชกาลที่ 4 การสงเคราะห์ผู้สูงอายุในช่วงจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตามแนวคิดรัฐนิยม และการสงเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ยุคแรก การสงเคราะห์และตอบสนองผู้สูงอายุในรัชกาลที่ 4 เป็นการพิจารณาผู้สูงอายุของสถาบันรัฐในสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขและทรงมีพระราชภารกิจที่สงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ชราและพิการ โดยมองว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่อ่อนแอแต่ก็เคยทำประโยชน์ให้กับประเทศมาก่อน ดังนั้นการสงเคราะห์ช่วยเหลือจึงมีความจำเป็น ดังปรากฏอยู่ใน “คำประกาศพระราชทานคนชรา” ในหนังสือ “วชิรญาณวิเศษ” เล่ม 2 แผ่น 41 วัน 6 เดือน 9 แรม 8 ค่ำปีกุน นพศก 1249 (พ.ศ. 2430) ความว่า

มนุษย์ที่ยังหนุ่มสาว ยังมีกำลังพอที่จะทำมาหากินได้อยู่ แต่คนชราพิการเป็นคนควรสงสารมีกำลังก็น้อย จะประกอบภาระเลี้ยงชีวิตได้ด้วยยากนัก แล้วคนเหล่านี้ก็เป้นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมาแต่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย แล้วก็มีบุตรมีหลานสืบมา

(คำประกาศพระราชทานคนชรา, นพศก 1249 (พ.ศ. 2430) : 327)

การพระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์เป็นการปลูกความคิดการทำทานให้ผู้สูงอายุของสังคมไทยในยุคแรก ซึ่งคนส่วนใหญ่ยังไม่นิยมการทำบุญกับบุคคลมากกว่าศาสนา รวมถึงบทบาทหน้าที่การดูแลผู้สูงอายุควรเป็นเรื่องของครอบครัวมากกว่า ดังนั้น จึงต้องมีการปรับความคิดให้เห็นว่าการทำบุญกับบุคคลเป็นเรื่องที่ทำได้ และที่สำคัญกว่านั้นคือ การตอบแทน หรือ กตัญญูต่อผู้สูงอายุแม้จะไม่ญาติหรือครอบครัว อันนำไปสู่การสงเคราะห์ผู้สูงอายุของรัฐในยุคถัดไป

ยุคที่สอง การสงเคราะห์ผู้สูงอายุในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยแนวคิดรัฐนิยม ในยุคนีการสงเคราะห์ผู้สูงอายุจึงเกิดขึ้นจากเหตุผลส่วนหนึ่งที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามเดินทางไปยังต่างประเทศและได้เห็นแบบอย่างการสงเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านบ้านพักคนชรา ใน ปี พ.ศ. 2496 จึงเห็นว่าควรที่จะสงเคราะห์ผู้สูงอายุในแนวทางดังกล่าวด้วย (บรรลุศิริพานิช, 2542: 146)

แต่ก่อนหน้านั้นใน ปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. ก็ได้จัดตั้งกรมประชาสงเคราะห์ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดสวัสดิการสำหรับประชาชนกลุ่มต่างๆ คือ เด็กกำพร้า อนาคตา คนพิการ ทูพพลภาพ ไร้ที่พึ่ง และคนชราที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ (สมรักษ์ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป. : 156) ต่อมาในปี พ.ศ. 2484 ก็ตรากฎหมายว่าด้วย “การควบคุมขอทาน” โดยระบุในมาตรา 7 เกี่ยวกับคนชราว่า

“เมื่อปรากฏจากการสอบสวนว่า ผู้ใดทำการขอทานและผู้นั้นเป็นคนชราภาพหรือวิกลจริตหรือเป็นคนมีโรค ซึ่งไม่สามารถประกอบอาชีพแต่อย่างใดและไม่มีทางเลี้ยงชีพอื่น ทั้งไม่มีญาติมิตรอุปการะเลี้ยงดูให้พนักงานเจ้าหน้าที่ส่งตัวไปยังสถานสงเคราะห์” (อ้างถึงในสมรักษ์ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป. : 157)

ในช่วงเวลาต่อมา จอมพล ป. ก็ออกนโยบายรัฐนิยมของชาติฉบับที่ 12 ในปี พ.ศ. 2485 ที่มีข้อความว่า

“ในที่สาธารณสถานหรือในถนนหลวง ให้บุคคลทำการช่วยเหลือและคุ้มครองโดยลักษณะที่จะยังความปลอดภัยให้เด็ก คนชราหรือคนทุพพลภาพในการสัญจรไปมา หรือในการ

หลบหลีกภัยอันตราย” (อ้างถึงในสมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป. : 157) ซึ่งถือได้ว่าเป็นการ ตอกย้ำการสนับสนุนการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอ

กฎหมายทั้งสองฉบับนี้จึงเป็นแรงผลักดันให้เกิด “สถานสงเคราะห์คนชรา” บ้าน บางแค เป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2496

การสงเคราะห์ผู้สูงอายุนี้ แม้ด้านหนึ่งจะวางอยู่บนวาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุ ทว่า หากพิจารณาอย่างละเอียดพบว่า วาทกรรมดังกล่าวจะมีเงื่อนไข “เฉพาะ” ผู้สูงอายุ ที่อ่อนแอ พิกัด ยากจน ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีคนอุปการะ ดังนั้น รัฐจึงต้องยื่นมือเข้าไปช่วยแก้ไข และที่สำคัญคือการตอบแทนหรือความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ดังหลักฐานที่ระบุไว้ในวัตถุประสงค์ ของการก่อตั้งบ้านพักคนชราที่ว่า

1. เพื่อให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากจน ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน ไม่มีที่อยู่อาศัย ขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู หรืออยู่กับครอบครัวไม่มีความสุข
2. เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของครอบครัวที่มีรายได้น้อยหรือยากจน ไม่สามารถ เลี้ยงดูผู้สูงอายุให้อยู่กับครอบครัวได้
3. เพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดีของผู้สูงอายุ ที่ได้ทำประโยชน์ให้แก่ ประเทศชาติเมื่อครั้งยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว และเพื่อรักษาประเพณีวัฒนธรรมอันดี งามของไทยในการที่จะโอบอุ้มและช่วยเหลือผู้สูงอายุเพื่อแสดงความกตัญญู กตเวทิต่อผู้สูงอายุของประเทศ

(อ้างถึงในอรุวรรณ ขำสุวรรณ, 2543: 134)

ยุคที่สาม การสงเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 4 ฉบับแรก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกำหนดขึ้นโดยภาครัฐมีเป้าหมายเพื่อพัฒนา ด้านเศรษฐกิจเป็นลำดับแรก แต่ต่อมาก็ขยายสู่มิติเชิงสังคมดังการเปลี่ยนชื่อจาก “แผนพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1” (พ.ศ. 2504-2509) สู่ “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” ฉบับ ต่อมา เนื้อหาส่วนหนึ่งของแผนดังกล่าวโดยเฉพาะในยุคแรกของแผนฯ คือ แผนที่ 1-4 ก่อนการ กำหนดนโยบายผู้สูงอายุฉบับแรก คือ แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ (พ.ศ. 2525-2544) ในปี พ.ศ. 2525 จะมุ่งเน้นการสงเคราะห์และช่วยเหลือผู้สูงอายุที่อ่อนแอตามวาทกรรมความ อ่อนแอและความกตัญญู ดังตัวอย่างในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในบทที่ 10 ที่ระบุ การพัฒนาชุมชนและสาธารณูปการเรื่องการประชาสงเคราะห์ว่า

ในด้านการประชาสัมพันธ์นโยบายที่สำคัญที่สุด ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือผู้ที่ไม่สามารถช่วยตนเองเท่าที่จะกระทำได้ เป็นการแบ่งเบาภาระสังคม เช่น คนชรา เด็กกำพร้า บุคคลที่สังคมรังเกียจ ผู้ประสบภัยพิบัติและเกษตรกรและกรรมกรที่ยากจน

(อ้างถึงในปิยากร หวังมหาพร, 2546: 92)

ทั้งนี้ ผู้สูงอายุได้กลายเป็นปัญหาสำคัญโดยปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ระบุว่า กลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่มีปัญหา ดังนี้

กลุ่มที่มีปัญหาทางสังคมและกลุ่มเป้าหมายพิเศษ ซึ่งประมาณว่า มีอยู่ประมาณ 1.68 ล้านคน และมีผู้สูงอายุบางส่วนที่ถูกทอดทิ้งเนื่องจากความตกต่ำของภาวะเศรษฐกิจและสังคม และในจำนวนนี้รัฐบาลสามารถให้บริการได้เพียงปีละ 1,500 คน จึงได้กำหนดแนวทางและมาตรการในการแก้ไขคือ ให้มีการสำรวจคนชราที่เข้าข่ายได้รับการสงเคราะห์และสนับสนุนให้องค์การเอกชนเข้ามาร่วมจัดบริการด้วย

(เล็ก สมบัติ, 2545: 8-2)

ปิยากร หวังมหาพร (2546: 94) ขยายความว่า ในช่วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-4 เป็นช่วงประเทศพัฒนาสู่สังคมอุตสาหกรรม และทำให้เกิดปัญหาสังคมตามมาเพราะเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุล เช่น ปัญหาช่องว่างคนรวยและคนจน การว่างงาน และการไร้ถิ่นที่อยู่อาศัย ดังนั้น รัฐจึงให้ความสนใจต่อการแก้ไขปัญหาต่อสังคม โดยเฉพาะผู้สูงอายุ

และหนึ่งในปัญหาของผู้สูงอายุที่รัฐบาลให้ความสนใจก็คือ ปัญหาด้านการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากไร้ต่อบ้านพักคนชรา คือ การจัดตั้ง “ศูนย์บริการผู้สูงอายุภายนอก” ในปี พ.ศ. 2522 ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ผู้สูงอายุภายนอกสถานสงเคราะห์ และปัญหาด้านสุขภาพผู้สูงอายุ เป็นแบบเข้าไปเยี่ยมกลับ (เล็ก สมบัติ, 2545: 8-10)

อย่างไรก็ดี ทั้งหมดนี้ยังเป็นการมองผู้สูงอายุเฉพาะกลุ่มหรือบุคคลที่อ่อนแอเป็นหลัก แต่ก็เริ่มมีการมองผู้สูงอายุที่เข้มแข็งด้วยโดยผ่านชมรมผู้สูงอายุ (ดังที่จะกล่าวรายละเอียดในแนวทางที่ห้า)

แนวทางที่สาม สวัสดิการผู้สูงอายุ ถือได้ว่า เป็นแนวคิดที่ขยายออกจากการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ซึ่งอาจเป็นการมองผู้สูงอายุเฉพาะกลุ่มคือ กลุ่มที่อ่อนแอ ยากไร้ ไปสู่กลุ่มผู้สูงอายุโดยรวม โดยมีได้มีเป้าหมายการมองว่า ผู้สูงอายุอ่อนแอ แต่เป็นการตอบแทนผู้สูงอายุทุกคนที่เคยทำประโยชน์มานาน และอีกด้านหนึ่ง อาจมองได้ว่าเป็นผลพวงจากความพยายามต่อสู้ของบรรดาผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ และสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ที่พยายามให้ภาครัฐจัดสวัสดิการให้กับผู้สูงอายุทุกคน ดังที่ปรากฏในการผลักดันนโยบายผู้สูงอายุฉบับที่สอง แต่ทั้งนี้ การต่อสู้เพื่อทำให้เกิดผลสำเร็จก็สอดคล้องกับแนวคิดสวัสดิการผู้สูงอายุ

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549: 26) ได้อธิบายความหมายสวัสดิการสังคมตามแนวทางของสถาบันสมาคมนักสังคมสงเคราะห์นานาชาติ (The Nation Association Social Workers, NASW) ว่า เป็นระบบของประเทศที่เกี่ยวกับโครงการ ผลประโยชน์และบริการที่ช่วยให้ประชาชนได้พบกับความต้องการด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา สุขภาพอนามัย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตและคงอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงขอบเขตของสวัสดิการ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 37) ว่า จำแนกได้เป็นสามด้านคือ (1) การประกันสังคม (social insurance) ซึ่งเป็นการสร้างหลักประกันให้กับความมั่นคงในการดำรงชีวิต ยามเจ็บป่วย เสียชีวิต และการประกันกรณีชราภาพ (2) การช่วยเหลือสาธารณะ (public assistance) ซึ่งเป็นบริการที่คล้ายคลึงกับการสงเคราะห์กลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และ (3) บริการสังคม (social services) ซึ่งจัดขึ้นโดยรัฐหรือแม้กระทั่งเอกชน เช่น ด้านสุขภาพอนามัย เป็นบริการด้านสุขภาพแก่ประชาชน ด้านการศึกษา หรือการให้การบริการการศึกษาแก่ประชาชน ด้านที่อยู่อาศัย หรือการบริการด้านที่อยู่อาศัย ด้านการมีงานทำและการมีรายได้ เป็นต้น

จากแนวคิดดังกล่าว ปิยากร หวังมหาพร (2546: 3-13) ได้ขยายความถึงกรณีสวัสดิการผู้สูงอายุ ดังนี้

(1) การประกันสังคม พบว่า สถาบันรัฐเริ่มที่จะให้ความคุ้มครองกับผู้สูงอายุภายหลังการเกษียณอายุด้วย “พระราชบัญญัติประกันสังคม” พ.ศ. 2497 กล่าวคือ ผู้ทำงานและเกษียณอายุจะได้รับบำนาญเป็นค่าครองชีพ แต่ไม่ได้บังคับใช้จนถึง พ.ศ. 2533 ก็เริ่มมีข้อความให้ขยายขอบเขตการประกันกรณีชราภาพ แต่กลับมีผลในปี พ.ศ. 2541 (ปิยากร หวังมหาพร, 2546: 17) นอกจากนี้ ยังมีพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2494 แต่ทั้งสองกรณียังเป็นประกันสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่มีงานประจำเท่านั้น อันทำให้เริ่มมีความพยายามที่จะกระตุ้นให้เกิดการประกันสังคมสำหรับผู้สูงอายุทุกคนในปัจจุบันหรือ “ระบบบำนาญแห่งชาติ” (รายละเอียดในบทถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร”)

(2) การช่วยเหลือสาธารณสุขหรือการสังคมสงเคราะห์ ดังเช่น กรณีของการจัดตั้งสถานสงเคราะห์และศูนย์บริการทางสังคม เพื่อเป็นสถานที่บริการผู้สูงอายุ นอกจากนั้น ยังมีกรณีเบี่ยงชีพที่มอบให้กับผู้สูงอายุที่ยากไร้ในปี พ.ศ. 2536 ดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา

(3) การบริการทางสังคมอื่นๆ สำหรับกรณีของผู้สูงอายุ เช่น การบริการสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ คลินิกผู้สูงอายุ การรักษาพยาบาลฟรีแก่ผู้สูงอายุ การบริการด้านลดค่าโดยสารแก่ผู้สูงอายุ เป็นต้น

สำหรับในที่นี่จะขยายความเฉพาะการบริการด้านสุขภาพแก่ผู้สูงอายุเพิ่มเติม ซึ่งถือกำเนิดขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2505 จนถึงปัจจุบัน เป็นแนวคิดที่วางอยู่บนความเท่าเทียมและการมองความอ่อนแอและตอบสนองผู้สูงอายุ

เมื่อย้อนประวัติศาสตร์การบริการผู้สูงอายุของสถาบันการแพทย์พบว่า เริ่มต้นในช่วงปี พ.ศ. 2505 ผ่านโครงการ “สุขภาพผู้สูงอายุ” ซึ่งมุ่งเน้นการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่มาใช้บริการที่โรงพยาบาลประสาท พญาไท (เล็ก สมบัติ, 2545: 8-5) ต่อมาในปี พ.ศ. 2506 ด้วยการเปิดคลินิกผู้สูงอายุ ครั้งแรก ที่โรงพยาบาลประสาท พญาไท โดยมุ่งเน้น การตรวจสุขภาพและแก้ไขปัญหากาการของโรค และต่อมาก็ฝึกอบรมเรื่องเกี่ยวกับโรคของผู้สูงอายุ อบรมแพทย์ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ กระจายสู่ทั่วประเทศ (ประสพ รัตนากร, 2528: 55)

แม้จะมีการดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 ทว่า ประเด็นเรื่องสุขภาพของผู้สูงอายุกลับได้รับความสนใจอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ 2520 ส่วนหนึ่งเนื่องจากปริมาณผู้สูงอายุที่มากขึ้น และอิทธิพลจากภายนอกประเทศคือภารกิจองค์การสหประชาชาติในปี พ.ศ. 2522 มีมติให้จัดการประชุม “สมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ” ใน ปี พ.ศ. 2525 ด้วยเหตุนี้ ในปี พ.ศ. 2522 ภาครัฐจึงเริ่มให้ความสนใจจัดตั้ง “คณะกรรมการเฉพาะกิจเรื่องผู้สูงอายุ” ตอบสนองต่อมติสหประชาชาติ และ พ.ศ. 2523 ก็จัดตั้ง “คณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ” ขึ้น เพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านสุขภาพ เช่น การจัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุ และชมรมผู้สูงอายุ การจัดประชุมวิชาการร่วมมือกับโรงเรียนการแพทย์ (เล็ก สมบัติ, 2545: 8-7)

และหลังจากที่รัฐบาลแต่งตั้ง “คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ” ในปี พ.ศ. 2525 มีการจัดตั้ง “อนุกรรมการประสานงานบริการสุขภาพผู้สูงอายุ” เพื่อรับผิดชอบด้านสุขภาพ และเริ่มมีการจัดประชุมสัมมนาวิชาการด้านสุขภาพผู้สูงอายุขึ้น คือ บริการสุขภาพผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ. 2524

สิ่งที่เป็นรูปธรรมอีกประการก็คือ การที่ภาครัฐกำหนด “ระเบียบกระทรวงสาธารณสุข ว่าด้วยการสงเคราะห์ผู้สูงอายุด้านการรักษาพยาบาล พ.ศ. 2535” โดยให้มีการสงเคราะห์ด้านการรักษาพยาบาลแก่ผู้สูงอายุ ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี บริบูรณ์ขึ้นไปโดยให้ได้รับการรักษาพยาบาลใน

สังกัดกระทรวงสาธารณสุขหรือที่กระทรวงสาธารณสุขประกาศกำหนดโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย (เล็ก สมบัติ, 2545: 8-5)

ในปีเดียวกัน (พ.ศ. 2535) ยังมีการจัดตั้ง “สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” ในกรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข เพื่อดำเนินการด้านวิชาการด้านสุขภาพของผู้สูงอายุโดยตรง

แนวทางที่สี่ การเกษียณอายุ ถือกำเนิดขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ 5 ซึ่งวางอยู่บนวาทกรรม ความอ่อนแอของผู้สูงอายุ อายุที่มากขึ้นถูกตีความหมายถึงความอ่อนแอและจะต้องผละออกจากงานประจำ ดังคำว่า “เกษียณ” ที่มีความหมายว่า “ลี้ไป” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน, 2542: 144)

การเกษียณอายุในสังคมอุตสาหกรรมนั้น วางอยู่บนกรอบความคิดการบังคับมากกว่าการพิจารณาตนเองว่าสมควรออกจากการงานดังในยุคสังคมเกษตรกรรม ทั้งนี้ การเกษียณแบบบังคับ (compulsory retirement) ใช้ อายุตัวบุคคลเป็นเกณฑ์ (กองวิชาการ สำนักงาน ก.พ., 2533)

กองวิชาการ สำนักงาน ก.พ. (2533) ศึกษาพบว่า การเกษียณอายุของไทยเริ่มต้นในแวดวงราชการตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยนำแนวทางจากประเทศอังกฤษและนำมาปรับใช้เป็น “พระราชบัญญัติเบี้ยบำนาญ รศ. 120” (พ.ศ. 2444) ระบุว่า

เมื่อข้าราชการคนใดอายุ 55 ปี ก็เป็นอันถึงกำหนดที่จะต้องออกจากราชการ เพราะเหตุสูงอายุ เว้นไว้แต่รัฐบาลเล็งเห็นว่าผู้นั้นยังไม่มีความชรามาเบียดเบียน และยังสามารถในการปฏิบัติราชการก็ให้รับราชการต่อไปอีกคราวละ 5 ปี จะเป็นคราวหนึ่งหรือสองคราวก็ได้

(กองวิชาการ สำนักงาน ก.พ., 2533: 7)

การกำหนดการเกษียณอายุราชการยังมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัยอีก ดังเช่น ในสมัยรัชกาลที่ 7 ก็ยกเลิก พระราชบัญญัติฉบับนี้ และตราเป็นกฎหมายใหม่เรียกว่า “พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2482” แต่ส่วนที่ยังคงเหมือนเดิมคืออายุที่เกษียณคือ 55 ปี และในปี พ.ศ. 2494 ก็เกิด “พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2494” ก็ปรับเวลาการเกษียณอายุกลายเป็น 60 ปีบริบูรณ์

ไม่ว่าจะเป็นเวลาการเกษียณอายุเท่าไรก็ตามแต่ก็ถือได้ว่า ภาครัฐหันมากำหนดเวลาของการทำงานของมนุษย์ และยิ่งไปกว่านั้น องค์การต่างๆ ที่มีใ้งานราชการก็ยึดแนวทางการกำหนดการเกษียณอายุไปใช้ด้วย และเมื่อหมดเวลาการทำงานก็ส่งผลต่อการสูญเสียที่จะเกิดขึ้น (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549) อย่างไรก็ตาม การกำหนดการเกษียณอายุเริ่มมีการปรับเปลี่ยนในช่วง

ทศวรรษที่ 2530 โดยเริ่มมองว่า ผู้สูงอายุไม่ได้มีความอ่อนแอเสมอไป (ดังจะกล่าวในบทถัดไป ยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้)

แนวทางที่ห้า การสนับสนุนความเข้มแข็งของผู้สูงอายุ (ผ่านชมรมผู้สูงอายุ) แนวทางดังกล่าวเป็นแนวทางที่เกิดขึ้นในช่วงท้ายสังคมอุตสาหกรรมและต่อเนื่องสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร จึงทำให้ปรากฏทั้งในยุคที่สองคือสังคมอุตสาหกรรมและยุคสามคือสังคมข้อมูลข่าวสาร โดยที่จุดต่างกันคือในยุคที่สองจะเกิดท่ามกลางสังคมที่ต้องการเข้าไปจัดระเบียบความชราโดยเฉพาะความอ่อนแอ และแนวทางนี้พยายามต่อต้านความหมายและมองผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าอยู่ แต่ในยุคที่สามนั้น แนวทางดังกล่าวเป็นแนวทางที่ได้รับการสนับสนุนจากสภาพสังคมในยุคนี้ที่มองว่า ผู้สูงอายุควรจะดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเองไม่ต้องพึ่งพิงใคร

และเป็นที่น่าสนใจว่า “ชมรมผู้สูงอายุ” เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นผ่านสถาบันการแพทย์ ซึ่งมักจะวางอยู่ว่าทกรมผู้สูงอายุคือผู้ที่อ่อนแอ แต่สำหรับกรณีนี้ ชมรมผู้สูงอายุกลับมีความหมายตรงกันข้าม คือ ผู้สูงอายุเป็นผู้เข้มแข็งและมีคุณค่าเป็นผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญ และที่สำคัญในทัศนะของการแพทย์คือ การรวมตัวนั้นย่อมเป็นช่องทางสำหรับการเผยแพร่การป้องกันและส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ

หากย้อนกลับไปพิจารณา “ชมรมผู้สูงอายุ” ตามแนวคิดสวัสดิการผู้สูงอายุของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549: 86-88) ก็พบว่า “ชมรมผู้สูงอายุ” เป็น “แนวคิดใหม่” (new-right) ที่มองผู้สูงอายุที่พึ่งตนเอง ไม่ได้พึ่งพารัฐอีกต่อไป แต่ในช่วงหลังแนวคิดดังกล่าวก็ปรับตัวใหม่ ตามแนวคิด “กลุ่มนิยมการควบคุมของรัฐ” (collectivism) โดยเริ่มมองว่า ชมรมอาจต้องมีการประสานประสานระหว่างรัฐกับตัวผู้สูงอายุเองด้วย เช่น การผลานการทำงานของรัฐ ท้องถิ่น และผู้สูงอายุ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการเน้นการร่วมมือจากหลายฝ่ายมากกว่ารัฐดำเนินการเพียงด้านเดียว

แนวคิดชมรมผู้สูงอายุแบบใหม่นี้วางอยู่บนเงื่อนไขที่ว่า ในสังคมไทยในอดีตผู้สูงอายุก็มีการรวมตัวกันอยู่แล้วในสังคม โดยเฉพาะการรวมตัวกันในวัดเพื่อทำบุญกุศล และเมื่อสังคมก้าวสู่อุตสาหกรรม ผู้สูงอายุจึงน่าจะหันมารวมตัวกันได้โดยนอกจากทำบุญกุศลแล้ว ยังมีกิจกรรมต่างๆ ที่ทำได้อีกมากมาย นับตั้งแต่การทำประโยชน์ต่อสังคม การนันทนาการ และที่สำคัญคือเป็นช่องทางของการที่สถาบันการแพทย์จะใช้เป็นการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุอีกด้วย (บรรลุศิริพานิช, 2542) ดังที่ปรากฏในเป้าหมายของการก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2505 ณ โรงพยาบาลประสาท พญาไท โดยใช้ชื่อว่า “ชุมนุมผู้สูงอายุ” ดังต่อไปนี้

1. มาพบปะกันเพื่อไม่ให้เหงา ให้เกิดความกระปรี้กระเปร่า เพราะโรคของผู้สูงอายุคือ Isolation เกิดความเหงา เฉาตาย
2. ส่งเสริมสุขภาพ เช่น คนเป็นโรคเบาหวาน ควรปฏิบัติตนอย่างไร
3. ช่วยเหลือสังคม

(ประสพ รัตนากร, 2538: 55)

และเมื่อชมรมผู้สูงอายุได้กลับมาก่อตั้งใหม่อีกครั้งในทศวรรษที่ 2520 ผู้รับผิดชอบก็คือกระทรวงสาธารณสุข ก็ยังพิจารณาชมรมไม่ต่างไปจากในยุคก่อตั้ง คือ นอกจากจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อป้องกันความเหงา การร่วมมือทำกิจกรรมดังในยุคอดีตแล้ว ชมรมจะมีบทบาทที่ดีต่อราชการในด้านสุขภาพและสงเคราะห์ผู้สูงอายุตามแนวคิด “กลุ่มนิยามการควบคุมของรัฐ” (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 88) ดังที่ นายแพทย์ บรรลพ ศิริพานิช (2542: 174) ผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุระบุไว้ว่า

การรวมกลุ่มผู้สูงอายุเป็นชมรมนั้น หากทำได้จริงจะอำนวยความสะดวกแก่ทางราชการในการอบรมสุขภาพ การพิจารณาให้สวัสดิการสงเคราะห์ โดยเฉพาะในด้านการส่งข่าวสาร ทางราชการสามารถสื่อสารกระจายไปสู่กลุ่มผู้สูงอายุอย่างทั่วถึงได้ในเวลารวดเร็ว เนื่องจากผู้สูงอายุรวมตัวกันอยู่แล้ว

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2527 กรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งอยู่ภายใต้กระทรวงมหาดไทยในยุคนั้น จึงได้ส่งหนังสือไปยังผู้ว่าราชการทุกจังหวัดให้สนับสนุนการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้น เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชชนนีทรงเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 7 รอบ (มาลินี วงษ์สิทธิ์, 2545: 7-11) ต่อมาก็แพร่หลาย และเริ่มรวมตัวกันเป็นเครือข่ายร่วมกันผลักดันจนเกิดองค์กรเอกชน “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ในปี พ.ศ. 2532 (บรรลพ ศิริพานิช, 2542: 174, 196)

ในปัจจุบัน (ตัวเลขปี พ.ศ. 2551) มีจำนวนชมรมรวมทั้งสิ้น 19,475 ชมรม ภายใต้การดูแลของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข โดยกรมอนามัยก็ส่งเสริมสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น การสนับสนุนวิทยากร สื่อประชาสัมพันธ์ด้านสุขภาพผู้สูงอายุ การคัดเลือกชมรมผู้สูงอายุที่ดำเนินกิจกรรมดีเด่นและมอบรางวัล เป็นต้น (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552: 71)

การผลักดันชมรมในระยะแรกนี้เป็นการผลักดันจากภาครัฐโดยเฉพาะผ่านแวดวงราชการ แพทย์ แต่ในช่วงหลังนับตั้งแต่การจัดตั้ง “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ในปี พ.ศ. 2532

ก็เริ่มเน้นให้ผู้สูงอายุเริ่มทำกิจกรรมและผลักดันนโยบายต่างๆ โดยเฉพาะแผนผู้สูงอายุฉบับที่สอง คือ นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว (พ.ศ. 2535-2554) (ปิยากร หวังมหาพร, 2546: 156) และต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 2540 ชมรมผู้สูงอายุก็ได้รับการพัฒนาให้เน้นการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการทำกิจกรรมมากขึ้น เช่น การทำกิจกรรมเพื่อสังคมผ่าน “กองทุนผู้สูงอายุ” (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552: 83) (ดังจะกล่าวถึงในบทถัดไป ยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้)

การผลักดันนโยบายผู้สูงอายุของสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย จึงอาจถือได้ว่าเป็นการใช้พลังของผู้สูงอายุที่จะต่อกรกับวาทกรรมที่สถาบันอื่นๆ กำหนดผู้สูงอายุในมิติเชิงลบ และเรียกร้องสิทธิของผู้สูงอายุมากกว่าจะมองว่าผู้สูงอายุเป็นผู้อ่อนแอต้องสงเคราะห์อย่างเดียว

แนวทางที่หก การสงเคราะห์และการสนับสนุนผู้สูงอายุควบคู่กันผ่านนโยบายผู้สูงอายุ เป็นแนวทางใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2525 บนความคิดที่ว่า ประเทศไทยยังไม่มีแผนการดำเนินการด้านผู้สูงอายุโดยรวม และเมื่อพิจารณาจากห้าแนวทางด้านบนก็ยังคงเป็นการทำงานด้านผู้สูงอายุที่กระจัดกระจายต่างคนต่างทำไม่ทำให้เกิดพลัง และอิทธิพลจากภายนอกประเทศ คือ “การประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ” ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ในปีเดียวกัน จึงก่อให้เกิดนโยบายผู้สูงอายุฉบับแรก คือ “แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2525-2544” แต่เนื่องจากไม่มีการปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรม อันเกิดจากปัญหาไม่ได้มีหน่วยงานรองรับเป็นหลักและมิได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร จึงก่อให้เกิดการผลักดัน “นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว พ.ศ. 2535-2554” (บรรลु ศิริพานิช, 2542: 22-23)

นโยบายจากแผนทั้งสองฉบับขยายการมองผู้สูงอายุจากอ่อนแอสู่การมองผู้สูงอายุที่มีความหลากหลายทั้งอ่อนแอและเข้มแข็ง อันถือเป็นความพยายามผนวกแนวคิดของความอ่อนแอและความเข้มแข็งเข้าด้วยกัน

หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงต้นทางของการกำเนิดนโยบายฉบับแรก บรรลุ ศิริพานิช (2542: 21) บันทึกไว้ว่า หลังจาก “การประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ” ในปี พ.ศ. 2525 ซึ่ง นายแพทย์บรรลุ ในฐานะผู้รับผิดชอบในขณะนั้นได้เข้าร่วมประชุมด้วย ต่อมารัฐบาลเริ่มจัดตั้ง “คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ” ในปีเดียวกันนั้น โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน และแต่งตั้งอนุกรรมการสาขาอีก 7 สาขา เพื่อดำเนินการด้านผู้สูงอายุ ทั้งด้านการศึกษาวิจัยและวางแผนระยะยาวเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ประสานงานบริการสุขภาพผู้สูงอายุ สวัสดิการผู้สูงอายุ การศึกษาวัฒนธรรมและกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุ วิเทศสัมพันธ์กิจกรรมผู้สูงอายุ ประชาสัมพันธ์กิจกรรมผู้สูงอายุ และจัดหาทุนส่งเสริมกิจกรรมผู้สูงอายุ ผลงานที่ตามมาให้เห็นเป็นรูปธรรมก็คือ “แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2525-2544”

ภายในแผนระยะยาวประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์สำคัญ 5 ข้อ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการรวมแนวคิดด้านการมองผู้สูงอายุทั้งด้านความอ่อนแอ ความกตัญญู และการผนวกความคิดด้านความเข้มแข็งผู้สูงอายุเข้าด้วยกัน แต่อาจเป็นความรู้เฉพาะด้านคือ ประสบการณ์และวัฒนธรรม ดังนี้

1. เพื่อให้สังคมตระหนักถึงความรับผิดชอบที่พึงมีต่อผู้สูงอายุและให้การยอมรับว่าผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
2. เพื่อให้ทราบสภาพและแนวโน้มของปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายในอันที่จะป้องกันและแก้ไขให้สนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสมและทั่วถึง
3. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการคุ้มครองดูแลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ อย่างน้อยในระดับความต้องการขั้นพื้นฐาน ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าและมีคุณภาพ โดยระดมความร่วมมือจากภาคเอกชนให้มากขึ้น
4. เพื่อเป็นหลักประกันให้มีการแบ่งสรรทรัพยากรเป็นสวัสดิการสังคมเพื่อผู้สูงอายุ ให้การเคารพในสิทธิหน้าที่และบทบาทของผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในฐานะผู้รับจากสังคม หลังจากที่ได้เคยเป็นผู้ให้แก่สังคมมาแล้วกว่าครึ่งชีวิต
5. เพื่อให้ผู้สูงอายุที่ยังมีความสามารถได้มีส่วนร่วมสร้างคุณประโยชน์แก่สังคมต่อไป โดยเฉพาะในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ

(บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 22)

แผนดังกล่าวต่างไปจากในอดีตที่รัฐมักจะให้ความสำคัญต่อการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาส โดยเฉพาะอย่างกรณีของการสงเคราะห์คนชราในสถานสงเคราะห์ (ปิยากร หวังมหาพร, 2546: 126)

บรรลุ ศิริพานิช เสนอว่า แม้ประเทศไทยจะมีนโยบายที่ดีเป็นครั้งแรกก็ตามแต่ก็มีปัญหาเรื่องการปฏิบัติ แต่สำหรับปิยากร หวังมหาพร (2546) กลับมองว่า อย่างน้อยแผนดังกล่าวก็ก่อให้เกิดผลที่ดีหลากหลายประการ เช่น การกำหนด “วันผู้สูงอายุแห่งชาติ” “การกระตุ้นให้เกิดการบังคับใช้พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2497” การเกิดการขยายตัวของ “ชมรมผู้สูงอายุ” ในระดับประเทศ อีกทั้งการรวมตัวของชมรมและพัฒนาสู่ “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ในปี พ.ศ. 2532 และสมาคมดังกล่าวได้ขอให้รัฐบาลวางนโยบายด้านสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ

โดยเฉพาะการบริการรักษาพยาบาลฟรี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นของผู้สูงอายุในท้องถิ่น (บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 210)

เนื่องจากสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ได้รับการร้องเรียนจากผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย เป็นส่วนมากให้รัฐบาลมีนโยบายการให้บริการสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ ขอให้รัฐบาลได้กระจายบริการด้านต่างๆ โดยเน้นเรื่องความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุยากจนในส่วนภูมิภาคให้ได้รับสวัสดิการมากขึ้น

(ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 57)

ด้วยปัญหาดังกล่าว รัฐบาลจึงได้ตั้งคณะทำงานเรียกว่า “คณะทำงานเฉพาะกิจพิจารณา นโยบายและมาตรการหลักเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุ” โดยประกอบด้วยตัวแทนสมาคมฯ และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง คือ กรมประชาสงเคราะห์และกรมการแพทย์ (ปิยากร หวังมหาพร, 2546: 155) ร่วมดำเนินงานร่างนโยบายใหม่ คือ “นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว พ.ศ. 2535-2554” โดยมีวัตถุประสงค์ 4 ข้อคือ

1. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการเรียนรู้ให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพของวัยและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ รวมทั้งรู้จักดูแลรักษาสุขภาพอนามัย
2. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการคุ้มครองดูแลจากครอบครัวและสังคมรวมทั้งได้รับการสงเคราะห์อื่นๆ ตามความจำเป็น
3. เพื่อให้ผู้สูงอายุมีบทบาทและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัวและสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม
4. เพื่อให้สังคมตระหนักในความรับผิดชอบที่พึงมีต่อผู้สูงอายุและให้ผู้สูงอายุได้ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข

(บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 210)

ในทำนองเดียวกัน บรรลุ ศิริพานิช (2542: 23, 212) ก็มองว่า นโยบายฉบับนี้ก็ไม่ต่างไปจากเดิม คือ ไม่มีหน่วยงานใดรองรับทำให้การผลักดันไม่ได้ผลเท่าที่ควร จนในที่สุดรัฐบาลก็สนับสนุนการจัดตั้งสำนักงาน “คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ” (กสผ.) ในปี พ.ศ. 2539 เพื่อเป็นหน่วยงานกลางในการผลักดันการทำงาน ซึ่งทำให้มีทั้งนโยบาย คน และงบประมาณ อันทำให้เกิดความยั่งยืน และนโยบายในช่วงหลัง (คือ แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ.2545-2564 และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546) ซึ่งถือได้ว่าเป็น

นโยบายที่ค่อนข้างสมบูรณ์เนื่องจากวางอยู่บนแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 (ปิยากร หวังมาพร, 2546: 159)

แม้นโยบายฉบับนี้อาจไม่ประสบความสำเร็จทั้งหมด แต่ปิยากร หวังมาพร (2546: 156) กลับชี้ว่า นโยบายฉบับนี้ก็ส่งผลในด้านสวัสดิการผู้สูงอายุได้อย่างดีเยี่ยม โดยเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุในท้องถิ่น คือ “โครงการสงเคราะห์ประชาชนผู้สูงอายุในด้านการรักษาพยาบาลแบบให้เปล่า” (พ.ศ. 2534) หรือการรักษาพยาบาลฟรีแก่ผู้สูงอายุทุกคน รวมถึง “โครงการกองทุนส่งเสริมสวัสดิการผู้สูงอายุและครอบครัวในชุมชน” หรือ “เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ” สำหรับผู้สูงอายุที่ยากไร้ในปี พ.ศ. 2536 อีกทั้ง นโยบายฉบับนี้ยังส่งผลต่อการก่อตั้ง “สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” (เดิมชื่อว่า สถาบันพัฒนาสุขภาพและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุแห่งชาติ) ในปี พ.ศ. 2535 เพื่อเป็นหน่วยงานกลางดูแลด้านสุขภาพของผู้สูงอายุอีกด้วย อันทำให้ประเด็นสุขภาพผู้สูงอายุได้รับการยกระดับมีผู้รับผิดชอบอย่างเป็นทางการและมีความยั่งยืนเพราะมีทั้งองค์กร งาน และงบประมาณ ไม่ต่างไปจากการตั้ง “คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ” ดังที่กล่าวไปแล้ว

อย่างไรก็ตามนโยบายทั้งสองเป็นนโยบายที่เริ่มต้นเท่านั้น แต่ส่วนที่น่าจะส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุได้มาก โดยเฉพาะการมองผู้สูงอายุในฐานะผู้เข้มแข็งและมีส่วนร่วมในสังคมนั้นน่าจะเป็นนโยบายสองฉบับหลังที่เกิดขึ้นในทศวรรษที่ 2540 เพราะอยู่ในบรรยากาศของการเน้นการมีส่วนร่วมในสังคมไทยและอิทธิพลของวิถีคิดเรื่อง active aging จากองค์การอนามัยโลก และได้รับการยอมรับในการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุในช่วงปี พ.ศ. 2545 (ดังจะกล่าวถึงในยุคสังคมนิยมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้)

กล่าวโดยรวม จะเห็นได้ว่า สถาบันรัฐทั้งก้าวเข้ามาจัดการผู้สูงอายุและจำแนกแยกแยะการจัดการผู้สูงอายุอย่างน้อย 6 แนวทาง โดยวางอยู่บนแนวคิดเรื่องผู้สูงอายุอ่อนแอ เข้มแข็ง และประสมประสาน รวมถึงการมองความกตัญญูตอบแทนผู้สูงอายุ แม้ว่า แนวคิดจะมีความแตกต่างกัน แต่โดยรวมแล้ว รัฐมักจะมีผู้สูงอายุในด้านความอ่อนแอและการตอบแทนความกตัญญูมากกว่าความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุและส่งผลต่อการกลายเป็นวาทกรรมหลักของสังคม แต่ก็เริ่มคลี่คลายในช่วงท้ายที่เริ่มผนวกแนวคิดทั้งความอ่อนแอ ความกตัญญู และความเชี่ยวชาญเข้าด้วยกันโดยผ่านนโยบายผู้สูงอายุฉบับที่ 1 และ 2 ทว่า การปฏิบัติก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าไรนัก แต่ก็ส่งผลต่อสังคมในยุคสังคมนิยมข้อมูลข่าวสาร

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า นโยบายของผู้สูงอายุที่แม้จะสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากไร้จะดำเนินตามวาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุก็ตามที แต่หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง โดยย้อนกลับไปพิจารณาถึงกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง เช่น นายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช การรวมตัวของชมรมผู้สูงอายุและพัฒนาสู่ “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ก็ล้วนแล้วเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้

ผู้สูงอายุมี “อำนาจ” ในการเรียกร้องสิทธิที่ตนพึงจะได้รับ หลังจากทำงานและทำประโยชน์เป็นระยะเวลายาวนาน เหตุนี้ จึงอาจมองได้ทั้งสองแง่ว่า มีทั้งความอ่อนแอและความพยายามต่อสู้ของผู้สูงอายุ

2.3 มิติด้านการแพทย์

ในอดีตที่ผ่านมา ร่างกายของผู้สูงอายุที่อ่อนแอถูกมองว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ และสถาบันศาสนาเป็นสถาบันหลักที่เข้ามาให้คำอธิบาย แต่เมื่อสังคมก้าวสู่อุตสาหกรรม ร่างกายของผู้สูงอายุ กลับกลายเป็นพื้นที่ที่สถาบันการแพทย์เข้ามาควบคุม ดูแล และจัดการ ภายใต้ข้อคิด ความรู้ทางการแพทย์ที่เรียกว่า “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” ซึ่งจะรับผิดชอบต่อร่างกายของผู้สูงอายุใน 5 ด้าน (ประเสริฐ อัสสันตชัย, 2538: 51) คือ (1) ด้าน Clinical Pharmacology หรือการใช้ยาเพื่อบำบัดหรือรักษาโรคของผู้สูงอายุ (2) ด้าน Special Clinical problem หรือการพิจารณาโรคที่พบบ่อยในผู้สูงอายุ หรือที่เรียกว่า “ยักษ์ผู้สูงอายุ” (giant geriatric problem) ซึ่งประกอบด้วยโรคสำคัญ 5 โรค คือ การหกล้ม การกลืนปัสสาวะไม่ได้ ภาวะสับสน ความผิดปกติจากการดูแลรักษา และภาวะสมดุลกบพร่อง (ผ่องพรรณ อรุณแสง, 2551) (3) ด้าน Rehabilitation หรือการฟื้นฟูสุขภาพ (4) ด้าน Management of Terminally illness หรือการจัดการกับความเจ็บป่วยของผู้ป่วย เช่น คนไข้สูงอายุเป็นมะเร็งระยะที่ 4 และเกิดการติดเชื้อรุนแรง แพทย์สมควรรักษาหรือไม่ และ (5) Prevention and Social Service หรือการป้องกันไว้ก่อนแก้ไข

ความรู้ชุดนี้ เป็นความรู้ชุดใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นมาไม่นานนักในสังคมตะวันตก สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล (2541: 74-75) อธิบายให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของเวชศาสตร์ผู้สูงอายุเริ่มถือกำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ 18 – ต้นศตวรรษที่ 19 ในประเทศอังกฤษ ซึ่งมีจำนวนผู้สูงอายุจำนวนมากขึ้น เมื่อผู้สูงอายุมีปริมาณมากก็ส่งผลต่อปัญหาทั้งด้านสังคมและสุขภาพทำให้เกิดปัญหาทุพพลภาพและขาดการดูแล ดังนั้นจึงเริ่มมีการศึกษาเรื่องนี้เพิ่มขึ้นแต่ก็ยังไม่เพียงพอ และในช่วงราวคริสต์ศักราช 1938-1939 แพทย์หญิง Marjory Warren ได้อุทิศตนบำบัดรักษาผู้ป่วยในสถานพยาบาลแห่งหนึ่งในกรุงลอนดอนโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ผู้สูงอายุแบบหลายมิติ คือ กาย ใจ สมรรถภาพ และสังคม ตลอดจนการฟื้นฟูสุขภาพ จนทำให้ผู้สูงอายุบางท่านสามารถส่งกลับบ้านได้ ตั้งแต่นั้นก็ทำให้ระบบการให้บริการผู้สูงอายุดังกล่าวกระจายทั่วอังกฤษ ส่วนในสหรัฐอเมริกาเริ่มต้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

สำหรับในกรณีของสังคมไทย ศ.นพ.ประสพ รัตนากร (2538) ซึ่งถือเป็นผู้บุกเบิกความรู้ทางการแพทย์กับผู้สูงอายุชี้ว่า เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2500 โดยบุคคลแรกที่ศึกษาเรื่องนี้ก็คือคุณหมอมองที่ได้ศึกษาเรื่องนี้ ณ ประเทศอังกฤษในช่วงปี ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) โดยเน้นเรื่อง

ประสาทวิทยาหรืออาการอัมพาต หลอดโลหิตสมองพิการ และในยุคนี้ประเทศไทยเริ่มมี วอร์ดผู้สูงอายุขึ้น ต่อมาก็เริ่มนำความรู้จากต่างประเทศมาในประเทศไทย และจัดตั้ง “คลินิก ผู้สูงอายุ” ในปี พ.ศ. 2506 ที่โรงพยาบาลประสาทวิทยา โดยมีการตรวจ ส่งเสริมสุขภาพ รวมถึงในช่วงหลังก็เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโรคผู้สูงอายุผ่านการฝึกอบรมแพทย์และผู้เกี่ยวข้อง ทั่วประเทศ

ทั้งนี้ ในการฝึกอบรมบุคลากรด้านการแพทย์ สถาบันการแพทย์ก็จะกำหนดว่า อะไรคือ ร่างกายผู้สูงอายุที่เป็นปัญหาและต้องได้รับการรักษาหรือแก้ไขจากบรรดาแพทย์ อีกทั้ง การสร้าง เกณฑ์ที่จะวิเคราะห์ ดังที่สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล (2541: 77-78) ระบุว่า มีเกณฑ์ที่วิเคราะห์ผู้สูงอายุ อย่างน้อย 4 ด้าน คือ สุขภาพกาย ความสามารถในการเชิงปฏิบัติ สุขภาพจิต และสภาวะทางสังคม และแต่ละมิตินั้นก็จะมีเครื่องมือที่ใช้ทดสอบต่างกัน เช่น ในด้านร่างกาย ก็ใช้เครื่องมือที่ หลากหลาย นับตั้งแต่แบบทดสอบ การตรวจวัดด้วยเครื่องมือทางการแพทย์จากภายนอกร่างกาย เช่น นูฟิ่ง ดัชนีความหนาของร่างกาย รวมถึงการมองเห็นถึงภายในร่างกาย เช่น การตรวจเลือด เป็นต้น ในด้านความสามารถเชิงปฏิบัติ ก็มีเกณฑ์การวัดต่างๆ เช่น การวัดความสามารถที่ใช้ ชีวิตประจำวัน ทั้งกิจวัตรพื้นฐาน คือ การสวมเสื้อผ้า การรับประทานอาหาร หรือกิจวัตรประจำวัน ต่อเนื่อง เช่น จ่ายตลาด การเดินทาง เป็นต้น ซึ่งจะใช้เครื่องมือวัดที่เรียกว่า “บาร์เธลเอดีแอล” ในด้านสุขภาพจิต ก็จะใช้แบบทดสอบสำหรับผู้สูงอายุ “แบบทดสอบสภาพจิตจุฬา” และสำหรับ การประเมินสภาวะทางสังคม จะพิจารณาถึงสภาวะทางสังคม ญาติ และครอบครัว โดยใช้เกณฑ์ สายสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น การกำหนดกฎเกณฑ์การวัดทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นวัตถุให้การ แพทย์โดยสิ้นเชิง

ต่อจากนั้น ในทศวรรษที่ 2520 การแพทย์ก็ก้าวไปจัดการผู้สูงอายุที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากปริมาณผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น และอีกส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลของการประชุม สมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ ในช่วง ปี พ.ศ. 2525 ทำให้แวดวงการแพทย์ของไทยให้ความสนใจต่อ ผู้สูงอายุมากขึ้น และจัดตั้ง “สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” ในปี พ.ศ. 2535

ในช่วงเวลาดังกล่าว เริ่มมีการเขียนตำราทางการแพทย์ หรือเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ จาก หลักฐานพบว่า ตำราเล่มแรกๆ ที่ค้นพบก็คือ “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” (2526) ซึ่งเป็นผลงานที่ นายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช ได้นำมาจากคำบรรยายของนักการแพทย์จากต่างประเทศคือ Svanborg, A. ชาวสวีเดน ครั้งที่มาประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2526 ในตำราเล่มนี้ได้ชี้ให้เห็นมิติ ทางการแพทย์ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ เช่น มิติด้านการบริการสุขภาพผู้สูงอายุ องค์การบริการสุขภาพแก่ ผู้สูงอายุในประเทศสวีเดน ระบาดวิทยาผู้สูงอายุ บทบาทสิ่งแวดล้อมที่มีต่อผู้สูงอายุ การใช้ยา กับ ผู้สูงอายุ โภชนาการ ทันทสุขภาพ ค่าปกติในผู้สูงอายุ โรคเบาหวานในผู้สูงอายุ โรคตา โรคหัวใจ

สติปัญญาและความจำ อาหารและการออกกำลังกาย นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาในด้านสังคมและวัฒนธรรมผู้สูงอายุประกอบด้วย

จากเนื้อหาตำราดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการแพทย์เริ่มก้าวเข้าไปกำหนดร่างกายของผู้สูงอายุ และมองผู้สูงอายุในด้านความอ่อนแอ คือ “โรค” ในหลากหลายด้าน เช่น ตา เบาหวาน หัวใจ ความจำ และแสวงหาแนวทางการแก้ไข เช่น การใช้ยา รวมถึงการป้องกันสุขภาพ เช่น อาหารและการออกกำลังกาย อีกทั้ง ยังเร่งรัดให้เกิดองค์กรที่ทำงานด้านสุขภาพกับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะ

อาจกล่าวได้ว่า ตำราดังกล่าวเป็นแม่แบบสำหรับการผลิตซ้ำตำราทางการแพทย์ในยุคหลัง และขยายความในบางประเด็นเพิ่มเติม ได้แก่ โรคเฉพาะทาง จิตวิทยาผู้สูงอายุ การพยาบาลผู้สูงอายุ เช็กส์สำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น ดังตัวอย่างตำราเช่น “สุขภาพผู้สูงอายุ” (บรรลุ ศิริพานิช, 2528) “หลักสำคัญของเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2541) “ผู้สูงอายุไทย” (บรรลุ ศิริพานิช, 2542) “จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย วัยรุ่น-วัยสูงอายุ” (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2549) “การประเมินภาวะสุขภาพผู้ใหญ่และผู้สูงอายุสำหรับพยาบาล” (ผ่องพรรณ อรุณแสง, 2551) เป็นต้น นอกจากนี้ ความรู้ทางการแพทย์ดังกล่าวก็นำมาสู่การผลิตให้ง่ายขึ้นผ่าน “คู่มือผู้สูงอายุ” เพื่อเตือนใจให้ผู้สูงอายุได้ตระหนักถึง “ความอ่อนแอ” ของร่างกาย และต้องป้องกันจากแวดวงการแพทย์ เช่น “คู่มือเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุการงาน” (บรรลุ ศิริพานิช, 2535) “คู่มือผู้สูงอายุฉบับเตรียมตัวก่อนสูงอายุ” (บรรลุ ศิริพานิช, 2550) “คู่มือผู้สูงอายุฉบับสมบูรณ์” (บรรลุ ศิริพานิช, 2549) “สุขภาพกับวัยสูงอายุ” (กุลยา ตันติพลาชีวะ, 2551) “คู่มือดูแลพ่อแม่” (สิรินทร ฉันทสิริกาญจน, 2552) “โยคะและโภชนาการเพื่อชะลอวัย” (ปิติกานต์ บุรณภาพ, 2552) และ “108 คำตอบ เต็มพลังผู้สูงวัย จุดไฟความสุข” (ปรีดา ทศนประดิษฐ์ และคณะ, 2553) เป็นต้น

การแพร่กระจายความรู้ดังกล่าว ยังเผยแพร่ผ่าน “คลินิกผู้สูงอายุ” ในโรงพยาบาล การฝึกหัดแพทย์ และสื่อมวลชน ทำให้วาทกรรมการแพทย์ผู้สูงอายุแพร่กระจายในสังคมไทยอย่างมาก และทำให้ผู้สูงอายุและคนในสังคมตกอยู่ภายใต้วิถีคิดที่ว่าผู้สูงอายุอ่อนแอและการแพทย์ต้องเข้ามาจัดการ

2.4 มิติด้านเศรษฐกิจ

มิติเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อผู้สูงอายุอาจจำแนกได้สองด้านคือ ด้านแรก การนำเศรษฐกิจไปใช้ในการจัดการสวัสดิการผู้สูงอายุ และด้านที่สอง การตลาดผู้สูงอายุและการโฆษณา

ด้านแรก การนำเศรษฐกิจไปใช้ในการจัดการสวัสดิการผู้สูงอายุ จากแนวทางสวัสดิการผู้สูงอายุของภาครัฐ ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ด้านคือ การประกันสังคม การสงเคราะห์ และการบริการ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549) ดังที่เกริ่นไปแล้วในหัวข้อ 2.2 ว่า มิติทางเศรษฐกิจก็ได้ก้าวเข้ามาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยจัดการเรื่องการวางแผนการเงิน และในที่สุดก็จะพัฒนาสู่ “เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ” ซึ่งเป็นวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเงินเพื่อที่รัฐจะสามารถวางแผนการจ่ายเงินให้กับผู้สูงอายุ

หากพิจารณาเศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุตามแนวคิดสวัสดิการผู้สูงอายุ ได้ดังนี้

(1) การประกันสังคม เศรษฐศาสตร์จะก้าวเข้าไปเป็นเครื่องมือในการคำนวณเงินและการคาดการณ์การจ่ายเงินสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อตอบแทนการทำงานของผู้สูงอายุแล้วยังทำให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตอย่างมีความสุขหลังเกษียณอายุ

โดยในยุคแรก จะเป็นการคำนวณบำเหน็จบำนาญข้าราชการ ซึ่งเป็นกรณีที่ราชการตอบแทนเงินให้ทั้งหมด ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการจัดการของรัฐให้กับผู้สูงอายุที่เป็นข้าราชการเกือบทั้งหมด

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2539 เริ่มพัฒนาการประกันสังคมสู่ระบบใหม่คือ การสะสมร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุกับราชการ ดังปรากฏใน พรบ. กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2539 และ พรบ. ประกันสังคม พ.ศ. 2533 ซึ่งใช้สำหรับประชาชนทั่วไปที่ทำงานในระบบ โดยสะสมทั้งสามส่วนคือ นายจ้าง ลูกจ้าง และรัฐ แต่เริ่มใช้จริง พ.ศ. 2541 (รายละเอียดจะอยู่ในบทถัดไป สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้)

อย่างไรก็ตาม การคำนวณทั้งสามส่วนนี้จะเป็นการคำนวณสำหรับผู้สูงอายุที่ทำงานในระดับราชการและบริษัท แต่ในยุคหลัง คือ ทศวรรษที่ 2550 จะเริ่มนำไปสู่แนวคิดใหม่ที่จะมุ่งกลุ่มบุคคลทั่วไปที่ไม่ได้อยู่ในระบบด้วย เพื่อเป็นการสร้างความเท่าเทียมให้กับผู้สูงอายุ รวมถึงหากมองในอีกด้านหนึ่งคือการลดภาระของภาครัฐกับผู้สูงอายุ (ดังจะปรากฏในยุคสังคมนวัตกรรม: ความชราที่จัดการได้)

การคำนวณดังกล่าวจะวางอยู่บนสูตรคำนวณทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อคาดการณ์การจ่ายเงินทั้งก่อนเกษียณและหลังเกษียณอายุ ดังเช่น กรณีแรก บำเหน็จบำนาญข้าราชการ ตาม พรบ. ปี พ.ศ. 2494 มีสูตรคำนวณ ดังนี้

“บำเหน็จคือ เงินเดือนเดือนสุดท้ายคูณด้วยจำนวนปีเวลาราชการ และรับครั้งเดียว ส่วนบำนาญคือ เงินเดือนเดือนสุดท้ายแล้วแบ่งออกเป็น 50 หรือ 55 ส่วนแล้วแต่กรณี แล้วคูณด้วยจำนวนปีเวลาราชการ” (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน [ก.พ.], 2534: 25)

แต่เนื่องจากการจ่ายเงินดังกล่าวมีปริมาณมากขึ้น จึงทำให้ภาครัฐพัฒนาแนวทางการจ่ายเงินแบบใหม่ ด้วยการให้ข้าราชการจ่ายเงินบางส่วนและรัฐสนับสนุนร้อยละ 3 (นฤมล สอาดโคม, 2551) เพื่อกระตุ้นการออมด้วย (กึ่งบังคับ) ตาม พรบ. กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2539 ได้ระบุสูตรการคำนวณใหม่ไว้ดังนี้

โดยสมาชิกที่รับบำเหน็จจะได้รับเป็นจำนวนเงินของเงินเดือนสุดท้าย คูณจำนวนปีที่รับราชการ และยังได้รับเงินสะสม เงินสมทบ และผลประโยชน์ตอบแทนหากส่งเงินสะสมเข้ากองทุน ส่วนสมาชิกที่รับบำนาญจะได้รับบำนาญเป็นจำนวนเงินของอัตราเงินเดือนเฉลี่ย 60 เดือนสุดท้ายคูณจำนวนปีเวลาราชการแล้วหารด้วย 50 โดยบำนาญรายเดือนต้องไม่เกินร้อยละ 70 ของอัตราเงินเดือนเฉลี่ยหกสิบเดือนสุดท้าย และสมาชิกยังได้รับเงินสะสม เงินสมทบ และผลประโยชน์ตอบแทนหากส่งเงินสะสมเข้ากองทุน เงินชดเชย และเงินประเดิมสำหรับสมาชิกที่เข้าหลักเกณฑ์ได้รับเงินประเดิมด้วย

(กลุ่มวิจัยและพัฒนาระบบราชการ ก.พ., 2542: 41)

ส่วนประชาชนทั่วไปที่ทำงานในระบบก็จะดำเนินการผ่านสำนักงานประกันสังคม โดยผู้ประกันตน ก็คือ ลูกจ้างที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี บริบูรณ์ และไม่เกิน 60 ปีบริบูรณ์ ออกเงินออม 5% และกฎหมายกำหนดให้นายจ้างเป็นผู้จ่ายเงินสมทบค่าจ้างของผู้ประกันตน 5% และรัฐบาลสมทบให้อีก 12.75% (นฤมล สอาดโคม, 2551)

(2) การสงเคราะห์ ดังที่กล่าวไปเบื้องต้นแล้วว่า การสงเคราะห์จะมุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุที่อ่อนแอ ยากไร้ ภาครัฐจึงจำเป็นต้องจัดสรรเงินเพื่อการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่มีปัญหา การจัดการการเงินนี้ต้องอาศัยเศรษฐศาสตร์เป็นเครื่องมือคำนวณเช่นกัน โดยปรากฏอยู่ในการจัดสรรเงิน สำหรับผู้สูงอายุที่อยู่ในสถานสงเคราะห์และนอกสถานสงเคราะห์ รวมถึงเบี้ยยังชีพสำหรับผู้สูงอายุ

(3) การบริการ เป็นอีกหนึ่งในภารกิจที่ภาครัฐเข้าไปให้สวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ และที่ผ่านมาในส่วนนงบการบริการที่ภาครัฐต้องก้าวเข้าไปเกี่ยวข้องก็คือ งบประมาณการรักษาพยาบาลผู้สูงอายุ นอกจากนั้น ยังมีการคำนวณถึงค่าใช้จ่ายที่เกิดกับโรคของผู้สูงอายุหรือภาระโรค (burden of disease) รวมถึงการเกิดคำศัพท์ใหม่ๆ ในด้านเศรษฐศาสตร์ เช่น “ปรากฏการณ์อุดกั้นเตียง” (bed blocker) ซึ่งหมายถึงการที่ผู้สูงอายุเจ็บป่วยอยู่ในเตียงโรงพยาบาลเป็นเวลานาน (สิรินทร ฉันทสิริกาญจน, 2545: 4-26)

ในยุคสังคมนวัตกรรม ภาครัฐก้าวเข้ามาเกี่ยวโยงกับการจัดการด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุผ่านสวัสดิการ ในด้านหนึ่งภาครัฐเข้ามาทำงานโดยตรง แต่เมื่อปริมาณผู้สูงอายุมากขึ้น จึงเริ่มเปลี่ยนแนวคิดใหม่สู่การให้ผู้สูงอายุเข้ามาร่วมด้วย ดังปรากฏกรณีกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ และ พรบ. การประกันสังคม ซึ่งจะพัฒนาอย่างถึงขีดสุดในยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร เพราะในยุคหลังภาครัฐไม่อาจจะทุ่มงบประมาณทั้งหมดได้ และหันไปให้ผู้สูงอายุเริ่มพึ่งพาตนเอง ด้วยการออมในรูปแบบต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น การออมของชุมชน การออมผ่านเอกชน เป็นต้น ตลอดจนในอดีตที่ผ่านมาอาจมองกลุ่มผู้สูงอายุเฉพาะกลุ่มที่ทำงานในระบบ จึงเริ่มขยายสู่ระบบด้วย แนวทางทั้งหมดนี้จะเป็นแนวทางของยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะมองว่าผู้สูงอายุเป็นผู้เข้มแข็ง (ดังจะอธิบายรายละเอียดในบทถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”)

ในอีกด้านหนึ่ง ดังที่กล่าวไปแล้วเบื้องต้น การที่ภาครัฐเข้าไปช่วยเหลือและให้สถาบันเศรษฐกิจช่วยคำนวณตัวเลขนั้น ส่วนหนึ่งก็ยังเป็นผลพวงจากการต่อสู้เชิงอำนาจของกลุ่มผู้สูงอายุที่พยายามเรียกร้องสิทธิของตนต่อภาครัฐ เพื่อจ่ายค่าตอบแทนและสวัสดิการต่อผู้สูงอายุที่เคยทำหน้าที่ที่ดีในอดีต ทว่า แนวคิดดังกล่าวก็อาจไม่รุนแรงเท่าไรนักเพราะถูกกอดอยู่ภายใต้วาทกรรมความอ่อนแอที่รัฐกำหนดและทำให้คนทั่วไปมองข้ามและหลงลืมไป

ด้านที่สอง คือ “การตลาดผู้สูงอายุ” และการโฆษณา โดยตัวของมันเองเศรษฐกิจเกี่ยวโยงกับผู้สูงอายุโดยตรงผ่าน “การตลาดผู้สูงอายุ” และ “การโฆษณา”

(1) การตลาดผู้สูงอายุ เป็นการเสนอวิธีคิดใหม่ว่า ผู้สูงอายุก็เป็นผู้บริโภคคนสำคัญคนหนึ่ง บริษัทและผู้ผลิตสินค้าจึงเริ่มผลิตสินค้าสำหรับกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ ทั้งนี้เนื่องจากในยุคสังคมนวัตกรรมถือเป็นก้าวแรกของการตลาดผู้สูงอายุ การขายสินค้าสำหรับผู้สูงอายุจึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้น และเมื่อสังคมก้าวไปสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร การขายสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุก็จะยิ่งเข้มข้น จากเดิมที่ขายสินค้าเพียงบางประเภทก็ขยายไปสู่สินค้าที่หลากหลายขึ้น เช่น การประกันภัยและการออมสำหรับผู้สูงอายุ การท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น อีกทั้งการพัฒนาศาสตร์ “การตลาดผู้สูงอายุ” (ดังที่จะอธิบายเพิ่มเติมในบทถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”)

แต่อย่างไรก็ดี ในเบื้องต้นสังคมนวัตกรรมได้ปูพื้นการตลาดผู้สูงอายุ ได้แก่ การผลิตสินค้าเพื่อชะลอความชรา เช่น เครื่องสำอาง ยาอ้อมผม ครีมบำรุงผิว ศัลยกรรมความงาม ยาเสริมสมรรถภาพทางเพศ เป็นต้น เพื่อเป้าหมายการคืนความหนุ่มสาวให้กับผู้สูงอายุ ดังโฆษณาในรูปภาพที่ 21

Consider sexual health in your male patients

Sexual health is an important component of general well being

"Erectile dysfunction (ED) affects millions of men, creates mental stress that affects their interactions with family and associates, resulting in fear, loss of image and self-confidence and depression!"

You Can make the differences

- Ask your patients about their sexual health
- Make patients more comfortable discussing ED
- Educate patients that ED is a significant but treatable medical condition
- Advise patients about treatment options

VIAGRA®
(sildenafil citrate)
treatment of erectile dysfunction

Pfizer
Pharmaceuticals Inc., New York, NY 10017
Pfizer (Thailand) Public Co., Ltd., Bangkok, Thailand
Pfizer (Singapore) Pte. Ltd., Singapore

รูปภาพที่ 21 โฆษณายาไวอากร้า
(ที่มา: Aging Male 2544: 189)

นอกจากนั้น การตลาดยังผลิตสินค้าสำหรับบรรดาลูกกตัญญูที่จะซื้อสินค้าและบริการเพื่อตอบแทนผู้สูงอายุ เช่น บ้านพักคนชรา ผ้าอ้อมสำหรับคนชรา เป็นต้น ดังโฆษณาคอนโดสำหรับผู้สูงอายุซึ่งระบุว่า “พี.เอส.ที คอนโดวิลล์ ตอบสนองให้คุณมากกว่าที่คุณคิด ด้วยโพลีคลีนิก เนอร์สเซอร์รี่ ศูนย์อภิบาลคนชราช่วยเหลือคนที่คุณรักและห่วงใย” รายละเอียดในโฆษณาดังรูปภาพที่ 22

2.5 มิติด้านการสื่อสาร

ภายใต้บริบทสังคมอุตสาหกรรมในสังคมไทย สื่อสารมวลชนเริ่มถือกำเนิดขึ้นนับตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ คือ หนังสือพิมพ์บางกอกเรคอร์ดเดอร์ ตามมาด้วยภาพยนตร์ วิทยุ และโทรทัศน์ ตามลำดับ สื่อมวลชนเริ่มมีบทบาทในสังคมไทยหากพิจารณาในทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม ก็พบว่า สื่อมวลชนมีบทบาททั้งการสอดส่องดูแล สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสังคม การถ่ายทอดวัฒนธรรมและความบันเทิง และหากขยายความถึงประเด็นผู้สูงอายุ สื่อมวลชนย่อมจะมีบทบาทหน้าที่ทั้งการนำประเด็นผู้สูงอายุให้กับสังคมไทยได้รับรู้ อีกทั้ง สื่อมวลชนก็อาจจะประกอบสร้างภาพของผู้สูงอายุให้เห็นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงประวัติศาสตร์การศึกษาสื่อมวลชนกับผู้สูงอายุในสังคมไทย พบว่า เพิ่งจะเริ่มต้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 ถึงต้นทศวรรษที่ 2540 ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากเป็นยุคที่ประเด็นเรื่องผู้สูงอายุได้รับการกล่าวขานมากขึ้นเมื่อเทียบกับในอดีต

ประเด็นการศึกษาในยุคแรก จะเป็นการศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณ เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ยังคงกระตือรือร้นและแสวงหาข่าวสารข้อมูลมิใช่แต่จะอ่อนแออยู่กับบ้านแต่เพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เพื่อตอบสนองของความต้องการหาข่าวสารตามทฤษฎีการแสวงหาข่าวสาร เช่น งานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับการดูแลสุขภาพของสตรีวัยทอง” (สิริพรรณ วิบูลย์จันทร์, 2542) หรือเพื่อตอบสนองของความต้องการและความพึงพอใจในด้านอื่นๆ ตามทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจจากสื่อ (uses and gratification) เช่น การหาเพื่อน หาความรู้ การเปิดโลกทัศน์ การทำกิจกรรมต่างๆ ดังเช่น งานวิจัยเรื่อง “การเปิดรับและความต้องการรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร” (สมมาตร คงชื่นสิน, 2539) “การเปิดรับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของผู้สูงอายุ” (พรเพ็ญ พยัคฆานนท์, 2539) “ความต้องการการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงสำหรับผู้สูงอายุ” (มารตี ธิรณกุล, 2548) และ “การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับ ความต้องการ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อรายการโทรทัศน์ของผู้สูงวัยในเขตกรุงเทพมหานคร” (ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ และคณะ, 2552)

เมื่อพิจารณาในด้านเนื้อหาของผู้สูงอายุที่ปรากฏในสื่อมวลชน พบว่า เริ่มมีการศึกษาในช่วงปลายทศวรรษที่ 2540 ต้นทศวรรษที่ 2550 โดยงานชิ้นแรกคือการศึกษาสื่อสาระ คือ รายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ของ “พรพรรณ สมบูรณ์บัตติ” (2549) เรื่อง “หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์คนค้นคน” ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ผู้ผลิตต้องการผลิตความหมายของผู้สูงอายุที่แม้จะอ่อนแอแต่ก็ต้องต่อสู้กับอุปสรรคที่สังคมสมัยใหม่กำหนด ด้วยการทำมาหาเลี้ยงชีพในยามชรา การดูแลสุขภาพในยามตนแก่เฒ่า การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข และการ

ต่อผู้ทวงสิทธิที่พึงมีของตน แต่ในเวลาเดียวกันด้วยกลยุทธ์ของการนำเสนอที่ใช้เทคนิคคู่ตรงข้าม (binary opposition) ด้วยการนำเสนอภาพความอ่อนแอของหญิงชรา การตั้งคำถามแก่ผู้ชม การสร้างนิยามในแง่ลบ ส่วนนี้เองย่อมทำให้เกิดการมองผู้สูงอายุในอีกด้านหนึ่ง คือ เป็นหญิงชราที่อ่อนแอ ยากจน ไร้อำนาจต่อรอง ดิ้นรนต่อสู้ ได้รับผลกระทบจากสังคมด้านมืด และไร้คุณค่ากับลูกหลาน ซึ่งจะนำไปสู่การเห็นใจและการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาในท้ายที่สุด

ในทำนองเดียวกัน ในช่วงปี พ.ศ. 2551 ในรายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2551 นายแพทย์สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (2552) ได้ศึกษาข่าวบนสื่อสาธารณะ คือ หนังสือพิมพ์ไทยในช่วงปี พ.ศ. 2551 จำนวน 101 ชิ้น ก็พบว่า สื่อมวลชนรายงานข่าวสารเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่หลากหลายมากขึ้น อันอาจเนื่องจากประเด็นเรื่องผู้สูงอายุมีจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่มาจากข่าวประชาสัมพันธ์หรือการให้ข่าวจากหน่วยงานต่างๆ มากกว่าการเจาะข่าวเพิ่มเติม ส่วนประเด็นข่าวที่นำเสนอมากก็คือ การบริการแก่ผู้สูงอายุ ข่าวเรื่องศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ รายได้และการช่วยเหลือต่อผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการนำเสนอเรื่องเบี้ยยังชีพ และมุมมองใหม่เรื่อง “ระบบบำนาญแห่งชาติ” และที่สำคัญคือ มีข่าวปริมาณที่น้อยที่จะแสดงให้เห็นถึงพลังของผู้สูงอายุที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ในปี พ.ศ. 2551 มีเพียงข่าวสารการยกย่องนายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว เป็นผู้สูงอายุดีเด่นแห่งชาติเท่านั้น (สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์, 2552: 180) นั่นก็ทำให้เห็นว่า สื่อมวลชนก็ยังคงมองผู้สูงอายุที่ไม่ต่างไปจากงานสารคดีที่เห็นปัญหาและควรช่วยเหลือผู้สูงอายุมากกว่า (อย่างไรก็ตาม ในช่วงปี พ.ศ. 2553 เริ่มมีการนำเสนอมิติผู้สูงอายุในด้านคุณค่ามากขึ้น โดยผ่านรายการสารคดี “ลุยไม่รู้โรย” ทางสถานีทีวีไทย ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในบทถัดไป “สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”)

และจากการศึกษาเพิ่มเติมในสื่อบันเทิง โดยเฉพาะภาพยนตร์ในช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา พบว่ามีภาพยนตร์จำนวน 4 เรื่องที่นำเสนอตัวเอกเป็นผู้สูงอายุ คือ “วัยตกกระ” (2521) “หลงตา” (2523) “18-80 เพื่อนซี้ไม่มีข้าว” (2540) และ “พันธุ์รักหน้าย่น” (2547) ภาพยนตร์จำนวน 3 ใน 4 เรื่อง ยกเว้น “หลงตา” จะมุ่งเน้นปัญหาของผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรม เช่น การถูกลูกหลานทอดทิ้ง การถูกมองว่าไม่ทันสมัย ล้าหลัง ซึ่งส่วนหนึ่งเนื่องมาจากปัจจัยสังคมอุตสาหกรรมที่ก้าวสู่สังคมไทยและเล็งเห็นปัญหาของผู้สูงอายุมากขึ้น มีเพียงภาพยนตร์เรื่อง “หลงตา” ที่ยังคงตอกย้ำคุณค่าและภูมิปัญญาของหลงตาเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดีเนื่องด้วยคุณสมบัติของภาพยนตร์ที่มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายวัยรุ่นและเพื่อความบันเทิง ภาพยนตร์ทุกเรื่องจึงมีฉากจบที่สวยงามสมหวัง กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่แม้จะประสบปัญหาแต่ในที่สุดลูกหลานและสังคมก็ยื่นมือเข้ามาช่วยและแก้ไขปัญหาลงให้ผู้สูงอายุมีความสุขได้อย่างดีเยี่ยม ซึ่งต่างไปจากกรณีของสื่อสารที่มักจะจบลงด้วยปัญหาของผู้สูงอายุที่อาจยังไม่มีทางแก้ไข

นอกเหนือจากสื่อมวลชนแล้ว ในสังคมอุตสาหกรรมก็ยังคงมีการสื่อสารของผู้สูงอายุปรากฏอยู่เช่นเดียวกัน และทำให้เกิดการศึกษาอย่างน้อยสองด้าน คือ ด้านแรก การศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุที่มีปัญหาภายในบ้านพักคนชรา และด้านที่สอง การศึกษาการสื่อสารของผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง ทั้งสองด้านจะพิจารณาผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

ด้านแรก การสื่อสารของผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา จะมุ่งเน้นปัญหาที่ผู้สูงอายุต้องประสบภายใต้สังคมอุตสาหกรรม โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่อ่อนแอและต้องพักอาศัยในบ้านพักคนชรา ดังงานเรื่อง “การสื่อสารในสถานสงเคราะห์คนชราประเภทเสียค่าบริการของรัฐบาลและเอกชน” (อรวรรณ ขำสุวรรณ, 2545) และ “คนชราในสถานสงเคราะห์: ชีวิตและตัวตน” (เรื่องรองชาญวุฒิศิริม, 2547) แม้งานทั้งสองจะมองปัญหาความเสื่อมโทรมของผู้สูงอายุตามวาทกรรมการแพทย์และรัฐในด้านการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ งานทั้งสองชิ้นก็มีจุดที่ต่างกันก็คือ ทว่า หากเป็นกรณีของบ้านพักคนชราที่เสียค่าบริการ ผู้สูงอายุก็ยังไม่ถูกมองในเชิงลบมากนัก เพราะการมีเงินที่ใช้จ่าย ในทางกลับกันผู้สูงอายุที่อาศัยในบ้านพักคนชรา จะมองตนเองในฐานะผู้ที่ถูกทอดทิ้ง และต้องปฏิบัติตัวตามกรอบที่บ้านพักกำหนดไว้ทั้งหมด ทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ไม่ค่อยอยากเปิดตัวกับคนภายนอกและกับผู้สูงอายุด้วยกัน แต่ก็มีบ้างที่พยายามต่อสู้กับความหมายที่ถูกกำหนดด้วยแนวทางต่างๆ เช่น การออกจากบ้านพักไปเที่ยว การซื้ออาหารรับประทานเอง การหาเงิน เป็นต้น

และด้านที่สอง การสื่อสารของผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง จะพิจารณาผู้สูงอายุที่ยังคงมีความเข้มแข็ง ทั้งกรณีของปัจเจกบุคคล เช่น “กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” (รุ่งนภา มุกดาอนันต์, 2544) และระดับชมรม เช่น “การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ จ. น่าน” (อรวรรณ ศิริสวัสดิ์, 2543) “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ต. บ้านป่าแดด อ.แม่สรวย จ. เชียงราย” (รัตติกาล เจนจัด, 2549) งานทั้งหมดวางอยู่บนวิถีคิดของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมคือ ผู้มีความรู้ มีคุณค่า มีความเชี่ยวชาญ และแม้สังคมเปลี่ยนแปลงสู่สังคมอุตสาหกรรม คุณค่าของผู้สูงอายุก็ยังคงไม่แปรเปลี่ยน คือ ยังมีความรู้ภูมิปัญญาอยู่ในตัว แต่กระนั้นก็ตาม ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ก็มิได้หมายความว่าจะเป็นได้ทุกๆ คน งานวิจัยในกลุ่มนี้จึงเสนอว่าผู้สูงอายุบางคน (ความรู้บางเรื่องเท่านั้น) ที่สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนในอดีต และเครื่องมือสำคัญคือ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะต้องมีชุดความรู้ด้านภูมิปัญญาและการสื่อสาร จึงจะทำหน้าที่เชิงเช่นในอดีตได้

อย่างไรก็ตาม การมองผู้สูงอายุที่มีคุณค่าเช่นนี้ ยังมักจะอยู่ในงานวิจัยมากกว่า และยังไม่ค่อยก้าวไปสู่ในสถาบันการสื่อสารมวลชนได้ (แต่จะขยับไปในสังคมยุคถัดไป สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้)

กล่าวได้ว่า ในสังคมยุคอุตสาหกรรม การถือกำเนิดของสถาบันสื่อสารมวลชนเริ่มเป็นพื้นที่ นำเสนอประเด็นผู้สูงอายุให้กับสังคมไทย แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็ประกอบสร้างความหมายของผู้สูงอายุ ตามวาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็สื่อสารหรือสื่อบันเทิง แต่ก็ยังมีภาพผู้สูงอายุที่เข้มแข็งปรากฏอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีจำนวนที่น้อยอยู่ และหากปรากฏก็เป็นเฉพาะผู้สูงอายุที่ได้รับการยกย่องหรือเป็นชนชั้นสูง

ส่วนการสื่อสารโดยทั่วไปก็พบว่า เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงการที่ผู้สูงอายุถูกกดทับในสังคมอุตสาหกรรม ดังเช่น กรณีผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา รวมถึงในอีกด้านหนึ่งกลับเริ่มมีกลุ่มผู้สูงอายุที่ต่อสู้ความหมายด้วยการรวมกลุ่มและทำประโยชน์เพื่อสังคม แต่กลุ่มนี้ยังคงมีจำนวนน้อยและมีความรู้บางด้าน และที่สำคัญคือยังไม่ได้นำเสนอในสื่อมวลชน เพราะผลพวงของการที่สื่อมวลชนมักจะตกอยู่ภายใต้กรอบวาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุเป็นสำคัญ สิ่งเหล่านี้จะต้องพิสูจน์ให้เห็นอีกครั้งเมื่อสังคมก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสารที่ผู้สูงอายุเริ่มกลายมาเป็นผู้กำหนดความหมายตนเอง (ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในบทถัดไป สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้) ข้อค้นพบดังกล่าว อาจกระตุ้นให้เกิดวิชาด้าน “การสื่อสารกับผู้สูงอายุ” ของสังคมไทยในอนาคต

จากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุในยุคอุตสาหกรรม สถาบันต่างๆ ก้าวเข้ามาจัดระเบียบความชรา ตามแนวทางของ Fairclough สรุปได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 6: สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม

การวิเคราะห์วาทกรรม	ผู้สูงอายุในยุคที่สอง: การจัดระเบียบความชรา
1. ตัวบท	
1.1 ประเภทเนื้อหา	
1.1.1 กาย	-ร่างกายอ่อนแอเสื่อมโทรม โดยวัดจากมิติการแพทย์ เช่น “ผม ผู้เฒ่าหลังโกง” “วัยหมดประจำเดือน” “เตะปี่ไม่ดัง” จึงต้องให้การแพทย์และยา เช่น ไวอากร้าแก้ไข้ รวมถึงการระบุโรคของผู้สูงอายุ 5 โรค “ยักษ์ผู้สูงอายุ” -นอกจาก กายเสื่อมแล้ว ยังเริ่มขยายสู่ความไม่สวยไม่งาม -อย่างไรก็ดี เริ่มนำเสนอการจัดระเบียบร่างกายเพื่อไม่ให้เสื่อมด้วยทั้งในการแพทย์และโฆษณา

ตารางที่ 6 (ต่อ): สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม

การวิเคราะห์วาทกรรม	ผู้สูงอายุในยุคที่สอง: การจัดระเบียบความชรา
1.1.2 ใจ	<p>-การอธิบายจิตใจของผู้สูงอายุที่อ่อนแอ มีปัญหา เพราะเกษียณอายุ ด้วยศาสตร์ด้านจิตวิทยาผู้สูงอายุ</p> <p>-จึงต้องเตรียมใจก่อนแก่ เช่น คู่มือผู้สูงอายุจะเน้นการเตรียมใจก่อนเกษียณ โดยใช้ศาสตร์ด้านจิตวิทยา ผสมกับด้านศาสนาบางส่วน เช่น หนังสือ “เคล็ดความสุขสำหรับผู้สูงอายุ” (2545) “ฉันจะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุข” (ม.ป.ป.)</p>
1.1.3 สังคม	<p>-รัฐกำหนดการเกษียณอายุนับตั้งแต่ รัชกาลที่ 5 รศ. 120 (พ.ศ. 2444) และบำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2494</p> <p>-รัฐเริ่มสงเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านบ้านพักคนชรา ในปี พ.ศ. 2496 การวางนโยบายผู้สูงอายุและการกำหนดสวัสดิการต่างๆ นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา แต่ที่โดดเด่นมากที่สุดคือช่วงทศวรรษที่ 2520</p> <p>-สถาบันเศรษฐกิจก็เข้ามากระตุ้นให้ผู้สูงอายุบริโภคสินค้า</p> <p>-อย่างไรก็ดี กลุ่มผู้สูงอายุชั้นสูงและมีความรู้ ก็เริ่มตั้งชมรมผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ. 2505 และริ่ความหมายภูมิปัญญาผู้สูงอายุ เช่น การสร้างคำว่า “ผู้สูงอายุ” แทนคำว่า “ชรา” หรือ “วัยทอง” แทน “วัยหมดประจำเดือน” รวมถึงเริ่มมองผู้สูงอายุในฐานะผู้บริโภคในมิติเศรษฐกิจ</p>
1.1.4 จิตวิญญาณ	<p>-ยังคงเน้นเรื่องความกตัญญูดังอดีต เช่น การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ การจัดวันผู้สูงอายุ เพื่อตอบแทนคุณ หรือการดูแลพ่อแม่เพื่อความกตัญญูดังใน “คู่มือดูแลพ่อแม่” (2552)</p>
1.2 ประเภทวาทกรรม	
1.2.1 การให้คำอธิบาย	<p>อธิบายตามวาทกรรมการแพทย์และรัฐเป็นหลัก โดยใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ประชากรศาสตร์ จิตวิทยา และเศรษฐศาสตร์ เป็นเครื่องมืออธิบายผู้สูงอายุว่า อ่อนแอ และต้องได้รับการสงเคราะห์ เช่น การระบุในพจนานุกรมว่า “เกษียณ” คือ ลื่นไป เช่น เกษียณอายุราชการ เป็นต้น</p> <p>นอกจากนั้น ยังใช้ตัวเลข ตาราง กราฟ แผนภาพ ภาพ เพื่อช่วยอธิบายความหมายด้วย</p>

ตารางที่ 6 (ต่อ): สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม

การวิเคราะห์วาทกรรม	ผู้สูงอายุในยุคที่สอง: การจัดระเบียบความชรา
1.2.2 การยกตัวอย่าง	การยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่มีทั้งบวกและลบ หรือการยกตัวอย่างการดูแลผู้สูงอายุที่ดี เป็นต้น
1.2.3 การเปรียบเทียบ	โดยเฉพาะการเปรียบเทียบร่างกายที่อ่อนแอของผู้สูงอายุกับร่างกายที่แข็งแรงของหนุ่มสาว การเปรียบเทียบผู้สูงอายุในแต่ละประเทศ
1.2.4 การสั่งสอน	ปรากฏในกรณีของการสั่งสอนให้ผู้สูงอายุดูแลตนเองตามวาทกรรมการแพทย์ การตอบแทนผู้สูงอายุ
1.2.5 ได้แย้ง	จะใช้ในการโต้แย้งวาทกรรมหลักในสังคมอุตสาหกรรมที่มองว่าผู้สูงอายุอ่อนแอ โดยเสนอว่าผู้สูงอายุยังคงเข้มแข็งเป็นผู้เชี่ยวชาญไม่ใช่ส่วนเกินในสังคม เช่น การสร้างคำใหม่ที่ว่า “ผู้สูงอายุ” แทนคำว่า “ชรา” โดยชมรมผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2505 หรือการสร้างคำว่า “วัยทอง” แทน “วัยหมดประจำเดือน”
1.2.6 การสาธิต	ผ่านสื่อกิจกรรมในชมรมผู้สูงอายุ ทำให้เห็นภาพของผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง แต่ยังคงเป็นส่วนน้อย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการสาธิตผ่านการสำรวจประชากรศาสตร์ การตรวจตราผู้สูงอายุ และงานวิจัยผู้สูงอายุ ซึ่งมักจะเน้นมิติเชิงลบ
1.3 ประเภทสื่อ	
1.3.1 สื่อสาระ	<ol style="list-style-type: none"> 1. บทความ หนังสือ คู่มือผู้สูงอายุ จะเน้นหลักวิชาการ การอ้างอิงน่าเชื่อถือ 2. นโยบาย/กฎหมาย-การเกษียณอายุ-สวัสดิการ จะใช้เงื่อนไขกฎหมายสงเคราะห์ 3. บ้านพักคนชรา จะดำเนินการตามนโยบายรัฐ และสร้างพื้นที่ดูแลผู้สูงอายุ 4. ชมรมผู้สูงอายุ จะรวมตัวผู้สูงอายุให้ทำกิจกรรมเพื่อแสดงพลังผู้สูงอายุ. 5. ข่าวและสารคดี จะสรุปประเด็นสาระสำคัญสั้นๆ พร้อมผู้เชี่ยวชาญสื่อทั้งหมดมักจะเริ่มจากปัญหาของผู้สูงอายุและนำมาสู่แนวทางการแก้ไขตามศาสตร์ต่างๆ ของตน และมุ่งสู่ข้อสรุปที่ว่า ปัญหาผู้สูงอายุจัดการได้

ตารางที่ 6 (ต่อ): สรุปการวิเคราะห์ภาวะแทรกซ้อนอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม

การวิเคราะห์ภาวะแทรกซ้อน	ผู้สูงอายุในยุคที่สอง: การจัดระเบียบความชรา
1.3.2 สื่อบันเทิง	ภาพยนตร์ จะเล่าเรื่องผู้สูงอายุ โดยผ่านภาพและเสียง มีทั้งการแสดงคุณค่าและความอ่อนแอ เช่น วัยตกกระ และหลงตา เป็นต้น
1.3.3 สื่อสารบันเทิง	โฆษณา จะนำเสนอภาพผู้สูงอายุกับการบริโภค ในฐานะผู้เชี่ยวชาญและผู้บริโภค รวมถึงการล้อเลียนผู้สูงอายุ สื่อกิจกรรม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ จะแสดงให้เห็นการดำเนินการของผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง แต่ก็ยังคงเป็นส่วนน้อยอยู่ และไม่ค่อยนำเสนอผ่านสื่อมวลชน
2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม	
2.1 สังคมและวัฒนธรรม	1. มิติศาสนา คือ ความกตัญญู และการเตรียมใจการเกษียณอายุด้วยหลักธรรมศาสนา 2. มิติสังคม ในด้านบวก คือ การย้อนกลับอดีตคือ การยกย่องผู้สูงอายุ และพัฒนาสู่ “สังคมวิทยาผู้สูงอายุ” และอีกด้านคือ ผลพวงจากสังคมอุตสาหกรรม จึงเริ่มมองผู้สูงอายุที่เป็นผู้พึ่งพิง ความไม่งามตามวาทกรรมหนุ่มสาวและความงาม อีกทั้งการไม่ทำประโยชน์อีกต่อไป เพราะมีสถาบันอื่นๆ ทำหน้าที่ เช่น โรงเรียน เป็นต้น
2.2 การแพทย์	การแพทย์แผนใหม่เริ่มมองผู้สูงอายุในระดับ “ร่างกายและจิตใจ” ในฐานะ “โรค” ความเสื่อมโทรม นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 และจัดตั้งโครงการสุขภาพผู้สูงอายุ และพัฒนาเป็น “คลินิกผู้สูงอายุ” ในปี พ.ศ. 2506 หลังจากนั้น ความรู้ก็ได้กระจายไปสู่คนทุกคนในสังคม โดยที่มีวาทกรรมย่อยคือ ยา เช่น HRT หรือการให้ฮอร์โมนทดแทนผู้อยู่ในวัยทอง ยาไวอากร้า (ในปี 1998) เป็นต้น อีกทั้ง การพัฒนาเทคโนโลยี จิตวิทยาผู้สูงอายุ ประชากรศาสตร์ รัฐ และเศรษฐศาสตร์ช่วยสนับสนุน

ตารางที่ 6 (ต่อ): สรุปการวิเคราะห์ภาวะแทรกซ้อนที่ผู้สูงอายุในยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม

การวิเคราะห์ภาวะแทรกซ้อน	ผู้สูงอายุในยุคที่สอง: การจัดระเบียบความชรา
2.3 รัฐ	<p>ในขณะที่การแพทย์มุ่งเน้นระดับร่างกาย รัฐจะสนใจระดับโครงสร้างขนาดใหญ่ ด้วยการที่รัฐจะวางนโยบายการเกษียณอายุ การให้สวัสดิการผู้สูงอายุ และนโยบายผู้สูงอายุนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 คือแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ (พ.ศ. 2525-2544) และนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว ปี พ.ศ. 2535-2554 ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากระดับนานาชาติ โดยสหประชาชาติเชิญประเทศไทยเข้าร่วมประชุมผู้สูงอายุในระดับนานาชาติ การประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุครั้งที่ 1 (ปียากร หวังมหาพร, 2546: 199) ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากทั้งวาทกรรมการแพทย์ที่มองผู้สูงอายุในฐานะโรคและอาการเสื่อม และการเชื่อมกับจิตวิญญาณ เรื่องการตอบแทนบุญคุณ รวมถึงการมองถึงคุณค่าผู้สูงอายุด้วย (แต่จะเป็นความรู้เฉพาะด้าน) แต่จุดเน้นอยู่ที่ภาวะของรัฐกับการจัดการผู้สูงอายุ จึงมีการใช้ความรู้เรื่องประชากรศาสตร์ การแพทย์ นโยบาย รัฐ จิตวิทยา และเศรษฐศาสตร์</p>
2.4 เศรษฐกิจ	<ol style="list-style-type: none"> 1. การใช้เศรษฐศาสตร์สนับสนุนการแพทย์และรัฐ เช่น การคำนวณค่าใช้จ่ายการดูแลผู้สูงอายุ การคำนวณการเกษียณ เป็นต้น 2. การมองผู้สูงอายุทั้งในการบริโภคสินค้า การมองแง่ลบคือไม่สวยงาม และในทางตรงกันข้ามคือ การเป็นผู้เชี่ยวชาญในตัวแทนสินค้า ตามวาทกรรมผู้สูงอายุในฐานะผู้เชี่ยวชาญในอดีต นอกจากนั้นยังเริ่มขยับสู่การตลาดสีเทาหรือการตลาดสำหรับผู้สูงอายุ และทำให้เกิดความรู้เรื่องการสื่อสารการตลาดและโฆษณาสำหรับผู้สูงอายุ
2.5 การสื่อสาร	<p>- สื่อสารมวลชนจะเป็นเวทีในการนำเสนอประเด็นผู้สูงอายุในยุคนี้ผ่านข่าว สารคดี และสื่อบันเทิง โดยใช้การ “เล่าเรื่อง” จึงมีทั้งบวกและลบปะปนกัน ขึ้นอยู่กับแหล่งข่าวที่เลือกมานำเสนอ เช่น หากสนับสนุนจากเศรษฐกิจก็จะมุ่งเน้นประโยชน์แก่เศรษฐกิจ แต่โดยส่วนใหญ่มักจะนำเสนอด้านลบ และเนื่องด้วยการนำเสนอผ่านภาพและเสียงจึงทำให้เกิดความคล้อยตามสมจริงและดึงดูดคนได้ง่ายขึ้นเมื่อเทียบกับการควบคุมร่างกายและโครงสร้าง ในทางการแพทย์และรัฐ</p>

3. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์

ผลของการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคอุตสาหกรรมเผยให้เห็นถึงอัตลักษณ์และความรู้ที่ถูกสร้างขึ้น ดังนี้

3.1 อัตลักษณ์

ประการแรก **อัตลักษณ์**ของผู้สูงอายุในยุคนี้ จะมุ่งเน้น “ปัญหาของผู้สูงอายุ” อันทำให้เกิด “การจัดระเบียบผู้สูงอายุ” จากสถาบันต่างๆ โดยอาจจำแนกได้เป็น

ด้านแรก **อัตลักษณ์ด้านลบ**มาจากวาทกรรมแพทย์และรัฐเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการพิจารณาด้านกาย ใจ และสังคม กล่าวคือ ในด้านกาย ใจ คือ “ผู้สูงอายุที่อ่อนแอ” “ผู้ร่วงโรย” (เหยี่ยวและอปลักษณ์) ส่วนในกรณีของสังคมคือ “ผู้เกษียณอายุ” “ผู้พึ่งพิง” (หรือผู้ถูกสงเคราะห์ช่วยเหลือ) และในบางกรณีก็กินความถึง “ผู้เป็นส่วนเกิน” ในสังคม และ “ผู้ล่าสมัย”

อัตลักษณ์กลุ่มนี้ทำให้สถาบันต่างๆ ทั้งรัฐและการแพทย์ ต้องหันมาให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้สูงอายุ รวมถึงการกระตุ้นให้ผู้สูงอายุป้องกันความแก่ชราที่จะเกิดขึ้น

ด้านที่สอง **อัตลักษณ์ด้านบวก** จะเป็นการย่อน้อมสู่อุดมคติในสังคมเกษตรกรรมที่พิจารณาผู้สูงอายุจากมิติจิตวิญญาณหรือศาสนา คือ ความกตัญญู เป็น “ผู้มีพระคุณ” นอกจากนี้ ยังมีบางส่วนที่เน้นอัตลักษณ์ในอดีต คือ อัตลักษณ์ “ผู้เชี่ยวชาญ” “ผู้ช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม” ดังเช่น การต่อสู้ของชมรมผู้สูงอายุที่สร้างความหมายคำว่า “ผู้สูงอายุ” แทนคำว่า “ชรา” และการสร้างชมรมผู้สูงอายุ และสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ที่ทำหน้าที่ยังประโยชน์แก่สังคมและกลุ่มผู้สูงอายุ

อย่างไรก็ดี เนื่องด้วยอัตลักษณ์ด้านลบโดยเฉพาะความอ่อนแอและพึ่งพิง กระหน้าซ้ำเติมเข้ามามาก อัตลักษณ์ด้านความรู้ความเชี่ยวชาญนี้ จึงต้องปรับตัวสู่ “ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน” เช่น ประสบการณ์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม

ด้านที่สาม **อัตลักษณ์ใหม่**ในมิติเศรษฐศาสตร์ คือ การมอง “ผู้สูงอายุเป็นตัวแทนสินค้า” ในฐานะ “ผู้เชี่ยวชาญ” “ผู้มีประสบการณ์” และส่งต่อประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น ดังปรากฏในโฆษณาที่ใช้ผู้สูงอายุแทนความเชี่ยวชาญ อีกทั้ง การตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุด้วยการซื้อสินค้าหรือบริการให้กับผู้สูงอายุ

เมื่อพิจารณาอัตลักษณ์ทั้งหมดนี้พบว่า อัตลักษณ์ด้านแรก หรือ “ความอ่อนแอทั้งด้านกาย ใจ และสังคม” จะเป็นอัตลักษณ์หลักที่ได้รับการต่อยอดซ้ำซ้อนในสถาบันต่างๆ นับตั้งแต่

การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ สื่อมวลชน และสังคม โดยเน้นเนื้อหาด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม นอกจากนี้ยังใช้ประเภทของวาทกรรมที่หลากหลาย ทั้งการอธิบาย การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสาธิต และการสังเขป ผ่านรูปแบบการสื่อสารทุกประเภทโดยเน้นการสื่อสารที่เป็นทางการและสื่อสารมวลชน ทั้งหมดนี้วางอยู่บนวาทกรรมทางการแพทย์และรัฐเป็นหลัก ทำให้รัฐ การแพทย์ ต้องให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้สูงอายุ และที่สำคัญคือ วาทกรรมนี้กลายเป็นวาทกรรมหลักที่พบเห็นในสังคมและเบียดบังอัตลักษณ์ด้านอื่นที่เป็นอัตลักษณ์เดิมในสังคมไทย โดยเฉพาะความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุลดน้อยถอยลงไปหรือทำให้มองไม่เห็น

กระนั้นก็ตาม วาทกรรมความรู้ความเชี่ยวชาญที่เคยถูกเบียดตกขอบก็พยายามต่อสู้ด้วยกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความรู้ ชมรมผู้สูงอายุ และสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย เพื่อให้ผู้สูงอายุยังคงมีประโยชน์ และที่น่าสนใจก็คือ การรวมตัวเพื่อการต่อสู้ นั้น ยังส่งผลให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่รัฐกระทำก็ยังแฝงด้วยความหมายของวาทกรรมความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ และ “สิทธิ” ที่ผู้สูงอายุพึงได้รับอีกด้วย แต่กระนั้นกลุ่มผู้สูงอายุก็ยังคงต้องยอมรับความอ่อนแอที่ถูกสร้างขึ้นด้วย

หนึ่ง เนื่องจากการต่อสู้เพื่อให้ผู้สูงอายุยังคงมีความรู้ความเชี่ยวชาญยังต้องเผชิญกับสภาพสังคมอุตสาหกรรมและสถาบันการศึกษาที่พยายามลดระดับความรู้ของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุจึงต้องแปรเปลี่ยนอัตลักษณ์จากเดิมในอดีตที่มีความรู้ทุกเรื่อง ดังสำนวนที่ว่า “อาบน้ำร้อนมาก่อน” “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” ให้เหลือเพียงความรู้เพียงบางเรื่องหรือเฉพาะด้าน และความรู้ที่ว่านั้นก็มักจะเป็นความรู้ที่คนรุ่นใหม่ไม่มี เช่น ความรู้จากประสบการณ์ ความรู้ด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

ส่วนอัตลักษณ์ด้านผู้มีพระคุณ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เดิมในสังคมเกษตรกรรม แต่ยังคงส่งผ่านสู่สังคมอุตสาหกรรม ด้วยการแทรกซึมในวาทกรรมการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ และการเพิ่มความหมายใหม่ด้วยการผนวกกับการขายสินค้า จึงทำให้ไม่หล่นหายและยืนยันการเป็นวาทกรรมหลักในสังคม

ส่วนอัตลักษณ์ด้านสุดท้าย ก็คือ อัตลักษณ์ใหม่ที่เกิดจากสถาบันเศรษฐกิจที่ใช้อัตลักษณ์เดิมมาสนับสนุนอัตลักษณ์ใหม่ ทั้งกรณีผู้มีพระคุณและผู้เชี่ยวชาญ

ดังนั้น อัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สองนี้จึงมีทั้งสถาปนาขึ้นมาใหม่ คือ กรณีของการแพทย์และรัฐ ซึ่งกลายเป็นอัตลักษณ์หลักที่ครอบงำอัตลักษณ์อื่นๆ กรณีที่สอง คือการเดินตามอดีต และกรณีที่สาม การผสมอดีตและยุคนี้เข้าด้วยกัน โดยที่อัตลักษณ์ส่วนใหญ่ต่างมองผู้สูงอายุในฐานะ “ปัญหา” ที่ต้องเข้าไปจัดระเบียบ

3.2 ความรู้

ประการที่สอง **ความรู้** เป็นผลพวงของวาทกรรมผู้สูงอายุที่สร้างขึ้น และความรู้ทั้งหมดนี้ก็ย้อนกลับไปกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุได้อย่างแยกแยะโดยไม่ต้องใช้กำลังในการบีบบังคับ

ในขณะที่ยุคแรก ความรู้อาจมีค่อนข้างน้อยและจำกัดในด้านสังคมวัฒนธรรม คือ “ธรรมเนียมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ” “คุณค่าผู้สูงอายุ” แต่สำหรับในยุคที่สอง ความรู้ที่สถาบันต่างๆ ได้ผลิตขึ้นมาเพื่อจัดการผู้สูงอายุกลับมีปริมาณมาก นับตั้งแต่ความรู้จากสถาบันการแพทย์ เช่น เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ เทคโนโลยีการแพทย์และยา จิตวิทยาผู้สูงอายุ ความรู้จากสถาบันนโยบายรัฐ การสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการผู้สูงอายุ และชมรมผู้สูงอายุ ความรู้จากสถาบันเศรษฐกิจ เช่น เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ และการตลาดสีเทา (การตลาดผู้สูงอายุ) ความรู้จากสถาบันการสื่อสาร คือ การจุดประกายให้เกิดวิชา “การสื่อสารกับผู้สูงอายุ” นอกจากนี้ ยังมีความรู้อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอีกในสังคม เช่น ความงามกับผู้สูงอายุ ประชากรศาสตร์ผู้สูงอายุ รวมถึง ยังคงตอกย้ำความรู้ในอดีต คือ “ความกตัญญู” และ “คุณค่าผู้สูงอายุ” และพัฒนาสู่ “สังคมวิทยาผู้สูงอายุ”

ความรู้ทั้งหมดต่างทำงานร่วมกันเพื่ออธิบาย “ปัญหา” และ “การจัดการผู้สูงอายุ” เช่น ความรู้ด้านการเวชศาสตร์ผู้สูงอายุรวมพลังกับนโยบายรัฐและพัฒนาเป็นนโยบายการดูแลผู้สูงอายุผ่านบ้านพักคนชรา การกำหนดการเกษียณอายุการทำงาน เป็นต้น

และถึงแม้ว่าความรู้บางส่วนอาจดูเหมือนขัดแย้งกัน แต่ทั้งหมดนี้กลับเชื่อมร้อยกัน เช่น การตลาดจะมุ่งเน้นการขายแต่กลับเชื่อมโยงกับความกตัญญูกลายเป็นการขายสินค้าสำหรับลูกหลานเพื่อผู้สูงอายุ หรือผลิตภัณฑ์ผ้าอ้อมสำหรับผู้สูงอายุ ที่กำหนดให้ลูกหลานทดแทนบุญคุณผ่านการซื้อผ้าอ้อมให้ผู้สูงอายุ เป็นต้น

ความรู้ทั้งหมดนี้ยังได้สร้างผู้เชี่ยวชาญเรื่องผู้สูงอายุ (ซึ่งต่างไปจากในยุคแรกที่เป็นผู้สูงอายุเอง ครู และพระ) นับตั้งแต่ หมอ นักจิตวิทยา และบุคลากรด้านสาธารณสุข นักสังคมสงเคราะห์ นักประชากรศาสตร์ผู้สูงอายุ นักบริหารงานบุคคล (ที่ทำงานด้านการเกษียณอายุราชการ) นักเศรษฐศาสตร์ที่ทำงานด้านผู้สูงอายุ (เช่น บำนาญ) นักการตลาด (ที่ทำงานด้านสินค้าผู้สูงอายุ) และนักสื่อสารมวลชน การขยายตัวดังกล่าวทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นวัตถุที่เริ่มแยกออกไปสู่ความเชี่ยวชาญและผู้รู้ในแต่ละสาขา ยังผลให้อำนาจของผู้สูงอายุที่เคยกำหนดความหมายของตนเองเริ่มลดน้อยถอยลงไป

ในเวลาเดียวกันผู้สูงอายุที่มีบทบาทกำหนดความหมายในยุคใหม่ก็ต้องเริ่มใช้ความรู้จากศาสตร์ต่างๆ มาต่อสู้และกำหนดอัตลักษณ์ตนเอง ดังที่เห็นเด่นชัด กรณีของนายแพทย์บรรลุศิริพานิช ที่เป็นทั้งหมอและผู้สูงอายุที่เข้ามาเป็นกุญแจหลักในการต่อสู้เรื่องผู้สูงอายุไทยในช่วง

ทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา โดยสร้างชุดความรู้เรื่อง “ชมรมผู้สูงอายุ” และอาจถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญของการต่อสู้ยุคถัดไปสำหรับผู้สูงอายุชนชั้นล่าง

สรุปวาทกรรมผู้สูงอายุในยุคสังคมนุเคราะห์กรรม

ในสังคมนุเคราะห์กรรม ผู้สูงอายุเริ่มถูกกำหนดอัตลักษณ์ของตนเองชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งสี่มิติคือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยผ่านสถาบันต่างๆ ทั้งห้าสถาบันคือ สังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร เข้ามา “จัดระเบียบ” ตัวตนของผู้สูงอายุ

เมื่อวิเคราะห์จากตัวบททั้งสี่ด้าน คือ กาย ใจ สังคม จิตวิญญาณ พบว่า ในด้านร่างกาย ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้ที่ร่างกายอ่อนแอและเป็น “โรค” ตามวาทกรรมทางการแพทย์ ที่จะต้องรักษาป้องกัน และส่งเสริมแก้ไข ด้วยวิชา “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ”

ส่วนในด้านจิตใจ ผู้สูงอายุถูกระบุว่าจะมีปัญหาจิตใจเพราะว่าต้องเผชิญกับปัญหาการเกษียณอายุอันเป็นผลจากการจัดการร่างกายของภาครัฐที่กำหนดการเกษียณโดยดูจากอายุ จากปัญหาดังกล่าวจึงต้องสร้างชุดความรู้เรื่อง “จิตวิทยาผู้สูงอายุ” เพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพใจผู้สูงอายุเช่นเดียวกัน

ในมิติสังคม ด้านหนึ่งจะได้รับอิทธิพลจากความอ่อนแอของร่างกายจากวาทกรรมทางการแพทย์ ทำให้รัฐมีนโยบายที่สงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุที่อ่อนแอยากไร้ การกำหนดการเกษียณอายุ แต่ในอีกด้านหนึ่ง เนื่องด้วยผลพวงของการเคารพผู้สูงอายุ ทั้งด้านความเป็นผู้รู้และความกตัญญู จึงทำให้ภาครัฐยังคงมีนโยบายที่สนับสนุนผู้สูงอายุให้ทำกิจกรรมผ่านชมรมผู้สูงอายุ หรือการสงเคราะห์ผู้สูงอายุก็ผนวกกับการระลึกบุญคุณของผู้สูงอายุ

นอกจากนั้น สถาบันเศรษฐกิจก็ก้าวเข้ามากำหนดให้ผู้สูงอายุเป็นผู้บริโภคสินค้า ทั้งในด้านการเป็นสัญญะแทนความเชี่ยวชาญแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อผู้สูงอายุด้วยหากบุตรหลานซื้อสินค้าและบริการให้กับผู้สูงอายุ

และมีจิตวิญญาณ ก็เริ่มเป็นเครื่องมือที่ช่วยทำให้จิตใจของผู้สูงอายุมีความสุขหลังจากการเกษียณจากการทำงาน และการดำเนินเรื่องความกตัญญูต่อผู้สูงอายุก็ยังคงเป็นหลักที่ยึดมั่นอยู่

เมื่อพิจารณาจากประเภทวาทกรรม ก็พบว่า ในยุคสังคมนุเคราะห์กรรมจะใช้ประเภทวาทกรรมที่หลากหลายทั้งการอธิบาย ยกตัวอย่าง เปรียบเทียบ ได้แย้ง สั่งสอน และสาธิต เพื่อแสดงให้เห็นถึงลักษณะและปัญหาของผู้สูงอายุ แม้อาจดูไม่ต่างไปจากสังคมนุเคราะห์กรรม แต่จุดที่ต่างอย่างเห็นได้เด่นชัดคือ ในสังคมนุเคราะห์กรรมนี้จะใช้ข้อมูล ตัวเลข กราฟ ตาราง แผนภาพ ภาพ อีกทั้ง

การใช้การสำรวจประชากรศาสตร์ การตรวจตราร่างกาย การวิจัย และกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ เหล่านี้เป็นกลยุทธ์การสาธิตที่ยืนยันข้อมูลและเหตุผลที่จะสร้างให้ผู้รับสารเชื่อในสิ่งที่เห็นหรือได้ยิน ยิ่งไปกว่านั้น ยังใช้วาทกรรมโต้แย้งเพื่อที่จะปฏิเสธวาทกรรมหลักในยุคนี้ที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความพยายามต่อสู้ความหมายของผู้สูงอายุ

สำหรับประเภทสื่อพบว่า มีทั้งการใช้สื่อสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง ซึ่งเพิ่มเติมจาก สังคมเกษตรกรรม ที่ในอดีตมักจะมุ่งเน้นเฉพาะสื่อสาระ และสาระบันเทิง คือ สื่อมุขปาฐะและ พิธีกรรม แต่สำหรับในสังคมอุตสาหกรรม สื่อจะขยายตัวมากขึ้น เช่น การใช้สื่อที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งข่าว บทความ หนังสือ กฎหมาย นโยบาย สื่อกิจกรรม ทั้งกรณีบ้านพักคนชราและ กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ รวมถึงเริ่มเพิ่มสื่อมวลชนและสื่อโฆษณาก้าวเข้ามามีบทบาทในการ นำเสนอความชราอีกด้วย

ในด้านปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมในสังคมอุตสาหกรรมนี้ พบว่า สังคมอุตสาหกรรม จะลดบทบาทของผู้สูงอายุลงในฐานะผู้ที่พึ่งพิง อ่อนแอ ทำให้ผู้สูงอายุเริ่มมีปัญหาในสังคมมากขึ้น สถาบันการแพทย์ก็ตอบรับแนวคิดดังกล่าว ด้วยการแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมีความอ่อนแอ ทางด้านร่างกายและที่สำคัญคือการเป็น “โรค” ต่างจากในอดีตที่ความอ่อนแอเป็นเรื่องปกติและ ต้องปลง แต่ในยุคนี้สถาบันการแพทย์ก็เข้ามาจัดระเบียบร่างกายของผู้สูงอายุเสียใหม่ และ แม้กระทั่งการโต้แย้งวิธีคิดเดิมที่มองเรื่องเพศเป็นข้อห้าม แต่สำหรับการแพทย์กลับมองว่าเป็นเรื่อง ปกติ ซึ่งเท่ากับทำให้อำนาจแก่แพทย์ต่อร่างกายผู้สูงอายุอย่างสูง

สถาบันรัฐก็เป็นอีกสถาบันหนึ่ง ที่นำแนวทางของวาทกรรมความอ่อนแอมาใช้ในการ จัดการผู้สูงอายุ ดังที่ปรากฏในนโยบายการเกษียณอายุและการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอ แต่ในอีกด้านหนึ่ง สถาบันรัฐก็ยังคงดำเนินตามวาทกรรมของสังคมยุคเกษตรกรรมด้วย โดยเฉพาะ ความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ทำให้กิจกรรมที่รัฐทำส่วนใหญ่ยังคงอิงวิธีคิดที่ว่า การสงเคราะห์ ผู้สูงอายุก็เพราะต้องตอบแทนผู้สูงอายุ การกำหนดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ หรือการจัดวัน ผู้สูงอายุขึ้น

นอกจากนั้น เนื่องจากสังคมไทยในอดีตให้คุณค่าของผู้สูงอายุในฐานะผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ สถาบันรัฐก็พยายามผลิตซ้ำความคิดดังกล่าว โดยผ่านการสร้างชมรมผู้สูงอายุ แต่ก็ยังคงมี น้ำหนักที่น้อยเมื่อเทียบกับแนวทางแรก และในช่วงหลัง โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2525 จากอิทธิพลของ “การประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ” และการผลักดันของผู้สูงอายุเอง ทำให้ เกิดการสร้าง “นโยบายผู้สูงอายุ” ขึ้นจำนวน 2 ฉบับ ซึ่งนโยบายดังกล่าวเป็นการผสมวิธีคิดที่มอง ผู้สูงอายุที่อ่อนแอและต้องได้รับความช่วยเหลือ และในเวลาเดียวกันก็ต้องมองถึงศักยภาพของ ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพโดยภาครัฐต้องสนับสนุน ทว่า นโยบายทั้งสองยังคงทำงานไม่ได้

เต็มที่นัก แต่จะนำไปสู่นโยบายในอนาคตที่เน้นพลังของผู้สูงอายุ ในช่วงหลังทศวรรษที่ 2540 เมื่อสังคมไทยก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร

ในด้านสถาบันเศรษฐกิจ ในด้านหนึ่งได้รับอิทธิพลจากวาทกรรมการแพทย์ สังคม และรัฐ ที่มองปัญหาผู้สูงอายุที่อ่อนแอและต้องตอบแทนผู้สูงอายุ จึงทำให้สถาบันเศรษฐกิจเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหามานาน “เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ” ด้วยการจัดการเงินในด้านการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เบี้ยยังชีพ และสวัสดิการผู้สูงอายุด้านอื่น เช่น การประกันสังคม ผ่านบำเหน็จบำนาญ และประกันสุขภาพ รวมถึงบริการการแพทย์ของผู้สูงอายุ

และในอีกด้านหนึ่ง สถาบันเศรษฐกิจ ก็ก้าวไปเกี่ยวข้องกับการขายสินค้าสำหรับผู้สูงอายุ หรือเรียกว่า “การตลาดสีเทา” เช่น การขายสินค้าต่อต้านความชรา การขายสินค้าสำหรับลูกหลาน เพื่อความกตัญญู เช่น ผ้าอ้อม และบ้านพักคนชรา รวมถึงยกย่องผู้สูงอายุ เพื่อเป็นตัวแทนของคุณค่าของสินค้าที่อยู่มายาวนาน ในทางตรงกันข้าม โฆษณาบางชิ้นก็สร้างภาพผู้สูงอายุในด้านลบ โดยเฉพาะความอ่อนแอทางร่างกาย ทำให้คนทั่วไปและผู้สูงอายุมองตนเองในด้านลบ

สำหรับสถาบันการสื่อสาร ในยุคสังคมอุตสาหกรรม สถาบันสื่อมวลชนก้าวมาจัดการผู้สูงอายุ และมักจะนำเสนอมิติผู้สูงอายุในด้านความอ่อนแอ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสาธารณะ เช่น ข่าวสาร สารคดี และสื่อบันเทิง เช่น ภาพยนตร์ แต่ก็จะมีบ้างที่นำเสนอภาพด้านบวกอันเป็นผลที่มาจากความพยายามต่อสู้ความหมายด้านบวกและอิทธิพลของสังคมไทยในอดีต

จากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรม เผยให้เห็นอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุอย่างน้อยสามด้านคือ ด้านแรก คือ ด้านลบที่เป็นอัตลักษณ์หลัก คือ ผู้อ่อนแอ ผู้ร่วงโรย ผู้พึ่งพิง ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์หลักที่สร้างขึ้นตามวาทกรรมการแพทย์และภาครัฐ

ด้านที่สอง คือ ผู้มีพระคุณ ผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เดิมในสังคมเกษตรกรรม แต่ก็ยังคงสืบทอดในยุคนี้ โดยที่อัตลักษณ์ผู้มีพระคุณยังคงยึดมั่นเป็นอัตลักษณ์หลักในสังคม ทว่าอัตลักษณ์ด้านผู้เชี่ยวชาญกลับเป็นวาทกรรมอัตลักษณ์รองในสังคมยุคนี้ ภายใต้การต่อสู้เรียกร้องของผู้สูงอายุบางคน ชมรมผู้สูงอายุ และสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย แต่ก็ยังคงเชื่อมโยงกับความอ่อนแอ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ร่างกายอาจอ่อนแอแต่ก็ยังรวมตัวกันเพื่อทำประโยชน์ได้ โดยผ่านการรวมตัวเป็น “ชมรม” หรืออ่อนแอแต่ก็ต้องสงเคราะห์เพื่อการตอบแทนผู้สูงอายุนอกจากนั้น อัตลักษณ์ดังกล่าวก็ยังลดบทบาทลงสู่ “ผู้เชี่ยวชาญ” (เฉพาะด้าน)

และด้านที่สาม คือ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีพระคุณ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เดิมที่ผสมกับอัตลักษณ์ใหม่ โดยสิ่งใหม่คือการวางบนเงื่อนไขของการบริโภคของสถาบันเศรษฐกิจ เช่น เป็นผู้เชี่ยวชาญเพราะเป็นตัวแทนของสินค้า หรือการบริโภคสินค้าเพื่อความกตัญญู

อัตลักษณ์ทั้งหมดนี้วางอยู่บนชุดความรู้ที่สถาบันสมัยใหม่ช่วยกันกำหนดความหมายให้ เป็นที่ยอมรับกันโดยปริยายแทนการใช้กำลังบังคับ โดยพัฒนาเป็นศาสตร์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะ เช่น เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ นโยบายผู้สูงอายุ การสังคมสงเคราะห์ผู้สูงอายุ สังคมวิทยาผู้สูงอายุ เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ ชุมชนผู้สูงอายุ การตลาดผู้สูงอายุ การสื่อสารผู้สูงอายุ เป็นต้น และทำให้ สร้างผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุที่ทวีขึ้นมากกว่าในสังคมเกษตรกรรม ผู้สูงอายุจึงแทบจะไร้ซึ่ง อำนาจในการกำหนดตนเองเมื่อเทียบกับยุคสังคมเกษตรกรรม

และที่สำคัญคือ อำนาจจากสถาบันและชุดความรู้ทั้งหมดนี้ ทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นเพียง วัตถุที่สถาบันกำหนดความหมายอย่างเบ็ดเสร็จและตัวผู้สูงอายุเองก็ยอมรับความหมายที่ถูก กำหนดนั้นไว้ หรือดังที่ฟูโกต์มองว่า คือ กระบวนการทำให้มนุษย์กลายเป็น “วัตถุ” อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง “ที่ใดมีอำนาจก็มีความพยายามต่อสู้เชิงอำนาจ” นั่นก็คือความพยายามของบรรดา ผู้สูงอายุบางท่าน และชุมชนผู้สูงอายุที่ต่างพากันท้าทายความหมายอัตลักษณ์ในแง่บวก คือ ความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ ซึ่งปรากฏอยู่ในการต่อสู้ความหมายในประเภทวาทกรรม ได้แย้งและกิจกรรมของผู้สูงอายุ จนกลายเป็นวาทกรรมรองในสังคมอุตสาหกรรม

ในท้ายที่สุด ถึงแม้ว่าการจัดแบ่งยุคที่สองคือ สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบ ความชรา แต่ในความเป็นจริง สังคมไทยยังไม่ได้ก้าวข้ามผ่านสังคมเกษตรกรรม รวมถึง นักวิชาการบางท่านก็มองว่า สังคมไทยก็ยังไม่ได้ก้าวไปสู่สังคมอุตสาหกรรมทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทั้งหมดก็สอดคล้องกัน คือ สภาพของผู้สูงอายุไทยจึงมีลักษณะที่ เหลื่อมซ้อนกันระหว่างสังคมเกษตรกรรมและสังคมอุตสาหกรรม นั่นก็คือ มีบางส่วนที่ยังคงผลิตซ้ำ วาทกรรมในอดีต เช่น ความกตัญญู ความรู้ความเชี่ยวชาญ และบางส่วนก็เริ่มผลิตวาทกรรมใหม่ เช่น ความอ่อนแอ การพึ่งพิง และแม้กระทั่งการผนวกกันระหว่างวาทกรรมเดิมและใหม่ให้ กลายเป็น ผู้มีคุณค่าและกตัญญูเพื่อการบริโภคสินค้า ดังนั้น การพัฒนาของสังคมไทยจึงอาจมี ลักษณะที่ค่อยๆ สะสมเพิ่มเติมขึ้น แทนที่จะแยกขาดออกจากกันโดยเด็ดขาด นอกจากนี้ เนื้อหา บางส่วนยังคงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสู่สังคมข้อมูลข่าวสารในบดัดไปอีกด้วย เช่น การตลาด ผู้สูงอายุ การสนับสนุนผู้สูงอายุ เป็นต้น

บทที่ 6

วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันหลัก ยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้

เกริ่นนำ

สังคมข้อมูลข่าวสารเป็นสังคมยุคหลังสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าก้าวเข้าสู่สังคมไทยในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 ถึงต้นทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา สังคมดังกล่าวมุ่งเน้นการพัฒนาเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร อีกทั้งการเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ผลของแนวคิดดังกล่าว ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนเริ่มแปรเปลี่ยนไปและผู้สูงอายุก็เป็นส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุที่เด่นชัดก็คือ จากในสังคมอุตสาหกรรมที่สถาบันต่างๆ อาจเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในฐานะ “ปัญหา” ที่ต้อง “การจัดระเบียบ” แต่ในยุคนี้กลับท้าทายแนวคิดที่ผ่านมา โดยเฉพาะการเริ่มให้ผู้สูงอายุเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดตนเอง ดังแนวคิดรวมที่ว่า “ความชราที่จัดการได้”

เหตุผลสำคัญของการก้าวสู่สังคมสมัยใหม่ อาจมองได้อย่างน้อยสองประการคือ

ประการแรก สังคมไทยเริ่มพัฒนาด้านเทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการ “ชะลอความชรา” และในบางครั้งก็ก้าวไปสู่ “การหยุดยั้งความชรา” ทำให้ความชราไม่ใช่เรื่องน่ากลัวอีกต่อไป ผู้สูงอายุสามารถจัดการความชราได้

ประการที่สอง ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมใหม่ ซึ่งพัฒนาต่อเนื่องจากในยุคอุตสาหกรรมจากเดิมที่เศรษฐกิจระบบทุนนิยมเดิมได้จำกัด (หรือกีดกัน) ผู้สูงอายุออกจากการทำงานภาคอุตสาหกรรมเพราะเนื่องจากหมดแรงไม่สามารถแข่งขันกับหนุ่มสาวได้ แต่ในสังคมใหม่นี้ผู้สูงอายุกลับถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานใหม่เพราะไม่จำเป็นต้องใช้แรงเช่นในสังคมอดีต

ยิ่งไปกว่านั้น สืบเนื่องจากเทคโนโลยีทางการแพทย์ ส่งผลให้ปริมาณผู้สูงอายุมีจำนวนมากขึ้น การที่ภาครัฐจะดูแลสงเคราะห์แต่อย่างเดียวเริ่มจะมีปัญหา จึงเริ่มพัฒนาแนวคิดใหม่ที่ทำให้ผู้สูงอายุดูแลตนเอง (self management) เช่น การออกร่วมกับภาครัฐ การรวมตัวกันทำกิจกรรมดังแนวคิดเรื่อง active aging ซึ่งเป็นแนวคิดที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ยังคงแฝงแนวคิดผู้สูงอายุในสังคมอดีตของไทยที่เน้นการทำประโยชน์เพื่อสังคม

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมใหม่นี้ ยังเริ่มส่งเสริมให้ผู้สูงอายุก้าวเข้ามาสนับสนุนระบบทุนนิยมให้อยู่รอดด้วยการพัฒนาผู้สูงอายุให้กลายเป็น “ผู้บริโภครุ่นใหม่” หรือเข้ามาจับจ่ายใช้สอยเงินให้กับระบบทุนนิยม ตามแนวคิดวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ (The Modern Old) จากโลกตะวันตกที่ให้ความสำคัญต่อการใช้ชีวิตหลังเกษียณอย่างมีความสุข

เหตุผลสองประการ จึงทำให้ผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมเป็นเพียงวัตถุที่ถูกสถาบันอื่นๆ จัดระเบียบ แต่ในยุคนี้ผู้สูงอายุกลับก้าวเข้ามาเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดตัวตนได้

อย่างไรก็ดี “ความชราที่จัดการได้” กลับแฝงไปด้วยนัยยะที่สถาบันต่างๆ ยังคงมีอิทธิพลซ่อนเร้นอยู่ด้วย โดยเฉพาะอิทธิพลของการแพทย์สมัยใหม่ สังคม และรัฐ และที่น่าสนใจคือสถาบันศาสนาที่เดิมเคยมีอิทธิพลในการกำหนดเรื่องการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติในยุคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมก็เริ่มเปลี่ยนไปกลายเป็นเครื่องมือสำหรับการ “ชะลอความชรา” ของการแพทย์อีกด้วย

เพื่อพิสูจน์แนวคิดดังกล่าวจึงจะวิเคราะห์ว่าทฤษฎีอัตลักษณ์ผู้สูงอายุจากตัวบทต่างๆ ตามแนวทาง Fairclough ในสองมิติคือ ตัวบท และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม

1. การวิเคราะห์ตัวบท

การวิเคราะห์ตัวบทผู้สูงอายุในสังคมข้อมูลข่าวสารสามารถพิจารณาได้ในสามด้านคือ ประเภทเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ ดังต่อไปนี้

1.1 ประเภทเนื้อหา

ประเภทเนื้อหาจำแนกได้เป็น 4 มิติตามแนวคิดสุขภาวะคือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ทั้งนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะมองไปในทิศทางเดียวกันว่า “ความชรา” เป็นสิ่งที่สามารถจัดการได้

(1) กาย

ในสังคมอุตสาหกรรมที่ผ่านมาร่างกายของผู้สูงอายุกลายเป็นพื้นที่ของ “สถาบันการแพทย์” ที่เข้ามาจัดการและมองว่า “อ่อนแอ” “ทรุดโทรม” สำหรับในสังคมข้อมูลข่าวสารร่างกายของผู้สูงอายุกลับมีความหมายที่ต่างออกไป กล่าวคือ แม้ร่างกายจะเสื่อมโทรมเท่าไรก็ตาม แต่ด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ เช่น นานาเทคโนโลยี พันธุวิศวกรรม ซึ่งมุ่งเน้นการแก้ไขความชราในระดับที่ลึกกลงไปหรือในระดับเซลล์ จึงทำให้ผู้สูงอายุสามารถควบคุมความชราได้

และเริ่มพัฒนาสู่การ “ต่อต้าน” “ชะลอ” และแม้กระทั่ง “หยุดยั้ง” ความชราที่มากขึ้นกว่าในยุคที่ผ่านมาที่อาจจะใช้เพียงการชะลอด้วยยา ดังนั้น จึงเกิดสำนวนว่า “อายุเป็นเพียงตัวเลข” ดังที่ระบุไว้ในตำราทางการแพทย์ และคู่มือผู้สูงอายุยุคใหม่ ที่กล่าวว่า

วิทยาการต่างๆ ที่สามารถช่วยชะลอหรือแก้ไขปัญหานั้นเนื่องมาจากความก้าวหน้าเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถมีความสุขกับชีวิตที่ยืนยาวสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังนำเสนอความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่สำคัญ อันจะนำไปสู่ความหวังที่จะแก้ไข ปรับปรุง ซ่อมแซม หรือเปลี่ยนแปลงสภาพอันเนื่องมาจากความแก่ให้กลับคืนสู่สภาพปกติและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิมในอนาคตอันใกล้

(สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 9)

ด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์ในปัจจุบันนี้สามารถทำให้สรรพคุณของยาในหนึ่งไม่ไกลเกินฝันแล้วละค่ะ ซึ่งปัจจุบันวิทยาการทางการแพทย์ช่วยให้คนเรามีอายุขัยมากขึ้น ด้วยเทคนิคการตรวจหาแนวโน้มก่อนการเกิดโรค เป็นเทคนิคที่พบได้ไม่นานมานี้ค่ะ ซึ่งการตรวจในลักษณะนี้ไม่ได้เป็นการตรวจในระดับทั่วไป แต่เป็นการตรวจในระดับที่ลึกกว่า นั่นคือ ตรวจถึงระดับเซลล์ย่อย จึงสามารถดูแนวโน้มก่อนการเกิดโรคต่างๆ ได้

(อนงนุช ขวลิขิตธำรง, 2551: 65)

บรรลุ ศิริพานิช (2542: 47-49) ได้ระบุทฤษฎีด้านการแพทย์สมัยใหม่ที่สนใจเรื่องความชรา จะมุ่งเน้นการศึกษาถึงฮอริโมนและปัจจัยภายในร่างกายระดับลึกมากกว่าในอดีต โดยสามารถจัดแบ่งได้สองกลุ่ม คือ กลุ่มที่เชื่อว่าความชราเกิดจากกระบวนการแตกทำลายลง (breakdown theories) ซึ่งมองว่า ร่างกายที่สูงอายุขึ้นจะมีกระบวนการที่ทำลายตนเองลงไป เช่น ภูมิคุ้มกันที่อ่อนแอ ฮอริโมนที่ลดลง เป็นต้น ส่วนกลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มที่เชื่อว่าเกิดจากการมีของใหม่ขึ้น เรียกว่า substance theories ดังเช่น ทฤษฎี free radical theory สนใจว่า การชราภาพเกิดจากการถูกทำลายลงโดยอนุมูลอิสระ (free radical) ที่ก่อตัวขึ้น

จากข้อค้นพบดังกล่าว บรรดานักวิทยาศาสตร์และการแพทย์ในศาสตร์ “แอนไทเอจจิง” หรือ “เวชศาสตร์ชะลอวัย” (อนงนุช ขวลิขิตธำรง, 2551) หรือ “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” (กฤษดา ศีรามพุช, 2551กและข) ก็เริ่มนำมาหาแนวทางในการ “ต่อต้าน” “ชะลอ” และ “หยุดยั้ง” ความชรา ด้วยแนวทางต่างๆ เช่น การรับประทานอาหารที่ต่อต้านอนุมูลอิสระ การ

ออกกำลังกาย การลดอาหารเพื่อจำกัดแคลอรี การเสริมฮอร์โมนของร่างกาย นอกจากนั้น ยังรวมถึงการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังที่ กฤษดา ศิรามพุช (2551) ได้สรุปให้เห็นถึง 5 วิธี ได้แก่ (1) การบำบัดด้วยเซลล์ต้นกำเนิดและยีนบำบัด (stem cell and gene therapy) (2) การโคลนนิ่งเพื่อการรักษา (3) นาโนเทคโนโลยีและเวชศาสตร์นาโน (nanotechnology and nanomedicine) เพื่อทำการวินิจฉัยและรักษาโรคในระดับเซลล์และเล็กกว่านั้น (4) เวชศาสตร์เพื่อการซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอของร่างกาย รวมถึงการเปลี่ยนแปลงอวัยวะเทียมที่เข้ากับร่างกาย และ (5) เทคโนโลยีเรื่องโภชนาการ ฮอร์โมนและวิตามินต่างๆ ดังปรากฏการณ์นำเสนอในช่องทางต่างๆ ตัวอย่างเช่น

ในคนอายุมาก ถ้าเราดูในระดับเซลล์ เซลล์ของเขาจะมีอัตราการแบ่งตัวลดลง และจำนวนครั้งก็จะสิ้นสุด เซลล์จึงเสื่อมสภาพลงไป ในอนาคตนั้นทฤษฎีที่จะมาหาทางแก้ไขการแก่ก็คือ การใช้เซลล์ต้นกำเนิดและการปลูกถ่ายอวัยวะ (organ transplantation)

(สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 117)

ขณะนี้ก็มีผู้ที่ทำให้หนูอายุยืนยาวได้ถึงประมาณ 5 ปี จากวิธีตัดแต่งยีนตัวรับโกร๊ทฮอร์โมน (growth hormone receptor) ทางพันธุวิศวกรรม และอีกรายคือนักวิทยาศาสตร์ที่ทำให้หนูที่มีอายุกลางวัยมีอายุยืนต่อไปได้อย่างไม่แก่ชรา (rejuvenation prize) โดยใช้วิธีการจำกัดแคลอรี (calorie restriction)

(กฤษดา ศิรามพุช, 2551ก: 48)

หนังสือพิมพ์รายวัน เดลี่ เอกซ์เพรสส์ ของอังกฤษ รายงานว่า นักวิทยาศาสตร์เมืองน้ำชาได้พบว่า การกินอาหารในปริมาณอย่างจำกัดจำกัดซ้ำๆ กลับชะลอกระบวนการความแก่ชราได้ พวกเขาคิดว่า คงเป็นเพราะเซลล์ไม่อาจจะเคลื่อนคล้อยไปตามวงจรชีวิตของตนได้ไวขึ้น หากว่าถูกจำกัดพลังงานเอาไว้ สัตว์ในการทดลองที่ถูกเลี้ยงด้วยอาหารที่ให้แคลอรีต่ำที่สุดจะมีเซลล์ที่แตกตัวออกมาอย่างแข็งแรงปริมาณมาก โดยเฉพาะปลอกหุ้มปลายด้านที่มีข้อมูลทางพันธุกรรมของมันจะไม่บอบสลายเลย

(ไทยรัฐ 22 กรกฎาคม 2553: 7)

การแพทย์สมัยใหม่นี้แม้เพิ่งจะเริ่มต้นทดลองในสัตว์ในช่วงทศวรรษที่ 2540 เช่น การโคลนนิ่งแกะดอลลี่ (สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 119) แต่ก็เริ่มก้าวมาสู่มุมวล มนุษย์แล้ว ดังเช่น ข้อสังเกตของนักวิทยาศาสตร์ที่สนใจเรื่องนี้ที่ระบุว่า

การทำกรปลูกถ่ายอวัยวะเป็นหนทางอันหนึ่งที่มองกันว่า มนุษย์น่าจะทำอวัยวะ ขึ้นมาเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาสัตว์ จากความรู้ในการทำโคลนเพื่อการรักษา เรา สามารถโคลนโดยใช้เซลล์จากคนใดคนหนึ่งแบบเดียวกับที่ทำในลูกแกะดอลลี่ก็ จะสามารถได้เซลล์ที่มีคุณสมบัติเหมือนเซลล์ต้นกำเนิดที่สามารถนำมาเลี้ยงและ กระตุ้นให้กลายเป็นเซลล์ชนิดต่างๆ เพื่อสร้างเป็นอวัยวะ

(สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 121)

ด้วยเหตุนี้ อายุของผู้สูงอายุจึงเป็นเพียงแค่ “ตัวเลข” ที่วิทยาการแพทย์สมัยใหม่ รวมถึงผู้สูงอายุเองนั้น สามารถกำหนดกฎเกณฑ์ได้นับตั้งแต่เด็กเป็นต้นมา ดังปรากฏในคู่มือ สุขภาพรุ่นใหม่ ที่ระบุว่า “ที่จริงแล้วศาสตร์แห่งการชะลอวัยหรือแอนไทเอจจึงนั้น เป็นการดูแล ตัวเองในระยะยาวตั้งแต่เด็กจนถึงวัยชรา” (อนงนุช ขวลิขิตดำรง, 2551: 67)

และนำไปสู่การมองว่า ชีวิตของมนุษย์อาจมิใช่ “พระเจ้าเป็นผู้กำหนดอีกต่อไป” ดังเช่น ยุคเกษตรกรรม หรือความชราตามธรรมดาโลก แต่เป็นเรื่องมนุษย์และเทคโนโลยีกำหนด “พระเจ้าสร้างสิ่งมีชีวิตขึ้นมา กับสิ่งมีชีวิตที่ถูกสิ่งมีชีวิตสร้างขึ้นมาจากเทคโนโลยี” (สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 117)

(2) ใจ

จากการพัฒนาการของการแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งส่วนหนึ่งเริ่มเน้น “การแพทย์ ทางเลือก” ทำให้ความชราเริ่มถูกมองว่า มิได้แต่เพียงมาจากสภาพ “เซลล์” ในร่างกายแต่อย่าง เดียวแต่อาจรวมถึง “จิตใจ” ที่ส่งผลต่อความชราได้ไม่แพ้กัน แนวคิดดังกล่าววางอยู่บนทฤษฎี “ควอนตัมฟิสิกส์” (Quantum Physics) ซึ่งพิจารณาถึงการควบคุม “จิตใจ” เพื่อจัดการปัญหา ความชรา จนก้าวสู่การ “หยุดยั้งความชรา”

แนวคิดดังกล่าวถือกำเนิดมาโดยนายแพทย์อเมริกันเชื้อสายอินเดียที่ชื่อว่า Deepak Chopra ซึ่งสนใจว่า จิตใจมีอิทธิพลต่อร่างกาย และอาศัยแนวคิดควอนตัมฟิสิกส์ของ ไอน์สไตน์ ซึ่งสนใจถึงความสัมพันธ์ของทุกสิ่งและการรับรู้ของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ หากปรับการ รับรู้ได้ก็จะส่งผลต่อการควบคุมให้ชีวิตมีอายุยืนยาว ดังที่ ศ.นพ. เฉลียว ปิยะชน ขยายความว่า

เวลานั้นไม่ได้เป็นสิ่งสมบูรณ์หรือข้อกำหนดตายตัว แต่เป็นการสืบต่อไปชั่ววันรันดร์ เรามองเวลาเป็นแนวตรงแล้วซอยแบ่งเป็นวินาที นาที ชั่วโมง วันเดือนและปี นับเป็นดรชชนี้บอกการเปลี่ยนแปลง แต่เมื่อไรที่เราอยู่ในภาวะไร้กาลเวลาที่ ประสบง่าย ๆ คือ จดจ่อทำงานหรือเพลิดเพลินจนลืมเวลา หรืออยู่ในภาวะจิตมีสมาธิ เวลาได้ถูกหยุดลง ระบบสรีระก็หยุดหรือชะลอลง นำเป็นแนวทางสู่การชะลอความชราสู่ภาวะสมบูรณ์นั่นเอง

(เจเลียว ปิยะชน, 2552: 93)

เจเลียว ปิยะชน (2552: 246) อธิบายการคุมใจที่มีผลต่อร่างกายตามหลักควอนตัมฟิสิกส์ว่า

การตั้งใจของคุณส่งผลให้เกิดการคาดหวังของคุณจะมีอิทธิพลต่อผลที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้เป็นไปตามหลักการที่ว่า คุณเชื่ออะไรคุณก็จะเป็นอย่างนั้น นี่คือ หลักการของ Teleology ที่กล่าวว่า ผลที่คาดหวังจะให้เกิด จะควบคุมกลไกทางชีววิทยา อันจะนำไปสู่การบรรลุผลในตัวของมันเอง ทั้งนี้ เพราะความตั้งใจนั้นของคุณจะมีอิทธิพลโดยตรงต่อการปรับเปลี่ยนพลังงานระบบชีวเคมีและความชาญฉลาดภายในร่างกาย

(เจเลียว ปิยะชน, 2552: 246)

“จากการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้ที่ฝึกสมาธิที่ยาวนาน ความเยาว์วัยก็จะมีมากขึ้นเท่านั้น ดังเช่น ผู้ที่ฝึกสมาธิมานาน จะมีอายุทางชีววิทยาลดลง 12 ปี คือหนุ่มกว่าอายุจริงตามตัวเลข 12 ปี” (เจเลียว ปิยะชน, 2552: 250)

นอกจากการควบคุมใจจะทำให้ความชรามาช้าลงแล้ว ยังอาจจะส่งผลต่อการไม่แก่ชราอีกต่อไป หรือการ “หยุดยั้งความชรา” ซึ่งนายแพทย์ Deepak Chopra ได้เสนอเอาไว้ในหนังสือเรื่อง “ร่างกายที่เหนืออายุชย จิตใจที่ไร้กาลเวลา” (Ageless Body Timeless Mind, 2551: 25) ไว้ว่า

ผู้เขียนอยากให้ผู้อ่านร่วมเดินทางสู่การค้นพบ เพื่อสำรวจสถานที่ที่ไม่สามารถนำกฎการดำรงอยู่ในปัจจุบันมาใช้ได้ กฎซึ่งกำหนดไว้ชัดเจนว่า ความแก่ ความอ่อนแอ และความตาย เป็นชะตากรรมที่แน่นอนของทุกคน และเป็นเช่นนั้นมาศตวรรษแล้วศตวรรษเล่า แต่ผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านละวางข้อสันนิษฐานในสิ่งที่เรียกว่าความจริงไว้ก่อน เพื่อที่จะได้เป็นผู้บุกเบิกดินแดนที่กระปรี้กระเปร่าของวัยหนุ่มสาว การเริ่มต้นใหม่ การสังสรรค์ ความร่าเริง ความสมหวัง และการไร้กาลเวลา เป็นประสบการณ์ธรรมดาในชีวิตประจำวัน ดินแดนที่ความสูงอายุ ความแก่ชรา ความทุพพลภาพ และความตายไม่ดำรงอยู่ ไม่แม้แต่จะเป็นไปได้ด้วยซ้ำ

(Deepak Chopra แปลโดย เรื่องชัย รักศรีอักษร, 2551: 25)

Chopra เสนอว่า เนื่องด้วยทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์ ซึ่งให้เห็นว่าการรับรู้เป็นเรื่องของประสาทสัมผัสที่คิดว่ามันเป็นเช่นนั้น ดังนั้นอาจต้องปรับเปลี่ยนการรับรู้เสียใหม่ เขกเช่นการมองว่า

ร่างกายของมนุษย์เหมือนทุกอย่างในจักรวาลที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ทุกๆ วินาทีอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าประสาทรับความรู้สึกของคุณจะรายงานว่าคุณครอบครองร่างกายที่มีความหนาแน่นในกาลอวกาศ แต่นี้เป็นเพียงชั้นเปลือกนอกที่สุดของความจริง ร่างกายของคุณเป็นอะไรบางอย่างที่มหัศจรรย์ยิ่งกว่านั้น เป็นกระแสของกระแสขององคาพยพที่เปี่ยมด้วยพลังที่ได้มาจากเซวาร์ปัญญาหลายล้านปี เซวาร์ปัญญานี้ทำหน้าที่เฉพาะเพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรที่เกิดขึ้นกับตัวคุณ ทุกเซลล์เป็นสถานีปลายทางที่ย่อส่วนลง และเชื่อมโยงกับคอมพิวเตอร์ของจักรวาล จากทฤษฎีดังกล่าว ดูเหมือนว่าจะเป็นไปได้ยากที่มนุษย์เราจะแก้ตัวลง

(Deepak Chopra แปลโดย เรื่องชัย รักศรีอักษร, 2551: 33)

อย่างไรก็ตาม การควบคุมใจที่ส่งผลต่อความแก่ชรา นั้น ก็เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นทัศนะของการไม่ตาย ซึ่งแย้งกับกฎธรรมชาติและหลักพุทธศาสนา ดังที่ พล.ต.อ. วิสิษฐเดชกุญชร (2551: 12-13) ตั้งข้อสังเกตต่อแนวคิดของ Chopra ว่า

แม้คุณหมอมจะเป็นหมอแผนปัจจุบัน ได้ศึกษาและวิจัยทางวิทยาศาสตร์ แพทยศาสตร์ ชีววิทยา จิตวิทยา ปรัชญา ตลอดจนคำสอนของปราชญ์สมัยโบราณ รวมทั้งคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนสามารถนำสิ่งที่ได้ศึกษาและประสบการณ์ของตนเข้าไปประยุกต์ในการบำบัดคนไข้ของตนได้อย่างกลมกลืนและน่าเชื่อถือ แต่ผู้ที่ศึกษาและมีความรู้ทางพุทธศาสนาก็อาจจะยังไม่ยอมรับทฤษฎีของคุณหมอไซปราได้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องชีวิต เพราะคุณหมอเชื่อในความเป็นอมตะ... ความเชื่อของคุณหมอไซปรานี้เป็นผลของการศึกษาทางวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะแขนง Quantum ผสมกับความรู้ที่คุณหมอได้มาจากโยคีอินเดีย แต่ตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ชีวิตของคนเราอยู่ได้กฎไตรลักษณ์

(วชิษฐ เดชกุญชร, 2551: 13)

ในทัศนะของผู้วิจัย ถึงแม้ว่า ยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ อาจก้าวไปสู่การหยุดยั้งความชราหรือการไม่ตาย ซึ่งถือเป็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของผู้สูงอายุและมนุษย์ที่มีเหนือธรรมชาติ แต่ปัญหาที่จะเกิดตามมาก็คือ หากไร้ซึ่งการตาย การเกิดก็หาไม่ เพราะการตายย่อมส่งผลต่อการเกิดใหม่ ในด้านวิทยาศาสตร์ ต้นไม้ที่ตายลงจะกลายเป็นปุ๋ยให้กับต้นไม้ที่กำลังงอกใหม่ การตายของสรรพสิ่งส่งผลให้เกิดการสืบพันธุ์และก่อเกิดชีวิตใหม่ และในด้านศาสนา การตายเป็นข้อกำหนดที่ระบุไว้ในศาสนาทุกศาสนา หากไร้ซึ่งการตายก็ย่อมทำให้พื้นฐานความคิดเรื่องการตายในศาสนาสั่นคลอนได้ และหากมองในแง่ร้าย การสร้างสรรคสิ่งใหม่ๆ ในโลกก็อาจจบสิ้นลง

นอกจากนั้น หากมนุษย์มีอายุยาวนานก็อาจส่งผลต่อเรื่องในด้านการใช้ชีวิต ทั้งการบริโภคที่จะมีสูงขึ้น รวมถึงการที่ตกอยู่ภายใต้สังคมอุตสาหกรรมที่สร้างความน่าเบื่อหน่ายให้กับชีวิตและอาจส่งผลต่อการ “ฆ่าตัวตาย” ตามมาได้

อย่างไรก็ดี การหยุดยั้งความชรา อาจจะยังคงจำกัดเฉพาะผู้สูงอายุบางคน เช่น ผู้ที่มีความรู้ หรือผู้ที่มีฐานะดี อันทำให้การจัดการความชราจึงมิได้หมายถึงผู้สูงอายุทุกคนก็เป็นได้

(3) สังคม

มิติเชิงสังคมในยุคข้อมูลข่าวสาร วางอยู่บนวิถีคิดที่ว่า ผู้สูงอายุยังคงทำกิจกรรมได้และบางส่วนก็ยังประโยชน์แก่สังคม ดังแนวคิด active aging ที่มาจากตะวันตก ควบคู่กับการมองผู้สูงอายุที่ยังคงคุณค่าตามแบบสังคมเกษตรกรรม และแนวคิดวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ (The Modern Old) ที่มุ่งเน้นการใช้ชีวิตหลังเกษียณอย่างมีสุข จากแนวคิดดังกล่าวสามารถจำแนก

ความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับสังคมได้ 3 ด้านคือ ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและทำประโยชน์เพื่อสังคม ผู้สูงอายุที่ทำประโยชน์เพื่อตนเอง และการตลาดผู้สูงอายุ

(3.1) ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและทำประโยชน์เพื่อสังคม เป็นแนวคิดที่ผลิตขึ้นซ้ำจากในยุคสังคมเกษตรกรรมและสังคมอุตสาหกรรม และอีกส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดสังคมตะวันตก เรื่อง active aging ซึ่งมองว่าผู้สูงอายุควรมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่อไป แนวคิดดังกล่าวปฏิเสธวิถีคิดในสังคมยุคอุตสาหกรรมที่ภาครัฐก้าวเข้ามาจัดการผู้สูงอายุ แต่กลับเสนอว่า ควรมองผู้สูงอายุว่ายังคงเข้มแข็งและควรสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของผู้สูงอายุ แม้ว่า ส่วนหนึ่งอาจมองได้ว่าเป็นผลมาจากการที่ภาครัฐไม่สามารถรับภาระผู้สูงอายุอีกต่อไปก็ตาม และเริ่มผลักดันให้ผู้สูงอายุและแม้กระทั่งครอบครัวและชุมชนสนับสนุนผู้สูงอายุ แต่อย่างน้อยก็ทำให้เป็นการมองผู้สูงอายุในด้านบวกที่เข้ามามีส่วนร่วมในสังคมและทำกิจกรรมต่างๆ

ความเข้มแข็งของผู้สูงอายุและทำประโยชน์เพื่อสังคมปรากฏผ่านการทำงานของภาครัฐแนวใหม่หลายหลายแนวทาง ดังนี้

ประการแรก นโยบายผู้สูงอายุใหม่ ได้แก่ “แผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564)” และ “พระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2546” นโยบายทั้งสองฉบับนี้วางบนแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนและรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 และมุ่งหวังให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม และหากผู้สูงอายุต้องพึ่งพิง ก็มุ่งหมายให้ครอบครัว ชุมชน และกลุ่มผู้สูงอายุเองเข้ามาสนับสนุนด้วย (ปิยากร หวังมหาพร, 2546) ซึ่งถือได้ว่าเริ่มให้ความสำคัญกับบุคคลหรือผู้สูงอายุมากกว่าเดิมที่เน้นภาครัฐเป็นผู้สงเคราะห์ ดังปรากฏในวิสัยทัศน์ของแผนผู้สูงอายุฉบับที่ 2 ความว่า

ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคม และสมควรให้คงคุณค่าไว้ให้นานที่สุด แต่ในกรณีตกอยู่ในสถานะต้องพึ่งพิงผู้อื่น ครอบครัว และชุมชนต้องเป็นด่านแรกในการเกื้อกูล ผู้สูงอายุสามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างมีคุณภาพที่สมเหตุสมผลให้นานที่สุด โดยมีสวัสดิการจากรัฐเป็นระบบเสริม เพื่อให้เกิดหลักประกันในวัยสูงอายุและความมั่นคงทางสังคม

(อ้างถึงในศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 61-62)

ผลลัพธ์ที่ได้จากนโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดการนำเสนอข่าวคราวเกี่ยวกับกิจกรรมของผู้สูงอายุ ดังเช่น กรณี อบต. เขาสวนกลาง ซึ่งแสดงให้เห็นศักยภาพของผู้สูงอายุ ดังนี้

การทำงานเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน มีนายก อบต. เป็นประธาน มีคณะกรรมการการบริหารศูนย์ 30 คน อาทิ นายอำเภอ ผอ.โรงเรียน พระสงฆ์ ฯลฯ กิจกรรมการจัดให้ความรู้ความต้องการของผู้สูงอายุ อบรมการดูแลผู้สูงอายุ ทั้งตัวผู้สูงอายุเอง รวมไปถึงอบรมอาสาสมัครดูงานต่างพื้นที่ กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์มีส่วนร่วมทุกเพศวัย ผู้สูงอายุ ภายใต้โครงการซ่อมแซมบ้านให้ผู้สูงอายุ เช่น สร้างส้วม ซ่อมหลังคา ใช้งบกลางจ่ายค่าวัสดุอุปกรณ์ ส่วนค่าจ้างใช้ระบบลงแขกเลี้ยงข้าวเป็นสินน้ำใจ

(ไทยรัฐ 15 เมษายน 2552: 5)

ภาครัฐยังสนับสนุนการทำงานของสูงอายุผ่านการจัดตั้ง “กองทุนผู้สูงอายุ” ภายใต้ พระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2546 ซึ่งช่วยสนับสนุนกิจกรรมของผู้สูงอายุ และ “กองทุนสวัสดิการชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ” โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) โดยให้จังหวัดละ 1 ล้านบาทตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2543 เพื่อให้ผู้สูงอายุในจังหวัดต่างๆ จัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุด้วยตนเอง (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552: 72-73)

แม้ว่า จะมีโครงการที่ยังคงส่งเสริมให้ผู้สูงอายุก็ตาม แต่นโยบายแบบใหม่นี้กลับมุ่งเน้นให้ประชาชน ชุมชน และผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เท่ากับเป็นการยอมรับศักยภาพของผู้สูงอายุโดยปริยาย ตัวอย่างเช่น การจัดตั้งศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน อาสาสมัครเยี่ยมบ้าน เป็นต้น (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย มติชน 12 พฤศจิกายน 2551: 21)

ประการที่สอง การเกษียณอายุแนวใหม่ เป็นแนวทางใหม่ที่เปลี่ยนการเกษียณอายุแบบบังคับ (compulsory retirement) ของภาครัฐการในยุคอดีต หากอายุถึง 60 ปี ก็ต้องออกจากงานสู่การเกษียณอายุแบบยืดหยุ่น (flexible retirement) หรือการไม่กำหนดการเกษียณอายุว่าเป็นเท่าใด สามารถเลือกเกษียณอายุเมื่อใดก็ได้ เช่น การเกษียณอายุก่อนกำหนด (early retirement) ในปี พ.ศ. 2542 (กองวิชาการ สำนักงาน ก.พ., 2543) และการขยายหรือต่ออายุราชการในปี พ.ศ. 2532 โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีคุณภาพในการทำงานในระดับสูง หรือผู้สูงอายุที่อยู่ในตำแหน่งประเภทวิชาการ และตำแหน่งประเภททั่วไปที่มีทักษะพิเศษเท่านั้น (พระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน ปี พ.ศ. 2541: 22)

อย่างไรก็ดี แนวทางดังกล่าวนี้เริ่มต้นในแวดวงราชการและมีภาคเอกชนบางส่วนที่ดำเนินการตามแต่ยังเป็นส่วนน้อย รวมถึงในบางกรณีเช่น การต่ออายุราชการนั้น ก็ยังจำกัดเฉพาะบางตำแหน่งเท่านั้น คือ ข้าราชการตุลาการจาก 60 ปี เป็น 65-70 ปี และข้าราชการอาจารย์

มหาวิทยาลัย (ปิยากร หวังมหาพร, 2546: 167) เท่ากับว่า แนวทางการเกษียณอายุแบบใหม่ก็ยังสามารถมีได้ขยายไปทั้งหมด ดังที่ปรากฏอยู่ในการต่ออายุราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2550 ไว้ดังนี้

ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์หรือตำแหน่งรองศาสตราจารย์อยู่ก่อนหรือ ณ วันที่ 31 มีนาคมของปีที่เกษียณอายุราชการ หากดำรงตำแหน่งหลังจากนี้ให้สภาสถาบันอุดมศึกษาพิจารณารับเข้าปฏิบัติงานในแนวทางอื่นๆ ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ 13 พฤศจิกายน 2547 เป็นต้นไป ผู้ดำรงตำแหน่งรองศาสตราจารย์ต้องสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกหรือเทียบเท่า

(ประกาศ ก.พ.อ. เรื่องหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขของการต่อเวลาราชการของข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2550: 2)

การต่อหรือขยายอายุราชการอาจแฝงไปด้วยนัยยะที่มองผู้สูงอายุในยุคใหม่นี้ จำเป็นต้องเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ มีความรู้ พึ่งพาตนเองได้ จึงจะเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในแนวคิด “ความชราที่จัดการได้” ไมเช่นนั้นแล้วก็จะถูกคัดออกไป (exclusion) จากสังคมไม่ต่างไปจากในยุคสังคมอุตสาหกรรม

ประการที่สาม การประกันสังคมแบบใหม่ ในอดีตที่ผ่านมาการประกันสังคมจะมุ่งเน้นเฉพาะผู้ที่ทำงานในระบบ เช่น ข้าราชการ และผู้มีเงินเดือน ต่อมาจึงเริ่มเกิดแนวทางให้ผู้สูงอายุเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในสามรูปแบบ รูปแบบแรก คือ ผู้สูงอายุเข้ามาออมเอง ซึ่งผ่านทั้งการออมของตนและการประกันชีวิตของตนเอง และรูปแบบที่สอง คือ การประกันสังคมแก่ผู้สูงอายุทุกคน หรือเรียกว่า “ระบบบำนาญแห่งชาติ” ซึ่งวรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ (2551ก) อธิบายได้ว่าเป็นการกำหนดหลักประกันรายได้สำหรับผู้สูงอายุด้วยการออม โดยรัฐสนับสนุนเงินด้วย ซึ่งต่างไปจากในอดีตที่เกิดขึ้นเฉพาะผู้มีรายได้ประจำ แนวทางนี้จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีรายได้หลังจากเกษียณอายุการทำงานแล้ว ยังช่วยเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุเริ่มตระหนักถึงการออมด้วยตนเอง อีกทั้งการให้ภาครัฐเข้ามาระดมทุนหรือสนับสนุนในเวลาเดียวกัน

บุคคลควรที่จะออมเพื่อการเตรียมการไว้ล่วงหน้า คำตอบของข้อโต้แย้งนี้มักเป็นว่า คนทั่วไปมิได้มีสายตายาวไกลทุกคน บางคนอาจจะอยู่ในภาวะโชคร้ายหรือการที่อยู่ในภาวะยากจนก็ทำให้คนไม่สามารถที่จะออมได้ การให้หลักประกันขั้นพื้นฐานจึงเป็นทางออกให้แก่คนเหล่านั้น

(วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ, 2551ก: 8)

ที่ว่า แนวทางดังกล่าวยังเป็นแนวทางที่ยังคงดำเนินการอยู่ (ปี พ.ศ. 2553) และกำลังผลักดันให้รัฐบาลอนุมัติดำเนินการ จึงเกิดรูปแบบที่สาม คือ ภาคประชาชนเริ่มดำเนินการช่วยเหลือตนเอง ดังปรากฏอยู่ในกรณีของผู้สูงอายุในต่างจังหวัดที่หันมาออมผ่าน “กองทุนสัจจะออมทรัพย์” (วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ, 2551ก: บทสรุปผู้บริหาร)

ที่ผ่านมาภาคประชาชนในพื้นที่บางแห่งประสบความสำเร็จในการตั้งกองทุนสวัสดิการ อย่างกองทุนสัจจะออมทรัพย์วันละ 1 บาท ไว้เป็นเงินกองทุนช่วยเหลือชาวบ้านด้วยตนเองในยามทุกข์ยาก เลยมีความคิดว่า น่าจะให้กองทุนลักษณะนี้เข้ามาดูแลเรื่องบำนาญผู้สูงวัย

(วรวรรณ สุวรรณระดา, ไทยรัฐ 7 มกราคม 2552: 5)

แนวทางทั้งหมดจะต่างไปจากในอดีตที่ภาครัฐมอบ “เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ” ตั้งแต่ พ.ศ. 2536 ซึ่งถือเป็นการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอและต้องได้รับการช่วยเหลือ แต่แนวทางใหม่กลับมองต่างไปว่า ผู้สูงอายุสามารถรับผิดชอบด้วยตนเองได้ โดยรัฐจะเข้าไปสนับสนุนในบางส่วนเท่านั้น และแฝงด้วยนัยยะที่ไม่ต่างไปจากการต่ออายุราชการ ก็คือ ผู้สูงอายุยุคนี้จำเป็นต้องมีศักยภาพอย่างมากเพื่อที่จะอยู่ในกลุ่มให้จูงได้ และที่เห็นได้เด่นชัดก็คือในหัวข้อถัดไป

ประการที่สี่ การสนับสนุนชมรมผู้สูงอายุให้ทำกิจกรรม และการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุใช้ศักยภาพของตนให้เป็นประโยชน์ แนวคิดดังกล่าววางอยู่บนฐานคิดที่ว่า ผู้สูงอายุยังคงมีศักยภาพ มีสุขภาพที่ดี คล่องแคล่ว กระฉับกระเฉง มีประสิทธิภาพ พึ่งตนเองได้ และทำประโยชน์เพื่อคนอื่น (ธิดา ศรีไพพรรณ และคณะ, 2552: 140) แนวทางดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากช่วงทำยของสังคมอุตสาหกรรมดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ผ่านมา แต่จะเพิ่มเติมปริมาณกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น ดังปรากฏในชมรมผู้สูงอายุ โครงการวุฒิสภาคารสมอง โครงการคลังปัญญาผู้สูงอายุ โครงการแรกจะอยู่ภายใต้กรมอนามัย โครงการถัดมาอยู่ภายใต้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ ตามลำดับ ทั้งหมดมุ่งเน้นการที่ผู้สูงอายุยังคงประโยชน์ ดังบทบาทที่ระบุไว้ของโครงการ “วุฒิสภาคารสมอง”

บทบาทวุฒิสภาศาลาการสมอที่สำคญได้แก่ การเป็นวิทยากร การเป็นที่ปรึกษา ในโครงการทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงภาคประชาชน เป็นคณะทำงาน เป็นผู้ประเมินภายนอกเพื่อประเมินคุณภาพของโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ เป็นอาสาสมัคร เป็นอาจารย์พิเศษ การรับบทบาทเป็นผู้รณรงค์เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงปัญหาต่างๆ เป็นผู้พิพากษาสมทบ เป็นกรรมการและประธานกรรมการการเลือกตั้งในพื้นที่เขตเลือกตั้ง

(ธิดา ศรีไพพรรณ และคณะ, 2552: 143)

ทั้งหมดนี้ ภาคสังคมและการสื่อสารก็นำเสนอประเด็นใหม่นี้ออกมาให้สังคมได้รับรู้ เช่น ก่อเกิดคำว่า “ราษฎรอาวุโส” “ประชาชนอาวุโส” “พลเมืองอาวุโส” ซึ่งคำดังกล่าวมาจากคำภาษาอังกฤษว่า (senior citizen) เพื่อยกย่องผู้สูงอายุ หรือคำว่า “สว. หรือ สูงวัย” ซึ่งเป็นคำล้อจาก สมาชิกวุฒิสภา (ผู้ทรงเกียรติ) ที่ใช้คำย่อเหมือนกัน รวมถึงการเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน และการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “ลุยไม่รู้โรย” (ซึ่งเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2553) ก็เริ่มนำเสนอผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมีคุณภาพมากขึ้นตรงกันข้ามจากในอดีตที่มักจะนำเสนอเฉพาะผู้สูงอายุที่มีชื่อเสียงในสังคมเท่านั้น ตัวอย่างเช่น การนำเสนอภาพข่าวในหนังสือพิมพ์ด้านล่างที่เล่าถึงสมภารอายุ 87 ปี และยังคงเรียนจบปริญญาตรี

พระวัย 87 ปี เรียน ป.ตรี ที่มหาจุฬาย เป็นสมภาร ใฝ่หาความรู้สอนพระเณร ทั้งเจ้าอาวาสวัย 87 ปี แต่ยังสมัครเรียนเป็นพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใกล้เคียงได้รับปริญญาตรี สมคำ “ไม่มีใครแก่เกินเรียน” ผอ. ส่วนเทคโนโลยีสารสนเทศ มจร. เผยพระนิติตวัยชราไม่เคยขาดเรียน ทำรายงานเอง ผลการเรียนดี คาดเป็นนักศึกษาที่อยู่ในระบบของมหาวิทยาลัยที่อายุมากที่สุดในโลก ก็จะสามารถให้มีการลงบันทึกกินเนสบุ๊ก ขณะที่เจ้าอาวาสนักศึกษาเผยอยากเรียนเพื่อเอาความรู้มาสั่งสอนพระเณรและชาวบ้าน

(ไทยรัฐ 7 มิถุนายน 2552: 2)

แนวทางทั้งหมดพิจารณาผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมีคุณภาพ ฟังตนเอง และที่สำคัญคือ การทำประโยชน์เพื่อสังคม จึงจะกลายเป็นผู้ที่ “จัดการความชราได้” หากไม่แล้วนั้นก็ถูกแยกออกและกลายเป็นผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรม ในทางตรงกันข้ามกลับมีการนำเสนออัตลักษณ์ผู้สูงอายุใหม่คือการที่ผู้สูงอายุที่แม้จะเข้มแข็งแต่กลับมิได้ทำประโยชน์เพื่อสังคมแต่กลับเน้นเพื่อตนเองดังหัวข้อถัดไป

หากพิจารณาให้ลึกลงไปผู้สูงอายุในกลุ่มนี้มิได้เป็นผู้สูงอายุทุกคน แต่จะยังคงจำกัดเฉพาะผู้สูงอายุที่มีความรู้ มีประสบการณ์ มีคุณภาพ จึงจะเป็นผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมีคุณค่า และทำประโยชน์ต่อสังคมได้ เช่น กรณีของการต่ออายุหรือขยายอายุราชการที่จำกัดเฉพาะผู้สูงอายุที่มีความรู้ระดับสูงเท่านั้น

(3.2) ผู้สูงอายุที่ทำประโยชน์เพื่อตนเอง เป็นแนวคิดที่มาจากสังคมตะวันตกที่ผู้สูงอายุเมื่อเกษียณแล้วที่ผ่านมาอาจจะหงอยเหงาอยู่โดดเดี่ยว แต่แนวคิดใหม่คือ การเริ่มหากิจกรรมทำเพื่อคลายความเหงา และกิจกรรมที่ทำนั้นก็หลากหลาย หากทำกิจกรรมเพื่อสังคมก็จะย้อนกลับไปเป็นหัวข้อที่ผ่านมา หากมุ่งเน้นการบริโภคก็จะก้าวไปสู่หัวข้อถัดไป แต่สำหรับหัวข้อนี้จะเป็นกิจกรรมที่ทำเพื่อตนเอง เช่น การท่องเที่ยว การออกกำลังกาย เลี้ยงสัตว์ การใช้คอมพิวเตอร์ รวมถึงแม้แต่การทำงานใหม่อีกด้วย แต่มิได้มีเป้าหมายหลักเพื่อรายได้อย่างเดียว แม้อาจมีบางส่วนทำเพื่อรายได้ แต่ทั้งหมดก็จะมุ่งเน้นเพื่อให้ชีวิตมีคุณค่าและมีความสุขเหมือนเดิม ดังปรากฏในคู่มือผู้สูงอายุยุคใหม่ที่กล่าวไว้ว่า

ผู้เขียนได้เขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นด้วยเจตนาที่อยากให้ผู้ที่เข้าสู่วัย 60 ปี ซึ่งเป็นวัยที่เกษียณจากหน้าที่การงานและเป็นผู้สูงอายุแล้ว มีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตหลังเกษียณแล้วอย่างมีความสุข มีชีวิตชีวา เห็นคุณค่าในตนเอง และทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นได้ ชีวิตเป็นของเรา และเราเป็นผู้เลือกเองว่า จะดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองอย่างไร เพื่อให้มีชีวิตที่มีคุณภาพดีขึ้น เชื่อว่าทุกคนคงไม่อยากจะให้ชีวิตในวัยสูงอายุแบบทนอยู่เพื่อรอความตาย ดังนั้น จึงควรศึกษาหาความรู้และดูแลตนเอง

(บุญเทือง โปธิ์เจริญ, 2551: 7)

คู่มือผู้สูงอายุรุ่นใหม่ต่างแนะนำกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุให้รู้จักใช้ชีวิตแบบใหม่หนึ่งในนั้นก็คือ การรู้จักใช้คอมพิวเตอร์ เพราะมองว่า คอมพิวเตอร์เป็นกิจกรรมที่เปิดโลกให้กับผู้สูงอายุ

“คนในวัยเกษียณสามารถใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือเรียนรู้และท่องเที่ยวได้ในเวลาเดียวกัน ซึ่งจะได้ทั้งสาระความรู้และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ทันต่อเหตุการณ์ ช่วยในการบริหารสมองและให้ความสนุกเพลิดเพลิน” (บุญเทือง โปธิ์เจริญ, 2551: 106)

อันที่จริงการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุมีหลายทางตั้งแต่การอ่านหนังสือเงียบๆ อยู่กับบ้าน ปลูกต้นไม้ ออกกำลังกายด้วยการเล่นกีฬา ท่องเที่ยวไปยังที่ต่างๆ เยี่ยมเยียนเพื่อนฝูง และรวมไปถึงการเล่นไพ่ซึ่งเป็นที่นิยมแบบดั้งเดิมของคนไทยที่สูงอายุ ซึ่งถือได้ว่า เป็นการฝึกสมองและเฮฮาในหมู่เพื่อนฝูงมากกว่าที่จะเป็นการพนันขันแข่งกัน พอมาถึงยุคนี้ อินเทอร์เน็ตก็สามารถเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่จะบันดาลความสุขให้แก่ผู้สูงอายุได้ และยิ่งไปกว่านั้นจะทำให้ผู้ที่ได้มาสัมผัสกับโลกของอินเทอร์เน็ตจะรู้สึกเสมือนได้มีการเติมสิ่งใหม่ๆ ที่สร้างความเพลิดเพลินให้แก่ชีวิตได้

(สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, 2543: 12)

นอกจากนั้นยังปรากฏในภาพข่าวด้านล่างที่ว่า “เคิร์ค ดักลาส นักแสดงรุ่นดีวัย 92 ปี โผล่ทำถ่ายรูปร่วมกับหน้าจอคอมพิวเตอร์ที่แสดงหน้าเว็บเพจมายเสปซของเขาที่บ้านในเบเวอริฮิลล์” (ไทยรัฐ 22 ธันวาคม 2551: 7) ซึ่งช่วยตอกย้ำให้เห็นการใช้คอมพิวเตอร์ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่

รูปภาพที่ 23 เคิร์ค ดักลาสใช้คอมพิวเตอร์
(ที่มา: ไทยรัฐ 22 ธันวาคม 2551: 7)

สำหรับการทำงานใหม่ เป็นแนวคิดค่อนข้างใหม่ ซึ่งปรากฏอยู่ในคู่มือผู้สูงอายุรุ่นใหม่ เช่น “ทำ (ธุรกิจ) อะไรดีหลังเกษียณ” (2551) “ชีวิตไร้วัยเกษียณ” (2551) “เกษียณหรูหรา” (2552) แนวคิดดังกล่าวพยายามกระตุ้นให้ผู้สูงอายุที่เคยถูกมองว่าไร้ค่าให้กลับมาทำงานใหม่ตามที่ตนถนัดแทนที่จะอยู่เฉยๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง วัยชรามิได้หมายถึงการหยุดการทำงาน แต่ “ปรับ” การทำงานใหม่ ดังข้อความต่อไปนี้

หลังถูกปลดปล่อยจากการเป็นพนักงานบริษัทมา 38 ปี ในบั้นปลายจะใช้ชีวิตอย่างไรให้ดีขึ้น มีหลายเรื่องที่ผ่านมาในสมอ่งทั้งงานอดิเรก อาสาสมัคร ฯลฯ ก็ทำงานมามากพอแล้ว ต่อไปจะใช้ชีวิตสบายๆ ตามอำเภอใจบ้างก็คงไม่มีใครมาตำหนิได้ แต่คำว่าใช้ชีวิตสบายๆ ตามอำเภอใจ หากมองจากคนอื่น เขาอาจจะคิดว่า “คนฐานะดีคงมีชีวิตไม่ซัดสน” แต่สำหรับเจ้าตัวแล้วกลับได้ยินเหมือนเขาตำหนิว่า “ยังแข็งแรงดี แต่ไม่คิดจะทำอะไรเลยหรือ”

(Nobuhiko Aikawa แปลโดยบัณฑิต ประดิษฐานุกรษ์, 2551: 7)

ผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องหันกลับมาต่อสู้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ตนเองยังคงเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณค่าอยู่ด้วยการทำงานตามที่ตนชอบ โดยที่อาจจะเป็นทั้งงานที่ทำภายในบ้านหรือนอกบ้านก็เป็นได้ ดังข้อเสนอของประทุมพร วัชรเสถียร (2551) ที่เสนองานใหม่ให้กับผู้สูงอายุด้วยการดูแลเด็กเล็ก

ขอเสนองานใหม่ขึ้นหนึ่งแก่คุณสุภาพสตรีที่เกษียณ ซึ่งคิดว่า เหมาะและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับ “ไลฟ์สไตล์” ของคนเมืองหลวงในยุคปัจจุบัน และผู้ที่ควรมีบทบาทนี้มากที่สุดก็คือ คุณๆ ที่เกษียณอยู่บ้านทุกวันแล้วนั่นเองคือ “งานดูแลเด็กเล็กระหว่างชั่วโมงหลังเลิกเรียน”

(ประทุมพร วัชรเสถียร, 2551: 79)

(3.3) การตลาดผู้สูงอายุ เป็นแนวคิดที่ต่อเนื่องมาจากในสังคมอุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นการขายสินค้าและผลิตภัณฑ์โดยมุ่งกลุ่มเป้าหมายให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งต่างไปจากในอดีตที่มองว่าผู้สูงอายุอ่อนแอ ไม่มีเงิน และที่สำคัญคือ แม้จะไม่ใช่มือผลิตแต่ต้องเป็นผู้บริโภคที่ดีจึงจะอยู่ในสังคมได้ ดังปรากฏในบทความดังต่อไปนี้

นักการตลาดควรมองกลุ่มผู้สูงอายุในมุมมองที่เปลี่ยนไป เนื่องจากศักยภาพการเงินและปริมาณการใช้จ่าย รวมไปถึงอัตราการเติบโตของจำนวนประชากรในกลุ่มนี้ที่นับวันจะทวีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้นักการตลาดต้องเริ่มให้ความสนใจศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคกลุ่มนี้ให้มากกว่าเดิม เพราะกลุ่มผู้บริโภคสูงอายุอาจกลายเป็นแหล่งซุ้มทรัพย์ทางหนึ่งของนักการตลาดในการเสนอขายสินค้าและบริการ

(นพวรรณ วัฒนพะยุงกุล, 2550: 165)

การตลาดของผู้สูงอายุยังซับซ้อนยิ่งขึ้นไปกว่าในอดีตที่จะขายสินค้าเพื่อชะลอความชรา เช่น ยาอ้อมผม ครีมบำรุงผิว หรือสินค้าเพื่อตอบสนองความกตัญญูของลูกหลานต่อผู้สูงอายุ เช่น ผ้าอ้อมสำหรับผู้สูงอายุ บ้านพักคนชรา เป็นต้น แต่ในปัจจุบันกลับขยายไปสู่สินค้าหลากหลาย ดังที่เกื้อ วงศ์บุญสิน (2549: 27-28) ระบุไว้คือ ที่อยู่อาศัย การดูแลเรื่องสุขภาพอนามัย การใช้เวลารว่างและการพักผ่อน การเลี้ยงสัตว์ การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวและเรื่องธุรกิจ และด้านการบริการอบรมเพิ่มเติม เป็นต้น ดังตัวอย่างข่าวการพัฒนาโทรศัพท์มือถือเพื่อกลุ่มผู้สูงอายุที่มีปุ่มขนาดใหญ่ โฆษณาโทรศัพท์มือถือที่เน้นกลุ่มผู้สูงอายุ และโฆษณาการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ ดังภาพข่าวและโฆษณาต่อไปนี้

รูปภาพที่ 24 ข่าวพัฒนาเทคโนโลยีมือถือสำหรับผู้สูงอายุ
(ที่มา: ไทยรัฐ 21 กุมภาพันธ์ 2552: 7)

ศูนย์วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 25 โฆษณามือถือ Cellular 900
(ที่มา: สารคดี ปีที่ 11 ฉ.126 สิงหาคม 2538: 126)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แพ็คเกจแซนด์วิช

ไปกันชัวร์บิค

แพ็คเกจ : ตัวเครื่องบิน + ที่พัก/รถเดินทาง

ชัวร์!
ไปกันโตเกียว
+ ที่พัก & อาหารเช้า 2 คืน
THAI 14,900 บ.
ANA 15,900 บ. JAL 16,900 บ.

+ รถไฟ JR ทั่วประเทศ 7 วัน
THAI 20,200 บ.
ANA 21,200 บ. JAL 22,200 บ.

มีบัตร: ออกถึงโตเกียว / ออกเช้าถึงมัทสึ

ตัว+ที่พัก 2 คืน		ตัว+รถ/ดิสนีย์	
ฮ่องกง	ไม่รวมอาหารเช้า 6,850 บ.	ฮ่องกง	รวมอาหารเช้า 2 คืน 9,600 บ.
กวางเจา	รวมอาหารเช้า 6,550 *	ฮอกไกโด	รวมอาหารเช้า 2 คืน 20,500 *
ไซ่ง่อน	-- 4,400 *	ลอนดอน	รวมอาหารเช้า 7 วัน 24,000 *
สิงคโปร์	-- 4,650 *	ยุโรป	รวมอาหารเช้า 7 วัน 25,250 *
ชิดนีย์	-- 14,400 *	ลอนดอน	รวมอาหารเช้า 7 วัน 25,700 *
ลอนดอน	-- 21,650 *	ยุโรป	รวมอาหารเช้า 7 วัน 25,900 *
ยุโรป	-- 19,950 *	แอลเอ	รวมอาหารเช้า 7 วัน 18,950 *

JALANA ขาวดี
ตัวไปกลับญี่ปุ่น
เลือกกินท่าขบวนเนียบนมไขมัน

QATAR แจก
ตัวไปกลับยุโรป
แจกบัตรรองขวัญเงินหรือมูลค่า 500 บ.

ลด 20% พิเศษ
สูงสุด
บัตรรถไฟ: ญี่ปุ่น / อังกฤษ / ยุโรป
รถเช่า: ยุโรป / อเมริกา / แคนาดา

ตัวอย่างแพ็คเกจนี้เป็นอัตราเริ่มต้นยังไม่รวมภาษีตัว

ตัวคลิก tvairbookings.com เว็บแท้ airbookings ต้องมี "S"

1.5 ตัว / แพคเกจ ถูก

ที.วี.แอร์บุ๊กกิ้ง

Email: tvair@loxinfo.co.th

สำนักงานสอบ (จันทร์-เสาร์ 8.30-17.00 น.)
795 ถ.สุขุมวิทซอย 10590 โทร. 02 233-6160-3, 02 236-9513-8 โทรสาร 02 233-8611

สมทบ เอ็มโพซิชั่น (จันทร์-เสาร์ 10.30-19.00 น.)
ชั้น 3 ศูนย์การค้าเอ็มโพซิชั่น สุขุมวิท 24 กรุงเทพฯ 10600 โทร. 02 664-8500-7 โทรสาร 02 664-8511

สำนักงานสอบ (จันทร์-เสาร์ 10.30-19.00 น.)
Curve Lane ชั้น 2 ท่าอากาศยานนานาชาติอู่ตะเภา ภูเก็ต โทร. 02 255-6950-2 โทรสาร 02 255-6953

ตัวที่ดี **ต้อง** มีภาษีน้ำมันไม่แพง / เปลี่ยนแปลงเส้นทางได้ / ไม่เรียกเก็บค่าใช้บริการเพิ่ม

รูปภาพที่ 26 โฆษณาการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ
(ที่มา: ไทยรัฐ 20 กรกฎาคม 2552: 3)

การตลาดยังได้เริ่มจับประเด็น “การออมสำหรับผู้สูงอายุ” ขึ้นมา เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ออมอันบ่งบอกถึงการจัดการตนเองและพึ่งพิงตนเองแล้ว ยังมุ่งเป้าหมายเพื่อการทำประโยชน์ให้กับครอบครัวอีกด้วย ดังปรากฏในข่าวและโฆษณาที่ชักจูงให้ผู้สูงอายุหันเข้ามาออมและประกันชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ดังนี้

การซื้อประกันบำนาญหรือ Life Annuity ซึ่งจะต้องเริ่มคิดวางแผนตั้งแต่คุณยังมีอายุ 35-40 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่คุณยังมีกำลังวังชาที่จะทำงาน ยังมีรายได้ที่ดี ถ้าคุณเริ่มตั้งแต่อายุ 35-40 ปี คุณจะมีความยาวถึง 25-20 ปี ในการสะสมเงินทุนประกันของคุณกว่าคุณจะมีอายุครบ 60 ปี หลังจากคุณเกษียณอายุการทำงานแล้วคุณก็จะมีเงินใช้จ่ายเป็นรายเดือนตามที่กำหนดล่วงหน้าได้อย่างสบาย จนกว่าคุณจะไปจากโลกนี้โดยไม่ต้องให้มีการมาเลี้ยงดู หรือต้องลี้ภัยไปอยู่บ้านคนชรา

(ลม เปลี่ยนทิศ, ไทยรัฐ 27 กันยายน 2551: 7)

รูปภาพที่ 27 แผ่นพับกรุงไทย-แอกซ่า ประกันชีวิต (2552)

จากการทำงานอย่างหนักตลอดระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมา ทุกคนต้องการที่จะมีชีวิตอย่างสุขสบาย ได้ใช้ชีวิตอย่างที่ตนเองตั้งใจไว้ และมีความสุขกับครอบครัวอันเป็นที่รัก ในวัยเกษียณ แต่จะมีสักกี่คนที่จะทำได้ตามที่ต้องการ บริษัทกรุงไทย-แอกซ่า ประกันชีวิต ร่วมสร้างแผนเกษียณอายุของคุณให้เป็นจริง ผ่านแผนการออมอย่างเป็นระบบเพียงวันละ 18 บาท (ขึ้นอยู่กับอายุ เพศ และจำนวนความคุ้มครองที่เลือก ที่จะทำให้แผนเกษียณอายุของคุณเป็นไปตามที่ตั้งใจไว้

(แผ่นพับ กรุงไทย-แอกซ่า ประกันชีวิต, 2552)

อนึ่ง มิติเชิงสังคมทั้งกรณีของผู้สูงอายุที่ทำประโยชน์เพื่อสังคม ทำประโยชน์เพื่อตนเอง และการตลาดผู้สูงอายุ ยังแฝงการมองกลุ่มผู้สูงอายุเฉพาะกลุ่มที่ยังคงเข้มแข็ง มีความรู้ มีฐานะที่ดีมากกว่าจะเหมารวมผู้สูงอายุทุกคน นั่นก็อาจหมายความว่า ผู้สูงอายุที่สามารถจัดการความชราได้ อาจเป็นกลุ่มผู้สูงอายุบางคน

(4) จิตวิญญาณ

ในขณะที่อดีต แนวคิดจิตวิญญาณจะมุ่งเน้นการอธิบายเรื่องการเกิดแก่เจ็บตาย และความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ แต่สำหรับสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร จิตวิญญาณกลับนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่ออธิบายกรณีของชีวิตที่สามารถขยายหรือยืนยาวได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแวดวงการแพทย์ทางเลือก (alternative medicine) ซึ่งมองถึงความสัมพันธ์ของร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณ ดังที่กล่าวไปข้างแล้วในกรณีของการแพทย์ที่ผสมผสานกับทฤษฎีควอนตัมในหัวข้อจิตใจ แต่สำหรับในที่นี้จะเริ่มขยายไปสู่ประเด็นจิตวิญญาณหรือศาสนาว่า ร่างกายก็มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา ทั้งในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ และทั้งสองนั้นส่งผลต่อการมีอายุที่ยืนยาวเพียงแต่อาจมีจุดต่างไปบ้างคือ ศาสนาพุทธจะมองร่างกายที่แม้จะชะลอความชราได้แต่ก็ยังมี การเกิดแก่เจ็บตาย แต่สำหรับศาสนาพราหมณ์กลับมองต่างไปว่า อาจสามารถชะลอไปจนถึงความเป็นอมตะหรือหยุดยั้งความชราได้ รายละเอียดต่อไปนี้

ในแง่ศาสนาพุทธ งานของนายแพทย์กฤษดา ศิรามพุช (2551กและข) เริ่มนำเสนอว่า ความแก่ชรา นั้นยังมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธโดยตรง ดังเช่น ยืนก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับกรรม และอนุโมลอิสระก็คือ “อวิชชา” ความว่า

“ร่างกายที่เรียกว่ายืนทั้งนั้น ซึ่งมันเป็นเช่นนี้เองหรือมันเป็น “ตถตา” มาตั้งแต่เราเพิ่งปฏิสนธิในท้องแม่ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นเรื่องของบุญทำกรรมแต่งมา ทั้งนี้ใครจะเชื่อหรือไม่ก็ตามแต่ แต่การกระทำดีเข้าไว้ก็ไม่เสียหายอะไร” (กฤษดา ศิรามพุช, 2551ก: 124)

ในเรื่องของการต้านความชราโดยตรง ด้วยฝรั่งบอกว่าเหตุแห่งความชรานั้นเกิดจากตัวร้ายที่ทำลายตั้งแต่ในระดับอนุเซลล์ของเราตัวหนึ่งที่ชื่อว่า “สนิมอนุมูลอิสระ” ซึ่งถ้าปายปะไปทีใดในร่างกายก็จะทำให้อวัยวะส่วนนั้นเสื่อมไป ยิ่งแก่ลงยิ่งมีมากขึ้น ยิ่งมีอนุมูลอิสระมากชีวิตก็ยิ่งมีอิสระน้อยลง กลายเป็นคนแก่ยักษ์ยักษ์กันต้องให้ลูกหลานช่วยกันพยุง...ที่จริงก่อนฝรั่งว่าดังนี้ พระพุทธเจ้าเคยตรัสถึงทฤษฎีแห่งความชรามาก่อนแล้วว่า ความชรา พยาธิ และมรณะนั้นเกิดจาก “อวิชชา” นั่นเอง และเรียกทฤษฎีอันเป็นสัจธรรมนี้ว่า “ปฏิจจสมุปบาท”

ซึ่งคำว่า อวิชชานั้น ถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วก็คือ เหตุที่จริงแท้แน่นอน
อนุมูลอิสระเสียด้วยซ้ำ

(กฤษดา ศิรามพุช, 2551: 58)

รวมถึงขยายไปให้เห็นด้วยว่า ศาสนาพุทธก็ยังมีแนวทางที่ป้องกันและต่อต้าน
ความชราได้อีกด้วย (กฤษดา ศิรามพุช, 2551) โดยยกตัวอย่าง “จุดคงควัตร” หรือการตัดกิเลส
13 ข้อ ด้วยการจุดคงคั่นทำให้ชะลอความชราได้ เช่น การรับประทานอาหารอย่างสำรวม ซึ่งก็ตรง
กับการจำกัดแคลอรี (calorie restriction) นอกจากนี้ ธรรมะ “อิทธิบาทสี่” ยังช่วยทำให้ชีวิตมี
ความสุข คือ พึงพอใจในการกระทำที่ไม่เหน็ดเหนื่อย การเลี้ยงความโกรธ และที่สำคัญคือ คาถา
“โพชฌคปริตร” หรือคาถาอายุยืน ซึ่งเมื่อผู้หลักผู้ใหญ่ป่วยก็จะนิมนต์พระมาสวดพระคาถานี้ คือ
มีสติ มีธรรมะ วิริยะ ปิติ มีความอ่อนคลาย มีสมาธิ และการวางเฉย

อย่างไรก็ตาม ศาสนาพุทธก็ยังมีได้มองว่า ชีวิตจะไม่มีวันตายตามแนวคิดของ
กฎไตรลักษณ์ ทว่าสำหรับศาสนาพราหมณ์แล้ว กลับมองในมุมกลับกัน โดยจะเสนอแนวคิดใหม่
ที่ว่า มนุษย์อาจจะชะลอความชราออกไปได้และอาจหมายถึงการไม่ตาย ดังปรากฏในงานของ
นายแพทย์ชาวอเมริกันเชื้อสายอินเดีย ชื่อ Deepak Chopra ซึ่งนอกจากจะอธิบายการแพทย์เข้ากับ
กับทฤษฎีควอนตัมแล้วยังเชื่อมโยงกับศาสนาพราหมณ์อีกด้วย โดยอ้างอิงคัมภีร์พระเวท ว่า
ความชราเป็นเรื่องที่ศาสนาสามารถจัดการได้ อันทำให้อายุสามารถยืนยาว

วิธีหนึ่งที่จะนิยามความแก่คือการมองว่า ความแก่เป็นการเมตาบอลิซึมของเวลา
ลองจินตนาการช่วงหนึ่งว่า คุณสามารถเมตาบอลิซึมความนิรันดรหรือความ
ไม่มีที่สิ้นสุดแทนเวลา คุณจะมีร่างกายที่เป็นอมตะอย่างแท้จริง ปราชญ์สมัย
โบราณตามคติของคัมภีร์พระเวทอ้างว่า แม้แต่การท่องเข้าไปในอาณาจักรที่ไร้
กาลเวลาหรือความเป็นนิรันดรของจิตสำนักขั้วครั้งคราว ก็สามารถส่งผลต่อ
นาฬิกาชีวภาพและยืดชีวิตออกไปได้หลายปี

(Deepak Chopra and David Simon แปลโดย เรืองชัย รักศรีอักษร, 2552: 49)

ตามอายุรเวทนั้น มนุษย์ทุกคนเกิดจากการถักทอสิ่งแวดล้อมร่างกายและจิตใจ
เข้าด้วยกัน สิ่งแวดล้อมมีช่วงชีวิตที่คงอยู่สั้นที่สุด เพราะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่
ตลอดเวลา ร่างกายมีช่วงชีวิตที่คงอยู่ยาวนานกว่าบ้าง ต้องใช้เวลาราวหนึ่งปีเพื่อ
ทดแทนแทบจะทุกอะตอมและโมเลกุลที่ประกอบเป็นร่างกาย ส่วนความ
ทะเยอทะยาน ความเชื่อ ความใฝ่ฝัน ความทรงจำและความปรารถนาอาจยืนยาว

ชั่วชีวิต วิญญาณของคุณเป็นนิรันดร์และไม่ขึ้นกับเอนโทรปีและความเสื่อมถอย ซึ่งครอบงำสิ่งแวดล้อม ร่างกาย และจิตใจ จงใช้ชีวิตตามระดับของจิตวิญญาณ แล้วคุณจะได้ใช้เวลา

(Deepak Chopra and David Simon แปลโดย เรืองชัย รักศรีอักษร, 2552: 287)

ความเป็นนิรันดร์ตามนัยยะของศาสนาพราหมณ์ทำให้ชีวิตของมนุษย์ไม่จบสิ้น ตามกฎเกณฑ์ทางการแพทย์ และที่น่าสนใจก็คือ แนวคิดดังกล่าวเริ่มเผยแพร่ไปทั่วโลกผ่านการแพทย์สมัยใหม่และควอนตัมฟิสิกส์ และมีแนวโน้มว่า ในอนาคตแนวคิดดังกล่าวก็อาจเป็นไปได้ และอาจสร้างผลสะท้อนวงการศาสนาที่เน้นการเกิดแก่เจ็บตาย

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาบทความที่ปรากฏในสังคมข้อมูลข่าวสาร ทั้งด้าน กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ จะเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิด “ความชราที่จัดการได้” กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็มิติใดก็ตามก็สามารถจะจัดการความชราได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการร่างกายให้สามารถ “ชะลอ” หรือในบางกรณี คือ “หยุดยั้ง” ความชรา ออกไปได้ด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่และแพทย์ทางเลือก รวมถึงการเติบโตของแนวคิด active aging ที่มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วทำให้ความสูงอายุกลายเป็นเรื่องง่ายๆ ที่สามารถจัดการได้โดยตัวผู้สูงอายุเอง แต่ก็แฝงด้วยการครอบงำจากสถาบันต่างๆ คือ ความยืนยาวนั้นก็ยังคงต้องใช้เครื่องมือการแพทย์เป็นตัวกำหนด เป็นต้น รวมถึงผู้ที่จัดการได้ก็มักจะเป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถ และมีฐานะ

ในขณะที่ในอดีตที่ผ่านมาทั้งสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมค่อนข้างจะให้ความสำคัญต่อมิติศาสนาเป็นสถาบันหลักในการพิจารณาผู้สูงอายุโดยเฉพาะด้านการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมดาโลก แต่สำหรับในยุคนี้ ศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์กลับกลายเป็นเพียงเครื่องมือของ “การแพทย์ทางเลือก” ที่ช่วย “ชะลอ” “ต่อต้าน” และแม้กระทั่งอาจจะช่วย “หยุดยั้ง” ความชราได้ด้วย พรหมแดนระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์จึงเริ่มพรวนเลือน อีกทั้งส่งผลให้ความชราในยุคนี้จึงมิได้เป็นสิ่งที่น่ากลัวอีกต่อไป

1.2 ประเภทวาทกรรม

ประเภทวาทกรรมในสังคมข้อมูลข่าวสารสามารถจำแนกได้เป็น 6 ด้าน คือ การอธิบาย การโต้แย้ง การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการสาธิต ดังนี้

(1) **การอธิบาย** เป็นประเภทวาทกรรมแรกในสังคมข้อมูลข่าวสารที่ใช้ค่อนข้างมาก เนื่องจากประเภทวาทกรรมดังกล่าวใช้สำหรับการขยายประเด็นต่างๆ ที่เป็นประเด็นใหม่ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุยุคนี้ ดังเช่น การอธิบายให้เห็นเรื่องการแพทย์สมัยใหม่ที่เน้นการจัดการผู้สูงอายุแบบใหม่หรือ “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” ที่จัดการผู้สูงอายุได้จนถึงระดับเซลล์ “การประกันสังคมแบบใหม่” ที่หันมาให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการร่วมกับภาครัฐ หรือ “การเกษียณแบบใหม่” ที่ทั้งจำกัดและขยายอายุการเกษียณ เป็นต้น ดังตัวอย่างความพยายามอธิบายให้เห็นว่า “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” หรือ “การชะลอวัย” คืออะไร

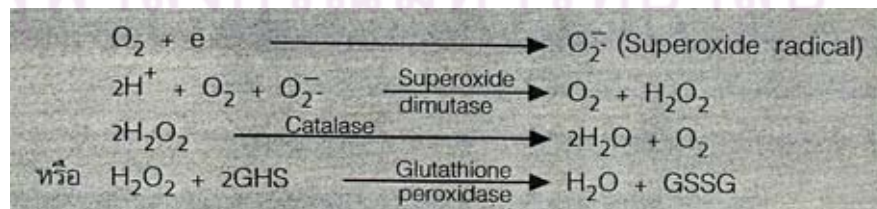
เวชศาสตร์อายุรวัฒน์คือการแพทย์แนวใหม่ที่กำเนิดขึ้นมาเพื่อเปลี่ยนแปลงความเชื่อเก่าๆ ที่เน้นการรักษาเมื่อเจ็บป่วยเป็นโรคมาทักทายกายแล้ว แต่เวชศาสตร์อายุรวัฒน์จะเน้นที่การป้องกันก่อนการเกิดโรคในคนทุกวัยและทุกโรค พร้อมทั้งเน้นการให้ท่านเสริมสร้างสุขภาพดีด้วยตนเอง ไม่ว่าจะ เป็นโรคใด ภาวะใดก็ตาม

(กฤษดา ศีรามพุช, 2551ก: 41)

“ที่จริงแล้วศาสตร์แห่งการชะลอวัยหรือแอนไทเอจจึงนั้น เป็นการดูแลตัวเองในระยะยาวตั้งแต่เด็กจนถึงวัยชรา” (อนงนุช ชาลิตธำรง, 2551: 67)

เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น การอธิบายในยุคสมัยนี้ยังใช้เครื่องมืออื่นๆ ประกอบ เช่น การใช้ตัวเลข เช่น กราฟ ตาราง สูตรคำนวณ และการใช้ภาพ เป็นต้น

ในด้านแรก การใช้ตัวเลข เช่น กราฟ ตาราง และสูตรคำนวณ หากมองโดยผิวเผินอาจไม่แตกต่างจากสังคมยุคอุตสาหกรรมเท่าไรนักที่หันมากำหนดผู้สูงอายุด้วยตัวเลข แต่จุดที่ต่างไปก็คือ การใช้ตัวเลขในยุคนี้จะมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น ตัวเลขและสูตรที่ระบุถึงสารประกอบเคมีอนุมูลอิสระในร่างกายของมนุษย์ที่ทำให้เกิดความชรา ดังนี้

รูปภาพที่ 28 ภาพสูตรเคมีอนุมูลอิสระ

(ที่มา: บรรลุ ศิริพานิช, 2542: 49)

เช่นเดียวกันกับตัวเลขที่อธิบายถึง “ระบบบำนาญแห่งชาติ” แบบใหม่ ซึ่งเป็นระบบที่เน้นการให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการออมร่วมกับภาครัฐ จึงเกิดคำถามในเชิงเศรษฐศาสตร์ว่า แล้วผู้สูงอายุควรจะออมเท่าไร เริ่มเมื่อไร และภาครัฐจะจ่ายเงินเท่าใด

เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุทั่วประเทศ และรายจ่ายที่ผู้สูงอายุพึงจ่าย ได้แก่ ค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย และค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ซึ่งเพียงพอต่อการยังชีพ และค่าใช้จ่ายของภาครัฐ จนทำให้มีความสลับซับซ้อนมาก จึงต้องพึงวิชา “เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ” ช่วยคำนวณให้เห็นและกลายเป็นสมการที่จะกำหนดการออมของผู้สูงอายุ แม้ในปัจจุบันแนวคิดดังกล่าวยังคงดำเนินการอยู่ยังไม่สำเร็จ (พ.ศ.2553) แต่ก็มีข้อเสนอของ ดร.วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ (2551ก และ 2551ข) ที่เสนอว่า ระบบบำนาญนี้อาจมีแนวคิดที่หลากหลายได้ อย่างน้อย สามแนวทาง คือ

แนวทางแรก บำนาญเดือนละ 600 บาท ประชากรอายุ 20-59 ปีที่มีงานทำออมเงินวันละ 3 บาท ทำให้มีเงินเดือนเดือนละ 90 บาท เป็นรายได้ขั้นต่ำสำหรับค่าอาหาร ระบบนี้ทำให้รัฐได้รับจากการออมประมาณ 41,000 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2551 และผู้ที่ได้รับเงินบำนาญคือบุคคลที่อายุ 60 ปีขึ้นไป โดยจะมีค่าใช้จ่ายบำนาญในปีแรก ประมาณ 53,000 ล้านบาท ซึ่ง 1 ใน 3 หรือ 18,000 ล้านบาท เป็นค่าใช้จ่ายได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณ ทำให้เหลือเงินสะสมกองทุนประมาณ 16,000 ล้านบาท

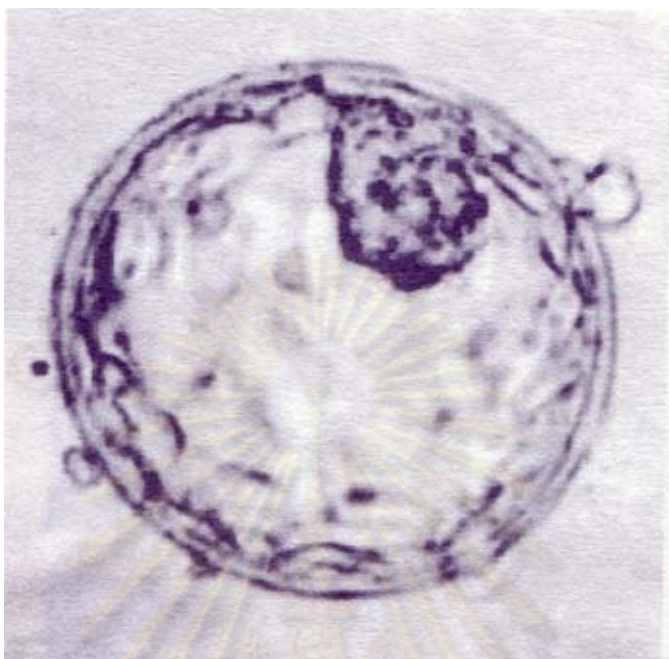
แนวทางที่สอง การเพิ่มบำนาญสำหรับผู้สูงอายุเป็นเดือนละ 900 บาท โดยประชากรวัย 20-29 ปี จะออมเงินวันละ 5 บาท

และแนวทางที่สามคือ การชะลอการออมให้ช้าลงโดยให้เริ่มออมตั้งแต่อายุ 25 ปี เป็นต้นไป ทั้งนี้ เมื่อพิจารณา ดร.วรวรรณ พิจารณาว่า ทางเลือกที่หนึ่งและสองจะมีความมั่นคงทางการเงินมากกว่า ซึ่งถือเป็นการให้อำนาจของนักเศรษฐศาสตร์กำหนดชีวิตของผู้สูงอายุ

แนวทางทั้งหมดนี้ผ่านการคิดคำนวณทางด้านเศรษฐศาสตร์ โดยประมาณการเงินที่ผู้สูงอายุต้องจ่าย เงินที่ภาครัฐต้องสมทบ และการคาดการณ์ไปถึงในอนาคตด้วย ซึ่งถือได้ว่าต้องใช้ความรู้เศรษฐศาสตร์ในระดับสูง

ในด้านที่สอง การใช้ภาพ ในทำนองเดียวกันกับหัวข้อที่ผ่านมา การใช้ภาพก็ปรากฏอยู่ในสังคมอุตสาหกรรม แต่สำหรับในกรณีของสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร การใช้ภาพจะมีลักษณะที่ค่อนข้างลึกเข้าไปในถึงข้างในตัวมนุษย์มากกว่าภาพโดยทั่วไป อีกทั้งเป็นภาพที่ไม่เคยได้เห็นมาก่อน ตัวอย่างเช่น ภาพของเซลล์มนุษย์ที่เพาะเลี้ยงขึ้น (สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 121) และภาพของมนุษย์ที่แสดงให้เห็นถึงร่างกายของมนุษย์ในลักษณะของควอนตอม

หรือสนามพลังงานของมนุษย์ (Deepak Chopra and David Simon แปลโดย เรืองชัย รักศรีอักษร , 2552: 58) ดังภาพต่อไปนี้

รูปภาพที่ 29 เซลล์ของมนุษย์
(ที่มา: สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 121)

รูปภาพที่ 30 สนามพลังงานควอนตัมของมนุษย์
(ที่มา: Deepak Chopra and David Simon แปลโดย เรืองชัย รักศรีอักษร, 2552: 58)

ภาพดังกล่าวปรากฏอยู่ในหนังสือ บทความ ข่าวที่ต้องการนำเสนอให้เห็นถึงความพยายามจัดการความชราด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ทางเลือก นอกจากนั้น ภาพในลักษณะนี้ยังเริ่มใช้ในโฆษณาสินค้าโดยเฉพาะสินค้าชะลอหรือต่อต้านความชราที่เริ่มเจาะลึกลงไปใต้ผิวหนังต่างไปในอดีตที่อาจจะไม่ได้มองลึกลงไปข้างในมากนัก และแสดงให้เห็นว่า ผิวหนังหลังจากการใช้ครีมต่อต้านความชรามีความตึงหรือยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น ดังภาพจำลองผิวที่ขาดความยืดหยุ่นในโฆษณา Eucerin ดังรูปภาพที่ 31

รูปภาพที่ 31 โฆษณา Eucerin

(ที่มา: Central Fashion Premiere ฉ. 137 November-December 2008: 2-3)

ภาพที่เคยเป็นสิ่งเร้าลับกลับเป็นสิ่งที่สามารถแสดงออกให้เห็นและกลายเป็นกุญแจที่ผู้สูงอายุสามารถจัดการและแก้ไขปัญหาคความชราได้ด้วยการใช้เครื่องสำอางและการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ทางเลือก

(2) **การโต้แย้ง** เป็นวาทกรรมประเภทที่สองที่ใช้มากในสังคมข้อมูลข่าวสาร โดยใช้เพื่อการปฏิเสธวิถีคิดในสังคมแบบเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโต้แย้งวิถีคิดเรื่องความชราเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจัดการได้ แต่ในสังคมยุคนี้กลับมองว่าความสูงอายุนั้นเป็นเรื่องที่สามารถจัดการได้เอง โดยอาจจัดการได้ผ่านการแพทย์สมัยใหม่ และการแพทย์ทางเลือก ดังปรากฏในข้อความต่อไปนี้

แพทย์จะขีดเส้นแบ่งระหว่างโรคและความชราอย่างชัดเจน โรค คือ ภาวะที่ห่างไกลจากสุขภาพไกลจากเส้นปกติของชีวิต ในทางตรงกันข้าม ความชราภาพกลับถือว่าเป็นเหตุการณ์ปกติและหลีกเลี่ยงไม่ได้ เหมือนพระอาทิตย์ต้องตกดิน แพทย์จึงใช้ความพยายามรักษาโรค แต่ยอมรับความชราภาพ โปรดหยุดคิดดีๆ เช่นนี้สักนิดและปรับความคิดมาเป็นว่า “สุขภาพคือการป้องกันความชราภาพและขบวนการที่ทำให้เกิดชราภาพนั้นเป็นโรค” ด้วยขบวนการที่ทำให้มันเสื่อมสภาพที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ กับทุกเซลล์ของเนื้อเยื่อ อวัยวะในร่างกาย เป็นผลพวงให้อวัยวะทำหน้าที่บกพร่องและเกิดโรคตามมา

(เจเลียว ปิยะชน, 2552: 17)

ร่างกายของคุณไม่ใช่โครงสร้างจักรกลที่ติดแน่นอยู่ในกาลเวลาและอวกาศ ร่างกายเป็นสนามของพลังงาน ข้อมูลข่าวสาร และเชาวน์ปัญญา ที่มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกับสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการบำบัดรักษา การเกิดใหม่ และการเปลี่ยนรูปตลอดเวลา

(Deepak Chopra and David Simon แปลโดยเรื่องชัย ศรีอักษร, 2552: 61)

ยิ่งไปกว่านั้น ยังโต้แย้งวิธีคิดในสังคมอุตสาหกรรมที่มองว่า ความชราคือความอ่อนแอ แต่ความชราขึ้นอยู่กับการที่มนุษย์ก็สามารถกำหนดหรือเลือกเองได้ ซึ่งจะนำไปสู่การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ดังปรากฏในหนังสือคู่มือผู้สูงอายุยุคใหม่ความว่า

ชาย-หญิงชาวไทยวัย 60 ปี ในวันที่คุณกำลังอ่านหนังสือเล่มนี้ ไม่มีแบบในภาพที่เล่ามานี้อีกแล้ว สาบานได้ ชายหญิงอายุ 60 ปี วันนี้มีเป็นกายเป็นกองที่มีหน้าตาและท่วงท่า กิริยา คำพูดคำจา ดูไม่ต่างจากคนวัย 40 มีหน้าซำ ยังยืมเสื้อผ้าของลูกชายลูกสาววัยสิบมาใช้หน้าตาเฉย และคนวัยเกินเกษียณพวกนี้แหละที่ยังไม่ยอมพักงาน ยังมีงานทำเต็มไม้เต็มมือ ไม่ว่างงานประจำเต็มเวลาที่มีเงินเดือนประจำ หรือมีงานใหม่ไม่เต็มเวลาได้เงินบ้างไม่ได้เงินบ้าง แต่ก็สุขใจที่ (เห็นตัวเอง) ยังไกลแก่

(ประทุมพร วัชรเสถียร, 2551: 12)

การโต้แย้งดังกล่าวมุ่งไปสู่เป้าหมายให้ผู้สูงอายุและคนทั่วไปตระหนักว่า ผู้สูงอายุมิใช่คนที่อ่อนแอและถูกกำหนดจากคนอื่นเสมอไปแต่เป็นบุคคลที่สามารถกำหนดชีวิตได้ด้วยตนเอง แม้ว่าอาจพลางตาอำนาจที่สถาบันอื่นๆ กำหนดชีวิตของผู้สูงอายุก็นั้นก็ตามที่

(3) **การยกตัวอย่าง** เป็นประเภทวาทกรรมที่ใช้เพื่อแสดงให้เห็นภาพหรือการขยายความให้ชัดเจนยิ่งขึ้น การยกตัวอย่างในสังคมยุคนี้จะมุ่งเน้นการแสดงให้เห็นตัวอย่างบุคคลหรือผู้สูงอายุที่เป็นผู้ที่ต่อสู้หรือไม่ยอมแพ้ต่อความอ่อนแอหรือเป็นผู้ที่จัดการความชราได้ประสบความสำเร็จ นอกจากนั้นในอดีตที่ผ่านมากลุ่มบุคคลที่นำมายกตัวอย่างมักจะเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง หรือเป็นชนชั้นสูงในสังคม แต่สำหรับในสังคมยุคใหม่นี้ ตัวอย่างที่ยกขึ้นมาไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงอีกต่อไป อาจเป็นบุคคลสามัญชนธรรมดาที่เป็นได้โดยมีคุณสมบัติพิเศษคือสามารถจัดการความชราของตนเองได้ อีกทั้งยังเริ่มเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนทั่วไปได้ด้วย

ตัวอย่างเช่น การยกตัวอย่างผู้จัดการความชราได้โดยไม่แก่ชรา ศ.นพ.เจลีว ปิยะชน (2552: 19) ได้ยกตัวอย่างผู้ไม่แก่ชราในหนังสือ “อายุเท่าไรไม่ใช่ตัวเลข” คือ “ศรีมัน ตบะสวิจิ มหาราช (Shriman Tapasviji Maharaj)” ดังรูปภาพที่ 32

รูปภาพที่ 32 ศรีมัน ตบะสวิจิ มหาราช
(ที่มา: เจลีว ปิยะชน, 2552: 19)

ภายใต้รูปถ่ายดังกล่าว นพ.เฉลียว ยังให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า เป็น “รูปถ่ายเมื่ออายุ 175 ปี ใน ปี ค.ศ. 1945 หลังจากบำเพ็ญตบะครบ 1 ปี ท่านมีชีวิตอยู่จนถึงอายุ 185 ปี มรณะในปี ค.ศ. 1955 ท่านได้รับการปรับให้ยาวโดยขบวนการที่เรียก กายากัลป์ (ดูบทที่ 17) 3 ครั้ง” เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ความชราเป็นเรื่องที่สามารถจัดการได้ด้วยพลังจิตวิญญาณ

สื่อมวลชนยังเริ่มที่จะนำเสนอภาพข่าว บทความ ที่เกี่ยวเนื่องกับผู้สูงอายุที่เป็นประชาชนทั่วไปที่ไม่ยอมแพ้ต่อความอ่อนแอ ซึ่งต่างไปจากในอดีตที่ชาวคราวของผู้สูงอายุมักจะนำเสนอในด้านลบและต้องให้การช่วยเหลือ ดังปรากฏในภาพข่าวด้านล่าง

ไม่หมดไฟ นายสำรวย สุขสถิตย์ อายุ 83 ปี ชาว อ.พานทอง จ.ชลบุรี (คนกลาง) อธิบายวิธีการประกอบและการทำงานของจักรยานสามล้อไฟฟ้า ที่ดัดแปลงมาจากรถสองล้อถีบ นำมอเตอร์กับแบตเตอรี่มาติดก็วิ่งได้ ช่วยผู้สูงอายุในเรื่องการเดินทางใกล้ๆ ได้เป็นอย่างดี.

รูปภาพที่ 33 ข่าวเรื่อง “ไม่หมดไฟ”

(ที่มา: ไทยรัฐ 17 มกราคม 2552: 15)

นายสำรวย สุขสถิตย์ อายุ 83 ปี ชาว อ.พานทอง จ.ชลบุรี (คนกลาง) อธิบายวิธีการประกอบและการทำงานของจักรยานสามล้อไฟฟ้า ที่ดัดแปลงมาจากรถสองล้อถีบ นำมอเตอร์กับแบตเตอรี่มาติดก็วิ่งได้ ช่วยผู้สูงอายุในเรื่องการเดินทางใกล้ๆ ได้เป็นอย่างดี

(ไทยรัฐ 17 มกราคม 2552: 15)

ยายอยู่ระหว่างเดินสายเป็นวิทยากรเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เดี่ยวหลังสงกรานต์ยายต้องไปบรรยายที่หลายโรงเรียนในกรุงเทพ เลยถือโอกาสเข้ามาแต่เนิ่นๆ ฟังแล้วบ๊วถึงได้รู้ว่า คุณยายมีบทบาทอย่างมากในการร่วมพัฒนาชุมชนที่เธออยู่ โดยใช้ความรู้และประสบการณ์อันเข้มข้น

(จดหมายข่าวชุมชนคนรักสุขภาพ ฉบับ สร้างสุข ปีที่ 4

ฉบับที่ 69 มิถุนายน 2550: 21)

นอกจากนี้จากตัวบุคคลแล้ว ยังเริ่มนำเสนอตัวอย่างของผู้สูงอายุในระดับชมรม หรือคณะบุคคลที่ทำประโยชน์เพื่อสังคมอีกด้วย

ชมรมผู้สูงอายุบ้านทุ่งแก้วทุกวันนี้ มีสมาชิกทั้งหมด 399 คน จาก 4 หมู่บ้าน โดยมีพ่อเต็ง สุกันณะ เป็นประธานชมรม นอกจากการนัดรวมพลปั่นจักรยานกัน สัปดาห์ละ 3 วันแล้ว สมาชิกผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้านยังได้จัดทำทะเบียนสมาชิกและกำหนดวาระการประชุมเดือนละครั้ง เพื่ออบรมให้ความรู้เรื่องสุขภาพที่น่าสนใจ กับสมาชิก มีการตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น กลุ่มฅาปนกิจช่วยเพื่อนสมาชิก หรือการส่งตัวแทนไปเยี่ยมเยียนเมื่อเจ็บป่วย และยังขยันคิดกิจกรรมใหม่ เพื่อไม่ให้สมาชิกเบื่อขึ้นมาอย่างต่อเนื่องโดยความร่วมมือระหว่างสมาชิกชมรม กับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยทุ่งแก้ว จนออกมาเป็นโครงการรูปแบบการสร้างสุขภาพผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจาก สสส. ในปี 2549

(จดหมายข่าวเพื่อนสร้างสุข ปีที่ 2 ฉบับที่ 23 เมษายน 2551: 7)

การยกตัวอย่างทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะเสนอภาพของผู้สูงอายุที่สามารถจัดการความชราได้ ทั้งการต่อสู้ในเรื่องร่างกายและรวมถึงการทำประโยชน์เพื่อสังคม อันทำให้สามารถเห็นเป็นแบบอย่างแก่ผู้สูงอายุทั่วไปได้ด้วย

(4) **การเปรียบเทียบ** วาทกรรมการเปรียบเทียบมีเป้าหมายเพื่อเทียบเคียงให้เห็นปัจจุบันกับอดีตหรือสิ่งที่ผ่านมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงให้เห็นถึงการแพทย์สมัยใหม่ที่ส่งผลต่อการชะลอความชรา

ทั้งนี้ การเปรียบเทียบอาจทำได้ทั้งการเปรียบเทียบผ่านการใช้คำหรือภาษา เช่น การเปรียบเทียบอนุมูลอิสระ หรือฟรีเรดิคัลเสมือนกับ “สัตว์ร้าย” หรือการเปรียบเทียบปัญหาของร่างกายเสมือนกับ “บุญทำกรรมแต่ง” ดังนี้

ฟรีเรดิคัลนี้เปรียบเสมือนสัตว์ร้ายที่หิวกระหายต้องการล่า เมื่อพบแล้วก็จับกัดกินร่างกายเราให้เสียไปให้ทำงานผิดปกติไป แต่ร่างกายก็ยังผลิตมันออกมาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากฟรีเรดิคัลนี้เป็นของเสียที่ออกมาจากเซลล์หลังจากที่ต้องทำงานเปลี่ยนอาหารที่เรากินเข้าไปให้เป็นพลังงาน ซึ่งหมายความว่า เรายังกินอาหารเข้าไปมากเท่าใด ร่างกายก็จะผลิตของเสียฟรีเรดิคัลออกมาเท่านั้น และนำไปสู่กระบวนการชราที่เร็วขึ้น

(กฤษฎา ศิรามพุช, 2551ก: 97)

ร่างกายที่เรียกว่า “ยีน” ทั้งนั้น ซึ่งมีเป็นเช่นนี้เองหรือมันเป็น “ตถตา” มาตั้งแต่เราเพิ่งปฏิสนธิในท้องแม่ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นเรื่องของ “บุญทำกรรมแต่ง” มาทั้งนี้ใครจะเชื่อหรือไม่ก็ตามแต่ แต่การกระทำดีเข้าไปไว้ก็ไม่เสียหายอะไรมิใช่หรือครับ

(กฤษฎา ศิรามพุช, 2551ก: 124)

การเปรียบเทียบยังใช้กับกรณีของการเทียบระหว่างผู้สูงอายุและคนหนุ่มสาว ดังที่ปรากฏอยู่ในภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” (2552) ซึ่งแสดงภาพของผู้สูงอายุที่แม้จะมีอุปสรรคด้านร่างกายแต่ก็ยังคงมีไฟโดยยังคงเล่นคอมพิวเตอร์และไม่หยุดที่จะมีความรักเทียบกับคนหนุ่มสาวที่แม้จะไม่มีอุปสรรคด้านร่างกายแต่กลับดูเหมือนว่าจะหมดไฟเรื่องความรัก ภาพตัวแทนของผู้สูงอายุในเรื่องจึงกลายเป็นแบบอย่างและกำลังใจให้กับคนวัยหนุ่มสาวได้เรียนรู้การไม่ยอมแพ้ต่อชีวิตและความรัก

การเปรียบเทียบในสังคมข้อมูลข่าวสารยังสามารถใช้ตัวเลขและภาพเป็นเครื่องมือที่แสดงให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น (คล้ายคลึงกันกับหัวข้อการอธิบาย แต่ในส่วนนี้จะเน้นการเปรียบเทียบ) เช่น การเปรียบเทียบภาพของลิงที่อดอาหารและไม่อดอาหาร เพื่อแสดงให้เห็นว่าหากจำกัดแคลอรีในร่างกายก็ย่อมทำให้ร่างกายสามารถชะลอความชราได้

รูปภาพที่ 34 เปรียบเทียบงดอาหารและไม่อดอาหาร

(ที่มา: ไทยรัฐ 14 กรกฎาคม 2552: 7)

(5) **การสั่งสอน** เนื่องด้วยวาทกรรมในยุคสังคมข้อมูลข่าวสารเป็นวาทกรรมที่ด้านความหมายของผู้สูงอายุในแง่ลบ และการนำเสนอความหมายของผู้สูงอายุที่สามารถจัดการตนเองได้ด้วยแนวทางต่างๆ ทั้งด้านการจัดการร่างกายด้วยการแพทย์ และการมองว่าผู้สูงอายุเข้มแข็ง วาทกรรมการสั่งสอนจึงก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งเพื่อจะสอนให้ผู้สูงอายุตลอดจนคนทั่วไปได้ตระหนักถึงประเด็นดังกล่าว

ด้านแรก **การสั่งสอนให้ตระหนักถึงการทำประโยชน์** การสั่งสอนดังกล่าวเป็นการย้ำเตือนให้ผู้สูงอายุเห็นว่า ตนเองยังมีประโยชน์ และด้านวาทกรรมหลักในยุคอุตสาหกรรมที่มองว่า ความแก่คือความอ่อนแอ ตัวอย่างที่เด่นชัดก็คือพระบรมราชาบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2549 ว่า ผู้สูงอายุนั้นยังสามารถทำประโยชน์ได้ และควรที่จะทำประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

ความจริงความแก่นี้เป็นกำลัง ข้าพเจ้ายังไม่ถึงเจ็ดสิบเก้า ยังเจ็ดสิบแปด ฟุ้งนี้ถึงจะเป็นเจ็ดสิบเก้า แล้วยังไม่ถึงแปดสิบ เอะอะอะไรก็บอกว่า แปดสิบ แปดสิบ ซึ่งคนที่อายุแปดสิบ ท่านมีกำลังมากจะนั้น นายกฯ ก็ยังไม่แปดสิบ นายกฯ มีกำลังมาก แต่ข้าพเจ้าอีกไม่กี่วันจะเข้าปีที่แปดสิบ ปีที่แปดสิบนี้ นับว่ามากแล้ว ความจริงคนที่อายุแปดสิบไม่ใช่ว่ามีกำลังที่จะปฏิบัติงานได้เออะแอะ ไม่ใช่ ที่พูดนี้ คือเริ่มต้น ดูท่าทางเหมือนว่าน้อยใจว่า อายุมาก แต่ว่าถ้าอายุมากขึ้น ก็เป็นประโยชน์ได้เปรียบ คนไหนที่อายุน้อยๆ เสียเปรียบ เพราะไม่มีความรู้ เรียกว่า คนที่อายุน้อยๆ เป็นคนที่เซ่อ เป็นคนที่ไม่มีความสามารถ ฉะนั้นคนที่อายุมากๆ เป็นคนที่ได้เปรียบ เพราะว่าถ้าใช้คุณสมบัติคนที่มีอายุ เรียกว่ามีประสบการณ์ ต้องถือว่าเป็นคนที่ได้เปรียบ แล้วคนที่อายุน้อย ถ้าดูถูกคนที่อายุมากก็มีปมด้อยนั่นเอง

(พระบรมราชาบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัว ไทยรัฐ 5 ธันวาคม 2549: 16)

ด้านที่สอง การสั่งสอนสิ่งใหม่ๆ หมายถึง การสั่งสอนให้รู้จักแนวคิดใหม่ๆ ของผู้สูงอายุ ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวมักจะเป็นแนวคิดที่ต่างไปจากอดีตที่เน้นความชราที่สามารถจัดการได้ ดังเช่น การชะลอความชรา ในหนังสือที่ระบุไว้ว่า “สำหรับโปรแกรมการแอนไทเอจจึงเพื่อตรวจสอบสุขภาพของเด็กนั้น หมอก็จะตรวจเลือดดูค่ะว่า สารอาหารในร่างกายของเด็กมีตัวไหนที่บกพร่องบ้าง และอาจจะมีการให้อาหารเสริมเพื่อทดแทนสารอาหารที่ขาดไปทดแทนให้กับเด็กอย่างเหมาะสม” (อนงนุช ชวลิตธำรง, 2551: 69) หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง “ถ้าต้องการเปลี่ยนกายของท่านก็ต้องเปลี่ยนการสำนึกก่อน” (เฉลียว ปิยะชน, 2552: 94)

เฉกเช่นเดียวกันกับการสอนเรื่องใหม่ๆ ในแวดวงการแพทย์ วาทกรรมการสั่งสอนยังปรากฏในกรณีของการสอนเรื่อง “การลงทุนหรือการหางานทำ” และ “การออมเงินผ่านการประกันการเกษียณ” สำหรับผู้สูงอายุ ดังเช่น

วิธีเพิ่มเงินก้อนเล็กให้เป็นก้อนใหญ่ที่คุณสมควรทำอีกประการหนึ่งคือ ลงทุนในเรื่องอสังหาริมทรัพย์ เช่น ซื้อที่ดิน คอนโดมิเนียม หรือบ้านสำเร็จรูปไว้ทำกำไร หากมีเงินก้อนไม่พอซื้อคนเดียว ลองพิจารณาชักชวนผู้อื่นที่ไว้ใจได้ (เพื่อนฝูง ไกลชิดคุณนั่นแหละ) ให้มาร่วมลงขันกัน

(ประทุมพร วัชรเสถียร, 2551: 25)

ต้องบอกว่า เป็นข้อเสนอที่น่าสนใจทีเดียว ถือเป็นช่องทางรายได้ใหม่อีกช่องทางหนึ่ง ที่จะช่วยให้คุณมีเงินไปใช้จ่ายหลังเกษียณอายุ นอกเหนือจากรายได้เป็นก้อนที่ได้จากกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ กองทุนประกันสังคม หรือบำเหน็จบำนาญข้าราชการ

(ลม เปลี่ยนทิศ, ไทยรัฐ 27 กันยายน 2551: 5)

การสั่งสอนนี้มุ่งเป้าหมายคือผู้สูงอายุเป็นสำคัญ รวมถึงแม้จะไม่ใช่ผู้สูงอายุแต่ก็สามารถเตรียมตัวก่อนที่จะเป็นผู้สูงอายุได้ เช่น การเตรียมร่างกายก่อนจะสูงอายุเพื่อจะได้ชะลอความชรา หรือการออมก่อนเกษียณก็เพื่อที่จะทำให้เมื่อเกษียณแล้วก็จะมีปัญหา เท่ากับว่ากลุ่มเป้าหมายได้ขยายสู่คนทั่วไปเพื่อให้รู้จักการจัดการความชรา

(6) **การสาธิต** เป็นอีกหนึ่งในประเภทวาทกรรมที่ใช้ค่อนข้างบ่อยในสังคมข้อมูลข่าวสาร เพราะเป็นวาทกรรมที่แสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน อีกทั้งเป็นการยืนยันและตอบสนองต่อสังคมข้อมูลข่าวสารที่ให้ความสนใจต่อข้อมูลและเหตุผลที่สามารถวัดได้ ส่วนหนึ่งก็

จะใกล้เคียงกับยุคอุตสาหกรรม แต่ก็มี ความแตกต่างกันก็คือการพัฒนาเทคโนโลยีที่ก้าวไปมากขึ้น ในที่นี้การสาธิตจำแนกได้เป็น การสาธิตผ่านเครื่องมือทางการแพทย์ การทดลอง และการใช้ ตัวเลขและภาพ

ด้านแรก การสาธิตผ่านเครื่องมือทางการแพทย์ เป็นการสาธิตเพื่อให้เห็นว่า วิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่สามารถก้าวเข้าไปจัดการความชราได้ ในระดับที่ลดลงไปถึงใน ระดับเซลล์ ดังที่ แพทย์หญิงอนงนุช ขวลิตรำรง (2551: 64-65) แนะนำให้ตรวจสุขภาพเพื่อป้องกัน ความชราได้ถึง 3 ระดับคือ

ระดับแรก การตรวจสุขภาพประจำปี ซึ่งจะเป็นการตรวจร่างกาย วัดความดัน ระดับน้ำตาล คอเรสเตอรอล

ระดับที่สอง การตรวจในระดับชีวเคมี ซึ่งเริ่มเป็นการตรวจพิเศษในศาสตร์ด้าน แอนโทเอจจิ้ง โดยจะตรวจถึงระดับลดลงไปในสองส่วนคือ องค์ประกอบแรก สารอาหาร วิตามิน และองค์ประกอบที่สองคือ ฮอรโมนที่ลดลง เพื่อการแนะนำในการเติมหรือเสริม

และระดับที่สาม การตรวจในระดับพันธุกรรม ซึ่งลดลงสู่ระดับยีน เพื่อวิเคราะห์ ความแตกต่างและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นกับยีนว่าจะมีแนวโน้มของโรคหรือไม่ ดังตัวอย่างในข่าว ด้านล่างที่ตรวจอายุสมองและหัวใจด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อพิสูจน์ความชรา

ศ.นพ.นิธิ มหานนท์ ชวน ปีย์ มาลากุลฯ ไปเข้าคอร์สชะลอวัย Anti aging ที่ สถาบันการแพทย์ผสมผสานตรียา โดยให้ตรวจกับเครื่องวัดหาอายุสมองและ หัวใจว่า เสื่อมแค่ไหนแล้ว ปรากฏว่าทุกอย่างยังปึกเหมือนหนุ่ม 40 คุณปีย์ เลย อดใช้บริการชะลอวัย

(โสมชบาจีซ่า ไทยรัฐ 4 ตุลาคม 2553: 24)

ด้านที่สอง การสาธิตผ่านการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เป็นการยืนยันให้เห็นถึง การจัดการร่างกายให้ชะลอความชรา ทั้งนี้ การทดลองดังกล่าวเป็นการทดลองที่ลดลงไปถึงระดับ เซลล์ ดังเช่น

การทดลองในยีสต์ ในแมลง ในหนอน และในหนู โดยลดอาหารบางชนิดคือ จำกัดแคลอรีลง ผลแสดงว่า ความแก่ช้าลงหรือลดลงและอายุขัยยาวขึ้น การจำกัดแคลอรีลงในยีสต์ทำให้เกิดการกระตุ้นการทำงานของเอนไซม์หนึ่งที่เรียกว่า เซอร์ทูอิน (sirtuin) เป็นเอนไซม์ที่เอาหมู่อะซิetyl (acetyl) ออกจากโปรตีน ดังนั้น เซอร์ทูอินก็ควรจะเป็นเอนไซม์ที่ช่วยอายุยืน

(สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 104)

ด้านที่สาม การสาธิตผ่านการใช้ตัวเลขและภาพ เป็นการสาธิตที่นอกจากจะปรากฏในแวดวงการแพทย์แล้ว ยังพบในสถาบันรัฐ และเศรษฐกิจที่จะให้เห็นแนวโน้มของการจัดการความชราได้ ตัวอย่างเช่น การจัดการเงินออมการประกันการเกษียณอายุ จะใช้การสาธิตผ่านการใช้ทั้งการใช้วาทกรรมอธิบายว่า การประกันการเกษียณอายุคืออะไรแล้ว ยังสาธิตให้เห็นว่า หากออมเงินนับตั้งแต่อายุ 35 ปี โดยหวังจะเอาเงินวงประกันภัย 1,000,000 บาท จะต้องดำเนินการอะไรบ้าง และจะได้รับเงินคืนเท่าไร โดยใช้กราฟประกอบดังภาพด้านล่าง

รูปภาพที่ 35 กราฟจากแผ่นพับ กรุงเทพฯสินเกษียณ (2552)

การสาธิตทั้งสามรูปแบบช่วยทำให้ผู้สูงอายุและผู้เกี่ยวข้องสามารถจัดการความชราได้ง่ายขึ้น และเป็นการตอกย้ำให้เห็นด้วยว่า ความชราเป็นเรื่องที่ทั้งวิทยาศาสตร์สมัยใหม่และตัวผู้สูงอายุเองเข้ามาจัดการได้

กล่าวโดยสรุป ประเภทวาทกรรมทั้งหมดนี้ในสังคมข้อมูลข่าวสารจะมีจุดเด่นคือ ความลุ่มลึกของการใช้เทคโนโลยีข่าวสารและข้อมูลในการประกอบวาทกรรมทั้งหมดนี้ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า ความชราเป็นเรื่องที่จัดการได้ ดังเช่น วาทกรรมการอธิบาย เปรียบเทียบ และการสาธิต ก็จะใช้ทั้งข้อมูลตัวเลขและภาพที่ไม่เคยได้เห็นมาก่อน เช่น ภาพที่เจาะลึกไปถึงเซลล์ต้นกำเนิด หรือ

การใช้เครื่องมือทางการแพทย์ที่พิสูจน์เข้าไปถึงข้างในยื่นของร่างกาย เพื่อประกอบการอธิบายให้เห็นตัวตนของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่มีพลังจัดการตนเองได้

ส่วนวาทกรรมยกตัวอย่างก็จะเริ่มขยายจากการยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่มีชื่อเสียงให้กลายเป็นผู้สูงอายุทั่วไปเพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุทุกคนก็สามารถเข้ามามีส่วนร่วมและมีความเข้มแข็งตรงตามแนวคิดของความชราที่จัดการได้ ส่วนนี้จะต่างไปจากสังคมอดีต

สำหรับวาทกรรมโต้แย้งก็มักจะใช้เพื่อโต้แย้งความคิดในสังคมอุตสาหกรรมที่มองว่าผู้สูงอายุคือผู้ที่อ่อนแอ รวมถึงการมองว่า ความชราเป็นเรื่องที่ต้องยอมรับตามกฎธรรมชาติ พร้อมเสนอแนวคิดใหม่ที่ว่า ผู้สูงอายุยุคนี้ไม่จำเป็นต้องอ่อนแอแต่สามารถทำประโยชน์ทั้งเพื่อตนเองและสังคม อีกทั้งเนื่องด้วยการพัฒนาทางการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ทางเลือกก็ทำให้ผู้สูงอายุสามารถชะลอหรือหยุดยั้งความชราได้

ในท้ายที่สุด เนื่องด้วยแนวคิดความชรายุคนี้เป็นสิ่งใหม่ การใช้วาทกรรมอธิบายยกตัวอย่าง เปรียบเทียบ และสาธิต ยังไม่พอเพียง จำเป็นต้องเสริม “การสั่งสอน” ให้ผู้สูงอายุและบุคคลทั่วไปได้ประพฤติปฏิบัติตัวเช่นไร เพื่อที่จะสามารถจัดการความชราได้ ทั้งด้านการแพทย์ การคุมจิตใจและจิตวิญญาณ และการทำกิจกรรมเพื่อสังคม

1.3 ประเภทสื่อ จำแนกเป็น 3 ด้าน คือ สื่อสาระ สื่อบันเทิง และสื่อสาระบันเทิง

(1) **สื่อสาระ** เป็นสื่อหลักที่นำเสนออัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคข้อมูลข่าวสาร อาจจำแนกได้เป็นสื่อที่เป็นตัวอักษรและสื่อกิจกรรม

กลุ่มแรก **สื่อที่เป็นลายลักษณ์อักษร** ได้แก่ หนังสือ บทความ คู่มือผู้สูงอายุ ข่าวสารคดี และนโยบายผู้สูงอายุ สื่อทั้งหมดนี้ต่างพากันนำเสนอผู้สูงอายุที่สามารถจัดการความชราได้ ทั้งจากมิติทางการแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ การสื่อสาร สังคมและวัฒนธรรม และแม้กระทั่งผู้สูงอายุเป็นผู้จัดการเอง

สื่อที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่สำคัญคือ “นโยบายผู้สูงอายุแบบใหม่” สื่อดังกล่าวจะขีดเขียนขึ้นโดยภาครัฐและตราออกเป็น “กฎหมาย” หรือ “แผน” สื่อดังกล่าวพัฒนาขึ้นจากในยุคสังคมอุตสาหกรรมที่อาจมุ่งเน้นการมองปัญหาของความชราเป็นสำคัญ แต่ในยุคนี้เริ่มจะขยายสู่การมองว่า ผู้สูงอายุนั้นมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ส่วนหนึ่งมาจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่เริ่มมุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม อีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากแนวคิดเรื่อง active aging จากต่างประเทศหรือการมองผู้สูงอายุที่ยังมีคุณค่าและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม จึงทำให้ภาครัฐเริ่ม

ปรับนโยบายให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมมากยิ่งขึ้น ดังปรากฏอยู่ใน “แผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564)” และ “พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546”

จากนโยบายดังกล่าว ส่งผลให้ภาครัฐดำเนินกิจกรรมให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การจัด “กองทุนผู้สูงอายุ” ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ที่ให้ผู้สูงอายุกู้ยืมได้ อีกทั้ง ยังจัด “กองทุนสวัสดิการชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ” เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2543 เพื่อให้ผู้สูงอายุดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552)

ภาครัฐยังได้ปรับนโยบายที่มีต่อผู้สูงอายุใหม่อีก ที่สำคัญก็คือ การเกษียณอายุแบบใหม่ที่เน้นการขยายอายุรวมถึงการเกษียณก่อนกำหนด ซึ่งถือเป็นการมองว่า ผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าทำงานได้ เช่นเดียวกันกับ “ประกันสังคมแบบใหม่” หรือ “ระบบบำนาญแห่งชาติ” (ในปัจจุบัน พ.ศ. 2553 ยังอยู่ในระหว่างดำเนินการ) ที่เริ่มให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการออมเงินร่วมกับภาครัฐ ก็ถือเป็นแนวทางที่มองว่า ผู้สูงอายุมีความสามารถในการออม ต่างไปจากในอดีตที่ภาครัฐจะต้องช่วยสงเคราะห์ให้กับผู้สูงอายุทุกคน

อย่างไรก็ดี นโยบายผู้สูงอายุในสังคมยุคใหม่นี้ก็ยังคงให้การช่วยเหลือผู้สูงอายุที่อ่อนแอและมีปัญหาด้วย แต่ไม่ใช่เรื่องของภาครัฐอย่างเดียว โดยเริ่มผลักดันให้ภาคประชาชน โดยเฉพาะชุมชนและแม้แต่กลุ่มผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมด้วยช่วยกัน เพราะเริ่มมองศักยภาพของกลุ่มประชาชน เช่น การจัดกิจกรรม “ดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่บ้าน” “ศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุ” “โครงการอาสาสมัครดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่บ้าน” และ “อาสาสมัครเพื่อนช่วยเพื่อน” เป็นต้น (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552) ดังข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ที่ระบุว่า

การจัดระบบการดูแลและระยารในระดับชุมชนและครอบครัว เช่น การจัดตั้งศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน การใช้วัดเป็นศูนย์กลางสำหรับผู้สูงอายุ เพราะจะเป็นการใช้ท้องถิ่นเป็นฐานในการบูรณาการร่วมกันกับภาคส่วนอื่นๆ รวมถึงจัดให้มีอาสาสมัครเยี่ยมบ้าน (อสส.) ที่ขณะนี้อยู่ระหว่างการจัดทำโครงการนำร่องร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ

(มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย มติชนรายวัน 12 พฤศจิกายน 2551: 21)

สื่อในกลุ่มนี้จะใช้หลักฐานการอ้างอิงต่างๆ ทั้งในวงการแพทย์ รัฐ หรือเศรษฐกิจ เช่น ตัวเลข กราฟ แผนภาพ ตาราง อีกทั้ง อาจใช้การยกตัวอย่างประกอบเป็นบุคคล เพื่อเน้นย้ำความน่าเชื่อถือ นอกจากนั้น ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เนื่องจากเนื้อหาของการนำเสนอ มักจะเป็นประเด็นที่แปลกใหม่และต่างไปจากความเข้าใจของคนทั่วไป เช่น การชะลอความชรา

การขยายอายุการเกษียณ การประกันสังคมแบบใหม่ จึงจำเป็นต้องสื่อสารด้วยภาษาที่ง่ายและทำให้ผู้รับสารเข้าใจได้ง่ายขึ้นด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ สื่อมวลชนจากในอดีตที่ไม่ค่อยนำเสนออัตลักษณ์ผู้สูงอายุทั่วไปในด้านบวก แต่สำหรับในยุคนี้ สื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นข่าว สารคดีทางโทรทัศน์ เช่น รายการ “ลุยไม่รู้โรย” (2553) นิตยสารสำหรับผู้สูงอายุ คือ “Young@Heart” (2553) ก็เริ่มนำเสนอภาพของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและจัดการตนเองได้ รวมถึงเริ่มทำประโยชน์เพื่อสังคม เช่น นิตยสาร “Young@Heart” นำเสนอตัวอย่างผู้สูงอายุดีเด่นปี พ.ศ. 2553 ดังปรากฏในคำนำในนิตยสาร ความว่า

รูปภาพที่ 36 ปกหนังสือ Young@Heart ฉบับที่ 2 (2553)

นิตยสาร Young@Heart ฉบับแรกวางตลาดทันงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติและวันผู้สูงอายุแห่งชาติปี 2553 พอดี และก็ได้รับการต้อนรับจากนักอ่านรุ่นอาวุโสระดับหนึ่ง ฉบับที่สองนี้ เรานำเสนอผู้สูงอายุผู้เป็นแบบอย่างและเคารพรักของเรา คือศาสตราจารย์ระพี ศาคกริก ผู้บุกเบิกวงการกล้วยไม้ของประเทศไทยสู่สากล อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

(ถัญญา ผลอนันต์, นิตยสาร Young@Heart ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2553: 2)

กลุ่มที่สอง สื่อกิจกรรม เป็นสื่อที่ปรากฏในชมรมผู้สูงอายุ เช่น การรวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน รวมถึงการสาธิตในแวดวงการแพทย์สมัยใหม่ เช่น การทดลอง การตรวจร่างกายแบบใหม่ เป็นต้น

หลังจากสื่อกิจกรรมได้รับการผลิตขึ้นแล้ว สื่อกิจกรรมดังกล่าวก็ได้รับการนำเสนอในสื่อมวลชนอีกทอดหนึ่ง เท่ากับเป็นการแพร่กระจายความหมายของผู้สูงอายุที่สามารถจัดการได้ให้กับสังคมได้รู้มากขึ้น

(2) สื่อบันเทิง ในที่นี้ สื่อบันเทิงที่นำเสนอประเด็นผู้สูงอายุก็คือ ภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” (2552) ภาพยนตร์เรื่องดังกล่าว ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากชมรมผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ที่เรียนคอมพิวเตอร์ด้วยกัน หลังจากนั้นก็นำมาพัฒนาต่อเป็นเรื่องราวความรักของคนสองกลุ่มคือกลุ่มผู้สูงอายุที่รักกันและกลุ่มของคนหนุ่มสาว ซึ่งถึงแม้จะต่างกันที่วัย และปัญหาเรื่องสุขภาพคือความจำที่เริ่มลบเลือนของผู้สูงอายุและความจำที่ฝังแน่นจนเกินไปของวัยหนุ่มสาว แต่กลุ่มทั้งสองกลับมีจุดร่วมกันคือ ยังคงมีความรักและมีความทันสมัยคือการเล่นคอมพิวเตอร์ หากพิจารณาเฉพาะตัวละครผู้สูงอายุ ภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวได้สร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่ยังคงมีความเข้มแข็งทำกิจกรรม คือ การเล่นเกมคอมพิวเตอร์และมีความรัก

ถึงแม้ว่าในตอนท้ายของเรื่องความรักของคนวัยชราก็ไม่อาจสมหวังได้เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านร่างกายและครอบครัว แต่อย่างน้อยความตั้งใจของผู้สูงอายุและเรื่องราวของเขาและเธอก็จุดประกายให้กับความรักของคนหนุ่มสาวในเรื่อง (รวมถึงผู้ชม) ต้องก้าวเดินต่อไป คือ หากจะรักต้องรู้จักลิ้มบ้างในบางครั้งและรู้จักเริ่มต้นใหม่เหมือนกับผู้สูงอายุ อันตอกย้ำให้เห็นเรื่องราวของชีวิตผู้สูงอายุที่อย่างน้อยเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง

(3) สื่อสาระบันเทิง หมายถึงสื่อที่ผนวกด้วยสาระและบันเทิง ซึ่งอาจจำแนกได้สองกลุ่มคือ สื่อกิจกรรมของผู้สูงอายุและสื่อโฆษณา

กลุ่มแรก สื่อกิจกรรมของผู้สูงอายุ จะเป็นสื่อที่อาจแตกต่างไปจากหัวข้อแรก ที่เน้นสาระ แต่สื่อในกลุ่มนี้จะมีทั้งสาระและความบันเทิง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับเป้าหมายในการจัดกิจกรรม เช่น กิจกรรมการใช้อินเทอร์เน็ต จัดเป็นกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่ให้ทั้งความรู้และความสนุกสนาน เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวยังทำหน้าที่แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุยังคงไม่ตกสมัยและไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคของร่างกายอีกด้วย

กลุ่มที่สอง สื่อโฆษณา ก็เป็นอีกสื่อหนึ่งที่สืบต่อจากยุคอุตสาหกรรม เพียงแต่ว่าสื่อในยุคนี้จะมุ่งเน้น “การตลาดเพื่อผู้สูงอายุ” หรือ “การตลาดสีเทา” (grey market) หรือการขาย

เพื่อกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ นับตั้งแต่สินค้าต่อต้านความชรา สินค้าเพื่อทดแทนความกตัญญูของผู้สูงอายุ เช่น ผ้าอ้อมผู้สูงอายุ บ้านพักคนชรา อีกทั้งสินค้าอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุหันมาออมสำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น

สื่อโฆษณานี้จะทำหน้าที่ชักจูงและให้คำแนะนำผู้สูงอายุให้หันมาเป็นผู้บริโภคสินค้าให้มากขึ้น และที่สำคัญคือ การก้าวไปสู่วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ที่หันมาทำเพื่อตนเองเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานในชีวิต

กล่าวโดยสรุป ประเภทสื่อที่นำเสนอประเด็นผู้สูงอายุจำแนกเป็นสื่อสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง เป็นสื่อที่มุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นว่า ผู้สูงอายุสามารถจัดการตนเองได้ แม้ว่าโดยรวมสื่อดังกล่าวอาจไม่ต่างไปจากยุคอุตสาหกรรมเท่าไรนัก แต่ส่วนที่ต่างไปก็คือ สื่อมวลชนเริ่มนำเสนอประเด็นผู้สูงอายุในหลากหลายกลุ่มโดยเฉพาะผู้สูงอายุทั่วไปมากกว่าคนชั้นสูง การเปิดพื้นที่สื่อโฆษณาเพื่อการตลาดของผู้สูงอายุที่เข้มข้นมากกว่าในอดีต อีกทั้ง การถือกำเนิดของสื่ออินเทอร์เน็ต ซึ่งกลายเป็นช่องทางที่ผู้สูงอายุสามารถสร้างตัวตนขึ้นมาได้เอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือก้าวไปช่วงชิงพื้นที่การนำเสนอตัวตน

2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม

ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมจะพิจารณาถึงบริบทที่กำหนดวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคม ข้อมูลข่าวสารใน 5 ด้าน คือ มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม รัฐ การแพทย์ เศรษฐกิจ การสื่อสาร มิติทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้สูงอายุที่เข้าไปจัดการตนเองได้ รายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่สังคมข้อมูลข่าวสารในช่วงปลายทศวรรษ 2530 – ทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา ในด้านหนึ่งสังคมไทยก็เปิดรับแนวคิดต่างๆ จากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก และหนึ่งในนั้นก็คือ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุอย่างน้อยสองแนวคิดคือ แนวคิดแรก active aging และแนวคิดที่สอง วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ แนวคิดทั้งสองมีจุดร่วมกันคือ การมองผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าอยู่แต่ก็มีจุดต่างกันดังนี้

แนวคิดแรก active aging หรือมีการแปลว่า “ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” โดยบรรลุ ศิริพานิช สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล ศรีสว่าง พัววงแพทย์ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และประเวศ วะสี (ธิดา ศรีไพพรรณ และคณะ, 2552: 140) เป็นแนวคิดที่มองผู้สูงอายุว่า

มีลักษณะสุขภาพร่างกายที่ดี มีความคล่องแคล่ว กระฉับกระเฉง สามารถเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพดูแลตนเองได้ พึ่งตนเองได้ รวมถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม ได้รับความเคารพสนับสนุนจากครอบครัว มีสัมพันธภาพกับเพื่อน ชุมชน และสมาชิกผู้อื่นในสังคม

(ธิดา ศรีไพพรรณ และคณะ, 2552: 140)

แนวคิดดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า ด้านหนึ่งเป็นแนวคิดที่อยู่ในสังคมไทยตั้งแต่ยุคสังคมเกษตรกรรมที่ยกย่องผู้สูงอายุ แต่ในอีกด้านหนึ่ง แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากองค์การอนามัยโลก (WHO) ที่วางนโยบาย active aging และการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ ครั้งที่ 2 ณ กรุงแมดริด ประเทศสเปน ในปี พ.ศ. 2545 (ค.ศ.2002) ก็ให้การสนับสนุน

เนื่องด้วยแนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาจากองค์การอนามัยโลกซึ่งมุ่งเน้นมิติเชิงสุขภาพ ดังนั้นนโยบายดังกล่าวจึงมองถึงการพัฒนาให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ โดยจำแนกออกเป็นสามด้าน คือ ด้านแรก กระบวนการพัฒนาสุขภาพ เพื่อให้มีชีวิตที่ยืนยาว ด้านที่สอง การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและจิตวิญญาณ และด้านที่สาม การสร้างความมั่นคงในชีวิตของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และทั้งหมดนี้ จะคำนึงถึงสิทธิ ความต้องการของผู้สูงอายุอีกด้วย (Kalache, Barreto, and Keller, 2005: 40-43) และแนวคิดดังกล่าวก็นำมาใช้ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่เริ่มเน้นการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการพัฒนาผู้สูงอายุในหลากหลายด้าน ทั้งสุขภาพและความมั่นคงในชีวิต

แนวคิดที่สอง วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ (The Modern Old) เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมตะวันตกที่เมื่อผู้สูงอายุหมดภาระจากการทำงานหรือการเกษียณในสังคมอุตสาหกรรมแล้ว ก็เริ่มที่จะมีเวลารว่างมากขึ้น และในเวลาเดียวกันก็มีเงินจากการเกษียณอายุ จึงถึงเวลาที่จะใช้ชีวิตเพื่อความสุขของตนเองด้วยการบริโภคสินค้าและบริการ เช่น การท่องเที่ยว การทำงานอดิเรก การเล่นเกมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

แนวคิดดังกล่าวปฏิเสธวิถีคิดเดิมๆ ที่มองว่า การเกษียณอายุคือจุดจบของชีวิต พร้อมทั้งเสนอความคิดใหม่ว่า หากนั่งอยู่แต่ในบ้านก็จะส่งผลกระทบต่อตนเอง ดังเช่น

คนไทยเชื่อว่า คนอายุ 60 ปีแล้ว อย่าได้ทำอะไรเลย แก่แล้วให้แก่เลย อยู่นิ่งๆ ปรากฏว่า คนไม่ลงมือทำอะไรเลย ดูเหมือนลูกหลานแสดงความกตัญญูทวดเวที ต่อพ่อแม่ ปู่ย่าตายายกลับตายมากกว่า ส่วนคนที่ทำนั้นทำนี้ตลอดกลับตายช้า

(เสม พริ้งพวงแก้ว อ้างถึงในบรรลุ ศิริพานิช, บรรณานิกการ 2550: 21)

อย่างไรก็ดี ผู้สูงอายุบางคนก็เริ่มที่จะทำงานใหม่ เพราะช่วยให้ไม่เหงาอยู่กับบ้านแต่อย่าง เดียว รวมถึงบางส่วนเป็นผลมาจากรายได้จากหลังเกษียณอาจจะไม่เพียงพอต่อการใช้ชีวิต จึง จำเป็นต้องทำงานต่อไป ซึ่งอาจเป็นงานที่ทำงานในบ้านหรืองานภายนอกบ้านก็ได้ แต่โดยหลัก สำคัญคือการดำรงคุณค่าของชีวิต

แนวทางดังกล่าวเริ่มก้าวเข้ามาในสังคมไทย จากเดิมที่ผู้สูงอายุที่เกษียณจะอยู่กับบ้าน เลี้ยงลูกหลาน หรือการเข้าวัดเข้าวา แต่สำหรับในสังคมยุคใหม่ ผู้สูงอายุโดยเฉพาะในเมืองเริ่ม เปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ด้วยการทำกิจกรรมคล้ายคลึงกับผู้สูงอายุในตะวันตก ดังคำแนะนำที่ปรากฏใน คู่มือผู้สูงอายุรุ่นใหม่ ที่เสนอแนะกิจกรรมใหม่ๆ สำหรับผู้สูงอายุ เช่น การเล่นเกมคอมพิวเตอร์ การ ท่องเที่ยว การออกกำลังกาย การเลี้ยงสัตว์เลี้ยง เป็นต้น และสถาบันเศรษฐกิจก็ก้าวเข้ามา ตอบสนอง ดังโฆษณาด้านล่างที่มุ่งเน้นกลุ่มผู้สูงอายุให้เดินทางท่องเที่ยวในวันหยุด

น้ำใสใจจริงทัวร์ จัดทริปพักผ่อนสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะที่ร้อนสงกรานต์ล่อง ใต้ไปรับลมเย็นที่บ้านขนาน (บ้านพักกลางทะเล) ล่องเรือขนาดใหญ่ชมแม่น้ำปาก พนัง ชมจุดสะดือทะเลที่ไขปลุกเสกจตุคามรามเทพ พักโรงแรมหรูติดชายหาดกับ น้ำใสใจจริงทัวร์แอนด์มิวสิค 0-2639-0376, 08-1307-2602

(ไทยรัฐ 14 มีนาคม 2552: 9)

แม้แต่ภาครัฐเองก็สนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมแบบใหม่ด้วย เช่น การสร้างเว็บไซต์ เพื่อให้ผู้สูงอายุแก่เหงา ดังข่าวที่ปรากฏด้านล่าง

ม.ร.ว.สุขุมพันธุ์ กล่าวด้วยว่า นอกจากนั้น กทม. จะสนับสนุนให้มีกิจกรรมชุมชน มากขึ้น โดย กทม. มีแผนกำลังจะสร้างเว็บไซต์สำหรับผู้สูงอายุ โดยจะใช้ชื่อ เว็บไซต์ว่า Oldiesyoung เพื่อให้ผู้สูงอายุที่อยู่บ้านว่างๆ ได้มีโอกาสใช้เวลาว่างแก่ เหงา โดยใช้อินเทอร์เน็ตค้นหาข้อมูล หรือสร้างเครือข่ายเพื่อนคุยทางเครือข่าย อินเทอร์เน็ต

(ไทยรัฐ 16 พฤษภาคม 2552: 10)

อนึ่ง หากวิเคราะห์ให้ลึกลงไป แนวคิดทั้งสองอาจมองผู้สูงอายุที่จำกัดเฉพาะผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง มีความรู้ หรือมีฐานะ และมีศักยภาพ จึงสามารถกลายเป็นผู้ที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ และใช้ชีวิตแบบใหม่ได้ แต่หากไม่ใช่แล้วก็จะกลายเป็นผู้สูงอายุที่ไร้คุณค่าดังที่ปรากฏในสังคมอุตสาหกรรม

2.2 มิติด้านรัฐ

หากย้อนกลับไปในสังคมอุตสาหกรรม ภาครัฐเริ่มเข้ามากำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในด้านการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอแทนที่สถาบันครอบครัว ตัวอย่างเช่น การสถาปนากองการสงเคราะห์ผู้สูงอายุขึ้นในปี พ.ศ. 2496 แต่ในเวลาเดียวกันภาครัฐก็ยังคงมองว่าผู้สูงอายุเข้มแข็ง ดังปรากฏในกรณีของการสนับสนุนการก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2505 และเมื่อทศวรรษที่ 2520 หลังจากอิทธิพลของการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ เมื่อ พ.ศ. 2525 ภาครัฐก็เริ่มวางแผนนโยบายผู้สูงอายุสองฉบับ (คือ แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ และนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว พ.ศ. 2535-2554) และแผนทั้งสองฉบับดังกล่าวก็มีทั้งการสงเคราะห์และสนับสนุนผู้สูงอายุควบคู่กัน ดังที่กล่าวไปแล้วในยุคอุตสาหกรรมในหัวข้อที่ผ่านมา

และเมื่อสังคมไทยก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสารในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 – ต้นทศวรรษที่ 2540 แนวคิดช่วงหลังของสังคมอุตสาหกรรมก็ส่งอิทธิพลต่อสังคมสมัยใหม่ด้วย พร้อมทั้งเสริมแนวคิดใหม่ที่ว่า ผู้สูงอายุอยู่ในฐานะที่มีความรู้ความสามารถและน่าจะเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับภาครัฐ

นอกจากการได้รับอิทธิพลจากในอดีตแล้ว ยังเป็นผลมาจากแนวคิดการมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 รวมถึงการทำงานของภาครัฐต่อผู้สูงอายุที่เน้นการสงเคราะห์เริ่มก่อให้เกิดปัญหาโดยเฉพาะเมื่อปริมาณของผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นและข้อจำกัดงบประมาณ

และประการสุดท้าย ปัจจัยภายนอกประเทศจากองค์การอนามัยโลกเรื่อง active aging ภาครัฐจึงเริ่มหาแนวทางที่จะแก้ไข และการให้ผู้สูงอายุตลอดจนครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจึงกลายเป็นคำตอบ

หลักฐานชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการมองผู้สูงอายุแบบใหม่นี้ปรากฏอยู่ใน “แผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) และ “พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546” นโยบายทั้งสองนี้ต่างไปจากนโยบายเดิม นับตั้งแต่การวางแผนการทำงาน คือ เริ่มมีการปรึกษาหารือ ซึ่งถือเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น ถึงแม้ว่าโดยหลักใหญ่แล้วผู้ผลิต

แผนคือหน่วยงานราชการและสภาผู้สูงอายุ ก็ตาม (ปิยากร หวังมหาพร, 2546) แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า เป็นการให้ความสำคัญต่อตัวผู้สูงอายุ ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาใจความสำคัญของนโยบายดังกล่าว ก็ยังวางอยู่บนแนวคิดที่ให้คุณค่าผู้สูงอายุ และหากผู้สูงอายุต้องการพึ่งพิงครอบครัว ชุมชน และกลุ่มผู้สูงอายุเอง ก็ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ เท่ากับเป็นการลดบทบาทการทำงานของภาครัฐลง ดังปรากฏในวิสัยทัศน์การทำ “แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่สอง” ว่า

ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคมและควรส่งเสริมให้คงคุณค่าไว้ให้นานที่สุด แต่ในกรณีที่ตกอยู่ในสถานะจะต้องพึ่งพิงผู้อื่น ครอบครัว และชุมชนจะต้องเป็นด่านแรกในการเกื้อกูลเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างมีคุณภาพที่สมเหตุสมผลให้นานที่สุด โดยมีสวัสดิการจากรัฐเป็นระบบเสริม เพื่อให้เกิดหลักประกันในวัยสูงอายุและความมั่นคงทางสังคม

(อ้างถึงในศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 62)

เช่นเดียวกันกับ “พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546” ซึ่งถือเป็นกฎหมายสำหรับผู้สูงอายุของไทยฉบับแรกก็มิสละสำคัญหลัก เพื่อคุ้มครองสิทธิทุกด้านสำหรับผู้สูงอายุตามมาตรา 54 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ทั้งสิทธิด้านการบริการทางการแพทย์ การศึกษา อาชีพ ข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมทางสังคม การอำนวยความสะดวกด้านสภาวะแวดล้อมและการช่วยเหลือสงเคราะห์ต่างๆ ประเด็นที่สำคัญคือ การจัดตั้ง “กองทุนผู้สูงอายุ” ตามมาตรา 13 เพื่อเป็นทุนช่วยเกี่ยวกับการคุ้มครองการส่งเสริมและการสนับสนุนผู้สูงอายุ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 68)

ผลพวงที่สำคัญของแผนทั้งสองฉบับทำให้หน่วยงานต่างๆ ของรัฐให้การสนับสนุนผู้สูงอายุในการทำกิจกรรมต่างๆ และหากผู้สูงอายุไม่อาจทำได้หรือพึ่งพิงก็ต้องกระตุ้นให้ชุมชน ครอบครัวและตัวผู้สูงอายุเองเข้ามามีส่วนร่วมด้วย แนวคิดดังกล่าวนอกจากจะมองว่า ผู้สูงอายุมิใช่ผู้ที่มีปัญหาหรืออ่อนแอ แต่ยังคงเป็นผู้ที่มีความสามารถอยู่ ยังวางอยู่บนการให้ “ชุมชน” มีส่วนร่วม เพื่อลดการพึ่งพิงจากภายนอก (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 154) ดังนั้นวิชาการด้านผู้สูงอายุระบุไว้ว่า

กลุ่มผู้นำชุมชนจะเป็นแกนสำคัญในการวางแผนและดำเนินการให้การช่วยเหลือผู้สูงอายุภายในชุมชน รวมทั้งทำหน้าที่ประสานงาน การให้การดูแลและบริการผู้สูงอายุทั้งในระดับภายในชุมชนและระหว่างชุมชนหรือระหว่างชุมชนกับองค์กร กลุ่มคนหนุ่มสาวเป็นกำลังสำคัญทั้งทางด้านกำลังกาย กำลังความคิดและ

สติปัญญาในการบริการแก่ผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ที่กำลังจะเข้าสู่วัยสูงอายุจะเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการช่วยกำหนดแนวทางสะท้อนความต้องการและปัญหาของผู้สูงอายุในอนาคต สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุเองมีประสบการณ์ความรู้ความชำนาญที่สามารถถ่ายทอดหรือนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งต่อตนเองต่อผู้สูงอายุอื่นๆ และชุมชนส่วนรวมได้

(มาลินี วงษ์สิทธิ์ อ่างถึงในศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549: 154)

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549) ยังเผยให้เห็นถึงลักษณะของโครงการที่มุ่งเน้นแนวทางให้คนในชุมชนและผู้สูงอายุเข้ามาช่วยดำเนินการ อันได้แก่ การบริการดูแลในเวลากลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ศูนย์เอนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ บริการดูแลจากเพื่อนบ้าน บริการอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น นอกจากนี้ ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ (2552) ยังเสริมกิจกรรมอื่นๆ อีก ได้แก่ อาสาสมัคร “เพื่อนช่วยเพื่อน” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ให้ชมรมผู้สูงอายุช่วยเหลือกันเอง และกิจกรรม “กองทุนสวัสดิการชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ” ก็เป็นกิจกรรมของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ที่ให้เงินสนับสนุนผู้สูงอายุในชุมชนนำเงินไปทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุจากเดิมที่เป็นผู้รับบริการกลายเป็นผู้ที่มีคุณค่า ดังหนังสือถอดบทเรียน “สวัสดิการผู้สูงอายุ การจัดการแนวใหม่ เข้าใจภูมิปัญญา คุณค่าคนชรา” (2547) ระบุไว้ว่า

กองทุนนี้ได้สร้างโอกาสใหม่ และแนวทางใหม่ของการพัฒนา ได้เปลี่ยนความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุจากผู้รับบริการ ต้องได้รับการตัดสินใจจากผู้อื่นหรือผู้คอยโอกาส ขาดความสามารถต่างๆ กลายมาเป็นตัวตั้งของการพัฒนานี้เสียเอง กระบวนการนี้ทำให้ผู้สูงอายุเป็นผู้คิดผู้ตัดสินใจ, ผู้ดำเนินการ, ผู้ดูแลกันเอง และดูแลผู้อื่น ดูแลชุมชนและสังคม เป็นภูมิปัญญา เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ เป็นพลังของผู้สืบทอดประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และองค์ความรู้จากอดีตสู่ปัจจุบัน ด้วยพลังของขบวนการผู้สูงอายุ ซึ่งก่อให้เกิดผลอย่างน่าสนใจ

(อักษณิชา ศรีดารัตน์, 2547: 17)

ภาครัฐยังส่งเสริมผู้สูงอายุที่เข้มแข็งให้ทำประโยชน์ต่อสังคม เพราะมองว่า ผู้สูงอายุยังเป็นผู้ที่มีคุณประโยชน์ตามแนวคิดของสังคมเกษตรกรรม และแนวคิด active aging จึงก่อให้เกิดการสนับสนุนการจัดตั้ง “ชมรมผู้สูงอายุ” อย่างต่อเนื่องมาจากอดีตนับตั้งแต่ พ.ศ. 2505 จนถึงปัจจุบันแล้ว ยังเกิดโครงการ เช่น “วุฒิสภาสภานาครสมอง” สังกัดสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อรวบรวมรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตามสาขาต่างๆ เพื่อเป็น

วิทยาการ ที่ปรึกษาในโครงการของทั้งรัฐและเอกชน “โครงการคลังปัญญาผู้สูงอายุ” ของสำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ โดยรวมรายชื่อในภาคชนบท เป็นต้น (ธิดา ศรีไพพรรณ และคณะ, 2552)

ภาครัฐยังได้ปรับวิธีคิด “การเกษียณอายุ” จากเดิมที่มองว่าผู้สูงอายุเป็นผู้อ่อนแอและต้องหยุดการทำงานให้กลายเป็น “การเกษียณอายุแบบใหม่” แนวคิดดังกล่าวปรับการเกษียณอายุจากเดิมที่หยุดตรงอายุ 60 ปี ให้ขยายอายุการเกษียณ ด้วยการเริ่มต้นปรับพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2542 โดยให้ขยายอายุราชการของข้าราชการตุลาการจาก 60 ปี เป็น 65-70 ปี และการขยายอายุเกษียณของข้าราชการในสถาบันอุดมศึกษา จากอายุ 60 ปี เป็น 65 ปี แม้จะเป็นกลุ่มข้าราชการบางกลุ่มแต่ก็ถือเป็นการเริ่มต้นที่ดีและอาจนำไปสู่การปรับวิธีคิดนี้ต่อไปในอนาคต นอกจากนี้ รัฐยังเริ่มต้นโครงการ “เปลี่ยนเส้นทางชีวิตเกษียณก่อนกำหนด” (ปิยากร หวังมหาพร, 2546: 167-168) แม้นในด้านหนึ่งคือการลดกำลังคนในภาครัฐ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุสามารถใช้ชีวิตใหม่ทำกิจกรรมอื่นๆ ได้โดยไม่ต้องรอเวลาให้เกษียณ ผู้ที่ทำงานมานานและใกล้เกษียณก็สามารถทำงานใหม่ได้ที่นอกเหนือจากงานราชการ

อย่างไรก็ดี เนื่องจากอิทธิพลของสังคมในยุคอุตสาหกรรมที่ยังคงมองผู้สูงอายุอ่อนแอ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่ยากไร้ จึงยังคงมีนโยบายบางส่วนที่รัฐยังสนับสนุนอยู่ เช่น “เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ” โดยพัฒนาการแจกจ่ายจากผู้สูงอายุที่ยากไร้ใน พ.ศ. 2536 สู่มูลนิธิผู้สูงอายุทุกคนในปี พ.ศ. 2552 รวมถึง “สถานสงเคราะห์คนชรา” ที่ตั้งขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2496 ทว่า แนวทางดังกล่าวก็ถูกวิพากษ์จากนักวิชาการด้านผู้สูงอายุอย่างมากว่าจะสร้างปัญหาให้กับงบประมาณคลัง และไม่สอดคล้องกับสังคมไทยที่ควรให้ครอบครัวและชุมชนหรือผู้สูงอายุเข้ามาจัดการผู้สูงอายุ

2.3 มิติด้านการแพทย์

สถาบันการแพทย์ในสังคมข้อมูลข่าวสารก้าวไปไกลมากกว่าในสังคมอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการก้าวเข้ามาจัดการร่างกายผู้สูงอายุอย่างเบ็ดเสร็จจนถึงในระดับ “เซลล์” และสามารถ “ชะลอ” “ต่อต้าน” และ “หยุดยั้ง” ความชราได้ ด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ทางเลือกที่ใช้แนวทางควอนตัมฟิสิกส์ควบคู่กับศาสนา ภายใต้ศาสตร์การแพทย์ที่เรียกว่า “เวชศาสตร์อายุวัฒน์” “เวชศาสตร์ชะลอวัย” หรือ “anti-aging medicine” ซึ่งเป็นศาสตร์ที่มุ่งเน้นการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพให้แข็งแรงตลอดช่วงอายุขัย

ศาสตร์ดังกล่าวมิใช่จะเพิ่งถือกำเนิดขึ้นมา แต่มีมานานนับตั้งแต่โบราณ เช่น การหาอาหารหรือยาอายุวัฒนะ กฤษดา ศิรามพุช (2551ก) ขยายความถึงประวัติศาสตร์การต่อต้านความชรา กำเนิดขึ้นนับตั้งแต่ยุคสุเมเรียน หลักฐานสำคัญคือรอยประทับแผ่นดินเหนียวรูป “พฤษาแห่ง

ชีวิต” (tree of life) ที่เชื่อว่า ผลของมันจะทำให้ผู้เสพมีความเฉลียวฉลาด สุขภาพแข็งแรงยาวนาน ต่อมาในยุคอียิปต์ก็สืบต่อความคิดดังกล่าว ดังประจักษ์พยานของความเชื่อหลังความตายและการทำมัมมี่ ส่วนในยุคกลางก็เริ่มเกิดการเล่นแร่แปรธาตุเพื่อแสวงหายาเพื่อทำน้ำอมฤต สำหรับในประเทศไทยก็มีความเชื่อที่สืบต่อจากศาสนาพราหมณ์เรื่องน้ำอมฤตที่ช่วยเป็นยาอายุวัฒนะ จนกระทั่งในยุคอุตสาหกรรมที่การแพทย์เริ่มพัฒนาขึ้นทำให้มีการวิจัยค้นคว้าหาสาเหตุที่ทำให้คนอายุยาวนาน

กฤษดา ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 สถาบันการแพทย์ให้ความสนใจที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความชราและค้นคว้าวิจัยเพื่อต่อต้านความชรา อีกทั้งการจัดรางวัลสำหรับนักวิจัยที่สามารถยืดอายุสิ่งมีชีวิตออกไป โดยเรียกรางวัลนี้ว่า “เมธูเซลลา เม้าส์ ไพร์ซ อวอร์ด” (Methuselah mouse prize award) ตามชื่อผู้เฒ่าเมธูเซลลาในพระคัมภีร์ไบเบิลเก่าแก่ซึ่งผู้เฒ่าผู้นี้มีอายุมากถึง 969 ปี

ในระยะแรก การต่อต้านความชราปรากฏอยู่ในการใช้ยาเพื่อต่อต้านความชรา (biogerontology) และยาที่สำคัญก็คือ การให้ฮอร์โมนทางเพศเพื่อทดแทนฮอร์โมนที่เสื่อมลง (hormonal replacement therapy, HRT) กับสตรีวัยหมดประจำเดือน เพราะมองว่า การหมดประจำเดือน คือ ความอ่อนแอและโรคภัยไข้เจ็บ ดังที่องค์การอนามัยโลกได้ระบุไว้ในปี ค.ศ. 1981 ว่า การหมดประจำเดือนคือโรคชนิดหนึ่งที่มีชื่อโรคว่า “Estrogen-deficiency disorder” และส่งผลให้เกิดโรคอื่นๆ ในหมู่สตรี เช่น กระดูกผุ โรคหัวใจ เป็นต้น (Ghail and Haywood, 2007) ในทำนองเดียวกันในกลุ่มบุรุษก็มีการเพิ่มฮอร์โมนเพศชาย และที่สำคัญคือ การถือกำเนิดของยา “ไวอากร้า” (Viagra) ในปี ค.ศ. 1998 โดยมาจากคำว่า vigil ซึ่งหมายความว่า เข้มแข็ง และ Niagara คือ น้ำตกใหญ่ที่สุด (สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ, 2548: 49) เพื่อแก้ไขปัญหาสมรรถภาพทางเพศของผู้ชาย

ในช่วงระยะหลัง จากการพัฒนาการของความรู้ทางการแพทย์และเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ ทำให้แวดวงการแพทย์ล็งเล็งรู้ความลับของความชราว่ามาจาก การสึกหรอ ระบบประสาทและฮอร์โมนที่ผิดปกติหรือเสื่อมลง พันธุกรรม และอนุมูลอิสระ (เจเลียว ปิยะชน, 2552: 23-25) และนำไปสู่การชะลอความชราด้วยแนวทางต่างๆ ซึ่งอาจไม่ต่างไปจากยุคอดีต คือ การออกกำลังกาย การรับประทานอาหาร เป็นต้น แต่ที่ต่างไปก็คือการมุ่งไปสู่การจัดการระดับ “เซลล์” ของมนุษย์ โดยใช้ “เทคโนโลยีชีววิทยาการแพทย์” (biomedical technology) อันได้แก่ (1) การบำบัดด้วยเซลล์ต้นกำเนิดและยีนบำบัด (Stem cell and gene therapy) (2) การโคลนนิ่งเพื่อการรักษา (3) นาโนเทคโนโลยีและเวชศาสตร์นาโน (Nanotechnology and Nanomedicine) เพื่อทำการวิจัยและรักษาโรคในระดับเซลล์และเล็กกว่านั้น (4) เวชศาสตร์เพื่อการซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ

ของร่างกาย รวมถึงการเปลี่ยนแปลงอวัยวะที่เข้ากับร่างกาย (5) เทคโนโลยีเรื่องโภชนาการ ฮอว์โมน และวิตามินต่างๆ (กฤษดา ศีรามพุช, 2551ก)

ด้วยเหตุนี้ร่างกายของผู้สูงอายุในอนาคตจึงอาจไม่แก่หรือชราอีกต่อไป หากมีการพัฒนา เซลล์ต้นกำเนิด การโคลนนิ่งและการปลูกถ่ายอวัยวะให้กับคนแก่ชรา เมื่อมีความชราเกิดขึ้นในร่างกายส่วนใดก็สามารถ “กำจัด” ออกไปได้ หรือหากมีปัญหาเกิดขึ้นทั้งร่างกายก็สามารถสร้างร่างกายใหม่ผ่านการ “โคลนนิ่ง” นี้เองอาจเป็นการทำทลายถึงความคิดที่ว่า “ใครสร้างมนุษย์” กันแน่ พระเจ้าหรือว่าเทคโนโลยี

จุดที่น่าสนใจคือ ผลของเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ส่งผลโดยตรงถึงธุรกิจเพื่อการชะลอและต่อต้านความชรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจความงาม เพราะมองว่า ความงามเป็นตัวแทนถึงความสวยงามและความสมบูรณ์ และยังเข้มข้นกว่ายุคอุตสาหกรรมที่การชะลอความชราที่จะมุ่งไปสู่การจัดการระดับเซลล์ ดังตัวอย่างในโฆษณาสินค้าที่มักจะใช้ภาพที่ลึกลงไปในระดับเซลล์ที่อธิบายไปแล้วในตอนต้น

ในขณะที่ศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่นี้จะมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อจัดการความชราในระดับเซลล์ ในอีกด้านหนึ่งก็เกิด “การแพทย์ทางเลือก” ที่ใช้ทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์และศาสนา ผนวกกับวิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยจุดรั้งความชรา

ในด้านของควอนตัมฟิสิกส์ เป็นศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์สาขาฟิสิกส์ ซึ่ง Deepak Chopra และ David Simon (แปลโดย เรื่องชัย รักศรีอักษร, 2552: 29) อธิบายไว้ว่า มีจุดเน้นสำคัญ 5 ด้านคือ (1) ในปริมาตรของควอนตัมไม่มีวัตถุคงที่มีแต่ความเป็นไปได้ (2) ทุกสิ่งเป็นหนึ่งเดียวที่ผสมผสานกันและแยกออกจากกันไม่ได้ (3) การกระโดดของควอนตัม (Quantum leaps) เป็นลักษณะพิเศษในการเคลื่อนที่จากตำแหน่งหนึ่งในอวกาศหรือกาลเวลาไปยังอีกตำแหน่งหนึ่งโดยไม่ต้องมีสถานที่หรือกาลเวลาใด ๆ (4) กฎข้อหนึ่งในปริมาตรของควอนตัมคือหลักของความไม่แน่นอน (Uncertainty Principle) กล่าวหาว่า เหตุการณ์หนึ่งเป็นอนุภาค (สสาร) และเป็นคลื่น (พลังงาน) ในเวลาเดียวกัน คุณจะมองเห็นว่าเป็นอนุภาคหรือคลื่นขึ้นอยู่กับเจตนาของคุณ และ (5) จำเป็นต้องมีผู้สังเกตเหตุการณ์ต่างๆ จึงจะเกิดขึ้นได้ ก่อนอนุภาคที่เล็กกว่าอะตอมจะถูกสังเกตเห็นมันเป็นเพียงอนุภาคเสมือน (virtual particle) เท่านั้น จากทฤษฎีดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายถึงร่างกายแบบใหม่ได้ว่า

1. คุณไม่ใช่ร่างกายทางชีวภาพ ที่ความเคยชินทำให้เข้าใจว่าเป็นตัวคุณ สภาวะเนื้อแท้ของคุณคือสนามของความเป็นไปได้ที่ไร้ขีดจำกัด
2. ร่างกายคุณเป็นหนึ่งในเดียวกับจักรวาลโดยรวมอย่างไม่อาจแยกได้ เมื่อคุณมี สุขภาพดีหรือสมบูรณ์ คุณจะรู้สึกขยายใหญ่ขึ้น คุณจะรู้สึกหดเล็กลงต่อเมื่อ ไม่สบายหรือเจ็บป่วย สิ่งนี้เกิดจากความรู้สึกแบ่งแยก
3. คุณมีความสามารถที่จะใช้การกระโดดทางควอนตัมในการรับรู้และการแปล ความหมาย คุณสามารถอาศัยการกระโดดทางควอนตัมเพื่อเปลี่ยนแปลงทั้ง ประสบการณ์ของร่างกายทางกายภาพ รวมถึงโครงสร้างที่แท้จริงของ ร่างกายด้วย ร่างกายทางกายภาพมีความสามารถใช้การกระโดดทาง ควอนตัมจากอายุทางชีววิทยาหนึ่งไปสู่อีกอายุหนึ่งโดยไม่ต้องผ่านช่วงอายุที่ แทรกระหว่างกลางเลย
4. ร่างกายคุณเป็นทั้งวัตถุ (เหมือนอนุภาค) และไม่ใช่วัตถุ (เหมือนคลื่น) ใน เวลาเดียวกันคุณสามารถเลือกมีประสบการณ์ต่อร่างกายในแบบกายภาพ หรือในแบบเครือข่ายของพลังงาน การเปลี่ยนรูป และเชาวน์ปัญญา
5. ก่อนที่คุณจะตัดสินใจเลือกว่า จะมีประสบการณ์ต่ออายุทางชีววิทยาใด คุณ มีอายุทางชีววิทยาที่เป็นไปได้ทั้งหมด ขึ้นกับการตัดสินใจของคุณว่าคุณอยากมี อายุเท่าใด

(Deepak Chopra and David Simon แปลโดย เรืองชัย รักศรีอักษร, 2552: 29)

หากอธิบายตามแนวคิดควอนตัม นั่นก็หมายความว่า ร่างกายจากเดิมที่คิดว่าจะมีการแก๊ชราและสูญหายไป ก็อาจต้องแปรเปลี่ยนไปใหม่ได้ว่า ความเป็นอมตะหรือการไม่สูญสลาย

แนวคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลจาก Deepak Chopra ซึ่งเป็นแพทย์ชาวอเมริกันเชื้อสาย อินเดีย คุณหมอม Chopra เขียนหนังสือที่มีชื่อเสียงด้านการต่อต้านความชราอยู่หลายเล่มและ ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยสองเล่มในปัจจุบัน คือ “ร่างกายที่เหนืออายุขัยจิตใจที่ไร้กาลเวลา” (2551) และ “อ่อนวัยลงชีวิตยาวขึ้น” (2552) หนังสือทั้งสองเล่มปฏิเสธความคิดทั่วไปที่มองว่า “ในที่สุดแล้วก็ต้องถึงความแก่” แต่ให้ปรับแนวคิดใหม่ว่า “ความแก่ชราที่ขึ้นอยู่กับเวลาที่เราคิด นั้นเอง” และเราสามารถก้าวไปสู่ความเป็นอมตะหรือความไม่แก่ได้ ดังบทนำในหนังสือเล่มแรกที่ กล่าวไว้ค่อนข้างน่าสนใจว่า

ผู้เขียนอยากให้ผู้อ่านร่วมเดินทางสู่การค้นพบ เพื่อสำรวจสถานที่ที่ไม่สามารถนำกฎการดำรงอยู่ในปัจจุบันมาใช้ได้ กฎซึ่งกำหนดไว้ชัดเจนว่า ความแก่ ความอ่อนแอ และความตายเป็นชะตากรรมที่แน่นอนของทุกคน และเป็นเช่นนั้นมาศตวรรษแล้วศตวรรษแล้ว แต่ผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านละวางข้อสันนิษฐานในสิ่งที่เรียกกันว่า ความจริงไว้ก่อน เพื่อที่จะได้เป็นผู้บุกเบิกดินแดนที่ความกระปรี้กระเปร่าของวัยหนุ่มสาว การเริ่มต้นใหม่ การรังสรรค์ ความร่าเริง ความสมหวัง และการไร้กาลเวลา เป็นประสบการณ์ธรรมดาในชีวิตประจำวัน ดินแดนที่ความสูงอายุ ความแก่ชรา ความทุพพลภาพ และความตายไม่ดำรงอยู่ไม่แม้แต่จะเป็นไปได้ด้วยซ้ำ

(Deepak Chopra แปลโดย เรื่องซัย รักศรีอักษร, 2551: 25)

Chopra เสนอความคิดใหม่ตามทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์ที่ว่า การมองเรื่องความแก่เป็นการแยกกันระหว่าง กายและใจ และสิ่งต่างๆ รอบตัว ดังนั้น จึงควรจะมีมองทุกอย่างในลักษณะสัมพันธ์กัน เพราะทุกสิ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก หากเราควบคุมจิตใจและร่างกายได้ก็จะส่งผลให้ความชราเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก กล่าวคือ จิตสามารถมีอิทธิพลต่อเซลล์ได้ ทำให้ความแก่ชราเร็ว ช้า หรือหยุดลง (เจเลียว ปิยะชน, 2552: 9) ร่างกายมีชี้อะอมลงไปตามเวลาแต่จะมีความสามารถในการปรับตัวและซ่อมแซม ร่างกายจึงไม่ใช่เครื่องจักรที่สึกหรอไปตามเวลา

เราไม่ใช่เครื่องจักรที่ต้องสึกหรอไปตามเวลาที่ใช้งาน ร่างกายของเราดีกว่า เพราะปรับแต่งให้ใหม่อยู่ทุกขณะจิต ซ่อมแซมตัวเองได้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และจะเป็นไปได้ดีก็เมื่อเราได้เกื้อหนุนหล่อเลี้ยงด้วยอาหาร-สารอาหาร อากาศ น้ำ รวมทั้งพฤติกรรมของเราให้ถูกต้องมากพอและสมดุลเท่านั้นเอง นี่คือหัวใจของการต้านวัย-ชะลอวัย

(เจเลียว ปิยะชน, 2552: 42)

ข้อเสนอของ Chopra ก็คือ การเปลี่ยนวิถีคิดเสียใหม่เพื่อให้แก้ไขปัญหาความชราได้ตรงจุด และวิธีที่ดีตามข้อเสนอของ Chopra ก็คือการควบคุมด้านจิตใจ ซึ่งการควบคุมทางจิตใจจะส่งผลต่ออายุทางชีวภาพลดลงได้ด้วย (Deepak Chopra and David Simon แปลโดยเรื่องซัย รักศรีอักษร, 2552: 36) ดังตัวอย่างที่ Chopra และ Simon เสนอไว้ว่า

ผลการศึกษาระบุว่า ยิ่งทำสมาธินานเท่าไร ผลการตรวจอายุทางชีววิทยาก็จะยิ่งอ่อนเยาว์ขึ้นเท่านั้น ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ทำสมาธิเป็นเวลานานจะแสดงอายุทางชีววิทยาอ่อนเยาว์กว่าอายุทางปฏิทินเกือบสิบสองปี การศึกษาอื่นก็แสดงว่า การเปลี่ยนแปลงฮอร์โมนบางอย่างซึ่งปกติเกี่ยวข้องกับความสามารถชะลอหรือย้อนกลับได้ด้วย การนั่งสมาธิเป็นประจำ

(Deepak Chopra and David Simon แปลโดยเรื่องชัย รักศรีอักษร, 2552: 70)

เมื่อการแพทย์ทางเลือกหันมาให้ความสนใจต่อการควบคุมด้านจิตใจ ก็จะเกี่ยวโยงกันกับมิติศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนหนึ่งเพราะศาสนามักจะเชื่อมโยงกับการควบคุมร่างกายด้วยจิตใจ และอีกส่วนหนึ่งก็อาจเนื่องมาจาก Chopra มีเชื้อสายอินเดียจึงย้อนกลับไปศึกษาคัมภีร์อายุรเวทและพบว่า ในคัมภีร์ดังกล่าวก็ระบุให้เห็นถึงความพยายามต่อต้านความชราด้วยการควบคุมทางจิต เช่น การนั่งสมาธิ การทำโยคะ และแนวทางต่างๆ เช่น การขจัดพิษออกจากร่างกาย ดังที่เรียกว่า “ปัญญากรรม” หรือที่ในปัจจุบันใช้คำว่า ดีท็อกซ์ (Detox, Detoxification) (เจเลียว ปิยะชน, 2552: 220) นอกจากนี้ ยังต้องเพิ่มพลังสร้างสรรค์ หรือที่เรียกว่า “สัตตวะ” ซึ่งมักจะพบในหมู่เด็กและวัยรุ่น ตรงกันข้ามกับวัยชราที่มักจะมีพลังเฉื่อยชาหรือที่เรียกว่า “ตามาส” ซึ่งในทางทฤษฎีควอนตัม อธิบายเพิ่มว่า การสร้างสรรค์คือการกระโดดของควอนตัมอย่างไม่ต่อเนื่องและไม่มีขั้นตอนที่แน่นอน ไม่ต้องผ่านการกระโดดทีละก้าว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างดี (Deepak Chopra and David Simon แปลโดยเรื่องชัย รักศรีอักษร, 2552: 229)

ยิ่งไปกว่านั้น ศ.นพ. เจเลียว ปิยะชน (2552: 226-227) ซึ่งได้รับอิทธิพลจาก Chopra ก็ยังเสนอเพิ่มเติมถึงแนวคิดของอายุรเวทอีกหนึ่งแนวคิดที่สำคัญที่ทำให้เกิดการชะลอความแก่ คือ “กายากลับ” เป็นศาสตร์ที่เน้นการปรับสุขภาพ ความเยาว์ และอายุยืนยาว โดยมีหลักการคือ การขจัดพิษ ปรับร่างกายให้สมดุล และการเสริมสร้างพลังระบบประสาทและชีวเคมีให้ฟื้นคืนสภาพ พร้อมทั้งยกตัวอย่างบุคคลที่เคยปฏิบัติกายากลับและมีอายุมากกว่า 185 ปี พบว่า “แต่ละครั้งที่ปฏิบัติก็จะทำให้คืนความเยาว์ ฟันงอกใหม่ ตา หูดี เหมือนตอนหนุ่มๆ”

สำหรับในสังคมไทย กฤษดา ศิรามพุช (2551ก และ ข) ก็เสนอว่า ศาสนาพุทธก็มีเนื้อหาบางส่วนที่เกี่ยวโยงกันกับการต่อต้านความชราด้วย ดังเช่น วิธีคิดที่ว่า “ยีน” เป็นตัวกำหนดความแก่ชรา นั้น ก็มาจากบุญกรรมที่ทำมาในอดีต และ “อนุมูลอิสระ” ที่เป็นตัวกระตุ้นความชรา ก็มาจากสภาพจิตใจ

“ร่างกายที่เรียกว่า “ยีน” ทั้งนั้น ซึ่งมันเป็นเช่นนี้เองหรือมันเป็น “ตถตา” มาตั้งแต่เราเพิ่งปฏิสนธิในท้องแม่ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นเรื่องของ “บุญกรรมกรรมแต่ง” มาทั้งนี้ใครจะเชื่อหรือไม่ก็ตามแต่ แต่การกระทำดีเข้าไว้ก็ไม่เสียหายอะไร” (กฤษดา ศิริรามพุท, 2551ก: 124)

เราสามารถควบคุมการรับอนุมูลอิสระอันไม่พึงประสงค์เข้ามาได้โดยการปฏิบัติตัวดี ๆ ซึ่งถ้าเป็นสัปบุรุษผู้มีจิตใจเป็นกุศล คิดบวก คิดออกนอกตัวเอง คิดถึงคนอื่นอยู่เสมอ นั่น ก็มักจะมียัตถปฏิบัติที่ไม่รับอนุมูลอิสระจากภายนอกเข้ามาเพิ่มอยู่แล้ว แลอนุมูลอิสระที่ผลิตจากในกายก็น้อยด้วยเพราะจิตใจจะสงบเยือกเย็นอยู่เสมอ จึงไม่มีการเผาผลาญพลังงานในร่างกาย

(กฤษดา ศิริรามพุท, 2551ก: 127)

กฤษดา (2551ข) ยังเสริมด้วยว่า หากพิจารณาถึงพระไตรปิฎกก็จะพบแนวทางการต่อต้านความชรา เมื่อเทียบกับวิธีการต่อต้านความชราในปัจจุบัน เช่น การทำ “ชุดงควัตร” หรือการตัดกิเลส 13 ข้อด้วยการรูดงค์ อันทำให้ช่วยชะลอความชราได้ ด้วยการรับประทานอาหารพอประมาณ การรับประทานอาหารอย่างสำรวม ตรงกันกับการจำกัดแคลอรี (Calorie restriction) นอกจากนี้ ยังมีธรรมะ “อิทธิบาทสี่” ซึ่งมุ่งเน้นการทำให้ชีวิตมีสุข ทำให้รู้สึกพอใจ ไม่เหน็ดเหนื่อย เลี้ยงความโกรธ และธรรมะที่สำคัญอีกบทก็คือ “โพชฌนคปริตร” หรือ “คาถาอายุยืน” ซึ่งใช้สวดเมื่อผู้หลักผู้ใหญ่ป่วย เพื่อให้มีสติ ธรรมะ วิริยะ ปิติ มีความผ่อนคลาย มีสติ และการวางเฉย

อย่างไรก็ดี สิ่งที่พุทธศาสนายังเน้นย้ำก็คือ ความตายเป็นเรื่องธรรมดา ดังที่ระบุไว้ในพุทธภาษิตที่ระบุไว้ใน “ฐานสูตร” ของพระไตรปิฎก ความว่า “เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้” (อ้างถึงในพระคัมภีร์ เมธังกูโร, 2553: 43) ต่างไปจากแนวคิดของการแพทย์แบบใหม่ข้างต้น และการแพทย์ทางเลือกตามทฤษฎีควอนตัมและศาสนาพราหมณ์ที่ไม่ได้เน้นย้ำในประเด็นดังกล่าวแต่มองความเป็นอมตะของมนุษย์มากกว่า การแพทย์ทางเลือกจึงหยิบยืมแนวคิดของศาสนาพุทธมาอธิบายความหมายของความชราเป็นเพียงส่วนเสี้ยวเท่านั้นต่างไปจากในอดีตที่ผ่านมา

2.4 มิติด้านเศรษฐกิจ

ในยุคสังคมอุตสาหกรรม ในด้านหนึ่งผู้สูงอายุถูกมองว่าไร้ค่าเพราะว่าไม่สามารถผลิตได้อีกต่อไปรวมถึงไม่สามารถบริโภคได้ แต่เมื่อช่วงท้ายของสังคมอุตสาหกรรมและเมื่อสังคมก้าวสู่

สังคมข้อมูลข่าวสารก็เกิดการปรับตัวโดยมองว่า ผู้สูงอายุก็ยังคงมีพลัง อันทำให้เกิดแนวคิดอย่างน้อยสองด้านคือ การประกันสังคมแบบใหม่ และการตลาดผู้สูงอายุ

ด้านแรก การประกันสังคมแบบใหม่ แนวคิดนี้เป็นแนวคิดใหม่ที่ต่างไปจากเดิมที่ภาครัฐให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุหลังจากเกษียณการทำงาน ดังเช่น “ระบบบำเหน็จบำนาญข้าราชการ” พ.ศ. 2499 แต่แนวคิดใหม่กลับมองศักยภาพของผู้สูงอายุที่จะออมและภาครัฐจะเข้าไปสนับสนุนในบางส่วน ซึ่งทำให้ภาระของรัฐจะลดลงด้วย จึงทำให้เกิดการประกันสังคมแบบใหม่ 4 กองทุน (ปรียา มิตรานนท์ และจิราวรรณ มาท้วม, 2552: 111) คือ

(1) “กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ” ในปี พ.ศ. 2540 ตามพระราชบัญญัติกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2540 เป็นกองทุนภาคบังคับ กำหนดการจ่ายอัตราสะสมที่แน่นอน โดยสมาชิกคือ ข้าราชการและภาครัฐจะออมในอัตราร้อยละ 3 ของเงินเดือน กองทุนดังกล่าวพัฒนาขึ้นจาก “ระบบบำเหน็จบำนาญข้าราชการ” (พ.ศ. 2499) เดิมที่ภาครัฐจ่ายเงินให้หมดเมื่อข้าราชการเกษียณอายุ

(2) “กองทุนประกันสังคม” ภายใต้พระราชบัญญัติกองทุนประกันสังคม นับตั้งแต่ พ.ศ. 2533 และขยายสู่การประกันสุขภาพในปี พ.ศ. 2541 เป็นกองทุนภาคบังคับที่กำหนดอัตราผลประโยชน์ทดแทนแน่นอนโดยมุ่งให้สวัสดิการขั้นพื้นฐานกับผู้เกษียณอายุ โดยที่นายจ้างและลูกจ้างจะจ่ายเงินฝ่ายละร้อยละ 3 ของค่าจ้าง และจะได้รับประโยชน์ทดแทนเมื่อเกษียณอายุ 55 ปี

(3) “กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ” เป็นกองทุนที่จัดตั้งภายใต้พระราชบัญญัติกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ พ.ศ. 2530 เป็นกองทุนที่กำหนดตามความสมัครใจซึ่งเสริมจากแบบที่หนึ่งและสอง นั่นก็หมายความว่าไม่ดำเนินการก็ได้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้ประกันตน กองทุนดังกล่าวจะตั้งขึ้นระหว่างลูกจ้างและนายจ้าง ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล โดยลูกจ้างจ่ายเงินสะสมและนายจ้างจ่ายเงินสมทบ เพื่อเป็นหลักประกันสำหรับลูกจ้างเมื่อยามเกษียณหรือออกจากงาน

(4) “กองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ” หรือในชื่อภาษาอังกฤษคือ Retirement Mutual Fund: RMF จัดขึ้นโดยบริษัทจัดการที่ได้รับใบอนุญาตประกอบธุรกิจ เพื่อให้เป็นช่องทางการออมระยะยาวเพื่อการเกษียณอายุ และเป็นทางเลือกให้กับผู้สูงอายุ นอกจากนั้น ในปัจจุบันเริ่มขยายสู่การประกันสำหรับผู้สูงอายุในธนาคารต่างๆ ด้วย เช่น “เงินฝากประจำสำหรับผู้สูงอายุ” เป็นต้น

กองทุนทั้งสี่นี้ เป็นกองทุนที่มุ่งเฉพาะผู้สูงอายุในกลุ่มที่ทำงานประจำอยู่แล้ว แต่มิได้ขยายไปสู่ผู้สูงอายุทุกคนในสังคมไทย ซึ่งภาครัฐให้การสงเคราะห์อยู่ก่อนหน้านั้นผ่าน “เบี้ยยัง

ชีพผู้สูงอายุ” จึงทำให้เกิดการขยายสู่ “ระบบบำนาญแห่งชาติ” (ปัจจุบัน พ.ศ. 2553 ยังอยู่ระหว่างการดำเนินการ)

นอกเหนือจากกองทุนที่จัดขึ้นโดยภาครัฐ ภาคเอกชนแล้ว ภาคประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุยังจัดกองทุนขึ้นเองในส่วนของชุมชน คือ “กองทุนสัจจะออมทรัพย์” ซึ่งเป็นการออมสำหรับผู้สูงอายุในชนบทเพื่อช่วยเหลือกันเอง

กองทุนทั้งหมดนี้จะต้องอาศัยการจัดการทางด้านเศรษฐศาสตร์ในการคำนวณ นับตั้งแต่การคำนวณเงินที่จะต้องออมว่าจะออมเท่าไร และการจ่ายเงินว่าควรจะให้เงินให้กับผู้เกษียณเท่าไร จึงจะทำให้ผู้สูงอายุอยู่ได้ และกองทุนก็ยังคงอยู่ได้ด้วย จึงก่อให้เกิดชุดความรู้ “เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ” เพื่อการจัดการเงินสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ

ด้านที่สอง การตลาดผู้สูงอายุ หรือ การตลาดสีเทา (grey market) เป็นแนวคิดที่ต่อเนื่องจากยุคอุตสาหกรรม และพัฒนาขึ้นอย่างถึงขีดสุดในสังคมข้อมูลข่าวสาร โดยมองว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีศักยภาพ มีเงิน มีรายได้ มีรายจ่ายน้อย ได้รับส่วนลด ได้รับการเว้นภาษี จึงยอมเป็นกลุ่มที่น่าจับตาในฐานะพลังของผู้บริโภคกลุ่มใหม่ (นพวรรณ วัฒนพะยุงกุล, 2550)

ในกรณีของต่างประเทศ Hawkins, Best and Coney (2004) ได้อธิบายว่า กลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่มีพลังในการบริโภคอย่างมาก และเนื่องจากผู้สูงอายุมีความแตกต่างมากทางการตลาด จึงจำแนกผู้สูงอายุตามวัย เช่น หากเป็นผู้สูงอายุที่อายุมากจะค่อนข้างอนุรักษ์นิยมและจะเลือกบริโภคสินค้าหรือบริการที่เน้นสุขภาพ บ้านพักคนชรา แต่หากเป็นผู้สูงอายุที่อายุน้อยจะเน้นการท่องเที่ยว การซื้อสินค้าเพื่อชะลอความชรา นอกจากนั้น ยังอาจจำแนกตามวิถีชีวิต (lifestyle) ที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มที่สุขภาพแข็งแรง (healthy indulgers) กลุ่มที่มีปัญหาสุขภาพ (ailing outgoers) กลุ่มที่ชอบปลีกตัว (healthy hermits) และกลุ่มที่ยอมรับความแก่ชรา (frail recluses) ต่างจะบริโภคสินค้าต่างกันไป เช่น กลุ่มที่สุขภาพแข็งแรงก็จะสนใจการท่องเที่ยว สินค้าต่อต้านความชรา กลุ่มที่มีปัญหาสุขภาพก็จะสนใจอาหารเพื่อสุขภาพ กลุ่มที่ชอบปลีกตัวจะสนใจสินค้าที่เกี่ยวข้องกับบ้าน และกลุ่มที่ยอมรับความแก่ชราจะสนใจเรื่องเกี่ยวกับจิตวิญญาณ เป็นต้น

สำหรับในประเทศไทย เกื้อ วงศ์บุญสิน (2549: 26) เสนอว่า กลุ่มผู้สูงอายุจะมีความต้องการพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน คือ มีความต้องการด้านที่อยู่อาศัย การดูแลสุขภาพ การพักผ่อน หรือการใช้เวลาว่าง การจัดการเกี่ยวกับการทรัพย์สินเงินทองหรือรายได้ ตลอดจนการทำงานเพื่อชีวิตมีคุณค่า เมื่อเป็นเช่นนั้นระบบการตลาดของไทยก็จะตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุ เช่น สินค้าเพื่อการชะลอวัย การบริการการท่องเที่ยว การใช้คอมพิวเตอร์ ฯลฯ ดังเช่น โฆษณา ด้านล่างที่ชักจูงให้ผู้สูงอายุได้รู้จักนวัตกรรมการต่อต้านความชราแบบใหม่ ซึ่งไม่ใช่แต่เพียงการใช้

ยาหรือการผ่าตัดเช่นในยุคอดีต แต่กลับก้าวล้ำไปข้างหน้าด้วยเทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่ เพื่อ
ดึงดูดให้ผู้สูงอายุหรือผู้กลัวแก่เข้ามาเป็นผู้บริโภค ซึ่งระบุไว้ว่า

รมย์วิรินทร์คลินิกได้มีการเปิดตัวโปรแกรม “อัลตรา อัลเทร่า” (Ultra Ulthera) โปรแกรมการรักษาที่ช่วยกระชับผิวหนัง โดยไม่ต้องทำศัลยกรรม แต่สามารถกระตุ้นให้ชั้นพังผืดห่อหุ้มกล้ามเนื้อที่ย่อนยาน ค่อยดึงกระชับขึ้นได้โดยไม่ต้องผ่าตัด ชั้นพังผืดนี้เรียกว่า ชั้น SMAS เป็นชั้นเดียวกับที่หมอแก้ไขในการทำศัลยกรรมปัญหาหนังตาตก... “อัลตรา อัลเทร่า” มีไฮไลต์อยู่ที่พลังงานอัลตราซาวด์ ซึ่งถูกออกแบบมาให้สามารถลงไปใต้ผิวถึงชั้น SMAS (ซึ่งลึกกว่าชั้นคอลลาเจน) นอกจากนี้ยังมีเทคโนโลยี DeepSEE ที่ช่วยให้แพทย์มองเห็นภาพของผิวหนังผ่านหน้าจอของเครื่อง เหมือนการทำอัลตราซาวด์ทารกในครรภ์

(ไทยรัฐ 25 กันยายน 2553: 25)

นอกจากนั้น เพื่อที่จะดึงดูดให้ผู้สูงอายุหันมาบริโภคสินค้าและบริการ จึงเกิดการใช้โฆษณาในการสร้างความต้องการให้กับผู้สูงอายุ ดังที่ Nichols (อ้างถึงในเกื้อ วงศ์บุญสิน, 2549) ระบุไว้ถึงแนวทางการโฆษณาสำหรับผู้สูงอายุให้มีลักษณะเชิงบวกเพื่อชักจูงผู้สูงอายุให้ซื้อสินค้าและบริการ เช่น การเลือกนางแบบนางแบบที่แม้อายุมากแต่ยังดูดี การไม่ตัดทอนรายละเอียด เพราะกลุ่มเป้าหมายต้องการข้อมูลละเอียด และการสอดแทรกอารมณ์ขัน ซึ่งก็ใกล้เคียงกันกับการศึกษาของประเทศไทยของนพวรรณ วัฒนพะยุง (2550) ซึ่งมองว่า ต้องใช้บุคลิกของผู้โฆษณาในด้านบวก และเสนอเพิ่มเติมว่า ให้ใช้ช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อโทรทัศน์และอินเทอร์เน็ต เพราะผู้สูงอายุนิยมใช้สื่อโทรทัศน์และเริ่มเปิดใช้อินเทอร์เน็ตมากขึ้น รวมถึงอาจใช้กลยุทธ์การสื่อสารทางการตลาด เช่น การจัดพนักงานขายสำหรับผู้สูงอายุ การออกแบบสถานที่ให้ตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุ การใช้คู่มือ การลดราคา และการใช้กลยุทธ์ระลึกลับอดีต เพื่อให้ผู้สูงอายุคิดถึงวันวานที่มีความสุข และทั้งหมดก็จะส่งผลต่อการบริโภคสินค้า

3.5 มิติด้านการสื่อสาร

สถาบันสุดท้ายที่เข้ามากำหนดผู้สูงอายุก็คือสถาบันการสื่อสาร และอาจกล่าวได้ว่า เป็นสถาบันสำคัญที่สุดที่ช่วยก่อสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคใหม่นี้ให้แพร่กระจายสู่คนทั่วไปและกลุ่มผู้สูงอายุ สถาบันดังกล่าวเริ่มขยายตัวจากในยุคอุตสาหกรรมจากสถาบันสื่อมวลชนสู่สื่อสมัยใหม่ เช่น อินเทอร์เน็ต เพราะสื่อคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเริ่มเปิดกว้าง รวมถึงผู้สูงอายุเริ่ม

ใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตมากขึ้น จากตัวเลขสถิติของผู้สูงอายุที่ใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตจากปี พ.ศ. 2547 กับ พ.ศ. 2549 พบว่า มีอัตราที่เพิ่มขึ้น จาก 37,745 คน สู่ 65,902 คน (สมศักดิ์ ชุณหรัศม์, 2551: 88) ในส่วนนี้ทำให้เกิดธุรกิจสำหรับการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และแม้แต่ภาควิชาการศึกษาก็ให้การสนับสนุนด้วยเช่นกัน ดังข่าวด้านล่าง

ศูนย์การศึกษาครอบครัวและการศึกษาตามอัธยาศัยเขตทวีวัฒนา (กศน.เขตทวีวัฒนา) จัดอบรมให้ความรู้ทางด้านคอมพิวเตอร์เบื้องต้น / อินเทอร์เน็ตพื้นฐาน และภาษาอังกฤษเพื่อการสนทนา ให้แก่กลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุและประชาชนทั่วไป ที่ต้องการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยเปิดรับจำนวนจำกัด สอบถามเพิ่มเติม โทร 0-2449-0324 และ 0-2449-0325

(ไทยรัฐ 21 เมษายน 2553: 15)

นอกจากการที่กลุ่มผู้สูงอายุรุ่นใหม่ต่างใช้อินเทอร์เน็ตยามว่าง การใช้เพื่อเพิ่มปฏิสัมพันธ์กับคนในครอบครัวและคนภายนอก เช่น การสอนลูกหลาน การได้เพื่อนใหม่แล้ว (ศุภนิสา เกษมสันต์, 2546) สื่ออินเทอร์เน็ตยังมีความหมายลึกซึ้งไปกว่า ผู้สูงอายุยังคงมีความสามารถ มีความรู้ และต่างไปจากวิธีคิดเดิมที่มองว่า “ผู้สูงอายุล้าหลัง” การใช้สื่ออินเทอร์เน็ตจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความทันสมัยของผู้สูงอายุ และที่สำคัญคือ เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้กลายเป็นผู้สื่อสารเรื่องราวของตนเองออกไปภายนอกด้วยตนเอง

การใช้สื่ออินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ ยังเป็นชุดความรู้ใหม่ที่ต่างไปจากชุดความรู้การสอนคอมพิวเตอร์เดิม จึงเกิดการพัฒนาคำขึ้นดังปรากฏในหนังสือ “คุณหญิงชัชวีร์ ชวนผู้สูงวัยเล่นอินเทอร์เน็ต (ไม่ยาก)” (2543) หนังสือเล่มดังกล่าวได้สร้างชุดความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารคอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุขึ้นมา เพราะผู้สูงอายุมีความต่างจากกลุ่มอื่น ดังเช่น การจัดห้องเรียนให้มีนักเรียนจำนวนน้อยประมาณ 8 คน เพื่อให้ครูสามารถดูแลทั่วถึง การสอนจะใช้การพูดอุปมาอุปไมยเพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจได้ง่าย เช่น การเปรียบเทียบคอมพิวเตอร์กับรถยนต์ หรือเมาส์ก็คือหนู นอกจากนั้น ยังเน้นกลยุทธ์การสอนที่ละลำดับขั้นพร้อมทั้งสาธิตและให้ผู้เรียนปฏิบัติตามไปในทันที และการตอบคำถามเพราะผู้สูงอายุจะลืมได้ง่าย ดังตัวอย่างการสอนให้ผู้สูงอายุใช้เมาส์ว่า

ทุกคนลองฝึกบังคับเมาส์กันดูนะคะ เราจะเริ่มต้นด้วยการเลื่อนเมาส์ไปที่มุมบน ด้านซ้ายของจอ ในขณะที่เลื่อนอยู่อย่าเผลอเอานิ้วไปกดที่ปุ่มเมาส์นะคะ ขอให้เลื่อนเฉยๆ...เมาส์ตัวนี้จริงๆ แล้วจะเลี้ยงให้เชื่องไม่ยากนะคะ เวลาเลื่อนเมาส์ไป ถ้าไปจนสุดขอบโต๊ะแล้วยังไม่ถึงที่หมาย ก็ไม่จำเป็นต้องป็นซ้ำไปโต๊ะอื่นนะคะ

(สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, 2543: 31)

นอกจากนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2551 ก็มีการผลิตหนังสือเรื่อง “สูงวัยใฝ่รู้ ตอนการใช้งาน คอมพิวเตอร์” โดย พ.ต.ประพัฒน์ อุทโยภาส และทิพย์วรรณ สุภาควัฒน์ ก็ต่อยอดความคิด ดังกล่าวข้างต้นที่ว่า ควรจะมีหนังสือหรือองค์ความรู้ด้านการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุ

ถึงแม้จะมีสื่อสมัยใหม่เริ่มก้าวเข้ามาในสังคมข้อมูลข่าวสาร สื่อดั้งเดิมก็ยังคงดำรงอยู่ โดยเฉพาะสื่อมวลชน แต่อาจจะมีจุดต่างจากยุคที่ผ่านมาคือ สถาบันสื่อมวลชนเริ่มมองผู้สูงอายุ ที่มีศักยภาพและเข้มแข็งมากขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่เป็นบุคคลธรรมดาทั่วไป ดังตัวอย่างเช่น รายการสารคดีโทรทัศน์ “ลุยไม่รู้โรย” และนิตยสาร “Young@Heart” สื่อดังกล่าวทั้งสองนี้เพิ่งจะเริ่มถือกำเนิดในช่วง พ.ศ. 2553 ซึ่งก็ถือได้ว่าเพิ่งจะเกิดขึ้นมาได้ไม่นานนัก โดยมุ่งเน้นการนำเสนอผู้สูงอายุที่ยังคงมีศักยภาพ ทั้งในชนบทและในเมือง ต่างไปจากในอดีตที่มักจะนำเสนอภาพผู้สูงอายุที่อ่อนแอหรือหากจะนำเสนอภาพผู้สูงอายุที่เข้มแข็งก็มักจะเป็นภาพของผู้สูงอายุที่มีชื่อเสียงหรือเป็นชนชั้นสูง ดังเช่นบทเกริ่นนำในรายการสารคดี “ลุยไม่รู้โรย” ก่อนที่จะนำเสนอตัวอย่างผู้สูงอายุที่เข้มแข็งระบุไว้ว่า

มีคนบอกว่า คนที่มีชีวิตที่โรยรา คือคนที่หมดไฟ หมดความคิดริเริ่มที่จะก้าวเดิน หรือสร้างสิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น ภาพของผู้สูงอายุคืออีกมุมหนึ่งที่ถูกมองเป็นเช่นนั้น แต่นั่นไม่ใช่ความจริงเสมอไป เมื่อคำว่าไม่รู้โรย ถ้าเปรียบกับ “อายุเป็นเพียงตัวเลข” หัวใจที่แกร่งกับความคิดริเริ่มและความสุขที่ได้รับมันสำคัญกว่า และสามารถก้าวข้ามผ่านวัยที่โรยราไปได้

ส่วนนิตยสาร “Young@Heart” ก็ถือเป็นนิตยสารสำหรับผู้สูงอายุที่ให้ข้อเสนอแนะในด้านต่างๆ ของผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

เช่นเดียวกันกับสื่อภาพยนตร์ ในช่วงปี พ.ศ. 2552 ก็ผลิตภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันทาว” ภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวสร้างภาพของผู้สูงอายุน่าใหม่ที่ยังคงไม่ยอมแพ้ต่อชีวิตด้วยการ

เรียนคอมพิวเตอร์และเริ่มต้นมีความรักใหม่ ภาพยนตร์เรื่องนี้ส่วนหนึ่งนำมาจากวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ที่เริ่มหันไปเรียนคอมพิวเตอร์ ดังเช่น การเรียนคอมพิวเตอร์ของชมรม OPPY และนำมาเพิ่มเติมเรื่องราวความรักของผู้สูงอายุ ถึงแม้ว่า ฉากจบของภาพยนตร์ความรักของทั้งสองคนจะไม่ราบรื่นก็ตาม แต่อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นถึงความพยายามสร้างภาพความหมายของผู้สูงอายุเสียใหม่ที่ต่างไปจากเดิมว่า “อยู่กับบ้านเลี้ยงลูกเฉยๆ” และที่สำคัญคือเป็นตัวช่วยให้กับหนุ่มสาวที่หัดจะลิ้มบางอย่างเพื่อที่จะให้ความรักยาวนานเหมือนคู่ผู้สูงอายุในเรื่อง

เหตุผลสำคัญของการที่สื่อมวลชนในยุคนี้เริ่มนำเสนอมิติผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมากขึ้น ส่วนหนึ่งก็อาจเนื่องมาจากปริมาณผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น นโยบายผู้สูงอายุที่เริ่มขยับสู่การสนับสนุนผู้สูงอายุและการพัฒนาแนวคิดการตลาดผู้สูงอายุ เหล่านี้มีส่วนให้สื่อมวลชนเริ่มพัฒนาภาพที่นำเสนอในแง่บวกและกลายเป็นสถาบันสำคัญยิ่งที่ลึขิตชีวิตผู้สูงอายุและคนทั่วไป อย่างไรก็ตามยังคงมีสื่อมวลชนบางส่วนก็ยังคงผลิตซ้ำภาพของผู้สูงอายุในเชิงลบตามวาทกรรมในสังคมยุคอุตสาหกรรม เช่น ความอ่อนแอ และต้องสงเคราะห์อยู่ด้วย

สื่อกลุ่มสุดท้ายที่ยังคงดำรงอยู่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร คือ สื่อกิจกรรม เป็นสื่อที่ผู้สูงอายุใช้เพื่อแสดงให้เห็นพลังและความสามารถของตน ไม่ต่างไปจากสื่อคอมพิวเตอร์หรืออินเทอร์เน็ต แต่จุดที่ต่างก็คือ สื่อกิจกรรมจะเป็นสื่อที่ผู้สูงอายุสามารถใช้ได้ทุกคนมากกว่าสื่อคอมพิวเตอร์ที่กลุ่มเป้าหมายยังคงเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในกลุ่มคนชั้นกลางถึงชนชั้นสูงมากกว่า

สื่อกิจกรรมนี้มักจะเป็นสื่อที่ได้มาจาก “ชมรมผู้สูงอายุ” ซึ่งผู้สูงอายุมักจะรวมกลุ่มกันและทำกิจกรรมเพื่อแสดงให้เห็นถึงพลังความสามารถของกลุ่มตน แม้ว่าในสังคมอุตสาหกรรมตอนปลายก็มีสื่อดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่ในยุคนี้มันเริ่มได้รับการนำเสนอในสื่อมวลชน เช่น ในรายการ “ลุยไม่รู้โรย” และงานวิชาการต่างๆ ทำให้ผู้สูงอายุได้รับการยกย่องและยอมรับมากยิ่งขึ้น

จากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุในยุคข้อมูลข่าวสารพบว่า สถาบันต่างๆ ในสังคมก้าวเข้ามากำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุตามแนวทางของ Fairclough คือ การวิเคราะห์ตัวบทและปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7: สรุปการวิเคราะห์หาทฤษฎีอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร

การวิเคราะห์หาทฤษฎี	ผู้สูงอายุในยุคที่สาม: ความชราที่จัดการได้
1. ตัวบท	
1.1 ประเภทเนื้อหา	
1.1.1 กาย	<p>ร่างกายเสื่อมได้แต่ก็สามารถปรับแก้ไขได้ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่หรือพันธุวิศวกรรมหรือในระดับเซลล์ ดังเช่น “วิทยาการต่างๆ ที่สามารถช่วยชะลอหรือแก้ไขปัญหอันเนื่องมาจากความแก่เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความสุขกับชีวิตที่ยืนยาวสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังนำเสนอความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่สำคัญ อันจะนำไปสู่ความหวังที่จะแก้ไข ปรับปรุง ซ่อมแซม หรือเปลี่ยนแปลงสภาพ อันเนื่องมาจากความแก่ให้กลับคืนสู่สภาพปกติและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิมในอนาคตอันใกล้” (สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน และคณะ , 2548: 9)</p>
1.1.2 ใจ	<p>ใจสามารถเป็นนายร่างกายและทำให้อ่อนเยาว์หรือชะลอความชราได้ โดยใช้ทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์ ดังปรากฏในหนังสือเรื่อง “ร่างกายที่เหนืออายุขัยจิตใจที่ไร้กาลเวลา” (2551)</p>
1.1.3 สังคม	<p>-ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้เข้มแข็งมีคุณค่า ทั้งระดับตนเอง เช่น การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ท่องเที่ยว อินเทอร์เน็ต การบริโภคสินค้า การเกษียณอายุก่อนกำหนด และการดูแลตนเองแทนที่รัฐ ส่วนระดับสังคม คือ การทำประโยชน์เพื่อสังคม เช่น คลังสมองผู้สูงอายุ</p> <p>-นอกจากนั้น ผู้สูงอายุและชุมชน เริ่มก้าวมามีบทบาทดูแลผู้สูงอายุแทนที่รัฐ</p>
1.1.4 จิตวิญญาณ	<p>-ศาสนากลายมาเป็นตัวกำหนดร่างกายให้อ่อนเยาว์ได้ เช่น หนังสือ “สูตรลับ Anti-aging จากพระไตรปิฎก” (2551) และ “ไทยอายุวัฒนะ” (2551) ที่ระบุว่า “ในเรื่องของการด้านความชราโดยตรง ด้วยฝรั่งบอกว่าเหตุแห่งความชรานั้นเกิดจากตัวร้ายที่ทำลายตั้งแต่ในระดับอนุเซลล์ของเราตัวหนึ่งซึ่งชื่อว่า สนิมอนุมูลอิสระ ซึ่งถ้าปายปะไปทีใดในร่างกายก็จะทำให้อวัยวะนั้นเสื่อมไป ยิ่งแก่ลงยิ่งมีมากขึ้น ยิ่งมีอนุมูลอิสระมากชีวิตก็ยิ่งมีอิสระน้อยลง กลายเป็นคนแก่ยกแยะยกยันต้องให้ลูกหลานช่วยกันพยุง...ที่จริงก่อนฝรั่งว่าดังนี้พระพุทธเจ้าเคยตรัสถึง</p>

ตารางที่ 7 (ต่อ): สรุปการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร

การวิเคราะห์วาทกรรม	ผู้สูงอายุในยุคที่สาม: ความชราที่จัดการได้
1.2 ประเภทวาทกรรม	ทฤษฎีแห่งความชรามาก่อนแล้วว่า ความชรา พยาธิ และมรณะนั้นเกิดจาก อวิชชา นั่นเอง และเรียกทฤษฎีอันเป็นสังขธรรมนี้ว่า ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งคำว่า อวิชชานั้นถ้าวิเคราะห์กันให้จริงจังแล้วก็คือเหตุที่จริงแท้แน่นอนกว่าอนุมูลอิสระเสียด้วยซ้ำ” (กฤษดา ศีรามพุช, 2551ก: 58)
1.2.1 การให้คำอธิบาย	การให้คำอธิบายโดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ต่อการต่อต้านความชรา เช่น การสร้างคำว่า “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” หรือ “เวชศาสตร์ชะลอวัย” เพื่ออธิบายศาสตร์แห่งการ “ต่อสู้ความชรา” และการอธิบายระบบเกษียณอายุแบบใหม่ ระบบบำนาญใหม่ การอธิบายเป็นเรื่องสำคัญมากเพราะเป็นแนวคิดค่อนข้างใหม่จึงต้องใช้ภาษาข้อความภาพเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจสอดคล้องกัน
1.2.2 การยกตัวอย่าง	การยกตัวอย่างรูปธรรมของบุคคลสูงอายุดีเด่น โดยเริ่มมีผู้สูงอายุที่ปะปนกันระหว่างคนชั้นสูง คนชั้นกลาง และคนชั้นล่างมากขึ้น ต่างจากในยุคที่ผ่านมาที่เน้นคนชั้นสูงและกลาง หรือการยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตแบบใหม่อย่างมีความสุข
1.2.3 การเปรียบเทียบ	การเปรียบเทียบการใช้เทคโนโลยีเพื่อต่อต้านความชรา โดยเฉพาะการเปรียบเทียบภาพก่อนและหลังในโฆษณา
1.2.4 การสั่งสอน	การสั่งสอนสิ่งใหม่ๆ เช่น การสั่งสอนวิธีการต่อต้านความชราด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์และธรรมะ และการสั่งสอนให้ตระหนักถึงคุณค่าและการทำประโยชน์เพื่อสังคม
1.2.5 ได้แย้ง	จะให้การโต้แย้งกับแนวคิดยุคที่สองที่เคยมองผู้สูงอายุที่อ่อนแอ เช่น การสร้างคำว่า “ราชกรสูรอาวุโส” “สว.” แทนคำว่า “ชรา” และมีนัยด้านบวก หรือการใช้ถ้อยคำภาษาในโฆษณาสินค้าต่อต้านความชรา เป็นต้น
1.2.6 การสาธิต	ผ่านการทำกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุที่มีปริมาณมากขึ้น รวมถึงการสาธิตด้วยเครื่องมือทางการแพทย์สมัยใหม่ที่เจาะลึกในระดับเซลล์ และการทดลองทางวิทยาศาสตร์

ตารางที่ 7 (ต่อ): สรุปการวิเคราะห์ว่าทฤษฎีอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สาม สังกมข้อมูลข่าวสาร

การวิเคราะห์ว่าทฤษฎี	ผู้สูงอายุในยุคที่สาม: ความซราที่จัดการได้
1.3 ประเภทสื่อ	
1.3.1 สื่อสาระ	<p>1. นโยบาย/กฎหมาย-การเกษียณอายุ-สวัสดิการ จะใช้เงื่อนไขใหม่ active aging</p> <p>2. ชมรมผู้สูงอายุ จะรวมตัวผู้สูงอายุให้ทำกิจกรรมเพื่อแสดงพลังผู้สูงอายุ</p> <p>3. ข่าวและสารคดี จะสรุปประเด็นสาระสำคัญสั้นๆ พร้อมผู้เชี่ยวชาญทั้งหมดนี้จะมีรูปแบบต่างไปจากยุคที่สอง คือ แม้จะเริ่มที่ปัญหาของผู้สูงอายุ แต่กลับมองว่า ปัญหาทั้งหมดสามารถจัดการแก้ไขได้ด้วยตัวของผู้สูงอายุ หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่</p>
1.3.2 สื่อบันเทิง	<p>ภาพยนตร์ จะเล่าเรื่องผู้สูงอายุ โดยผ่านภาพและเสียง โดยเน้นกิจกรรมผู้สูงอายุในด้านบวก เช่น “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว”</p>
2. ปฏิบัติการสังคและวัฒนธรรม	
2.1 สังคและวัฒนธรรม	<p>1. มิติศาสนา คือ การใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือชะลอความซรา</p> <p>2. มิตีสังค คือ การยกย่องผู้สูงอายุและมองผู้สูงอายุมีคุณค่า</p> <p>3. ความงาม ยังคงให้ความสำคัญสำหรับความงามหนุ่มสาวมากกว่าความซรา แต่จุดต่างก็คือ เป็นความงามที่จัดการได้</p> <p>4. active aging เป็นแนวคิดใหม่ที่มองผู้สูงอายุเป็นผู้เข้มแข็งยังประโยชน์ได้ และ</p> <p>5. วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ จะใช้ชีวิตหลังเกษียณอย่างมีความสุข</p>
2.2 การแพทย์	<p>เวชศาสตร์อายุรวัฒน์ หรือการต่อต้าน/ชะลอความซรา โดยเริ่มต้นในช่วงทศวรรษที่ 2540 กับการพัฒนานาโนเทคโนโลยี และพันธุวิศวกรรม กรณีของการตัดแต่งยีน เปลี่ยนถ่ายอวัยวะ เซลล์ต้นกำเนิด (stem cell) นอกจากนี้ ยังมีทางการแพทย์ทางเลือกที่ใช้ทฤษฎีควอนตัมและศาสนาเข้ามาช่วยการชะลอความซราอีกด้วย</p>

ตารางที่ 7 (ต่อ): สรุปการวิเคราะห์ภาวะแทรกซ้อนอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร

การวิเคราะห์ภาวะแทรกซ้อน	ผู้สูงอายุในยุคที่สาม: ความซราที่จัดการได้
2.3 รัฐ	<p>นโยบายและสวัสดิการผู้สูงอายุแนวใหม่ให้ผู้สูงอายุ ชุมชนดูแลผู้สูงอายุเอง เช่น การเกษียณอายุก่อนกำหนด (2542) หรือยืดเวลาการเกษียณอายุ (2533) การประกันสังคมแบบใหม่ผ่านระบบบำนาญแห่งชาติ (กำลังดำเนินการอยู่) และการวางนโยบายผู้สูงอายุใหม่โดยให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย โดยเฉพาะแผนผู้สูงอายุระดับชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) และ พรบ. ผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2546 ด้านหนึ่งแสดงให้เห็นถึงการมองผู้สูงอายุที่มีอำนาจมากขึ้น แต่อีกด้านก็แฝงด้วยการลดภาระของรัฐ การดำเนินการดังกล่าวได้นั้น สืบเนื่องจากแนวคิดเรื่อง active aging และการมีส่วนร่วมเริ่มกำเนิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา</p>
2.4 เศรษฐกิจ	<ol style="list-style-type: none"> 1. เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุแนวใหม่เพื่อสนับสนุนการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ เช่น ระบบบำนาญแห่งชาติ การประกันสังคม กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ กองทุนสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น 2. การตลาดสีเทาที่เน้นผู้สูงอายุดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองมากกว่าในยุคที่สอง เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยว การบริโภคสินค้าสำหรับผู้สูงอายุ
2.5 การสื่อสาร	<ul style="list-style-type: none"> -สถาบันสื่อสารมวลชนเป็นเวทีหลักในการนำเสนอประเด็นผู้สูงอายุในยุคนี้ ผ่านทั้งสื่อสาระ บันเทิง สาระบันเทิง และมีแนวโน้มมองผู้สูงอายุด้านบวก คือจัดการได้ -สื่อกิจกรรมที่บรรดาผู้สูงอายุสื่อสารความหมายด้านบวกด้วย -สื่อสมัยใหม่ คือ อินเทอร์เน็ต เป็นอีกช่องทางที่ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วม แต่ก็ต้องได้รับการฝึกหัดอย่างเป็นระบบก่อน

3. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์ภาวะแทรกซ้อนอัตลักษณ์

ผลของการวิเคราะห์ภาวะแทรกซ้อนอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคข้อมูลข่าวสารเผยให้เห็นถึงอัตลักษณ์และความรู้ ดังนี้

3.1 อุตลักษณ์

ประการแรก **อุตลักษณ์**ของผู้สูงอายุในยุคนี้นั้นดูเหมือนว่า จะย้อนกลับไปสู่ยุคแรกหรือสังคมเกษตรกรรมคือมองในแง่มุมมองแต่ก็มีจุดแตกต่างกันคือ อุตลักษณ์แรกและอุตลักษณ์ที่สองเป็นอุตลักษณ์ใหม่ในยุคนี้นั้น ส่วนอุตลักษณ์ที่สามและสี่เป็นอุตลักษณ์ที่มีทั้งเปลี่ยนแปลงและหวนย้อนกลับสู่อดีต รายละเอียดดังนี้

ด้านแรก **“ผู้สูงอายุผู้ต่อต้านความชรา”** เป็นอุตลักษณ์ใหม่ที่มุ่งเน้นด้านร่างกายเป็นสำคัญ โดยถือกำเนิดขึ้นด้วยเทคโนโลยีการแพทย์พันธุวิศวกรรมนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2540 อันทำให้ผู้สูงอายุไม่ยอมแพ้ต่อความชรา สามารถ “จัดการความชรา” ได้ลึกถึงในระดับเซลล์ การเปลี่ยนแปลงยีน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงอวัยวะและการโคลนนิ่ง

อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังเริ่มเกิดการพิจารณาการเชื่อมโยงระหว่างกาย-ใจและจิตวิญญาณ ทำให้ความเชื่อมโยงของร่างกายก็อาจจัดการได้หากสามารถควบคุม “ใจ” ได้ และการใช้ “ศาสนาพุทธ” และ “พราหมณ์” เป็นเครื่องมือต่อต้านความชรา ก็เป็นแนวคิดใหม่ที่ทำให้ความชราถูกจัดการได้อีกด้วย แต่ทั้งหมดนี้ก็ก่อให้เกิดคำถามเรื่องความไม่ตายที่แย้งกับศาสนา

ด้านที่สอง **“ผู้สูงอายุผู้เข้มแข็งในระดับตนเอง”** จากแนวคิดการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมตะวันตกที่เปลี่ยนทัศนคติที่ผู้สูงอายุเกษียณคือการจบชีวิตลง แต่ให้หันมาใช้ชีวิตใหม่ แนวคิดดังกล่าวโต้แย้งกับยุคที่สองที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอไร้ค่าและรัฐต้องอุ้มชูดูแล แต่อุตลักษณ์นี้กลับให้ผู้สูงอายุมีพลังในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขแม้จะก้าวสู่วัยชรา เหตุนี้ผู้สูงอายุจึงต้องเริ่มเข้ามาดูแลตนเองมากกว่าที่รัฐจะดำเนินการ

นอกจากนั้น อุตลักษณ์นี้ยังเป็นผลของการตลาดสีเทาหรือการตลาดผู้สูงอายุที่กระตุ้นให้ผู้สูงอายุมีอำนาจในการบริโภคมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การใช้ชีวิตในวัยชราเป็นไปได้อย่างมีความสุข

ด้านที่สาม **“ผู้สูงอายุผู้เข้มแข็งในระดับสังคม”** ในขณะที่อุตลักษณ์ที่สองจะเน้นย้ำระดับปัจเจกบุคคล แต่อุตลักษณ์นี้กลับย้อนกลับอดีตยุคแรกสังคมเกษตรกรรม คือ เมื่อผู้สูงอายุเข้มแข็งก็จะนำไปสู่การทำประโยชน์เพื่อสังคมหรือผู้เปราะบาง รวมถึงบางส่วนก็ได้รับอิทธิพลจากแนวคิด active aging หรือผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ อันเป็นแนวคิดหลักขององค์การอนามัยโลก ที่การประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุให้การยอมรับในปี ค.ศ. 2005 (Kalache, Barreto, and Kelller, 2005)

เมื่อผู้สูงอายุมีคุณค่าก็ส่งผลสืบเนื่องต่อมาสู่การระลึกถึงพระคุณของผู้สูงอายุดุจดั่งในสมัยสังคัมเกษตรกรรม ด้วยเหตุนี้ จึงอาจมองได้ว่า ในยุคนี้มีอัตลักษณ์ด้านที่สี่ ที่แฝงก็คือ **“ผู้มีพระคุณ”**

อัตลักษณ์ทั้งสี่นี้ เป็นอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกันโดยมอง “อำนาจของผู้สูงอายุ” เป็นประการสำคัญ จนทำให้ผู้สูงอายุสามารถมีพลังในการต่อสู้กับความหมายในยุคที่ผ่านมาที่เน้นมิติเชิงลบ ทว่า จุดที่แตกต่างกันคือ อัตลักษณ์แรกและอัตลักษณ์ที่สองนั้น เป็นพลังที่เกิดขึ้นจากการผลักดันจากภายนอก เช่น รัฐ การแพทย์ และสังคมข้อมูลข่าวสาร ทำให้มุ่งเน้นมิติเชิงปัจเจกบุคคลมากกว่าการทำเพื่อสังคมดังเช่นในอดีตหรืออัตลักษณ์ที่สาม และการระลึกพระคุณผู้สูงอายุในอัตลักษณ์ที่สี่

นอกจากนั้น แม้จะดูเหมือนว่า ผู้สูงอายุจะกลายมาเป็นผู้มีอำนาจ แต่ก็แฝงนัยยะที่กำหนดกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอำนาจได้นั้น จำเป็นต้องมีความรู้ เข้มแข็ง หรือมีฐานะ

3.2 ความรู้

ประการที่สอง **ความรู้** เป็นอีกหนึ่งในผลพวงของการวิเคราะห์วาทกรรม และความรู้ดังกล่าวก็กลายเป็นอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในยุคใหม่ได้อย่างแนบเนียน

ความรู้ที่ใช้ในยุคนี้ผลิตขึ้นผ่านสถาบันหลักๆ ได้แก่

สถาบันการแพทย์ ผลิตความรู้ชุด “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” หรือ “anti-aging” หรือ “เวชศาสตร์ชะลอวัย” คู่กับ “นาโนเทคโนโลยีหรือพันธุวิศวกรรม” และ “การแพทย์ทางเลือก” โดยใช้แนวทางควอนตัมฟิสิกส์ (Quantum Physics) และศาสนาเป็นเครื่องมือช่วยชะลอความชรา

ส่วนสถาบันรัฐ ผลิตความรู้เรื่อง “นโยบายผู้สูงอายุชุดใหม่” “การเกษียณอายุแนวใหม่” “การประกันสังคมแบบใหม่” และ “สังคมสงเคราะห์และสวัสดิการผู้สูงอายุแนวใหม่” ที่มุ่งเน้นการให้อำนาจผู้สูงอายุและชุมชนดำเนินการดูแลผู้สูงอายุเอง

สถาบันเศรษฐกิจ นอกจากจะใช้เศรษฐศาสตร์เป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนสถาบันรัฐในการคำนวณค่าใช้จ่ายและบำเหน็จบำนาญผู้สูงอายุแนวใหม่แล้ว ยังมุ่งเน้น “การตลาดสีเทา” ที่เข้มข้นมากขึ้น (กว่าในยุคสังคัมอุตสาหกรรม) โดยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุเข้ามาเป็นผู้บริโภคคนสำคัญเพื่อความเข้มแข็งของตน อีกทั้งการผลิตวิชา “พฤติกรรมกรรการบริโภคของผู้สูงอายุ” และการใช้ “โฆษณา” เพื่อดึงดูดให้ผู้สูงอายุซื้อสินค้าและบริการ

สถาบันสังคม คือ การพัฒนาความรู้เรื่อง “active aging” เป็นความรู้ที่สั่งตรงจากต่างประเทศที่เน้นผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ แต่ก็สอดคล้องกับความรู้ ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ ในสังคมไทยในยุคเกษตรกรรม อีกทั้ง ยังได้สร้างความรู้เรื่อง “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่” (The Modern Old) ที่เน้นการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุหลังเกษียณอย่างมีความสุข แต่ก็จะมีมุ่งเน้นระดับปัจเจกบุคคลมากกว่าสังคม

นอกจากนั้น ยังคงผลิตชุดความรู้เรื่อง “ความงาม” ที่ยังคงมีบทบาทต่อผู้สูงอายุต่อเนื่องจากในสังคมอุตสาหกรรม เพียงแต่ว่าความงามยุคนี้จะเน้นในระดับเซลล์และป้องกันมิให้ชราด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่

สำหรับสถาบันศาสนายังก้าวมามีบทบาทสำหรับผู้สูงอายุ เพียงแต่จะมีจุดต่างจากเดิมที่อธิบายด้วยกฎไตรลักษณ์ แต่สำหรับยุคนี้กลับมองว่า ศาสนาคือหนึ่งในเครื่องมือช่วยต่อต้านความชราตามแนวความคิดการแพทย์ทางเลือก และเริ่มขยายไปสู่ศาสนาพราหมณ์ตามคัมภีร์พระเวทที่ชะลอความชราได้อีกด้วย อันทำให้มีความรู้ทางศาสนาเฉพาะที่เกิดขึ้นเพื่อชะลอความชรา ดังปรากฏในงานของ Deepak Chopra (2551) เรื่อง “ร่างกายที่เหนืออายุขัยจิตใจที่ไร้กาลเวลา” และ Deepak Chopra and David Simon (2552) เรื่อง “อ่อนวัยลงชีวิตยาวขึ้น” และกฤษดา ศิรามพุช (2551ก และ ข) เรื่อง “ไทยอายุรวัฒน์” และ “สูตรลับ Anti-aging จากพระไตรปิฎก” เป็นต้น

และในท้ายที่สุดสถาบันการสื่อสาร ก็ผลิตความรู้ใหม่โดยเฉพาะการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ เพื่อเป็นช่องทางสื่อสารที่หลากหลายของผู้สูงอายุ ดังปรากฏในหนังสือ “คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ชวนผู้สูงวัยเล่นอินเทอร์เน็ต (ไม่ยาก)” (2543) และ “สูงวัยใฝ่รู้ ตอนการใช้งานคอมพิวเตอร์” (2551) ที่ระบุถึงกลยุทธ์การสอนคอมพิวเตอร์ให้กับผู้สูงอายุและเรื่องสำหรับผู้สูงอายุควรรู้เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์

ความรู้ทั้งหมดเชื่อมโยงและสอดคล้องกันภายใต้กรอบความคิดเรื่อง “ผู้สูงอายุมีอำนาจ” สามารถ “จัดการความชรา” ได้ ทั้งด้านกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม มีความรู้บางชุดที่ต่างไปจากเดิม คือ ความรู้เรื่อง “ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ” และ “ธรรมชาติที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ”

ในด้านความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุจะมีทั้งการทำเพื่อตนเองและสังคมชุมชน โดยที่การมองระดับปัจเจกบุคคลนั้นถือเป็นกลุ่มของผู้สูงอายุชนชั้นกลางและสูงในเมืองจะเน้นการบริโภคสินค้า ส่วนระดับชุมชนยังคงเป็นแนวคิดของผู้สูงอายุในชนบท อันทำให้เกิดความรู้ถึงการทดแทนพระองค์ด้วย สำหรับด้านธรรมชาติ จะเริ่มกลายเป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยชะลอหรือหยุดยั้งความชรา

สรุปวาทกรรมผู้สูงอายุในยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร

เมื่อสังคมไทยก้าวไปสู่สังคมข้อมูลข่าวสารในปลายทศวรรษที่ 30 ถึงต้นทศวรรษที่ 40 การมองผู้สูงอายุก็แปรเปลี่ยนไปอีกครั้งหนึ่ง โดยเริ่มเล็งเห็นศักยภาพของผู้สูงอายุ หรือการมองว่าผู้สูงอายุมีความสามารถและจัดการทุกสิ่งได้แม้แต่ความชรา ในที่นี้ใช้คำว่า “ความชราที่จัดการได้” อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวก็ต่างไปจากสังคมในยุคเกษตรกรรมที่ให้คุณค่าของผู้สูงอายุโดยแท้ เพราะในสังคมยุคนี้แฝงไปด้วยนัยยะของสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมที่ไม่อาจเลี้ยงดูผู้สูงอายุได้ต่อไปจึงต้องสร้างอำนาจให้ผู้สูงอายุจัดการตนเอง รวมถึงการเป็นผู้บริโภคเพื่อให้สังคมทุนนิยมสามารถก้าวต่อไปด้วย อีกทั้ง การเติบโตของเทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่ก็กระตุ้นให้ผู้สูงอายุมีอำนาจกำหนดตนเองอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ หากพิจารณาให้ลึกกลงไปสังคมในยุคนี้ สถาบันต่างๆ ยังคงก้าวเข้ามามีอิทธิพลแฝงเร้นในการกำหนดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ ทั้งด้านกาย ใจ สังคม จิตวิญญาณ โดยใช้ประเภทวาทกรรมที่หลากหลายและเข้มข้นขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผยแพร่ให้เห็นลึกกลงถึงภาพในระดับเซลล์ ผ่านประเภทสื่อทั้งสาระบันเทิง และสาระบันเทิง

โดยที่ผู้ผลิตของสังคมยุคนี้จะเริ่มพัฒนาสู่ตัวผู้สูงอายุเองคู่กับสถาบันต่างๆ เป็นผู้กำหนด แต่ทั้งคู่ก็ผลิตเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันคือ การมุ่งเน้นประเด็นที่ผู้สูงอายุเริ่มมีอำนาจในการจัดการความชรา แม้จะดูเหมือนว่าผู้สูงอายุมีอำนาจทั้งหมดก็ตาม แต่ในความเป็นจริงอำนาจดังกล่าวก็ยังแฝงเร้นการกำหนดจากสถาบันต่างๆ ทางอ้อมด้วย และเผยแพร่ผ่านช่องทางที่เพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต โดยเฉพาะช่องทางสื่อมวลชนและสื่ออินเทอร์เน็ตที่เริ่มนำเสนอมิติด้านบวกของผู้สูงอายุที่เป็นผู้สูงอายุทั่วไป โดยมุ่งกลุ่มเป้าหมายทั้งบุคคลสูงอายุ ผู้ที่จะกลายเป็นผู้สูงอายุ และบุคคลทั่วไปให้ตระหนักถึงอำนาจการกำหนดความชรา

จากการวิเคราะห์ปฏิบัติการสังคมวัฒนธรรมพบว่า สถาบันที่มีบทบาทในการกำหนดอัตลักษณ์แบบใหม่นี้ก็คือ สถาบันการแพทย์ สังคมและวัฒนธรรม รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร

ในขณะที่สถาบันการแพทย์เริ่มเกิดการพัฒนาเทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่ “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” ซึ่งสนใจการต่อต้านความชราไปจนกระทั่งระดับเซลล์ อีกทั้ง การพัฒนาการแพทย์ทางเลือกที่ใช้แนวคิดควอนตัมและศาสนามาประสมประสาน จึงทำให้ความชราเป็นเรื่องที่วิทยาศาสตร์และการแพทย์ทางเลือกจัดการได้อย่างง่ายดาย และทำให้ผู้สูงอายุอาจมีชีวิตที่เป็นอมตะได้

เช่นเดียวกันกับสถาบันสังคมและวัฒนธรรม ก็พัฒนาแนวคิด active aging ที่มองศักยภาพของผู้สูงอายุที่สามารถมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมได้แม้จะเกษียณอายุแล้วก็ตาม

ประกอบกับอิทธิพลของวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ในตะวันตกที่สนใจการใช้ชีวิตแบบใหม่ของผู้สูงอายุ (The Modern Old) ก็ทำให้ผู้สูงอายุยุคใหม่มีอำนาจในการกำหนดชีวิตได้ไม่มากนัก ที่สำคัญคือ สถาบันรัฐก็นำแนวทางดังกล่าวมาพัฒนาเข้ากับ “นโยบายผู้สูงอายุแบบใหม่” ซึ่งระบุไว้ทั้งในแผน โครงการต่างๆ ซึ่งมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมด้วยตนเอง และภาครัฐจะให้การสนับสนุนอยู่ห่างๆ ยิ่งไปกว่านั้น ภาครัฐยังปรับแนวคิดเรื่อง การเกษียณแบบใหม่ ด้วยการขยายหรือต่ออายุราชการ และการประกันสังคมแบบใหม่ ที่ให้ผู้สูงอายุก้าวเข้ามาออกร่วมกับภาครัฐ ทั้งหมดนี้ ผู้สูงอายุจึงดูเหมือนว่ามีอำนาจเพิ่มมากขึ้นกว่าในสังคมอุตสาหกรรม แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้อำนาจหรือข้อกำหนดที่รัฐแบบใหม่กำหนดนั่นเอง

ส่วนสถาบันเศรษฐกิจก็จะยิ่งเข้มข้นกว่าเดิม ทั้งการใช้เศรษฐศาสตร์เป็นเครื่องมือที่ช่วยคำนวณอัตราเงินสำหรับการประกันสังคมผู้สูงอายุในระดับมหภาค และการพัฒนา “การตลาดผู้สูงอายุ” ที่มากกว่าในสังคมอุตสาหกรรม

สำหรับสถาบันการสื่อสาร ก็ก้าวเข้ามากำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในด้านบวกมากขึ้นกว่าเดิมและอาจถือได้ว่าเป็นสถาบันหลักที่กำหนดผู้สูงอายุในด้านบวกและแพร่กระจายสู่คนในสังคมและผู้สูงอายุ โดยเฉพาะสถาบันสื่อมวลชน ที่เริ่มนำเสนอภาพของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งทั้งกลุ่มคนชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นล่าง ต่างไปจากในสังคมอุตสาหกรรมที่หากไม่นำเสนอภาพด้านความอ่อนแอแล้ว ก็จะนำเสนอภาพผู้สูงอายุชั้นสูงที่เข้มแข็งเท่านั้น นอกจากนี้ ด้วยการพัฒนาของสังคมเทคโนโลยีทางการสื่อสาร ทำให้เกิดสื่อสมัยใหม่คือ อินเทอร์เน็ต อันทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้มีอำนาจในการนำเสนอตัวตนด้วยตนเอง

ประเด็นที่น่าสนใจคือ สถาบันทั้งหมดที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุนี้มีความสัมพันธ์กับมิติเศรษฐกิจ เช่น ภาครัฐที่ให้อำนาจกับผู้สูงอายุที่กำหนดตนเองก็เพื่อลดภาระด้านเศรษฐกิจที่รัฐมีต่อผู้สูงอายุ การจะชะลอความชราด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์ก็ยังมีเงื่อนไขในด้านการตลาดและสังคมที่กระตุ้นให้ผู้สูงอายุมีศักยภาพตามแนวทาง active aging และการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุแบบใหม่นั้น ก็ยังมีนัยยะของการไม่พึ่งพาคนอื่นและการ “บริโภคสินค้าหรือบริการ” ให้มากขึ้น ไม่ต่างไปจากสถาบันสื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่ที่กระตุ้นให้ผู้สูงอายุบริโภคสินค้าสมัยใหม่ อันจะตอบรับกับระบบทุนนิยม

นอกจากนั้น มิติด้านศาสนาที่เคยมีอิทธิพลในการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในด้านความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่สำหรับในยุคนี้ นั่น ศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์กลับกลายเป็นเครื่องมือของวงการแพทย์ที่จะช่วยสนับสนุนให้ช่วย “ชะลอ” รวมจนถึงอาจนำไปสู่การ “หยุดยั้ง” ความตายได้ด้วย ซึ่งสร้างข้อวิจารณ์ในสังคมต่อมา

อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมข้อมูลข่าวสารซึ่งมุ่งเน้นการจัดการความชรา จึงอาจจำแนกได้สี่ด้าน โดยมีอัตลักษณ์ใหม่สองลำดับแรก คือ อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ต่อต้านความชรา และอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งเพื่อตนเอง หรือเข้มแข็งแต่ทำประโยชน์เพื่อตนเอง ส่วนอัตลักษณ์ที่สามและสี่ เป็นอัตลักษณ์ที่สืบต่อมาจากสังคมเกษตรกรรมคือ “ผู้เชี่ยวชาญ” แต่แปลงตัวใหม่ คือ อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและทำประโยชน์ให้กับสังคม และเมื่อทำเพื่อสังคมแล้ว ก็ทำให้ย้อนกลับไปสู่อัตลักษณ์ “ผู้มีพระคุณ” ยังคงดำรงอยู่ด้วย

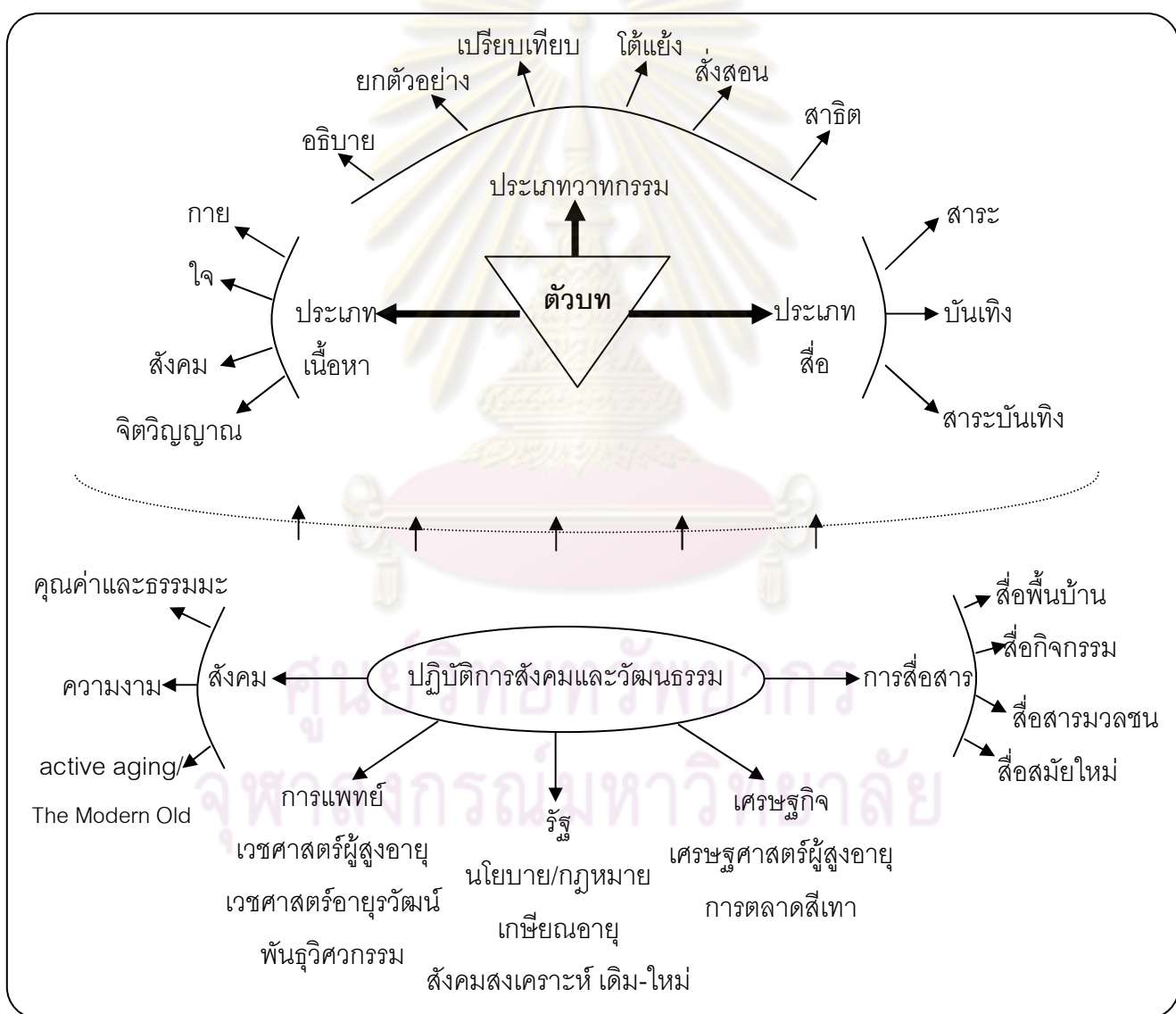
แม้อัตลักษณ์จะคล้ายคลึงกันกับสังคมในอดีตก็ตาม แต่การอธิบายจะต่างกันโดยเฉพาะการใช้ชุดความรู้ในสังคมสมัยใหม่ ทั้งด้านสังคม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร ที่จะสลับซับซ้อนมากขึ้น เช่น “เวชศาสตร์ชะลอวัย” หรือ “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” “active aging” “นโยบายผู้สูงอายุแบบใหม่” “การเกษียณอายุแบบใหม่” “สังคมสงเคราะห์แบบใหม่” “ประกันสังคมแบบใหม่” “เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ” และ “การสื่อสารสมัยใหม่กับผู้สูงอายุ” เป็นต้น

ความรู้ทั้งหมดนี้กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุให้ดูเหมือนมีความสามารถจัดการความชราได้ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ส่วนใหญ่นั้นความชรายังเป็นเรื่องที่ “คนอื่น” หรือสถาบันต่างๆ ยังเข้ามาจัดการได้มากกว่า ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุที่สามารถจัดการตนเองก็อาจจำกัดเฉพาะผู้สูงอายุบางกลุ่ม เช่น มีความรู้ มีสุขภาพดี เข้มแข็ง และมีฐานะ กระนั้นก็ดี ในบางส่วนแล้ว ผู้สูงอายุก็เริ่มเข้ามาจัดการได้ด้วยตนเอง โดยผ่านกิจกรรมผู้สูงอายุและการใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุ ซึ่งถือเป็นความพยายามในการต่อสู้ความหมายด้วยตนเองของผู้สูงอายุ

อนึ่ง เช่นเดียวกันกับข้อสังเกตในสังคมอุตสาหกรรม การจำแนกแยกแยะสังคมข้อมูลข่าวสารออกมาเป็นอีกหนึ่งยุค ก็พบว่า ในความเป็นจริงสังคมข้อมูลข่าวสารก็ยังคงมีลักษณะเหลื่อมซ้อนกับสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ดังหลักฐานที่ปรากฏถึงการกล่าวถึงประเด็นเรื่องศาสนา ความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม และมีเรื่องเศรษฐกิจในสังคมอุตสาหกรรม สิ่งเหล่านี้ยืนยันให้เห็นว่า สังคมไทยในปัจจุบันยังมีลักษณะการปะปนระหว่างสังคมทั้งสามยุคด้วยกัน แต่การอธิบายด้วยการจำแนกแยกแยะออกเป็นสามยุคจะทำให้เข้าใจได้ถึงแนวคิดการอธิบายผู้สูงอายุในแต่ละยุคสมัยที่ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะในสังคมอดีตจะไม่เข้าใจวิถีคิดของสังคมอุตสาหกรรมและสังคมข้อมูลข่าวสารได้เลย หรือที่เรียกว่า “episteme” หรือ “กรอบความรู้” หรือ “เส้นขอบฟ้าของความรู้” ในทัศนะของฟูโกต์ (ดังที่จะอธิบายรายละเอียดในหัวข้อถัดไป)

4. บทสรุปอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย

ในเบื้องต้นแสดงให้เห็นกระบวนการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยผ่านสถาบันต่างๆ โดยชุดคีย์ข้อมูลจากบรรดาสื่อที่ผลิตขึ้นผ่านสถาบันหลัก 5 สถาบัน คือ สังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร อาทิ บทความ หนังสือ งานวิจัย กฎหมายและนโยบาย ข่าว สารคดี ภาพยนตร์ โฆษณา สื่อประเพณี สื่อกิจกรรม จากอดีตสู่ปัจจุบัน หลังจากนั้นจึงประยุกต์เครื่องมือวิเคราะห์วาทกรรมของ Michel Foucault และ Norman Fairclough จำแนกเป็นตัวบท และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม พบว่า ลักษณะของวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมไทยเป็นไปในภาพต่อไปนี้

รูปภาพที่ 37 วาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่กำหนดจากสถาบัน

จากแผนภาพดังกล่าว สรุปได้ว่าเมื่อวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมไทยจาก**ตัวบทที่** กระจายจากอดีตสู่ปัจจุบันตามแนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมของ Foucault จะเห็นได้ถึงการนำเสนอเนื้อหาทั้งด้านกาย-ใจ-สังคม-จิตวิญญาณ และเมื่อพิจารณาจาก**ประเภทวาทกรรม** ก็แสดงให้เห็นด้วยว่า มีวิธีการนำเสนอที่หลากหลายรูปแบบทั้งการอธิบาย การโต้แย้ง การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการสาธิต อีกทั้งการมี**ประเภทสื่อ**ทั้งสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงของเวลาไม่อาจขยับโครงสร้างตัวบทได้ แต่อาจมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน

ในยุคสังคมเกษตรกรรม เนื้อหาด้านกายของผู้สูงอายุแม้จะเป็น “ไม้ใกล้ฝั่ง” แต่ความหมายกลับโยงใยกับเรื่อง “ธรรมะ” แต่สำหรับกรณีของสังคมอุตสาหกรรมเป็นต้นมาเนื้อหาที่นำเสนอหลักจะเน้น “ความอ่อนแอ” ตามแนวคิดเรื่องการแพทย์และการสงเคราะห์ของรัฐ แต่ “ธรรมะ” ก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมยุคนี้ และยังคงแฝง “ความกตัญญู” ตามร่องรอยวาทกรรมผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม เบียดแทรกด้วยวาทกรรม “ความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ” กลายเป็นวาทกรรมรองในยุคนี้ ส่วนสังคมข้อมูลข่าวสาร ก็จะมีมุ่งเน้นมิติด้านการให้อำนาจของผู้สูงอายุที่จะสามารถจัดการความชราได้ โดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่และศาสนาเป็นเครื่องมือ

ในด้านของประเภทวาทกรรม ก็จะพบว่า จากยุคแรกสังคมเกษตรกรรมอาจใช้ภาษาพูดและการสาธิตผ่านสื่อประเพณี เพื่อการอธิบายและสั่งสอนให้เห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ แต่เมื่อสังคมก้าวสู่อุตสาหกรรมเริ่มพัฒนาการอธิบาย ยกตัวอย่าง เปรียบเทียบด้วยการใช้ตัวเลข กราฟ และภาพ เพื่อสื่อให้เห็นปัญหาของผู้สูงอายุที่ชัดเจนมากกว่า ที่สำคัญเริ่มมีการโต้แย้งวิธีคิดหลักของสังคมอุตสาหกรรมที่มีต่อผู้สูงอายุในด้านความอ่อนแอ ซึ่งเท่ากับแสดงให้เห็นการต่อสู้เชิงอำนาจของผู้สูงอายุ อีกทั้งการใช้การสาธิตที่ต่างไปจากในอดีตด้วยการสำรวจประชากร การตรวจตราร่างกายผู้สูงอายุ การวิจัย และการใช้กิจกรรมผู้สูงอายุ ส่วนในยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร ก็จะมีเพิ่มความเข้มข้นของประเภทวาทกรรมโดยจะเจาะลึกเข้าไปข้างในถึงระดับเซลล์ จึงต้องใช้ตัวเลข สูตรคำนวณ และภาพของเซลล์ร่างกายที่ไม่เคยเห็นมาก่อนมานำเสนอ

ส่วนกรณีประเภทสื่อนั้น ก็จะคลี่คลายจากรูปแบบ สื่อสาระ บันเทิง และความบันเทิง เพื่อครอบงำความคิดของคนได้หลากหลายทิศทาง จากเดิมที่สังคมเกษตรกรรมอาจมีเพียงสื่อสาระด้วยมุขปาฐะ สื่อประเพณี แต่เมื่อสังคมก้าวสู่อุตสาหกรรม รูปแบบก็เพิ่มเติมสู่ลายลักษณ์อักษร สื่อมวลชน สื่อโฆษณา และสื่อกิจกรรม เช่น บ้านพักคนชรา กิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ และเมื่อสังคมพัฒนาสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร ก็พัฒนาสู่สื่อสมัยใหม่ เช่น อินเทอร์เน็ต อันทำให้ช่องทางการผลิตความหมายมีความหลากหลายมากขึ้น และการสื่อสารก็กลายเป็นสถาบันสำคัญที่กำหนดชีวิตของผู้สูงอายุ

ในท้ายที่สุด ตัวบทก็จะสัมพันธ์กับ**ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม** ทั้งมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร และเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงของอำนาจในสังคมในช่วงยุคใดก็ตาม ก็ย่อมส่งผลต่อวาทกรรมได้ เช่น ในสังคมไทยยุคแรกที่เป็นสังคมเกษตรกรรมจะมีเพียงสถาบันสังคม คือ ศาสนา เป็นหัวใจสำคัญ การพิจารณาผู้สูงอายุจึงค่อนข้างเน้นเรื่อง “ความเชี่ยวชาญ” “กตัญญู” และ “การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ” แต่เมื่อสังคมพัฒนาสู่ความทันสมัยในยุคอุตสาหกรรม สถาบันรัฐและการแพทย์ ก้าวเข้ามามีบทบาทและส่งผลให้เกิดการพิจารณาผู้สูงอายุในด้านลบหรือความอ่อนแอกลายเป็นวาทกรรมหลักโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงร่างกาย ใจ สังคม และเมื่อสังคมพัฒนาสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงแนวคิดต่างๆ เช่น active aging หรือผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ แนวคิดวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ (The Modern Old) แนวคิดผู้สูงอายุจึงเริ่มเปลี่ยนไปสู่ความเข้มแข็งและจัดการตนเองได้ ยิ่งไปกว่านั้น มิติศาสตร์ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ก็เริ่มกลายมาเป็นเครื่องมือรับใช้การแพทย์สมัยใหม่เพื่อที่จะจัดการความชราอีกด้วย ทำให้ความชราที่เคยเป็นจุดสิ้นสุดกลับกลายเป็นเพียงจุดเริ่มต้นและไม่มีวันตาย ซึ่งจะส่งผลลดความเชื่อของสถาบันศาสนาต่างๆ ในอนาคตอันใกล้

หากจำแนกแยกแยะตามยุคของเวลาโดยละเอียดตามแนวคิด Fairclough เพิ่มเติมก็จะพบว่า วาทกรรมทั้งหมดก็สามารถแยกออกได้เป็น 3 ยุค คือ ยุคสังคมเกษตรกรรม สังคมอุตสาหกรรม และสังคมข้อมูลข่าวสาร ดังนี้

ยุคแรกนั้น จากการวิเคราะห์ตัวบทในคำ สุภาสิต สำนวน ธรรมะ กลอน สื่อบรรณคดี พบว่า อุดมคติของผู้สูงอายุจะมีลักษณะเน้น “ความชราตามธรรมดาโลก” หรือการมองความชราเป็นเรื่องธรรมชาติ และการยกย่องผู้ชราในฐานะ “ผู้เชี่ยวชาญ” (ประสพการณ์) “ผู้มีพระคุณ” เนื่องด้วยปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมที่เคารพผู้สูงอายุและศาสนาพุทธเป็นแกนหลักของสังคม

ในยุคที่สอง สถาบันที่เริ่มสถาปนาขึ้นใหม่ โดยเฉพาะสถาบันการแพทย์ และรัฐ ก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญในการ “จัดระเบียบความชรา” จากการวิเคราะห์ตัวบท ทั้งในบทความ หนังสือ คู่มือผู้สูงอายุ ข่าว สารคดี ภาพยนตร์ โฆษณา พบว่า ผู้สูงอายุในยุคนี้คือ “ปัญหา” ต้อง “จัดระเบียบความชรา” ปัญหาที่ว่านั้นก็คือ ปัญหาของกาย-ใจ-สังคมและจิตวิญญาณ จึงทำให้วาทกรรมหลักในเชิงลบคือความอ่อนแอแพร่กระจายสู่คนทั่วไปได้ง่ายขึ้นและผู้คนก็ไม่ได้ตั้งคำถาม แม้ว่า อาจมีวาทกรรมบางส่วนที่ย้อนกลับสู่ยุคแรก โดยเฉพาะความรู้ความเชี่ยวชาญ แต่ก็ยังคงเป็นวาทกรรมรองที่พยายามต่อสู้แย้งชิงพื้นที่ เช่น ชมรมผู้สูงอายุ การลดทอนวาทกรรมจากรู้ทุกเรื่องสู่รู้บางเรื่อง หรือมิเช่นนั้นก็ผสมรวมกับวาทกรรมใหม่ได้อย่างแนบเนียน เช่น การผนวกสินค้ากับผู้สูงอายุในฐานะผู้เชี่ยวชาญ

ส่วนในด้านปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม พบว่า การก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม การแพทย์แผนใหม่ การสถาปนารัฐ เศรษฐกิจ และสื่อมวลชน ล้วนแล้วมีส่วนสนับสนุนให้ประเด็น ผู้สูงอายุเป็น “วัตถุ” ดังที่ฟูโกต์ใช้คำว่า objectification สถาบันต่างๆ เข้ามามีอำนาจกำหนด กฎเกณฑ์นับตั้งแต่รัชกาลที่ 5 และเด่นชัดในช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา และทำให้พลังของผู้สูงอายุที่จะลิขิตความหมายของตนเองลดลงไป เหลือเพียงเฉพาะผู้สูงอายุที่มีความรู้และ ชนชั้นสูง ชมรมผู้สูงอายุ และสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยเท่านั้น แต่ก็ถือได้ว่า เป็น ความพยายามต่อสู้ความหมายในด้านบวกอยู่

ส่วนยุคที่สาม คือ การให้อำนาจของผู้สูงอายุที่จะ “จัดการความชรา” ในด้านหนึ่งคือ การ ทำทลายความหมายความชราที่เป็นวาทกรรมในแง่ลบ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ถือเป็นการย้อนรอย คุณค่าผู้สูงอายุทั้งความรู้และความกตัญญูในอดีต เมื่อวิเคราะห์ห้วงพบว่า ผู้สูงอายุเริ่มมีอำนาจ มากกว่าเดิม ทั้งด้านกาย-ใจ-สังคมและจิตวิญญาณ จนความสูงอายุมิใช่ปัญหาดังในยุคที่สอง การที่เป็นเช่นนี้ได้นั้นก็เนื่องด้วยปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ที่เริ่มก้าวสู่เทคโนโลยีการแพทย์ การเน้นการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ รวมถึงปฏิบัติการวาทกรรมที่สถาบันต่างๆ และตัวผู้สูงอายุเอง เริ่มมีสิทธิในการอธิบายแนวคิดใหม่สู่ประชาชนผ่านช่องทางสื่อสารที่หลากหลายมากกว่าเดิม ทั้งสื่อมวลชน สื่อกิจกรรม และสื่ออินเทอร์เน็ต เหล่านี้อาจเป็นผลมาจากการที่สังคมยุคทุนนิยม ใหม่ไม่อาจดูแลผู้สูงอายุได้อีกต่อไปจึงต้องเร่งสร้างพลังให้กับผู้สูงอายุ ทำให้การจัดการความชรา กลายเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่และได้รับการยอมรับมากขึ้น

การมีอำนาจดังกล่าวก็แฝงเร้นด้วยพลังอำนาจที่สังคมกำหนดความชราอย่างไม่รู้เนื้อรู้ตัว และทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกประหนึ่งมีอำนาจในการกำหนดตัวเองทั้งหมด แต่ในความเป็นจริงแล้วนั้น ผู้สูงอายุก็ยังคงไร้ซึ่งอำนาจแต่กลับรับแนวคิดทั้งหมดมากำหนดชีวิตของตนเองโดยไม่ปฏิเสธ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุที่จะมีอำนาจกำหนดชีวิตได้เองยังอาจจำกัดกลุ่มเฉพาะผู้สูงอายุที่มีความรู้ มีความเข้มแข็ง หรือมีฐานะดี ซึ่งไม่ได้หมายรวมถึงผู้สูงอายุทุกคนในสังคม ดังนั้น หากผู้สูงอายุท่านใดที่จะก้าวมาสู่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ได้ก็จำเป็นต้องปรับตัวใหม่ทั้งการปรับตัวด้วยตนเอง เช่น เพิ่ม ความรู้ ความเข้มแข็ง การสร้างฐานะ (เก็บเงินก่อนเกษียณ) หรือการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือชมรมเพื่อ เพิ่มความเข้มแข็งตามข้อเสนอของรัฐสมัยใหม่ก็ได้

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การจำแนกยุคของวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุออกเป็นสามยุค นั้นสามารถอธิบายได้ตามแนวคิด episteme หรือ “เส้นขอบฟ้าของความรู้” หรือ “กรอบความรู้” ของ Foucault ได้ว่า ในแต่ละยุคนั้น ได้กำหนดความหมายของผู้สูงอายุตามอำนาจและความรู้ที่กำหนดเอาไว้ว่า “ความชราเป็นเรื่องที่ควรหรือสามารถจัดการได้หรือไม่” (และหากได้แล้วใครควร จัดการ)

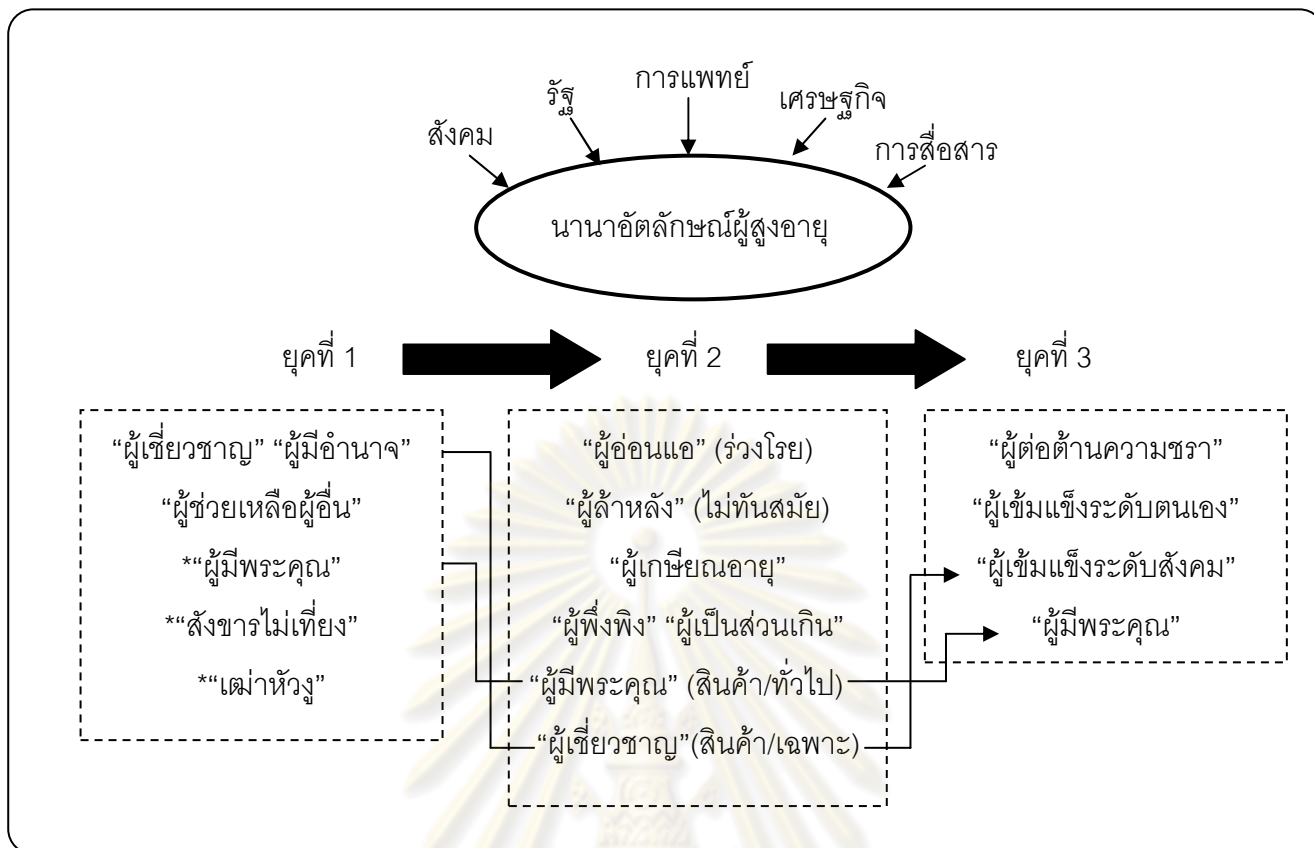
ในยุคแรก สังคมเกษตรกรรม สถาบันศาสนาเป็นสถาบันหลักที่ก้าวมาระบุไว้ว่า ความชราเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ จึงไม่ต้องเข้าไปจัดการใดๆ แต่หลังจากนั้น ในยุคสังคมอุตสาหกรรมและสังคมข้อมูลข่าวสาร ความชรากลับเป็นเรื่องที่สามารถจัดการได้ เพียงแต่ว่า จุดต่างกันของสองยุคก็คือ ยุคสังคมอุตสาหกรรม สถาบันที่สถาปนาขึ้นมาใหม่คือสถาบันรัฐและการแพทย์ ก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการผู้สูงอายุ ส่วนยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร ความชรากลายเป็นเรื่องของคนชราเองก้าวเข้ามาจัดการตนเองได้ แต่ก็ยังอยู่ภายใต้ชุดความรู้ของการแพทย์สมัยใหม่ รัฐสมัยใหม่ และเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งสถาบันการสื่อสารจะเป็นสถาบันหลักที่ช่วยผลิตและเผยแพร่วิธีคิดดังกล่าวสู่คนในสังคมและผู้สูงอายุ

ดังนั้น คนในสังคมในแต่ละยุคจะเข้าใจความหมายของผู้สูงอายุต่างออกไป เช่น หากเป็นคนในยุคสังคมเกษตรกรรมจะไม่เข้าใจความหมายของผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมและข้อมูลข่าวสารได้เลย เพราะเส้นขอบฟ้าหรือกรอบความรู้ในยุคสังคมเกษตรกรรม จะวางอยู่บนชุดความรู้ด้านศาสนา การเกิดแก่เจ็บตายตามกฎธรรมชาติ ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ และความกตัญญู เช่นเดียวกับกับคนในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร อาจะสงสัยกับความหมายของผู้สูงอายุในยุคอดีตได้เช่นเดียวกัน เพราะกรอบความรู้ในยุคนี้ จะวางอยู่บนมิติด้านการแพทย์สมัยใหม่ และการยกระดับอำนาจของผู้สูงอายุที่มีเหนือทุกสิ่ง การมองว่าผู้สูงอายุอ่อนแอและต้องตายอาจเป็นเรื่องที่น่าฉงนในยุคนี้

ภายใต้สังคมแต่ละยุคนั้นยังได้สร้างชุดความรู้ในการอธิบายความหมายผู้สูงอายุที่ต่างกันไป ทั้งการแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการสื่อสาร ดังเช่น ในสังคมเกษตรกรรมได้สร้างชุดความรู้ “ธรรมะ” กำหนดผู้สูงอายุ สังคมอุตสาหกรรมได้สร้างชุดความรู้ “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” “จิตวิทยาผู้สูงอายุ” “นโยบายผู้สูงอายุ” “สังคมสงเคราะห์ผู้สูงอายุ” “เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ” เป็นต้น และสังคมข้อมูลข่าวสาร ก็ได้สร้างชุดความรู้ “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” “นโยบายผู้สูงอายุแนวใหม่” “สังคมสงเคราะห์ผู้สูงอายุแนวใหม่” เป็นต้น ทำให้การกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุได้อย่างนุ่มนวลและแนบเนียนไร้การใช้กำลังบังคับ

การจำแนกยุคสมัยออกเป็นสามยุคนั้น ในโลกความเป็นจริงและข้อค้นพบจากงานวิจัยก็พบว่า ไม่สามารถจำแนกแยกแยะผู้สูงอายุออกได้อย่างเด็ดขาด เพราะสังคมไทยในแต่ละยุคยังคงมีลักษณะเหลื่อมซ้อนกันอยู่ ดังเช่น ในสังคมยุคอุตสาหกรรม ก็จะพบการเหลื่อมซ้อนของสังคมเกษตรกรรม และเป็นรากฐานของสังคมข้อมูลข่าวสาร รวมถึงในสังคมยุคข้อมูลข่าวสารก็ยังคงแฝงด้วยสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมอยู่

และเมื่อวิเคราะห์ผลพวงที่ได้จากวาทกรรมในประเด็นอัตลักษณ์พบว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ได้นั้นมีความ “หลากหลาย” และ “ไม่ต่อเนื่อง” จากอดีตสู่ปัจจุบัน ดังภาพต่อไปนี้

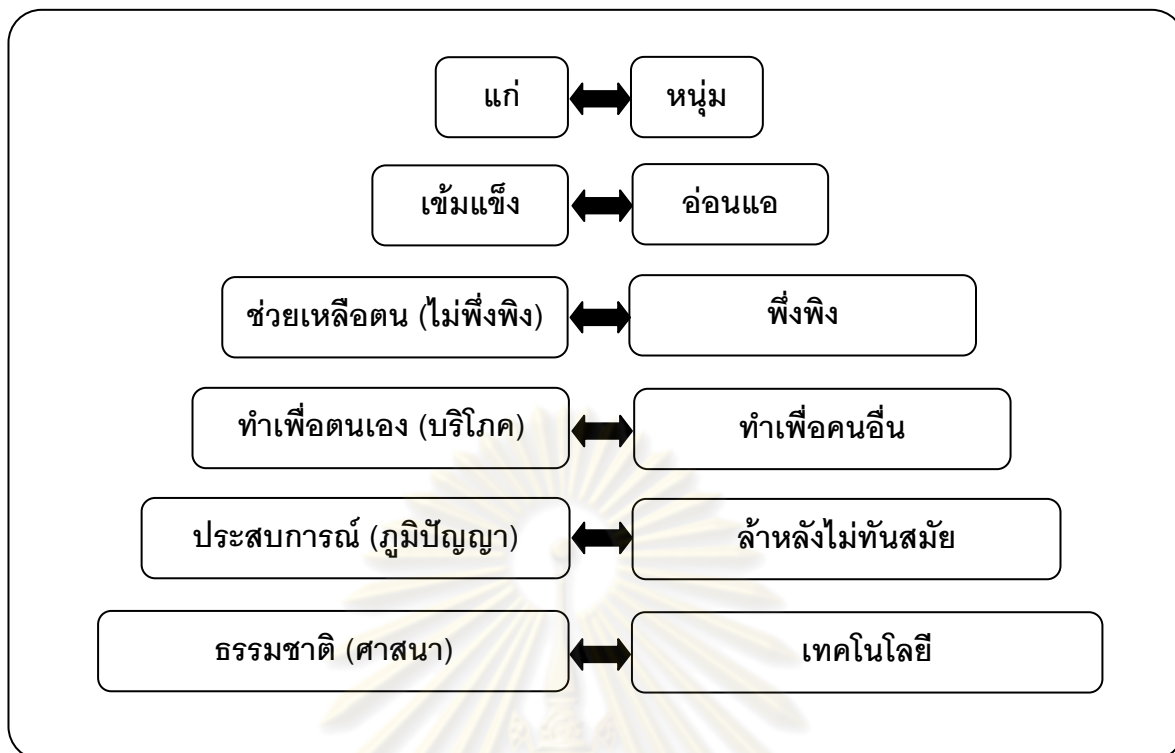
รูปภาพที่ 38 นานาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ถูกกำหนดจากสถาบัน

ทั้งนี้ "ความหลากหลาย" และ "ไม่ต่อเนื่อง" นั้นมาจากการเปลี่ยนแปลงจากอำนาจและความรู้ของสังคมจากสังคมเกษตรกรรม สู่สังคมอุตสาหกรรม และสังคมข้อมูลข่าวสาร ทำให้อัตลักษณ์ถูกสร้างอย่าง "หลากหลาย" และปะทุขึ้นมา "ไม่ต่อเนื่อง" ในแต่ละสมัย

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาถึงภาพที่ 38 อีกครั้งหนึ่ง โดยพิจารณาจากเส้นเชื่อมโยงและดอกจัน ก็พบว่า ภาพดังกล่าวยังสามารถพิจารณาได้ว่า อัตลักษณ์ที่อาจมองว่า "ไม่ต่อเนื่อง" นั้น แท้จริงแล้ว ในสภาพของความเป็นจริงในสังคมไทยที่มีลักษณะปะปนกันของสังคมทั้งสามยุค คือ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และข้อมูลข่าวสาร จึงทำให้อัตลักษณ์บางอันมีลักษณะ "ต่อเนื่อง" เคลื่อนตัวจากอดีตสู่ปัจจุบันได้ เช่น อัตลักษณ์ "ผู้มีพระคุณ" "สังขารไม่เที่ยง" และ "เฒ่าหัวงู"

ยิ่งไปกว่านั้น อัตลักษณ์บางอันก็มีลักษณะ "เปลี่ยนแปลง" ไปเมื่ออำนาจของสังคมแปรเปลี่ยน เช่น อัตลักษณ์ "ผู้เชี่ยวชาญ" ในอดีตเมื่อก้าวสู่สังคมยุคถัดไปก็พัฒนาไปสู่ "ผู้เชี่ยวชาญ" (เฉพาะด้าน) "ผู้เชี่ยวชาญ" (ในสินค้า) และ "ผู้เข้มแข็งระดับสังคม"

แม้จะดูเหมือนว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุจะมีความ "หลากหลาย ไม่ต่อเนื่อง ต่อเนื่อง และเปลี่ยนแปลง" แต่เมื่อนำความแตกต่างหลากหลายของอัตลักษณ์นำมาพิจารณาในเชิงโครงสร้าง จะพบว่า อัตลักษณ์ทั้งหมดวางอยู่บน "คู่แข่ง 6 คู่" ที่โยงใยเป็นเครือข่ายดังภาพด้านล่าง

รูปภาพที่ 39 โครงสร้างคู่แย้งอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

คู่แย้งทั้งหมดนี้ต่างโยงใยเป็นเครือข่ายและเกี่ยวโยงกับบริบทสังคมในแต่ละช่วงเวลา ดังนี้

ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม จะเรียงตัวของอัตลักษณ์หลักในลักษณะ “แก่” “เข้มแข็ง” “ช่วยเหลือตน (ไม่พึ่งพิง)” “ทำเพื่อคนอื่น” “ประสพการณ์” และ “ธรรมชาติ (ศาสนา)” อันทำให้เกิดอัตลักษณ์ “ผู้เชี่ยวชาญ” “ภูมิปัญญา” “ผู้มีพระคุณ” และ “สังขารไม่เที่ยง”

ส่วนในยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม อัตลักษณ์หลักจะเรียงตัวในลักษณะ “แก่” “อ่อนแอ” “พึ่งพิง” “ทำเพื่อตนเอง (บริโภคนิยม)” “ล้าหลังไม่ทันสมัย” และ “เทคโนโลยี” การเรียงตัวนี้ทำให้เกิดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ “ผู้อ่อนแอ” “ผู้พึ่งพิง” “ผู้ล้าหลัง” (ไม่ทันสมัย) จุดที่น่าสนใจก็คือ ยังปรากฏอัตลักษณ์ “ผู้มีพระคุณ” ด้วย แม้ผู้สูงอายุจะแก่ อ่อนแอ พึ่งพิง ล้าสมัย แต่สังคมก็ยังคงผลิตข้อความหมายความมีพระคุณต่อผู้สูงอายุดังเช่นในสังคมเกษตรกรรมด้วย

และในยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร จะเรียงตัวของอัตลักษณ์หลักในลักษณะ “แก่” “เข้มแข็ง” “ช่วยเหลือตน (ไม่พึ่งพิง)” “ทำเพื่อตนเอง (บริโภคนิยม) หรือทำเพื่อคนอื่น” “ประสพการณ์” และ “ธรรมชาติ (ศาสนา) คู่กับเทคโนโลยี” อันทำให้เกิดอัตลักษณ์ “ผู้ต่อต้านความชรา” “ผู้เข้มแข็งระดับตนเองและสังคม” และ “ผู้มีพระคุณ” ก็ยังเป็นอัตลักษณ์หลักในสังคมไทย

กระนั้นก็ตามในแต่ละยุคก็ยังคงมีอัตลักษณ์ร่องที่ยังคงถูก “ทับซ้อน” อยู่ในลักษณะที่ “ขัดแย้ง” กับอัตลักษณ์หลัก เช่น ในยุคแรก คือ “เผ่าห้วง” ยุคที่สอง คือ “ผู้เชี่ยวชาญ” เท่ากับว่า ภายใต้อัตลักษณ์ที่สถาบันต่างๆ ได้สร้างขึ้นในแต่ละยุคก็มีความพยายามในการต่อสู้ต่อรองของอัตลักษณ์ร่องอยู่ไม่น้อย

กล่าวโดยสรุป อัตลักษณ์ผู้สูงอายุแม้ด้านหนึ่งจะมีความ “หลากหลาย” “ไม่ต่อเนื่อง” จากยุคหนึ่งสู่ยุคหนึ่งตามเส้นขอบฟ้าของความรู้และอำนาจของสังคมที่เปลี่ยนไป แต่ในบางส่วนก็ยังคงอัตลักษณ์ในยุคเดิมอยู่ไม่สูญหายไป คือ “ต่อเนื่อง” เช่น ความกตัญญูหรือผู้มีพระคุณ สังฆารไม่เที่ยง และเผ่าห้วง บางส่วน “ทับซ้อน” อยู่ด้านล่างเพราะมัน “ขัดแย้ง” กับอัตลักษณ์หลักในยุค นั้น เช่น “ผู้เชี่ยวชาญ” และแม้แต่ “เผ่าห้วง” รวมถึงอาจต้อง “เปลี่ยนแปลง” ไปสู่ความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง ความเชี่ยวชาญในสินค้า และผู้สูงอายุผู้เข้มแข็งระดับสังคม แต่ในท้ายที่สุดอัตลักษณ์ทั้งหมดก็ “โยงโย” เป็นเครือข่ายขึ้นอยู่กับการว่าในแต่ละยุคนั้นจะเลือกหยิบอัตลักษณ์มาใช้หรือไม่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แต่ละยุคนั้นอัตลักษณ์ใดจะมีอำนาจในการแสดงออกมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

การสร้างและการต่อสู้อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY

เกริ่นนำ

ในบทที่ 4-5-6 แสดงให้เห็นถึงการกำหนดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุผ่านโครงสร้างสังคม ทั้งสถาบันสังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ การตลาด และการสื่อสาร และผลก็แสดงให้เห็น อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีความหลากหลายทับซ้อนและปะทะต่อสู้กัน ซึ่งถือว่าเป็นเหรียญด้านแรก ที่เผยให้เห็นอำนาจในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ สำหรับบทที่ 7 และบทที่ 8 นี้จะนำเสนอ ให้เห็นความพยายามของกลุ่มผู้สูงอายุที่จะใช้อำนาจในการต่อสู้เพื่อกำหนดตัวตนของตนเอง ออกมา

กล่าวเฉพาะในบทนี้จะแสดงถึงกรณีตัวอย่างกลุ่มผู้สูงอายุ OPPY (Old People Playing Young) ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีลักษณะประชากรศาสตร์คือ อาศัยในเมือง รายได้ดี ชนชั้นกลาง ถึงสูง และสถานภาพสูง รวมถึงมีสุขภาพที่ดี ต่างพากันรวมกลุ่มเรียนคอมพิวเตอร์ เพื่อประโยชน์ ในหลากหลายด้าน และหนึ่งในนั้นก็คือการแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ทันสมัยและยัง ประโยชน์ตามที่ตนวางไว้ดังหัวข้อที่ 1-2 เรื่องลักษณะทั่วไปของชมรม และโครงสร้างและบทบาท หน้าที่ของชมรม

กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มที่จัดได้ว่าเป็นผู้สูงอายุที่กระตือรือร้น และพยายามสร้างความหมาย ของตนเองในแง่บวกในด้าน “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ซึ่งถือเป็นเหรียญอีกด้านหนึ่งของความพยายาม ของบุคคลที่จะต่อสู้และสร้างอัตลักษณ์ของตนเองออกมา โดยจะวิเคราะห์วาทกรรมกลุ่มผู้สูงอายุ ตามแนวคิดของ Norman Fairclough ดังจะแสดงในหัวข้อที่ 3-7 เรื่อง วิธีการศึกษา การวิเคราะห์ ตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม และผลลัพธ์ตามลำดับ

เมื่อแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ได้กำหนดไว้ถึงเหรียญสองด้านแห่งอัตลักษณ์ กล่าวคือ ผู้อื่น กำหนดและตัวเองเป็นผู้กำหนด ดังนั้น ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยง ในช่วงหลังจะแสดง ให้เห็นถึงการปะทะต่อสู้กันระหว่างอัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดและอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกำหนด จะเป็นเช่นไร ดังในหัวข้อที่ 8 เรื่อง การปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ภายใต้ กรอบของสังคม ตลอดจนปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ทำให้ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY มีอำนาจในการต่อรอง ความหมายได้ ในหัวข้อที่ 9 เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY

และในลำดับสุดท้าย นอกเหนือจากการปะทะกันระหว่างอัตลักษณ์ที่ผู้อื่นกำหนดแล้ว อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีได้อยู่โดดเดี่ยว จากการวิเคราะห์เบื้องต้นของกลุ่ม OPPY พบว่า อัตลักษณ์

ผู้สูงอายุเป็นอัตลักษณ์ที่มาจากหลังอัตลักษณ์ของบุคคล หัวข้อสุดท้ายจึงจะนำเสนอให้เห็นถึงการปะทะกันของอัตลักษณ์เดิมและอัตลักษณ์ใหม่ว่าเป็นเช่นไร ในหัวข้อที่ 10 เรื่อง การปะทะระหว่างอัตลักษณ์เดิมกับอัตลักษณ์ใหม่ และจะนำไปสู่บทสรุปในท้ายสุด

1. ลักษณะทั่วไปของชมรม OPPY

ผู้สูงอายุชมรม OPPY (Old People Playing Young) เป็นชมรมที่ก่อกำเนิดขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายนปี พ.ศ. 2542 โดยคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ร่วมกับ LoXInfo Training Center บริษัทล็อกซเลย์ อินฟอร์เมชัน (สุธีรา จำลองสุภลักษณ์, 2543: 5) ชมรมดังกล่าวทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้และทักษะในการใช้คอมพิวเตอร์ให้แก่ผู้สูงอายุ ตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไป อายุสูงสุดไม่จำกัด โดยที่ผ่านมามีอายุสูงสุดประมาณ 87-89 ปี อายุเฉลี่ยประมาณ 56-65 ปี (สุธีรา จำลองสุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553)

เมื่อพิจารณาในแง่ของประชากรศาสตร์พบว่า ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมชมรมจะเป็นผู้มีรายได้ค่อนข้างสูงและสูง การศึกษาดีทั้งในระดับปริญญาตรีและสูงกว่า มีความรู้ภาษาอังกฤษดี (จันทนา จิรกาญจน์ไพศาล, 2545 สุพัตรา ศรทอง, 2545 และหม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์, 2546) และในมิติด้านสุขภาพะ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีความพึงพอใจทั้งในด้านสุขภาพ กิจกรรมและเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเกณฑ์ดี (จันทนา จิรกาญจน์ไพศาล, 2545) แม้จะมีความพร้อมด้านประชากรศาสตร์และสุขภาพะ แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังมีความต้องการที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และสิ่งที่ตอบสนองกับกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็คือ การใช้คอมพิวเตอร์ เพราะเป็นสื่อที่สามารถเปิดโลกทัศน์ให้กับผู้สูงอายุ รวมถึงเป็นสื่อที่ต้องใช้ทักษะทางภาษาและต้องมีเงินจึงสามารถเรียนและมีคอมพิวเตอร์ได้

กระนั้นก็ตาม เนื่องจากการเรียนรู้คอมพิวเตอร์มักจะถูกมองว่าเป็นเรื่องของคนวัยหนุ่มสาวลงมาและไม่เอื้อต่อกลุ่มผู้สูงอายุที่ต้องค่อยเป็นค่อยไป ชมรม OPPY จึงจัดตั้งขึ้นเพื่อการเรียนการสอนเฉพาะผู้สูงอายุ (สุธีรา จำลองสุภลักษณ์, 2543) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การสถาปนาชุดความรู้เรื่องการสอนคอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุโดยตรงเพื่อให้ต่างไปจากชุดความรู้ของกลุ่มวัยหนุ่มสาว

หลักสูตรการเรียนการสอนของชมรม OPPY สามารถแบ่งได้สองระดับคือ ระดับต้นหรือ “หลักสูตรขั้นพื้นฐาน” หรือใช้คำว่า “มือใหม่หัดเล่นคอมพิวเตอร์” จำนวน 7 ครั้ง ราคา 3,500 บาท (ค่าฝึกอบรม 3,200 บาท และค่าสมาชิกชมรม 300 บาท) จำแนกเป็นการใช้งานคอมพิวเตอร์เบื้องต้น การค้นหาข้อมูลข่าวสารบนอินเทอร์เน็ต การใช้บริการฟรีอีเมล และการรับส่งการ์ดอวยพรอิเล็กทรอนิกส์ (เอกสารแผ่นพับ 2553ก, www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม

2553) เมื่อเรียนจบแล้วก็จะพัฒนาสูงขึ้นสูง โดยมุ่งเน้น “โปรแกรมสนุกๆ” เช่น โปรแกรม photoshop การถ่ายภาพ digital camera การออกแบบการ์ดอวยพรและพิมพ์ซอง การออกแบบนามบัตรส่วนตัว การทำปฏิทินตั้งโต๊ะส่วนตัว การบันทึกข้อมูลลงแผ่นซีดี การออกแบบหน้าปกและสติ๊กเกอร์ติดแผ่นซีดี การบริหารจัดการไฟล์ข้อมูล เป็นต้น (เอกสารแผ่นพับ 2553ข, www.happyppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2553)

สุธีรา จำลองศุภลักษณ์ ในฐานะผู้จัดการและผู้ประสานชมรม OPPY (สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553) กล่าวเสริมว่า เนื่องจากผู้สูงอายุที่เข้าเรียนในครั้งแรกยังสนใจเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์ต่อเนื่อง จึงเปิด workshop ที่นอกเหนือจากความรู้พื้นฐาน เช่น การทำการ์ดอวยพร นามบัตร vcd ประกอบเสียงเพลง การถ่ายรูปดิจิทัล เพราะผู้สูงอายุไม่ชอบอะไรที่เคร่งเครียด เช่น การเรียนโปรแกรมเอ็กเซล (excel) แต่อยากจะเรียนรู้เพื่อจะได้สั่งลูกน้องมากกว่า

ส่วนกิจกรรมกล้องดิจิทัล เมื่อ 5-6 ปีที่แล้ว มีลูกของลูกศิษย์ซื้อกล้องมาและขอให้ครูช่วยสอนก็เลยเปิด class และจ้างผู้เชี่ยวชาญมาสอน ต่อมาก็พัฒนาสู่การทำ trip ถ่ายรูปท่องเที่ยว พาไปถ่ายทำสถานที่จริง เมื่อถ่ายเสร็จแล้วก็เสริมความรู้เรื่องการ upload ข้อมูล ทุกอย่างที่จัดกิจกรรมจะเชื่อมกับเทคโนโลยี สถานที่ไป เช่น สวนสัตว์เขาเขียว เมืองโบราณ พวกเขาในวัยเดียวกันไปที่สนุก

(สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553)

นอกเหนือจากการเรียนการสอนในห้องเรียนแล้ว ชมรมยังมีกิจกรรมอื่นๆ ทั้งกิจกรรมแบบเก่า เช่น การร่วมทำบุญในโอกาสต่างๆ อาทิ “โครงการสร้างงานเพื่อผู้พิการ” ด้วยการประชาสัมพันธ์ให้ผู้สนใจแกนภาพดิจิทัล และการปัจฉิมนิเทศ หรือการไหว้ครูหรือการขอขมาจากครูหลังจากที่นักเรียนสำเร็จการศึกษาแล้ว และกิจกรรมแบบใหม่ เช่น การออกทัศนศึกษาเพื่อไปถ่ายภาพดิจิทัล เป็นต้น

จากการเปิดการเรียนการสอนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 จนถึงต้นปี พ.ศ. 2553 (ข้อมูล ณ เดือนพฤษภาคม 2553) มีนักเรียนที่เข้าร่วมชมรมประมาณ 3,100 คน ภาควันธรรมดา 80 รุ่นและภาควันเสาร์ 20 รุ่น (สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2553) หลังจากเข้าเรียนแล้วผู้เข้าเรียนทั้งหมดจะกลายเป็นสมาชิกของชมรมโดยปริยาย เพราะจะเสียค่าสมาชิกชมรมเป็นรายปี ปีละ 300 บาท

จากข้อมูลเบื้องต้นชมรม OPPY เป็นชมรมที่มีลักษณะพิเศษ คือ ด้านแรกเป็นชมรมที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อมาเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์ และด้านที่สอง การอยู่ภายใต้บริษัทล็อกซเลย์ (Loxley)

ในด้านแรก เนื่องจากเป็นกลุ่มที่รวมตัวขึ้นเพื่อเป้าหมายการใช้คอมพิวเตอร์ จึงเป็นการรวมตัวที่หลวมๆ กล่าวคือ ผู้สูงอายุต่างคนต่างจะมีกลุ่มของตนเองอยู่แล้ว แต่มารวมตัวกันเพื่อวัตถุประสงค์สำคัญคือการเรียนรู้คอมพิวเตอร์ กลุ่มจึงมีลักษณะขยายตัวขึ้นไปเรื่อยๆ เมื่อมีจำนวนผู้เข้ามาเรียนมากขึ้น แต่ก็มีใช้กลุ่มที่อยู่ถาวร เพราะเมื่อเรียนแล้วเสร็จก็มีบางส่วนที่หายไป อย่างไรก็ตามชมรมก็จะมีกิจกรรมรวมตัวกันในบางโอกาส เช่น การเรียนต่อเนื่อง การร่วมทำกิจกรรม หรือการเข้าระบบอินเทอร์เน็ตของ www.happyoppy.com เพื่อติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก

ในด้านที่สอง ประธานชมรม OPPY คือคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช เป็นอดีตประธานบริษัทล็อกซเลย์ คุณหญิงมีความสนใจการสอนคอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุ จึงได้ก่อตั้งชมรมขึ้นภายใต้บริษัทล็อกซเลย์ ทำให้มีลักษณะเป็นกึ่งธุรกิจคือ ต้องมีรายได้ และในเวลาเดียวกันก็ทำเพื่อผู้สูงอายุ นอกจากนั้นบริษัทล็อกซเลย์ยังเข้ามาเกี่ยวข้องในด้านของบุคลากรที่เป็นทั้งผู้สอนการบริหารงานและการบริหารอื่นๆ อีกด้วย เช่น การประชาสัมพันธ์ชมรมและการเชื่อมโยงชมรมเข้ากับโครงการอื่นๆ ของบริษัท อาทิ การเชื่อมโยงโครงการช่วยเหลือคนพิการของล็อกซเลย์เข้ากับชมรม เป็นต้น (สุธีรา จำลองสกุลลักษณ์, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2553)

2. โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของชมรม OPPY

เนื่องด้วยชมรม OPPY มีลักษณะพิเศษดังกล่าว ชมรมยังสามารถรวมตัวกันได้ เนื่องจากชมรมมีโครงสร้างและมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน ดังนี้

โครงสร้างชมรมจะประกอบไปด้วย **ประธานชมรมกิตติมศักดิ์** คือ คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช คุณหญิงจะมีบทบาทนับตั้งแต่การก่อตั้งชมรมดังที่กล่าวไปแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการเป็นตัวแทนของชมรมเมื่อจะสื่อสารกับภายนอก เช่น การให้สัมภาษณ์ การประชาสัมพันธ์ชมรม และการสื่อสารภายในชมรม เช่น การปัจฉิมนิเทศให้กับสมาชิกชมรม การส่งข้อความ “Word of Wisdom” หรือคำคมที่มีแง่คิดน่าสนใจให้กับบรรดาสมาชิกในชมรม

รูปภาพที่ 40 คุณหญิงชชนี จาติกวณิช
(ที่มา: www.happyoppy.com)

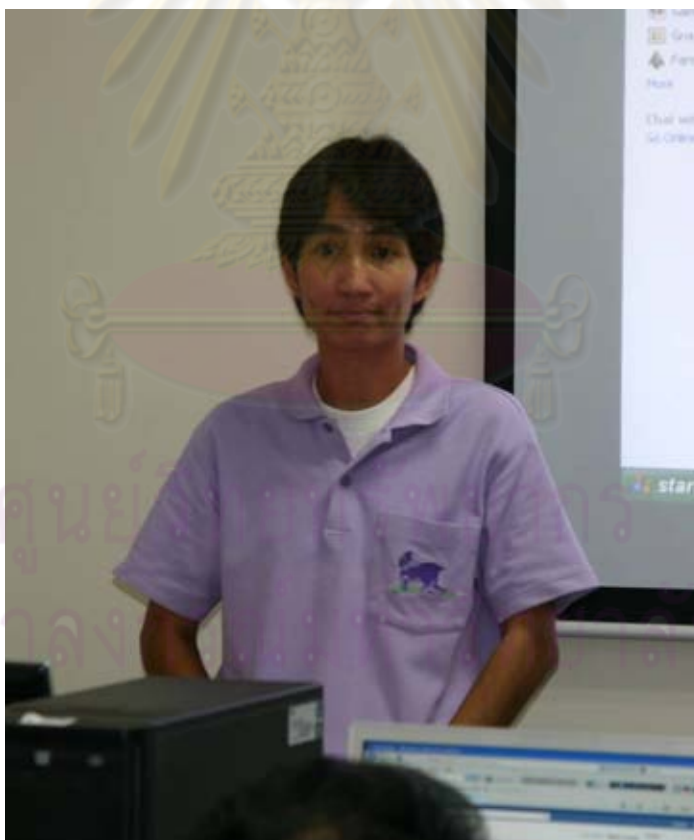
คุณหญิงชชนี จาติกวณิช จบการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ฐานะดี เกิดในตระกูลลำชา ปัจจุบันอายุ 83 ปี ยังคงไม่เกษียณอายุ ทำงานอยู่ ณ บริษัทเอนเนอร์ล เอนจิเนียริง ซึ่งเป็นบริษัทที่คุณหญิงตั้งขึ้นเองและทำธุรกิจเกี่ยวกับเสาคอนกรีต วัสดุก่อสร้าง นอกจากนั้นยังเคยทำงานในฐานะกรรมการผู้จัดการบริษัทล็อกชเลย์ ซึ่งเป็นบริษัทของครอบครัวของคุณพ่อ ที่เดิมทำธุรกิจเกี่ยวกับสินค้าเกษตรกรรมและพัฒนาสู่ธุรกิจคอมพิวเตอร์ (วัลยา, 2540) และนี่เองทำให้ชมรม OPPY ตั้งขึ้นภายใต้บริษัทล็อกชเลย์ ด้วยความที่เป็นผู้สูงอายุที่ไม่ยอมตกสมัยจึงสนใจเรียนรู้ อินเทอร์เน็ตในวัยหลังเกษียณ และต่อมาพัฒนาสู่การจัดตั้งชมรม OPPY ในที่สุด โดยใช้ชื่อจากที่ลูกชายคือ วสันต์ จาติกวณิช บอกว่า “แม่เล่นเป็นเด็ก” หรือ “Old People Playing Young”

ลูกชายก็พูดสนุกๆ ว่า คุณแม่เป็นกลุ่ม OPPY คุณหญิงย้อนถามว่า คืออะไรละลูก ลูกชายก็ให้คำจำกัดความที่อยู่ในความทรงจำจนคุณหญิงต้องมาตั้งชื่อชมรม OPPY ในทันทีคือ Old People Playing Young หรือพูดให้สวยหน่อยก็คือ ผู้สูงวัยที่หัวใจไม่ยอมแก่

(คุณหญิงชชนี จาติกวณิช อ้างถึงในเมล็ดข้าว, ในสกุลไทย 2544
อ้างถึงใน www.sakulthai.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2552)

คุณหญิงชัชวีร์ ใช้คอมพิวเตอร์เพื่อเป้าหมายทั้งการทำงานในชีวิตประจำวัน เช่น การสั่งงาน รวมถึงการส่งข้อความกับกลุ่มเพื่อน ญาติมิตร โดยเฉพาะ “Word of Wisdom” ซึ่งเป็นคำกลอนของคุณหญิงบุญศิริ ชวลิตธำรงค์ (ผู้จัดการรายเดือน, 2542: 17) เพื่อเป็นประโยชน์และให้กำลังใจต่อคนรอบข้าง ดังที่ระบุว่า “มันเป็นเรื่องที่เราไม่ต้องลงทุนอะไรมากเลย เพียงแต่ถ้อยคำบางประโยคก็สามารถให้กำลังใจกับคนอื่น ๆ ได้” (ผู้จัดการรายเดือน, 2542: 18)

ภายใต้ชมรมยังมี**ผู้ประสานชมรม**คือ คุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์ หรือครูเจี๊ยะ อายุประมาณ 40 ปี นอกจากจะเป็นคุณครูที่สอนการใช้คอมพิวเตอร์แล้ว ยังเป็นผู้ที่ประสานให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ของชมรม โดยผ่านช่องทางคือ จดหมายข่าว เว็บไซต์ การติดต่อผ่านสื่อมวลชนเพื่อส่งข่าวสาร และการโทรศัพท์ติดตามสมาชิกให้มาเรียน โดยที่มีผู้ช่วยคือเจ้าหน้าที่ชมรมจำนวน 5 ท่าน (สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2553) ครูเจี๊ยะจบการศึกษาในด้านการฝึกอบรมและพัฒนาคอมพิวเตอร์ จากมหาวิทยาลัยวิซคอนซิน ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้จัดการฝ่ายเลิร์นนิ่งมีเดีย บริษัทล็อกซ์เลย์ จำกัด (มหาชน)

รูปภาพที่ 41 คุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์

ส่วนสมาชิกในชมรม จะเป็นผู้สูงอายุที่เข้ามาเรียนคอมพิวเตอร์ และภายในสมาชิกนั้นก็จะมีกลุ่มย่อยๆ โดยจำแนกได้สองรูปแบบคือตามรุ่น และตามความสนใจที่เรียนต่อเนื่องหรือกลุ่มที่กระตือรือร้น (active) กลุ่มที่สนใจเรียนต่อเนื่องจะเป็นกลุ่มที่ผูกพันกับชมรมค่อนข้างมากแต่จะมีปริมาณน้อยประมาณร้อยละ 10 ได้แก่ กลุ่ม “รักวันอาทิตย์” “สี่ตระกูล” และ “ปายหรรษา” เป็นต้น แต่ละกลุ่มจะตั้งชื่อกลุ่มตามอัตลักษณ์ของตน (สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553) เช่น ตั้งชื่อตามวันที่ตนมาเรียน การตั้งชื่อตามลักษณะกลุ่มที่เป็นสตรี ตั้งชื่อตามความต้องการด้านสุขภาพจิตใจ และภายในกลุ่มย่อยดังกล่าวก็จะมีปฏิสัมพันธ์กันทั้งทางตรงเห็นหน้าค่าตา คือ การเข้ามาเรียนต่อเนื่อง และผ่านสื่อ คือ คอมพิวเตอร์ แต่ทั้งสองกลุ่มจะติดตามข่าวสารชมรมผ่านจดหมายข่าวและเว็บไซต์ชมรม www.happyoppy.com

หนึ่งในงานวิจัยนี้จะเลือกศึกษาเฉพาะกลุ่ม “รักวันอาทิตย์” เพราะเป็นหนึ่งในกลุ่มที่กระตือรือร้น มีสมาชิกจำนวน 10 คน มีความหลากหลายทั้งหญิงชาย เริ่มเรียนคอมพิวเตอร์นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 จวบจนปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) และที่สำคัญคือ นอกจากเรียนคอมพิวเตอร์แล้ว ยังทำกิจกรรมภายในกลุ่มด้วยกัน ทั้งในโลกความเป็นจริง เช่น การท่องเที่ยว การรับประทานอาหาร และในโลกอินเทอร์เน็ต เช่น การส่งข่าวสารผ่านอีเมล และการเล่นเฟซบุ๊ก (facebook)

กลุ่ม “รักวันอาทิตย์” เป็นกลุ่มที่เริ่มรวมตัวกันประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ประมาณปี พ.ศ. 2549 ที่สนใจจะเรียนคอมพิวเตอร์ต่อเนื่อง โดยเลือกเรียนในวันอาทิตย์ เพราะเป็นช่วงเวลาที่สมาชิกในกลุ่มว่างพร้อมๆ กัน คุณครูผู้สอนคือ “สุธีรา จำลองศุภลักษณ์” จึงตั้งชื่อกลุ่มว่า “รักวันอาทิตย์” หรือ “Sunday Lover” ประกอบด้วยสมาชิกดังต่อไปนี้

1. พ.อ. (หญิง) คุณหญิงอำนวยการ พิศอน
2. คุณอังคณา อภิวัฒน์วงศ์
3. คุณอรุณี วงศ์วัลภาภรณ์
4. พล.อ.ท. ดิเรก สังข์สุวรรณ
5. คุณนฤพร ปันยารชุน
6. ม.ร.ว.ทิพพาวดี ดุลละลัมพะ
7. คุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร
8. คุณศิริลักษณ์ สิงห์นิยม
9. คุณทรงพล มะลิกุล
10. คุณธนพร นิตินรไพศาล

รูปภาพที่ 42 กลุ่มรักวันอาทิตย์

ในเชิงประชากรศาสตร์สมาชิกในกลุ่ม”รักวันอาทิตย์” เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุระหว่าง 50 ปี จนถึง 77 ปี เป็นสมาชิกที่มีรายได้สูง เป็นชนชั้นกลางถึงสูง การศึกษาสูงจบการศึกษาหรือผ่านประสบการณ์ในต่างประเทศ อาศัยอยู่ในเมือง หลายท่านยังคงทำงานอยู่ เช่น คุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร คุณอรุณี วงศ์วัลภาภรณ์ คุณนฤพร ปันยารชุน พ.อ.คุณหญิงอำนวยการ พงษ์สอน คุณศิริลักษณ์ สิงห์นิยม และคุณธนพร นิตพรไพศาล หลายท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงในสังคม เป็นอดีต รองผู้ว่าราชการจังหวัด อดีตทหาร นักบริหารระดับสูง อาจารย์ เมื่อพิจารณาในด้านสุขภาพของกลุ่มพบว่า มีสุขภาพที่ดี ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ส่วนในด้านการเข้ากลุ่ม OPPY กลุ่มดังกล่าวเป็นสมาชิกกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาเรียนคอมพิวเตอร์ที่ OPPY นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 บางท่านมาเรียนตามคำชวนของคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ประธานชมรมฯ เช่น ม.ร.ว.ทิพพาวดี ดุลละลัมพะ และคุณนฤพร ปันยารชุน

แม้กลุ่มดังกล่าวจะมีความแตกต่างกัน แต่ทั้งหมดมีจุดร่วมกันคือสนใจศึกษา คอมพิวเตอร์ อย่างไรก็ตามเนื่องจากโครงสร้างกลุ่มมีการรวมตัวอย่างหลวมๆ รวมถึงในช่วงที่ ผู้วิจัยสังเกตการณ์ (กุมภาพันธ์-มิถุนายน 2553) จะมีสมาชิกหลักในกลุ่มอยู่ 6 ท่าน จึงทำให้สามารถศึกษาเจาะลึกเฉพาะ 6 ท่าน ดังต่อไปนี้

รูปภาพที่ 43 คุณทองพล มะลิกุล

ท่านแรก คุณทองพล มะลิกุล อายุ 73 ปี เมื่อต้นปีที่ผ่านมาป่วยเป็นโรคเลือดแต่ก็รักษาหาย อดีตเป็นรองผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี และผู้อำนวยการโรงเรียนวิทยาลัยการปกครอง กระทรวงมหาดไทย จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันเป็นวิทยากร/อาจารย์พิเศษในรายวิชาด้านคุณธรรมจริยธรรม และการบริหารงานราชการในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ อีกทั้ง มีลูกสองคนที่ให้เงินด้วย จึงทำให้มีรายได้ค่อนข้างมาก สามารถเรียนคอมพิวเตอร์ได้ ต่อเนื่อง ซื้ออุปกรณ์คอมพิวเตอร์ และท่องเที่ยวในต่างประเทศ คุณทองพล เข้ามาเรียนคอมพิวเตอร์ที่ OPPY ด้วยเหตุผลที่ฟังเลขาธิการ ก.พ. กล่าวว่า หากจะก้าวหน้าในการทำงานต้องเรียนคอมพิวเตอร์ และเข้ามาเรียนเพื่อค้นคว้าและพัฒนาการสอนหนังสือ โดยเข้าเรียนในรุ่นที่ 16 ปี พ.ศ. 2546 (ทองพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 และ 30 เมษายน 2553)

รูปภาพที่ 44 พล.อ.ท.ดิเรก สังกษ์สุวรรณ

พล.อ.ท. ดิเรก สังกษ์สุวรรณ อายุ 77 ปี สุขภาพแข็งแรง อดีตเป็นนายทหารอากาศ เคยเป็นต้นหน และการข่าวทหาร ก่อนเกษียณเป็นรองผู้บังคับบัญชาการศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพบก จึงทำให้หลังเกษียณยังคงทำงานเป็นอาจารย์อีกระยะหนึ่งในศูนย์รักษาความปลอดภัย แต่งงานแล้วอยู่กับลูก เริ่มหันมาใช้คอมพิวเตอร์เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการเป็นวิทยากร รวมถึงการสร้างการ์ตูนช่วยพรต่างๆ และการเขียนกลอน เข้ามาเรียน OPPY รุ่นที่ 13 ปี พ.ศ. 2544 ปัจจุบันอาศัยอยู่กับครอบครัว มีรายได้เดือนละประมาณ 60,000 บาท (พล.อ.ท.ดิเรก สังกษ์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 25 เมษายน และ 2 พฤษภาคม 2553)

รูปภาพที่ 45 คุณนฤพร บันยารชุน

คุณนฤพร บันยารชุน อายุ 69 ปี สุขภาพแข็งแรง จบการศึกษาจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส สมรสแล้วมีลูกชายหนึ่งคน ปัจจุบันยังทำงานอยู่เป็นผู้บริหารสายการบิน United Airline และบริษัท Hobby House ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานฝีมือ เพียงแต่ว่า การบริหารงานจะน้อยลงอาทิตย์ละประมาณ 2 วันเท่านั้น ชีวิตส่วนใหญ่จะพักผ่อน ท่องเที่ยว และการใช้คอมพิวเตอร์ คุณนฤพร เข้ามาเรียนรุ่นที่ 12 ปี พ.ศ. 2544 โดยคำชักชวนของคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช และเรียนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยนำความรู้ที่ได้นั้นไปใช้กับการทำงาน ทั้งการค้นคว้าข้อมูล การส่งอีเมลล์ (e-mail) และการเป็นเครื่องมือเพื่อสอนงานฝีมือ (นฤพร บันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

รูปภาพที่ 46 ม.ร.ว. ทิพาวดี ดุลละลัมพะ

ม.ร.ว. ทิพาวดี ดุลละลัมพะ อายุ 77 ปี สุขภาพแข็งแรง จบการศึกษาจากต่างประเทศ อดีตภริยาเอกอัครราชทูตไทย มีลูกชายหญิงสองคน ปัจจุบันอาศัยอยู่กับลูกสาว และมีหลานย่าหนึ่งคน เริ่มเรียนคอมพิวเตอร์ตั้งแต่ 20-30 ปีที่แล้ว แต่กลับมาเริ่มเรียนใหม่ในรุ่นที่ 10 หรือ 11 (ผู้ตอบไม่มั่นใจในรุ่นที่เรียน) ในปี พ.ศ. 2544 โดยมีเป้าหมายการเรียนเพื่อฆ่าเวลาและเพื่อความสนุกสนาน เช่น การใช้อีเมลล์ และ facebook คุณหญิงยังคงทำงานรับใช้เบื้องพระยุคลบาทในสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเยี่ยมไข้ผู้ป่วยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 กิจวัตรประจำวันนอกจากเล่นคอมพิวเตอร์แล้ว ยังสังสรรค์กับกลุ่มเพื่อนมาแต่รีเดอและอดีตภริยาทูต (ม.ร.ว. ทิพาวดี ดุลละลัมพะ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553)

ภายในกลุ่มรักวันอาทิตย์ นอกจากผู้สูงอายุที่อายุเกิน 60 ปีแล้ว ยังมีสมาชิกอีกสองท่านที่อายุไม่ถึง 60 ปี คือ อยู่ในระหว่าง 50-55 ปี เพราะชมรม OPpy เปิดรับสมัครตั้งแต่อายุ 45 ปีขึ้นไป โดยเป้าหมายสำคัญของการเรียนของทั้งคู่ก็คือการนำไปใช้ในการทำงาน ได้แก่

รูปภาพที่ 47 คุณอรุณี วงศ์วิลภาภรณ์

คุณอรุณี วงศ์วิลภาภรณ์ อายุ 50 ปี เข้ามาเรียนรุ่นวันเสาร์รุ่นที่ 5 ปี พ.ศ. 2549 จบการศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์และมีประสบการณ์ในต่างประเทศ ปัจจุบันยังคงใฝ่หาทำกิจการส่วนตัวด้านการพิมพ์ สนใจเรียนคอมพิวเตอร์เพื่อนำไปใช้ในชีวิตการทำงาน และการติดต่อกับเพื่อนฝูงและญาติมิตรที่อยู่ต่างประเทศ (อรุณี วงศ์วิลภาภรณ์, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

รูปภาพที่ 48 คุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร

เช่นเดียวกันกับคุณอรุณี คุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร อายุ 55 ปี เข้ามาเรียนรุ่นที่ 8 ปี พ.ศ. 2544 จบการศึกษาด้านการบริหารจากสหรัฐอเมริกา ทำธุรกิจส่วนตัวด้านอสังหาริมทรัพย์ สนใจเรียนคอมพิวเตอร์เพื่อนำมาใช้ในธุรกิจการทำบัญชีด้วยระบบเอ็กเซล (excel) (รัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2553)

โครงสร้างของกลุ่มรักวันอาทิตย์ ไม่มีหัวหน้ากลุ่มโดยตรง แต่จะมีผู้ประสานงานคือ คุณสุธีรา จำลองสุภลักษณ์ หรือครูเจี๊ยบ ซึ่งเป็นทั้งผู้ประสานและครูผู้สอน และเป็นผู้ที่ชักชวน บรรดาผู้สูงอายุเข้ามารวมกลุ่มเรียนกัน ในครั้งแรกจะมีประมาณ 4-5 คน เช่น คุณหญิงทิพพาวดี และคุณนฤพร แต่หลังจากนั้นก็ขยายขึ้นเป็นคุณอรุณี พล.อ.ท. ดิเรก และคุณทรงพล (อรุณี วงศ์วัลภาภรณ์, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553) นอกจากนั้น ยังมีผู้ช่วยผู้ประสาน ก็คือ คุณอรุณี เนื่องจากเป็นผู้มีอายุน้อยสุด และมีคุณศิริลักษณ์ เป็นเหรียญก การติดต่อสื่อสารกันจะ สื่อสารกันทั้งเผชิญหน้าผ่านการเรียนการสอนทุกวันอาทิตย์ และอาจจะเว้นอาทิตย์เมื่อครูเจี๊ยบไม่ ว่าง และสื่อสารผ่านช่องทางการสื่อสารคือ โทรศัพท์ และอินเทอร์เน็ต

ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต่างเข้ามาเป็นสมาชิกชมรมด้วยเป้าหมายสองประการคือ ประการแรก บทบาทในระดับตนเอง และบทบาทในระดับสังคม

ในด้านแรก บทบาทในระดับตนเอง คือ (1) การเรียนคอมพิวเตอร์ก็เพื่อที่จะนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน นับตั้งแต่การนำไปใช้เพื่ออาชีพการทำงาน เช่น การทำโปรแกรมเอ็กเซล (excel) (รัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร) การหาข้อมูล (รัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร อรุณี วงศ์วัลภาภรณ์ ทรงพล มะลิกุล พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ และคุณนฤพร ปันยารชุน) การทำพาวเวอร์พ้อยท์ (powerpoint) เพื่อนำไปสอนหนังสือ (คุณนฤพร ปันยารชุน คุณทรงพล มะลิกุล และพล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ) การนำไปใช้ทำการตลาดอวยพร และสื่ออื่นๆ เช่น วีซีดี (คุณทรงพล มะลิกุล และ พล.อ.ท. ดิเรก สังข์สุวรรณ) รวมถึง (2) การใช้เพื่อฆ่าเวลาเพื่อความบันเทิง เป็นต้น ดังตัวอย่างที่ให้ สัมภาษณ์ว่า “ใช้ฆ่าเวลาตนเอง ลูกชายก็ถามว่า แม่ วันๆ ทำอะไร ก็บอกว่า อ่านหนังสือ อ่าน เยอะๆ ก็เปิด อ่านนิยาย อ่านสกุลไทย แต่เล่นเกม (ใน facebook) ไม่เบื่อ เสียเวลาให้น้อย (เกม Farmville) ยิ้มของ ก็ยุ่งแล้ว ก็หมดเวลาแล้ว” (ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละฉิมพะ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553)

ส่วนบทบาทในระดับสังคม คือ (1) การเรียนคอมพิวเตอร์เพื่อจะขยายการสื่อสารในสังคม ทั้งการขยายกลุ่มเพื่อนทั้งที่เห็นหน้าค่าตากัน ดังกรณีของกลุ่มเพื่อนในกลุ่มรักวันอาทิตย์เมื่อมา เรียนก็จะพูดคุยกันอย่างสนุกสนานเกิดชีวิตชีวา และเพื่อนที่อยู่นอกกลุ่มใน OPPY หรือแม้กระทั่ง ญาติมิตร ก็จะใช้สื่อคอมพิวเตอร์ติดต่อกัน เช่น การใช้กรู๊ปเมล (group mail) สื่อสารกับสมาชิกใน ราชสกุลเดียวกัน (ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละฉิมพะ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553) หรือสื่อสารกับ

กลุ่มเพื่อนโรงเรียนเดียวกันในอดีต (รัตโนวรรณ ประเสริฐอุ้มพร, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2553) นอกจากนั้นยังขยายสู่กลุ่มอื่นๆ ในระบบอินเทอร์เน็ต เช่น การสร้างกลุ่มที่สนใจร่วมกัน ดังที่ คุณนฤพร ปันยารชุน กล่าวว่

คนที่เข้ามาก็จะมี interest ร่วมกัน เช่น การวาดแฟนทักกระเบื้อง พี่เป็นสมาชิก พอชเซอเลนอินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล ร้อยลูกบิด Bread and Buttons จัดดอกไม้ญี่ปุ่น พี่เคยเชิญครูมาสอนที่ Hobby House พอเขากลับไปต่างประเทศก็พูดต่อ ก็จะมี คนเห็นก็จะมา post ติดต่อกับเรา ถามเรื่องโน้นเรื่องนี้ พี่คิดว่า ประโยชน์ของ อินเทอร์เน็ต ก็คือ การที่เราอยู่ในกลุ่ม interest เดียวกัน หากไม่มีก็จะไม่รู้ว่ามีคน พวกนี้ด้วย

(นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

อย่างไรก็ดี แม้จะทำให้เกิดเพื่อนกลุ่มใหม่ขึ้น เพียงแต่ว่า ยังจำกัดกลุ่มอยู่ด้วย มิได้เปิด ใให้กับทุกกลุ่ม เช่น กรณีของการเล่นเฟซบุ๊ก (facebook) “ไม่ได้เปิดให้ทุกคนนะ เขาต้องขอเข้ามา ก่อน หากไม่รู้จัก ก็คงดูว่าเป็นเพื่อนกับใครที่เรารู้จักใหม่ หากเป็นเพื่อนรู้จักกันเยอะก็จะรับ เพราะ ไม่แน่ใจว่า เขาเป็นใครอยู่ดีๆ จะมาหาไม่ได้ พี่ก็มี ignore เยอะเหมือนกัน ส่วนใหญ่จะเป็นฝรั่ง นะ” (นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

บทบาทในระดับสังคมอีกประการก็คือ (2) การเรียนคอมพิวเตอร์ทำให้เกิดการนำไปใช้ในการ พัฒนาสังคมได้อีกด้วย ดังเช่น กรณีของคุณทรงพล มะลิกุล นำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการค้นคว้า ข้อมูลเพื่อใช้ในการสอนด้านคุณธรรมจริยธรรม รวมถึงเป็นวิทยากรปฐมนิเทศให้กับนักศึกษาใหม่ ของชมรม OPPY เช่นเดียวกับกับคุณนฤพร ปันยารชุน และ พล.อ.ท. ดิเรก สังข์สุวรรณ

บทบาททั้งสองประการนี้ไม่ต่างจากงานวิจัยที่ศึกษากลุ่มผู้สูงอายุของชมรม OPPY ที่ผ่านมา (จันทนา จิรกาญจน์ไพศาล, 2545 สุพัตรา ครอบทอง, 2545 และหม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์, 2546) เพียงแต่ว่า จุดที่แตกต่างกันคือ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะเป็นผู้สูงอายุที่ยังกระตือรือร้น (active) ที่จะใช้สื่อคอมพิวเตอร์อยู่ ส่วนกลุ่มอื่นๆ นั้นบางส่วนอาจจะเลิกไปแล้ว เหตุผลสำคัญก็ คือ สมาชิกกลุ่มนี้เป็นสมาชิกที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีจึงทำให้มีเงินในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงมีสุขภาพที่ดีจึงทำให้สามารถเดินทางเข้ามาเรียนรู้ได้ (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553) เหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยด้านรายได้และสุขภาพจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ เกิดการเข้ามาเรียนรู้

หากนำสมาชิกของกลุ่มเฉพาะผู้สูงอายุมาสรุปถึงปัจจัยด้านประชากรศาสตร์ สุขภาวะ และเป้าหมายการเรียนรู้ได้ดังตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 8: ข้อมูลปัจจัยประชากรศาสตร์ สุขภาวะ และเป้าหมายของสมาชิกชมรม OPKY

สมาชิก	ประชากรศาสตร์	สุขภาวะ	เป้าหมาย
คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช	ชนชั้นสูง รายได้สูง การศึกษาสูง ทำงานอยู่	แข็งแรง ทั้งกายใจสังคม และจิตวิญญาณ	ตนเอง และ สังคม
คุณทรงพล มะลิกุล	ชนชั้นกลาง รายได้สูง การศึกษาสูง อดีตรองผู้ว่า ราชการจังหวัด	แข็งแรง ทั้งกายใจสังคม และจิตวิญญาณ แต่เพิ่ง หายป่วย	ตนเอง และ สังคม
พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ	ชนชั้นกลาง รายได้สูง การศึกษาสูง อดีตทหาร ระดับสูง	แข็งแรง ทั้งกายใจสังคม และจิตวิญญาณ	ตนเอง และ สังคม
คุณนงอร ปันยารชุน	ชนชั้นสูง รายได้สูง การศึกษาสูง ทำงานอยู่	แข็งแรง ทั้งกายใจสังคม และจิตวิญญาณ	ตนเอง และ สังคม
ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละลัมพะ	ชนชั้นสูง รายได้สูง การศึกษาสูง ทำงานด้าน สังคมสงเคราะห์	แข็งแรง ทั้งกายใจสังคม และจิตวิญญาณ	ตนเอง และ สังคม

อย่างไรก็ดี เนื่องจากกลุ่มรักวันอาทิตย์มีการรวมตัวแบบหลวมๆ ไม่มีผู้นำที่ชัดเจน ไม่มีภารกิจของกลุ่มโดยรวม การรวมตัวจึงรวมตัวในระดับปัจเจกบุคคล คือ เป้าหมายเพื่อการเรียนและการพบปะกันในกลุ่มมากกว่าการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคม ยิ่งไปกว่านั้นสมาชิกบางส่วนอาจมิได้เข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้งไป บางคนหากมีภารกิจอื่นๆ หรือมีสุขภาพที่ไม่ดี เช่น ในช่วงสังเกตการณ์ (กุมภาพันธ์-มิถุนายน 2553) คุณศิริลักษณ์ สิงห์นิยม ที่สามีป่วย ก็ไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมได้ตามปกติ แต่ยังคงติดต่อกับสมาชิกในกลุ่มอยู่ และกลับมาเรียนภายหลัง

โดยสรุป หากพิจารณาในเบื้องต้นจะพบว่า ในเชิงประชากรศาสตร์ กลุ่มผู้สูงอายุของชมรม OPKY เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีลักษณะเด่นที่อาศัยอยู่ในเมือง มีสถานะทางเศรษฐกิจที่สูง

การศึกษาสูง ในด้านสุขภาพ คือ แข็งแรง ทั้งด้าน กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ และที่สำคัญ คือ ไม่อยู่นิ่งอยู่กับที่แต่ยังคงสนใจเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์ ด้วยเป้าหมายเพื่อตนเองและสังคม

กลุ่มนี้เป็นกลุ่มผู้สูงอายุอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ยอมแพ้ต่อความหมายของผู้สูงอายุที่ถูกขีดเส้น ว่า “ล่าหลัง” แต่กลับอธิบายความหมายใหม่ว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” โดยให้ทุนด้านเศรษฐกิจเป็นหลักในการต่อสู้ความหมายทำให้มีอำนาจในการสื่อสารและสร้างวาทกรรม และเพื่อที่จะเห็นการต่อสู้ความหมายได้ชัดเจนต้องศึกษาผ่านการวิเคราะห์วาทกรรมที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้สร้างขึ้น

3. วิธีการศึกษา

การศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในกลุ่ม OPY ศึกษาผ่านตัวบทที่ได้จากแหล่งที่มา 4 แหล่งคือ (1) การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้องของกลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน 5 ท่าน คือ คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช คุณทรงพล มะลิกุล พล.อ.ท.ดิเรก สฤษดิ์สุวรรณ คุณนฤพร บันยารชุน และ ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละลัมพะ (2) สัมภาษณ์กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 4 คน ได้แก่ ผู้ประสานชมรม คือ คุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์ สมาชิกในชมรมกลุ่มรักวันอาทิตย์ คือ คุณอรุณี วงศ์วัลภาภรณ์ และคุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร และผู้ผลิตวาทกรรมที่เกี่ยวกับกลุ่มนี้อีกสองท่าน คือ คุณยงยุทธ ทองกองทุน ผู้ผลิตภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” และคุณสลิลยา เสือทอง ผู้ผลิตรายการ “ลุยไม่รู้โรย” ทางช่องทีวีไทย (3) สังเกตการณ์ การเรียนการสอนของกลุ่มรักวันอาทิตย์ ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มิถุนายน พ.ศ. 2553 จำนวน 4 ครั้ง (4) การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งเว็บไซต์ www.happyopy.com ข่าว สื่อวัตถุที่กลุ่มผู้สูงอายุสร้างขึ้น เช่น การ์ดอวยพร หนังสือ และสื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ ภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” (2552) ซึ่งเป็นภาพยนตร์ที่เล่าเรื่องเกี่ยวข้องกับกลุ่ม OPY โดยตรง ตลอดจนหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 เล่ม ได้แก่ “ชัชวีร์ จาติกวณิช ดั่งสายลมที่พัดผ่าน” (2540) “คุณหญิงชัชวีร์ ชาวผู้สูงวัยเล่นอินเทอร์เน็ตไม่ยาก” (2543) “การใช้อินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาสมาชิกกลุ่ม OPY Club” (2545) “ความพึงพอใจในการเข้าฝึกอบรมคอมพิวเตอร์ศึกษากรณีผู้สูงอายุ” (2545) “บทบาทของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์กับการสร้างความสัมพันธ์แบบชุมชนเสมือนของผู้สูงอายุสมาชิก OPY” (2546)

ตัวบททั้งหมดนี้ยังสามารถจำแนกได้เป็นทั้งตัวบทที่ผู้สูงอายุสร้างขึ้นเอง คือ คำพูด/ คำสัมภาษณ์ เอกสารในเว็บไซต์ สื่อวัตถุที่สร้างขึ้น รวมถึงตัวบทที่ผู้อื่นสร้าง เช่น ข่าว เอกสารใน เว็บไซต์ หนังสือและงานวิจัย และภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” แต่ตัวบทในกลุ่มนี้ยังเป็นตัวบทที่ผู้สูงอายุในชมรมยังมีส่วนในการกำหนดเนื้อหา ต่างไปจากตัวบทในบทที่ 4-6 ที่ผ่าน มาที่ผู้สูงอายุแทบจะไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ในการวิเคราะห์วาทกรรมจะวิเคราะห์ตามแนวทางของ Norman Fairclough สามารถจำแนกเป็น ด้วบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม และทั้งหมดจะนำไปสู่การเผยให้เห็นอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปในหัวข้อที่ 4-7

4. การวิเคราะห์ด้วบท

การวิเคราะห์ด้วบทเป็นการศึกษาด้วบทของกลุ่ม OPY ที่มาจากการสัมภาษณ์ เอกสาร สื่อวัตถุ สื่ออินเทอร์เน็ต สื่อมวลชน เพื่อจะชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์หลักของผู้สูงอายุกลุ่มนี้คือ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” และเพื่อพิสูจน์ข้อสันนิษฐานดังกล่าวจะพิจารณาด้วบทในสามด้านคือ ประเภทเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ

4.1 ประเภทเนื้อหา

ในการจำแนกประเภทเนื้อหาสามารถจัดได้เป็น 4 ด้าน ตามแนวคิดสุขภาพวะ คือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ดังต่อไปนี้

(1) กาย

ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPY นิยาม “กาย” ในสี่ด้าน คือ ด้านแรก ร่างกายที่อ่อนแอตามธรรมชาติ ด้านที่สอง กายกับความเป็นโรค ด้านที่สาม คือ การต่อสู้กับภาวะความอ่อนแอของร่างกาย และด้านที่สี่ ร่างกายกับความสวดยความงาม

ด้านแรก ร่างกายคือสิ่งที่อ่อนแอตามธรรมชาติ ผู้สูงอายุไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงหนีพ้นเป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ เรื่อง “เช็กส์” ที่กลุ่มผู้สูงอายุมองว่า เป็นเรื่องธรรมชาติโดยไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่า “โคแกกินหญ้าอ่อน” ดังคำสัมภาษณ์ว่า “ไม่เหมาะสม มีตัวอย่างเพื่อนผม ก็นี้กว่าเป็นลูกสาว ก็รู้จักตีตีพท์เขาดี แต่มันก็ไม่ค่อยจะสอดคล้องกัน ไม่สมดุลงัน อายุที่อ่อนกว่า อายุอย่างผมมะมะเชื่อเผลา (หัวเราะ)” (พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

การมองสภาพร่างกายที่อ่อนแอนี้ยังจะเชื่อมโยงกับมิติศาสนา คือ กฎไตรลักษณ์ ด้วยว่า เป็นเรื่องธรรมชาติ ดังคำสัมภาษณ์ของคุณทรงพล มะลิกุล (สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2553) ที่กล่าวไว้ว่า “ทุกคนก็เป็นแบบนี้ เกิดแก่เจ็บตายเป็นของธรรมดา แต่ก็มีที่จำกัดอายุก็ไม่เป็นไรก็คิดว่า ไม่แก่ก็ให้รู้ไป ทุกคนก็ต้องแก่ สักวันก็แก่ แต่จะพึงพาอาศัยคนอื่นหรือไม่ต่างหาก มิใช่เป็นบุคคลที่ขาดคุณสมบัติไปเลย”

ในการทำงานเดียวกัน พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ ก็เห็นด้วยกับคำว่า “ไม้ใกล้ฝั่ง”

เป็นเรื่องธรรมชาติ คิดได้ตอนบวชอยู่เมื่อเดินจงกรม ก็พบกับพระรูปหนึ่ง ขณะเดินจงกรมด้วยจิตสมาธิก็เห็นท่านก็คิดว่า เออ นี่คนแก่ รูปร่างแบบนี้ เทียบกับแบบนี้ทำอะไรก็ไม่สะดวก วันหนึ่งเราก็เป็นอย่างเขา เรียกว่า ภาวณญาณ ปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากวิปัสณา อันนี้เป็นครั้งแรกที่ได้จากปัญญา

(พล.อ.ท. ดิเรก สังข์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553)

การนิยามร่างกายที่เชื่อมโยงกับมิตินั้นต่างไปจากสภาพสังคมข้อมูลข่าวสารที่มองว่า “ความชราเป็นสิ่งที่จัดการได้” เท่ากับว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY มีอำนาจในการนิยามตนเองที่ต่างไปจากสภาพสังคมปัจจุบันที่ตนดำรงอยู่แต่กลับย้อนไปสู่สังคมในอดีตคือการเชื่อมโยงกับศาสนาคือความชราเป็นเรื่องธรรมชาติ

ด้านที่สอง กายกับความเจ็บป่วย ภาวการณดังกล่าวเกิดขึ้นได้เมื่อผู้สูงอายุก้าวไปสู่ระบบการแพทย์ในสังคมอุตสาหกรรม และสถาบันการแพทย์ก็นิยามร่างกายด้วยโรคต่างๆ เช่น โรคเลือด โรคต่อมลูกหมากโต โรคประสาทตาเสื่อม และโรคอัลไซเมอร์

อนึ่ง สุขภาพที่อ่อนแออาจเป็นเพียงชั่วคราวและไม่ได้เป็นอุปสรรคในการใช้ชีวิตเท่าไรนัก เมื่อหายก็สามารถกลับมาใช้ชีวิตได้ใหม่ หรือแม้จะเป็นโรคที่อาจแก้ไขไม่ได้ แต่ก็สามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขได้ดังปรากฏในภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” (2552) ซึ่งหมายความว่า ความเจ็บป่วยในสังคมสมัยใหม่หรือสังคมข้อมูลข่าวสารสามารถที่จะจัดการและแก้ไขได้ ดังเช่น กรณีของคุณทรงพล มะลิกุล เมื่อแพทย์ตรวจพบว่าเป็นโรค “ติดเชื้อในกระแสโลหิต” นอกจากจะต้องรักษาแล้ว คุณทรงพล ยังใช้คอมพิวเตอร์เพื่อค้นหาที่มาของโรค อันแสดงให้เห็นว่า “ความรู้คืออำนาจ” เพื่อเข้าใจโรคและจัดการโรคด้วยตนเองมากกว่าจะมองว่าเป็นปัญหาหรืออุปสรรคดังยุคอุตสาหกรรม

เมื่อต้นปีหมอวินิจฉัยว่า ผมเป็นโรคติดเชื้อในกระแสโลหิต หมอไม่ได้บอกอะไรมากมาย ก็บอกแต่เพียงให้ยาและถ่ายเลือด ก็เลยเปิดตู้เก็บ ก็พบชื่อโรคเป็นภาษาอังกฤษว่า Cellulitis Septicemia นี่ไงผมจดไว้เนี่ย และก็มีการรักษาแบบที่หมอรักษา หากไม่รักษาก็จะกลายเป็น Sepsis หรือโลหิตเป็นพิษ ก็รักษาด้วยการใช้ยาล้างเชื้อในกระแสเลือด ก็รักษาอยู่ 14 วันตั้งแต่ช่วง 1 มกราคม บังเอิญเพื่อนลูกชายคนโตมาเยี่ยมเป็นหมอ ก็เห็นขาบวมก็เลยไปโรงพยาบาลพระราม 9 ตอนนี้อยู่บลงแล้ว แต่ก็ต้องรออีก 2-3 เดือน

(ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2553)

ด้านที่สาม การต่อสู้กับภาวะความอ่อนแอของร่างกาย หมายถึง การที่บรรดาผู้สูงอายุในกลุ่ม OPpy เตรียมตัวต่อสู้กับร่างกายที่อ่อนแอด้วยแนวทางต่างๆ นับตั้งแต่การออกกำลังกาย การใช้ยาและการแพทย์ทางเลือก และการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้สูงอายุในสังคมข้อมูลข่าวสารที่ใช้ความรู้ในการจัดการความชราของตนเอง ดังนี้

(1) การออกกำลังกาย เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุสามารถจัดการร่างกายไม่ให้อ่อนแอได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุทั้งคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช คุณทรงพล มะลิกุลและ พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ จึงนิยมออกกำลังกายเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง

ตอนนี้ผมเล่นเทนนิส ตอนนี้อายุ 76 ปีแล้ว เริ่มเล่นตั้งแต่ 40 กว่าๆ เห็นประโยชน์การออกกำลังกาย ผมจะเล่าให้ฟัง ผมคิดมีหลัก ผมอ่านที่อินสตาแกรมบอกว่า คนเราจะประสบความสำเร็จในชีวิตต้องมีสามเรื่องคือ ทำงาน เล่นพักผ่อน ดังนั้น เล่นคือออกกำลังกาย ออกกำลังกายทำให้ชีวิตมีความสุข ทำให้ชีวิตการทำงานยืนยาวด้วย...ผมเป็นเบาหวาน และต่อมลูกหมากโต แต่ออกกำลังกายช่วยได้เยอะ อาหารก็ด้วย

(พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

(2) การใช้ยาและการแพทย์ทางเลือก เป็นอีกหนทางที่กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้จัดการกับความชรา โดยไม่กลัวความชรา ดังเช่น กรณีคุณทรงพล มะลิกุล มองโรคอัลไซเมอร์ว่ามีไข้เรื่องน่ากลัวสามารถจัดการได้ เช่นเดียวกับการชะลอวัยด้วยการออกกำลังกายแบบไทชิของคุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร ดังคำสัมภาษณ์ว่า “สบายดี ไม่กลัว เพราะว่า ก็กินเปปไทน์ ก็ช่วยเรื่องความจำ ก็มีงานวิจัยบอกออกมาทั้งยุโรปกับญี่ปุ่นก็ตรงกัน เดิมเคยกินพวกหอยแต่ตอนนี้ก็ไม่ได้กินแล้วกินเปปไทน์ดีกว่า” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553)

พี่ไปออกกำลังกายไทชิ ที่ชีวาธรรม ที่หัวหิน ก็มีคนที่วิจัยอาจารย์จุฬาฯ ด้านการออกกำลังกายจะช่วยลดอนุมูลอิสระพี่ก็มาตรวจนะ ปรากฏว่าเล่นไป 1 เดือน ก็ได้ผล ลดสารอนุมูลอิสระได้ คนที่ไปส่วนใหญ่เป็นฝรั่ง....แล้วก็มีเพื่อนที่ชื่อ อัจฉรา วัชรนิชาติ ก็เขียนหนังสือเกี่ยวกับอาหารสุขภาพ “กินไม่เลือกเกือบตายแน่” เดิมเขาทำสำนักงานกฎหมาย ก็เปลี่ยนมาใช้ชีวิตใหม่เลยนะ เล่น โยคะ กินอาหารทำอาหาร

(รัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2553)

(3) การใช้คอมพิวเตอร์ จะเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้ต่อสู้กับโรคความจำสั้น อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสรรค์และเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ในชีวิตได้อีกด้วย ดังที่ พล.อ.ท. ดิเรก สังข์สุวรรณ อธิบายว่า

หากมนุษย์ทำเป็น graph เด็กผู้ใหญ่แบ่งเป็นแกน x แกน y ก็จะได้ว่า หากเป็นเด็กก็จะจำได้ดี 100 แต่เมื่อใกล้แก่ความจำจะลดลงเป็น 0 ตรงกันข้ามผู้ใหญ่จะมี logic เต็มร้อย แต่เป็นเด็กจะเท่ากับ 0 เวลาเรียนคอมพิวเตอร์ทำให้คิดเป็น logic และผู้ใหญ่ก็จะมีควมจำดีขึ้น

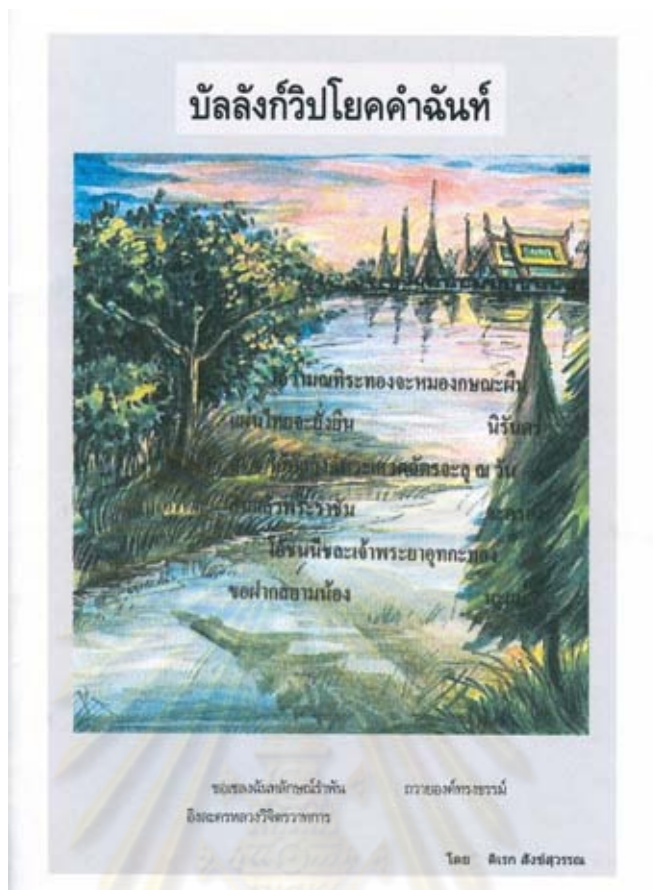
(พล.อ.ท. ดิเรก สังข์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

นอกจากนั้น กลุ่มผู้สูงอายุยังใช้คอมพิวเตอร์เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับครอบครัวข้าง ทั้งในกรณีของลูกหลานและลูกน้อง

ขณะที่เด็กๆ เล่นคอมพิวเตอร์มากกว่าคุยกับเรา อาจจะเป็นเพราะเรากับเขาคุยกันคนละภาษา ดังนั้น เราต้องตามเขาให้ทัน ถ้าเด็กยอมรับเรา เราก็ไม่เป็นทุกข์ อีกทั้งต้องสั่งงานลูกน้องทำงานกับเด็กอีก 2 รุ่น ซึ่งส่วนใหญ่ต้องอาศัยระบบคอมพิวเตอร์ ถ้าเราไม่รู้จักรกการใช้มันมันก็จะป็นอุปสรรคในการสั่งงาน และถ้าเราไม่ชวนขววยที่จะเรียน ไม่มีอะไรในสมอง สมองก็ฝ่อเร็วอีกด้วย

(ชัยเทพ ภัทรพรไพศาล ใน ASTV ผู้จัดการออนไลน์ 17 มิถุนายน 2552 อ้างถึงใน www.junjaowka.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

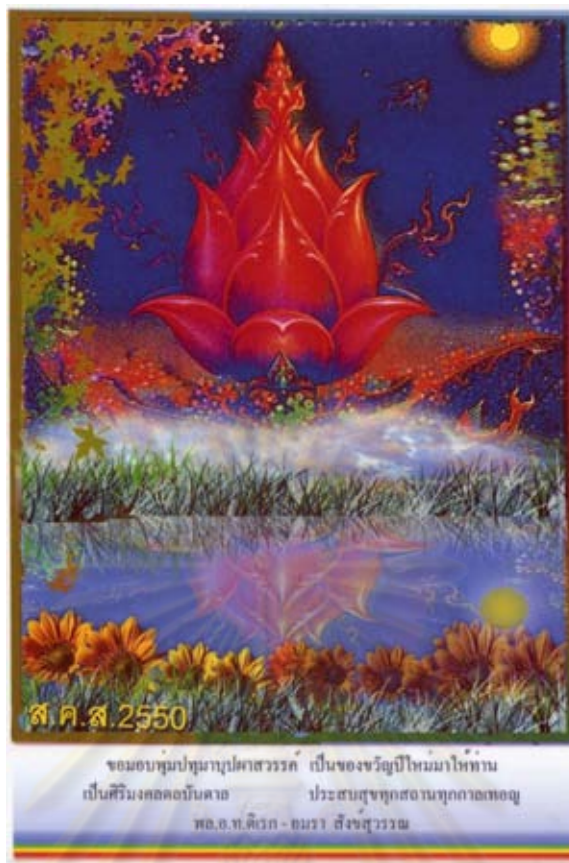
ตัวอย่างที่เห็นได้เด่นชัดของการพัฒนาสมองด้วยคอมพิวเตอร์ก็คือ การทำหนังสือเล่มของ พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ เรื่อง “บัลลังก์วิปโยคคำฉันท์” (2547) ซึ่งเป็นบทกลอนที่แต่งขึ้นเองและนำมาผลิตเป็นเล่มเพื่อเป็นราชสดุดีรำลึกในวัน “ตากสินมหาราช 28 ธันวาคม” ในช่วงปี พ.ศ. 2540 อีกทั้งเป็นความทรงจำในอดีตที่เคยแสดงละครเรื่องพระเจ้ากรุงธนบุรี จากนั้นได้นำกลับมาปรับแก้ไขใหม่ในปี พ.ศ. 2547 โดยจัดรูปเล่มเสียใหม่ จำนวนรวม 9 หน้า ดังรูปภาพที่

รูปภาพที่ 49 หนังสือ “บัลลังก์วิปโยคคำจันท์”

พล.อ.ท.ดิเรก ยังนิยมที่จะสร้างภาพกราฟฟิกด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์อีกด้วย ดังเช่น ภาพในการ์ดอวยพรปีใหม่ พ.ศ. 2550 นำภาพดอกไม้สวรรค์ที่พบเห็นในหนังสือธรรมะมา ดัดแปลงและเติมแต่งภาพต้นฉบับโดยภาพส่วนบนเป็นภาพต้นฉบับ ส่วนภาพส่วนล่างเป็นภาพที่ ทำขึ้นเอง พร้อมทั้งยังได้แต่งคำกลอนประกอบภาพ ดังรูปภาพที่ 50

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 50 การ์ดอวยพรปีใหม่

เช่นเดียวกันกับ พญ.คุณหญิงนงนุช ศิริเดช ก็เห็นพ้องด้วยว่าการทำการ์ดอวยพร นอกจากเป็นการพักผ่อนแล้วยังได้สร้างสรรค์อะไรใหม่ๆ ได้

ออกแบบมาประมาณ 30 กว่าแบบ ซึ่งตัวเองใช้เวลาหลังเลิกงานกลับบ้าน มีเวลาว่างนิดหน่อยก็นั่งอยู่หน้าคอมพิวเตอร์เพื่อทำการ์ด หรือในช่วงวันหยุด แม้จะไม่ค่อยมีเวลาว่างมากนัก แต่ก็พยายามทำและคิดแบบใหม่ๆ ขึ้นมาเสมอๆ ยิ่งทำก็ยิ่งรู้สึกว่าคุณดีและน่ารักเป็นความสนุก และได้คิดอะไรใหม่ๆ สิ่งที่สวยงามที่นำมาใส่ลงในการ์ด การทำแบบนี้เสมือนเป็นการพักผ่อนอย่างหนึ่ง เพราะปกติก็ค่อนข้างเครียดกับงาน

(พญ.คุณหญิงนงนุช ศิริเดช ไทยรัฐ 22 มกราคม 2545

อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สร้างภาพ และการจัดพิมพ์การ์ดและหนังสือเล่ม ช่วยทำให้เกิดการพัฒนาสมองและจินตนาการของผู้สูงอายุในกลุ่ม OPPY และยังแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุยังมีคุณค่าและมีพลังสร้างสรรค์อยู่

ด้านที่สี่ ร่างกายกับความงาม ในกลุ่มสตรีของ OPPY ยังมองร่างกายคู่กับความงาม ในเมื่ออายุที่เพิ่มมากขึ้นร่างกายก็ต้องผจญกับความเหี่ยวแห้งโรยรา ซึ่งเป็นคู่ตรงกันข้ามกับความต้องการของสตรี และแม้จะเป็นสตรีที่มีวัยสูงอายุก็ตามที่ ความชราเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ จึงต้องหันมาสู่การพยายาม “ชะลอ” ความชราออกไป เพียงแต่อาจจะไม่ใช่การ “หยุดยั้ง” ความชรา ดังเช่นวาทกรรมหลักในสังคมข้อมูลข่าวสาร แต่กลับเชื่อมโยงกับสังคมเกษตรกรรมที่มองว่า “ความแก่เป็นเรื่องธรรมชาติ” ประกอบกับเนื่องจากสตรีในกลุ่ม OPPY เป็นกลุ่มสตรีที่มีฐานะ จึงมีเงินที่จะใช้จ่ายเพื่อป้องกันความชราที่เข้ามาใกล้กาย สตรีกลุ่มนี้จึงไม่ได้ปฏิเสธ anti aging หรือ การบริโภคผลิตภัณฑ์เสริมความงาม แต่จะปฏิเสธการหยุดยั้งความชราด้วย stem cell ดังคำสัมภาษณ์ที่กล่าวไว้ว่า “stem cell ได้ผลจริงหรือ พี่ว่าปล่อยให้มันเป็นธรรมชาติ ยกเว้นที่เป็นอันตรายถึงชีวิต ไม่เห็นด้วยกับการชะลอความแก่ แต่หาก anti aging อันนี้พี่เห็นด้วย คือ หากมีชีวิตอยู่ก็ทำให้ดูดี แต่ไม่ใช่ยัดอายุ หากทำให้ดูดีขึ้นก็ทำ เพื่อความสุขของตนเอง” (คุณนงอร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสภาวะแห่งความแก่ชรามีนัยด้านลบ โดยเฉพาะด้าน ความสวยความงาม สตรีกลุ่มนี้จึงไม่ต้องการให้ถูกเรียกว่า “แก่” “ชรา” และเกี่ยวโยงกับความชรา เช่น การรดน้ำขอพร ดังคำสัมภาษณ์ว่า “ความจริง 60 ปีก็ใช่ แต่เราไม่ยอมรับ เราไม่ชอบให้คน มาคุกเข่าไหว้ ชอบแบบเป็นเพื่อนๆ กันมากกว่า ขอมาคุย แต่มารรดน้ำขอพรไม่เอา แต่ก็ เป็นประเพณีที่ดีค่ะ” (ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละละมพะ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553)

แนวคิดดังกล่าวต่างไปจากกลุ่มผู้ชายสองท่าน คือ คุณทรงพล มะลิกุล และ พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ ที่มองว่า ความแก่เป็นเรื่องธรรมชาติ ดังวาทกรรมหลักในสังคมเกษตรกรรม ตัวอย่างเช่น ความคิดที่ว่าเช็ทส์เป็นเรื่องที่ไม่ใช่สำหรับวัยนี้แล้ว และส่วนที่สำคัญก็คือ ทั้งสองใช้ธรรมะเข้ามาเป็นตัวอธิบายเรื่องความชรา ดังที่อธิบายไปแล้วในข้างต้น

กล่าวโดยรวม เมื่อพิจารณาการให้ความหมายร่างกายทั้งสี่ด้านพบว่า กลุ่ม OPPY จะมีทั้งวาทกรรม (1) การยอมรับความหมายของกายในยุคอดีต คือ ร่างกายที่อ่อนแอ เป็นไปตามธรรมชาติ นับต่อมาจนถึงการแพทย์ และ (2) เริ่มปฏิเสธแนวคิดของความอ่อนแอตาม คติทางการแพทย์ในสังคมอุตสาหกรรม ด้วยการนิยามร่างกายเสียใหม่ตามสังคมข้อมูลข่าวสารที่สามารถจัดการได้ ด้วยการแพทย์ทางเลือก การออกกำลังกาย และการใช้คอมพิวเตอร์ ตลอดจน

(3) หากเป็นกลุ่มสตรี ร่างกายก็จะเกี่ยวโยงกับความงาม และที่สำคัญคือ การบริโภคสินค้าเพื่อชะลอความชราได้แต่อาจยังไม่หยุดยั้งความชราดังสังคมข้อมูลข่าวสาร

การนิยามความหมายร่างกายดังกล่าวได้ก็เพราะกลุ่ม OPPY เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีลักษณะประชากรศาสตร์ รายได้ การศึกษา สถานภาพในระดับสูง ประกอบทั้งมีสุขภาพที่ดี โดยเฉพาะด้านร่างกาย แม้จะมีบางส่วนที่เริ่มมีปัญหาเรื่องสุขภาพแต่ก็มีเรื่องใหญ่อะไรเพราะอยู่ใกล้หมอและโรคดังกล่าวก็ควบคุมได้ด้วยการแพทย์และการแพทย์ทางเลือก ทำให้กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้สามารถต่อสู้และสร้างความหมายด้านร่างกายในด้านบวกได้ดี แม้ภายในกลุ่มจะนิยามร่างกายในลักษณะใกล้เคียงกัน แต่ก็มีแตกต่างกันโดยเฉพาะในประเด็นเรื่องเพศ หากเป็นเพศหญิงการมองร่างกายก็จะยังเกี่ยวเนื่องกับเรื่องความงามไม่สร้าง เพียงแต่เป็นความงามที่ไม่ได้ก้าวไปสู่การหยุดยั้งความชรา เพราะยังคงอยู่บนพื้นฐานวิถีคิดเชิงพุทธศาสนา

(2) ใจ

แม้ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPPY จะเป็นกลุ่มที่มีลักษณะประชากรศาสตร์ในเกณฑ์ที่ดีทั้งด้านชนชั้น การศึกษา สถานภาพ แต่เมื่อสังคมสมัยใหม่ได้ก้าวเข้ามาและนิยามความหมายผู้สูงอายุในเชิงลบผ่านแนวคิดเรื่องการเกษียณอายุ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็ได้รับผลกระทบในด้านจิตใจไม่มากนักน้อย เช่น การอยู่กับบ้านเพียงลำพัง ความเหงาหงอย และการลดบทบาทของตนเองจากที่ผ่านมา แม้บางท่านอาจมิได้เกษียณโดยตรงแต่ก็เริ่มลดบทบาท กลุ่ม OPPY จึงพยายามต่อสู้ความหมายดังกล่าวและสร้างความหมายของผู้สูงอายุเสียใหม่ให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่อย่างมีความสุข

การต่อสู้นี้สามารถจำแนกในสองด้าน ด้านแรก การปรับตัวปรับใจให้เข้ากับสภาวะหลังเกษียณ และด้านที่สอง การหวนคืนสู่อดีตหรือการระลึกความหลัง

ด้านแรก การปรับตัวปรับใจของผู้สูงอายุ เนื่องจากในสังคมอุตสาหกรรมผู้สูงอายุประสบกับปัญหาการที่ไม่ได้ทำงานอีกต่อไปและการถูกลดบทบาทของตน ภาวะดังกล่าวก็ส่งผลกระทบต่อกลุ่ม OPPY ซึ่งทำงานอยู่ในภาคอุตสาหกรรมด้วย จึงต้องปรับตัวปรับใจใหม่โดยเน้นให้ทำใจให้มีความสุข ไม่ใจร้อน และการปลง ไม่คิดว่า อายุที่เพิ่มขึ้นเป็นอุปสรรคของชีวิต ดังปรากฏในคำบอกกล่าวของประธานชมรม และสมาชิกดังต่อไปนี้ “ความแก่มาแน่ๆ อยู่แล้ว ไม่ต้องไปถามหาเพื่อนฝูงบางคนอายุไม่เท่าไร เรื่องพวกนี้เขาบอกไม่เอาแล้ว สำหรับฉันแล้วอายุเป็นเพียงตัวเลข” (คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อ้างถึงในผู้จัดการ พศจิกายน 2542: 171)

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้สูงวัยที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไปคือ ความเหงาและว้าเหว่ เมื่อเกิด ความเหงาขึ้นมาก็มักจะคิดอะไรต่อมิอะไรให้ยุ่งไปหมด จึงทำให้เกิดผลกระทบทั้ง สุขภาพกายและสุขภาพใจ ทั้งยังส่งผลต่อลูกหลาน ดังนั้นสิ่งแรกที่คนในวัยนี้พึง ระวังคือ ปรับทัศนคติตนเอง...ก่อนอื่นต้องไม่บอกว่า ตัวเองแก่ ฉันทำไม่ได้ ความ แก่ของตัวไม่ได้หมายความว่า จะทำอย่างอื่นไม่ได้ เช่น เมื่อก่อนเคยตีเทนนิสได้ แต่เดี๋ยวนี้ตีไม่ได้ ก็ทำไม่ไปตีกอล์ฟละ เราต้องปรับทัศนคติก่อน เมื่อก่อนดิฉัน ไม่มีเวลาทำอาหารทำกับข้าว เดี่ยวนี้พอมีเวลา เราก็ทำอาหารแจกลูกหลานได้ หรือทำอะไรช่วยสังคม องค์กรต่างๆ ไม่กลัวหรือเขินจนเกินไปที่จะขอเข้าไป ช่วยเขา

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในเสาวณีย์ เกษมวัฒนา โพสต์ทูเดย์ 14 พฤษภาคม 2550
อ้างถึงใน www.happy.oppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

ทุกวันนี้ไม่มีเครียด ไม่มีเหงา ไม่มีเวลาป่วย และไม่นึกถึงอายุของตัวเอง ความจริงวัย ที่สูงขึ้นก็มีประโยชน์กับชีวิต กาลเวลาและประสบการณ์สอนให้เรามองอะไรที่ ลึกซึ้งขึ้น และใจเย็นๆ กับคนรอบข้างโดยเฉพาะผู้ร่วมงาน ไม่ต้องเคร่งเครียดกับ เขานัก สื่อสารกับเขาด้วยอารมณ์ขัน

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในอนุสรณ์ ทองอุไร โพสต์ทูเดย์ 14 กรกฎาคม 2546
www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

เกษียณแล้วไม่รู้สึคว้าว้าเหว่ รู้สึกว่าเป็นวิถีชีวิต ต้องเป็นแบบนี้ ต้องพูดเรื่องธรรมะ จะเห็นชัด ธรรมะเป็นหลักคิดในใจ หากใช้หลักคิดก็ไม่รู้สึคว้าว้าเหว่ ผมเคยบวชตอน เป็นหนุ่มทั้งพรรษา ก็เอามาช่วยได้...ไม่คาดหวังอะไรในชีวิต คิดเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

(พล.อ.ท.ดิเรก สัจธรรม, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

การปรับตัวให้เข้ากับชีวิตหลังเกษียณอีกทางหนึ่งก็คือ “การเปลี่ยนวิถีชีวิต” ด้วย การเดินตามวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ตามแบบตะวันตก เช่น การทำกิจกรรมต่างๆ นอกบ้าน โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มนี้คือ การใช้คอมพิวเตอร์ เพราะเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้ชีวิตหลังเกษียณ สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมีความสุข ทั้งกับตนเอง ครอบครัว และการแสวงหาเพื่อนใหม่ ไม่อยู่กับ บ้านอย่างเดียว ดังคำบอกกล่าวที่ว่า “มีความสนใจสิ่งต่างๆ รอบตัว เกษียณแล้วไม่อยู่กับบ้าน จะ เหี่ยวเฉาไปหมด ทำตัวเหมือนเดิม สนใจสิ่งรอบตัว บอกเพื่อนๆ ที่เกษียณแล้ว ก็บอกเขาอย่าอยู่

เฉยๆ จะเฉาตาย ออกจากบ้านทุกวัน เพราะเจ้าหมาน้อยชอบเที่ยว (หัวเราะ)” (นฤพร บันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

เพราะถ้าว่างมากก็จะเหงา พอเหงาเสร็จก็จะคิดมาก ฟุ้งซ่านและไม่สบายใจ ซึมเศร้า ที่นี้สุขภาพไม่ดีก็จะตามมา พยายามหาอะไรทำ มีกิจกรรมเล็กๆ น้อยๆ ขึ้นอยู่กับความชอบ ความเหมาะสมของแต่ละคนทำไป เพลินๆ มีความสุข ชีวิตจะได้มีความหมายขึ้น อย่างตัวฉันไม่มีใครเขาบังคับให้ทำนะ แต่สมัครใจที่จะทำเอง หาเรื่องทำแก้เหงาไป ไม่เหี่ยวแห้ง และภูมิใจว่า ยังทำประโยชน์แก่สังคมได้อยู่

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในอนุสรณ์ ทงอุไร โปสต์ทูเดย์ 14 กรกฎาคม 2546
อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

นอกจากนั้น ยังอาจต้องมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ ดังตัวอย่างเช่น คุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร หนึ่งในสมาชิกกลุ่มรักวันอาทิตย์ ปัจจุบันอายุ 55 ปี แต่คุณรัตโนวรรณ เตรียมตัวก่อนเกษียณโดยลดภาระการทำงานลง และทำกิจกรรมต่างๆ ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น การออกกำลังกาย การเล่นคอมพิวเตอร์ การเล่นลีลาศ การเรียนวาดสีน้ำ เป็นต้น

ด้านที่สอง การหวนคืนสู่ออดีตหรือการระลึกความหลัง หมายถึง การที่ผู้สูงอายุยังคงระลึกถึงความหลังในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหลังครั้งยังทำงานในช่วงวัยที่รุ่งโรจน์ ตัวอย่างที่เห็นได้เด่นชัดคือ การที่ผู้สูงอายุบางท่านนอกจากเล่าเรื่องอดีตแล้ว ยังผ่านการผลิตสื่อขนาดเล็ก เช่น การ์ดอวยพร การนำภาพเก่าๆ ที่เป็นฟิล์มมาแสกนเป็นระบบดิจิทัล เป็นต้น

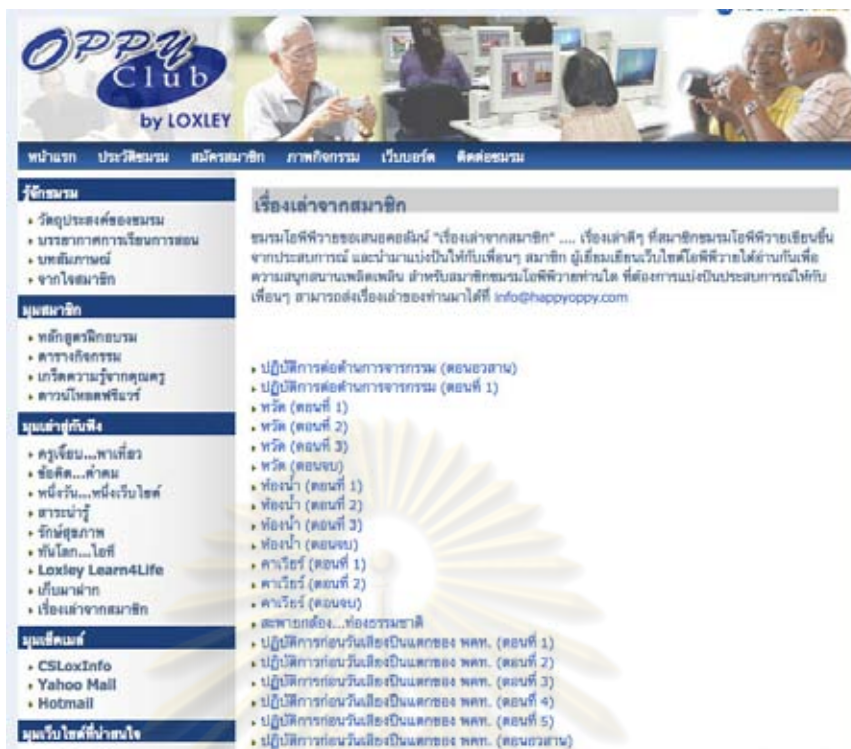
พล.อ.ท.ดิเรก สังกษ์สุวรรณ อดีตเป็นต้นหนแห่งกองทัพอากาศไทย หลังจากได้เข้ามาในชมรม OPPY แล้ว ได้เรียนวิธีการผลิต “การ์ดอวยพร” ด้วยคอมพิวเตอร์ ภายหลังจากนั้นก็ได้นำมาผลิตเป็นการ์ดแจกจ่ายให้กับเพื่อนและญาติมิตร เนื้อหาและรูปลักษณะในการ์ดในปี พ.ศ. 2549 ดังรูปภาพที่ 51

รูปภาพที่ 51 การ์ดอวยพรปี พ.ศ. 2549

จากภาพจะพบสัญลักษณ์ของต้นहन ซึ่งแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของการเป็นทหารในอดีต ประกอบทั้งข้อความที่ระบุว่า “มนุษย์ย่อมไม่หลงทาง” และกำกับด้วยภาษาอังกฤษว่า “Man is not Lost” ยิ่งไปกว่านั้น พล.อ.ท.ดิเรก ยังได้ส่งบทความของตนขึ้นบนเว็บไซต์ www.happyoppy.com จำนวน 2 เรื่อง คือ “ปฏิบัติการต่อต้านการจารกรรม” และ “ปฏิบัติการก่อนวันเสียงปืนแตกของ พคท.” ด้วยนามแฝงว่า เชมโนชม ดังรูปภาพที่ 52

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 52 คอลัมน์ใน www.happyppy.com

การย้อนระลึกถึงอดีตแม่จะดูเหมือนว่า เป็นการตอกย้ำอัตลักษณ์ของตนในอดีตที่มีความยิ่งใหญ่ มีคุณค่า แต่หากพิจารณาในอีกด้านหนึ่งก็พบว่า สามารถเป็นบทเรียนที่สั่งสอนคนรุ่นต่อไปผ่านประสบการณ์ของคนรุ่นเก่า

ดังนั้น สภาพจิตใจของผู้สูงอายุนในกลุ่ม OPPY จึงค่อนข้างมีแง่บวกและไม่ยอมรับผิดชอบต่อความอ่อนแอที่สังคมที่ผ่านมาสร้างขึ้น โดยทำทลายความหมายและสร้างนิยามขึ้นมาใหม่ให้ผู้สูงอายุต้องเตรียมตัวเตรียมใจและแสวงหากิจกรรมที่จะทำตามวาทกรรมผู้สูงอายุยุคใหม่

(3) สังคม

จากปัญหาสภาวะทางจิตใจของผู้สูงอายุจากสังคมอุตสาหกรรมต่อเนื่องถึงยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY จึงเริ่มที่จะนิยามมิติเชิงสังคมด้วยวาทกรรมผู้สูงอายุยุคใหม่ว่า ผู้สูงอายุไม่จำเป็นต้องอยู่กับบ้านอย่างไร้ค่า และปฏิเสธข้อจำกัดทางด้านร่างกายและการเกษียณอายุที่จำกัดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุอยู่เฉพาะภายในบ้าน และสำหรับกลุ่ม OPPY ผู้สูงอายุยังสามารถก้าวไปสู่โลกภายนอกทางสังคมได้ และตัวช่วยก็คือ “คอมพิวเตอร์” ซึ่งมีได้เป็นเพียง “เทคโนโลยี” แต่กลายเป็นสะพานเชื่อมสายสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับสังคม

การก้าวสู่โลกภายนอกด้วยคอมพิวเตอร์ทำให้เกิดคุณูปการในหลายด้าน คือ การสร้างสายสัมพันธ์ในระดับสังคม การทำประโยชน์เพื่อสังคม ความทันสมัย และอาชีพใหม่

ด้านแรก การสร้างสายสัมพันธ์ในระดับสังคม ในอดีต สายสัมพันธ์ของกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้จำกัดอยู่ในแวดวงการทำงาน แต่หลังจากการเกษียณอายุ สายสัมพันธ์ที่มีมาก็ถูกตัดขาดลง ดังนั้น วิธีการต่อสู้ก็คือการสร้างสายสัมพันธ์เส้นใหม่ขึ้นมา ทั้งการต่อสายสัมพันธ์เดิมกับครอบครัวโดยเฉพาะบรรดาคนรุ่นหลาน รวมถึงเพื่อนใหม่โดยเฉพาะเพื่อนในชมรม ดังที่ประธานชมรมคุณหญิงชัชวีร์ กล่าวไว้ว่า

ผู้สูงอายุทุกวันนี้มักไม่มีอะไรทำ พอไม่มีอะไรทำก็จะคิดถึงแต่เรื่องของตัวเองมากเกินไปและเกิดภาวะเศร้าหมอง จนบางครั้งก็ต้องเรียกร้องความสนใจจากลูกหลาน จนเกิดเป็นปัญหาส่วนเกินของครอบครัวในที่สุด การทำเป็นชมรมเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีสังคม และสามารถค้นหาข้อมูลที่สนใจได้ แถมยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ในครอบครัวให้ผู้สูงอายุคุยกับลูกหลานในเรื่องเดียวกันได้

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในอ้อมสรวง เบลินิวส์ 5 กรกฎาคม 2543 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละสลับพะ (สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553) ยังเล่าให้ฟังเพิ่มเติมว่า การใช้คอมพิวเตอร์จะมีประโยชน์ทั้งการได้เห็นหน้าหลานในเฟซบุ๊ก (facebook) แล้วยังใช้เพื่อสื่อสารกับกลุ่มราชินิกุลเดียวกันอีกด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการต่อยุ่สายสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและตระกูลเดียวกันให้เหนียวแน่นยิ่งขึ้น

ในด้านของเพื่อนชมรม การเข้ามาเรียนคอมพิวเตอร์ในชมรม OPpy จะทำให้เกิดการสร้างเพื่อน สร้างสัมพันธ์กัน เมื่อมาเรียนก็จะทำให้เกิดความสุขสนุกสนานไม่หงอยเหงา จาก การสังเกตการณ์การเรียนการสอนของกลุ่มรักวันอาทิตย์ก็พบว่า ทั้งก่อนระหว่างและหลังเรียน บรรดาสมาชิกในชมรมก็จะพูดคุยกันสนุกสนาน และบางครั้งก็แซวกันด้วย ดังคำบอกเล่า “เป้าหมายคือ เรียนเพื่อความสุข ความอบอุ่น ได้เจอเพื่อน มีการกระเช้าเข้าหาหยัดตลอดเวลา เป้าหมายเจอกันมากกว่า” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553)

จากการสังเกตการณ์การเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ของกลุ่ม “รักวันอาทิตย์” (7 พฤษภาคม 2553) ก็พบเห็นจริงว่า กลุ่มผู้สูงอายุต่างพากันพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน ดังเช่น พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ บ่นว่าเครื่องคอมพิวเตอร์ที่บ้านมีปัญหา คุณทรงพล มะลิกุล ก็แซวว่า

คุณทรงพล: สงสัยเครื่องท่าน go to hell แล้ว สงสัยต้องเอาไปบริจาคที่วัด
สวนแก้ว วัดสวนแก้วเขาต้องการ ผมก็เอาไปบริจาคแล้ว
(หัวเราะ)

พล.อ.ท.ดิเรก: เอ เครื่องผมที่นี้เป็นอะไรก็ไม่รู้เปิดไม่ได้

ครูเจี๊ยบ: สงสัยมีไวรัส คุณดิเรก เอาไวรัสมาติด สงสัยคุณดิเรกเลี้ยงไวรัส
ไว้เยอะ” (หัวเราะ)

พล.อ.ท.ดิเรก: thumb drive อันนี้อันใหม่ ไม่น่าจะมีนะ (หัวเราะ)

คุณทรงพล: น่าจะเปลี่ยนเครื่องใหม่ได้แล้ว และเปลี่ยนพรีนเตอร์ใหม่ด้วย

เช่นเดียวกับภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” (2552) ก็นำเสนอภาพ
ความรักของผู้สูงอายุที่พบรักกันในห้องเรียนคอมพิวเตอร์ ในนามของป่าพิศมัย กับลุงจำรัส ความ
รักของทั้งสองกลับมีอุปสรรคเนื่องจากลูกและการที่ลุงจำรัสเป็นอัลไซเมอร์ในช่วงสุดท้าย
แต่เป้าหมายของการนำเสนอก็คือ การแสดงให้เห็นถึงความรักเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แม้ในตัว
ผู้สูงอายุเอง “ในช่วงแรกวางแผนตั้งชื่อว่า “เริ่มใหม่ได้อีก” ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงการเริ่มใหม่ได้ไม่
สิ้นสุด มิใช่จุดจบของชีวิต” (ยงยุทธ ทองกองทุน, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2553)

นอกเหนือจากการสร้างกลุ่มเพื่อนที่เห็นหน้าค่าตาแล้ว การใช้คอมพิวเตอร์ยัง
สร้างเครือข่ายเพื่อนในโลกดิจิทัลอีกด้วย โดยที่ผู้สูงอายุสามารถรวมกลุ่มเพื่อนใหม่ที่มีความ
แตกต่างด้านเพศ วัย เชื้อชาติ แต่กลับมีความสนใจร่วมกัน ดังที่คุณนฤพร ปันยารชุน อธิบายไว้
ดังนี้

อายุก็คละกันไป มีเด็กด้วย ไม่มีน่าจะแก่กว่านี้แล้ว (หัวเราะ) เด็กที่เข้ามาก็จะมี
interest ร่วมกัน เช่น การวาดเพ้นท์กระเบื้อง พี่เป็นสมาชิกพอซเซอเลนอินเทอร์
เนชั่นแนล ร้อยลูกบิด Bread and Buttons จัดดอกไม้ญี่ปุ่น พี่เคยเชิญครูฝรั่งมา
สอนที่ Hobby House พอเขากลับไปเขาก็พูดต่อ ก็จะมีคนมา post ติดต่อกับเรา
ถามเรื่องโน้นเรื่องนี้ พี่คิดว่า ประโยชน์ของอินเทอร์เน็ตคือ การที่เราอยู่ในกลุ่ม
interest เดียวกัน หากไม่มีก็จะไม่รู้ว่ามีคนพวกนี้ด้วย

(นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

ด้านที่สอง การทำประโยชน์เพื่อสังคม หมายถึง การที่ผู้สูงอายุสามารถนำภูมิ
ปัญญาที่ผ่านมา และความรู้ชุดใหม่จากการเรียนรู้คอมพิวเตอร์มาใช้ทำประโยชน์เพื่อสังคมได้
ตัวอย่างเช่น

-การใช้ความรู้คอมพิวเตอร์มาเป็นสื่อการสอน ผลิตเป็นพาวเวอร์พ้อยท์ (powerpoint) (คุณทรงพล มะลิกุล พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ และคุณนฤพร บันยารชุน)

-การผลิตวีซีดีทัศนศึกษา (คุณทรงพล มะลิกุล)

-การแนะแนวหรือปฐมนิเทศสมาชิกใหม่ในชมรม (คุณทรงพล มะลิกุล พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ และคุณนฤพร บันยารชุน)

- การทำเฟสบุ๊ก (facebook) รวบรวมเพื่อนในกลุ่มมาแต่รีเดอ เพื่อติดต่อสื่อสารระหว่างเพื่อนฝูง (คุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร)

-การนำเอาเนื้อหาเรื่องราวของตนมาลงในเว็บไซต์ www.happyppy.com ดังเช่น บทความเกี่ยวกับงานข่าวกรองของเชิง มโนทม (นามแฝงของ พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ) บทความเรื่องความรู้ของสมพูน ปันติตานนท์ เรื่อง ห้างน้ำ คาร์เวียร์ และหวัด แต่ทั้งหมดนี้ยังคงมีปริมาณน้อยอยู่ จากการสัมภาษณ์พบว่า อาจเนื่องจากปัญหาของคอมพิวเตอร์ที่สลับซับซ้อน โดยเฉพาะกรณีของการพิมพ์ภาษาไทย ทำให้เวลานำข้อมูลขึ้นไปก็อาจทำให้ไม่สมบูรณ์ (พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553) ต่างไปจากงานของหม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์ (2546) ที่มองว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักจะนิยมอ่านข้อมูลมากกว่าจะเผยแพร่ข้อมูลในระบบอินเทอร์เน็ต

การใช้อินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่แล้วพบว่า มักจะใช้การส่งข่าวสารในลักษณะ forward กันในกลุ่มมากกว่า (รัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2553) เช่น คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ส่ง forward ข้อความ “Word of Wisdom” หรือคุณนฤพร บันยารชุน (สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2552) ได้เล่าว่า ส่งข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยว สูตรทำอาหารให้กับเพื่อนต่างประเทศค่อนข้างบ่อย

ทั้งนี้ การทำกิจกรรมดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเรื่องเงินแต่เป็นเรื่องของการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข เช่น

ทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ใช้ความรู้ความสามารถ ประสพการณ์บารมีที่เพาะบ่มโดยวัยเพื่อบรรเทาความเหงาตามประสานก่ หางานอดิเรกทำ โดยเฉพาะสิ่งบำรุงกาย บำรุงใจ การอยู่ในที่สงบ หากมีโอกาสจะเล่นกีฬาช่วยรังสรรค์ความรื่นโรยไว้ได้ โดยเฉพาะกีฬาอล์ฟก๊วนนกก

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในเมล็ดข้าว สกุลไทย 2544 อ้างถึงใน www.sakulthai.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2552)

การมองว่า ผู้สูงอายุเป็นคนที่เริ่มเข้าสู่วัยที่เรียกได้ว่าสมควรแก่การหยุดพัก และ
 ละวางจากภาระหน้าที่จึงไม่ถูกต้องเท่าใดนัก เพราะผู้สูงอายุบางคนแม้จะล่วงเลย
 วัยเกษียณแล้วก็ตาม ก็ยังมีความสามารถในการทำงาน เช่น เป็นที่ปรึกษาให้แก่
 องค์กรเพื่อดึงเอาประสบการณ์มาใช้ให้เกิดประโยชน์

(ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 27 ฉ. 315 วันที่ 15-18 เมษายน 2550 อ้างถึงใน
 www.happyppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

กิจกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธความหมายที่มองว่าผู้สูงอายุควรจะ
 หยุดพักอยู่หนึ่งกับที่ แต่กลับมองว่า ตนเองสามารถทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้ดี
 และไม่เป็นภาระของสังคม

อย่างไรก็ตาม การทำกิจกรรมเพื่อสังคมนั้น ยังเป็นกิจกรรมในระดับปัจเจกบุคคล
 เช่น การทำงานกุศลเองของคุณนฤพร บันยารชุน คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ม.ร.ว. ทิพพาวดี
 ดุลละฉิมพะ หรือการสอนหนังสือของ พล.อ.ท.ดิเรก สังกษ์สุวรรณ และคุณทรงพล มะลิกุล

เหตุผลที่ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมในระดับปัจเจกบุคคล
 มากกว่าการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรม ประการแรก ปัจเจกบุคคลในชมรมนี้ค่อนข้างเข้มแข็ง ทั้ง
 กำลังเงิน กำลังปัญญา และมีภูมิหลังที่ดีอยู่แล้ว เช่น เป็นอดีตผู้บริหารระดับสูง ข้าราชการ
 ระดับสูง จึงไม่จำเป็นต้องรวมตัวกันและพึ่งพาคนในชมรมคนอื่นเพื่อทำกิจกรรมเพื่อสังคม กล่าว
 อีกนัยหนึ่งคือ ต่างคนต่างทำก็ทำกิจกรรมเพื่อสังคมได้

ประการที่สอง การรวมตัวกันของผู้สูงอายุภายในสังคมเมืองขนาดใหญ่และทำ
 กิจกรรมเพื่อสังคมมิใช่เป็นเรื่องง่ายดายนัก เพราะปัญหาของสังคมเมืองมีขนาดใหญ่และต้องใช้
 พลังค่อนข้างมากเป็นพิเศษ

และประการที่สาม ความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มผู้สูงอายุ ทั้งเรื่องความ
 สนใจ การมีเวลาว่าง จึงทำให้รวมตัวกันยาก ดังที่ ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละฉิมพะ (สัมภาษณ์, 3
 มิถุนายน 2553) กล่าวเสริมว่า อาจเนื่องจากแต่ละคนทำนาก็มีงานของตนเอง และแต่ละคนก็ยุ่ง
 มากไม่สามารถรวมตัวกันได้เพื่อทำกิจกรรม

การที่ไม่สามารถรวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อสังคมทำให้การรวมตัวกันเข้าสู่ชมรม
 OPPIY จะมีลักษณะ “รับ” อัดลักษณะมากกว่า “สร้างหรือให้” อัดลักษณะ ขยายความได้ว่า เป็นการ
 “รับ” อัดลักษณะใหม่ในด้านบวกคือ “ความทันสมัย” เข้ามาผสมกับตนเอง แต่มิได้ “สร้างหรือให้”
 อัดลักษณะแก่ชมรมผู้สูงอายุในด้านบวกอื่น เช่น เป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้ ภูมิปัญญา เป็นผู้ทำเพื่อ
 สังคม ความหมายของผู้สูงอายุจึงยังคงอยู่เท่าเดิมไม่ได้ขยายออกไปมากนัก และยังมีนัยยะ

เชิงลบ ผู้สูงอายุที่เข้ามาจึงมักจะย้อนกลับไปสู่อัตลักษณ์เดิมของตนมากกว่า เช่น การเป็นอดีตข้าราชการระดับสูง ผู้บริหารระดับสูง มากกว่าจะนิยามตนเองว่าเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ และหากจะใช้ก็มีแค่แง่มุมเดียวคือความทันสมัยเท่านั้น

ด้านที่สาม ความทันสมัย ด้วยการใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือเพิ่มพูนความทันสมัย ต่างไปจากความเข้าใจของคนทั่วไปที่มองว่า ผู้สูงอายุกับเครื่องคอมพิวเตอร์เป็นเสมือนยาขม

ลูกๆ บอกว่า เราไม่ค่อยทันสมัย เราก็ต้องทันสมัยหน่อย เพราะเราไม่มีความรู้เรื่องนี้เลย คอมพิวเตอร์เราก็ดูไม่เป็น เรียนรู้ไว้จะได้ทันลูกแล้วจะได้นำไปเรียนปริญญาโทด้วย ใช้หาข้อมูลจากเว็บไซต์ ทำรายงานได้ หรือว่าไปถามลูกหลายๆ เขาก็รำคาญ เพราะตอนรุ่นเรายังไม่มีเราก็ใช้ไม่เป็นเหมือนเด็กรุ่นใหม่ๆ ที่ใช้คอมพิวเตอร์ได้ดีกว่าเรา

(ในอัจฉรา สาสุข กรุงเทพธุรกิจ 10 กรกฎาคม 2546 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

“เวลาลูกเล็กเด็กแดงเขาพูดถึงอินเทอร์เน็ต เราก็นั่งอ้าปากหวิวเพราะฟังไม่รู้เรื่อง เด็กเขาเล่นเกม เขาก็ไม่ยอมพูดกับเรา เท่ากับเราถูกผลักให้ไปอยู่มุมหนึ่ง ของอย่างนี้ไม่เสียหายที่เราจะเรียนรู้” (คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในเสาวณีย์ เกษมวัฒนา โพสต์ทูเดย์ 14 พฤษภาคม 2550 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

ถึงแม้ว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้อาจมีความรู้ก็ติดตาม แต่เนื่องจากโลกเปลี่ยนแปลงไป คอมพิวเตอร์จึงเป็นสื่อที่ช่วยสร้างให้เกิดความทันสมัยเพิ่มได้อีกด้วย ดังเช่น คุณทรงพลและ พล.อ.ท.ดิเรก ใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือที่ช่วยค้นหาข้อมูลข่าวสาร และการสอนหนังสือด้วยโปรแกรม powerpoint ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้ “ส่วนใหญ่ใช้เป็นเครื่องมือสอนหนังสือ การทำ powerpoint นำเสนองานทำให้ดูทันสมัย พวกนักศึกษาก็ชอบ แล้วก็มีการศึกษาว่า หากสอนด้วย powerpoint สื่อสมัยใหม่ก็จะทำให้เข้าใจมากกว่าการอธิบายด้วย” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553) “จากที่เคยสอนหนังสือนักเรียนทหารด้วยการใช้แผ่นใสวางบนเครื่องสไลด์ก็ได้พัฒนานำภาพมาใส่ในคอมพิวเตอร์ แล้วฉายให้ปรากฏบนจออย่างสวยงาม ท่านรองดิเรกจึงสนุกกับการใช้คอมพิวเตอร์อย่างมาก” (ศทลียา ไทยรัฐ 24 ธันวาคม 2544 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

ด้านที่สี่ การทำอาชีพใหม่ จะแตกต่างไปจากในกรณีที่สองที่ทำกิจกรรมเพื่อสังคม ในกรณีของการทำอาชีพใหม่นี้มีผู้สูงอายุไม่กรายเมื่อมาเข้าชมรมสามารถนำความรู้ไปประยุกต์กับการขายของในอินเทอร์เน็ต เท่ากับเป็นการใช้ทุนความรู้ไปขยายทุนเศรษฐกิจอีกระดับหนึ่ง ตัวอย่างเช่น คุณสุภัทร์ กิตติภิญโญวัฒน์ สมาชิกกรุ่นแรกที่กล่าวไว้ว่า “ตอนนี้แค่เงินที่ได้จากธุรกิจส่งออกและอีเบย์ก็อยู่ได้อย่างสบายๆ แถมยังมีเงินเหลือไปงานชุมนุมลูกเสือโลกที่จัดขึ้นทุกๆ 4 ปี ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกอีก ซึ่งทั้งหมดได้มาจากการเข้าเป็นสมาชิกชมรม OPPY ซึ่งให้ความรู้แก่ผู้สูงวัย” (สุภัทร์ กิตติภิญโญวัฒน์ อ้างถึงใน ประชาชาติธุรกิจ 17-19 กันยายน 2552: 37)

การสร้างอาชีพใหม่นี้เท่ากับเป็นการปฏิเสธวิถีคิดเดิมที่มองผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมว่า ภายหลังจากเกษียณแล้วผู้สูงอายุเป็นช่วงเวลาแห่งการพักผ่อนอยู่กับบ้านไม่ต้องหาเลี้ยงชีพอีกต่อไปแล้ว แต่ผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ทำงานนี้ก็อาจมิได้มีเป้าหมายเรื่องเงินแต่กลับเป็นเป้าหมายเรื่องการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อจิตใจ ยิ่งไปกว่านั้น ยังต่อด้วยความหมายว่า การทำงานเพื่อเงินเป็นหนทางของคนหนุ่มสาวมากกว่ากลุ่มผู้สูงอายุ

จากมิติสังคมจะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPPY เป็นกลุ่มที่นิยามความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับสังคมในเชิงบวก ทั้งด้านการสร้างสายสัมพันธ์ใหม่ การทำประโยชน์เพื่อสังคม ความทันสมัย และการเลี้ยงชีพ ซึ่งทั้งหมดนี้จะปฏิเสธวิถีคิดชุดผู้สูงอายุในสังคมเมืองในยุคอุตสาหกรรมที่จะต้องเกษียณออกจากงานและอยู่กับบ้านอย่างเดียว แต่กลุ่มนี้กลับมองไปในอีกด้านหนึ่งตามวาทกรรมผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ว่า ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้ โดยที่ตัวช่วยสำคัญคือ “การใช้คอมพิวเตอร์” นั่นเอง

อนึ่ง จุดที่น่าสังเกตก็คือ แม้ผู้สูงอายุ OPPY จะนิยามตนเองในด้านบวกก็ตาม แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ โดยเฉพาะกลุ่ม “รักวันอาทิตย์” ยังคงมิได้รวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อสังคมแต่เป็นการทำด้วยตนเอง ซึ่งอาศัยทุนเดิมของตนเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือต่างคนต่างทำ เหตุผลสำคัญก็คือ บัจเจกบุคคลแต่ละคนมีภูมิหลังที่ติดอยู่แล้วและทำกิจกรรมเพื่อสังคมด้วยตนเอง ไม่จำเป็นต้องรวมตัวกัน อีกทั้งการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมเพื่อสังคมเมืองขนาดใหญ่เป็นเรื่องที่ยากเพราะปัญหาเมืองนั้นสลับซับซ้อน และที่สำคัญคือ ผู้สูงอายุแต่ละคนก็มีความต้องการและความสนใจอันหลากหลายในการทำกิจกรรม การรวมตัวจึงเป็นเรื่องยาก และจะส่งผลในอนาคตที่ทำให้อัตลักษณ์ของกลุ่ม OPPY มีลักษณะการ “รับ” มากกว่า “สร้างหรือให้” และทำให้ความหมายผู้สูงอายุยังถูกมองในด้านลบมากกว่า

(4) จิตวิญญาณ

ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPpy ต่างตระหนักถึงจิตวิญญาณหรือด้านศาสนาล้ำยดังเช่นในสังคมเกษตรกรรม เท่ากับว่าแม้เวลาผ่านไปมิติศาสนาก็ยังคงฝังแน่นอยู่ในวิถีคิดของผู้สูงอายุก่อนหน้านี้ แม้ว่า อาจจะไม่ได้ออกมาให้เห็นโดยเด่นชัดเท่าไรนักด้วยการเข้าวัดเข้าวา แต่ก็จะปรากฏอยู่ผ่านการนำไปปฏิบัติใช้ชีวิตประจำวัน การแสดงออกในการรดอยพร ปฏิทิน และการสอนหนังสือที่ประยุกต์ใช้ด้านศาสนาผสมกลมกลืนกัน นั่นอาจเป็นสัญญาณที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุยุคใหม่กับศาสนาที่เน้นการประพฤติปฏิบัติในชีวิตมากกว่าการเข้าวัด

ด้านแรก การใช้ศาสนาในชีวิตประจำวัน เป็นการประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในชีวิต ไม่ใช่แต่เพียงการเข้าวัดหรือการสวดมนต์ แต่นำมาปฏิบัติจริง ดังที่ระบุว่า

“หากปฏิบัติตามศีล 5 ก็พอแล้ว ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน รักษาสุขภาพ ไม่ใช่แก้แล้วต้องเข้าวัด ไม่มีอะไรทำมากกว่า ยิ่งสูงอายุก็ต้องคิดว่า เป็นกำไรของชีวิต ยิ่งอยู่ก็คิดว่า วันที่อยู่คือกำไร” (ทองพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

“ดิฉันคิดว่า ตัวเองได้รับอิทธิพลเรื่องการมีเมตตาและการสร้างทานบารมีจากท่าน แม้ไม่เคร่งครัดเช่นพี่น้องที่หันมานั่งสมาธิเป็นเรื่องเป็นราว แต่เชื่อว่า ศีลธรรมคุณธรรมหลายประการที่ท่านพร่ำสอนซึมซับสู่จิตใจดิฉันแน่นอน” (คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อ่างถึงในวัลยา, 2540: 165)

ด้านที่สอง การนำหลักธรรมมาอธิบายชีวิตวัยชรา ดังเช่น พล.อ.ท.ดิเรก สัจสุวรรณ์ และคุณนงอร บันยารชุน อธิบายถึงความแก่ชราเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และเป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ ดังนี้ “ก็เป็นเรื่องธรรมชาติ คิดได้ตอนบวชอยู่ เมื่อเดินจงกรมก็พบกับพระรูปหนึ่ง ขณะเดินจงกรม ด้วยจิตสมาธิ ก็เห็นท่าน ก็คิดว่า เออ นี่คนแก่รูปร่างแบบนี้ เขียวแบบนี้ ทำอะไรไม่สะดวก...” (พล.อ.ท.ดิเรก สัจสุวรรณ์, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

ไม่ใกล้ฝั่ง คิดเลยเมื่อถึงก็มาเอง worry ทำไม เป็นคนที่ปลงอะไรง่าย ๆ บางครั้งทำอะไรแล้วหากเราคิดได้ อารมณ์โกรธก็หายไป เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมดาที่จริง เป็นเรื่องปกติ บางคนอาจสงสัยชาติหน้ามีจริงหรือไม่ แต่พี่เชื่อเลยว่ามีจริง เพราะไม่อย่างนั้นทำไมคนถึงเกิดมาไม่เท่ากัน

(นงอร บันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

ด้านที่สาม การประยุกต์ศาสนาเพื่อการสั่งสอน ตัวอย่างเช่น พล.อ.ท.ดิเรก สัจธรรม ใช้หลักศาสนาประยุกต์กับการทำการ์ดและปฏิทินเพื่อให้กับญาติมิตร และถือเป็นการสั่งสอนบุคคลอื่นในตัว ดังเช่น ปฏิทินที่ผลิตเองในปี พ.ศ. 2550 มีข้อความว่า

“ถ้าเราอ่านตัวออก บอกตัวได้ใช้ตัวเป็น
แล้วโลกทั้งโลก จะวิ่งมาอยู่ในร่างกว้างศอกยาววาวหนาคืบของเราเอง”

ข้อความดังกล่าวเป็นการเตือนตัวของผู้เขียนและผู้ได้รับการ์ดถึงการใช้สติในการไตร่ตรองเรื่องต่างๆ และความรู้ก็จะก้าวเข้ามาสู่ตัวเราได้ พร้อมกันนั้น ในปกหลังปฏิทินก็ระบุถึงหลักกาลามสูตร 10 ประการ เพื่อมิให้เชื่อสิ่งที่เห็นและได้ยินแบบผิวเผินต้องกลับมาไตร่ตรองดูก่อน

พล.อ.ท.ดิเรก ยังได้ทำการ์ดอวยพร ในปีเดียวกัน โดยประยุกต์ภาพของดอกบัวในหนังสือธรรมะมาใช้เป็นการอวยพร เพื่อเป็นศิริมงคลแก่ผู้ได้รับและระลึกถึงคุณงามความดีในศาสนา

ไม่ต่างไปจากกรณีของคุณทรงพล มะลิกุล ก็ใช้หลักธรรมมาประยุกต์กับรายวิชาด้านจริยธรรมการปกครองด้วย “ใช้หลักธรรมมาสอนหนังสือ เช่น หลักทศพิธราชธรรม ก็เป็นหลักธรรมะของพระพุทธเจ้า ผมเคยออกข้อสอบถามนักศึกษา นักศึกษาก็ตอบว่าเป็นหลักธรรมะของกษัตริย์ จริงๆ เป็นหลักธรรมของพระพุทธเจ้าแต่เอาไปใช้กับคนที่มีอำนาจ” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2553)

การใช้หลักธรรมในการสั่งสอนถือเป็นการยืนยันบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุที่มีมาในอดีตจวบจนปัจจุบัน และที่สำคัญก็คือเป็นการสั่งสอนทางอ้อม

มิติเชิงจิตวิญญาณเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม OPPY อย่างสูง แม้อาจจะไม่ใช่การปฏิบัติในเชิงเข้าวัดเข้าวาถือศีลนุ่งขาวห่มขาว แต่จะเป็นไปในลักษณะของการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในชีวิตประจำวัน ความแก่ชรา และนำไปเป็นแนวทางการสั่งสอนคนรุ่นต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้ผู้พบเห็นเกิดการยอมรับอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPPY ว่า แม้ด้านหนึ่งจะทันสมัยแต่ก็ยังไม่ได้ปฏิเสธมิติเชิงศาสนาและการทำหน้าที่ภูมิปัญญาที่สั่งสอนคนรุ่นถัดมา

ประเด็นที่น่าสังเกตคือ มิติเชิงศาสนาที่ไม่ค่อยปรากฏเด่นชัดเท่าไรนักก็คือด้านความกตัญญูทวดเทวี ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีรายได้สูง การปลูกฝังเรื่องความกตัญญูต่อบุตรหลานเพื่อที่จะให้บุตรหลานดูแลยามแก่เฒ่าอาจมิใช่สิ่งจำเป็นมากนัก เพราะว่าผู้สูงอายุกลุ่มดังกล่าวมี “เงิน” ที่จะสามารถบริโภคใช้จ่ายได้แม้จะไม่มีลูกหลาน

ดูแล รวมถึงหากมีลูกหลานก็ยังคงต้องดูแลผู้สูงอายุกลุ่มนี้อยู่แม้ไม่ต้องปลูกฝังเรื่องความกตัญญู เพราะทฤษฎีสมบัติที่อาจจะได้รับจากผู้สูงอายุในอนาคตนั่นเอง ดังตัวอย่างเช่น การมองเรื่องสถานบริการผู้สูงอายุว่า เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับกลุ่มตนเอง เพราะสามารถจ้างพยาบาลดูแลที่บ้านได้ “ฝรั่งลูกหลานเขาไม่ดูแล บ้านเราลูกหลานเราก็มีย่ หากเราไม่มีบ้าน ไม่มีเงินก็ ok นะ แต่ไม่ใช่ที่เราว่าเราว่าเรา ก็อยู่บ้านเรา จ้างพยาบาลเองได้” (ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละละมพะ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553)

กล่าวโดยสรุป ภายใต้เนื้อหาของวาทกรรม 4 กลุ่ม คือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ซึ่งเป็นผู้สูงอายุในสังคมข้อมูลข่าวสาร จะสนใจการใช้ชีวิตหลังเกษียณหรือในช่วงวัยสูงอายุอย่างมีความสุขด้วยการใช้คอมพิวเตอร์ตามวาทกรรมวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ โดยเริ่มต้นจากการ “ได้แย่ง” วิถีคิดของคนทั่วไปที่มองว่า “คนแก่กลัวคอมพิวเตอร์” แต่กลับมองว่าคอมพิวเตอร์จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้พัฒนาสุขภาพกายด้านสมอง การพัฒนาจิตใจให้ไม่เหงาหงอย การสร้างเครือข่ายในสังคมและทำให้ทันสมัย และนำมาประยุกต์กับจิตวิญญาณได้ด้วย

วิถีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ปฏิเสธความสูงอายุก่อนที่ต่างไปจากสังคมอุตสาหกรรมที่มองว่า ผู้สูงอายุคือผู้ที่อ่อนแอ หากเกษียณแล้วควรอยู่กับบ้าน กลุ่ม OPPY จึงได้สร้างความหมายใหม่ของผู้สูงอายุยุคใหม่สามารถหาความสุขด้วยคอมพิวเตอร์ โดยที่กลุ่มผู้สูงอายุที่จะเป็นได้นั้นต้องมีเงื่อนไขด้านปัจจัยทางประชากรศาสตร์ เช่น รายได้ ชนชั้น การศึกษา สถานภาพ และสุขภาพที่ดี

แม้จะปฏิเสธและสร้างความหมายใหม่ แต่ในอีกด้านหนึ่งผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ยังคงยอมรับมิติเชิงธรรมะเชื่อมโยงกับวาทกรรมทั้งสี่ด้าน คือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ การปลง การทำประโยชน์เพื่อสังคม และการดำเนินชีวิตตามหลักศาสนา อย่างไรก็ตาม การทำประโยชน์เพื่อสังคมยังคงเน้นในระดับปัจเจกบุคคลมากกว่าการรวมตัวกันทำกิจกรรม เพราะการรวมตัวทำกิจกรรมในเมืองเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากมากกว่าการที่จะทำคนเดียว อย่างไรก็ตาม มิติความกตัญญูกลับเป็นประเด็นที่ลดน้อยลงไป เพราะเนื่องจากเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีทรัพย์สินสมบัติจึงไม่จำเป็นต้องเน้นย้ำความกตัญญู

ภายใต้ความสอดคล้องกันของกลุ่ม OPPY กลับมีความแตกต่างกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นด้านของเพศ หากเป็นสตรี มิติด้านร่างกายก็จะผูกโยงกับเรื่องความสวยความงาม แม้จะตระหนักว่า ร่างกายก็แปรเปลี่ยนไปสู่ความชราและร่วงโรย แต่ก็ยังคงพยายามชะลอความชราเอาไว้

4.2 ประเภทวาทกรรม

ประเภทของวาทกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุในชมรม OPPY เป็นกลยุทธ์หนึ่งที่สร้างความชอบธรรมในการกำหนดอัตลักษณ์ตัวตน สามารถจำแนกได้เป็น 7 ประเภท คือ การอธิบาย การโต้แย้ง การสาธิต การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการยอมรับ และทั้งหมดต่างพากันมุ่งสู่การอธิบายให้เห็นถึงการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ “สูงวัยหัวใจไฮเทค” โดยใช้เครื่องมือช่วยคือ คอมพิวเตอร์ และวางกลุ่มเป้าหมายสำหรับผู้สูงอายุและบุคคลอื่นๆ รายละเอียดดังนี้

(1) การอธิบาย

การอธิบายเป็นประเภทวาทกรรมหนึ่งที่กลุ่มผู้สูงอายุในชมรม OPPY ใช้เพื่อนิยามความหมายของผู้สูงอายุสมัยใหม่ “หัวใจไฮเทค” ทั้งด้านกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งต่างไปจากกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ คือ เป็นคนแก่รุ่นใหม่ที่ยังทันสมัยไม่ยอมแพ้ต่อสังขาร ดังตัวอย่างการอธิบายเรื่อง ใจและสังคม ของประธานชมรม ที่ระบุไว้ว่า

วิธีชะลอความแก่ของดิฉันนั้นง่าย ๆ แรกสุดคือ ต้องรู้จักทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเอง ด้วยการใช้ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์กับบารมีที่เพาะบ่มโดยวัย เพื่อช่วยบรรเทาความเหงาตามประสาคนแก่...วิธีที่สองคือ หางานอดิเรกทำ โดยเฉพาะสิ่งที่บำรุงกาย บำรุงใจ และวิธีสุดท้ายคือ การอยู่ในที่สงบ

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อ้างถึงใน วัลยา, 2540: 178-179)

นอกจากการอธิบายโดยกลุ่มผู้สูงอายุเองแล้ว การอธิบายยังพบในหนังสือข่าวสาร เอกสารวิชาการ ซึ่งทำหน้าที่อธิบายและแนะนำให้อ่านที่เป็นทั้งกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มบุคคลอื่นได้รู้จักกลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้คอมพิวเตอร์และการก้าวสู่ชมรม OPPY

นับย้อนหลังไปประมาณ 6 เดือน คือ ในช่วงเดือนพฤศจิกายนปี 2542 ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการหนึ่งที่ก่อตั้งขึ้นมา เพื่อเปิดฝึกอบรมการใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตให้กับผู้สูงวัยภายใต้ชื่อโครงการ OPPY Club (อ่านออกเสียงว่า O-P-P-Y และเป็นคำย่อของ Old People Playing Young) ซึ่งนับได้ว่าเป็นชมรมฯ สำหรับผู้สูงวัยที่สร้างความฮือฮาให้กับวงการอินเทอร์เน็ตในบ้านเราพอสมควร

(สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, 2543: 5)

Old People Playing Young Club หรือ OPKY Club ได้ออกแบบหลักสูตรขึ้น เพื่อมุ่งเน้นการเรียนรู้ของผู้สูงวัยโดยให้ผู้สูงวัยที่มีอายุตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไป ได้เรียนรู้ การใช้งานคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตในบรรยากาศการเรียนการสอนที่สนุกสนานเข้าใจง่าย พร้อมทั้งอุปกรณ์ที่ทันสมัยและอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง เพื่อให้ผู้สูงวัยได้ใช้เวลาว่างด้วยความเพลิดเพลิน มีประโยชน์ทั้งด้านการงาน และชีวิตในโลกแห่งเทคโนโลยี

(เอกสารแผ่นพับ 2553ก)

ปัจจุบันมีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่เอาเวลาไปนั่งเรียนคอมพิวเตอร์และ อินเทอร์เน็ต เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ทันกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นเสมือนกลไกหลักในการดำเนินการต่างๆ ทั้งนี้ เพราะภาครัฐและภาคเอกชนก็ได้ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุด้วยการเปิดอบรมหลักสูตรคอมพิวเตอร์เบื้องต้นและการ ใช้อินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ อาทิ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมี โครงการ “บำรุงเฝ้าปัญญาเฝ้า”

(ฐานเศรษฐกิจ ฉ.2357 14-17 กันยายน 2551 อ้างถึงใน www.thannews.th.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2552)

การอธิบายยังใช้เคียงข้างกับตัวเลข (หากเป็นกรณีของงานวิจัยก็จะใช้สถิติเป็น เครื่องมือช่วยอธิบาย) ตัวเลขประชากร และแผนภาพ ซึ่งสอดคล้องกับสังคมข้อมูลข่าวสารที่อาศัย ข้อมูลเป็นสำคัญ อีกทั้งเพื่อที่จะสร้างพลังในการโน้มน้าวใจผู้อ่านโดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุให้หันมา เรียนคอมพิวเตอร์ รวมถึงบุคคลทั่วไปให้ตระหนักว่า ผู้สูงอายุยุคใหม่มีความทันสมัย ดังเช่น

การสำรวจประชากรในเขตกรุงเทพมหานครเมื่อเร็วๆ นี้พบว่า คนเมืองหลวงมีอายุ ยืนมากขึ้น โดยข้อมูลที่ยังไม่ยืนยันคือ ต่อไปคนกรุงเทพฯ อาจมีอายุยืนเฉลี่ยถึง 80 ปี...ปัจจุบันมีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่เอาเวลาไปนั่งเรียนคอมพิวเตอร์และ อินเทอร์เน็ต เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ทันกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นเสมือนกลไกหลักในการดำเนินการต่างๆ

(ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 27 ฉ. 315 วันที่ 5-18 เมษายน 2550 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

(2) การโต้แย้ง

การโต้แย้งหมายถึงการปฏิเสธความหมายของผู้สูงอายุในแง่ลบ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยเฉพาะในสังคมยุคที่ผ่านมาหรือสังคมอุตสาหกรรมที่มักจะใช้คำว่า “แก่” “ชรา” เพราะมองว่า ร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุอ่อนแอ ผู้สูงอายุจึงควรละวางทุกสิ่งอยู่กับบ้านเท่านั้น อีกทั้ง การมองว่าผู้สูงอายุมีความอ่อนแอไม่ทันสมัย แต่สำหรับชมรม OPPY จะปฏิเสธความหมายดังกล่าว

ตัวอย่างที่เด่นชัดของการปฏิเสธก็คือ การปฏิเสธวาทกรรมเรื่องอายุว่า “อายุเป็นเพียงแค่ตัวเลข” ผู้สูงอายุสามารถทำกิจกรรมต่อเนืองได้แม้จะเกษียณ

ความแก่ไม่ได้อยู่ที่ตัวเลขแต่อยู่ที่ความรู้สึกและทัศนคติอย่าปิดกั้นตัวเองด้วยตัวเลขของอายุ อย่าปฏิเสธที่จะทดลองสิ่งใหม่ๆ ไม่ควรบอกว่าฉันแก่แล้วทำไม่ได้ เมื่อคุณเปิดใจตัวเองให้กว้างแล้ว คุณจะพบว่าคอมพิวเตอร์นั้นคือสิ่งใหม่ที่ช่วยเติมชีวิตของคุณให้เต็มและยังลดความรู้สึกแก่ได้อีกด้วย

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อ้างถึงในสุธีรา จำลองศุภลักษณ์, 2543: 11)

การจะมองว่า ผู้สูงอายุเป็นคนที่เริ่มเข้าสู่วัยที่เรียกได้ว่า สมควรแก่การหยุดพัก และละวางภาระหน้าที่จึงไม่ถูกต้องเท่าใดนัก เพราะผู้สูงอายุบางคนแม้จะล่วงเลยวัยเกษียณแล้วก็ตาม ก็ยังมีความสามารถในการทำงาน เช่น เป็นที่ปรึกษาให้แก่องค์กรเพื่อдингประสบการณ์มาใช้ให้เกิดประโยชน์

(ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 27 ฉบับที่ 5-18 เมษายน 2550 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

นอกจากนั้น ยังปฏิเสธความหมายของการเกษียณ จากเดิมที่เข้าใจกันว่า “เกษียณแล้วรอวันตาย” แต่คุณทรงพล มะลิกุล กลับนิยามว่า “ไม่ได้คิดว่า เกษียณรอวันตาย ทำให้ชีวิตเป็นสุข อะไรก็ผ่านไปหมดแล้ว ชีวิตเป็นกำไร ไม่มีขาดทุน คนตายอายุน้อยๆ พวกนี้ขาดทุน” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553) หรือการมองว่า การเกษียณคือการเปิดทางให้กับคนรุ่นใหม่ที่จะก้าวเข้ามาทำงานแทน (พล.อ.ท.ดิเรก สังกษ์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553 และคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อ้างถึงในวัลยา, 2540: 148) “ดิฉันไม่ต้องการตายบนบัลลังก์ แต่อยากได้นั่งดูลูกหลานเจริญงอกงามเหมือนคนปลูกดอกไม้ ที่ปรารถนาจะชื่นใจกับ

พืชพันธุ์ที่ได้เพาะหว่านไว้ ที่ได้พรรณนากับมือตัวเองมา ขอให้เปลี่ยนให้คนอื่นหมุนเวียนขึ้นไปเป็น ผู้เพาะและพรรณนบ้าง...” (คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อ้างถึงในวัลยา, 2540: 148)

นอกจากการปฏิเสธแล้ว กลุ่ม OPpy ยังได้ใช้คำเรียกผู้สูงอายุใหม่ว่า “ราษฎรอาวุโส” ซึ่งมีความหมายในแง่บวก คำดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศที่ต่อสู้อายุเพื่อเรียกร้องคุณค่าของผู้สูงอายุ คือ คำว่า “senior citizen” และเมื่อก้าวมาในประเทศไทย คุณหมอบระเวศ วะสี ก็นำมาใช้ ดังเช่น คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ได้สัมภาษณ์และนิยามตนเองว่า “I am not an old person. I'm just a senior citizen” (คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ใน Jirapan Boonnoon The Nation 2552 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

อีกทั้ง ยังนิยามความหมายผู้สูงอายุให้แยกย่อยลงไปอีกว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” เพื่อให้สมาชิกชมรมเข้าใจถึงคุณค่าของตนเอง และสร้างความแตกต่างให้กับผู้สูงอายุในกลุ่มอื่นๆ คำนิยามดังกล่าวสอดคล้องกับสมาชิกในกลุ่ม “รักวันอาทิตย์” ที่นิยามความหมายตรงกัน ดังเช่น

“ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค เรื่องคอมพิวเตอร์ไม่ใช่กะโหลกกะลา ไม่ใช่ปล่อยชีวิตไปวันๆ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความรู้ มีการศึกษา กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มอื่นอาจจะไม่มีความรู้ภาษาอังกฤษอาจไม่ดีพอ การศึกษาอาจไม่มาก” (อรุณี วงศ์วัลภาภรณ์, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค แปลว่า ใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่ามีคุณภาพ อายุเป็นเพียงตัวเลข ไม่มีใครแก่เกินเรียน คุณหญิงชัชวีร์บอกว่า หากให้คนสูงวัยอยู่เฉยๆ อยู่ที่บ้านก็จะคิดถึงแต่ตนเอง จะมีปัญหา ดังนั้นต้องให้อยู่กับคนอื่นๆ ด้วยวัยสูงอายุจะต้องเน้นกำลังใจ

(สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553)

ปัจเจกบุคคลในกลุ่มยังนิยามอัตลักษณ์ของตนเพิ่มเติมว่า “วัยคุณภาพ” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553) ซึ่งหมายถึงคนที่ยังมีคุณค่าอยู่ และการส่งต่อภาพและข้อความที่ว่า “จงชราอย่างกล้าหาญ และขึ้นคานอย่างมีศักดิ์ศรี” เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความชรามิได้เป็นเรื่องอ่อนแอแต่อย่างไร ดังภาพต่อไปนี้

รูปภาพที่ 53 animation “จงร่าอย่างกล้าหาญ”

การโต้แย้งหรือการปฏิเสธจึงเป็นแนวทางที่ทำให้ผู้สูงอายุสามารถต่อสู้ความหมายของตนเองภายใต้ความหมายที่สังคมและคนอื่นๆ สร้างไว้ในเชิงลบทั้งด้าน กาย ใจ และสังคม และผู้สูงอายุเองก็ยังสามารถต่อสู้ด้วยการสร้างและนิยามความหมายใหม่ในเชิงบวกในเวลาเดียวกัน การทำเช่นนี้ได้นั้นก็เนื่องจากชมรม OPPY เป็นชมรมที่สมาชิกในกลุ่มมีความเข้มแข็งทั้งด้านประชากรศาสตร์และสุขภาพะ จึงทำให้การโต้แย้งสามารถทำได้โดยง่าย

(3) การสาธิต

การสาธิต เป็นประเภทวาทกรรมอีกประเภทหนึ่งที่ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPPY จะแสดงให้เห็นถึงตัวตนออกมาในด้านความทันสมัยและไม่ยอมแพ้ โดยไม่จำเป็นต้องอธิบายหรือเล่าเรื่อง แต่เป็นการทำให้เห็นโดยผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนคอมพิวเตอร์ ตลอดจนผลงานที่ทำด้วยคอมพิวเตอร์ เช่น การ์ดอวยพร หนังสือเล่ม นามบัตร วีซีดี และเว็บไซต์ ดังเช่น คุณหญิงนงนุช ศิริเดช หลังจากเรียนคอมพิวเตอร์แล้วก็นำไปผลิตการ์ดและวางแผนจะผลิตเว็บไซต์

คุณหญิงนงนุชเล่าด้วยว่า ยิ่งเรียนคอมพิวเตอร์มากเท่าไรก็ยิ่งมีลูกเล่นมากขึ้น ซึ่งไม่ใช่ในเรื่องการทำการค้าอย่างเดียว แต่นำมาช่วยงานของมูลนิธิในการทำสไลด์ โชว์หรือกำลังจะมีเว็บไซต์ของตัวเองก็อาจใช้คอมพิวเตอร์เป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์

(ไทยรัฐ 22 มกราคม 2545 อ้างถึงใน www.happyoppy.com

เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

นอกจากการประดิษฐ์แล้ว กลุ่มผู้สูงอายุนี้ ยังใช้คอมพิวเตอร์เพื่อส่งผ่านข้อความจดหมาย และการเล่นเกมสื่ในเฟสบุ๊ค (facebook) เช่น Farmville และ Social city เป็นต้น

การสาธิตของกลุ่มผู้สูงอายุก็เพื่อทำให้ผู้อื่นมองว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังมีความกระตือรือร้น ทันสมัยมีคุณค่าและทำประโยชน์ได้ ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นแรงบันดาลใจให้กับผู้สูงอายุคนอื่นและแม้กระทั่งบุคคลทั่วไป ดังเช่น คุณสลिया เสือทอง ผู้ผลิตรายการ “ลุยไม่รู้โรย” ก็ได้ให้ข้อสังเกตกลุ่ม “รักวันอาทิตย์” ภายหลังได้เยี่ยมชมการเรียนการสอน การใช้คอมพิวเตอร์ไว้ว่า

ก็เห็นแล้วก็น่าจะนำมาพัฒนาตนเองได้ เห็นผู้สูงอายุต่างคนต่างก็ใช้คอมพิวเตอร์กันได้ เผลอๆ ดีกว่าเราอีก ก็จะไปคุยกับพ่อ เพราะพ่อไม่ค่อยยอมใช้เทคโนโลยี พวกผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็ไม่รอคนอื่นต่างก็ทำเองได้ แม้ยังทำเองได้มากกว่านะ อย่างส่งเมสเสจ แต่พ่อก็ยังปฏิเสธอยู่ แล้วก็รู้สึกว่าเขาทำอะไรมากกว่าอีกนะ เปรียบเทียบกับตนเองยังทำไม่ได้ บางทีก็ยอมแพ้ แต่นี่เขากลับทำได้ ทั้งๆ ที่ว่า เรายังน่าจะทำได้มากกว่านะ แต่ก็ไม่ยอมทำ ลุงป้ากลับมีความพยายามมาก ก็เลยเห็นแล้วก็น่าจะนำกลับมาพัฒนาตนเองได้

(สลिया เสือทอง, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2553)

(4) การยกตัวอย่าง

การยกตัวอย่างเป็นประเภทวาทกรรมที่ใช้เพื่อแสดงให้เห็นตัวอย่างผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ทันสมัยประสบความสำเร็จด้วยการเรียนคอมพิวเตอร์ ทั้งนี้ การยกตัวอย่างอาจทำได้อย่างน้อยสามวิธีคือ (1) การยกตัวอย่างตนเอง (2) การยกตัวอย่างผู้อื่น เป้าหมายสำคัญคือ การเป็นต้นแบบของผู้สูงอายุยุคใหม่และเชิญชวนให้ผู้สูงอายุเข้ามาเรียนรู้คอมพิวเตอร์ว่ามีได้เป็นเรื่องยาก และ (3) การยกตัวอย่างต่างประเทศ เช่น บุคคล หรืองานวิจัยต่างๆ

กรณีแรก การยกตัวอย่างตนเอง คือ ประธานชมรม OPPY คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ได้ยกตัวอย่างตนเองในฐานะผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในชีวิตและใช้คอมพิวเตอร์ผ่านข่าว บทความ และหนังสือชีวประวัติของตนเอง ดังเช่น

ดิฉันเป็นผู้สูงอายุที่มีวัย 72 ปี เริ่มเข้ามาสู่โลกอินเทอร์เน็ตอย่างจริงจังเมื่อประมาณ 4 ปีมาแล้ว อันที่จริงได้เคยมีความเกี่ยวข้องกับคอมพิวเตอร์มานานแล้วระหว่างที่ยังทำงานอยู่ แต่จะเป็นในรูปแบบของการขอข้อมูลจากเลขานุการ และเจ้าหน้าที่ แต่ไม่เคยลงมือปฏิบัติเอง

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อ้างถึงในวัลยา, 2543 : 7)

ทุกวันนี้คุณหญิงชัชวีร์ อยู่กับคอมพิวเตอร์วันละหลายชั่วโมง ส่งคติพจน์ในการดำเนินชีวิต (Words of Wisdom) เซ็คอีเมลถึงเพื่อนๆ วันละหลายๆ ครั้ง พกพาเอาคอมพิวเตอร์รุ่นจิ๋ว หรือที่เรียกว่าโน้ตบุ๊ก (Notebook) ไปด้วยทุกที่ ท่านใช้งานทั้งในด้านธุรกิจและส่วนตัวอยู่ตลอดเวลา เรียกได้ว่า เป็นผู้อาวุโสที่ทันสมัยมากคนหนึ่ง แต่ที่เป็นเช่นนี้เพราะท่านไม่ปฏิเสธต่อความกล้าที่จะลอง และไม่เอาตัวเลขของอายุเป็นข้ออ้างนั่นเอง

(สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, 2543: 13)

ในข่าวและบทความ จะปรากฏภาพและคำบอกเล่าของคุณหญิงชัชวีร์อยู่เสมอสม่ำเสมอเพื่อเป็นแบบอย่างของผู้สูงอายุหัวใจไฮเทค และที่สำคัญคือการประชาสัมพันธ์ชมรม OPPY ในคราวเดียวกัน

กรณีที่สอง การยกตัวอย่างกรณีที่ประสบความสำเร็จ เป็นการยกตัวอย่างผู้สูงอายุท่านอื่นๆ ในชมรมฯ ที่เข้ามาเรียนรู้และสามารถใช้คอมพิวเตอร์เพื่อประโยชน์ได้อย่างดี

เคยมีลูกศิษย์ท่านหนึ่งบอกว่า เจ็บใจมากที่หลานมาว่า ย่าไม่รู้เรื่องไม่ทันสมัย ก็เลยมาเรียนคอมพิวเตอร์กับเรา ซึ่งในที่สุดแล้ว หลานคนนั้นต้องมาถามย่าว่า ที่โรงเรียนสอนอะไรย่าบ้าง ย่าสอนเขาหน่อยได้ไหม ซึ่งเขารู้สึกภูมิใจมากที่เขาได้สอนคอมพิวเตอร์ให้หลาน

(ศตพร ชันยง ใน ASTV ผู้จัดการออนไลน์ 17 มิถุนายน 2552 อ้างถึงใน

www.junjaowka.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

ผู้สูงวัยกับอินเทอร์เน็ตดูจะไม่ใช่วางไกลอีกแล้ว ปัจจุบันผู้สูงวัยทั้งหลายต่างใช้เวลาว่างกับการท่องอินเทอร์เน็ตและการใช้คอมพิวเตอร์ให้เป็นประโยชน์กับตัวเอง ดังเช่น พญ.คุณหญิงนงนุช ศิริเดช หลังบ้านอดีต ผบ.ทร. (พล.ร.อ. ประเจตน์ ศิริเดช) ที่มีความสุขกับการใช้คอมพิวเตอร์ ทั้งติดต่อสื่อสารกับลูกๆ ที่อยู่ในต่างแดน และยังใช้ออกแบบทำการ์ดแจกจ่ายเพื่อนฝูงและญาติมิตรเมื่อปีใหม่ที่ผ่านมามีด้วย

(ไทยรัฐ 22 มกราคม 2545 อ้างถึงใน www.happyoppy.com

เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

กรณีที่สาม การยกตัวอย่างบุคคล และงานวิจัยต่างประเทศ เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผู้สูงอายุที่จะหันมาใช้คอมพิวเตอร์มากยิ่งขึ้น ดังเช่น การอ้างอิงการใช้อินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกา และตัวอย่างผู้สูงอายุในต่างประเทศที่ใช้อินเทอร์เน็ต ดังต่อไปนี้

“ย้อนไปเมื่อ 5 ปีก่อน เวลานั้นที่อเมริกา ผู้สูงวัยเข้าใช้อินเทอร์เน็ตกันมาก ฝรั่งที่โน่นเขาใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเพื่อนและหาความรู้ไปด้วย เลยคิดว่าน่าที่จะมาทำอะไรสักอย่างที่ทำให้คนไทยผู้สูงวัยมีความรู้ในด้านนี้” (คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในสารไท ธันวาคม 2547-มีนาคม 2548 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

“คุณยายไอวี บีน (Ivy Bean) ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่อายุมากที่สุดในโลก โดยใน พ.ศ. 2550 เมื่อคุณยายอายุ 102 ปี ได้ใช้เฟซบุ๊ก (facebook.com) และ พ.ศ. 2552 อายุ 104 ปี ใช้ทวิตเตอร์ (twitter)” (มติชน 9 มิถุนายน 2552 อ้างถึงใน www.charm.au.edu เข้าถึงเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2552)

วาทกรรมประเภทยกตัวอย่างใกล้เคียงกับประเภทของวาทกรรมการสาธิต คือ ไม่ต้องการอธิบายหรือการปฏิเสธ แต่ยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมให้เห็น ทว่า ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นมักจะเป็นตัวอย่างด้านบวก เพราะกำลังแสดงให้เห็นว่า กลุ่ม OPpy เป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในชีวิต โดยไม่มีตัวอย่างกลุ่มด้านลบ เช่น ผู้ที่เรียนแล้วไม่ประสบความสำเร็จจะทำเช่นไร หรือผู้ที่เลิกกลางคัน ยิ่งไปกว่านั้นยังทำให้เกิดการมองว่า วิถีชีวิตของผู้สูงอายุนั้นนั้นอาจมีเพียงคำตอบเบ็ดเสร็จทางเดียวคือคอมพิวเตอร์ ซึ่งในอันที่จริงนั้นอาจมีทางเลือกที่หลากหลายก็เป็นได้ แต่ทั้งหมดนั้นก็เพื่อจะตอกย้ำอัตลักษณ์ผู้สูงอายุของกลุ่ม OPpy

(5) การเปรียบเทียบ

การเปรียบเทียบเป็นหนึ่งในประเภทวาทกรรมที่ใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงตัวตนของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY โดยอาจทำได้หลากหลายรูปแบบ คือ การเปรียบเทียบก่อนและหลังเกษียณ การเปรียบเทียบการใช้และไม่ใช้คอมพิวเตอร์ และการเปรียบเทียบระหว่างคนแก่และคนหนุ่มสาว

กรณีแรก การเปรียบเทียบก่อนและหลังเกษียณ ซึ่งจะต่างไปจากความเข้าใจในสังคมอุตสาหกรรมที่มองว่า ภาวะการเกษียณคือภาวะแห่งความถดถอย แต่สำหรับกลุ่ม OPPY ภาวะแห่งการเกษียณกลับเป็นภาวะที่หมดและพ้นภาวะที่เคยแบกมา หรือเรียกว่าอยู่ในช่วงของ “น้ำผึ้งพระจันทร์” (Atchley อ้างถึงในบรรลุ ศิริพานิช, 2550: 30) อันเป็นช่วงของการมีอิสระทั้งเวลาและการทำงาน ทำอะไรได้ตามต้องการ เป็นระยะที่มีความสุข ดังเช่น คุณทรงพล มะลิกุล เป็นอดีตรองผู้ว่าราชการ แต่เมื่อเกษียณแล้วกลับมีความสุข ดังระบุไว้ว่า “เดิมผมเป็นนักปกครองก็เอาเรื่องทุกอย่างเข้าตัว เวลาเกษียณตอนนี้ก็โล่งสบายไปหมดให้เป็นเรื่องของคนอื่นทำ” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

ภาวะเกษียณที่มีความสุขนั้น สามารถดำเนินไปได้ก็ต้องอยู่บนเงื่อนไขของการที่ผู้สูงอายุผู้นั้นมีความพร้อมบริบูรณ์ด้านสุขภาพ ทั่วทั้งด้าน กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยเฉพาะการปลงและการปรับสภาพจิตใจภายหลังเกษียณ หากไม่แล้วนั้นก็ทำให้ชีวิตหลังเกษียณมีแต่ความทุกข์ ซึ่งมีใช้นิยามของกลุ่ม OPPY

กรณีที่สอง การเปรียบเทียบการใช้และไม่ใช้อินเทอร์เน็ต ซึ่งผลจะชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ใช้อินเทอร์เน็ตจะมีปัญหาในการดำเนินชีวิตมากกว่า ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “เพื่อนผมที่จุฬาฯ ชวนมาไม่มาเรียนก็บอกว่า ไม่ได้เอาไปทำอะไร ตอนนั้นก็หงอยเหงาอยู่กับบ้าน” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

นอกจากนั้น ยังอาจเปรียบเทียบระหว่างก่อนที่จะเรียนและหลังเรียนด้วย และผลก็มีแนวโน้มไปในทางเดียวกันว่า หลังเรียนผู้สูงอายุจะมีความสุขมากขึ้น เพราะมีความรู้คอมพิวเตอร์และนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้ เช่น

เมื่อก่อนเมื่อใครพูดถึงคอมพิวเตอร์เราจะไม่รู้เรื่องเลย และตัวเราก็คิดว่ายากมาก ไม่กล้าที่จะแตะคอมพิวเตอร์กลัวจะเสียบ้าง กลัวข้อมูลที่อยู่ข้างในจะหายบ้าง อาการเยี่ยงนี้ไม่ได้เกิดขึ้นกับนิภาคคนเดียว เพราะเพื่อนนักเรียนรุ่นเดอะอีกหลายคนก็เป็นอาการหวาดกลัวอุปกรณ์ไฮเทคเหมือนกัน...ถึงจะดูเข้าใจยากสำหรับผู้ที่ไม่เคยใช้คอมพิวเตอร์เป็นประจำ เมื่อลองมาเรียนเข้าจริงๆ นักเรียนรุ่น 29 ห้อง 2

ชมรม OPPY ที่เพิ่งเรียนคอมพิวเตอร์มาได้เพียง 3 ครั้งเท่านั้นกลับบอกว่า เมื่อเข้ามาเรียนกลับรู้สึกสนุก เหมือนว่าเป็นหนุ่มเป็นสาวขึ้นอย่างนั้นแหละ และยังได้เรียนกับคนวัยเดียวกันยิ่งสบายใจ เพราะต่างคนก็ต่างไม่เข้าใจเหมือนกัน และไปได้เข้าพอกๆ กัน เราจึงรู้สึกว่าการเรียนคอมพิวเตอร์ไม่ได้ยากอย่างที่คิดเสียหน่อย กลับสนุกด้วยซ้ำ

(อัจฉรา สาสุข ในกรุงเทพฯธุรกิจ ฉ. 5404 10 กรกฎาคม 2546

อ้างถึงใน www.happyppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

กรณีสุดท้าย การเปรียบเทียบความแก่และความหนุ่มสาว การเปรียบเทียบนี้มีได้เป็นการมองผู้สูงอายุด้านลบหรือมองหนุ่มสาวในด้านบวก แต่กลับเป็นการมองว่า ทั้งสองนั้นต่างก็มีทั้งด้านดีและด้านเสียปะปนกันไป เพียงแต่ว่า จะเรียนรู้จุดอ่อนและนำไปปรับแก้ไขได้หรือไม่ รวมถึงเสนอให้เห็นว่า แม้จะสูงอายุแต่ก็ไม่ได้ต่างไปจากคนหนุ่มสาว การเปรียบเทียบนี้ต่างไปจากสังคมอุตสาหกรรมที่มักจะมองผู้สูงอายุด้านลบเท่านั้น

ประภาทวารกรรมดังกล่าวปรากฏในภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” ในภาพยนตร์ใช้เทคนิคการเปรียบเทียบตัวละครหนุ่มสาวและผู้สูงอายุ โดยให้ผู้สูงอายุแทนความหมายของคนความจำสั้นและคนหนุ่มสาวแทนคนความจำยาว ทว่า ผู้สูงอายุก็ไม่ได้ต่างจากหนุ่มสาว เพราะยังคงดำรงชีวิตอย่างกระตือรือร้นเรียนรู้คอมพิวเตอร์และมีความรัก และในท้ายที่สุด คนหนุ่มสาวกลับต้องเรียนรู้ถึงข้อดีของการจำสั้น เพราะจะทำให้ลืมบางเรื่องบางราวที่ควรลืมได้ อันจะทำให้มีความรักที่ยั่งยืนยาวนานเหมือนผู้สูงอายุ

นอกจากนั้น ในภาพยนตร์ยังแสดงให้เห็นว่า แม้แต่ผู้สูงอายุก็มีความแตกต่างหลากหลายด้วยเช่นกัน โดยเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างผู้สูงอายุสองแบบ คือแบบฉบับทั่วไป และแบบต่อต้าน

ในหนังจะมีคนแก่สองแบบคือแบบแรก อีสระ ฝันทุกสิ่ง ก็คือ ลุง ส่วนอีกแบบคือมีกรอบมีอะไรควบคุมคือลูก ซึ่งจะเป็นคู่เปรียบเทียบ แต่ต้องการบอกให้เห็นว่า คนแก่ก็สามารถฝันจากสิ่งที่คนอื่น ๆ บอกได้ คือ มีความรัก และยังสามารถทำอะไรได้ ซึ่งจะต่างไปจากที่มองคนแก่ในแง่ลบอยู่ในกรอบไม่กล้าทำอะไร

(ยงยุทธ ทองกองทุน, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2553)

(6) การสั่งสอน

การสั่งสอนเป็นประเภทวาทกรรมที่ใช้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPpy ที่เป็น ผู้สูงอายุยุคใหม่สมควรทำอะไร โดยที่กลุ่มเป้าหมายจะมีทั้งกลุ่มผู้สูงอายุเป็นหลัก และ กลุ่มเป้าหมายบุคคลทั่วไปเป็นกลุ่มรอง

กลุ่มแรก กลุ่มผู้สูงอายุ การสั่งสอนผู้สูงอายุด้วยกันเองจะทำได้ต่อเมื่อผู้สั่งสอน นั้นเป็นผู้สูงอายุที่มีทั้งวุฒิและคุณวุฒิที่สูง เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายมักจะเป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้ สถานภาพสูงอยู่แล้ว การใช้บุคคลที่มีคุณวุฒิและวุฒิจึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังเช่น ประธานชมรม OPpy หรือคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช จะใช้เทคนิคการสั่งสอนผู้สูงอายุท่านอื่นๆ ให้ปรับตัวและใช้ ชีวิตแบบใหม่ เช่น การแต่งกาย การมองโลก การมีมนุษยสัมพันธ์ และหนึ่งในการใช้ชีวิตที่ควร ดำเนินการก็คือ การเรียนรู้คอมพิวเตอร์ ทั้งการรับความรู้และการสอนผู้อื่น

“ก่อนอื่นต้องไม่บอกว่า ตัวเองแก่ ฉันทำไม่ได้ ความแก่ของตัวไม่ได้หมายความว่า จะทำอย่างอื่นไม่ได้” (คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในเสาวณี เกษมวัฒนา โพสต์ทูเดย์ 14 พฤษภาคม 2550 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

อายุเท่าไรถึงเรียกว่า แก่ คนเราเมื่ออายุมากขึ้นต้องรู้ตนเองว่า ควรจะแต่งกาย อย่งไรให้พอดีพอเหมาะ บางครั้งการปล่อยเนื้อปล่อยตัวมากเกินไปอาจทำให้ไม่ น่าประทับใจสำหรับผู้พบเห็น แต่หากผู้สูงวัยทำตัวให้สดใส มองโลกในแง่ดี แน่แน่นอนว่าใครๆ ก็อยากเข้ามาคุยด้วย ผู้สูงวัยไม่จำเป็นต้องบอกว่า แก่ เพราะคำ ว่าแก่มันรู้สึกเหมือนไม่มีคุณค่า แต่ถ้าเป็นผู้สูงวัยเรายังมีคุณค่าอยู่ทั้งวุฒิ ต้อง อย่่าท้อแท้ และเปิดใจกว้าง ยอมรับสภาพว่า โลกมันเปลี่ยนไปแล้ว

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในเสาวณี เกษมวัฒนา โพสต์ทูเดย์ 14 พฤษภาคม 2550 อ้างถึงใน www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

การให้ผู้สูงวัยรู้จักใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตจะช่วยให้มีความภูมิใจ และ รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่า รวมไปถึงใช้เวลาว่างให้มีประโยชน์ และมีความรู้กว้างขวาง มากขึ้น เช่น อ่านข่าวบนเว็บ หรือทำงานในด้านต่างๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จึงเป็น ทักษะจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกับโลกที่กำลังพัฒนาได้อย่างเข้าใจและ รู้ทัน

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ใน ASTV ผู้จัดการออนไลน์ 17 มิถุนายน 2552 อ้างถึงใน www.junjaowka.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

ผู้สูงอายุบางคนอาจจะกลัวคอมพิวเตอร์ กลัวที่จะใช้อินเทอร์เน็ต มองว่า เป็นเรื่อง
 หนักหนาสาหัสเหลือเกินที่จะเรียนรู้ มักจะอ้างเหตุผลนานาประการเพื่อหลีกเลี่ยง
 การเรียนเรื่องไอที อ้างว่าฉันแก่แล้ว นั่งนานไม่ได้ หลังไม่ดี สมองฉันรับไม่ไหว
 จริงๆ แล้วคนแก่ทุกคนเรียนได้ ขอเพียงเปิดใจกว้างสักนิด แล้วจะรู้ว่าโลกที่อยู่
 หลังอินเทอร์เน็ตนั้นมีอะไรที่น่าพิศมัยอีกมากกว่าการนั่งจับเก้าอี้เล่นไพ่หรือนั่งเฉยๆ
 หรือรอลูกหลานกลับบ้าน ชีวิตเหี่ยวเฉาไปวันหนึ่งๆ โดยไม่ได้อะไรที่เป็นสาระ

(คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ในเมล็ดข้าว สกุลไทย 20 มีนาคม 2544 อ้างถึงใน
 www.sakulthai.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2552)

กลุ่มที่สอง บุคคลทั่วไป การส่งสอนบุคคลทั่วไปจะส่งสอนเรื่องธรรมะ และจะใช้
 เทคนิคการส่งสอนแบบอ้อมๆ โดยจะใช้ศาสนาเป็นตัวช่วยผนวกกับคอมพิวเตอร์ เพื่อหลีกเลี่ยงการ
 ถูกมองว่า “คนแก่ขี้บ่น” ดังตัวอย่าง พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ อยากจะเตือนให้ญาติมิตรได้
 ตระหนักถึงหลักกาลามสูตร จึงผลิตการ์ดอวยพร ระบุถึงหลัก 10 ประการตามหลักกาลามสูตร
 โดยทำเป็นการ์ดที่เจาะเป็นช่อง หากดูผิวเผินจะเป็นสัดส่วนของสตรี แต่เมื่อเปิดการ์ดออกมาจะ
 กลายเป็นสุนัข พล.อ.ท.ดิเรก กล่าวว่า “อันนี้ทำให้เห็นว่า อย่าเชื่อตามที่ได้เห็นตามหลักกาลาม
 สูตร ก็เป็น logic คนเราต้องมีเหตุมีผลไม่ใช่เห็นปุ๊บแล้วก็เป็นภาพไป” (พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ,
 สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

กลวิธีการส่งสอนแบบอ้อมๆ แก่ผู้คนทั่วไป ถือเป็นวิธีการหนึ่งที่ถ่ายทอด
 ภูมิปัญญาของคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งโดยไม่ถูกมองว่าคนแก่ขี้บ่น และเป็นการยืดเยียด แต่หากเป็น
 การส่งสอนผู้สูงอายุด้วยตนเอง ก็จะต้องให้ผู้ส่งสอนเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ มีทั้งวุฒิและคุณวุฒิ

(7) การยอมรับ

ประเภทวาทกรรมสุดท้าย คือ การยอมรับ เป็นประเภทวาทกรรมที่กลุ่ม OPPY ใช้
 ในการยอมรับแนวคิดเรื่องศาสนาที่มองว่า “ความชราเป็นไปตามธรรมดาโลก” ซึ่งถึงแม้ว่า
 ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะเป็นผู้สูงอายุที่มีความทันสมัยและใช้คอมพิวเตอร์ก็ตาม แต่ก็ยังยอมรับวิถีคิด
 ดั้งเดิม เท่ากับว่า ด้านหนึ่งก็ก้าวไปสู่ผู้สูงอายุยุคใหม่ แต่อีกด้านหนึ่งผู้สูงอายุก็ยังมีลักษณะเดิม
 ของสังคมไทย ดังเช่น

ไม่ใกล้ฝั่ง คิดเลยเมื่อถึงก็มาเอง worry ทำไม เป็นคนที่ปลงอะไรง่าย ๆ บางครั้งทำ
อะไรแล้วหากเราคิดได้ อารมณ์โกรธก็หายไป เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมดาที่
จริง เป็นเรื่องปกติ บางคนอาจสงสัยชาติหน้ามีจริงหรือไม่ แต่พี่เชื่อเลยว่ามีจริง
เพราะไม่อย่างนั้นทำไมคนถึงเกิดมาไม่เท่ากัน

(นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

โดยสรุป ประเภทวาทกรรมดังกล่าวถือเป็นกลวิธีการสร้างความชอบธรรมในการ
กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุโดยไม่ต้องใช้กำลังบังคับ เมื่อพิจารณาประเภทวาทกรรมทั้งหมดพบว่า
กลุ่มผู้สูงอายุ OPPY จะใช้วาทกรรมทั้ง 7 ประเภทในการนำเสนอตัวตนออกมา โดยอาจจะใช้
เดี่ยวๆ หรือการปะปนกันก็ได้ โดยมักจะปะปนกันระหว่าง วาทกรรม “การโต้แย้ง” “การอธิบาย” การ
ยกตัวอย่าง” และ “เปรียบเทียบ” ดังนี้

วาทกรรมลำดับแรก เริ่มจากวาทกรรม “การโต้แย้ง” ว่า ผู้สูงอายุมิใช่คนที่อยู่กับบ้านแต่
สามารถใช้ชีวิตได้บนโลกเหมือนคนอื่น ๆ หากใครอ่อนแอและล่าช้าไม่ เพื่อพิสูจน์การโต้แย้งนั้นก็
คือ การใช้คอมพิวเตอร์ได้ หลังจากนั้น ก็จะใช้วาทกรรม “อธิบาย” เพื่ออธิบายให้เห็นว่า การเข้า
ร่วมชมรมคอมพิวเตอร์ OPPY นั้นมีลักษณะดีอย่างไร

การอธิบายนี้จะเป็นวาทกรรมที่ใช้ค่อนข้างมาก เพราะเนื่องจากแนวคิดของผู้สูงอายุยุค
ใหม่ที่ใช้คอมพิวเตอร์เป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย การอธิบายจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง และเพื่อให้
เห็นชัดเจนก็มักจะอ้างอิงตัวเลข ข้อมูลต่างๆ ทั้งจากไทยและเทศ ควบคู่กับการผนวกวาทกรรม
“การยกตัวอย่าง” และ “เปรียบเทียบ” เพื่อให้คนทั่วไปตระหนักถึงข้อดีของการที่ผู้สูงอายุเข้ามาใช้
คอมพิวเตอร์ และที่สำคัญคือการยกตัวอย่างและเปรียบเทียบมักจะมองแต่แง่บวกหรือการเข้าร่วม
ชมรมเป็นประโยชน์ โดยจงใจหลงลืมมิติเชิงลบออกไป

ส่วนวาทกรรมประเภท “สาธิต” และ “สั่งสอน” มักจะเป็นวาทกรรมที่อยู่โดดๆ หรือหากจะ
ผนวกกับวาทกรรมอื่นๆ ก็จะเป็นไปด้วยความระมัดระวัง ดังเช่น

วาทกรรม “การสาธิต” จะใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงผู้สูงอายุที่กระฉับกระเฉงด้วยการใช้
คอมพิวเตอร์ ผ่านทางสื่อที่ผู้สูงอายุผลิต บนเงื่อนไขที่ว่าด้วย “พิสูจน์ด้วยผลงาน” โดยไม่ต้อง
อธิบายข้อความแต่อย่างไร เพราะเมื่อผู้อื่นได้เห็นผลงานของผู้สูงอายุ เช่น การ์ดอวยพร วีซีดี
หนังสือ ก็มักจะเห็นพ้องด้วยว่าเป็นผู้สูงอายุที่ทันสมัยและกระฉับกระเฉง

ส่วนวาทกรรม “สั่งสอน” เป็นวาทกรรมที่มีเงื่อนไขการใช้ค่อนข้างมาก กลุ่ม OPPY จะใช้
เพียงสองด้านคือ การสอนผู้สูงอายุด้วยกัน และการสอนผู้อื่น หากเป็นกรณีแรก ก็ต้องอยู่ได้

เงื่อนไขของผู้ส่งสอนต้องมีวุฒิและคุณวุฒิที่พร้อมเพียง ส่วนการส่งสอนคนทั่วไปจะเป็นไปโดยอ้อมมากกว่า เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกมองว่า “คนแก่ขี้บ่น” ด้วยการใช้กลยุทธ์ผนวกศาสนาและการใช้ “การสาธิต” ในสื่อที่ผู้สูงอายุผลิตขึ้น

ในท้ายที่สุด แม้ว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY จะเป็นผู้สูงอายุที่ “หัวใจไฮเทค” แต่กลับยัง “ยอมรับ” วาทกรรมเดิมในสังคมเกษตรกรรม เรื่อง การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ อันทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ไม่เหมือนกับผู้สูงอายุในต่างประเทศ แต่ยังมีส่วนหนึ่งที่เป็นลักษณะแบบไทยๆ

4.3 ประเภทสื่อ

การสื่อสารวาทกรรมของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ผ่านสื่อหลากหลายประเภท โดยอาจจำแนกเป็น 3 ประเภทคือ สื่อสาระ สื่อบันเทิง และสื่อสาระบันเทิง โดยที่สื่อสาระและสื่อบันเทิงจะเป็นสื่อที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มิได้เป็นผู้ผลิตโดยตรงแต่จะมีส่วนร่วมในฐานะเจ้าของประเด็นหรือผู้ให้ข้อมูล แต่สำหรับสื่อสาระบันเทิงจะเป็นสื่อที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตโดยตรง

ทั้งนี้ เหตุผลสำคัญที่ผู้อื่นสนใจผลิตเนื้อหา ก็เนื่องจากการที่ประเด็นเรื่องผู้สูงอายุกับการใช้สื่อคอมพิวเตอร์เป็นประเด็นที่แปลกใหม่และค้ำกับวิถีคิดของคนทั่วไปที่มองว่า ผู้สูงอายุล้าหลังไม่คู่ควรกับคอมพิวเตอร์ รวมถึงชมรม OPPY เป็นชมรมที่สังกัดในภาคธุรกิจจึงปฏิเสธไม่ได้ว่า การประชาสัมพันธ์จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การนำเสนอประเด็นดังกล่าวแพร่กระจายในสื่อมวลชนรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) สื่อสาระ

ในที่นี้ สื่อสาระประกอบไปด้วย (1) ข่าว บทความ ในหนังสือพิมพ์ และนิตยสาร ทั้งนิตยสารด้าน IT สตรี การบริหาร นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 หลังจากการเปิดชมรมจวบจนถึงปัจจุบัน และกระจายต่อเนื่องทุกปีเพื่อเป้าหมายการประชาสัมพันธ์ชมรมให้คนทั่วไปได้รู้จัก (2) หนังสือ จำนวน 2 เล่ม ได้แก่ หนังสือชีวประวัติของคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช เรื่อง “ชัชวีร์ จาติกวณิช ตั้งสายลมที่พัดผ่าน” (2540) เป็นหนังสือที่สรุปให้เห็นถึงชีวิตของคุณหญิงชัชวีร์จากอดีตสู่ปัจจุบัน และมีส่วนหนึ่งที่อธิบายถึงการใช้คอมพิวเตอร์ หนังสือเรื่อง “คุณหญิงชัชวีร์ ชวนผู้สูงวัยเล่นอินเทอร์เน็ต(ไม่ยาก)” (2543) เป็นหนังสือที่เน้นการใช้คอมพิวเตอร์ของสมาชิกชมรม OPPY อีกทั้ง การอธิบายให้เห็นหลักสูตรการเรียนคอมพิวเตอร์ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ (3) งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่ม OPPY จำนวน 3 เรื่อง คือ “การใช้อินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ : กรณีสมาชิกกลุ่ม OPPY Club” (2545) “ความพึงพอใจในการเข้าฝึกอบรมคอมพิวเตอร์ศึกษาระดับผู้สูงอายุ” (2545)

“บทบาทของสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์กับการสร้างความสัมพันธ์แบบชุมชนเสมือนของผู้สูงอายุสมาชิก OPY Club” (2546) งานทั้งสามเรื่องกระจายอยู่ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับคอมพิวเตอร์คือ วิศวกรรมศาสตร์อุตสาหกรรม บรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ แต่โดยรวมจะนำเสนอให้เห็นการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุแบบใหม่ที่หันมาใช้คอมพิวเตอร์

สื่อสารทั้งหมดนี้เป็นสื่อที่ผลิตขึ้นโดยคนภายนอกมิใช่กลุ่ม OPY โดยตรง แต่มีเนื้อหาและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม OPY เนื้อหาสาระส่วนใหญ่จะอธิบายให้เห็นถึงกลุ่ม OPY คืออะไร ประโยชน์ของกลุ่ม นอกจากนี้ ยังยกตัวอย่างให้เห็นบุคคลที่อยู่ในกลุ่ม โดยเฉพาะประธานชมรม คือ คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช กล่าวได้ว่า สื่อสารจะใช้วาทกรรมประเภทอธิบาย ได้แย้ง เปรียบเทียบ และยกตัวอย่างควบคู่กัน

กลยุทธ์การนำเสนอหากเป็นข่าว บทความ และหนังสือชีวิตประวัติ จะเน้นการสัมภาษณ์ข้อมูลจากบุคคลากรที่เกี่ยวข้องและนำเนื้อหาามาแสดงให้เห็นถึงประวัติที่มา คุณลักษณะของสื่อคอมพิวเตอร์ และประโยชน์ของชมรม แต่หากเป็นงานวิจัยก็จะพิสูจน์สมมติฐานด้วยการใช้สถิติเบื้องต้น และสถิติขั้นสูง รวมถึงการใช้การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อทำความเข้าใจกับผู้สูงอายุกลุ่ม OPY นอกจากนี้ ยังอ้างอิงข้อมูลจากต่างประเทศเพื่อแสดงให้เห็นการใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุในต่างประเทศด้วย

ในขณะที่ข่าว บทความ เป็นสื่อที่ทำต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 10 ปี ของการถือกำเนิดชมรม อันทำให้ข้อมูลข่าวสารได้แพร่กระจายสู่ผู้คนในวงกว้างอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระตุ้นให้คนที่สนใจเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกในชมรมรวมถึงการสร้างภาพลักษณ์อันดีของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่สนใจคอมพิวเตอร์

ส่วนหนังสือชีวิตประวัติ หนังสือ และงานวิจัย จะเป็นงานที่ทำเพียงครั้งเดียวไม่ต่อเนื่องและอยู่ในช่วงแรกๆ ของชมรม OPY คือ พ.ศ. 2542-2546 เท่านั้น แต่งานดังกล่าวก็สร้างให้เกิดความน่าเชื่อถือค่อนข้างมาก เพราะเป็นเอกสารที่ดีพิมพ์เผยแพร่อย่างเป็นทางการ ตลอดจนพัฒนาได้รับการยอมรับในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญคือการสถาปนาชุดความรู้ที่เกี่ยวกับ “ผู้สูงอายุกับคอมพิวเตอร์” กล่าวคือ การใช้คอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุเป็นศาสตร์พิเศษที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่นๆ ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ (ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อ “7.2 ความรู้ด้านการใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุ”)

(2) สื่อบันเทิง

สื่อบันเทิงที่นำเสนอประเด็นผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY โดยตรงคือ ภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” (2552) ภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวผลิตขึ้นโดยบริษัท GTH คุณจิระ มะลิกุล ผู้อำนวยการสร้างนำพล็อตเรื่องมาจากหนังสือของนักศึกษามหาวิทยาลัยกรุงเทพ เรื่อง “เวลารัก” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความรักของผู้สูงอายุ และนำมาพัฒนาต่อโดยขยายเรื่องออกมาเพิ่มเติมจากผู้สูงอายุเพียงคู่เดียวเป็นการเพิ่มอีกคู่หนึ่งคือ คู่หนุ่มสาว ผู้กำกับภาพยนตร์คือ คุณยุกท ทองกองทุน ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า ในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา พี่แม่และพี่ชาย ก็เสียชีวิตจึงเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับชีวิตคืออะไรและเมื่อคุณจิระนำพล็อตมาให้ดูจึงสนใจที่จะผลิต ภาพยนตร์เรื่องนี้ (ยุกท ทองกองทุน, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2553)

เนื้อหาของภาพยนตร์เรื่องนี้ส่วนหนึ่งมาศึกษาข้อมูลของการเรียนคอมพิวเตอร์ ของชมรม OPPY (ยุกท ทองกองทุน, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2553 และสุธีรา จำลองสกุลลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553) ดังจะเห็นได้จากการมีฉากการเรียนการสอนในห้องเรียน ตลอดจนการพากันไปถ่ายรูปดิถีที่ต่างจังหวัด ซึ่งสอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอนของชมรม OPPY นอกจากนี้ ภายหลังจากการฉายภาพยนตร์แล้ว ยังมีการฉายภาพยนตร์รอบพิเศษให้กับ บรรดาสมาชิกชมรม OPPY ในปี พ.ศ. 2552 อีกด้วย

ภาพยนตร์ “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” เป็นเรื่องราวของผู้สูงอายุสองคน คือ ป้าสมพิศ และลุงจำรัส ที่ตกหลุมรักกันในห้องเรียนคอมพิวเตอร์แต่ความรักของทั้งคู่กลับมี อุปสรรค ทั้งในส่วนของลูกหลานของป้าสมพิศ และโรคความจำเสื่อมที่เข้ามาคุกคามลุงจำรัส แต่ ทั้งคู่ก็ยังคงรักกันแม้เวลาจะเหลือน้อยนิดและความจำที่สั้นลง ในเวลาเดียวกันนั้นก็แสดงให้เห็น ตัวละครคู่ตรงกันข้ามคือ หนุ่มสาว สัตวแพทย์เก่งกับนักจัดสวนนามฝ่าย ทั้งคู่มีจุดร่วมกันคือ “ความจำที่ยาวนาน” และความเชื่อเรื่องวิทยาศาสตร์ ฝ่ายชายหลงรักฝ่ายหญิงข้างเดียวนับตั้งแต่ มัธยม ส่วนฝ่ายกลับยังคงรักกับอดีตสามีเก่าไม่เสื่อมคลาย และด้วยเหตุบังเอิญหมอเก่งต้องมา เป็นครูสอนคอมพิวเตอร์ให้กับลุงป้าทั้งสอง ซึ่งเป็นขั้วตรงกันข้ามคือ ความจำสั้น-ยาว ความ ทนสมัย-ล้าหลัง จึงทำให้ชีวิตทั้งคู่โคจรมาพบกัน และเรียนรู้ข้อเด่นข้อด้อยของความหนุ่มสาวและ ความสูงอายุ

ภาพยนตร์นำเสนอด้วยวาทกรรม “เปรียบเทียบ” คู่แย้งระหว่าง หนุ่ม-แก่ ความ ทนสมัย-ล้าหลัง อ่อนแอ-เข้มแข็ง ได้แย้งวิถีคิดของคนทั่วไปที่มองว่า หากเป็นคนแก่ก็จะต้อง ล้าหลัง อ่อนแอ คือ ความจำเสื่อมไม่มีความรักอีกแล้ว โดยนำเสนอตัวละครป้าสมพิศและลุงจำรัสที่เป็น ผู้สูงอายุที่ทันสมัยหันมาเรียนคอมพิวเตอร์ และแม้ร่างกายจะอ่อนแอคือความจำที่สั้นลงแต่ก็ยังคง มีความรัก ในทางกลับกันคนหนุ่มสาวทั้งคู่กลับต้องหันมาเรียนรู้ชีวิตของผู้สูงอายุทั้งสองและนำมา

ปรับใช้กับความรักของทั้งคู่ โดยเฉพาะการหัด “จำสั้น” แทนที่จะ “จำยาว” หรือ “จำฝังใจ” และเริ่มที่จะรักใหม่เหมือนผู้สูงอายุ

ภาพยนตร์ยังใช้กลยุทธ์ด้าน “ภาพ” เพื่อโต้แย้งความหมายความชราในด้านลบ ด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ มากมาย อันได้แก่ “ปลาทอง” เป็นตัวแทนของความทรงจำที่สั้น ต่างไปจากสุนัขที่แทนความหนุ่มสาวที่จำไม่ลืม แต่ในที่สุดความทรงจำที่สั้นกลับเป็นสิ่งที่ดีโดยเฉพาะการลืมความรัก โดยคุณหนุ่มสาวก็หันมาเลี้ยงปลาทองคู่กับสุนัขในตอนท้ายเรื่อง สัญลักษณ์ถัดมาก็คือ “ต้นชมพู่มะเหมี่ยว” เป็นตัวแทนของความแก่ชราแต่กลับเป็นความชราที่ไม่ยอมแพ้แม้จะถูกพายุกระหน่ำ รวมถึงแม้จะถูกตัดรากแก้วเพื่อย้ายไปปลูกยังที่แห่งใหม่ ต้นชมพู่มะเหมี่ยวก็ยังสามารถฟื้นขึ้นมาใหม่ได้ และสัญลักษณ์สุดท้ายคือ “คอมพิวเตอร์” เป็นสื่อแทนข้อตรงข้ามของความไม่ทันสมัยหรือความชรา แต่กลับเป็นเครื่องมือที่ผู้สูงอายุในเรื่องใช้สื่อสารกันเป็นเรื่องปกติ และเป็นเครื่องมือพิเศษที่ช่วยให้सानสายสัมพันธ์ของตัวละครได้อีกด้วย

ความสำเร็จของภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับรางวัลภาพยนตร์ยอดเยี่ยมในปี พ.ศ. 2552 และเป็นตัวแทนของประเทศไทยได้รับการเสนอชื่อเพื่อเข้าชิงภาพยนตร์รางวัลคาเดมีในปี พ.ศ. 2553 ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา

(3) สื่อสารบันเทิง

สื่อสารบันเทิงเป็นสื่อประเภทเดียวที่ผู้สูงอายุกลุ่ม OPY ได้เข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างมากในฐานะผู้ผลิตสื่อโดยตรง สื่อสารบันเทิงนี้สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มคือ สื่อคอมพิวเตอร์ สื่อกิจกรรมและการสื่อสารแบบมุขปาฐะ

(1) สื่อคอมพิวเตอร์ จัดอยู่ในกลุ่มวาทกรรมประเภท “สาคิต” เพราะตัวสื่อนี้สามารถแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้สูงอายุได้โดยไม่ต้องใช้การอธิบาย สื่อคอมพิวเตอร์เป็นสื่อที่ผู้สูงอายุกลุ่ม OPY เข้ามาในฐานะผู้ผลิตและผู้ใช้

ในด้านของการผลิต คือ การที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือในการผลิตสื่อต่างๆ เช่น การผลิตการ์ดอวยพร นามบัตร การผลิตพาวเวอร์พอยท์ (powerpoint) การถ่ายและพิมพ์ภาพ การผลิตวีซีดี เป็นต้น ผู้สูงอายุกลุ่ม OPY บางท่าน เช่น พล.อ.ท.ดิเรก สัจธรรม ยังก้าวไปสู่การผลิตหรือส่งข้อมูลเพื่อขึ้นสู่ระบบอินเทอร์เน็ตผ่าน webstie www.happyppy.com ในคอลัมน์ “เรื่องเล่าจากสมาชิก” ทั้งนี้ เนื้อหาสาระของสื่อที่ผู้สูงอายุผลิตไม่ใช่เรื่องเคร่งเครียดเท่าไรนัก มีแนวโน้มสู่ความบันเทิง มีเป้าหมายเพื่อการทำตนเป็นประโยชน์ การระลึกความหลัง และการแสดงให้เห็นถึงความทันสมัยด้วยการใช้คอมพิวเตอร์ออกแบบ

ส่วนในด้านการบริโภค กลุ่มผู้สูงอายุ OPpy จะบริโภคข้อมูลข่าวสารโดยผ่านเว็บไซต์ www.happyppy.com เว็บไซต์ดังกล่าวเป็นเว็บไซต์ที่ผลิตขึ้นโดยชมรม OPpy นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 (สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2553) ภายในเว็บไซต์จะมีข้อมูลหลากหลาย เพื่อประโยชน์ในสองด้านคือ ด้านแรกการเชิญชวนผู้สูงอายุเข้ามาเรียนรู้คอมพิวเตอร์ และด้านที่สองการเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงผู้สูงอายุในชมรมและให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับชมรมและคอมพิวเตอร์

รูปภาพที่ 54 เว็บไซต์ www.happyppy.com

ด้วยเหตุนี้ ภายในเว็บไซต์จึงมีข้อมูลนับตั้งแต่ (1) “รู้จักชมรม” จะเป็นข้อมูลทั่วไปของชมรม เช่น วัตถุประสงค์ชมรม บรรยายการศึกษาการเรียนการสอน บทสัมภาษณ์ (โดยนำมาจากหนังสือพิมพ์ นิตยสารที่สัมภาษณ์เนื้อหาเรื่องราวของชมรม) จากใจสมาชิก (จะเป็นการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับชมรม) (2) “มุมนสมาชิก” จะเน้นหลักสูตรการเรียน และเกร็ดความรู้เกี่ยวกับปัญหาคอมพิวเตอร์ (3) “มุมนเล่าสู่กันฟัง” จะเป็นประเด็นทั่วไป ทั้งเกี่ยวกับสุขภาพ ข้อมูลเกี่ยวกับเว็บไซต์ที่น่าสนใจ ข้อคิดคำคม (ของคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช) เก็บมาฝากเรื่องเล่าจากสมาชิก (จะเป็นบทความที่สมาชิกส่งเข้ามาและขึ้นใน website) และ (4) “มุมนเช็คเมลล์” เป็นมุมนสำหรับสมาชิกที่จะเข้ามาเช็คเมลล์ (5) “มุมนเว็บไซต์ที่น่าสนใจ” จะเป็นเว็บไซต์ที่ผู้สูงอายุกลุ่ม OPpy ควรรู้ เช่น หนังสือพิมพ์ ตลาดหลักทรัพย์ ททท. คลินิกสุขภาพ เกมส์ สลากออมสิน

และ (6) ข้อมูลเบื้องต้นของชมรม คือ ประวัติ การสมัครสมาชิก ภาพกิจกรรม เว็บไซต์ และสถานที่ติดต่อ ในส่วนนี้จะอยู่ตอนบนสุดของเว็บไซต์ ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญที่สุด

เนื้อหาส่วนใหญ่ของเว็บไซต์จะเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุกลุ่ม OPY โดยตรง โดยเกี่ยวข้องกับเรื่องคอมพิวเตอร์กับผู้สูงอายุ และการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ ทั้งด้านสุขภาพกาย ใจ และสังคม แต่จะไม่ค่อยมีประเด็นด้านจิตวิญญาณหรือศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับวาทกรรมวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่สนใจคอมพิวเตอร์

แม้สื่อคอมพิวเตอร์จะมีคุณูปการต่อกลุ่ม OPY แต่ก็พบปัญหาหรือข้อจำกัดของสื่อคอมพิวเตอร์นี้อย่างน้อยสามประการ

ประการแรก สื่อคอมพิวเตอร์นี้ยังจำกัดสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุมากกว่าที่จะแพร่กระจายสู่คนวงนอก อันทำให้การเผยแพร่วาทกรรมผู้สูงอายุที่ทันสมัยนี้ยังอาจอยู่ในกลุ่มเล็กๆ มากกว่าจะขยายสู่คนกลุ่มใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้นผู้สูงอายุกลุ่มที่ว่ายังเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้คอมพิวเตอร์เท่านั้น แต่มิได้ขยายไปสู่ผู้สูงอายุทุกท่านเพราะข้อจำกัดด้านความรู้คอมพิวเตอร์

ประการที่สอง สื่อคอมพิวเตอร์นี้ยังคงมุ่งกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มคนชั้นกลางขึ้นไป มีความรู้และรายได้สูงมากกว่ากลุ่มคนชั้นล่าง

ประการที่สาม ข้อมูลต่างๆ ในเว็บไซต์จะไม่ค่อยทันสมัย เหตุผลสำคัญอาจเนื่องมาจากบุคลากรที่ดำเนินการจะค่อนข้างมีน้อย กล่าวคือ มีเจ้าหน้าที่รวม 6 คน จำแนกเป็นครูผู้สอน 3 คน ผู้ดูแลสมาชิก 1 คน เจ้าหน้าที่ด้านบุคคลและการเงินอีก 1 คน และครูใหญ่ 1 คน (สุธีรา จำลองสุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2553) และส่วนใหญ่แล้วคุณสุธีรา จำลองสุภลักษณ์ หรือครูเจี๊ยบ จะเป็นผู้ปรับและขึ้นข้อมูล แต่ในช่วงหลังครูเจี๊ยบมีภาระงานค่อนข้างมาก เนื้อหาข้อมูลจึงไม่ค่อยมีเวลาได้ปรับแต่ง โดยเฉพาะเว็บไซต์ไม่ค่อยเคลื่อนไหวเท่าไรนัก (รัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2553) มีเพียงหน้าแรกที่เกี่ยวข้องกับการเปิดรับสมัครใหม่ที่มีข้อมูลที่ทันสมัยมากกว่า ตัวอย่างเช่น กระทั่งล่าสุดจากคุณหนุ่มลงวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2553 ถ้ามองเกี่ยวกับปัญหาเรื่องสายตา แต่ปรากฏว่า ยังไม่มีการตอบและไม่มีการเคลื่อนไหว (วันที่ดูข้อมูลล่าสุดคือ 20 พฤษภาคม 2553) ถึงแม้ว่าจะมีผู้สูงอายุในกลุ่ม OPY ที่มีความรู้ด้านคอมพิวเตอร์จำนวนมากก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำเว็บไซต์ ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นอดีตผู้บริหารหรือคนชั้นสูง และไม่มีความถนัดในการทำกิจกรรมในระดับปฏิบัติการก็เป็นได้

นอกเหนือจากเว็บไซต์ www.happyoppy.com แล้ว ผู้สูงอายุกลุ่ม OPY ยังบริโภคเว็บไซต์อื่นๆ ทั้งข่าวสาร เช่น หนังสือพิมพ์ การค้นหาข้อมูลด้วยกูเกิ้ล (google) และการใช้

เฟสบุ๊ก (facebook) ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายและความบันเทิง โดยเฉพาะการเล่นเกมส์ Farmville แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPY ยังเป็นผู้สูงอายุที่กระตือรือร้นทั้งข้อมูลข่าวสารและความบันเทิง

(2) สื่อกิจกรรมและการสื่อสารแบบมุขปาฐะ ผู้สูงอายุกลุ่ม OPY ยังใช้สื่อกิจกรรมและการสื่อสารแบบมุขปาฐะเพื่อสื่อสารบอกอัตลักษณ์ของตนผ่านวาทกรรมประเภท “อธิบาย” และ “สาธิต” เป็นหลัก โดยที่สื่อกิจกรรมจะเน้นการ “สาธิต” และการสื่อสารแบบมุขปาฐะเน้นการ “อธิบาย”

สื่อกิจกรรมที่เห็นได้เด่นชัดคือ การเข้ามาเรียนคอมพิวเตอร์ในชมรม OPY เป็นประจำ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เป็นผู้สูงอายุที่สนใจใฝ่รู้และทันสมัย นอกจากนั้นผู้สูงอายุแต่ละคนในชมรม OPY ก็ยังทำกิจกรรมอื่นๆ อีกตามวิถีชีวิตของตน เช่น การยังคงทำงาน การวาดภาพสีน้ำ การท่องเที่ยว และการเป็นตัวอย่างสอนรุ่นน้องด้วยการแนะนำชมรม เหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังคงมีกิจกรรมต่อเนื่องและส่วนหนึ่งก็มีประโยชน์ต่อสังคม

สำหรับการสื่อสารแบบมุขปาฐะ ในที่นี้จะพิจารณาเฉพาะการสื่อสารแบบมุขปาฐะที่พบในสื่อกิจกรรมคือ การเข้าเรียนคอมพิวเตอร์กับชมรม OPY พบว่า หลังจากที่ได้พูดคุยสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในช่วงการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ของกลุ่ม “รักวันอาทิตย์” ซึ่งเป็นกลุ่มหนึ่งในชมรม OPY ก็จะได้เห็นว่า กลุ่มผู้สูงอายุต่างสื่อสารเพื่อแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของตนเองที่ไม่หยุดนิ่งกับที่สนใจในสิ่งใหม่ๆ ในระหว่างเรียนคอมพิวเตอร์ เช่น การพูดคุยเรื่องสุขภาพ การพูดคุยเรื่องครอบครัว การพูดคุยในข่าวสารการเมือง เรื่องคอมพิวเตอร์ ธรรมะ เป็นต้น

เนื้อหาหลักในการสนทนาจะเป็นเรื่องของคอมพิวเตอร์เนื่องจากเป็นห้องเรียนคอมพิวเตอร์ ส่วนเนื้อหาที่ตามมาก็คือเรื่องความเคลื่อนไหวของข่าวสารการเมือง เนื่องจากช่วงเวลาสัมภาษณ์และสังเกตการณ์จะเป็นช่วงเวลาของการชุมนุมประท้วง “พฤษภาทมิฬ” (เมษายน-พฤษภาคม 2553) ดังเช่น

ม.ร.ว. ทิพพาวดี: วันนี้รถติดมากคะ ดิฉันเลยรถมากก็ต้องกลับรถหน้าบ้าน ต้องขึ้นรถไฟฟ้ามา ก็ลองดูตรงราชดำริก็มองไม่เห็น เพราะรถไฟฟ้ามีกำแพงกัน

คุณทรงพล: สงสัยเสื้อแดงปิดถนนใช่ไหม

ม.ร.ว. ทิพพาวดี : วันนี้เดี๋ยวจะไปบ้านที่หัวหิน เดี่ยวลูกๆ จะมารับ เพราะเขาไปออกกำลังกายไม่ได้ ปิดถนนประท้วง (7 พฤษภาคม 2553)

นอกจากนั้น ยังพบประเด็นการพูดคุยเรื่องสูตรลับสุขภาพแข็งแรงด้วยอาหารระหว่าง พล.อ.ท.ติเรก สังข์สุวรรณ กับเพื่อนร่วมกลุ่มรักวันอาทิตย์ (7 พฤษภาคม 2553) ดังนี้

พล.อ.ท.ติเรก: ใครอยากรู้สูตรสาวสองพันปีบ้างครับ ต้องมี 6 อย่าง คือ ก๋วยไช้ ส้ม แอ็บเปิ้ล บรอกคอลลี่ ถั่ว ข้าวโพดต้ม
 คุณทรงพล: อ้าวเหอ ผมชอบก๋วยไช้กับข้าวโพดคั่ว แทนกันได้ไหม (หัวเราะ)

การสนทนาพูดคุยกันในกลุ่ม OPY สื่อกิจกรรม และสื่อคอมพิวเตอร์ เป็นสื่อที่แสดงให้เห็นความกระตือรือร้นของกลุ่มผู้สูงอายุ OPY รวมถึงเป็นเพียงสื่อเดียวที่สื่ออัตลักษณ์ของตนเองออกมาได้ด้วยตนเอง โดยเฉพาะการเป็นผู้สูงอายุที่ทันสมัยที่เรียนรู้คอมพิวเตอร์และสนใจโลกภายนอก ต่างไปจากความคิดคนทั่วไปที่อาจมองว่า ผู้สูงอายุควรลดบทบาทและอยู่กับบ้านแต่เพียงประการเดียว

5. ปฏิบัติการวาทกรรม

ภายหลังจากวิเคราะห์ตัวบทแล้ว ตามแนวคิดของ Fairclough ในลำดับที่สองจะนำมาสู่การวิเคราะห์ปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) ของกลุ่มผู้สูงอายุ OPY สามารถวิเคราะห์ได้สองด้าน คือ (1) ผู้ผลิตหรือกระบวนการผลิตวาทกรรม และ (2) ผู้รับสารหรือการบริโภควาทกรรม

5.1 ผู้ผลิต

ผู้ผลิตวาทกรรมสามารถจำแนกได้สองประเภท คือ ผู้สูงอายุผลิตเอง ผ่านสื่อกิจกรรมและสื่อชุมชนสู่ สื่อวัตถุ อินเทอร์เน็ต และคนอื่นเป็นผู้ผลิต ผ่านสื่อที่หลากหลาย เช่น ข่าว บทความ หนังสือ งานวิจัย และภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” เป็นต้น

การที่รูปแบบของสื่อที่คนอื่นสร้างขึ้นมีความหลากหลายกว่าก็เนื่องมาจากสื่อดังกล่าวอาศัยชุดความรู้ที่ค่อนข้างสลับซับซ้อนเมื่อเทียบกับรูปแบบที่ผู้สูงอายุทำอยู่ รวมถึงเกี่ยวเนื่องกับองค์กรสื่อสารมวลชนและระบบการศึกษาที่กำหนดแนวทางการเขียนและออกแบบงานวิจัย ด้วยความยุ่งยากดังกล่าว ผู้สูงอายุจึงเลือกรูปแบบของการสื่อสารที่ค่อนข้างง่ายและใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

หากจะพิจารณาการผลิตวาทกรรมตามกลุ่มทั้งสองได้ดังต่อไปนี้

ในกรณีแรก ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY จะผลิตวาทกรรมด้วยตนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ อำนาจในการกำหนดตัวตนเป็นอำนาจของตนเองและมักจะมีนัยยะด้านบวก

ผู้สูงอายุสามารถกำหนดเนื้อหาในการนำเสนอได้ด้วยตนเองผ่านช่องทางต่างๆ เช่น ผ่านการทำกิจกรรมหรือสื่อกิจกรรมในการเรียนคอมพิวเตอร์และสื่อชุมชนหรือการพูดคุย และการผลิตสื่อวัตถุต่าง ๆ เช่น การผลิตและออกแบบนามบัตร การผลิต vcd การผลิตหนังสือเล่มเล็ก การผลิตสื่อ powerpoint และตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ การออกแบบการ์ดอวยพรวันเกิด ดังนี้

กลุ่ม “รักวันอาทิตย์” หรือคุณทรงพล มะลิกุล ผลิตการ์ดอวยพรวันเกิดให้กับคุณครูเจี๊ยบ หรือคุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์ ด้วยการรวบรวมภาพของกลุ่มและครูเจี๊ยบทำเป็นการ์ด และมอบให้กับครูเจี๊ยบในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2553 โดยคิดข้อความประกอบว่า “Hope this special day starts a year filled with a beautiful moment Happy Birth Day” ดังภาพด้านล่าง

รูปภาพที่ 55 การ์ดอวยพรวันเกิด

การผลิตและออกแบบการ์ดอวยพร นอกจากเป็นหนึ่งในสิ่งเดียวในโลกแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสามารถในด้านคอมพิวเตอร์ทั้งด้านการออกแบบ การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ และที่สำคัญคือทำให้เกิดผลลัพธ์คือ ผู้สูงอายุที่ทันสมัยและมีความคิดสร้างสรรค์

อย่างไรก็ตามเนื่องจากสื่อวัตถุ สื่อกิจกรรมและสื่อมุขปาฐะเป็นสื่อที่มุ่งกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่มไม่ค่อยได้เผยแพร่ในวงกว้าง การสื่อสารความหมายเชิงบวกจึงอาจค่อนข้างจำกัด ดังนั้นหนทางที่แก้ไขก็คือการนำสื่อวัตถุดังกล่าวเผยแพร่ผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ต เช่น การนำภาพจากการ์ตูนขบขัน หรือการเขียนบทความส่งผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ www.happyppy.com เป็นต้น ทำให้กระจายในวงกว้างขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถเทียบเท่าได้ในกรณีถัดไป

ส่วนกรณีที่สองนั้น คนภายนอกจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหา แม้คุณูปการของคนภายนอกจะช่วยประสานพลังด้านบวกของผู้สูงอายุและสร้างพลังแพร่กระจายในระดับสูงเมื่อเทียบกับการที่ผู้สูงอายุผลิตสื่อเอง แต่ก็มีเงื่อนไข คือ ผู้สูงอายุมิได้เป็นเจ้าของช่องทางการสื่อสารโดยตรงเมื่อเทียบกับกรณีแรก ดังนั้น การผลิตข่าวหรือบทความก็จะกำหนดมาจากประเด็นความสนใจของสังคมหรือองค์กรสื่อสารมวลชน และที่สำคัญคือประเด็นดังกล่าวต้องเป็นเรื่องที่แปลกและต่างไปจากวิถีคิดของคนทั่วไปที่มองคู่ตรงกันข้ามระหว่างผู้สูงอายุกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ไม่ต่างจากกรณีของภาพยนตร์ก็ต้องมาจากความสนใจของผู้ผลิต (ยงยุทธ ทองกองทุน, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2553) ส่วนงานวิจัยก็จะต้องกำหนดมาจากความสนใจของผู้วิจัยหรือประเด็นปัญหาสังคม

แต่กระนั้นก็ตาม ผู้ผลิตวาทกรรมก็ยังคงค้นคว้าสืบเสาะเนื้อหาจากกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ด้วยเช่นกัน เช่น การค้นข้อมูลการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ก่อนผลิตภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” (ยงยุทธ ทองกองทุน, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2553) หรือการที่สื่อมวลชนต้องมาค้นคว้าข้อมูลก่อนจะผลิตรายการ เช่น กรณีของการผลิตรายการ “ลุยไม่รู้โรย” ที่วางแผนผลิตตอนผู้สูงอายุเล่นคอมพิวเตอร์ (สังเกตการณ์ 6 มิถุนายน 2553) นั่นก็หมายความว่าผู้สูงอายุยังคงมีอำนาจในการกำหนดเนื้อหาทางอ้อม

ตลอดจนเนื่องจาก OPPY เป็นองค์กรธุรกิจที่อาศัยการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน จึงมีหน่วยงานประชาสัมพันธ์นำเสนอข่าวสารของชมรม นอกจากนั้นการผลิตข่าวของชมรมผู้สูงอายุ OPPY ส่วนหนึ่งมาจากความใกล้ชิดของชมรม OPPY กับสื่อมวลชน สื่อมวลชนบางท่านก็เป็นหนึ่งในสมาชิกชมรม (สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553) จึงเป็นช่องทางการเผยแพร่อย่างดี ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “OPPY เป็นผู้ผลิต และ LOXLEY ส่วนที่ลงไทยรัฐได้ ก็เพราะว่า เรามีเครือข่าย หัวหน้ากองบรรณาธิการหน้าสังคมก็เป็นลูกศิษย์ในชมรม” (สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553)

ดังนั้น วาทกรรมที่แม้จะเป็นคนอื่นเป็นผู้ผลิตจึงมีลักษณะสองแง่มุมคือ ด้านหนึ่งคือผู้สูงอายุในกลุ่ม OPPY ยังมีส่วนกำหนดเนื้อหา กล่าวคือ เลือกที่จะอธิบาย ยกตัวอย่าง

เปรียบเทียบ และสถิติในเรื่องที่ตนเองต้องการที่จะเปิดเผย และส่วนที่เปิดเผยก็คือการประสบความสำเร็จในการเรียนคอมพิวเตอร์ แต่จะไม่เลือกนำเสนอความล้มเหลว

ในเวลาเดียวกันนั้น ผู้ผลิตก็สามารถกำหนดต่อเติมหรือวิเคราะห์เนื้อหาอันได้ตามศาสตร์ของตน ดังเช่น การเติมบทเพิ่มเติมในภาพยนตร์ การใช้ลีลาการเขียนเรื่องเล่าในข่าว บทความ และหนังสือ รวมถึงการใช้ตัวเลข การอธิบายอ้างอิง ในรายงานวิจัย ตัวอย่างเช่น การขยายประเด็นเรื่องผู้สูงอายุในภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” จากประเด็นของผู้สูงอายุก็ขยายสู่คนหนุ่มสาว แต่ทั้งหมดนี้ ก็มีพลังในการเผยแพร่ว่าทบทวนด้านบวกให้กับผู้สูงอายุมากกว่าที่ผู้สูงอายุเผยแพร่ผ่านสื่อวัตถุที่จำกัดวง แต่จุดอ่อนก็คือ การนำเสนอผ่านสื่อมวลชนนั้นก็ยังมีค่าที่ต่ำกว่าการผลิตด้วยตนเอง

5.2 ผู้รับสาร

ผู้รับสารในที่นี้จะพิจารณาว่า วาทกรรมที่ผลิตขึ้นนั้นมุ่งกลุ่มเป้าหมายคือใคร และกลุ่มดังกล่าวบริโภคความหมายของผู้สูงอายุอย่างไร ทั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายสามารถจำแนกได้สองกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องและกลุ่มผู้สูงอายุเอง

กลุ่มแรก กลุ่มบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง หมายถึง คนใกล้ชิด เช่น ญาติพี่น้อง บุคคลที่เรียนคอมพิวเตอร์ด้วยกัน ครูผู้สอน กลุ่มบุคคลดังกล่าวเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่รับรู้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPpy โดยตรง ผลพวงของการรับรู้ต่างเห็นพ้องว่า ผู้สูงอายุกลุ่มรักรวันอาทิตย์ เป็นผู้สูงอายุที่เข้มแข็งกระตือรือร้นต่อสื่อสมัยใหม่ ดังนี้

“เป็นกลุ่มที่ใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพ อายุเป็นเพียงตัวเลข ไม่มีใครแก่เกินเรียน” (สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553)

ส่วนใหญ่เป็นวัยใกล้เกษียณหรือเกษียณแล้ว แต่ยังมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ และอยากจะมีกิจกรรมที่น่าสนใจทำ และท่านเหล่านั้นส่วนใหญ่ก็เป็นคนที่ทันสมัยและเปิดใจรับสิ่งใหม่ๆ ได้ ต้องยอมรับว่า ผู้สูงวัยที่มาเรียนที่นี่เป็นผู้ที่มีการศึกษาค่อนข้างสูง มีงานที่มั่นคง ฝึกหัดหมายถึงภาพรวมนะคะ

(อรุณี วงศ์วัลภาภรณ์, สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2553)

อย่างคุณหญิงทิพาวดี ค่อนข้างกระตือรือร้นอยากเรียนรู้ตลอดเวลา บางทีเราก็ยังเล่นๆ แต่คุณหญิงอยากเรียนรู้ตลอดเวลา และเข้าใจว่า ผู้สูงอายุในกลุ่มต่างก็มีงานทำอยู่นะ อย่างคุณดิเรกก็มีกลุ่มของเขา เพื่อนศิษย์เก่า ยังทำประโยชน์ให้สังคมได้ ปีใหม่ทำสมุด ทำการ์ด แจกเพื่อนฝูง...คุณหญิง (นฤพร) ก็ทำภาพ ทำศิลปะ สอนศิลปะกระเบื้องพอซเซอเลนมีโรงเรียนอะไรที่ก็จำไม่ได้นะ พี่ก็ยังไม่รู้สึกว่าช้ากว่าเลย

(อรุณี วงศ์วัลภาภรณ์, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

“ก็เป็นกลุ่มที่เข้มแข็งนะ แต่ยังไงก็ไม่ได้ช่วยเหลือใครมากนัก แต่จริงๆ ก็มีครูเจ๊ียบเป็นคนทำ อย่างครูเจ๊ียบไปช่วยเด็กโรงเรียนต่างจังหวัด ครูก็เคยบอกเหมือนกันนะจะให้ช่วย แต่ก็ยังไม่ได้บอกอะไรจริงๆ กลุ่มเราก็สามารถช่วยได้” (รัตโนวรรณ ประเสริฐอุ้มพร, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2553)

เมื่อทดลองตรวจสอบถึงสื่อที่กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ผลิตขึ้น เช่น การ์ดอวยพร วิดีโอที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิต ต่างก็ยืนยันว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีลักษณะที่ทันสมัย ดังเช่น กรณีที่ พล.อ.ท.ดิเรก สังกษ์สุวรรณ ทำวิดีโอเรื่อง “ตามหาสมพิศ” ซึ่งได้แรงบันดาลใจจากภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” โดยนำมาขยายเรื่องต่อให้ลุงจำรัสตามหาสมพิศและมาเจอผู้สูงอายุกลุ่มรักวันอาทิตย์ และที่กัทักว่า คุณอรุณี เป็นสมพิศ แต่ในที่สุดก็ได้เจอป่าสมพิศตัวจริง

รูปภาพที่ 56 ปกวีซีดี “ตามหาสมพิศ”

ผู้วิจัย: คิดอย่างไรกับวีซีดีที่คุณดิเรกทำเรื่อง “ตามหาสมพิศ” ที่ได้แรงบันดาลใจจากเรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” และเอาเพื่อน ๆ กลุ่มรักวันอาทิตย์มาเล่นด้วย

คุณรัตโนวรรณ: ทำได้อย่างไรนะเนี่ย พี่ทำไม่ได้แน่ พี่มีปัญหาสายตาเพ่งนานๆ ไม่ได้ (รัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2553)

คุณอรุณี: ทำได้อย่างไร มีเวลาว่างขนาดนั้นเลย และทำได้ดีมาก มีความกระตือรือร้น แล้วก็เอาพี่เป็นนางเอกด้วยก็ปลื้ม (อรุณี วงศ์วัลภาภรณ์, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มรักวันอาทิตย์ยังผลิตการ์ตูนยพรวนวันเกิด ซึ่งเป็นผลจากการเรียนในชั่วโมงเรียนคอมพิวเตอร์ของ OPPY และเมื่อสอบถามครูเจี๊ยบหรือคุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์ ภายหลังที่ได้รับการดอวยพรวนวันเกิดจากคุณทองพล มะลิกุล และกลุ่มรักวันอาทิตย์ ครูเจี๊ยบก็กล่าวว่า

รู้สึกภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ปกติก็ขี้ขอม แต่อันนี้เป็นผลผลิตของเขา เป็นอะไรที่ภูมิใจมาก เขาเอง (คุณทองพล) ก็น่าจะภูมิใจที่ได้สร้างสรรคขึ้นมา ลองคิดของเขา ลองดูภาพด้านล่างนี้สิ เป็นภาพที่เขาเพิ่งเรียนมาอาทิตย์ที่แล้ว เรียนไปก็ก็สามารถนำไปใช้ได้เลย

(สุธีรา จำลองศุภลักษณ์, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

ในบางครั้ง การผลิตภาพผู้สูงอายุที่เข้มแข็งนี้ ยังเป็นแรงผลักดันให้บุคคลอื่นเข้ามาสนใจการใช้คอมพิวเตอร์ ตัวอย่างที่เห็นได้เด่นชัดคือ หนังสือเรื่อง “คุณหญิงชัชวีร์ ขวนผู้สูงวัยเล่นอินเทอร์เน็ต(ไม่ยาก)” (2543) เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นโดยคุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์ รวบรวมความคิดเห็นประสบการณ์ของสมาชิกที่เรียนคอมพิวเตอร์กับชมรม และแนวทางการสอนเบื้องต้น ทำให้บุคคลที่ยังไม่ได้เป็นผู้สูงอายุเข้ามาสนใจชมรม OPPY ดังที่คุณรัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2553) ได้แสดงความคิดเห็นว่า หนังสือเล่มดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นให้อยากมารู้จักและเรียนคอมพิวเตอร์ที่ชมรม OPPY

อนึ่ง การบริโภควาทกรรมที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตยังคงเป็นกลุ่มที่แคบๆ ที่ใกล้ตัวหรือมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับผู้สูงอายุกลุ่มนี้เท่านั้น หากมิได้มีสื่อมวลชนนำเสนอให้กว้างขึ้นก็อาจทำให้คนทั่วไปอาจมิได้เห็นอัตลักษณ์ได้ชัดเจนก็เป็นได้

กลุ่มที่สอง กลุ่มผู้สูงอายุเอง หมายถึง กลุ่ม OPKY จะรับรู้ความหมายของตนเองที่คนอื่นผลิต กรณีนี้คือ ภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” (2552) ซึ่งเป็นสื่อบันเทิงที่ผลิตขึ้นโดยบุคคลอื่นที่กล่าวถึงชมรม OPKY และกลุ่มผู้สูงอายุได้รับชมร่วมกันต่างยอมรับเนื้อหาบางส่วน ภาพยนตร์และไม่เห็นด้วยกับเนื้อหาในบางส่วน เพราะปฏิบัติการวาทกรรมดังกล่าวที่มีได้มาจากที่ตนเองสร้างขึ้น อีกทั้งมีส่วนที่ต่อเติมเสริมแต่งเนื้อหาของชมรม ดังเช่น

“หนังเรื่องนี้เราได้ดูฟรีด้วย ผมคิดว่าเป็นเรื่องประหลาดโลกย์มากกว่า ชีวิตจริงเป็นไปไม่ได้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับครูชักรบผิดจรรยาจรสอนคอมพิวเตอร์แล้วก็เจอกับลุงจำรัสกับป้าสมพิศ ดูสนุกๆ นะ แต่ก็เฉยๆ” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2553)

ดูแล้วสนุก ทำให้สะท้อนว่า จริงๆ นะ ที่คนอายุมากๆ เป็นอัลไซเมอร์เป็นเรื่องธรรมดา ส่วนเรื่องปิงกันก็เป็นเรื่องแต่งทำให้ดูแล้วเพลิดเพลิน ผมชอบการถ่ายทำฉาก ตากล้องละเอียดอ่อน ผมก็ทำต่อเป็น วิดีโอ ด้วยทำเป็นภาคต่อเอา plot เรื่องมาเติมต่อและเอาเพื่อน ๆ มาเป็นตัวละคร แล้วผมก็ชอบเพลงของจำรัส เพลงยามเย็นก็เลยเอามาประกอบเป็น background เอนางเอกเป็นคุณอรุณี

(พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

การที่ผู้สูงอายุต่อรองความหมายได้นั้นก็เนื่องจากผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีอำนาจและทุนความรู้ในการกำหนดตัวตนขึ้นมา จึงเลือกที่จะยอมรับวาทกรรมบางส่วนและปฏิเสธวาทกรรมที่ต่างไปจากกลุ่ม ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุยังเลือกที่จะสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ด้วย ดังวีซีดี “ตามหาสมพิศ”

กล่าวโดยสรุป ปฏิบัติการวาทกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุ OPKY เป็นปฏิบัติการวาทกรรมที่จำแนกได้เป็นวาทกรรมที่ผู้สูงอายุเป็นผู้สร้างขึ้นเองกับคนอื่นสร้าง แม้ดูเหมือนว่าต่างกันตรงอำนาจในการกำหนดความหมายที่มาจากต่างบุคคล แต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดพบว่า แม้จะเป็นวาทกรรมที่คนอื่นสร้างแต่ก็ยังอ้างอิงกลุ่ม OPKY หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กลุ่ม OPKY ยังคงมีอำนาจในการกำหนดความหมายตัวตนอยู่ นั่นก็เนื่องจากทุนของกลุ่ม OPKY ที่มีพลังในการกำหนดความหมาย อย่างไรก็ตาม ก็มีจุดตรงที่การกำหนดจากผู้อื่นก็ต้องวางอยู่บนเงื่อนไขของสื่อมวลชน หรือข้อกำหนดและรูปแบบของผู้ผลิต เช่น สถาบันการศึกษา เป็นต้น

ด้วยความต่างนั้นก็ทำให้เนื้อหา ช่องทาง และผู้รับสารจะมีความแตกต่าง หากเป็นวาทกรรมที่ผู้สูงอายุสร้างขึ้น ทั้งเนื้อหา ช่องทาง และผู้รับสาร ผู้สูงอายุ OPKY ก็จะสามารถกำหนดได้ด้วยความสามารถตนเองและมุ่งไปสู่เป้าหมายที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ด้านบวกของตน แต่อาจ

มีปัญหาที่ช่องทางอาจจะค่อนข้างแคบอยู่เพียงในกลุ่มย่อยเท่านั้น และเมื่อเนื้อหาถูกกำหนดจากผู้สูงอายุเอง ประเด็นที่น่าเสนอจึงค่อนข้างเป็นไปได้ในด้านบวก โดยเฉพาะความทันสมัย และเมื่อพิจารณาถึงการรับสารของผู้รับสารก็พบว่า ทุกคนต่างเข้าใจและรับรู้อัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นนั้นโดยตรง

หากเป็นกรณีของผู้อื่นที่กำหนดเนื้อหา ก็อาจมีทั้งส่วนที่ใกล้เคียงและเติมเต็มข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องกับผู้กำหนด แต่ก็ยังมีจุดต่างจากการกำหนดจากสื่อมวลชนทั่วไป ส่วนในด้านช่องทาง ก็แพร่กระจายในวงกว้างมากกว่า และผู้รับสาร คือ กลุ่มผู้สูงอายุ OPpy เมื่อได้เห็นเนื้อหานั้นก็อาจจะมีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เท่ากับเป็นการกำหนดความหมายด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างสารใหม่

6. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม

ตามแนวคิดของ Fairclough วาทกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุ OPpy ไม่สามารถอยู่ลอยๆ แต่จะวางอยู่บนบริบทของสังคมและวัฒนธรรม และในกรณีของวาทกรรมของผู้สูงอายุกลุ่ม OPpy จะวางอยู่บนบริบทสังคม 5 ด้าน คือ มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ การตลาด และการสื่อสาร รายละเอียดดังนี้

6.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

ภายใต้สังคมไทยในยุคข้อมูลข่าวสาร ในด้านหนึ่งสังคมเปลี่ยนแปลงและพัฒนาสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ยังคงมีบางส่วนที่เป็นสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ซึ่งก็หมายความว่า ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้อยู่บนสังคมที่มีความแตกต่างและหลากหลายและส่งผลต่ออัตลักษณ์ของตนเอง ดังนี้

ด้านแรก ศาสนา ในด้านหนึ่งแม้สังคมไทยจะก้าวไปสู่สังคมสมัยใหม่ สถาบันศาสนายังคงเป็นฐานกำลังของวิถีคิดของผู้คนรวมถึงผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุจึงยังคงใช้ศาสนาเป็นแกนกลางในการใช้ชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎไตรลักษณ์เรื่องการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ แม้กระทั่งเรื่องเพศ ผู้สูงอายุก็นึกมองว่าเป็นเรื่องที่ดีควรเป็นไปตามธรรมชาติ

แต่อย่างไรก็ดี สำหรับผู้สูงอายุกลุ่ม OPpy ศาสนาในทีนี้จะมีความแตกต่างไปจากผู้สูงอายุทั่วไปก็คือ การเน้นการ “นำไปใช้” ในชีวิตประจำวันมากกว่าการ “ปฏิบัติแบบเดิม” หรือการเข้าวัดเข้าวาเพื่อสืบทอดพระศาสนา ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นผู้สูงอายุยุคใหม่ที่มีความรู้

ค่อนข้างสูง บางท่านจบจากสถาบันการศึกษาต่างประเทศ จึงค่อนข้างสนใจศาสนาด้วยแนวทางแบบใหม่มากกว่า

ยิ่งไปกว่านั้น ในมิติศาสนาเดิมที่มีมาคือ “ความกตัญญูทเวที” แม้จะเป็นสิ่งที่ฝังรากลึกในสังคมไทยเกษตรกรรมและต่อเนื่องจนถึงสังคมข้อมูลข่าวสาร ทว่า สำหรับกลุ่ม OPPY แนวคิดดังกล่าวอาจจะไม่ใช่สิ่งสำคัญสำหรับคนในกลุ่มเท่าไรนัก เนื่องจากว่า กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีรายได้สูง มีทรัพย์สินสมบัติจำนวนมาก จึงยอมทำให้บรรดาลูกหลานจะต้องดูแลและให้ความเอาใจใส่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้โดยปริยาย โดยไม่จำเป็นต้องได้รับการปลุกฝังเรื่องความกตัญญู แต่ก็มีได้หมายความว่า กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะปฏิเสธแนวคิดดังกล่าว เพราะยังคงเห็นด้วยกับความกตัญญูในสังคม ทำให้แนวคิดเรื่องความกตัญญูยังคงไม่หดยาไป

ด้านที่สอง การเคารพยกย่องผู้สูงอายุในฐานะผู้รู้ เป็นแนวคิดในสังคมเกษตรกรรมที่เน้นยกย่องผู้สูงอายุในฐานะปราชญ์และผู้รู้ แต่เมื่อสังคมแปรผ่านสู่สังคมอุตสาหกรรม การยกย่องผู้สูงอายุในฐานะผู้รู้เริ่มแปรเปลี่ยนเมื่อสถาบันการศึกษาได้ก้าวเข้ามามีบทบาทส่งคนรุ่นใหม่แทนทำให้บทบาทของผู้สูงอายุลดน้อยลงไป แต่เมื่อสังคมก้าวมาสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร แนวคิดดังกล่าวก็เริ่มถูกตั้งคำถามใหม่ โดยตั้งข้อสงสัยกันว่า ผู้สูงอายุอาจจะยังคงมีความรู้โดยใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมา เป็นเสมือน “คลังสมอง” ให้กับสังคม ผู้สูงอายุจึงได้รับการยกระดับขึ้นอีกครั้ง แม้แต่ในชมรม OPPY ก็อ้างอิงแนวคิดนี้มาพัฒนาชมรมด้วย ดังข้อความที่ว่า

ประจวบเหมาะๆกับโครงการนี้ไปฟังตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงมีพระราชเสาวนีย์ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาประมาณ 2 ปีที่แล้วว่า ผู้สูงวัยเมื่อเกษียณแล้วยังมีพลังและสมองอยู่ ดังนั้นน่าจะทำเป็นคลังสมองได้

(คมชัดลึก 5 สิงหาคม 2547 อ้างถึงใน www.happyoppy.com

เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552)

เหตุผลที่ทำให้หรือฟื้นฟูภูมิปัญญาผู้สูงอายุเพราะในสังคมปัจจุบัน ความรู้จากสถาบันการศึกษาอาจไม่เพียงพอ อีกทั้งความรู้ชุดดังกล่าวก็ไม่สามารถตอบปัญหาสังคมได้ทุกอย่าง ดังที่ปรากฏเด่นชัดในช่วงวิกฤติของสังคมในทศวรรษที่ 2540 และหันกลับไปสู่ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ซึ่งผู้สูงอายุเป็นผู้เก็บรักษาไว้ ประกอบทั้งในซีกโลกตะวันตกก่อกำเนิดแนวคิดเรื่องผู้สูงอายุที่กระตือรือร้นและมีศักยภาพ (active aging) ซึ่งมองว่า ผู้สูงอายุยังมีศักยภาพในการดำเนินชีวิต แนวคิดทั้งสองจึงส่งผลให้ผู้สูงอายุได้รับการยกย่อง

นอกจากนั้นผู้สูงอายุยังสามารถเพิ่มพูนความรู้ให้กับตนเองด้วยการแสวงหาข้อมูลให้ตนเองยังคงทันสมัยอยู่ ดังกรณีของกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ที่ใช้คอมพิวเตอร์เพื่อแสวงหาข้อมูลและแสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้สูงอายุที่ยังทันสมัย แต่หากไม่อยู่ในเงื่อนไขดังกล่าวก็จะกลายเป็นผู้สูงอายุที่ไร้ค่าไม่ทันสมัย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้สูงอายุที่มีความรู้มีคุณค่าอาจมีไ้จะเป็นไปทุกคนแต่ขึ้นอยู่กับความรู้ที่มีและการเพิ่มพูนความรู้

ด้านที่สาม **วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่** (The Modern Old) จากในยุคอุตสาหกรรม ชีวิตของผู้สูงอายุจะถูกขีดเส้นไว้โดยเริ่มตั้งแต่การเกษียณอายุ ภายหลังจากนั้นวิถีชีวิตของผู้สูงอายุก็คือการอยู่กับบ้าน เปลี่ยวเหงา ว่าเหว่ ทว่า เมื่อสังคมก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร วิถีชีวิตของผู้สูงอายุก็นับปรับเปลี่ยน “วิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่” กล่าวคือ ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีพอย่างมีความสุขสามารถทำกิจกรรมหลายๆ อย่างได้ในชีวิต เช่น การทำงานใหม่ การพักผ่อน การบริโภคสินค้า และสำหรับกลุ่ม OPPY คือ การใช้คอมพิวเตอร์ แนวคิดดังกล่าวแพร่กระจายผ่านคู่มือการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ รวมถึงผ่านการให้สัมภาษณ์ของบรรดาผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ที่ตอบรับกับแนวคิดนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช และแพร่กระจายในสื่อมวลชนทั่วไป

6.2 มิติด้านการแพทย์

ในทัศนะของกลุ่ม OPPY มิติทางการแพทย์จะพิจารณาร่างกายในสามลักษณะ คือ ลักษณะแรก การมองร่างกายผู้สูงอายุในฐานะโรค ความอ่อนแอ ลักษณะที่สอง คือ การต่อต้านความชรา และลักษณะที่สาม คือ ความชรากับความงาม

ในด้านแรก ความชราคือความอ่อนแอ เป็นการมองร่างกายของผู้สูงอายุที่อ่อนแอและเป็นบ่อเกิดแห่งโรคตามวาทกรรมทางการแพทย์ในยุคอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะมีความดัน เบาหวาน ต่อมลูกหมากโต ฯลฯ และจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรักษาให้หายขาด ผู้สูงอายุก่อนหน้านี้เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว อันอาจเนื่องจากสภาพร่างกายของผู้สูงอายุก่อนหน้านี้กำลังประสบกับความอ่อนแอที่เริ่มมาเยือน หรือหากยังไม่มาแต่ทุกคนก็ต้องก้าวเข้าสู่การตรวจร่างกายประจำปีที่จัดขึ้นโดยสถานประกอบการแพทย์

ในด้านที่สอง การต่อต้านความชรา เป็นแนวคิดใหม่ในยุคสังคมข้อมูลข่าวสารที่กลุ่ม OPPY มองว่า แม้ร่างกายจะอ่อนแอแก่ชรา แต่ก็สามารถที่จะชะลอให้ออกไปด้วยกรรมวิธีต่างๆ และสำหรับกลุ่ม OPPY จะมุ่งเน้นการออกกำลังกาย ยา และการแพทย์ทางเลือก ทำให้ร่างกายที่อ่อนแอไปตามเวลานั้นสามารถยืดออกไปได้ไม่เสื่อมสภาพไปโดยเร็ว เหตุนี้ ร่างกายจึงกลายเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุสามารถจัดการได้ เพียงแต่ว่า การจัดการนั้นก็ยังคงวางอยู่บนเงื่อนไขความรู้ชุดการแพทย์ทางเลือกและศาสตร์การชะลอวัย

อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวยังมีได้ก้าวไปถึงการ “หยุดยั้งความชรา” แบบเบ็ดเสร็จ ด้วยการใช้การแพทย์สมัยใหม่หรือพันธุวิศวกรรม ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการเชื่อมต่อกับ วาทกรรมศาสนาที่ยังเห็นว่า ชีวิตยังคงมีการเกิดแก่เจ็บตาย การหยุดยั้งความชราจึงเป็นสิ่งที่ขัดกับศาสนา

ในด้านที่สาม ความชรากับความงาม จะใกล้เคียงกับด้านที่สอง เพียงแต่จุดเน้นก็คือ การผนวกมิติเชิงเพศสภาพและเศรษฐกิจเข้าไป โดยมองว่า แม้ร่างกายจะมีอายุมากขึ้น แต่ก็ยังคงอยากให้อายุความงามอยู่ไม่เสื่อมคลาย และคำตอบก็คือการใช้เทคโนโลยีการแพทย์และอำนาจของเงินที่ช่วย “ชะลอความชรา” แต่อาจไม่ถึงการ “หยุดยั้งความชรา”

กลุ่มสตรีสูงอายุนิยม OPPY จึงยังคงสนใจเรื่องรูปร่างหน้าตาเพื่อให้ยังคงสวยงามอยู่ และไม่พอใจหากคนทั่วไปมองว่า ตนเอง “แก่” หรือ “ชรา” เพราะจะเป็นเครื่องหมายของความเสื่อมและอ่อนแอ ตรงกันข้ามกับกรณีของกลุ่มผู้ชายที่ยอมรับความชราของร่างกายและมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาโลก

6.3 มิติด้านรัฐ

ภาครัฐก้าวเข้ามาเกี่ยวข้องกับการสนับสนุนกลุ่ม OPPY ในด้านการสงเคราะห์ผู้สูงอายุค่อนข้างน้อย เนื่องจากภาครัฐก้าวไปสู่วิธีคิดชุดใหม่ที่มุ่งเน้นการพัฒนาให้ผู้สูงอายุนั้นดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองหรือการพึ่งพิงตนเอง แม้ว่าวิธีคิดชุดดังกล่าวจะยังคงมีการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอ เช่น สวัสดิการด้านการเงินสำหรับผู้สูงอายุหรือเบี้ยผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2552 ทว่า กลุ่ม OPPY ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีรายได้สูงและชนชั้นสูงกลับปฏิเสธแนวคิดนี้ เพราะมองว่า เงินนั้นเป็นเงินสำหรับผู้สูงอายุคนอื่น ๆ ที่มีปัญหาซึ่งไม่เกี่ยวกับตนเองที่มีความพร้อมและเข้มแข็งอยู่แล้ว

แต่ในส่วนที่ภาครัฐมีความเกี่ยวข้องับกลุ่ม OPPY โดยตรงก็คือ การกำหนดอายุการเกษียณราชการอันเป็นผลพวงของสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุในเมืองกลุ่มนี้จำเป็นต้องเกษียณอายุการทำงานในอายุ 60 ปี อันส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุต้องเตรียมตัวเตรียมใจเกษียณอายุ หากเตรียมใจไม่ได้ก็จะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคต สำหรับในกลุ่ม OPPY จะมีทั้งอดีตข้าราชการและภาคเอกชน ต่างก็ได้รับผลเช่นเดียวกัน เพียงแต่ว่า ในภาคเอกชนแม้ว่าจะไม่ได้มีการกำหนดการเกษียณที่ชัดเจนเท่าไรนักเพราะอยู่ในตำแหน่งผู้บริหารหรือเจ้าของบริษัท แต่แล้วในที่สุดภาวะการเกษียณก็ยังคงเกิดขึ้น เพื่อเป้าหมายการลวงจากงานเดิมและข้ออ้างที่ให้คนรุ่นใหม่เข้ามาบริหารแทน

6.4 มิติด้านเศรษฐกิจ

ธุรกิจก้าวเข้ามาให้ความสนใจผู้สูงอายุในฐานะกลุ่มเป้าหมายทางการตลาด หรือ การตลาดสีเทา (grey market) ส่วนหนึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่หันมาใช้ชีวิตอย่างมีความสุขและบริโภคสินค้าต่างๆ สาเหตุสำคัญคือกลุ่ม OPPY เป็นผู้สูงอายุที่มีรายได้สูงหรือมี “พลังการซื้อ” สูง การเรียนคอมพิวเตอร์ก็เป็นทางเลือกทางหนึ่งของธุรกิจที่สามารถรุกคืบได้

แม้ว่า คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช อดีตผู้บริหารลือชเลย์ วางวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง OPPY เพื่อการพัฒนาให้ความรู้ผู้สูงอายุ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ชมรม OPPY ก็มีลักษณะเป็นระบบธุรกิจ คือ ต้องมีลูกค้า สถานที่เรียน ผู้สอน และผลกำไร เหตุนี้ ผู้ที่เข้ามาเรียนจึงมักเป็นผู้สูงอายุในเมืองที่เป็นผู้สูงอายุยุคใหม่ที่มีความรู้ มีฐานะ ที่จะสามารถเข้าเรียนได้ ดังที่ปรากฏในข่าวในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ (อ้างถึงใน www.adslthailand.com/forum/viewtopic.php เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2552) ว่า “ลือชเลย์เร่งขยายงานด้านอีเลิร์นนิ่งมีเดียครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายทุกเพศทุกวัย ขณะที่การเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ผู้สูงวัยยังผ่านชมรม OPPY พร้อมขยายงานสัมพันธ์ด้านไอทีการตลาดทั้งภาครัฐและเอกชน”

ภายในข่าวยังได้ระบุชี้ให้เห็นการพยายามขยายกลุ่มเป้าหมายการตลาดของผู้สูงอายุ จากเดิมอายุ 45 ปีขึ้นไปลดลงมาเหลือ 40 ปี เพื่อให้มีลูกค้าจำนวนมากขึ้น และกระจายสู่บุคคลที่ต้องการใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์ในการทำงานด้วย

นอกเหนือจากการที่บริษัทลือชเลย์รุกคืบเข้ามาสู่การตลาดผู้สูงอายุผ่านการฝึกอบรมการใช้คอมพิวเตอร์แล้ว การตลาดยังก้าวไปสู่วิถีชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุ OPPY อีกหลากหลายประการ เช่น การท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ สินค้าคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์สำหรับผู้สูงอายุ การออมเงินสำหรับผู้สูงอายุ สินค้าต่อต้านความชรา และการเปิดบริการบ้านพักสำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น

6.5 มิติด้านการสื่อสาร

ปฏิบัติการด้านการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้สูงอายุ OPPY สามารถจำแนกได้เป็น สื่อมวลชนและสื่อคอมพิวเตอร์

ในด้านแรก สื่อมวลชน แม้จะเป็นสื่อขนาดใหญ่และดูเหมือนจะห่างจากผู้สูงอายุ แต่เมื่อผู้สูงอายุยุคใหม่เริ่มเกิดขึ้น โดยเฉพาะการถือกำเนิดของแนวคิดการใช้ชีวิตด้วยการบริโภค ทำให้

สื่อมวลชนเริ่มหันมาให้ความสนใจและเริ่มมุ่งสู่กลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ โดยเริ่มผลิตเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุมากขึ้น เช่น รายการโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และข่าวคราวต่างๆ ในหนังสือพิมพ์

นอกจากนั้น ดังที่กล่าวไปแล้วว่า เนื่องจากชมรม OPPY เป็นระบบธุรกิจของบริษัท ล็อกชเล่ย์ สื่อมวลชนจึงตกอยู่ในฐานะพื้นที่เผยแพร่เนื้อหาและเรื่องราวของกลุ่ม OPPY ตามแนวคิดการประชาสัมพันธ์ เพื่อที่จะดึงดูดให้ผู้สูงอายุเข้ามาเรียนในชมรม

ไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชนที่ผลิตเนื้อหาเอง หรือกรณีที่สื่อมวลชนเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ของชมรม เนื้อหาส่วนใหญ่ก็ยังคงมีแนวโน้มการมองผู้สูงอายุในเชิงบวก หรือการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ด้วยการใช้คอมพิวเตอร์ ถึงแม้จะมีภาพเชิงลบบ้างเช่น ความอ่อนแอทางด้านร่างกายแต่ก็ยังคงมีปริมาณน้อยอยู่เมื่อเทียบกับการกระตุ้นส่งเสริม

สำหรับสื่อคอมพิวเตอร์ แม้จะเป็นสื่อใหม่ที่อยู่ชั่วคราวกันข้ามกับผู้สูงอายุคือความล้าหลังหรือไม่ทันสมัย ทว่า สื่อคอมพิวเตอร์กลับมามีบทบาทต่อการพัฒนาของกลุ่ม OPPY อย่างมาก เพราะสัมพันธ์กับวิถีคิดที่มองผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ยังทันสมัยใช้ชีวิตอย่างมีความสุข

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความอ่อนแอทางด้านร่างกาย เช่น ความจำที่สั้นลง ความกลัวคอมพิวเตอร์ จึงทำให้การใช้คอมพิวเตอร์กับผู้สูงอายุต้องมีการปรับประยุกต์ และในที่สุดก็พัฒนาเป็น “ศาสตร์การสอนคอมพิวเตอร์แก่ผู้สูงอายุ” ความรู้ชุดดังกล่าวผลิตขึ้นโดยชมรม OPPY โดยเขียนเป็นหนังสือคู่มือ เช่น “คุณหญิงชัชวีร์ ชวนผู้สูงวัยเล่นอินเทอร์เน็ตไม่ (ยาก)” (2540) รวมถึงในท้ายที่สุดก็เกิดการพัฒนาก้าวไปสู่ในสาขาวิชาต่างๆ ที่เริ่มมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์กับผู้สูงอายุ ทั้งในสาขาบรรณารักษะและสารสนเทศ ครุศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ เป็นต้น

7. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY

ผลพวงจากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ในสามมิติคือ เนื้อหา ปฏิบัติการ วาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และเอกสาร เกิดผลลัพธ์ 2 ประการ คือ อัตลักษณ์ผู้สูงอายุและความรู้ ดังนี้

7.1 อัตลักษณ์

จากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ว่า เป็นกลุ่มที่นิยามอัตลักษณ์ที่หลากหลายอย่างน้อย 5 ด้าน คือ “ผู้สูงวัยหัวใจ

ไฮเทค” “ผู้สูงวัยที่มีคุณภาพ” “ผู้สูงวัยที่มีสุขภาพอ่อนแอและการต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง” “ผู้สูงอายุที่สง่างาม” “การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ” รายละเอียดดังนี้

(1) “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” เป็นอัตลักษณ์หลักที่ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ได้สร้างความหมายขึ้นมา สอดคล้องกับ “วาทกรรมผู้สูงอายุยุคใหม่” ในสังคมข้อมูลข่าวสารที่ว่า ผู้สูงอายุมควรถือจะใช้ชีวิตแบบใหม่ด้วยการเรียนรู้คอมพิวเตอร์ นิยามดังกล่าววางอยู่ชุดคำว่า “อายุเป็นเพียงตัวเลข” “คนแก่หัวใจไม่แก่” “ผู้สูงวัยหัวใจไม่ยอมชรา” “ไม่มีใครแก่เกินเรียน” ดังนั้น จึงไม่อาจปฏิเสธการเรียนรู้และการทำกิจกรรมใหม่ๆ และข้อสรุปที่ได้ก็คือ การเรียนรู้คอมพิวเตอร์

นิยามดังกล่าวกลายเป็นนิยามหลักที่พบในกลุ่ม OPPY และยังปรากฏนิยามที่ใกล้เคียงอยู่มากมายในตัวบทต่างๆ อาทิ “ตัวเลขเป็นแค่วัยแต่หัวใจขอไฮเทค” “คนแก่ที่ทันสมัย” “ชีวิตทันสมัยไม่จำกัดวัย” “ผู้เฒ่าไฮเทค” “อายุไม่ใช่อุปสรรคต่อการเรียนรู้และเทคโนโลยี” “คนสูงวัยไม่ตกยุค” “คนสูงวัยหัวใจคอทคอม” “แม้จะดูเหมือนไม่ใกล้ฝั่งแต่หัวใจยังใฝ่รู้”

อนึ่ง อัตลักษณ์ทั้งหมดนี้เป็นอัตลักษณ์ที่มีความ “ย้อนแย้ง” (contradictory) ในตัว กล่าวคือ ในด้านหนึ่ง ใช้คำว่า “แก่” “ผู้เฒ่า” “สูงวัย” ซึ่งมีนัยยะด้านลบคือ อ่อนล้า ล้าหลัง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ผนวกกับคำว่า “ทันสมัย” “ไฮเทค” “ใฝ่รู้” ซึ่งมีความหมายด้านบวก แต่กลับทำให้ความหมายทั้งหมดกลายเป็นภาพบวก แสดงให้เห็นการต่อสู้ความหมายของผู้สูงอายุไปพร้อมกับการเห็นนัยยะด้านลบ ซึ่งถือเป็นเทคนิคหนึ่งที่ใช้การยอมรับบางส่วนและปฏิเสธบางส่วน อันเป็นการประนีประนอมของผู้สูงอายุ

(2) “ผู้สูงวัยที่มีคุณภาพ” ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังนิยามตนเองในฐานะวัยคุณภาพและการทำประโยชน์เพื่อสังคมตามวาทกรรม “ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมีคุณภาพ” (active aging) ดังปรากฏในตัวบทต่างๆ ภายใต้อายุชุดคำว่า “ชิงแก่” “ราษฎรอาวุโส” (senior citizen) “ผู้สูงวัยที่ยังกระฉับกระเฉงและมีคุณค่า” “ผู้สูงวัยยังมีทั้งวัยวุฒิและคุณวุฒิ” “วัยกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้” และดังที่คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช เสนอว่า “วัยที่สูงขึ้นก็ยังมีประโยชน์กับชีวิต กาลเวลาสอนให้เรามองอะไรให้ลึกซึ้งขึ้น”

อัตลักษณ์ดังกล่าวต่างไปจากวิธีคิดในยุคอุตสาหกรรมที่มองผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอ ร่วงโรย อยู่กับบ้าน แต่กลุ่ม OPPY กลับโต้แย้งและยืนยันให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีคุณภาพ ซึ่งเท่ากับย้อนเวลากลับสู่สังคมในยุคเกษตรกรรมที่ยังคงเน้นภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ

กลุ่ม OPPY บางท่านก็ต่อรองกับแนวคิดเดิมด้วยการ “จำแนกแยกแยะ” โดยให้ข้อคิดว่า มิได้หมายความว่า ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ที่น่าเคารพทุกคนเสมอไป แต่ต้องจำกัดเฉพาะบางคน ดังนั้น การนิยามว่า “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” อาจเป็นเพียงผู้ใหญ่บางคนเท่านั้น

(นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553) นั่นก็หมายความว่า “ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ” อาจต้องวางอยู่บนเงื่อนไขบางประการด้วยเช่นกัน และส่วนสำคัญคือการใช้ชีวิตอย่าง กระฉับกระเฉง ฟังตนเอง และมีภูมิปัญญา

จุดที่น่าสังเกต ก็คือ “การจำแนกแยกแยะ” มักจะเป็นกลวิธีตามแนวทางของฟูโกต์ ที่กำหนดให้ผู้สูงอายุกลายเป็นเพียง “วัตถุ” แต่สำหรับกรณีนี้ “การจำแนกแยกแยะ” กลับปรับใช้ สำหรับผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY ที่จะแยกผู้สูงอายุที่เข้มแข็งกับผู้สูงอายุทั่วไปที่อ่อนแอ นั้นแสดงให้เห็น ถึงการที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีอำนาจเพียงพอที่จะสามารถจำแนกและแยกแยะผู้สูงอายุคนอื่นออกไป จากตน โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่ทันสมัยในสังคมข้อมูลข่าวสาร

(3) “ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพที่อ่อนแอ” และ “การต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง” เนื่อง ด้วยสุขภาพของผู้สูงอายুর่วงโรยตามกาลเวลา อีกทั้งอิทธิพลของการแพทย์ที่ตอกย้ำว่าทกรรม ร่างกายที่อ่อนแอ จึงทำให้ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPDY เห็นพ้องเรื่องสุขภาพร่างกายในแง่ลบตาม หลักการแพทย์และนิยามตนเองภายใต้ชุดคำว่า “ซีเหลืองซีลิ้ม” “ความจำสั้น” “สุขภาพไม่ดี” “หูตา ฝ้าฟาง” “ได้น้ำลิ้มหลัง”

แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็กลับมิได้มองเป็นสาระสำคัญโดย “ต้อรอง” ความหมายใหม่ ด้วยการมองไปในทิศทางที่ต่างไปว่า “ผู้สูงอายุสามารถต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง” โดยใช้ศาสตร์ การแพทย์สมัยใหม่ เช่น การชะลอความชราด้วยการออกกำลังกาย ยา และการแพทย์ทางเลือก เรียกได้ว่า เป็นการต่อสู้ความหมายในระดับการปฏิบัติการแทนที่จะต่อสู้ด้วยยุทธวิธีการพูดอย่าง เดี่ยว

(4) “ผู้สูงอายุที่สง่างาม” อัตลักษณ์นี้เป็นอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุในกลุ่มสตรีผู้สูงอายุ ที่ยังคงมีทรัพย์สินสมบัติ ต่างเห็นพ้องกันว่า ผู้สูงอายุควรเป็นผู้สูงอายุที่ยังดูดี เช่น สวยและสง่า ดังคำ สัมภาษณ์ว่า “ผู้สูงอายุก็คืออายุ 70 ปี พี่ยังไม่ถึง (หัวเราะ) ลักษณะน่านับถือ ผู้รอบรู้ ฐปลักษณ์ ภายนอกสง่างาม มีบุคลิกที่น่าทำความเคารพ” (นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จึงปฏิเสธการมองว่าตนเอง “แก่” “ชรา” เพราะมีนัยยะแห่งความ ร่วงโรย จึงพยายามดำรงให้ตนเองยังคงดูดีหรือมีความสุขยามอยู่ ด้วยการใช้จ่ายเงิน “บริโภคน” เครื่องสำอาง การแต่งกาย แต่ไม่ถึงกับการ “หยุดยั้งความชรา” ด้วยศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ เพราะกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังยึดติดกับแนวคิดเรื่องศาสนา หรือ “ความชราเป็นธรรมดาโลก” ใน หัวข้อถัดไป

(5) “การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ” แม้ว่า ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPPY จะสร้างอัตลักษณ์หลักของตนด้วยความทันสมัยและเทคโนโลยี แต่ก็ยังคงตระหนักว่า ภาวะผู้สูงอายุคือ ภาวะที่เป็นไปตามหลักของกฎไตรลักษณ์ เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ตามวาทกรรมหลักในสังคมเกษตรกรรม ความแก่ชราจึงเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับหลีกเลี่ยงไม่ได้ วันนี้จึงเป็นวันที่จะต้องใช้ชีวิตอย่างมีความสุขให้มากที่สุด ยิ่งไปกว่านั้นผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังพยายามผนวกธรรมะเข้ากับชีวิตประจำวัน ความแก่ชรา และนำไปสั่งสอนคนรุ่นหลังอีกด้วย

อัตลักษณ์ทั้งห้าด้านนี้ เป็นนิยามที่มีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกันคือด้านบวก ทั้งด้าน “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” “ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ” “การต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง” “ผู้สูงอายุที่สง่างาม” และ “การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ” มีเพียงมิติด้าน “สุขภาพร่างกายที่อ่อนแอ” ที่ยังเป็นด้านลบอยู่

หากพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่า อัตลักษณ์ทั้งหมดนี้เป็นการประกอบสร้างจากสังคมในแต่ละยุคนับตั้งแต่ในยุคสังคมเกษตรกรรม คือ ความชราตามธรรมดาโลก และผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ สังคมอุตสาหกรรม คือ สุขภาพที่อ่อนแอ และสังคมข้อมูลข่าวสาร คือ ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค ผู้สูงอายุที่สง่างาม และการต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง ทั้งนี้ อัตลักษณ์ดังกล่าวของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ได้คัดเลือกอัตลักษณ์ต่างๆ ที่กระจัดกระจายและผสมกลายมาเป็นตัวผู้สูงอายุกลุ่มนี้

เหตุผลสำคัญของทิศทางแห่งอัตลักษณ์ที่เป็นด้านบวก ก็คือ ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY เป็นผู้สูงอายุที่มีลักษณะประชากรศาสตร์ที่ดี ทั้งด้านชนชั้น การศึกษา รายได้ รวมถึงสุขภาพที่ดี จึงกลายเป็นพลังอำนาจที่จะนิยามความหมายของตนในด้านบวก ด้วยการใช้นิยาม ประเภทวาทกรรม และสื่อต่างๆ และสร้างความหมายใหม่ในการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ด้วยการใช้อินเทอร์เน็ต อีกทั้ง ยังยืนยันอัตลักษณ์เดิมของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมคือ “ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ” ควบคู่กับ “ความชราตามธรรมดาโลก” เพียงแต่ว่า มิติทั้งสองนั้นยังอาจน้อยไม่เท่ากับ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ที่ค่อนข้างครอบงำและกินพื้นที่มากกว่าจนกลายเป็นอัตลักษณ์เด่น

ในส่วนของมิติเชิงลบคือ “สุขภาพร่างกายที่อ่อนแอ” เป็นผลที่มาจากวาทกรรมการแพทย์ที่สถาปนาอย่างเข้มข้นในสังคมอุตสาหกรรม ตลอดจนในสภาพความเป็นจริงที่ผู้สูงอายุเริ่มประสบกับสภาวะร่างกายที่อ่อนแอตามธรรมชาติ จึงทำให้วิถีคิดเรื่องสุขภาพที่อ่อนแอยังคงฝังแน่นอยู่ในอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุไม่เว้นในกลุ่ม OPPY ที่หาก้าวหนึ่งก้าวไปสู่สังคมทันสมัย

กระนั้นก็ตาม กลุ่ม OPPY ยังคงพยายามต่อสู้และต่อรองความหมายในเชิงลบดังกล่าว หรือ “การต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง” ด้วยการมองว่า แม้สุขภาพจะอ่อนแอก็ตาม แต่ก็ยังสามารถ “ชะลอ” ความชราออกไปได้ ด้วยการใช้นิยามต่างๆ ทั้งการออกกำลังกาย ยา และการแพทย์

ทางเลือก ซึ่งเหล่านี้ก็คือฐานคิดของการแพทย์สมัยใหม่ที่ต่างไปจากวาทกรรมการแพทย์เดิมที่เน้นความเป็นโรค

อนึ่ง แม้ว่า กลุ่มผู้สูงอายุ OPPY จะมีอัตลักษณ์โดยรวมใกล้เคียงกันแต่กลับมีอัตลักษณ์บางส่วนที่ต่างไปคือ “ผู้สูงอายุที่สง่างาม” ซึ่งเป็นมิติเฉพาะของกลุ่มสตรีผู้สูงอายุที่ยังคงมองความสวยงามของร่างกายและหลีกเลี่ยงความแก่ชราเพราะความชราจะมีนัยยะแห่งความเหี่ยวเฉาไม่สวยงามซึ่งเป็นคู่ตรงกันข้ามกับสตรี ทว่า ยังไม่ถึงกับที่จะหยุดยั้งความชราตามวาทกรรมการแพทย์ใหม่เพราะยังคงตระหนักว่า ความแก่ชราเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติ

7.2 ความรู้

ผลพวงของการศึกษาวาทกรรมผู้สูงอายุ OPPY ประการที่สองคือ ความรู้ ซึ่งความรู้นี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพลังอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ในเชิงบวก ความรู้ที่ว่านี้สามารถจำแนกได้เป็นความรู้ด้านการใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุและวิถีชีวิตผู้สูงอายุแบบใหม่ (The Modern Old)

(1) ความรู้ด้านการใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุ เป็นชุดความรู้ที่เป็นผลลัพธ์ในการทำงานของชมรม OPPY ชุดความรู้ดังกล่าวกลายเป็น “อำนาจ” ในการทำให้ผู้สูงอายุมีพลังและมีความทันสมัย

ถึงแม้ว่า ผู้สูงอายุอาจมิได้เป็นผู้ผลิตชุดความรู้นี้เองแต่ก็ผ่านกระบวนการ “จ้าง” คนอื่นให้สร้างชุดความรู้นี้สำหรับกลุ่ม OPPY ซึ่งลูกจ้างนั้นก็คือ บริษัทเอกชนเลย สิ่งนี้ยืนยันให้เห็นถึงทุน (เงิน) จะเป็นผู้สร้างชุดความรู้ให้กับผู้สูงอายุ

จุดที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่ต่างไปจากการเรียนคอมพิวเตอร์ของคนทั่วไป

หากขยายความชุดความรู้การเรียนการสอนคอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุพบว่า จากงานของหม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์ (2546) อธิบายว่า โดยทั่วไปการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ของสถาบันอื่นๆ ที่ไม่ได้มุ่งกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุจะเน้นการสอนเพื่อใช้งานในสำนักงาน จึงสอนโปรแกรมต่างๆ เป็นหลัก อาทิ Window Me, Microsoft Excel, Microsoft Word, Powerpoint, Access และอินเทอร์เน็ต แต่สำหรับกลุ่ม OPPY จะออกแบบชุดความรู้ให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุที่ไม่เคยมีความรู้ด้านคอมพิวเตอร์มาก่อนเรียกว่า “หลักสูตรขั้นพื้นฐาน” หรือ “มือใหม่หัดเล่นคอมพิวเตอร์” ชุดความรู้ดังกล่าวระบุให้เห็นถึงประโยชน์ของการเรียนคอมพิวเตอร์

ของผู้สูงอายุ เนื้อหาอะไรที่ผู้สูงอายุควรจะรู้ ทั้งการค้นคว้าข้อมูลและการส่งข้อมูล ตลอดจนวิธีการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุว่าควรจะทำเช่นไร ดังที่ระบุไว้ว่า

หลักสูตรนี้ได้รับการออกแบบมาเพื่อให้เหมาะสมสำหรับผู้สูงวัยที่ไม่มีความรู้พื้นฐานด้านการใช้งานคอมพิวเตอร์มาก่อน ทำการสอนโดยครูผู้สอนที่มีความชำนาญในการถ่ายทอดความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ให้แก่ผู้สูงวัย ผู้อบรมจะได้รับคู่มือประกอบการเรียนที่ง่ายต่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจ และที่สำคัญคือการสอนจะดำเนินไปอย่างช้าๆ นอกจากนี้ทางชมรม OPpy ได้มีการจำกัดจำนวนผู้เรียน เพื่อที่จะสามารถดูแลได้อย่างใกล้ชิดทั่วถึง การเรียนการสอนแต่ละครั้งจะใช้เวลา 3 ชั่วโมง โดยแบ่งช่วงเวลาเป็น 2 ช่วง เพื่อให้ผู้เรียนได้มีการพักผ่อนเพื่อรับประทานอาหารว่างและพูดคุยกับเพื่อนสมาชิก

(www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2553)

เนื้อหาในหลักสูตรจะประกอบด้วย 4 หัวข้อหลัก คือ (1) การใช้งานคอมพิวเตอร์เบื้องต้น อันทำให้รู้จักส่วนประกอบคอมพิวเตอร์ การเปิดปิดเครื่อง การใช้เมาส์ การใช้คีย์บอร์ด หลังจากนั้น ก็จะเรียนรู้ (2) การค้นหาข้อมูลข่าวสารบนอินเทอร์เน็ต (3) การใช้บริการฟรีอีเมล Yahoo และ (4) การรับส่งการ์ดอวยพรอิเล็กทรอนิกส์ (www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2553)

และเมื่อผู้สูงอายุมีความรู้ในระดับพื้นฐานแล้วผู้ที่สนใจก็สามารถเข้าสู่ “หลักสูตรในระดับสูง” ได้ ซึ่งจะเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เช่น Microsoft Word, Microsoft Powerpoint, การออกแบบกราฟฟิก ด้วยโปรแกรม Illustrator, การคำนวณด้วยโปรแกรม Microsoft Excel, การตกแต่งรูปภาพด้วยโปรแกรม Adobe Photoshop นอกจากนี้ ยังมีหลักสูตร “Workshop” ซึ่งจะเน้นการปฏิบัติ เช่น การออกแบบการ์ดอวยพร การบันทึกข้อมูลลงแผ่นซีดี การสะสมภาพถ่าย และ “นักถ่ายภาพดิจิทัลสมัครเล่น” (เอกสาร OPpy 2553 และ www.happyoppy.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2553) ทั้งนี้ “หลักสูตรในระดับสูงและ Workshop” จะเป็นส่วนที่เติมเต็มความต้องการของผู้สูงอายุแต่ละท่าน และที่สำคัญคือ การเรียนการสอนก็ไม่ต่างไปจาก “หลักสูตรขั้นพื้นฐาน” ตรงที่มีเอกสารประกอบ เวลาเรียน จำนวนผู้เรียนในแต่ละชั้น และครูผู้สอนที่ใส่ใจผู้สูงอายุอยู่ตลอดเวลา

ผลสืบเนื่องของชุดความรู้ด้านการใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุทำให้เกิดอำนาจแก่ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้ที่มีความทันสมัยแล้ว ยังเป็นทุนสำคัญที่ทำให้ชมรมกลายเป็นผู้มีชื่อเสียงและ

เป็นแหล่งอ้างอิงต่างๆ ทั้งในข่าว บทความ และงานวิจัย รวมถึงการกลายเป็นชุดวิชาในสถาบันการศึกษาอีกด้วย ทั้งในสาขาวิชาครุศาสตร์ เทคโนโลยี และนิเทศศาสตร์

สิ่งที่สำคัญประการสุดท้าย ก็คือ ชุดความรู้นี้ยังได้กลายเป็น “แหล่งรายได้” เพื่อการนำมาใช้ในการจัดฝึกอบรมผู้สูงอายุของชมรม OPPY ของบริษัทล็อกทเลย์ อีกทั้ง บริษัทก็ยังพัฒนาต่อไปสู่การฝึกอบรมให้กับผู้สูงอายุในพื้นที่ต่างจังหวัดภายใต้กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศ

(2) ความรู้ด้านวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ เป็นชุดความรู้อธิบายให้ผู้สูงอายุยุคใหม่ได้เรียนรู้ว่า ควรจะใช้ชีวิตอย่างไร และคำตอบที่ได้ก็คือ คำแนะนำมาให้อยู่หนึ่งอยู่กับบ้าน แต่พึงทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อมิให้เหงาและไร้ค่า กิจกรรมที่ทำนั้นก็ยังสามารถทำได้หลากหลายวิธี และหนึ่งในนั้นก็คือการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์ เพราะสามารถตอบสนองต่อสุขภาวะของผู้สูงอายุได้เกือบครบถ้วน โดยเฉพาะการหลีกเลี่ยงจากความเหงา

ความรู้ชุดนี้ได้มาจากการสื่อสารทางตรง คือ กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ส่วนใหญ่แล้วเคยใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศและได้เห็นวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ทำกิจกรรมเพื่อความสุขของตนหลังเกษียณ อีกทั้งการสื่อสารผ่านตัวกลางคือ “สื่อมวลชน” เช่น คู่มือผู้สูงอายุยุคใหม่ ภาพยนตร์เรื่อง “ความจำสั้นแต่รักฉันยาว” และคำสัมภาษณ์ของผู้สูงอายุยุคใหม่บางท่าน เช่น คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ที่แนะนำให้ใช้ชีวิตด้วยการเรียนรู้คอมพิวเตอร์ เป็นต้น จึงส่งผลให้ความรู้ชุดนี้กระจายสู่สังคมไทยและผู้สูงอายุ

ความรู้ทั้งสองชุดนี้ ทั้งคอมพิวเตอร์และการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นชุดความรู้ที่นอกจากเป็นผลพวงของวาทกรรมผู้สูงอายุที่ผลิตขึ้นมาแล้ว ในท้ายที่สุดชุดความรู้ดังกล่าวก็เติบโตขึ้นและมีสถานภาพที่มั่นคงและที่สำคัญคือการสร้าง “ผู้รู้” หรือ “ผู้เชี่ยวชาญ” ที่เกี่ยวข้องกับชุดความรู้นี้

ประเด็นที่น่าสนใจคือ “ผู้รู้” หรือ “ผู้เชี่ยวชาญ” ในชุดความรู้นี้มีได้เป็นผู้สูงอายุทั่วไปแต่เป็นผู้สูงอายุบางคนในชมรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประธานชมรม OPPY หรือคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ซึ่งนอกจากจะอยู่ในฐานะการเป็นผู้ก่อตั้งชมรมและเป็นเจ้าของชมรมอยู่หลายๆ อำนาจดังกล่าวก็ทวีขึ้นด้วยการผนวกกับชุดความรู้ที่นั่น และทำให้คุณหญิงชัชวีร์กลายเป็นผู้มีอำนาจในการ “สั่งสอน” บรรดาผู้สูงอายุท่านอื่นๆ ให้หันมาให้ความสนใจคอมพิวเตอร์และการใช้ชีวิตแบบใหม่ โดยที่ไม่มีคนปฏิเสธได้

นอกจากนั้น ผู้ประสานชมรมหรือคุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์ หรือครูเจี๊ยบก็เป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในฐานะผู้รู้ที่ผลิตและใช้ความรู้เรื่องคอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุทำหน้าที่สั่งสอนบรรดา

ผู้สูงอายุในชมรมด้วยเช่นกัน เพียงแต่ว่า เจื่อนไขของผู้สูงในกรณีนี้จะต่างไปจากคุณหญิงชัชวีร์ เพราะเนื่องจากคุณสุธีรายังมีวัยวุฒิที่น้อยอยู่ การสั่งสอนผู้สูงอายุจึงมีลักษณะที่ยังคงอยู่ภายใต้ ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย เช่น การเคารพนบรอบ รวมถึงในท้ายที่สุดของกิจกรรมการเรียน การสอนก็จะมีการจัด “พิธีปัจฉิมนิเทศ” ซึ่งครูผู้สอนจะกราบขอขมาแก่ศิษย์หากเป็นการล่วงเกิน ดังภาพด้านล่าง

รูปภาพที่ 57 พิธีปัจฉิมนิเทศ

และอีกประการหนึ่งก็คือ เนื่องจากเจื่อนไขชมรมอยู่ภายใต้ธุรกิจของบริษัทลือชเลย์ การสั่งสอนจึงต้องอยู่บนหัวใจของการ “บริการ” อันทำให้ครูจะใช้คำเรียกลูกศิษย์ว่า “คุณ” ทุกคำ แทน การเรียกการนับญาติว่า “ลุงป้า น้าอา” ด้วยเหตุนี้ ความเป็นผู้รู้จึงยังคงผูกติดกับมิติด้าน “วัยวุฒิ” “การเคารพผู้ใหญ่” และ “การตลาด” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

8. การปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY ภายใต้กรอบของสังคม

ที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามกำหนดความหมายของผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY ด้วยตนเอง ผ่านการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY ผลของการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีสถานภาพประชากรศาสตร์และสุขภาวะที่ดี ต่างพากันกำหนด อัตลักษณ์ของตนเองที่แตกต่างหลากหลายถึง 5 ด้านด้วยกัน คือ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” “ผู้สูงวัยที่มี

คุณภาพ” “ผู้สูงวัยที่มีสุขภาพอ่อนแอและการต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง” “ผู้สูงอายุที่สง่างาม” และ “การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ” จากการวิเคราะห์เบื้องต้นอัตลักษณ์ทั้งห้าด้านนี้แม้จะต่างกันแต่ก็มีแนวโน้มเป็นไปในทิศทางที่บวก มีด้านลบเพียงด้านเดียวคือ การมองสุขภาพที่อ่อนแอ

หากพิจารณากลับไปทีแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์จะพบว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องของอำนาจและการต่อสู้ ซึ่งเสมือนกับเหรียญสองด้าน โดยที่ด้านหนึ่ง สังคมเป็นผู้กำหนดความหมาย และอีกด้านหนึ่งคือ ตัวเราเป็นผู้กำหนด ดังนั้น การวิเคราะห์เบื้องต้นเป็นเพียงการพิจารณาจากอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนดเพียงเท่านั้นและยังขาดการวิเคราะห์ถึงอัตลักษณ์ที่ผู้อื่นกำหนด ทำให้มองไม่เห็นการปะทะต่อสู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY อย่างเด่นชัด ในลำดับนี้จึงจะแสดงให้เห็นว่า กลุ่ม OPDY ได้ต่อสู้ภายใต้อัตลักษณ์ที่สังคมสร้างขึ้นอย่างไร

ในเหรียญด้านแรกจากบทที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุถูกกำหนดจากสภาพของสังคมทั้งสถาบันการแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ การสื่อสาร และสังคมวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ผู้สูงอายุก็มีความหลากหลายสลับซับซ้อน อีกทั้งมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัยสามยุคคือ ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความซื่อสัตย์ตามธรรมชาติ จะเน้นมิติด้านศาสนาที่มองว่า การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ อีกทั้ง การให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาและการเคารพผู้สูงอายุ ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา เป็นการพยายามจัดระเบียบความชรานับตั้งแต่การจัดการร่างกายของคนชราด้วยการแพทย์ ควบคู่กับการที่รัฐกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความชรา เช่น การเกษียณอายุ ซึ่งจะมองภาพความชราในฐานะของความอ่อนแอเป็นหลัก โดยอาจแทรกในประเด็นด้านการเคารพผู้สูงอายุและการตลาดบางส่วน และยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ จะพิจารณาว่า ความชราเป็นเรื่องที่คนชราสามารถควบคุมเองได้ ทั้งในมิติทางการแพทย์ รวมถึงการที่ผู้สูงอายุสามารถดำเนินชีวิตด้วยตนเอง ฟังฟังกันเอง ทั้งนี้ แต่ละยุคก็จะกำหนดความหมายของผู้สูงอายุแตกต่างกันและมีการปะทะกัน ดังที่อธิบายไปแล้วในบทที่ผ่านมา อย่างไรก็ดี แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปก็ตามแต่อัตลักษณ์ทั้งหมดก็วางอยู่บนคู่แข่ง 6 คู่ คำถามที่สำคัญคือ ภายใต้ความสลับซับซ้อนนั้น ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPDY จะให้ความหมายเหมือนหรือต่างกันอย่างไร และนำไปสู่การปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY ภายใต้กรอบอัตลักษณ์ของสังคม

เพื่อที่จะแสดงให้เห็นการปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ นอกจากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์แล้ว ยังใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก ด้วยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงในข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในบทที่ผ่านมาและนำมาให้ผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY กลุ่มย่อยคือ กลุ่มรักวันอาทิตย์ จำนวน 4 ท่าน ชายสองหญิงสอง คือ คุณทรงพล มะลิกุล พล.อ.ท.ดิเรก สังข์สุวรรณ คุณนฤพร

บันยารชุน และ ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละละมพะ ได้แสดงความคิดเห็น ทั้งนี้เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุสามารถจัดแบ่งได้ตามตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 9: การจำแนกข้อมูลที่จะนำไปสู่สัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุ

ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติ		ยุคที่สอง สังคม อุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา		ยุคที่สาม สังคมข้อมูล ข่าวสาร: ความชราที่จัดการ ได้	
เนื้อหา	ประเด็น/ สถาบัน	เนื้อหา	ประเด็น/ สถาบัน	เนื้อหา	ประเด็น/ สถาบัน
1. คำ/ภาชิต “เกิดแก่เจ็บ ตายเป็นเรื่อง ธรรมชาติ”	ศาสนา	1. ชาว “โคแก่ กินหญ้าอ่อน อายุยืน”	เพศและ การแพทย์	1. โฆษณา สถานบริการ ดูแลผู้สูงอายุ	การตลาด
2. คำ/ภาชิต “ไม่ใกล้ฝั่ง”	ศาสนา	2. โฆษณา ผลิตภัณฑ์ anti aging	การแพทย์ ความงาม และ การตลาด	2. โฆษณา สถาบันการเงิน บริการเงินฝาก ประจำเพื่อ ผู้สูงอายุ	การตลาด
3. คำ/ภาชิต “เดินตามหลัง ผู้ใหญ่หมาไม่ กัด”	ภูมิปัญญา	3. คำภาชิต “โบราณคร่ำ ครี”	สังคม	3. ชาวเรื่อง ผู้สูงอายุใช้ คอมพิวเตอร์	สังคม
4. ชาวการ เชิดชูภูมิ ปัญญา ผู้สูงอายุ	ภูมิปัญญา	4. ชาวเรื่อง เบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุ	รัฐ	4. ชาว “ตรวจวัดความ แก่ดูจากระดับ ความเข้มข้น ของเลือด”	การแพทย์
5. โฆษณา การกลับมา เยี่ยมผู้สูงอายุ	กตัญญู				

ตารางที่ 9 (ต่อ): การจำแนกข้อมูลที่จะนำไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุ

ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติโลก		ยุคที่สอง สังคม อุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา		ยุคที่สาม สังคมข้อมูล ข่าวสาร: ความชราที่จัดการ ได้	
6. ชาวเรือ การร่อนน้ำ ผู้สูงอายุในวัน สงกรานต์	กตัญญู				

ผลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกโดยให้ผู้สูงอายุทั้งสี่ท่านได้แสดงความคิดเห็นกับอัตลักษณ์ที่สังคมสร้างให้พบว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY มิได้ยอมรับอัตลักษณ์จากโครงสร้างทั้งหมด แต่กลับต่อสู้ต่อรองตามอัตลักษณ์ของตนโดยสามารถจำแนกออกเป็น 5 กลุ่ม คือ การยอมรับวาทกรรมเดิม การปฏิเสธวาทกรรมเดิม การสร้างวาทกรรมใหม่ การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่ และการต่อรองกับวาทกรรมเดิม ดังนี้

8.1 การยอมรับวาทกรรมเดิม

การยอมรับวาทกรรมเดิม หมายถึง การที่กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ตอบรับกับวาทกรรมที่กำหนดขึ้น ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นวาทกรรมในสังคมเกษตรกรรมที่เน้น “การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ” หรือ “ไม่ใกล้ฝั่ง”

ไม่ใกล้ฝั่งก็เป็นเรื่องธรรมชาติ คิดได้ตอนบวชอยู่ เมื่อเดินจงกรม ก็พบกับพระรูปหนึ่งขณะเดินจงกรม ด้วยจิตสมาธิ ก็คิดว่า เออ นี่คนแก่ รูปร่างแบบนี้ เขียวย่นแบบนี้ ทำอย่างไรก็ไม่สะดวก วันหนึ่งเราก็เป็นอย่างเขา ภาวนาญาณปัญญา ความรู้ก็เกิดขึ้นที่ทำวิปัสณา อันนี้เป็นครั้งแรกที่เกิดจากปัญญา ทำให้มองเห็นเรื่องนี้

(พล.อ.ท.ดิเรก สัจธรรม, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

“เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาตินี่จริง เกิดกับทุกคน เป็นเรื่องปกติ บางคนอาจสงสัยชาติหน้ามีจริงหรือไม่ พี่เชื่อว่า ชาติหน้ามีจริง เพราะทำไมคนถึงเกิดมาไม่เท่ากัน เป็นเพราะกรรมที่ทำมา ตอนไปอินเดียก็ทำให้ปลงได้เยอะ” (นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

รวมถึงการเน้นการเคารพ “ความกตัญญู” ของผู้สูงอายุ ดังที่ปรากฏในข่าวการรณรงค์ขอพรผู้สูงอายุและโฆษณาการเยี่ยมผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ ดังที่กลุ่ม OPY ให้สัมภาษณ์ว่า “เยี่ยมเลย แสดงถึงความผูกพัน ความรัก ความกตัญญู ทำให้แม่ ภาพแบบนี้ไม่หายไป ก็มีลูกหลานเยี่ยมพ่อแม่อยู่” (พล.อ.ท.ติเรก สังข์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาย้อนกลับมาสู่ตนเองมิติตามความกตัญญูในการวิเคราะห์ตอนต้นพบว่า กลุ่ม OPY อาจจะไม่ค่อยได้ให้ความสำคัญเท่าไรนัก ดังปรากฏจากกรณีที่ผู้สูงอายุในกลุ่มให้ความเห็นถึงการรณรงค์ขอพรในวันสงกรานต์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูว่า “ความจริง 60 ปีก็ใช่ แต่เราไม่ยอมรับ เราไม่ชอบให้คนมาคุกเข่าไหว้ ชอบแบบเป็นเพื่อน ๆ กันมากกว่า ขอมาคุย แต่มารดน้ำขอพรไม่เอา แต่ก็ประเพณีที่ดีค่ะ” (ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละละมพะ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553) รวมถึงการมองการจ้างพยาบาลมาดูแลตนเองเป็นเรื่องปกติ และดีกว่าการไปพักในบ้านพักคนชรา เหตุผลส่วนหนึ่งของการไม่ได้ให้น้ำหนักต่อความกตัญญู อาจเนื่องมาจากกลุ่มผู้สูงอายุ OPY มีทรัพย์สินอยู่มาก จึงอาจไม่จำเป็นต้องเน้นย้ำความกตัญญู กตเวทีกจากบุตรหลานเพราะบุตรหลานก็จะคอยดูแลเอาใจใส่อยู่แล้วก็เป็นได้ รวมถึงแม้จะไม่มีผู้ดูแลก็ยังมีทุน (เงิน) ในการจ้างผู้อื่นมาดูแลได้ด้วย

ดังนั้น จากข้อมูลดังกล่าวจึงอาจอนุมานได้ว่า มิติตามความกตัญญูในสังคมไทยยังคงเป็นมิติที่กลุ่ม OPY ยังคงเห็นด้วย แต่สำหรับกลุ่มของตนเองอาจไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก หากจะมีก็ได้และหากไม่มีก็ได้เดี๋ยวนั้น

นอกเหนือจากวาทกรรมในสังคมเกษตรกรรมแล้ว กลุ่ม OPY ยังยอมรับวาทกรรมในสังคมข้อมูลข่าวสารที่เริ่มให้ผู้สูงอายุ “พึ่งพิงตนเอง” ด้วยการเริ่มรับผิดชอบดูแลจัดการด้านการเงินเอง คือ “ระบบธุรกิจการตลาดก้าวเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ” ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ดีนะ เพราะคนไทยส่วนใหญ่ไม่คิดถึงอนาคตเรื่องการเงิน มีเท่าไรก็ใช้ไม่คิดเรื่องการออม” (นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553) “อันนี้ดี เพื่อให้ผู้สูงอายุดูแลตนเองใช้ชีวิตอย่างประหยัด แต่หากไม่มีคนดูแล มีเงินก็จะช่วยได้” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2553)

การยอมรับวาทกรรมเดิมในอดีตกับวาทกรรมใหม่แสดงให้เห็นว่า ภายใต้อัตลักษณ์ที่กำหนดความหมายของผู้สูงอายุในแต่ละยุค กลุ่ม OPY ซึ่งดูเหมือนเป็นผู้สูงอายุที่ทันสมัยก็มีได้ รับเฉพาะอัตลักษณ์ในยุคใหม่แต่กลับยอมรับอัตลักษณ์เดิมในสังคมไทย โดยเฉพาะเรื่อง “ศาสนา” และ “ความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ” เข้ามาไว้กับ “การพึ่งพาตนเองด้วยการออม” และผลสลายกลายเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเองขึ้นมา

8.2 การปฏิเสฐวาทกรรมเดิม

การปฏิเสฐวาทกรรมเดิม คือ การที่ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ปฏิเสฐวาทกรรมที่มีมาเดิม แต่ยังมีได้สร้างวาทกรรมใหม่ เช่น การปฏิเสฐวิธีคิดเรื่องการ “หยุดยั้งความชรา” ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ตามแนวคิดเรื่อง stem cell ดังปรากฏในกรณีของการตรวจวัดความชราในเลือดด้วยการแพทย์แบบใหม่ “stem cell ได้ผลจริงหรือ พี่ว่าปล่อยให้เป็นธรรมชาติ ยกเว้นที่เป็นอันตรายถึงชีวิต ไม่เห็นด้วยกับการชะลอความแก่ anti aging อันนี้พี่เห็นด้วย คือ หากมีชีวิตอยู่ก็ทำให้ดูดี แต่มีค่าใช้จ่ายอายุ หากทำให้ดูดีขึ้นก็ทำ เพื่อความสุขของตนเอง” (นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

นอกจากนั้น ยังปฏิเสฐความคิดในทางการแพทย์ในสังคมอุตสาหกรรมและต่อเนื่องถึงสังคมข้อมูลข่าวสารที่ระบุว่า “โคแก่กินหญ้าอ่อนอายุยืน” ว่าเป็นเรื่องผิดปกติต่างไปจากค่านิยมในสังคมไทย ดังที่กล่าวว่า “ไม่เชื่อ เพราะคนอายุอ่อนจะสนใจคนแก่ จากประสบการณ์ที่ว่าเขาหวังอย่างอื่น” (นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553) “คิดว่า เป็นการ satire คนแก่เห็นเด็กแล้วก็ทำกะลิมกะเลีย ประสบการณ์ที่ผ่านมาแม้แต่โคแก่ตายเร็ว ความดันโลหิตสูง หัวใจตายเร็ว” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2553)

ไม่ทราบว่าเป็นจริงหรือไม่ แต่มีความเป็นไปได้ว่า ไม่เหมาะสม มีตัวอย่าง อย่างเพื่อนผมก็เป็นแบบนี้ พอเจอก็นึกว่าเป็นลูกสาว ก็รู้สึกดีดีพิพิเขาเหมือนกัน แต่ก็ไม่ค่อยสอดคล้อง ไม่สมดุลงัน อายุที่อ่อนกว่า เรื่อง sex ก็ไม่ได้ อายุอย่างผมนะมะเขือเผาะ ก็ยังเป็นโรคเบาหวานด้วย

(พล.อ.ท.ดิเรก สังกษ์สุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

การปฏิเสฐวาทกรรมอัตลักษณ์นั้นจะด้านวิธีคิดของการแพทย์ทั้งในสังคมอุตสาหกรรมและข้อมูลข่าวสารที่กำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการหยุดยั้งความชราด้วยการแพทย์สมัยใหม่และเรื่องเพศ เท่ากับว่า แมื่อด้านหนึ่งจะดูเหมือนว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY เป็นกลุ่มที่ทันสมัยแต่กลับมีเสี้ยวหนึ่งที่ยังคงเน้นสังคมเกษตรกรรม คือ ความชราเป็นเรื่องธรรมชาติ และการเตือนเรื่องเพศกับผู้สูงอายุ

8.3 การสร้างวาทกรรมใหม่

การสร้างวาทกรรมใหม่ คือ เป็นการสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุแบบใหม่ขึ้นมาโดยไม่มีพื้นฐานเดิม ตัวอย่างที่เด่นชัดก็คือ ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ได้สร้าง “วาทกรรมเทคโนโลยีการสื่อสาร

คอมพิวเตอร์ขึ้นมาคู่กับผู้สูงอายุ” หรือ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” โดยแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ทันสมัยต่างไปจากวิธีคิดทั่วไปที่มองว่า “ล้าหลัง”

อย่างไรก็ตามวาทกรรมอัตลักษณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุยุคใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร โดยมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุหันมาใช้ชีวิตแบบใหม่ด้วยการใช้คอมพิวเตอร์ เช่น “คนแก่ทันสมัยมาก เพื่อนดิฉันบางคนบอกว่า เล่นคอมมากเดี๋ยวสายตาไม่ดี ดิฉันไม่เป็นฉันก็เลยเล่นก็จะเล่นจนกว่ามองไม่เห็น อย่างไม่ไป OPPY ไปแล้วก็ได้ idea ใหม่ๆ มาเล่น” (ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละฉิมพะ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553)

ได้รับประโยชน์เกินกว่าที่คาดหวังไว้มาก เพราะในตอนแรกตั้งใจเรียนเพียงเพื่อไม่ให้ตกยุคเท่านั้น แต่พอเรียนไปก็ยิ่งสนุกเพลิดเพลิน เหมือนเข้าไปอยู่ในโลกใหม่ จากคอมพิวเตอร์ผมได้รับความอบอุ่นจากการ chat กับเพื่อนๆ มากมายหลายชาติหลายภาษา สามารถติดต่อสื่อสารอย่างสะดวกรวดเร็วทาง e-mail ผมได้รับความรื่นรมย์ด้านข่าวสาร นันทนาการ ดูนั่ง ฟังเพลง เล่นเกม ผมมีแหล่งความรู้เสมือนห้องสมุดที่ใหญ่ที่สุดในโลก

(ทรงพล มะลิกุล, เอกสาร 25 เมษายน 2553)

8.4 การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่

การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่ คือ การผสมวาทกรรมเดิมเข้ากับวาทกรรมใหม่ ในด้านหนึ่งจะมีส่วนคล้ายคลึงกับกรณีที่สาม คือ การสร้างวาทกรรมใหม่ แต่จะมีจุดต่างคือ “เป็นของใหม่ที่อยู่บนพื้นของเก่า” เช่น “การใช้แนวคิดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุผสมกับเทคโนโลยีการสื่อสาร” เพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุก็มีทั้งภูมิปัญญาคู่กับเทคโนโลยีการสื่อสาร ซึ่งในด้านหนึ่งก็ต่อรองความหมายเดิมที่ว่า “เดินตามหลังผู้ใหญ่มากไม่กัด” เป็นเพียงความคิดที่ต้องปรับปรุงเพราะภายใต้สังคมข้อมูลข่าวสาร ความรู้ในอดีตไม่เพียงพอ ผู้สูงอายุจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ยุคใหม่เพิ่มเติม และเครื่องมือที่ช่วยก็คือ “คอมพิวเตอร์” (ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป กรณีที่ 4)

8.5 การต่อรองกับวาทกรรมเดิม

การต่อรองกับวาทกรรมเดิม จะมีส่วนต่างจากการผสมวาทกรรมที่เน้นเพียงการผสม แต่ในส่วนนี้จะมุ่งเน้นการปฏิเสธบางส่วน ในบางกรณีก็อาจสร้างใหม่ได้ด้วย การต่อรองนี้ค่อนข้างมีจำนวนมากเมื่อเทียบกับการต่อสู้ในด้านอื่นๆ อย่างน้อยหกด้าน

กรณีแรก การต่อรองแนวคิดเรื่อง “ความอ่อนแอของผู้สูงอายุ” ไปสู่การสร้างแนวคิดใหม่ เรื่อง “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่และผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ (active aging)” ซึ่งจะมุ่งเน้นการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพ ไม่พึ่งพิงผู้อื่น หากเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพก็จะทำเพื่อสังคม และหากมุ่งเน้นวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ ก็จะหันมาให้คอมพิวเตอร์เพื่อให้ทันสมัย

กรณีที่สอง การต่อรองแนวคิดเรื่อง “สุขภาพที่อ่อนแอ” ตามแนวทางการแพทย์แบบเดิม ไปสู่ “การต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง” ตามแนวทางของแพทย์ทางเลือก การออกกำลังกาย และการใช้ยา แต่ยังไม่ได้ก้าวไปสู่การหยุดยั้งความชราแบบเบ็ดเสร็จ

กรณีที่สาม การต่อรองแนวคิด “รัฐที่จัดการผู้สูงอายุด้วยการให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ” โดยปฏิเสธที่แจกจ่ายงบประมาณให้กับผู้สูงอายุทุกคน เพราะมองว่า ผู้สูงอายุมีความแตกต่างกัน บางส่วนไม่จำเป็นต้องได้รับ เช่น กรณีของกลุ่ม OPPY มีสถานภาพและรายได้ที่ดีอยู่แล้ว ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“เป็นความคิดที่ดีของรัฐเรื่องการช่วยคนยากไร้ แต่ไม่เห็นด้วยที่จะให้กับคนทั่วไป น่าจะให้คนที่มีปัญหา อย่างพี่เองพี่ก็ไม่ไปรับ เอาเก็บไว้ให้คนอื่น” (นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

“500 บาท ก็ดีนะสำหรับคนยากไร้ แต่ดิฉันไม่ได้รับคะ คนแก่ที่อยู่ตามบ้านคนชรา เขาจะได้รับประโยชน์มาก เราให้คนอื่นดีกว่า คนที่มีสตาจค์พอแล้วก็ไม่น่าจะรับนะ ก็พอมีรายได้อื่นแล้ว 500 บาทของเราไม่เหมือนกันกับเขาละ” (ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละวัฒน์, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553)

การให้เงินก็มีข้อดีข้อเสีย ข้อดี ดีแน่นอน ข้อเสีย คือ รัฐช่วยได้ตลอดไปหรือไม่ ลองดูนี้ผมเขียนเป็นภาพนะ สังคมไทย จะเป็นเหมือนปิระมิด 70-80% เป็นฐาน คือ ชนชั้นล่าง ส่วนกลางคือชนชั้นกลาง ชนชั้นสูงอยู่ด้านบนค่อนข้างน้อย จริงๆ มีการเกื้อกูลกัน ส่วนประเทศพัฒนาจะเป็นเสมือนสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน คนชนชั้นล่างน้อย ดังนั้น รัฐดูแลก็จะน้อย หากมองผู้สูงอายุเป็นคนกลุ่มคนชั้นล่างมีรายได้น้อย เพิ่มจำนวนมากขึ้นก็ต้องดูแลมากไม่เหมือนอย่างสหรัฐฯ

(พล.อ.ท.ดิเรก สัจจสุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

การปฏิเสธการสงเคราะห์จากรัฐนั้นเป็นไปเพราะเงื่อนไขของสถานภาพของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ที่อยู่ในเกณฑ์ดี แต่มิได้ปฏิเสธความแก่ชราที่กลุ่มตนเป็นและกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ การ

สงครามจากภาครัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพียงแต่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุกลุ่มอื่นที่มีรายได้น้อย และต้องพึ่งพิงรัฐ

กรณีที่ดี การต่อรองแนวคิด “ภูมิปัญญา” คือ ด้านหนึ่งก็เชื่อว่า ผู้สูงอายุมีภูมิปัญญา ตามวิถีคิดในสังคมเกษตรกรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งเมื่อสังคมพัฒนาสู่สังคมข้อมูลข่าวสารก็มองว่า ผู้สูงอายุก็น่าจะไม่ทันสมัยเมื่อเทียบกับคนรุ่นใหม่ ไม่ควรเดินตามหลังผู้ใหญ่ทุกคน และบางครั้งก็ถูกมองว่า “โบราณคร่ำครึ” ก็ได้ ผู้สูงอายุควรจะปรับตัว ดังที่ปรากฏในคำสัมภาษณ์นี้

“เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด คิดว่า สมัยนี้ไม่มีจริงเสมอไป เพราะผู้ใหญ่บางคนไม่น่าเดินตาม” (นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

คนแก่โบราณโบราณ อันนี้ใช่ เพราะโลกเปลี่ยนแปลง คนยึดติดกับสิ่งที่ตนเป็นอยู่ในอดีต ผมทำงานมาอยู่ในกรอบ เคารพชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ ยึดมั่นเป็นอุดมการณ์ แต่คนรุ่นใหม่ๆ ไม่มี คนคิดแปลกแยกออกไป เขาก็มองว่า ลุงคร่ำครึ วิสัยทัศน์เราสั้น ตอนนี่โลกเปลี่ยนแปลงแล้ว เราไม่ตามการเปลี่ยนแปลงก็กลายเป็นคนคร่ำครึ

(พล.อ.ท.ดิเรก สว่างสุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

เหตุผลหนึ่งที่กลุ่ม OPPY ต่อดองความหมายของภูมิปัญญาผู้สูงอายุ ก็เนื่องมาจากผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต่างตระหนักว่า ชุดความรู้ในยุคปัจจุบันมีความแตกต่างและหลากหลายมากกว่าในอดีต อำนาจของผู้สูงอายุที่จะยึดกุมภูมิปัญญาเชิงเช่นในอดีตคงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก หลักฐานที่ยืนยันก็คือการที่กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังคงแสวงหาความรู้จากคอมพิวเตอร์เพื่อที่จะเสริมเพิ่มพูนภูมิปัญญาของตน และในที่สุดผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ก็กลายเป็นคนที่มีความรู้และทันสมัย

กรณีที่ห้า การต่อรองแนวคิด “สถานบริการผู้สูงอายุ” เป็นแนวคิดที่พัฒนาในสังคมอุตสาหกรรมและสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่พัฒนาสถานบริการสำหรับผู้สูงอายุ การต่อรองจึงเกิดขึ้น เพราะในด้านหนึ่ง กลุ่มผู้สูงอายุแม้จะเห็นว่า สถานบริการนั้นเป็นสิ่งที่มิได้อยู่และมีประโยชน์ โดยเฉพาะในสังคมต่างประเทศที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เคยมีประสบการณ์ตรง เช่น ไร่เรียนในต่างประเทศหรือการใช้ชีวิตในต่างประเทศ ทว่า ภายใต้บริบทสังคมไทยแม้จะพัฒนาสู่สังคมสมัยใหม่ก็ตาม สถานบริการผู้สูงอายุอาจมีนัยยะของการทอดทิ้งผู้สูงอายุและการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอไม่มีเงิน

ดังนั้น หากเป็นกรณีของตนเองซึ่งมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีอยู่แล้ว ไม่เป็นผู้อ่อนแอ การดูแลผู้สูงอายุจึงควรให้เป็นบทบาทของลูกหลาน หรือแม้กระทั่งการใช้ “เงิน” จ้างพยาบาลเพื่อดูแลตนเองได้ ไม่จำเป็นต้องใช้บริการสถานบริการผู้สูงอายุแต่อย่างใด ดังเช่น

“ฝรั่งลูกหลานเขาไม่ดูแล บ้านเราลูกหลานเราก็มี หากเราไม่มีบ้าน ไม่มีเงินก็ ok นะ แต่ไม่ใช่ที่เราาร่ำรวย ก็อยู่บ้านเรา จ้างพยาบาลเองได้” (ม.ร.ว. ทิพพาวดี ดุลละละมพะ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2553)

สำหรับคนที่ไม่มีความสามารถ ไม่มีเวลาใกล้ชิดผู้ใหญ่ ดูแลตนเองไม่ได้ แต่หากมีความสามารถการเงิน พี่ว่าควรดูแลพ่อแม่ที่บ้านดีกว่า ถ้าเป็นพี่ลูกทิ้งไว้ก็หงอยนะ... ที่ต่างประเทศทำเยอะ บ้านที่พี่เคยอยู่เขาก็ทำ แต่ก็ต่างกันนะ ที่เมืองไทยพ่อแม่ดูแลเราแม่จะแก่เฒ่าแล้วนะ แต่ฝรั่งพอลูกยังไม่ทันจบก็ปล่อยแล้วก็ไม่ดูแลแล้วก็ตาม

(นฤพร ปันยารชุน, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2553)

“ในอดีตไม่มี เพราะลูกๆ อยู่กับบ้าน ครอบครัวอบอุ่น ตอนนี้ลูกๆ ไม่ค่อยคำนึงถึงพ่อแม่เหมือนฝรั่ง แต่ครอบครัวไทยยังอบอุ่นอยู่” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2553)

กรณีที่หก การต่อรองแนวคิดเรื่อง “anti aging” หากเป็นกลุ่มสตรีจะมุ่งเน้นการมองว่า “สง่าสมวัย” ด้านหนึ่งปฏิเสธวิถีคิดของคู่แย้งระหว่าง “ชรา” และ “ไม่สวยงาม” โดยมองว่า แม่จะแก่ก็ยังสามารถ “สง่า” ได้ หรือสวยสมวัย และความงามที่ได้มานั้นก็ใช้ “เงิน” เป็นเครื่องมือ ซึ่งกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ไม่มีข้อจำกัดใด

แต่หากเป็นกลุ่มผู้ชายจะต่อรองความหมายในสองแบบ คือ แบบแรก การใช้ศาสนาเป็นฐานคิดในการอ่านความหมายว่า ความแก่เป็นเรื่องธรรมชาติ

คิดว่า แต่ละคน อยากหน้าใสก็ขึ้นอยู่กับเขา แต่เมื่อมองภาพด้านนี้คือมันก็เปลี่ยนไปตามอายุชัย เกิดแก่เจ็บตาย ต้องเป็นเรื่องโลกุตร แต่อีกด้านเป็นโลกียะคือหน้าใส มันก็ไม่ได้มีข้อดีข้อเสีย คนบางคนก็อยากปรับปรุงหน้าไม่ให้เหี่ยวย่น แต่บางทีการเหี่ยวย่นก็ดีนะ เช่น ผมซบรลเลี้ยวผิตำรวจก็มาขอดูบัตร ผมก็ให้ไปตำรวจเห็นว่า อายุมากแล้ว ก็ไม่ทำอะไร

(พล.อ.ท.ดิเรก สัจจสุวรรณ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2553)

ส่วนแบบที่สอง คือ การใช้มิติการตลาดเป็นเครื่องมืออ่านความหมายว่า ความแก่ชราจะผูกพันกับการบริโภคสินค้าและกระตุ้นให้เกิดการบริโภค ดังเช่น

“ผมรู้ความลับอันนี้ วิทยุหนุ่มสาวตอนนี้น้อยลง วิทยุสูงอายุเยอะขึ้น เพราะการตลาดก็เลยทำอย่างนั้น เพื่อขายของให้คนหนุ่มคนแก่ใช้” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2553)

การต่อรองความหมายทั้งหกประการนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีอำนาจในการต่อรองความหมาย ต่างไปจากอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดขึ้นมา และสามารถสร้างเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวขึ้น คือ เป็นผู้สูงวัยที่ไฮเทค แต่ก็มีทั้งมิติเชิงศาสนา สุขภาพ การบริโภค ประสมประสานกัน

กล่าวโดยรวม การปะทะและต่อสู้อัตลักษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุ OPDY ที่มี 5 รูปแบบคือ “ยอมรับ” “ปฏิเสธ” “การสร้างใหม่” “ผสม” และ “ต่อรอง” หากวิเคราะห์หาลึกลงไปจะพบว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY จะมีได้ยอมรับวาทกรรมที่สังคมสร้างทั้งหมด หากเป็นอัตลักษณ์ในสังคมเกษตรกรรม จะมีแนวโน้มยอมรับ แต่หากเป็นอัตลักษณ์ในสังคมอุตสาหกรรมและข้อมูลข่าวสาร จะเน้นกระบวนการ “ปฏิเสธ” “การสร้างใหม่” “ผสม” และ “ต่อรอง” แสดงให้เห็นถึง “อำนาจ” ในการกำหนดความหมายของตน

ประเด็นที่ยอมรับวาทกรรมนั้น มักจะเป็นอัตลักษณ์ที่ใกล้เคียงกับกลุ่ม OPDY กำหนดไว้ก็คือ ความเชื่อเรื่องศาสนา ความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์หลักที่พบในสังคมเกษตรกรรม โดยที่มิติความกตัญญูหากเป็นกรณีของกลุ่ม OPDY เองอาจจะไม่ได้มุ่งเน้นมากนัก นอกจากนั้น เนื่องจากเป็นผู้สูงอายุกลุ่มที่มีรายได้สูง ชนชั้นกลางถึงสูง การศึกษาสูง สุขภาวะที่ดี จึงเห็นด้วยกับการพึ่งตนเองและการตลาดผู้สูงอายุ อันเป็นอัตลักษณ์ในสังคมข้อมูลข่าวสาร

ส่วนในด้านอัตลักษณ์ที่ไม่เห็นพ้องและต่อรอง แม้จะดูเหมือนว่า การปะทะความหมายของอัตลักษณ์ที่กำหนดไว้ในสังคมอุตสาหกรรมและสังคมข้อมูลข่าวสาร คือ การปฏิเสธการแพทย์สมัยใหม่ เรื่องเพศ และการต่อรองมิติต่างๆ ซึ่งจะต่อรองทั้งสามยุคคือ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ ภูมิปัญญา สุขภาพ การตลาด เบี้ยยังชีพ ความสวยความงาม ฯลฯ แต่ทั้งหมดนั้น การต่อสู้ต่อรองดังกล่าวยังคงอยู่ภายใต้กรอบหลักของสังคมที่กำหนดผู้สูงอายุในยุคที่สามคือ “ความชราที่กำหนดได้” หรือสังคมข้อมูลข่าวสาร กล่าวคือ เป็นผู้สูงอายุที่ทันสมัย แข็งแรง กระตือรือร้น ใช้ชีวิตสมัยใหม่ด้วยการใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือช่วย

การต่อสู้และต่อรองแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY มีอำนาจในการกำหนดความหมายของตนเอง แต่ก็ยังมีอีกด้านหนึ่งที่สังคมก็พยายามกำหนดความหมายให้กับผู้สูงอายุด้วยเช่นกัน ผลที่ได้คือ อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPDY เป็นลูกผสมระหว่างอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดให้ และกลายเป็นจุดเด่นของตนเอง นั่นก็คือ การเป็นทั้งผู้สูงอายุที่ “หัวใจไฮเทค” คู่กับ การ

คำนี้ถึงศาสนา การเคารพผู้สูงอายุ ความกตัญญู การแพทย์แบบทางเลือก การใช้ชีวิตแบบพึ่งพิงตนเอง และการบริโภค

อนึ่ง ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ การปฏิเสธมิติเรื่อง “ส่วนตัว” หรือเรื่องเพศ นอกจากดำเนินรอยตามวิถีคิดในสังคมเกษตรกรรมแล้ว ยังอาจแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดของผู้สูงอายุในสังคมไทยที่ไม่ได้สนใจเรื่องส่วนตัว เช่น เรื่องเพศ แต่จะให้ความสนใจต่อประเด็นเรื่องส่วนรวมหรือที่แสดงออกมาสู่สาธารณะมากกว่า

9. ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY

การที่ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPPY มีอำนาจในการกำหนดตัวตนได้นั้น ก็เนื่องจากมีปัจจัยสองด้าน คือ ด้านแรก ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่คนอื่นกำหนดมีความหลากหลายและปะทะกับอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนดเอง และด้านที่สอง ปัจจัยด้านผู้สูงอายุ OPPY

9.1 ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่คนอื่นกำหนดมีความหลากหลายและปะทะกับอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่กำหนดเอง

ปัจจัยด้านนี้จะพิจารณาถึงเงื่อนไขของอัตลักษณ์ ด้วยอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่คนอื่นกำหนดจะมีความแตกต่างหลากหลายมีการต่อสู้แย่งชิงความหมายปะทะกับอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนดขึ้นเอง ทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีความสั่นคลอนถึงสามลักษณะคือ อัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดที่มีความเข้มแข็งจนกลุ่ม OPPY ยอมรับ อัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดแต่อัตลักษณ์ดังกล่าวกลับมีความอ่อนแอ และอัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดแต่มีความหลากหลายหรือมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ด้านแรก คือ อัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดที่มีความเข้มแข็งจนกลุ่ม OPPY ยอมรับ ก็คืออัตลักษณ์ในยุคสังคมเกษตรกรรม ซึ่งเน้น “การเกิดแก่เจ็บตาย” และ “ความกตัญญู” ส่วนนี้อาจแสดงให้เห็นว่า มิติศาสนาในสังคมไทยยังคงมีความเข้มแข็งอยู่แม้จะเริ่มก้าวไปสู่สังคมทันสมัย

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า มิติเรื่องความกตัญญูแม้ว่าในภาพรวมอาจจะเป็นสิ่งที่ยังคงอยู่และจำเป็นต่อผู้สูงอายุทั่วไป ดังที่ปรากฏจากการที่ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY แสดงความคิดเห็นด้วยการแสดงความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ แต่หากย้อนกลับมาที่กลุ่ม OPPY เองนั้น ความกตัญญูอาจเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นเท่าไรนักเนื่องด้วยปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่มีอยู่มาก บุตรหลานจึงดูแลเอาใจใส่อยู่แล้ว

นอกจากนั้น เมื่อสังคมก้าวไปสู่สังคมสมัยใหม่ในสังคมอุตสาหกรรมและข้อมูลข่าวสารที่เริ่มเน้นระบบการตลาด อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับการตลาดก็กลายเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุ

กลุ่มนี้ยอมรับโดยปริยาย เนื่องด้วยเพราะผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสูง รายได้สูง ซึ่งสอดคล้องกับมิติเชิงการบริโภคอยู่แล้วด้วย

ด้านที่สอง อัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดแต่อัตลักษณ์ดังกล่าวกลับมีความอ่อนแอจนทำให้ ให้อัตลักษณ์นั้นเริ่มเสื่อม ดังเช่น “ภูมิปัญญา” หรือ “ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ” อัตลักษณ์นี้เป็นอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุในสังคมอดีตมีอยู่มาก แต่เมื่อสังคมก้าวสู่สังคมยุคใหม่ที่สถาบันการศึกษาสถาปนาตัวขึ้น อัตลักษณ์นี้ก็เริ่มอ่อนแอจนทำให้เกิดการตั้งคำถามว่า ผู้สูงอายุจะมีภูมิปัญญาความรู้ความเชี่ยวชาญแบบเดิมหรือไม่

คำตอบที่ได้ก็คือ กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่แม้จะมีการศึกษาสูง แต่ก็เป็นความรู้เฉพาะด้านที่เป็นผลลัพธ์จากสังคมอุตสาหกรรม จึงยังมองว่าความรู้ในโลกยุคปัจจุบันอาจไม่มีที่สิ้นสุดหรือมีปริมาณที่หลากหลาย การเป็นผู้สูงอายุก็น่าจะทำให้ความรู้ดังกล่าวล้าหลังไปได้ด้วยเหตุนี้ แนวทางการแก้ไขก็คือ การใช้คอมพิวเตอร์เพื่อพัฒนาและเพิ่มพูนความรู้ตนเอง

ด้านที่สาม อัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดแต่มีความหลากหลายหรือมีการเปลี่ยนแปลง จึงทำให้เกิดการเลือกอัตลักษณ์ที่ใกล้เคียงกับตนเองมากที่สุด อัตลักษณ์ที่ว่านั้นได้แก่ การแพทย์ที่มีการปรับเปลี่ยนจากการแพทย์แบบเดิมเป็นการแพทย์ทางเล็กลง สวัสดิการผู้สูงอายุที่ปรับเปลี่ยนสู่สวัสดิการแบบใหม่ และวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ที่เน้นความกระตือรือร้นและการดูแลตนเอง

และทางเลือกที่กลุ่ม OPKY เลือกก็คือ การเลือกการเปลี่ยนแปลงสู่สิ่งใหม่ เช่น การแพทย์ทางเล็กลง สวัสดิการแบบใหม่ และวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ นั่นก็อาจหมายถึง “พลังของอัตลักษณ์” จากสถาบันที่ยังคงสามารถกำหนดกฎเกณฑ์ผู้สูงอายุอยู่ไม่น้อย และหากมองในมุมกลับกัน “ผู้สูงอายุ” ก็มีพลังในการเลือกอัตลักษณ์ได้เช่นกัน

ดังนั้น เมื่อพิจารณาพลังของอัตลักษณ์จากสังคมกำหนดจึงมิได้มีอำนาจทั้งหมด อำนาจของอัตลักษณ์บางอย่างจะมีพลังอำนาจเหนืออัตลักษณ์อื่นอื่นๆ ดังเช่น ในกรณีของกลุ่ม OPKY คือ อัตลักษณ์ด้าน “ศาสนา” ที่หลงเหลือจากสังคมอดีต และ “การตลาดผู้สูงอายุ” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ได้จากสังคมอุตสาหกรรมและข้อมูลข่าวสาร ส่วนอัตลักษณ์อื่นๆ นั้นจะมีอำนาจที่น้อยลง โดยเฉพาะอัตลักษณ์ในสังคมอุตสาหกรรม เช่น การแพทย์ และรัฐ ทั้งนี้ก็เนื่องจาก “พลังของการกำหนดตนเอง” ซึ่งเป็นผลผลิตมาจากสภาพของปัจจัยด้านกลุ่มผู้สูงอายุ OPKY ที่กลายเป็นพลังอีกด้านหนึ่งที่จะต่อสู้ต่อรองความหมายได้ ดังที่จะกล่าวต่อไป

9.2 ปัจจัยด้านผู้สูงอายุ OPPY

อำนาจของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ที่สามารถกำหนดและต่อสู้อัตลักษณ์ของตนเองได้ ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านผู้สูงอายุ OPPY จำแนกได้เป็นสองส่วนคือ ปัจจัยด้านประชากรศาสตร์ และปัจจัยด้านสุขภาพ

(1) ปัจจัยด้านประชากรศาสตร์

ปัจจัยด้านประชากรศาสตร์สามารถจำแนกได้เป็นปัจจัยด้านรายได้ ชนชั้น สถานภาพ การศึกษา และพื้นที่การอยู่อาศัย จากข้อมูลของการศึกษาที่ผ่านมาและในครั้งนี้นับว่ากลุ่ม OPPY เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีรายได้ในระดับสูง ชนชั้นกลางถึงชนชั้นสูง สถานภาพมีทั้งเกษียณอายุแล้วยังทำงานอยู่ อาศัยในเมือง แต่ทั้งหมดมักจะเคยหรือยังดำรงตำแหน่งในระดับสูง มีการศึกษาในระดับสูงบางท่านเคยเรียนในต่างประเทศและอาศัยอยู่ในเมือง

ปัจจัยดังกล่าวทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้สามารถเข้าถึงการเรียนคอมพิวเตอร์และเข้าชมรม OPPY ได้ กล่าวคือ เมื่อมีรายได้สูง จึงมีเงินที่สามารถจ่ายค่าเล่าเรียนคอมพิวเตอร์ การซื้ออุปกรณ์คอมพิวเตอร์ และสามารถใช้ชีวิตด้วยการบริโภคได้ รวมถึงไม่จำเป็นต้องพึ่งพาทั้งบุตรหลานและรัฐ ส่วนนี้จึงไม่จำเป็นต้องเน้นย้ำความกตัญญู

ในด้านของชนชั้นและสถานภาพ จะเป็นตัวกำหนดให้ผู้สูงอายุแสวงหาความรู้ด้านคอมพิวเตอร์เพื่อให้เกิดความทันสมัย การใช้งานในการทำงาน และการติดต่อสื่อสารกับบรรดาเพื่อนฝูงที่สนใจในประเด็นร่วมกัน และการใช้ชีวิตแบบใหม่ที่เริ่มพึ่งพาตนเองและใช้ชีวิตแบบมีความสุขตามแนวคิด “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่”

ความจำเป็นด้านการศึกษาก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้ภาษาอังกฤษที่ดีพอที่จะใช้งานคอมพิวเตอร์ และที่สำคัญก็คือ การอาศัยอยู่ในเมืองเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY พึ่งมีเนื่องจากชมรมตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ

และเมื่อพิจารณาให้ลึกลงไปถึง “กลุ่มรักวันอาทิตย์” ซึ่งเป็นกลุ่มที่เรียนต่อเนื่องก็พบว่า ตัวแปรสำคัญที่ทำให้กลุ่มนี้สามารถเรียนต่อเนื่องได้ก็คือเรื่อง “รายได้” ที่มีสูง จึงสามารถมีเงินที่จะจ่ายค่าเล่าเรียนได้อย่างต่อเนื่อง กล่าวอีกนัยหนึ่งหากไม่มีเงินไม่มีรายได้ก็ยากที่จะเข้ามาใช้คอมพิวเตอร์ได้

ตัวแปรที่อาจเพิ่มเติมก็คือ ตัวแปรด้านของเพศ จะเป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้อัตลักษณ์ของกลุ่ม OPPY ไม่เหมือนกัน หากเป็นผู้สูงอายุที่เป็นสตรี การให้ความสนใจต่อความสวยงามก็ยังคงเป็นสิ่งที่จำเป็น

(2) ปัจจัยด้านสุขภาวะ

ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPKY มีสุขภาวะทั้งด้าน กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ในระดับดี กล่าวคือ ในด้านร่างกาย มีสุขภาพที่แข็งแรง แม้ว่า บางท่านอาจเริ่มมีปัญหาคความอ่อนแอทางด้านร่างกายหรือเกิดภาวะเจ็บป่วย แต่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็รักษาสุขภาพและการป้องกันสุขภาพร่างกาย ส่วนนี้เองที่ทำให้ผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY สามารถเดินทางเข้ามาร่วมกิจกรรมของ OPKY ได้

ในด้านของจิตใจ ผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY เป็นผู้สูงอายุที่มีจิตใจไม่ยอมแพ้ และปฏิเสธความหมายของสังคมยุคอุตสาหกรรมที่มองว่าผู้สูงอายุควรเกษียณอยู่กับบ้าน โดยทำกิจกรรมต่อเนื่องในชีวิต ซึ่งจะสอดคล้องกับมิติเชิงสังคม ที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังทำกิจกรรมในสังคม โดยเฉพาะการเรียนคอมพิวเตอร์ เพื่อที่จะพัฒนาตนเองและการสร้างเครือข่ายในสังคม

ด้านจิตวิญญาณ ผู้สูงอายุทุกท่านต่างตระหนักถึงประเด็นเรื่องความชราเป็นเรื่องธรรมชาติ และยึดถือหลักศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ยึดติด ไม่ยึดมั่นถือมั่นในชีวิต และมีมิติดังกล่าวก็แพร่เข้าไปสู่สุขภาพกาย ใจ สังคม และอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในกลุ่ม OPKY ว่า แม้จะ “ไฮเทค” แต่ก็ยังคงรู้จัก “ปลง” กับชีวิต เท่ากับว่า กลุ่ม OPKY ยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่แต่จะไม่รับวิธีคิดวิทยาศาสตร์ที่จะเอาชนะทุกสิ่ง ดังหลักฐานที่ปรากฏที่ปฏิเสธการต่อต้านความชราด้วยวิทยาศาสตร์

กล่าวโดยรวม ปัจจัยของตัวผู้สูงอายุเองทั้งด้านประชากรศาสตร์และสุขภาวะ มีผลโดยตรงที่จะทำให้ผู้สูงอายุสามารถมีพลังในการกำหนดและต่อสู้ความหมายของอัตลักษณ์ตนเองได้ และสำหรับกรณีของกลุ่ม OPKY เนื่องด้วยปัจจัยดังกล่าวมีความเข้มแข็ง การปะทะต่อสู้ต่อรองความหมายจึงค่อนข้างเป็นไปได้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อสู้และอธิบายความหมายของตัวเองว่าเป็นผู้สูงอายุที่ “ไฮเทค” และแตกต่างไปจากคนอื่น

แม้กลุ่ม OPKY จะมีอัตลักษณ์ที่เข้มแข็ง แต่ก็ยังคงไม่ลืมว่า อัตลักษณ์ที่คนอื่นสร้างขึ้นก็มีความเข้มข้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เมื่อผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มเข้มแข็งต่อสู้ต่อรองก็ยังคงตกอยู่ภายใต้อัตลักษณ์ดังกล่าว เพียงแต่ว่า เมื่อผู้สูงอายุเข้มแข็งก็สามารถต่อสู้และเลือกส่วนเสี้ยวของอัตลักษณ์ที่มีความหลากหลายที่มีความเหมาะสมกับตนได้ เช่น เลือกมิติเชิงศาสนา และเลือกในส่วนที่เป็นวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่แทนการพึ่งพิงและการเกษียณอายุแบบเดิมๆ รวมถึงสร้างความหมายใหม่ๆ เพิ่มเติม เช่น “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ซึ่งต่างไปจากกลุ่มผู้สูงอายุที่อ่อนแอที่จำใจรับอัตลักษณ์ด้านลบที่คนอื่นสร้างขึ้นมากกว่าการเลือกในส่วนที่ตนเองต้องการ หรือไม่สามารสรสร้างความหมายใหม่ๆ ขึ้นมาได้เลย

10. การปะทะระหว่างอัตลักษณ์เดิมกับอัตลักษณ์ใหม่ (หรือความสูงอาย)

เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื่องจากปัจจัยผู้สูงอายุโดยเฉพาะปัจจัยด้านประชากรศาสตร์ ที่กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY เป็นกลุ่มที่มีรายได้สูง ชนชั้น-สถานภาพสูง การศึกษาสูง และการอาศัยในเมือง เหล่านี้ทำให้อารมณ์สร้าง “อัตลักษณ์ของตนเอง” ขึ้นมาอีกส่วนหนึ่ง หรืออัตลักษณ์ของคนชนชั้นสูง และอัตลักษณ์ดังกล่าวก็ปะทะกับอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่มาที่หลัง

อัตลักษณ์ของคนชนชั้นสูงนี้ เป็นอัตลักษณ์ที่ถือได้ว่ามีมาก่อนอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่มาที่หลัง และมีแนวโน้มในด้านบวกมากกว่า กล่าวคือ เป็นคนรวย มีการศึกษา อาศัยในเมือง อัตลักษณ์เหล่านี้ฝังแน่นอยู่ในกลุ่มคนดังกล่าว

การฝังแน่นอยู่ในกลุ่มคนกลุ่มนี้ทำให้เมื่อคนกลุ่มนี้ไม่ได้รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่ม OPKY จะเป็น “ปัจเจกบุคคล” ก็จะมองไม่ค่อยเห็นว่า เขาและเธอเป็น “ผู้สูงอายุ” เพราะเมื่อมองผิวเผินจะเห็นเพียงด้านบวกและการมีอำนาจเท่านั้น

แต่เมื่อคนกลุ่มนี้มีวัยมากขึ้น รวมถึงเริ่มรวมตัวกันเข้าเรียนกลุ่ม OPKY มิติเรื่อง “วัย” ก็เริ่มก้าวเข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญ และเนื่องจาก “ผู้สูงอายุ” ในสังคมอุตสาหกรรมมีมิติเชิงลบ คือ อ่อนแอ เกษียณ ล้าสมัย การรวมตัวของผู้สูงอายุที่เคยมีอำนาจมาก่อนก็ต้อง “ต่อรอง” กับอัตลักษณ์เดิมของตนเข้ากับอัตลักษณ์ใหม่ที่มีด้านลบ

กลยุทธ์การต่อสู้ต่อรองของอัตลักษณ์เดิมในด้านบวกกับอัตลักษณ์ใหม่หรือผู้สูงอายุ กลุ่ม OPKY เลือกที่จะต่อสู้ต่อรองอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในด้านของ “ความล้าหลัง” ด้วยคู่แข่งคือ “ความทันสมัย” โดยการใช้เครื่องมือคือ “คอมพิวเตอร์” เป็นตัวช่วยสำคัญ เพราะเครื่องมือดังกล่าวเป็นเครื่องมือใหม่ที่เข้ากับอัตลักษณ์เดิมของตน คือ เงิน ความรู้ด้านภาษาอังกฤษ และสภาพของเทคโนโลยีในเมือง ผลลัพธ์ที่ได้ของการต่อสู้ต่อรองอัตลักษณ์ก็คือการกลายเป็น “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ดังที่ปรากฏในข่าว บทความ ที่ปรากฏในหนังสือมวลชนและการยอมรับของคนทั่วไป

อาจกล่าวได้ว่า การรวมตัวของผู้สูงอายุทำเพื่อ “เติม” อัตลักษณ์ด้านบวกหรือความทันสมัยเข้ามาสู่ตัวเอง กล่าวคือ การทำให้ภาพของตนเองมีทั้งสถานภาพสูง รายได้สูง ชนชั้นสูง และการมีความทันสมัย นั่นทำให้ภาพของตนเองดีขึ้น ในอีกด้านหนึ่ง ก็ยังช่วยทำให้ภาพของผู้สูงอายุพัฒนาขึ้นอีกด้วย

หากพิจารณาน้ำหนักของการพัฒนาตนเองกับการพัฒนาผู้สูงอายุก็จะพบว่า น้ำหนักของการพัฒนาตนเองจะมีสูงกว่าการพัฒนาความหมายของผู้สูงอายุ หลักฐานที่ยืนยันก็คือ ผู้สูงอายุในกลุ่ม OPKY เมื่อพัฒนาตนเองแล้ว ก็มักจะย้อนกลับไปสู่อัตลักษณ์เดิมของตนเองมากกว่า อัตลักษณ์ของความเป็นผู้สูงอายุ กล่าวคือ เป็นคนรวย การศึกษาดี สถานภาพสูง อันทำให้ทั้ง

ตนเองและผู้อื่นไม่มองว่าตนเองคือผู้สูงอายุอีกต่อไป เมื่อเป็นเช่นนั้น ความเป็นผู้สูงอายุจึงยังคงเหมือนเป็นมิติเชิงลบที่ผู้สูงอายุที่มีอัตลักษณ์ที่ดีอยู่แล้วพร้อมที่จะปฏิเสธได้ และส่งผลต่อเนื้อหาให้การพัฒนาความหมายของผู้สูงอายุในด้านบวกอื่นๆ เป็นไปได้ยาก

อย่างไรก็ตาม ชมรม OPPY ก็พยายามที่จะสร้างความหมายของผู้สูงอายุในด้านบวกด้านอื่นๆ ด้วยการยกตัวอย่างและสถิติให้เห็นถึงกรณีของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ คอมพิวเตอร์ ตลอดจนการแสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้เมื่อมาเรียนแล้วก็นำความรู้ดังกล่าวไปปรับใช้ได้กับชีวิตประจำวันและการทำกิจกรรมเพื่อสังคม เช่น เอาความรู้แบบใหม่นี้ไปปรับใช้กับการพัฒนาการสอนหนังสือ หรือการจ้างให้ผู้พิการสแกนภาพเพื่อลงคอมพิวเตอร์ เป็นต้น แม้ว่าด้านหนึ่งจะทำการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ชมรมให้เป็นที่รู้จักกับคนทั่วไปและดึงดูดให้บรรดาผู้สูงอายุเข้ามาเรียนในชมรมก็ตาม แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าถือเป็นความพยายามพัฒนาความหมายผู้สูงอายุในด้านบวกได้ด้วย นั่นก็คือ ความทันสมัย การใช้ชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่เรียนรู้คอมพิวเตอร์และการทำกิจกรรมเพื่อสังคม

ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากมีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนจึงทำให้การสร้าง ความหมายของผู้สูงอายุในด้านบวกแพร่กระจายได้ในวงกว้าง ในทางกลับกันหากไม่มีการประชาสัมพันธ์แล้ว ปัญหาที่จะตามมาก็คือการที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะย้อนกลับไปสู่อัตลักษณ์เดิมของตนและละทิ้งอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไปในที่สุด ปรัชญาการณดังกล่าวปรากฏเด่นชัดในกรณีของผู้สูงอายุที่มีชื่อเสียงในสังคม แต่คนทั่วไปจะไม่ค่อยเห็นมิติความเป็นผู้สูงอายุ แต่กลับมองเฉพาะความรู้ความสามารถมาก่อน

อัตลักษณ์ผู้สูงอายุจึงไม่อาจพิจารณาได้ด้านเดียว แต่มีถึงสามระดับด้วยกัน คือ อัตลักษณ์ที่คนอื่นสร้างขึ้น อัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนดเอง และอัตลักษณ์ก่อนหน้านี้ที่เป็นผู้สูงอายุ อัตลักษณ์ทั้งสามนี้ต่างปะทะต่อสู้อรรถของความหมายกันและแย่งชิงกันในการอธิบายตัวตนออกมา ดังกรณีของกลุ่ม OPPY ที่พยายามกำหนดความหมายของตนเองในด้านบวกภายใต้สังคมที่กำหนดความหมายในด้านลบและอัตลักษณ์เดิมของตนเอง

11. บทสรุปของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY

ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY เป็นผู้สูงอายุที่เป็นคนมีอำนาจ มีความรู้ เป็นชนชั้นกลางถึงสูง มีสถานภาพที่ดี มีสุขภาพะทั้งกาย ใจ สังคมและจิตวิญญาณที่ดี กลุ่มผู้สูงอายุดังกล่าวแม้จะเกษียณอายุแล้ว แต่ก็สามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุข เช่น การท่องเที่ยว การบริโภค และการใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือสำคัญในการอ้างความหมายของตนเองในด้านบวก รวมถึงการสร้าง ความหมายใหม่ในด้าน “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค”

กลวิธีสำคัญที่กลุ่มผู้สูงอายุนี้ใช้สร้างอำนาจความชอบธรรมในการสร้างอัตลักษณ์ตนก็คือ การใช้วาทกรรมการอธิบาย การยกตัวอย่าง การโต้แย้ง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน การยอมรับ ประกอบทั้งการสาริต ที่ใช้การสื่อสารโดยเฉพาะสื่อคอมพิวเตอร์ แม้ว่า ผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY อาจจะไม่ได้เป็นผู้สร้างสื่อทั้งหมดโดยตรง แต่ก็เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดเนื้อหาและรูปแบบในสื่อทั้งสื่อมวลชนและคอมพิวเตอร์ จึงทำให้สามารถเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์ได้ตามที่ตนต้องการ

ยิ่งไปกว่านั้น สภาพสังคมและวัฒนธรรม ทั้งมิติด้านสังคม การแพทย์ การตลาด รัฐ และการสื่อสารก็ล้วนแล้วแต่เอื้ออำนวยให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุเป็นไปในด้านบวก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดจากสังคมอุตสาหกรรมก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสารที่เริ่มให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตยุคใหม่ โดยไม่มองว่าผู้สูงอายุอ่อนแอไร้ค่า แต่ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ การมองแพทย์ทางเลือก การมองกลุ่มตลาดผู้สูงอายุ รวมถึงเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่เริ่มกระจายตัวสู่ผู้สูงอายุ ประกอบทั้งแนวคิดผู้สูงอายุในสังคมไทยในอดีตก็ยังคงเข้มข้นอยู่โดยเฉพาะมิติศาสนาเรื่อง “การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ”

จากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุในเบื้องต้นนี้ ยังแสดงให้เห็นความลื่นไหลของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่น่าสนใจหลายประการดังนี้

ประการแรก การปะทะต่อสู้ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY กับอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด กลุ่ม OPKY เป็นผู้กลุ่มสูงอายุที่นิยามตนเองในด้านบวก ต่างไปจากความคิดของสังคมอุตสาหกรรมที่เริ่มมองผู้สูงอายุที่ไร้คุณค่าและยังคงยืนยันอัตลักษณ์เดิมของผู้สูงอายุในด้านศาสนา ตลอดจนการเปิดหน้าอัตลักษณ์ใหม่คือ “ผู้สูงอายุหัวใจไฮเทค” ด้วยการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์ รวมถึงสร้าง “ชุดความรู้” เกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุเพื่อยกระดับกลุ่มผู้สูงอายุด้วย

อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY จึงมีลักษณะที่ทับซ้อนกันจากอดีตสู่ปัจจุบันและที่สำคัญคือมีลักษณะ “ย้อนแย้ง” (contradictory)

ด้านหนึ่งจะยังคงเห็นด้วยกับแนวทางอดีตคือ การมองศาสนาเรื่องการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เริ่มมองไปข้างหน้าคล้ายคลึงกับสังคมตะวันตก คือ การหันมาให้ความสำคัญแก่วิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่เน้นการพึ่งพิงตนเอง การใช้ชีวิตแบบใหม่ การรักษาสุขภาพ การท่องเที่ยว การบริโภค และที่สำคัญคือ การเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์ ดังอัตลักษณ์หลักที่ว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ซึ่งเป็นการผสมกันระหว่าง “ผู้สูงวัย” หรือความแก่ที่ไม่อาจหลบหนีได้ในมิติศาสนา และ “ไฮเทค” ที่เป็นวิถีชีวิตแบบใหม่

เหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งนั้นก็อาจเนื่องมาจากสภาพของสังคมและวัฒนธรรมสังคมไทยยังมีลักษณะการปะปนกันระหว่างสังคมเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และข้อมูลข่าวสาร ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จึงต้องเลือกรับทั้งสามกระแสเข้ามาในตัว

การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่ม OPPY จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นการคัดเลือกอัตลักษณ์ที่เหมาะสมกับตนและสร้างเป็นอัตลักษณ์ใหม่ให้กับกลุ่มตนเอง นั่นก็คือ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” สิ่งที่สำคัญคือ อัตลักษณ์ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับสังคมในยุคข้อมูลข่าวสาร ที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่เข้มแข็งทำกิจกรรมเพื่อตนเองไม่เป็นภาระต่อผู้อื่น ทว่า อัตลักษณ์ดังกล่าวก็ยังต่างไปจากยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร ก็คือ การผสมผสานอัตลักษณ์ในยุคสังคมเกษตรกรรมโดยเฉพาะเรื่องศาสนา และไม่สนใจการหยุดยั้งความชราแบบเบ็ดเสร็จ

อย่างไรก็ดี มิติเรื่องความกตัญญูแม้ว่าจะยังสำคัญในสังคมไทย แต่สำหรับกรณีของกลุ่ม OPPY เอง กลับมิได้ให้น้ำหนักเท่าไรนัก (แต่ก็มีได้ปฏิเสธ) นั่นก็เนื่องมาจากการที่กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีปัจจัยด้านเศรษฐกิจหล่อเลี้ยงอยู่ บุตรหลานจึงยังคงให้การดูแลหรือกตัญญูโดยปริยาย

ประการที่สอง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มผู้สูงอายุ OPPY สามารถกำหนดอัตลักษณ์ตนเองได้ในด้านบวก การนิยามตนเองในแง่บวกสืบเนื่องมาจากอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดความหมายของผู้สูงอายุมีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลง ในบางส่วนก็มีความอ่อนแอและมีทางเลือกที่หลากหลาย จึงทำให้ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY สามารถหยิบและเลือกใช้อัตลักษณ์ที่เหมาะสมกับตนเองได้ เช่น การเลือกด้านศาสนา หรือการเลือกวิถีชีวิตสมัยใหม่

นอกจากนั้น กลุ่ม OPPY เป็นกลุ่มผู้สูงอายุในเมืองที่มีความรู้ มีรายได้สูง มีความพร้อมทั้งสุขภาวะทั้งสี่ คือ สุขภาพกายดี จิตใจดี มีภาวะสังคมมั่นคง และสนใจในประเด็นจิตวิญญาณเหล่านี้ จึงกลายเป็นอำนาจสำคัญที่สามารถต่อยอดกับอัตลักษณ์ที่คนอื่นสร้างขึ้นได้

อนึ่ง อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY นี้ ยังเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุที่กระตือรือร้นเข้มแข็งเท่านั้น มิได้หมายความว่า กลุ่มผู้สูงอายุทุกคนในชมรม OPPY จะเป็นเช่นนั้น ผู้สูงอายุที่มีลักษณะประชากรศาสตร์ที่ดีและมีสุขภาวะทั้งสี่ที่ดีก็อาจมิได้ก้าวมาสู่นิยามในลักษณะดังกล่าว เช่น บางกรณี สุขภาพร่างกายอ่อนแอก็จะเลิกเรียนคอมพิวเตอร์ในกลางคัน และหันไปสู่นิยามผู้สูงอายุของการแพทย์ที่เน้นความอ่อนแอทางด้านร่างกาย ดังเช่นที่ให้สัมภาษณ์ว่า

“มีตกหล่นหายไปประมาณ 30% ที่เหลือจะผลุบๆ โผล่ๆ ไม่สบายบ้าง บางส่วนล้มหายตายไปบ้าง ลูกหลานจะแจ้งให้ทราบ” (สุธีรา จำลองคุณลักษณะ, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2553)
 “เคยมีเพื่อนที่รัฐศาสตร์ จุฬาฯ มาเรียนด้วยกันคือคุณเยาวมาลย์ แต่ตอนหลังสุขภาพสามีไม่ดีก็เลยไม่ค่อยได้เข้ากลุ่ม” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553) “พีธีรลักษณ์ที่วันนี้มาด้วยก็หายไปนานก็กลัวว่าจะตามไม่ทัน แยกทำ shipping หลังๆ มีปัญหาสุขภาพ และก็สามีไม่ค่อยสบาย นานๆ ก็มาที” (อรุณี วงศ์วัลภาภรณ์, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

ในทำนองเดียวกันกับผู้สูงอายุที่ยังมีปัญหาด้านการเงิน การเข้ามาเรียนคอมพิวเตอร์และเป็นสมาชิกชมรมอย่างถาวรจึงเป็นไปได้ยากเช่นกัน ดังคำสัมภาษณ์ของคุณทรงพล มะลิกุล ที่กล่าวถึงเพื่อนร่วมชั้นเรียนที่บางท่านหยุดหายไปว่า “ไม่ค่อยมีที่เรียนต่อเนื่อง เพราะเป็นเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจจะครบ เรียนแล้วหากไม่ได้ทำอะไร ก็สิ้นเปลืองเหมือนกัน ไม่เหมือนผมที่ยังพอมีเงินจากลูก จากบำนาญ และก็เอาไปทำอาชีพสอนหนังสือ” (ทรงพล มะลิกุล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2553)

ดังนั้น การนิยามตนเองในลักษณะดังกล่าวจึงมีเงื่อนไขที่เกิดขึ้นและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต อัตลักษณ์ผู้สูงอายุจึงมีลักษณะที่ไม่หยุดนิ่งและกลายเป็น (becoming)

ยิ่งไปกว่านั้น ภายใต้อัตลักษณ์ร่วมกันของกลุ่มก็มีความแตกต่างกัน เช่น ความแตกต่างเรื่องเพศ ก็ยังส่งผลให้การนิยามความหมายไม่เหมือนกันหรือแตกต่างหลากหลาย (difference) ด้วย ดังกรณีที่สตรีสูงอายุมองตัวตนในฐานะ “สวยสง่างาม” สิ่งนี้กระตุ้นเตือนให้ตระหนักว่าอัตลักษณ์ผู้สูงอายุยังมีความแตกต่างหลากหลายอีกมากมาย

ประการที่สาม ทุนเดิมที่สร้างทุนใหม่ เนื่องจากกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY เป็นกลุ่มที่มีฐานะดี การศึกษาสูง สถานภาพที่ดี อันทำให้เป็นเหมือนทุนเบื้องต้นที่จะกลายเป็นอำนาจในการกำหนดความหมายของตนเองได้ง่ายขึ้น รวมถึงหากต้องการทำกิจกรรมอะไร ทุนเหล่านี้ก็จะเป็นฐานที่สามารถทำได้ เช่น การบริโภคหรือการเรียนคอมพิวเตอร์ เพื่อนำมาเป็นทุนความรู้ (คอมพิวเตอร์) ในการผลิตอัตลักษณ์ของตนเองอีกทอดหนึ่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY จะมีทุนที่มาก เช่น ฐานะ การศึกษา สถานภาพที่ดี ก็ยังไม่เพียงพอต่อการต่อสู้กับอัตลักษณ์ จึงต้องพยายามหาชุด “ความรู้” เรื่องคอมพิวเตอร์เป็นพลังที่จะช่วยสร้างความหมายและต่อรองความหมายของตนเองในด้านบวกเพิ่มเติมขึ้นด้วย และเมื่อได้เติมพลังแล้ว ก็ย้อนกลับไปผนวกกับทุนเดิมของตนในการใช้ชีวิต

ประการที่สี่ การปะทะกันระหว่างอัตลักษณ์เดิมและอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ เนื่องจากอัตลักษณ์ผู้สูงอายุเป็นอัตลักษณ์ที่มาทีหลัง แต่กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY จะมีอัตลักษณ์เดิมที่ติดตัวมาก่อน คือ รายได้สูง ชนชั้นสูง การศึกษาสูง เหล่านี้เป็นอัตลักษณ์ด้านบวก ซึ่งต่างไปจากอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่มีแนวโน้มเป็นไปในด้านลบ โดยเฉพาะความอ่อนแอ

เมื่ออัตลักษณ์ขัดแย้งกันนั้น กลุ่มผู้สูงอายุ OPPY จึงมักจะเลือกเอามิติด้านบวกของผู้สูงอายุมากกว่าและผสมกับอัตลักษณ์เดิมของตนเอง การรวมกลุ่มของ OPPY จึงเป็นเพียงการรวมกลุ่มเพื่อเติมอัตลักษณ์ด้านบวก คือ “ความทันสมัย” มาผนวกกับอัตลักษณ์ของตนเองที่อาจขาดความทันสมัย ดังนั้น ในท้ายที่สุดผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY จึงกลายเป็นคนที่รวย ชนชั้นสูง การศึกษาสูง อาศัยในเมือง และเป็นคนทันสมัย แต่มิได้หมายถึงการเป็น “ผู้สูงอายุ” หรือต่อสู้เพื่อความเป็นผู้สูงอายุ ความเป็นผู้สูงอายุจึงมิได้มีการพัฒนาความหมายด้านบวกเพิ่มเติมขึ้น

แต่เนื่องจากการประชาสัมพันธ์ข่าวสารของชมรมด้วยการยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่เรียนคอมพิวเตอร์และประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดการขยายมิติด้านความทันสมัยกับผู้สูงอายุขึ้นมา แต่ก็ยังคงเป็นปริมาณที่น้อยอยู่เมื่อเทียบกับประเด็นผู้สูงอายุที่หลากหลาย เช่น เรื่องสุขภาพ ภูมิปัญญา คุณค่าของผู้สูงอายุต่อสังคม เป็นต้น

แม้ว่ากลุ่มผู้สูงอายุ OPPY จะทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมอันจะแสดงให้เห็นถึงการขยายการพัฒนามิติผู้สูงอายุในด้านของการทำประโยชน์เพื่อสังคม แต่กลับพบว่า เป็นการทำได้ด้วยตนเองมากกว่าการรวมกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อทำกิจกรรมเพื่อสังคม เหตุผลส่วนหนึ่งก็คือปัจเจกบุคคลแต่ละคนมีความพร้อมทั้งด้านสถานภาพ ชนชั้น รายได้ ความรู้ และการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมในเมืองมิได้เป็นเรื่องที่ง่ายตายนัก เมื่อเป็นเช่นนี้ คนทั่วไปและแม้แต่ผู้สูงอายุเองอาจหลงลืมไปว่า คนกลุ่มนี้คือกลุ่มผู้สูงอายุ การรวมกลุ่มเป็นชมรม OPPY และทำประโยชน์เพื่อสังคมจึงอาจเป็นอีกหนทางหนึ่งที่ช่วยพัฒนามิติด้านความสูงอายุในแง่บวกให้มากขึ้นได้

ประการที่ห้า อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY มีความแตกต่างจากวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมตะวันตก ถึงแม้ว่า ภาพของผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะใช้คอมพิวเตอร์เพื่อสร้างความทันสมัยให้กับตนเองและใช้ชีวิตอย่างมีความสุขด้วยการบริโภค จนดูเหมือนมีความคล้ายคลึงกับผู้สูงอายุในสังคมตะวันตก ทว่า กลับมีจุดที่แตกต่างกันอย่างน้อยสองข้อคือ

ข้อแรก กลุ่ม OPPY ยังคงยึดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมของไทยคือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติและการเคารพกตัญญูต่อผู้สูงอายุ

ข้อที่สอง กลุ่ม OPPY ยังมุ่งเน้นการทำประโยชน์เพื่อสังคมอีกด้วย แม้จะเป็นการทำในลักษณะปัจเจกบุคคลก็ตามที ซึ่งสิ่งนี้ก็ย้อนกลับไปทำให้ผู้สูงอายุยังคงได้รับการยอมรับในสังคม อยู่ไม่เสื่อมคลาย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 8

การสร้างและการต่อสู้อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ

ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

เกริ่นนำ

ในบทที่ 7 ได้นำเสนอให้เห็นการสร้างและการต่อสู้อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุในเมือง และชี้ให้เห็นว่า แม้ในด้านหนึ่งกลุ่มผู้สูงอายุต้อง “ยอมจำนน” รับอัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนดให้แต่ในเวลาเดียวกันกลุ่ม OPKY ก็ “ไม่ยอมแพ้” และพยายามต่อสู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเองคือ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” สำหรับในบทที่ 8 นี้ จะนำเสนอให้เห็นกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุในชนบท เพื่อพิสูจน์ให้เห็นด้วยว่า ไม่ใช่แต่เพียงผู้สูงอายุในเมืองเท่านั้นที่สามารถสร้างและต่อสู้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุ แต่กลุ่มผู้สูงอายุในชนบทก็ยังสามารถดำเนินการได้เพียงแต่อาจมีจุดที่แตกต่างกันซึ่งจะค้นพบได้ในบทนี้

กลุ่มผู้สูงอายุที่รวมตัวกันในชนบทในที่นี้คือ “ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร” ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีลักษณะประชากรศาสตร์ต่างไปจากกลุ่มแรก คือ อาศัยในพื้นที่ชนบท รายได้ต่ำ เป็นชนชั้นล่าง แต่กลับมีสถานภาพที่สูงในชุมชน และมีสุขภาพะที่ดี ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต่างพากันรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเอง ตลอดจนการพัฒนาสังคมหรือชุมชนที่ตนอาศัยอยู่โดยใช้ภูมิปัญญาของตนและศาสนา ดังรายละเอียดในหัวข้อที่ 1 และ 2 เรื่อง ลักษณะทั่วไปของชมรมและโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของชมรม

ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ถือได้ว่าเป็นผู้สูงอายุที่กระตือรือร้น (active aging) และพยายามสร้างความหมายของตนเองในด้านบวก คือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีความดีต่อชุมชน” อันเป็นเหรียญอีกด้านหนึ่งของความพยายามที่ผู้สูงอายุต่อสู้และสร้างอัตลักษณ์ของตนขึ้นมา เพื่อยืนยันแนวคิดดังกล่าวจะวิเคราะห์ผ่านวาทกรรมของผู้สูงอายุตามแนวคิดของ Norman Fairclough ในหัวข้อที่ 3-7 เรื่อง วิธีการศึกษา การวิเคราะห์ตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม และผลลัพธ์ตามลำดับ

จากแนวคิดอัตลักษณ์แสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์เป็นเสมือนเหรียญสองด้าน คือ คนอื่นเป็นผู้กำหนดและตนเองเป็นผู้กำหนด ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ก็ไม่แตกต่างกัน ดังนั้น ในช่วงหลังจะนำเสนอให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างอัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดและอัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่มนี้กำหนดเองดังในหัวข้อที่ 8 เรื่อง การปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ภายใต้กรอบของสังคม ตลอดจนปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

ที่ทำให้ชมรมดังกล่าวมีอำนาจต่อรองได้ ดังหัวข้อที่ 9 เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร และบทสรุปของอัตลักษณ์ของชมรมผู้สูงอายุใน หัวข้อที่ 10

ในตอนท้ายสุด จะเปรียบเทียบระหว่างอัตลักษณ์ของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กับ อัตลักษณ์ของชมรม OPPY ในหัวข้อที่ 11 เพื่อแสดงให้เห็นจุดเหมือนจุดต่างของชมรมทั้งสองใน แต่ละแง่มุม และนำไปสู่บทสรุป

1. ลักษณะทั่วไปของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร เป็นชมรมที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2535 เนื่องในวโรกาสฉลองพระชนมายุครบ 60 พระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551) นอกจากนั้นชมรมดังกล่าวยังเป็นหนึ่งในเครือข่ายของชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศที่อยู่ภายใต้กรมการแพทย กระทรวงสาธารณสุข และสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย อันทำให้ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ จากกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย และหน่วยงานองค์กรเอกชนต่างๆ ทั้งด้านงบประมาณ อีกทั้งการได้รับความรู้เรื่องสุขภาพ และอื่นๆ ดังที่ระบุไว้นี้

การรวมกลุ่มผู้สูงอายุเป็นชมรมนั้น หากทำได้จริงจะอำนวยความสะดวกทางราชการในการอบรมสุขศึกษา การพิจารณาให้สวัสดิการสงเคราะห์ โดยเฉพาะในด้านการส่งข่าวสารทางราชการสามารถสื่อสารกระจายไปสู่กลุ่มผู้สูงอายุได้ในเวลารวดเร็วเนื่องจากผู้สูงอายุรวมตัวกันอยู่แล้ว

(บรรลู่ ศิริพานิช, 2542: 174)

นอกจากการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐและสังคมแล้ว ในทางกลับกันกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งก็ยังทำประโยชน์เพื่อสังคมได้อีกด้วย ดังเช่น กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาตัวเลขผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2551 มีจำนวน 340 คน จาก 9 หมู่บ้าน ทั้งนี้ประชากรโดยรวมมีจำนวน 4,155 คน คิดเป็นร้อยละ 8.66 ประชากรส่วนใหญ่ยึดอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำไร่ ปลูกสวน และปศุสัตว์ (เอกสาร อบต., 2551) ในด้านประชากรศาสตร์ผู้สูงอายุในพื้นที่แห่งนี้พบว่า มีอายุ 60-80 ปี ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 60-69 ปี จำนวน 191 คน รองลงมาคือ 70-79 ปี จำนวน 107 คน และ 80 ปีขึ้นไป 40 คน (เอกสารสถานีอนามัย, 2550)

ในด้านการศึกษา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ผ่านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551) แต่จะมีความรู้ทางธรรมะค่อนข้างสูง เพราะผ่านการบวชเรียน รวมถึงมีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผ่านประสบการณ์หรือภูมิปัญญาจากในอดีตและการแสวงหาความรู้ด้วยการอบรมจากสถานที่ต่างๆ เช่น การเกษตรกรรม สมุนไพร การจักสาน การทำอาหาร เป็นต้น

ก็ชาวบ้านนะหนู ป. 2 เองนะ ไม่จบ ป.4 นะ ลูกจวนเด็กวัดนะ ไม่มีสัก ป. แต่เขาเรียนรู้อะไรได้ดีมากๆ อย่างยกตัวอย่างนะ ที่ว่าน้ำท่วม พี่ยังชื่นชมความคิดแกตลอดเลย ที่ว่าน้ำท่วมฝายทับโพธิ์ บึงนารางแกบอกพี่ว่า หมอๆ ช่วยโทรบอกอสม. ประสาน อสม. ให้ผมหน่อยสิ ให้เตรียมพวกพันธุ์ผักสวนครัว พวกอะไรต่อมิอะไร เดี่ยวเราเอาไปแจกบ้านที่เขาน้ำท่วมกัน แต่แกไม่แสดงออกเองนะ แกเข้าใจแต่ตัวให้คนอื่น

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ด้วยเหตุนี้ สถานภาพของผู้สูงอายุในชุมชนจึงอยู่ในเกณฑ์ที่ดี กล่าวคือ ได้รับการยกย่องในฐานะปราชญ์ชุมชนทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางธรรม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นมรรคทายกของวัดในชุมชน ส่วนในทางโลก ผู้สูงอายุบางท่านในชุมชนยังเป็นคณะกรรมการใน อบต. เช่น ลูกหนูดี ทองภูบาล ลูกจวน ผลเกิด ลูกสุดใจ ศรีเวียง บางท่านเป็นวิทยากรสอนนักเรียนในโรงเรียน เช่น ลูกณรงค์ แสงจันทร์ และบางท่านก็ได้รับการยกย่องจากองค์กรภายนอก อาทิ ลูกจวน ผลเกิด ที่ได้รับรางวัลปราชญ์ชุมชนในปี พ.ศ. 2547 และรางวัลชมเชยเศรษฐกิจพอเพียงในปี พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2552

สำหรับรายได้ของผู้สูงอายุในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่ยังคงทำงานในด้านเกษตรกรรมอยู่ โดยอาจจะลดการทำงานลงบ้าง จากเอกสารของ อบต. (2551) พบว่า รายได้ประชาชนในตำบลโพธิ์ไทรงาม มีรายได้ไม่เกินคนละ 25,000 บาท/คน/ปี มีจำนวนร้อยละ 15 ของเกษตรกรในตำบล และผู้มีรายได้ 25,000 บาท/คน/ปี มีประมาณร้อยละ 85 ของเกษตรกร

รายได้ดังกล่าวอาจจัดได้ว่าอยู่ในเกณฑ์น้อยแต่เนื่องจากบรรดาผู้สูงอายุต่างใช้ชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้ในระดับพอกินพอใช้ไม่มีปัญหา ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุบางท่านยังรวมกลุ่มกันทำเศรษฐกิจชุมชน เช่น การจักสาน การทำดอกไม้จันทน์ และการทำอาหาร เกษตรปลอดสารพิษ จึงทำให้มีรายได้พอเพียง ดังคำสัมภาษณ์ของ อบต. ที่ว่า

“เศรษฐกิจพอเพียงเนี่ยมันต้องผู้สูงอายุ เพราะว่าผู้สูงอายุแบบพอมีอันจะกินบ้าง ลูกส่งให้บ้าง ทำอย่างนั้นก็พอได้เพราะกำไรมันไม่เยอะ” (สนาม หอมขุนทด, อบต. และอสม., สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

เมื่อพิจารณาในด้านสุขภาพะ จากเอกสารของสถานีอนามัย (2550) ระบุว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสุขภาพที่ดี แต่มีจำนวน 64 คนป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูง จำนวน 34 คน ข้อเสื่อมจำนวน 22 คน เป็นเบาหวาน จำนวน 10 คน เป็นทั้งเบาหวานและความดันโลหิตสูง มีปัญหาการได้ยิน 8 คน และจำนวน 2 คน เป็นต้อกระจก นอกจากนี้มีผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ 34 คน พิการ 8 คน

สภาพบริบทชุมชนเป็นชุมชนชนบททำอาชีพเกษตรกรรม ความเจริญทั้งน้ำ ไฟ ถนน สถานีอนามัย โรงเรียน ก้าวเข้ามาในช่วงทศวรรษที่ 2520 อันทำให้ชุมชนมีความเจริญสามารถติดต่อกับภายนอกได้ง่ายไม่เป็นชนบทที่ห่างไกล (กำจร หลุยยะพงศ์, 2552ก) และในอีกด้านหนึ่งชุมชนก็เริ่มรับวัฒนธรรมความคิดที่มาจากส่วนกลางได้ง่ายขึ้นด้วย เช่น การศึกษาแบบใหม่ผ่านระบบโรงเรียน การแพทย์แผนใหม่ และการเมืองการปกครองจากรัฐ สภาพดังกล่าวส่งผลต่อสภาพของผู้สูงอายุที่จะดำรงอยู่แบบเดิมไม่ได้แต่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับความเจริญก้าวหน้าของสังคม ซึ่งจะแสดงผ่านอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่จะศึกษาในที่นี้

หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงการรวมกลุ่มของชมรมผู้สูงอายุ ระยะเวลาเริ่มแรกของการจัดตั้งชมรม มีจำนวนสมาชิกเพียง 35 คน แต่ในช่วงระยะเวลาที่ศึกษา (พ.ศ. 2551) ขยายตัวถึง 360 คน สถานที่ตั้งของชมรมตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 1 ตำบลโพธิ์ไทรงาม กิ่งอำเภอบึงนาราง จ.พิจิตร และอยู่ภายในสถานีอนามัยโพธิ์ไทรงาม เพราะเหตุผลสำคัญสองประการคือ ประการแรก พื้นที่สถานีอนามัยเป็นพื้นที่สาธารณะที่คนทั้งภายในและภายนอกชุมชนสังเกตเห็นได้ง่าย ประการที่สอง ผู้สูงอายุมีข้อจำกัดด้านร่างกายจึงจำเป็นต้องมีผู้สนับสนุน และผู้สนับสนุนที่ดีก็คือ สถานีอนามัย เพราะช่วยเรื่องสุขภาพได้ ยิ่งไปกว่านั้นเนื่องจากหัวหน้าสถานีอนามัยคือ หมอนพวรรณ โฉมสุข เป็นผู้ให้การสนับสนุนอย่างดี และถือเป็น “ผู้ประสานชมรม” อีกด้วย

2. โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของชมรม

ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ คือ “เพื่อรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมให้เกิดประโยชน์ต่อสุขภาพและส่วนรวม” ภายใต้อุดมการณ์ “ผู้สูงอายุสุขภาพดี มีศักดิ์ศรีช่วยเหลือสังคม” อันนำไปสู่การทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคม ดังคำกล่าวทั้งในเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่ระบุตรงกันว่า

“พวกเราพยายามไม่ทำตัวเป็นภาระกับลูกหลานหรือภาระของสังคม ยังมีอีกหลายอย่างที่เรอยากสืบทอดภูมิปัญญาให้คนรุ่นหลังไว้ เช่น การเล่นนิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ประเพณีเขาวงกต เรอยากจะทำในโอกาสต่อไป” (เอกสารสถานีอนามัย, 2551)

พวกเราไม่อยากเป็นภาระของลูกหลาน ไม่อยากนั่งๆ นอนๆ อยู่กับที่เหมือนไม่มีประโยชน์ เราจึงรวมกลุ่มกันก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา โดยมีหลัก 5 ก คือ กลุ่ม กรรมการ กองทุน กิจกรรม และกฎระเบียบ แรกเริ่มเรามีสมาชิก 43 คน รวบรวมเงินเพื่อเป็นทุนสำหรับกลุ่ม ชมรมของเรามีหลายหมู่บ้าน จะมีคนกลางคอยประสานงานระหว่างกลุ่ม จนตอนนี้สมาชิกมีสามร้อยกว่าคนแล้ว

(หนูดี ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ อ่างอิงในสุพรรณ, 2549: 76)

ทั้งนี้ ในการรวมตัวกันเป็นชมรมจะได้ประโยชน์คือจะนำความรู้ที่ได้จากหลายทิศหลายทางมารวมกัน อันทำให้เกิดการพัฒนาตนเองและสังคมได้ดีกว่าการทำงานเพียงผู้เดียว “ต้องทำงานร่วมกัน ทำคนเดียวไม่ได้ หลายคนหลายความรู้ คนรู้ก็มาบอกกัน เช่น ที่มาบอกเอาเหล่าผสมเข้าซ่าเชื้อรา คิดหลายคนดีกว่าหัวเดียว” (ละไม แก้วทิม, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551)

เพื่อให้การทำงานของชมรมผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพ จึงมีการจัดตั้งคณะกรรมการชมรมขึ้น (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551) ดังนี้

1. นายบุญธรรม คำเพชร	ประธานชมรม
2. นายสุดใจ ศรีเวียง	เหรัญญิก
3. นายหนูดี ทองภูบาล	รองเหรัญญิก
4. นายณรงค์ แสงจันทร์	รองประธาน
5. นายจวน ผลเกิด	กรรมการ
6. นายสุที สุทา	กรรมการ
7. นายเชียว แว่นตา	กรรมการ
8. นายอำนาจ พรหมอ่อน	กรรมการ
9. นายเกษม ช่างต่อ	กรรมการ
10. นายธานีรินทร์ คำตา	เลขาฯ

คณะกรรมการทั้งหมดมาจากตัวแทนของหมู่บ้านทั้ง 9 หมู่บ้าน เพื่อที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงของผู้สูงอายุภายในหมู่บ้านแต่ละหมู่ นอกจากนี้เลขานุการของชมรมก็เป็นคนรุ่นกลาง

ซึ่งจะทำหน้าที่สืบทอดงานชมรมในอนาคต และเพื่อที่จะทำให้เห็นว่า กรรมการดำเนินการอย่างไร ที่ทำให้ชมรมประสบผลสำเร็จ จึงจะพิจารณาถึงโครงสร้างเครือข่ายและบทบาทหน้าที่ของชมรม อันจะทำให้เห็นการประสานการทำงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด จำแนกเป็น ศูนย์กลางของชมรม ผู้ประสานชมรม สมาชิกในชมรมทั่วไป สมาชิกที่เป็นโหนด และคนรุ่นกลาง รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลำดับแรก **ศูนย์กลางของชมรม** หรือแกนนำชมรมฯ คือ ลุงจวน ผลเกิด แม้คุณลุงจวน มิได้เป็นประธานชมรมฯ แต่ทว่า คุณลุงจวนกลับมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำของชมรมผู้สูงอายุ ดังที่หมอนพวรรณ โฉมสุข ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

ที่ชมรมผู้สูงอายุของพื้นที่นี้ระดับโพธิ์ไทรงามนี้เป็นที่รู้จักกับคนทั่วไปแล้วมีผลงาน พรั่งพร้อมเข้ามา ก็เป็นเพราะลุงจวนเป็นคนจุดประกาย เป็นเพราะลุงจวนได้ไป สัมผัสกับมูลนิธิ แล้วก็ฝึกฝนวิทยายุทธ์ หนักเข้าแกก็มีมุมมองว่า เออ แกต้อง ขยายเครือข่ายมาให้ชมรมได้มีบทบาท แล้วแกก็ให้เกียรติชมรม แกจะไม่ออกนอก หน้านะ เวลาอะไรให้คนนั้นเป็นประธาน คนนี้เป็นประธาน ตัวเองจะไม่เป็น ทั้งที่ จริงๆ ทุกอย่างมาจากแกหมด

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 58 ลุงจวน ผลเกิด

ลุงจวน ยังเป็นที่รู้จักทั้งคนภายในและภายนอกชุมชน จนได้รับรางวัลจากภายนอกจำนวนมาก อันได้แก่ (1) รางวัลเศรษฐกิจพอเพียงระดับอำเภอบึงนาราง (เอกสาร วปอ. ภาคประชาชน, 2551) (2) รางวัลชมเชยด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านประชาชนในปี พ.ศ. 2550 (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, www.rdpd.go.th เข้าถึงเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2551) (3) บุคคลตัวอย่างคุณธรรมนำสุข ปี พ.ศ. 2550 (4) การได้รับการคัดเลือกเป็นตัวอย่างผู้นำชุมชนที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550: 33-34) (5) ปี พ.ศ. 2551 เป็นหนึ่งในศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านภายใต้โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, www.moac.go.th/ocpm/map/oo/knowledgefarmer.pdf เข้าถึงเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2551) นอกจากนี้ (6) ในปี พ.ศ. 2552 ลุงจวน ผลเกิด ยังได้รับรางวัลชมเชยด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านประชาชนครั้งที่ 2

(www.rdpb.go.th/enough2/web/productview.aspx?pid=52 เข้าถึงเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2553)

ลุงจวน ผลเกิด แม้มิได้เป็นคนพื้นที่ จ.พิจิตร โดยกำเนิด ลุงจวน เกิดที่สิงห์บุรีในปี พ.ศ. 2479 การศึกษาระดับต่ำกว่ากล่าวคือไม่ได้เรียนหนังสือ แต่สามารถอ่านออกเขียนได้ (www.rdpb.go.th/enough2/web/productview.aspx?pid=52 เข้าถึงเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2553) เพราะผ่านการบวชเรียนมาก่อน นับตั้งแต่อายุ 7 ปี - 13 ปี และบวชอีก 1 พรรษา (เอกสาร ศูนย์การเรียนรู้คนสู้ชีวิต, 2550: 1) ชีวิตในอดีตค่อนข้างยากลำบาก รับจ้างทำงานและอพยพจากบ้านเกิด สู่ลพบุรี และพิษณุโลก และในที่สุดก็ตั้งรกรากใน จ.พิจิตร เมื่อประมาณ พ.ศ. 2536-37 ในช่วงอายุตอนปลาย 50 ปี โดยเริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยพื้นที่เกษตรจำนวนน้อยนิดคือ 6 งาน ต่อจากนั้นได้เข้าไปร่วมกับ “เครือข่ายโพทะเลร่วมใจพัฒนา” ได้เรียนรู้การทำงานแบบเครือข่าย และเกษตรพอเพียง จนในที่สุดก็สามารถนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาการเกษตรของตนเองจนประสบความสำเร็จ จนมีรายได้ต่อเดือนประมาณ 6,000 บาท

หลังจากนั้นก็หันแนวคิดที่ได้จากการเข้าร่วมเครือข่ายมาจัดทำกลุ่มออมทรัพย์และเผยแพร่แนวคิดเกษตรพอเพียงอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงปี พ.ศ. 2544 ก็เริ่มเป็นวิทยากรเกษตรปลอดภัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน และบ้านลุงจวนก็กลายเป็นพื้นที่ “ศูนย์การเรียนรู้เกษตรกรรมแบบผสมผสานและปลอดภัย” และกลายเป็นครูในโครงการ “อบรมวิทยากรกระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันและกัน” ในปี พ.ศ. 2547 ลุงจวนได้กลายเป็น “ปราชญ์ชุมชน” และได้รับการยอมรับทั้งภายในและภายนอกชุมชน

นอกเหนือจากการทำกิจกรรมด้านการเกษตรพอเพียงและปลอดภัย ลุงจวน ผลเกิด ยังใช้ความรู้ด้านเครือข่ายรวมพลังผู้สูงอายุในชุมชนทำงานร่วมกัน เช่น กิจกรรมกลองรำมะนา ที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุครึกครื้นสนุกสนานมีกำลังใจ และกิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ เพื่อที่จะให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมกันหล่อเทียนในงานเข้าพรรษาแล้ว ยังสร้างความสามัคคีให้กับคนในชุมชนได้อีกด้วย

ลำดับที่สอง เนื่องจากข้อจำกัดของสุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุ เครือข่ายผู้สูงอายุที่จะทำงานได้จำเป็นต้องมี “**ผู้ประสานชมรม**” คือ หมอนพวรรณ โฉมสุข เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประสานการทำงานของแกนนำ สมาชิก รวมถึงบุคคลอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เช่น การระดมความร่วมมือจาก อสม. การเป็นสะพานเชื่อมระหว่าง อบต. โรงเรียน และแหล่งทุนภายนอก ที่ให้การสนับสนุนชมรมฯ เช่น สสส. มูลนิธิพัฒนาพิจิตร เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องรับผิดชอบในด้านเอกสาร ทั้งการเขียน การเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากผู้สูงอายุมีข้อจำกัดด้านความรู้ในการเขียน

รูปภาพที่ 59 หมอนพวรรณ โฉมสุข

หมอนพวรรณ โฉมสุข เป็นหัวหน้าสถานีอนามัยของ ต.โพธิ์ไทรงาม มิได้เป็นคนในพื้นที่ เช่นเดียวกันกับลุงจวน ผลเกิด แต่เป็นบุคลากรทางการแพทย์ที่ได้รับการยอมรับ เพราะเข้ามาในพื้นที่แห่งนี้นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เมื่อครั้งสถานีอนามัยรับผิดชอบเฉพาะงานผดุงครรภ์ ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2535 ก็เริ่มก้าวเข้ามามีบทบาทในการทำงานร่วมกับชมรมผู้สูงอายุ โดยเป็นผู้ประสานจัดตั้งชมรมขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยการทำงานที่แน่วแน่และยาวนาน จนในที่สุดบรรดาผู้สูงอายุและคนในชุมชนต่างให้การยอมรับ

บทบาทผู้ประสานชมรมของหมอนพวรรณ จะแตกต่างไปจากกรณีของผู้ประสานชมรมของ OPPY ที่ทำหน้าที่เพียงผู้ประสานการรวมตัวกันของสมาชิกและการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ แต่สำหรับกรณีของหมอนพวรรณ จะก้าวไปสู่วิถีชีวิตของผู้สูงอายุด้วย อย่างไรก็ตามบทบาทของทั้งสองเป็นบทบาทที่จำเป็น และหากวิเคราะห์ให้ลึกลงไปพบว่า เป็นบทบาทสำคัญสำหรับคนหนุ่มสาวที่จะเข้าไปช่วยเหลือการรวมตัวผู้สูงอายุให้สามารถดำเนินงานต่อไปได้ เพราะว่ กิจกรรมบางอย่างของชมรมไม่สามารถก้าวต่อไปได้หากขาดพลังของคนหนุ่มสาว

ลำดับถัดมา **สมาชิกในชมรม**อาจจำแนกได้เป็น “**สมาชิกทั่วไป**” ซึ่งจะเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมแต่ไม่ได้เป็นแกนนำหลัก สมาชิกส่วนใหญ่ยังคงทำกิจกรรมและมีความเข้มแข็ง แม้อาจจะอ่อนแอด้านร่างกายแต่ก็ยังมีความต้องการเข้าร่วมกิจกรรม โดยเฉพาะการพบปะกันทุกสามเดือนที่สถานีอนามัย และการร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น เช่น การหล่อเทียนหลอมใจ การผลิตดอกไม้จันทร์ ออมทรัพย์ ฌาปนกิจสงเคราะห์ เป็นต้น

ลำดับที่ดี “**สมาชิกที่เป็นโหนด**” หรือชุมสายย่อย จะทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรมตามที่ได้รับมอบหมายที่ตนถนัดและมักจะประชุมร่วมกันกับลูกจวน ผลเกิด ประหนึ่งสี่ทหารเสือ ได้แก่ ลูกบุญธรรม คำเพชร ลูกณรงค์ แสงจันทร์ และลูกหญิง ทองภูบาล

รูปภาพที่ 60 ลูกบุญธรรม คำเพชร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 61 ลุงณรงค์ แสงจันทร์

รูปภาพที่ 62 ลุงหนุ่ดิ่ง ทองภูบาล

ผู้สูงอายุทั้งสามมีอายุใกล้เคียงกันคือเกิดในช่วงปี 2479, 2481 และ 2507 ตามลำดับ อพยพย้ายถิ่นจากที่ต่างๆ เช่น ลุงหนูด้งมาจากอีสาน ลุงบุญธรรมและลุงณรงค์ มาจากนครสวรรค์ แม้การศึกษาในระบบจะน้อย แต่ผ่านการบวชเรียนจึงมีความรู้อ่านออกเขียนได้ และจากประสบการณ์การใช้ชีวิตรวมถึงผ่านการเข้าฝึกอบรมด้วยการเดินทางไปดูงานในสถานที่ต่างๆ คล้ายคลึงกับลุงจวน จึงมีความรู้ในระดับสูง อนึ่ง แต่ละท่านต่างมีความรู้ความสามารถแตกต่างกัน คือ ลุงบุญธรรม คำเพชร มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านธรรมะ ลุงณรงค์ แสงจันทร์ มีความรู้ความสามารถด้านสมุนไพรและจักสาน และลุงหนูด้ง ทองภูบาล มีความรู้ด้านธรรมะ

ลำดับที่ห้า ภายในชมรมยังมีสมาชิกที่เป็น “คนรุ่นกลาง” ที่คอยช่วยเหลืออีกด้วย อันได้แก่ คุณธานินทร์ คำตา คุณแสวก เพชรดี และคุณปรานี ผลเกิด ทั้งสามคนมีอายุตั้งแต่ 50, 40 และ 30 ตามลำดับ โดยที่คุณธานินทร์ นอกจากจะเป็นเลขานุการชมรมผู้สูงอายุแล้ว ยังดูแลงานด้านการอบรมทรัพย์สิน ส่วนคุณแสวกและคุณปรานี จะติดตามลุงจวนเพื่อเข้าร่วมประชุมด้านเกษตรพอเพียงอยู่เสมอ

ชมรมผู้สูงอายุ จะรวมตัวกันทุก 3 เดือนที่สถานีอนามัย เพื่อเป้าหมายการตรวจร่างกายประจำเดือนแล้ว ยังทำกิจกรรมที่หลากหลาย โดยอาจจำแนกเป็น 3 กิจกรรมคือ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาตนเอง กิจกรรมด้านภูมิปัญญา และกิจกรรมด้านวัฒนธรรม (กำจร หลุยยะพงศ์, 2552ก)

กิจกรรมแรก กิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเอง จะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาสุขภาพของผู้สูงอายุด้วยการใช้กลองรำมะนา ทั้งนี้ เนื่องจากบรรดาผู้สูงอายุมองว่า หากไม่พัฒนาตนเองให้เข้มแข็งด้านกายและใจก่อนแล้ว ผู้สูงอายุก็ไม่สามารถทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาคนอื่น ๆ หรือชุมชนได้

กิจกรรมที่สอง กิจกรรมด้านภูมิปัญญา จะเป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุใช้ความรู้ด้านภูมิปัญญามาพัฒนาชุมชน เช่น การเกษตรพอเพียง การทำจักสาน การทำดอกไม้จันทร์ ยารักษาโรค และสวนป่าสมุนไพร การอบรมทรัพย์สิน ฅาปนกิจสงเคราะห์

กิจกรรมที่สาม กิจกรรมด้านวัฒนธรรม กิจกรรมดังกล่าวไม่เพียงแต่จะทำเพื่อชุมชนแล้วแต่ยังมุ่งเน้นมิติเชิงวัฒนธรรมให้กับชุมชนด้วย เช่น การหล่อเทียน การสอนดนตรีไทยให้กับเยาวชน การทอดผ้าป่าต้นไม้

ทั้งนี้ การทำกิจกรรมของชมรมจะเริ่มอย่างจริงจังในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2542 แต่ก่อนหน้านั้นจะเน้นแต่การตรวจสุขภาพ (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ผลลัพธ์ที่ได้จากการทำกิจกรรมคือ ไม่เพียงจะทำให้สุขภาพของผู้สูงอายุดีขึ้นแล้ว ก็ยังพัฒนาชุมชนและกลายเป็นตัวอย่างให้กับหน่วยงานต่างๆ เยี่ยมชมชุมชนผู้สูงอายุแห่งนี้อีกด้วย ใน

ปี พ.ศ. 2549 ได้รับรางวัลการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านดีเด่นของเครือข่ายชมรมผู้สูงอายุ โพนทะเล-บึงนาราง ปี พ.ศ. 2551 ได้รับเงินสนับสนุนการทำงานจากโครงการ “คนผู้ไม่เฒ่า” ของกรมสุขภาพจิต หลังจากนั้นได้รับการคัดเลือกเป็นตัวแทนของศูนย์สุขภาพจิตที่ 8 เข้าไปนำเสนอผลการดำเนินงานและรับโล่รางวัลที่กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ภายใต้โครงการ “ตลาดนัดภูมิปัญญาไทย พัฒนาผู้สูงวัยสุขภาพจิตดี” ในวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2551

3. วิธีการศึกษา

การศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร จะศึกษาผ่านตัวบทที่ได้จากแหล่งที่มา 4 แหล่งคือ

(1) การสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ ผู้สูงอายุแกนนำชมรมผู้สูงอายุ จำนวน 4 ท่าน คือ ลุงจวน ผลเกิด ลุงบุญธรรม คำเพชร ลุงหนูดี ทองภูบาล ลุงณรงค์ แสงจันทร์ นอกจากนี้ ยังสัมภาษณ์บรรดาผู้สูงอายุในชมรมอื่นๆ อีก จำนวน 8 คน คือ ป้าสนุน ผลเกิด ป้าทวิ แก้วซัง ป้าทองศรี กาดำ ลุงประยงค์ สีสี ลุงสุดใจ ศรีเวียง ลุงนิล แก้วเวียง ลุงละไม แก้วทิม และลุงเงิน อินคำ

(2) สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับชมรม จำนวน 22 คน ได้แก่ ผู้ประสานชมรม คือ หมอนพวรรณ ไฉมสุข คนรุ่นกลางที่ทำงานกับชมรม คือ คุณธานินทร์ คำตา คุณเสวก เพชรดี คุณปราณี ผลเกิด และคุณบัวเรือง ลำเหลือ รวมถึงผู้เกี่ยวข้องที่อยู่ภายในชุมชน เช่น ครู คือ ครูลออ เนียมทอง เจ้าอาวาส คือ หลวงพ่อพิพัฒน์วีระธรรม ปิยธมโม ผู้ใหญ่บ้าน คือ คุณสมบุญร์ สีลาเวียง นายก อบต. คือ คุณเยาวลักษณ์ สายแวว อบต. คือ คุณจำรัส แหลมทอง อบต. และอสม. คือ คุณมนตรี ไม่พา และคุณสนาม หอมขุนทด ชาวบ้าน คือ คุณประมวณ พิมพ์ปาน และคุณธันวี บุตรศรี เยาวชน คือ กรรณิการ์ แก้วตะคุ สุชาดา แก้วตะคุ จันทร์ทิพย์ หรือยีโถ และบุคคลภายนอกที่เคยทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุ คือ คุณเกษมา สุนทรสุริยวงศ์ รองศาสตราจารย์ ดร. กรกนก อิงคนินันท์ คุณศิริลักษณ์ สวัสดิ์วงษา คุณนฤมล ใจดี และคุณบุญหลง สุขเกษม

(3) สังเกตการณ์กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ จำนวน 5 ครั้งคือ ครั้งที่ 1 วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2549 ครั้งที่ 2 วันที่ 19-21 พฤษภาคม พ.ศ. 2551 ครั้งที่ 3 วันที่ 7-8 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 ครั้งที่ 4 วันที่ 3-4 สิงหาคม พ.ศ. 2551 และครั้งที่ 5 วันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2552

(4) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุ ทั้งเอกสารของ อบต. คือ “ข้อมูลพื้นฐานสภาพทั่วไปของตำบลและแนวทางดำเนินงานสวัสดิการผู้สูงอายุ” (2551) เอกสารของสถานีอนามัย

ได้แก่ “ดอกผลแห่งความเพียรพยายามหล่อเทียนหลอมใจ” (2549) “รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการหล่อเทียนหลอมใจ” (2549) “แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป/ข้อมูลสุขภาพของผู้สูงอายุระดับตำบลโพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร” (2550) “แบบบันทึกการรายการรายละเอียดชมรมผู้สูงอายุไทย” (2551) “แบบประวัติชมรมผู้สูงอายุ จ.พิจิตร” (2551) “อยู่อย่างสุขใจผู้สูงวัย ต.โพธิ์ไทรงาม” (2551) เอกสารของลุงจวน ผลเกิด คือ “ศูนย์การเรียนรู้คนสู้ชีวิต” (2551) และเอกสารจากภายนอก ได้แก่ บทความเรื่อง “สูงวัยอย่างมีคุณภาพกับชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม” (2549) “หลอมใจคนสองวัยหล่อแสงแห่งธรรม” (2549) “หล่อเทียนหลอมใจ” (2549) และบทความที่ปรากฏในหนังสือ website ต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะกล่าวถึงประวัติและการทำงานของลุงจวน ผลเกิด เช่น ในหนังสือ “เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2550 ของ สศช.” (2550) ในเว็บไซต์ เช่น “เรื่องดีๆ ของลุงจวน ผลเกิด เจ้าของตำนานเกษตรประณีต” (www.hcn.thainhf.org/index.php?module=article&page-detalisid=182 เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2551) “ชีวิตที่พอเพียงของลุงจวน ผลเกิด” (www.codi.or.th/index2.php?option=com_content&task=view&id=131 เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2551) เป็นต้น รวมถึงงานของผู้วิจัยที่เกี่ยวข้องกับชมรมนี้ ได้แก่ บทความเรื่อง “เมื่อผู้สูงวัยชวนไปหล่อเทียนเพื่อสุขภาพะรอบด้าน” (2549) และงานวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์และความสามารถทางการสื่อสารของแกนนำชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน” (2552ก)

ตัวบททั้งหมด เป็นตัวบทที่มาจากทั้งตัวผู้สูงอายุเป็นผู้กำหนดขึ้นเอง คนรอบข้างที่เห็นเป็นผู้กำหนด และตัวบทที่ผ่านสื่อมวลชนและคนภายนอก ดังปรากฏใน ข่าว บทความ เว็บไซต์ หนังสือ และงานวิจัย นอกจากนั้นผู้วิจัยเองก็ยังคงเคยเป็นผู้ผลิตตัวบทในอดีตที่ผ่านมาด้วย ซึ่งถือได้ว่า เป็นผู้มีส่วนที่ช่วยสร้างวาทกรรมผู้สูงอายุชมรมนี้ไม่มากก็น้อย อีกทั้งข้อมูลที่ผ่านมายังเป็นข้อมูลที่สามารนำมาวิเคราะห์วาทกรรมเพิ่มเติมในงานวิจัยนี้ได้อีกด้วย และเช่นเดียวกับกรณีของผู้สูงอายุชมรม OPPY ที่แม้จะมีได้เป็นผู้กำหนดตัวบทด้วยตนเอง แต่เนื้อหาต่างๆ ก็มาจากตัวผู้สูงอายุกลุ่มนี้ เท่ากับเป็นการกำหนดเนื้อหาโดยอ้อม

จากตัวบททั้งหมดนี้จะนำไปสู่การวิเคราะห์วาทกรรมตามแนวทางของ Norman Fairclough โดยเจาะลึกนับตั้งแต่ตัวบทและชุดลึกลงไปสู่ปฏิบัติการวาทกรรม ท้ายสุดก็จะวางอยู่บนปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม อันจะเผยให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีลักษณะเช่นไร ดังรายละเอียดในหัวข้อ 4-7

4. การวิเคราะห์ตัวบท

การวิเคราะห์ตัวบทจะวิเคราะห์ผ่านการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ สื่อกิจกรรม และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร โดยสามารถจำแนกเป็นการวิเคราะห์ประเภทเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ

4.1 ประเภทเนื้อหา

การจำแนกประเภทเนื้อหาอาจจัดได้เป็น 4 ด้านตามแนวคิดสุขภาวะทั้งสี่ คือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ดังต่อไปนี้

(1) กาย

ผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ ต. โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร นิยาม “กาย” ในหลากหลายด้าน คือ ด้านแรก ร่างกายที่อ่อนแอตามธรรมชาติ ด้านที่สอง ร่างกายกับความเป็นโรค ด้านที่สาม คือ การต่อสู้กับภาวะความอ่อนแอของร่างกาย ด้านที่สี่ ร่างกายที่แข็งแรง

ด้านแรก ร่างกายคือสิ่งที่อ่อนแอตามธรรมชาติ ความอ่อนแอของร่างกายเป็นสิ่งที่ไม่อาจหนีพ้นผู้สูงอายุไปได้ตามกฎหมายไตรลักษณ์คือ “เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมชาติ” ดังคำสัมภาษณ์ว่า “หูดไม่ดี สุขภาพไม่ดี บางทีเดินไปไหนมาไหนลำบาก” (หนูดี ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551) “คนแก่ดีบ้างไม่ดีบ้างตามสังขาร เพราะไม่ค่อยได้ไปไหนมาไหน” (ทองศรี กาดำ, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

และเมื่อร่างกายเสื่อมโทรมตามธรรมชาติ ผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนหรือช่วยเหลือ โดยเฉพาะจากคนในชุมชนดังที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขชุมชนว่า

แก่มันก็อาจเป็นเรื่องของธรรมชาติ พี่ว่านะ เพียงแต่เราจะไปสนับสนุนหรือว่าเสริมศักยภาพให้เขาอย่างไร... พี่ว่า เขายังเป็นคนที่มีความละเอียดอ่อน เพียงแต่เราจะไปดึงศักยภาพตรงนั้นออกมาได้ไง เพราะว่า บางคนอย่างกรณีที่ว่าเข้มแข็งแต่ที่ไม่ช่วยเหลือใคร จริงๆ แล้ว เราอาจจะยังไม่ได้เข้าไปหาเขา เขาอาจจะอยู่ของเขาอย่างนี้ เขาก็อยู่ของเขาไปเรื่อยๆ แต่เขาก็ไม่รู้ว่าจะข้างนอกมีอะไร บางครั้งเราทำงาน เราต้องเข้าไปหาเขา

(กษมา สุนทรสุริยวงศ์, เจ้าหน้าที่สาธารณสุขชุมชนนอกชุมชน, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

“พี่มองดูว่า เขาก็ไม่ใช่อ่อนแอจนเกินไป แต่เราต้องช่วยเหลือเขาไป เขาแบบคนสูงอายุเนอะ คือยังไง ชีวิตประจำวันเขาก็ไม่ใช่ว่าจะปรี๊ดปรี๊ดรวดเร็วอย่างกับเราได้ใช้ไหม แต่ถ้าเราประทับใจประทับใจเขาก็ไปได้หมด” (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีนอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

แต่ทั้งหมดนี้ร่างกายของผู้สูงอายุก็ยังไม่ถึงกับมีนัยยะด้านลบโดยสิ้นเชิงเมื่อเทียบหัวข้อถัดไปที่มองว่า ร่างกายที่สูงอายุเป็นเสมือนบ่อเกิดแห่งโรคตามวาทกรรมทางการแพทย์

ด้านที่สอง **ร่างกายกับความเป็นโรค** ในขณะที่ด้านแรกมองว่า ร่างกายผู้สูงอายุอ่อนแอ แต่เมื่อผนวกกับแนวคิดด้านการแพทย์ในสังคมอุตสาหกรรม ร่างกายของผู้สูงอายุจึงถูกผนวกความหมายถึงความเปราะบางตามวาทกรรมทางการแพทย์ โดยที่ผู้ที่กำกับความหมายดังกล่าวก็คือ “สถานีนอนามัย” ซึ่งเป็นแหล่งปลายทางของสถาบันการแพทย์ที่ศิษย์คนเข้าไปสู่ชุมชน

สถานีนอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จะเป็นผู้รับนโยบายจากกระทรวงสาธารณสุขที่มองร่างกายของผู้สูงอายุที่อ่อนแอและเป็นโรค จึงต้องตรวจตราบรรดาผู้สูงอายุทุก 3 เดือน โดยที่จะต้องตรวจผู้สูงอายุตามคู่มือ “สมุดบันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุ” ที่ผลิตขึ้นจากสถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุขกำหนดเอาไว้ ดังเช่น ความดันเลือด ปัสสาวะ อุจจาระ การชั่งน้ำหนัก สุขภาพฟัน ตา ฯลฯ ด้วยเครื่องมือทางการแพทย์ต่างๆ เช่น หูฟัง เครื่องชั่งน้ำหนัก การเจาะเลือด และในที่สุดก็จะทำให้ได้ทราบว่า ผู้สูงอายุท่านใดมีสุขภาพที่อ่อนแอ เป็นโรค และต้องรักษา “ใครอยู่ในเกณฑ์และไม่ได้อยู่ในเกณฑ์” ผู้สูงอายุในชุมชนจึงถูกจัดกลุ่มเป็นคนที่สุขภาพที่ดีหรือมีสุขภาพที่อ่อนแอ ดังที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขระบุสุขภาพของแกนนำผู้สูงอายุว่า “ลุงจวนแกเป็นโรคหัวใจโต แกเหนื่อยมากก็ไม่ได้พัก หลังจากหล่อเทียน จะตายให้ได้ บอกพอเลยๆ ลุงพักก่อน” (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีนอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

แม้ว่า ร่างกายของผู้สูงอายุอาจจะมีได้มีปัญหามากน้อย แต่การแพทย์ก็พยายามค้นหาปัญหาของร่างกายให้ได้ เช่น การกำหนดปัญหาไขมันในเส้นเลือดให้กับผู้สูงอายุ “ไปตรวจที่โรงพยาบาลวันที่ 13 หมอก็คงนัดตรวจอีก ตรวจทุกอย่างไม่มี มีแต่ไขมันอย่างเดียว ตรวจไต ตรวจเบาหวาน ตรวจความดัน” (ทวี แก้วซัง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

ยิ่งไปกว่านั้น การกำหนดโรคแก่ผู้สูงอายุของสถาบันการแพทย์ก็ส่งผลต่อผู้สูงอายุและญาติมิตรของผู้สูงอายุให้ตระหนักถึงขีดจำกัดของชีวิตของตน ดังเช่น

จักนานๆ เข้าหน่อยตะคริวกินมือ สานก็สานได้แต่สานนานๆ มันก็ตะคริว มันคอยจะกินเดี๋ยวนี้มันเป็นอะไรไม่รู้ ขอโทษเถอะนะ ฉันเป็นไอ้มะเร็ง ตั้งแต่ฉันเป็นโรคมะเร็ง ตะคริวมันคอยจะกินมือฉันนะ

(สนุ่น ผลเกิด, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

เคยเจ็บป่วยเป็นอัมพฤกษ์เกือบ 18 ปีแล้วนะ ตอนอายุ 50 กว่า แต่ก็ไปได้หมอลีลพบุรีดี ทำให้หาย คนสมัยก่อนไม่ค่อยเจ็บไม่ค่อยป่วยเพราะไม่มีสารเคมี อดีตกินเหล้าสูบบุหรี่ก็เลยป่วย เป็นโรคถุงลมโป่งพอง แต่ตอนนี้ดีขึ้นแล้ว

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

เป็นหวัดด้านสุขภาพ เพราะพ่อเป็นโรคหัวใจ เวลาไปไหนนานๆ ก็หวัด หากไม่ใช่แม่ไม่ใช่หนูก็ไม่ค่อยมีใครรู้ว่าพ่อป่วย พ่อเคยหัวใจหยุดเต้น หมอก็ต้องให้เริ่มต้นใหม่ คนอื่นๆ ก็ไม่ค่อยรู้ อยากให้หยุดเหมือนกัน เพราะว่า พ่อแก่แล้ว ไม่สบายอย่าฝืน เวลาไปประชุมดูเหมือนไม่ป่วยเลย แต่เวลากลับมาแล้วก็ป่วยกลับมา แต่ก็ยังไปอีก

(ปราณี ผลเกิด, คนรุ่นกลางที่ทำงานกับชมรม, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

แม้ผู้สูงอายุอาจจะเจ็บป่วยอ่อนแอและเป็นโรคตามข้อกำหนดของสถาบันการแพทย์ แต่บรรดาผู้สูงอายุเหล่านั้นกลับมิได้มองว่าจะเป็นข้อจำกัดของชีวิต ต่างพากันยังทำกิจกรรมและต่อสู้เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกับโรคที่เป็นอยู่ ดังรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

ด้านที่สาม การต่อสู้กับภาวะความอ่อนแอของร่างกาย แม้ร่างกายจะอ่อนแอ ทว่า บรรดาผู้สูงอายุกลับไม่ยอมแพ้แต่ต่อสู้กับภาวะความอ่อนแอทางด้านร่างกายด้วยแนวทางต่างๆ เช่น การออกกำลังกายและดูแลตนเอง การกินยาสมุนไพรและกินอยู่อย่างพอเพียง การทำงาน และการรวมกลุ่มเป็นชมรมผู้สูงอายุ

(1) การออกกำลังกายและดูแลตนเอง เป็นหนทางหลักที่กลุ่มผู้สูงอายุในชมรมหันมาให้ความสำคัญ เพื่อที่ว่า จะสามารถป้องกันและฟื้นฟูร่างกายที่อ่อนแอได้ รวมถึงสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขได้ ดังเช่น “ผู้สูงอายุเข้มแข็งได้ก็ต้องออกกำลังกาย รักษาตนเอง พุดคุยกันเรื่องสนุกสนานไม่เหงา” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551) “ต้องเตรียมตัวก่อนเดินทาง ต้องบริหารร่างกายบ่อยๆ อาทิตย์ละ 3 ครั้ง การ

รับประทานอาหารก็ต้องถูกกับสุขภาพผู้สูงอายุ” (บุญธรรม คำเพชร, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์ 20 พฤษภาคม 2551) “บางคนมันก็อย่างที่ว่านะที่เขาอยู่กันเฉยๆ เขาก็ไม่มีเรี่ยวไม่มีแรง แต่อย่างฉันนี่ออกกำลังกาย ฉันไปได้ของฉันเรื่อยๆ ที่เขาบางคนนี่จะนั่งอมมืออดตีนคอยกินของลูก” (สนุ่น ผลเกิด, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

ผู้สูงอายุในชมรมยังมองว่า ภาวะของความอ่อนแอของร่างกายก็เนื่องมาจากตัวผู้สูงอายุเองที่ไม่มีการดูแลและเตรียมตัวไว้ก่อน ดังเช่น “ผู้สูงอายุมีปัญหาเพราะไม่เคยออกกำลังกาย (เป็นผู้สูงอายุ) นับตั้งแต่มายังไม่เคย พอแก่ตัวก็มีปัญหา ไม่ใช่ว่าอายุ 60 ปี ต้องเตรียมตัวก่อน” (นิล แก้วเวียง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551) “คนแก่ไม่เหมือนเครื่องยนต์ ไม่พักผ่อนก็แ่ และต้องค่อยๆ สร้าง ไม่ใช่ป่วยแล้วจะแก้ไข ช่วยไม่ขึ้น” (บุญธรรม คำเพชร, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2551)

ความรู้ชุดนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลพวงจากการรวมตัวกันเป็นชมรมผู้สูงอายุภายใต้สถานีอนามัย อันทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้เรื่องสุขภาพจากภาครัฐและสถาบันการแพทย์ให้กับผู้สูงอายุ ทั้งการรักษาและการป้องกันสุขภาพผู้สูงอายุ

(2) การกินยาสมุนไพรและการกินอยู่แบบพอเพียง นอกเหนือจากการต่อสู้ด้วยการออกกำลังกายและการดูแลตนเองแล้ว บรรดาผู้สูงอายุยังหันกลับสู่ภูมิปัญญาในอดีตของผู้สูงอายุที่ไม่เจ็บไม่ไข้เพราะเนื่องจากการกินอยู่แบบพอเพียงและการกินยาสมุนไพร และหากจัดกลุ่มตามแนวทางการแพทย์ยุคใหม่ก็อาจมองได้ว่า เป็น “การแพทย์ทางเลือก”

ผมได้รู้ว่าการที่เราจะมีอายุยืนและสุขภาพแข็งแรง เราต้องกินอยู่เหมือนปุ๋ยตายของเรา ผมเองมีหลายโรคมาก ทั้งกระดูกเสื่อม หัวใจโต เลือดขึ้นไปเลี้ยงสมองไม่เพียงพอ และความดันโลหิตสูง แต่หลังจากเข้ากลุ่ม ได้พบปะเพื่อนฝูง และได้กินอาหารปลอดสารพิษ ร่างกายของผมก็แข็งแรงขึ้น เพราะผักในสวนล้วนเป็นยาทั้งนั้น และผมยังเก็บผักในสวนไปแบ่งปันให้กับเพื่อนๆ ในชมรมกินทุกวันด้วย ตอนนี้อย่างความเจ็บป่วยยังไม่หายขาด แต่มีกำลังใจมากขึ้น เพราะมีเพื่อนๆ ที่เข้าใจกัน

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ อ่างถึงโน สุวพันธ์, 2549: 78)

หากวิเคราะห์เพิ่มเติมพบว่า ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามแห่งนี้ จะใช้กลยุทธ์การต่อสู้ความอ่อนแอทางร่างกายและโรค ด้วยการผสมผสานวิธีการที่หลากหลาย ทั้งการย้อนอดีตสู่ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และการก้าวไปสู่วิถีคิดแบบใหม่ด้วยการออกกำลังกาย อันถือได้ว่า

กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีศักยภาพและมีความรู้ในการปรับปรนสิ่งที่มืออยู่เพื่อต่อสู่ความหมายในแง่ลบได้อย่างดี

(3) **การทำงานหรือการยังคงทำงานอยู่** เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยทำให้ร่างกายยังคงแข็งแรง ดังแนวความคิดทำกิจกรรมต่อเนื่อง (continuity theory) ที่ช่วยให้ผู้สูงอายุมีความสุขได้ ต่างไปจากการที่ผู้สูงอายุเกษียณออกจากงานในสังคมอุตสาหกรรมที่ทำให้ผู้สูงอายุไม่มีความสุขและรู้สึกว้าวนไร้ค่า หรือกลัวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังไม่ยอมเกษียณแต่ยังคงทำงานอยู่ในระบบการเกษตรกรรมและทำกิจกรรมเพื่อสังคม จึงทำให้ยังคงดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ทำสวนแล้วมีความสุข มีกำลังใจ มีภูมิคุ้มกันต่อโรค อาหารที่รับประทานก็เป็นยา กินก็ได้ ขายก็ได้” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2549)

มีที่ทางบ้านฉันมีอยู่ 3-4 คน ไม่มีได้หยุด อายุรุ่นฉันนี้ ไม่มีหยุด ขอโทษเถอะ หลังจะค่อม แกจะไปละ เสียมันอัน ปลูกหอม ปลูกพริก ปลูกอะไรก็ไม่ว่า แล้วมีผัวแกนะ 70 ไม่วู้ 76 หรือ 77 ตรงนี้จะเอาไปขาย ตัวแกเอง 60 64 แกทำงานมากไม่ได้หยุดได้หย่อนหรือก แล้วก็มีข้างบ้านฉันอีกคนที่ทำงานมากกว่า แกไม่หยุดจริงๆ พอเวลาฉันทำงาน แกจะมาช่วยล้างจาน

(สนุ่น ผลเกิด, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

(4) **การรวมกลุ่มเป็นชมรมผู้สูงอายุ** เป็นแนวทางที่สามารถช่วยพัฒนาให้ผู้สูงอายุเข้มแข็งได้โดยมองว่า เมื่อรวมกลุ่มกันก็จะทำให้จิตใจเป็นสุขและในท้ายที่สุดเมื่อใจเป็นสุขก็สามารถทำให้กายเข้มแข็ง ดังแนวคิด “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” ดังเช่น “สุขภาพร่างกายอ่อนแอ แต่จิตใจเข้มแข็ง เพราะการรวมกลุ่มกันทำให้มีกำลังใจมากขึ้น ทำงานได้มากขึ้น” (หนูดี ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

บางคนที่เคยบอกว่า มีปัญหาเรื่องความดันและกินข้าวไม่อร่อย ตอนนี้กินข้าวอร่อยขึ้น น้ำหนักก็เพิ่มขึ้น เพราะต่างคนก็ต่างมีอาหารคนละเล็กคนละน้อยมาแบ่งกันกิน ทำให้เจริญอาหาร หมอในอนามัยยังแปลกใจเลยว่า โรคความดันโลหิตสูงของพวกเขาดีขึ้นอย่างไม่น่าเชื่อ

(หนูดี ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ อ้างถึงใน สุวพันธ์, 2549: 78)

ถ้ามีกิจกรรมอะไรก็ตาม มาได้ก็จะมาเลยไม่ขัดข้อง อยากรู้เพื่อน ได้มาคุยกัน สนุกสนาน มาเจอกันแล้วรู้สึกดีใจมากเลย ได้เจอกัน ทักทาย เออ ป้ามาแล้วเหอ เขาก็ทักนะ บางครั้งก็ยกมือไหว้รู้สึกดีมาก

(ทวี แก้วซัง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

อนึ่ง การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุมีมานานแล้ว เช่น การรวมกลุ่มในวัดและ ทำกิจกรรมเพื่อพุทธศาสนา แต่การรวมกลุ่มนั้นเป็นเพียงชั่วคราวชั่วคราว ทว่าการรวมกลุ่มเป็น ชมรมนี้เป็นการรวมกลุ่มที่เริ่มต้นจากภาครัฐ และมีลักษณะที่ถาวรคือ รวมกลุ่มภายใต้ "สถานีนานามัย" จึงทำให้นอกจากรวมใจและทำให้จิตใจเข้มแข็งแล้ว ยังได้รับความรู้ต่างๆ และสามารถทำ กิจกรรมเพื่อสังคมได้อีกด้วย

ด้านที่สี่ ร่างกายที่แข็งแรง ในขณะที่สามด้านที่ผ่านมาพิจารณาร่างกาย ผู้สูงอายุโดยใช้วิธีการ "เปรียบเทียบ" กับสิ่งอื่น โดยเฉพาะการเปรียบเทียบกับร่างกายของคนหนุ่มสาวจึงทำให้มองผู้สูงอายุอ่อนแอตามธรรมชาติ ทางกายภาพ หรือหากไม่อ่อนแอก็ต้องต่อสู้ แต่สำหรับกรณีนี้กลับมองต่างมุมไปโดย "เปรียบเทียบ" กับผู้สูงอายุด้วยกันเอง จึงทำให้ผู้สูงอายุ ชมรมแห่งนี้กลับมีสภาพร่างกายที่แข็งแรง

ผู้ประสานงานชมรมคือหมอนพวรรณ โฉมสุข ซึ่งเป็นหัวหน้าสถานีนานามัย ต.โพธิ์ ไทรงาม มองต่างมุมว่า กลุ่มผู้สูงอายุนี้มิได้อ่อนแอ โดยอธิบายว่า เมื่อผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก้าวข้ามผ่าน อายุ 60 ปีได้แล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นผู้สูงอายุที่มีสุขภาพที่แข็งแรง เหตุผลสำคัญก็คือในช่วงยุคของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ การใช้ชีวิตที่ผ่านมาในอดีตค่อนข้างเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่มีสารเคมี จึงทำให้ ส่งผลต่อความแข็งแรงจากอดีตสู่ปัจจุบัน

พืมองอย่างนี้ คนถ้าเป็นประมาณ 70-80 ขึ้น 70 ขึ้น พี่ว่าบางทีอาจจะยังไม่มีโรค นะ แต่คนที่มีโรคนะ จะเริ่มประมาณ 50 ก็คือ อีกสัก 10 ปีที่เขาจะเป็นผู้สูงอายุนะ แต่ถ้าผู้สูงอายุเลยช่วงประมาณ 70 ขึ้นไป มักจะไม่ค่อย หมายถึงว่า มันเหมือน เป็นช่วงนะ ช่วงที่สมัยตอนที่เขาผู้สูงอายุสมัย 70 ขึ้นไปนะ ยังเป็นวัยที่วิถีชีวิตช่วง นั้นมันอาจจะยังไม่มีเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ เรื่องอาหารการกินมัน มันจะดูประมาณนี้ 80 75 ขึ้นหรือ 80 พวกนี้ จะหมายถึงแข็งแรง คือ โรคประจำตัวมันจะตามสภาพ ความเจ็บป่วย

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีนานามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ด้วยเหตุนี้ ในอนาคตบุคคลที่จะกลายเป็นผู้สูงอายุก็อาจมีสุขภาพที่อ่อนแอ เนื่องมาจากการใช้ชีวิตในปัจจุบัน ทั้งสารเคมี การสูบบุหรี่ ส่วนผู้สูงอายุที่ชมรม ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตรนี้ กลับเป็นผู้สูงอายุที่แข็งแรง

ในภาพรวม สุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ. พิจิตร จึงมีทั้งการยอมรับความหมายของร่างกายตามหลักธรรมชาติหรือเป็นไปตามธรรมชาติ การยอมรับสุขภาพที่อ่อนแอเป็นโรคตามแนวทางของการแพทย์ และเริ่มปฏิเสธความหมายแห่งความอ่อนแอด้านร่างกายด้วยการต่อสู้ด้วยแนวทางต่างๆ ด้วยการออกกำลังกาย การกินสมุนไพร การทำงาน และการรวมกลุ่ม ซึ่งถือได้ว่าผู้สูงอายุกลุ่มนี้ใช้ศักยภาพในการปรับเปลี่ยน (hybrid) ความรู้ทั้งอดีต คือ สมุนไพร และสมัยใหม่ เช่น การรวมกลุ่ม การออกกำลังกาย เพื่อต่อสู้ความหมายเชิงลบ จนสามารถอนุมานได้ว่า หากผู้สูงอายุมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนมากเท่าไรก็ย่อมมีพลังในการต่อสู้ความหมายได้มากเท่านั้น

ยิ่งไปกว่านั้นผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังเริ่มนิยามความหมายร่างกายในแง่บวกมากขึ้นคือการมองว่าร่างกายผู้สูงอายุในชมรมนี้เป็นผู้สูงอายุที่แข็งแรง ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินชีวิตที่ผ่านมา

(2) ใจ

สุขภาพใจของผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร มีความหลากหลายถึง 3 ด้านคือ ด้านแรก การปรับใจให้มีความสุขพร้อมรับกับความสูงอายุ ด้านที่สอง จิตใจที่เข้มแข็งไม่ย่อท้อ และด้านที่สาม จิตใจที่อ่อนนุ่มถ่อมตน

ด้านแรก การปรับใจให้มีความสุขพร้อมกับความสูงอายุ ด้วยสภาพของร่างกายที่เริ่มอ่อนแอลงทำให้ผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม บางท่านก็เริ่มที่จะทำงานน้อยลง รวมถึงบางคนก็เริ่มอยู่กับบ้านเพราะเหตุผลจากการเกษียณจากการทำงานราชการ เช่น อาชีพครู การอยู่กับบ้านก็ทำให้ผู้สูงอายุเริ่มอ่อนแอ ผู้สูงอายุจึงใช้วิธีการรวมกลุ่มกันเป็น “ชมรมผู้สูงอายุ” ซึ่งหนึ่งในเป้าหมายก็คือ การพูดคุยกันทำให้เกิดความสนุกสนาน

ก่อนหน้าที่จะมาเข้ากลุ่ม ผมทำสวนอยู่ที่บ้าน มีความสุขตามประสา แต่เหงามาก เพราะเคยมีเพื่อนร่วมสังสรรค์กันบ่อย แต่พอเกษียณแล้วก็ได้ไม่ได้ไปไหน โชคดีที่ได้เข้ามาอยู่ในชมรมนี้ ได้เล่นดนตรีกับเพื่อนๆ ทำให้มีความสุขและผ่อนคลายขึ้นเยอะ

(ประยงค์ สีสี่, ผู้สูงอายุ อ้างถึงใน สุวพันธ์, 2549: 77)

“ก็มีนระบายความเครียดได้นะครับ เวลาพบปะสังสรรค์กัน คู่กันใครมีเรื่องอะไรที่ดึๆ ก็มาคุยกัน มาคุยเล่าสู่กันฟัง” (สุดใจ ศรีเวียง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551) “ปีที่แล้ว แม่บ้านเสียด ก็เลยเหงา ก็มาทำด้วยกัน ก็ดีนะ ไม่ได้หวังเงิน” (ละไม แก้วทิม, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551)

คนแก่ก็ดีนะคะ คนแก่ได้มาเจอกัน รู้สึกว่าคนแก่เขาจะจิตใจดีมาก สุขภาพเขานะ คุยกันดีทักทาย หัวเราะได้ คุยกัน บางครั้งมีหมอมมา ผม ผู้ไม่เฒ่า หัวเราะกันทั้งวันเลย ผม ผู้ไม่เฒ่า หมอก็กี่มาพูดให้ฟังอะไรอย่างนี้ ผู้เฒ่าก็พวกผู้สูงอายุนี่จะหัวเราะทั้งวัน คือไม่เครียดเลย รู้สึกดี

(ทวี แก้วซัง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2551)

แต่เนื่องจากการอยู่กับบ้านนานๆ ก็ทำให้เกิดความท้อแท้ ชมรมผู้สูงอายุจึงคิดกิจกรรมเพื่อปรับจิตใจให้ผู้สูงอายุมีความสุขด้วยการเล่น “กลองรำมะนา”

รูปภาพที่ 63 กิจกรรมกลองรำมะนา

เริ่มรวมตัวประมาณปี 37 ก็ปรึกษากันระหว่างประธานชมรม ลุงย้อม ทำกลองรำมะนา โดยหมอ (นพวรรณ โฉมสุข) ให้ยืมเงิน 2,000 บาท เพื่อเป้าหมายเอามาเล่นให้ผู้สูงอายุได้ลดความเครียด ให้จิตใจดีขึ้น ได้ย้อนหลังถึงอดีต ตอนแรกก็หาไม้ทำกลองไม่ได้ ได้ไม้เป็นโพรง โบราณว่าไม้ดีก็เลยให้ปู่ซึ่งเป็นแพทย์แผนไทย

ทำพิธีเชิญสิ่งไม่ดีออกไป แล้วก็มีพิธีกรรมไหว้ครู พอทำทดลองเสร็จก็เอามาเล่น
ร้องรำกันในวันตรวสุขภาพ ทุกสามเดือนก็มีความสุข

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ลุงจวน เล่าให้ฟังเพิ่มเติมว่า กลองรำมะนาเป็นเครื่องดนตรีประกอบการรำวงใน
สมัยอดีต การที่ผู้สูงอายุร่วมไม้ร่วมมือทำกลองรำมะนา ก็ทำให้พวกเขาได้ย้อน
ระลึกกลับไปครั้งสมัยวัยหนุ่มสาว ช่วยรื้อฟื้นและเติมเต็มความทรงจำที่ขาด
หายไป ประกอบกับเมื่อได้ร้อง เล่น เต้นรำ ก็ยิ่งปลุกใจตนเองให้มีความคึกคัก
และส่งเสริมให้สุขภาพทั้งกาย ใจ ความสัมพันธ์ของคนวัยเดียวกันแน่นแฟ้นขึ้น
และที่สำคัญคือ ได้เริ่มมีเด็กๆ เข้าร่วมวงสนุกสนานด้วย

(กำจร หลุยยะพงศ์, 2549: 105)

และภายหลังจากที่จิตใจพร้อมแล้ว ชมรมผู้สูงอายุก็เริ่มที่จะทำกิจกรรมที่จะ
พัฒนาชุมชนในลำดับถัดไป เช่น การอบรมทรัพย์ ฌาปนกิจสงเคราะห์ เกษตรปลอดสารพิษ หล่อ
เทียนหลอมใจ เป็นต้น (ดังรายละเอียดในหัวข้อ 4.1.3 สังคม)

ด้านที่สอง **จิตใจที่เข้มแข็งไม่ย่อท้อ** ในขณะที่ด้านแรกผู้สูงอายุอาจมีจิตใจที่
อ่อนแอและต้องปรับให้มีความสุข แต่ในด้านที่สองผู้สูงอายุโดยเฉพาะแกนนำคือ “ลุงจวน ผลเกิด”
กลับเป็นผู้สูงอายุที่มีจิตใจที่เข้มแข็งไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคต่างๆ และกลายเป็นตัวอย่างให้กับ
ผู้สูงอายุในชุมชนและคนในชุมชน

ลุงจวน ผลเกิด พื้นเพเดิมเป็นชาวสิงห์บุรี เกิดและใช้ชีวิตในวัยเด็กอยู่ที่นั่น พอ
เติบโตเป็นหนุ่มก็ย้ายทำงานอยู่ที่จังหวัดลพบุรีเป็นเวลา 1 ปี หลังจากนั้นได้ย้าย
ไปทำงานรับจ้างขุดมันสำปะหลังอยู่ที่อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ได้ค่าแรง
วันละ 25 บาท และได้จับจองที่ดินในบริเวณนั้นทำการเกษตรจำนวน 39 ไร่ แต่
ต่อมาก็ต้องถูกขอยพออกจากพื้นที่ เพราะทางหน่วยงานของรัฐบอกว่าที่ดินใน
บริเวณนั้นตั้งอยู่ในเขตวนอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง เมื่อเหตุการณ์เป็น
เช่นนั้น ลุงจวนและครอบครัว เลยอพยพมาอยู่ที่หมู่ 3 ตำบลโพธิ์ไทรงาม
กิ่งอำเภอบึงนางราง จังหวัดพิจิตร

(ตะวัน สีฟ้า www.codi.or.th/index2php?option=com_content&ask=view&id=131&

เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2551)

เดิมลุงจวนเป็นคนสิงห์บุรี ฐานะยากจนมากแต่งงานกับนางสนุ่น ผลเกิด ช่วยกันหาเลี้ยงครอบครัวด้วยการทำนา ประสบปัญหาข้าวเป็นโรคลีบ เงินที่ยืมเขามาเป็นทุนก็สูญ กลุ้มใจกลัวใช้หนี้เขาไม่หมด กลัวไม่มีที่ซุกหัวนอนให้ลูก เลยประชดชีวิตกินเหล้า สูบบุหรี่ สุดท้ายมีคนเตือนสติ จึงคิดได้ ตัดสินใจไปตายเอาดาบหน้า หากินรับจ้างทั่วไปจนพอมีเงินก้อนใช้หนี้สินเขา และมาตั้งหลักปักฐานที่อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ชีวิตเหมือนสบายแล้ว แต่ก็มีอุปสรรคถูกไล่ที่ให้อพยพอีกครั้ง คราวนี้มาลงหลักปักฐานที่บ้านทุ่งทอง ตำบลโพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร มีที่ทำกินในปัจจุบัน เงินก้อนสุดท้ายที่มีใช้ซื้อที่ดินได้ 6 งาน ตอนแรกไม่แน่ใจว่าที่ดินเพียงแค่นี้จะเลี้ยงครอบครัวได้หรือเปล่า คิดจะขายด้วยซ้ำ แต่ท้ายที่สุดด้วยความพยายามใช้ปัญญาเรียนรู้กับเพื่อนๆ ในเครือข่ายโพทะเลร่วมใจพัฒนา และยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง จึงอยู่ได้ ไม่มีหนี้สิน แกมคนยังรู้จักกันทั่วไป เป็นวิทยากรหลายที่ ได้รับฉายาว่า ลุงจวน เขียนเกษตรพอเพียง

(วิจารณ์ พานิช www.gotoknow.org/blog/thaikm/96324 เข้าถึงเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2551)

“จนให้จนแต่ตัว แต่อย่าจนปัญญา ไม่ว่าปัญหาเป็นอย่างไร ใจต้องสู้” (จวน ผลเกิด อ้างถึงในเอกสารศูนย์การเรียนรู้คนสู้ชีวิต, 2551: หน้าปก) “จะให้แข็งแรงแบบหนุ่มๆ ไม่ได้แต่ใจก็สู้อยู่” (นิล แก้วเวียง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551)

นอกจากการไม่ยอมแพ้ต่อวิถีชีวิตแล้ว ลุงจวน ผลเกิดยังมีจิตใจที่ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคโดยเฉพาะเรื่องร่างกายที่แก่ชรา แม้จะเป็นโรคและอายุที่มากขึ้น แต่ลุงจวนก็ยังชวนชวายประชุมในที่ต่างๆ อย่างไม่ขาด และนำความรู้ที่ได้มาทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนอยู่เสมอ อันทำให้ได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับปรนความรู้ในอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกันได้ด้วย ดังที่ลุงจวนระบุว่า “ถ้าไม่ล้มหมอนนอนเสื่อจริงๆ จะไม่ขาดประชุม ถ้าขาดผมไม่รู้เรื่องที่เขาคุยกัน คิดว่า ถ้าขาดประชุมก็เหมือนกับเด็กขาดเรียนแล้วมาสอบตก” (จวน ผลเกิด อ้างถึงในเอกสารศูนย์การเรียนรู้คนสู้ชีวิต, 2550: 3)

คือมองเรื่องความตั้งใจ คือ แก่ไม่ย่อท้ออะไรเลย ที่เห็นแกมาของแกตลอดนะคะ แกก็เป็นของแกอย่างนี้ บางครั้งสมมติว่าได้งบอะไรมา แก่งมหาสมาชิกว่าจะทำอย่างไรอย่างนี้แทนที่แกจะท้อนะคะ อย่างแกไปอบรมมาเนี่ยแกจะรีบเลยคุณหมอบอกทำไงดี อาจารย์อย่างนี้ ที่ร้านจะมีเครื่องถ่ายเอกสาร แกไปของแกเลยนะคะ เราก็ออกลุงอย่างนี้ อย่างนั้น ช่วยแกไป

(ลลอ เนียมทอง, ครู, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ด้านที่สาม **จิตใจที่อ่อนน้อมถ่อมตน** ผู้สูงอายุในชมรมยังมีลักษณะที่อ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งทำให้คนในชุมชนอยากเข้าหาใกล้ชิด ที่สำคัญคือทำให้ไม่ว่าใครก็อยากช่วยเหลือสนับสนุนการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นบุคลากรการแพทย์ เช่น หมอนพวรณ์ โฉมสุข และผู้สูงอายุด้วยกันเอง คือ ป้าทวี แก้วซัง ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้ “เป็นคนอ่อนน้อม เป็นบุคคลตัวอย่าง เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนที่น่ารักมากๆ เป็นคนสูงอายุที่น่ารัก มันทำให้เครือข่ายของแกเอาอย่าง เมื่อก่อนพวกลุงๆ เขาก็ไม่เรียนรู้เรื่องนี้...กลุ่มนี้จะค่อนข้างอ่อนน้อมถ่อมตน ชี้แจงใจเรา” (นพพวรณ์ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551) “อ้อ ลุงจวนนะหรือ ลุงจวนแกก็ดี แกเป็นผู้นำที่ดี ร่วมงานอะไรกันก็ดี แกดีเลยนะ เท่าที่รู้จักกันมา รู้จักกันมีคุยกันเจอกัน ยกมือไหว้ ทักทาย อธิยาศัยแกดีมากเลยลุงจวนนะ” (ทวี แก้วซัง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

สภาพจิตใจของผู้สูงอายุในชมรมจึงเป็นไปในด้านบวก แม้ว่าอาจจะเคยอ่อนแอท้อแท้ แต่ด้วยการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมก็ทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขพร้อมรับวัยสูงอายุ ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยความที่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะแกนนำมีจิตใจที่เข้มแข็งไม่ย่อท้อและมีความอ่อนน้อมถ่อมตน จึงกลายเป็นบุคลิกที่คนในชุมชนและผู้สูงอายุให้การยกย่องและยอมรับ และอยากให้การสนับสนุนช่วยเหลือ โดยเฉพาะเมื่อผู้สูงอายุจะทำกิจกรรมเพื่อสังคมในหัวข้อถัดไป

(3) สังคม

ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ต่างพากันปฏิเสธการอยู่กับบ้านและข้อจำกัดทางด้านร่างกาย โดยออกมาทำกิจกรรมร่วมกันที่ชมรมผู้สูงอายุ ที่ตั้งอยู่ ณ สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม การออกจากบ้านทำให้เกิดประโยชน์ในหลายด้าน คือ การสร้างสายสัมพันธ์ใหม่ การทำกิจกรรมเพื่อสังคม โดยใช้ความรู้ของตน การสร้างอาชีพใหม่ และในทางตรงกันข้าม สถาบันสังคมก็ยังให้การดูแลชมรม

ด้านแรก **การสร้างสายสัมพันธ์ใหม่ด้วยการรวมตัว** คือ การที่ผู้สูงอายุต่างพากันรวมตัวกันนอกจากจะรวมเกลอเก่าที่อาจไม่ได้เจอหน้าค่าตากันนานนมแล้ว ยังได้เกลอใหม่ทั้งเป็นคนรุ่นเดียวกันและต่างรุ่นกันอีกด้วย อันจะทำให้พวกเขาารู้สึกสนุกสนานและมีคุณค่าจากการทำกิจกรรมต่างๆ

รูปภาพที่ 64 กิจกรรมดอกไม้จันทน์

คือเขาเอากิจกรรมมาให้ผู้สูงอายุ มีอะไรเขาก็หามาให้ ผู้สูงอายุก็มึ่งงานทำ มึ่งงานทำนี้ไม่ได้หมายความว่า รายได้ก็ไม่มากเท่าไร แต่ว่า ให้ผู้สูงอายุนี้ออกกิจกรรมโดยไม่เครียด คู่กันมีอะไรก็มาคุยกัน ไม่เครียด ตรวจสุขภาพทุก 3 เดือน อะไรอย่างนี้ จะมีงานอะไรอย่างกับดอกไม้จันทน์ก็อนามัยนำมาให้ทำ หมอที่พูดนี้นะไปเห็นที่อื่นแล้วก็เอางานดอกไม้จันทน์มาก็เลยเริ่มทำ

(ทวี แก้วซัง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

คนแก่มีความสามัคคีกันมากดีกว่าวัยรุ่นที่ชอบยกพวกตีกัน เมื่อวานก็ยกพวกตีกันพันกันไปหลายเข็ม...ที่อื่นไม่มีการรวมตัวกัน กลุ่มนี้รวมตัวกันง่าย พูดกันไม่กี่คำก็รวมตัวกันได้ประมาณ 30-40 คน ตัวผู้ใหญ่บ้านเองก็อยากให้คนในชุมชนรวมตัวกันแบบนี้บ้าง บางทีนัดกัน 5 โมง กว่าจะพร้อมก็โน่น 2 ทุ่ม

(สมบุญ สีสลาเวียง, ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

ด้านที่สอง **การทำกิจกรรมเพื่อสังคม** เมื่อมารวมตัวกันแล้ว กลุ่มผู้สูงอายุต่างก็คิดกิจกรรมโดยใช้ความรู้ภูมิปัญญาเดิม เช่น การทำเกษตรพอเพียง การสอนจักสานและดนตรีให้กับเยาวชน การจัดกิจกรรมหล่อเทียน โดยมุ่งหวังเพื่อที่จะพัฒนาชุมชนของตนมากกว่าที่จะหาเงินหาทอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การทำกิจกรรมเพื่อเป็น “ทาน” ตรงกันข้ามกับวิธีคิดที่ว่า

“งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ดังเช่น “แม้วัยของพวกเราจะเพิ่มมากขึ้น วันๆ ก็ได้แต่นั่งรอความตายไม่ทำอะไรให้ลูกหลาน ความรู้ประสบการณ์ที่มีมากก็อาจจะสูญหายไปได้” (ถ้าจร หลุยยะพงศ์, 2549: 103)

ลุงจวน เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถที่สำคัญคนหนึ่งในระดับประเทศ โดยให้มีหน้าที่ในการสอนและถ่ายทอดวิธีการทำการเกษตรแบบผสมผสานและปลอดภัย เคมี การตลาด การอนุรักษ์วัฒนธรรม และกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งได้ทำการอบรมนักเรียน วปอ. ภาคประชาชนมาแล้ว 9 รุ่นด้วยกัน (ตะวัน สีฟ้า www.codi.or.th/index2php?option=com_content&ask=view&id=131& เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2551)

“บางครั้งเขามีแนวคิดมาช่วย ถ้าหากออกไปงานก็นวดฟรีนะ ก็ไปกางเต็นท์นวดกันสนุกดี ก็ไม่ได้เอาเงิน คือว่า ขอแต่ค่าครู แล้วก็นวดฟรี ถ้าเขามีงาน ก็แล้วแต่เขาจะให้ที่เขานวดเราไม่ได้เรียกร้องก็สนุกดี” (ทวี แก้วซัง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

นอกเหนือจากกิจกรรมที่ทำกับชุมชนแล้ว ก็ยังมีกิจกรรมที่ทำกับผู้สูงอายุที่อ่อนแอด้วย เพื่อจะพัฒนาให้ผู้สูงอายุกลุ่มดังกล่าวมีจิตใจที่เข้มแข็งและลดภาระให้กับลูกหลาน เช่น การเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมฅาปนกิจสงเคราะห์ การออมทรัพย์ การเอารถไปรับผู้สูงอายุมาร่วมกิจกรรม ตัวอย่างเช่น

“การออมทรัพย์วันละบาทก็ดี เป้าหมายก็ช่วยคนแก่ที่ป่วยและได้สวัสดิการคนแก่ก็คุ้มได้ โดยลูกค้าประกัน ตอนนี้ก็ปล่อยกู้ได้ 20,000 บาทแล้ว” (ละไม แก้วทิม, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551) “ก็ต้องช่วยเหลือผู้สูงอายุที่อ่อนแอด้วย เอารถไปรับให้เงินค่ารถ” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

ผลที่ได้รับจากการทำกิจกรรมเพื่อชุมชน ตัวผู้สูงอายุเอง คนในชุมชน และภายนอกต่างพากันยกย่องผู้สูงอายุกลุ่มนี้ในด้านบวก ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

“คนแก่เป็นคนที่มียายุ มีความรู้ และมีภูมิปัญญา” (บุญธรรม คำเพชร, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2551) “เป็นผู้อนุรักษ์วัฒนธรรม รู้สึกภูมิใจในผู้สูงอายุ คุณตาเป็นเสมือนกับหนังสือวัฒนธรรม” (สุชาติ แก้วตะคุ, เยาวชน, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2551)

ความรู้ทางโลกค่อนข้างมีเยอะ แต่ทุกคนจะมีความรู้ไม่เหมือนกัน เช่น ลูกจวนเป็น
ปราชญ์ชาวบ้านด้านสวนผสม ลูกณรงค์จะเป็นด้านสวนสมุนไพร จักสานก็เป็นอีก
คน และมีการถ่ายทอดให้คนรุ่นหลัง เช่น โรงเรียนก็จัดให้เด็กมาเรียนจักสาน ส่วน
ความรู้ทางธรรมก็มีประธานชมรมผู้สูงอายุของ ต.โพธิ์ไทรงาม ลูกบุญธรรม
คำเพชร เป็นวิทยากร

(เยาวลักษณ์ สายแวว, นายก อบต., สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

“คนแก่ที่ได้พบส่วนใหญ่เป็นคนแก่ใจดี ไม่หวงวิชา ซึ่งถ้าเป็นหมอยา จริงๆ จะ
หวงความรู้เรื่องยา เพราะความรู้เรื่องยามีทั้งคุณและโทษจะต้องระวัง” (กรรณก อิงคินันท์,
รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำคณะเภสัชศาสตร์ ม.นเรศวร และบุคคลภายนอกที่เคยร่วมทำ
กิจกรรมกับชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ด้านที่สาม **อาชีพใหม่** ผลพวงจากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทำให้ผู้สูงอายุมีอาชีพ
ใหม่ เช่น การทำจักสาน ดอกไม้จันทร์ เกษตรปลอดสารพิษ แต่กลุ่มผู้สูงอายุจะไม่ได้เน้นตัวเงิน
เป็นสำคัญนัก แต่เน้นการทำงานร่วมกันและการทำให้ชีวิตมีคุณค่า

ตอนนี้ท้องที่อื่นๆ ติดต่อมาให้เราจักสานอุปกรณ์ต่างๆ เยอะมาก เช่น แข่งปลาทุ
กระดิ่ง ตะกร้า รอก กระชัง และอื่นๆ แล้วแต่เขาจะสั่งเข้ามา เงินที่ได้มาเราจะ
นำมาเข้ากองกลาง โดยเราตกลงกันตั้งแต่แรกแล้วว่า ้วยอย่างเราไม่ยึดเงินเป็น
สำคัญ แต่กิจกรรมที่เราทำร่วมกันนี้ ได้ช่วยเรามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดีกว่านั่ง
นอนเป็นภาระให้ลูกหลานอยู่ที่บ้าน แถมยังได้สังคม และมีรายได้เล็กๆ น้อยๆ
แค่นี้พวกเราก็พอใจแล้ว

(หนูดิ่ง ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ อ่างถึงใน สุวพันธ์, 2549: 77)

คือรู้กันเองว่า คนแก่ที่สานตะกร้าได้ อย่างสมมติโรงเรียนจะทำถังขยะเราก็มาให้
คนแก่สานก็ไปก็ไป เขาก็จะดีใจนะคะ เขาก็จะไปหาไม้มาทำ ทำกันมีความสุข
มาก ที่โรงเรียนเขาบอกว่าระหว่างซื้อพลาสติกมันอยู่ได้นานก็จริง แต่ว่าเงินเท่านี้
เรามาซื้อตรงนี้อาเด็กเรามาเรียนกับเขาด้วย อย่างน้อยเด็กมันก็ต้องรักษา
ตะกร้าที่ทำมากับมือ คนแก่ทำ มันจะได้หลายๆ อย่าง

(ลอบ เนียมทอง, ครู, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ด้านที่สี่ **สังคมทำกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุ** ชุมชนยังทำกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุในหลากหลายด้าน ด้วยการจัดสรรงบประมาณของ อบต. พบว่า ได้สนับสนุนกิจกรรมผู้สูงอายุใน 5 กิจกรรม คือ (1) โครงการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โดยจะให้เบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุ (2) โครงการสนับสนุนอุดหนุนอาหารกลางวันทุกสามเดือนในช่วงที่ผู้สูงอายุตรวจโรคที่สถานีอนามัย (3) โครงการสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมในวันสูงอายุและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ เช่น รดน้ำวันสงกรานต์ และการหล่อเทียน (4) โครงการเอื้ออาทรผู้สูงอายุ เช่น การออกเยี่ยมผู้สูงอายุตามบ้าน และ (5) โครงการอบรมเชิงธรรมะให้พระ 9 วัด

กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่เป็นผลพวงจากนโยบายของรัฐบาลต่อผู้สูงอายุในหลายด้าน ทั้งการตอบแทนผู้สูงอายุ การสงเคราะห์ และการสนับสนุนผู้สูงอายุ ดังนี้

กิจกรรมประเภทแรก คือ การตอบแทนผู้สูงอายุ เช่น กิจกรรมรดน้ำวันสงกรานต์ ผู้สูงอายุที่รำลึกพระคุณผู้สูงอายุ ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“วันสงกรานต์จะต้องมาจัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุ วันนั้นจะต้องมีการแสดงผู้สูงอายุ การละเล่นพื้นบ้าน แข่งขันกีฬาผู้สูงอายุ ถึงแม้ว่าเขาจะไม่ได้อยู่กับเราทั้งวัน ถ้าได้เวลาอาบน้ำ เขาจะมาเลย บ่ายสองจะมารวมกันเต็มที่ไม่ว่าจะไปจัดที่อื่น” (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัย และผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551) “จัดกันวันที่ 11 มารวมกัน พอสงกรานต์ เราก็หาตามบ้านอีกทีหนึ่ง ก็เดินอาบตามบ้าน บ้านไหนบ้านนี้ จนครบ” (มนตรี ไม่พา, สมาชิก อบต. และ อสม., สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

เวลาสงกรานต์ที่นี้ ที่นี้ไม่พออยู่นะ ต้องอยู่ข้างนอก เวลาอาบน้ำผู้สูงอายุ นะ เยอะมาก แล้วทางอนามัยเขาก็จะจัดของชำระ้วยเป็นผ้าขนหนูให้ผู้สูงอายุ นะ เวลาอาบน้ำอะไรนะ แจกทุกคน แต่เขาก็มีของจับรางวัลให้อีก เอามาตั้งอย่างนี้เป็นแถวเลย คือผู้สูงอายุจับ พวกชาวบ้านจับ มีพวก อสม. อะไรอย่างนี้ มีพัดลม มีผ้าห่มนวม จับรางวัลนะ ผู้สูงอายุก็จับได้ ก็ได้รางวัล ปีนี้ป้าก็ยังไม่เสียไปผืนหนึ่ง คือเขาดีนะ รู้สึกว่าเขาดีมาก เขาจัดกิจกรรมดีมาก ผู้สูงอายุก็มีกำลังใจ

(ทวี แก้วซัง, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

กิจกรรมประเภทสอง คือ การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เช่น กิจกรรมออกเยี่ยมผู้สูงอายุตามบ้าน และกิจกรรม “เบี้ยยังชีพ” กิจกรรมดังกล่าว แม้ด้านหนึ่งจะเน้นการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอยากไร้ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็แฝงไปด้วยแนวคิดการตอบแทนพระคุณของผู้สูงอายุไปพร้อมๆ กัน

สำหรับกิจกรรมเบี้ยยังชีพนั้น เป็นกิจกรรมที่สงเคราะห์ผู้สูงอายุในท้องถิ่นตามนโยบายของรัฐบาลที่เน้นการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อ่อนแอ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 แต่เมื่อโครงการดังกล่าวเข้ามาในชุมชนแห่งนี้ ผู้สูงอายุบางคนในชุมชน ต.โพธิ์ไทรงาม ที่แม้จะมีคุณสมบัติตรงกับโครงการดังกล่าว แต่กลับไม่รับโดยมอบให้แก่ผู้สูงอายุที่อ่อนแอกว่า

มีเบี้ยยังชีพมา เขาจะบอกว่าเอาให้คนที่ไม่มีก่อนเถอะ อย่างเราเรายังอยู่ได้ หรือ บางครั้งก็บอกว่า อายุยังน้อยให้คนอายุเยอะๆ ก่อน.... ถ้าคนแก่ที่อ่อนแอกับคนแก่ที่แข็งแรงนี้จะให้ใครก่อน เขาก็จะบอกเลยว่า คนที่ยังแข็งแรงอยู่ก็ให้คนแก่ที่อ่อนแอไปก่อนก็ได้ คือ เราก็ดูอึม ผู้สูงอายุของเราเนี่ยไม่เห็นแก่ตัวเนาะ ทำงานเพื่อชุมชน มันก็น่าสนับสนุน พวกเราก็มีกำลังใจที่จะทำงานกัน

(สนาม หอมขุนทด, สมาชิก อบต. และอสม., สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

กิจกรรมประเภทที่สาม การสนับสนุนผู้สูงอายุ เป็นกิจกรรมที่วางอยู่บนนโยบายผู้สูงอายุของรัฐบาลแนวใหม่ ที่มีได้เน้นการสงเคราะห์อย่างเดี่ยวแต่จะขยายไปสู่การมองผู้สูงอายุมีคุณค่าและกระตือรือร้น อันทำให้เกิดการผลักดันให้ผู้สูงอายุดำเนินกิจกรรมตามความต้องการ โดยที่ชุมชนยังช่วยเหลือและให้การสนับสนุนผู้สูงอายุ

รูปภาพที่ 65 คนในชุมชนช่วยตรวจร่างกายผู้สูงอายุ

จากนโยบายดังกล่าวนำมาสู่การที่ชุมชนอนุมัติงบประมาณสนับสนุนผู้สูงอายุ เช่น โครงการอาหารกลางวัน โครงการหล่อเทียน โครงการไหว้พระ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังรวมถึง การที่คนในชุมชนให้การสนับสนุนกิจกรรมของผู้สูงอายุ เช่น การที่ อสม. เข้าร่วมตรวจร่างกาย ผู้สูงอายุ และหรือเมื่อผู้สูงอายุจัดกิจกรรมอะไรก็ได้ เช่น กิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ ไม่ว่าจะ เป็นโรงเรียน สถานีนามัย อบต. วัด ต่างก็พากันร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือ นั่นก็อาจเนื่องจากที่ผู้สูงอายุ ในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ทำงานเพื่อประโยชน์ของชุมชนทำให้คนในชุมชนให้การเคารพ ยกย่องและอยากสนับสนุน ในทำนองที่สอดคล้องลักษณะของชมรมผู้สูงอายุในเชิงสังคมจึงเป็นไปได้ใน ด้าน บวก

(4) จิตวิญญาณ

ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้ นอกจากบรรดาแกนนำจะเป็นอดีต “เด็กวัด” และ ปัจจุบันเป็น “มัคนายก” ในวัดต่างๆ ในชุมชน ต.โพธิ์ไทรงาม ผู้สูงอายุในชมรมท่านอื่นๆ ยังมีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างมาก เช่น การไปวัด การเล่นเปตองในวัด ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังใช้ธรรมะมาเกี่ยวข้องกับการทำงานกิจกรรม การใช้ชีวิตประจำวัน และการมรณานุสติ

ด้านแรก **การทำนุบำรุงศาสนา** เนื่องจากบรรดาผู้สูงอายุแห่งชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม โดยเฉพาะแกนนำบวชเรียนมาก่อนจึงผูกพันและใกล้ชิดกับศาสนามาก่อนข้างมาก จึงนิยมที่จะเข้าวัดเข้าวาเพื่อทำบุญ ซึ่งไม่ต่างจากผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมในอดีตที่ผ่านมา ดังคำบอกเล่าของเจ้าอาวาสว่า “คนมาวัดค่อนข้างน้อยลง ประมาณ 20 คน แต่หากเป็นวันพระ ใหญ่ก็กว่า 100 คนนะ และมักจะเป็นผู้สูงอายุ ลูกหลานจะพามา” (หลวงพ่อพิพัฒน์วีระธรรม ปิยธมโม, เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

ผู้สูงอายุยังเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำกิจกรรมเพื่อทำนุบำรุงศาสนา เช่น การทำ กิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ การเป็นมัคนายก “วัดนี้บุญธรรมเป็นมัคนายก เป็นมานานแล้ว บ้านอยู่ตรงข้ามวัด หน้าที่ก็ช่วยดูแลวัด ส่วน อ.สุดใจ ก็เป็นไวยาวัจกร ดูแลเรื่องเงิน” (หลวงพ่อ พิพัฒน์วีระธรรม ปิยธมโม, เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

และแม้กระทั่งหลังจากเข้าวัดทำบุญแล้ว ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งก็ยังใช้พื้นที่วัดเป็น พื้นที่ออกกำลังกายเล่นเปตองอีกด้วย (หลวงพ่อพิพัฒน์วีระธรรม ปิยธมโม, เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

ด้านที่สอง **การใช้ศาสนาเป็นแกนกลางในการทำกิจกรรม** หมายถึง การที่ ผู้สูงอายุต่างพากันคิดกิจกรรมบนหลักธรรมะ เช่น กิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ เป็นกิจกรรมที่

แกนนำคือ ลูกจวน ผลเกิด ได้คิดขึ้นเพื่อเป้าหมายให้คนในชุมชนหล่อเทียนร่วมกันแล้ว ยังมองว่าเป็นการสืบทอดศาสนาจากรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ด้วย เช่นเดียวกันกับการทำกิจกรรมออมทรัพย์ก็เพื่อเป็นการทำทานให้กับผู้สูงอายุที่อ่อนแอ

รูปภาพที่ 66 กิจกรรมหล่อเทียน

ถ้าเราทำได้ก็จะทำให้เราและคนอื่นมีความสุข มีเมตตา สงสารเพื่อนๆ ด้วยกันที่ตกทุกข์ได้ยาก ก็ช่วยเหลือ เยี่ยมเยียนผู้สูงอายุที่อ่อนแอก็ไปเยี่ยมที่บ้านบ้างในฐานะผู้สูงอายุด้วยกัน และนี่ก็เลยจัดชมรมฌาปนกิจ เพราะสมาชิกแต่ละคนมีฐานะไม่เหมือนกัน บางคนฐานะดี บางคนไม่มีเงิน เวลาเสียชีวิตลำบากก็ตั้งชมรมขึ้น ช่วยเหลือกันตอนตายไม่ลำบากตอนทำศพ

(บุญธรรม คำเพชร, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2551)

ชมรมยังมีกิจกรรมอื่นๆ ที่ยังวางอยู่บนหลักศาสนา เช่น การฝึกอบรมเยาวชนให้รู้จักศาสนาให้มากขึ้น

วางแผนจะทำกิจกรรมข้าวต้มลูกโยน เพื่อดึงเยาวชนมาฝึกทำ ให้ความรู้เรื่องศาสนาประเพณี อบรมให้เขารู้ว่า การที่มีข้าวต้มลูกโยนก็มาจากที่พระพุทธเจ้า

เสด็จไปเทศนาให้พระมารดาที่ขึ้นดาวดึงส์ หลังจากเสด็จกลับมาก็มีคนพยายาม ตักบาตรด้วยการโยนข้าวต้ม

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2551)

ด้านที่สาม การใช้ศาสนาในชีวิตประจำวัน ผู้สูงอายุยังใช้ธรรมะเข้ามา เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน เช่น การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ทั้งการไม่สวมรองเท้าเพราะอาจเหยียบสัตว์ ตัวเล็กตัวน้อย และการไม่ใช้สารเคมีเพราะอาจฆ่าสัตว์ ดังคำบอกเล่าว่า “ไม่ใส่รองเท้าก็เพราะไม่ สะดวก แล้วเวลาเดินก็จะไ้ระมัดระวังมากขึ้น จะได้ไม่เหยียบพวกสัตว์ตัวเล็กตัวน้อย” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2551) “ทำน้ำหนักชีวภาพ ช่วยปลด สสารพิษแล้ว ยังไม่ทำร้ายหรือฆ่าสัตว์ด้วย” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2551)

ผู้สูงอายุโดยเฉพาะแกนนำอย่างลุงจวน ผลเกิด ยังใช้หลักธรรมะความพอเพียง เป็นหัวใจในการดำเนินชีวิต และที่สำคัญคือการเผยแพร่ความคิดดังกล่าวออกไปเพื่อให้หลัก ธรรมะสามารถก้าวไปสู่คนทุกคนทั้งภายในและภายนอกชุมชนและจะส่งผลให้สังคมมีความสุข มากขึ้น

เวลาไปเป็นวิทยากรจะบอกให้ทุกคนว่า แม้จะอายุมากแล้วแต่ยังมีแรงที่จะต่อสู้ กับชีวิต และไม่เคยสิ้นหวังเพราะได้ปฏิบัติตนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การ มีชีวิตที่พอเพียง การรู้จักตนเอง และยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนา สิ่งเหล่านี้ จะทำให้เราอยู่รอดในช่วงภาวะวิกฤติ

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ www.rdpb.go.th/enough2/web/productview.aspx?pid=52 เข้าถึงเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2553)

ทุกวันนี้ไม่ได้ออกไปหาเงินเหมือนแต่ก่อน แต่เงินจะเป็นฝ่ายมาหาเอง พอใจแล้ว กับการใช้ชีวิตอยู่กับที่ดินเพียง 6 งาน มีความสุขมากกับชีวิตที่กำลังเป็นอยู่ มี ความสุขที่ไม่ต้องมีหนี้สิน มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง ในชีวิตนี้ไม่ต้องการอะไรอีก แล้ว จะขอใช้ชีวิตอยู่อย่างพอเพียง และวันเวลาของชีวิตที่เหลืออยู่ก็จะขอทำ ความดีทุกๆ อย่างเพื่อใช้หนี้แผ่นดินเกิดที่ได้มอบชีวิตอันแสนสุขให้กับตนเอง เสมอมา

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ อ้างถึงในเอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2550 ของ สศช., 2550: 34)

“ถ้าอยากจะใช้ชีวิตมีความสุข ไม่เป็นหนี้เป็นสิน เราต้องเขียนคำว่า “พอ” ให้เป็น ต้องรู้จักตนเอง ไม่ฟุ่มเฟือย ประหยัด ไม่เล่นการพนัน ไม่คิดอบายมุข และต้องมีการเรียนรู้อยู่ ตลอดเวลา แล้วชีวิตของเราก็จะมีความสุขตลอดไป” (ตะวัน สีฟ้า อ้างถึงใน www.codi.or.th/index2php?option=com_content&task=view&id=131 เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2551)

ด้านที่สี่ **การมรณานุสติ** หลักธรรมะขั้นสูงที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ใช้ก็คือ การพิจารณา ถึงความตายเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว หน้าบ้านของลุงจวน ผลเกิด แก่นนำผู้สูงอายุถึงกับเตรียมเจดีย์ไว้ สำหรับตนเองและภรรยา และเขียนกลอนติดไว้ว่า “เตรียมตัวก่อนตาย เตรียมกายก่อนแก่ เตรียม น้ำเผื่อแล้ง เตรียมแรงทำงาน” และคำสัมภาษณ์ว่า “เตรียมโกศ เจดีย์ที่อยู่หน้าบ้าน ก็เตรียมไว้เผื่อ เวลาตายไปก็ไม่ต้องกังวล แม้แต่สมเด็จย่าฯ ก็ยังสิ้น เราก็ต้องมีมรณานุสติ สัตว์โลกทั้งหลายไม่ควรห่างจากความดี” (จวน ผลเกิด, แก่นนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

รูปภาพที่ 67 เจดีย์หน้าบ้านลุงจวน ผลเกิด

การเตรียมเจดีย์ไว้หน้าบ้านมิได้หมายความว่า จะเป็นเพียงการเตือนตนเอง เท่านั้น แต่เป็นการเตือนคนในชุมชนที่มาเยี่ยมเยือนและได้เห็นด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุยังเตือนกันเองด้านมรณานุสติด้วยการทำกิจกรรม “ดอกไม้จันทร์” ด้านหนึ่ง การทำดอกไม้จันทร์เป็นกิจกรรมที่ทำได้ง่าย ไม่ต้องใช้แรงงานมากนัก เหมาะกับผู้สูงอายุที่มีกำลังวังชาที่น้อย อีกทั้งทำให้ผู้สูงอายุมารวมตัวกันพูดคุยกันระหว่างทำดอกไม้จันทร์ และได้เงินจากการขาย แต่กุศโลบายที่จริงก็คือ การเตือนใจให้ผู้สูงอายุรู้ถึงช่วงเวลาของการตายที่จะมาถึงในไม่ช้า และการทำดอกไม้จันทร์ ก็เท่ากับได้บุญด้วย

กิจกรรมที่ทำก็เหมาะสมกับผู้สูงอายุ อย่างทำดอกไม้จันทร์ก็เป็นกิจกรรมที่ทำตามพระพุทธเจ้าสอน ก็เป็นเรื่องธรรมดา เกิด แก่ เจ็บตาย เป็นเรื่องธรรมดาก็ตั้งใจทำดอกไม้จันทร์สีชมพู แล้วก็จะทำโลงสีชมพูด้วยจะได้ครบวงจร ในที่สุดคนเราก็ตายเหมือนกัน ทำแล้วก็จะปลงได้

(หนูดี ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

“ดอกไม้จันทร์ทำตามแนวทางพระพุทธเจ้า คือ เห็นความตายเป็นเรื่องธรรมดา ในอนาคตก็อยากขยายต่อสู่โรงเรียน” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551) “ไม่ได้คิดว่าทำแล้วจะไม่เป็นมงคล มาทำก็ได้เพื่อนคุย และก็ได้บุญด้วย” (เงิน อินคำ, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2551)

มิติเชิงจิตวิญญาณหรือศาสนาจะเกี่ยวโยงกับกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ค่อนข้างสูง ทั้งการไปวัดไปวาโดยตรง และการนำมาประยุกต์ใช้กับการทำกิจกรรม ชีวิตประจำวัน และการมรณานุสติ และด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้สูงอายุกลุ่มนี้จึงตระหนักถึงการทำประโยชน์เพื่อสังคมและการทำความดีก่อนที่จะตาย

โดยสรุป เนื้อหาว่าทกรรม 4 กลุ่มคือ กาย ใจ สังคม จิตวิญญาณ ของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร จะใช้ชีวิตอย่างมีความสุขด้วยการรวมตัวกันทำกิจกรรมอันหลากหลายผ่านชมรมผู้สูงอายุ โดยจะใช้หลักธรรมะทางศาสนาและภูมิปัญญาเป็นเครื่องมือในการมองตนเอง ทั้งด้านร่างกาย ใจ สังคม

เหตุผลสำคัญที่ทำให้ชมรมผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีเนื้อหาว่าทกรรมอันหลากหลายก็เนื่องจากสภาพของสังคมไทยที่เริ่มแปรเปลี่ยนสู่สังคมทันสมัยที่ด้านหนึ่งเริ่มมองผู้สูงอายุในด้านความอ่อนแอ ชุมชน ต.โพธิ์ไทรงาม ก็ได้รับกระแสดังกล่าวนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2520 เมื่อความเจริญก้าวเข้ามาในชุมชน เช่น สถานีอนามัย ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ดังนั้น การจะปล่อยให้ผู้สูงอายุเป็นไปเหมือนเดิมก็อาจจะทำให้กลุ่มผู้สูงอายุถูกนิยามในด้านลบ บรรดาผู้สูงอายุจึงรวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อยังคง “ธำรง” บทบาทของตนในด้านบวก หรือการมีคุณค่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ และการ

ได้รับการเคารพยกย่อง เพียงแต่ว่า จะจำกัดมิตินิติความรู้ที่ไม่ใช่เรื่องรู้อบตัวแต่เป็นเรื่องภูมิปัญญา และศาสนา ซึ่งต่างไปจากกรณีของกลุ่ม OPPY ที่จะใช้ความรู้สมัยใหม่คือคอมพิวเตอร์

ทั้งนี้ กิจกรรมที่บรรดาผู้สูงอายุดำเนินการมักเป็นกิจกรรมที่วางอยู่บนฐานความรู้หรือภูมิปัญญาของตนเดิม ซึ่งทำให้ต่อยอดความรู้ความชำนาญของผู้สูงอายุในอดีตเช่นเดิม อีกทั้งการผนวกกับความรู้ใหม่ๆ ที่ได้รับ และที่สำคัญคือ การเชื่อมร้อยกับมิติศาสนาทุกอณูของการทำกิจกรรม ต่างไปจากกรณีของกลุ่ม OPPY ที่จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่คือคอมพิวเตอร์เพื่อสร้างความหมายด้านบวก

ประกอบกับสถาบันในท้องถิ่น เช่น สถานีอนามัย และ อบต. ซึ่งใกล้ชิดกับชุมชน แม้ในด้านหนึ่งอาจจะรับนโยบายการสงเคราะห์ผู้สูงอายุจากภาครัฐส่วนกลาง โดยมองว่าผู้สูงอายุต้องได้รับการช่วยเหลือ ด้านร่างกายและเบี้ยยังชีพ แต่ทว่า เมื่อกลุ่มผู้สูงอายุต่างไม่ยอมรับอัตลักษณ์ในด้านลบที่รัฐมอง จึงทำให้บรรดาสถาบันในท้องถิ่นปรับเปลี่ยนวิธีคิดและหันไปสู่นโยบายของรัฐแนวใหม่ที่สนับสนุนการทำงานของผู้สูงอายุในที่สุด และยอมรับผู้สูงอายุในด้านบวก

4.2 ประเภทวาทกรรม

ประเภทวาทกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ต. โพธิ์ไทรงาม จ. พิษณุโลก สามารถจำแนกออกเป็น 7 ประเภท คือ การอธิบาย การโต้แย้ง การสาธิต การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการยอมรับ และทั้งหมดนี้เป็นกลยุทธ์ของการสร้างอำนาจการอธิบายตัวตนผู้สูงอายุ ดังต่อไปนี้

(1) การอธิบาย

การอธิบายเป็นหนึ่งในประเภทวาทกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ต. โพธิ์ไทรงาม ที่ใช้เพื่อการอธิบายขยายความว่า ตนเองคือใคร มีสุขภาพกาย ใจ สังคม จิตวิญญาณที่ดีอย่างไร แล้วยังใช้เพื่ออธิบายถึง “ชมรม” ว่าก่อตั้งมาตั้งแต่เมื่อไร สาเหตุการก่อตั้งเพราะอะไร ใครเป็นประธาน ใครเป็นสมาชิก และดำเนินกิจกรรมอะไรบ้าง

พวกเขาไม่อยากเป็นภาระของลูกหลาน ไม่อยากนั่งๆ นอนๆ อยู่กับที่เหมือนไม่มีประโยชน์ เราจึงรวมกลุ่มกันก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา โดยมีหลัก 5 ก คือ กลุ่ม กรรมการ กองทุน กิจกรรม และกฎระเบียบ แรกเริ่มเรามีสมาชิก 43 คน รวบรวมเงินเพื่อเป็นทุนสำหรับกลุ่ม ชมรมของเรามีหลายหมู่บ้าน จะมีคนกลางคอยประสานงานระหว่างกลุ่ม จนตอนนี้สมาชิกมีสามร้อยกว่าคนแล้ว

(หนูดี ดิง ทองภูบาล อ้างถึงในสุภัทน์, 2549:76)

นอกเหนือจากการใช้การอธิบายด้วยปากเปล่าแล้ว ชุมชนผู้สูงอายุยังใช้เอกสาร ซึ่งเป็นแนวทางใหม่ที่ต่างไปจากสังคมเกษตรกรรมเพื่อแนะนำตนเอง ทั้งนี้ เอกสารดังกล่าวจะเก็บรักษาไว้ที่สถานีอนามัยและเผยแพร่ให้กับบุคคลภายนอก ทั้งการจัดส่งให้กับภาครัฐที่ต้องการข้อมูลหรือบุคคลภายนอกอย่างเช่นผู้วิจัยได้อ่านและเรียนรู้ชุมชนโดยเร็ว ภายใต้เอกสารที่แนะนำตนเองนั้น จะมีทั้งวัตถุประสงค์ แกนนำ โครงสร้างชุมชน จำนวนสมาชิกในชุมชน กิจกรรมที่ดำเนินการ โดยเขียนเป็นระบบมากกว่าการอธิบายด้วยปากเปล่า ดังเช่น การกล่าวถึงวัตถุประสงค์ การรวมตัวกันว่า “พวกเราพยายามไม่ทำตัวเป็นภาระกับลูกหลานหรือภาระของสังคม ยังมีอีกหลายอย่างที่เรายากลำบากมีปัญญาให้คนรุ่นหลังไว้ เช่น การเล่านิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ประเพณีเขาวงกต เราอยากจะทำบอกว่า จะทำในโอกาสต่อไป” (เอกสารสถานีอนามัยปี, 2551)

และด้วยข้อมูลจากการเล่าหรือการอธิบายก็นำมาสู่การเขียนในระดับที่สองของคนภายนอก ก็ใช้การอธิบายในรอบที่สองเพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้เห็นอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ดังที่ผู้วิจัยเคยเขียนไว้ ดังนี้

ผู้เฒ่าจวนเล่าให้ฟังเพิ่มว่า แกเป็นหนึ่งในสมาชิกชมรมผู้สูงอายุแห่งจังหวัดพิจิตร ที่มีสมาชิกประมาณ 340 คนจาก 9 หมู่บ้าน ผู้สูงอายุมารวมตัวกันได้ก็เพราะมาตรวจสุขภาพประจำสามเดือน และเมื่อรู้จักกันแล้วก็รวมคิดว่า แม่วัยของพวกตนจะค่อยๆ เจ็บจางลงไปพร้อมๆ กับการเดินทางของเข็มนาฬิกาที่รูกหน้าไปเรื่อยๆ หากนั่งรอความตายโดยไม่ได้ทำอะไรให้กับลูกหลาน ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาก็จะสูญสลายไปเฉยๆ ด้วยเหตุนี้จึงจวนกับเพื่อนๆ เช่น ลุงหนูตั้งทองภูบาล และลุงณรงค์ แสงจันทร์ จึงจับมือร่วมกันทำกิจกรรมของผู้สูงอายุเพื่อชุมชน

(กำจร หลุยยะพงศ์, 2553: 1)

การอธิบายยังใช้กับการอธิบายอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุเองว่าเป็นเช่นไร และการอธิบายก็มักจะแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของความเข้มแข็งของผู้สูงอายุ ดังเช่น

แกนนำเขาเก่งอย่างนี้แหละ เขาก็ไปทำผงทำแผนมาไม่รู้กี่แผนต่อกี่แผนไประดับอินเตอร์มาหมดแล้ว เรื่องบางเรื่องนี่บอกตรงๆ เลยนะว่า เรายอมแพ้เลย ความคิดเขาไอ้โห เห็นแกเล่าให้ฟังว่า ไปประชุมที่ว้าไปของบหล่อเทียน ใครถามว่าลุงมี

นักวิชาการของลุงมาใหม่ ไม่มี แก่เล่าเอง ไม่มีแผนภูมิสีอะไรสักอย่าง เล่าด้วยปากเอง ความซื่อเนะ ทำงานด้วยความซื่อ

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

“ผู้สูงอายุก็คือคนเหลืองาน ก็คือ ไม่มีงานแล้วก็เลยมาช่วยได้ง่าย” (ใช้ คงสิน, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551) “ลูกๆ เรียกว่า พระเวสสันดร เพราะมีแต่ให้ทุกคน คนแก่คือคนเข้มแข็งและช่วยเหลือผู้อื่น ชอบเอาเงินช่วยเหลือผู้อื่นทำบุญ บางทีก็ขอเงินลูกทำบุญ ซื้อรถเข็นศพให้วัด” (ปรานี ผลเกิด, คนรุ่นกลาง, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551) “เราใช้คำว่า ‘ผู้สูงอายุ’ ซึ่งเดี๋ยวนี้บางที่ใช้เรียกกันแบบที่สนุกๆ ว่า สว. อะไรอย่างนี้ เขาจะรู้สึกดี แต่ถ้าคนแก่ๆ เลย เขาจะไม่ค่อยที่เรียสเรียกว่า ‘คนแก่’ แต่ถ้าสมมุติว่า สัก 60 นี้ เขาก็ยังรู้สึกว่าเขายังไม่ใช่มนแก่” (เกษมา สุนทรสุริยวงศ์, เจ้าหน้าที่สาธารณสุขภายนอก, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่า การอธิบายมักจะเป็นกลยุทธที่มาจากที่หลังกล่าวคือ กกว่าที่จะอธิบายได้ก็มักจะต้องผ่านกลยุทธอื่นๆ มาก่อนหน้านั้น เช่น การสาธิต เพื่อที่จะทำให้เห็นมากกว่าที่จะ “พูด” จากการสังเกตการณ์กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมาพบว่าในช่วงแรกๆ ที่ผู้วิจัยพบกับแกนนำกลุ่มนี้ จะไม่ค่อยพูดและอธิบาย แต่จะอาศัยการทำงานและการทำให้เห็นมากกว่า และเมื่อทำได้ผลแล้วจึงจะพูดหรืออธิบายขยายความในตอนหลัง

(2) การโต้แย้ง

การโต้แย้งเป็นประเภทวาทกรรมที่สำคัญมากสำหรับชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร เนื่องจากเป็นวาทกรรมที่เน้นการปฏิเสธวาทกรรมที่มองผู้สูงอายุในด้านลบในสังคมอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองความอ่อนแอด้านร่างกายและการพึ่งพิง

การโต้แย้งนี้มาจากทั้งผู้สูงอายุเองและคนใกล้ชิดผู้สูงอายุ ดังเช่น ผู้ประสานชมรมกล่าวไว้ว่า

ผู้วิจัย: ในฐานะที่พี่ทำงานสุขภาพกับผู้สูงอายุมานาน พี่คิดอย่างไรว่า ยิ่งแก่ยิ่งจะมีโรค

หมอนพวรรณ : พี่มองอย่างจี้ คนถ้าเป็นประมาณ 70-80 ขึ้น 70 ขึ้น พี่ว่าบางทีอาจจะยังไม่มีโรคนะ แต่คนที่ไม่มีโรคนะ จะเริ่มประมาณ 50 ก็คืออีกสัก 10 ปีที่เขาจะเป็นผู้สูงอายุนะ แต่ถ้าผู้สูงอายุเลยช่วงประมาณ 70 ขึ้นไป มักจะไม่ค่อย หมายถึงว่า มันเหมือนเป็นช่วง

นะ ช่วงที่สมัยตอนที่เขาผู้สูงอายุสมัย 70 ขึ้นไปนะ ยังเป็นวัยที่วิถีชีวิตช่วงนั้นมันอาจจะยังไม่มีเรื่องโรคภัยไข้เจ็บเรื่องอาหารการกินมัน มันจะดูประมาณนี้ 80 75 ขึ้นหรือ 80 พวกนี้ จะหมายถึงแข็งแรง คือ โรคประจำตัวมันจะตามสภาพความเจ็บป่วย

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

คนประมาณ 70 ลงมา 70 ขึ้นไปนี่ ย้อนหลังไปดูชีวิตที่เขาใช้มันนะ มันไม่เหมือนกับคนที่อยู่ในปัจจุบันเราเนี่ย มันจะต่างกันทั้งเรื่องการใช้ชีวิตเรื่องเกษตร แต่ก่อนเขาไม่ใช้สารเคมี แต่คนเดี๋ยวนี้นะใช้สารเคมี มันสะสมมา แล้วมันก็จะออกผลตอนนั้น

(กษมา สุนทรสุริยวงศ์, เจ้าหน้าที่สาธารณสุขภายนอก, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

คนแก่นำรำคาญใหม่ บางคนก็นำรำคาญจริงๆ นะอาจารย์ แต่ถามว่า มันก็เป็นธรรมชาตินะ ซึ่งมันก็มีส่วนน้อย ไม่ว่าคนวัยไหนก็นำรำคาญนะคะ คนวัยเด็กก็มี คนวัยหนุ่มสาวก็มี สรุปแล้วมันมีทุกวัยละ เป็นเรื่องปกติ..คิดว่า ไม่น่าแปลกประหลาด มันน่าจะเป็นเรื่องปกติ เพราะคนวัยทำงานบางคนก็นำรำคาญ ถูกใหม่ มันมีทุกคน สรุปแล้วเป็นเรื่องปกติ

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

การที่กลุ่มผู้ใกล้ชิดกับผู้สูงอายุได้แย่งวาทกรรมชุดดังกล่าวได้ ก็เนื่องมาจากกลุ่มดังกล่าวมีประสบการณ์ตรงกับผู้สูงอายุและเห็นว่า ผู้สูงอายุในชมรมไม่ได้เป็นไปตามที่สังคมวางไว้ คือ อ่อนแอหรือนำรำคาญ อีกทั้ง กลุ่มผู้ใกล้ชิดก็เริ่มได้รับความรู้เรื่องผู้สูงอายุยุคใหม่ที่มีใช้ จะอ่อนแอแต่สามารถทำประโยชน์ได้

แต่หากเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ การโต้แย้งมักจะปรากฏผ่านการทำกิจกรรม เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ตนเองเป็นผู้สูงอายุที่ไม่อ่อนแอ นอกจากนั้น ยังโต้แย้งการไม่ตรวจร่างกายตามที่สถาบันการแพทย์ระบุไว้ด้วย จากการสังเกตการณ์การตรวจร่างกายผู้สูงอายุในวันที่ 7 กรกฎาคม 2551 พบว่า แกนนำผู้สูงอายุ ทั้งลุงหนวด ทองภูบาล ลุงสุดี ศรีเวียง ลุงประยงค์ ลีลี ลุงณรงค์ แสงจันทร์ ต่างไม่ได้ตรวจร่างกาย ซึ่งมีการตรวจวัดความดัน ชั่งน้ำหนัก เพียงแต่ถือสมุดตรวจร่างกายไว้เท่านั้น ด้านหนึ่งอาจเนื่องมาจากกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีภารกิจอื่นๆ จึงไม่มีเวลาพอที่จะตรวจร่างกาย แต่อีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต่อต้านและท้าทายความอ่อนแอ

ความหมายร่างกายว่า ตนเองมิได้มีความอ่อนแอจึงมิได้เห็นว่าจะต้องยึดหลักตรวจร่างกายตามเวลาที่ระบุไว้

(3) การสาธิต

ประเภทวาทกรรมสาธิตเป็นวาทกรรมหลักที่ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ใช้อย่างมาก เพราะบรรดาผู้สูงอายุเหล่านี้เชื่อมั่นว่า การสาธิตจะทำให้ทั้งคนภายในและคนภายนอกชุมชนเห็นอัตลักษณ์ของชมรมได้ดีกว่าการเล่าหรือการบรรยาย ซึ่งอาจจะดูเหมือนการ “ไม้” มากกว่า ประกอบทั้งบุคลิกของผู้สูงอายุในชมรมค่อนข้างถ่อมตน จึงใช้การสาธิต เป็นเสมือนเครื่องมือ “พิสูจน์” อัตลักษณ์ของตนเอง ดังที่ให้สัมภาษณ์ว่า “ต้องทำเป็นตัวอย่าง และให้เกียรติคนอื่น ๆ เขาก็จะให้เกียรติเรา ในตระกูลผมไม่พูดหยาบคาย...เป็นคนโต ทำให้เขาดู” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2551) “ผู้สูงอายุผูกพันกับวัฒนธรรมและสอนเด็ก ลูกหลาน เช่น การไหว้ เราต้องทำก่อนไหว้เขาก่อน เจอคนแม้อายุน้อยกว่าก็ไหว้ เพื่อให้เขาไหว้กลับ” (หนูดี ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

ผลลัพธ์ที่ผู้สูงอายุสาธิตผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ก็ทำให้คนในชุมชนและนอกชุมชนเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ เช่น “มีหลายกิจกรรม คนแก่ของโพธิ์ไทรงามเก่งเนอะ มีกิจกรรมหลากหลายมากเลย บางครั้งนี่เราจะมีโอกาสได้คุยไม่มีเลยใน 1 วัน เพราะว่าเที่ยวประธานทางโน้นบ้าง ประธานดอกไม้จันทร์ ประธานจักสาน แล้วชมรม แล้วก็ทางสาธารณสุข” (ธานินทร์ คำตา, คนรุ่นกลาง, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

นอกเหนือจากการสาธิตของผู้สูงอายุแล้ว ในฟากของสถาบันการแพทย์และภาครัฐก็ใช้วาทกรรมประเภทการสาธิตเป็นเครื่องมือกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุด้วย

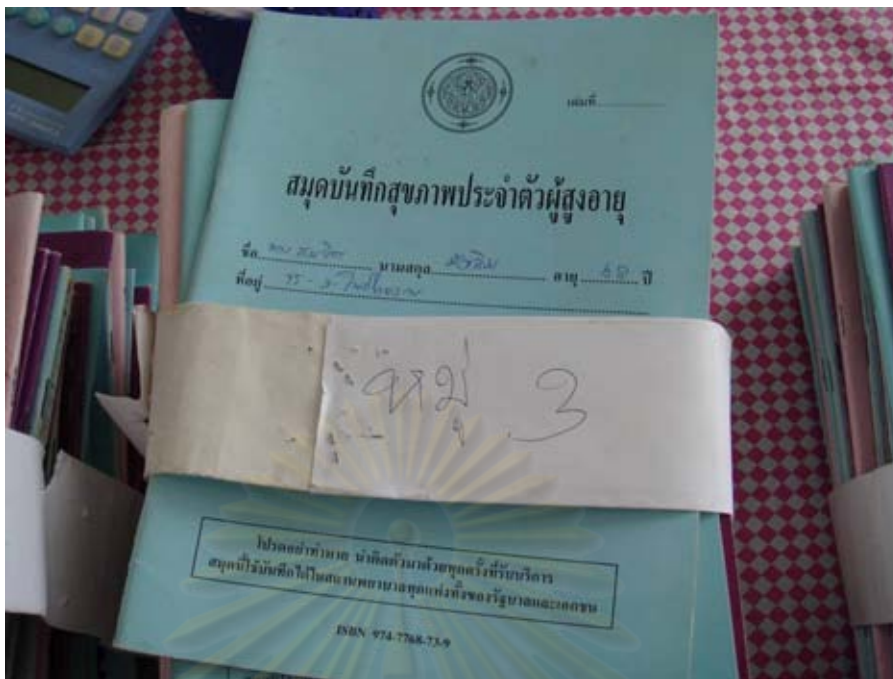
ในกรณีแรก สถาบันการแพทย์ ก็ใช้การสาธิตผ่าน “การตรวจร่างกายของผู้สูงอายุ” อันถือเป็นการแยกผู้สูงอายุออกจากคนทั่วไปโดยใช้มาตรฐานร่างกายที่ “อ่อนแอ” กว่าคนปกติตั้งแนวคิดของฟูโกต์ อันมีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในแง่ความอ่อนแอ

รูปภาพที่ 68 การตรวจร่างกายผู้สูงอายุ

จากการสังเกตการณ์การตรวจสุขภาพผู้สูงอายุในวันที่ 7 กรกฎาคม 2551 พบว่าผู้สูงอายุทุกท่านจะเข้ารับการตรวจร่างกาย คือ การชั่งน้ำหนัก การวัดความดัน และการตรวจฟัน ด้วยเครื่องมือคือหูฟัง เครื่องชั่งน้ำหนัก เมื่อแล้วเสร็จจะบันทึกข้อมูลในสมุด “บันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุ” อันเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่จำแนกแยกแยะผู้สูงอายุ ที่นอกจากจะมองว่าผู้สูงอายุผิดปกติจากคนทั่วไปแล้ว ก็ยังผิดปกติจากความสูงอายุอีกด้วย หากผู้สูงอายุท่านใดผิดปกติจากเกณฑ์ที่ตั้งไว้ก็ต้อง “แยก” ออกไปเพื่อรักษาต่อในอีกขั้นหนึ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 69 สมุดบันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุ

หลังจากนั้น ขั้นตอนต่อไปของการควบคุมผู้สูงอายุ บรรดาผู้สูงอายุที่ตรวจสุขภาพเรียบร้อยแล้ว ก็จะนั่งเข้าแถวตอนเรียงตามหมู่บ้านเพื่อความสะดวกในการจัดระเบียบ และก็จะเริ่มแจ้งข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ เช่น ข่าวสารด้านสุขภาพ ข่าวสารด้านชมรมผู้สูงอายุ และการออกกำลังกาย เป็นต้น ขั้นตอนนี้ถือเป็นการควบคุมภาวะทางจิตใจอีกขั้นหนึ่งของผู้สูงอายุนอกจากการตรวจตราร่างกาย เพื่อให้ผู้สูงอายุกลายเป็นเพียงวัตถุที่ถูกกำหนดจากสถาบันการแพทย์

ในช่วงหลัง สถานื่อนามัยก็เริ่มเขยิบบทบาทขึ้นจากการมองแง่ความเจ็บป่วยโดยเข้าสู่แนวทางการ “ป้องกัน” สุขภาพไว้ก่อน ส่วนหนึ่งมาจากนโยบายของทางการแพทย์ที่ปรับตัว และอีกส่วนหนึ่งมาจากการต่อสู้ของผู้สูงอายุเอง จึงเกิดการปรับทิศทางของกิจกรรมของสถาบันการแพทย์ จากกิจกรรมการตรวจตราที่ขยายสู่การทำกิจกรรมให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ด้วยชมรมผู้สูงอายุ ดังคำกล่าวที่ว่า “ส่วนสถานื่อนามัย มีส่วนในการสืบสานประเพณีรวมถึงการบูรณาการการป้องกันโรค เพราะสถานื่อนามัยมีหน้าที่ป้องกันโรค ส่งเสริมจิตใจให้แข็งแรง ไม่ได้จำกัดเฉพาะสุขภาพกาย” (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานื่อนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

สำหรับในกรณีของภาครัฐ ก็ปรับกิจกรรมที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในด้านความอ่อนแอและการสงเคราะห์ผู้สูงอายุเช่นกัน นับตั้งแต่การเลี้ยงอาหารผู้สูงอายุ การเยี่ยม

ผู้สูงอายุตามบ้าน และเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โดยในช่วงหลัง เนื่องจากมิติของภาครัฐแนวใหม่เริ่มหันมาให้ความสนใจต่อ “การสนับสนุน” ผู้สูงอายุให้ทำกิจกรรมและการตอบแทนผู้สูงอายุ จึงทำให้งิจกรรมในชุมชนเริ่มเบนเข็มตามด้วย เช่น การสนับสนุนกิจกรรมหล่อเทียน การสนับสนุนกิจกรรมไหว้พระ เป็นต้น

ประเภทของวาทกรรมการสาธิตจึงพิสูจน์ให้เห็นว่าผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้มีศักยภาพ มีคุณค่า แม้ว่า ภาครัฐหรือสถาบันการแพทย์อาจจะเข้ามาใช้ประเภทวาทกรรมนี้ในช่วงต้น โดยมองผู้สูงอายุด้านความอ่อนแอ แต่ในที่สุดก็เริ่มแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของสังคมที่กำหนดการมองผู้สูงอายุในด้านบวก เช่น การป้องกันสุขภาพด้านการแพทย์ การสนับสนุนการทำงานของผู้สูงอายุตามนโยบายรัฐแนวใหม่ และที่สำคัญคือ สภาพของผู้สูงอายุในชุมชนที่ต่างสาธิตให้เห็นว่า ตนเองเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณค่า

(4) การยกตัวอย่าง

การยกตัวอย่างเป็นประเภทวาทกรรมที่ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ใช้ ซึ่งจะใกล้เคียงกันกับวิธีการสาธิต ที่ไม่ต้องใช้การอธิบายหรือการโต้แย้ง แต่จะใช้การยกตัวอย่างแทน โดยอาจจำแนกได้เป็นการยกตัวอย่างตนเอง และการยกตัวอย่างผู้สูงอายุคนอื่นที่ประสบความสำเร็จ แต่ทั้งหมดนั้นจะมีเป้าหมายเดียวกันคือการแสดงให้เห็นแบบอย่างที่ดีของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ

ด้านแรก ยกตัวอย่างตนเอง จะเป็นวิธีที่เสนอให้เห็นถึงวิถีปฏิบัติของตนเองที่เป็นผู้สูงอายุที่ไม่ยอมแพ้ต่อความอ่อนแอของร่างกาย และในอีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าผู้สูงอายุคนใดก็สามารถทำได้ ดังเช่น ป้าสนุ่น ผลเกิด ยกตัวอย่างการต่อสู้ความหมายความอ่อนแอด้วยการยกตัวอย่างกิจวัตรของตนว่า “บางคนคนแก่ที่เขาอยู่เฉยๆ ก็จะไม่มีความแข็งแรง แต่ป้าเองจะไปเรื่อยๆ ทำงานไป จอบไม่ไหวก็เอาเสียม มันจะดีกับตัวเรา คนแก่แถวบ้านก็จะขยันทำงานในหมู่บ้านจะมีคนแก่อยู่ประมาณ 3-4 คน เขาก็แข็งแรง คนแก่บางทีก็เลี้ยงหลาน” (สนุ่น ผลเกิด, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

อย่างไรก็ดี การยกตัวอย่างตนเองนั้นจะเป็นประเภทวาทกรรมที่พบไม่มากนัก เพราะยังมีแนวโน้มของการ “ยกตนข่มท่าน” ซึ่งตรงกันข้ามกับบุคลิกความอ่อนน้อมถ่อมตน ดังนั้นกลยุทธ์ถัดมาจึงนิยมใช้มากกว่าคือ การยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ

ด้านที่สอง ยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ เป็นกลยุทธ์ที่ใช้ผู้อื่นเป็นตัวตัวอย่างแทนตนเอง ซึ่งเข้ากับลักษณะความถ่อมตนของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ เช่น ลุงจวน ผลเกิด แกน

นำผู้สูงอายุ อธิบายการทำงานเพื่อสังคม โดยยกตัวอย่างตัวละครเกาหลี “หมอโฮจุน” เป็นแบบอย่าง และเล่าให้กับผู้ประสานชมรมฟัง “ถึงเวลาลุงจวนก็ต้องพักนะ ไม่สบาย ลุงจวนก็ต้องบอก ไม่หรรอครับ ผมนะอุทิศตัวอยู่แล้ว ผมจะเป็นอย่างหมอโฮจุน ผมยอมตายคาเวที่ว่างั้น” (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

การยกตัวอย่างยังมักจะใช้ในคนภายนอกที่กล่าวถึงชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ด้านหนึ่งก็เพื่อการ “แทน” ผู้สูงอายุทั้งหมด และในเวลาเดียวกันก็ต้องการแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุในชมรมก็มีลักษณะที่เข้มแข็งไม่แตกต่างไปจากตัวอย่างที่กล่าวไว้ เช่น “ที่น่าสนใจคือ อ.ประยงค์ อ.สุดใจ เป็นคนแก่ที่เคยมีตำแหน่งเป็นครู แต่กลับเริ่มสอนดนตรีให้กับเด็ก ก็เริ่มจากการศรัทธา และอินก่อน ต่างจากที่เคยได้ยินว่า หากเป็นคนมีตำแหน่งจะมีอัตราสูง ไม่รู้ว่าจะถอดหัวไขนได้หรือไม่ แต่กรณีนี้ไม่” (นฤมล ใจดี, บุคคลภายนอกที่เยี่ยมชมชมรม, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551)

เรื่องราวของลุงจวน ผลเกิด ประชาญ์ชาวบ้านแห่งจังหวัดพิจิตร เป็นกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานและปลอดภัยพืชนั้น เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับเกษตรกรไทย และสามารถจะทำได้ในทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่หรือพื้นที่ขนาดเล็กเพียง 6 งานอย่างลุงจวน ซึ่งนอกจากจะทำให้ไม่ต้องลงทุนมาก แต่มีผลผลิตตลอดปี มีรายได้อย่างสม่ำเสมอ และไม่เป็นหนี้สินแล้ว ยังเป็นปัจจัยเกื้อกูลทำให้สุขภาพมีความแข็งแรง มีสิ่งแวดล้อมดีมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสงบสุขบนฐานของความพอใจและความพอเพียง

(ตะวัน สีฟ้า อ้างถึงใน www.codi.or.th/index2php?option=com_content&task=view&id=131 เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2551)

(5) การเปรียบเทียบ

ในทำนองเดียวกันกับการยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบเป็นประเภทกิจกรรมอีกประเภทหนึ่งที่ชมรมผู้สูงอายุกลุ่มนี้ใช้เพื่อการอธิบายตนเอง โดยเทียบกับบุคคลอื่นๆ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น การเปรียบเทียบตนเองกับคนหนุ่มสาว การเปรียบเทียบกับผู้สูงอายุในพื้นที่อื่นๆ การเปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบัน

อนึ่ง วาทกรรมประเภทนี้มักจะมีมาจากคนภายนอกเป็นผู้กำหนดมากกว่าตนเอง เนื่องจากคนภายนอกจะเห็นกรณีผู้สูงอายุท่านอื่นๆ รวมถึงกลุ่มผู้สูงอายุจะไม่เปรียบเทียบเพราะจะทำให้มีลักษณะการ “ยกตนข่มท่าน” อันตรงข้ามกับบุคลิกอ่อนน้อมถ่อมตน

ด้านแรก **เปรียบเทียบตนเองกับคนหนุ่มสาว** ประเภทวาทกรรมนี้มักจะทำให้ในสถาบันการแพทย์และรัฐในสังคมอุตสาหกรรมที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอต้องได้รับการช่วยเหลือ ทว่าสำหรับชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กลับมองต่างมุมว่า เมื่อเทียบกับคนหนุ่มสาว ผู้สูงอายุคือบุคคลที่มีเวลา มีความรู้ และสามารถทำประโยชน์อย่างอื่นได้ ซึ่งถือเป็นอารมณ์มองผู้สูงอายุในทางบวก ดังเช่น

“ผู้สูงอายุนี้เป็นคนที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมา มีประสบการณ์ชีวิตเยอะมากที่เราเรียนรู้ไม่หมด ไม่รู้เวลาเราเป็นอย่างเขาแล้วเราจะมีโอกาสได้สอนลูกหลานอย่างไรเขาหรือเปล่า” (นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)
 “คนรุ่นสองยังไม่สามารถออกหน้าได้ เพราะไม่มีความน่าเชื่อถือพอ จำเป็นต้องเดินตามหลังผู้สูงอายุหรือแกนนำ และก็ส่วนใหญ่ก็ยังมีภาระอยู่” (ธานินทร์ คำตา, คนรุ่นกลาง, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

ด้านที่สอง **เปรียบเทียบกับผู้สูงอายุในพื้นที่อื่น** ถือเป็นกลยุทธ์ที่ใช้การเทียบเคียงกับผู้สูงอายุที่อื่นว่า เราต่างไปจากเขาอย่างไร และผลที่ได้ก็คือ ผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้จะมีความเข้มแข็งกว่าโดยปริยาย ทั้งด้านร่างกายและจิตใจที่ช่วยเหลือสังคม นำเป็นแบบอย่าง

คนแก่ที่อื่นเขาจะบอกว่า เขาไม่ไหวแล้ว เขาป่วย เขาอะไรอย่างนี้ คือ ไม่คิดทำอะไรแล้ว แต่คนแก่ชุดนี้ชุดบุกเบิกเลย มีประมาณ 7-8 คน แล้วมีเก่งหลายอย่างนะ อาจารย์ประยงค์ สีสี เก่งดนตรีร้องกะลุง แล้วก็มีอาจารย์สุดใจ ศรีเวียง เป็นเลขาชมรม แก่เป็นคุณครูที่โรงเรียนเก่าแล้วแกเออร์ออก แล้วตอนนี้แกไปเป็นรองนายก อบต.

(ลออ เนียมทอง, ครู, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ก็เป็นชุมชนเหมือนกัน เข้มแข็งเหมือนกัน แต่กิจกรรมไม่ได้เริ่มจากผู้สูงอายุเหมือนที่นี่ กรณีนี้ไม่ได้ยืนยันว่าเริ่มจากกำนันผู้ใหญ่บ้าน ดูเหมือนจะเริ่มจากผู้สูงอายุก่อน ทำไปทำมาคนแก่ไม่ใช่ว่าเกษียณเข้าวัด เตรียมตัวตาย แต่ทำงานและมีคนช่วยเหลือ

(นฤมล ใจดี, บุคคลภายนอกที่เยี่ยมชมชมรม, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551)

“ลุงเขามีโรคประจำตัวอยู่แล้ว เขามีปัญหาที่ข้อเข่า ข้อเข่าก็ตามสภาพวัยเนอะ แต่ถ้าถามว่าแกแข็งแรงใหม่ให้เทียบกับอายุนี้แกถือว่าแข็งแรงนะ ขับมอเตอร์ไซด์ไปประชุมเองจึ้อย่างไปประชุมอีกอำเภอหนึ่ง แกก็ขับมอเตอร์ไซด์ไปเองละ” (เกษมา สุนทรสุริยวงศ์, เจ้าหน้าที่สาธารณสุขภายนอก, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

พิจิตรเหมือนกันคะ คนแก่เขาจะอยู่บ้านอะไรๆ เขาไม่ไปทำบุญ ไม่มารวมตัวกัน ไม่มาทำอะไรรวมตัวกันแบบนี้คะ ต่างคนต่างอยู่ ไม่รวมตัวกันแบบนี้ แล้วไอ้ที่หล่อเทียนนี้ บ้านเขาก็ไม่มี แต่ที่บ้านนี้ก็มีคนแก่จะมา เออ ตาจวน ส้ม พอมึง หล่อเทียนเมื่อไรอะไรอย่างนี้

(ปราณี ผลเกิด, คนรุ่นกลาง, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

ด้านที่สาม **เปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบัน** เป็นการเทียบให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในอดีตกับปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอย่างไร และข้อสรุปที่ได้ก็คือ ผู้สูงอายุในปัจจุบันจะได้รับการยอมรับมากกว่า ซึ่งเป็นผลพวงจากการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมจนได้รับการยอมรับในที่สุด

พูดถึงว่า สมัยก่อนเลยนะคะ ก็ไม่ค่อยได้รับการยอมรับนะ ใหม่มๆ นะ มันก็จะมีคนเหมือนกับว่า “ตาจวนขี้ไม้” อย่างเงี้ยอย่างนี้ มองว่าเหมือนกับ คือ มันมีบางคนที่เห็นคนอื่นเด่นก็จะไม่ค่อยเชื่อถืออะไรอย่างนี้ เหมือนกับเกินหน้าเกินตาเขา แต่วันนี้มีการอบรมแบบนี้ปู่ลุงจวนแกก็พยายามเอาคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมก็เลยได้เห็น ได้ฟังว่า มีคนตั้งหลายคนมายกยอลุงจวนให้เกียรติลุงจวน มาสนับสนุนลุงจวน ก็มองเห็นศักยภาพของแกเต็มที่ ตอนนั้นก็มีคนยอมรับ

(นพวรรณ ใจมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ในอดีต ผู้สูงอายุก็จะอยู่กับบ้าน ลูกหลานต่างก็ไปทำงานที่กรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ ไม่มีการรวมกลุ่มกัน ต่างคนต่างอยู่ก็ทำให้เหงา แต่ปัจจุบันได้มีการรวมกลุ่มกันพบปะสังสรรค์กันทำให้สุขภาพจิตของผู้สูงอายุดีขึ้น ร่างกายแข็งแรง มีการตรวจสุขภาพทุกสามเดือน

(จรัส แหลมทอง, สมาชิก อบต., สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

(6) การสั่งสอน

การสั่งสอนเป็นประเภทวาทกรรมที่ผู้สูงอายุชมรมนี้ใช้โดยมีเงื่อนไข คือ กรณีแรก หากเป็นผู้อื่นสร้างวาทกรรมก็จะใช้เพื่อสั่งสอนให้รู้จักทดแทนบุญคุณของผู้สูงอายุ แต่หากเป็นตัวผู้สูงอายุใช้ จะใช้กับผู้สูงอายุด้วยกันเอง หรือจะใช้สั่งสอนโดยอ้อมมากกว่า เพื่อมิให้ผู้รับรู้สึกว่า กำลังถูก “บ่น” หรือ “ว่า”

ด้านแรก **การสั่งสอนให้ทดแทนบุญคุณ** เป็นกลยุทธ์ที่คนในชุมชนใช้เพื่อสั่งสอนคนในชุมชนให้ตระหนักและระลึกพระคุณของผู้สูงอายุโดยผ่านทั้งกิจกรรม เช่น การรดน้ำผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ รวมถึงการใช้ภาษาในการสั่งสอนด้วย ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ ผู้ประสานชมรม คือ หมอนพรวรรณ โฉมสุข ระบุว่าให้ช่วยเหลือผู้สูงอายุอย่างเต็มความสามารถว่า “พี่พยายามจะใส่หัวทุกคนให้คิดเหมือนพี่ มันก็เลยโอเคนะ เราทำให้เด็กตั้งเยอะแล้ว ทำไมไม่ทำให้นุภาพอะไรอย่างนี้ ก็เลยกลายเป็นว่า เขาก็ซึมซับไปโดยไม่รู้ตัว เป็นเพราะเราพยายาม เราเล่นเรื่องนี้ด้วย” (นพรวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ผู้สูงอายุยังสั่งสอนบรรดาลูกหลานให้ตอบแทนพระคุณ โดยจะเน้นลูกหลานของตนเอง ดังที่ลุงจวน ผลเกิด เล่าให้ฟังว่า

อยากให้ลูกหลานมารวมตัวกันพอหลังจากพ่อตายแล้วแม่ตายแล้วนะ อีนันมันพี่กู อีนันมันน้องกู ขอบอกยนะพูดแบบชาวบ้านนะ มานั่งรวมกันคิดถึงบุญคุณพ่อแม่บ้างไหม จะทดแทนพ่อแม่ยังไง ไม่ต้องหวังไปสร้างวิมานให้พ่อแม่ให้แม่หรือลูก อย่างน้อยก็ทำบุญกรวดน้ำไปให้พ่อแม่ อันนั้นพ่อแม่จะถึงหรือไม่ถึงพ่อก็ตอบไม่ได้ ระลึกถึงบุญคุณก็ว่าจัน

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ด้านที่สอง **การสั่งสอนกันเอง** หมายถึงการที่ผู้สูงอายุจะใช้ประเภทวาทกรรมสั่งสอนผู้สูงอายุด้วยกันเอง แต่ก็มักจะเป็นแกนนำที่สั่งสอนผู้สูงอายุคนอื่นๆ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้สูงอายุที่ดีบนเงื่อนไขของชมรม คือ เข้มแข็งมีคุณภาพ ดังเช่น ลุงจวน ผลเกิด แกนนำผู้สูงอายุสั่งสอนภรรยา คือ ป้าสนุ่น ผลเกิด ว่า

ผมจะสอนยายหนู่น ยายหนู่นตระหนี่ใครมาบ้านผมให้อะไรก็ให้ แกหวงของนะคนแก่ ยายหนู่นเอ๊ย ก่อนนอนผมก็ต้องคุยกับลูกบ้านผมทุกคืน เราตายไปก็เอา

อะไรไปไม่ได้ เลื้อยผ้าใส่ผมไม่ไหม้เขาก็ยังถอดของเราออกเลย แกจะหวงของไป
ทำไม แบ่งให้เขากิน

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ อ้างถึงใน นพวรรณ โฉมสุข,
หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

นอกจากการสอนภรรยาแล้ว เนื่องจากลุงจวน ผลเกิด เป็นปราชญ์ชุมชน การ
สั่งสอนจึงเลยไปถึงผู้สูงอายุท่านอื่นๆ ในด้านอื่นๆ เช่นด้านของการใช้ชีวิตการทำเกษตรพอเพียง

ผลที่ได้ของการทำเกษตรแบบพอเพียง ถึงแม้ว่าจะจนเหมือนเดิม แต่สบายใจที่ไม่
เป็นหนี้ใคร ได้เพื่อนเยอะ พี่น้องที่ไม่ใช่ก็เหมือนพี่น้องกันทั้งนั้น สิ่งเหล่านี้เป็น
ความสุขทางใจ ถ้าเข้าถึงแล้ว ชีวิตก็เป็นสุข ไม่ต้องดิ้นรนตามกระแสความเป็น
วัตถุนิยม

(จวน ผลเกิด แกนนำผู้สูงอายุ อ้างถึงในพรหมลิขิต www.gotoknow.org/blog/delpiero/13281
เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2551)

ด้านที่สาม การสั่งสอนโดยอ้อม ภายใต้งค์คมสมัยใหม่ที่มีสถาบันยุคใหม่ก้าว
เข้ามาแทนที่หน้าที่การสั่งสอนของผู้สูงอายุ การที่ผู้สูงอายุจะสั่งสอนคนรุ่นหลังโดยตรง อาจจะถูก
มองว่า “ล้าหลัง” และคนรุ่นใหม่ก็มีภูมิรู้อยู่แล้ว (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์,
4 สิงหาคม 2551) ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้สูงอายุจึงใช้แนวทางการสั่งสอนโดยอ้อม เช่น การสอนผ่าน
การทำกิจกรรม ซึ่งนอกเหนือจากการได้เรียนรู้กิจกรรมแล้วยังเคารพยกย่องหรือยกย่องผู้สูงอายุไป
ในตัวด้วย ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “เวลาทำกิจกรรมอย่างที่ผ่านมา หล่อเทียน เผาข้าวหลาม ผมก็
แทรกให้เห็นการเคารพกันด้วย เวลาว่างก็ต้องให้ไค้ก่อนที่จะรำ แล้วก็ต้องขอบคุณ” (จวน
ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ผู้สูงอายุยังใช้วิธีพาคนรุ่นหลังไปดูงานด้วย เพื่อเป็นการสั่งสอนมากกว่าการ
อธิบายด้วยคำบอกเล่า ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากกว่าด้วย ดังที่คนรุ่นกลางที่ช่วยเหลือกิจกรรม
ของชมรมกล่าวไว้ว่า “ลุงจวน ไม่เคยสอนตรงๆ ให้เรียนรู้ด้วยตนเอง พุดกว้างๆ ให้กลับมาคิดเอง
บางทีก็เล่าบทเรียนให้เราต้องกลับมาคิดเอง” (เสวก เพชรงาม, คนรุ่นกลาง, สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม
2551)

ผมเล่าให้อาจารย์ฟังว่า ฝึกลูกให้เดินตามเรียกว่า ทายาทเกษตร ผมจะไปไหนนะ
ให้ไปทุกที่เลย วันนี้ถ้าลูกผมไม่ติดธุระก็จะเอามาที่นี่ ไม่ให้มาหวังสิ่งตอบแทน
อะไรจากค่าเดินทางหรืออะไรหรอก ให้มาติดตามดูผลงานพ่อนะ คุณกะใครมั่ง

รู้จักใครมั่ง แล้วก็ให้เขามารู้จักสถานที่ว่า เออ พ่อเสียไปแล้วอาจจะมึนหนังสือไป
เชิญเอ็งมาก็ได้

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

และเมื่อถามถึงจวน ผลเกิด แกนนำว่า เพราะเหตุใดจึงไม่สั่งสอนตรงๆ จวนก็ชี้
ว่า “สอนคนไม่ใช่สอนง่าย ๆ ครับ ต้องเล่าประสบการณ์ให้ฟัง ปรีชาหาหรือกันดีกว่า สั่งสอน
เพราะเขาจะภูมิใจ ไม่ใช่ดูค่า เพราะตาจวนไม่ใช่พ่อ” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์,
4 สิงหาคม 2551)

เป้าหมายที่สำคัญของการสั่งสอนลูกหลาน นอกจากจะเพื่อสืบทอดภูมิปัญญา
แล้ว ยังเป็นการย้ำเตือนให้บรรดาลูกหลานสำนึกบุญคุณผู้สูงอายุอีกด้วย ซึ่งต่างไปจากกรณีของ
กลุ่ม OPPY ที่อาจไม่ค่อยเน้นมติดังกล่าว

(7) การยอมรับ

วาทกรรมประเภทสุดท้าย คือ การยอมรับ ถือเป็นกรยอมรับวาทกรรมในสังคม
เกษตรกรรม ทั้งในด้านศาสนา คือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมดาโลก และความกตัญญู

ในด้านแรก การยอมรับมิตินศาสนา คือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ
จะปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุที่เตรียมใจก่อนตาย หรือการระลึกถึงความตายอยู่
เสมอ และทำความดีอยู่ตลอดเวลา ดังเช่น การเตรียมเจดีย์ไว้หน้าบ้านของจวน ผลเกิด และการ
ทำกิจกรรมดอกไม้จันทร์ “เตรียมโกศ เจดีย์ที่อยู่หน้าบ้าน ก็เตรียมไว้เผื่อเวลาตายไปก็ไม่ต้อง
กังวล แม้แต่สมเด็จย่าฯ ก็ยังสิ้น เราก็ต้องมีมรณานุสติ สัตว์โลกทั้งหลายไม่ควรห่างจากความดี”
(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

กิจกรรมที่ทำก็เหมาะสมกับผู้สูงอายุ อย่างทำดอกไม้จันทร์ก็เป็นกิจกรรมที่ทำ
ตามพระพุทธรูปเจ้าสอน ก็เป็นเรื่องธรรมดา เกิด แก่ เจ็บตาย เป็นเรื่องธรรมดา ก็
ตั้งใจทำดอกไม้จันทร์สีชมพู แล้วก็ทำโลงสีชมพูด้วยจะได้ครบวงจร ในที่สุด
คนเราก็ตายเหมือนกัน ทำแล้วก็จะปลงได้

(หนูดี ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

ในด้านที่สอง ความกตัญญู เป็นประเด็นที่ผู้สูงอายุพยายามย้ำเตือนให้บรรดา
ลูกหลานให้ความสำคัญ ทั้งนี้ การจะสั่งสอนให้ตระหนักถึงความกตัญญู ก็จะใช้วิธีการสั่งสอนโดย

อ้อม ดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา เพื่อที่ว่า ในอนาคตบรรดาลูกหลานก็จะตอบแทนพระคุณของผู้สูงอายุ

กล่าวโดยรวม ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ใช้ประเภทวาทกรรม 7 ประเภท คือ การอธิบาย การโต้แย้ง การสาธิต การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การสั่งสอน และการยอมรับ

ประเภทวาทกรรมแรกที่ใช้ ก็คือ การโต้แย้งหรือการปฏิเสธวิธีคิดที่มองว่าผู้สูงอายุอ่อนแอ ต้องได้รับการสงเคราะห์ ผู้สูงอายุกลับมองว่า ตนเองแม้จะอ่อนแอแต่ก็สามารถรวมตัวกันโดยใช้ภูมิปัญญาและศาสนาเพื่อทำประโยชน์ต่อตนเองและสังคม หลังจากนั้นจึงเริ่มใช้วาทกรรมประเภทการสาธิต เพราะผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะค่อนข้างถ่อมตน และเน้นการพิสูจน์ด้วยผลงาน รวมถึงแม้กระทั่งในฟากของสถาบันรัฐและการแพทย์ก็ใช้การสาธิตเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุด้วยเช่นกัน เช่น การตรวจตราสุขภาพ การให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมรดน้ำสงกรานต์ เป็นต้น ทั้งนี้ การกำหนดความหมายก็แปรเปลี่ยนไปด้วยตามอำนาจที่กำหนดความหมายต่อผู้สูงอายุจากการมองในด้านความอ่อนแอสู่การมองผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและสนับสนุนผู้สูงอายุ

ประเภทวาทกรรมอื่นๆ ก็จะมีรองลงมา คือ การยกตัวอย่างและการสั่งสอน จะมีปริมาณใกล้เคียงกัน และมักจะผลิตจากทั้งในตัวผู้สูงอายุกับผู้อื่นเป็นผู้ผลิต อนึ่ง วาทกรรมทั้งสองประเภทนี้จะวางอยู่บนเงื่อนไขของบุคลิกลักษณะของชมรมผู้สูงอายุที่อ่อนน้อมถ่อมตน ดังนั้น การยกตัวอย่าง การสั่งสอน จึงมิได้เป็นไปในลักษณะที่รุนแรงมากนัก จะใช้ความละมุนละม่อม เช่น การยกตัวอย่างก็มักจะยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ การสั่งสอนก็มักจะสั่งสอนตนเองหรือการสั่งสอนโดยอ้อม ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อำนาจของผู้สูงอายุเริ่มลดน้อยถอยลงไป กระนั้นก็ดี ก็ยังมีเหรียญอีกด้านหนึ่งที่ต่างไปบ้าง คือ การยกตัวอย่างตนเองแต่ค่อนข้างน้อย การสั่งสอนให้ตอบแทนพระคุณ ซึ่งผู้ผลิตมักจะมาจากคนอื่นมากกว่าตัวผู้สูงอายุเอง

ในทำนองเดียวกัน ประเภทวาทกรรมการเปรียบเทียบเป็นวาทกรรมที่ผู้สูงอายุไม่ค่อยเป็นผู้ผลิต แต่มักจะเป็นคนรอบข้างมากกว่า เพราะจะดูเหมือนเป็นการ “ยกตนข่มท่าน” มากกว่า ผู้สูงอายุจึงมักจะหลีกเลี่ยง ส่วนประเภทการอธิบาย มักจะใช้ค่อนข้างน้อยเพราะมองว่า “การพิสูจน์ด้วยผลงานดีกว่าการพูด” และมักจะใช้เป็นกลยุทธ์หลังจากการทำกิจกรรมหรือการสาธิตไปแล้ว เพื่อการอธิบายหรือการขยายความเพิ่มเติม แต่หากจะใช้ก็เพื่อการอธิบายว่า ชมรมของตนนั้นคือใคร

ประการสุดท้าย คือ ประเภทวาทกรรมการยอมรับ จะเป็นวาทกรรมที่กลุ่มผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ยอมรับวาทกรรมในสังคมเกษตรกรรม นั่นก็คือ ความเชื่อเรื่องการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ และความกตัญญูต่เวทิต ทั้งสองนี้เป็นสิ่งสำคัญมากที่ผู้สูงอายุใช้ในชีวิตประจำวัน

4.3 ประเภทสื่อ

การสื่อสารวาทกรรมชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ผ่านสื่อหลากหลายประเภท โดยจำแนกเป็นสื่อสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง ทั้งนี้ สื่อสาระและสื่อสาระบันเทิง ผู้ผลิตสื่อจะมีทั้งตัวผู้สูงอายุเองและคนอื่น ส่วนสื่อบันเทิงจะเป็นสื่อที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตฝ่ายเดียว ดังนี้

(1) สื่อสาระ

สื่อสาระเป็นสื่อที่เน้นเนื้อหาสาระ โดยสามารถจำแนกได้เป็นสื่อที่ผู้สูงอายุผลิตเองและไม่เ้า

ในกรณีแรก **สื่อที่ผู้สูงอายุผลิตเอง** จะเป็นทั้ง (1) สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น เอกสารของชมรม เอกสารของศูนย์การเรียนรู้คนผู้ช้ชีวิต บอร์ดนิทรรศการ (2) สื่อกิจกรรมต่างๆ อาทิ กิจกรรมออมทรัพย์ ฌาปนกิจสงเคราะห์ สมนไพร ดอกไม้จันทน์ เกษตรปลอดสาร การสอนเยาวชน เป็นต้น และ (3) การสื่อสารมุขปาฐะ ผ่านการบอกเล่าและการที่ผู้สูงอายุเป็นวิทยากร สื่อต่างๆ เหล่านี้มีเป้าหมายสำคัญที่มุ่งเน้นการนำเสนอให้คนภายในชุมชนและคนภายนอกชุมชนตระหนักถึงศักยภาพของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

ผู้สูงอายุจะใ้การใช้สื่อที่หลากหลาย เพียงแต่ว่า การสื่อสารผ่านการเขียนนั้น ผู้สูงอายุอาจจะไม่ถนัดเท่าไรนักเมื่อเทียบกับการสื่อสารผ่านสื่อกิจกรรมและการพูด ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุจึงมีผู้ประสานชมรมคือ หมอนพรวรรณ โฉมสุข และคนรุ่นกลาง เช่น คุณธานินทร์ คำตา คุณแสวก เพชรดี คุณปรานี ผลเกิด คอยเป็นผู้ช่วยเขียนและเก็บข้อมูล แต่เนื้อหาสาระยังคงอยู่ภายใต้คำชี้แนะของกลุ่มผู้สูงอายุ ยิ่งไปกว่านั้นในบางกรณียังอาศัยการมีส่วนร่วมของเยาวชนในชุมชนเข้ามาช่วยจัดบอร์ดนิทรรศการอีกด้วย

แม้สื่อกิจกรรมและการสื่อสารมุขปาฐะ จะดูเหมือนมีข้อจำกัดในแง่ของพื้นที่ แต่กลับพบว่า เนื่องจากชมรมผู้สูงอายุได้รับการยกย่องจากหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐ ซึ่งเป็นผลจากการที่ชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้มีเครือข่ายกับชมรมผู้สูงอายุในระดับประเทศผ่านกรมการแพทยกระทรวงสาธารณสุข สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย อีกทั้งสมาชิกในชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้ยังเป็นสมาชิกในชมรมอื่นๆ เช่น เกษตรปลอดสารพิษ เกษตรพอเพียง จ. พิจิตร เป็นต้น จึงทำให้ผู้คนจากที่ต่างๆ รู้จักและเข้ามาเยี่ยมชมเยียนดูงานกิจกรรมที่ผู้สูงอายุทำ เช่น “ช่วงแรกๆ ฟังดูจวนกัไม่เชื่อ มองว่าลำหลัง แต่พอมาดูงาน ทดลองทำ ก็เริ่มเชื่อ” (บุญหลง สุขเกษม, บุคคลภายนอกที่มาดูงานเกษตรพอเพียง, สัมภาษณ์ 28 มิถุนายน 2549)

อีกทั้ง ตัวแกนนำผู้สูงอายุเองก็เป็นผู้มีบทบาทในฐานะวิทยากรทั้งในพื้นที่ของตน และนอกพื้นที่ จึงทำให้ชื่อเสียงของชมรมแพร่กระจายไปได้ค่อนข้างกว้างขวาง หลักฐานสำคัญจะปรากฏและตอกย้ำในข่าว บทความ และงานวิจัย ในหัวข้อถัดไป

ส่วนกรณีที่สอง **สื่อที่ผู้อื่นเป็นผู้ผลิต** มีทั้ง (1) สื่อสิ่งพิมพ์ อาทิ ข่าว เรื่อง “สูงวัยอย่างมีคุณภาพกับชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม” (2549) “หล่อเทียนหลอมใจ” (2549) บทความ เช่น “ไฟของลุงจวน: กับการไร้ขีดเคล็ดของเหลือใช้เป็นเครื่องมือสร้างสายใยชุมชน” (2553) และ “เมื่อผู้สูงวัยชวนไปหล่อเทียนเพื่อสุขภาพครอบครัว: กรณีศึกษาโครงการหล่อเทียนหลอมใจ” (2549) เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2550 ของ สศช. งานวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์และความสามารถทางการสื่อสารของแกนนำชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน” (2552ก) “สมุดบันทึกสุขภาพผู้สูงอายุ” (2) สื่อกิจกรรม เช่น การตรวจตราผู้สูงอายุ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โครงการที่ อบต. ให้การสนับสนุนกลุ่มผู้สูงอายุต่างๆ เช่น การเลี้ยงอาหารกลางวัน การพาไปทัศนศึกษา เป็นต้น และ (3) สื่อในเว็บไซต์ ที่กล่าวถึงชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม และแกนนำผู้สูงอายุ เช่น ลุงจวน ผลเกิด อาทิ “เรื่องดีๆ ของลุงจวน ผลเกิด เจ้าของตำนานเกษตรประณีต” (2551) “ชีวิตที่พอเพียงของลุงจวน ผลเกิด” (2551) “คนดีวันละคน นายจวน ผลเกิด” (2551) “เทิดทูนพ่อหลวง ศก.พอเพียง นำชัยชีวิตสู่ปราชญ์ชาวบ้าน” (2551) “องค์ความรู้ด้านเกษตรแบบผสมผสาน” (2551) “คนดีคนเก่งเมืองพิจิตร” (2551) เป็นต้น

หากจะพิจารณาสื่อที่ผู้อื่นผลิตขึ้นก็ยังสามารถจำแนกได้สองส่วนคือ **สื่อที่นำเสนอผู้สูงอายุด้านบวก** เพราะสื่อดังกล่าวจะวางเป้าหมายเพื่อยกย่องกรณีตัวอย่างของผู้สูงอายุที่มีความสามารถไม่ย่อท้อ ประสบความสำเร็จในชีวิต และที่สำคัญคือทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อสังคม เช่น กิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ กิจกรรมเกษตรปลอดสารพิษ การพัฒนาเยาวชน เป็นต้น

สื่อกลุ่มนี้จะใช้ทั้งภาพ ข้อความ หลักฐานจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้เป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพที่แท้จริง และควรค่าที่ผู้สูงอายุคนอื่นๆ ควรที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี ตัวอย่างเช่น “เพื่อนดีสุขภาพดี ฉบับนี้จะพาไปชมให้เห็นกับตาว่าจะว่า คุณภาพชีวิตของคุณตาคุณยายในชนบทนี้ ต่างจากสังคมเมืองอย่างไร” (สุพรรณิ, 2549: 76)

ทั้งแนวคิดใหม่ๆ การประยุกต์ใช้สมุนไพรที่มีอยู่ในสวนให้เกิดประโยชน์เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการซื้อสิ่งบำรุงได้มากมาย จึงนับว่าลุงจวน ผลเกิด เป็นอีก

บุคคลหนึ่งประสบความสำเร็จจากความศรัทธาเริ่มของตนและความพยายาม มุมานะในการพึ่งพาตน

(คณะผู้จัดทำกลุ่มแสงตะวันจังหวัดพิจิตร สำนักงานกองทุนชุมชนเพื่อสังคมพิจิตร www.pichit.doae.go.th/107_k2htm เข้าถึงเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2551)

ยิ่งไปกว่านั้น หากเป็นกรณีของงานวิจัยของชมรมผู้สูงอายุก็จะใช้แนวคิดทฤษฎี เพื่ออธิบายความสามารถของผู้สูงอายุ ดังที่ปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์และความสามารถทางการสื่อสารของแกนนำชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน” (2552ก) ก็แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่อง ความสามารถทางการสื่อสาร เพื่ออธิบายว่า ผู้สูงอายุของชมรมแห่งนี้มีความสามารถทางการสื่อสารในระดับสูงจนสามารถสื่อสาร และทำให้คนภายในและภายนอกชุมชนตระหนักและรับรู้ถึงอัตลักษณ์ของตนที่มีศักยภาพได้

ในทางกลับกัน **สื่อที่ผู้อื่นผลิตอีกกลุ่มกลับมีนัยยะของการมองผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอด้วย** ดังที่ปรากฏเด่นชัดใน “สมุดบันทึกสุขภาพผู้สูงอายุ” ซึ่งเป็นสมุดที่ผลิตขึ้นจากสถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข สื่อดังกล่าวระบุให้เห็นถึงความอ่อนแอของผู้สูงอายุในด้านร่างกาย เช่น ความดัน เบาหวาน น้ำหนัก และจิตใจ เช่น ความเหงา เป็นต้น และสมุดดังกล่าวก็จะเป็นพื้นฐานหลักที่จะผลิตกิจกรรมการตรวจสุขภาพผู้สูงอายุของชุมชนทุกสามเดือน อันทำให้ผู้สูงอายุถูกระบุความหมายที่อ่อนแออย่างเป็นรูปธรรมที่สุด

แต่ในอีกด้านหนึ่ง แม้กิจกรรมการตรวจตราผู้สูงอายุจะวางอยู่บนฐานคิดของสถาบันการแพทย์ที่มองความอ่อนแอทางร่างกาย แต่ทว่า กิจกรรมดังกล่าวในชุมชนแห่งนี้กลับต่อสู่ความหมายที่กำหนดขึ้น ด้วยการสร้างความหมายใหม่ คือ การแผ่แนวคิดความกตัญญูและการตอบแทนผู้สูงอายุคู่กันไป คือ ให้บรรดาคนในชุมชนช่วยกันมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ

เช่นเดียวกับกิจกรรมของ อบต. แม้ในด้านหนึ่งอาจมองผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอและควรสงเคราะห์บรรดาผู้สูงอายุ แต่ในเวลาเดียวกันความหมายของกิจกรรมเหล่านี้ก็ถูกตอบโต้เสียใหม่ ด้วยการนิยามความหมายว่า เป็นการตอบแทนและกตัญญูผู้สูงอายุ เช่น การจัดกิจกรรมเบียร์ยังชีพให้กับผู้สูงอายุ กิจกรรมการเลี้ยงอาหารกลางวันผู้สูงอายุ กิจกรรมรดน้ำสงกรานต์ กิจกรรมเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ภายใต้แนวคิดใหม่ที่รัฐสนใจให้ผู้สูงอายุดูแลตนเอง จึงเริ่มสนับสนุนโครงการของผู้สูงอายุ เช่น การสนับสนุนเงินทุนเพื่อการจัดกิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ เป็นต้น ความหมายของกิจกรรมจึงแปรเปลี่ยนไปตามอำนาจการอธิบาย

ดังนั้น สื่อที่ผู้อื่นผลิต จึงอาจมองได้ทั้งด้านบวกหรือการมีศักยภาพของผู้สูงอายุ และด้านลบหรือความอ่อนแอทางด้านร่างกาย เพียงแต่ว่า มิติด้านลบเริ่มที่จะแปรเปลี่ยนสู่ด้าน บวกมากขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการพัฒนาชุดความรู้เรื่องผู้สูงอายุที่ดูแลตนเอง อีกทั้ง ชุดความรู้ เรื่องความกตัญญูและตอบแทนบุญคุณผู้สูงอายุในอดีต และที่สำคัญคือ ในสภาพความเป็นจริง ชมรมผู้สูงอายุมีความเข้มแข็งอย่างมากและสื่อสารอัตลักษณ์ตนเองออกไปผ่านสื่อของตนเอง ทั้ง สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกิจกรรม สื่อมุขปาฐะ จึงทำให้เกิดการต่อสู้ความหมายเพื่อให้สนับสนุนการทำงาน ของผู้สูงอายุมากขึ้น

(2) สื่อบันเทิง

ในที่นี้เท่าที่พบสื่อบันเทิงในชมรมผู้สูงอายุ ก็คือ “กลองรำมะนา” เป็นสื่อบันเทิงที่ ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตขึ้นเอง สื่อดังกล่าววางอยู่บนภูมิปัญญาของผู้สูงอายุที่มุ่งหวังให้เมื่อผลิตแล้วจะ ทำให้บรรดาผู้สูงอายุที่ในอดีตอาจจะหงอยเหงากลับมีกำลังใจ มีความสนุกสนาน และหวนคิดถึง วัยอดีตที่มีความสุขอันจะส่งผลต่อสุขภาพกายที่ดี

เริ่มทำกลองรำมะนาเป็นกิจกรรมแรก โดยหมอนพ (นพวรรณ โฉมสุข) ให้ยืมเงิน 2,000 บาท เป้าหมายของการทำกลองก็คือ การเอามาเล่นให้ผู้สูงอายุได้ลด ความเครียด จิตใจดีขึ้น และย้อนความหลังในอดีต ในครั้งแรก หาไม้ แต่ได้ไม้เป็น โพรงมาทำกลอง โบราณว่า ไม้ดี จึงให้ปู่เป็นแพทย์แผนไทย ทำพิธีกรรมเชิญสิ่ง ไม้ดีออกไป แต่จริงๆ ไม้ที่เอามาก็ซื้อดีนะ คือ “ไม้ค้ำ” ตอนทำกลองก็มีพิธีกรรม ไหว้ครู หลังทำกลอง ก็เอามาเล่น ร้องรำกันในวันตรวสุขภาพทุกสามเดือนแล้ว ออกมาดี

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 70 กิจกรรมกลองรำมะนา

ในท้ายที่สุดเมื่อผู้สูงอายุมีความสุขแล้วก็จะส่งผลต่อเนื่องในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่เป็นภาระของลูกหลาน และส่งผลต่อการทำกิจกรรมเพื่อชุมชนอีกด้วย ดังเช่น เมื่อครูลออ เนียมทอง เห็นกลุ่มผู้สูงอายุรวมตัวกันและทำกิจกรรมก็เริ่มให้ผู้สูงอายุเข้ามาเป็นครูภูมิปัญญา สอนในโรงเรียน “บังเอิญครูลออมาเห็น ก็เลยเริ่มเห็นคุณค่าคนแก่ และเริ่มโยกผู้สูงอายุมาช่วยงาน ที่โรงเรียน ครูภูมิปัญญา โดยที่โรงเรียนจะส่งเด็กมาห้าโมงเช้า มาเรียนกับชมรม อบรมเด็ก ประมาณ 2-3 ชั่วโมง ให้ทำกลอง ร้องเพลง” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

(3) สื่อสาระบันเทิง

สื่อสาระบันเทิงเป็นสื่อที่ผสมผสานระหว่างสาระกับบันเทิง เป็นสื่อที่ผลิตขึ้นทั้ง จากผู้สูงอายุเองและผู้อื่น เป้าหมายนอกจากเพื่อความบันเทิงแล้วยังสอดแทรกสาระลงไปด้วย และสาระที่ว่านั่นก็คือ เรื่องของ “ธรรมะ”

ในกรณีแรก ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตเอง คือ กิจกรรม “หล่อเทียนหลอมใจ” กิจกรรม ดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่ลุงจวน ผลเกิด คิดขึ้น โดยวางอยู่บนฐานคิดสองฐานคือ ด้านแรก ศาสนา เริ่มที่จะเสื่อมลงไปเพราะคนไม่ค่อยเข้าวัดเข้าวา ไม่ค่อยจุดประทีปบูชาพระศาสนา และในอีกด้าน

หนึ่ง บรรดาคนในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชนไม่ค่อยสมัครสมานสามัคคี ไม่รู้ว่าใครเป็นญาติใครพี่น้องใคร จึงเกิดการทะเลาะเบาะแว้ง

รูปภาพที่ 71 กิจกรรมหล่อเทียน

จากที่มาสองประการนี้ จึงพัฒนาต่อเนื่องเป็นกิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ โดยวางเป้าหมายให้บรรดาเยาวชน และคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมหล่อเทียน เริ่มนับตั้งแต่การหา “ขี้เทียน” จากตามบ้านต่างๆ อันทำให้บรรดาเยาวชนและคนในชุมชนเริ่มเดินทางไปตามบ้านต่างๆ และเริ่มรู้จักคนในชุมชน หลังจากนั้นก็คือการร่วมหลอมขี้เทียนด้วยกัน และนำไปสู่การหล่อและแห่เทียนไปถวายวัด (กำจร หลุยยะพงศ์, 2549 และ 2553)

การทำกิจกรรมร่วมกันนอกจากจะทำให้คนในชุมชนรู้จักกันแล้ว ยังช่วยเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนา คือ ทุกคนจะจุดเทียนบูชาที่บ้านแล้ว ยังถวายเทียนให้กับวัดในช่วงเข้าพรรษาอีกด้วย และเป็นกิจกรรมที่ได้ทั้งสาระและความสนุกสนานของการหาขี้เทียน การหลอมการหล่อ และการแห่เทียน

นอกจากนั้น บรรดาผู้สูงอายุใช้ตนเองเป็น “สื่อ” ที่จะสื่อสารกับบรรดาเยาวชน เช่น การฝึกอบรมเยาวชนให้เรียนรู้ภูมิปัญญาในอดีต ดังกรณีของลุงจวน ผลเกิด ลุงณรงค์ แสงจันทร์ ลุงประยงค์ ลีสี ลุงสุุดใจ ศรีเวียง ที่เป็นวิทยากรอบรมให้กับเยาวชนในด้านต่างๆ เช่น การหล่อเทียน การจักสาน สวนสมุนไพร และการเล่นดนตรี

รูปภาพที่ 72 กิจกรรมสอนดนตรี

ทั้งนี้ การฝึกอบรมที่บรรดาคุณลุงแกนนำเหล่านี้ใช้ก็คือการใช้ทั้งความรู้คู่ความบันเทิง เช่น การเล่นนิทาน การสอนอย่างใจเย็น การให้เยาวชนลองฝึกทำกิจกรรม การเปิดโอกาสให้ซักถาม เทคนิคดังกล่าวทำให้เยาวชนต่างพากันเรียนรู้อย่างสนุกสนาน และเข้าใจเนื้อหาได้อย่างรวดเร็ว ดังคำบอกเล่าของเยาวชนว่า “ชอบการทำให้ดู จะเข้าใจง่ายกว่าการอ่าน คุณตาเล่านิทาน และชอบให้คุณตาให้ถามมากกว่า” (กรณีการ์ แก้วตะคุ, เยาวชน, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2551)

กรณีที่สอง คนอื่นเป็นผู้ผลิต คือ กิจกรรมที่ อบต. จัดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2551 คือ “การพาผู้สูงอายุไปทัศนศึกษาจังหวัด 9 วัด” กิจกรรมดังกล่าววางอยู่บนความสนใจของบรรดาผู้สูงอายุที่สนใจมิติเชิงจิตวิญญาณหรือศาสนา จึงทำให้ อบต. ตอบสนองจัดกิจกรรมพาผู้สูงอายุในชุมชนไปไหว้พระ 9 วัด จากการสัมภาษณ์นายก อบต. เยาวลักษณ์ สายแวง ซึ่งว่า กิจกรรมนี้บรรดาผู้สูงอายุมีความพึงพอใจอย่างมาก ผู้สูงอายุมีความสุขไม่เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการเดินทางเลย การพาผู้สูงอายุไปทัศนศึกษานี้เป็นกิจกรรมที่ได้ทั้งความสุขจากการท่องเที่ยวเดินทางแล้ว ยังได้บุญและทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพที่ดีอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป สื่อที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม มีทั้งสื่อที่เป็นสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง สื่อที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นสื่อสาระ ส่วนสื่อบันเทิง และสาระบันเทิงจะค่อนข้างน้อย เหตุผลหนึ่งก็คือ มิติบันเทิงอาจเป็นมิติที่อาจมองในด้านลบ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่ออัตลักษณ์

ผู้สูงอายุ ในทำนองเดียวกันการผนวกสาระบันเทิงก็มีใช้เรื่องง่ายนัก จึงมีกิจกรรมที่พบเพียงสามกิจกรรม คือ กลองรำมะนา การหล่อเทียนหลอมใจ และทัศนศึกษา 9 วัดเท่านั้น และหากสังเกตให้ดีก็จะพบว่า ทั้งสองกิจกรรมหลังจะวางอยู่บนมิติเชิงศาสนาหรือทางธรรมะ

ในกรณีของสื่อสาระจะเป็นสื่อที่ใช้มากที่สุด ทั้งผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิต และมีใช้ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิต เป้าหมายของการผลิตก็มักจะเน้นให้เห็นถึงการเป็นตัวอย่างของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมีคุณภาพ มีศักยภาพ โดยใช้สื่อที่หลากหลาย ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกิจกรรม สื่อมุขปาฐะ และแม้แต่เว็บไซต์

อย่างไรก็ดี ก็ยังคงมีสื่อสาระที่คนอื่นผลิตจะมองผู้สูงอายุในแง่ลบ เช่น สมุดบันทึกสุขภาพผู้สูงอายุ การตรวจสุขภาพ การให้เบียร์ขี้พ แต่ทว่า มิติดังกล่าวก็คลี่คลายภายในชุมชนแห่งนี้ เมื่อชมรมพยายามต่อสู้ความหมายด้วยการแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็ง อีกทั้ง แนวคิดของผู้สูงอายุทั้งความกตัญญู และการขยายตัวของกรมองผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลตนเองและชุมชนควรให้การสนับสนุน สื่อสาระที่ผู้อื่นผลิตจึงอาจมองได้ในอีกด้านหนึ่งว่า เริ่มประนีประนอมและชี้ให้เห็นว่าการตรวจสุขภาพ การให้เบียร์ขี้พ การสนับสนุนกิจกรรม มีแนวโน้มของการตอบสนอง และการสนับสนุนผู้สูงอายุมากกว่าการสงเคราะห์

5. ปฏิบัติการวาทกรรม

หลังจากการวิเคราะห์ตัวบทในสามด้านคือ ประเภทเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อแล้ว ในลำดับต่อไปตามแนวคิดของ Fairclough จะศึกษาถึงการวิเคราะห์ปฏิบัติการวาทกรรม (discourse practice) ซึ่งจะพิจารณาใน 2 ด้าน คือ (1) ผู้ผลิต และ (2) ผู้รับสาร ดังต่อไปนี้

5.1 ผู้ผลิต

จากการศึกษาพบว่า วาทกรรมของชมรมผู้สูงอายุสามารถแบ่งได้เป็นสองกรณีคือ กรณีแรก ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตเอง และกรณีที่สอง คนอื่นเป็นผู้ผลิต

ในกรณีแรก **ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตวาทกรรมเอง** แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมีอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ด้วยตนเองและตามที่ตนเองต้องการ โดยส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะใช้สื่อมุขปาฐะและสื่อกิจกรรม เช่น การหล่อเทียนหลอมใจ การจักสาน ดอกไม้จันทร์ เกษตรพอเพียง โดยสื่อดังกล่าวจะสื่อสารอัตลักษณ์ผู้สูงอายุออกมาในด้านบวก โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมีศักยภาพและทำประโยชน์เพื่อสังคม

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุยังใช้สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น เอกสาร บอร์ดนิทรรศการเพื่อสื่อความหมายสู่คนภายนอกอีกด้วย โดยที่สื่อดังกล่าวนี้ ผู้ประสานชมรมรวมถึงคนในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตเนื้อหาตามที่ผู้สูงอายุต้องการ ซึ่งเท่ากับว่าอำนาจการกำหนดความหมายยังคงมาจากตัวผู้สูงอายุอยู่ดี

กล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ใช้การสื่อสารที่เป็นทุนเดิมของตนในการต่อสู้ความหมายที่เข้มแข็งและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยไม่ต้องอาศัยการเรียนรู้สื่อสมัยใหม่ เช่น คอมพิวเตอร์ เหมือนกับกลุ่ม OPPY แต่จุดที่เหมือนกันก็คือ หลังจากผลิตด้วยตนเองแล้วก็มีส่วนส่งต่อช่องทางและแพร่กระจายสู่คนจำนวนมาก

ประเด็นที่น่าสนใจคือ หากผู้สูงอายุไม่สามารถสื่อสารอัตลักษณ์ตนเองในด้านบวก ไม่ว่าจะผ่านสื่อชุมชนหรือสื่อกิจกรรมอีกต่อไป ก็อาจจะส่งผลให้การเผยแพร่อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมาจากสถาบันหลักในสังคม ซึ่งอาจทำให้มิติเชิงบวกแปรเปลี่ยนไปสู่มิติเชิงลบก็เป็นได้

ส่วนกรณีที่สอง **คนอื่นเป็นผู้ผลิตวาทกรรม** หมายถึง มิใช่ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิต ดังนั้น ในด้านหนึ่งจึงแสดงให้เห็นว่า อำนาจการกำหนดตัวตนของผู้สูงอายุมาจากคนอื่น ดังเช่น สถาบันการแพทย์และรัฐได้กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุว่า อ่อนแอ ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องได้รับการตรวจร่างกาย หรือการดูแลเชิงวิเคราะห์จากภาครัฐ เช่น การได้รับเงินเบี้ยยังชีพ และการได้รับการช่วยเหลือด้านอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังอำนาจการกำหนดอัตลักษณ์ในแง่ลบเริ่มคลี่คลายไปในอีกทิศทางหนึ่งก็คือเริ่มประสมประสานกับสภาพของผู้สูงอายุในชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ตลอดจนลักษณะของการเคารพยกย่องความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ และการเปลี่ยนแปลงนโยบายผู้สูงอายุแนวใหม่ที่คำนึงถึงคุณค่าของผู้สูงอายุ จึงทำให้วาทกรรมที่คนอื่นเป็นผู้ผลิตเริ่มโน้มไปสู่การมองผู้สูงอายุในฐานะผู้ที่เราต้องตอบแทนบุญคุณและการสนับสนุนช่วยเหลือ มากกว่าจะมองในด้านอ่อนแอแต่อย่างไร

ส่วนในอีกด้านหนึ่ง คนอื่นที่ผลิตวาทกรรมผู้สูงอายุอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น บรรดาสื่อมวลชน นักวิชาการ ที่เข้าไปเยี่ยมชมชมรมผู้สูงอายุ กลับผลิตวาทกรรมผู้สูงอายุในแง่บวก โดยแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้เป็นผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมีคุณภาพ ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากการที่กลุ่มผู้ผลิตวาทกรรมกลุ่มนี้ได้เข้าไปสัมผัสและเห็นการทํากิจกรรมของผู้สูงอายุโดยตรง หรือในอีกด้านหนึ่งก็คือ การที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต่างพากันต่อสู้และแสดงความหมายของตนเองด้านบวกออกมา เมื่อเป็นเช่นนั้น กลุ่มผู้เยี่ยมชมจึงได้รับรู้อัตลักษณ์ดังกล่าว หลังจากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงและเผยแพร่สู่คนทั่วไปทั้งผ่านสื่อมวลชน แวดวงวิชาการ และแม้กระทั่งเว็บไซต์

การนำเสนอในประเด็นดังกล่าวเป็นทั้งเครื่องยืนยันถึงศักยภาพของผู้สูงอายุแล้ว ยังช่วยยกระดับการสื่อสารอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่มักจะมาจากการสื่อสารมุขปาฐะ และกิจกรรมให้เป็น การบันทึกอย่างเป็นระบบระเบียบ สามารถอ้างอิงและค้นคว้าได้อย่างเป็นทางการ

แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การผลิตวาทกรรมนี้อาจจะมีการแต่งเติมเสริมแต่งความหมาย ของผู้สูงอายุ โดยอาจจะเน้นแต่มิติเชิงบวกของผู้สูงอายุมากกว่าที่จะนำเสนอความสูงอายุนั้น ที่หลากหลาย เพื่อที่จะต่อยอดสู่สมมติฐานของผู้ผลิตที่ต้องการนำเสนอภาพของผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง เท่านั้น ดังนั้นมิติอื่นๆ ที่ต่างไป เช่น การกำหนดอัตลักษณ์จากสถาบันการแพทย์และรัฐก็มิได้ นำเสนอ

5.2 ผู้รับสาร

การพิจารณาผู้รับสารจะพิจารณาถึงการที่วาทกรรมที่ผลิตขึ้นนั้นมุ่งกลุ่มเป้าหมายคือใคร โดยอาจจำแนกเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มผู้ใกล้ชิดสัมผัสกับผู้สูงอายุและตัวผู้สูงอายุเอง รวมถึงทั้งสอง กลุ่มนั้นจะบริโภคความหมายของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ที่ผู้สูงอายุสร้างและคนอื่นสร้างว่าอะไร

ในกรณีแรก **กลุ่มผู้ใกล้ชิดสัมผัสกับผู้สูงอายุ** จะเป็นผู้บริโภควาทกรรมของชมรม ผู้สูงอายุโดยตรง อันได้แก่ ชาวบ้าน ผู้ประสานชมรม คนนอกที่มาเยี่ยมชม เป็นต้น

กลุ่มคนดังกล่าวหลังจากที่เห็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุทำแล้ว ก็ก็จะเห็นด้วยกับอัตลักษณ์ ผู้สูงอายุในด้านบวกสามด้านคือ ผู้เสียสละ ภูมิปัญญา และการยกย่องการรวมตัวกันของผู้สูงอายุ มากกว่าการมองด้านความอ่อนแอทางด้านร่างกาย ดังนี้

(1) **ผู้เสียสละ** กลุ่มคนใกล้ชิดมักจะมองผู้สูงอายุว่าเป็นผู้เสียสละ โดยเฉพาะ บรรดาแกนนำผู้สูงอายุ

เวลาลุงจวนเอ่ยถึงงานเขาไม่เอ่ยตัวเขาไป เขาจะเอ่ยถึงชมรมผู้สูงอายุ เขา พยายามให้เกียรติชมรม คือ แก่ฉลาดมากเลย ไม่ต้องอะไรหรอก ที่ว่าอบรม 5 รุ่น ที่ตะพานหิน เขาเอาลูกหลานมาสอน เอามูลนิธิมาด้วย เขาเก่ง เขามีแนวคิด อย่างคุณเสวกก็เอามาช่วย เอาคนโน้นคนนี้มาช่วย เพื่อให้ตัวเองไม่ต้องหนักคน เดียว ไม่ใช่เห็นแก่รายได้ เห็นประโยชน์ตนเอง เห็นไหมละ พี่ที่แก่มากๆ

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

อย่างลุงจวนนี่ก็เริ่มอายุมากแล้ว แต่ที่นี้ว่า ยอมรับในศักยภาพของกลุ่มผู้นำไม่ว่า ลุงจวนก็ดี ลุงหนูดีก็ดี ลุงณรงค์ แสงจันทร์ก็ดี ลุงบุญธรรม เป็นบุคคลที่ควรเอา

เป็นตัวอย่างนะครับ ซึ่งที่เข้ามาที่ตัวนี้ละเห็นเชื้อ ศรัทธา ผมจึงเข้ามาช่วยโดยที่
ผมไม่เอาค่าตอบแทนอะไรนะครับ เพราะว่าเราศรัทธาในการเสียสละของคนแก่
ซึ่งอายุท่านก็มากแล้วนะครับ

(ธานินทร์ คำตา, คนรุ่นกลาง, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

แบบว่าศรัทธาพวกลุงจวนอย่างนี้ก็คือตามไปทุกเรื่อง ...ก็เข้ามาช่วยหมู่บ้านเรา
เยอะ ช่วยตำบลเราเพราะว่ามีบมีอะไรมาเขาก็มาเข้ากลุ่มโน้นกลุ่มนี้...ก็เลย
ติดตามมาโดยตลอด ก็เลยมีความคิดว่า เออ ลุงเขาทำแบบนี้ก็ดี เราก็น่าจะเข้า
กลุ่มกับเขาแล้วมาปฏิบัติแถวบ้านเราอย่างนี้ เขาเป็นแบบอย่าง

(บัวเรือง ลำเหลือ, คนรุ่นกลาง, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

ผู้สูงอายุได้อุทิศเวลาให้กับชุมชน ถือเป็นเรื่องที่ดี และก่อให้เกิดประโยชน์ในชุมชน
เพราะบางอย่างเราก็ไม่ยอมให้สูญหาย เช่น ประเพณีหล่อเทียน เพราะทุกปีก่อน
มีกิจกรรมนี้โรงเรียนก็ต้องไปซื้อมา เด็กๆ ก็ไม่เข้าใจเรื่องประเพณีดังกล่าว การทำ
กิจกรรมแบบนี้ทำให้เด็กเข้าใจมากขึ้น

(ลลช เนียมทอง, ครู, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

“ลูกๆ เรียกว่า พระเวสสันดร เพราะมีแต่ให้ทุกคน” (ปรานี ผลเกิด, คนรุ่นกลาง,
สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

(2) **ภูมิปัญญา** จากการที่คนใกล้ชิดได้เห็นผู้สูงอายุทำกิจกรรม ก็เริ่มเห็นว่า
ผู้สูงอายุในชุมชนเป็นผู้สูงอายุที่มีภูมิรู้อย่างมาก และนำภูมิปัญญานั้นมาใช้ในการทำกิจกรรมเพื่อ
พัฒนาชุมชน โดยเฉพาะลุงจวน ผลเกิด ซึ่งทั้งเยาวชน แกนนำด้วยตนเอง และคนภายนอกต่างพา
กันยืนยันเป็นเสียงเดียวกัน ดังต่อไปนี้

“บางคนอาจคิดว่า คนแก่น่าเบื่อ จุกจิก ขี้บ่น น่ารำคาญ แต่หนูคิดว่า เป็นคนแก่
ที่มีคุณภาพมาก ถ่ายทอดความรู้ให้เด็ก” (จันทร์ทิพย์ หรั่งยี่ไถ่, เยาวชน, สัมภาษณ์, 21
พฤษภาคม 2551) “ลุงจวน คนช่างคิด” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์ 20
พฤษภาคม 2551)

ก็มองว่าลุงจวนก็เหมือนกับผู้สูงอายุทั่วไป แต่ก็สงสัยว่าทำไม ประชุมหลาย ๆ ที่ ก็เลยเริ่มรู้ว่าลุงจวนเป็นผู้มีความรู้ ก็ติดตามไปด้วย แล้วก็เอามาปรับ เช่น เกษตรพอเพียง ทำแล้วชีวิตก็ดีขึ้น สุขภาพแข็งแรง ค่าใช้จ่ายลดลง...ลุงจวนเป็นคนมองรอบด้าน รอบคอบ แต่ตนเองจะไว แต่ก็ไม่รอบคอบเท่า ลุงจวนเป็นคนคิด ผมเป็นคนทำ

(เสวก เพชรดี, คนรุ่นใหม่กลาง, สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2551)

“เขาก็ดำเนินงานเขาไปได้ดี ทำงาน เออ ทำกิจกรรมเขาก็ทำได้ดี การเกษตรอะไรเขาก็ดี เขาเป็นผู้นำที่ดี” (ประมวล พิมพ์ปาน, ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

คืออย่างลุงจวนนี้ถ้าพูดตามตรง แกก็เป็นถึงปราชญ์ชาวบ้านแล้ว แล้วรู้สึกว่่าชื่อแกดังทั่วประเทศแล้ว งบประมาณจะเข้ามาหาแกเรื่อยๆ เพียงแต่ว่าบางครั้งต้องยอมรับว่าปิดไปเยอะเพราะแกก็ทำไม่ไหวบางสิ่งบางอย่าง แกอาศัยว่า แกสั่งสมบารมีมานาน

(ธานินทร์ คำตา, คนรุ่นใหม่กลาง, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

แล้วทุกครั้งที่เดินทางไปไหนด้วยกัน เราจะได้แง่คิดจากแกเยอะมากเลย ซึ่งมันเหมือนกับบางที่เรานึก โอ้โฮ เราไม่อยากเชื่อเลยว่า ภูมิปัญญาผู้สูงอายุนี้นะ เราสัมผัสโดยเราไม่รู้ตัวนะคะ อย่างเวลาเรานั่งรถไปไกลๆ อย่างนี้ก็จะมีการคุยกัน บางที่เรานึกลึกลับอย่างนี้ได้ยังไง เรามองเหมือนว่า คนแกเป็นคนทั้งหมดแล้วหมดไฟแล้ว ไม่มีอะไร แต่จริงๆ ไม่ใช่ ความคิดความอ่านอะไรยังมีหมด...แกเหมือนๆ กับปราชญ์ พี่จะบอกยังไงดีว่า ยิ่งกว่าด็อกเตอร์อีกนะพี่ว่า

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

นอกจากนี้จากภายในชุมชนแล้ว คนภายนอกชุมชนที่เข้ามาเยี่ยมชม ทำกิจกรรมกับผู้สูงอายุ ก็เห็นพ้องกันกับคนภายในชุมชนด้วย

ลุงจวนมิใช่จะเป็นเพียงชายชราสูงอายุทั่วไปคนหนึ่งเท่านั้น หากแต่ยังเป็นผู้มีความคิดที่เฉียบคม มีความอดทนกล้าหาญ มีภูมิความรู้ที่หลากหลาย จนทำให้ได้รับการยกย่องจากหน่วยงานของรัฐและองค์กรชุมชนว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านของจังหวัดพิจิตรและของประเทศ

(ตะวัน สี่ฟ้า www.codi.or.th/index2php?option=com_content&ask=view&id=131&
เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2551)

สำหรับกลุ่มลุงจวนเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความทันสมัยและ active มากไม่ว่าจะเป็นเรื่องเทคโนโลยีต่างๆ ก็สามารถใช้ได้ ไม่ว่าจะป็นโทรทัศน์ กล้องดิจิทัล เป็นต้น เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเอง ไม่ต้องการเป็นภาระของลูกหลาน ทำทุกอย่างที่สามารถจะทำได้ด้วยตนเอง ชอบแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น ลุงจวนมักจะเข้าร่วมการอบรมต่างๆ ลุงยอมก็จะหาหนังสือเกี่ยวกับสมุนไพรมาเพิ่มพูนความรู้

(ศิริลักษณ์ สวัสดิ์วงษา, บุคคลภายนอกที่เคยทำกิจกรรมกับชมรม, สัมภาษณ์,

30 มิถุนายน 2551)

โห คนแก่ ตัวเองก็แก่แล้วนะ คนแก่ไม่ได้เอาความแก่มาก่อนว่าจะทำอะไรไม่ได้ เรื่องความเหี่ยว สังขารก็มีนะ แต่ยังมีอะไรที่อยากจะทำ เขาเป็นคนแก่ที่มีคุณภาพ เขาต้องมีอะไรสักอย่างให้เป็นรางวัล เขาได้รับการยอมรับ และเป็นกำลังใจในการทำงาน ต้องการทำหน้าที่มากขึ้น ดังนั้นโครงการไม่หมดจนกว่าจะหมดลมหายใจ

(นฤมล ใจดี, บุคคลภายนอกที่เยี่ยมชมชมรม, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551)

(3) **การรวมกลุ่มกัน** จะหมายถึง การเห็นด้วยกับการที่ผู้สูงอายุรวมตัวกันทำกิจกรรมในชุมชน ดังนี้ “พร้อมเพรียงใจกันดี ดูแล้วน่าปลื้มใจ คนแก่ดีกว่าอยู่บ้าน โดยที่ว่างเหงาอยู่คนเดียวอย่างงั้น มาเจอกัน เออ นานๆ ได้มาคุยกันตรงนี้ จุดนี้ใช้ใหม่ ก็เป็นสิ่งที่ว่าเขา นานๆ เออ ได้เจอถามสารทุกข์สุกดิบอะไรกันอย่างนี้” (ประมวล พิมพ์ปาน, ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551) “มองแล้ว คนแก่เขาก็ให้เขามีการมีงานทำเขาก็ไม่เงิบเหงา ก็ดีเหมือนกัน คิดแล้วว่าดี ดีกว่าให้เขาอยู่บ้านเปล่าๆ แล้วไม่มีอะไร ถ้าเขาร่วมกันแบบนี้เขาก็จะมีความสุขมั่ง ได้พูดจาคุยกัน” (ธันว์ บุตรศรี, ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

กรณีที่สอง **ผู้สูงอายุเป็นผู้บริโภควาทกรรมที่คนอื่นสร้างขึ้น** หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมิได้เป็นแต่เพียงผู้สร้างวาทกรรม แต่เมื่อผู้อื่นสร้างวาทกรรมขึ้นนั้น ผู้สูงอายุในชมรมก็

กลายเป็นผู้บริโภคและต่อรองความหมายอย่างหลากหลาย เช่น การต่อรองวาทกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น สื่อมวลชนสร้างขึ้น และสถาบันในชุมชนสร้าง

ด้านแรก การต่อรองวาทกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จากประสบการณ์โดยตรงในครั้งที่ผู้วิจัยได้ทำวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์และความสามารถทางการสื่อสารของแกนนำชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน” (2552ก) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดคืนให้กับผู้สูงอายุในชมรม และข้อสรุปของงานวิจัยในเบื้องต้นนั้นพบว่า ผู้สูงอายุเห็นด้วยกับข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอที่มองผู้สูงอายุในแง่บวกคือมีความเข้มแข็งและมีศักยภาพ

แต่เมื่อคืนข้อมูลให้กับกลุ่มผู้สูงอายุกลับไม่เห็นด้วยและต่อรองความหมาย เช่น การมองว่า อัตลักษณ์ที่เข้มแข็งก็สามารถแปรเปลี่ยนไปได้ หรือภายในชุมชนไม่เพียงแต่มีผู้สูงอายุที่เข้มแข็งแต่จะมีผู้อ่อนแอ ดังเช่น “จากที่เคยเข้มแข็งก็อ่อนแอได้ด้วย เพราะสังขารมันไม่เที่ยง เป็นไปตามกาลเวลา ถึงแม้อยากไปร่วมกิจกรรม อยากทำงานแต่ก็ไปไม่ได้ เพราะร่างกายไม่แข็งแรง” (หนูดี ทองภูบาล, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551) “ชุมชนจะมีผู้สูงอายุที่อ่อนแอด้วย แต่ก็ค่อนข้างน้อย ต้องคิดกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือให้ดีขึ้น เช่น กิจกรรมเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุ” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

นอกจากนั้น ยังพิจารณาว่า ความเข้มแข็งของผู้สูงอายุจำเป็นต้องมีผู้ช่วยเหลือมิใช่เพียงตัวผู้สูงอายุที่จะทำคนเดียวได้เท่านั้น เช่น “นอกจากจะรวมตัวกันได้ทำเองแล้วก็ต้องมีผู้ช่วยด้วย ต้องมี อสม. ด้วย” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

แต่ละกลุ่มแต่ละคนจะทำงานคนเดียวไม่ได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากกลุ่มและสถาบันต่างๆ ในชุมชน เช่น อนามัย จะปรึกษาหมอนพเรื่องการประสานงานกับ 9 หมู่บ้าน อสม. เพราะอนามัยจะใกล้ชิดกับคนแก่ นอกจากนั้น หมอนพก็ยังช่วยประสานกับ อบต. เพื่อสนับสนุนเรื่องงบประมาณในการทำกิจกรรม

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2551)

ด้านที่สอง การต่อรองภาพของผู้สูงอายุที่ปรากฏผ่านสื่อมวลชน ผู้สูงอายุก็มีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับภาพนั้น ในกรณีที่เห็นด้วย จะเห็นพ้องกับการที่สื่อมวลชนนำเสนอประเด็นผู้สูงอายุที่เริ่มมีมากขึ้นและต้องหาทางสนับสนุน

ที่ว่า เขาให้โอกาสผู้สูงอายุนะ สื่อมวลชนนะเขาพยายาม อย่างที่พี่ดูในข่าวยังเงี่ยเขาเหมือนกับว่า พยายามที่จะให้ผู้ชมได้รู้ว่า ผู้สูงอายุไม่ได้ถูกทอดทิ้ง มีคน

ช่วยเหลือ จัดโน้มนัดนี้ให้ ที่พีดูนะ เดียวมีงานไอนั้นไอนี้ เรายังอยากจำมาเป็น ตัวอย่างเลย เห็นเขาทำกันนะ เอมมีประกวดไอนั้นไอนี้ให้คนเหมือนกับว่า เขาก็พยายามที่จะให้สังคมยอมรับนะ ให้คิดว่า เออ อย่าทอดทิ้ง ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ แล้วก็ยิ่งเมื่อเข้านี้ยิ่งได้ยืนยันชัดเจนเลยว่า อีกหน่อยนะภาวะที่จะมีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นนี้ มันจะทำให้อะไรละ 1 ต่อ 1 เมื่อเข้าฟังข่าวหรือเปล่า ที่ว่า ประชาชนคนไทย 1 คน ต้องดูแลผู้สูงอายุ 1 คน พี่ก็มองว่า เขาก็พยายามให้ ข้อมูลประชาชนว่า จำนวนผู้สูงอายุสูงขึ้น ปัญหาของผู้สูงอายุพวกเราต้องช่วยกัน เริ่มต้นคิดว่าจะต้องทำอะไรต่อไป

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

แต่สำหรับภาพผู้สูงอายุที่อ่อนแอ ชีบ้น ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ดังปรากฏในละคร ข่าวสารต่างๆ กลับเป็นภาพที่ผู้สูงอายุไม่เห็นด้วยและผู้สูงอายุจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติใหม่ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“คนแก่ในละครมักใช้อำนาจกับลูกหลาน กลายเป็นคนที่น่าเบื่อ เด็กสมัยใหม่ถือว่ามีภูมิรู้ ทำแบบนี้ไม่ได้ ต้องค่อยๆ สอนเด็ก” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2551) “ลูกหลานไม่ดูแล คนแก่ก็ไม่มีแนวคิด” (ละไม แก้วทิม, ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2551)

ด้านที่สาม **ภาครัฐกำหนดอัตลักษณ์ด้านลบ** การที่ภาครัฐ เช่น สถานีอนามัย ได้สร้างวาทกรรมความอ่อนแอให้กับผู้สูงอายุที่ต้องตรวจร่างกาย ในด้านหนึ่ง กลุ่มผู้สูงอายุก็ดำเนินตามกิจกรรมดังกล่าว แต่ในเวลาเดียวกัน ผู้สูงอายุบางคนก็ต่อรองความหมายด้วยการออกกำลังกาย การแพทย์ทางเลือก การทำจิตใจให้มีความสุขด้วยการทำงานและการรวมกลุ่ม เป็นต้น รวมถึงจากการสังเกตการณ์การตรวจตราผู้สูงอายุในวันที่ 7 กรกฎาคม 2551 ก็พบว่า มีผู้สูงอายุ โดยเฉพาะแกนนำที่ไม่ได้เข้าไปตรวจร่างกาย ซึ่งอาจถือเป็นอีกหนึ่งกลยุทธ์ที่ต่อรองความหมายความอ่อนแอที่ภาครัฐกำหนดให้

การต่อรองนี้ยังขยายไปถึงการไม่รับเบี้ยยังชีพของผู้สูงอายุในชมรม เพราะมองว่า เบี้ยยังชีพน่าจะมอบให้กับผู้สูงอายุที่ประสบปัญหามากกว่าตนเอง

การต่อรองทั้งสามประการนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามต่อสู้ความหมายของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ที่ไม่ยินยอมรับความหมายที่คนอื่นสร้างขึ้นทั้งหมด แต่จะต่อรองความหมายตามทัศนคติของตนเอง ซึ่งทั้งหมดนั้นมาจากความรู้ความสามารถที่เป็นทุนสำคัญที่ก่อให้เกิดอำนาจการต่อสู้

กล่าวโดยสรุป ปฏิบัติการวาทกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร เป็นปฏิบัติการที่มาจากสองกลุ่มคือ ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตและคนอื่นเป็นผู้ผลิต จุดต่างที่สำคัญคือ การที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตทำให้อำนาจในการกำหนดความหมายของตนเป็นไปในด้านบวก คือ ความเข้มแข็ง มีศักยภาพ และทำประโยชน์เพื่อชุมชน

ส่วนกรณีของคนอื่นเป็นผู้ผลิต กลับมีทั้งแง่บวกที่เห็นพ้อง อันเนื่องมาจากผู้ผลิตวาทกรรมนั้นได้เคยเข้าเยี่ยมชมนและสัมผัสใกล้ชิดกับการทำงานของชมรมผู้สูงอายุ ในทางกลับกันหากเป็นสถาบันที่รับนโยบายจากส่วนกลางทั้งภาครัฐและการแพทย์ จะมีแนวโน้มการมองผู้สูงอายุที่อ่อนแอและต้องได้รับการสงเคราะห์ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาพของความเป็นจริงของชมรมเข้มแข็ง อีกทั้งสภาพของชุมชนที่ยังคงเคารพและกตัญญูผู้สูงอายุ และนโยบายผู้สูงอายุแนวใหม่ จึงทำให้การมองผู้สูงอายุในช่วงหลังแปรเปลี่ยนสู่การสนับสนุนการทำงานของผู้สูงอายุ

ความต่างประการถัดมาคือ หากเป็นกรณีผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิต รูปแบบและช่องทางการสื่อสารจะผลิตขึ้นตามความถนัดและทุนเดิมของผู้สูงอายุ คือ การใช้สื่อมุขปาฐะ และสื่อกิจกรรม (ซึ่งต่างไปจากกลุ่ม OPPY ที่จะใช้สื่อคอมพิวเตอร์และเรียนรู้การเรียนคอมพิวเตอร์) โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายคือ คนในชุมชน แต่ก็ยังมีบ้างเมื่อมีคนภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมงาน หรือแกนนำเดินทางไปนอกชุมชนก็ช่วยเผยแพร่ออกไปเป็นตัวอย่างของการทำงานของผู้สูงอายุได้มากขึ้น

ส่วนกรณีของผู้อื่นเป็นผู้ผลิตจะเน้นในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อกิจกรรม หากเป็นกรณีการนำเสนอด้านบวก เช่น ข่าวสาร บทความ หนังสือ และงานวิจัย ก็จะช่วยเผยแพร่ให้กับคนภายนอกได้รับทราบและกลายเป็นตัวอย่างในระดับประเทศ แต่ในทางกลับกัน หากเป็นการผลิตจากสถาบันการแพทย์และรัฐก็มีช่องทางที่สวนทางกันจากภายนอกและกระจายสู่ระดับชุมชน และหากมองไปในวงกว้างก็จะพบว่า เป็นการแพร่กระจายสู่ระดับประเทศแต่กลับเป็นแง่ลบด้านลบมากกว่า ซึ่งจะทำให้ตอกย้ำอัตลักษณ์ด้านลบของผู้สูงอายุ

ในท้ายที่สุด วาทกรรมผู้สูงอายุที่ผลิตขึ้นทั้งจากตัวผู้สูงอายุและคนอื่นก็ส่งผลต่อการบริโภคความหมายของผู้รับสาร ตัวแปรสำคัญคือ ความใกล้ชิดกับชมรมผู้สูงอายุก็จะมองผู้สูงอายุในด้านบวก คือ เสียสละ ผู้มีความรู้ และการรวมตัวเป็นเรื่องที่ดีน่ายกย่อง ในทำนองเดียวกัน คนอื่นที่ผลิตความหมายผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุก็ต่อรองความหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นผู้มีอำนาจทั้งการสร้างและการบริโภคอัตลักษณ์ของตนเอง

6. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม

จากแนวคิดของ Fairclough ว่าทฤษฎีจะวางอยู่บนปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมเป็นผู้กำหนดความหมาย ในกรณีนี้จะพิจารณาใน 4 ด้าน คือ มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ และการสื่อสาร รายละเอียดดังนี้

6.1 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาสภาพสังคมที่ตั้งอยู่ของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร พบว่า ยังคงเป็นชุมชนชนบทอยู่ แต่ทว่า ความเจริญของเมืองก็เริ่มก้าวเข้ามา โดยมีสถาบันต่างๆ เช่น อบต. โรงเรียน สถานีนอนามัย และวัดก้าวเข้ามานับตั้งแต่ ทศวรรษที่ 2520 แต่ก็ยังมีกลิ่นอายของความ เป็นสังคมชนบท โดยปรากฏในสามด้าน คือ ศาสนาและความเชื่อ ความกตัญญู และภูมิปัญญา ผู้สูงอายุ

ด้านแรก **ศาสนาและความเชื่อ** คนในชุมชนและผู้สูงอายุยังคงยึดมั่นอยู่ในหลักกรรมทาง ศาสนาตามกฎไตรลักษณ์ โดยพิจารณาว่า การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีการเตรียมตัวก่อนการตายหรือที่เรียกว่า “มรณานุสติ” อีกด้วย

ความเชื่อและศรัทธาในศาสนาปรากฏเด่นชัดทั้งการเข้าวัดเข้าวา ตลอดจนการใช้ หลักกรรมนำมาใช้ในชีวิตรประจำวัน การทำกิจกรรมของชมรมที่ใช้หลักกรรมเป็นแกนสำคัญ เช่น การทำกิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจก็เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา การทำกิจกรรมออมทรัพย์และ ฌาปนกิจสงเคราะห์ก็เพื่อเป็นการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่อ่อนแอในชุมชน

การใช้หลักกรรมในชีวิตการทำงานตรงกับแนวคิดทางพุทธศาสนาดังที่พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, 2548: 30-32) เสนอว่า การทำงานมีอยู่ด้วยกันหกแบบคือ แบบแรก การทำงานเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ ทำให้มีเงินทอง ตรงกับคติที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” แบบที่สอง การทำงานเป็นเครื่องมือสู่ตำแหน่ง ความรุ่งโรจน์ หรือทางพระเรียกว่า “โลกธรรม” แบบที่สาม การทำงานเพื่อสังคม ซึ่งจะขยายออกไปจากตัวฉัน แบบที่สี่ การทำงาน เป็นสิ่งที่แปรสภาพชีวิตของคน ทำให้คนมีสภาพชีวิตที่แตกต่างกันไป เช่น ครู กรรมกร ก็มีสภาพ ชีวิตที่แตกต่างไป แบบที่ห้า การทำงานทำให้ชีวิตมีคุณค่า หรือค่าของคนอยู่ที่ผลงาน และแบบที่ หก คือ การทำงานเป็นการพัฒนาตน และสำหรับในกรณีของชมรมจะมุ่งเน้นการทำงานในด้าน ของการพัฒนาสังคมในแบบที่สาม

ด้านที่สอง **ความกตัญญู** ถือเป็นหลักกรรมที่บรรดาผู้คนในชุมชนยังคงมีอยู่ โดยเน้นการ ตอบแทนบุญคุณของผู้สูงอายุ ซึ่งกระทำได้โดยผ่านการทำกิจกรรมกับผู้สูงอายุในการตรวจ

ร่างกายทุกสามเดือนแล้ว ยังจัดกิจกรรม “รดน้ำสงกรานต์” ผู้สูงอายุ เป็นกิจกรรมที่จัดต่อเนื่องทุกปี รวมถึงยังแฝงอยู่ในการสังสรรค์ของของผู้สูงอายุต่อบุตรหลาน

ด้านที่สาม **ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ** แม้ว่า ชุมชนจะมีโรงเรียนตั้งอยู่นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 แต่บทบาทของผู้สูงอายุในฐานะผู้เชี่ยวชาญก็ยังไม่จางหาย ส่วนหนึ่งเนื่องมาจาก ผู้สูงอายุยังใช้ความรู้ภูมิปัญญาในอดีตมาพัฒนาและทำกิจกรรมจนเป็นที่รู้จักทั้งภายในและภายนอกชุมชน และเมื่อเป็นเช่นนั้น ทางโรงเรียนก็เริ่มชักชวนผู้สูงอายุให้เป็น “ครูภูมิปัญญา” และส่งสอนบรรดาเยาวชนคนรุ่นใหม่ในโรงเรียน นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา บรรดาผู้สูงอายุก็เริ่มเข้าไปสอนวิชาต่างๆ เช่น งานจักสาน การหล่อเทียน และดนตรี ซึ่งทำให้ความหมายคุณค่าของผู้สูงอายุยังคงดำรงอยู่

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่เริ่มให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุมากขึ้น ในฐานะผู้รู้และภูมิปัญญา ดังเช่น การเกิดขึ้นของโครงการ “คลังสมอง” ผู้สูงอายุ เช่น “วุฒิอาสา ธานาคารสมอง” “โครงการปัญญาผู้สูงอายุ” และการยกย่องผู้สูงอายุให้เป็นที่ต้นแบบของสังคม (ธิดาศรีไพพรรณ และคณะ, 2552)

อย่างไรก็ตาม ความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุในสังคมยุคนี้นั้นอาจต่างไปจากในสังคมเกษตรกรรม คือ มิใช่เป็นผู้เชี่ยวชาญทุกเรื่อง แต่จะจำกัดในด้านภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม แต่หากเป็นความรู้สมัยใหม่นั้น ผู้สูงอายุก็ยังจำเป็นต้องเรียนรู้แสวงหาอยู่ ดังกรณีของการเข้าร่วมฝึกอบรมในพื้นที่ต่างๆ เพื่อที่จะทำให้เกิดการรักษาสถานภาพของผู้สูงอายุที่รู้และเชี่ยวชาญได้ ไม่ต่างจากกรณีของผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ที่ต้องฝึกฝนความรู้สมัยใหม่ผ่านการใช้คอมพิวเตอร์ เพียงแต่จุดต่างก็คือ ความรู้สมัยใหม่ของชมรมนี้จะเน้นความรู้ที่ยังคงเกี่ยวข้องกับความรู้ที่ตนมีอยู่ เช่น การเกษตรกรรม การรักษาสุขภาพ จึงทำให้ไม่ยากลำบากเมื่อเทียบกับความรู้เรื่องคอมพิวเตอร์ที่ห่างไกลจากตน และหากยังสามารถประยุกต์เข้ากับความรู้เก่าได้ก็จะกลายเป็น “ปราชญ์” หรือผู้รู้ที่ได้รับการยกย่องมากขึ้นด้วย

6.2 มิติด้านการแพทย์

สถาบันการแพทย์ก้าวเข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามค่อนข้างมาก โดยอาจจำแนกเป็นสองทิศทางคือ ทิศทางแรก การควบคุมร่างกายของผู้สูงอายุผ่านนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขแบบเดิม และทิศทางที่สอง การสนับสนุนส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุผ่านชมรมผู้สูงอายุ

ในทิศทางแรก **การควบคุมร่างกายของผู้สูงอายุผ่านนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขแบบเดิม** ในยุคแรก กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดกฎเกณฑ์การควบคุมร่างกายของผู้สูงอายุผ่านการตรวจตราผู้สูงอายุ โดยมอบคู่มือหรือ “สมุดบันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุ” ผลิตขึ้นโดยสถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ เพื่อให้แพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขบันทึกข้อมูลต่างๆ ด้านสุขภาพผู้สูงอายุ นับตั้งแต่ การบันทึกประวัติส่วนตัว ประวัติการเจ็บป่วยของครอบครัว ชื่อและที่อยู่ของบุคคลหรือญาติที่สามารถติดต่อได้ การตรวจตราภายในร่างกาย ผลการตรวจทางห้องปฏิบัติการ เช่น การตรวจนับเม็ดเลือด สารเคมีในเลือด ภูมิคุ้มกันเลือด ปัสสาวะ อุจจาระ ไวรัสตับอักเสบบี การตรวจคลื่นไฟฟ้า การตรวจคลื่นสะท้อนเสียง เอ็กซเรย์ การตรวจตราภายนอก บันทึกการตรวจและรักษาพยาบาลภายนอก เช่น น้ำหนัก ส่วนสูง ความดัน อาการโรค การวินิจฉัย การรักษาพยาบาล และในส่วนท้ายของบันทึกจะให้ข้อเสนอแนะเบื้องต้นกับผู้สูงอายุ เช่น อาการที่ควรพบแพทย์ การรับประทานอาหาร การออกกำลังกาย เป็นต้น

การตรวจตราและสมุดบันทึกเป็นเสมือนคู่มือสำคัญที่ภาครัฐและสถาบันการแพทย์ได้ก้าวเข้ามากำหนดร่างกายของผู้สูงอายุและแพร่กระจายเข้าสู่คนในชุมชน ทำให้ร่างกายผู้สูงอายุเป็นร่างกายที่ “เชื่อง” ต่อการจัดการของรัฐ ที่จะอธิบายว่า ร่างกายแบบใดที่อ่อนแอและควรจะต้องรักษา

ทิศทางที่สอง **การสนับสนุนส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุผ่านชมรมผู้สูงอายุ** ทิศทางนี้เกิดขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ในครั้งที่ตั้งชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้ขึ้น ณ สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร โดยมีหมอนพวรรณ โฉมสุข เป็นผู้ประสานชมรมนับตั้งแต่ครั้งแรกจวบจนปัจจุบัน ชมรมก็ยังใช้พื้นที่สถานีอนามัยทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ในช่วงแรกๆ การจัดตั้งชมรมก็ยังคงดำเนินตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขที่มุ่งเน้นการตรวจร่างกายของผู้สูงอายุ แต่หลังจากนั้น ก็เริ่มสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมต่างๆ จนในที่สุดกิจกรรมที่ผู้สูงอายุทำก็มีจำนวนมากและหลากหลาย ด้านหนึ่งก็เนื่องจากผู้สูงอายุแห่งนี้มีความรู้ความสามารถ ในเวลาเดียวกันกระทรวงสาธารณสุขก็เริ่มปรับเปลี่ยนแนวความคิดการรักษา สู่การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมด้วยเพราะมองว่า แนวทางดังกล่าวจะทำให้สุขภาพของผู้สูงอายุมีความยั่งยืนมากกว่า ดังคำสัมภาษณ์ของหมอนพวรรณ โฉมสุข

อนามัยจะมีหน้าที่ส่งเสริมกับรักษาคะ คือ มันจะมีงานสาธารณสุข 4 ด้านใช่ไหมคะ มีหน่วยรักษาพยาบาล มีหน่วยฟื้นฟูร่างกาย ฟื้นฟูคนที่เจ็บป่วยแล้ว แล้วก็ต้องส่งเสริมป้องกันโรค แล้วก็บริหารจัดการอะไรแบบนี้ รักษา ฟื้นฟู ป้องกันส่งเสริม 4 เรื่อง ก็คือ รักษาในคนที่เจ็บป่วยเนอะ ส่งเสริมสุขภาพในรายที่ยังไม่

ป่วยหนัก ส่งเสริมให้เขามีร่างกายที่แข็งแรง ฟันพุคือคนที่ป่วยแล้วก็ต้องฟันพุยังง
ส่งเสริมป้องกันโรค เช่น ป้องกันเรื่องเกี่ยวกับวัคซีน...ก็เป็นเรื่องตั้งแต่อยู่ในครรภ์
เกิดจนตายไป

(นพวรรณ โฉมสุข, หัวหน้าสถานีอนามัยและผู้ประสานชมรม, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2551)

ในทางกลับกัน ผู้สูงอายุก็เริ่มที่จะปรับแนวคิดจากการรักษาพยาบาลสู่การป้องกันสุขภาพ
ด้วยตนเอง ด้วยสุขภาพแบบทางเลือก เช่น การออกกำลังกาย การรับประทานยาสมุนไพร การ
มองสุขภาพแบบองค์รวมโดยเน้นมิติทางจิตวิญญาณ

6.3 มิติด้านรัฐ

ภาครัฐเข้ามาเกี่ยวพันชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม นับตั้งแต่การเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการ
จัดตั้งชมรมนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 แต่หากย้อนกลับไปพิจารณาการทำงานของรัฐบาลกับผู้สูงอายุ
อย่างเป็นทางการสามารถจำแนกได้สองทิศทาง คือ การสงเคราะห์และตอบแทนผู้สูงอายุ และการ
ให้การสนับสนุน

ทิศทางแรก การสงเคราะห์และตอบแทนผู้สูงอายุ เริ่มต้นตั้งแต่การจัดตั้งสถาน
สงเคราะห์คนชราบ้านบางแคในปี พ.ศ. 2496 ซึ่งเป็นการให้การ “สงเคราะห์” ผู้สูงอายุที่อ่อนแอ
และยากไร้ แต่ในเวลาเดียวกันก็จำเป็นต้องตอบแทนผู้สูงอายุที่เคยทำมา ต่อมาในช่วงหลัง ปี
พ.ศ. 2525 เมื่อประชากรผู้สูงอายุมีปริมาณมากขึ้น และในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดการประชุม
สมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ ณ กรุงเวียนนา จึงทำให้เกิดการสานต่อการจัดตั้งคณะกรรมการ
ผู้สูงอายุแห่งชาติ และเริ่มจัดทำแผนผู้สูงอายุแห่งชาติครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2525-2544) และในช่วง
ปี พ.ศ. 2535 ก็ดำเนินนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว พ.ศ. 2535-2554 ทั้งสอง
แผนนี้มีเนื้อหาส่วนหนึ่งเพื่อสงเคราะห์และตอบแทนผู้สูงอายุ

สำหรับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในชุมชนแห่งนี้ก็คือ ในปี พ.ศ. 2536 เริ่มเกิด
โครงการกองทุนส่งเสริมสวัสดิการผู้สูงอายุและครอบครัวในชุมชน หรือเบี้ยยังชีพ ภายใต้
กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย และต่อมาย้ายสู่องค์กรส่วนท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2545 ซึ่ง
จะมอบให้กับผู้สูงอายุที่ยากจน จำนวน 500 บาท โดยมีผู้ตัดสินว่าใครควรจะได้รับหรือไม่ได้รับ
(แต่ในปี พ.ศ. 2552 จึงพัฒนาเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุทุกคนในประเทศเดือนละ 500 บาท) ถือเป็น
การให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุในท้องถิ่น (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ 2552: 84)

อนึ่ง สำหรับกรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ผู้สูงอายุในชุมชนด้านหนึ่งก็รับ
นโยบายดังกล่าว แต่ในอีกด้านหนึ่งก็พยายามใช้ภูมิปัญญาของตนเองด้วยการสร้างกลุ่ม

“ออมทรัพย์” และ “ฉาบปกิจสงเคราะห์” ขึ้น เพราะมองว่า เพียงแค่เบี้ยยังชีพยังไม่พอเพียงและเป็นการพึ่งพารัฐมากเกินไป แนวทางดังกล่าวเป็นดัชนีชี้ให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในชุมชนแห่งนี้มีศักยภาพ ซึ่งสอดคล้องกับการที่รัฐเริ่มเปลี่ยนแปลงการมองผู้สูงอายุเสียใหม่

ทิศทางที่สอง **การสนับสนุนผู้สูงอายุ** ภาครัฐยังเริ่มให้การสนับสนุนผู้สูงอายุที่เข้มแข็งด้วย ปฏิบัติการนี้เริ่มต้นตั้งแต่การจัดตั้งชุมชนผู้สูงอายุ ในช่วงปี พ.ศ. 2505 ณ โรงพยาบาลประสาท กรุงเทพฯ แต่ช่วงเวลาที่ขยายตัวมากที่สุดจะเกิดในช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 โดยการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นอีกครั้งโดยกรมการแพทย์ ณ โรงพยาบาลสงฆ์ ในช่วงปี พ.ศ. 2527 กรมประชาสงเคราะห์เชิญชวนให้จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี พระชนมายุ 72 พรรษา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ในฐานะหน่วยราชการก็รับดำเนินการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 จัดตั้งสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานสาธารณประโยชน์ภาคเอกชน รวบรวมบรรดาชมรมต่างๆ ทั่วประเทศมาเป็นสมาชิก ในปี พ.ศ. 2551 มีจำนวนสมาชิก 19,475 คน (อ้างถึงใน ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ 2552: 171) ในช่วงเวลานี้เองที่ทำให้ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จัดตั้งขึ้น

แนวความคิดการสนับสนุนผู้สูงอายุวางอยู่บนพื้นฐานที่มองว่า ผู้สูงอายุยังคงมีความสามารถและคุณภาพ (active aging) สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง เพียงแต่ว่า รัฐจะเป็นผู้ให้การสนับสนุน แนวคิดดังกล่าวได้รับการต่อยอดจากต่างประเทศในปี พ.ศ. 2545 ซึ่งมองว่า ผู้สูงอายุคือผู้ที่มีศักยภาพ (active aging) รัฐจึงต้องให้การสนับสนุน และทั้งหมดก็ระบุในแผนผู้สูงอายุระดับชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ยิ่งไปกว่านั้น การสนับสนุนผู้สูงอายุสอดคล้องกับการที่ประชากรผู้สูงอายุเริ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้น หากยังคงสงเคราะห์ทั้งหมดจะสร้างปัญหาในอนาคต นอกจากนั้นในช่วงหลังทศวรรษที่ 2550 รัฐเริ่มสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อเป็นการผ่อนภาระของภาครัฐ เช่น การจัดตั้งศูนย์เอนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุ การมีอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น

6.4 มิติด้านการสื่อสาร

ปฏิบัติการด้านการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุ คือ สื่อกิจกรรม สื่อมุขปาฐะ และสื่อมวลชนและสื่ออินเทอร์เน็ต

ด้านแรก **สื่อกิจกรรม** เป็นสื่อขนาดเล็กที่ผู้สูงอายุสามารถเป็นผู้ผลิตได้ มีทั้งสื่อกิจกรรมในปัจจุบันและสื่อประเพณีในอดีต สื่อทั้งสองจะมีจุดร่วมกันตรงที่วางอยู่บนทุนความรู้เดิมของผู้สูงอายุ แต่ก็มีจุดต่างกันดังนี้

สำหรับกรณีแรก สื่อกิจกรรมในปัจจุบัน เป็นสื่อที่ใช้ภูมิปัญญาผลิตขึ้นมาและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน อาทิ กิจกรรมออมทรัพย์ เกษตรปลอดสารพิษ จักสาน ดอกไม้จันทร์ เป็นต้น ส่วนกรณีที่สอง สื่อประเพณีในอดีต เป็นสื่อกิจกรรมประเภทหนึ่งที่ใช้ภูมิปัญญาควบคู่กับความรู้ด้านวัฒนธรรม อาทิ กิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ กิจกรรมที่ผลิตขึ้นจึงสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและความรู้เชิงวัฒนธรรมของผู้สูงอายุ

อย่างไรก็ดี คนอื่นก็มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิตสื่อกิจกรรมได้เช่นกัน ทั้งสื่อกิจกรรมสมัยใหม่ เช่น การตรวจตราผู้สูงอายุ รวมถึงกิจกรรมที่เน้นภูมิปัญญา เช่น การรดน้ำสงกรานต์ การพาผู้สูงอายุทัศนศึกษา 9 วัด เป็นต้น โดยที่กิจกรรมชุดนี้จะมีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้สูงอายุ และมองผู้สูงอายุในฐานะทั้งการส่งเสริมและการตอบสนองผู้สูงอายุ อันทำให้ผู้สูงอายุมีอัตลักษณ์ที่มิได้เป็นผู้เข้มแข็งเมื่อเทียบกับการที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตสื่อกิจกรรม

ด้านที่สอง **สื่อมุขปาฐะ** เป็นสื่อที่ผู้สูงอายุนิยมใช้เป็นลำดับถัดมา คือ การพูดหรือการเล่าเรื่อง ความสามารถทางการสื่อสารดังกล่าวจะใช้ต่อเมื่อทำกิจกรรมสำเร็จแล้วจึงจะใช้การอธิบายหรือการขยายความ เพราะบรรดาผู้สูงอายุในชมรมมักจะมองว่า “ทำมากกว่าพูด”

อย่างไรก็ดี การสื่อสารผ่านมุขปาฐะก็ยังใช้ในการปรึกษาหารือระหว่างผู้สูงอายุ และเมื่อผู้สูงอายุอยู่ในฐานะวิทยากร ก็จะใช้การสื่อสารผ่านการพูดสั่งสอนเยาวชนและคนภายนอก

ด้านที่สาม **สื่อมวลชนและสื่ออินเทอร์เน็ต** เป็นเพียงสื่อประเภทเดียวที่ผู้สูงอายุมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง สื่อประเภทนี้เป็นสื่อที่คนอื่นและมักจะเป็นคนภายนอกชุมชนเป็นผู้ผลิตโดยนำเนื้อหาของชมรมมานำเสนอ และโดยส่วนใหญ่ผู้ผลิตมักจะต้องเลือกเนื้อหาตัวอย่างที่ดีของชมรมและแกนนำบางท่านมานำเสนอ ดังนั้น ชมรมผู้สูงอายุจึงมีความเกี่ยวข้องในแง่ของการกำหนดเนื้อหาทางอ้อมให้กับสื่อทั้งสองประเภท

หากพิจารณาโดยรวม พบว่า ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวาทกรรมชมรมผู้สูงอายุ จำแนกได้เป็น 4 ด้านคือ มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ และการสื่อสาร

ในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม จะมองผู้สูงอายุในด้านบวก คือ การมองกฎไตรลักษณ์ การเคารพผู้สูงอายุ และความเชี่ยวชาญผู้สูงอายุ แนวคิดดังกล่าวจะสอดรับการที่ภาครัฐให้ความสำคัญต่อชมรมผู้สูงอายุและสนับสนุนกิจกรรม และตัวผู้สูงอายุเองก็ใช้การสื่อสารทั้งสื่อกิจกรรม สื่อมุขปาฐะ เพื่อสื่อความหมายดังกล่าว พร้อมกับสื่อมวลชนและสื่ออินเทอร์เน็ตก็นำเสนอไปในทิศทางเดียวกัน

ในทางกลับกัน มิติด้านการแพทย์และรัฐบาลแบบเดิมจะเน้นการมองผู้สูงอายุที่อ่อนแอและต้องให้การช่วยเหลือ ไม่ว่าจะผ่านการตรวจตราด้านสุขภาพผู้สูงอายุและการให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และเมื่อเทียบกับแนวทางแรกจะพบว่า การมองผู้สูงอายุในด้านอ่อนแอจะเป็นเพียงวาทกรรมรองที่ยังไม่สามารถเบียดวาทกรรมความเข้มแข็งของผู้สูงอายุไปได้ เพราะทั้งตัวผู้สูงอายุเองและบริบทของสังคม รัฐบาลใหม่ การแพทย์แบบใหม่ และการสื่อสารที่ช่วยสนับสนุนอย่างเข้มแข็ง

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ มิติด้านเศรษฐกิจกลับมองไม่เห็นเมื่อเทียบกับกรณีของชมรม OPPY ที่มีมิติด้านการตลาดมีความเกี่ยวเนื่องโดยตรง สาเหตุสำคัญก็อาจเนื่องมาจากชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้ มิได้เป็นกลุ่มผู้บริโภคเมื่อเทียบกับกลุ่ม OPPY ที่มีฐานะและอำนาจค่อนข้างสูง มิติเชิงการตลาดจึงมิได้มีส่วนเกี่ยวพัน

7. ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

ผลพวงจากการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุในสามมิติคือ เนื้อหา ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และเอกสาร เกิดผลลัพธ์ใน 2 ประเด็นคือ อัตลักษณ์ผู้สูงอายุและความรู้ ดังนี้

7.1 อัตลักษณ์

จากการวิเคราะห์วาทกรรมชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร พบอัตลักษณ์ที่หลากหลาย 7 ด้านด้วยกัน คือ (1) ผู้เชี่ยวชาญ (2) ผู้เสียสละ (3) ผู้ไม่มีอดีตและอ่อนน้อมถ่อมตน (4) ผู้ไม่ยอมแพ้ (5) ผู้อ่อนแอและการต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง (6) เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ และ (7) ผู้ทำนุบำรุงพระศาสนา รายละเอียดดังนี้

(1) ผู้เชี่ยวชาญ

เป็นอัตลักษณ์ที่เด่นชัดที่สุดของชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้ อัตลักษณ์ดังกล่าววางอยู่บนฐานคิดเดิมในสังคมไทยในยุคเกษตรกรรมที่มองว่าผู้สูงอายุคือ “ผู้รู้” “ผู้เชี่ยวชาญ” แต่เมื่อสังคมก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม อัตลักษณ์ดังกล่าวอาจจางหายไป เพราะมีสถาบันการศึกษาเข้ามาทดแทน ทว่า เมื่อสังคมก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร ก็กลับย้อนกลับสู่อดีต คือ การเริ่มมองคุณค่าของผู้สูงอายุ ซึ่งก็สอดคล้องกับความพยายามของชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้ที่ต่างร่วมกันต่อสู้เพื่อคงอัตลักษณ์ดังกล่าว จึงพยายามเร่งทำกิจกรรมเพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเองยังคงเป็นผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญ

อย่างไรก็ดี ความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุในที่นี่มิได้หมายถึงการมีความรู้ทั้งหมดแต่จะจำกัดเฉพาะด้าน เช่น ความรู้ด้านภูมิปัญญา ศาสนา สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นชุดความรู้ที่ติดตัวผู้สูงอายุนับตั้งแต่อดีต โดยที่สถาบันอื่นๆ ยังไม่ได้มายึดครอง และสำหรับกรณีของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังรู้จัก “เพิ่มพูน” ความรู้สมัยใหม่เข้ามา ด้วยการเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องเกษตรพอเพียง เกษตรปลอดสารพิษ และนำมาประยุกต์กับภูมิปัญญาของตน ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะเด่นของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ที่รู้จักการปรับปรน

การนิยามผู้สูงอายุในฐานะผู้เชี่ยวชาญ มีคำนิยามที่หลากหลายผ่านตัวบทต่างๆ และที่สำคัญคือมักจะผ่านคนอื่น ๆ ที่เห็นผลสำเร็จของการทำงานของสูงอายุ ดังคำว่า “ปราชญ์ชุมชน” “หนังสือวัฒนธรรม” “ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโส” “เขียนเกษตรพอเพียง” “นักคิด” “พ่อแก่” “ผู้รอบคอบ” “ครูภูมิปัญญา” คำดังกล่าวเหล่านี้แสดงให้เห็นความรู้ความสามารถของผู้สูงอายุในด้านต่างๆ ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำมาหากิน

นอกจากนั้น ยังมองผู้สูงอายุว่าเป็น “คนทันสมัย” เพราะมีความรู้จากการฝึกอบรมจากโลกภายนอก อีกทั้งสามารถประยุกต์ใช้ได้ เช่น การนำความรู้จากภายนอกชุมชนมาทำกิจกรรมภายในชุมชนและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้

สำหรับกลุ่มลูกจวนเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความทันสมัยและกระตือรือร้นมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเทคโนโลยีต่างๆ ก็สามารถใช้ได้ไม่ว่าจะเป็นโทรศัพท์ กล้องดิจิทัล เป็นต้น เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเอง ไม่ต้องการให้เป็นภาระของลูกหลาน ทำทุกอย่างที่สามารถจะทำได้ด้วยตนเอง ชอบแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เป็นต้น กลุ่มลูกจวนมีความคิดที่จะต่อยอดงานของตัวเองตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง ซึ่งบางครั้งการไปเข้าร่วมอบรมบ่อยๆ ทำให้ลูกจวนสามารถนำความรู้ที่ได้ในแต่ละเวทีมาประยุกต์ใช้ในงานของตัวเองได้เป็นอย่างดี

(ศิริลักษณ์ สวัสดิ์วงษา, คนภายนอกที่เคยทำกิจกรรมกับชมรม, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2551)

สำหรับตัวผู้สูงอายุเองยังนิยามตนเองว่า “คนโต” อันหมายถึงคนที่มีอายุมาก มีความรู้ มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญ ที่จะสามารถเป็นแบบอย่างให้กับคนรุ่นหลังได้ด้วย

อนึ่ง ความเป็นผู้ผู้เชี่ยวชาญนี้จะต่างไปจากการเป็นผู้ผู้เชี่ยวชาญในยุคปัจจุบัน คือ จำเป็นต้องเป็นผู้ที่เสียสละ ไม่มีอัตตาและอ่อนน้อมถ่อมตน ดังที่จะกล่าวในหัวข้อถัดไป

(2) ผู้เสียสละ

ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังนิยามตนเองในฐานะผู้เสียสละ ซึ่งหมายถึงผู้ที่สละเวลาทำงานเพื่อสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน อัตลักษณ์นี้ถูกกำหนดจากทั้งตัวผู้สูงอายุเองโดยวางอยู่บนกรอบความคิดเรื่องของธรรมะอันเป็นแนวคิดหลักในสังคมเกษตรกรรม อีกทั้งคนรอบข้างที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุโดยตรงก็เห็นพ้องโดยพินิจจากการทำงานของผู้สูงอายุ ดังเช่น คำให้สัมภาษณ์ของคนรุ่นกลางที่กล่าวถึงผู้สูงอายุในชมรมว่า “เสียสละ เป็นคนแก่ที่แข็งแรง แต่สุขภาพก็ต้องยอมรับว่า อย่างลุงจวนก็เริ่มอายุมากแล้ว แต่ทว่า ยอมรับในศักยภาพของกลุ่มผู้นำ... เป็นบุคคลที่ควรเอาเป็นตัวอย่าง” (ธานินทร์ คำตา, คนรุ่นกลาง, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

(3) ผู้ไม่มีอัตตาและอ่อนน้อมถ่อมตน

จะเกี่ยวโยงกับการเป็นผู้เชี่ยวชาญของผู้สูงอายุที่แม้จะมีความรู้มากมายแต่ก็ไม่โอ้อวดตนเอง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะนิ่งเงียบและไม่แสดงออกแต่จะให้ผลการทำงานเป็นเครื่องพินิจตัวตน นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังได้รับการยกย่องว่าเป็น “ผู้อ่อนน้อมถ่อมตน” อีกด้วย ดังคำบอกเล่าว่า “แกนนำเป็นคนเยือกเย็น อ่อนน้อมถ่อมตน อ่อนโยน” (กรกนก อิงคินันท์, รองศาสตราจารย์ ดร. คณะเภสัชศาสตร์ ม.นเรศวร และบุคคลภายนอกที่เคยทำกิจกรรมกับชมรม, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2551)

(4) ผู้ไม่ยอมแพ้

จากประวัติชีวิตและการทำงานของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ ทำให้คนอื่นนิยามผู้สูงอายุเหล่านี้ว่า “ผู้ไม่ยอมแพ้” ดังชุดคำที่ว่า “ลุงจวน คนสู้ชีวิต” “ผม ผู้ไม่เฒ่า” ชุดคำดังกล่าวระบุให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ต่อสู้ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคใดๆ นับตั้งแต่วิถีชีวิตที่ต้องฝ่าปัญหาต่างๆ ในอดีต เช่น การไม่มีที่ทำกินของลุงจวน ผลเกิด และอุปสรรคด้านร่างกาย แต่แล้วในที่สุดผู้สูงอายุก็สามารถข้ามผ่านอุปสรรคนั้นๆ ได้ ดังในหัวข้อถัดไป

(5) ผู้อ่อนแอและการต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง

อัตลักษณ์นี้เป็นอัตลักษณ์ที่เกี่ยวกับมิติเชิงสุขภาพของผู้สูงอายุ ซึ่งในด้านหนึ่งก็นิยามตนว่าเป็นผู้อ่อนแอควรแก่การได้รับการสงเคราะห์ ซึ่งจะพบมากจากอิทธิพลของสถาบันการแพทย์และรัฐในสังคมอุตสาหกรรม

แต่ในเวลาเดียวกัน บรรดาผู้สูงอายุชมรมนี้ก็ต่างพากันต่อสู้ความอ่อนแอดังกล่าว ด้วยการทำกิจกรรมต่างๆ และการพัฒนาสุขภาพร่างกายให้เข้มแข็ง เช่น การออกกำลังกาย การรับประทานอาหารสมุนไพร เป็นต้น ความรู้ดังกล่าวนอกจากจะมาจากภูมิปัญญาของผู้สูงอายุแล้ว ส่วนหนึ่งก็มาจากการปรับแนวคิดเรื่องการแพทย์สมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญต่อการให้อำนาจแก่ตัวผู้สูงอายุในการป้องกันสุขภาพของตน จนในที่สุดเมื่อสุขภาพเข้มแข็งแล้วก็นำไปสู่การพัฒนาสุขภาพชุมชนได้อีกด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น หมอนพวรรณ โฉมสุข ในฐานะหัวหน้าสถานีอนามัยยังมองว่าสุขภาพของผู้สูงอายุแห่งนี้มีความแข็งแรงอย่างมาก โดยมองว่า การผ่านอายุ 60 ปีมาได้แล้วยังมีความแข็งแรงก็ถือได้ว่ามีสุขภาพที่ดี อีกทั้งเนื่องมาจากในยุคอดีตที่ผู้สูงอายุมีทุนที่ดีในการดำเนินชีวิตทั้งอาหารและสภาพแวดล้อม จึงทำให้สุขภาพแข็งแรง

(6) เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ

แม้ว่า ผู้สูงอายุจะต่อสู้ความอ่อนแอทางด้านร่างกายดังหัวข้อที่ผ่านมา ทว่า กลุ่มผู้สูงอายุของชมรมกลับมองว่า ในท้ายที่สุดแล้วร่างกายก็สามารถเสื่อมสลายได้ตามธรรมชาติ ความแก่ชราเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ฟังที่จะตระหนักและเน้นการทำความดีเพื่อสังคม ความอ่อนแอจึงเป็นเรื่องธรรมดาและเกิดขึ้นได้

(7) ผู้ทำนุบำรุงศาสนา

เป็นอัตลักษณ์เด่นของผู้สูงอายุแห่งนี้ที่สนใจการทำนุบำรุงพระศาสนา โดยผ่านการเข้าวัดเข้าวาแล้ว ยังทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อสืบทอดศาสนา เช่น การหล่อเทียนในวันเข้าพรรษา และการสวดเทวกรรมิตินาถในกิจกรรมทุกกิจกรรม

โดยสรุป ผู้สูงอายุของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร มีอำนาจในการนิยามตนเองในด้านบวก คือ การมองตนเองมีคุณภาพ โดยอาจพิจารณาได้ทั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญ ผู้เสียสละ ผู้ไม่มีอัตตา-ผู้อ่อนน้อมถ่อมตน ผู้ไม่ยอมแพ้ นอกจากนี้ ยังนิยามตนเองโดยเกี่ยวข้องกับศาสนา คือ มองการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ และการเป็นผู้ทำนุบำรุงศาสนา อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีการนิยามตนเองที่ผสมผสานในแง่บวกและลบด้วยก็คือ ความอ่อนแอทางร่างกายและการต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง

หากพิจารณาโดยรวมจะพบว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุแห่งนี้จะมีความสัมพันธ์เชื่อมร้อยกันในแง่บวก มีด้านลบเพียงด้านเดียวคือ ความอ่อนแอทางร่างกายเท่านั้น อันทำให้ภาพรวมของ

อัตลักษณ์ผู้สูงอายุในชมรมเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” ไม่ว่าจะผู้สูงอายุจะเป็นผู้สร้างเองหรือว่าคนอื่นเป็นผู้กำหนด ประเด็นที่สำคัญคือ อัตลักษณ์ด้านบวกนั้นวางอยู่บนการย้อนคืนกลับอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม ทั้งการใช้ศาสนาเป็นหลักยึดและการมองคุณค่าของตัวเองผู้สูงอายุเอง

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ในขณะที่ผู้สูงอายุชมรม OPPY สามารถนิยามตนเองด้วยถ้อยคำว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” แต่สำหรับผู้สูงอายุกลุ่มนี้กลับมิได้นิยามความหมายโดยรวม ผู้วิจัยต้องสรุปนิยามรวมคือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากตัวแปรเรื่องชนชั้นที่ทำให้กลุ่มผู้สูงอายุในเมืองจะถนัดกับการเลือกสรรถ้อยคำที่เรียกตนเองได้ในด้านบวก แต่สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุในชนบทกลุ่มนี้ความสามารถดังกล่าวจะน้อยกว่า รวมถึงเมื่อพิจารณาจากลักษณะของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ที่มีลักษณะ “อ่อนน้อมถ่อมตน” ก็ยิ่งทำให้การนิยามความหมายรวมๆ ดังกล่าวไม่เกิดขึ้น การขาดการนิยามโดยรวมนั้นส่งผลให้ทั้งคนในกลุ่ม คนภายนอกกลุ่มจะเข้าใจความหมายของกลุ่มผู้สูงอายุนี้ได้ต้องใช้เวลาในการวิเคราะห์สังเคราะห์ และอาจสร้างความเข้าใจผิดต่อกันได้ แต่เนื่องด้วยกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความชัดเจนในภารกิจจึงอาจไม่ได้มีปัญหาเท่าไรนัก แต่สำหรับผู้สูงอายุกลุ่มอื่น การนิยามตนเองอาจต้องเป็นภารกิจลำดับแรกๆ และอาจต้องอาศัยผู้ประสานงานที่จะช่วยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อนิยามกลุ่ม ดังที่ปรากฏในงานของ อรรถวรรณ ศิริสวัสดิ์ (2543) ที่กระตุ้นให้ชมรมผู้สูงอายุนิยามตนเองเพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันในแง่บวกและส่งผลต่อการทำกิจกรรมในอนาคต

7.2 ความรู้

ผลลัพธ์จากวาทกรรมผู้สูงอายุประการที่สองคือ ความรู้ ซึ่งจะรองรับการอธิบายความหมายของการต่อสู้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุในด้านบวก โดยอาจจำแนกได้เป็น การรื้อฟื้นภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ ความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุ และการจัดการผู้สูงอายุ ชุดความรู้ทั้งหมดนี้จะวางอยู่บนอำนาจที่ว่า ผู้สูงอายุคือผู้ที่มีคุณค่า มีความรู้ และมีความสามารถ

(1) การรื้อฟื้นภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ

เป็นชุดความรู้ที่ระบุให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญและความสามารถ อันที่จริง ชุดความรู้ดังกล่าวอยู่ในสังคมไทยในอดีตเป็นเวลานานแล้ว เพียงแต่ว่าชุดความรู้เริ่มถูกลดคุณค่าไปพร้อมกับการเติบโตของสังคมอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการถือกำเนิดของสถาบันการศึกษา แต่ในช่วงทศวรรษที่ 2540 ชุดความรู้ดังกล่าวก็เริ่มได้รับการรื้อฟื้น

ขึ้นมาใหม่ โดยมองว่าผู้สูงอายุยังคงมีความรู้ความสามารถอยู่ ภายใต้ชุดความคิดเรื่อง “คลังสมอง”

แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาจากครั้งที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้มีพระเสาวนีย์ให้เห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ ต่อมาชุดความคิดดังกล่าวก็แพร่กระจายในสังคมไทยและมีผลให้คนในสังคมเริ่มหันกลับมาให้ความสำคัญต่อกฎมึปัญญาของผู้สูงอายุ และพัฒนาสู่กิจกรรมต่างๆ เช่น วุฒิสภาคารสมอง โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวบรวมข้อมูลจัดทำบัญชีผู้ทรงคุณวุฒิตามสายวิชาต่างๆ และโครงการคลังปัญญาผู้สูงอายุ โดยสำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ ได้รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาต่างๆ ของผู้สูงอายุในชนบท (ธิดา ศรีไพพรรณ และคณะ, 2552: 143)

อนึ่ง ชุดความคิดดังกล่าวนอกจากวางอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาในอดีตแล้ว ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังต้องเพิ่มพูนความรู้ของตนในโลกสมัยใหม่ด้วย และนำมาปรับใช้กับการทำกิจกรรม อันทำให้ชุดความรู้ที่ได้ไม่ล้าสมัย แต่จะมีลักษณะที่ทันสมัยเหมาะกับการแก้ไขปัญหาในแต่ละกรณี

สำหรับในกรณีของชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้ หลักฐานการผานความรู้ในอดีตกับปัจจุบัน ก็คือ การขนานนาม “ปราชญ์ชุมชน” ให้กับลุงจวน ผลเกิด อันทำให้ลุงจวน กลายเป็นผู้มีคุณค่าให้กับคนในชุมชนในด้านการเกษตร ภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมแล้ว ยังกลายเป็น “วิทยากร” ให้กับคนภายนอกอีกด้วย

(2) ความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุ

เป็นชุดความรู้ที่อธิบายตัวผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้ว่า การเป็นผู้เข้มแข็งได้ก็เพราะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการสื่อสาร แนวคิดดังกล่าวปรากฏอยู่ในงานวิจัยที่ผ่านมาของผู้วิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์และความสามารถทางการสื่อสารของแกนนำชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน” (2552ก)

งานวิจัยกล่าวสรุปให้เห็นว่า การที่ผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้มีความเข้มแข็งได้ก็เพราะแกนนำผู้สูงอายุมีความสามารถทางการสื่อสารในระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สื่อที่หลากหลายนับตั้งแต่การใช้สื่อบุคคล สื่อกิจกรรม สื่อประเพณี สื่อสมัยใหม่ และที่สำคัญคือความสามารถในการใช้สื่อกิจกรรมที่ใช้ทั้งพัฒนาตัวผู้สูงอายุเอง ตลอดจนการพัฒนาชุมชนจนกลายเป็นจุดเด่นและได้รับการยกย่อง

(3) การจัดการผู้สูงอายุ

เป็นชุดความรู้ที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการผู้สูงอายุ ซึ่งจะมีพัฒนาการจากเดิมที่มองผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอ ต้องได้รับการสงเคราะห์และการตอบแทนบุญคุณของผู้สูงอายุ จากภาครัฐ ดังปรากฏในหลักฐานของสถานีอนามัยและ อบต. ที่จัดกิจกรรมการตรวจตราผู้สูงอายุ และการให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ

แต่หลังจากนั้น ก็เริ่มพัฒนาขึ้นโดยเริ่มมองถึงคุณค่าและความสามารถของผู้สูงอายุ การบริหารจัดการผู้สูงอายุจึงพัฒนาสู่การสนับสนุนผู้สูงอายุ เช่น การให้เงินสนับสนุนกิจกรรมการหล่อเทียนผู้สูงอายุ เป็นต้น

ชุดความรู้ทั้งสามนี้เป็นชุดความรู้ที่มาจากทั้งตัวผู้สูงอายุเอง คือ ชุดความรู้เรื่องภูมิปัญญา ส่วนชุดความรู้ที่ผลิตขึ้นจากผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ คือ ด้านการสื่อสาร การบริหารจัดการ และแม้กระทั่งความรู้เรื่องภูมิปัญญาที่ถูกกำหนดขึ้นจากภายนอกได้ด้วย เช่น คลังสมองผู้สูงอายุ ชุดความรู้ด้านหลังนั้นนอกจากจะเป็นฐานการอธิบายตัวผู้สูงอายุแล้ว ในอีกด้านหนึ่งก็สร้างผู้เชี่ยวชาญในการจัดการกับผู้สูงอายุอีกด้วย

8. การปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

ในส่วนแรกได้ชี้ให้เห็นการกำหนดอัตลักษณ์ของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามด้วยตนเอง ด้วยการวิเคราะห์วาทกรรมผู้สูงอายุ และผลก็แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุสามารถกำหนดอัตลักษณ์ได้หลากหลายอย่างน้อย 7 ด้าน คือ (1) ผู้เชี่ยวชาญ (2) ผู้เสียสละ (3) ผู้ไม่มีอัตตาและอ่อนน้อมถ่อมตน (4) ผู้ไม่ยอมแพ้ (5) ผู้อ่อนแอและการต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง (6) เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ และ (7) ผู้ทำนุบำรุงพระศาสนา และภายใน 7 ด้านนี้ก็มีแนวโน้มในทิศทางบวกมากกว่าลบ หรือกล่าวโดยรวมคือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” โดยทิศทางลบมีเพียงด้านเดียวคือ การมองสุขภาพที่อ่อนแอ

อย่างไรก็ตาม ตามแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ที่มองว่า อัตลักษณ์เป็นอำนาจที่กำหนดจากสองด้านคือ ด้านแรกสังคมกำหนด และด้านที่สองผู้สูงอายุกำหนด แต่ในเบื้องต้นได้นำเสนอในประเด็นที่ผู้สูงอายุกำหนด และยังมีได้เน้นการกำหนดความหมายของอัตลักษณ์จากสังคมต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกเป็นสามชุด คือ ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความซื่อสัตย์ตามธรรมดาลูก ซึ่งมองผู้สูงอายุสัมพันธ์กับธรรมชาติ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องปกติ การยกย่องผู้สูงอายุ และความกตัญญู ส่วนยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความซื่อ จะมุ่งเน้นการที่สถาบันต่างๆ โดยเฉพาะสถาบันรัฐและการแพทย์เข้ามาจัดการร่างกายผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอและต้อง

สงครามะห์ และยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ จะมองอำนาจของผู้สูงอายุที่เริ่มจัดการตนเองได้ ทั้งการใช้การแพทย์สมัยใหม่และแนวคิดของรัฐแบบใหม่ที่ทำให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการจัดการตนเอง (ดังรายละเอียดในบทที่ 4-5-6) แต่ในความเป็นจริงนั้น อัตลักษณ์ของทั้งสองส่วนน่าที่จะมีการปะทะต่อสู้อัน ดั่งนั้น ในลำดับต่อไปจึงจะแสดงให้เห็นถึงการปะทะกันของอัตลักษณ์ดังกล่าว

เพื่อที่จะแสดงให้เห็นการปะทะและต่อสู้ของอัตลักษณ์ นอกจากการสังเกตการณ์ ข้อมูลเอกสาร ผู้วิจัยยังสัมภาษณ์เจาะลึก ด้วยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงแก่นำผู้สูงอายุสองท่าน คือ ดุงจวน ผลเกิด และลุงณรงค์ แสงจันทร์ เพื่อให้ทั้งสองท่านได้ให้ข้อคิดเห็นต่ออัตลักษณ์ที่สถาบันต่างๆ ผลิตขึ้น ซึ่งในโลกความเป็นจริง ผู้สูงอายุกลุ่มนี้อาจไม่ได้ประสบกับอัตลักษณ์ที่สถาบันอื่นๆ สร้างทั้งหมด เช่น สถาบันการตลาดที่สร้างผลิตภัณฑ์ความงามลดริ้วรอย การโฆษณาสถานบริการรับเลี้ยงผู้สูงอายุ รายละเอียดตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 10: การจำแนกข้อมูลที่จะนำไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุ

ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติโลก		ยุคที่สอง สังคม อุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา		ยุคที่สาม สังคมข้อมูล ข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้	
เนื้อหา	ประเด็น/ สถาบัน	เนื้อหา	ประเด็น/ สถาบัน	เนื้อหา	ประเด็น/ สถาบัน
1. โฆษณา การกลับมา เยี่ยมผู้สูงอายุ	กตัญญู	1. ชาว “โคแก กินหญ้าอ่อน อายุยืน”	เพศและ การแพทย์	1. โฆษณา สถานบริการ ดูแลผู้สูงอายุ	การตลาด
2. ชาวเรือ การรดน้ำ ผู้สูงอายุใน วันสงกรานต์	กตัญญู	2. โฆษณา ผลิตภัณฑ์ anti aging	การแพทย์ ความงาม และ การตลาด	2. โฆษณา สถาบันการเงิน บริการเงินฝาก ประจำเพื่อ ผู้สูงอายุ	การตลาด
3. ชาวการ เข็ดขุฎมิ ปัญญา ผู้สูงอายุ	ภูมิปัญญา	3. ชาวเรือ เบี่ยยังชีพ ผู้สูงอายุ	รัฐ	3. ชาวเรือ ผู้สูงอายุใช้ คอมพิวเตอร์	สังคม

ตารางที่ 10 (ต่อ): การจำแนกข้อมูลที่จะนำไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุ

ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติโลก	ยุคที่สอง สังคม อุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา	ยุคที่สาม สังคมข้อมูล ข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้
		4. ข่าวเรื่อง ผู้สูงอายุขับ รถแข่ง

ผลจากข้อมูลเอกสาร สังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยให้ผู้สูงอายุทั้งสองท่าน ได้แสดงความคิดเห็นกับอัตลักษณ์ที่สังคมสร้างให้พบว่า ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร มิได้ยอมรับอัตลักษณ์จากโครงสร้างทั้งหมดแต่กลับต่อสู้ต่อรองตามอัตลักษณ์ของตน คือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” โดยสามารถจำแนกออกเป็น 5 กลุ่ม คือ การยอมรับวาทกรรมเดิม การปฏิเสธวาทกรรมเดิม การสร้างวาทกรรมใหม่ การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่ และการต่อรองกับวาทกรรมเดิม ดังนี้

8.1 ยอมรับวาทกรรมเดิม

ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะยอมรับวาทกรรมเดิมในสังคมเกษตรกรรม 2 วาทกรรม คือ ความกตัญญูและการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ

ในด้านแรก **ความกตัญญู** ผู้สูงอายุมองว่าเป็นเรื่องสำคัญที่คนรุ่นใหม่ควรประพฤติปฏิบัติ เช่น การรดน้ำสังกรานต์ การตอบแทนคุณของผู้มีพระคุณ รวมถึงมีความกังวลด้วยว่าอาจจะสูญสลายไปในอนาคต

อันนี้เป็นวัฒนธรรมประเพณี แต่ก็ถ้าผมจะพูดให้อาจารย์ฟัง เดี่ยวนี้มันจะเหลือสักประมาณ 70% ค่อนข้างจะยาก ด้วยการครองชีพของแต่ละคนไม่เหมือนกัน บางคนก็ด้วยความจำเป็น บางคนก็ถือว่าแม่พอยังแข็งแรงอยู่ อาบ (น้ำ) เองก็ได้ อะไรอย่างนี้

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

“พอผมนั่งดูโทรทัศน์อยู่เห็นเป็นแบบนี้เยอะครับ ลูกตั้ง 7-8 คน บางทีไม่ได้มาเยี่ยมเลย ปล่อยพ่อแม่ทั้งว่าเหวออยู่อย่างนี้ ลูกไม่เคยมาดูแลพ่อแม่เลยอย่างนี้” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

เหตุผลหลักของการยอมรับวาทกรรมความมกัตัญญก็เนื่องมาจากกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้นอกจากมีความสัมพันธ์กับสถาบันศาสนาอย่างยิ่งแล้ว ก็อาจมองได้ว่า ความมกัตัญญต่อผู้สูงอายุจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยควบคุมจิตใจลูกหลานเพื่อให้ “ดูแลผู้สูงอายุ” กลุ่มนี้ต่อไปในอนาคต หากไม่มีความมกัตัญญแล้วการดูแลผู้สูงอายุก็ย่อมเป็นปัญหาต่อสังคมในอนาคตได้ แนวคิดนี้ต่างไปจากกลุ่ม OPpy ที่อาจไม่ต้องให้น้ำหนักมากนัก เพราะว่ามีทรัพย์สินที่ลูกหลานจะให้การดูแลอยู่แล้ว

ในด้านที่สอง การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ผู้สูงอายุยอมรับว่า ความอ่อนแอของร่างกายและการตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ช้าไม่นานก็ต้องตาย โดยมีการทำ “มรณานุสติ” เอาไว้ เพื่อเตรียมใจก่อนที่จะตาย เช่น การทำเจดีย์ไว้หน้าบ้านของลุงจวน ผลเกิด หรือการสนับสนุนกิจกรรมที่เน้นเรื่องธรรมะ ทั้งการหล่อเทียน การไปวัดไปวา เป็นต้น ดังคำกล่าวที่ว่า

คิดตรงนี้ว่า สัมมาอย่างไร ก็ต้องสัมไปอย่างนั้น คือ มาอย่างไรก็ไปอย่างนั้น ก็คำพระท่านพูดว่า เราคลอตามาจากไหน เราก็ต้องแก้ผ้าไป เพราะฉะนั้นเราจะเอาอะไรไปละ ตรงนี้เอาไปไม่ได้ ผมเห็นผีคนมีตั้งค์เวลาตายแล้วเขาก็ใส่ปาก 10 บาท 20 บาท ผมเคยไปช่วยพระกวาดขี้เถ้าที่เขาเผาศพได้เมรุเจอเหรียญ 5 เหรียญ 10 เขาเผาถ่านไปกับตัวเราเอง

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

8.2 การปฏิเสฐวาทกรรมเดิม

ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุยังปฏิเสฐวาทกรรมเดิม โดยเฉพาะวาทกรรมในยุคที่สองในสังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา ที่มองว่า การแพทย์จะสามารถแก้ไขปัญหาสุขภาพผู้สูงอายุ ดังข่าวเรื่อง โคแก่กินหญ้าอ่อนอายุยืน การปฏิเสฐผลิตภัณท์ต่อต้านความชรา การปฏิเสฐแนวความคิดการสงเคราะห์ของรัฐด้วยเบี้ยยังชีพสำหรับทุกคน และยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ คือ วิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ ดังนี้

ด้านแรก ปฏิเสฐข่าว โคแก่กินหญ้าอ่อนอายุยืน เนื้อความในข่าวดังกล่าวชี้ว่า ในทางการแพทย์การที่ผู้สูงอายุมีเพศสัมพันธ์กับเด็กกว่าจะทำให้อายุยืนขึ้น ทว่า ผู้สูงอายุแห่งนี้กลับมองในมุมต่างว่า แนวคิดดังกล่าวไม่ถูกต้อง สำนวนที่ว่า “โคแก่กินหญ้าอ่อน” เป็นสำนวนใน

อดีตที่เตือนสติสำหรับผู้สูงอายุให้อยู่ในธรรมะ หากเราไม่เตือนตัวเองก็ยากที่ใครจะเตือนได้ ดังคำบอกกล่าวที่ว่า “มันไม่มีจิตสำนึก ไม่มีคุณธรรมในตัวเองครับ เป็นคนที่เรียกว่าฟุ้งเฟ้อมากเกินไป ใจฟุ้งซ่าน ไม่มีคุณธรรมประจำใจครับ ไม่มีศีลธรรม” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ด้านที่สอง ปฏิเสธผลิตภัณฑ์ต่อต้านวัยชรา (anti aging) จากโฆษณาเครื่องสำอางที่เน้นผลิตภัณฑ์ลดริ้วรอยบนใบหน้า เมื่อได้เห็นจากตัวอย่างโฆษณา กลุ่มผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามกลับมองต่างไปจากการโฆษณาว่า “ความงามกับความสูงอายุไม่ใช่สิ่งคู่กัน” ยิ่งไปกว่านั้น ข้อสรุปที่ได้ก็คือ ร่างกายของผู้สูงอายุก็น่าเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติและกาลเวลาตามหลักธรรมของศาสนาพุทธ จึงไม่จำเป็นต้องเหนียวรั้งไว้ ดังที่กล่าวไว้ว่า

ผู้สูงอายุโพธิ์ไทรงามไม่ใช่คนอย่างนั้น ผมก็ไม่หิว ถ้าจำเป็นกลัวเขาจะเหม็นสาบก็สระล้าง น้ำมันบางวันก็ใส่บางวันก็ไม่ใส่ ผมกับลุงยอมเมื่อคืนก็นั่งคิดกัน มันจะไปทำไม ความสวยงามมันไม่ได้ดีอะไรขึ้นมาแล้ว หน้าก็ย่น ตาก็หย่อน หูกก็ตึง ตาก็บอดไม่เห็นแล้ว

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

“อย่างผมเนี่ย นี่จะไปไหนผมก็ไปไปด้วยตัวเองเนี่ย ไม่ต้องว่า ต้องมาแต่งตัว ต้องมานั่งนี่ แต่ผมกลัวว่าชาวบ้านหรือที่เราที่ไปพบปะทางเขาก็กลัวเขาจะรังเกียจเรา” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ด้านที่สาม ปฏิเสธวาทกรรมรัฐที่สงเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านเบี้ยยังชีพที่มอบให้กับผู้สูงอายุทุกคน จากนโยบายของรัฐบาลที่มอบเบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุ โดยในช่วงแรก ปี พ.ศ. 2536 จะมอบให้กับผู้สูงอายุที่อ่อนแอในชนบท และต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2552 ก็เริ่มมอบให้กับผู้สูงอายุทุกคนในประเทศ ผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้กลับพิจารณาถึงการสงเคราะห์และสวัสดิการนี้อาจเป็นแนวคิดที่ไม่ถูกต้อง

อันนี้ะครับอาจารย์ อยากจะคุยตรงนี้ว่า คนเราเดี๋ยวนี้มันมีคนสองระดับคือประเภทยากจน กับประเภทอยากจน คนพอมืออยู่พอมือกินมันก็อยากจะได้ แต่คนที่จนจริงๆ ที่ด้อยโอกาสจริงๆ ไม่ค่อยได้หรอกครับ เพราะไอ้คนที่อยากจนเนี่ยมันไป

แย่งเอามาซะหมด แทนที่รัฐบาลจะเพิ่มให้เดือนละ 100 ต่อ 1 ท่านก็ไม่ได้ ต้องไปแบ่งให้คนอยากจนซะอีกแล้ว

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ผู้สูงอายุในชมรมยังปฏิเสธรับเงิน (เบี้ยยังชีพ) อีกด้วย จากการสังเกตการณ์ในช่วงปี พ.ศ. 2551 และสัมภาษณ์ อบต. ผู้เกี่ยวข้องกับการแจกเบี้ยยังชีพก็พบว่า ก่อนปีที่รัฐบาลจะจัดเบี้ยยังชีพให้ทุกคน ผู้สูงอายุใน ต.โพธิ์ไทรงาม จะให้เบี้ยยังชีพกับผู้สูงอายุที่มีความจำเป็นมากกว่าโดยมองว่า ควรมอบเงินนี้ให้กับผู้สูงอายุที่ขาดแคลนมากกว่าตนเอง

ด้านที่สี่ **ปฏิเสถวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่** ในกรณีนี้ผู้วิจัยนำข่าวผู้สูงอายุชาวต่างประเทศอายุมากกว่า 100 ปี ชัยรบแข่ง ในภาพข่าวพยายามแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุผู้นี้ยังมีความเข้มแข็งและใช้ชีวิตแบบใหม่ แต่สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุกลับมองต่างไปว่า เป็นเรื่องที่ไม่ควรทำและฝืนธรรมชาติ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปฏิเสธความเป็นหนุ่มสาว คล้ายคลึงกับการปฏิเสธผลิตภัณฑ์ต่อต้านความชรา ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ ดังที่กล่าวว่า “ผมเองไม่เห็นด้วยครับ ต้องเอาปลอดภัยไว้ก่อน เราเป็นคนไทยเราอย่าไปทำ จะชัรบถนะครับ แค่นี้เดินไปเดินมาเนี่ยเราก็ดื้ออยู่แล้ว” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552) “ผมว่ามันฝืนธรรมชาตินะครับ” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

นอกจากนั้นยังอาจมองได้ว่า กิจกรรมของผู้สูงอายุสมัยใหม่ของชาวต่างชาติอาจต่างไปจากการทำกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำกิจกรรมเพื่อความสุขตนเอง แต่ทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนและการพัฒนาพระพุทธศาสนา จึงทำให้คุณค่าที่แตกต่างกัน

จากการปฏิเสธวาทกรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะไม่ให้ความสนใจประเด็น “ส่วนตัว” เช่น เพศ anti aging และวิถีชีวิตสมัยใหม่ ซึ่งอาจเนื่องมาจากมติดังกล่าวไม่ได้ระบุไว้ในคุณค่าของผู้สูงอายุของไทยในอดีต ดังนั้นผู้สูงอายุกลุ่มนี้ที่มักจะยึดมั่นกับคุณค่าของสังคมอดีต จึงมีแนวโน้มปฏิเสธ

8.3 การสร้างวาทกรรมใหม่

ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร สร้างวาทกรรมใหม่ที่แตกต่างไปจากวาทกรรมในอดีต ก็คือ การมองว่า **ผู้สูงอายุสามารถเข้มแข็งได้ด้วยการรวมตัวเป็นชมรมเพื่อทำกิจกรรมเพื่อสังคมด้วยภูมิปัญญาและศาสนา หรือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”**

แนวคิดดังกล่าวต่างไปจากสังคมเกษตรกรรมที่สังคมรับรู้ผู้สูงอายุในฐานะผู้มีความรู้และความเชี่ยวชาญ แต่เมื่อสังคมพัฒนาสู่สังคมอุตสาหกรรม การมองผู้สูงอายุในแง่ลบก็มีมากขึ้น ทำให้เมื่อก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร ผู้สูงอายุจึงต้องรื้อฟื้นความเข้มแข็งขึ้นมาเพื่อให้คนในสังคมเปลี่ยนการรับรู้ใหม่ และการรื้อฟื้นสำหรับกรณีนี้ก็คือการรวมตัวกันเป็นชมรมและทำเพื่อสังคม

การรวมตัวกันเป็นชมรมจะทำให้ผู้สูงอายุสามารถร่วมมือกัน แลกเปลี่ยนทรัพยากร และการระดมพลังจากผู้สูงอายุและคนอื่นๆ ในชุมชนได้อย่างดียิ่ง เมื่อเกิดการรวมตัวกันแล้วผู้สูงอายุก็ทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยภูมิปัญญาของตนโดยมีเป้าหมายสำคัญคือเพื่อพัฒนาชุมชนและศาสนา

จุดที่สำคัญที่ทำให้ต่างไปจากกรณีของชมรมอื่นๆ ก็คือ ผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้ต่างใช้ภูมิปัญญาและศาสนาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรม เช่น การเกษตรพอเพียง การทำจักสาน การออมทรัพย์ ฌาปนกิจสงเคราะห์ การหล่อเทียน เป็นต้น จนในที่สุดผลลัพธ์ก็เกิดขึ้นคือ ชุมชนพัฒนาขึ้นและคนอื่นๆ ก็จะตระหนักในคุณค่าของผู้สูงอายุในเวลาเดียวกัน

8.4 การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่

การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่จะต่างไปจากการสร้างใหม่ที่อาจไม่มีพื้นฐานเดิม การผสมจะเน้นการนำของเก่าที่มีอยู่ผสมผสานกันไป จากการวิเคราะห์พบว่าชมรมผู้สูงอายุใช้การผสมวาทกรรมอย่างน้อย 2 กลุ่มคือ การผสมธรรมะกับกิจกรรมแบบใหม่ต่างๆ และการผสมกิจกรรมการสงเคราะห์ผู้สูงอายุกับการตอบแทนผู้สูงอายุ และสังเกตได้ว่า การผสมนี้จะผสมจากวาทกรรมในสังคมเกษตรกรรม คือการใช้ธรรมะและการตอบแทนผู้สูงอายุ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การผสมระหว่าง “ทางโลก” และ “ทางธรรม” ตามทฤษฎีความรู้เดิมของกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ดังต่อไปนี้

ด้านแรก การผสมธรรมะกับกิจกรรมแบบใหม่ต่างๆ สืบเนื่องจากกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีพื้นฐานด้านธรรมะค่อนข้างสูง ระดับแกนนำเคยบวชเรียนมาก่อน และผู้สูงอายุในชุมชนก็ยังคงมีวัตรปฏิบัติด้วยการไปวัดไปวาอย่างสม่ำเสมอ ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุจึงใช้ธรรมะเป็นแกนหลักในการทำกิจกรรมแบบใหม่ต่างๆ เช่น การออมทรัพย์ก็มีเป้าหมายเพื่อที่จะช่วยเหลือผู้อื่นที่ขัดสน การออมทรัพย์ก็ถือได้ว่าได้บุญด้วย การทำดอกไม้จันทน์ก็เพื่อการขายและเตือนสติผู้ผลิตว่า “ความตายอยู่ใกล้ทุกลมหายใจ” เป็นต้น

ด้านที่สอง การผสมการสงเคราะห์กับการตอบแทนผู้สูงอายุ ถือเป็น การผสมผสานกิจกรรมที่ภาครัฐเคยเน้นการมองผู้สูงอายุว่า อ่อนแอต้องให้การสงเคราะห์ เช่น การตรวจตราร่างกายผู้สูงอายุ การให้เบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุ แต่ทว่า สำหรับกรณีชมรมแห่งนี้กลับผสมผสานแนวคิดความกตัญญูเข้าไปในกิจกรรมดังกล่าว จึงทำให้การตรวจตราหรือการให้

เบี่ยงชี้นำนั้นเนื่องจากการต้องตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุ ประกอบทั้งเมื่อผู้สูงอายุในชมรมยังคงทำกิจกรรมเพื่อสังคม การตอบแทนพระคุณและการเห็นคุณค่าผู้สูงอายุจึงทำได้ไม่ยากนัก

8.5 การต่อยอดกับวาทกรรมเดิม

ขณะที่การผสมผสานจะเน้นการผสมผสานเข้าด้วยกัน แต่การต่อยอดกับวาทกรรมเดิมจะมีนัยยะที่ว่า ด้านหนึ่งปฏิเสธ แต่อีกด้านหนึ่งก็อาจเห็นด้วยหรือสร้างความหมายใหม่ และจากการวิเคราะห์พบว่า ชมรมผู้สูงอายุมักจะนิยมการต่อยอดวาทกรรม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 6 ด้าน คือ ไล่ลำดับตั้งแต่การต่อยอดในยุคแรกจนถึงยุคปัจจุบัน ในยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความซื่อสัตย์ตามธรรมชาติโลก คือ (1) การต่อยอดเรื่องความกตัญญู (2) การต่อยอดเรื่องการยกย่องผู้สูงอายุ ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความซื่อสัตย์ คือ (3) การต่อยอดเรื่องสุขภาพผู้สูงอายุที่เข้มแข็งด้วยแนวทางต่างๆ และยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความซื่อสัตย์ที่จัดการได้ คือ (4) การต่อยอดเรื่องโฆษณาบ้านพักคนชรา (5) การต่อยอดเรื่องเงินฝากสำหรับผู้สูงอายุ (6) การต่อยอดวาทกรรมผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ใช้สื่อสมัยใหม่ เช่น อินเทอร์เน็ต

อนึ่ง การต่อยอดที่มีปริมาณมาก ย่อมแสดงให้เห็นภาวะอำนาจของบรรดาชมรมผู้สูงอายุ อีกทั้งเมื่อพิจารณาให้ละเอียดจะพบว่า การต่อยอดทั้งหมดจะวางอยู่บนแนวคิดเรื่องธรรมะและการทำประโยชน์เพื่อชุมชน

ด้านแรก การต่อยอดเรื่องความกตัญญู ในขณะที่ด้านหนึ่งผู้สูงอายุเห็นด้วยกับการกตัญญูรู้คุณพ่อแม่ แต่ทว่า จากภาพโฆษณาโทรศัพท์มือถือและลูกเดินทางกลับบ้านและกอดแม่ในช่วงสงกรานต์ ผู้สูงอายุกลับมองต่างไปว่า ความกตัญญูดังที่เห็นในโฆษณาอาจเป็นเพียงความเข้าใจผิดที่มองความกตัญญูจากมิติหนุ่มสาวที่คิดว่า “กตัญญูเพียงวันเดียวก็เพียงพอแล้ว”

ตรงนี้ถ้าเห็นแล้ว ใจผมนะครบมันน่าสังเวชมากนะครบ ด้วยว่าคนแก่เดี๋ยวนี้ว่าเหว่มาก ถึงคราวตรุษที สงกรานต์ที ลูกคนอื่นหลานคนอื่นเขาเข้ามาเยี่ยมมาเยียน บางคนกอดแล้วก็ร้องไห้ บางคนก็นิ่งไปเลยก็มี เพราะความตื้นตันใจ ถามว่าทำไมถึงเป็นอย่างนั้น เพราะว่าลูกเดี๋ยวนี้ทอดทิ้งหมดละครบ หันกลับเข้ามาในกรุงเทพฯ แล้วบางวันก็ไม่มีเวลาไป... สลดใจมากเพราะว่าสังคมนี้มันเหลื่อมล้ำต่ำสูง พ่อแม่อยู่บ้าน ลูกเข้ากรุงเทพฯ พอไปเห็นแสงสีเขาก็ลืมบุญคุณพ่อแม่ครบ ที่ให้ความอบอุ่นเรามา อุปถัมภ์ค้ำชูเลี้ยงเรามา รึนไม่ไหวไรไม่ไหวให้ต่อม แต่เดี๋ยวนี้

มันไม่ใช่อย่างนั้นแล้ว ฮัลโลแม้อยู่หรือ เออ สบายดีลูก แค่นั้นหมดห่วงแล้วนะ
แม่ เออ

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ในทัศนะของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ความหมายของความกตัญญูมิได้หมายความว่าเพียง
การทดแทนบุญคุณเพียงวันเดียว แต่อาจต้องขยายความถึงการสำนึกบุญคุณผู้มีพระคุณอย่าง
ตลอดเวลา การโทรศัพท์หรือไปหาผู้สูงอายุแคว้นสงกรานต์ดังที่ปรากฏในโฆษณาจึงไม่เพียงพอ
การต่อรองความหมายนี้แสดงให้เห็นความเฉลียวฉลาดและภูมิปัญญาของผู้สูงอายุที่สามารถ
ถอดรหัสความหมายในโฆษณาได้อย่างลึกซึ้ง

ด้านที่สอง การต่อรองเรื่องการยกย่องและให้รางวัลผู้สูงอายุ แม้ว่า การ
ยกย่องผู้สูงอายุโดยมองว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญเป็นสิ่งที่ดี แต่สำหรับกรณีของผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ
ต.โพธิ์ไทรงาม แม้จะเห็นด้วยกับการยกย่อง แต่กลับไม่เห็นด้วยถึงการให้รางวัล เพราะพิจารณาว่า
“รางวัลเป็นเรื่องนอกกาย” และไม่สอดคล้องกับศาสนาที่มองว่า “ทำความดีไม่หวังสิ่งตอบแทน”
“อันนี้เป็นของนอกกายครับ ไม่ได้เป็นของส่วนตัว ของส่วนตัวเราต้องทำเอง คิดเอง รักษาเอาไว้
ของเราเอง นั่นแหละครับเป็นของส่วนตัวเรา เราจะภูมิใจตรงที่เราทำเอง ไม่ใช่ว่าเขาเอา
ยศถาบรรดาศักดิ์มาให้แล้วเราก็ไปภูมิใจไม่ถูกต้อง” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ,
สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ไฉ่ลาภยศสรรเสริญเนียถ้าพูดกันแล้ว ปราชญ์ชาวบ้านก็เหมือนหัวโขนหัวหนึ่งที่
เขามาสวมให้ ถ้าบางคนดีก็ดีไป ถ้าบางคนก็จะเดินแบบเท้าไม่ติดดินเลย ฉัน
เยอหยิ่งแล้วนะ ฉันมีบรรดาศักดิ์ มีอำนาจวาสนา มีตำแหน่ง มีหน้าที่ ผม
ไม่อย่างนั้นนะอาจารย์

(จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ด้านที่สาม การต่อรองเรื่องสุขภาพที่เข้มแข็งด้วยแนวทางต่างๆ จากการที่
สถาบันการแพทย์ในสังคมอุตสาหกรรมมองผู้สูงอายุอ่อนแอ จึงต้องตรวจตราและสถาบันรัฐก็ให้
การสงเคราะห์ในด้านต่างๆ เช่น เงินเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้ ด้านหนึ่งก็ยอมรับว่า
สุขภาพของตนนั้นอ่อนแอจริง แต่ก็มีได้มองว่าเป็นปัญหาสำคัญ เพราะว่า แนวคิดใหม่เรื่อง
การแพทย์และรัฐ ในสังคมข้อมูลข่าวสาร แปรเปลี่ยนไปสู่การที่ผู้สูงอายุสามารถจัดการความชรา
ได้ ดังนั้น กลุ่มผู้สูงอายุ จึงสามารถที่จะต่อสู้สุขภาพที่อ่อนแอได้ด้วยการออกกำลังกาย การ

รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การรวมกลุ่มทำกิจกรรม ซึ่งทำให้พัฒนาสุขภาพกายแล้ว ยังได้สุขภาพใจ การทำเพื่อชุมชนและศาสนาไปพร้อมๆ กัน

นอกจากนั้น กลุ่มผู้สูงอายุยังเริ่มมองตนเองใหม่ด้วยว่า ผู้สูงอายุในชมรมเป็นผู้สูงอายุที่แข็งแรง เพราะว่าในอดีตที่ผ่านมาผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีวิถีชีวิตที่ดี รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ ปราศจากสารเคมีจากอาหารและสภาพแวดล้อม การมีอายุที่ยืนยาวได้และไม่ป่วยไข้ก็ถือได้ว่ามีสุขภาพที่แข็งแรงอีกด้วย

ด้านสี่ การต่อเรื่องโฆษณาบ้านพักคนชรา ในขณะที่สังคมอุตสาหกรรมบ้านพักคนชราเป็นเรื่องของรัฐที่จะสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ต่อมาในปลายยุคสังคมอุตสาหกรรมและก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร ภาคเอกชนก็นำแนวคิดดังกล่าวไปปรับใช้ด้วยการสร้างสถานที่สำหรับดูแลคนชราโดยเฉพาะและเน้นมิติสุขภาพและการตลาด

กรณีนี้ผู้สูงอายุในชมรมด้านหนึ่งก็เห็นด้วยกับการมีสถานที่พักสำหรับคนชรา แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มองว่า ไม่ควรเป็นภาระของรัฐหรือเอกชน แต่ควรเป็นภาระของชมรมที่จะต้องเริ่มหาสถานที่เพื่อสร้างบ้านพักคนชราไว้ในชุมชน เพื่อว่าหากมีคนชราคนใดในชุมชนที่มีปัญหา ลูกหลานไม่ดูแลก็สามารถมาพักพิงที่แห่งนี้ได้ ดังคำอธิบายว่า “อันนี้ดีมาก ๆ เลย ถ้าหากว่าเขาสนใจนะครับ ถ้าหากรักษาดูแลที่บ้านเรามากกว่า ผมว่าถ้าส่งไปที่บ้านอื่น ที่เขามีบ้านพักอะไรอย่างนั้น อันนั้นผมไม่เห็นด้วย” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ตัวผมนี่นะ ยังเคยคุยกับลุงจวนว่า ลุงจวนถ้าสถานที่อันน่ายื่นหากว่าเขามีที่ให้ผม อยากจะปลูกบ้านชราอะไรอย่างนี้ ข้างอันน่ายเอาไว้สำหรับผู้สูงอายุที่ตกทุกข์ได้ยากที่พ่อแม่ลูกไม่ได้ดูแลอะไรอย่างนี้ ผมยังคิดอยู่กับลุงจวนว่า เนี่ยเราว่าจะทำเหมือนกัน

(ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

การดูแลผู้สูงอายุด้วยกันเองนี้วางอยู่บนวิถีคิดทางศาสนาที่เห็นอกเห็นใจผู้อื่น และถือเป็นการทำทานให้กับผู้ตกทุกข์ได้ยากด้วย นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพสูง เพราะเมื่อได้เห็นเพียงภาพโฆษณาจากที่ผู้วิจัยนำไปให้ดูก็สามารถนำมาคิดและพัฒนาเป็นกิจกรรมที่จะทำเพื่อชุมชนได้อย่างดี

ด้านที่ห้า การต่อเรื่องเงินฝากสำหรับผู้สูงอายุ ในปัจจุบันธนาคารเริ่มโฆษณาให้ผู้สูงอายุฝากประจำสำหรับผู้สูงอายุซึ่งจะได้ดอกเบี้ยที่สูงกว่าปกติ ถือได้ว่าเป็นทั้งการทำการตลาดสำหรับผู้สูงอายุแล้วยังเป็นประโยชน์กับผู้สูงอายุที่ไม่ต้องพึ่งพิงลูกหลานและภาครัฐที่

จะต้องให้สวัสดิการ ในกรณีนี้ผู้สูงอายุใน ต.โพธิ์ไทรงาม กลับมองต่างมุมว่า แม้กิจกรรมดังกล่าว จะมีประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ แต่กิจกรรมนี้ก็ต่างกับกิจกรรมออมทรัพย์ที่ผู้สูงอายุทำกันเอง เพราะ ทำเพื่อผู้สูงอายุด้วยกันเอง และอยู่บนพื้นฐานของศาสนา ดังที่ให้สัมภาษณ์ว่า “จริงใจกับผู้สูงอายุ หรือเปล่า หรือจะเอาใจให้ผู้สูงอายุไปฝากเงินแล้วเอาเงินไปลงทุน” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำ ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

ด้านที่หก **ต่อรองวาทกรรมผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ใช้สื่อสมัยใหม่** ผู้สูงอายุ สมัยใหม่มักจะเริ่มใช้สื่ออินเทอร์เน็ต และสื่อสมัยใหม่อื่นๆ ในชีวิตประจำวัน ในกรณีดังกล่าว ผู้สูงอายุในชมรมก็เห็นด้วย หากสื่อดังกล่าวเป็นประโยชน์กับชุมชน เช่น ลงณรงค์ แสงจันทร์ จะใช้ กล้องดิจิทัล ถ่ายรูปแล้วนำมาจัดบอร์ดนิทรรศการหรือนำไปเป็นฐานข้อมูลต่างๆ หรือการใช้ อินเทอร์เน็ตเพื่อค้นหาข้อมูลเรื่องสวนป่าสมุนไพรรอบนอกนั้นบรรดาแกนนำต่างใช้ โทรศัพท์มือถือเพื่อติดต่อสื่อสารกับคนภายในและภายนอกชุมชน

อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุในชมรมกลับมองในอีกด้านหนึ่งว่า แม้สื่อสมัยใหม่จะมี ประโยชน์ แต่ก็ต้องรู้เท่าทันสื่อด้วย เช่น โทรศัพท์มือถือหากใช้ไม่เป็น ก็จะถูก “กินเงิน” หรือเป็น เครื่องล่อลวงความร่ำรวย รวมถึงสื่ออินเทอร์เน็ต ที่แกนนำผู้สูงอายุมองว่า เป็นสื่อที่อาจสร้างความ ต้องการฟุ้งเฟ้อได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ การใช้สื่อสมัยใหม่จึงต้องมีสติ และใช้เพื่อกิจกรรมเพื่อสังคม หรือเพื่อธรรมะจะเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดังที่กล่าวว่า “อันนี้เราเล่นไปนะอาจารย์ ผมว่าสำหรับคนแก่ บางคนฟุ้งซ่าน ไปเจอความสวยงามเข้าไปเจอความสุขในอินเทอร์เน็ตเข้าเพื่อฝันแล้ว ไม่มีจิตเป็น สมาน” (จวน ผลเกิด, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552) “ผมคิดว่า ผู้สูงอายุเนี่ย เอาเงินไปทำบุญดีกว่าไหมเพื่อชีวิตของตัวเอง ถ้ามาดูอินเทอร์เน็ตนี่สิ้นเปลืองไหมครับ สิ้น ประโยชน์ โดยไม่มีเหตุอะไร ดูข่าวดีกว่าดูอินเทอร์เน็ต” (ณรงค์ แสงจันทร์, แกนนำผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2552)

สรุป ผู้สูงอายุชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็งจึงมีแนวโน้มการปะทะและต่อสู้อัตลักษณ์ ผู้สูงอายุที่คนอื่นสร้างขึ้นในแง่ลบเกือบทั้งหมด อัตลักษณ์ผู้สูงอายุแห่งนี้จึงมีนัยยะด้านบวก โดย เห็นได้จากการที่ยอมรับวาทกรรมในด้านบวก และต่อสู้วาทกรรมในด้านลบ ด้วยการปฏิเสธ การ สร้างใหม่ การผสมผสาน โดยเฉพาะการต่อรอง ซึ่งผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร สามารถต่อรองความหมายของผู้สูงอายุได้ค่อนข้างมาก ทั้งในสังคมเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และข้อมูลข่าวสาร อันแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของผู้สูงอายุและอาจเป็นพื้นฐานสำคัญของกลุ่ม ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งจะต้องเรียนรู้คุณสมบัตินี้

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุยังใช้ธรรมะและการทำเพื่อชุมชนเป็นแกนกลางในการตัดสินใจ วาทกรรมที่ได้รับจากสังคม หากกิจกรรมใดที่มีได้มุ่งเน้นการทำเพื่อสังคมและไม่เกี่ยวข้องกับธรรมะ

ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็จะมองไปมุมที่ต่างไปโดยเฉพาะการปฏิเสธ ผสมผสาน ต่อบรองวาทกรรม และเป็น การยืนยันอัตลักษณ์หลักของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ว่า “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”

9. ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุชมรม ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

การต่อสู้ของผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ที่ทำได้สำเร็จก็เนื่องจากผู้สูงอายุแห่งนี้ มีความเข้มแข็งทั้งจากปัจจัยด้านอัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนดมีความหลากหลาย เช่น แนวคิดของ ผู้สูงอายุในยุคใหม่ของภาครัฐและการแพทย์ ปัจจัยด้านความแตกต่างประชากรศาสตร์ โดยเฉพาะรากฐานเดิมของผู้สูงอายุในสังคมเดิมที่เน้นการเคารพยกย่องผู้สูงอายุ ปัจจัยด้านการ พยายามต่อสู้ด้วยการรวมกลุ่มกันเพื่อสังคม และปัจจัยด้านสถาบันต่างๆ ในชุมชน รายละเอียด ดังนี้

9.1 ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่คนอื่นกำหนดมีความหลากหลายและปะทะกับ อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่กำหนดเอง

หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงบทที่ 4-5-6 พบว่า อัตลักษณ์ที่สถาบันต่างๆ กำหนดมีความ หลากหลายมาก และมีความเปลี่ยนแปลงจากในยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความซื่อสัตย์ ธรรมดาโลก ที่ซึ่งสถาบันศาสนาเป็นผู้กำหนดความเชื่อว่า เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ อีกทั้งการให้คุณค่าและตอบแทนผู้สูงอายุ ต่อมาจึงพัฒนาสู่ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม: การจัด ระเบียบความซื่อ โดยภาครัฐ การแพทย์ การตลาด เข้ามามีส่วนสำคัญในการกำหนดความ หมายความซื่อในด้านลบ และในยุคสุดท้าย สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความซื่อที่จัดการได้ ที่ พิจารณาว่า ความซื่อสามารถจัดการควบคุมได้ด้วยการแพทย์และแม้กระทั่งตัวผู้สูงอายุเอง

เมื่ออัตลักษณ์มีความแตกต่างหลากหลายจึงทำให้ผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทร งาม สามารถหยิบและเลือกอัตลักษณ์ที่สอดคล้องกับตนเองมาประกอบกลายเป็นตัวของตัวเองได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้สูงอายุมีอำนาจในการกำหนดความหมายของตนเองภายใต้โครงสร้าง อำนาจที่สังคมกำหนดขึ้น และอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้กำหนดก็คือ การย้อนกลับไปสู่อุดมคติที่มองว่า ความสูงอายุนั้นเป็นเรื่องธรรมชาติ และการเป็นผู้สูงอายุถือเป็นผู้ที่มีคุณค่าและมีความ เชี่ยวชาญ ดังที่ระบุไว้คือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”

แม้ว่าอัตลักษณ์ที่สถาบันสังคมในช่วงยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม : การจัดระเบียบความ ซื่อ คือ การแพทย์ และรัฐเริ่มเข้ามาปะทะกับชุมชน คือ การมองว่าผู้สูงอายุคือความอ่อนแอ และ รัฐต้องการให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือก็ตาม ทว่า ผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้ก็พยายามปฏิเสธต่อสู้และ

ต่อรองอัตลักษณ์ดังกล่าว พร้อมทั้งยืนยันให้เห็นอัตลักษณ์ของตนเองในสังคมอดีตที่ตนเองยังคงมีคุณค่ามีประโยชน์ต่อสังคม ด้วยการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อสังคม ทำให้ในท้ายที่สุดบรรดาผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จึงสามารถกำหนดอัตลักษณ์ตนเองในด้านบวก ด้วยการย้อนกลับสู่ความหมายของผู้สูงอายุในอดีตได้

ทว่า การย้อนกลับไปสู่อัตลักษณ์ในอดีตได้นั้น ก็ยังคงต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านผู้สูงอายุ ปัจจัยด้านการจัดตั้งชมรม และปัจจัยด้านสถาบันในชุมชนเป็นตัวช่วยผลักดัน ดังที่จะกล่าวต่อไปในหัวข้อถัดไป

9.2 ปัจจัยด้านผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

ปัจจัยด้านผู้สูงอายุจะพิจารณาปัจจัยด้านประชากรศาสตร์และสุขภาพ ซึ่งจะส่งผลสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ ดังนี้

(1) ปัจจัยด้านประชากรศาสตร์

เป็นการพิจารณาถึงปัจจัยด้านรายได้ ชนชั้น-สถานภาพ การศึกษา และพื้นที่อยู่อาศัยของกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร หากวัดในเชิงเปรียบเทียบกับผู้สูงอายุในเมืองก็จะพบว่า เป็นผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย การศึกษาต่ำหรือไม่ผ่านระบบการศึกษา อาศัยในชนบท

แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียดกลับพบว่า แม้จะมีรายได้น้อยแต่ก็ดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง และแม้การศึกษาจะต่ำคือมิได้ผ่านระบบโรงเรียนแต่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่กลับผ่านการศึกษาในวัด คือ ผ่านการบวชเรียน ตลอดจนมีประสบการณ์ในอาชีพเกษตรกรรมสูง จนบางท่านได้รับการขนานนามเป็น “ปราชญ์ชุมชน” รวมถึงได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย และนอกเหนือจากความรู้ที่มีมาจากอดีตแล้ว บรรดาผู้สูงอายุยังไม่หยุดยั้งอยู่กับที่ต่างพากันแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่จะทำให้เกิดการสะสมและพัฒนาความรู้ให้มากยิ่งขึ้น เช่น การไปฝึกอบรม การดูงานในสถานที่ต่างๆ เป็นต้น และเมื่อได้ความรู้แล้วก็จะนำมาผสมกับความรู้เดิมเพื่อทำกิจกรรมในการพัฒนาชุมชน เช่น การนำความรู้เรื่องเกษตรผสมกับการอบรมดูงานเรื่องเกษตรพอเพียงในพื้นที่ต่างๆ และนำมาพัฒนากลายเป็นชุดความรู้เรื่องเกษตรพอเพียงของลุงจวน ผลเกิดจนในที่สุดก็นำความรู้นั้นมาฝึกอบรมให้กับคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชนด้วย

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุในชมรมแห่งนี้เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน และผูกพันกับศาสนา จนกระทั่งกลายเป็น “ทุน” สำคัญยิ่งในการทำ

กิจกรรม และการได้รับการเคารพอย่างต่อเนื่องจากผู้คนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ที่สำคัญก็คือ ความรู้ ประสบการณ์ ดังกล่าวก็กลายเป็น “อำนาจ” ในการสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในด้านบวก คือ ความรู้ความเชี่ยวชาญได้อย่างดี ซึ่งต่างไปจากกรณีของกลุ่ม OPPY ที่เน้นอำนาจของ “รายได้” หรือเงินเป็นสำคัญ

อนึ่ง นอกเหนือจากทุนความรู้ที่ผู้สูงอายุมีอยู่แล้ว อีกส่วนหนึ่งก็ยังสามารถมาจากการที่ผู้สูงอายุรวมตัวเป็น “ชมรม” ซึ่งช่วยสร้างพลังให้กับผู้สูงอายุอีกด้วย (รายละเอียดจะกล่าวในหัวข้อที่ 9.3)

(2) ปัจจัยด้านสุขภาพ

กลุ่มผู้สูงอายุในชมรมนี้เป็นผู้สูงอายุที่อาจมีสุขภาพร่างกายที่ไม่ค่อยแข็งแรงเท่าไรนัก เช่น มีโรคประจำตัว แต่กลับมิได้มองว่าเป็นอุปสรรคใดๆ โดยพยายามป้องกันรักษาโรค และให้สุขภาพของตนนั้นยังคงสมบูรณ์แข็งแรงเพื่อที่จะยังคงทำประโยชน์ให้กับชุมชนได้ ด้วยการออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การรักษาสุขภาพจิตใจให้เข้มแข็ง

9.3 ปัจจัยด้านการรวมกลุ่มเป็นชมรมแบบถาวร

การรวมตัวกันของผู้สูงอายุเป็นชมรมแบบถาวรนั้น นอกจากเป้าหมายคือการทำเพื่อชุมชนแล้ว การรวมตัวกันยังทำให้เกิดพลังของการมีส่วนร่วมของบรรดาผู้สูงอายุและคนภายในและภายนอกชุมชน

การรวมตัวกันที่สร้างพลังของผู้สูงอายุก็เพราะจะทำให้รวมความคิดของผู้สูงอายุที่มีความถนัดที่หลากหลายมาร่วมทำงานร่วมกัน หรือ “หลายหัวดีกว่าหัวเดียว” รวมถึงเมื่ออายุมากขึ้นแล้ว ผู้สูงอายุก็ย่อมมีสุขภาพที่อ่อนแอลง เช่น ความจำลดลง การรวมตัวกันก็จะทำให้เกิดการช่วยกันจำ ช่วยกันคิดได้ดีกว่าเดิม ยิ่งไปกว่านั้น การรวมตัวกันเป็นชมรมก็ทำให้คนภายในชุมชน เช่น สถานีนามัย อบต. โรงเรียน และคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสนับสนุนการทำงานในส่วนที่ผู้สูงอายุทำไม่ได้ เช่น กิจกรรมที่ใช้กำลังหรือแรงงาน การกางเต็นท์ หรือแม้กระทั่งคนภายนอกก็เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การซื้อสินค้าที่ผู้สูงอายุทำ หรือการให้การสนับสนุนแหล่งเงินทุนและความรู้ให้กับชมรมได้

การรวมตัวเป็นชมรมแบบถาวรจึงทำให้ผู้สูงอายุมีพลังมากเมื่อเทียบกับการแยกตัวเดี่ยว และส่งผลให้ผู้สูงอายุมีอำนาจในการกำหนดความหมายที่ตนเองต้องการได้มากขึ้น นั่นก็คือ

อัตลักษณ์ที่เข้มแข็งและทำประโยชน์ให้กับสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง หากไม่มีการรวมตัวกันแล้ว การที่จะได้รับการยกย่องก็อาจจะต้องใช้ระยะเวลายาวนานมากกว่านี้ก็เป็นได้

จุดที่น่าสังเกตคือ ภายหลังจากการที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีศักยภาพที่พร้อมบริบูรณ์ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็เริ่มกลายเป็น “ตัวอย่าง” ของชมรมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ และเป็นแหล่งดูงานของชมรมผู้สูงอายุแห่งอื่นๆ จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นการเริ่มแพร่กระจายเครือข่ายอำนาจ (network of power) ของผู้สูงอายุที่ต่อสู้ต่อรองความหมายไปในพื้นที่อื่นได้ด้วยไม่ต่างไปจากการที่สังคมสร้างเครือข่ายอำนาจกำหนดความหมายผู้สูงอายุ

9.4 ปัจจัยด้านการสนับสนุนของชุมชน

ชุมชนโพธิ์ไทรงาม ให้การสนับสนุนการทำงานของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ทั้งในส่วนของสถานีนามัย อบต. โรงเรียน และคนในชุมชน แม้ว่าในอดีตในยุคสังคมอุตสาหกรรมสถาบันดังกล่าว อาจได้รับนโยบายจากส่วนกลางที่มองว่า ผู้สูงอายุคือผู้ที่อ่อนแอควรได้รับการช่วยเหลือ แต่เมื่อบรรดาผู้สูงอายุในชมรมเป็นผู้สูงอายุที่ยืนยันอัตลักษณ์ในอดีตที่เข้มแข็งและมีคุณค่า ประกอบกับในช่วงหลังนโยบายของรัฐก็เริ่มเปลี่ยนสู่การสนับสนุนผู้สูงอายุตามแนวคิด active aging จึงทำให้สถาบันต่างๆ เหล่านี้ปรับเปลี่ยนการมองผู้สูงอายุสู่การ “สนับสนุน” ให้ผู้สูงอายุในชมรมสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีความสุขและมีคุณค่าแก่สังคมได้ เช่น การมอบบทบาท “ครูภูมิปัญญา” การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมกับสถานีนามัยและ อบต. เป็นต้น การสนับสนุนของชุมชนและสถาบันต่างๆ ในชุมชน จึงเท่ากับเป็นการตอกย้ำให้เห็นคุณค่าและความสามารถของผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

หากมองย้อนกลับไปถึงกรณีชมรม OPPY ก็พบว่า หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนชมรมก็คือ บริษัทล็อกซเลย์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการทำงานของผู้สูงอายุยังคงจำเป็นต้องมีหน่วยงานต่างๆ (ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาครัฐหรือชุมชน) ให้การสนับสนุน เพราะเงื่อนไขของผู้สูงอายุที่มีความอ่อนแอในบางด้าน การสนับสนุนจะทำให้การดำเนินงานของชมรมประสบผลสำเร็จ

กล่าวโดยสรุป อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งได้มาจากปัจจัยอย่างน้อย 4 ด้าน คือ (1) อัตลักษณ์ที่มีความหลากหลาย (2) ปัจจัยด้านผู้สูงอายุ (3) ปัจจัยด้านการรวมตัวเป็นชมรม และ (4) ปัจจัยด้านการสนับสนุนของชุมชน

ปัจจัยทั้งสี่นี้วางอยู่บนฐานอัตลักษณ์ด้านคุณค่าของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ในสังคมเกษตรกรรมของผู้สูงอายุ และแม้ว่า จะมีอัตลักษณ์ด้านอื่นที่โถมกระหน่ำสู่ชุมชนแห่งนี้ แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็กลับต่อสู้และต่อรองอัตลักษณ์ในด้านลบด้วยการยืนยันอัตลักษณ์เดิม โดยใช้

ฐานความรู้เดิมของตนและศาสนา ผนวกกับความรู้นี้ใหม่มาประยุกต์ใช้ทำกิจกรรมเพื่อชุมชน ทำให้สถาบันในชุมชนและคนในชุมชนต่างหันมาให้การสนับสนุนการทำงานของชมรมผู้สูงอายุ ประกอบกับด้วยสังคมก็แปรเปลี่ยนสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร ที่เริ่มมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุจัดการความชราด้วยตนเอง ก็ยิ่งเป็นแรงหนุนช่วยให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้ที่มีอำนาจในการจัดการตนเองได้ ซึ่งจุดนี้เองจะต่างไปจากในสังคมเกษตรกรรมที่ภาครัฐ สถาบันการแพทย์มิได้ก้าวเข้ามาสนับสนุน และในท้ายที่สุด ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จึงสามารถต่อยอดอัตลักษณ์ของตน คือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” ได้

ประเด็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง ก็คือ ทุนเดิมที่เป็นพลังสนับสนุนผู้สูงอายุจะใช้ชุดความรู้เดิม ต่างไปจากกรณีของกลุ่ม OPPY ที่อาจจะใช้ทุนด้าน “กำลังทรัพย์” เป็นสำคัญในการดำเนินงานเพื่อต่อสู้อัตลักษณ์ของตน

10. บทสรุปอัตลักษณ์ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

จากงานของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2539) แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุในชนบทของไทยในอดีตมีความเข้มแข็ง แต่เมื่อสังคมเริ่มแปรเปลี่ยนสู่สังคมสมัยใหม่ ผู้สูงอายุที่เคยได้รับการยกย่องก็อาจแปรเปลี่ยนไป เพราะสังคมมีสถาบันต่างๆ ที่มาทดแทนผู้สูงอายุ เช่น การถือกำเนิดของโรงเรียน รวมถึงการกำเนิดของสถาบันการแพทย์และรัฐ ที่เข้ามาดูแลให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ดังนั้นผู้สูงอายุแม้ในสังคมชนบทจึงไม่อาจที่จะอยู่หนึ่งเฉยเพียงลำพังได้ แต่จะต้องทำกิจกรรมเพื่อที่จะต่อสู้อุณหภูมิในด้านการเป็นผู้นำกำหนดให้กับผู้สูงอายุเอง และกรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามก็ถือได้ว่า เป็นหนึ่งในความพยายามที่จะต่อสู้อุณหภูมิดังกล่าว

การจะแสดงให้เห็นการต่อสู้อุณหภูมิ นั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ผ่านการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และการทดลอง โดยเฉพาะลึกลงไปถึงวาทกรรมอัตลักษณ์ของชมรมผู้สูงอายุ พบว่า มีทั้งสถาบันต่างๆ ในสังคมและชุมชนเป็นผู้กำหนดและบรรดาผู้สูงอายุในชมรมก็พยายามต่อสู้และต่อสู้อุณหภูมิในคราวเดียวกัน อันแสดงให้เห็นถึงอำนาจของตัวผู้สูงอายุเองที่ไม่ยอมแพ้กับอำนาจที่กำหนดกดทับตัวตนของผู้สูงอายุ

ในการวิเคราะห์วาทกรรมแสดงให้เห็นตัวบทที่แสดงถึงอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสี่ด้านคือ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยที่ทั้งสี่ส่วนจะมีความสัมพันธ์กันวางอยู่บนฐานคิดเรื่องการเกิดแก่เจ็บตาย ความกตัญญูทดแทน และภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ แม้ว่า อาจมีบางส่วนของชมรมผู้สูงอายุในแง่ลบ เช่น ความอ่อนแอทางด้านร่างกายอันมาจากสภาพของธรรมชาติ การแพทย์ และการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ แต่บรรดาผู้สูงอายุในชมรมกลับไม่ยอมแพ้และต่อสู้อุณหภูมิดังกล่าวว่า

แม้ว่าจะอ่อนแอแต่ก็ยังทำประโยชน์เพื่อสังคมได้ไม่แพ้กัน หรือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”

เพื่อพิสูจน์ให้เห็นเด่นชัด ผู้สูงอายุจึง “โต้แย้ง” แนวคิดที่มองผู้สูงอายุว่าอ่อนแอต้องสงเคราะห์ ด้วยการรวมกลุ่มกันเป็นชมรมผู้สูงอายุและใช้การ “สาธิต” ผ่านกิจกรรมต่างๆ ของชมรม เช่น การหล่อเทียน การทำจักสาน ออมทรัพย์ เกษตรพอเพียง เป็นต้น และเมื่อคนอื่นทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้เห็นแล้ว จึงค่อยๆ ผนวกกลยุทธ์ “การยกตัวอย่าง” “การเปรียบเทียบ” “การอธิบาย” และ “การยอมรับ” เพื่อตอกย้ำความมีคุณค่าและศักยภาพของตนเอง นอกจากนี้ยังใช้ “การสั่งสอน” ให้กับผู้สูงอายุด้วยกันเองเพื่อที่จะดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้อีกด้วย

ในทางกลับกัน บรรดาสถาบันต่างๆ ในชุมชน เช่น สถาบันการแพทย์และรัฐก็ใช้การ “สาธิต” เพื่อควบคุมร่างกายและสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ด้วยการตรวจตราและการให้เบี่ยงชีพผู้สูงอายุ เพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมีความอ่อนแอต้องได้รับความช่วยเหลือ แต่อย่างไรก็ดีในช่วงหลังสถาบันต่างๆ เหล่านี้เริ่มกลับตัว เนื่องด้วยแนวคิดของรัฐที่เน้นการ “สนับสนุน” ผู้สูงอายุ และชมรมก็มีความเข้มแข็ง จึงเริ่มหันมาสนับสนุนผู้สูงอายุและผนวกกับแนวทาง “สั่งสอน” ให้คนในชุมชนมีความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ

นอกเหนือจากสื่อกิจกรรมแล้ว การสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไม่ว่าจะเป็นชมรมผู้สูงอายุ และคนอื่นเป็นผู้สร้าง ยังใช้สื่ออื่นๆ อีก โดยจัดได้เป็นทั้งสื่อสาระ เช่น ข่าว บทความ หนังสือ งานวิจัย เว็บไซต์ การสื่อสารมุขปาฐะ อีกทั้ง ยังมีสื่อบันเทิง เช่น กิจกรรมกลองรำมะนา และสื่อสาระบันเทิงที่ผนวกทั้งเนื้อหาและความบันเทิงเข้าด้วยกัน เช่น กิจกรรมการหล่อเทียน กิจกรรมการทำศศึกษาพาผู้สูงอายุเข้าวัด สื่อส่วนใหญ่หากผลิตโดยผู้สูงอายุเองก็จะมีทิศทางตรงต่อผู้ความหมาย แต่หากเป็นกรณีของผู้อื่นเป็นผู้ผลิตก็จะมีทั้งในด้านบวกและลบ ยิ่งผู้อื่นมีประสบการณ์ตรงก็จะช่วยสนับสนุนความหมายในด้านบวกให้กับผู้สูงอายุ แต่ในกรณีกลับกันหากเป็นสถาบันขนาดใหญ่ เช่น การแพทย์และรัฐส่วนกลางที่ยังคงเน้นความหมายเดิมของผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมก็จะสร้างความหมายในทิศทางตรงกันข้าม

เมื่อพิจารณาถึงลงไปในด้านปฏิบัติการวาทกรรม ในด้านการผลิต และการบริโภคความหมาย พบว่า วาทกรรมอัตลักษณ์ของชมรมจะมีทั้งผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตและผู้อื่นเป็นผู้ผลิต หากเป็นตัวชมรมเองก็จะสามารถกำหนดเนื้อหาและรูปแบบที่ตนต้องการได้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบที่ตนถนัด เช่น การสื่อสารผ่านสื่อกิจกรรม สื่อมุขปาฐะ มากกว่าที่จะเป็นตัวอักษรเพราะข้อจำกัดด้านความรู้ แต่หากเป็นคนอื่นจะสื่อสารผ่านสื่อที่หลากหลายมากกว่าและเป็นไปในวงกว้าง ทั้งสื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่เช่น เว็บไซต์ กระนั้นก็ตามเนื้อหาที่มีทั้งบวกและลบดังที่กล่าวไปแล้ว ส่วนในด้านการบริโภคความหมายของผู้รับสารนั้น ผู้สูงอายุในชมรมเมื่อได้บริโภคสื่อที่

กล่าวถึงตัวผู้สูงอายุเองนั้นมิได้เชื่อโดยทันทีแต่กลับต่อรองความหมาย อันแสดงถึงอำนาจของผู้สูงอายุในชมรมกับการกำหนดอัตลักษณ์ตนเอง แต่หากเป็นคนใกล้ชิดกับผู้สูงอายุก็น่าจะยอมรับอัตลักษณ์ในด้านบวก เช่น เสียสละ ภูมิปัญญา ดังที่ผู้สูงอายุต้องการ

วาทกรรมดังกล่าววางอยู่บนปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะสภาพของสังคมไทยในชนบท แม้สังคมจะเริ่มก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร แต่ก็ยังคงมีความเชื่อเรื่องศาสนา การเกิดแก่เจ็บตาย ความกตัญญูรู้คุณ และการเคารพยกย่องภูมิปัญญาผู้สูงอายุ แต่อย่างไรก็ดี สถาบันรัฐและการแพทย์ส่วนกลางในยุคสังคมอุตสาหกรรมก็ก้าวเข้ามาทำลายอัตลักษณ์ดังกล่าวโดยมอบอัตลักษณ์ด้านความอ่อนแอและการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุให้กับผู้สูงอายุทั่วประเทศไม่เว้นแม้แต่ในกรณีของชมรมแห่งนี้ แต่เนื่องด้วยความเข้มแข็งของชมรมที่พยายามสื่อสารผ่านสื่อกิจกรรมและมุขปาฐะ รวมถึงแม้ไม่ได้สื่อสารเองแต่เป็นคนอื่นที่มาเยี่ยมชมงานก็นำไปเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่ ตลอดจนสภาพของสังคมชนบทที่ยังคงยกย่องผู้สูงอายุ ประกอบทั้งแนวนโยบายรัฐและการแพทย์ยุคใหม่เริ่มแปรเปลี่ยนสู่การ “สนับสนุน” ผู้สูงอายุ จึงทำให้เริ่มปรับการมองผู้สูงอายุแห่งนี้ใหม่ว่าจะ “สนับสนุน” มากกว่าการมองว่าอ่อนแอและต้องได้รับการสงเคราะห์

ผลลัพธ์ที่ได้จากวาทกรรมทั้งหมดนี้ทำให้กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุของชมรมแห่งนี้ในด้านบวกเป็นส่วนใหญ่ คือ (1) “ผู้เชี่ยวชาญ” (2) “ผู้เสียสละ” (3) “ผู้ไม่มีอัตตาและอ่อนน้อมถ่อมตน” (4) “ผู้ไม่ยอมแพ้” (5) “เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ” (6) “ผู้ทำนุบำรุงศาสนา” และอาจมีด้านลบบ้างคือ (7) สุขภาพ “อ่อนแอ” แต่บรรดาผู้สูงอายุก็น่าจะพยายามต่อสู้ว่า “แม้อ่อนแอแต่ก็ต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง” และเมื่อมองในภาพรวมก็อาจกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็คือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”

ทั้งนี้ อัตลักษณ์โดยรวมดังกล่าวผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะไม่ได้เป็นผู้ระบุเอง ต่างไปจากกรณีของชมรม OPPY ที่ระบุอัตลักษณ์รวมของตนเองได้ชัดเจนว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ซึ่งก็อาจเนื่องมาจากคุณสมบัติของกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้ที่เป็นคนชนบท มีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตน จึงมิได้สร้างถ้อยคำ หรือข้อความที่จะนิยามกลุ่มตนเองในภาพรวม ในความเป็นจริงการขาดการนิยามในภาพรวมอาจสร้างปัญหาต่อความเข้าใจผิดของคนในชมรมและภายนอก แต่สำหรับผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังมีปัญหาเพราะพิสูจน์ได้ผ่านการทำกิจกรรมต่อเนื่องทำให้ทุกคนซึมซับ ทว่า ในกรณีของผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ อาจต้องสร้างความหมายร่วมโดยอาศัยผู้ประสานชมรมเป็นผู้กระตุ้น

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุชมรมโพธิ์ไทรงาม ยังใช้อำนาจผลิตชุดความรู้ที่จะช่วยยืนยันให้เห็นคุณค่าและศักยภาพของผู้สูงอายุอีก อันได้แก่ (1) ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ (2) ความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุ และ (3) การบริหารจัดการผู้สูงอายุ โดยที่ชุดความรู้ดังกล่าวก็สร้าง

ผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับผู้สูงอายุอีก เช่น นักการสื่อสาร นักบริหารจัดการผู้สูงอายุ เป็นต้น และผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ก็มักจะเป็นบุคคลภายนอกที่ผลิตวาทกรรมและสื่อสารเรื่องที่ตนเองศึกษาออกไปสู่ภายนอก ส่วนนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังคงอยู่ภายใต้สังคมข้อมูลข่าวสารที่อำนาจการกำหนดตนเองอาจมิใช่เป็นตัวของตนเองดังเช่นในสังคมเกษตรกรรมในอดีตทั้งหมด

เมื่อพิจารณาการปะทะกันระหว่างอัตลักษณ์ที่คนอื่นสร้างขึ้นกับผู้สูงอายุที่ชมรมแห่งนี้สร้างขึ้นเองนั้นก็พบว่า มีการปะทะกันอย่างน้อย 5 ด้าน ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องของเหรียญสองด้านที่แม้ว่า สังคมจะกำหนดความหมายให้กับผู้สูงอายุ แต่ผู้สูงอายุกลับมิได้ “ยอมจำนน” ต่อการกำหนดความหมายดังกล่าว ผู้สูงอายุก็สามารถ “ต่อสู้ต่อรอง” และกำหนดอัตลักษณ์ด้วยตนเองได้

ในการปะทะกันทั้ง 5 ด้านนั้น พบว่า มีเพียงด้านเดียวที่ผู้สูงอายุ “ยอมรับวาทกรรมเดิม” อัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด ก็คือ ความเชื่อในด้านของการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติและความกตัญญู เหตุผลสำคัญก็คือความเชื่อดังกล่าวช่วยรองรับการเป็นผู้สูงอายุได้ดี โดยเฉพาะการมีคุณค่าที่ควรแก่การกตัญญู

ส่วนอีก 4 ด้านนั้น เป็นการปะทะในหลากหลายรูปแบบ นับตั้งแต่การปะทะกันอย่างรุนแรงคือ “การปฏิเสธวาทกรรมเดิม” ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วพบว่า เป็นการปฏิเสธแนวคิดที่ต่างไปจากความเชื่อพื้นฐานข้างต้น คือ การมองผู้สูงอายุในแง่ลบคืออ่อนแอและต้องสงเคราะห์ และการใช้วิทยาศาสตร์จัดการความชรา เช่น การมอบเบาะนั่งวีลแชร์ให้ทุกคน โคนอกกินหญ้าอ่อนอายุยืน การปฏิเสธการต่อต้านวัยชรา และการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ฝืนธรรมชาติ ซึ่งเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “ส่วนตัว”

ส่วนในอีกสามด้าน ก็จะมีอัตราการปฏิเสธที่ต่างกันไป กลุ่มแรก “การสร้างวาทกรรมใหม่” ที่มองว่า ผู้สูงอายุสามารถรวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อสังคมได้โดยใช้ภูมิปัญญาและศาสนา ดังอัตลักษณ์ที่ว่า “ผู้สูงอายุผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” กลุ่มที่สอง “การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่” เช่น การผสมธรรมะเข้ากับกิจกรรมสงเคราะห์ผู้สูงอายุ โดยไม่มองว่า การสงเคราะห์เป็นการมองผู้สูงอายุด้วยสายตาอ่อนแอแต่เป็นเพราะต้องตอบแทนคุณ และกลุ่มที่สาม “การต่อรองกับวาทกรรมเดิม” คือ การปฏิเสธความหมายที่สร้างในบางส่วนแต่เห็นด้วยในบางส่วน เช่น ความกตัญญูมิใช่การทำเพียงวันเดียว การยกย่องผู้สูงอายุอาจมิใช่สิ่งที่ควรทำไม่ควรยึดติดกับรางวัล การต่อรองสุขภาพที่เข้มแข็ง การต่อรองเรื่องโฆษณาบ้านพักคนชรา การต่อรองเรื่องเงินฝากสำหรับผู้สูงอายุ การต่อรองการรู้เท่าทันสื่อสมัยใหม่ โดยการต่อรองทั้งหมดนี้ก็จะวางอยู่บนรากฐานเรื่องความเชื่อเรื่องธรรมะและการที่ผู้สูงอายุเป็นผู้มีคุณค่า

การที่ผู้สูงอายุสามารถต่อสู้และต่อรองได้หลากหลายนั้น ส่วนสำคัญมาจากปัจจัยอย่างน้อย 4 ด้านคือ (1) อัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดมีความหลากหลาย (2) ปัจจัยด้านกลุ่มผู้สูงอายุในเรื่องประชากรศาสตร์และสุขภาพ (3) ปัจจัยด้านการรวมกลุ่ม และ (4) ปัจจัยการสนับสนุนจากชุมชน

ปัจจัยทั้งสี่ทำให้ชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้เมื่อเทียบกับชมรม OPY ที่แม้ว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะดูเหมือนอ่อนแอ เป็นคนที่มีรายได้น้อย การศึกษาไม่ได้อยู่ในระบบและสถานภาพต่ำก็ตามที่ แต่กลับมีพลังที่จะต่อสู้ได้ เพราะผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ต่างแปรภูมิปัญญาในอดีตของตนโดยเฉพาะเรื่องศาสนา และความรู้ในด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น การเกษตรพอเพียง ความกตัญญู มาใช้เป็น “ทุน” ในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน เท่ากับว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต่างหันกลับสู่ยุคแรกในสังคมเกษตรกรรมที่กำหนดว่า ผู้สูงอายุจะมีภูมิปัญญา กตัญญู และอยู่บนความเชื่อศาสนา

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยัง “รวมกลุ่ม” เป็นชมรมแบบถาวร ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอย่างยิ่ง เพื่อทำให้เกิดการระดมทุนความรู้ของผู้สูงอายุและคนภายในและภายนอกชุมชนเข้ามาสนับสนุนและกลายเป็นพลังในการทำกิจกรรมเพื่อชุมชนอีกด้วย ทั้งนี้ การรวมตัวของผู้สูงอายุเริ่มต้นขึ้นในสังคมเกษตรกรรม เช่น การรวมตัวของผู้สูงอายุเข้าวัดเข้าวา หรือ มุงทำเพื่อศาสนาเท่านั้น การรวมตัวดังกล่าวก็จะเป็นเพียงชั่วคราวชั่วคราว แต่สำหรับการรวมตัวครั้งนี้จะต่างไป คือ การรวมตัวกันอย่างถาวร ส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยภายนอกคือ การผลักดันให้เกิดชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศ ช่วง พ.ศ. 2527 ของกรมประชาสงเคราะห์ และปัจจุบันกรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ก็เป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนชมรม (บรรลุ ศิริพานิช, 2542) และที่สำคัญคือ การพัฒนาจากกิจกรรมศาสนาสู่กิจกรรมอื่นๆ ทั้งด้านสุขภาพ และกรณีของชมรมแห่งนี้คือ การพัฒนาชุมชนและสังคม

ถึงแม้ว่า สังคมในชนบทในยุคสังคมอุตสาหกรรม จะได้รับอิทธิพลจากสถาบันในสังคมส่วนกลางกำหนดผู้สูงอายุว่า อ่อนแอต้องสงเคราะห์กลุ่มเหล่านี้ ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ก็พากันปฏิเสธและหันกลับมาร่วมมือเพื่อแสดงพลังในการทำกิจกรรมให้กับชุมชนหลากหลายวิถีทางจนกระทั่งผู้คนภายในชุมชนและภายนอกชุมชนให้การยอมรับในที่สุด และต้องปรับเปลี่ยนการสงเคราะห์กลายเป็นการ “สนับสนุน” กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ

นั่นก็หมายความว่า การได้มาซึ่งความหมายของอัตลักษณ์ที่เข้มแข็งและมีศักยภาพนี้มิได้มาได้ง่ายดาย ด้านหนึ่งแม้จะเป็นผลพวงจากยุคอดีตของสังคมเกษตรกรรมของไทยที่เคารพยกย่องผู้สูงอายุ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็ต้องต่อสู้ด้วยการร่วมมือกันทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน เพื่อฟื้นอัตลักษณ์เดิมที่เริ่มเลือนหายไปในสังคมให้กลับมาด้วยภูมิปัญญาของบรรดาผู้สูงอายุเหล่านี้ หากไม่มีภูมิปัญญาและการต่อสู้ก็ไม่อาจชนะพลังของสังคมที่กำหนดตัวตนของผู้สูงอายุได้

ยิ่งไปกว่านั้น การรวมตัวของผู้สูงอายุกลุ่มนี้และดำเนินกิจกรรมได้อย่างสำเร็จลุล่วง จึงทำให้กลายเป็น “ตัวอย่าง” และได้สร้างเครือข่ายอำนาจ (network of power) ของกลุ่มผู้สูงอายุอื่นๆ ได้รู้จักและเรียนรู้การทำงานของผู้สูงอายุ เพื่อที่จะต่อสู้ความหมายเชิงลบที่สังคมอุตสาหกรรมสร้างขึ้นในอดีต

11. การเปรียบเทียบระหว่างอัตลักษณ์ของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กับอัตลักษณ์ของชมรม OPPY

หลังจากที่วิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และในบทที่ผ่านมาก็นำเสนอให้เห็นวาทกรรมอัตลักษณ์ของชมรม OPPY จุดที่เหมือนกันในเบื้องต้นของทั้งสองกลุ่มคือเป็นกลุ่มบุคคลที่รวมตัวกันและแสดงความเข้มแข็งออกมา แต่จุดที่ต่างกันคือ อัตลักษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต. โพธิ์ไทรงาม คือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” หรือการเน้นย้ำความมีคุณค่าและการทำเพื่อชุมชน ส่วนกลุ่ม OPPY คือ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” จะมุ่งเน้นการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่มีความสุขด้วยการเรียนรู้คอมพิวเตอร์ สำหรับในส่วนอื่นๆ นั้น จะเป็นเช่นไร จะเผยให้เห็นในลำดับต่อไป

ในลำดับต่อไปนี้จะเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของวาทกรรมทั้งสองด้าน โดยไล่ลำดับตั้งแต่ (1) การวิเคราะห์วาทกรรม จำแนกเป็นตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม ปฏิบัติการสังคมวัฒนธรรม (2) ผลลัพธ์ที่ได้คือ อัตลักษณ์ ความรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตวาทกรรมและผู้สูงอายุ (3) การปะทะของอัตลักษณ์ ระหว่างอัตลักษณ์ที่ผู้อื่นกำหนดและผู้สูงอายุกำหนดเอง และ (4) ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังตารางที่ 11

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 11: เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPPY
1.การ วิเคราะห์ วาทกรรม		
1.1ตัวบท		
1.1.1 ประเภท เนื้อหา (กาย- ใจ-สังคม- จิตวิญญาณ)	<p>-ร่างกาย เป็นทั้งความอ่อนแอตามธรรมชาติ และเป็นโรคในมิติการแพทย์ แต่ก็สามารถต่อสู้ได้ด้วยการออกกำลังกาย การกินยาสมุนไพร การทำกิจกรรม และการรวมตัวกัน นอกจากนั้น ยังมองว่า การเป็นผู้สูงอายุได้จนถึงอายุขนาดนี้ก็คือผู้ที่แข็งแรง</p> <p>-จิตใจ จะปรับใจให้มีความสุข การมีพลังใจที่เข้มแข็ง และความอ่อนน้อมถ่อมตน</p> <p>-สังคม คือ การปฏิเสธการอยู่กับบ้านและหันมารวมตัวกันที่ชมรมเพื่อการทำกิจกรรมเพื่อสังคม การมีอาชีพใหม่ และในทางกลับกันสังคมก็หันมาทำกิจกรรมเพื่อตอบแทนคุณของผู้สูงอายุด้วย</p> <p>-จิตวิญญาณ คือ การทำนุบำรุงศาสนา การใช้ศาสนาในการทำกิจกรรม ชีวีตประจำวัน และการมรณานุสติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการผนวกศาสนาเข้ามาในทุกกิจกรรม</p>	<p>-แม้ร่างกายจะอ่อนแอตามธรรมชาติและโรค แต่ก็สามารถต่อสู้ได้ด้วยการออกกำลังกาย การเข้า และการแพทย์ทางเลือก และการใช้คอมพิวเตอร์ รวมถึงแม้จะอ่อนแอแต่ก็ยังสวสง่าได้</p> <p>-จิตใจ คือ ปรับตัวให้เข้ากับสภาวะเกษียณและการระลึกรอดี</p> <p>-สังคม คือ ไม่จำเป็นต้องอยู่กับบ้านอย่างไร้ค่า สามารถก้าวสู่ภายนอกได้โดยใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือ</p> <p>-จิตวิญญาณ ใช้ศาสนาในชีวีตประจำวันมากกว่าการเข้าวัด (แบบชนชั้นสูงในเมือง) และการอธิบายความชราด้วยศาสนา</p>
1.1.2ประเภท วาทกรรม (อธิบาย-	-การอธิบาย เพื่อสื่อสารสาเหตุการก่อตั้งชมรม และการอธิบายว่าตนคือใคร แต่มักจะมาที่หลังการสาธิต	-การอธิบาย เพื่อสื่อความหมายการใช้ชีวีตของผู้สูงอายุแบบใหม่ที่กระตือรือร้นและใช้คอมพิวเตอร์

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPDY
ยกตัวอย่าง- เปรียบเทียบ- สั่งสอน- โต้แย้ง- สาธิต- ยอมรับ)	<p>-<u>การโต้แย้ง</u> เป็นการปฏิเสธวาทกรรมที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอด้านร่างกาย และยังสามารถทำประโยชน์ต่อสังคมได้</p> <p>-<u>การสาธิต</u> เป็นวาทกรรมหลักที่ใช้มาก เพราะมองว่า “ทำดีกว่าพูด” รวมถึงภาครัฐ และการแพทย์ก็ใช้การสาธิตเพื่อควบคุมผู้สูงอายุด้วย เช่น การตรวจร่างกาย เป็นต้น</p> <p>-<u>การยกตัวอย่าง</u> คล้ายคลึงกับการสาธิตที่ไม่ต้องอธิบายหรือพูด โดยจะยกแบบอย่างที่ดีของผู้สูงอายุทั้งตนเองและคนอื่นเพื่อแสดงศักยภาพของผู้สูงอายุ</p> <p>-<u>การเปรียบเทียบ</u> เช่นเดียวกับการยกตัวอย่าง จะใช้การเทียบเคียงกับบุคคลอื่นๆ ทั้งคนหนุ่มสาว ผู้สูงอายุในที่อื่น และการเทียบอดีตกับปัจจุบัน เพียงแต่มักจะเป็นผู้อื่นทำมากกว่า เพื่อมิให้เกิดการ “ยกตนข่มท่าน”</p> <p>-<u>การสั่งสอน</u> หากเป็นผู้สูงอายุจะสั่งสอนกันเองหรือสั่งสอนทางอ้อม และหากเป็นผู้อื่นจะสั่งสอนให้คนระลึกบุญคุณต่อผู้สูงอายุ</p>	<p>-<u>การโต้แย้ง</u> โดยปฏิเสธความหมายความชราในแง่ความอ่อนแออยู่กับบ้าน และสร้างนิยามใหม่ เช่น ราษฎรอาวุโส ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค</p> <p>-<u>การสาธิต</u> ด้วยการเรียนคอมพิวเตอร์และการผลิตผลงานด้วยคอมพิวเตอร์</p> <p>-<u>การยกตัวอย่าง</u> ในกรณีของผู้ประสบความสำเร็จในการเรียนคอมพิวเตอร์</p> <p>-<u>การเปรียบเทียบ</u> ก่อนหลังการเกษียณ ก่อนหลังการเรียนคอมพิวเตอร์ และระหว่างคนแก่และคนหนุ่มสาว</p> <p>-<u>การสั่งสอน</u> กับผู้สูงอายุให้เข้าใจความหมายของผู้สูงอายุในด้านบวก หากเป็นคนทั่วไปจะสั่งสอนทางอ้อมโดยผนวกกับศาสนา</p>

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPpy
	-การยอมรับ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ และความกตัญญู	-การยอมรับ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ
1.1.3 ประเภทสื่อ (สื่อสาระ- บันเทิง- สาระบันเทิง)	<p>-<u>สื่อสาระ</u> จะเป็นทั้งสื่อที่คนอื่นผลิตและผู้สูงอายุผลิตขึ้นเอง และใช้ค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับอีกสองกรณีเพื่อแสดงอัตลักษณ์ด้านคุณค่า</p> <p>ในกรณีผลิตเอง เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกิจกรรม สื่อสารมุขปาฐะ ส่วนใหญ่จะเน้นสื่อกิจกรรมและมุขปาฐะมากกว่าการเขียนเพื่อแสดงอัตลักษณ์ด้านบวก</p> <p>ส่วนสื่อที่ผลิตโดยคนนอก เช่น ข่าว บทความ งานวิจัย เว็บไซต์ สมุดตรวจสุขภาพ สื่อกิจกรรมการตรวจสุขภาพ การเลี้ยงอาหารผู้สูงอายุ เบียร์ยังชีพ โดยที่เนื้อหาจะมีทั้งด้านบวกและการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ</p> <p>-<u>สื่อบันเทิง</u> คือ สื่อที่ผู้สูงอายุผลิตเองคือกิจกรรมกลองรำมะนา เพื่อที่จะกระตุ้นให้ผู้สูงอายุมีกำลังใจไม่เหงาหงอย</p>	<p>-<u>สื่อสาระ</u> เช่น ข่าว บทความ งานวิจัย และหนังสือ มักผลิตโดยคนภายนอกแต่เนื้อหาอยู่ภายใต้การกำหนดของชมรม</p> <p>-<u>สื่อบันเทิง</u> คือ ภาพยนตร์เรื่อง "ความจำสั้นแต่รักฉันยาว" นำเนื้อหาจากการสังเกตการณ์ชมรมและสร้างเรื่องใหม่ด้วยการเปรียบเทียบความทันสมัยและล้ำหลัง คนหนุ่มสาวกับคนแก่ และชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าด้วยการใช้คอมพิวเตอร์และมีความรัก</p>

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPDY
	-สื่อสาระบันเทิง ผลิตขึ้นจากทั้งผู้สูงอายุและคนอื่น โดยมีจุดร่วมคือใช้ศาสนาเป็นฐานการทำงานกิจกรรม เช่น กิจกรรมหล่อเทียนหลอมใจ กิจกรรมการพาผู้สูงอายุไปทัศนศึกษาเยี่ยมชมวัดของ อบต.	-สื่อสาระบันเทิง เป็นสื่อที่ผู้สูงอายุผลิตเองโดยตรง คือ สื่อกิจกรรม สื่อมุขปาฐะ และการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ ซึ่งสามารถแสดงอัตลักษณ์ด้านบวก
1.2 ปฏิบัติการวาทกรรม		
1.2.1 ผู้ผลิต	มีทั้งผู้สูงอายุผลิตและคนอื่นเป็นผู้ผลิต ในขณะที่ผู้สูงอายุผลิตมักจะมองด้านบวก ส่วนคนอื่นผลิตจะมองทั้งบวกและลบปนกัน ในระยะแรกสถาบันรัฐและการแพทย์อาจมองด้านความอ่อนแอของร่างกายและต้องสังเคราะห์ แต่ในช่วงหลังเริ่มคลี่คลายสู่การสนับสนุน และในกรณีของนักวิชาการ สื่อมวลชนมักจะนำเสนอด้านบวกเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดี	เป็นทั้งผู้สูงอายุผลิตเองและคนอื่นเป็นผู้ผลิต แต่แม้จะเป็นผู้อื่นแต่ผู้สูงอายุยังคงกำหนดทางอ้อมเนื่องด้วยชมรมอยู่ภายใต้องค์กรธุรกิจ จึงมีศักยภาพในการประชาสัมพันธ์งานของชมรม
1.2.4 ผู้รับสาร	กรณีที่ผู้อื่นรับสารที่เป็นผู้ใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ จะเห็นด้วยกับอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ทั้งการเป็นผู้เสียสละ ภูมิปัญญา และการรวมตัวกัน ส่วนกรณีของตัวผู้สูงอายุเองที่บริโภคความหมายจากผู้อื่น ก็จะต้องรองความหมายที่คนอื่นสร้างขึ้น ทั้งในงานวิจัยและแม้แต่ในสื่อมวลชน แสดงให้เห็นอำนาจของผู้สูงอายุที่สามารถกำหนดความหมายของตนเอง	ผู้อื่นที่รับสารจะเห็นด้วยกับอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้น และมองว่าผู้สูงอายุเข้มแข็ง และหากเป็นผู้สูงอายุเป็นผู้บริโภค สื่อของคนอื่นที่สร้างกลับมีทั้งเห็นด้วยและปฏิเสธ ซึ่งแสดงถึงการมีอำนาจกำหนดความหมายของผู้สูงอายุเอง

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPPY
1.3 ปฏิบัติการ สังคมและ วัฒนธรรม		
1.3.1 สังคม และ วัฒนธรรม	เนื่องจากเป็นสังคมชนบทจึงยังคงมีความเชื่อและศาสนาที่เข้มข้น โดยเฉพาะการมองการตายเป็นเรื่องธรรมชาติ การยังคงยึดมั่นในความกตัญญู และความเชื่อขวัญของผู้สูงอายุ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เริ่มมีความทันสมัยคือสังคมข้อมูลข่าวสารก็ก้าวเข้ามา โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องการแพทย์และรัฐดังที่จะกล่าวต่อไป	ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ในด้านหนึ่งยังคงความเชื่อและศาสนาที่มองเรื่องความแก่ชราเป็นเรื่องธรรมชาติ ทว่า ในอีกด้านหนึ่งก็ส่งผลต่อการพัฒนาวิถีชีวิตของผู้สูงอายุแนวใหม่ที่เน้นการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข หลังจากการเกษียณ ด้วยการบริโภค การท่องเที่ยว และการเรียนคอมพิวเตอร์
1.3.2 การแพทย์	สถาบันการแพทย์ส่วนกลางหันมาควบคุมร่างกายของผู้สูงอายุผ่านการตรวจตราและสมุดบันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุ ซึ่งมองร่างกายในฐานะความอ่อนแอ แต่ต่อมาเริ่มคลี่คลายโดยเริ่ม “สนับสนุนส่งเสริมสุขภาพ” ผู้สูงอายุ ให้ทำกิจกรรมให้มากขึ้น	การมองการแพทย์จะมีทั้งการวางอยู่บนแนวคิดความอ่อนแอทางร่างกายตามวาทกรรมการแพทย์ แต่เริ่มก้าวสู่การชะลอความชรา ซึ่งมุ่งเน้นการหยุดยั้งความชราด้วยเทคโนโลยี และในท้ายที่สุดคือ แม้จะชราแต่ยังคงความงาม
1.3.3 รัฐ	รัฐสนใจชมรมในสองทิศทางคือ ทิศทางแรก การสงเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านเบี้ยยังชีพ ส่วนทิศทางที่สอง คือ การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมเพื่อตนเอง นับตั้งแต่การจัดตั้งชมรมในปี พ.ศ. 2535 โดยกรมการแพทย์	รัฐจะสัมพันธ์กับความชราในด้านของการเกษียณอายุและการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ แต่กรณีหลังนั้น ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะมองว่าเป็นเรื่องของผู้สูงอายุคนอื่นมากกว่าตนเอง

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPpy
1.3.4 เศรษฐกิจ/ การตลาด	(ไม่พบ เพราะไม่ได้เป็นกลุ่มเป้าหมายทาง การตลาด)	การตลาดก้าวเข้ามามองผู้สูงอายุ ในฐานะ “พลังการซื้อ” สินค้า
1.3.5 การ สื่อสาร	ผู้สูงอายุสื่อสารผ่านสื่อกิจกรรม สื่อ มุขปาฐะ ซึ่งถือเป็นทุนเดิมของตน ส่วน สื่อมวลชนและอินเทอร์เน็ต ผู้สูงอายุมิได้ เป็นผู้ผลิตโดยตรง แต่ผู้มาเยี่ยมชมจะนำ เนื้อหาไปนำเสนอ แต่อาจถือได้ว่าเป็นการ กำหนดเนื้อหาทางอ้อม	ผู้สูงอายุสื่อสารเองโดยเน้น สื่อคอมพิวเตอร์ ส่วนสื่อมวลชนนั้น ก็เริ่มให้ความสนใจต่อการนำเสนอ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้
2.ผลลัพธ์		
2.1 อัตลักษณ์	<ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาในอดีต 2. ผู้เสียสละ 3. ผู้ไม่มีอัตตาและอ่อนน้อมอ่อนตน 4. ผู้ไม่ยอมแพ้ 5. ผู้อ่อนแอและการต่อสู้เพื่อสุขภาพที่ เข้มแข็ง 6. เกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ 7. ผู้ทำนุบำรุงพระศาสนา หรือในภาพรวม คือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค 2. ผู้สูงวัยที่มีคุณภาพ 3. ผู้สูงวัยที่สง่างาม 4. ผู้สูงวัยที่มีสุขภาพอ่อนแอและ การต่อสู้เพื่อสุขภาพเข้มแข็ง 5. การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่อง ธรรมชาติ <p>หรือในภาพรวมคือ “ผู้สูงวัยหัวใจ ไฮเทค”</p>
2.2 ความรู้	ผลิตชุดความรู้ด้าน (1) ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ หรือปราชญ์ชุมชน (2) ความสามารถ ทางการสื่อสารของผู้สูงอายุ ซึ่งจะมองว่า ผู้สูงอายุคือผู้ที่มีความสามารถในการ สื่อสารเพื่อพัฒนาตนและสังคม (3) การ บริหารจัดการผู้สูงอายุ จากกรมองในแง่ การสงเคราะห์ สู่การสนับสนุนผู้สูงอายุ	การผลิตชุดความรู้ด้าน (1) การใช้ คอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุ และ (2) การใช้ชีวิตของผู้สูงอายุแนวใหม่ ที่กระตือรือร้น แม้จะหลังเกษียณก็ ตาม ที่สำคัญคือ การผลิตผู้รู้หรือ ผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุกับ คอมพิวเตอร์และการให้คำปรึกษา เรื่องชีวิตผู้สูงอายุแนวใหม่

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPPY
	ชุดความรู้ทั้งสามสร้างผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ ทั้งตัวผู้สูงอายุเอง และคนอื่นๆ เช่น นักการสื่อสาร และนักบริหารจัดการผู้สูงอายุ	
3. การปะทะ อัตลักษณ์ ของชมรม และสังคม		
3.1 การ ยอมรับ วาทกรรมเดิม	การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ และ ความกตัญญู	การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่อง ธรรมชาติ ความกตัญญู และการ ยอมรับการพึ่งพิงตนเอง เช่น การ จัดการเงินด้วยตนเอง
3.2 การ ปฏิเสธ วาทกรรมเดิม	(1) การปฏิเสธการต่อต้านวัยชราด้วย วิทยาศาสตร์ (2) โคแก่กินหญ้าอ่อนอายุยืน (3) การมอบเบี้ยยังชีพให้ผู้สูงอายุทุกคน และ (4) วิถีชีวิตผู้สูงอายุสมัยใหม่ที่ฟื้นฟู ธรรมชาติ เช่น แข่งรถยนต์	การหยุดยั้ง ความชราด้วย วิทยาศาสตร์ และ โคแก่กินหญ้า อ่อนอายุยืน
3.3 การสร้าง วาทกรรม ใหม่	ผู้สูงอายุสามารถเข้มแข็งได้ด้วยการรวมตัว เป็นชมรมและทำกิจกรรมด้วยภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาชุมชนหรือ “ผู้สูงอายุคือผู้มี ศักยภาพต่อชุมชน”	“ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค”
3.4 การผสม วาทกรรมเดิม กับใหม่	การผสมธรรมชาติเข้ากับกิจกรรมต่างๆ และ การผสมการสงเคราะห์เข้ากับกรตอบแทน ผู้สูงอายุ	ภูมิปัญญากับเทคโนโลยีการสื่อสาร

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPpy
3.5 การ ต่อรองกับ วาทกรรมเดิม	<p>-ต่อรองเรื่องความกตัญญู ที่มีใช้ทำเพียงแค่วันเดียว</p> <p>-ต่อรองการยกย่องผู้สูงอายุว่า “ไม่ควรยึดติดกับรางวัล”</p> <p>-ต่อรองเรื่องสุขภาพที่เข้มแข็งด้วยแนวทางต่างๆ</p> <p>-ต่อรองเรื่องโฆษณาบ้านพักคนชราที่ผู้สูงอายุในชมรมควรสร้างเองให้คนในชุมชนมากกว่า</p> <p>-ต่อรองเรื่องเงินฝากสำหรับผู้สูงอายุว่า ควรทำเองมากกว่าให้คนอื่นทำ</p> <p>-ต่อรองการใช้สื่อสมัยใหม่ที่ต้องรู้เท่าทันสื่อ มิใช่ใช้อย่างเดียว</p>	<p>-ต่อรองความอ่อนแอสู “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ และผู้สูงอายุที่กระตือรือร้น (active aging)”</p> <p>-ต่อรองแนวคิดสุขภาพที่อ่อนแอสู การต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง</p> <p>-ต่อรองแนวคิดรัฐจัดการสวัสดิการผู้สูงอายุด้วยการให้เบี้ยยังชีพ</p> <p>-ต่อรองแนวคิดภูมิปัญญาที่ไม่ได้มีทุกคน</p> <p>-ต่อรองแนวคิดสถานบริการผู้สูงอายุที่ไม่ใช่สำหรับตนเอง</p> <p>-ต่อรองแนวคิดเรื่อง anti aging คือ หากเป็นสตรีจะยอมรับความสวยแต่สง่า แต่อีกกลุ่มกลับมองมิติศาสนามากกว่า</p>
4. ปัจจัยที่ เกี่ยวข้อง		
4.1 ปัจจัย ด้าน อัตลักษณ์	<p>ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด มีความหลากหลาย และผู้สูงอายุก็จะเลือกในส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง คือ ศาสนา การเคารพผู้สูงอายุ และความเชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมนะเทศกรรม</p> <p>ส่วน อัต ลั ก ษ ณ์ ใน ยุ ค ที่ ส อ ง กั ก็ต้องปรับเปลี่ยนสู่การสนับสนุนผู้สูงอายุ ในยุคที่สาม</p>	<p>ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดมีความหลากหลาย และผู้สูงอายุสามารถเลือกในส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อตน คือ ศาสนา และความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ บางอัตลักษณ์อ่อนแอ คือ ภูมิปัญญาทำให้ผู้สูงอายุมองว่าไม่ใช่ทุกคนที่มีความรู้ และ บาง อัต ลั ก ษ ณ์ ก็เปลี่ยนแปลง เช่น การแพทย์เดิมสู่ทางเลือกทำให้เลือกในสิ่งที่เหมาะสม</p>

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPPY
		กับตนมากที่สุด
4.2 ปัจจัย ด้านกลุ่ม ผู้สูงอายุ ประชากร ศาสตร์และ สุขภาพะ	<p>ในด้านประชากรศาสตร์ เป็นผู้สูงอายุที่แม้จะดูเหมือนมีรายได้ต่ำ การศึกษาต่ำ อาศัยในชนบท แต่ในความเป็นจริงผู้สูงอายุในชมรมกลับมีรายได้ที่พอเพียง มีการศึกษาด้านธรรมะสูงและมีความรู้ด้านเกษตรกรรม ทั้งภูมิปัญญาและการหาความรู้จากที่อื่นๆ จึงทำให้เป็นทุนที่ได้รับการยกย่องในการทำกิจกรรมและได้รับการยอมรับจากทั้งคนภายในและคนภายนอก</p> <p>ส่วนในด้านสุขภาพะ พบว่า มีความแข็งแรง แม้จะเป็นโรคแต่ก็ได้เป็นอุปสรรคในการรวมกลุ่มทำกิจกรรม</p>	<p>ในด้านประชากรศาสตร์ เป็นผู้สูงอายุที่มีรายได้สูง สถานภาพสังคมสูง การศึกษาสูง อาศัยในเมือง ทำให้มีอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ตนเองได้อย่างดี โดยเฉพาะอำนาจเงิน แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจัยด้านเพศเป็นตัวแปรสำคัญอีก ตัวแปรที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุโดยเฉพาะสตรีให้แตกต่างไปคือ “งามสมวัย”</p> <p>สำหรับด้านสุขภาพะ พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุมีสุขภาพะในระดับดี ทั้งกาย ใจ สังคม จิตวิญญาณ ทำให้เข้าร่วมกลุ่มได้</p>
4.3 ปัจจัย การรวมกลุ่ม เป็นชมรม แบบถาวร	<p>การรวมกลุ่มเป็นชมรมแบบถาวรทำให้เกิดพลังของผู้สูงอายุที่แลกเปลี่ยนความคิด “หลายหัวดีกว่าหัวเดียว” และการทำงานกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน อีกทั้ง ทำให้คนในและคนนอกชุมชนให้การสนับสนุนได้ง่าย อันทำให้เกิดอัตลักษณ์ในด้านบวก คือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”</p>	<p>(แม้จะมีการรวมกลุ่ม ทว่า เป็นการรวมกลุ่มแบบหลวมๆ เพื่อการเรียนรู้ คอมพิวเตอร์มากกว่าการรวมกลุ่มแบบถาวรและทำกิจกรรมเพื่อสังคม จึงไม่จัดอยู่ในหัวข้อนี้)</p>

ตารางที่ 11 (ต่อ): เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ
สองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม	ชมรมผู้สูงอายุ OPPY
4.4 ปัจจัย ด้านชุมชน สนับสนุน	แม้ว่า ในด้านหนึ่งสถาบันในชุมชนอาจได้รับนโยบายจากรัฐส่วนกลางทั้งการแพทย์และรัฐที่ต้องสงเคราะห์ผู้สูงอายุในอดีต แต่ทว่า เมื่อผู้สูงอายุมีความเข้มแข็ง มีภูมิปัญญา อีกทั้งการรวมตัวกันเพื่อลดทอนปัญหาของผู้สูงอายุในแต่ละบุคคล จึงทำให้สถาบันในชุมชนเริ่มคลี่คลายตัว มองผู้สูงอายุด้านบวก ประกอบทั้งนโยบายรัฐใหม่ที่เริ่มสนับสนุนผู้สูงอายุ จึงทำให้สถาบันในชุมชนและชาวบ้านมองผู้สูงอายุด้านบวก	บริษัทเอกชนเลย หรือภาคธุรกิจให้การสนับสนุนชมรม แต่ก็อยู่บนเงื่อนไขที่ชมรมจ่ายเงินให้กับบริษัทด้วย

11.1 เปรียบเทียบการวิเคราะห์วาทกรรม

จากตารางข้างต้นสามารถเปรียบเทียบการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ ในภาพรวมพบว่า วาทกรรมอัตลักษณ์ของทั้งกลุ่ม OPPY และกลุ่มผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามมีส่วนคล้ายคลึงกัน คือ ต่างพากันต่อสู้เพื่อแสดงอัตลักษณ์ของตนเองออกมา แต่ก็มีจุดต่างกัน คือ กลุ่ม OPPY จะมุ่งเน้นการจัดการตนเองให้มีประสิทธิภาพด้วยการใช้เทคโนโลยีและการบริโภคเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตวัยชราได้อย่างมีความสุข ดังอัตลักษณ์หลักที่ว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กลับมุ่งเน้นการพัฒนาตนเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อคนอื่นและชุมชนดังอัตลักษณ์เดิมของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรมที่ระบุว่า “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” ส่วนรายละเอียดของความเหมือนและต่างนั้นจะพิจารณาได้ผ่านตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

ในด้านตัวบท อาจจำแนกได้เป็น ประเภทเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ ขยายความได้ว่า ในแง่ของประเภทเนื้อหาพบว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มมองร่างกายว่าแม้จะอ่อนแอตามธรรมชาติและทางการแพทย์ แต่กลับไม่ยอมแพ้พร้อมที่จะต่อสู้ด้วยแนวทางของตน เช่น การออกกำลังกาย การแพทย์ทางเลือก การใช้สื่อที่เหมาะสมกับตน เช่น การรวมกลุ่มในกรณีของชมรม

ผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม และการใช้สื่อคอมพิวเตอร์ของกลุ่ม OPPY รวมถึงปฏิเสธว่า เมื่อผู้สูงอายุมีอายุมากขึ้นจะต้องมีความอ่อนล้าทางใจ แต่ทั้งสองกลุ่มกลับมองว่า จริงอยู่ที่มีความอ่อนล้าแต่ก็สามารถปรับตัวปรับใจให้เข้มแข็งได้ และสามารถทำกิจกรรมได้ด้วย

นอกจากนั้นยังปฏิเสธวิธีคิดที่มองว่า ผู้สูงอายุจะต้องอยู่กับบ้านอย่างเดียวด้วยการทำกิจกรรมเพื่อสังคมในกลุ่มของชมรมผู้สูงอายุ ต. โพธิ์ไทรงาม หรือการใช้คอมพิวเตอร์ของกลุ่ม OPPY ที่สำคัญก็คือ ทั้งสองกลุ่มต่างยืนอยู่บนฐานคิดเดียวกันด้านของการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต แต่ภายใต้ความเหมือนด้านศาสนาก็มีความต่างกัน คือ กลุ่ม OPPY อาจจะไม่ได้อำนาจไปสู่อำนาจการเข้าวัดเข้าวาต่างชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตที่เป็นผู้สูงอายุยุคใหม่ (modern elderly person)

ส่วนในด้านของประเภทวาทกรรมก็พบว่า ทั้งสองกลุ่มมักจะใช้กลยุทธ์ที่คล้ายๆ กันในการกำหนดอัตลักษณ์ตนเอง โดยกลยุทธ์แรกคือการ “โต้แย้ง” หรือปฏิเสธความหมายที่คนอื่นกำหนดให้ในแง่ลบ หลังจากนั้นก็จะใช้การ “สาธิต” การทำกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะวางอยู่บนความถนัดและสอดคล้องกับกลุ่มตนเอง เช่น กลุ่ม OPPY จะใช้คอมพิวเตอร์เพราะมีความถนัดและมีเงิน รวมถึงใช้การสื่อสารแบบมุขปาฐะ ส่วนกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามจะใช้สื่อกิจกรรมและมุขปาฐะ โดยใช้ทุนเดิมของตนมากกว่าจะใช้เงิน หลังจากนั้นจึงใช้วาทกรรมประเภท “ยกตัวอย่าง” “เปรียบเทียบ” “อธิบาย” เป็นตัวช่วยเสริม

ส่วนกรณีประเภทวาทกรรม “สั่งสอน” จะใช้กับผู้สูงอายุด้วยกันเองมากกว่าที่จะสั่งสอนคนอื่น ๆ เพราะจะทำให้เกิดภาพเชิงลบว่า “คนแก่ขี้บ่น” และอาจมีนัยยะของการลดลงของอำนาจผู้สูงอายุจึงไม่ค่อยจะใช้การสั่งสอน หรือหากจะใช้จะสั่งสอนทางอ้อม หรือการสั่งสอนให้รู้จักสำนึกบุญคุณผู้สูงอายุ ซึ่งก็จะใกล้เคียงกัน ไม่ต่างจากประเภทวาทกรรม “ยอมรับ” ที่ทั้งสองกลุ่มก็จะยอมรับวาทกรรมเดิม โดยเฉพาะวาทกรรมในสังคมเกษตรกรรมด้านศาสนา คือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่จะมีจุดต่างคือ ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะให้น้ำหนักต่อการยอมรับวาทกรรมความกตัญญูค่อนข้างมาก ต่างจากกลุ่ม OPPY ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากกลุ่ม OPPY ซึ่งมีทรัพย์สินสมบัติอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องตอกย้ำความกตัญญูเพราะลูกหลานก็จะมาช่วยดูแลอยู่ต่อเนื่อง แต่ก็มิได้ปฏิเสธแนวคิดดังกล่าว และอีกส่วนหนึ่งก็อาจเนื่องมาจากสังคมเมืองและสังคมสมัยใหม่การเรียกร้องความกตัญญูเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากเมื่อเทียบกับสังคมชนบท

อนึ่ง ในกรณีของกลุ่มผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะมีจุดที่แตกต่างไปคือสถาบันรัฐและการแพทย์ในชุมชนต่างก็ใช้วาทกรรม “สาธิต” เป็นเครื่องมือกำหนดผู้สูงอายุด้วย เช่น การตรวจตราและการให้เบี่ยงชีพผู้สูงอายุ ซึ่งกรณีนี้ไม่พบในส่วนของกลุ่ม OPPY ซึ่งอาจเนื่องมาจากบริบทสังคมในกลุ่ม OPPY ไม่ได้เกี่ยวข้องกับภาครัฐและการแพทย์โดยตรงเมื่อเทียบ

กับชุมชนของผู้สูงอายุใน ต.โพธิ์ไทรงาม หรือหากมองในอีกแง่หนึ่งก็คือ กลุ่ม OPPY ก็อาจมิใช่เป็นผู้สูงอายุก็ได้ เพราะเขาและเธอมีอัตลักษณ์เดิมคือชนชั้นสูง สถานภาพที่ดีมากกว่าการเป็นผู้สูงอายุที่ต้องรับความช่วยเหลือ

สำหรับประเภทสื่อ ทั้งสองกลุ่มมีสื่อที่คล้ายกันคือ สื่อสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง แต่จะมีจุดต่างกันตรงที่ กลุ่ม OPPY จะผลิตสื่อโดยเน้นสื่อสาระบันเทิง และใช้สื่อสมัยใหม่คือ คอมพิวเตอร์ในการกำหนดอัตลักษณ์ของตนคู่กับสื่อกิจกรรมและมุขปาฐะ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการตอบรับอัตลักษณ์ของกลุ่ม OPPY “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” กล่าวคือ เป็นผู้สูงอายุที่มีเงินและมีวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่เน้นการทำกิจกรรมเพื่อความสุข ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กลับจะใช้สื่อทั้งสามแบบคือ สาระ บันเทิง และสาระบันเทิง โดยที่สื่อทั้งหมดนั้นจะวางอยู่บนฐานความรู้เดิมของผู้สูงอายุประสานกับความรู้ใหม่ เช่น การทำดอกไม้จันทน์ เกษตรพอเพียง หล่อเทียน และทั้งหมดก็จะมุ่งสู่การพัฒนาตนเองและชุมชน ตามอัตลักษณ์ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ สื่อมวลชนที่น่าเสนอประเด็นของทั้งสองกลุ่มจะมองผู้สูงอายุในด้านบวก ต่างไปจากงานวิจัยที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ผ่านมาที่อาจมองผู้สูงอายุในเชิงลบบ้าง เช่น อ่อนแอด้านร่างกายแต่มีใจเข้มแข็ง ดังที่ปรากฏในสารคดีหญิงชราในรายการ “คนค้นคน” (พรพรรณ สมบูรณ์บัติ, 2549) หรือการใช้ผู้สูงอายุเป็นเป้าหมายทางการตลาดในสื่อโฆษณา (ปานจักร์ ทองปาน, 2540) ทั้งนี้ ก็เนื่องจากสื่อมวลชนในกลุ่มนี้นอกจากจะใกล้ชิดกับผู้สูงอายุและเห็นภาพความเป็นจริงที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มเป็นผู้สูงอายุที่เข้มแข็งแล้ว ในกรณีของกลุ่ม OPPY ผู้สูงอายุยังกำหนดเนื้อหาสื่อมวลชนผ่านเทคนิคการประชาสัมพันธ์อีกด้วย ผลที่ตามมาคือ ผู้คนในสังคมจะเริ่มมองเห็นว่า ผู้สูงอายุอาจมิใช่แต่มีความหมายอ่อนแอ แต่จะมี “ความหลากหลาย” ทั้งบวกหรือลบปะปนกัน

ในแง่ของปฏิบัติการวาทกรรม พบว่า ทั้งสองกลุ่มจะมีผู้ผลิตวาทกรรมสองกลุ่ม คือ ตนเองเป็นผู้ผลิต และคนอื่นเป็นผู้ผลิต ส่วนจุดต่างคือ ขณะที่กลุ่ม OPPY ไม่ว่าจะใครเป็นผู้ผลิตวาทกรรม ตนเองหรือผู้อื่นก็จะมีแนวโน้มไปในทิศทางบวก เหตุผลสำคัญก็คือ ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY มีอำนาจเงินในการกำหนดความหมายของตนเองโดยผ่านบริษัทการทำโฆษณาประชาสัมพันธ์และผ่านสื่อ

ส่วนกรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กลับมิได้เป็นเช่นนั้นทั้งหมด หากเป็นคนภายนอกที่ไม่ได้ใกล้ชิด เช่น สถาบันรัฐและการแพทย์ส่วนกลางในยุคแรกจะกำหนดอัตลักษณ์ในด้านลบ แต่หากเป็นคนภายนอกที่เข้ามาเยี่ยมชมนักจะนำข้อมูลที่ได้ไปเผยแพร่สู่คนวงนอกในด้านบวก โดยเฉพาะความเข้มแข็งและมีคุณภาพ ที่สำคัญคือ การผลิตที่มีคนภายนอกมาเกี่ยวข้องจะทำให้เกิดการใช้สื่อที่หลากหลาย เช่น สื่อกิจกรรม สื่อมุขปาฐะ สื่อมวลชน และสื่ออินเทอร์เน็ต อัน

ทำให้เกิดการแพร่กระจายในวงกว้างมากกว่าการที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตเอง และที่สำคัญคือ การได้รับการประทับตราว่าน่าเชื่อถือ

ในปากของการบริโภคก็สอดคล้องกันคือ หากผู้สูงอายุเป็นผู้บริโภคความหมายที่คนอื่นผลิตให้ นั่นก็จะไม่ยอมรับโดยทันทีแต่จะต่อรองความหมายตามประสบการณ์ของตนอันแสดงให้เห็นอำนาจในการกำหนดตัวตนของตนเอง แต่กรณีของผู้รับสารที่เป็นคนใกล้ชิดกับผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มก็จะเห็นด้วยกับวาทกรรมอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุสร้างขึ้น เนื่องด้วยการเห็นกิจกรรมที่ทำมาด้วยตนเอง

สำหรับปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นบริบทสำคัญในการรองรับตัวบท และปฏิบัติการวาทกรรม พบว่า ทั้งสองกลุ่มจะมีทั้งส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือ อยู่ภายใต้สังคมข้อมูลข่าวสาร แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ยังคงปะปนด้วยแนวคิดในสังคมเกษตรกรรม เช่น ความเชื่อเรื่องศาสนาและความกตัญญู ทำให้ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มมองว่าผู้สูงอายุจะต้องอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ และการรู้คุณค่าต่อผู้สูงอายุ แม้ว่ากลุ่มผู้สูงอายุ OPKY อาจจะไม่ได้นำหน้าหนักกับแนวคิดหลังมากเท่าไรนัก แต่ก็เห็นด้วยว่ายังคงต้องมีแนวคิดนี้สนับสนุนในสังคม

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มก็ยังคงปะทะกับวาทกรรมในสังคมอุตสาหกรรมคือ ร่างกายที่อ่อนแอเป็นโรค กล่าวคือ ร่างกายมีแนวโน้มแห่งความอ่อนแอและเป็นโรค ส่วนกลุ่ม OPKY ก็ยังปะทะกับวาทกรรมการเกษียณอายุที่ระบุให้อายุหลัง 60 ปีเป็นช่วงเวลาแห่งการเกษียณ และชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามก็ต้องปะทะกับวาทกรรมการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ที่แจกเบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุในชนบท ทั้ๆ ที่ตนเองอาจมิใช่เป็นผู้ยากไร้ก็ตามที

สำหรับในด้านของการก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร จะมีความแตกต่างกันของกลุ่ม OPKY และชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม

หากเป็นกรณีของชมรม OPKY จะปะทะกับวาทกรรมเทคโนโลยีสมัยใหม่และการตลาด ดังจะพบได้จากแนวคิดการใช้ชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ ที่สนใจการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขหลังเกษียณ รวมถึงการใช้คอมพิวเตอร์ นอกจากนี้ ยังพัฒนาแนวคิดเรื่องการแพทย์สุขภาพสมัยใหม่ที่ “ชะลอความชรา” หรือแม้กระทั่งแม้อายุจะมากแต่ก็สามารถ “สวยและสง่า” ได้เช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากการก้าวสู่สังคมสมัยใหม่และกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่ม OPKY เป็นกลุ่มที่มีรายได้สูง การตลาดจึงก้าวเข้ามามีบทบาทอย่างสูงโดยมองว่าผู้สูงอายุสามารถเป็นผู้บริโภคชั้นดีได้ ทั้งหมดนี้จะไม่ปรากฏในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม เพราะเป็นกลุ่มที่มีรายได้น้อยและอยู่ห่างไกลจากวิทยาการการแพทย์สมัยใหม่

ในทางกลับกัน กรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ที่อยู่ในพื้นที่ชนบท กลับปะทะกับสถาบันรัฐและการแพทย์ เช่น รัฐ (อบต.) สถานือนามัย และโรงเรียน เริ่มขยายบทบาทใหม่ต่อผู้สูงอายุ คือการเป็นผู้ “สนับสนุน” ให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนได้ ซึ่งเป็นแนวทางของรัฐแนวทางใหม่ที่ไม่อยากให้ผู้สูงอายุพึ่งพิงอีกต่อไป ประเด็นดังกล่าวไม่ปรากฏในกรณีชมรม OPPY เพราะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความพร้อมด้วยทุนทรัพย์และสถาบันรัฐและการแพทย์ไม่สามารถก้าวเข้าไปจัดการในฐานะผู้สูงอายุ

11.2 เปรียบเทียบผลลัพธ์ที่ได้

ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์วาทกรรมจำแนกได้เป็นอัตลักษณ์ และความมั่ง

ในด้านแรก อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ พบว่า ทั้งสองกลุ่มจะมีอัตลักษณ์ส่วนใหญ่จะเป็นไปในทิศทางที่บวก มีอัตลักษณ์ด้านลบปนอยู่แต่น้อยคือ “ความอ่อนแอด้านสุขภาพ” แต่ก็ “สามารถต่อสู้ได้เพื่อให้สุขภาพแข็งแรง” ซึ่งนั่นก็มาจากผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มมีอำนาจที่สามารถกำหนดตัวตนได้ อย่างไรก็ตาม ในทิศทางด้านบวกก็จะมีจุดที่คล้ายกัน คือ “การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ” “ผู้เชี่ยวชาญ(ในบางด้าน)” และ “ผู้สูงวัยที่มีคุณภาพ” จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นอัตลักษณ์หลักของทั้งสองกลุ่มที่มองตนเองด้านบวกโดยวางอยู่บนพื้นฐานด้านสังคมเกษตรกรรมที่ยึดมั่นในศาสนา และความเชี่ยวชาญมีคุณค่า

ส่วนจุดที่แตกต่างกัน ก็คือ ทั้งสองกลุ่มต่างพากันนิยามตัวตนที่แตกต่างกัน ในกรณีชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะนิยามว่า “ผู้เสียสละ” “ผู้ไม่มีอัตตาและอ่อนน้อมถ่อมตน” “ผู้ไม่ยอมแพ้” และ “ผู้ทำนุบำรุงศาสนา” ส่วนกรณีกลุ่ม OPPY จะนิยามตนเองว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” และ “ผู้สูงวัยที่สง่างาม”

กล่าวได้ว่า จุดร่วมของอัตลักษณ์ก็คือ **ความเข้มแข็งมีคุณภาพและการเชื่อในศาสนา** ซึ่งอาจถือเป็นการปฏิเสธการมองว่าผู้สูงอายุไร้ค่าและยอมรับอัตลักษณ์เรื่องศาสนาในสังคมไทย

แต่จุดต่างนั้นจะเป็นการประกอบอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาตามสภาพของกลุ่มตนเอง ในขณะที่กลุ่ม OPPY จะมองว่า ตนเองเป็นคนแก่ที่ทันสมัยอยู่ในสังคมเมืองและมีอำนาจเงิน จึงนิยามตนเองว่า “ไฮเทค” และ แม้จะสูงวัยแต่ก็ “สง่างาม” ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ **“ผู้สูงอายุยุคใหม่”**

ในทางตรงกันข้าม ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กลับมองว่า ตนเองเป็นเพียงผู้สูงอายุที่อยู่ในชนบทแต่ก็ยังทำประโยชน์ให้กับชุมชน หรือ **“ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”** และเนื่องด้วยการทำประโยชน์นั้นเป็นเรื่องที่ยาก จึงต้องหาทางระดมสรรพกำลังร่วมกันทั้งผู้สูงอายุ คนใน

และนอกชุมชน อัตลักษณ์ของตนเอง จึงกลายเป็น “ผู้ไม่ยอมแพ้” “ผู้เสียสละ” “ผู้ไม่มีอดีตและอ่อนน้อมถ่อมตน” เพื่อระดมพลังได้ง่าย และที่สำคัญคือ การเป็นผู้ผูกพันกับศาสนาจึงทำหน้าที่ “ผู้ทำนุบำรุงศาสนา”

ในด้านของความรู้ พบว่า ทั้งสองกลุ่มต่างสร้างชุดความรู้ขึ้นมาด้วยตนเองเพื่อที่จะยืนยันให้เห็นอัตลักษณ์ของตนในด้านบวก และชุดความรู้นี้ก็สร้างผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุไปในตัว เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านคอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุ ผู้เชี่ยวชาญด้านวิถีชีวิตผู้สูงอายุ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร ผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการผู้สูงอายุ เป็นต้น

แต่จุดที่แตกต่างกันก็คือ ชุดความรู้ของทั้งสองกลุ่มจะแตกต่างกันไปเพราะอัตลักษณ์นั้นจะไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ในกลุ่ม OPDY จะสร้างชุดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ “ความทันสมัย” คือ “การใช้คอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุ” ซึ่งจะต่างไปจากการใช้คอมพิวเตอร์ของกลุ่มอื่นๆ นอกจากนั้น ยังสร้างชุดความรู้เรื่อง “การใช้ชีวิตของผู้สูงอายุแนวใหม่ที่กระตือรือร้น” และที่สำคัญคือ การใช้คอมพิวเตอร์ เพื่อต่อสู้การมองว่าผู้สูงอายุจะเกษียณอยู่กับบ้าน

ส่วนในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ. พิษณุโลก ก็สร้างชุดความรู้ขึ้นมา โดยเน้นชุด **“ความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพชุมชนของตน”** คือ ชุดความรู้ “ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ” หรือปราชญ์ชุมชน เพื่อเน้นย้ำคุณค่าผู้สูงอายุในชุมชนที่แตกต่างจากผู้สูงอายุที่อื่นๆ รวมถึงชุดความรู้เรื่อง “ความสามารถทางการสื่อสาร” เพื่ออธิบายว่า ผู้สูงอายุในชมรมมีความสามารถทางการสื่อสารที่สูงจนทำให้เกิดการร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมได้ และชุดความรู้สุดท้าย คือ ชุดความรู้เรื่อง “การบริหารจัดการผู้สูงอายุ” ซึ่งไม่ใช่การสงเคราะห์หรือการมองผู้สูงอายุอ่อนแอเท่านั้น แต่หมายถึงการให้การสนับสนุนผู้สูงอายุเพราะผู้สูงอายุสามารถดูแลตนเองด้วยการรวมกลุ่มกันเป็นชมรมได้

11.3 การปะทะกันของอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดและผู้สูงอายุกำหนด

แม้ว่าจะมีอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่สถาบันต่างๆ กำหนดความหมายของผู้สูงอายุที่หลากหลาย และสามารถจำแนกได้เป็นสามยุคด้วยกัน แต่ในทางกลับกันบรรดาผู้สูงอายุทั้งกลุ่ม OPDY และชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงามก็มีอำนาจในการต่อสู้กับอัตลักษณ์ดังกล่าวได้เช่นกัน อันเป็นข้อยืนยันของพลังของปัจเจกบุคคล เมื่อจำแนกแนวทางการปะทะดังกล่าวสามารถจำแนกได้ 5 ด้าน

โดยที่ด้านแรก จะเป็นการยอมรับอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดให้ นั่นก็คือ อัตลักษณ์ด้านการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ และความกตัญญูทวดเทวี เหตุผลสำคัญก็คือ ไม่ว่าจะ

ผู้สูงอายุในกลุ่มใดก็ล้วนแล้วแต่เล็งเห็นผลประโยชน์จากอัตลักษณ์ดังกล่าว จึงนำมาเป็นเครื่องนิยามตนเองด้วย และประโยชน์ที่ว่าก็คือ การยอมรับในการเปลี่ยนแปลงของความแก่ชรา และการที่คนรุ่นหลังจะให้ความกตัญญูกตเวทิต์ ถึงแม้ว่าอัตลักษณ์ในชุดนี้จะเป็นอัตลักษณ์ในสังคมเกษตรกรรมแต่ก็ยังไม่จางหายไปจากสังคมไทยและผู้สูงอายุก็พยายามจะยืนยันอัตลักษณ์นี้ อย่างไรก็ตามก็ดี กลุ่ม OPPY อาจจะทำให้ผู้นำนักในส่วนนี้น้อยเมื่อเทียบกับกรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม เนื่องจากมีทรัพย์สินสมบัติที่บรรดาลูกหลานจะให้ความกตัญญูอยู่แล้ว อีกทั้งการเรียกร้องความกตัญญูในสังคมสมัยใหม่เป็นเรื่องยากเมื่อเทียบกับสังคมชนบท

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุชมรม OPPY ซึ่งเป็นผู้สูงอายุในเมือง ชนชั้นสูง จึงมีแนวโน้มการยอมรับอัตลักษณ์ในสังคมข้อมูลข่าวสารที่เน้นให้ผู้สูงอายุดูแลตนเอง ดังตัวอย่างคือ การที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เห็นด้วยกับการที่ผู้สูงอายุควรจะต้องจัดการเงินด้วยตนเองมากกว่าการให้รัฐเป็นผู้ดูแลหรือการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ

สำหรับการปะทะกันของอัตลักษณ์อีก 4 ด้าน จะมีลักษณะการต่อสู้ในหลากหลายรูปแบบ นับตั้งแต่ การปฏิเสธ การสร้างใหม่ การผสมผสาน และการต่อรอง ในแต่ละรูปแบบจะมีระดับความรุนแรงที่แตกต่างกัน การปฏิเสธและการสร้างใหม่คือความรุนแรงที่สุด ส่วนการผสมผสานและการต่อรองจะลดลงเพราะถือเป็นการผนวกอัตลักษณ์ที่มีมาที่เก่าใหม่ให้เข้าด้วยกันหรืออาจไม่เห็นด้วยในบางส่วน

การปะทะกันสี่แบบนี้ได้นั้นแสดงให้เห็นว่า บรรดาผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนั้นมีอำนาจอย่างมากในการกำหนดอัตลักษณ์ของตน และสร้างสรรค์รูปแบบที่หลากหลายที่ต่อกรกับอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดมา และในอีกด้านหนึ่งก็อาจมองได้ว่า อำนาจที่สังคมกำหนดผู้สูงอายุไทยอาจจะไม่รุนแรงมากนักจึงทำให้เกิดกลยุทธ์การปะทะกันหลายแบบแทนที่จะถูกรวบงำทั้งหมด

อย่างไรก็ดี ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มก็มีความแตกต่างกันในการปะทะและต่อสู้อัตลักษณ์ตามแนวทางของตน

ในขณะที่กลุ่ม OPPY ที่แม้จะดูเหมือนเป็นกลุ่มผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ที่สร้างอัตลักษณ์ใหม่ว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” แต่กลับปฏิเสธวิถีคิดของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่หยุดยั้งความชรา และวิถีคิดเรื่อง “โคแกกินหญ้าอ่อนอายุยืน” เพราะเป็นเรื่องที่ฝืนกับธรรมชาติ

พร้อมกันนั้นยังผสมผสานอัตลักษณ์เดิมกับใหม่เข้าด้วยกัน คือ ภูมิปัญญากับเทคโนโลยี การสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตเพื่อต่อยอดอัตลักษณ์ใหม่ที่สร้างขึ้น และการต่อรองแนวคิดต่างๆ ที่มองผู้สูงอายุที่อ่อนแอและสงเคราะห์ผู้สูงอายุว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้นั้นมีความแข็งแรง กระตือรือร้น ไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงรัฐด้วยสวัสดิการเบี้ยยังชีพ การต่อรองสถานบริการผู้สูงอายุที่ไม่เหมาะกับกลุ่ม

ตนเพราะว่ามีทุนทรัพย์ที่ไม่จำเป็นต้องเข้าสถานบริการดังกล่าว การต่อรองภูมิปัญญาว่ามีได้เป็น เรื่องที่ผู้สูงอายุทุกคนมี และหากเป็นสตรีก็จะยอมรับความสวยงามที่เคียงข้างกับความชรา เป็นต้น

ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ก็สร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่ว่า “ผู้สูงอายุคือผู้มี ศักยภาพต่อชุมชน” หรือการรวมตัวกันของผู้สูงอายุเพื่อทำกิจกรรมโดยใช้ภูมิปัญญาเพื่อพัฒนา สังคม และปฏิเสธอัตลักษณ์ในสังคมยุคใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีวิทยาศาสตร์ชะลอความชรา วิถีชีวิต ผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ทำกิจกรรมเพื่อตนเอง รวมถึงปฏิเสธการสงเคราะห์ผู้สูงอายุด้วยเบี้ยยังชีพ และ แนวคิดเรื่อง “โคแอกินหน้าอ่อนอายุยืน” เพราะมองว่าผู้สูงอายุมีคุณธรรมจริยธรรม ไม่ฝืน ธรรมชาติ และสามารถทำกิจกรรมได้ด้วยตนเอง

ชมรมผู้สูงอายุยังผสมผสานธรรมะเข้ากับกิจกรรมต่างๆ ที่ทำด้วย ตามอัตลักษณ์หลักที่ เน้นมิติจริยธรรมคุณธรรมในใจ และการต่อรองวาทกรรมต่างๆ ที่สังคมสร้างขึ้นในหลากหลายด้าน ทั้งในอดีตคือ ความกตัญญูที่ไม่ควรทำเพียงแค่วันเดียว หรือกรณีการยกย่องผู้สูงอายุก็ไม่ควรทำ เพราะไม่ควรยึดติดกับรางวัล รวมถึงต่อรองอัตลักษณ์ในยุคที่สองที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอต้อง สงเคราะห์ คล้ายคลึงกับผู้สูงอายุกลุ่ม OPpy ที่สามารถต่อสู้เพื่อความเข้มแข็ง การต่อรองเรื่อง โฆษณาบ้านพักคนชราและกรณีของเงินฝากสำหรับผู้สูงอายุว่าเป็นสิ่งที่ควรนำมาประยุกต์กับ ชุมชนมากกว่าให้คนอื่นทำ และการรู้เท่าทันสื่อสมัยใหม่มากกว่าการใช้เพื่อประโยชน์ตนเองและไม่ ยั้งคิด

การต่อสู้ของอัตลักษณ์นั้นก็เพื่อยึดโยงไปสู่อัตลักษณ์หลักของกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม คือ กลุ่ม OPpy จะมุ่งเน้น “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” และชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ก็ จะ มุ่งเน้น “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” หรือการรวมตัวกันของผู้สูงอายุเพื่อทำกิจกรรมโดยใช้ ภูมิปัญญาและศาสนาเพื่อสังคม

การอธิบายความหมายทั้งหมดนั้นวางอยู่บนรากฐานความคิดที่ว่า ผู้สูงอายุมีอำนาจใน การกำหนดตนเอง และหากเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนี้มีอำนาจค่อนข้างสูง ในการกำหนดความหมายของตนเองออกมาภายใต้ความหมายที่หลากหลายของสังคมที่ กำหนดอยู่ และผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มก็จะต่อรองกับความหมายที่ตนเองไม่เห็นด้วยหรือไม่ สอดคล้องกับอัตลักษณ์ที่ตนกำหนด ทั้งนี้ การที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มสามารถมีอำนาจกำหนด ตัวตนได้นั้นก็จะขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องในหัวข้อถัดไป

11.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่มีพลังในการกำหนดอัตลักษณ์ของตนเองและต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่ คนอื่นกำหนดได้นั้นวางอยู่บนเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการคือ ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด

มีความหลากหลาย ปัจจัยด้านผู้สูงอายุ ทั้งด้านประชากรศาสตร์และสุขภาพ และการสนับสนุน จากชุมชน

ในด้านแรก อัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดมีความหลากหลาย กล่าวคือ เมื่อสังคมกำหนด อัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลาย จึงยอมเป็นหนทางที่ดีสำหรับการ “หยิบ” หรือ “เลือก” อัตลักษณ์ ที่ผู้สูงอายุคิดว่าเหมาะกับตนเองหรือได้ประโยชน์กับตนเองมาประกอบเป็นตัวตนของตน ดังที่ พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มมักจะหยิบยกอัตลักษณ์ด้านการเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่อง ธรรมชาติ ผู้เชี่ยวชาญ และความกตัญญูต่อผู้สูงอายุเข้ามากำหนดชีวิตของตน

นอกจากนั้น เนื่องจากอัตลักษณ์มีการแปรเปลี่ยนไปจากสังคมอุตสาหกรรมที่มอง ผู้สูงอายุในฐานะอ่อนแอและต้องสงเคราะห์ แต่เมื่ออำนาจเปลี่ยนไปพร้อมกับการเปลี่ยนผ่านสู่ สังคมข้อมูลข่าวสารก็เริ่มเกิดแนวคิดผู้สูงอายุต้องพึ่งตนเอง ภาครัฐ ภาคการแพทย์ การตลาด ก็ ต้องหันมาให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อผู้สูงอายุ และในส่วนนี้นั้นก็ทำให้ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่มีความ เข้มแข็งก็จะต่อรองและเลือกความหมายที่เหมาะสมกับตนมาใช้ได้เช่นกัน เช่น การให้รัฐและ การแพทย์สนับสนุนการทำงานของตนในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร หรือการใช้ การตลาดผู้สูงอายุเป็นฐานหลักสำหรับกลุ่ม OPY เป็นต้น

ด้านที่สอง ปัจจัยด้านผู้สูงอายุเป็นผู้กำหนด จำแนกได้ตามความแตกต่าง ประชากรศาสตร์และสุขภาพ กล่าวคือ ผู้สูงอายุจะมีความแตกต่างกัน เช่น รายได้ สถานภาพ การศึกษา สถานที่อยู่อาศัย เพศ และสุขภาพ และทั้งหมดนี้จะมีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ของ ตน

สำหรับในกรณีของกลุ่ม OPY เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีรายได้สูง สถานภาพสูง การศึกษาสูง อาศัยในเมือง และมีสุขภาพที่ดี กลุ่มนี้จึงหันมาใช้ “เงิน” ที่ตนเองมีเป็นทุนสำคัญที่จะผลักดันให้ เกิดวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือที่พิสูจน์ว่า ตนเองยังเป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้ ภูมิปัญญา และเข้มแข็ง ไม่ใช่อายุบ้านหลังเกษียณเท่านั้น

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้หากเป็นสตรีสูงอายุก็น่าจะมองเห็นว่า ความสวยงามยังคง เป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตในลักษณะ “สวยสง่า” เหตุนี้ มิติความกตัญญูจึงอาจมิใช่เป็นสิ่งสำคัญ เพราะว่าการกลุ่ม OPY ยังคงมีทรัพย์สินเงินทองที่บุตรหลานจะให้ความเอาใจใส่

ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร หากพิจารณาเทียบกับกลุ่มแรกก็เป็นผู้สูงอายุ ที่มีรายได้น้อย สถานภาพต่ำ การศึกษาต่ำ อาศัยในชนบท และมีสุขภาพที่ไม่ดี แต่หากให้ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้พิจารณาตนเองกลับมองตนเองว่า มีรายได้พอเพียง สถานภาพสูง การศึกษาผ่าน ทางธรรม และแม้จะมีสุขภาพที่ไม่ดีก็ตามแต่ก็สามารถต่อสู้ได้ด้วยการรวมกลุ่มกันเป็น “ชมรม

ผู้สูงอายุ” และทำกิจกรรมต่างๆ โดยวางอยู่บนภูมิปัญญาในอดีตของตนเป็น “ทุน” สำคัญที่ทำให้คนภายในและภายนอกชุมชนให้การยอมรับ จนในที่สุดสถาบันต่างๆ ในชุมชน เช่น สถานีอนามัย โรงเรียน และอบต. ก็ให้การสนับสนุนผู้สูงอายุแห่งนี้

หากเปรียบเทียบกันก็จะพบว่า กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างใช้ทุนในการต่อสู้ที่แตกต่างกัน คือ กลุ่ม OPPY จะใช้ “เงิน” เป็นทุนในการต่อสู้ ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะใช้ “ความรู้” หรือ “ภูมิปัญญา” ในการต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดในด้านลบ

กระนั้นก็ดี สิ่งที่ผู้สูงอายุในชมรม ต.โพธิ์ไทรงาม ต้องทำงานหนักกว่าก็คือจะต้องสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ ให้คนในชุมชนรู้สึกถึงคุณค่าของผู้สูงอายุ ยิ่งไปกว่านั้น สถาบันต่างๆ ในชุมชนก็ยังต้องเน้นย้ำไปพร้อมๆ กัน ดังเห็นได้จากการจัดกิจกรรมที่เสริมคุณค่า เช่น การรดน้ำผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ การพาผู้สูงอายุไปวัด การสนับสนุนกิจกรรมอาหารกลางวัน ฯลฯ

ปัจจัยด้านที่สาม คือ การสนับสนุนจากชุมชน ในเบื้องต้นจุดร่วมคือ ทั้งสองชมรมจะได้รับการสนับสนุนจากชุมชน อันแสดงให้เห็นว่า การทำงานของชมรมไม่อาจทำได้เพียงลำพังเท่านั้น แต่การสนับสนุนนั้นอาจจะมาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่ต่างกัน

ในขณะที่ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร จะได้รับการสนับสนุนจากชุมชนอย่างแท้จริง เนื่องด้วยชมรมอยู่รายล้อมด้วยสถาบันต่างๆ ในชุมชน ในด้านหนึ่งสถาบันต่างๆ เช่น รัฐบาล แพทย์ โรงเรียนก็มองผู้สูงอายุที่อ่อนแอต้องสงเคราะห์ แต่ในอีกด้านหนึ่งเมื่อผู้สูงอายุรวมตัวเป็นชมรมและพิสูจน์ตัวในแง่ความเข้มแข็งและมีศักยภาพ ก็ทำให้สถาบันต่างๆ ต้องพลิกวิธีคิดใหม่ด้วยการย้อนกลับไปในอดีตคือ การมองภูมิปัญญาผู้สูงอายุ และการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมต่างๆ เท่าที่จะทำได้

สำหรับกรณีของ OPPY จะเป็นชมรมที่องค์กรภาคเอกชน คือ บริษัทล็อกซเลย์ ให้การสนับสนุน โดยจัดตั้งหน่วยงานย่อย คือ LoxInfo Training Center เป็นผู้ดำเนินการจัดฝึกอบรมผู้สูงอายุ ส่วนที่อาจต่างไปจากชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ก็คือ ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY นอกจากจะได้รับการสนับสนุนด้านความรู้แล้ว ยังต้องจ่ายเงินหรือค่าบริการให้กับองค์กรดังกล่าวด้วย อันทำให้จำกัดกลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะเท่านั้น

นอกเหนือจากปัจจัยทั้งสามข้อแล้ว ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ยังมีปัจจัยเพิ่มเติมอีกที่ต่างไปจากกลุ่ม OPPY คือ การรวมกลุ่มเป็นชมรมแบบถาวร กล่าวคือ ผู้สูงอายุในชมรมตระหนักดีว่า ตนมีความอ่อนแอด้านร่างกาย และอาจมีสถานภาพ รายได้ที่ไม่ดีพอ การทำงานแบบเดี่ยวๆ จึงอาจจะไม่ประสบความสำเร็จ การรวมตัวกันแบบถาวรเพื่อทำกิจกรรมเพื่อสังคมจึงจะทำให้ประสบความสำเร็จมากกว่า และอาจถือเป็นเอกลักษณ์เด่นของผู้สูงอายุกลุ่มนี้

ประเด็นที่น่าขบคิดก็คือ หากผู้สูงอายุในกลุ่มอื่นๆ มีความพร้อมดังเช่น กลุ่ม OPPTY ที่พร้อมในด้านของ “เงิน” หรือพร้อมด้าน “ภูมิปัญญา” “การรวมกลุ่มเป็นชมรมแบบถาวร” “การได้รับการสนับสนุนจากชุมชน” เช่น ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม การต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดให้ในแง่ลบจะทำให้ได้ง่ายขึ้น แต่หากไม่ใช่แล้ว ผลลัพธ์ที่ตามมาคือการยอมรับอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดให้ เจกเช่น กรณีของผู้สูงอายุที่ยากไร้ที่อาศัยในบ้านพักคนชราที่ต้องจำนนต่ออัตลักษณ์ที่กำหนดว่า ตนเองคือผู้สูงอายุที่อ่อนแอถูกทอดทิ้งไม่มีทางไป เช่น การกำหนดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุกิน นอน อาบน้ำ รวมถึงการกำหนดเวลาให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมต่างๆ แต่อย่างน้อยกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มดังกล่าวก็ยังพอมีอำนาจกำหนดตนเองได้บ้าง เช่น เมื่อมีเงินในการซื้ออาหารที่ตนเองต้องการ การหลีกเลี่ยงไปเที่ยวนอกบ้านพักคนชรา หรือแม้กระทั่งการใช้ความอ่อนแอของร่างกายเป็นเครื่องมือการหาเงิน (เรื่องรอง ชาญวุฒิจิธรรม, 2547)

12. บทสรุปการต่อสู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ

ในบทที่ 7 และบทนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในกลุ่มที่กระตือรือร้นทั้งในเมืองและชนบทเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่ยอมจำนนต่อการกำหนดอัตลักษณ์ที่มาจากสถาบันต่างๆ ในสังคม ดังปรากฏในบทที่ 4-5-6 แต่กลับมีอำนาจในการกำหนดความหมายของตนเอง

ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างต่อสู้ด้วยการนิยามตนเองด้วยการผลิต “ความรู้” ที่สร้างขึ้นมาด้วยตนเอง เช่น กลุ่ม OPPTY ก็สร้างชุดความรู้ในยุคใหม่เรื่อง “การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับผู้สูงอายุ” และ “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่” ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ก็สร้างชุดความรู้ในชุมชนเรื่อง “ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ” “ความสามารถทางการสื่อสาร” และ “การบริหารจัดการผู้สูงอายุ” เพื่ออธิบายความหมายตนเองในแง่บวกคือ มีศักยภาพ และที่สำคัญคือ การพยายาม “ผนวก” (inclusion) ตนเองให้เสมอเหมือนบุคคลทั่วไปในสังคม วิธีดังกล่าวต่างไปจากการที่กำหนดความหมายของผู้สูงอายุที่พยายาม “แยก” ผู้สูงอายุออกจากสังคมและกลายเป็นเพียงคนที่ไม่ปกติและไร้ความสามารถ

อนึ่ง ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่อสู้ด้วยทุนที่แตกต่างกัน ในขณะที่กลุ่ม OPPTY มีทุนด้าน “เงิน” เป็นแกนหลัก ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร กลับใช้ทุน คือ “ภูมิปัญญา” มาเป็นพลังต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่สถาบันสังคมกำหนดโดยเฉพาะในด้านลบ จนทำให้ได้อัตลักษณ์ที่กำหนดก็คือ การมองตนในฐานะ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” และ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”

แต่เมื่อย้อนกลับไปที่แนวคิดของ Foucault เรื่องกระบวนการทำให้มนุษย์กลายเป็นวัตถุ ก็อาจมองได้ว่า แม้ในด้านหนึ่ง มนุษย์หรือผู้สูงอายุมีอำนาจในการกำหนดตัวตน ทว่าปฏิเสธไม่ได้ว่าการกำหนดความหมายดังกล่าวก็ยังตกอยู่ภายใต้ “อำนาจ” ที่โยงโยอย่างมองไม่เห็นด้วยเช่นกัน

และพรางตาจนหลงคิดไปว่ามนุษย์มีอำนาจทั้งหมด เช่น กรณีของทั้งสองกลุ่มยังคงยอมรับวาทกรรมด้านศาสนา ความกตัญญู ตลอดจนแม้จะดูเหมือนมีอำนาจกำหนดความรู้ของตนแต่ก็ยังคงตกอยู่ภายใต้ชุดความรู้เรื่อง “เทคโนโลยีการสื่อสาร” “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่” “ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ” “ความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุ” และ “การจัดการผู้สูงอายุ” และชุดความรู้ดังกล่าวก็โยงใยกับชุดความรู้ที่คนอื่นกำหนดด้วย นั่นก็แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ไม่อาจที่จะหลุดพ้นจากการครอบงำของอำนาจและความรู้ได้อย่างสมบูรณ์

หลักฐานที่แสดงให้เห็นเด่นชัดอีกประการก็คือ การที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่พยายามกำหนดอัตลักษณ์ของตนเองที่แม้จะดูเหมือนจะแตกต่างและหลากหลาย ทว่า กลับตกอยู่ภายใต้สังคมนิยมหรือสังคมข้อมูลข่าวสาร กล่าวคือ การผลิตผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับสังคมข้อมูลข่าวสารที่ไม่พึงพึงรัฐเหมือนในสังคมอุตสาหกรรม กลุ่มผู้สูงอายุที่ผลิตขึ้นมาใหม่ต้องสามารถพึ่งพาตนเองบริโภค และหากทำประโยชน์เพื่อสังคมได้นั้นก็จะเป็นสิ่งที่ดียิ่ง

ดังเช่น กลุ่ม OPpy จะสร้างอัตลักษณ์ตนเองเป็นผู้สูงอายุสมัยใหม่ที่ใช้ชีวิตอย่างกระตือรือร้นด้วยการใช้คอมพิวเตอร์ในชีวิตประจำวัน ไม่ต้องพึ่งพาใคร ยิ่งไปกว่านั้นก็ยังบริโภคสินค้า เช่น คอมพิวเตอร์ได้อีกด้วย แม้ว่า ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร จะพยายามย้อนหลังกลับไปในอดีตโดยเน้นย้ำอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ เข้มแข็ง มีภูมิปัญญา แต่การย้อนหลังนั้นก็ตอบสนองต่อสภาพของสังคมสมัยใหม่ที่เน้นการพึ่งพิงตนเองเช่นกัน ดังนั้นการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองในกรณีนี้ก็เท่ากับการสร้างเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมสมัยใหม่นั้นเอง

ทว่า แม้จะดูเหมือนว่ากลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองจะสร้างตัวตนภายใต้สังคมข้อมูลข่าวสาร แต่ก็มิได้ว่าทั้งสองกลุ่มจะเหมือนกับกลุ่มผู้สูงอายุอื่นๆ โดยเฉพาะในสังคมตะวันตก ที่อาจมุ่งเน้นการพึ่งตนเองและการบริโภคเพื่อตนเอง และมุ่งเน้นเทคโนโลยีเพื่อกำจัดความชรา กลุ่มทั้งสองนั้นกลับสร้างจุดต่างคือ “พึ่งตนเองแล้วยังทำประโยชน์เพื่อสังคม” ซึ่งถือเป็นการให้ความสนใจประเด็นสาธารณะ (public) มากกว่าเรื่องส่วนตัว (private) โดยที่กลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะให้น้ำหนักในส่วนนี้มากกว่า และการยืนยันอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม คือ ความเชื่อในศาสนาและความกตัญญู นี่อาจแสดงให้เห็นจุดที่ต่างไปจากการถูกครอบงำจากอำนาจจากสถาบันอย่างเดียว หรือการมองแบบดวนสรุพบว่า ผู้สูงอายุจะเป็นเพียงผู้ที่กลายเป็นเพียงวัตถุ หากเป็นเช่นนั้นแล้ว เพราะเหตุใดผู้สูงอายุยังคงมีความต่างกัน

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่ไม่ยอมรับกับกรอบที่จำกัด ยืนยันให้เห็นถึงพลังสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่สามารถ “สร้างตัวตน” ด้วยการสร้างความรู้ที่อธิบายตนเอง

มากกว่าการที่มองเพียงด้านเดียวที่ถูก “กำหนด” และ “ยอมจำนน” จากอำนาจที่กำหนดตัวตนของมนุษย์

และจากการสำรวจตรวจสอบผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มไม่ว่าจะเป็นในเมือง-ชนบท ร่ำรวยหรือยากจน ก็แสดงให้เห็นว่า ทั้งสองกลุ่มมีศักยภาพในการสร้างสรรค์ชีวิตของตนเองขึ้นมา แม้จะมีบางส่วนที่ถูกครอบงำ และเมื่อพิจารณาจากงานวิจัยอื่นๆ ที่กล่าวถึงผู้สูงอายุก็ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า ผู้สูงอายุสามารถต่อสู้ต่อรองอัตลักษณ์ของตนเองได้ถึง 5 วิธี ทั้งการยอมรับ การปฏิเสธ การสร้างใหม่ การผสม และการต่อรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อรองที่กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนี้ใช้อย่างมาก ด้านหนึ่งแสดงให้เห็นถึงความชาญฉลาดและศักยภาพของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งมีคุณภาพจึงสามารถใช้อำนาจที่ตนมีต่อรองเลือกสรรในสิ่งที่ตนต้องการ และในเวลาเดียวกันก็อาจแฝงด้วยนัยยะที่มองว่า อำนาจของผู้สูงอายุเริ่มลดลงไป การเลือกการต่อรองจึงเป็นแนวทางที่ดีที่สุด อนึ่ง การต่อสู้ความหมายนี้ ยังสามารถพบได้แม้กระทั่งผู้สูงอายุที่อยูในบ้านพักคนชรา เพียงแต่ว่าอัตราการต่อสู้อาจจะมีน้อยเมื่อเทียบกับกรณีของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งทั้งสองกลุ่ม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 9

บทสรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งศึกษาผ่านทั้งตัวบทที่เป็นเอกสาร และกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ (active aging) สองกลุ่มคือ กลุ่มแรก ชมรม OPDY และกลุ่มที่สอง ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร เพื่อแสดงให้เห็นการทำงานของวาทกรรมอัตลักษณ์ที่มีสองส่วนคือ สังคมกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุเป็นอย่างไร ในทางตรงกันข้ามผู้สูงอายุที่มีความแตกต่างกันจะกำหนดอัตลักษณ์ของตนเองเช่นไร และที่สำคัญคือ วาทกรรมทั้งสองนั้นปะทะกันอย่างไร

โดยที่งานวิจัยนี้วางอยู่บนวัตถุประสงค์สามข้อคือ (1) ศึกษาการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยผ่านสถาบันการแพทย์ นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการสื่อสาร (2) ศึกษาการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยของผู้สูงอายุในเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ และ (3) ศึกษาความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยทั้งจากสถาบันและกลุ่มผู้สูงอายุในเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้กรอบการศึกษาตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ซึ่งสนใจมิติเชิงอำนาจในการกำหนดความหมายของชีวิตมนุษย์ และในเวลาเดียวกันก็ตั้งข้อสังเกตด้วยว่ามนุษย์เองก็ย่อมมีอำนาจในการต่อสู้ต่อรองความหมายด้วยเช่นกัน จากแนวคิดหลักดังกล่าวจึงนำไปสู่แนวคิดย่อยสามแนวคิด คือ แนวคิดเรื่องผู้สูงอายุ อัตลักษณ์ และการสื่อสารของผู้สูงอายุ

แนวคิดแรก คือ แนวคิดเรื่องผู้สูงอายุ แนวคิดดังกล่าวสนใจว่า ความสูงอายุมิได้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องที่สังคมเป็นผู้กำหนดความหมายของผู้สูงอายุ นั่นก็คือ สถาบันต่างๆ ล้วนแล้วแต่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการนิยามความหมายของผู้สูงอายุด้วยกันทั้งสิ้น นับตั้งแต่สถาบันการแพทย์ รัฐ สังคม เศรษฐกิจ และการสื่อสาร อันทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นวัตถุในการศึกษา อย่างไรก็ตามแนวคิดลำดับถัดมาคือ อัตลักษณ์ กลับเริ่มเสนอให้เห็นในทิศทางกลับกันว่า แม้ว่า สถาบันต่างๆ จะกำหนดความหมายของผู้สูงอายุก็ตาม แต่ทว่า ผู้สูงอายุก็ย่อมมีอำนาจในการกำหนดความหมายของตนเองได้เช่นเดียวกันภายใต้อำนาจที่คนอื่นกำหนด และแนวคิดสุดท้าย คือ การสื่อสารของผู้สูงอายุ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นทั้งผู้รับการสื่อสารแล้ว ยังกลายเป็นผู้ที่สื่อสารและสร้างอัตลักษณ์ของตนเองได้อีกด้วย และที่สำคัญคือ การสื่อสารยังเป็นมิติสำคัญที่จะเผยให้เห็นถึง “อำนาจ” ในการกำหนดความหมายอัตลักษณ์ทั้งจาก

คนอื่นและตนเองได้อีกด้วย และแนวทางดังกล่าวก็คือ การศึกษาวาทกรรมตามแนวทางของ Foucault

และเพื่อจะเผยให้เห็นคำตอบดังกล่าว จะใช้เครื่องมือการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ตามแนวทางของ Foucault และ Fairclough คือ การวิเคราะห์ตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม เพราะการวิเคราะห์วาทกรรมจะช่วยแสดงให้เห็นการครอบงำของอำนาจที่มีต่อมนุษย์ ความพยายามของมนุษย์ที่ต่อสู้กับอำนาจที่ครอบงำ และการปะทะกันอย่างเด่นชัด

จากแนวคิดดังกล่าวจะนำมาสู่ผลการศึกษาในหัวข้อที่ 1-3 ซึ่งตอบคำถามตามวัตถุประสงค์งานวิจัยที่ตั้งไว้ หลังจากนั้นก็นำไปสู่การอภิปรายผลในหัวข้อที่ 4-5-6 โดยลำดับแรกอำนาจที่สถาบันกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ ลำดับถัดมาจะแสดงให้เห็นการต่อสู้ของอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนดภายใต้อำนาจของสถาบัน หัวข้อที่ 6 เจาะลึกของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ และการต่อสู้เชิงอำนาจของผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ จากนั้น จะนำเสนอข้อจำกัดของงานวิจัยในหัวข้อที่ 7 และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปในหัวข้อที่ 8 ดังรายละเอียดตามลำดับ

1. การสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยผ่านสถาบันหลัก 5 แห่ง

ตามกรอบแนวคิดของการศึกษาวาทกรรมของ Foucault จะสนใจการค้นคว้าการสื่อสารจากอดีตถึงปัจจุบันและศึกษาตามข้อมูลที่กระจายตามทิศทางต่างๆ ประหนึ่งการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อจะแสดงให้เห็นความพยายามใช้อำนาจในการสร้างความหมายต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ปรากฏขึ้นมาในแต่ละช่วงเวลาและแต่ละสถานที่ การค้นคว้าในแนวทางดังกล่าวเรียกว่า archeology/ genealogy หรือวงศาวិทยา จากแนวคิดดังกล่าว นำมาสู่การศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทย ด้วยการขุดค้นในตัวบทที่กระจัดกระจายในอดีตถึงปัจจุบันและกระจายตามสถาบันต่างๆ ทั้งสถาบันการแพทย์ รัฐ สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการสื่อสาร เพื่อจะแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความหมายของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ซึ่งจะมีลักษณะหลากหลายและไม่ต่อเนื่อง

จากการขุดค้นข้อมูลต่างๆ และนำมาจัดระบบพบว่า สถาบันสังคมต่างพากันมองผู้สูงอายุเป็น “วัตถุ” และกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุโดยอาจสามารถจัดแบ่งได้ 3 ยุคด้วยกัน คือ ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม : ความซื่อตามธรรมชาติโลก ซึ่งจะให้ความสำคัญผู้สูงอายุตามทัศนะของศาสนาพุทธ คือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความซื่อ หรือการที่สถาบันต่างๆ โดยเฉพาะรัฐและการแพทย์ ก้าวเข้ามาจัดระเบียบผู้สูงอายุ ดังเช่น การกำหนดอายุผู้สูงอายุโดยนับตัวเลข 60 ปี จากองค์การอนามัยโลก การมอง

ผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอของโรคที่ต้องรักษา และยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ จะพิจารณาผู้สูงอายุที่พึ่งพิงตนเอง สามารถจัดการตนเองได้ แม้กระทั่งการจัดการชีวิตที่ยืนยาว รายละเอียดดังนี้

ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมดาโลก เป็นการมองความชราเป็นเรื่องของธรรมชาติตามแนวคิดของศาสนาเป็นหลัก จึงส่งผลให้เกิดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่เราพึงให้ความเคารพตักตวง อีกทั้งการยกย่องผู้สูงอายุในฐานะผู้รู้และเชี่ยวชาญ รวมถึงความชราเป็นสิ่งที่เกิดได้ตามธรรมชาติไม่มีใครหนีพ้น ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากชุดความรู้เรื่องศาสนาและบริบทสังคมไทยที่ยกย่องผู้สูงอายุทำให้ผู้สูงอายุมีอำนาจในการกำหนดตนเองในแง่มุมบวก

ในอีกด้านหนึ่งเนื่องจากผู้สูงอายุมีอำนาจ จึงทำให้เกิดการเตือนผู้สูงอายุให้อย่าใช้อำนาจในทางที่ผิดและจงทำความดีเอาไว้ ดังเช่นการเตือนสติเรื่องเพศ ดังสำนวนที่ว่า “เฒ่าหัวงู” หรือเตือนสติให้ทำประโยชน์ เช่น “เฒ่ามะละกอ” หากไม่ทำประโยชน์ก็จะกลายเป็นผู้ไร้คุณค่า

ทว่า เมื่อสังคมไทยก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ห้าเป็นต้นมา สถาบันต่างๆ ก็ถูกสถาปนาขึ้น ทั้งการแพทย์ รัฐ สังคม เศรษฐกิจ และการสื่อสาร และยังผลให้สถาบันดังกล่าวก้าวเข้ามามีอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองผู้สูงอายุในฐานะ “ปัญหา” และต้อง “จัดระเบียบ” ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และแม้กระทั่งจิตวิญญาณ โดยเฉพาะสภาพใจของผู้สูงอายุที่อ่อนล้าในสังคมยุคนี้ สถาบันที่ก้าวมาจัดระเบียบผู้สูงอายุอย่างหนักหน่วง ได้แก่ สถาบันการแพทย์เข้ามาจัดการร่างกายในฐานะโรค เช่นเดียวกันกับสถาบันรัฐที่ก้าวมาให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุผ่านนโยบาย กฎหมาย เช่น การนิยามอายุผู้สูงอายุและจัดระเบียบอายุที่ควรจะทำงานหรือเกษียณ การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เป็นต้น นอกจากนี้สถาบันทั้งสองยังทำหน้าที่เผยแพร่แนวคิดดังกล่าวกระจายผ่านสถาบันการสื่อสาร โดยเฉพาะการสื่อสารมวลชนและสถาบันเศรษฐกิจ จนทำให้ผู้สูงอายุถูกมองในแง่ลบในฐานะผู้อ่อนแอและผู้พึ่งพิง

ในทางกลับกัน แม้สถาบันหลักในยุคสังคมอุตสาหกรรมจะสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในเชิงลบก็ตาม แต่กลับมีบางส่วนที่ยังคงย้อนกลับสู่วาทกรรมในสังคมเกษตรกรรม คือ ผู้เชี่ยวชาญ (เฉพาะด้าน) และความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ดังเช่น ในสถาบันรัฐ พยายามระบุให้เห็นว่า การสงเคราะห์ผู้สูงอายุและการสร้างวันผู้สูงอายุก็เพื่อเหตุผลสำคัญคือ การตอบแทนพระคุณผู้สูงอายุ หรือการตอกย้ำว่าผู้สูงอายุมีความเชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม ส่วนสถาบันเศรษฐกิจ ยังได้ผสมวาทกรรมความเชี่ยวชาญและกตัญญูลงไปในโฆษณาสินค้า เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้กับสินค้าว่า มีอายุยาวนานและยังคงมีคุณค่าไม่ต่างจากผู้สูงอายุที่มีความรู้และประสบการณ์ หรือการซื้อสินค้าก็เพื่อสนองพระคุณของผู้สูงอายุ

แต่อย่างไรก็ดีวาทกรรมผู้สูงอายุผู้เชี่ยวชาญในสังคมอุตสาหกรรมนี้ยังคงเป็นวาทกรรมรองที่ถูกวาทกรรมหลักคือ ความอ่อนแอและพึ่งพิงกลบทับอยู่ ต่างไปจากวาทกรรมความกตัญญูที่ยังคงผลิตซ้ำไม่หลุดไปจากสังคม

เมื่อสถาบันต่างๆ ในยุคนี้กลายมามีอำนาจหลักในการกำหนดผู้สูงอายุ โดยที่ตัวผู้สูงอายุเองนั้น กลับไม่ได้มีอำนาจในการกำหนดตัวตนเจกเช่นในสังคมเกษตรกรรม ผู้สูงอายุในยุคนี้จึงกลายเป็นเพียง “วัตถุ” หรือการทำให้มนุษย์อยู่ภายใต้อำนาจที่กำหนดตัวตนจากสังคมโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัว แม้ว่า อาจจะมีผู้สูงอายุบางคน หรือมีการรวมตัวเป็นชมรม และก้าวเข้ามากำหนดตนเองก็ตาม แต่ก็เป็นส่วนน้อยและมีความถึในการเผยแพร่ต่ำแต่ก็ถือได้ว่าเป็นความพยายามในการต่อสู้ความหมาย

ส่วนในยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ ในด้านหนึ่งจะทำทลายความหมายของความชราในด้านลบ ทั้งความอ่อนแอและพึ่งพิง และเริ่มให้คุณค่าผู้สูงอายุที่สามารถจัดการตนเองได้ โดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ (The Modern Old) และการมีส่วนร่วมในสังคมของผู้สูงอายุตามแนวคิด active aging ซึ่งถือเป็นแนวคิดที่นำเข้ามาจากตะวันตกผสมผสานกับการย้อนคืนสู่ภูมิปัญญาผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม ผู้สูงอายุจึงกลับกลายมามีอำนาจในการกำหนดความหมายของตนเองที่เข้มแข็ง พึ่งพาตนเอง และทำประโยชน์เพื่อสังคม

การถือกำเนิดขึ้นของแนวคิดดังกล่าวสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขสองข้อ คือ

ข้อแรก การพัฒนาของสถาบันการแพทย์สมัยใหม่ การก่อตัวของเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ ได้ทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้ที่มีอำนาจในการจัดการร่างกายผู้สูงอายุให้สามารถมีอายุยืนยาวนานได้ด้วย

ข้อที่สอง การพัฒนาของสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมในระบบ “ทุนนิยมใหม่” จากเดิมผู้สูงอายุถูกจำแนกแยกแยะออกไปด้วยการเกษียณไม่ต้องทำงานในสังคมอุตสาหกรรมเพราะหมดแรงเมื่อเทียบกับหนุ่มสาว แต่สภาพสังคมแบบใหม่กลับเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานที่ใช้ “ความรู้” ผู้สูงอายุจึงเริ่มกลายเป็นกลุ่มเป้าหมายของแรงงานใหม่

ส่วนในอดีตที่รัฐต้องสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เมื่อปริมาณผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นจากความก้าวหน้าทางการแพทย์ ภาระการดูแลจากรัฐก็ทวีมากขึ้นจนไม่สามารถที่จะดูแลได้อีกต่อไป จึงต้องสถาปนาวิธีคิดใหม่ให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลตนเองหรือไม่เช่นนั้นก็ให้ผู้สูงอายุร่วมรับผิดชอบกับภาครัฐ เช่น การออกร่วมกับภาครัฐ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังเริ่มพัฒนาให้ผู้สูงอายุกลายเป็น

“ผู้บริโภคร” เพื่อจะได้ใช้จ่ายเงินเกษียณที่ได้รับไปเพื่อรองรับกับระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่เน้นการผลิตและการบริโภค

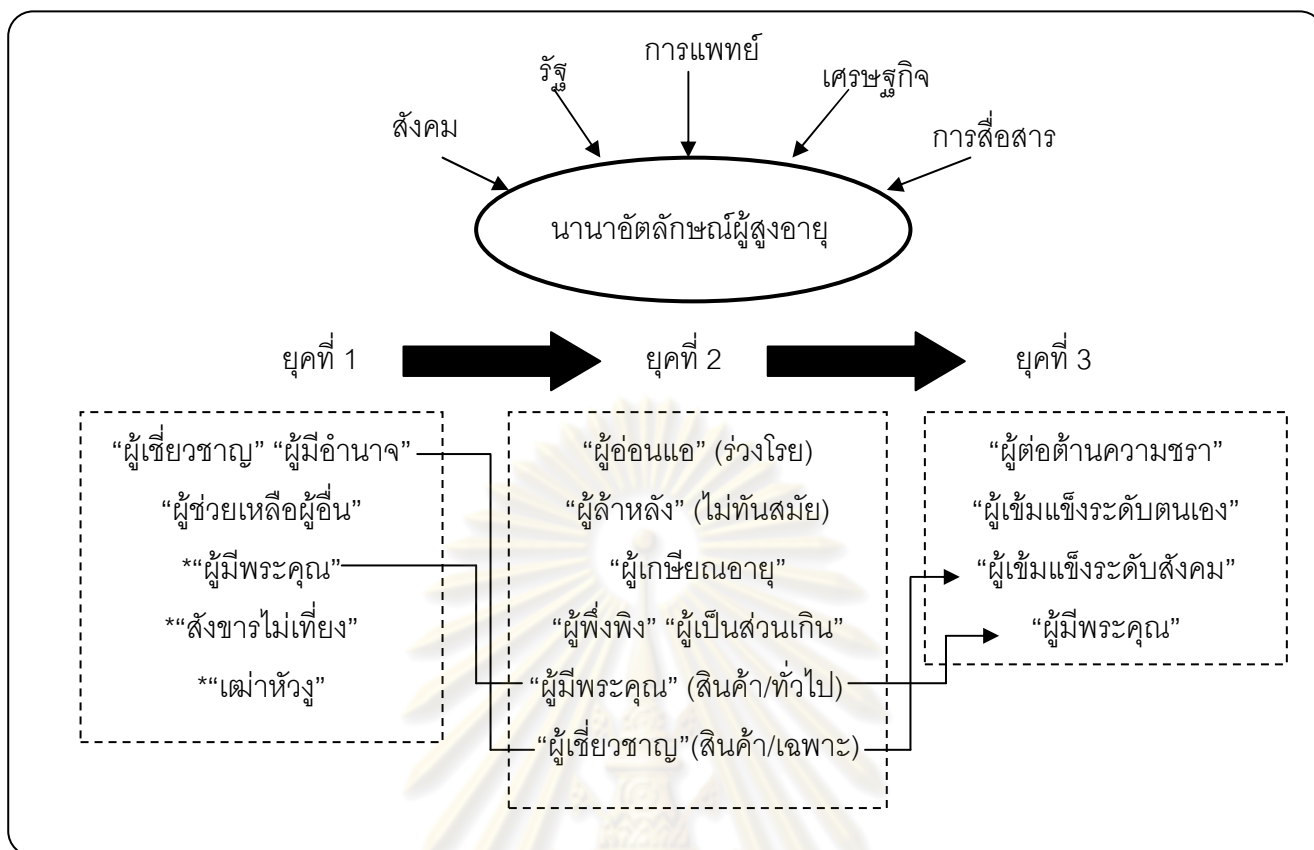
และจากเงื่อนไชดังกล่าวสถาบันการสื่อสาร โดยเฉพาะสื่อสารมวลชนก็กลายมาเป็นสถาบันหลักที่สำคัญในยุคนี้ที่ทั้งเป็นผู้ช่วยถ่ายทอดและผลิตซ้ำวาทกรรมอัตลักษณ์ดังกล่าวให้กับผู้สูงอายุและคนทั่วไป

ในทางกลับกัน ตามแนวคิดของ Foucault การมีอำนาจของผู้สูงอายุที่กำหนดตนเองก็แผ่เร้นด้วยพลังอำนาจที่สังคมกำหนดอย่างไม่รู้เนื้อตัว นั่นก็คือ อำนาจแห่งความรู้ของการแพทย์สมัยใหม่ การแพทย์ทางเลือก แนวคิด active aging และวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ (The Modern Old) ที่กำหนดให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตที่พึ่งพาตนเองมากกว่าพึ่งพิงผู้อื่น นั่นก็หมายความว่าผู้สูงอายุก็ไม่อาจหลบหนีพ้นจากอำนาจที่สังคมกำหนดตัวตนได้โดยสิ้นเชิง

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุที่สามารถลิขิตชีวิตตนเองได้ก็อาจจะจำกัดเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุบางคน เช่น ผู้สูงอายุที่มีความรู้ มีความเข้มแข็ง หรือมีฐานะที่ดี มิได้หมายถึงผู้สูงอายุทุกคนในสังคม ผู้สูงอายุคนอื่นๆ ที่ไม่เข้าเกณฑ์นี้ก็อาจกลายเป็นผู้สูงอายุที่ตกอยู่ในสังคมอุตสาหกรรมที่อ่อนแอและพึ่งพิง หรือไม่เช่นนั้นก็ต้องรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้กับตนเอง เช่น ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ในงานวิจัยนี้

เมื่อพิจารณาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ถูกสร้างขึ้นในทุกยุคทุกสมัยแสดงให้เห็นว่าวาทกรรมอัตลักษณ์ที่เดิมเคยถูกมองว่าจะมีลักษณะหนึ่งเดียว ทว่า ในเชิงทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ตามปรัชญา anti-essentialism และงานวิจัยกลับยืนยันว่า **อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีความ “หลากหลาย” และ “ไม่ต่อเนื่อง” ในแต่ละยุคแต่ละสมัย** ดังรูปภาพที่ 73

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 73 นานาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ถูกกำหนดจากสถาบัน

"ความหลากหลาย" และ "ไม่ต่อเนื่อง" นั้นมาจากการเปลี่ยนแปลงของอำนาจของสังคม จากสังคมเกษตรกรรม สู่สังคมอุตสาหกรรม และสังคมข้อมูลข่าวสารที่ปะทุขึ้นมา โดยที่ภายใต้ สังคมแต่ละยุคนั้นได้สร้างชุดความรู้ในการอธิบายความหมายผู้สูงอายุที่ต่างกันไป ทั้งการแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการสื่อสาร (สำหรับเส้นเชื่อมโยงและดอกจันจะอภิปราย ผลในหัวข้อที่ 4.2)

แต่ในท้ายที่สุด แม้จะมีการจำแนกแยกแยะอัตลักษณ์ออกเป็นแต่ละยุคสมัย อัตลักษณ์ ของผู้สูงอายุในสังคมไทยที่เริ่มกลายเป็นสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร ก็ยังคงปรากฏอัตลักษณ์ ในยุคอดีต คือ สังคมเกษตรกรรมและสังคมอุตสาหกรรมไปพร้อมๆ กัน เพราะสังคมไทย ยังไม่ได้ก้าวข้ามสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมไปที่เดียว แต่จะมีลักษณะการค่อยๆ ผสมผสานแต่ละยุคเข้าด้วยกัน

2. การสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยในเมืองและชนบทที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

ในขณะที่หัวข้อที่ผ่านมาให้น้ำหนักต่อการที่สถาบันต่างๆ มีอำนาจในการกำหนดวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทย จนทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็น “วัตถุ” ที่ถูกกำหนดความหมายตามแนวคิดของ Foucault แต่สำหรับในหัวข้อนี้จะแสดงให้เห็นในมุมมองที่แตกต่างไปโดยหันไปสู่แนวคิดอีกด้านที่ว่า ผู้สูงอายุน่าจะมีอำนาจในการกำหนดความหมายของตนเอง

และจากแนวคิดดังกล่าวจึงนำไปสู่การศึกษาในกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพสองกลุ่ม ทั้งในส่วนเมืองและชนบท คือ กลุ่มชมรม OPPY ซึ่งเป็นผู้สูงอายุในเมืองที่สนใจการใช้คอมพิวเตอร์ และกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ซึ่งรวมกลุ่มกันเพื่อทำประโยชน์แก่สังคม จุดที่สำคัญคือ ทั้งสองกลุ่มนี้อยู่ภายใต้สังคมข้อมูลข่าวสาร ที่เริ่มมองว่าผู้สูงอายุสามารถเข้ามามีจัดการความชราได้ แต่การจัดการดังกล่าวนั้นก็ยังคงมีความแตกต่างกันตามทรัพยากรของตน อันจะแสดงให้เห็นในรายละเอียดต่อไป

จากการศึกษาด้วยการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มตามแนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมของ Foucault และ Fairclough พบว่าผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนี้ต่างพากันนิยามตนเองในด้านบวกภายใต้สังคมข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้ โดยมีจุดต่างกันตามลักษณะของประชากรของแต่ละกลุ่ม กล่าวคือ

กลุ่มชมรม OPPY จะนิยามตนเองโดยรวมว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” หรือผู้สูงอายุที่ยังคงกระตือรือร้นสนใจสิ่งใหม่ๆ รอบตัว โดยใช้สื่อสมัยใหม่คือ “คอมพิวเตอร์” เป็นเครื่องมือที่ช่วยเปิดโลกของตน เท่ากับย้อนไปสู่คุณค่าในสังคมอุตสาหกรรมที่เน้นความรู้สมัยใหม่

ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร กลับนิยามตนเองโดยรวมว่า “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” อันเป็นการยืนยันถึงคุณค่าของตนเองเช่นในสังคมเกษตรกรรม แต่จะมีจุดต่างตรงที่คุณค่าของผู้สูงอายุในยุคนี้มาจากการรวมตัวกันเป็นชมรมเพื่อร่วมกันต่อสู้ความหมายในด้านบวกกลับคืนมาภายหลังจากสังคมอุตสาหกรรมที่สร้างความหมายของผู้สูงอายุในด้านลบหรือความอ่อนแอ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะใช้การสื่อสารในอดีต และภูมิปัญญาของตนที่จะสร้างความหมายของตนในด้านบวก

ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างต่อสู้ด้วยการนิยามตนเองด้วยการใช้อำนาจผลิต “ความรู้” ที่สร้างขึ้นมา เช่น กลุ่ม OPPY สร้างชุดความรู้ในยุคใหม่เรื่อง “การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับผู้สูงอายุ” และ “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่” ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ก็สร้างชุดความรู้ในชุมชนเรื่อง “ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ” “ความสามารถทางการสื่อสาร” และ “การบริหารจัดการผู้สูงอายุ” เพื่ออธิบายความหมายตนเองในแง่บวกคือ มีศักยภาพ

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มยังใช้กลยุทธ์การ “ผนวก” (inclusion) ตนเองให้เสมอเหมือนบุคคลทั่วไปในสังคม วิธีดังกล่าวต่างไปจากการที่กำหนดความหมายของผู้สูงอายุที่พยายาม “จำแนกแยกแยะ” (exclusion) ผู้สูงอายุออกจากสังคมและกลายเป็นเพียงคนที่ไม่ปกติและไร้ความสามารถ

อย่างไรก็ตาม การตีความหมายว่า การ “จำแนกแยกแยะ” เป็นกระบวนการที่สังคมกำหนดผู้สูงอายุในด้านลบอย่างเดียวยังไม่ถูกต้องเสียทีเดียว เนื่องจากว่า การ “จำแนกแยกแยะ” ก็มีนัยยะในด้านบวกได้เช่นกัน ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ ในสังคมเกษตรกรรม ก็มีปฏิบัติการ “จำแนกแยกแยะ” ผู้สูงอายุออกไปจากคนทั่วไป แต่การแยกนั้นจะมีนัยยะของการ “เคารพยกย่อง” เช่น การให้ผู้สูงอายุนั่งแถวหน้าในงานพิธีกรรมต่างๆ และแนวคิดดังกล่าวก็ยังคงผลิตซ้ำในสังคมอุตสาหกรรมและข้อมูลข่าวสาร ด้วยการแยกผู้สูงอายุให้ได้รับสวัสดิการ เพื่อตอบแทนคุณของผู้สูงอายุ หรือแยกผู้สูงอายุได้รับบริการก่อนคนทั่วไป

กลวิธีการ “จำแนกแยกแยะ” จึงอาจต้องมองแบบเหรียญสองด้าน ทั้งด้านบวกและลบ ซึ่งต่างไปจากแนวคิดของ Foucault ที่สนใจว่า การ “จำแนกแยกแยะ” จะเป็นการมองในแง่ลบเพียงด้านเดียว

ยิ่งไปกว่านั้น การ “จำแนกแยกแยะ” ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “อำนาจ” กล่าวคือ ผู้ใดที่มีอำนาจก็จะมีสิทธิในการ “จำแนกแยกแยะ” ในทางกลับกันหากไม่มีอำนาจก็อาจกลายเป็นผู้ที่ “ถูกจำแนกแยกแยะ” เช่น สถาบันการแพทย์เป็นสถาบันที่มีอำนาจ ก็จะมีสิทธิในการ “จำแนกแยกแยะ” ผู้สูงอายุในฐานะผู้ป่วย (ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริงผู้สูงอายุอาจมิใช่ผู้ป่วยทั้งหมด) ในเวลาเดียวกัน ในปากของผู้สูงอายุ เมื่อผู้สูงอายุมีอำนาจก็จะ “จำแนกแยกแยะ” ผู้สูงอายุด้วย เช่น กรณีของกลุ่ม OPPY ที่ “แยก” ผู้สูงอายุโดยใช้เกณฑ์ที่ว่า มิใช่จะเป็นผู้สูงอายุทุกคนที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ แต่จะเป็นผู้สูงอายุบางคนเท่านั้น

อนึ่ง แม้ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มจะมีจุดร่วมกันบนการต่อสู้อัตลักษณ์ในด้านบวกแต่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มกลับต่อสู้ด้วย “ทุน” ที่แตกต่างกัน ในขณะที่กลุ่ม OPPY มีทุนด้าน “ทรัพย์สิน” เป็นหลัก ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ทองงาม จ.พิจิตร กลับใช้ทุน คือ “ภูมิปัญญา” การรวมตัวเป็นชมรมและการสนับสนุนจากชุมชน มาเป็นพลังต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่สถาบันสังคมกำหนดโดยเฉพาะในด้านลบ

ในท้ายที่สุด เมื่อย้อนกลับไปที่แนวคิดของ Foucault เรื่องกระบวนการทำมนุษย์ให้เป็นวัตถุอาจมองได้ว่า ในด้านหนึ่ง มนุษย์หรือผู้สูงอายุมีอำนาจในการกำหนดตัวตน ทว่า ในอีกด้านหนึ่งการกำหนดความหมายดังกล่าวก็ยังตกอยู่ภายใต้ “อำนาจ” ที่โยงโยงอย่างมองไม่เห็นด้วยเช่นกัน และพรางตาจนหลงคิดไปว่ามนุษย์มีอำนาจทั้งหมด เช่น กรณีของทั้งสองกลุ่มยังคงยอมรับ

วาทกรรมด้านศาสนา ความกตัญญู หลักฐานที่แสดงให้เห็นเด่นชัดอีกประการก็คือ การที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มพยายามกำหนดอัตลักษณ์ของตนเองที่แม้จะดูเหมือนจะแตกต่างและหลากหลาย ทว่ากลับตกอยู่ภายใต้สังคมยุคใหม่หรือสังคมข้อมูลข่าวสาร กล่าวคือ การผลิตผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่ไม่พึงพิงรัฐเหมือนในสังคมอุตสาหกรรม กลุ่มผู้สูงอายุที่ผลิตขึ้นมาใหม่ต้องสามารถพึ่งพาตนเอง บริโภค และหากทำประโยชน์เพื่อสังคมได้นั้นก็จะเป็นสิ่งที่ดียิ่ง

ตลอดจนแม้จะดูเหมือนมีอำนาจกำหนดความรู้ของตนแต่ก็ยังคงตกอยู่ใต้ชุดความรู้เรื่อง “เทคโนโลยีการสื่อสาร” “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่” “ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ” “ความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุ” และ “การจัดการผู้สูงอายุ” และชุดความรู้ดังกล่าวก็โยงใยกับชุดความรู้ที่คนอื่นหรือสังคมกำหนดด้วย นั่นก็แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ไม่อาจที่จะหลุดพ้นจากการครอบงำของอำนาจและความรู้ได้อย่างสมบูรณ์

3. ความสัมพันธ์ของวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทย

ในตอนท้ายของหัวข้อที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตตามทัศนะของ Foucault ว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่แม้จะเข้มแข็งและมีคุณภาพที่พยายามสร้างอัตลักษณ์ของตนก็ยังคงตกอยู่ภายใต้วาทกรรมอัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนด และนำมาสู่การพิจารณาต่อไปว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพนั้นจะต่อสู้ต่อรองความหมายของอัตลักษณ์ที่สถาบันต่างๆ สร้างขึ้นอย่างไร

จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่มีความเข้มแข็งต่างพากันต่อสู้กับความหมายอัตลักษณ์ที่สถาบันต่างๆ กำหนด ถึง 5 แนวทางคือ การยอมรับวาทกรรมเดิม การปฏิเสธวาทกรรมเดิม การสร้างวาทกรรมใหม่ การผสมผสานวาทกรรมเดิมกับใหม่ และการต่อรองกับวาทกรรมเดิม ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12: การต่อสู้วาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร	ชมรม PPY
1.การยอมรับวาทกรรมเดิม	การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติและความกตัญญู	การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ความกตัญญู และการยอมรับวิถีชีวิตใหม่ การพึ่งพิงตนเอง เช่น การจัดการเงินด้วยตนเอง

ตารางที่ 12 (ต่อ): การต่อสู้อาการเสื่อมถดถอยของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร	ชมรม PPY
2. การ ปฏิเสธ วาทกรรม เดิม	(1) การปฏิเสธการต่อต้านวัยชราด้วย วิทยาศาสตร์ (2) โศกนาฏกรรมหน้าอ่อนอายุยืน (3) การมอบเบี้ยยังชีพให้ผู้สูงอายุทุกคน (4) วิถีชีวิตผู้สูงอายุสมัยใหม่ที่ฝืน ธรรมชาติ เช่น แข่งรถยนต์	การหยุดยั้งความชราด้วย วิทยาศาสตร์ และ โศกนาฏกรรมหน้าอ่อน อายุยืน
3. การสร้าง วาทกรรม ใหม่	ผู้สูงอายุสามารถเข้มแข็งได้ด้วยการ รวมตัวเป็นชมรมและทำกิจกรรมด้วย ภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาชุมชน หรือ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”	“ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค”
4. การผสม วาทกรรม เดิมกับใหม่	การผสมธรรมชาติเข้ากับกิจกรรมต่างๆ และการผสมการสงเคราะห์เข้ากับการ ตอบแทนผู้สูงอายุ	การผสมวาทกรรมภูมิปัญญากับ เทคโนโลยีการสื่อสาร
5. การ ต่อรองกับ วาทกรรม เดิม	-ต่อรองเรื่องความกตัญญู ที่มีใช้ทำเพียง แค่วันเดียว (สังคม) -ต่อรองการยกย่องผู้สูงอายุว่า “ไม่ควร ยึดติดกับรางวัล” (สังคม) -ต่อรองเรื่องสุขภาพที่เข้มแข็งด้วย แนวทางต่างๆ (แพทย์) -ต่อรองเรื่องโฆษณาบ้านพักคนชราที่ ผู้สูงอายุในชมรมควรสร้างเองให้คนใน ชุมชนมากกว่า (เศรษฐกิจ) -ต่อรองเรื่องเงินฝากสำหรับผู้สูงอายุว่า ควรทำเองมากกว่าให้คนอื่นทำ (เศรษฐกิจ)	-ต่อรองความอ่อนแอสู “วิถีชีวิต ผู้สูงอายุยุคใหม่ และผู้สูงอายุที่ กระตือรือร้น (active aging)” (สังคม) -ต่อรองแนวคิดสุขภาพที่อ่อนแอสูการ ต่อสู้เพื่อสุขภาพที่เข้มแข็ง (แพทย์) -ต่อรองแนวคิดรัฐจัดการสวัสดิการ ผู้สูงอายุด้วยการให้เบี้ยยังชีพ (รัฐ) -ต่อรองแนวคิดภูมิปัญญาที่ไม่ได้มี ทุกคน (สังคม) -ต่อรองแนวคิดสถานบริการผู้สูงอายุ ที่ไม่ใช่สำหรับตนเอง (เศรษฐกิจ)

ตารางที่ 12 (ต่อ): การต่อสู่วาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม

	ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร	ชมรม PPY
5. การ ต่อรองกับ วาทกรรม เดิม	-ต่อรองการใช้สื่อสมัยใหม่ที่ต้องรู้เท่าทัน สื่อมิใช่ใช้อย่างเดียว (สังคม)	-ต่อรองแนวคิดเรื่อง anti aging คือ หากเป็นสตรีจะยอมรับความสวยแต่ สง่า แต่อีกกลุ่มกลับมองมิติศาสนา มากกว่า (สังคมและแพทย์)

จากตารางดังกล่าวข้างต้นอธิบายเพิ่มเติมว่า เมื่อผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มเป็นผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพจึงสามารถ “เลือก” “ประกอบสร้าง” อัตลักษณ์ที่มีอยู่ และสร้างให้กลายเป็นอัตลักษณ์ของตนเองที่ต้องการ โดยเฉพาะอัตลักษณ์ด้านบวก คือ ความเข้มแข็งและมีคุณภาพ

ยิ่งตนเองมีอำนาจและความเข้มแข็งเท่าไร แนวโน้มของการยอมรับอัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนดในเชิงลบอาจจะมีน้อยแต่จะพัฒนาสู่แนวทางอื่นๆ คือ การปฏิเสธ สร้างใหม่ ผสม และการต่อรอง โดยอาจจำแนกตามความรุนแรงมากที่สุด คือ “การปฏิเสธ” และ “การสร้างใหม่” ไปจนถึงในระดับที่รุนแรงน้อยลง คือ “การผสมผสาน” และ “การต่อรอง”

จากการวิจัยพบว่า กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มมักจะเลือกกลยุทธ์กลุ่มหลังคือ “การต่อรอง” เพราะมีความรุนแรงน้อย ถ้อยทีถ้อยอาศัย ในอีกด้านหนึ่งก็อาจแฝงด้วยว่าอำนาจของผู้สูงอายุที่เคยมีมากอาจลดลง การที่จะเผชิญหน้าอย่างรุนแรงอาจเป็นเรื่องยาก จึงต้องเลือกที่จะใช้ยุทธวิธีที่ได้ผลแต่ใช้พลังน้อยที่สุด และในเวลาเดียวกันก็อาจแฝงความหมายได้ว่า สังคมไทยการกดดันผู้สูงอายุอาจไม่รุนแรงเท่าไรจึงทำให้ผู้สูงอายุไม่ต้องต่อสู้มากนัก

หากจะขยายความถึงความสัมพันธ์ของวาทกรรมที่สถาบันกำหนดกับวาทกรรมที่ผู้สูงอายุสร้างขึ้น ตามลำดับได้ดังนี้

ในกรณีแรก (1) การยอมรับวาทกรรมเดิม (หรือ “การครอบงำ” ซึ่งคำดังกล่าวมาจากมุมมองในมิติอำนาจของสถาบันแต่สำหรับในที่นี้จะขอใช้คำว่า “การยอมรับ” เพื่อแฝงนัยยะที่มีได้ถูกครอบงำแต่มาจากอำนาจของปัจเจกบุคคลที่จะมีสิทธิเลือกรับความหมายนั่นเอง) ด้วยกลุ่มทั้งสองเป็นกลุ่มที่มีพลังอำนาจ หากจะยอมรับวาทกรรมก็ต้องเป็นวาทกรรมที่มีพลังรุนแรงและมีนัยยะด้านบวก ดังเช่น ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างพากันยอมรับวาทกรรมในยุคสังคมเกษตรกรรมคือ มิติศาสนาและความกตัญญู ซึ่งเป็นวาทกรรมในสังคมเกษตรกรรมที่ผลิตซ้ำจนถึงปัจจุบัน และที่สำคัญคือมีประโยชน์ต่อผู้สูงอายุจึงยอมรับได้ง่าย ส่วนกรณีของกลุ่ม OPPY เนื่องจากเป็นกลุ่มผู้สูงอายุสมัยใหม่จึงยอมรับแนวคิดวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่อีกด้วย แต่ชมรมผู้สูงอายุ

ต.โพธิ์ไทรงาม กลับมาได้ให้คุณค่าและยังปฏิเสธวาทกรรมวิถีชีวิตผู้สูงอายุสมัยใหม่ ซึ่งนี่เองที่ทำให้อัตลักษณ์ของสองกลุ่มต่างกันไป

กรณีถัดมา (2) การปฏิเสธวาทกรรมเดิม และ (3) การสร้างวาทกรรมใหม่ (หรืออาจมองได้ว่าเป็น ความขัดแย้งกับวาทกรรมเดิม) ทั้งสองกลุ่มจะเลือกปฏิเสธวาทกรรมที่ไม่สอดคล้องกับตน โดยเฉพาะการมองผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมที่ “อ่อนแอและพึ่งพิง” แม้จะไม่ปรากฏในตาราง แต่จะแฝงอยู่บนการที่ผู้สูงอายุสองกลุ่มพยายาม “สร้างตัวตนใหม่” ในแง่บวกในด้านการพึ่งตนเอง กล่าวคือ ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม เลือกที่จะสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่พึ่งตนเองแล้วยังช่วยผู้อื่นว่า “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” และกลุ่ม OPPY สร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่เน้นวิถีชีวิตสมัยใหม่ว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค”

ในกรณีของ “การปฏิเสธ” วาทกรรม ยังพบว่า ทั้งสองกลุ่มมักจะปฏิเสธวาทกรรมที่เน้นการแพทย์สมัยใหม่ในยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร คือ การต่อต้านความชรา และเรื่องเพศ นั่นก็เนื่องมาจากการที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนั้นใช้ “ศาสนา” เป็นหลักในการดำรงชีวิตนั่นเอง

การปฏิเสธวาทกรรมเรื่อง การต่อต้านความชราและเรื่องเพศของทั้งสองกลุ่มยังแสดงให้เห็นนัยยะของกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพของไทยที่อาจมองเรื่องส่วนตัวเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญ แต่กลับให้ความสำคัญต่อประเด็นเรื่องสังคมมากกว่า เช่น เรื่องศาสนา การทำประโยชน์เพื่อสังคม ส่วนนี้จึงอาจทำให้ผู้สูงอายุไทยยังคงได้รับการยกย่องในสังคม

ยิ่งไปกว่านั้น ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ก็ปฏิเสธวาทกรรมรัฐในสังคมอุตสาหกรรมที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอและพึ่งพิง ในด้านเบี้ยยังชีพ และปฏิเสธวาทกรรมการใช้ชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร โดยมองว่าไม่เหมาะกับตนเอง ซึ่งทั้งสองกรณีหลังนั้น กลุ่ม OPPY จะมองต่างออกไปว่า เบี้ยยังชีพเหมาะกับผู้สูงอายุกลุ่มที่อ่อนแอ และยอมรับวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่

สำหรับกรณีของ (4) การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่ ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิเสธวาทกรรมเดิมอย่างอะลุ่มอล่วย โดยที่ทั้งสองกลุ่มก็เลือกผสมทุนเด่นๆ ที่ตนเองมีอยู่ เช่น ศาสนา ภูมิปัญญาความรู้ เข้ากับกิจกรรมและเทคโนโลยี อันช่วยเสริมให้อัตลักษณ์ของตนมีแง่มุมบวก

ส่วน (5) การต่อรองกับวาทกรรมเดิม เป็นกลยุทธ์ที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มใช้ค่อนข้างมาก ด้านหนึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้สูงอายุที่สามารถต่อรอง อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความเฉลียวฉลาดของผู้สูงอายุที่ใช้การต่อรองต่ออำนาจของสังคม ด้านที่สอง ก็อาจแฝงว่าผู้สูงอายุอาจมีอำนาจน้อยจึงต้องเลือกการต่อรองแทนการปฏิเสธ และด้านสุดท้าย คือ อัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดอาจไม่เหมาะกับผู้สูงอายุทั้งหมดจึงต้องต่อสู้ต่อรองอัตลักษณ์ดังกล่าว

การต่อรองวาทกรรมจะพบในวาทกรรมของสถาบัน คือ สังคมและวัฒนธรรม การแพทย์รัฐ และเศรษฐกิจ ทั้งในยุคสังคมเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และข้อมูลข่าวสาร

สถาบันที่ผู้สูงอายุทั้งสองต่างต่อรองตรงกันคือ การแพทย์ในยุคสังคมอุตสาหกรรมที่มองผู้สูงอายุในฐานะโรค ในด้านหนึ่งก็เห็นด้วยกับความอ่อนแอทางด้านร่างกาย แต่อีกด้านก็ไม่เห็นด้วยและปฏิเสธว่า “ผู้สูงอายุไม่ใช่คนป่วย” ด้วยเหตุนี้ทั้งสองกลุ่มจึงต่อรองใหม่ด้วยการสร้างให้สุขภาพตนเข้มแข็งได้ด้วยตนเอง ด้วยการออกกำลังกาย การรักษาสุขภาพ รวมถึงการต่อรองอีกว่า “ชราแต่ร่างกายแต่ใจเข้มแข็ง”

ส่วนสถาบันอื่นๆ นั้น ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มจะต่อรองต่างกัน ซึ่งก็เนื่องจากความต่างกันของกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสอง ดังนี้

ผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะต่อรองกับอำนาจสถาบันสังคมและเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในด้านสถาบันสังคม ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ต่อรองกับแนวคิดตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงสังคมข้อมูลข่าวสาร เช่น การต่อรองกับแนวคิดความกตัญญูที่ด้านหนึ่งเห็นด้วยแต่อีกด้านหนึ่งก็ตั้งข้อสังเกตว่า ไม่ควรคำนึงถึงเพียงวันเดียว การต่อรองการเคารพยกย่องผู้สูงอายุไม่ควรยึดติดกับรางวัล และการต่อรองแนวคิดการใช้ชีวิตแบบใหม่ เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ อาจต้องตระหนักถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้น (ซึ่งต่างไปจากกรณีของกลุ่ม OPPY ที่ใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือเปิดโลก) ส่วนการต่อรองกับสถาบันเศรษฐกิจ ก็คือ การต่อรองเรื่องบริการบ้านพักคนชราเพื่อการดำรงชีพ ควรเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุรวมตัวกันช่วยแก้ไขปัญหากันเองมากกว่าให้สถาบันเศรษฐกิจทำ เช่นเดียวกันกับการฝากเงินสำหรับผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุก็ควรจะมีเงินของตัวเองมากกว่าการฝากเงินกับธนาคาร

การต่อรองของผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.ไทรงาม จ.พิจิตร แสดงให้เห็นว่า สถาบันสังคมและเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่เริ่มย่างก้าวมากำหนดผู้สูงอายุแม้ในภาคชนบท และในอีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจและความรู้ของผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ที่มีอย่างสูง จึงทำให้เกิดการต่อรองต่อรองความหมายจากมิติที่สถาบันต่างๆ กำหนดได้รอบด้าน ทั้งประเด็นเชิงสังคม และโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่มองลึกไปถึงผลกำไรที่คนอื่นอาจเรียกจากผู้สูงอายุ

ส่วนกลุ่ม OPPY เนื่องจากเป็นผู้สูงอายุสมัยใหม่มีอำนาจเงิน แต่เนื่องจากได้รับผลกระทบจากสังคมอุตสาหกรรมโดยตรง โดยเฉพาะการเกษียณอายุ กลุ่มนี้จึงมุ่งเน้นการต่อรองในมิติเชิงลบที่วางอยู่บนแนวคิดสังคมอุตสาหกรรม ในด้านสังคม รัฐ เศรษฐกิจ และการแพทย์

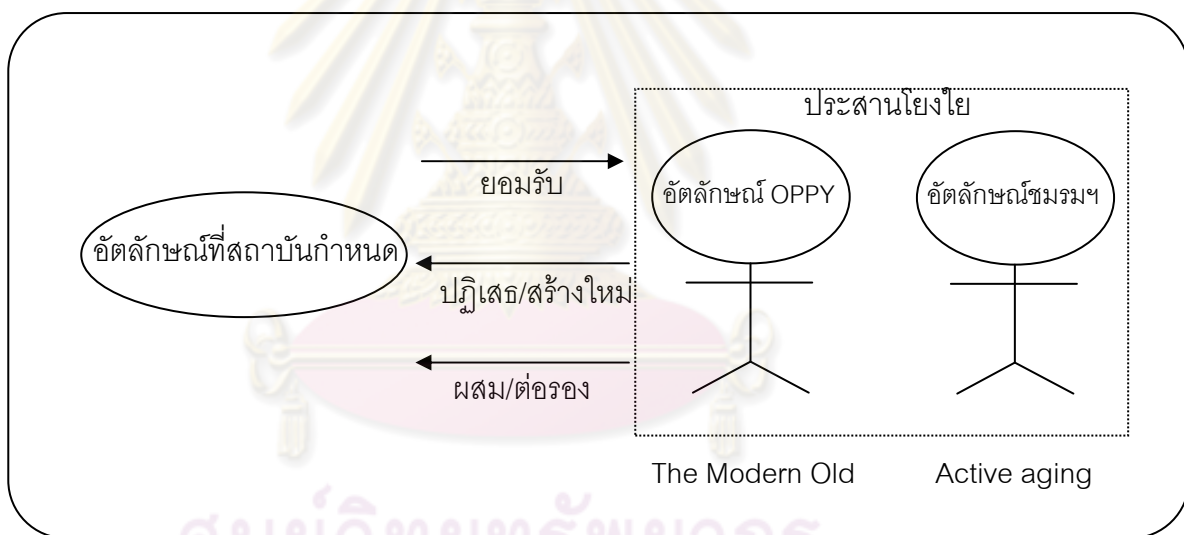
ในด้านสังคม ผู้สูงอายุกลุ่ม OPPY ตระหนักถึงปัญหาด้านความรู้ความเชี่ยวชาญที่หายไป แต่ก็ยังมองว่า ตนเองก็มีความรู้อยู่ ดังปรากฏได้จากความพยายามเรียนรู้คอมพิวเตอร์ จึงมองว่าความรู้ของผู้สูงอายุอาจมิได้มีทุกคน เช่นเดียวกันกับการที่สังคมในยุคอุตสาหกรรมมองผู้สูงอายุอ่อนแอเกษียณอยู่กับบ้าน แต่ผู้สูงอายุกลับต่อรองใหม่ว่า สามารถมีวิถีชีวิตใหม่ได้ตามแนวคิดสังคมข้อมูลข่าวสาร เช่น การใช้คอมพิวเตอร์

ส่วนในด้านของรัฐ พบว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้แม้จะไม่ได้รับผลโดยตรงจากกรณีของรัฐให้สวัสดิการผู้สูงอายุ แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็ยอมรับว่า สวัสดิการดังกล่าวเป็นสิ่งที่ดีควรทำสำหรับ

ผู้สูงอายุด้วยโอกาส เช่นเดียวกับการต่อรองกับสถาบันเศรษฐกิจ ที่มองว่า บริการบ้านพักผู้สูงอายุ ก็เป็นสิ่งที่จำเป็น แต่อาจไม่เหมาะกับตนเอง เพราะมีบ้านและมีพยาบาลที่สามารถจ้างมาเพื่อดูแล ตนได้อยู่แล้ว

และการต่อรองประการสุดท้ายคือ การแพทย์สมัยใหม่และสังคม คือ การใช้ผลิตภัณฑ์ชะลอชรา เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ โดยเฉพาะสตรีเห็นด้วย เพราะถือว่าเป็นเรื่องปกติ ในทางกลับกันหากเป็นกลุ่มบุรุษกลับมองว่า ร่างกายก็เสื่อมตามกาล

การต่อสู้ต่อรองด้วยแนวทางทั้ง 5 ของทั้งสองกลุ่มนี้ ทำให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน โดยที่กลุ่ม OPPY จะเน้นอัตลักษณ์ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ที่เน้นการใช้ชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่หรือ The Modern Old ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม กลับจะเน้น “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” หรือการใช้ชีวิตด้วยการพัฒนาผู้สูงอายุและชุมชนหรือการก้าวสู่นวนคิด active aging มากกว่า ความแตกต่างจึงเป็นไปดังรูปภาพที่ 74

รูปภาพที่ 74 การปะทะกันระหว่างอัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนดกับผู้สูงอายุกำหนดเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของวาทกรรมโดยรวมของสถาบันกับผู้สูงอายุ ทั้งสองกลุ่มก็พบว่า วาทกรรมทั้งหมดก็ยังคงเกี่ยวโยงหรือ (6) การประสานโยงโยกัน โดยวางอยู่บนแนวคิดของผู้สูงอายุในสังคมข้อมูลข่าวสารที่พึ่งพาตนเอง การใช้ชีวิตแบบใหม่ และบางส่วนก็ก้าวไปสู่การทำประโยชน์เพื่อสังคม แต่อาจมีจุดต่างกันซึ่งนั่นก็ทำให้เกิดความแตกต่างของอัตลักษณ์ของแต่ละบุคคลนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป อำนาจของผู้สูงอายุที่พยายามต่อสู้ต่อรองอัตลักษณ์ที่สถาบันสร้างมีถึง 6 ด้านด้วยกัน คือ ด้านแรก การยอมรับวาทกรรมเดิม หรือหากมองด้วยสายตาของ Foucault คือ “ครอบงำ” แต่สำหรับในที่นี้จะมองในอีกด้านหนึ่งของศักยภาพผู้สูงอายุ จึงใช้คำว่า “ยอมรับ” นั่นก็คือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ความกตัญญู และสำหรับกลุ่ม OPPY คือ การยอมรับวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่

ด้านที่สอง คือ การปฏิเสธวาทกรรมเดิม ที่มองผู้สูงอายุอ่อนแอและพึ่งพิง รวมถึงการปฏิเสธวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่ที่หยุดยั้งความชราและเรื่องเพศ ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นเรื่องส่วนตัวที่ผู้สูงอายุมองว่าไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญนัก ในทางกลับกันผู้สูงอายุมักจะให้ความสนใจประเด็นเรื่องสังคมมากกว่า อันทำให้ส่งผลต่อเรื่องที่คนทั่วไปยังคงให้การยกย่องผู้สูงอายุ และสำหรับกรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ก็ยังปฏิเสธวาทกรรมรัฐสงเคราะห์เบี้ยยังชีพ และวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่

ด้านที่สาม คือ การสร้างวาทกรรมใหม่ หรืออาจมองได้ว่าขัดแย้งกับวาทกรรมเดิม ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้จะสร้างวาทกรรมใหม่ที่ขัดกับวาทกรรมความอ่อนแอและพึ่งพิงและเหมาะกับวิถีชีวิตของกลุ่มตน คือ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ในกลุ่ม OPPY และ “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” ในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม

ด้านที่สี่ การผสมวาทกรรมเดิมกับใหม่ เป็นการผสมภูมิปัญญา ความรู้ของตนเข้ากับกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เป็นอัตลักษณ์ที่ตนเองวางไว้ในด้านที่สาม

ด้านที่ห้า การต่อรองกับวาทกรรมเดิม เป็นวาทกรรมที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มให้ความสนใจด้านหนึ่งยอมรับ แต่อีกด้านก็ปรับให้เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง การต่อรองนี้ต่อรองทั้งในด้านสังคม รัฐ การแพทย์ และเศรษฐกิจ โดยมีรายละเอียดที่แตกต่างกันของสองกลุ่ม อันทำให้ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนี้มีได้มีความเหมือนแต่กลับมีความต่างกัน

และด้านที่หก คือ การประสานโยงใยกัน คือ วาทกรรมทั้งหมดจะมีการเชื่อมโยงกับแนวคิดของผู้สูงอายุในสังคมข้อมูลข่าวสาร

4. อำนาจของสถาบันสังคมที่ประกอบสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

ตามทัศนะของ Elias (อ้างถึงใน Barker, 2008: 216-219) ตัวตนของมนุษย์เพิ่งจะก่อเกิดขึ้นมาในยุคเหตุผลหรือในสังคมสมัยใหม่ นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 นั่นก็หมายความว่า ก่อนหน้านั้นมนุษย์แทบจะไม่มีอำนาจในการนิยามชีวิตแต่กลับขึ้นอยู่กับพระเจ้า แต่นักปรัชญานาม

Descartes เป็นบุคคลแรกๆ ที่ชี้ว่า มนุษย์มีอำนาจในการกำหนดตนเอง ดังวลีที่ว่า “I think therefore I am”

ทว่า ในยุคหลังสมัยใหม่ Foucault กลับพิจารณาว่า มนุษย์อาจมิได้มีอำนาจอย่างที่คิดแต่กลับเป็นผลพวงของวาทกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งอำนาจวาทกรรมเป็นผู้กำหนดตัวมนุษย์นั่นเอง และผู้สูงอายุก็เป็นหนึ่งในนั้นเช่นกัน ดังนั้น การจะเผยให้เห็นว่า มนุษย์ตกเป็นเหยื่อของวาทกรรมได้ก็จำเป็นต้องศึกษาวาทกรรม เพราะวาทกรรมจะเผยให้เห็นถึงการแสดงออกซึ่งการสื่อสารที่เคลือบไปด้วยอำนาจ

แนวคิดเรื่องวาทกรรมของ Foucault จะสนใจการสื่อสาร การแสดงออก ไม่ว่าจะเป็นการพูด การกระทำต่างๆ ซึ่งกระจัดกระจายในพื้นที่ต่างๆ เป็นเครือข่ายแห่งอำนาจ และนำมาประมวลกันเพื่อกลายเป็นองค์ความรู้ในการอธิบายสิ่งต่างๆ และนั่นก็คือ การอธิบายความหมายของ “ผู้สูงอายุ” ในท้ายที่สุด วาทกรรมดังกล่าวก็จะเป็นเครือข่ายของกฎเกณฑ์ในการกำหนดค่านิยม และการรับรู้ของมนุษย์

สำหรับในงานวิจัยนี้การศึกษาวาทกรรมจะพิจารณาในสองทิศทางตามแนวคิดอัตลักษณ์ที่มองว่า อำนาจที่กำหนดตัวตนของมนุษย์จะมาจากสองทางคือ วาทกรรมจากสถาบันและวาทกรรมของผู้สูงอายุเอง แม้จะมีที่มาที่ต่างกันกลับมีจุดร่วมกันในเรื่องของ “อำนาจ” ในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ โดยในหัวข้อที่ 4 นี้จะพิจารณาในส่วนของอำนาจของสถาบัน และหัวข้อถัดไปจะพิจารณาถึงอำนาจของกลุ่มผู้สูงอายุที่ต่อสู้ต่อรองความหมาย

ในทิศทางแรก วาทกรรมที่กำหนดจากสถาบันต่างๆ จะพิจารณาถึงอำนาจของสถาบันต่างๆ ที่กำหนดความหมายของผู้สูงอายุ และผู้สูงอายุก็รับวาทกรรมดังกล่าวมากำหนดตัวตน โดยจะพิจารณา 4 ด้าน คือ ด้านแรก อำนาจที่กำหนดตัวบทและปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ด้านที่สอง อำนาจที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่หลากหลาย ไม่ต่อเนื่อง-ต่อเนื่อง-เปลี่ยนแปลง ชัดแย้ง ย้อนแย้ง แต่โยงใย อันถือเป็นแนวคิดสำคัญของอัตลักษณ์ของยุคหลังสมัยใหม่ที่มองว่าอัตลักษณ์มิใช่เป็นหนึ่งเดียว แต่มีลักษณะแตกต่างหลากหลาย ด้านที่สาม การสร้างความรู้เพื่อกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ซึ่งถือเป็นการใช้กลยุทธ์ที่ไร้การใช้กำลังแต่กลับสามารถกำหนดควบคุมมนุษย์ได้อย่างดี และด้านที่สี่ เครือข่ายอำนาจที่กำหนดอัตลักษณ์ อันแสดงให้เห็นถึงพลังของสถาบันที่ทำงานประสานกันและกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุจนทำให้ผู้สูงอายุต้องจำยอม และทั้งหมดนี้เป็นแนวทางหลักที่สถาบันใช้อำนาจควบคุมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุให้เป็นเพียง “วัตถุ” รายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 อำนาจที่กำหนดตัวบทและปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม

หากพิจารณาตามแนวทางของ Foucault กับ Fairclough ซึ่งพิจารณาตัวบท และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ก็จะเผยให้เห็นว่า อำนาจที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุมาจากหลากหลายทิศทาง ทั้งจากสถาบันสังคม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร และในที่สุดก็ประกอบสร้างให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุถูกควบคุมนับตั้งแต่ “จิตวิญญาณใจ เซลล์ ร่างกาย และสังคม” ทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นวัตถุ ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13: วาทกรรมอัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนด

เกณฑ์	รายละเอียด
1. ตัวบท	
1.1 ประเภทเนื้อหา	กำหนดความหมายผู้สูงอายุนับตั้งแต่ขนาดเล็กสู่ใหญ่ คือ จิตวิญญาณ-จิตใจ-เซลล์-ร่างกาย-สังคม (โครงสร้าง) เท่ากับว่า สถาบันพยายามกำหนดผู้สูงอายุแบบครบวงจร
1.2 ประเภทวาทกรรม	ใช้ประเภทการสื่อสาร 6 ประเภท นับตั้งแต่การใช้อำนาจสูงสุดจนต่ำสุด สูงสุด คือ การสั่งสอน-โต้แย้ง รองลงมาคือ การยกตัวอย่าง-การเปรียบเทียบ และการอธิบาย และลำดับสุดท้ายคือ การสารัตถ์ ถึงแม้การสารัตถ์จะใช้อำนาจที่น้อยแต่กลับมีอิทธิพลในการควบคุมสูง เช่น การตรวจตราร่างกาย การทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ เป็นต้น
1.3 ประเภทสื่อ	ใช้การสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งสื่อสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง หรือหากจำแนกตามสื่อในอดีตถึงปัจจุบัน ก็พบว่าใช้ทั้งการสื่อสารมุขปาฐะ สื่อพื้นบ้าน สื่อมวลชน และสื่อสมัยใหม่ เพื่อเป้าหมายการแพร่กระจายความหมายผู้สูงอายุทุกกลุ่ม
2. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม	
2.1 สังคมและวัฒนธรรม	สถาบันสังคม ทั้งจากในอดีต เช่น ศาสนา การยกย่องผู้สูงอายุ ความกตัญญู รวมถึงสถาบันในปัจจุบัน เช่น แนวคิดเรื่อง active aging แนวคิดวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ (The Modern Old) และความงามของผู้สูงอายุ ล้วนแล้วแต่เข้ามามีส่วนกำหนดความหมายผู้สูงอายุ

ตารางที่ 13 (ต่อ): วาทกรรมอัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนด

เกณฑ์	รายละเอียด
2.2 การแพทย์	กำหนดความหมายผู้สูงอายุโดยเฉพาะในด้านร่างกายถึงสองทิศทางคือ ทิศทางแรก เป็นการกำหนดตามศาสตร์การแพทย์เดิม คือ “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” และ “จิตวิทยาผู้สูงอายุ” ซึ่งมุ่งเน้นความอ่อนแอของร่างกาย และทิศทางที่สองคือ “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” ซึ่งจะมองในทิศทางต่างกันคือ การแก้ไขจัดการร่างกายผู้สูงอายุให้อายุยืนยาวต่อไป
2.3 รัฐ	ภาครัฐเข้ามาจัดระเบียบความชราในสองด้านเช่นเดียวกัน ในทิศทางแรก จะจัดระเบียบความชราโดยอิงวิถีคิดของความอ่อนแอร่างกาย จึงกำหนดการเกษียณอายุ การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ แต่ต่อมา ทิศทางที่สอง เริ่มพิจารณาว่า ผู้สูงอายุยังสามารถมีศักยภาพได้ ตามแนวคิด active aging จึงสนับสนุนผู้สูงอายุแนวใหม่ เช่น ชมรมผู้สูงอายุ การต่ออายุราชการ การให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมเอง เป็นต้น
2.4 เศรษฐกิจ	เศรษฐกิจมองผู้สูงอายุ ทั้งในด้านความอ่อนแอที่ผู้สูงอายุไม่สามารถทำงานได้ต่อไป เศรษฐศาสตร์จึงเข้าไปช่วยเหลือ เช่น การคำนวณเงินค่ารักษาพยาบาล เงินเกษียณอายุ เป็นต้น แต่ในอีกทิศทางหนึ่งกลับมองว่า ผู้สูงอายุยังมีศักยภาพ ตามแนวคิด “การตลาดผู้สูงอายุ” จึงเริ่มขายสินค้าบริการสำหรับผู้สูงอายุ
2.5 การสื่อสาร	การสื่อสารเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งการสื่อสารมุขปาฐะ สื่อพื้นบ้าน สื่อกิจกรรม สื่อมวลชน สื่อสมัยใหม่ แม้ในด้านหนึ่งการสื่อสาร เช่น สื่อมวลชนจะมองผู้สูงอายุในด้านลบ แต่ในอีกด้านหนึ่ง สื่ออื่นๆ จะมองผู้สูงอายุในด้านบวก

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นถึงอำนาจของสถาบันต่างๆ มีความเกี่ยวพันกับการสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ โดยพิจารณาจากตัวบท และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม รายละเอียดดังนี้

ในด้าน**ตัวบท** พบว่า ทั้งประเภทเนื้อหา ประเภทวาทกรรม และประเภทสื่อ จะเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นอำนาจของสถาบันต่างๆ ในสังคมที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ดังนี้

อำนาจของสถาบันกำหนด**เนื้อหา** นับตั้งแต่ส่วนที่เล็กที่สุดและมองไม่เห็น ก็คือ “จิตวิญญาณ” “จิตใจ” “เซลล์” และขยายสู่ “ร่างกาย” และ “สังคม” อันทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็น “วัตถุแห่งการศึกษา” หรือการทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นวัตถุโดยสิ้นเชิง

ถึงแม้ว่าในสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่เริ่มมอบให้ผู้สูงอายุสามารถจัดการตนเองได้ แต่ก็ยังคงต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของสถาบันการแพทย์ สังคมทุนนิยมแบบใหม่ ที่เน้นการพึ่งตนเอง การบริโภคนั่นเอง ผู้สูงอายุจึงไม่อาจหลบหนีออกไปจากอำนาจของสถาบันสังคมได้อย่างสมบูรณ์

การกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ (จิตวิญญาณ ใจ เซลล์ กาย และสังคม) ของสถาบันสังคม กระทำผ่านประเภทวาทกรรม 6 แบบ คือ ได้แย้ง สั่งสอน ยกตัวอย่าง เปรียบเทียบ อธิบาย และสาธิต ซึ่งทั้งหมดนั้นก็เกี่ยวโยงกับอำนาจเช่นกัน และเป็นอำนาจประเภท “อ่อนๆ” ที่กำหนดตัวตนของผู้สูงอายุแบบไม่รู้เนื้อรู้ตัว ปราศจากกำลังบังคับ แต่กลับได้รับการยอมรับได้ง่าย

โดยที่ประเภทวาทกรรมที่ใช้อำนาจมากที่สุดคือ การโต้แย้ง และการสั่งสอน เพราะทั้งสองนั้นต้องใช้พลังอย่างมาก โดยเฉพาะหากมีอำนาจก็สามารถโต้แย้งและสั่งสอนได้ ในทางกลับกัน หากไร้ซึ่งอำนาจแนวทางทั้งสองจะลดลงไป (ดังที่จะกล่าวถึงในกรณีกลุ่มผู้สูงอายุสองกลุ่ม) รองลงมา คือ การยกตัวอย่าง เปรียบเทียบ และอธิบาย ซึ่งอาจจะไม่ต้องใช้พลังอำนาจมากนัก แต่กลับต้องใช้ “ความรู้” หลากหลายด้าน เช่น เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ สังคมสงเคราะห์ เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ จิตวิทยาผู้สูงอายุ ฯลฯ คอยเป็นพลังสนับสนุนการกำหนดความหมาย และในลำดับสุดท้ายคือ “การสาธิต” ซึ่งอาจไม่ต้องใช้ “อำนาจ” แต่ใช้การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง แต่การทำให้ดูนี้กลับมีพลังแรงอย่างยิ่งในการกำหนดความหมาย เพราะเป็นการควบคุมผ่านการให้ปฏิบัติตาม เช่น การตรวจตราร่างกายผู้สูงอายุ การให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรม เป็นต้น

การใช้ประเภทวาทกรรมทั้งหกประสานไปด้วยกันยิ่งทำให้ผู้สูงอายุถูกกำหนดความหมายตามสถาบันต่างๆ อย่างไม่รู้ตัว ยิ่งไปกว่านั้น ยังส่งผลต่อกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ อีก เช่น คนในสังคมให้ตระหนักถึงความหมายดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็ลลูกหลานและผู้ที่กำลังเป็นผู้สูงอายุ หากการกำหนดความหมายเป็นไปในทางลบ ผลที่จะตามมาก็คือ การสร้างกลุ่มเป้าหมาย “คนกลัวแก่” เกิดขึ้นอีก

นอกจากนั้น หากพิจารณาโดยรวมจะพบว่า สถาบันต่างๆ ยังใช้ เทคนิค “การจำแนกแยกแยะ” (exclusion) ให้ผู้สูงอายุกลายเป็น “คนอื่น” ที่ต่างจากคนทั่วไป และสร้างความหมายของผู้สูงอายุแบบใหม่ขึ้นมา

ทั้งนี้ ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น (ในหัวข้อที่ 2) ว่า การ “จำแนกแยกแยะ” มีความหมายในสองด้านทั้งบวกและลบ แต่ในที่นี้จะย้ำให้เห็นอีกครั้งว่า หากพิจารณาตามแนวคิดของ Foucault การแยกแยะจะใช้สำหรับสถาบันที่มีอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ และมักจะมองในมิติเชิงลบอย่างเดียว เช่น กรณีสถาบันการแพทย์ได้จำแนกแยกแยะผู้สูงอายุ และมองว่าผู้สูงอายุคือคนป่วย แต่สำหรับในงานวิจัยชิ้นนี้ ในส่วนหนึ่งเห็นด้วยกับแนวคิดของ Foucault ทั้งเรื่องอำนาจและการแยกผู้สูงอายุเป็นไปในทิศทางลบ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้วิจัยปฏิเสธวิธีคิดดังกล่าว เพราะ

จากหลักฐานพบว่า สถาบันในอดีต ทั้งสถาบันสังคม ศาสนา และสถาบันในสังคมอุตสาหกรรม ก็ใช้การ “จำแนกแยกแยะ” ผู้สูงอายุในด้านบวกได้เช่นกัน โดยมีนัยยะของ “การยกย่อง” “การตอบแทนผู้สูงอายุ” เช่น ในสถาบันศาสนา มักจะแยกผู้สูงอายุให้นั่งอยู่ในแถวหน้าของงาน พิธีกรรม หรือการแยกผู้สูงอายุเพื่อให้สวัสดิการผู้สูงอายุ เป็นต้น

ในส่วนของประเภทสื่อ พบว่า ยิ่งสถาบันมีอำนาจมากและประสานอำนาจกันมากเท่าไร การกำหนดและเลือกสื่อก็สามารถทำได้หลากหลาย ดังกรณีของสถาบันต่างๆ ทั้งห้าที่ใช้สื่อที่หลากหลาย ทั้งสาระ บันเทิง และสาระบันเทิง เพื่อสื่อความหมายของผู้สูงอายุตามที่ต้นตอการ และที่สำคัญคือเผยแพร่สู่กลุ่มเป้าหมายในวงกว้าง ทั้งนี้ การใช้สื่อที่หลากหลายนั้นก็ต้องแลกมาด้วยการมีอำนาจ และใช้ “ความรู้” เรื่องสื่อต่างๆ มากมาย ซึ่งเป็นเรื่องยากที่กลุ่มผู้สูงอายุจะมีและใช้สื่อที่ครบถ้วนดังสถาบันต่างๆ

ในด้านปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่า ตัวบท มิได้อยู่ลอยๆ แต่กลับเชื่อมโยงกับอำนาจของสังคมและวัฒนธรรมในห้าด้าน คือ มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม การแพทย์ รัฐ เศรษฐศาสตร์ และการสื่อสาร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือสถาบันต่างๆ เหล่านี้ต่างมีอำนาจในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ

ในด้านแรก คือ มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่า สังคมไทยนับจากอดีตถึงปัจจุบันจะส่งผลต่อการกำหนดความหมายผู้สูงอายุ ทั้งในอดีตคือ มิติศาสนา “การเกิดแก่เจ็บตาย” “ความกตัญญู” และ “การยกย่องผู้สูงอายุ” และเมื่อก้าวสู่สมัยใหม่ สังคมก็เริ่มพัฒนาแนวคิด “active aging” หรือการเน้นให้ผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่าและศักยภาพ วิธีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ (The Modern Old) ที่เน้นการใช้ชีวิตหลังเกษียณตามแบบสังคมตะวันตกอย่างมีความสุข และการมองความชราที่ยังควบคู่กับความงามหรือ “งามอย่างสง่า”

ในด้านที่สอง มิติด้านการแพทย์ ก็ก้าวเข้ามากำหนด “ร่างกาย” ผู้สูงอายุ โดยในยุคสังคมอุตสาหกรรม จะมองร่างกายที่แก่ชราอยู่ในฐานะ “โรค” ต้องป้องกัน รักษา และแก้ไข และเมื่อสังคมพัฒนาสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีทางการแพทย์ก็พัฒนาขึ้นอีก จึงมุ่งเน้น การ “ชะลอ” “หยุดยั้ง” ความชรา ทำให้ความชราที่ต้องเป็นไปตามธรรมชาติถูกตั้งคำถามและปฏิเสธ

ด้านที่สาม มิติด้านรัฐ เข้ามาจัดระเบียบความชรา นับตั้งแต่ยุคสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งมองว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่อ่อนแอ รัฐควรจะสงเคราะห์ โดยที่จุดต่างจากสังคมตะวันตกก็คือ การสงเคราะห์นั้นทำไปเพื่อการ “กตัญญู” ต่อผู้สูงอายุ ภาครัฐจึงเริ่มโครงการ เช่น “บ้านพักคนชรา” “เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ” เพื่อตอบแทนผู้สูงอายุ

นอกจากนั้น ภาครัฐยังเริ่ม “การเกษียณอายุ” เพื่อจำแนกให้คนชราได้กลายเป็นผู้หยุดจากการทำงาน อันส่งผลให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้มีคุณค่าสู่ผู้พึ่งพิงโดยปริยาย

อย่างไรก็ตาม ในช่วงท้ายของสังคมอุตสาหกรรม และเมื่อสังคมก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร แนวคิดของรัฐก็เริ่มปรับเปลี่ยนสู่การยกย่องศักยภาพของผู้สูงอายุ โดยมองว่า ผู้สูงอายุยังคงมีความสามารถทำกิจกรรมได้ไม่ต้องพึ่งพารัฐ หรือหากพึ่งพาก็เพียงแต่รัฐจะทำหน้าที่สนับสนุนเท่านั้น แนวคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากสังคมไทยในยุคเกษตรกรรมที่มองคุณค่าผู้สูงอายุ ควบคู่กับแนวคิดจากตะวันตกแนวใหม่คือ active aging อันทำให้ผู้สูงอายุได้รับการยกย่องอีกครั้งหนึ่ง

ด้านที่สี่ มิติด้านเศรษฐกิจ เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุนับตั้งแต่ยุคอุตสาหกรรม ด้านแรกมองว่า ผู้สูงอายุอ่อนแอ ไม่อาจทำงานได้ต่อไป เศรษฐกิจจะก้าวไปผนึกกำลังกับรัฐในการคำนวณเงินค่าบำนาญบำนาญ เงินค่าสังคมสงเคราะห์ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นต้น ในอีกด้านหนึ่ง การตลาดกลับเริ่มมองผู้สูงอายุแนวใหม่ ตามแนวคิด “การตลาดสีเทา” โดยมุ่งเน้นผู้สูงอายุเป็นผู้บริโภคคนสำคัญ โดยเริ่มจากสินค้าที่ต่อต้านความชรา เช่น ยาอ่อมผม ครีมทาผิว แนวคิดดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อสังคมข้อมูลข่าวสารอย่างมาก และก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เช่น บ้านพักคนชรา ผ้าอ้อมสำหรับผู้สูงอายุ การออมสำหรับผู้สูงอายุ

ในช่วงหลัง เมื่อก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร วิชาเศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุก็ก่อตัวเพิ่มขึ้น โดยมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุดูแลตนเอง ด้วยการออมเงิน การวางแผนก่อนเกษียณ ซึ่งเท่ากับการมองคุณค่าของผู้สูงอายุและลดการพึ่งพิงจากรัฐ

ด้านที่ห้า มิติด้านการสื่อสาร จะเกี่ยวโยงกับผู้สูงอายุนับตั้งแต่การสื่อสารในอดีตผ่านมุขปาฐะ สื่อพื้นบ้าน สื่อกิจกรรม ซึ่งส่วนใหญ่มักจะมุ่งเน้นคุณค่า ความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ เช่น พิธีรดน้ำดำหัว ภาษิตคำพังเพยต่อผู้สูงอายุ เมื่อสังคมพัฒนาสู่อุตสาหกรรม การสื่อสารมวลชนก็เริ่มกลายเป็นตัวแปรสำคัญในการกำหนดความหมายผู้สูงอายุ และส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นภาพด้านลบ เช่น อ่อนแอ พึ่งพิง แต่ก็ยังมีภาพด้านบวกปรากฏอยู่ แต่เป็นส่วนที่น้อย และเมื่อสังคมพัฒนาสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร สื่อมวลชนเริ่มนำเสนอภาพบวกมากขึ้นและเป็นคู่มือของผู้สูงอายุยุคใหม่ อีกทั้งการเกิดใหม่ของสื่อคอมพิวเตอร์ ซึ่งทำให้เป็นเครื่องมือเปิดโลกแก่ผู้สูงอายุ และในด้านตรงกันข้ามคือตอกย้ำความด้าหลังของผู้สูงอายุ

4.2 อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่หลากหลาย ไม่ต่อเนื่อง-ต่อเนื่อง-เปลี่ยนแปลง ชัดแย้ง-ย้อนแย้ง แต่โยงใย

จากอำนาจของสถาบันสังคมทั้งห้าด้านคือ สังคม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร ที่ช่วยกันกำหนดผู้สูงอายุในหัวข้อที่ผ่านมา ทำให้เกิดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุตรงตามทัศนะของอัตลักษณ์ยุคหลังสมัยใหม่ตามปรัชญา anti-essentialism คือ นอกจากมีความ “หลากหลาย” แล้ว ยังปรากฏอัตลักษณ์ที่ “ไม่ต่อเนื่อง-ต่อเนื่อง-เปลี่ยนแปลง” “ชัดแย้ง-ย้อนแย้ง” แต่ “โยงใย” ดังจะกล่าวถึงตามลำดับ

ในด้านแรก ความ “หลากหลาย” ของอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ จากการวิจัยพบว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยมีความหลากหลายจำนวนมาก (ดังรูปภาพที่ 73) ได้แก่ “ผู้เชี่ยวชาญ” “ผู้มีอำนาจ” “ผู้ช่วยเหลือผู้อื่น” “ผู้มีพระคุณ” “สังขารไม่เที่ยง” “เฒ่าหัวงู” “ผู้อ่อนแอ” “ผู้ล่าหลัง” “ผู้เกษียณอายุ” “ผู้พึ่งพิง” “ผู้เชี่ยวชาญ” (ในสินค้า) “ผู้เชี่ยวชาญ” (เฉพาะด้าน) “ผู้มีพระคุณ” (ในสินค้า) “ผู้ต่อต้านความชรา” “ผู้เข้มแข็งระดับตนเอง” “ผู้เข้มแข็งระดับสังคม” (ดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ 1)

ทั้งนี้ ท่ามกลางความหลากหลายของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุก็ยังสามารถจัดแบ่งเป็นกลุ่มได้ตาม “เส้นขอบฟ้าของความรู้” หรือ “กรอบความรู้” หรือ episteme ซึ่งเป็นแนวคิดของ Foucault ได้เป็นสามยุค โดยใช้เกณฑ์ที่ว่า “ใครเป็นผู้จัดการอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ”

ในยุคแรก ไม่ว่าใครก็ไม่สามารถจัดการอัตลักษณ์ผู้สูงอายุได้ เพราะทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ ตามที่สถาบันศาสนาได้กำหนดไว้ ดังชื่อยุคที่ว่า “สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติโลก”

ส่วนยุคที่สอง สถาบันรัฐและการแพทย์ที่สถาปนาขึ้นมาใหม่แทนที่สถาบันศาสนาก็ก้าวมา มีอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ในด้านหนึ่งแสดงให้เห็นว่า สถาบันรัฐและการแพทย์พยายามเข้ามาช่วงชิงอำนาจของสถาบันศาสนา และในอีกด้านหนึ่งสถาบันทั้งสองก็พยายามสร้างฐานอำนาจของตนในการกำหนดความหมายทุกสิ่ง และหนึ่งในนั้นก็คือประเด็นผู้สูงอายุ สถาบันทั้งสองได้รุกเข้ามาควบคุมทุกสิ่งทุกอย่าง และที่สำคัญคือการควบคุมผู้สูงอายุ ดังเส้นขอบฟ้าของยุคนี้ที่ว่า “สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา”

และในยุคที่สาม การจัดการความชราเริ่มกลายเป็นอำนาจของผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วม การจัดการ ซึ่งเป็นผลพวงจากการที่สถาบันการสื่อสาร ทั้งสื่อมวลชน สื่อสมัยใหม่ ได้สถาปนาตนเองขึ้นมาเพื่อกำหนดและเผยแพร่ความหมายของผู้สูงอายุแบบใหม่ให้มีอำนาจกำหนดตัวตนตามการเติบโตของสังคมทุนนิยมแบบใหม่ที่เริ่มให้ผู้สูงอายุเข้ามามีบทบาทในสังคม การที่ภาครัฐ

ไม่สามารถดูและผู้สูงอายุได้อีกต่อไป การผลักดันให้ผู้สูงอายุเข้ามาบริโภคสินค้าในสังคม และการเติบโตด้านเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ ดังเส้นขอบฟ้าในยุคนี้ที่ระบุว่า “สังคมยุคข้อมูลข่าวสาร: ความชราที่จัดการได้”

เส้นขอบฟ้าของความรู้ นอกจากแสดงถึงการกำหนดอัตลักษณ์ และการมีอำนาจของสถาบันในแต่ละยุคแล้ว ยังแสดงให้เห็นด้วยว่า ในช่วงแต่ละยุคแต่ละสมัย การอธิบายความหมายอัตลักษณ์ผู้สูงอายุนั้นจะแตกต่างกัน และหากผู้คนที่ข้ามยุคข้ามสมัยโดยเฉพาะผู้สูงอายุในยุคอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคตก็อาจไม่เข้าใจอัตลักษณ์ในยุคใหม่ได้ เพราะมันต่างไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง และในบางครั้งก็แทบจะไม่หลงเหลือเค้าเดิมที่มีอยู่

อนึ่ง การจัดกลุ่มผู้สูงอายุออกเป็นสามยุคสามสมัยนี้ ยังเกิดข้อถกเถียงว่า สังคมไทยได้แบ่งออกเป็นสามยุคโดยเด็ดขาดหรือไม่ และจากการวิจัยก็พบว่า สังคมไทยยังมีลักษณะปะปนของสังคมยุคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และข้อมูลข่าวสาร จึงทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีลักษณะ “หลากหลาย” และ “ปะปน” กันระหว่างอดีตและปัจจุบัน

เมื่อวิเคราะห์ความหลากหลายของอัตลักษณ์ในแต่ละยุคนี้ ยังทำให้เห็นอีกว่า อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุมีลักษณะ “ไม่ต่อเนื่อง” กล่าวคือ ในแต่ละช่วงยุคและเส้นขอบฟ้าความรู้ ก็จะมีการปะทุขึ้นของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ และอัตลักษณ์นั้นก็มิได้พัฒนาตามประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่อง แต่จะเกิดขึ้นตามอำนาจของสถาบันและแต่ละยุคที่กำหนดขึ้นนั่นเอง

อย่างไรก็ดี เมื่อย้อนกลับไปพิจารณารูปภาพที่ 73 โดยละเอียด (โดยพิจารณาจากเส้นเชื่อมโยงและเครื่องหมายดอกจัน) ก็จะพบว่า ภายใต้อำนาจไม่ต่อเนื่องของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ กลับพบความ “ต่อเนื่อง” และ ความ “เปลี่ยนแปลง” ของอัตลักษณ์ด้วย ซึ่งอาจถือได้ว่า ต่างไปจากแนวคิดของ Foucault ที่มุ่งเน้นมิติความไม่ต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ แต่สำหรับในกรณีนี้ ความ “ต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลง” อาจเนื่องมาจากยุคสมัยทั้งสามยุคของไทยนั้นมีลักษณะผสมผสานกันมากกว่าจะตัดขาดกัน ตลอดจนการพยายามต่อสู้ความหมายของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุมิให้หายจากสังคม

ในด้านของ ความ “ต่อเนื่อง” พบว่า อัตลักษณ์บางอัน คือ “สังขารไม่เที่ยง” “ผู้มีพระคุณ” และ “เฒ่าหัวงู” เป็นอัตลักษณ์ที่มีลักษณะต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบันไม่จางหายไปแม้สังคมจะแปรเปลี่ยน ส่วนในด้านของ ความ “เปลี่ยนแปลง” ก็พบว่า อัตลักษณ์บางอันคือ “ผู้เชี่ยวชาญ” ที่เคยมีมาในอดีตก็พยายามธำรงรักษาให้คงอยู่ แต่เนื่องจากการแปรเปลี่ยนของอำนาจสังคมก็ทำให้อัตลักษณ์ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงสู่ “ผู้เชี่ยวชาญ” (เฉพาะด้านหรือในบางเรื่อง) “ผู้เชี่ยวชาญ” (สินค้า) และการปรับตัวสู่ “ผู้เข้มแข็งระดับสังคม”

ถึงแม้ว่า อัตลักษณ์มีความหลากหลาย แต่เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาถึงเส้นขอบฟ้าของ ความรู้ละยุคแต่ละสมัย ก็พบว่า ในแต่ละยุคก็จะมีอัตลักษณ์หลักซึ่งเป็นไปตามเส้นขอบฟ้าของ ความรู้ในยุคนั้น และจะพบอัตลักษณ์ที่ “ขัดแย้ง” หรือ “อัตลักษณ์รอง” ในแต่ละยุค

ในยุคแรก อัตลักษณ์หลักจะมุ่งเน้น “ผู้เชี่ยวชาญ” “ผู้มีพระคุณ” และ “สังขารไม่เที่ยง” โดยที่อัตลักษณ์รอง คือ “เฒ่าหัวงู” ซึ่งเป็นการเตือนสติผู้สูงอายุให้ตระหนักเรื่องเพศ

ยุคที่สอง อัตลักษณ์หลัก คือ “ความอ่อนแอ” “พึ่งพิง” โดยที่อัตลักษณ์ “ผู้มีพระคุณ” ยังคง ยืนยันอัตลักษณ์หลักในสังคมไทยอยู่ แต่อัตลักษณ์ “ผู้เชี่ยวชาญ” กลับถูกเบียดลงไปกลายเป็น อัตลักษณ์รองในยุคนี้คือ “ผู้เชี่ยวชาญ” (เฉพาะด้าน) และยังคงผสมกับวาทกรรมเศรษฐกิจให้ อัตลักษณ์ผู้เชี่ยวชาญใช้กับการโฆษณาสินค้าอีกด้วย

และยุคที่สาม อัตลักษณ์หลักคือ “ผู้ต่อต้านความชรา” “ผู้เข้มแข็งระดับตนเอง” “ผู้เข้มแข็ง ระดับสังคม” และ “ผู้มีพระคุณ” โดยที่ไม่มีอัตลักษณ์รอง เพราะสังคมยุคนี้ยังเป็นช่วงเริ่มต้น เท่านั้น รวมถึงสังคมไทยยังคงปะปนกันระหว่างสังคมเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และข้อมูล ข่าวสาร ทำให้อัตลักษณ์ในยุคนี้พยายามต่อสู้แย่งชิงเพื่อแย่งพื้นที่เป็นอัตลักษณ์หลักให้จงได้

หากพิจารณาอัตลักษณ์หลักและรองในระดับที่ลึกลงไปจะพบว่า ในสังคมไทยอัตลักษณ์ หลักจะมีมิติที่ค่อนข้างกว้าง เช่น “สังขารไม่เที่ยง” “ผู้มีพระคุณ” แม้จะมีอัตลักษณ์ในเชิงลบ คือ “อ่อนแอ” “พึ่งพิง” และ “เฒ่าหัวงู” ก้าวมาเป็นคู่ชกกับอัตลักษณ์หลักดังกล่าว แต่อัตลักษณ์ หลักก็ยังทรงพลังค่อนข้างแรง ผนวกกับอัตลักษณ์รอง คือ “ผู้เชี่ยวชาญ” ที่แม้จะถูกลดระดับในยุค อุตสาหกรรมให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้ล้าสมัย แต่ก็พยายามต่อสู้ให้ดำรงอยู่ในสังคมด้วยการปรับตัว สู่อำนาจผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ความเชี่ยวชาญในสินค้า และผู้เข้มแข็งในระดับสังคม

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้นัยยะของผู้สูงอายุในสังคมไทยมิได้ถูกมองในแง่ลบเมื่อเทียบกับ อัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมตะวันตก ที่มีมิติด้าน “ผู้มีพระคุณ” ก็เริ่มหดหายไป รวมถึงการก้าวไปสู่ สังคมข้อมูลข่าวสาร ที่สถาบันการแพทย์สมัยเริ่ม “หยุดยั้งความชรา” จึงทำให้ “สังขารไม่เที่ยง” กลับจางหายไปด้วย อัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมตะวันตกจึงมีแนวโน้มเชิงลบมากกว่า แต่ใน อนาคตหากสังคมไทยก้าวสู่สังคมข้อมูลข่าวสารที่สมบูรณ์ อาจส่งผลต่อการลดลงของความ กตัญญูต่อผู้สูงอายุ และการจางหายไปของสถาบันศาสนา ย่อมทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยมี ลักษณะไม่ต่างไปจากตะวันตกที่เน้นความอ่อนแอก็เป็นได้

อนึ่ง ความขัดแย้งของอัตลักษณ์ อาจมิได้หมายความว่าเฉพาะการแย่งกันของอัตลักษณ์ หลักและรองในแต่ละยุคดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น เช่น ความขัดแย้งของอัตลักษณ์ในยุคสังคม อุตสาหกรรมระหว่าง “ผู้อ่อนแอ” และ “ผู้เชี่ยวชาญ” แต่ยังคงมีความหมายไปถึงความขัดแย้งของ

อัตลักษณ์แม้ในคำหรือข้อความเดียวกัน หรืออาจเรียกอีกอย่างว่า “ความย้อนแย้ง” (contradictory) เช่น “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” หรือ “แก่แต่มีไฟอยู่”

ข้อความดังกล่าวเป็นการผสมอัตลักษณ์ที่อยู่คู่ตรงกันข้ามของความชราในด้านลบกับมิติอื่นๆ ในด้านบวก คือ “แก่” กับ “ไฮเทค” หรือ “แก่” กับ “ไฟ” (หรือพลัง) โดยมีความหมายว่า แม้แก่แต่ก็ยังทันสมัย หรือ แม้แก่แต่ยังคงมีพลังอยู่ ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ ความย้อนแย้งดังกล่าวมักจะใช้ในการต่อสู้ความหมายของผู้สูงอายุในด้านบวก

“ความย้อนแย้ง” ยังปรากฏในความหมายในตัวบทที่มีลักษณะขัดแย้งภายในแต่อาจเห็นได้ไม่ชัดหากไม่ใช้การวิเคราะห์ทางทฤษฎี ดังตัวอย่าง ภาพเปลือยของหญิงชรา ซึ่งมีชื่อภาพว่า The Beauty II และปรากฏเป็นหน้าปกนิตยสาร Fine Art วาดโดย ชัยรัตน์ แสงทอง

รูปภาพที่ 75 The Beauty II

(ที่มา: Fine Art. ๑.6 October, 2009: หน้าปก)

จากภาพดังกล่าว หากมองด้วยสายตาของคนทั่วไปที่ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมการแพทย์ในยุคที่สอง ย่อมแสดงอัตลักษณ์ “ความร่วงโรย” “น่าสงสาร” ของผู้สูงอายุ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ภาพดังกล่าวอาจ “ย้อนแย้ง” ให้เห็นในมุมต่างไปว่า ความเหี่ยวแห้งของหญิงชราอาจแทนความหมาย

ของประสบการณ์ผู้สูงอายุ ความไม่ยั่งยืน ดังแนวคิดกฎไตรลักษณ์ของศาสนาพุทธ และอาจมีความหมายถึงผู้ที่ไม่ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมการบริโภคนิยมในยุคสังคมนิยมใหม่

สำหรับในทัศนะของผู้วาดภาพยังได้ให้ความหมายลึกไปถึง “ความจริงที่เหนือความงาม” หรือความไม่เที่ยง ความสงบในชีวิต และคุณค่าความอาทรของผู้สูงอายุที่เคยมีมา ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า

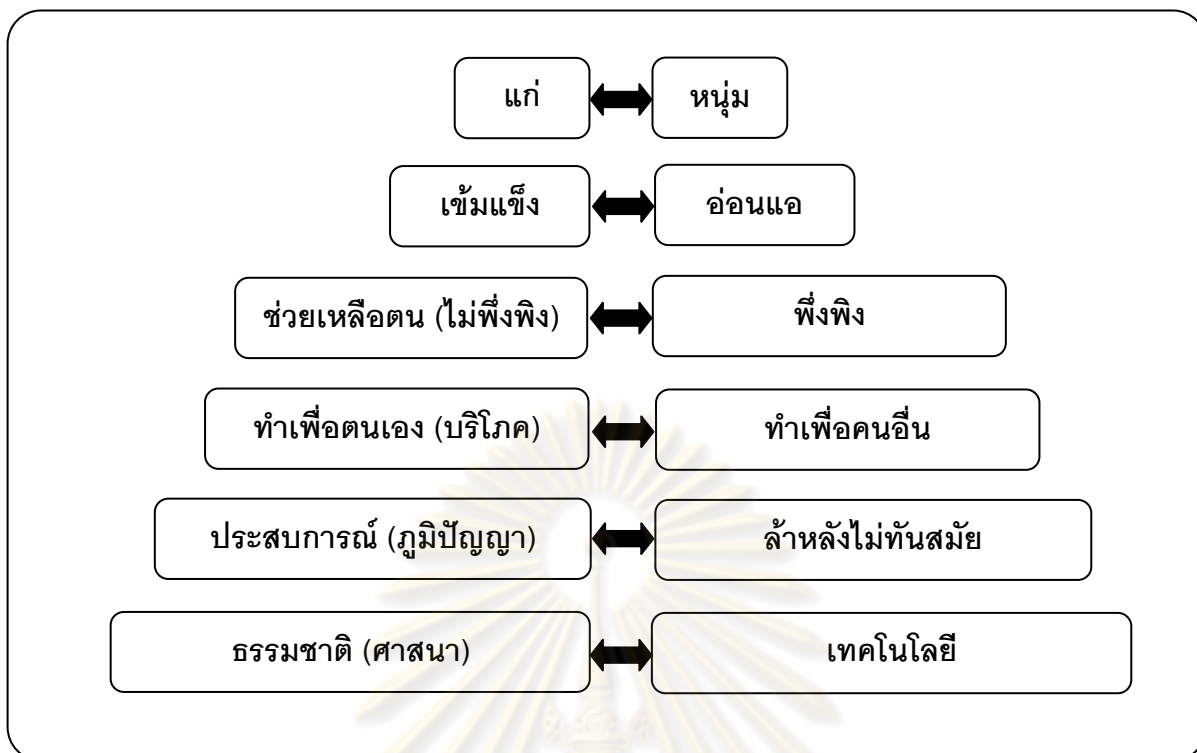
ในความจริงของผมก็คือความเข้าใจในการรับรู้ของมนุษย์ ว่าวันหนึ่งร่างกายของเราก็ไม่ต่างอะไรไปจากคุณยายคุณตาที่เห็นในภาพ แต่ว่าคุณค่ามันจะซ่อนอยู่ ไม่ใช่แค่ร่างกาย แต่มันมากไปกว่านั้น ผมอยากให้คนดูได้รู้สึก และเกิดความเข้าใจ เมื่อเข้าใจมันก็จะเกิดจิตที่สงบและนิ่ง ช้ามเลยจากความรู้สึกที่เป็นความงาม

(ชัยรัตน์ แสงทอง อ่างถึงในเดือนฉายผู้ชนะ ภูประเสริฐ, 2009: 51)

ด้วยเหตุนี้ รายการสารคดี “คนค้นคน” ที่ผลิตภาพหญิงชราในงานของพรพรรณ สมบูรณ์บัต (2549) ซึ่งนำเสนอภาพความเสื่อมโทรมของร่างกายหญิงชราผ่านเทคนิคมุกกล้อง แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้วิจัยก็สามารถอ่านความหมายได้อีกว่า ภายใต้ความอ่อนแอของหญิงชราที่เห็นภายนอกนั้น กลับมีความ “ย่อนแย้ง” ว่า ความชราเหล่านี้กลับหมายถึงประสบการณ์ ความเข้มแข็ง และพยายามต่อสู้กับเงื่อนไขของสังคม เศรษฐกิจ และรัฐ ซึ่งเป็นสถาบันหลักๆ ที่แม้แต่หนุ่มสาวก็ยังไม่หาญกล้าที่จะต่อกรได้

ความขัดแย้งหรือความ “ย่อนแย้ง” ในลักษณะนี้ จึงเป็นการเตือนสติสำหรับการมองอัตลักษณ์ผู้สูงอายุว่า อาจมิได้มีความหมายดังที่เห็น แต่อาจมีความหมายที่แตกต่างและหลากหลายไปตามบริบทและอำนาจที่กำหนดความหมายนั้น โดยเฉพาะการแฝงการต่อสู้ ความหมายของผู้สูงอายุในด้านบวกไม่มากนัก

ในท้ายที่สุด ไม่ว่าอัตลักษณ์ผู้สูงอายุจะ “หลากหลาย” “ไม่ต่อเนื่อง” “ขัดแย้ง” “ย่อนแย้ง” อัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทย ก็ยังมีลักษณะ “โยงโย” เป็นเครือข่ายวาทกรรมอัตลักษณ์ที่วางบนคู่แข่ง 6 คู่ ด้วยกัน ดังรูปภาพที่ 76

รูปภาพที่ 76 โครงสร้างคู่แย้งของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

คู่แย้งทั้งหมดนี้ต่างโยงใยเป็นเครือข่ายและเกี่ยวโยงกับอำนาจของบริบทสังคมในแต่ละช่วงเวลา คือ ยุคแรก สังคมเกษตรกรรม จะเรียงตัวของอัตลักษณ์หลักในลักษณะ “แก่” “เข้มแข็ง” “ช่วยเหลือตน (ไม่พึ่งพิง)” “ทำเพื่อคนอื่น” “ประสบการณ์” และ “ธรรมชาติ (ศาสนา)” อันทำให้เกิดอัตลักษณ์ “ผู้เชี่ยวชาญ” “ภูมิปัญญา” “ผู้มีพระคุณ” และ “สังขารไม่เที่ยง”

ส่วนในยุคที่สอง สังคมอุตสาหกรรม อัตลักษณ์หลักจะเรียงตัวในลักษณะ “แก่” “อ่อนแอ” “พึ่งพิง” “ทำเพื่อตนเอง (บริโภคนิยม)” “ล้าหลังไม่ทันสมัย” และ “เทคโนโลยี” การเรียงตัวนี้ทำให้เกิดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ “ผู้อ่อนแอ” “ผู้พึ่งพิง” “คนล้าหลัง” (ไม่ทันสมัย) และจุดที่น่าสนใจก็คือ ยังปรากฏอัตลักษณ์ “ผู้มีพระคุณ” เป็นวาทกรรมหลักด้วย

และในยุคที่สาม สังคมข้อมูลข่าวสาร จะเรียงตัวของอัตลักษณ์ในลักษณะ “แก่” “เข้มแข็ง” “ช่วยเหลือตน (ไม่พึ่งพิง)” “ทำเพื่อตนเอง (บริโภคนิยม) หรือทำเพื่อคนอื่น” “ประสบการณ์” และ “ธรรมชาติ (ศาสนา) คู่กับเทคโนโลยี” อันทำให้เกิดอัตลักษณ์ “ผู้ต่อต้านความชรา” “ผู้เข้มแข็งระดับตนเองและสังคม” และ “ผู้มีพระคุณ”

“ความหลากหลาย” “ไม่ต่อเนื่อง-ต่อเนื่อง-เปลี่ยนแปลง” “ขัดแย้ง-ย้อนแย้ง” แต่ “โยงใย” ของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย พิสูจน์ให้เห็นว่า **อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมิได้มีเพียง “หนึ่ง**

เดียว” ดังที่เข้าใจกันในอดีต แต่กลับมีความแตกต่างหลากหลายแต่โยงใยกัน และทั้งหมดก็ขึ้นอยู่กับอำนาจของสถาบันในการกำหนดความหมาย

4.3 การสร้างความรู้ที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

การกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุยังดำเนินการผ่านการ “สร้างความรู้” อันเป็นกลไกที่ทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกกดดัน ถูกควบคุม แต่กลับกำหนดผู้สูงอายุให้กลายเป็นวัตถุได้อย่างนุ่มนวล ทั้งนี้การสร้างความรู้ที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุก็จะดำเนินไปตามเส้นขอบฟ้าของความรู้ในแต่ละยุคแต่ละสมัย

ในยุคแรก สังคมเกษตรกรรม: ความชราตามธรรมชาติโลก จะสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับ “ศาสนา” และ “สังคม” เพื่อที่จะยกย่องผู้สูงอายุและมองความชราเป็นเรื่องธรรมชาติ เช่น “กฎไตรลักษณ์” “กตัญญูทเวที” และ “บทบาทผู้สูงอายุ” แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นทั้งหมดก็ยังคงวางบนเส้นขอบฟ้าของความรู้ “ความชราที่เป็นเรื่องที่ไม่มีการจัดการหรือควบคุมได้เพราะเป็นเรื่องธรรมชาติ”

เมื่อสังคมเปลี่ยนผ่านสู่สังคมอุตสาหกรรม: การจัดระเบียบความชรา สถาบันสังคมยุคนี้ต่างสร้างชุดความรู้เพื่อให้ “สถาบันต่างๆ เข้าไปกำหนดและจัดระเบียบผู้สูงอายุ” เช่น สถาบันการแพทย์ได้สร้างความรู้เรื่อง “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” และ “จิตวิทยาผู้สูงอายุ” เพื่อควบคุมร่างกายและจิตใจผู้สูงอายุ และที่สำคัญเริ่มผลิตความรู้ที่ว่า “ผู้สูงอายุคือผู้ป่วย” อันทำให้ลดคุณค่าผู้สูงอายุ สถาบันรัฐ ก็เริ่มผลิตความรู้อื่นๆ เพื่อควบคุมผู้สูงอายุ เช่น “นโยบายผู้สูงอายุ” “การสังคมสงเคราะห์/สวัสดิการผู้สูงอายุ” “ชมรมผู้สูงอายุ” เพื่อที่จะช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้สูงอายุ อีกทั้งสนับสนุนให้รวมกลุ่มทำงาน ส่วนสถาบันเศรษฐกิจก็ผลิตชุดความรู้ “เศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ” และ “การตลาดสีเทา” เพื่อจะทั้งการคำนวณค่าใช้จ่ายให้กับผู้สูงอายุ บำเหน็จบำนาญ และการเริ่มให้ผู้สูงอายุบริโภค ซึ่งทั้งสองนี้เป็นฐานความรู้ที่จะผลักดันสู่ยุคสังคมข้อมูลข่าวสารในอนาคตที่มีระดับที่เข้มข้นขึ้น เช่นเดียวกันกับสถาบันการสื่อสารก็เริ่มสร้างวิชา “การสื่อสารกับผู้สูงอายุ” ขึ้นแต่จะเติบโตในยุคถัดไป

สำหรับสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร การสร้างความรู้ที่จะให้ผู้สูงอายุ “จัดการตนเอง” ก็จะมีวางอยู่บนข้อมูลข่าวสารตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น สถาบันสังคมได้สร้างชุดความรู้ “active aging” เพื่อสนับสนุนให้ผู้สูงอายุกระตือรือร้นไม่เป็นภาระของรัฐ และการสร้างความรู้ “The Modern Old” หรือวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ เพื่อให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่อย่างมีความสุข สถาบันการแพทย์ได้สร้างชุดความรู้ “เวชศาสตร์อายุรวัฒน์” หรือ anti aging medicine เพื่อให้ผู้สูงอายุจัดการต่อต้านความชรา สถาบันรัฐ ก็ส่งเสริมให้สร้างความรู้ให้ผู้สูงอายุพึ่งพิงตนเอง เช่น “นโยบายผู้สูงอายุใหม่” “การเกษียณอายุใหม่” “การประกันสังคมแบบใหม่” “การ

สังคมสงเคราะห์แบบใหม่” เป็นต้น ส่วนสถาบันเศรษฐกิจและการสื่อสาร ก็พัฒนาความรู้ต่อเนื่อง จากความรู้ในสังคมอุตสาหกรรม แต่จะเข้มข้นมากกว่าเดิม

ทั้งนี้ ชุดความรู้ใหม่ที่น่าสนใจในสังคมยุคข้อมูลข่าวสารก็คือ ชุดความรู้ศาสนาที่ต่อต้าน/ หยุดยั้งความชรา แนวคิดดังกล่าวเริ่มใช้ศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์เป็นเครื่องมือในการ หยุดยั้งความชรา และผลของมันทำให้สิ้นสะเทือนวงการศาสนาและความเชื่อที่มองว่า “สังขารไม่ เทียง” และอาจมีแนวโน้มไปถึงการลดความศรัทธาต่อศาสนาในอนาคต

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อมนุษย์ไม่มีวันตาย การดำรงชีวิตที่จะคิดถึงการแปรเปลี่ยนตามธรรมชาติ ก็อาจลดน้อยไป อันอาจส่งผลต่อการไม่เกิด เพราะไม่จำเป็นต้องหาใครมาเป็นผู้สืบทอดดูแล อีกทั้ง ยังสร้างมนุษย์พันธุ์ใหม่ที่สนใจแต่ตัวเองและการบริโภคเพื่อตนเองตามรูปแบบของสังคม ทุนนิยม และนี้อาจเป็นศาสนาใหม่ที่ทดแทนศาสนาที่เริ่มเสื่อมลง

ชุดความรู้ทั้งหมดนี้ก่อตัวขึ้นในแต่ละยุคแล้ว ยังได้สร้าง “ผู้รู้” ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุใน สถาบันต่างๆ นับตั้งแต่ “พระ” “แพทย์ด้านผู้สูงอายุ” “นักประชากรศาสตร์ผู้สูงอายุ” “นักสังคม สงเคราะห์/สวัสดิการผู้สูงอายุ” “นักเศรษฐศาสตร์ผู้สูงอายุ” “นักการสื่อสารผู้สูงอายุ” เป็นต้น เหตุ นี้เอง ทำให้อำนาจของผู้สูงอายุที่สามารถ “กำหนด” ตนเองก็ต้องลดน้อยถอยลงไป และมอบ อำนาจให้กับผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญที่สังกัดสถาบันเหล่านี้เป็นผู้ตัดสินใจตัดสินตัวตน อำนาจที่ผู้สูงอายุที่ กำหนดตัวตนในอดีตจึงอ่อนแรงลงไปโดยปริยาย

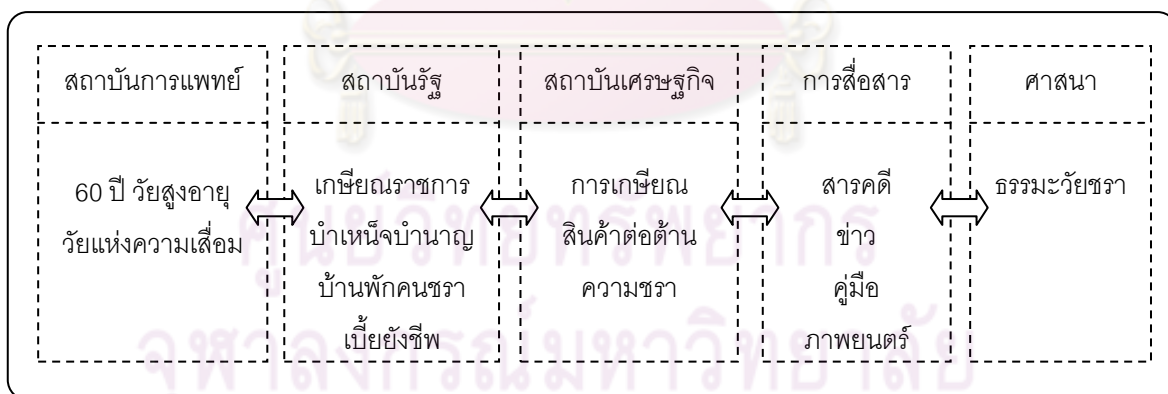
อย่างไรก็ดี ตามแนวคิดของ Foucault ที่ว่า “ที่ใดมีอำนาจที่นั่นย่อมมีการต่อต้านอำนาจ” ผู้สูงอายุบางคนจึงหันมาใช้อำนาจความรู้ของสถาบันต่างๆ เหล่านี้เพื่อกำหนดอัตลักษณ์ตนเองใน ด้านบวกได้เช่นเดียวกัน (ในเวลาเดียวกันก็อาจมองได้ว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็ตกอยู่ใต้วาทกรรม ผู้สูงอายุในสังคม แต่สำหรับผู้วิจัยจะมองในมุมที่ต่างไปว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้อาจมิได้ตกภายใต้ วาทกรรมดังกล่าวแต่กลับรู้จัก “คัดเลือก” เพื่อที่จะต่อสู้ความหมายเชิงบวก) ตัวอย่างเช่น นายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช ถือเป็นหนึ่งในแม่ทัพของการต่อสู้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุ โดยใช้ความรู้ที่ ผ่านมาของตนในด้านการแพทย์มาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือต่อสู้ ดังเช่น การใช้ข้อมูลการแพทย์ เพื่อให้ผู้สูงอายุหันมาป้องกันสุขภาพตนเอง ด้วยการออกกำลังกาย การรวมกลุ่มกัน เพื่อให้ ผู้สูงอายุมีความเข้มแข็ง หลังจากนั้นก็กระตุ้นให้ผู้สูงอายุทำประโยชน์เพื่อสังคมและช่วยขยายสู่ การผลักดันนโยบายผู้สูงอายุ จนในที่สุด ก็ทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยยังคงความหมาย ของความมีพลังและคุณค่า (ทั้งนี้ แนวทางการสร้างความรู้เพื่อต่อสู้ความหมายของอัตลักษณ์ ผู้สูงอายุก็ได้รับการพัฒนาต่อมาในกลุ่มผู้สูงอายุสองกลุ่ม ดังที่จะอธิบายในหัวข้อที่ 5.3)

4.4 เครือข่ายอำนาจที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

การที่สถาบันทั้งห้ามีพลังที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุได้อย่างมาก นอกเหนือจากการพิจารณาจากหลักฐานตัวบทดังที่กล่าวไปในหัวข้อที่ 4.1 และการสร้างความรู้ในหัวข้อที่ 4.3 แล้ว ตามแนวคิดของ Foucault เรื่อง network of power หรือ “เครือข่ายอำนาจ” สามารถพิจารณาเพิ่มเติมได้ว่า สถาบันเหล่านี้ยังร่วมกันประสานพลังการกำหนดความหมายผู้สูงอายุ และเชื่อมโยงกันดูใจแยงมุม จากสถาบันหนึ่งสู่สถาบันหนึ่งและในบางครั้งก็ข้ามกาลเวลาด้วย ทำให้สิ่งที่ดูเหมือนจะกระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่และเวลา แต่กลับประสานพลังร่วมกัน จนทำให้ผู้สูงอายุต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจที่กำหนดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

เครือข่ายอำนาจที่รุนแรงและเห็นได้เด่นชัดในที่นี้ ก็คือ วาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุตามหลักการแพทย์ และความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ วาทกรรมทั้งสองถือเป็นตัวอย่างของวาทกรรม “หลัก” ที่สถาบันต่างๆ พากันประสานพลังกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ

ในด้านแรก ความอ่อนแอของผู้สูงอายุตามหลักการแพทย์ เป็นเครือข่ายอำนาจที่สำคัญยิ่งที่ผลิตขึ้นโดยสถาบันการแพทย์ในยุคสังคมนิยมอุตสาหกรรม ซึ่งมองว่า ร่างกายของผู้สูงอายุจะเสื่อมโทรมตามวัยที่เพิ่มขึ้น ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ “องค์การอนามัยโลก” กำหนดให้อายุ 60 ปี เป็นวัยของผู้สูงอายุ และหลังจากนั้น สถาบันต่างๆ เช่น รัฐ เศรษฐกิจ ศาสนา และสื่อมวลชน ในสังคมนิยมอุตสาหกรรม ก็เริ่มกำลังประสานเสียงรับความอ่อนแอตามหลักการแพทย์ ดังรูปภาพที่ 77

รูปภาพที่ 77 เครือข่ายอำนาจของวาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุ

จากภาพดังกล่าวอธิบายเพิ่มเติมได้ว่า ภายหลังจากสถาบันการแพทย์กำหนดผู้สูงอายุคือวัยแห่งความเสื่อม สถาบันต่างๆ ก็ร่วมกันหรือผนึกกำลังรับวาทกรรมดังกล่าว นับตั้งแต่สถาบันรัฐ โดยมองว่าเมื่อก้าวสู่วัยสูงอายुर่างกายก็เสื่อมโทรม จึงเป็นระยะเวลาที่ไม่สามารถทำงานได้ต่อไป

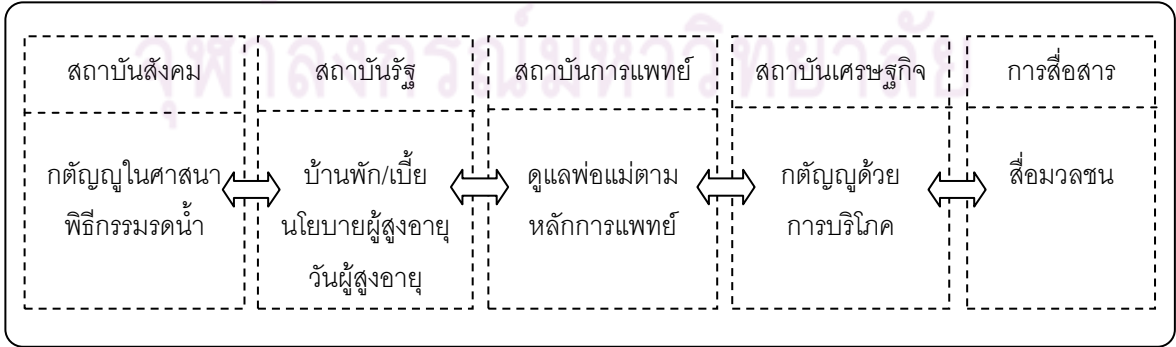
และนำไปสู่การร่างกฎหมายการเกษียณอายุราชการ การให้บำเหน็จบำนาญ ซึ่งนอกจากจะ
 ตอบแทนการทำงานที่ผ่านมาแล้ว ยังเป็นเงินที่ให้ผู้สูงอายุใช้ในอนาคตเพราะอ่อนแอไม่สามารถ
 ทำงานหาเงินได้อีกต่อไป นอกจากนี้สถาบันรัฐก็ยังสร้าง “บ้านพักคนชรา” และ “เบี้ยยังชีพ”
 ผู้สูงอายุเพื่อตอบรับวาทกรรมความอ่อนแออีกด้วย

ในทำนองเดียวกันสถาบันเศรษฐกิจก็ฉีกกำลังกับวาทกรรมความอ่อนแอของผู้สูงอายุ
 ด้วยการยื่นยันอายุ 60 ปี เป็นอายุที่พนักงานต้องเกษียณออกจากการทำงาน (และในบางอาชีพก็
 ลดอายุลงไปอีกด้วย บนเงื่อนไขเดียวกันว่า “อายุที่มากขึ้นคือความเสื่อม”) รวมถึงเริ่มผลิตสินค้า
 เพื่อที่จะตอกย้ำความสูงอายุในฐานะความอ่อนแอ เช่น ยา ย้อมผม ครีมลบรอยเหี่ยวย่น และ
 พัฒนาสู่สินค้าต่อต้านความชรา

ส่วนสถาบันการสื่อสาร โดยเฉพาะสถาบันสื่อสารมวลชนก็เป็นพื้นที่เผยแพร่วาทกรรม
 ความอ่อนแอ ดังปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ชาว คู่มือผู้สูงอายุ ภาพยนตร์เรื่อง
 “วัยตกกระ” ที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาความอ่อนแอด้านร่างกายของผู้สูงอายุและมักจะนำไปสู่
 ปัญหาและการพึ่งพิง

และแม้กระทั่งสถาบันศาสนา ก็เป็นอีกหนึ่งในสถาบันที่สนับสนุนความอ่อนแอของ
 ผู้สูงอายุ ด้วยการให้ “ธรรมะ” เป็นเครื่องมือในการบรรเทาจิตใจของผู้สูงอายุที่ออกจากการเกษียณ
 การทำงาน โดยสอนให้รู้จัก “ปลง” กับการเปลี่ยนแปลง

ในด้านที่สอง ความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ (ผู้มีพระคุณ) เป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นนับตั้งแต่
 อดีตจากสถาบันสังคมและศาสนา เช่น การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ และที่น่าสนใจคือ วาทกรรม
 ดังกล่าวผลิตซ้ำในทุกยุคทุกสมัยหรือข้ามกาลเวลา นอกจากนั้นสถาบันอื่นๆ ยังร่วมผลิต
 ความหมายในทิศทางเดียวกันอีกด้วย ทั้งสถาบันรัฐ การแพทย์ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร ดัง
 รูปภาพที่ 78

รูปภาพที่ 78 เครือข่ายอำนาจของวาทกรรมกตัญญูต่อผู้สูงอายุ

สถาบันรัฐ ผลิตความกตัญญูตามสถาบันสังคมและศาสนาในอดีตที่มองว่า “ความกตัญญู” เป็นสิ่งสำคัญกับคนไทย ดังนั้น สถาบันรัฐ จึงก้าวมาเป็นส่วนหนึ่งของการตอบแทนผู้สูงอายุด้วย ผ่านการสร้างบ้านพักคนชรา เบี้ยยังชีพ นโยบายผู้สูงอายุ ด้วยเหตุที่ว่าผู้สูงอายุอ่อนแอแต่ด้วยความมีพระคุณในอดีตจึงต้องตอบแทน นอกจากนั้นสถาบันรัฐยังประสานเสียงสร้างวาทกรรมความกตัญญูโดยผ่านการสร้างวันผู้สูงอายุแห่งชาติ เพื่อให้ผู้คนระลึกบุญคุณผู้สูงอายุอีกด้วย

เช่นเดียวกันกับสถาบันการแพทย์ก็ผืนีกกำลังอธิบายว่า ควรจะให้ความกตัญญูต่อผู้สูงอายุด้วยการดูแลผู้สูงอายุด้วย แต่จุดที่ต่างไปจากสถาบันสังคมก็คือ การดูแลนั้นจะวางบนหลักการทางการแพทย์ ดังหนังสือเรื่อง “คู่มือดูแลพ่อแม่” ของแพทย์หญิงสิรินทร ฉันทศิริกาญจน (2552)

ส่วนสถาบันเศรษฐกิจ ก็หยิบยืมความกตัญญูมาใช้เพื่อเป็นเป้าหมายของการบริโภคสินค้าสำหรับผู้สูงอายุ เช่น บ้านพักคนชราสำหรับผู้สูงอายุ ผ้าอ้อมสำหรับผู้สูงอายุ หากลูกหลานคนใดซื้อสินค้าและบริการให้ผู้สูงอายุก็เท่ากับว่า มีความกตัญญู

และในท้ายที่สุดสถาบันการสื่อสารก็เป็นสถาบันสำคัญที่ช่วยผืนีกกำลังวาทกรรมความกตัญญู โดยผ่านรายการโทรทัศน์ ข่าวสาร ที่เน้นย้ำให้คนรุ่นหลังกตัญญูต่อผู้สูงอายุ

การประสานพลังเครือข่ายของสถาบันต่างๆ ทำให้วาทกรรมที่กระจัดกระจายไปในแต่ละพื้นที่และเวลา กลับประสานเสียงและกลายเป็นพลังมหาศาลในการครอบงำความคิดผู้สูงอายุและคนทั่วไปในสังคมได้ง่าย เพราะไม่ว่าใครหรือหันหน้าไปในทิศทางใดต่างก็พูดหรืออธิบายในทำนองเดียวกัน ผู้สูงอายุจึงกลายเป็นวัตถุที่ยังต้อง “จ่ายอม” ต่อพลังอำนาจที่กำหนดขึ้นนี้

อนึ่ง มีข้อสังเกตอยู่สองประการของการประสานพลัง คือ

ข้อแรก การประสานพลังเครือข่ายของสถาบันต่างๆ อาจไม่จำเป็นต้องประสานครบทุกสถาบันก็ได้ เพราะวาทกรรมบางอันอาจไม่สอดคล้องกับสถาบันทั้งหมด ตัวอย่างเช่น วาทกรรมเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติหรือ “สังขารไม่เที่ยง” เป็นวาทกรรมที่ผลิตซ้ำผ่านสถาบันศาสนาเป็นหลัก แต่ก็มีสถาบันการสื่อสาร เช่น สื่อมวลชน สื่อพิธีกรรม ต่างช่วยประสานพลังด้วย แต่เนื่องด้วยพลังของสถาบันศาสนาในสังคมไทยยังคงเข้มข้นอยู่วาทกรรมดังกล่าวจึงยังไม่จางหายไป แต่หากในอนาคตวาทกรรมชุดนี้มิได้ผลิตซ้ำผ่านสถาบันศาสนา หรือการแปรเปลี่ยนสู่แนวคิดใหม่ที่ “ไม่ตาย” ก็อาจทำให้วาทกรรมดังกล่าวสิ้นคลอนได้

ข้อที่สอง แม้จะมีความพยายามเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายแห่งอำนาจที่ครอบงำมนุษย์ แต่ก็มี ความพยายามที่ต่อสู้เครือข่ายอำนาจด้วย ดังแนวคิดของ Foucault “ที่ใดมีอำนาจที่นั่นก็ย่อมมี

การต่อต้านอำนาจ” และการต่อต้านอำนาจที่ชัดเจนที่สุดคือการต่อสู้ความหมายผู้สูงอายุที่ยังมีความเชี่ยวชาญอยู่

วาทกรรม “ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ” เป็นวาทกรรมที่สถาปนาขึ้นในยุคสังคมนิยมและเป็นวาทกรรมหลักในยุคนั้น ดังตัวอย่าง คำเรียกผู้สูงอายุว่า “ผู้อาวุโส” “ผู้เฒ่าผู้แก่” หรือสำนวนที่ว่า “อาบน้ำร้อนมาก่อน” “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” วาทกรรมยุคนี้ระบุว่า ผู้สูงอายุคือผู้อาวุโส ผู้ที่มีประสบการณ์และทำประโยชน์ต่อสังคม แต่เมื่อสังคมก้าวสู่ยุคอุตสาหกรรม ความรู้ที่เคยอยู่ในตัวผู้สูงอายุก็ต้องแปรเปลี่ยนไปสู่สถาบันการศึกษา ผู้สูงอายุจึงมีความหมายเชิงลบคือ “ผู้ล่าหลัง” จึงต้องพยายามต่อสู้เพื่อแย่งชิงความหมายของคุณค่าความเชี่ยวชาญให้กลับมา

เมื่อย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์การต่อสู้ความหมายในช่วงแรกก็พบว่า อาจเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 จากการที่ภาครัฐเริ่มจัดตั้ง “ชมรมผู้สูงอายุ” ขึ้น โดยไม่เรียกชื่อว่า “ชมรมคนชรา” เพราะมีนัยยะอ่อนแอ แต่กลับสร้างความหมายใหม่ว่า “ผู้สูงอายุ” เพื่อให้เป็นความหมายกลางๆ และเป็นความหมายบวก รวมถึงในช่วงหลัง ภาครัฐก็สร้างนโยบายผู้สูงอายุขึ้น เพื่อสนับสนุนให้ผู้สูงอายุยังคงเป็นผู้มีคุณค่า เพียงแต่อาจจะลดระดับลงว่า ความมีคุณค่าอาจจะจำกัดในด้านวัฒนธรรม หรือ “ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านหรือในบางเรื่อง”

ทว่า ในช่วงเวลานั้นเอง สถาบันการแพทย์ก็ยังสามารถสร้างความหมายเชิงลบเพิ่มอีก คือ “วัยแห่งความเสื่อม” “วัยทอง” “ผู้เฒ่าหลังโกง” ด้วยการสร้างศาสตร์ “เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ” ผู้สูงอายุจึงต้องพยายามต่อสู้ความหมายอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการสร้างความหมายตนเองว่าเป็น “สว.” ซึ่งเป็นคำย่อของคำว่า “สมาชิกวุฒิสภา” แต่กลับมาใช้แทนคำว่า “สูงวัย” เพื่อให้มีความหมายในด้านบวกทรงคุณค่า และการผลิตคำเรียกตนเองใหม่ว่า “ราษฎรอาวุโส” ซึ่งมาจากคำภาษาอังกฤษที่ว่า “senior citizen” ซึ่งถือเป็นความพยายามที่จะย้อนกลับไปในยุคอดีตที่มองว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้เชี่ยวชาญ

แต่การต่อสู้ดังกล่าวผู้สูงอายุก็จำเป็นต้อง “พัฒนาตนเอง” โดยเฉพาะด้านความรู้ให้เข้มข้นมากกว่าเดิม เช่น กรณีของการเพิ่มความรู้คอมพิวเตอร์ในกลุ่ม OPDY จึงทำให้เกิดการยอมรับได้ หรือมิฉะนั้นก็ต้องรวมตัวกันเป็น “ชมรมผู้สูงอายุ” ดังชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม เพื่อให้กลายเป็น “ผู้เข้มแข็งระดับสังคม”

นอกจากนั้น สถาบันเศรษฐกิจ โดยเฉพาะโฆษณา ก็ยังช่วยประสานพลังวาทกรรมผู้เชี่ยวชาญออกไปด้วย โดยใช้ผู้สูงอายุในโฆษณาลินค้าเพื่อสื่อความหมายของการส่งต่อประสบการณ์ความรู้ความเชี่ยวชาญจากรุ่นสู่รุ่น

การต่อสู้ความหมายของวาทกรรมรองกรณีนี้ ยืนยันให้เห็นว่า วาทกรรมผู้สูงอายุมีการต่อสู้และแย้งซึ่งเพื่อยึดพื้นที่ความหมายให้ได้แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในบางช่วงแต่ก็พยายามที่จะยืนยันความหมายเดิม แต่การต่อสู้ความหมายมิใช่เป็นเรื่องที่ง่ายตายนัก ทั้งนี้เนื่องจากความหมายส่วนใหญ่ที่สังคมในยุคอุตสาหกรรมกำหนดมักจะมองไปในทิศทางด้านลบ คือ ความอ่อนแอและพึ่งพิง และที่สำคัญกว่านั้นก็คือ วาทกรรมดังกล่าวก็ได้ครอบงำความคิดของคนทั่วไป ด้วยการ “ประสานพลัง” กลยุทธ์ที่ทำได้ก็คือการเปลี่ยนแปลงของวาทกรรมจากความเชี่ยวชาญทุกด้านไปสู่ “ผู้เชี่ยวชาญ” (เฉพาะด้าน) “ผู้เชี่ยวชาญ” (ในสินค้า) และสร้างความหมายใหม่ เช่น คำว่าผู้สูงอายุ สว. ราษฎรอาวุโส อีกทั้ง การย้อนอดีตคือ “ผู้เข้มแข็งระดับสังคม”

กล่าวโดยสรุป อำนาจของสถาบันพยายามกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ซึ่งเผยให้เห็นผ่านการวิเคราะห์ตัวบทและปฏิบัติการวาทกรรม ทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็นวัตถุแห่งการศึกษา และถูกควบคุมแบบเบ็ดเสร็จ ทั้งกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ

และเนื่องด้วยการกำหนดอัตลักษณ์กระทำผ่านอำนาจของสถาบันอย่างน้อย 5 สถาบัน และผ่านกาลเวลาจากอดีตสู่ปัจจุบัน จึงทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุมีความหลากหลาย ไม่ต่อเนื่อง-ต่อเนื่อง-เปลี่ยนแปลง ชัดแย้ง-ย้อนแย้ง แต่โยงใย ตามปรัชญาอัตลักษณ์ผู้สูงอายุยุคหลังสมัยใหม่ นอกจากนี้ สถาบันต่างๆ ยังใช้การสร้างความรู้และการประสานพลังเครือข่ายทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุถูกกำหนดตัวตนโดยสิ้นเชิง

ทว่า ในอีกด้านหนึ่ง “ที่ใดมีอำนาจก็ย่อมมีการต่อต้าน” จึงปรากฏความพยายามต่อสู้ความหมายจากภาคสถาบัน โดยเฉพาะการต่อสู้ความหมายผู้สูงอายุในด้านบวก เช่น ความรู้ ความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุ แม้จะมีปริมาณที่น้อยแต่ก็แสดงให้เห็นถึงความไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจ

ในลำดับถัดไปการต่อสู้ความหมายยังก้าวไปสู่กลุ่มของผู้สูงอายุอีกด้วย แม้ในด้านหนึ่งผู้สูงอายุต้องจำยอมต่อพลังอัตลักษณ์ที่สถาบันสร้างขึ้นก็ตามที แต่ในอีกด้านหนึ่งผู้สูงอายุก็ยังคงมีอำนาจในการสร้างตัวตนได้ด้วย ดังหัวข้อที่จะกล่าวถัดไป

5. การต่อสู้ของอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนดภายใต้อำนาจของสถาบัน

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่ได้คัดเลือกมาเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มจึงพยายามต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดโดยเฉพาะในแง่ลบ พร้อมทั้งนำเสนอตัวตนออกมาในด้านบวก

การต่อสู้ของกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มสามารถอภิปรายได้ 4 ด้าน คือ ด้านแรก การต่อสู้เชิงอำนาจที่กำหนดตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ด้านที่สอง

การต่อสู้เชิงอำนาจที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุจากหลายแหล่ง ตามแนวทาง articulated self ด้านที่สาม การต่อสู้เชิงอำนาจด้วยการสร้างความรู้เพื่อกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ และด้านที่สี่ การต่อสู้เชิงอำนาจด้วยการสร้างพลังเครือข่ายอำนาจ ทั้งหมดนี้เป็นแนวทางหลักที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มเพื่อต่อสู้เพื่อแสดงอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ รายละเอียดอธิบายตามลำดับ

5.1 การต่อสู้เชิงอำนาจที่กำหนดตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาตามแนวทางของ Foucault กับ Fairclough ก็จะแสดงให้เห็นการต่อสู้เชิงอำนาจของผู้สูงอายุที่กำหนดตนเองนั้นมีปฏิสัมพันธ์กับอำนาจของสังคม ซึ่งปรากฏในตัวบทปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม ดังตารางที่ 14

ตารางที่ 14: วาทกรรมอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนด

เกณฑ์	รายละเอียด
1. ตัวบท	
1.1 ประเภทเนื้อหา	กำหนดความหมายในด้านบวก ไม่ยอมแพ้ต่อร่างกายที่อ่อนแอ คือ กลุ่มแรก เข้มแข็งและทำเพื่อสังคม และกลุ่มที่สอง มีความทันสมัยไฮเทค
1.2 ประเภทวาทกรรม	ใช้ประเภทการสื่อสาร 6 ประเภท เพียงแต่ว่า ลำดับการใช้จะแตกต่างกัน คือ ลำดับแรก การโต้แย้ง-สาริต ลำดับต่อมา คือ การยกตัวอย่าง-เปรียบเทียบ และการอธิบาย และลำดับหลังสุดคือ สังสอน เหตุผลหลักที่ใช้การสาริต ก็เนื่องจากไม่ได้มีนัยยะของอำนาจ และทำให้ผู้เกี่ยวข้องเรียนรู้รับรู้ความหมายจากการปฏิบัติได้ง่ายขึ้น ส่วนการสังสอนที่เดิมจะมีมากในอดีต แต่เมื่อสังคมก้าวสู่สังคมปัจจุบัน ผู้สูงอายุเริ่มมีอำนาจน้อยลง ก็จะใช้การสังสอนน้อยลง แต่จะใช้การสังสอนทางอ้อมแทน โดยผนวกกับศาสนา นอกจากนั้น เนื่องจากอำนาจของวาทกรรมที่สถาบันอื่นๆ กำหนดมีความเข้มข้น ผู้สูงอายุจึงต้อง “ยอมรับวาทกรรม” ดังกล่าวเข้ามา โดยเฉพาะวาทกรรมชุด ศาสนา คือ การเกิดแก่เจ็บตาย ความกตัญญู ส่วนกลุ่ม OPDY จะยอมรับวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่ด้วย

ตารางที่ 14 (ต่อ): วาทกรรมอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนด

เกณฑ์	รายละเอียด
1.3 ประเภทสื่อ	สื่อที่ผลิตเอง มักจะเป็นสื่อที่ผู้สูงอายุมีความรู้ในด้านนั้น เช่น กลุ่ม OPPTY จะใช้สื่อคอมพิวเตอร์ ส่วนชมรมฯ จะใช้สื่อมุขปาฐะและสื่อพื้นบ้าน นอกจากนี้บุคคลภายนอกก็ร่วมผลิตความหมายด้านบวกด้วย เนื่องจากได้เห็นตัวอย่างผู้สูงอายุที่ทำกิจกรรมในด้านบวก รวมถึงอำนาจ “เงิน” ของกลุ่ม OPPTY ที่ส่งผลต่อการประชาสัมพันธ์องค์กรด้วย
2. ปฏิบัติการวาทกรรม	การผลิตความหมายมีสองด้าน ด้านแรก คือ กลุ่มผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตความหมาย จะเป็นความหมายในด้านบวก การต่อสู้ความหมายที่ผู้อื่นผลิตในด้านลบ โดยใช้ช่องทางที่ตนถนัด และสู่กลุ่มเป้าหมายคือผู้สูงอายุ และคนใกล้ตัว ส่วนด้านที่สอง กลุ่มคนอื่นที่ผลิตความหมาย ก็ยังคงผลิตความหมายทั้งด้านบวกและลบ หากเป็นบุคคลที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์จะผลิตด้านบวกและช่วยเผยแพร่ความหมายด้านบวกสู่คนทั่วไปให้เห็นตัวอย่าง แต่หากเป็นคนภายนอกที่ไม่เคยได้พบเห็นก็ยังคงดำเนินตามแนวทางที่สถาบันต่างๆ กำหนดในด้านลบ นอกจากนั้น เมื่อให้กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มบริโภควิถีชีวิตที่ผู้อื่นกำหนด อัตลักษณ์ ก็พบว่า ผู้สูงอายุทั้งสองต่างต่อรองความหมายที่คนอื่นกำหนดขึ้น เท่ากับแสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้สูงอายุในการกำหนดตัวตน
3. ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม	
3.1 สังคมและวัฒนธรรม	สถาบันสังคมจากในอดีตคือ ศาสนา ความกตัญญู และในปัจจุบัน คือ กลุ่ม OPPTY คือ วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ ส่วนกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม คือ active aging
3.2 การแพทย์	การมองร่างกายผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอ แต่อย่างไรก็ดี เริ่มพัฒนาสู่การป้องกันมิให้เสื่อมโทรม แต่ยังไม่ถึงการหยุดยั้งความชรา และสำหรับกลุ่ม OPPTY ที่เป็นผู้สูงอายุสตรีจะมุ่งเน้น “ชราอย่างสง่างาม”
3.3 รัฐ	ภาครัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในทิศทางแรก และทิศทางที่สอง เนื่องจากเป็นช่วงต่อเนื่องสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร แต่ก็เริ่มมองผู้สูงอายุที่มีศักยภาพขึ้น โดยภาครัฐและชุมชนยังเข้ามาช่วยสนับสนุนการทำงาน โดยพัฒนาองค์ความรู้เรื่อง “การบริหารจัดการผู้สูงอายุ” ขึ้น

ตารางที่ 14 (ต่อ): วาทกรรมอัตลักษณ์ที่ผู้สูงอายุกำหนด

เกณฑ์	รายละเอียด
3.4 เศรษฐกิจ	มีเพียงกลุ่ม OPPY ที่เกี่ยวข้องกับมิติเศรษฐกิจคือ การตลาดสี่เทา เพราะเป็นกลุ่มที่มีทุนทางด้านเศรษฐกิจสูง
3.5 การสื่อสาร	จะใช้การสื่อสารที่กลุ่มผู้สูงอายุตนถนัด เช่น กลุ่ม OPPY จะใช้คอมพิวเตอร์ อีกทั้งการพัฒนาความรู้ “คอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุ” ส่วนกลุ่มชมรมฯ จะใช้การสื่อสารในอดีตทั้งหมู่บ้านและการสื่อสารพื้นบ้าน อีกทั้งการสร้างชุดความรู้เรื่อง “ความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุ”

จากตารางด้านบนสามารถอธิบายได้เพิ่มเติมว่า ในด้าน**ตัวบท** กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มคือ ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร และกลุ่ม OPPY ที่แม้จะแตกต่างกัน แต่ทั้งสองกลุ่มกลับมีจุดร่วมกันตรงการต่อสู้เชิงอำนาจผ่านประเภทเนื้อหา โดยการนิยามตนเองในด้านบวกคือ ไม่ยอมแพ้ต่อร่างกายที่อ่อนแอ และปฏิเสธความหมายด้านลบในสังคมอุตสาหกรรมที่กำหนดขึ้นคือ อ่อนแอและพึ่งพิง และที่สำคัญคือ ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างเชื่อมั่นในศาสนา คือ การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมชาติ การเคารพคตินิยมผู้สูงอายุ ที่สำคัญคือ ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างพยายามต่อสู้เพื่อสร้างความหมายของตนเองขึ้นมา โดยจุดที่ต่างกันก็คือ กลุ่ม OPPY จะมุ่งเน้นความเข้มแข็งและทันสมัย ดังอัตลักษณ์โดยรวมที่ว่า “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” และชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ก็สร้างความหมายใหม่ว่า “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” เท่ากับว่าผู้สูงอายุจะมีทั้งการ “ยอมรับ” อำนาจจากสถาบัน และ “ต่อสู้/ต่อรอง” เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเองด้วยอำนาจตนเอง

ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม ยังใช้**ประเภทวาทกรรม 6** ประเภทไม่ต่างจากสถาบันของสังคมที่กำหนดความหมายผู้สูงอายุ แต่น้ำหนักของการใช้กลับมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ลำดับแรกคือ การโต้แย้ง และสาธิต ซึ่งจะเห็นได้ว่า กลุ่มทั้งสองแม้จะได้แย้งความหมายด้านลบที่สังคมอุตสาหกรรมสร้างให้ โดยเฉพาะความอ่อนแอและพึ่งพิง

และเนื่องจากอำนาจของผู้สูงอายุลดลงไปตามกาลเวลา (เช่น การสถาปนาสถาบันการศึกษา) การใช้วาทกรรมประเภทการสั่งสอน จึงอาจจะทำไม่ได้หรือทำได้น้อยลงเมื่อเทียบกับวาทกรรมของสถาบันที่นิยมการสั่งสอน จึงต้องหาแนวทางใหม่ และนั่นก็คือ “การสาธิต” เพราะการสาธิต ถือเป็น การ “ทำให้ดู” และถือเป็น การ “สั่งสอนทางอ้อม” ให้กับคนรุ่นใหม่ เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ การรวมกลุ่มเป็นชมรมทำกิจกรรม

ลำดับถัดมาคือ การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ และการอธิบาย ซึ่งก็เช่นเดียวกับกรณีของสถาบันที่มักจะใช้ “ความรู้” เป็นเครื่องมือสร้างอำนาจประกอบกัน เช่น การใช้ความรู้คอมพิวเตอร์ ความรู้เรื่องวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ ภูมิปัญญา เป็นต้น

และลำดับสุดท้าย คือ การสั่งสอน จะใช้ค่อนข้างน้อย และหากใช้ก็ใช้กับกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกันเองมากกว่าจะใช้กับกลุ่มคนทั่วไป

การปรับเปลี่ยนประเภทวาทกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการลดลงของการ “สั่งสอน” ในด้านหนึ่งแสดงให้เห็นว่า อำนาจของผู้สูงอายุเริ่มแปรเปลี่ยนไปในสังคมปัจจุบันในด้านลดลง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มเป็นผู้สูงอายุที่มีความเฉลียวฉลาดในการเลือกใช้ประเภทวาทกรรมที่เหมาะสมกับตนเอง และเมื่อใช้ได้เหมาะสมกับตนเอง ผลที่ตามมาที่ย่อมส่งผลด้านบวกกับตนมากกว่า เช่น การใช้การสาธิต ทำให้คนที่พบเห็นให้ความชื่นชมมากกว่าการสั่งสอน ซึ่งอาจจะทำให้คนภายนอกมองว่า “ลู้จู้ขี้บ่น”

นอกเหนือจากประเภทวาทกรรม 6 แบบ ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มยัง “ยอมรับ” วาทกรรมที่สังคมกำหนดด้วย โดยเฉพาะด้านศาสนาการเกิดแก่เจ็บตาย ความกตัญญู และสำหรับกรณีของผู้สูงอายุกลุ่ม OPpy ก็ยังยอมรับวาทกรรมวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ที่ไม่พึงพิงใครและบริโภคสินค้าด้วย ส่วนหนึ่งก็เนื่องจาก “อำนาจ” ของวาทกรรมชุดดังกล่าวที่มีพลังรุนแรงที่ครอบงำผู้สูงอายุ และอีกส่วนหนึ่งวาทกรรมดังกล่าวก็เป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม โดยเฉพาะความกตัญญู จึงทำให้ผู้สูงอายุยอมรับโดยไม่ปฏิเสธ

หากพิจารณาประเภทวาทกรรมโดยรวมในขณะที่สถาบันต่างๆ จะใช้ “เทคนิค” การ “จำแนกแยกแยะ” (exclusion) ผู้สูงอายุออกจากคนทั่วไป แต่สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลับใช้เทคนิค “การรวม” (inclusion) ผู้สูงอายุให้กลายเป็นหรือไม่ต่างไปจากบุคคลทั่วไป เช่น เป็นคนทันสมัย เป็นคนเข้มแข็ง เป็นคนทำประโยชน์แก่ชุมชนนี้ ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุไม่กลายเป็นอื่นหรือต่างไปจากคนทั่วไป

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุกลุ่ม OPpy ยังหยิบยืมเทคนิคการ “จำแนกแยกแยะ” เพื่อจำแนกผู้สูงอายุออกเป็นผู้สูงอายุที่ยังคงมีความรู้กับผู้สูงอายุที่ไม่ทันสมัย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้สูงอายุที่สามารถใช้สิทธิการจำแนกแยกแยะด้วย

กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม ยังต่อสู้ด้วยการเลือกใช้ประเภทสื่อที่เหมาะสมกับตน เพื่อที่จะสื่อสารความหมายตนในด้านบวกออกไป เพราะดังที่กล่าวไปแล้วว่า การที่จะใช้สื่อทั้งหมดเช่นเดียวกับสถาบันต่างๆ นั้น อาจเป็นเรื่องยากเพราะต้องมีอำนาจและความรู้ที่ค่อนข้างมาก

กลุ่ม OPPY จะใช้สื่อสมัยใหม่ เช่น คอมพิวเตอร์ รวมถึงการใช้สื่อมวลชน ด้วยการซื้อสื่อประชาสัมพันธ์กลุ่ม เพราะมีอำนาจเงินเป็นทุน ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร จะใช้สื่อชุมชนและสื่อพื้นบ้าน เช่น กิจกรรมหล่อเทียน รวมถึงการเผยแพร่ผ่านเครือข่ายชมรมผู้สูงอายุและกระจายสื่อมวลชนในอีกทอดหนึ่ง เพราะผู้สูงอายุกลุ่มนี้ใช้ “ภูมิปัญญา” เป็นทุน

อย่างไรก็ตาม หากเทียบกับน้ำหนักและปริมาณความถี่ของการสื่อสารก็จะพบว่า สถาบันทั้งห้ามีพลังค่อนข้างมากที่จะใช้สื่อที่หลากหลายและแพร่กระจายในวงกว้างมากกว่ากลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม อันทำให้พลังการกระเพื่อมของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในด้านบวกของกลุ่มเป้าหมายทั้งสองกลุ่มยังอาจไม่มากพอ แต่ก็ถือได้ว่า เป็นความพยายามที่จะต่อสู้ความหมาย โดยเฉพาะเมื่อสื่อมวลชนเริ่มนำเสนอประเด็นของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม

ในด้านของ**ปฏิบัติการวาทกรรม** พบว่า ปฏิบัติการวาทกรรมของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มจะมีทั้งในส่วนของสถาบันที่กำหนดความหมายต่อผู้สูงอายุ และการที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตวาทกรรมด้วยตนเอง

ในส่วนแรกนั้น ไม่ต่างไปจากกรณีสถาบันที่กำหนดความหมาย เพียงแต่เนื้อหาหลักนั้นจะก้าวสู่วิธีคิดในสังคมข้อมูลข่าวสาร คือ การมองผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และมีบางส่วนที่คาบเกี่ยวกับยุคอุตสาหกรรม เช่น การมองร่างกายที่อ่อนแอ การสังเคราะห์ผู้สูงอายุผ่านเบี่ยงยังชีพ

ส่วนในกรณีที่สอง ผู้สูงอายุที่ผลิตความหมายด้วยตนเองนั้น ผู้สูงอายุจะผลิตความหมายของตนเองในด้านบวก โดยกระจายความหมายสู่คนรอบข้าง โดยใช้สื่อที่ตนเองถนัดและเหมาะสม เช่น คอมพิวเตอร์ ในกลุ่ม OPPY และสื่อพื้นบ้าน ในชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร และหลังจากนั้น สื่อมวลชนก็นำไปถ่ายทอดและนำเสนอให้กับคนทั่วไปได้รับรู้

นอกจากนั้น เมื่อนำเนื้อหาของสื่อมวลชนที่นำเสนอเกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มให้กับกลุ่มทั้งสองได้พิจารณา พบว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มยังต่อรองความหมายที่ผู้อื่นสร้างให้กับตนเองอีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจการกำหนดความหมายของตนที่ไม่ยอมรับความหมายที่คนอื่นสร้างขึ้นทั้งหมด

เมื่อพิจารณา**ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม**ยังคงประกอบด้วยอำนาจจากสถาบันทั้งห้า ไม่ต่างไปจากกรณีของอัตลักษณ์ที่ถูกกำหนดจากสถาบัน คือ สังคม รัฐ การแพทย์ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร เพียงแต่ว่าจุดที่มุ่งเน้น คือ สถาบันทั้งหมดวางอยู่บนแนวคิดในสังคมข้อมูลข่าวสาร เช่น สังคมสังเคราะห์แบบใหม่ การแพทย์สมัยใหม่ โดยมีสังคมอุตสาหกรรมปะปนกันอยู่ เช่น แนวคิดการแพทย์แบบเดิม รัฐแบบเดิม และความเชื่อในศาสนาในสังคมเกษตรกรรม

อย่างไรก็ดีตาม บริบทสังคมและวัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มยังมีจุดต่างกันคือ กลุ่ม OPPTY จะมุ่งเน้น “วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่” ซึ่งจะเกี่ยวโยงกับมิติเศรษฐกิจและสังคมแบบใหม่ แต่กลุ่มผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะมุ่งเน้น “active aging” ซึ่งจะเกี่ยวโยงกับภาครัฐยุคใหม่ที่เน้นการให้พึ่งพิงตนเอง และมิติเชิงสังคมที่เน้นศักยภาพของผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อชุมชน นั่นก็อาจแสดงให้เห็นว่า อำนาจจากมิติทั้งห้าก็ปฏิบัติการต่อผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างกัน

นอกจากนั้น อำนาจของสถาบันต่างๆ ยังไม่อาจครอบงำผู้สูงอายุได้ทั้งหมด โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง “การหยุดยั้งความชรา” กลายเป็นประเด็นที่ผู้สูงอายุปฏิเสธไม่ยอมรับ อันแสดงถึงพลังของผู้สูงอายุที่ต่อสู้อำนาจที่สถาบันกำหนด

กล่าวได้ว่า แม้สถาบันพยายามกำหนดอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ แต่ตัวผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างก็พยายามต่อสู้ต่อรองความหมายด้วยอำนาจของตนเอง นับตั้งแต่ตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม บางส่วนก็ยอมรับความหมายที่ถูกกำหนด แต่บางส่วนก็ไม่ยอมรับและปฏิเสธ โดยใช้กลยุทธ์เชิงอำนาจที่ตนเองมีอยู่ต่อสู้อำนาจ เช่น การสาธิต การเลือกสื่อที่เหมาะสมกับตน เป็นต้น และทั้งหมดนั้นก็เพื่อที่จะสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา ดังที่จะอภิปรายในหัวข้อถัดไป

5.2 การต่อสู้เชิงอำนาจเพื่อประกอบสร้างอัตลักษณ์จากหลายแหล่ง

เมื่อย้อนกลับไปในงานของ Foucault ในช่วงท้ายของชีวิตก็จะพบว่า งานของเขาแม้จะให้ความสนใจต่อวาทกรรมที่กำหนดความหมายต่อมนุษย์ แต่ก็ยังให้ความสนใจความพยายามต่อสู้และหลุดพ้นจากอำนาจที่ครอบคลุมนั้น เพียงแต่ยังไม่ได้แสดงให้เห็นว่าจะทำเช่นไร และในยุคต่อมา นักวิชาการรุ่นหลังก็พยายามหาคำตอบ เช่น แนวคิด articulated self ของ Stuart Hall (อ้างถึงใน Barker, 2008: 227 และอภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 56) ซึ่งสนใจมิติการต่อสู้เชิงอำนาจของบุคคล แนวคิดดังกล่าวให้ความสนใจด้านที่บุคคลมีอำนาจในการต่อสู้ต่อรองความหมายของตนเอง และการต่อสู้อำนาจนั้นก็ผ่านการ “สร้างสรรค์” อัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา ทั้งนี้ อัตลักษณ์ที่สร้างสรรค์นั้น เป็นอัตลักษณ์ที่มาจากการประกอบส่วนเลี้ยวของสิ่งต่างๆ หลากหลายแหล่งในสังคมและกลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน นอกจากนี้ในบริบทหนึ่งอัตลักษณ์ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้

ดังนั้น แม้ผู้สูงอายุจะยังคงตกอยู่ภายใต้เครือข่ายแห่งอำนาจที่ถูกสร้างขึ้นโดยสถาบันต่างๆ แต่กลุ่มผู้สูงอายุก็มีได้ “ตกอยู่ภายใต้” วาทกรรมทั้งหมดนั้น แต่กลับจะ “หยิบ” “เลือก” “ตัดต่อ” วาทกรรมดังกล่าวและสร้างสรรค์เป็นตัวของตนเอง

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาข้อมูลในหัวข้อที่ 3 ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มไม่ใช่แต่เพียงการต่อสู้ต่อรองวาทกรรม 6 แบบจากสถาบัน (การยอมรับ ปฏิเสธ สร้างใหม่ ผสม ต่อรอง และโยงโย) จากสถาบันเท่านั้น แต่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างประกอบสร้างอัตลักษณ์ของตนขึ้นมา โดยนำอัตลักษณ์หลากหลายแหล่งมาประกอบและกลายมาเป็นตัวของตนเอง

ด้านหนึ่ง เป็นอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่สังคมกำหนด และมีความเข้มข้นจนกระทั่งตัวผู้สูงอายุต้องยอมรับ เช่น กรณีนี้คือการเกิดแก่เจ็บตายและความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์หลักในสังคมเกษตรกรรม และหากมองในอีกด้านหนึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าวเป็นอัตลักษณ์เชิงบวกที่ส่งผลดีต่อผู้สูงอายุผู้สูงอายุ จึงยอมรับอัตลักษณ์ดังกล่าว ส่วนในกรณีของกลุ่ม OPPY จะยอมรับอัตลักษณ์วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ที่พึ่งตนเอง ใช้ชีวิตอย่างมีความสุขด้วยกิจกรรมต่างๆ

ด้านที่สอง “หยิบ” หรือ “คัดเลือก” อัตลักษณ์ผู้สูงอายุจากที่สังคมกำหนดที่เหมาะสมกับตนขึ้นมา โดยอาจจะมีการตัดแปลงหรือปรับเปลี่ยนได้ เช่น การหยิบศักยภาพของผู้สูงอายุ และวิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ และสร้างใหม่เป็น “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน” และ “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค”

รวมถึงอาจต่อรองอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดแต่ไม่เหมาะสมกับตนมาและผสมใหม่กลายเป็นตนเอง เช่น กรณีของกลุ่ม OPPY จะต่อรองมิติสังคม การแพทย์ รัฐ และเศรษฐกิจ เช่น ความอ่อนแอสู่วิถีชีวิตผู้สูงอายุยุคใหม่ที่กระตือรือร้น การต่อรองสุขภาพที่อ่อนแอสู่การสร้างสุขภาพที่เข้มแข็ง การต่อรองการจัดสวัสดิการเรื่องเบี้ยยังชีพ การต่อรองเรื่องสถานบริการผู้สูงอายุ

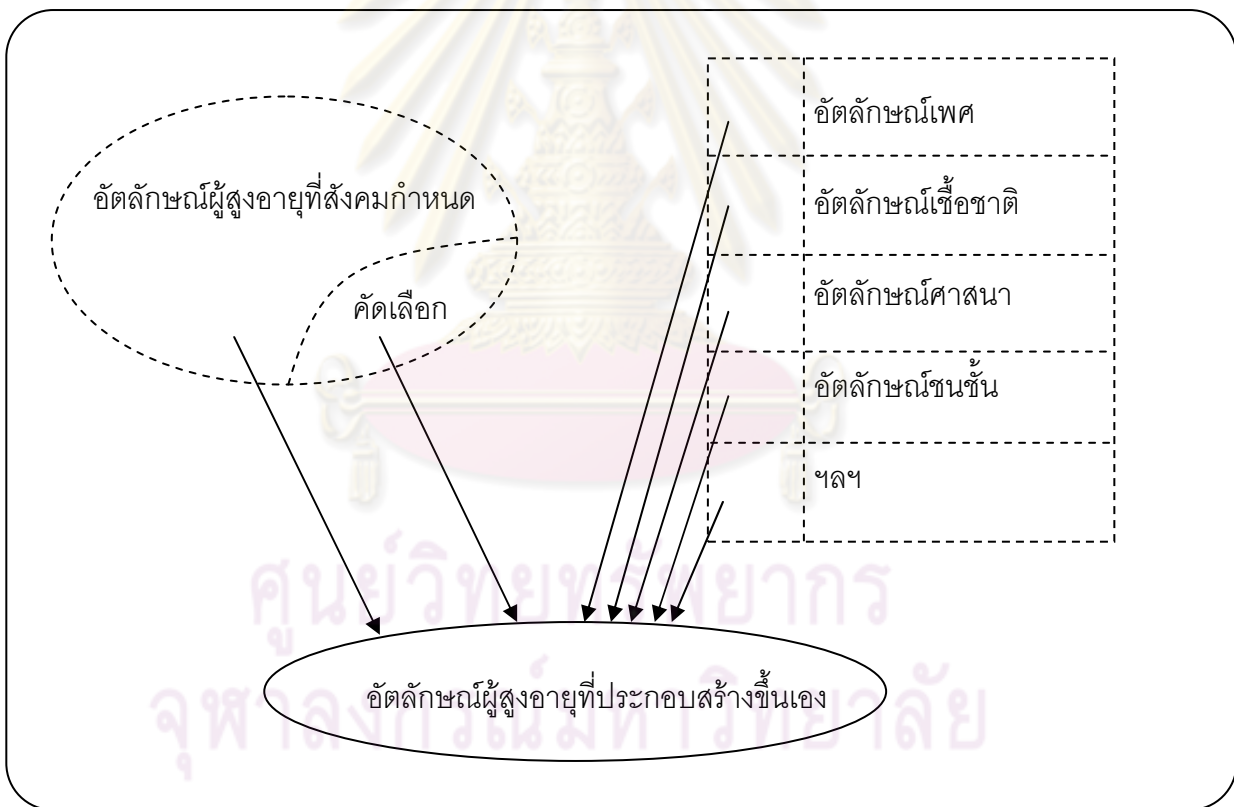
ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร จะต่อรองอัตลักษณ์ในมิติสังคม การแพทย์ และเศรษฐกิจ เช่น ความกตัญญูที่ควรทำทุกวัน การยกย่องผู้สูงอายุที่ไม่ควรยึดติดกับรางวัล การต่อรองสุขภาพที่เข้มแข็งด้วยแนวทางต่างๆ การต่อรองเรื่องบ้านพักคนชราที่ควรให้ชมรมเป็นผู้จัดการเอง การต่อรองเรื่องเงินฝากผู้สูงอายุที่ควรให้ชมรมทำ และการต่อรองเรื่องสื่อสมัยใหม่ที่ผู้สูงอายุต้องรู้ทัน

และอีกด้านหนึ่ง ก็หยิบ/คัดเลือก อัตลักษณ์ในสังคมอันอื่นๆ มาเสริมประกอบด้วย เช่น การนำภูมิปัญญาในอดีตและชุดความรู้ใหม่ เช่น คอมพิวเตอร์ การเป็นคนมีฐานะ และการเป็นสตรี มาสร้างเป็นอัตลักษณ์ตนเอง

ตัวอย่างเช่น กลุ่มสตรีในชมรม OPPY จะมองว่า ตนเองเป็นคนสูงอายุที่กระตือรือร้นแล้ว ยังสนใจมิติความงามด้วย ซึ่งต่างไปจากกลุ่มผู้สูงอายุคนอื่นๆ ในชมรม จึงทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ มองว่า ตนเองยังเป็นผู้สูงอายุที่สวยงามอย่างสง่า หรือชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ก็จะใช้ภูมิปัญญา ในอดีตมาเป็นพื้นฐานในการผสมเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อยืนยันอัตลักษณ์ของตนในอดีตและ สัมพันธ์กับศาสนา

และหากขยายสู่ผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ ก็พบว่า อัตลักษณ์ผู้สูงอายุก็ยังประกอบด้วยประเด็น เรื่องชนชั้น สีผิว ศาสนา ความเป็นเกย์ ฯลฯ และทั้งหมดก็จะประกอบกลายมาเป็นอัตลักษณ์ที่ สร้างขึ้นใหม่

อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุจึงมิได้ตกอยู่ภายใต้อัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดแต่ทางเดียว เท่านั้น แต่เป็นการประกอบหรือรวมตัวจากอัตลักษณ์อื่นๆ และสร้างใหม่เป็นอัตลักษณ์ ของตนเอง ดังรูปภาพที่ 79

รูปภาพที่ 79 การประกอบสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุมาจากแหล่งที่หลากหลาย

การประกอบสร้างอัตลักษณ์จากหลายหลายที่หลากหลายแห่งทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุไม่ จบสิ้น ไม่หยุดนิ่ง หรือ becoming (Woodward 1997 และ 2002) และทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไป ได้ ดังตัวอย่างเช่น ในอดีตผู้สูงอายุอาจจะอ่อนแอ แต่เมื่อมารวมตัวกันอัตลักษณ์ก็จะแปรเปลี่ยน

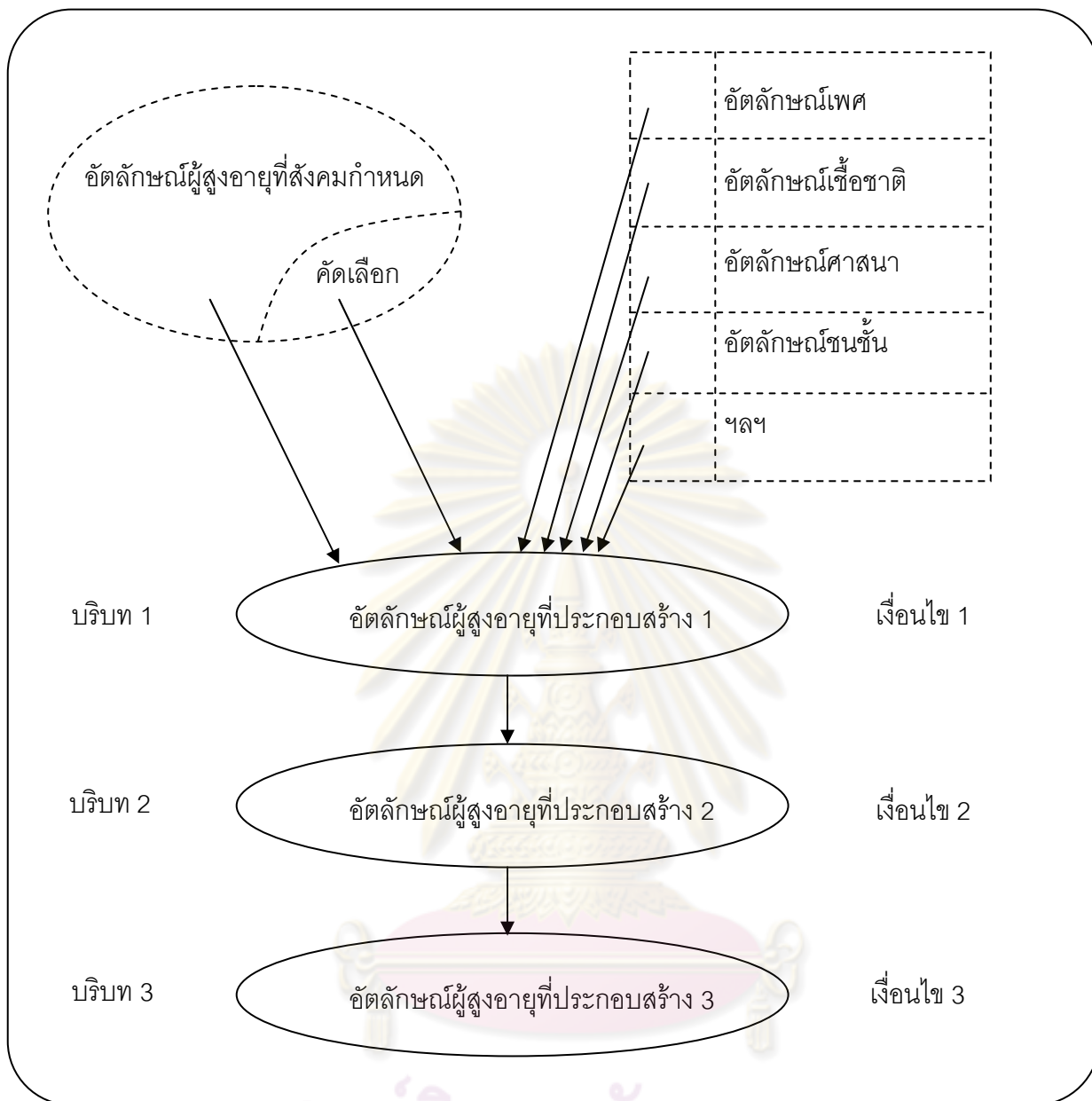
ไปสู่ความเข้มแข็ง ดังกรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม และกลุ่ม OPpy ที่เมื่อรวมตัวกันแล้ว กลับมีพลังในการทำงานมากยิ่งขึ้น และในทางกลับกัน ก็เป็นไปได้ว่า หากผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มหยุดการรวมตัวกันและแยกตัวออกไปก็อาจทำให้ชมรมทั้งคู่กลับเปลี่ยนแปลงไปสู่ความอ่อนแอ และการพึ่งพิงได้เช่นกัน

การไม่หยุดนิ่งของอัตลักษณ์ยังแสดงให้เห็นโดยการที่ผู้สูงอายุที่มีอำนาจสามารถหยิบและเลือกใช้อัตลักษณ์ที่หลากหลายได้ตามบริบทหรือสถานการณ์ในแต่ละครั้ง

ตัวอย่างเช่น จากการสังเกตการณ์การทำกิจกรรมของผู้สูงอายุกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ที่แม้ว่า จะสร้างอัตลักษณ์ที่เข้มแข็ง แต่ในบางสถานการณ์ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็เลือกหยิบอัตลักษณ์ด้านลบหรือความอ่อนแอทางด้านร่างกายขึ้นมา เพื่อเป้าหมายการหาคนหนุ่มสาวเข้ามาช่วยงานในชมรม เช่น การกางเต็นท์ การยกของหนัก อันจะทำให้งานในชมรมนั้นสามารถบรรลุผลสำเร็จได้

ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ การที่ผู้สูงอายุทั้งสองยังมีพลังอำนาจในการต่อสู้ประกอบความหมายอัตลักษณ์ตนเองได้นั้นยังวางอยู่บนเงื่อนไขต่างๆ เช่น เงื่อนไขด้านประชากรศาสตร์ สุขภาวะที่ดี การรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือชมรม การได้รับการสนับสนุนจากชุมชน หากเงื่อนไขดังกล่าวเปลี่ยนไป อัตลักษณ์ด้านบวกที่กำหนดไว้ก็ต้องแปรเปลี่ยน เช่น หากสุขภาพเลวลงก็อาจต้องนำไปสู่การยอมรับความหมายด้านลบที่สังคมสร้าง อัตลักษณ์ในช่วงที่ศึกษาจึงเป็นเพียงการ “หยุดภาพนิ่ง” ในช่วงเวลานี้เท่านั้นและมีนัยยะที่อาจเปลี่ยนไปในอนาคต ดังรูปภาพที่ 80

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 รูปภาพที่ 80 อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ไม่หยุดนิ่ง

การนำอัตลักษณ์ที่ประกอบจากหลากหลายที่ และการไม่จบสิ้นของอัตลักษณ์ เท่ากับเป็น การยืนยันให้เห็นเหรียญอีกด้านหนึ่งของอำนาจของผู้สูงอายุที่ยังคงมีสิทธิที่จะหลุดรอดจากการ กำหนดความหมายจากสถาบันสังคมตามที่กำหนดไว้ ด้วยการให้การประสมประสานอัตลักษณ์ จากแหล่งต่างๆ เพื่อประกอบสร้างเป็นตัวตนขึ้นมา

5.3 การต่อสู้เชิงอำนาจด้วยการสร้างความรู้เพื่อกำหนดตัวตน

ในขณะที่หัวข้อที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์เชิงอำนาจที่ผู้สูงอายุต่อสู้ความหมายที่คนอื่นกำหนด และการสร้างอัตลักษณ์ที่มาจากหลากหลายแหล่งตามแนวคิด articulated self ทว่า สำหรับในหัวข้อนี้ ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มก็หันมาใช้แนวทางอีกแนวทางหนึ่งคือ การสร้าง “ความรู้” เพื่อเสริมให้กลุ่มของตนเองมีพลัง ซึ่งไม่ต่างไปจากการที่สถาบันได้ดำเนินการ รวมถึงกรณีของนายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช ก็ทำเช่นเดียวกัน ดังที่อธิบายไปในหัวข้อที่ 4.3 โดยที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มจะสร้างชุดความรู้ที่ “เหมาะสมกับตน”

กลุ่ม OPPY จะสร้างชุดความรู้ที่ทันสมัย นั่นก็คือ “การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับผู้สูงอายุ” และ “วิถีชีวิตสมัยใหม่” ซึ่งเป็นชุดความรู้ที่ใช้ “ทุน (ทรัพย์สิน)” จ้างบริษัทเอกชนเลยดำเนินการ และอีกด้านหนึ่งก็เป็นผลจากการที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เคยใช้ชีวิตในต่างประเทศ จึงทำให้รู้จักวิถีชีวิตของผู้สูงอายุยุคใหม่

ส่วนกรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ก็สร้างชุดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในชุมชนชนบทที่ต้องมีทั้ง “ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ” “ความสามารถทางการสื่อสาร” และ “การบริหารจัดการผู้สูงอายุ” ที่เน้นการสนับสนุนจากชุมชน ทั้งนี้ ความรู้ทั้งหมดนั้นเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวของผู้สูงอายุและผู้อื่น คือ นักวิชาการ และคนในชุมชนจะก้าวเข้าไปช่วยถอดบทเรียนและดึงออกมาเป็นชุดความรู้

การมีชุดความรู้ของทั้งสองกลุ่ม ทำให้กลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ได้รับการยกย่องยอมรับ น่าเชื่อถือ และมีอำนาจในการต่อสู้อำนาจจากสถาบันที่กำหนดในเชิงลบต่อตน

5.4 การต่อสู้เชิงอำนาจด้วยการสร้างพลังเครือข่าย

จากแนวคิดการประสานพลังเครือข่าย (network of power) ตามแนวคิดของ Foucault ในภาคสถาบันทั้งห้าส่งผลให้เกิดพลังที่รุนแรงในการกำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ในทางกลับกันเมื่อพิจารณาถึงกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างก็ใช้แนวคิดดังกล่าวเพื่อประสานพลังผลักดันอัตลักษณ์ของตนในด้านบวกหรือการมีคุณค่าและยังประโยชน์ด้วยเช่นเดียวกัน

จากการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มมีระดับการประสานพลังเครือข่ายในหลากหลายระดับ เพื่อสร้างอำนาจในการกำหนดตัวตนและยืนยันอัตลักษณ์ผู้สูงอายุด้านบวกในสังคมไทย

ในระดับแรก ระดับการรวมตัวเป็นกลุ่ม ผู้สูงอายุต่างประสานพลังด้วยการรวมตัวกัน เพราะพิจารณาข้อจำกัดของตน เช่น ขาดความรู้ ปัญหาเรื่องสังขารที่อ่อนแรง การรวมตัวกันจะช่วยสร้างพลังอำนาจได้มากกว่า อีกทั้ง เมื่อรวมตัวกันแล้วก็จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับองค์กรอื่นๆ ในภาคสังคมได้ง่ายมากกว่าระดับปัจเจกบุคคล ดังจะเห็นได้จากกลุ่ม OPPY ได้เชื่อมโยงกับบริษัทเอกชน และชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ก็เชื่อมโยงกับสถานีอนามัย และชุมชน

โพธิ์ไทรงาม เพียงแต่จุดต่างของการรวมตัวกันของสองกลุ่มคือ ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะมุ่งเน้นการรวมตัวเพื่อตอบกิจกรรมเพื่อสังคมมากกว่า

ระดับที่สอง ระดับการแลกเปลี่ยน (ความรู้) ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มพยายามประสานพลังเครือข่ายให้กว้างออกไป โดยใช้กลุ่มของตนเป็น “พื้นที่สาธารณะ” และให้ผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ ที่สนใจก้าวเข้ามาเรียนรู้การทำงานของตนและนำไปผลิตซ้ำในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งทำให้อัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพของตนสามารถแพร่ออกไปในระดับกว้าง รวมถึงสามารถสร้างกลุ่มผู้สูงอายุที่มีคุณภาพให้กระจายตัวออกไปได้

และระดับที่สาม คือ ระดับประเทศ พบว่า ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ยังได้ประสานพลังเครือข่ายกับ “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” และ “กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข” ซึ่งเป็นการประสานพลังในระดับประเทศ อันทำให้ได้รับทั้งงบประมาณสนับสนุนการทำงาน การได้รับความรู้ ความช่วยเหลือจากสถาบันทั้งสอง อีกทั้งในอีกมุมหนึ่ง คือ การนำความรู้ของตนไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนสมาชิกด้วยกัน และที่สำคัญคือ การประสานพลังระดับประเทศช่วยยับยั้งเขี่ยนโยบายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ดังที่ ปิยากร หวังมหาวร (2546) บันทึกไว้ว่า การรวมตัวกันของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศ ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนนโยบายผู้สูงอายุในระดับชาติ ทั้งด้านการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ และแผนผู้สูงอายุที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ

ถึงแม้ว่า การประสานพลังของผู้สูงอายุจะเป็นสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ การประสานพลังของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม โดยเฉพาะในระดับที่สามยังเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น ในกลุ่ม OPPY ก็ยังไม่ได้ก้าวมาสู่จุดนี้ เพราะนอกจากต้องอาศัยพลังการทำงานร่วมกันของกลุ่มแล้ว ยังต้องอาศัยการสนับสนุนของผู้ประสานชมรมที่จะช่วยผลักดันการทำงานออกไป

กล่าวโดยสรุป ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างไม่ยอมจำนนต่ออัตลักษณ์ที่สถาบันกำหนด จึงพยายามต่อสู้เชิงอำนาจด้วยแนวทางอันหลากหลาย ดังปรากฏในดวับท ปฏิบัติการวาทกรรม ปฏิบัติการสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงการต่อสู้ด้วยการประกอบสร้างอัตลักษณ์จากหลากหลายแหล่งตามแนวคิด articulated self อันทำให้เห็นเพิ่มเติมว่า **อัตลักษณ์นอกจากจะมีความ “หลากหลาย” “ไม่ต่อเนื่อง-ต่อเนื่อง-เปลี่ยนแปลง” “ขัดแย้ง-ย้อนแย้ง” และ “โยงโยย”** (ตามข้อค้นพบในหัวข้อที่ 4.2) แต่ในการศึกษาการต่อสู้ของผู้สูงอายุ (ในหัวข้อ 5.2) กลับชี้ให้เห็นเพิ่มเติมด้วยว่า **ผู้สูงอายุที่มีอำนาจยังสามารถประกอบอัตลักษณ์จากหลากหลายที่และทำให้อัตลักษณ์มีลักษณะที่ “กลายเป็น” และ “ไม่หยุดนิ่ง” หรือ becoming**

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มยังได้สร้าง “ความรู้” และ “การประสานพลังเครือข่าย” เพื่อที่จะช่วยให้เกิดพลังในการกำหนดตัวตนในด้านบวก ไม่ต่างไปจากกรณีของสถาบันสังคมที่ใช้กลยุทธ์ทั้งสองแบบนี้ด้วย

จุดที่น่าขบคิดก็คือ การต่อสู้เชิงอำนาจของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนั้นยังอาจไม่ได้รุนแรงหรือลำบากมากนัก ส่วนหนึ่งก็อาจเนื่องมาจากพลังอำนาจที่สถาบันกำหนดในเชิงลบต่อผู้สูงอายุไทย ยังอาจไม่รุนแรงมาก มีเพียงประเด็นด้าน “ความอ่อนแอและพึ่งพิง” เป็นประเด็นหลักที่กระทบต่อผู้สูงอายุและผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่ม และสังคมไทยก็ยังผลิตซ้ำวาทกรรมอัตลักษณ์ในด้านบวกอื่นๆ เช่น “ผู้มีพระคุณ” “ผู้เชี่ยวชาญ” “สังขารไม่เที่ยง” เพื่อตอบโต้วาทกรรมดังกล่าว

อีกทั้ง ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มต่างร่วมกันประสานเสียงปฏิเสธความหมาย พร้อมทั้งเสนอการทำกิจกรรมเพื่อครอบครัวและสังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมในระดับสาธารณะ (public) มากกว่าเรื่องส่วนตัว (private) ดังเช่นเรื่องเพศและการต่อต้านความชรา อันทำให้เกิดผลย้อนกลับของการได้รับการยอมรับในสังคม

ปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นของผู้สูงอายุไทย ที่ “ไม่ถูกกดดันจากสังคมมากนัก และให้ความสนใจในประเด็นสาธารณะมากกว่าเรื่องส่วนตัว” ซึ่งต่างไปจากสังคมตะวันตก

6. เจ็อนไขของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ และการต่อสู้เชิงอำนาจของผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ

หัวข้อที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นถึงพลังของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มที่ต่อสู้ต่อรองอัตลักษณ์ที่ถูกกำหนดผ่านการประกอบสร้างอัตลักษณ์จากหลากหลายแห่ง ทั้งการยอมรับ การคัดเลือก และการที่ผู้สูงอายุใช้อัตลักษณ์อื่นมาเป็นพลังต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่คนอื่นกำหนด และประกอบสร้างเป็นอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ แต่หากจะสรุปไปว่า ไม่ว่าผู้สูงอายุคนใดหากดำเนินตามรอยนั้นก็จะมีพลังในการต่อสู้อัตลักษณ์ได้อาจเป็นข้อสรุปที่เร็วเกินไป ในลำดับต่อไปนี้จึงจำเป็นต้องพิจารณาเจ็อนไขของผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มและยกกระดบัก่อนที่จะเป็นแบบอย่างสำหรับผู้สูงอายุท่านอื่นๆ นอกจากนั้น เนื่องจากกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มเป็นหนึ่งในบรรดาจักรวาลของกลุ่มผู้สูงอายุในสังคม จึงจะนำไปสู่การพิจารณากลุ่มอื่นๆ ว่า จะมีลักษณะการดำเนินการที่เหมือนหรือต่างกันหรือไม่อย่างไร

6.1 เจ็อนไขของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุไทยที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

การพิจารณาเจ็อนไขที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีความเข้มแข็งและมีคุณภาพ ในที่นี้จะพิจารณาได้จากมิติด้านการสื่อสารที่ผู้สูงอายุจะสื่อสารอัตลักษณ์ด้านบวกออกไป จำแนกตามองค์ประกอบของการสื่อสารคือ ผู้ส่งสาร เนื้อหา ช่องทาง และผู้รับสาร

ด้านแรก ผู้สูงอายุ หรือตัวผู้สูงอายุเอง มิติดังกล่าวถือเป็นมิติที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นการพิจารณาตัวผู้สูงอายุ โดยอาจจำแนกเป็นปัจจัยภายในและภายนอกตัวผู้สูงอายุ ดังนี้

ปัจจัยภายใน จะหมายถึง “ความคิด” หรือ “ทัศนคติ” ของผู้สูงอายุ โดยที่ผู้สูงอายุจะต้องปลด “โซ่ตรวน” หรืออัตลักษณ์ที่สังคมกำหนดความหมายผู้สูงอายุในฐานะความอ่อนแอและพึ่งพิง ดังที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มสนใจ “ปฏิเสธ” ความหมายเชิงลบดังกล่าว และหันมาพิจารณาตนเองว่าเป็น “ผู้สูงอายุที่ยังคงเข้มแข็งและมีคุณค่า” ในสังคมอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น ทั้งสองกลุ่มยังตั้งเป้าหมายการทำงานด้วยการพึ่งพิงตนเองก่อนและนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้อีกด้วย

แนวคิดดังกล่าวไม่ต่างไปจากกรณีของผู้สูงอายุในกลุ่มอื่นๆ ที่มีความเข้มแข็งเช่นกัน ดังที่ปรากฏในงานวิจัยของอรรพรรณ ศิริสวัสดิ์ (2543) ที่ศึกษาชมรมผู้สูงอายุ จ.น่าน ที่วางเป้าหมายของชมรมตามแนวคิดของผู้ก่อตั้งชมรม คือ นายแพทย์บุญยงค์ วงศ์รักมิตร ไว้ว่า “พึ่งตนเอง พึ่งพากันเอง ช่วยสังคม และให้สังคมช่วย” ซึ่งไล่ระดับจากที่สำคัญมากที่สุดคือ ผู้สูงอายุต้องพึ่งตนเองก่อน นำไปสู่การสร้างเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือกัน เมื่อเข้มแข็งก็จะช่วยเหลือสังคม และในท้ายที่สุดคือการพยายามหลีกเลี่ยงคือการให้สังคมช่วย

แต่ถึงแม้ว่า ผู้สูงอายุจะมีทัศนคติต่อตนเองในด้านบวกก็ตาม แต่ก็ยังคงต้องมีปัจจัยภายนอกที่ร่วมกำหนดผู้สูงอายุด้วย นั่นก็คือ ปัจจัยเชิงประชากรศาสตร์ ปัจจัยด้านสุขภาพ ปัจจัยด้านการรวมกลุ่ม และปัจจัยการสนับสนุนจากชุมชน ปัจจัยทั้งสี่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดพลังของผู้สูงอายุได้

ในด้านปัจจัยเชิงประชากรศาสตร์ ในงานชิ้นนี้พบตัวแปรที่สำคัญคือเรื่อง “ทุน” หากเป็นผู้สูงอายุที่มีกำลัง “ทรัพย์” ก็จะช่วยทำให้เป็นพลังในการทำงาน ดังกรณีของกลุ่ม OPpy ที่ใช้ “ทุนทรัพย์” มาสร้าง “ความรู้ด้านคอมพิวเตอร์” เพื่อพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม หรือหากมีกำลัง “ความรู้” และ “ภูมิปัญญา” ดังชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ก็จะช่วยให้งานง่ายขึ้น

สิ่งที่น่าขบคิดก็คือ ความรู้ที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มสร้างจะต่างกันตรงที่กลุ่ม OPpy เป็นความรู้ “ใหม่” ที่ “ไฮเทค” ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม เป็นความรู้ “ภูมิปัญญา” ใน “อดีต” เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไปกลับพบว่า ชุดความรู้แบบใหม่ของกลุ่ม OPpy นอกจากใช้เงินแล้ว ยังเป็นชุดความรู้ที่ต้องการความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้จึงจำเป็นต้อง “พัฒนา” และ “เรียนรู้” เทคโนโลยีอยู่ตลอดเวลา ดังที่ปรากฏจากการที่ชมรมผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต้องเข้ามาเรียนวิชาจาก OPpy อยู่เสมอตั้งแต่เช่นชื่อกลุ่ม “รักวันอาทิตย์” ที่รวมตัวกันเรียนคอมพิวเตอร์ทุกวันอาทิตย์ หากมองอีกนัยหนึ่ง ความ “ไฮเทค” ที่ผู้สูงอายุเลือกนั้น ต้อง “ล้ำ” และ “นำสมัย” อยู่ตลอดเวลาเพื่อมิให้ตกยุค และที่สำคัญคือต้องแข่งขันกับกลุ่มวัยอื่น (โดยเฉพาะวัยรุ่น) ที่ยึดกุมพื้นที่แห่งนี้

ในทางตรงกันข้าม ผู้สูงอายุชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร กลับใช้ความรู้ในอดีต คือ “ภูมิปัญญา” ทั้งด้านการเกษตรพอเพียง วัฒนธรรมในอดีต และศาสนา มาเป็นหลักในการต่อสู้ความหมาย ซึ่งแม้ว่า ความรู้ดังกล่าวอาจล้าหลังไปบ้างแต่ก็ยังคงหาเวลาไปฝึกอบรมความรู้เพิ่มเติมจากภายนอกและนำมาประยุกต์เข้ากับความรู้ชุดเดิม จึงทำให้เป็นจุดเด่นและแทบจะไร้ซึ่งคู่แข่งคนอื่นมาแย่งชิงพื้นที่

ดังนั้น การเลือกทุนของตนที่จะต่อสู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ตนจึงอาจต้องทบทวนหวนคิดว่าตนเองนั้นเหมาะกับทุนการทำงานในลักษณะใด

ส่วนปัจจัยด้านสุขภาพะ ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มมีสุขภาพะที่ดี และรู้จักป้องกันและรักษาสุขภาพให้แข็งแรงจึงมีพลังใจและพลังกายในการต่อสู้กับอัตลักษณ์ในด้านลบ นั่นก็หมายความว่าหากมีสุขภาพะที่ไม่พร้อมก็ย่อมทำให้พลังการต่อสู้ลดลงได้เช่นกัน

สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม ยังมีพลังเสริมที่ได้จากการ “รวมกลุ่มแบบถาวร” เป็นชมรมผู้สูงอายุ การรวมกลุ่มนี้เองทำให้ช่วยแลกเปลี่ยนความรู้ของผู้สูงอายุด้วยกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งก็ใกล้เคียงกับกลุ่ม OPPY แต่จุดที่ต่างไปก็คือ การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะมุ่งเน้นการสร้างพลังเพื่อทำประโยชน์แก่สังคมมากกว่า และที่สำคัญคือ การรวมกลุ่มจะมีลักษณะถาวรมากกว่าเป็นโครงสร้างหลวมๆ อันทำให้เกิดพลังในการทำงานมากกว่า

แนวคิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังอำนาจไม่ต่างไปจากงานวิจัยของอรวรรณ ศิริสวัสดิ์ (2543: 96) ที่ระบุว่า การรวมกลุ่มเป็นชมรมนี้ทำให้รับบริการของผู้สูงอายุจาก “ผู้ด้อยโอกาสเป็นผู้ได้โอกาส”

นอกจากนั้น การรวมกลุ่มทำให้เกิดปัจจัยต่อมาคือ คนในชุมชนให้การสนับสนุนได้ง่ายขึ้นด้วย ซึ่งในกรณีชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม การรวมกลุ่มจะได้รับความช่วยเหลือทั้งจากคนภายในและภายนอกชุมชน ทั้งสถานีอนามัย อบต. วัด โรงเรียน และกระทรวงสาธารณสุข

ในทำนองเดียวกันกลุ่ม OPPY ก็ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนด้วย แต่ชุมชนในที่นี้คือ “ภาคธุรกิจ” หรือบริษัทเอกชนเลย อันเป็นเครื่องยืนยันว่าผู้สูงอายุไม่อาจทำงานเพียงลำพังเพราะมีข้อจำกัดด้านร่างกายควรมีผู้ช่วยสนับสนุน แต่จุดที่ต่างไป คือ การที่ภาคธุรกิจจะสนับสนุนได้นั้นกลุ่ม OPPY ก็ต้องจ่ายเงินเพื่อเป็นค่าเล่าเรียนให้กับบริษัทด้วย จึงจะทำให้บริษัทพัฒนาความรู้ด้านเทคโนโลยีแก่ผู้สูงอายุ ส่วนนี้เองทำให้การสนับสนุนจำกัดเฉพาะผู้สูงอายุที่มีรายได้เท่านั้น

ในด้านเนื้อหา ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มได้สร้างเนื้อหาหรืออัตลักษณ์ที่ตนเองต้องการและสื่อสารออกไปโดยเน้นเนื้อหาเชิงบวก ในขณะที่กลุ่ม OPPY จะมุ่งสร้างเนื้อหา “ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค” ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จะมุ่งเน้น “ผู้สูงอายุคือผู้มีศักยภาพต่อชุมชน”

ทั้งนี้ ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มจะใช้ประเภทวาทกรรม “สาธิต” เป็นลำดับแรก เพื่อที่จะทำให้ทั้งผู้สูงอายุและคนอื่นได้เห็นจากการปฏิบัติ ต่อจากนั้นจึงจะ “อธิบาย” “ยกตัวอย่าง” “เปรียบเทียบ” ส่วน “การสั่งสอน” จะใช้ค่อนข้างน้อย มักจะใช้กับตัวผู้สูงอายุด้วยตนเอง ทั้งหมดนี้ก็เนื่องมาจากอำนาจของผู้สูงอายุที่ลดลงและพลังอำนาจของสังคมที่กำหนดผู้สูงอายุในเชิงลบโดยเฉพาะด้านความเชี่ยวชาญ การใช้การสั่งสอนจึงทำให้คนอื่นอาจมองว่าเป็นการ “บ่นจู้จี้” มากกว่า

ในด้านช่องทางการสื่อสาร พบว่า ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มรู้จักเลือกช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับตนเอง นั่นก็คือ การใช้การสื่อสารมุขปาฐะ การสื่อสารผ่านสื่อกิจกรรมเป็นหลัก นอกจากนั้น เนื่องด้วยผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มเป็นผู้สูงอายุที่ได้รับการยกย่องจึงทำให้สื่อมวลชนและนักวิชาการเริ่มเข้าไปศึกษาโดยตรง ส่งเนื้อหาผ่านสื่อมวลชนและงานวิจัยอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในด้านบวกที่ตนเองต้องการนำเสนอจึงสามารถแพร่กระจายได้ในวงกว้าง แต่หากจะให้กลายเป็น “พลัง” ที่จะก้าวสู่การประสานเป็นเครือข่ายอำนาจ (network of power) ดังแนวคิดของ Foucault ที่จะขยับเขยื้อนและล้มวาทกรรมความอ่อนแอและพึ่งพิงก็ยังคงเป็นไปได้ยาก เพราะยังมีปริมาณและความถี่ที่น้อยอยู่ (ดังที่อธิบายในตอนต้นแล้ว)

สำหรับกรณีของกลุ่ม OPPY เนื่องจากเป็นกลุ่มที่อยู่ภายใต้โครงสร้างธุรกิจ จึงทำให้มีงบประมาณที่จะทำจดหมายข่าว (press release) สื่อสารผ่านสื่อมวลชนและเว็บไซต์ (website) ปริมาณการสื่อสารกับคนภายนอกจึงมากกว่ากรณีของชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร

อย่างไรก็ตาม แม้ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม อาจมีช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนและเว็บไซต์ที่จำกัดก็ตาม แต่เนื่องจากชมรมผู้สูงอายุแห่งนี้เป็นหนึ่งในเครือข่าย “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” การได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงสาธารณสุข อีกทั้งเป็นหนึ่งในเครือข่ายของชมรมในจังหวัดพิจิตร จึงทำให้ชมรมแห่งนี้นอกจากมีพลังความร่วมมือจากภายนอกแล้ว ยังทำให้เนื้อหาเรื่องราวของชมรมนั้นแพร่กระจายไปสู่วงกว้างได้ด้วย บ่อยครั้งที่ผู้สูงอายุในชมรม เช่น ลุงจวน ผลเกิด ได้กลายเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ในพื้นที่ต่างๆ และตัวชมรมเองก็กลายเป็นแบบอย่างให้ชมรมผู้สูงอายุแห่งอื่นๆ ได้แลกเปลี่ยนความรู้

ประโยชน์ของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่นี้ ทำให้เกิดข้อสังเกตตามมาสองข้อ

ข้อแรก หากกลุ่ม OPPY อยู่บนเครือข่ายนี้ด้วยก็อาจทำให้เกิดการแพร่กระจายและแลกเปลี่ยนเป็นไปในวงกว้างมากขึ้นได้ ซึ่งมาจากการผนวกสื่อใหม่และเครือข่ายเข้าด้วยกัน

และข้อที่สอง หากสามารถรวมตัวของผู้สูงอายุทั้งหมด ทั้งกลุ่ม OPPY ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม และเครือข่ายสมาชิกใน “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ที่มีจำนวนมากกว่า 19,475 แห่ง (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ, 2552: 71) เพื่อแลกเปลี่ยนการ

ทำงาน และถอดบทเรียนการทำงาน โดยอาจมีองค์กรหรือหน่วยงานใดที่ช่วยประสานการทำงาน ก็ยอมทำให้เกิดพลังการทำงานในระดับสูงอันอาจกลายเป็นการประสานพลังเครือข่าย (network of power) ตามแนวคิดของ Foucault ที่มีพลังแรงพอที่สามารถสั่นคลอนอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด ผู้สูงอายุในด้านลบได้ไม่มากนักน้อย ดังเช่นที่เคยทำสำเร็จในการผลักดันนโยบายผู้สูงอายุในอดีต

ถึงแม้ว่า ในด้านหนึ่งอาจมองว่า โดยธรรมชาติแล้วนั้น การรวมตัวอาจเป็นเรื่องยาก แต่จากงานวิจัยที่ผ่านมา เช่น งานของอรวรรณ ศิริสวัสดิ์ (2543) พิสูจน์ให้เห็นว่า การรวมตัวของผู้สูงอายุไม่ได้เป็นเรื่องยาก เพราะผู้สูงอายุแต่ละท่านจะมีคุณสมบัติที่พร้อมที่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เนื่องด้วยผู้สูงอายุจะใช้เกณฑ์เรื่องความเป็นผู้สูงอายุเป็นจุดร่วมที่สำคัญของชีวิต และตัดมิติอื่นๆ ออกไป เช่น เพศ สุขภาพ อาชีพ เป็นต้น การรวมตัวจึงเป็นเรื่องที่ง่ายกว่าการรวมตัวของกลุ่มอื่นๆ ในสังคม แต่การรวมตัวของผู้สูงอายุในระดับประเทศก็ยังมีได้เป็นเรื่องง่าย เพราะยังขาดผู้รับผิดชอบประสานการทำงาน เพราะจากงานวิจัยของผู้วิจัยในอดีต (กำจร หลุยยะพงศ์, 2552ก) พบว่า การรวมตัวของผู้สูงอายุที่จะประสบความสำเร็จได้ จำเป็นต้องมี “ผู้ประสานการทำงาน” เพราะว่า ผู้สูงอายุจะมีจุดอ่อนในด้านร่างกาย การทำงานแต่เพียงผู้เดียวอาจเป็นเรื่องยาก ดังเช่นกรณีของทั้งสองกลุ่มจะมี คุณสุธีรา จำลองศุภลักษณ์ และคุณหมอนพวรรณ ใจมสุข คอยเป็นผู้ประสานงาน รวมถึงการมีชุมชนเป็นผู้สนับสนุนการทำงานอีกด้วย

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมในหัวข้อช่องทางการสื่อสารก็คือ แม้สื่อมวลชนจะเป็นสื่อขนาดใหญ่และมีพลังอย่างสูงโดยเฉพาะในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร แต่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มกลับไม่ได้เป็น “ผู้ผลิต” เนื้อหาผู้สูงอายุในสื่อมวลชนอย่างแท้จริง อย่างมากก็คือการเป็นผู้ผลิตทางอ้อมผ่านการที่สื่อมวลชนนำเสนอข่าวสาร อันทำให้ประเด็นผู้สูงอายุมิได้เป็นประเด็นที่ถูกนำมาเสนอบ่อยครั้งหรือเป็นเพียงประเด็นรอง ผู้สูงอายุโดยส่วนใหญ่จึงเป็นเพียง “ผู้บริโภค” เท่านั้น แต่ในอนาคตเมื่อปริมาณผู้สูงอายุที่เพิ่มสูงขึ้น จึงควรเปิดพื้นที่ให้กับผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในสถาบันสื่อมวลชนมากขึ้น เพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะของการสื่อสารให้กับผู้สูงอายุและสร้างความเข้าใจด้านผู้สูงอายุให้กับบุคคลทั่วไปในสังคมไทยเพื่อขจัดปัญหาของผู้สูงอายุที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

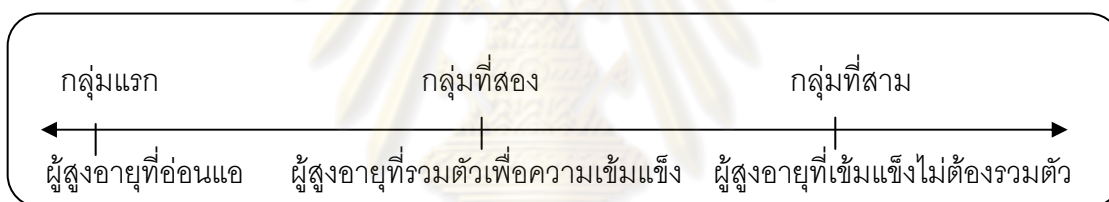
ในด้านสุดท้าย ผู้รับสาร เป็นมิติที่ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มไม่ยอมมองข้ามไป เนื่องด้วยการมองว่าตนเองยังคงมีความเกี่ยวข้องชาญอยู่ จึงมีเป้าหมายที่จะถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาให้กับคนรอบข้าง ทั้งลูกหลาน คนภายนอก และที่สำคัญคือ การสื่อสารกับผู้สูงอายุด้วยกันเองมิให้ทอดทิ้งทอดลอย

เงื่อนไขทั้งสี่ประการ คือ ตัวผู้สูงอายุเอง เนื้อหา ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร เป็นเงื่อนไขที่หากผู้สูงอายุกลุ่มอื่นกลุ่มใดต้องการก้าวเข้ามาเป็น “ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” จำเป็นต้องเรียนรู้และปรับใช้ให้เหมาะกับตนเอง

6.2 การต่อสู้เชิงอำนาจของผู้สูงอายุกลุ่มอื่น ๆ

ในขณะที่งานวิจัยชิ้นนี้จะมุ่งเน้นกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ ที่ต่อสู้เชิงอำนาจเพื่อยืนยันอัตลักษณ์ของตนเอง แต่ในความเป็นจริงนั้น ผู้สูงอายุในสังคมไทยมีความหลากหลายและต่างก็พยายามต่อสู้เชิงอำนาจเหมือนกัน เพียงแต่ระดับและกลยุทธ์การต่อสู้อาจแตกต่างกัน

หากลองจัดแบ่งผู้สูงอายุแบบคร่าวๆ ด้วยเกณฑ์คู่แข่งเรื่องความอ่อนแอและเข้มแข็ง ก็พบว่า ผู้สูงอายุไทยมีความหลากหลาย โดยด้านซ้ายมือถือเป็นผู้สูงอายุที่อ่อนแอเพียงพียง ตรงกลางคือ ผู้สูงอายุที่ต้องรวมตัวกันเพื่อที่จะเป็นผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ ดังงานวิจัยชิ้นนี้ และด้านขวามือคือ ผู้สูงอายุที่มีความเข้มแข็งไม่จำเป็นต้องรวมตัวกันทำกิจกรรม ดังรูปภาพที่ 81

รูปภาพที่ 81 ความหลากหลายของผู้สูงอายุในสังคมไทย

กลุ่มแรก ผู้สูงอายุที่อ่อนแอเพียงพียง จากงานวิจัยในอดีตที่ผ่านมาแสดงให้เห็นถึงผู้สูงอายุบางกลุ่มในสังคมเป็นผู้สูงอายุที่อ่อนแอและเพียงพียง เช่น ผู้สูงอายุที่พำนักในบ้านพักคนชรา ดังงานของเรื่องรอง ชาญวุฒินิพนธ์ (2547) แม้จะมีความพยายามกำหนดความหมายของคนที่อ่อนแอที่สุดในสังคม แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็ใช้ความอ่อนแอของตนเป็นกลยุทธ์ที่จะต่อรอง เช่น การสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา การหนีเที่ยว การขอกลับบ้าน รวมถึงผู้สูงอายุในบ้านพักคนชราที่ต่อรองความหมายด้วยการนิยามตนเองว่ามีใช้คนที่ถูกทอดทิ้ง แต่เป็นผู้เลือกมาอยู่ที่นี่เองมากกว่า

กลุ่มที่สอง ผู้สูงอายุที่รวมตัวเพื่อความเข้มแข็ง เป็นกลุ่มที่อยู่ตรงกลางในงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่ต้องรวมตัวกัน ทั้งนี้ ก็เนื่องจากหากผู้สูงอายุไม่ได้รวมตัวกันแล้วก็จะขาดพลัง เพราะผู้สูงอายุถูกลดทอนอำนาจจากสังคมในยุคอุตสาหกรรม ประกอบกับความอ่อนแอทางด้าน

ร่างกาย การรวมตัวจึงทำให้เกิดการช่วยเหลือและสร้างพลังในการกำหนดตนเองด้วยแนวทางที่หลากหลายดังที่อธิบายไปแล้วในงานวิจัยนี้

กลุ่มที่สาม ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งอยู่แล้วไม่จำเป็นต้องรวมตัวกัน ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ถือเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในอุดมคติของสังคม คือ เข้มแข็งมีคุณภาพ ทำประโยชน์ต่อสังคม ดังปรากฏอยู่ในตัวอย่างผู้สูงอายุที่ได้รับการยกย่องและบางท่านก็ได้รับรางวัลต่างๆ ทั้งรางวัลผู้สูงอายุแห่งชาติ ศิลปินแห่งชาติ เป็นต้น อีกทั้ง ปรากฏตามหนังสือมวลชน เช่น หนังสือ “ผู้สูงวัยอยู่อย่างไรให้สูงค่า” (2550) “เส้นทางสายเกียรติยศ” (2551) และในนิตยสาร Young@Heart (2553) อาทิ นายแพทย์ประเวศ วะสี นายแพทย์บรรลพ ศิริพานิช ศ.ระพี ศาคริก นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว ศ.มารุต บุนนาค ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวณิช คุณครูสมถวิล สังขะทรัพย์ เป็นต้น

ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ใช้ทุนเดิมที่มีมา ทั้งความรู้ การงาน และในบางกรณีก็คือทุนทรัพย์ ในการดำรงชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม หากกล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ในบางครั้งเราก็อาจสงสัยว่าเขาและเธอเป็นผู้สูงอายุ เพราะทั้งหมดนี้มิได้มีความอ่อนแอโดยเฉพาะเรื่องสังขารให้ได้พบเห็น อีกทั้งมีคุณสมบัติ “ความรู้ความเชี่ยวชาญ” ที่เป็นคุณสมบัติที่เริ่มหดหายไปของผู้สูงอายุ แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ได้ผลิตซ้ำความหมายคุณค่าผู้สูงอายุให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยไม่ให้เกิดความ

การจำแนกผู้สูงอายุออกเป็นทั้งสามกลุ่ม นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุทั้งสามกลุ่มต่างต่อสู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนแล้ว ยังแสดงให้เห็นระดับการต่อสู้ที่ต่างกัน กลุ่มแรก อาจจะมีระดับการต่อสู้ที่น้อย เช่นเดียวกับกลุ่มที่สาม เพราะกลุ่มแรกถูกรวบงำจากสถาบันค่อนข้างมาก ในทางกลับกันกลุ่มที่สามกลับถูกรวบงำค่อนข้างน้อย เพราะตนเองยังคงมีความเข้มแข็งไม่เข้าเกณฑ์ผู้สูงอายุจึงไม่ต้องต่อสู้มากเท่าไร มีเพียงการธำรงรักษาความรู้ความเชี่ยวชาญของตนเอาไว้ ส่วนกลุ่มที่สอง กลับเป็นกลุ่มที่อยู่ตรงกลางที่มีลักษณะการต่อสู้มากกว่า เพราะต้องต่อกรกับสถาบันที่กำหนดในแง่ลบโดยใช้ทุนที่มีอยู่ของตนและการรวมตัว (ซึ่งต่างไปจากกลุ่มที่สาม ที่ทุนเดิมอาจมีมากจนไม่จำเป็นต้องอาศัยการรวมตัว)

ในทัศนะของผู้วิจัย การเลือกศึกษากลุ่มที่สองหรือผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพแต่รวมตัวกัน ก็เนื่องมาจากผู้สูงอายุในกลุ่มนี้เป็นผู้สูงอายุที่มีสุขภาพะที่ดีจากการพัฒนาการแพทย์ แต่ถูกกีดกันจากสังคมอุตสาหกรรม และที่สำคัญคือ เริ่มมีปริมาณที่มากขึ้น (เมื่อเทียบกับกลุ่มแรกและกลุ่มที่สาม) ดังนั้น การศึกษากลุ่มนี้จะเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับผู้สูงอายุท่านอื่นๆ ที่อาจจะมีคุณสมบัติใกล้เคียงกัน แต่ยังไม่เคยมี มิได้หันมารวมตัวกันดังเช่น ผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มนี้ที่ทั้งทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองแล้วยังส่งผลต่อสังคมด้วย

นอกจากนั้น ในเมื่อกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีความสำคัญ สถาบันต่างๆ ในสังคมจึงอาจต้องให้ความสนใจสนับสนุนส่งเสริมเพื่อมิให้กลุ่มผู้สูงอายุดังกล่าวกลายเป็นผู้สูงอายุที่อ่อนแอและสร้างภาระให้กับสังคม หรือกลายเป็นผู้สูงอายุในกลุ่มแรก การสนับสนุนนั้นอาจมิใช่เฉพาะเรื่อง “เงิน” แต่อย่างเดียว แต่อาจหมายถึงรวมถึงการสนับสนุนให้เกิดการ “รวมกลุ่ม” พร้อมทั้งสนับสนุนให้แต่ละกลุ่มมี “ผู้ประสานงาน” เพราะเป็นสิ่งสำคัญของการทำงานกลุ่มของผู้สูงอายุที่ยังจำเป็นต้องมีผู้ประสานการทำงานดังในกรณีตัวอย่างของผู้สูงอายุในงานวิจัยนี้ อีกทั้ง การหา “พื้นที่สาธารณะ” สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุทั้งในโลกความเป็นจริงและแม้กระทั่งพื้นที่สาธารณะของผู้สูงอายุในสื่อมวลชน

7. ข้อจำกัดการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มีข้อจำกัดสองประการ ซึ่งเป็นข้อจำกัดด้านข้อมูลเอกสารและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ประการแรก ข้อจำกัดในด้านข้อมูลเอกสาร เนื่องจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุมีจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องเลือกเอกสารที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุโดยตรง ทั้งด้านสังคม การแพทย์ รัฐ เศรษฐกิจ และการสื่อสาร และคัดเอกสารบางส่วนออก ดังเช่น การมิได้พิจารณาเรื่องเล่า ตำนาน นิยาย ละครโทรทัศน์ แต่จะแทนที่โดยสื่อภาพยนตร์ ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีลักษณะเป็นเรื่องเล่า แต่ก็มีความแตกต่างกันด้วย คือ สื่อภาพยนตร์จะมุ่งเน้นผลกำไรและฉายในโรงภาพยนตร์ อันอาจทำให้มิติเรื่องผู้สูงอายุต้องปรับเปลี่ยนไปตามกลุ่มเป้าหมาย ในอนาคตช่องว่างส่วนนี้อาจเป็นส่วนที่นักวิจัยท่านอื่นสนใจและเติมเต็มในส่วนนี้ได้

ประการที่สอง ข้อจำกัดในด้านการศึกษากลุ่มบุคคล ผู้วิจัยเลือกกลุ่มบุคคลสองกลุ่มที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ แต่จะต่างกันสุดขั้วคือ กลุ่มแรก OPDY เป็นผู้สูงอายุในเมืองที่เป็นคนชั้นกลางถึงสูง ส่วนกลุ่มที่สอง กลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร เป็นผู้สูงอายุในชนบทที่เป็นคนชั้นล่าง เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุที่แตกต่างกันในแง่พื้นที่และชนชั้น แต่เป็นผู้เข้มแข็งและมีคุณภาพจะสร้างอัตลักษณ์และต่อสู่ความหมายผู้สูงอายุได้อย่างไร

ความต่างกันสุดขั้วส่งผลต่อการศึกษที่แตกต่างกัน แม้โครงสร้างการศึกษาจะคล้ายคลึงกัน แต่คำถาม วิธีการถาม การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างจะแตกต่างกันอย่างมาก ในขณะที่ชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม เป็นผู้ที่อยู่ต่างจังหวัดแม้จะดูเหมือนว่าจะยากที่จะเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง แต่เนื่องจากผู้วิจัยเคยทำงานร่วมกันกับกลุ่มตัวอย่างทำให้เข้าถึงได้ค่อนข้างง่าย แต่ก็มีปัญหาในการตั้งคำถามสัมภาษณ์จะต้องใช้ถ้อยคำที่เรียบง่าย การยกตัวอย่างภาพให้เห็น ในทางกลับกัน

กลุ่ม OPPY ซึ่งแม้จะอยู่ในเมือง แต่เป็นกลุ่มคนชั้นกลางถึงสูง การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างมิได้เป็นไปได้ง่าย เพราะกลุ่มดังกล่าวค่อนข้างเก็บตัว ส่วนคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ก็อาจจะไม่ยากนัก

อย่างไรก็ดี ผลจากการวิจัย ก็ทำให้ได้บทเรียนการศึกษากลุ่มผู้สูงอายุ ก็คือ การเข้าไปพบกับผู้สูงอายุบ่อยครั้งจนกระทั่งกลุ่มผู้สูงอายุไว้ใจ เห็นดูเป็นลูกเป็นหลาน และเชื่อมั่น เพราะผู้สูงอายุเหล่านี้ “ดูคนเป็น” หากไม่ตั้งใจจริง การสัมภาษณ์ก็จะได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องและไม่ครบถ้วนได้ การไปพบครั้งแรกจึงอาจจะไม่ได้ข้อมูลเท่าไรนัก แต่เมื่อไปบ่อยครั้งก็จะทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมขึ้น

การศึกษากลุ่มบุคคลผู้สูงอายุ ยังมีข้อจำกัดตรงเรื่องวัย ความอ่อนแอทางด้านร่างกาย การศึกษา จึงไม่อาจใช้การสัมภาษณ์แต่เพียงอย่างเดียว จำเป็นต้องใช้ทั้งการสังเกตการณ์ การศึกษาจากเอกสารเพิ่มเติม รวมถึงการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดเคียง

แม้ผู้วิจัยจะวางแผนการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดเคียง เช่น ญาติ พี่น้องของผู้สูงอายุ แต่ก็มีได้เป็นเรื่องที่ง่ายตายนัก เพราะแม้ผู้สูงอายุจะยินดียอมรับให้สัมภาษณ์ แต่ก็มีได้หมายความว่า จะหมายรวมถึงบรรดาญาติพี่น้องด้วย หนทางแก้ไขก็คือ การศึกษาจากเอกสารที่เคยสัมภาษณ์มาก่อน หรือการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดเคียง

ข้อจำกัดอีกประการ ก็คือ การกำหนดกลุ่มเป้าหมายเป็นสองกลุ่ม คือ OPPY และชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร วางอยู่บนเงื่อนไขตัวแปรความเป็นคนเมือง-ชนบท ชนชั้น แต่ในความเป็นจริง ตัวแปรดังกล่าวยังเป็นตัวแปรย่อยๆ ซึ่งยังคงมีตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุอีก เช่น ภูมิปัญญา เพศ ศาสนา ฯลฯ ซึ่งเป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่ต่างกันตามแนวคิด articulated self นั่นก็หมายความว่า หากผู้วิจัยสามารถคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความหลากหลายได้มากกว่านี้ ก็จะยอมทำให้เห็นการต่อสู้ความหมายที่แตกต่างและหลากหลายมากยิ่งขึ้น

8. ข้อเสนอแนะในอนาคต

ข้อเสนอแนะในอนาคตสามารถแยกเป็นสองส่วนคือ ข้อเสนอแนะในการวิจัยและข้อเสนอแนะในการพัฒนาผู้สูงอายุ

ในด้านแรก ข้อเสนอแนะในการวิจัย หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงข้อจำกัดการวิจัย นอกจากการเติมเต็มการศึกษาสื่อที่ขาดหายไปคือ เรื่องเล่า ตำนาน นิยาย ละครโทรทัศน์แล้วยังอาจศึกษากลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้น เช่น ผู้สูงอายุที่มีความต่างเรื่อง ศาสนา เพศ ชชาติพันธุ์ อันจะทำให้เห็นความแตกต่างหลากหลายของอัตลักษณ์ผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น

อีกทั้ง เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เผยให้เห็นการต่อสู้ของกลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้กลยุทธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม กล่าวคือ กลุ่ม OPY ใช้พลังความรู้สมัยใหม่และอำนาจ “เงิน” ส่วนชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร จะใช้พลังภูมิปัญญา เป็นเครื่องมือต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด ดังนั้น จึงน่าที่จะศึกษากลุ่มผู้สูงอายุที่อยู่ระหว่างกลาง คือ การผสมระหว่างภูมิปัญญาและสื่อสมัยใหม่ด้วยว่า จะมีแนวทางการต่อสู้อย่างไร

และเนื่องจากงานวิจัยนี้ค้นพบว่า ผู้สูงอายุยังขาดการรวมตัวเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่และน่าที่จะส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่าย จึงควรที่จะศึกษาการสื่อสารเครือข่ายขนาดใหญ่ เช่น กรมการแพทย์ และสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงการประสานการทำงานในระดับประเทศ เพราะจากงานของปิยากร หวังมหาพร (2546) ที่ผ่านมาได้กล่าวให้เห็นว่าการรวมตัวของผู้สูงอายุเป็นสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ทำให้เกิดการผลักดันนโยบายผู้สูงอายุในช่วงหลัง แต่ก็ยังมิได้แสดงให้เห็นถึงการสื่อสารเพื่อการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อผลักดันนโยบาย รวมถึงภายหลังจากการผลักดันแล้วชมรมมีการดำเนินการอย่างไรต่อไป ซึ่งน่าจะเป็นคำถามที่รอคำตอบในอนาคต

นอกจากนั้น เมื่อเทียบกับอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในต่างประเทศก็เป็นกรณีของสังคมตะวันตก แต่สำหรับสังคมไทยที่มีความแตกต่างจากสังคมตะวันตก การเปรียบเทียบในอนาคตน่าจะนำไปสู่การเปรียบเทียบกับสังคมตะวันออก เช่น สังคมญี่ปุ่นว่ามีลักษณะที่เหมือนหรือต่างกันอย่างไร

ด้านที่สอง การพัฒนาผู้สูงอายุ จากข้อค้นพบในงานวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มที่เข้มแข็งและมีคุณภาพทั้งสองกลุ่ม เป็นกลุ่มที่มีพลังในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง ทว่ากลับยังมิได้มีการวางแผนรวมตัวเป็นเครือข่าย และการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันในกลุ่มผู้สูงอายุอื่นๆ แม้ว่า กลุ่มทั้งสองจะเปิดพื้นที่ของตนให้เครือข่ายที่ตนรู้จักได้เรียนรู้การทำงาน แต่ก็มิได้ลักษณะที่เป็นไปตามธรรมชาติ มีขนาดเล็กไม่ทั่วถึง ดังนั้น ในอนาคตหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมการแพทย์ สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ น่าที่จะประสานกันและผนึกพลังของเครือข่าย ถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้สูงอายุที่กระจัดกระจาย โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่ได้เป็นสมาชิกชมรม เช่น กลุ่ม OPY เป็นต้น อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในระดับนโยบาย

นอกจากนั้น เนื่องจากในอนาคตผู้สูงอายุจะมีปริมาณมากและอายุยืนขึ้นด้วยการแพทย์ ผู้สูงอายุในอนาคตที่ยังคงเข้มแข็งและมีคุณภาพจึงน่าจะมีปริมาณที่มากขึ้น ดังนั้น ภาครัฐจึงอาจต้องก้าวเข้ามาให้ความสนใจในกลุ่มนี้มากขึ้น โดยเฉพาะในระดับนโยบายผู้สูงอายุ ซึ่งควรระบุนโยบายสนับสนุนในหลากหลายด้าน ไม่เพียงแต่การสนับสนุนเรื่องเงินด้านเดียว แต่อาจต้องก้าวไปสู่การสนับสนุนการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้ประสานงาน การสนับสนุนด้านพื้นที่สาธารณะของผู้สูงอายุทั้งใน

โลกความเป็นจริงและในสื่อมวลชน เพื่อที่มีให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้กลายเป็นผู้สูงอายุที่อ่อนแอและพึ่งพิงและเป็นภาระของสังคม

อนึ่ง ถึงแม้ว่า สังคมไทยจะมีแนวคิดด้านศาสนาและความกตัญญูเป็นสำคัญ ซึ่งต่างไปจากสังคมตะวันตก และทำให้สังคมไทยอาจไม่ระวังตัวต่อปัญหาที่จะเกิดขึ้น แต่ในอนาคตหากพิจารณาจากสังคมตะวันตกก็จะพบว่า แนวคิดดังกล่าวเลือนหายไปแล้ว การที่สังคมไทยจะเตรียมพร้อมรับมือกับปัญหาดังกล่าว ด้วยจัดการเครือข่ายอย่างเป็นระบบ พร้อมกับการป้องกันก็อาจจะถือเป็นการทำงานเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

2 คุณหญิงสนับสนุนโพนัสแห่งวัยเที่ยวยามแก่. **ไทยรัฐ** (7 สิงหาคม 2551): 24.

กฎ ก.พ. 2518. กรุงเทพฯ: นิติเวชฯ, 2518.

กรกนก อิงคนินันท์. บุคคลภายนอกชุมชน ต.โพธิ์ไทรงาม และอาจารย์ประจำคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. **สัมภาษณ์**, 19 พฤษภาคม 2551.

กรรณิการ์ แก้วตะคุ. เยาวชน ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 21 พฤษภาคม 2551.

กรองแก้ว วัฒนะมงคลรักษ์. **การสื่อสารกับอัตลักษณ์ถนนข้าวสาร.** วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะ นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

กระทรวงเกษตร ยก ระพี วิบูลย์ ประยงค์ เป็นปราชญ์เกษตรฯ. **ไทยรัฐ** (11 พฤษภาคม 2552): 1, 13.

กฤษฎา ศิรามพุช. **ไทยอายุวัฒนะ.** กรุงเทพฯ: ไกล่หมอ, 2551ก.

กฤษฎา ศิรามพุช. **สูตรลับ Anti-aging จากพระไตรปิฎก.** กรุงเทพฯ: แอลทีเพรส, 2551ข.

กลุ่มวิจัยและพัฒนาระบบราชการ สำนักพัฒนาระบบบริหารงานบุคคลภาครัฐ สำนักงาน ก.พ. **รายงานการวิจัยเรื่องระบบเกษียณอายุข้าราชการตามลักษณะงาน.** กรุงเทพฯ: สำนักงาน ก.พ., 2542.

กลุ่มสื่อมวลชนฯ **ปรับแผนธุรกิจฝึกอบรมขยายฐานลูกค้าครอบคลุมเด็กผู้สูงวัย.** [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา: <http://www.ads1thailand.com/forum/viewtopic> [2552, มิถุนายน 19]

กล้วยน้ำไท 2 รับผิดชอบต่อผู้สูงอายุ. **ไทยรัฐ** (22 มิถุนายน 2552): 16.

กษมา สุนทรสุริยวงศ์. บุคคลภายนอกชุมชน ต.โพธิ์ไทรงาม และสถานีอนามัยอำเภอ จ.พิจิตร **สัมภาษณ์**, 19 พฤษภาคม 2551.

กองวิชาการ สำนักงาน ก.พ. **รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องการปรับปรุงระบบการเกษียณอายุ ข้าราชการ.** กรุงเทพฯ: สำนักงาน ก.พ., 2533.

กาญจนา แก้วเทพ. **ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา.** กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์, 2544.

กาญจนา แก้วเทพ. **การศึกษาเครือข่ายภาคีสุภาพ.** เอกสารประกอบการสัมมนาถ่ายทอดและ ส่งเสริมประสานการดำเนินงานสร้างสุขภาพของภาคีเครือข่าย วันที่ 6-7 มีนาคม 2551 ณ โรงแรมเซ็นทรัลดงตะวัน จังหวัดเชียงใหม่, 2551.

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับ
สื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551.

กัจจกร หลุยยะพงษ์. เมื่อผู้สูงวัยชวนไปหล่อเทียนเพื่อสุขภาพะรอบด้าน. ใน กาญจนา แก้วเทพ
(บรรณาธิการ), **ยึดหลักปักแน่นกับงานสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาพ**, หน้า 96-159.
กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2549.

กัจจกร หลุยยะพงษ์. ผู้สูงวัยและสื่อพื้นบ้าน: คู่รักที่ช่วยสร้างเสริมสุข. ใน สุภาภรณ์ ศรีดี
(บรรณาธิการ), **เอกสารรวมบทความทางวิชาการ สาขาวิชานิติศาสตร์ 23 ปี
นิติศาสตร์ มสธ.** 16 ตุลาคม 2550, หน้า 78-97. กรุงเทพฯ: จรัลสนิทวงศ์, 2550.

กัจจกร หลุยยะพงษ์. **อัตลักษณ์และความสามารถทางการสื่อสารของแกนนำชมรมผู้สูงอายุ
ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน**.
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2552ก.

กัจจกร หลุยยะพงษ์. วาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุไทยในสื่อบันเทิง. ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา
(บรรณาธิการ), **รัฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ 60 ปี รัฐศาสตร์สาร 30 ปี เล่ม 2**, หน้า 463-
516. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2552ข.

กัจจกร หลุยยะพงษ์. วาทกรรมความงาม/ไม่งามของสตรีสูงอายุในหนัง. ใน ปิยะดา ชลวร
(บรรณาธิการ), **รวมบทความและบรรณานุกรมว่าด้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ศึกษา**, หน้า 21-48. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2552ค.

กัจจกร หลุยยะพงษ์. **ไฟของลุงจวน: กับการริโซเคิลของเหลือใช้เป็นเครื่องมือสร้างสายใย
ชุมชน**. [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา: <http://www.gotoknow.org/blog/c4hnews>
[2553, ธันวาคม 8]

กัจจกร หลุยยะพงษ์ และกาญจนา แก้วเทพ. การประกอบสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในหนังไทย.
วารสารนิติศาสตร์ มสธ. 1,2 (กรกฎาคม 2553): 13-23.

กิตติกร เสียวศิริกุล. 18-80 เพื่อนซี้ไม่มีซัว [ภาพยนตร์]. 2540.

กิตติภูมิ วิเศษศักดิ์. กระบวนการพัฒนาและธำรงเอกลักษณ์การแต่งกายแบบฮิญาบของ
นักศึกษาสตรีมุสลิมในมหาวิทยาลัยส่วนกลาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2534.

กินน้อยพลอยอายุยืน. **ไทยรัฐ** (22 กรกฎาคม 2553): 7.

แก้ไม่มีรายได้ ไม่มีใครหาเลี้ยง ปัญหาที่แก้ได้ด้วยการสร้างหลักประกัน. **จดหมายข่าวชุมชนคน
รักสุขภาพฉบับสร้างสุข** 5,79 (เมษายน 2551): 4-6.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. **สังคม สว. (ผู้สูงวัย)**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. **โครงสร้างประชากรของไทยยุคโพสต์โมเดิร์น การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเกินกว่าจะถกมองข้าม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

เกรียงศักดิ์ จุโนโนนยาง. ตลาดบนมาแรง. **ไทยรัฐ** (11 ธันวาคม 2549): 2.

กุลยา ตันติพลาชีวะ. **สุขภาพกับวัยสูงอายุ**. กรุงเทพฯ: เรือนปัญญา, 2551.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และประชาธิป กะทา. แนวทางการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. ใน **โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (บรรณาธิการ), วัฒนธรรมความตายกับวาระสุดท้ายของชีวิต**, หน้า 257-305. กรุงเทพฯ: หนังสือดีวัน, 2550.

เขมวดี ขนาบแก้ว. การสื่อสารข้อมูลความรู้ในฐานะเครื่องมือส่งเสริมการขายยาอันตรายและยาควบคุมพิเศษโดยตรงต่อผู้บริโภค: กรณีศึกษาการส่งเสริมการขายยารักษาอาการหอบหืดสมรรถภาพทางเพศ. **วารสารนิเทศศาสตร์** 24, 4 (2549): 98-115.

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ. **ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, 2551.

คณะผู้จัดทำกลุ่มแสงตะวัน จ.พิจิตร สำนักงานกองทุนชุมชนเพื่อสังคมพิจิตร. **องค์ความรู้ด้านเกษตรแบบผสมผสาน**. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.pichit.doae.go.th> [2551, พฤษภาคม 29]

คณะมิสไทยแลนด์ยูนิเวิร์สรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ. **ไทยรัฐ** (10 เมษายน 2552): 24.

คนแก่เฮ! เปิดประกันชีวิตบ้านาญครั้งแรก จี้เพิ่มคุ้มครองประกันใช้หวัด. **ไทยรัฐ** (18 กรกฎาคม 2552): 9.

คนสมถะ (นามแฝง). ช่วยดูแลผู้สูงอายุกันเถอะ. **ไทยรัฐ** (29 มีนาคม 2552): 10.

คนสูงวัยในโลกไซเบอร์. [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา: <http://step1.us/2009/05/27> [2552, มิถุนายน 19]

คนเราหัวแหลมที่สุดอายุ 39 หลังจากนั้นสติปัญญาจะเริ่มเสื่อมถอย. **ไทยรัฐ** (28 ตุลาคม 2551): 7.

คัทลียา (นามแฝง). **ความสุขของคนสูงวัยหัวใจดอทคอม**. [ออนไลน์]. 2552. **ไทยรัฐ** (24 ธันวาคม 2544) แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]

คำประกาศพระราชทานคนชรา. **วชิรญาณวิเทศ** เล่ม 2 แผ่น 41 วัน 6 เดือน 9 แรม 8 ค่ำ ปีกุน, นพศก 1249.

คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช. **ผู้จัดการรายเดือน** (มีนาคม 2542): 17-18.

คุณหญิงอดีต ผบ.ทร.พบความสุขหลังเรียนไอที. [ออนไลน์]. 2552. **ไทยรัฐ** (22 มกราคม 2545) แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]

โคแกเกินหน้าก่อนอายุยืนเพราะได้ภริยาสวยคอยปรนนิบัติไว้ตัก. **ไทยรัฐ** (9 พฤษภาคม 2552):

7.

โครงการเครือข่ายสร้างเสริมสุขระดับจังหวัด. **เรื่องดี ๆ ของลุงจวน ผลเกิด เจ้าของตำนาน เกษตรประณีต**. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.hcn.thainhf.org> [2551, พฤษภาคม 18]

เคล็ดลับการใช้ชีวิตยืนยาวอย่างเป็นสุขของผู้สูงอายุคุณภาพคับแก้ววัยเกินร้อย. **ไทยรัฐ** (5 มกราคม 2553): 20.

เงิน อินคำ. สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 20 พฤษภาคม 2551.

เงินฝากประจำสำหรับผู้สูงอายุ ธนาคารกสิกรไทย. **ไทยรัฐ** (22 มิถุนายน 2552): 24.

จจนรอย่างกล้าหาญ [Animation]. 2553.

จจน ผลเกิด. แก่นนำผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 28 มิถุนายน 2549, 19, 21 พฤษภาคม 2551, 3-4 สิงหาคม 2551 และ 12 กรกฎาคม 2552.

จันทร์ทิพย์ หรั่งยี่ไถ่. ยาวชน ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 21 พฤษภาคม 2551

จัดทำเว็บไซต์ให้คนสูงอายุใช้เวลาว่างหาเพื่อนแก้เหงา. **ไทยรัฐ** (16 พฤษภาคม 2552): 10.

จันทนา จิรกาญจน์ไพศาล. **ความพึงพอใจในการเข้าฝึกอบรมคอมพิวเตอร์ศึกษากรณี ผู้สูงอายุ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, 2545.

จาร์ส แหลมทอง. อบต. ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 7 กรกฎาคม 2551.

จากเสมียนพิมพ์ติดสู่ประธานลือกลั่น. [ออนไลน์]. 2552. คม ชัด ลึก (5 สิงหาคม 2547) แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]

จารุณี สุวรรณวิเศษ. **กราฟฟิติ: การสื่อสารความหมายและอัตลักษณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

จินตนา ยศสุนทร. บทบาทผู้สูงอายุในประเทศไทย. ใน บรรลุ ศิริพานิช (บรรณาธิการ), **สุขภาพ ผู้สูงอายุ**, หน้า 1-27. กรุงเทพฯ: ชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลสงฆ์, 2528.

จินตนา สงค์ประเสริฐ. **ผู้สูงอายุ**. เชียงใหม่: มูลนิธิศูนย์ฝึกอบรมเกษตรกรรวมและอาชีพ จ.พะเยา, 2538.

จุกา จิรชิวะ. **คัมภีร์พบความสุขหลังเกษียณ**. กรุงเทพฯ: แสบปู้คัพบลิชชิ่ง, 2553.

- จุลินี เทียนไทย. ชราภาพแต่ร่างกายหากสดใสในจิตใจ : การประยุกต์ใช้ธรรมในชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุไทยในกรุงเทพฯ. ใน สุภาวงศ์ จันทวานิช (บรรณาธิการ), **รวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549 เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของ ศ.ดร. อมรา พงศาพิชญ์**, หน้า 169-203. กรุงเทพฯ: ศรีบูรณะคอมพิวเตอร์, 2549.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. ผู้ใหญ่-ผู้น้อย. ใน สุวรรณา สถาอานันท์ และเนืองน้อย บุญเนตร (บรรณาธิการร่วม), **คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย**, หน้า 180-191. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- เฉลียว ปิยะชน. **อายุแท้ไม่ใช่ตัวเลข**. กรุงเทพฯ: ตาตาพับลิเคชั่น, 2552.
- ชนะ คราประยูร. **วัยตกกระ** [ภาพยนตร์]. 2521.
- ชมรม OPPY. **แผ่นพับ OPPY**. กรุงเทพฯ, 2553ก. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- ชมรม OPPY. **แผ่นพับ OPPY2**. กรุงเทพฯ, 2553ข. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- ชมรม OPPY. **จดหมายข่าว**. กรุงเทพฯ, 2553ค. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- ชมรม OPPY คนแก่หัวใจไม่แก่. **ผู้จัดการรายเดือน** (พฤศจิกายน 2542): 170-171.
- ชรินทร์ จารุจันทร์. **ผู้เฒ่ามีลูก: แบบชีวิตและการปรับตัวของยายเลี้ยงหลาน กรณีศึกษาบ้านกุหลีก หมู่ 6 ตำบลกุหลีก อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- ชรากับอาหาร. **ไทยรัฐ** (14 กรกฎาคม 2552): 7.
- ชวนคุณตาคุณยายเล่นเกม แอ่งลูกหลานเล่นช่วยให้สมาธิความจำดี. **ไทยรัฐ** (25 ธันวาคม 2551): 7.
- ชาญชัย นิมสมบุญ. **ศิลปะสื่ออารมณ์ของคนยุค**. กรุงเทพฯ: คิงแรงแท, 2552.
- ชาย โพธิ์สิตา. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยคุณภาพ**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, 2547.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และคณะ. **วิวัฒนาการสร้างเสริมสุขภาพของประเทศในช่วงแรก**. ใน อัมพล จินดาวัฒนะ สุรเกียรติ อชานานุภาพ และสุรณี พิพัฒน์โรจนกมล (บรรณาธิการร่วม), **การสร้างเสริมสุขภาพ : แนวคิด หลักการ และบทเรียนของไทย**, หน้า 57-76. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2551.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **ภาษากับการเมือง / ความเป็นการเมือง**. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2551.
- ชุม (นามแฝง). **คำถามจากผู้สูงอายุ**. **ไทยรัฐ** (14 กรกฎาคม 2552): 5.
- ชุม (นามแฝง). **คนแก่คนเก่ง**. **ไทยรัฐ** (22 มิถุนายน 2552): 5.

ญ หญิงโสภา (นามแฝง). **นินทาแต่่วัยทอง**. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2549.

ญาณิศภาค กาญจนวิศิษฐ์. **กระบวนการสร้างความหมายและบทบาทของวาทกรรม
รายการ "นายกทักษิณฯ คุยกับประชาชน"**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2547.

ณรงค์ แสงจันทร์. แกนนำผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 19-20 พฤษภาคม, 3 สิงหาคม
2551 และ 12 กรกฎาคม 2552.

ดารافر สวมกำบัง. **ก้าวสู่อีกช่วงสำคัญของชีวิตอย่างสุขกายสุขใจ**. Young@Hearth 1,1 (2553):
7-10.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. **ข้อเสนอภาพรวมนโยบายการคลังเพื่อสังคมและสุขภาวะและมาตรการ
เพื่อผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: ที เค พรินต์, 2550.

ดิเรก สังข์สุวรรณ, พล.อ.ท. สมาชิกชมรมรักวันอาทิตย์และ OPPY. **สัมภาษณ์**, 25 เมษายน และ
2 พฤษภาคม 2553.

ดิเรก สังข์สุวรรณ, พล.อ.ท. **บัลลังก์วิปโยคคำฉันท์**. กรุงเทพฯ, 2547. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

ดิเรก สังข์สุวรรณ, พล.อ.ท. **การ์ดอวยพรปีใหม่ พ.ศ. 2549, 2549**

ดิเรก สังข์สุวรรณ, พล.อ.ท. **การ์ดอวยพรปีใหม่ พ.ศ. 2550, 2550.**

ดิเรก สังข์สุวรรณ, พล.อ.ท. **ตามหาสมพิศ [VCD]**. 2553.

ดีป้าก ไชปรา (เรื่องชัย รักศรีอักษร ผู้แปล). **ร่างกายที่เหนื่ออายุขัยจิตใจที่ไร้กาลเวลา**.
กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.

ดีป้าก ไชปรา (เรื่องชัย รักศรีอักษร ผู้แปล). **อ่อนวัยลงชีวิตยาวขึ้น**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2552.

เดือนฉายผู้ชนะ ภูประเสริฐ, **ความจริงที่เหนือกว่าความงาม**. Fine Art 6, 60 (October 2009):
48-51.

เดินตามรอยคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ทำอย่างไรให้ชราอย่างมีคุณค่า. [ออนไลน์]. 2552.

แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]

ตรวจเลือดวัดความแก่ดูจากระดับไขมันของโปรตีนชนิดหนึ่ง. **ไทยรัฐ** (19 มิถุนายน 2552): 7.

ตะวันสีฟ้า (นามแฝง). **ชีวิตที่พอเพียงของลุงจวน ผลเกิด**. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา:
<http://www.codi.or.th> [2551, พฤษภาคม 18]

ตามติด. **ไทยรัฐ** (5 สิงหาคม 2553): 7.

ตามไปดูผู้เฒ่าไฮเทค ใครว่าผู้สูงอายุแก่เกินเรียน. [ออนไลน์]. 2552. ฐานเศรษฐกิจ (14-17
กันยายน 2551) แหล่งที่มา: <http://www.thannews.th.com/detail/news.php> [2552,
ตุลาคม 12]

เตรียมตัวอย่างไรเมื่อคนไทยกำลังจะแก่. **จดหมายข่าวชุมชนคนรักสุขภาพฉบับสร้างสุข 5,85** (ตุลาคม 2551): 4-7.

ถอดรหัส 2010 สังคมยุคคนแก่. **ไทยรัฐ** (13 พฤษภาคม 2553): 5.

ทรงพล มะลิกุล. สมาชิกชมรมรักวันอาทิตย์และ OPpy. **สัมภาษณ์**, 25 เมษายน และ 30 เมษายน 2553.

ทรงพล มะลิกุล. **การ์ดอวยพรวันเกิด พ.ศ. 2553, 2553.**

ทวี แก้วซัง. สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 7 กรกฎาคม 2551.

ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ ผู้สูงอายุแห่งชาติ 52. **ไทยรัฐ** (20 มีนาคม 2552): 15.

ทำอย่างไรให้สวยสมวัย. **ไทยรัฐ** (25 เมษายน 2552): 24.

ทิพาวัตี ดุลละล้มพะ, หม่อมราชวงศ์. สมาชิกชมรมรักวันอาทิตย์และ OPpy. **สัมภาษณ์**, 3 มิถุนายน 2553.

ทีมข่าวสาธารณสุข. โลกตะลึง วงการแพทย์ปี 2010 สร้างเซลล์อะไหล่ปฏิบัติการยื้อชีวิตเทคโนโลยี ซ่อมมนุษย์. **ไทยรัฐ** (1 มกราคม 2553): 12.

ทีมงานด้วยคุณ (นามแฝง). มองหาความงามและอ่อนเยาว์. **ไทยรัฐ** (24 มกราคม 2553): 14.

ไทยประเทศคนแก่แต่ไร้มาตรฐานดูแล. **ไทยรัฐ** (18 เมษายน 2550): 5.

เหตุทูนพ่อหลวง ศก.พอเพียง นำชัยชีวิตสู่ประชาชนชาวบ้าน. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: http://www.parliament.go.th/news/news_detail.php [2551, พฤษภาคม 29]

ธงชัย วินิจจะกุล. **วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศ์วิทยา (Genealogy).** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

ธนบูรณ์ จุลยามิตรพร สายัณห์ สวัสดิ์ศรี และบัณฑิต จันทะยานี. เทสทดสอบโรนกับชายวัยทอง. ใน บัณฑิต จันทะยานี และคณะ (บรรณาธิการร่วม), **Aging Male "Men's Health through the Ages**, หน้า 65-74. กรุงเทพฯ: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์จำกัด, 2544.

ธนาคารกสิกรไทย. **ไทยรัฐ** (3 กุมภาพันธ์ 2552): 13.

ธนาคารออมสิน. **กุลสตรี 35,828** (กรกฎาคม 2548): 25.

ธันว์ บุตรศรี. ชาวบ้าน ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 7 กรกฎาคม 2551.

ธิดา ศรีไพพรรณ และคณะ. ศักยภาพผู้สูงอายุ. ใน สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (บรรณาธิการ), **รายงานประจำปีผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2551**, หน้า 140-149. กรุงเทพฯ: ทีคิวพี, 2552.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. **การวิเคราะห์ข้อเท็จจริง (Subject) ทฤษฎีที่ใช้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของ มิเชล ฟูโก.** กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2532.

ธีรยุทธ บุญมี. **มิเชล ฟูโกต์.** กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2551.

- นพพร ประชากุล. คำนำเสนอ ฟุโกต์กับการสืบสาวความเป็นมาของสมัยใหม่. ใน นพพร ประชากุล (บรรณาธิการ), **ร่างกายใต้บังการ**, หน้า 3-33. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2547.
- นพวรรณ โฉมสุข. หัวหน้าสถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม และผู้ประสานชมรม. **สัมภาษณ์**, 19,21 พฤษภาคม, 7-8 กรกฎาคม และ 3-4 สิงหาคม.
- นพวรรณ วัฒนพะยุงกุล. พฤติกรรมการบริโภคของกลุ่มผู้บริโภคสูงอายุ. ใน สราวุธ อนันตชาติ (บรรณาธิการ), **Ad @ Chula on Contemporary Views on Advertising Volume 2**, หน้า 157-182. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่, 2550.
- นภนาท อนุกงศ์พัฒน์. ความตายในมิติประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม. ใน โกมาทร จึงเสถียรทรัพย์ (บรรณาธิการ), **วัฒนธรรมความตายกับวาระสุดท้ายของชีวิต**, หน้า 257-305. กรุงเทพฯ: หนังสือดีวัน, 2550.
- นราธิป วิรุฬห์ชาติตะพันธ์. **การสร้างอัตลักษณ์ในอัลบั้มภาพออนไลน์**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- นฤมล ใจดี. บุคคลภายนอกชุมชน ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 8 กรกฎาคม 2551.
- นฤมล สอาดโคม. **เกษียณธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ: สุสานการพิมพ์, 2551.
- นฤพร ปันยารชุน. สมาชิกชมรมรักวันอาทิตย์และ OPPY. **สัมภาษณ์**, 24 พฤษภาคม 2553.
- นัยพินิจ คชภักดี. ประมวลประเด็นการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุด้านวิทยาศาสตร์ ชีวภาพ และการแพทย์ และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการวิจัย. ใน **การสัมมนาโครงการศึกษาวิจัยครบวงจร การวิจัยเรื่องผู้สูงอายุในประเทศไทย**, หน้า 109-161. กรุงเทพฯ: ศุภวณิชการ พิมพ์, 2538.
- นิติ ภาวครพันธ์. บางครั้งเป็นคนไทย บางครั้งไม่ใช่ อัตลักษณ์แห่งตัวตนที่ผันแปรได้. ใน **รัฐศาสตร์สาร** 20, 3 (2541): 215-251.
- นิต แก้วเวียง. สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 8 กรกฎาคม 2551.
- โนบุฮิโกะ ไอกาวา (บัณฑิต ประดิษฐ์ฐานวงษ์ ผู้แปล). **ท่า (ธุรกิจ) อะไรดีหลังเกษียณ**. กรุงเทพฯ: สสท., 2551.
- เนื่องน้อย บุญเนตร. ครอบครัว. ใน สุวรรณ สถาอนันท์ และเนื่องน้อย บุญเนตร (บรรณาธิการร่วม), **คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย**, หน้า 142-149. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- น้ำใสใจจริงท้าว. **ไทยรัฐ** (14 มีนาคม 2552): 9.
- โนเกีย. **ไทยรัฐ** (14 เมษายน 2552): 26.

- บงกชมาศ เอกเฉียม. **เกย์: กระบวนการพัฒนาและธำรงเอกลักษณ์ร่วมนเพศ**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.
- บวร ไทศรีแก้ว. จุดผกผันของประชากรโลก. **ไทยรัฐ** (14 กรกฎาคม 2549): 2
- บรรลุ ศิริพานิช. **คู่มือเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุการงาน**. กรุงเทพฯ: พี.ที.เอ.เบสท์ ซัพพลาย,
2535.
- บรรลุ ศิริพานิช. **ผู้สูงอายุไทย**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2542.
- บรรลุ ศิริพานิช. **คู่มือผู้สูงอายุฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2549.
- บรรลุ ศิริพานิช. **คู่มือผู้สูงอายุฉบับเตรียมตัวก่อนผู้สูงอายุ (เตรียมตัวก่อนเกษียณราชการ)**.
กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2550.
- บรรลุ ศิริพานิช. เขว่่ากันว่า แก่แล้วตัดหางกลับจริงไหม. ใน ปรีดา ทศนประดิษฐ์ และคณะ
(บรรณาธิการร่วม), 108 **คำตอบเติมพลังผู้สูงวัยจุดไฟความสุข**, หน้า 27. กรุงเทพฯ:
กรีน ปัญญาญาณ, 2553.
- บรรลุ ศิริพานิช (บรรณาธิการ). **เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: กรมการแพทย์ กระทรวง
สาธารณสุข, 2526.
- บรรลุ ศิริพานิช (บรรณาธิการ). **สุขภาพผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: ชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลสงฆ์,
2528.
- บรรลุ ศิริพานิช (บรรณาธิการ). **สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2549**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือน
ตุลา, 2550ก.
- บรรลุ ศิริพานิช (บรรณาธิการ). **ผู้สูงอายุอยู่อย่างไรให้สูงค่า**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2550ข.
- บรรลุ ศิริพานิช และคณะ. **รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องชมรมผู้สูงอายุ: การศึกษารูปแบบและ
การดำเนินงานที่เหมาะสม**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2539.
- บัตรเครดิตธนาคารกสิกรไทย. GM 11,188 (กุมภาพันธ์ 2540): 15.
- บัวเรือง ลำเหลือ. คนรุ่นกลาง ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 7 กรกฎาคม 2551.
- บิสิเนสไทย (นามแฝง). **เมื่อคนสูงวัยยุคไฮเทครู้เท่าทันโลกไซเบอร์**. [ออนไลน์]. 2552.
แหล่งที่มา: <http://www.sme.go.th/cms/c/journal> [2552, มิถุนายน 19]
- บุญเทือง โพธิ์เจริญ. **แผนที่ชีวิตวัยเกษียณ**. กรุงเทพฯ: สุณาการพิมพ์, 2551.
- บุญธรรม คำเพชร. แก่นนำผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 20 พฤษภาคม และ 3 สิงหาคม
2551.
- บุญหลง สุขเกษม. บุคคลภายนอกชุมชน ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 28 มิถุนายน 2549.

เบญจวรรณ มนต์ไพบุลย์. **เส้นทางสายเกียรติยศ**. กรุงเทพฯ: อนิเมทกรุ๊ป, 2551.

เบ็บบ่านาญคนชราวันนี้มีวันหน้าไม่แน่. **ไทยรัฐ** (7 มกราคม 2552): 5.

ปตท. **Trendy Man** 1,70 (มิถุนายน 2541): 7.

ประกาศ ก.พ.อ. เรื่องหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการต่อเวลาราชการของข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2550 ลงวันที่ 4 มกราคม 2550.

ประจัญ กิ่งมิ่งแะ. วัฒนธรรมความเอื้ออาทรของประชาคมผู้สูงอายุในเขตชุมชนเมือง : กรณีศึกษา จ.อุดรธานี ประเทศไทย. ใน **สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และโนริยูกิ ชูชูกิ (บรรณาธิการร่วม), ขบวนการประชาสังคมกับการพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, หน้า 238-269. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2550.

ประทุมพร วัชรเสถียร. **ชีวิตในวัยเกษียณ Happy Retirement**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี, 2551.

ประพนธ์ เรื่องณรงค์. **สำนวน ลำนำน่า ตำนาน 4 ภูมิภาค**. กรุงเทพฯ: เรือนปัญญา, 2552.

ประพัฒน์ อุทัยภาค และทิพย์วรรณ สุภาควัฒน์. **สูงวัยไฝ่รู้ ตอนการใช้งานคอมพิวเตอร์**. กรุงเทพฯ: จูปีตัส, 2551.

ประมวลด พิมพ์ปาน. ชาวบ้าน ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 7 กรกฎาคม 2551.

ประยงค์ สีสี่. สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 8 กรกฎาคม 2551.

ประเวศ วะสี. **อายุวัฒนะ คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2550.

ประสพ รัตนากร. การเล่าเรื่องแนวทางใหม่ในด้านสุขภาพและสวัสดิการผู้สูงอายุ. ใน **การสัมมนาโครงการศึกษาวิจัยครบวงจร การวิจัยเรื่องผู้สูงอายุในประเทศไทย**, หน้า 52-59. กรุงเทพฯ: ศุภานิชการพิมพ์, 2538.

ประเสริฐ อัสสันตชัย. ประมวลประเด็นการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในด้านต่างๆ: ด้านคลินิก. ใน **การสัมมนาโครงการศึกษาวิจัยครบวงจร การวิจัยเรื่องผู้สูงอายุในประเทศไทย**, หน้า 50-51. กรุงเทพฯ: ศุภานิชการพิมพ์, 2538.

ปราณี ผลเกิด. คนรุ่นกลาง ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 7-8 กรกฎาคม 2551.

ปรีชา อุปโยคิน และคณะ. **ไม่ใกล้ฝั่ง: สถานภาพและบทบาทผู้สูงอายุไทย**. กรุงเทพฯ: เจริญดีการพิมพ์, 2538.

ปรีดา ทศนประดิษฐ์ และคณะ (บรรณาธิการ). 108 **คำตอบเติมพลังผู้สูงวัย จุดไฟความสุข**. กรุงเทพฯ: กรีน ปัญญาญาณ, 2553.

ปรียา มิตรานนท์ และคณะ. การทำงาน รายได้ และการออมของผู้สูงอายุ. ใน **สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (บรรณาธิการ), รายงานประจำปีผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2551**, หน้า 90-120. กรุงเทพฯ: ทีคิวพี, 2552.

ปานจักษ์ ทองปาน. **ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุในงานโฆษณาทางโทรทัศน์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

ปิตักานต์ บุรณภาพ. **โยคะและโภชนาการเพื่อชะลอวัย**. กรุงเทพฯ: ยูโรปาเพรสจำกัด, 2552.

ปิยากร หวังมหาพร. **นโยบายผู้สูงอายุของประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ปู่ทันสมัย. **ไทยรัฐ** (22 ธันวาคม) 2551: 7.

ผ่องพรรณ อรุณแสง. **การประเมินภาวะสูงอายุผู้ใหญและผู้สูงอายุสำหรับพยาบาล**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, 2550.

ผ้าอ้อมเซอร์เทนต์. **กุลสตรี** 36,380 (กันยายน 2550): 78.

ผ้าอ้อมไลฟ์รี. **ไทยรัฐ** (11 เมษายน 2552): 22.

ผู้ขายกล้วยแก่เหมือนกัน. **ไทยรัฐ** (13 มีนาคม 2553): 8.

ผู้สู่วัยปั่นความรู้สู่วัย 60 ยิ่งแจ้ว. **ไทยรัฐ** (27 พฤษภาคม 2552): 24.

ผู้สูงอายุเข้มแข็ง อ.เขาสวนกวาง. **ไทยรัฐ** (15 เมษายน) 2553: 5.

แผ่นพับกรุงไทยเอกซ่า ประกันชีวิต, 2552.

แผ่นพับแนะนำแบบประกันกรุงไทยสินเกษียณ, 2552.

พงษ์พิสุทธิ์ จงอุดมสุข. คำนำ. ใน **อรสม สุทธิสาคร, หลายชีวิตในแสงอัสดง**, หน้า 5-7. กรุงเทพฯ: ฟิสิกส์เซ็นเตอร์. 2552.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542.

พรพรรณ สมบูรณ์บัติ. **หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

พรหมลิขิต (นามแฝง). **คนดีคนเก่งเมืองพิจิตร : ลุงจวน ผลเกิด**. [ออนไลน์]. 2551.

แหล่งที่มา: <http://www.gotoknow.org/blog/delpiero/13281> [2551, พฤษภาคม 29]

พรเพ็ญ พยัคฆาภรณ์. **การเปิดรับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของผู้สูงอายุไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

พระคุณฐี เมธังกูโร. **มรณสติกา**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2553.

พระธรรมโกศาจารย์. **กตัญญูทเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2552ก.

พระธรรมโกศาจารย์. **กตัญญูทเวทีตากถา การทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2552ข.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **การแพทย์แนวพุทธ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, 2541.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ**. ใน **อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนายอำนาจ บุรณะวิทย์** ในการสัมมนาเรื่องการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ จัดโดยสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย วันที่ 24 สิงหาคม 2538, หน้า 27-68. กรุงเทพฯ: บริษัทกรพิมพ์, 2542.
- พระบรมราชาบาท. **ไทยรัฐ** (5 ธันวาคม 2548): 16.
- พระพรหมคุณาภรณ์. **งานเพื่อความสุขและแก่นสารของชีวิต**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2548.
- พระพรหมคุณาภรณ์. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: เอส อาร์ ฟรินติ้งเพรส โปรดักส์, 2551.
- พระพรหมคุณาภรณ์. **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, 2552ก.
- พระพรหมคุณาภรณ์. **โพชฌงค์พุทธวิธีเสริมสุขภาพ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, 2552ข.
- พระพรหมมังคลาจารย์. **ธรรมะรักษาใจวัยชราผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2552ก.
- พระพรหมมังคลาจารย์. **กัตถุญกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2552ข.
- พระพรหมมังคลาจารย์. **มาหัดตายกันเถอะ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2553.
- พระไพศาล วิสาโล. **ฉลาดทำใจ**. กรุงเทพฯ: เครือข่ายพุทธิกา, 2551.
- พระไพศาล วิสาโล. **ตื่นก่อนตาย**. กรุงเทพฯ: บิสชีเดย์, 2553.
- พระวัย 87 ปี เรียน ป.ตรี. **ไทยรัฐ** (7 มิถุนายน 2552): 1-2.
- พระสุธรรมเมธี. **หน้าที่คนชรา แก่อย่างมีคุณค่า : ชราอย่างมีความสุข**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2552.
- พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2535**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2538.
- พัทธา สายหู. ปลง. ใน **สุวรรณา สถาอานันท์ และเนื่องน้อย บุญเนตร (บรรณาธิการร่วม)**, คำ: **ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย**, หน้า 322-328. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- พัทธา สายหู. **แนวโน้มทางสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทย**. ใน **บรรลุศิริพานิช (บรรณาธิการ)**, **เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ**, หน้า 11-16. กรุงเทพฯ: กรมการแพทย์, 2526.
- พิสุทธ์ แพ่งแสงเยี่ยม. **พันธุ์ร็อกหน้าย่น** [ภาพยนตร์]. 2546.
- พีเอสทีคอนโดวิลด์. **GM 4,58 (กุมภาพันธ์ 2534)**: 42.

- เพ็ญนรินทร์ สาตราจารย์. **การศึกษาทัศนะของผู้สูงอายุต่อการเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์: กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลสังกัดกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.**
- เพ็ญน นักร้องนอก (นามแฝง). เขียนเรื่องคนสูงอายุดีกว่า. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 19,945 (9 กรกฎาคม 2553): 74.
- เพิ่มพล เขยอรุณ. **หลวงตา** [ภาพยนตร์]. 2523.
- ภาณุพงศ์ คำวชิรพิทักษ์. **Anti-aging สวย สมาร์ท อ่อนวัน ห่างไกลความชราที่ไร้ค่าคุณ.** กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2551.
- มนตรี โม้พา. อบต. และอสม. ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 21 พฤษภาคม 2551.
- มัทนา พนานิรามัย และนวนุช สุนทรชวกานต์. เศรษฐกิจและการเงินของผู้สูงอายุและเพื่อผู้สูงอายุ. ใน สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม), **ผู้สูงอายุในประเทศไทย**, หน้า 5-1-5-25. กรุงเทพฯ: สกว., 2545.
- มารตี ธิรณกุล. **ความต้องการ การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงสำหรับผู้สูงอายุ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- มารุต บุณนาค. (สัมภาษณ์). ศ.มารุต บุณนาค. ใน บรรลุ ศิริพานิช (บรรณาธิการ), **ผู้สูงอายุอยู่อย่างไรให้สูงค่า**, หน้า 25-38. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. 2550.
- มาลินี วงษ์สิทธิ์. ชุมชนและผู้สูงอายุ. ใน สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม), **ผู้สูงอายุในประเทศไทย**, หน้า 7-1-7-23. กรุงเทพฯ: สกว., 2545.
- มาลินี วงษ์สิทธิ์ และศิริวรรณ ศิริบุญ. **ประชาสังคมกับการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- มูลนิธิชุมชนไท. **จวน ผลเกิด.** [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.chumchonhai.or.th> [2551, พฤษภาคม 18]
- มูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร. **คนดีคนเก่งเมืองพิจิตร.** [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://209.85.175.104> [2551, พฤษภาคม 29]
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. **ทิศทางการดูแลผู้สูงอายุไทยรับมือคนแก่ล้านประเทศ** **มติชนรายวัน** (12 พฤศจิกายน 2551): 21.
- ไม่หมดไฟ. **ไทยรัฐ** (17 มกราคม 2552): 15.

เมล์ดข้าว (นามแฝง). **ผู้สถาปนาชมรม OPPY (Old People Playing Young) ผู้สูงวัยที่หัวใจ
ไม่ยอมแก่.** [ออนไลน์]. 2552. สกุลไทย (20 มีนาคม 2544) แหล่งที่มา:

<http://www.sakulthai.com/Dsakulcolumndetail> [2552, ตุลาคม 11]

เมื่อคนสูงวัยยุคไฮเทครู้เท่าทันโลกโซเชียล. **บิสิเนสไทย** (17-23 กันยายน 2550): 9.

เมื่อผู้สูงวัยใส่ใจโล่อินเตอร์เน็ต. [ออนไลน์]. 2552. มติชน (9 มิถุนายน 2552 : 26)
แหล่งที่มา: <http://www.charm.au.edu> [2552, มิถุนายน 19]

ยงยุทธ ทองกองทุน. **ความจำสั้นแต่รักฉันทายาว** [ภาพยนตร์]. 2552.

ยงยุทธ ทองกองทุน. บุคคลภายนอกชมรม OPPY และผู้กำกับภาพยนตร์เรื่องความจำสั้นแต่รักฉันทายาว. **สัมภาษณ์**, 25 มีนาคม 2553.

ยานัตถ์หอมมี. ใน เอนก นาวิกมูล. **โฆษณาไทย**. กรุงเทพฯ : สายธาร. 2551: 143.

ยาย่อมผม. ใน เอนก นาวิกมูล. **โฆษณาไทย**. กรุงเทพฯ : สายธาร. 2551: 207.

ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ กำจร หลุยยะพงศ์ ณัฐสุพงศ์ สุขไสต วรวิทย์ พัฒนาอิทธิกุล และสุจิตรา
เปลี่ยนรุ่ง. การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับ ความต้องการ การใช้ประโยชน์ และความ
พึงพอใจต่อรายการโทรทัศน์ของผู้สูงวัยในเขตกรุงเทพมหานคร. **วารสารนิเทศศาสตร์
มสธ.** 1, 1 (ตุลาคม 2552): 116-130.

เยาวลักษณ์ สายแวว. นายก อบต. ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 19, 21 พฤษภาคม และ 7
กรกฎาคม 2551.

รมณ รวยแสน. หล่อเทียนหลอมใจ. **กรุงเทพธุรกิจ** (7 กรกฎาคม 2549): 3.

รวมพลพ่อฮุ้ย แม่ฮุ้ย นักปั้นพันปี. **จดหมายข่าวเพื่อสร้างสุข** 2,23 (เมษายน 2551): 7.

ระดมผู้เชี่ยวชาญความงามแนะเทคนิคชะลอความแก่. **ไทยรัฐ** (22 กรกฎาคม 2553): 24.

ระวี ภาวิไล. **เคล็ดความสุขสำหรับผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: เพื่อนคิด, 2545.

รัตติกาล เจนจัด. **ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้าง
ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย
จังหวัดเชียงราย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาค
วิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

รัตนา โตสกุล. **มโนทัศน์เรื่องอำนาจ**. กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2548.

รัตโนวรรณ ประเสริฐอัมพร. **สมาชิกชมรมรักวันอาทิตย์และ OPPY**. **สัมภาษณ์**, 11 พฤษภาคม
2553.

รุ่งนภา มุกดาอนันต์. **กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการ
ประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

รู้ใจ ส.ว. **ไทยรัฐ** (23 กรกฎาคม 2553): 7.

เรียนรู้ตลอดชีวิตแนวคิดใหม่ของคนไทยคุณภาพ. [ออนไลน์]. 2552. สารไท (ธันวาคม 2547- มีนาคม 2548) แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]

เรื่องฟ้า บุราคร. **การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์กะเทยบนพื้นที่คาบารต์โซว์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

เรื่องรอง ชาญวุฒิธรรม. **คนชราในสถานสงเคราะห์: ชีวิตและตัวตน.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชามนุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

โรงพยาบาลผู้สูงอายุโกลเด้นเวิลด์. **มติชนสุดสัปดาห์** 29,1520 (28 ตุลาคม 2552): 101.

ลงทะเบียนรับเบี้ยยังชีพ. **ไทยรัฐ** (3 มีนาคม 2552): 33.

ลมเปลี่ยนทิศ. (นามแฝง). **วิถีเกษียณแล้วรวย. ไทยรัฐ** (27 กันยายน 2551): 5.

ลอกแบบธรรมชาติซุบผิวหนึ่งให้หายเหนื่อยกลับเต่งตึง. **ไทยรัฐ** (24 กรกฎาคม 2553): 7.

ล่อ เนียมทอง. **ครูโรงเรียน ต.โพธิ์ไทรงาม. สัมภาษณ์,** 19 พฤษภาคม 2551.

ละไม้ แถวทิม. **สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. สัมภาษณ์,** 8 กรกฎาคม 2551.

เล็ก สมบัติ. **การดำเนินงานด้านผู้สูงอายุของประเทศไทย. ใน สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม), ผู้สูงอายุในประเทศไทย, หน้า 8-1-8-21. กรุงเทพฯ: สกว., 2545.**

เลิศหญิง หิรัญโร. **รูปแบบการดำเนินชีวิต พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ และพฤติกรรมการบริโภคและบริการของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการโฆษณา ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

วปอ. ภาคประชาชน. **เอกสารการฝึกอบรม วปอ. ภาคประชาชน.** พิจิตร. 2551. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ. **รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการหลักประกันด้านรายได้สำหรับผู้สูงอายุไทย.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2551.

วรวุฒิ สุวรรณระดา. **ระบบบำนาญแห่งชาติ.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

วรวุฒิ สุวรรณระดา และอาภาพรธณ คำวชิรพิทักษ์. **ปัญหาเบี้ยยังชีพสำหรับผู้สูงอายุ.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

วชิษฐ์ เดชกฤษ. **คำนำเสนอ. ใน ดีปิก โขปธา (เรื่องชัย รักศรีอักษร ผู้แปล), ร่างกายที่เหนืออายุขัยจิตใจที่ไร้กาลเวลา, หน้า 10-14. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.**

วัลยา (นามแฝง). **ชัชนี้ จาคิกวนิช ตั้งสายลมพัดผ่าน.** กรุงเทพฯ: มติชน, 2540.

วานิชหนุ่ม (นามแฝง). แอนตี้ เอจจิ้ง แก่ยากตายช้า สังคมคนชรากับโอกาสธุรกิจแสนล้าน.

ไทยรัฐ (2 มกราคม 2553): 9.

วิกฤติสุขภาพไทยคลี่ปมปัญหาคนแก่. **ไทยรัฐ** (17 กุมภาพันธ์ 2552): 5.

วิจารณ์ พานิช. **คนดีวันละคน: (64) นายจวน ผลเกิด**. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา:

<http://www.gotoknow.org/blog/thaikm/96324> [2551, พฤษภาคม 29]

วิจิตร บุญพะไพยะ. **คู่มือเกษียณอายุ**. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, 2533.

วิจิตร ว่องวาริทิพย์. ความเสี่ยง ความเสื่อม สุขภาพ และตัวตน. **รัฐศาสตร์สาร** 30, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2552): 156-215.

วิชัย ฉัตรธนาภาวารี. **Geriatric syndromes**. เอกสารการสอนนักศึกษาแพทยศิริราชพยาบาล เอกสารลงวันที่ 20 พฤษภาคม 2552. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

วิตามินบีแก้ไขปัญหาโรคหลงลืม **ไทยรัฐ** (15 กันยายน) 2553: 7.

วิวัฒน์ พุทธวรรณไชย (บรรณาธิการ). **กายเหนียววัย: ใจเหนือกาลเวลา**. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2553.

ไวอากร้า. **Aging Male** (2544): 189.

ศรินธร รัตน์เจริญจร. **ร้านกาแฟ: ความหมายในวัฒนธรรมไทยยุคบริโภคนิยม**. ใน **พัฒนาจิตอาสา (บรรณาธิการ), มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย**, หน้า 223-264. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2546.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. **ครอบครัวและผู้สูงอายุ**. ใน **สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม), ผู้สูงอายุในประเทศไทย**, หน้า 3-1-3-22. กรุงเทพฯ: สกว., 2545.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. **สวัสดิการผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2549.

ศรีเรื่อน แก้วกั้งवाल. **คู่มือการใช้แบบทดสอบ LSIA (ความพอใจในชีวิต) และ Life Experience Test (พฤติกรรมจิต-สังคมสำหรับผู้สูงอายุ)**. เชียงใหม่: ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.

ศรีเรื่อน แก้วกั้งवाल. **จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัยวัยรุ่น-วัยสูงอายุ เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2549.

ศิวาพร ลีตะฐาน. **ระบบครอบครัวและเครือญาติในสังคมไทย**. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทย**, หน้า 219-253. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544.

ศิริลักษณ์ สวัสดิ์วงษา. บุคคลภายนอก ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 30 มิถุนายน 2551.

ศิววรรณ ศิริบุญ. ผู้ดูแล. ใน **สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม), ผู้สูงอายุในประเทศไทย**, หน้า 6-1-6-25. กรุงเทพฯ: สกว., 2545.

ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ และคณะ. การดูแลและสวัสดิการผู้สูงอายุ. ใน สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (บรรณาธิการ), **รายงานประจำปีผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2551**, หน้า 62-88. กรุงเทพฯ: ทีคิวพี, 2552.

ศุภนิศา เกษมสันต์, หม่อมหลวง. **บทบาทของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์กับการสร้างความสัมพันธ์แบบชุมชนเสมือนของผู้สูงอายุสมาชิก OPPY Club**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. **ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน ภายใต้โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประจำปี 2551**. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.moac.go.th/ocpm/map/oo/knowledgefamer.pdf> [2551, พฤษภาคม 29]

สกลกานต์ อินทร์ไทร. **การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป้าในกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สกลนครเมืองต้นแบบสร้างศูนย์ส่งเสริมกิจกรรมผู้สูงอายุ. **จดหมายข่าวชุมชนคนรักสุขภาพ ฉบับสร้างสุข 5,85 (ตุลาคม 2551): 9**.

สมพร เทพสิทธิ์า. **แก่อ่างมีค่า ชราอย่างมีสุข**. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์, 2549.

สอนคอมฯ ผู้สูงอายุ. **ไทยรัฐ (21 เมษายน 2553): 15**.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ. **การสร้างและขยายโอกาสการเข้าถึงหลักประกันทางสังคมขั้นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ. รายงานที่ตีอาไรโอ 50 (กันยายน 2550)**

สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. **สมุดบันทึกสุขภาพประจำตัวผู้สูงอายุ**. นนทบุรี: สันทวี, 2542.

สถานีทีวีไทย. **ลุยไม่รู้โรย [สารคดีโทรทัศน์]. 21 มิถุนายน 2553**.

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **ดอกผลแห่งความเพียรพยายามหล่อเทียนหลอมใจ**. พิจิตร, 2549. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป/ข้อมูลสุขภาพของผู้สูงอายุระดับตำบล โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร**. พิจิตร, 2550ก. (อัดสำเนา)

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **คณะกรรมการชมรมผู้สูงอายุอำเภอบึงนาราง ปี 2550**. พิจิตร, 2550ข. (อัดสำเนา)

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **โครงสร้างชมรม**. พิจิตร, 2550ค. (อัดสำเนา)

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **แบบประวัติชมรมผู้สูงอายุ ปี พ.ศ. 2551.** พิจิตร, 2551
ก. (อัดสำเนา)

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **ประชากรแยกตามกลุ่มอายุประชากรสำรวจ.** พิจิตร, 2551ข. (อัดสำเนา)

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **อยู่อย่างสุขใจผู้สูงวัย ต.โพธิ์ไทรงาม.** พิจิตร, 2551ค. (อัดสำเนา)

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **ผู้สูงอายุป่วยเรื้อรัง.** พิจิตร, 2551ง. (อัดสำเนา)

สถานีอนามัย ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **แบบบันทึกรายการรายละเอียดชมรมผู้สูงอายุไทย.** พิจิตร, 2551จ. (อัดสำเนา)

สนาม หอมขุนทด. อบต. และอสม. ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์,** 21 พฤษภาคม 2551.

สนุ่น ผลเกิด. ผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์,** 21 พฤษภาคม และ 8 กรกฎาคม 2551.

สมบุญ สีสลาเวียง. ผู้ใหญ่บ้าน ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์,** 7 กรกฎาคม 2551.

สมมาตร คงชื่นสิน. **การเปิดรับและความต้องการรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุใน กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์. **สถานการณ์ผู้สูงอายุในรอบปี พ.ศ. 2551.** ใน สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (บรรณาธิการ), **รายงานประจำปีผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2551,** หน้า 162-180. กรุงเทพฯ: ทีคิวพี, 2552.

สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (บรรณาธิการ). **สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2550.** กรุงเทพฯ: ทีคิวพี, 2551.

สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ (บรรณาธิการ). **รายงานประจำปีผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2551.** กรุงเทพฯ: ทีคิวพี, 2552.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. **ความชรา ภาวพร่าง และการใช้ชีวิตในเมือง.** ใน ปรีติดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (บรรณาธิการ), **ชีวิตชายขอบ ตัวตนกับความหมาย,** หน้า 138-183. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, ม.ป.ป.

สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย. **พัฒนาการของการดำเนินการงานด้านผู้สูงอายุในประเทศไทย.** [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.thainfononet.com>. [2551, สิงหาคม 13]

สนธิ สัมครการ. ฟีน้อง. ใน สุวรรณา สถาอนันท์ และเนื่องน้อย บุญยเนตร (บรรณาธิการร่วม), คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย, หน้า 164-171. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สนธิ สัมครการ. สถาบันครอบครัว เครือญาติ และระบบอุปถัมภ์. ใน เอกสารการสอนชุดวิชา สังคมไทย, หน้า 225-266. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2545.

สลिया เสือทอง. บุคคลภายนอกชมรม OPPY และผู้ผลิตรายการลุยไม่รู้โรยตอนสูงวัยหัวใจไซเบอร์. สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2553.

สังคมไม่ทอดทิ้งกัน มาตรการต้อนรับสังคมไทย-สังคมผู้สูงอายุ. จดหมายข่าวชุมชนคนรักสุขภาพฉบับสร้างสุข 7,103 (เมษายน 2553): 4-6.

สันติ ศิริธีระาจารย์. มาตรการทางกฎหมายเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์ ภาควิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

สันติสุข ไสภณศิริ. ลูกผู้ชายชื่อบรรลุ เป่าบั้งเงินแห่งวงการสาธารณสุข. กรุงเทพฯ: ประพันธ์-สาส์น, 2553.

สำนักงาน ก.พ. ที่ระลึกครบรอบ 50 ปี แห่งการใช้กฎหมายว่าด้วยระเบียบราชการพลเรือน. กรุงเทพฯ: อักษรสารการพิมพ์, 2522.

สำนักงาน ก.พ. เรื่องนำรู้สำหรับข้าราชการเกษียณอายุ. กรุงเทพฯ: สำนักงาน ก.พ., 2534.

สำนักงาน ก.พ. พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน. กรุงเทพฯ: โกลบอลอินเตอร์คอมมิวนิเคชั่น, 2551.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2550 ของ ศสช. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ผลการตัดสินใจประกวดผลงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านประชาชนทั่วไป. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.rdpd.go.th> [2551, พฤษภาคม 29]

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. การประกวดผลงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงครั้งที่ 2. [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา: <http://www.rdpb.go.th> [2553, กรกฎาคม 21]

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส, 2551.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. **สรุปข้อมูลสถิติสำคัญและประเด็นเด่น : ผลสำรวจ / สัมภาษณ์ พ.ศ.**
2551. กรุงเทพฯ: ดอกเบี๋ย, 2552.

สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ. **พัฒนาการของการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุในประเทศไทย.** [ออนไลน์]. 2551a. แหล่งที่มา: <http://www.oppo.opp.go.th/info> [2551a, พฤษภาคม 1]

สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ. **พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 : สารสำคัญและผลการดำเนินงาน.** [ออนไลน์]. 2551b. แหล่งที่มา: <http://www.oppo.opp.go.th> [2551b, พฤษภาคม 1]

สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ. **หน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินการด้านผู้สูงอายุ.** [ออนไลน์]. 2551c. แหล่งที่มา: <http://www.oppo.opp.go.th/info/network> [2551c, พฤษภาคม 28]

สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยรามคำแหง. **นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุ.** [ออนไลน์]. 2550. แหล่งที่มา: <http://www.lib.ru.ac.th/journal/apr> [2550, พฤษภาคม 28]

สายพิณ ศุภุทธมงคล. **คุยกับคน: อำนาจและการต่อต้านชัดขึ้น.** กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2543.

สารพันธุรกิจแตกไอเดียจับตลาดรุ่นเดอะ. [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา: <http://www.nationejobs.com> [2552, มิถุนายน 19]

สิรินทร ฉันทศิริกาญจน. **สุขภาพกับผู้สูงอายุ.** ใน สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม), **ผู้สูงอายุในประเทศไทย,** หน้า 4-1-4-40. กรุงเทพฯ: สกว., 2545.

สิรินทร ฉันทศิริกาญจน. **คู่มือดูแลพ่อแม่.** กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์, 2552.

สิริพรรณ วิบูลย์จันทร์. **ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับการดูแลสุขภาพของสตรีวัยกลางคน.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สุขสันต์วันผู้สูงอายุ. **จดหมายข่าวชุมชนคนรักสุขภาพฉบับสร้างสุข 4,** 69 (มิถุนายน 2550): 20-21.

สุนันท์ เลาะวิถี. **วาทกรรมเรื่องความอ่อนความผอมในรายการโทรทัศน์สำหรับสตรี.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล. **มโนทัศน์ของวัยผู้สูงอายุ.** ใน สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม), **ผู้สูงอายุในประเทศไทย,** หน้า 1-1-1-9. กรุงเทพฯ: สกว., 2545.

สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล. **หลักสำคัญของเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม). **ผู้สูงอายุในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (บรรณาธิการร่วม). **ความเสื่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้แต่ชะลอได้**. กรุงเทพฯ: สรรพสาร, 2551.

สุธีรา จำลองศุภลักษณ์. **คุณหญิงชชี ชวนผู้สูงวัยเล่นอินเทอร์เน็ต (ไม่ยาก)**. กรุงเทพฯ: ไอโซคอนเซ็ปท์กรุ๊ป, 2543.

สุธีรา จำลองศุภลักษณ์. **ผู้ประสานชมรม OPpy. สัมภาษณ์**, 17 กุมภาพันธ์, 7 พฤษภาคม และ 26 พฤษภาคม 2553.

สุชาติ แก้วตะคุ. **เยาวชน ต.โพธิ์ไทรงาม. สัมภาษณ์**, 20 พฤษภาคม 2551.

สุดใจ ศรีเวียง. **สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. สัมภาษณ์**, 7 กรกฎาคม 2551.

สุพัตรา คชาทอง. **การใช้อินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาสมาชิกกลุ่ม OPpy Club**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2545.

สุภา พันนาค. **ปทานุกรมสำนวนโวหารสุภาพและคำพังเพยไทย**. กรุงเทพฯ: สอนหนังสือ, 2542.

สุภางค์ จันทวนิช. **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

สุมาลย์ โทมัส. **พัฒนาการของการศึกษาเรื่องผู้สูงอายุในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยคดีศึกษา ธรรมศาสตร์, 2534.

สุรศักดิ์ วงศ์รัตนชีวิน รศนา วงศ์รัตนชีวิน และวิชัย บุญแสง. **กัน/ แก่...แก่**. กรุงเทพฯ: มุลนิธิบัณฑิตยสภาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2548.

สุรีย์ บุญญานุพงษ์. **สภาพชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมเมือง**. เชียงใหม่: โครงการชราภาพศึกษา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.

สุวพันธ์ (นามแฝง). **สูงวัยอย่างมีคุณภาพกับชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. ชีวิต 8 (1 ตุลาคม 2549): 76-78**.

สุวัฒน์ คงแป้น. **ทิศทางการพัฒนาสวัสดิการผู้สูงอายุแนวใหม่**. กรุงเทพฯ: บั๊คเฮาส์, 2546.

สุทธระลอกความแก่ดำรับฝรั่งเศส. **ไทยรัฐ (3 กุมภาพันธ์) 2550: 24**.

เสนอ อินทรสุขศรี. **ฉันจะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุข**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพปัญญานิสัย, ม.ป.ป.

เสนอระบบบ้านาญของขวัญวันผู้สูงอายุ. **ไทยรัฐ (15 เมษายน 2551): 5**.

เสวก เพชรดี. **คนรุ่นกลาง ต.โพธิ์ไทรงาม. สัมภาษณ์**, 4 สิงหาคม 2551.

- เสาวณีย์ เกษมวัฒนา. **ชีวิตทันสมัยไม่จำกัดวัย**. [ออนไลน์]. 2552. โพสต์ทูเดย์ (14 พฤษภาคม 2550) แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]
- โสมชบา (นามแฝง). โสมชบาจะจำ. **ไทยรัฐ** (4 ตุลาคม 2553): 24.
- หลอมใจคนสองวัยหล่อแสงแห่งธรรม. **ข่าวสด** (7 กรกฎาคม 2549): 21.
- หมอนแยะผู้สูงวัยคิดเลขในใจช่วยป้องกันโรคสมองเสื่อม. **ไทยรัฐ** (6 พฤษภาคม 2553): 24.
- หลวงพ่อดีพัฒนวิระธรรม ปิยธมโม. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 21 พฤษภาคม 2551.
- หนึ่งทศวรรษ OPpy ศูนย์เรียนรู้โลกออนไลน์ของผู้สูงวัย. **ไทยรัฐ** (28 มกราคม 2553): 24.
- หนูดี ทองภูบาล. แก่นนำผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม. **สัมภาษณ์**, 19 พฤษภาคม และ 3 สิงหาคม 2551.
- หนูดี ทองภูบาล และคณะ **รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการหล่อเทียนหลอมใจ**. พิจิตร, 2549. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- อนงนุช ขวลิขิตดำรง. **Anti Aging เปลี่ยนอายุให้เป็นแค่ตัวเลข**. กรุงเทพฯ: เกียวโด เนชั่น พรีนติ้ง เซอร์วิส, 2551.
- อนุสรา ทองอุไร. **คุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ไม่หยุดที่จะเรียนรู้**. [ออนไลน์]. 2552. โพสต์ทูเดย์ (14 กรกฎาคม 2546) แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]
- อบต. ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร. **ข้อมูลพื้นฐานสภาพทั่วไปของตำบลและแนวทางการดำเนินงานสวัสดิการผู้สูงอายุ**. พิจิตร, 2551. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- อรวรรณ ขำสุวรรณ. **การสื่อสารในสถานสงเคราะห์คนชราประเภทเสียค่าบริการของรัฐบาลและเอกชน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวาริชวิทยา ภาควิชาวาริชวิทยา และสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- อรวรรณ ปิลาพันธ์โอวาท. **กรอบวาทกรรมวิเคราะห์กับกรณีศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- อรวรรณ ศิริสวัสดิ์. **การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ จ. น่าน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวาริชวิทยา ภาควิชาวาริชวิทยาและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อรสม สุทธิสาคร. **หลายชีวิตในแสงอัสดง**. กรุงเทพฯ: พิสิทธ์เซ็นเตอร์. 2552.
- ออม 50 บาทวันนี้ คนไทยแก่อายุมีหลักประกัน. **จดหมายข่าวชุมชนคนสร้างสุขฉบับสร้างสุข** 6, 91 (เมษายน 2552): 20-21.
- อ้อมดวง (นามแฝง). **อินเทอร์เน็ตไม่เกียจวัย**. [ออนไลน์]. 2552. เดลินิวส์ (5 กรกฎาคม 2543) แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]

อดิน รพีพัฒน์. บุญคุณ. ใน สุวรรณภา สถาอานันท์ และเนื่องน้อย บุญยเนตร (บรรณาธิการร่วม), คำ: **ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย**, หน้า 291-298. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

อภิญา เพ็ญฟูสกุล. **อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, 2546.

อรุณี วงศ์วัลภาภรณ์. สมาชิกชมรมรักวันอาทิตย์และ OPPY. **สัมภาษณ์**, 6 เมษายน และ 7 พฤษภาคม 2553.

อักษณิชา ศรีदारัตน์. **สวัสดิการผู้สูงอายุ: การจัดการแนวใหม่เข้าใจภูมิปัญญาคุณค่าคนชรา**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนไท, 2547.

อัจฉรา สาสุข. **ตัวเลขเป็นแค่วัยแต่หัวใจขอไฮเทค**. [ออนไลน์]. 2552. กรุงเทพฯธุรกิจ (10 กรกฎาคม 2546) แหล่งที่มา: <http://www.happyoppy.com> [2552, มิถุนายน 19]

อำพล จินดาวัฒน์ และคณะ. วิวัฒนาการการสร้างเสริมสุขภาพของประเทศไทยในทศวรรษ 2540 ใน อำพล จินดาวัฒน์ สุรเกียรติ อาชานานุภาพ และสุรณี พิพัฒน์โรจนกมล (บรรณาธิการร่วม), **การสร้างเสริมสุขภาพ: แนวคิด หลักการ และบทเรียนของไทย**, หน้า 78-99. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2551.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **คิดอย่างมิเชล ฟูโกต์ คิดอย่างวิพากษ์**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552.

อิสระพันธ์เปี้ยผู้สูงอายุได้ตลอดชีพ. **ไทยรัฐ** (10 เมษายน 2552): 15.

เอกสารสัมภาษณ์คุณทองพล มะลิกุล. 25 เมษายน 2553 (อัตสำเนา)

เอาใจวัยชรา. **ไทยรัฐ** (21 กุมภาพันธ์) 2552: 7.

ฮันส์ ฌอร์ฌส์ เดอคอร็อบ. บทแนะนำ (มิเชล ฟูโกต์) ใน Decrop, H. et al. (บรรณาธิการร่วม), **สรรนิพนธ์มนุษยศึกษาและสังคมศาสตร์ในประเทศฝรั่งเศสศตวรรษที่ 20**, หน้า 403-415. เชียงใหม่: มิ่งเมือง, 2547.

Beyond Beauty II. **Fine Art** 6, 60 (October 2009): หน้าปก.

Cellular 900. **สารคดี** 11,126 (สิงหาคม 2538): 126.

Eucerin. **Central Premiere** 137 (November-December 2008): 2-3.

Eucerin. **กุลสตรี** 36 (พฤษภาคม 2550): 6-7.

John Henry. **GM** 23,369 (เมษายน 2551): 323.

Labseries. **Volume** 106 (กันยายน 2552): 2-3.

Lancome. **Central Premeire** 149 (October-November 2010): 2-3.

Loreal. **แพรว** 30,711 (เมษายน 2552): 32-33.

Louis Vuitton. GM 24,374 (กันยายน 2552): 15.

Nugeno. Men's Health (สิงหาคม 2552): 13.

OPPY จุดประกายสูงวัยท่องโลกไซเบอร์. [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา:
http://www.junjaowka.com [2552, มิถุนายน 19]

OPPY ชมรมผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค. ประชาชาติธุรกิจ (17-19 กันยายน 2552): 37.

OPPY ชมรมผู้สูงวัยหัวใจไฮเทค เทคโนโลยีลดช่องว่างระหว่างวัย. [ออนไลน์]. 2552.
แหล่งที่มา: http://www.happyoppy.com [2552, มิถุนายน 20]

Pfizer. GM 17,269 (ธันวาคม 2545): 73.

Skin Plus. เนชั่นสุดสัปดาห์ 16,819 (8-14 กุมภาพันธ์ 2551): ปกหลังด้านใน.

TRSC. GM 20, 317 (สิงหาคม 2548): 191.

TV แอร์บูคิง. ไทยรัฐ (20 กรกฎาคม 2552): 3.

Ultra Ulthera โปรแกรมการรักษาที่ช่วยกระชับหน้าโดยวิธีไม่ต้องทำศัลยกรรม. ไทยรัฐ
(25 กันยายน 2553): 20.

Young@Heart 1,1 (2553)

Young@Heart 1,2 (2553)

www.happyoppy.com

ภาษาอังกฤษ

Barker, C. *Cultural Studies*. London: Sage. 2008.

Barker, C. and Galasinski, D. *Cultural Studies and Discourse Analysis*. London: Sage.
2001.

Binstock, R. and George, L. (eds.) *Handbook of Aging and Social Sciences*. (the fifth
edition). Amsterdam: Academic Press. 2001.

Binstock, R. and George, L. (eds.) *Handbook of Aging and Social Sciences*. (the sixth
edition). Amsterdam: Academic Press. 2006.

Blaikie, A. *Ageing and Popular Culture*. Cambridge: Cambridge University Press. 1999.

Blaikie, A. Vision of Later Life: Golden Cohort to Generation Z. In Vincent, J., Phillipson,
C. and Downs, M. (eds.). *The Futures of Old Age*. pp.12-19. London: Sage.
2006.

Bond, J., Coleman, P. and Peace, S. (eds.) *Ageing in Society*. (the second edition)
London: Sage. 1993.

- Bond, J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F. and Westerhof, G. (eds.) **Ageing in Society**. (the third edition) London: Sage. 2007.
- Bury, M. Age in Key Concepts. In Gabe, J. Bury, M. and Elston, M. (eds.) **Medical Sociology**. pp. 18-23. London: Sage. 2004.
- Bytheway, B. Visual Representation of Late Life. In Faircloth, C. (ed.) **Aging Bodies: Images and Everyday Experience**. pp. 29-53. Walnut Creek: Altamira Press. 2003.
- Cole, T., Van Tassel, D. and Kastenbaum, R. (eds.) **Handbook of the Humanities and Aging**. New York: Springer. 1992.
- Conrad, C. Old Age in the Modern and Postmodern Western World. In Cole, T., Van Tassel, D. and Kastenbaum, R. (eds.) **Handbook of the Humanities and Aging**. pp. 62-95. New York: Springer. 1992.
- Charness, N. Aging and Communication: Human Factors Issues. In Charness, N. et al. (eds.) **Communication, Technology and Aging**. pp. 3-29. New York: Springer Publishing. 2001.
- Featherstone, M. and Wernick, A. **Images of Ageing**. London: Routledge. 1995.
- Featherstone, M. and Hepworth, M. Images of Ageing. In Bond, J., Coleman, P. and Peace, S. (eds.) **Ageing in Society**. (the second edition) pp. 304-332. London: Sage. 1993.
- Featherstone, M. and Hepworth, M. Images of Positive Aging: A Case Study of Retirement Choice Magazine. In Featherstone, M. and Wernick, A. (eds.) **Images of Ageing**. pp. 29-47. London: Routledge. 1995.
- Featherstone, M. and Hepworth, M. Images of Ageing: Cultural Representation of Later Life". In Johnson, M. et al. (eds.) **The Cambridge Handbook of Age and Ageing**. pp. 354-362. Cambridge: Cambridge University Press. 2005.
- Ghail, M. and Haywood, C. **Gender, Culture and Society**. Houndmills: Palgrave Macmillan. 2007.
- Gilleard, C. and Higgs, P. **Contexts of Ageing**. Cambridge: Polity. 2005.
- Gullette, M. **Aged by Culture**. Chicago: Chicago Press. 2004.
- Hansen, A., Cottle, S., Negrien, R., and Newbold, C. **Mass Communication Research Method**. Hong Kong: Macmillan. 1998.

- Harwood, J. **Understanding Communication and Aging**. Los Angeles: Sage. 2007.
- Hawkins, Del, Roger, Best and Kenneth, Coney. **Consumer Behavior**. Boston: McGraw Hill. 2004.
- Hazan, H. **Old Age Constructions and Deconstructions**. Cambridge: Cambridge University Press. 1994.
- Hesmondhalgh, D. Discourse Analysis and Content Analysis. In Gillespie, M. and Toynbee, J. (eds.) **Analysing Media Texts**. pp. 119-156. Berkshire: Open University Press.
- Hepworth, M. Images of Old Age. In Nussbaum, J. and Coupland, J. (eds.) **Handbook of Communication and Aging Research**. pp. 1-29. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. 2004.
- Hummert, M., Wiewmann, J. and Nussbaum, J. **Interpersonal Communication in Older Adulthood**. London: Sage. 1994.
- Jirapan Boonnoon. **Internet Keeps Senior Citizen Fresh** [Online]. 2009. The Nation. Available from: <http://www.happyoppy.com> [2009, June 19]
- Johnson, F, L. **Imaging in Advertising**. New York: Routledge. 2008.
- Johnson, M. et al. (eds.). **The Cambridge Handbook of Age and Ageing**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalache, A., Barreto, S.M. and Keller, I. Global Ageing: the Demographic Revolution in All Cultures and Society. In Johnson, M. et al. (eds.) **The Cambridge Handbook of Age and Ageing**. pp.31-46. Cambridge: Cambridge University. 2005.
- Kiefer, C. Aging in Eastern Cultures: A Historical Overview. In Cole, T., Van Tassel, D. and Kastenbaum, R. (eds.) **Handbook of the Humanities and Aging**. pp. 96-123. New York: Springer. 1992.
- Kleinhans, C. Film Text and Context: Gender, Ideology, and Identities. In Hill, J. and Gibson, P. (eds.). **The Oxford Guide to Film Studies**. pp. 106-113. New York: Oxford. 1998.
- Littlejohn, S. and Foss, K. **Theories of Human Communication**. Canada: Thomson Wadsworth. 2005.

- Masoro, E. and Astand S. (eds.) **Handbook of the Biology of Aging**. San Diego: Academic Press. 2001.
- Markson, E. 2003. The Female Aging Body through Film. In Faircloth, C. (ed.). **Aging Bodies: Images and Everyday Experience**. pp.77-102. Walnut Creek: Altamira Press.
- McQuail, D. **Audience Analysis**. Thousand Oaks: Sage. 1997.
- Monge, P. The Network Level of Analysis. In Berger, C. & Chaffee, S. (eds.) **Handbook of Communication Science**. London: Sage Publication.
- Nettleton, S. Surveillance and Health Promotion. In Gabe, J. Bury, M. and Elston, M. (eds.) **Key Concepts in Medical Sociology**. pp. 155-159. London: Sage. 2004
- Nuchada Damrongsiri. A Review of Internet Use among Older Adults: Barriers or Benefits?. **University of the Thai Chamber of Commerce Journal**. 28,2 (April-June) pp.91-100. Bangkok: Chulalongkorn University Press. 2008.
- Nussbaum, J., Pecchioni, L., Robinson, J. and Thompson, T. **Communication and Aging**. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. 2000.
- Nussbaum, J. and Coupland J. (eds.) **Handbook of Communication and Ageing Research**. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum. 2004
- Nussbaum, J., Ragan S. and Whaley, B. Children, Older Adults and Women: Impact on Provider-Patient Interaction. In Thompson, T. et al. (eds.) **Handbook of Health Communication**. pp. 183-204. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum. 2003.
- Phillips, L. and Jorgensen, M. **Discourse Analysis as Theory and Method**. London: Sage. 2002.
- Phillipson, C. **Reconstructing Old Age**. London: Sage. 1998.
- Phillipson, C. and Barrs, J. Social Theory and Social Change. In Bond, J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F. and Westerhof, G.J. (eds.) **Ageing in Society**. pp.68-84. London: Sage. 2007.
- Riggs, K. **Mature Audiences**. New Brunswick: Rutgers University Press. 1998.
- Robinson, J. and Skill, T. Media Usage Patterns and Portrayals of Seniors. In Nussbaum, J. and Coupland, J. (eds.) **Handbook of Communication and Aging Research**. pp. 423-446. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

- Roberto, K. A. Grandparent and Grandchild Relationships. In Brubaker, T. (ed.) **Family Relationships in Later Life**. pp.100-112. Newbury Park: Sage. 1990.
- Rodgers, W.L. and Herzog, A.R. Collecting Data about the Oldest Old: Problems and Procedures. In Suzman, R., Willis, D. and Manton, K. (eds.) **Problems in Studying The Oldest Old**. pp. 135-156. New York: Oxford University Press. 1992.
- Seale, C. **Media and Health**. London: Sage. 2002
- Schramm, W. Aging and Mass Communication. In Riley, M., Riley, J. and Johnson, M. (eds.) **Aging and Society, Volume two: Aging and the Professions**. pp.352-375. New York: Russell Sage Foundation. 1969.
- Vincent, J., Phillipson, C. and Downs, M. (eds.). **The Futures of Old Age**. London: Sage. 2006.
- Westerhof, G.J. and Tulle, E. Meaning of Ageing and Old Age: Discursive Contexts, Social Attitudes and Personal Identities. In Bond, J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F. and Westerhof, G.J. (eds.) **Ageing in Society**. pp.235-254. London: Sage. 2007.
- Wada, Shuichi. The Status and Image of the Elderly in Japan: Understanding the Paternalistic Ideology. In Featherstone, M. and Wernick, A. (eds.) **Images of Ageing**. pp. 48-60. London: Routledge. 1995.
- Woodward, K. **Identity and difference**. London: Sage. 1997.
- Woodward, K. **Understanding Identity**. London: Arnold. 2002

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

กำจร หลุยยะพงศ์ เกิดวันที่ 12 มกราคม 2515 ประวัติการศึกษา ระดับปริญญาตรี ศศบ. (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระดับปริญญาโท นศม. (การสื่อสารมวลชน) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วม. (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาเอกในปีการศึกษา 2549 ประวัติการทำงานเคยทำงานตำแหน่ง เจ้าหน้าที่วิเคราะห์งานบุคคล 5 สำนักงาน ก.พ. และอาจารย์ประจำโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ทั้งนี้ ยังได้รับทุนการศึกษา คือ ทุนอุดหนุนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษา และทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย